

**Batavia sacra, of kerrellyke historie en oudheden van Batavia :
behelzende de levens van onze eerste geloofsverkondigers,
mitsgaders van de Utrechtsche bisschoppen, en van de
voornaamste personen die hier te lande in geleerdheit of
heiligheit uytgemunt hebben**

<https://hdl.handle.net/1874/203480>

BATAVIA SACRA
of
KERKELYKE HISTORIE
van
BATAVIA

BATAVIA SACRA
OF
KERRELYKE HISTORIE
EN
O U D H E D E N
VAN
BATAVIA,

Behelzende de Levens van onze
eerste Geloofsverkondigers;

Mitsgaders van de

UTREGTSCH E BISSCHOPPEN,

En van de voornaamste Personen die hier
te Lande in geleerdheit of heiligheit
uytgemunt hebben.

MET KOPER E PLAATEN.

In 't Latijn beschreeven door den Heer

T. S. F. H. L. H. ETC.

Vertaald en met Aantekeningen opgehelderd door

H. F. R.

T' ANTWERPEN,
Voor **CHRISTIANUS VERMEY.**
M D C C X V.

5

INZIGT VAN DEN
S C H R Y V E R

In het opstellen van deeze

H I S T O R I E.

Daar zijn al eenige Schryvers geweest dewelke van deeze stoffe gehandelt, en van de Patroonen van ons Vaderland, van de eerste Geloofs-preekers van Vriesland, en van de Bisschoppen van Utrecht geschreeven hebben: maar zeer weinigen van hen, en misschien niemand van allen, hebben daar op gedoelt daar wy op doelen.

Mart. Hamconius, Adriaan Barland, Pieter Bokkenberg, Gerrit van Nimwegen hebben de Levens der Utrechtsche Bisschoppen slegts met korte woorden aangeroot; hebbende anders niet beoogt, gelijk zy zelfs getuigen, als een lijst der gemelde Bisschoppen op te stellen: en zy hebben, om de waarheit te zeggen, hun werk zoo zeer niet gemaakt van eenige nieuwe of onbekende daaden of schriften der zelve aan te haalen; als een netter en sierlijker stijl, gelijk *Barlandus* zelf in zijne Voorreden bekend, aan hunne geschiedenissen te geeven, en dezelve, om

zoo te spreken , in een fraaier en prachtiger kleed te steeken.

Wel is waar dat *Reinier Snooi* en *Jan Gerbrandse van Leiden* , mitsgaders *Johan de Beka* en *Willen Heda* , die wat ouder zyn als de twee eersten , de daaden der Utrechtsche Bisschoppen wat wijdloopiger verhandelen : maar behalven dat hunne beschrijvingen voor een groot gedeelte maar loopen op wereldsche zaaken zoo van de Hollandsche Graaven als van de Bisschoppen van Utrecht : en dat ze het altemaal even drok hebben met ons een menigte van krakeelen , oorlogen , veldslagen , neerlagen , en ik weet niet wat al , in 't wijd en breed te vertellen ; zoo hebben zy noch de Kerkelijke zaaken met een deel onechte , onzekere en verdichte stukken en fabelen , zoo als ze maar voorquamen , gelchakeert en opgesmukt. Het is wel waar dat de beroemde en naarstige *Buchelius* , een Advokaat van dit land , historissche Aanteeningen over *Beka* en *Heda* heeft gemaakt : maar gelijk die Schryver van de eene kant geen kleinen lof door zijne oordeelkunde verdient en verkreegen heeft , zoo is hy van de andere kant al vry ingenomen tegen onze kerkelijke zaaken ; hoe wel dat hy , volgens de geschapendheit van die tijden gesproken , de quaadste op dit stuk niet is geweest : daar by is hy , als zynde buiten den tuin der Katolijke Kerke opgevoedt , in sommige zaaken onkundig en onbedreeven. Voegt hier by dat de

de kennis der Kerkelijke Historien (zonder dat ik egter den lof der Vossiusen en van diergelijke mannen verkort wil hebben) zedert zijnen tijd door de *Launoovien*, door de *Sirmondussen*, door de *Holsteniusen*, door de *Bollandisten*, door de *Mabillons*, door de *Pagys*, en door meer andere diergelyke Schryvers, noch meer is opgeheldert, en in beter staat gebragt.

Het is ook waar dat *Besschaarts* een schets van een oordeelkunde, in zijne Verhandeling van de eerste Apostelen van Oud Vriesland, heeft uytgegeeven; en dezelve is ons, daar wy van die Apostelen te spreken hadden, al meer als eens te pas gekomen. Maar zyn verhaal strekt niet verder als tot de dood van de gemelde Geloofs-verkondigers.

Hier komt noch by dat onder de Schryvers, die de doorluchtige daaden der oude Bisschoppen van Utrecht beschreeven hebben, niemand hunne kerkelijke wetten en Instellingen, ieder op haar' order, den Leezer heeft medegedeelt.

Willem Heda heeft wel verscheide Brieven en Papieren, die door *A. Buchelius* noch merkelyk zyn vermeerderd, in zijne *Historie der Utrechtsche Bisschoppen* ingelascht. Ook heeft *Bokkenberg*, omtrent het begin der voorgaande eeuw, dezelve in zyne *Jaarboeken* geplaatst, en uyt zyne *Jaarboeken* overgebragt in een ander Werk, handelende van de voornaamste opene Brieven der

Kerke van Utregt en der Graaven van Holland : maar behalven dat deeze werken van Bokkenberg tot noch toe ongedrukt blyven leggen , zoo is het dat in de gemelde Brieven , die by Heda en Bokkenberg gevonden worden , doorgaans maar vermeldt staan eenige giften en schenkaadjen van verscheide ne Vorsten , Koningen en Keizeren , (of de bevestigingen der zelve giften ,) maar zelden die van de Bisschoppen zelf , die zy aan deeze of geene kerken gedaan hebben : of indien 'er al eenige Brieven van de Bisschoppen tusschen loopen , daar zy ietwes in belasten , dan zien die bevélen maar op tijdelijke huishouding , op het wereldsche regt , op de gemeene rust ; zy loopen op de wijze van het regt te oeffenen , en zy hebben doorgaans veel te beschikken en te belasten omtrent de schattingen , tollén , leenen , dienstbaarheden , en omtrent diergelijke zaaken meer ; hoe wel dat zulks ook al te passe kan komen , en tot onze onderregting kan dienen.

Dan ons oogwit is , bynaa niet anders als Kerkelijke Zaaken te verhandelen : en de daaden van de eerste Apostelen van ons Vaderland , van de Bisschoppen van Utregt , en van hunne Wy-bisschoppen en Vikarissen te beschryven , en hunne heilzame ordonantien , die zy ter betering der zeden uytgegeeven hebben , op te leveren : zullende daar by voegen de daaden van alle andere personen

nen die hier te lande het Geestelijke bewind gevoert en kerkelijke wetten gemaakt hebben, of die wegens hunne geleerdheit of heiligheit beroemd zyn geweest.

Hier toe zyn wy aangeport door het voorbeeld van onzen Kerkprelaat Sasboldus Vosmerus, dewelke, zoo als de Beschryver van zyn leven geruigt, al over lang zyne gedagten over zodaanig een werk heeft laten gaan.

Wy hebben het gansche werk in twee Boeken, en het eerste Boek in twee deelen gesplijt. Het eerste deel van 't eerste Boek behelst de daaden en de kerkelijke Instellingen van de eerste Bisschoppen van Utregt; dewelken meest altemaal in de Lyst der Heiligen zyn opgeschreeven of voor Heiligen gehouden worden; mitsgaders de levens van de andere Geloofs-verkondigers of heilige mannen van ons Vaderland: doch zoo dat wy, ter opheldering van duistere of onbekende zaaken, eenige Redeneeringen aan het hoofd van sommige Levens gestelt hebben.

In het tweede deel van het eerste Boek hebben wy de daaden van de volgende Bisschoppen van Utregt, en die van hunne Wybisschoppen en Vikarissen, tot den tyd toe, dat 'er nieuwe Bisdommen in Nederland zyn opgerecht, uyt de beste Histori schryvers en andere gedenkstukken by een verzamelt: en wy hebben ook hunne Ordonantien, 't zy

dat dezelve nooit uytgekomen zyn , 't zy dat ze in het vergeet-boek geraakt waren , in 't licht gegeven of ten minste wederom voor den dag gehaalt.

Dan beginnen wy met Frederik Schenk den eersten Aartsbiffchop van den nieuwen *Metropolitaanschen* Stoel : en wy vertoon en zyne Levensdaaden , de Provinciaale kerkvergadering onder hem gehouden , de wetten ter betering der zeeden en tot het aanneemen van de Kerkvergaderinge van Trenten door hem uytgegeeven , en verscheide strijdigheden en tegenstribbelingen der Utrechtsche Prelaaten over deeze voorgevallen , die nooit voor deezen het licht gezien hebben.

De Jaar-rekening der eerste eeuwen , die al vry duister en verward is , hebben wy zoo wy best konden verbeterd : de Biffchoppen , die boven het regte getal waren , hebben wy uytgemonstert : de Giften en de Graffschriften der Kerkvoogden , die door de andere Schryvers overgeslagen waren , hebben wy alhier , ieder op zyne plaats , ingevoegt.

Dus komen wy mettertyd tot de nazaaten van den Aarts-biffchop Schenk , en tot de Daaden en Ordonantien van Sasboldus en Rovenius , die den tytel van Aartsbiffchoppen van Utrecht gevoert hebben , en daar voor bekend zyn geweest.

Hier door geraakt , stappen wy over tot de andere Kerkvoogden , dewelken hier onder
den

den naam van Apostoliffche Vikariffen te voorschijn komen. Wy vertoonen insgelijks hunne kerkelyke Instellingen; en wy paffen hunne daaden, en de daaden van hunne Vikariffen en Medehelpers, in 't kort en met beknopte woorden aan te roeren.

In de geschiedeniffen van ons Vaderland na te speuren, op te helderen en te beschryven, hebben wy de vermaardste Historiffchryvers van ons Land gebruikt: en behalven dat wy ons van *J. Gerbrandse* van *Leiden*, van *Johan Beka* en van *Willem Heda* bedient hebben, zoo hebben wy ook de Schriften der Geleerdste Mannen van de andere gezindheit, als die van *Ant. Buchelius*, van *Ant. Matthæus*, van den Heer *Alkmaade* en van meer anderen te baat genomen. Onder de Beschryvers van byzondere plaatsen of steden zyn *Orlers*, *Schrevel*, *Bleiswijk*, van *Balen*, *Velius*, *Pars* en eenige anderen ons wel meest te stade gekomen. Wy hebben ons ook bedient van eige stukken die wy ter hand hadden, of die ons door eenige geleerde Liefhebbers, als door den Heer *J. W.* den Heer *H. W.* den Heer *C. A.* den Heer *A. V.* den Heer *P. L.* en door meer anderen zyn medegedeelt.

Zoo karig en vasthoudende als sommigen zich op dit stuk toonden, waar over al meer Schryvers lang voor my geklaagt hebben, zo loffelyk was de rustige edelmoedigheid van anderen: dewelken, als zy ons eenige Par-
ke

kementen lieten toekomen, ons al zoo zeer verblijdden, gelijk *Willem Cave* van zich zelve ook getuigt, *als of wy al het goud van Krefus gevonden hadden.*

Onderruffchen hebben wy in dit gansche Werk getracht niemand te beledigen, en by niemand, was het mogelyk, ondank te behaalen.

Geeft ons plaatze; wy fpreeken met den Apostel der volkeren, (2 Cor. 7. §. 2.) Wy hebben niemand beledigt, wy hebben niemand verargert, wy hebben niemant bedrogen.

In tegendeel, ons oogwit is geweest ieder een voordeel te zyn: en voor eerst zouden wy het oud Katolyk Geloof, indien wy de geloofs-geschillen verhandelden, gemakke-lyk uyt de historien en gedenkstukken van ons eigen Vaderland kunnen verdedigen.

Het is wel waar dat de boeken, die de leeringen der Kerke voorstellen en van de geloofszaaken handelen, voornamentlyk hier toe schijnen te dienen: maar het is de waarheit ook dat de Kerkelyke Historien ten zelve einde zeer nut en dienstig zyn; vermits zy als met den vinger aanwyzen wat voor geloof dat onze Voorvaders gehad, en naar wat regels en kerkgebruiken dat zy geleest hebben: het welke alles des te kragtiger en te gewigtiger is, om dat het heilige Mannen zyn geweest, en om dat ze onze Voorouders in het Christen geloof allereerst onderweezen hebben.

Want

Want dat die Apostoliffche Mannen, voo-
namentlyk de H. H. Willebrordus en Boni-
facius, die het Christen geloof hier te lande
allereerst hebben ingevoerd, of die het zelve
ten minste, na dat het nu vervallen of mis-
schien te niet gegaan was, wederom opge-
beurt en doen herleeven hebben; dat die
Mannen, zeg ik, Priesters zijn geweest, en
de H. Offerande aan den outer hebben op-
gedraagen, dient by redelyke verftanden tot
geen kleinen luifter voor het uytwendig Prie-
fterdom en voor de Offerande der nieuwe
Wet. Dat ze Biffchoppen geweest zyn, en
de handen, om de kragt des H. Geests me-
de te deelen, opgeleit hebben, strekt dui-
delyk om het opperste gedeelte van de Kerk-
voogdy, en de nuttigheit van het Sakrament
des Vormzels te bewyzen. Dat ze de belij-
denis der zonden, met uytdrukkinge van ie-
dere zonde in 't byzonder, zoo door hun
gedrag als by schrift aangepreezen en bevo-
len hebben, zoo als door onzen Bonifacius
in de Kerkvergaderingen van Duytsland en
in verscheiden Brieven is gedaan, dat be-
wyft de kragt en de noodzakelykheit van de
Biecht. Eindelyk dat ze in de gemeenschap
met den Stoel van Petrus, dat is met Sergius,
Gregorius, Stephanus en met meer andere
Pauzen geleest hebben, dat ze te Romem
gewijdt, en van Romem herwaarts ter ver-
kundiging van 't H. Evangeliegezonden zyn,
dat ze over alle zwaarwigtige zaaken, zoo
om

om de eenigheid te onderhouden als om raad te vraagen , naar Romen gefchreeven , en meer diergelyke dingen gedaan hebben ; dat alles dient om het hoogfte gezag van den Roomschen Stoel vast te stellen en te verdedigen ; en om te toonen hoe noodzakelyk dat het is in de gemeenschap van dat middelpunt der kerkelyke eenigheid te leeven.

De Giften , die Koning Dagobertus , Hirmina of Irmina 's Konings dochter , Pippyn , Karel Martel , Karel de Groote , en meer andere Koningen en Vorften op het verzoek of ter gunfte van de gemelde Apostoliffche Mannen met zoo een onbekrompe mildaadigheid en met opene Brieven aan de Kerken gedaan hebben , kunnen ook tot een bewys van ons Geloof verftrekken : Zy doen by voorbeeld de gemelde giften *aan de Kerken dewelke ter eere van onzen Zaligmaaker den Heere Jefus Chriftus , van de H. Moeder Gods Maria , van de heilige Apostelen Petrus en Paulus en van alle de Apostelen , ter eere van S. Jan den Dooper of van eenige andere Heiligen , doch voornamentlyk van den Heiligen Biffchop en Belijder S. Martinus geftigt waren , om de kaarsen te bereiden ; . . . . op dat ze aldus hunne zonden mogten uytwiffchen , en met de Goddelijke hulpe tot de eeuwigduurende vreugden mogten kornen.* Hier uyt ziet men dat het eeren der Heiligen by hen in gebruik is geweest , dat ze een zuivering der zonden na dit leven geloofden , en dat ze voor de
goede

goede werken , die door de werking van de Goddelyke genade-hulp gedaan wierden, hier namaals een loon verwacht hebben.

Deeze bewysredenen zyn des te kragtiger, hoe al het geene van de voornoemde Heiligen verhaalt wordt op vaster en bondiger bewysstukken gevestigd is. Overzulks is ons oogmerk , alle onechte en twyfelachtige stukken en geschiedenissen daar te laten , en alleenlyk zulke dingen van onze eerste Apostelen en Geloofs-preekers op te geeven, de welken wy uyt zekere stukken bevonden hebben in alle deelen niet de waarheit overeen te komen. De Schryvers dewelken ruim een eeuw geleden de daaden van onze eerste Apostelen ten dienste der Nakomelingen beschreeven of verzamelt hebben , die hebben hun werk, dewyl de verstanden en de oordelen noch niet genoeg door een schrandere ziftkunde geopent en gescherpt waren, voor een gedeelte gebouwt op een deel misbakke gedenkschriften , of om het kind zyn regten naam te geeven, op een deel lompe verdichtzels: als, by voorbeeld, op het *Leven van S. Suidbertus*, dat quansuis geschreeven is door den H. Marcellinus, op de *Brieven van S. Luidgerus en van S. Rixfridus over de heiliging van den H. Suidbertus*, enz.

Het is al wat geleden dat sommige geleerde Mannen deeze valsche waaren afgekeurt hebben: doch in 't eerste durfden zy hun gevoelen niet al te openhartig uyten : *Deeze stuk-*

stukken, zegt Aub. Miræus by Papenbroek (in comment. histor. de S. Suidbertom. i Martii §. 7.) zyn vervalscht en door een laater Schrijver verandert. Het leven van S. Suidbertus, zegt J. Molanus ter gemelde plaatze, is zekerlyk door iemands onkunde vervalscht. Marcellinus, die het leven van S. Suidbertus op 't papier heeft gestelt, dit zyn de woorden van J. Gretserus, weet ons aardige en al zeer aardige vertellingen op te leveren. Lucas Holstenius, Kanonnik der Vatikaansche kerke en Opper-Bibliothecaris, houdt het gemelde leven ook voor een verdichtzel van een laater Schrijver. En noch langer geleden heeft Willehrordus Boffchaarts, in de Voorreden van zijne Redeneeringe over de eerste Apostelen van Oud-Vriessland, verklaart dat het leven van S. Suidbertus, 't welke door Marcellinus is beschreeven, zoo veel als hy kan zien met veele onwaarheden doorzaait is; en dat 'er al een scherpe zif-kunde aan te pas soude komen. Hy velt het zelfde vonnis over den Brief van S. Luidgerus aan Rixfridus: en hy bekragtigt zijn oordeel door de getuigenis van Christophorus Brouwerus, dat dit geen Brief is van S. Luidgerus, zegt hy, maar van iemand verdicht zal zyn geweest, is het gevoelen van Christophorus Brouwerus in zijne Aanteekeningen op het 30 hoofdstuk van 't gemelde leven. Elders uyt hy zijn gevoelen even kragtig. Philippus Labbe verklaart ook rond uyt dat deeze Brief door een lompe vlegel
van

van een schrijver verdicht is. Mabillon he-
kelt het zelfde schrift noch immers zoo on-
genadig: *Het boek, zegt hy, 't welke valsche-
lijk pronkt met den naam van Marcellinus, en
doorgaans bekend is onder den naam van het
Leven van S. Suidbertus, krielt van voore tot
achteren van fabelen.* De Brief over de hei-
liging van S. Suidbertus is van 't zelfde al-
looy, en komt uyt eenen koker. De Bolland-
isten, door zulke getuigenissen aangemoed-
igd, noemen den gemelden Voddekraamer
een slegthoofd van een schryver, of een
schryver zonder belul. In het eerste deel van
Maart, daar zy van S. Suidbertus handelen,
en in het derde deel van Maart daar zy het
leven van S. Luidgerus opgeeven, wederleg-
gen zy de gemelde vodde-waren met kragt
en klem van redenen, zonder dezelve een
plaats in hun werk te gunnen: *Dit Leven,*
zoo spreken zy in S. Luidgerus §. 7, moet
uyt dit tegenwoordige werk van de levensdaa-
den der Heiligen noodzakelijk uytgemonstert
worden.

*Behalven het geene Beda en Radbodus van
deezzen heiligen Suidbertus geschreeven hebben,
zoo gaan zy al voort, is al de rest maar lou-
tere beuzelpraat, om dat het tegen de waar-
heit, daar de historie op steunen moet, regel-
regt aan loopt. Hoe! zal iemand zeggen, zal
men zoo veele en zoo deftige mirakelen, en
zoo schoone voorbeelden van den ghenen, uytmaa-
ken voor beuzelpraat, wat is dat anders als*

den Heiligen hunne eer ontnomen? Gansch niet, zoo spreken zy al vorder, maar wy bevorderen hunne eer ten hoogste, om dat wy geen onwaarheden (zoo als 'er met menigte in het leven van S. Suidbertus en van S. Marcellinus of Marchelinus te vinden zyn, en die de H. Marcellinus dan noch zelf zou hebben beschreeven) van hen willen vertelt hebben.

En hierom staat niet te vreezen, het zyn noch al hunne woorden, dat de vyanden der H. Kerke hier uyt eenig nadenken zullen opvatten, of dat het hun gelegendheit zal geven om even eens op alle de levens en mirakelen der Heiligen te schimpen en te smaalen, als of die altermaal op de zelfde wijze verziert en verdicht waren. Geenzins: maar indien 'er al iemand van henlieden was, die zoo een verkeerd gevoelen mogt opgevat hebben, die zal door deeze manier van doen noch best tot beter gedachten komen, als hy zal zien dat zodanige schriften de toets van een strenge ziftkonde moeten uytstaan.

Door zulke een zifting, zeggen zy, worden de andere Levensbeschrijvingen der Heiligen bekrachtigt; het welke zy bevestigen door de getuigenissen van Tertullianus en van Hieronymus raakende de daaden van Paulus en Thecla; zijnde een werk 't welke door zeker Priester van Asia, uyt liefde tot den Apostel Paulus, verdicht was, maar door de H. Kerk verworpen is geweest.

Om deeze reden hebben wy het leven van
ieder

ieder Heilig daar wy van handelen, zoo veel als mogelijk was, uyt de Schrijveren van den zelfsten tijd getrokken. Aldus hebben wy Beda gevolgt om de levens van *Wilfridus*, *Egbertus*, *Suidbertus* en van meer anderen te beschrijven. Het leven van *Willibrordus* hebben wy uyt *Alcuinus*, en dat van *Bonifacius* uyt *Willibaldus* en *Othlonus* gehaalt. Het leven van den Abt *Gregorius*, van *Marcellinus* of *Marchelmus* en van *Lebwinus* hebben wy uyt *Luidgerus* opgesteld: en het leven van *Luidgerus* hebben wy genomen uyt het verhaal van *Altfridus*. Vorders hebben wy ons ook bedient van de deestigste nieuwe Schrijvers, als van de *Bollandisten*, van *Mabilion*, van *Pagi* en van meer anderen, dewelken hunne beschrijvingen uyt de oudste Schrijveren of geloofwaardigste gedenkschriften getrokken, en alle die spinrokspraatjes, met de beuzelkraam van den gewaanden *Marcellinus*, en van diergelijke bedriegers meer, uytgeschoten hebben. En dewyl de lessen, dewelken op de feestdagen van onze eerste Apostelen en Geloofsverkandigers te leezen gegeeuen worden, voor een groot gedeelte getrokken zijn uyt de beschrijvingen van den zogenaamden *Marcellinus*, en uyt het verdichte leven van *Suidbertus*,

Zoo is mijn tweede inzicht eenigen dienst te doen aan mijn Vaderland, aan het Geloof,

en aan mijne Amptgenooten, met zodaanige beschrijvingen uyt het puikje der beste Schrijveren op te geeven, dat men ligtelijk eenige nieuwe Lessen van grooter geloofwaardigheid en van een beter fatsoen uyt de zelve zal kunnen opstellen.

En dewijl de Evangelissche en de kerkelijke wetten, nu zederd een ruimen tijd, byna te grond gegaen zijn, en plaats gemaakt hebben voor een deel ondeugende zede-regelen en levens-manieren of voorbeelden, dewelken hedensdaags, gelijk voorhene de dienst der valsche Goden, als goede wetten gevolgt en onderhouden worden: en voornamentlijk dewijl dat alles hier te lande, zederd dat het geestelijk Hoofd is weg genomen en dat 'er geen ander, om een oog in 't zijl te houden, is aangestelt, heeft beginnen in 't wild te loopen; en dat *de boosheit*, volgens de voorzegginge van onzen Zaligmaaker, *Matth. 25*, zoo wel onder de geestelijkheid als onder het volk, *is overgestroomt en de liefde is verkoelt*: dit alles, zeg ik, aangezien en overwogen,

Zoo is mijn derde inzicht, de wetten die op verscheide tijden door onze Kerkvoogden gemaakt zijn, en dewelken vervolgens beter op de zeden van ons Vaderland passen, zoo veel als ik 'er ergens heb kunnen opspeuren, 't zy dat ze voorhene al gedrukt waren, 't zy dat ze het licht noch niet hadden gezien,
door

door deezen druk gemeen te maaken, om de zielen der verflappende menschen door deeze wetten te verlichten, hunne zinnen in te toomen, en hunne gemoederen tot den dienst van Godt en tot het waarneemen van hun beroep aan te moedigen: eindelijk om een ieder door het godvrugtig voorbeeld der Kerkprelaaten, die deeze wetten uytgegeeven hebben, 't hunner navolginge op te wekken en te ontsteeken, volgens de vermaning van den Apostel Paulus, Hebr. 13, v. 7. *Gedenkt uwer Leidsmannen die u het woord Gods verkundigt hebben: welker levens uytgang bemerkende, volgt hunne getrouwigheid.*

Mijn vierde oogwit was, door de geduurige en aan eengeschakelde opvolging van onze Kerkhoofden en Pastoors aan de geheele wereld te vertoonen dat de Hollandsche Kerk niet te gronde is gezonken, gelijk eenige geleerde, doch in onze kerkelijke zaaken onervaare ^a mannen, wel gedroomt hebben: maar dat ze in 't midden van alle stormwinden, hoewel van haare goederen ontbloot, pal en onberoerlyk is blyven staan, en om prys tegen de besten heeft gebloeit. Waar uyt wy dan vorders besluiten dat ze geenszins tot den staat van een enkele Zendinge is vervallen, gelijk het met de kerke van Hippone en met diergelijke kerken meer, die onder het jok der Barbaaren zuchten, is toe-

^a Chr. Lupus, Leeraar in de Godheit, enz.

gegaan ! en vervolgens dat men haar de gewoonlyke voorregten van een waare en standhoudende Kerk niet en mag noch kan onttrekken.

Ons vierde inzicht is, onze Landgenooten op te wekken om de geheugenis van alle die weldoenders, die zoo veele blyken van hunne godvrugtigheit en mildaadigheit in het stichten en begiftigen van heilige plaatzen gegeven hebben, met alle dankbaarheid in eere en waarde te houden; en om zich door het navolgen van hunne mildadigheden, geen onwaardige nakomelingen van zoo yverige en rustige Voorvaderen te toonen.

Waarom dat men aan dit Werk den naam
heeft gegeven van

BATAVIA SACRA.

Vorders om een einde te maaken , de naam van *Holland* heeft de overhand zodaanig niet genomen dat de oude benaaming van *Batavia* en *Batavieren* tenemaal in 't vergeet-boek is geraakt. Want noch hedendaags hoort men dat de *Hollanders* zeer dikwils *Batavieren* genoemd worden. Zoo ziet men dat *Arnoldus Buchelius*, een gebooren *Uregtenaar*, zich zelven voor een *Batavier* uytgeeft in den nieuwe druk van *Bekatekeningen* voor de tweede reis is uytgekomen. En geen wonder: want *Utrecht*, zegt *Ant. Matthæus* *, is van sommigen gehouden geweest voor de hoofdstad van *Holland*: en hy beroept zich op de getuigenissen van *J. Gerbrandse van Leiden* †, en van 't *Hollandsche Kronijkje van Veldenaar*. En noch onlangs heeft *Simon van Leeuwen* zyn groot werk, 't welke ook niet beperkt is binnen de paalen van *Holland*, uytgegeeven onder den naam van *Batavia Illustrata*, of *Batavia opgebelderd*. Maar gelijk hy aan zyn werk den naam heeft gegeven van *Batavia Illustrata*, om dat 'er de opkomste, te weeten in het tijdelijke, de voort-

* lib. 2. de Nobil. c. 5.)

† l. 1. c. 2.

** 4

gang, de zeden, de verscheide manieren van regeeringe, de veelerhande gevallen en wisselvaligheden, de afkomst der grootste Heeren, en de adellijke Stamhuizen van Holland, en van de Landschappen met Holland vereenigd, beschreeven worden; zoo zullen wy aan ons werk den tijtel toepassen van *Batavia Sacra*, of van de Kerkelijke Historie van Batavia; als hebbende met een heilzaamer inzicht voor ons genomen door het tegenwoordige Werk eenigen dienst aan de Kerk en aan de Hemelsche Stad te doen, de eerste opkomst en den voortgang van den Christelijken krijgstogt, ik wil zeggen van de Bekeeringe van onze Voorouders, te beschrijven, de eerste Apostelen of Kruis-gezanten van deeze Landen op te tellen, de Patroonen van ons Vaderland te vertoonen, de daaden der Utrechtsche Bisschoppen, die in hunne plaats gevolgt zyn, te verhaalen, en hunne godvruchtige werken, heilzaame stichtingen en nuttel instellingen op te leveren. Wy zullen dan in dit Geschrift bevatten die geheele land-streek, dewelke eertijds, ten tijde als de eerste Geloofsverkondigers hier gearbeidt hebben, den naam heeft gedraagen van *Frisia Belgica*, of het Nederlandsche Vriesland; dewelke ook in het Geestelijke onder het Bisdom van Utrecht, en onder de onderhoorige Bisdommen naderhand opgerecht, begreepen is geweest; en die noch tegenwoordig bekend is onder den naam van het *Vereenigde Nederland*.

VOORREDEN

VAN DEN

VERTAALDER.

Ik acht het niet noodig den Leezer een wijdloopige rekenschap te geeven wat voor inzigten dat my tot het vertaalen van dit Werk aanzet hebben: de Leezer zou zich daar weinig aan gelegen laaten leggen. En of ik al met een bevallige zwier van opgepronkte woorden, en met alle de loopjes van een gesleepe welsprekendheit, wist op te geeven hoe dat het Werk, 't welke ik te vertaalen heb genomen, my niet alleen als nut en dienstig voor alle regtschaapen' liefhebbers van onze Vaderlandsche geschiedenissen, maar ook als noodzaakelijk is voorgekomen: dan wist de Leezer mijn gevoelen noch maar; en had zijne keur noch of hy my geloofde of niet. Ik wil het dan liever aan zyn eigen oordeel laten, of een Werk, 't welke uyt het puikje der beste Schrijveren aanwijft wanneer en door wat voor Kruishelden dat

de standaard des Christene Geloofs in ons Bata-
via is geplant: hoe dat het zelfde geloof tot on-
ze tijden toe, en met wat voor wisselvallighe-
den, hier te Lande heeft gebloeit: hoe dat het
met het sichten en regeeren der Kerken, met
het bouwen van Kloosters, met het veranderen
van den Godsdienst, en met honderd diergelijke
zaaken is toegegaan: of zoo een werk, zeg ik,
ten dienste van onze ongestudeerde Landgenoo-
ten niet behoorde vertaalt te worden, en in een
verstaanbaare taale te spreken. Maar ik meen
dat het my zal geoorlofd zijn iets voor af te be-
righen aangaande de Aantekeningen die ik 'er van
't mijne heb bygevoegt; want hier over zouden
fommigen ligtelijk het eene of andere te beknib-
belen hebben. Voor eerst mogt het iemand
vreemd voorkomen dat men Aantekeningen gaat
maaken over een Schrijver die noch in 't leven
is, en die zelf ruim mans genoeg is, en honderd
maal grooter bequaamigheid heeft, om zijn eigen
werk door uytgezogte Opmerkingen op te hel-
deren. Hier op heb ik dit maar te zeggen, dat
de Vertaaling niet buiten kennis en weeten van
den Heer Auteur is begonnen; en dat hy 'er ook
niet tegen is geweest dat 'er eenige Aantekening-
gen zouden by koomen. Als de Schrijver zelf
daar over wel te vreden is, denk ik niet dat ie-
mand anders reden zal hebben om 'er over te val-
len. Ik heb egter als het zoo te pas quam, maar
't is niet dikwils te pas gekomen, de vryheit ge-
nomen van den Schrijver in zekere historiffche
geschillen niet volkomentlijk toe te vallen. Ik
ken dien Heer voor al te redelijk, en de voor-
noemde geschillen zyn al te gering, als dat hy
zich aan deeze vryheit zou stooten, of dat hy zyn
ge-

gevoelen niet op een beleefde en eerbiedige wijze zou willen onderzocht hebben. En ik ben wel verzekert dat hy gansch niet geneegen is om iemands oordeel te dwingen of te overheerschen. Maar nu een woord of twee van de Aanteekeningen zelf gesproken: Mijn inzicht is niet alleen geweest het Werk door eenige historiffche of oordeelkundige Opmerkingen, daar het pas gaf, en zoo goed als ik kon, te verklaaren en op te helderen: daar zou ik dan niet eens van behoeven te spreekken; en niemand zou daar veel tegen kunnen hebben: maar ik heb 'er ook mijn werk van gemaakt van 'er verscheide Aanteekeningen uyt de Kerkelijke Oudheid by te voegen, de kerktugt der eerste en der middelste eeuwen omtrent veele kerkelijke zaaken aan te wijzen, de oudheit en de verandering van verscheide kerk-gewoonten en kerk-pligten op te haalen; en veele andere dingen, die onder de kerkelijke oudheids-kunde begreepen worden, te onderzoeken en op te helderen. Of alle Leezers daar mede gedient zullen zyn weet ik niet: maar ik heb het gedaan voor de genen die 'er mee gedient zyn: en ik weet zeer wel dat geen Schryver ter wereld het een ieder een van passe kan maaken. My dunkt ook niet dat zodaanige Aanteekeningen in zulk een Werk als dit is, te weeten in een Kerkelijke Historie, dewelke van de regeeringe en Ordonantien van zoo veele Bisschoppen en van kerkelijke Vergaderingen handelt, t' onpas komen. Wat is 'er natuurlijker, om een voorbeeld of twee van zodaanige Opmerkingen aan te haalen, als ter gelegendheit dat 'er geen vrouwen in de kerk van Fulden mogten komen, uyt de oude Histori-schrijvers te bewijzen

fte dit voordeel vooruyt te geeven dat de geleerden beter wiffen als gemeene burgers hoe dat ze met hunne medemenfchen behooren om te gaan. En nochtans, hoe dikwils ziet men niet dat de grootfte Letter-helden, dewelken naar de kroon der geleerdheit dingen, of op het kuffen in de Republyk der Geleerden zoeken te geraaken, erger en onfatzoenlijker tegen malkander aangaan, en grooter getier maaken als een deel onbefchofte vifchwijven? Ik weet wel dat sommige Schrijvers met zulke ingenomendheit, vooroordeel en partyzucht fchrijven, en alles zonder eenigen fchijn van reden en met een ftoute bek uytlappen, of tot hun gevoelen verdraaien en verrekken, dat het geduld een befcheiden Leezer ligtelijk zou ontfchieten, en het bloed aan 't kooken raaken: dat men de onbillijkheit van zoe een Schrijver eens ten toon ftelt, en hem de waarheit onbewimpeld zeit, daar zal geen redelijk Leezer zich aan ftooten: maar hier in moeten de paalen der befcheidendheit en burgerlijke beleeftheit ook niet overgeftapt worden.

Ik vind my ook verpligt den Leezer met een woord te waarfchouwen, dat ik deeze vertaaling al by de hand heb genomen, als het Latijnfche Werk pas op de Druipers was geleit; en vervolgens eer dat ik het gansche Werk, of een merkelyk deel van 't zelve, had konnen doorbladen. Onder andere ongelegendheden is hier uyt gevolgt dat ik fomwijlen wel een opmerking heb gemaakt die ik naderhand in den Schrijver zelf heb gevonden. Dit zou, indien ik het wilens en weetens gedaan had, met regt voor een onaardige en onbefchaamde letter-dieverye (ik weet *plagium* nu niet beter te vertaalen) konnen
aan-

aangezien worden: maar een redelijk Lezer deeze omstandigheid verstaande, zal het ligtelijk inschikken. En indien ik den Schrijver hier door in 't minste mogt benadeelt hebben, 't welke egter zonder opzet is geschiedt, hoop ik dat dit berigt tot genoegzaame vergoeding zal verstreken. Het is ook een reis of twee gebeurt dat ik ergens in de Aantekeningen beloofd heb van zekere zaak in 't gevolg, en by beter gelegendheit, wijdloopiger te zullen handelem: en dat 'er evenwel niet van is gekomen. De reden is dat ik die naarder verhandelingen al op het papier gestelt hebbende, om zekere inzigten geraadzaamer heb geoordeelt alles weder door te schrappen. Een Leezer hier van niet gewaarschouwd mogt my anders deeze woorden toepassen, *magno promissor biatu.*

Vorders, dewijl de Schrijver ook eenige doch kleine Aanmerkingen heeft gemaakt, hebben wy tot onderscheid de zijnen onder ieder zijdje gestelt, en de onze achter ieder Leven, of in de Voorberigten achter ieder §. laten volgen.

De Leezer zal het ook wel willen inschikken dat de spelling somwijlen niet al te gelijkvormig is; dewijl de Vertaalder en de Drukker in verscheide steden wonen, heeft men dit gebrek niet wel weeten te mijden. Het is voornamentlijk in de drie eerste bladen van het werk gebeurt dat de *s* zich in de plaats van de *z* heeft weeten te dringen. Doch ik weet niet of het de moeite wel waard is deeze kleinigheden, daar 't minst op aankomen zal, te verontschuldigen.

Ik wil den Leezer noch wel mededeelen dat my zederd een korten tijd noch verscheide keurlijke stukken, raakende de oudheden van eenige
Steden

Steden en Dorpen, doch voornamentlijk noopende de eerste Stichtingen van sommige Kloosters en Kerken, en de Levens van eenige later Bisschoppen, door den Heer Auteur ter hand zyn gestelt. Eenige der zelve zyn noit in eenige taal uytgekomen; andere zyn in het Latyn alleen by een enkel Schrijver of twee te vinden, en zullen dan ten minste den Nederduitschen Leezer tot een nieuwe en aangename versnapering kunnen verstrekken. Wy zullen de gemelde stukken, ieder 't zijner plaatze, passen in te voegen; of ten minste, indien ze wat te lang vallen, een kort begrip uyt dezelve uyttrekken.

BERIGT TOT DEN LEEZER.

In de Voorberigten, pag. cxxxiii. lin. 15. voor de woorden, *Het gemeen gevoelen*, moeten de volgende woorden gaan: *Rovenius spreekt volgens het gemeene regt, en gelijk het in Italie en meer andere landen gebruikelijk is: daar is de Vikaris de Officiaal, en de Officiaal de Vikaris. Ant. Matthæus moet verstaan worden van de Nederlanden en van eenige aangrenzende landen, als Frankryk, enz. alwaar een groot onderscheid is tusschen een Officiaal en een Vikaris.*

Pag. 130, 131, &c. staat somwijlen *Dionysius Vossius*, in plaats van *Matthæus Vossius*.

Pag. 328 moet de 29 regel aldus gelezen worden: *van Christus geboorte volgens Blondel vallen.*

Pag. 352 moet de 32 regel aldus gelezen worden: *op wien deeze woorden, derwelke volgens Sylvester zeer wel op hem passen.*

Pag. 482 lin. 12 lees *al was het*

Daar zal misschien hier en daar noch wel een drukfoutje ingeslopen zyn: maar hoope dat de Leezer het zelf wel zal kunnen en willen verbeteren.

VOOR-

V O O R B E R I G T E N
O P
B A T A V I A S A C R A.

§. I.

Van de Katten en Batavieren.

De Schryvers getuigen dat de KATTEN, ngt hun land verdröven/ zich onttrent den ouden mond van den Rhijn neergeslaagen hebben/ endat de naam van beide de

De Katten
wat voor
een volk,
en waar
van daan
gesproten.

(1) Katwijken van deeze Katten is afgedaalt. Want dus schryft Tacitus ^a: Onder alle deeze volkeren spannen de *Batavieren* dapperheitshalve de kroon: zy woonen in 't eiland van den Rhijn niet verre van den oever, en zyn cer-tijds een gedeelte der *Katten* geweest: maar zyn om inlandsche beroerte naar de gemelde plaatzen getrokken, daar zy metter tijd een gedeelte van 't Roomsche Rijk stonden te worden.

^a De Morib. Germanor.

De Bata-
vieren, die
den naam
aan Batavia
gegeeven
hebben,
een volk
uyt de
Katten
gesproten.

Deeze Batavieren / van Kattiffche afkomfte / waren van ouds een zeer frydbaar en geweldig volk: zy waren de vrienden en de hondgenooten der Romeinen / en zyn zoo wel door hun gedrag / binnens lands gehouden / als door hunne dapperheit in den oorlog / roemruchtig geweest. Zy waren de beste ruiters onder alle de Hoogduitschers / zoo als Plutarchus in het leven van Keizer Otho getuigt / en zy woonden in dat eiland het welke rondom van den Rhijn bespoelt woordt. Van deeze Batavieren is de naam van Batavia (2) en Betuwe afgedaalt. Daar zyn'er, ik weet het wel, zegt Ant. Mattheus *lib. 1. de Nob. c. 19.* die een onderscheid tusschen *Batavia* en *Betuwe* willen (3) gemaakt hebben: maar dit onderscheid is ongegrond, zoo als Pontanus (*Chorograph. c. 8.*) en Johannes Smit (*Oppid. Batav. c. 10.*) getoont hebben. De *Batavieren* beslaan een deel van Gelderland, en een goed gedeelte van Holland. Zy hebben van ouds de landen tusschen den Rhijn en de Waal tot den Oceaan toe bezeeten, en by gevolg ook Holland, het Noorder-quartier uytgezonderd, bewoont. Tot een bewijs dat Holland onder *Batavia* begreepen was dienen ook de volgende woorden van Tacitus: *b* Civilis was ook in 't naau door een andere vrees; te weten dat de veertiende krijgsbende zich by de Britsche vloot zou voegen, en de *Batavieren* daar zy aan de zee paalen op het lyf zou vallen. En in het tweede boek zijner Jaar-boeken spreekt hy aldus: Het eiland der *Batavieren* wierdt ter samenkomfte bestemt: want de Rhijn, na dat hy dus verre met een doorgaande kil heeft geloopt, of eenige eilandjes rondom heeft bespoelt, verdeelt zich omtrent het begin van het Batavische land als

in

b Hist. lib. 4.

in twee revieren: en hy behoudt zijnen naam en zijn' geweldigen vloed daar hy langs Duytsland hene stroomt, tot dat hy zich in den Oceaan stort. . . . Aan de Gallische kant is hy wijder, en zoo snel van loop niet: en wordt daar van het naastgelegen volk de Waal genoemd. Maar een weinig vorder geloopt hebbende verandert hy wederom van naam, en begint den naam van de Maas, daar hy zich mede vermengt, aan te nemen: en dus kruyt hy zijne wateren door den zeer wijden mond van dezelve Maas in den Oceaan. Van het voornoemde eiland spreekt Plinius met deeze woorden: In 't midden van den Rhijn, byna ter lengte van honderd duizend schreden, is het aller edelste eiland der *Batavieren* en der *Kaninefaaten* gelegen.

Maar metter tijd / na dat de Driezen allengskens de overhand gekreegen hadden / en dat de *Batabiers* in dat gedeelte van *Batabia* / 't welk noch den naam van de *Betuwe* heeft behouden / (4) getweeken waren / is de naam van *Batabia* te niet gegaan / en die van *Driesland* op de baan gekomen. Doch *Driesland* zelf word verscheidentlijk genomen / en is eertyds een groot landschap geweest.

De naam van *Batavia* is eindelyk te niet gegaan, en die van *Vriesland* opgekomen.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Behalven beide de Katwijken hebben noch meer andere plaatzen den naam der *Katten* hier te lande vereeuwigt; als *Kattenbroek* by *Woerden*, *Kattenburg* te *Amsterdam*, *Katwyk* buiten *Delft*, *Kats* een stedeke in *Zeland* dat zederd eenige jaaren onder de golven van de zee begraven leit; *Kattendyk* een plaatsje by *Ter Goes*, *Katwyk* in 't land van *Kuyk*, enz. *Cluverius* zou dit wel in twijfel willen trekken: maar zoo kan men alles

wel beknibbelen. Eenige Katten kunnen zich ligtelyk in de nabuurige landen neergezet hebben.

2. *Phil. Cluverius*, in zyn boekje van de drie monden des Rijnstrooms, zou den vermaarden *Adrianus Junius* byna in een proces betrekken, om dat hy het woord *Batavia* heeft gebruikt: de goede Latinisten, zegt hy, en de oude Roomfche Schrijvers als *Julius Caesar*, *Plinius*, *Tacitus*, enz. zeggen altijd *Batavi*, maar nooit *Batavia*. Hy bekent evenwel dat *Zozymus Batavia* in 't Grieks heeft gezet: doch onder deezen Schrijver, zoo gaat hy voort, begon de Latijnsche taal al te verbafteren. Hy bekent ook dat 'er juist zoo veel niet aan gelegen is, en dat men wel een nieuwen naam, by voorbeeld *Batavia*, voor ons laud mag verzinnen, gelijk als men na de tijden der Romeinen meer andere naamen op zyn Latijnsch heeft gemaakt; maar hy heeft het hier tegen dat *Junius* een nieuw woord voor een oud heeft opgedist, enz. Maar dewyl 'er niemand ooit over gevallen heeft dat *Zozymus* den naam van *Batavia* heeft gebruikt, dunkt my niet dat dit een zaak is om 'er *Junius* over te hekelen: te meer daar het zelve van andere oude Schrijvers, die hun werk maakten van zuiver en eierlijk te spreken, gebruikt is geweest. Want lang voor *Zozymus* had *Dio* dit eiland in 't Grieks al *Batavia*, dat is *Batava*, genoemd, (l. 55) voegende daar by dat de *Bataviers*, een uytgeleezende van ruiteren, dien naam van 't eiland *Batava* hadden gekreegen. *Eumenius* (*orat. de instaurandis scholis*) die onder *Konstantius* geleefd heeft, en voor geen quaad Latinist gehouden word, is ook voor het woord *Batavia* niet vervaard geweest: ook heeft *Pacatus* (in zijne *Loffreden* van *Theodosius*) het zelve wel durven gebruiken. Deeze Schrijvers, ik beken het, zijn juist niet van den eersten rang: maar my dunkt dat een eigen naam, (daar men doorgaans zoo nauw niet op en ziet) onder hun gezag wel mag doorschieten. In het oude Kaartboek van 't Roomfche Rijk, door *Pentingerus* uytgegeven, staat *Patavia*: voor 't welk zekerlijk *Batavia* moet gelezen worden. Ik heb dit met een woord willen aanroeren, om dat de tytel van het tegenwoordige Latynsche werk anders ook van een al te viezen Liefhebber aanstoot zou kunnen lyden.

3. Veele onzer landgenooten hebben zich voordeezzen ingebeeldt dat de *Hollanders* alleen de regte nazaa-

ten en nakomelingen der Batavieren waren. En als Geldenhausius in een geschrift had trachten te bewijzen dat de Gelderschen ook van ouds onder de Batavieren begreepen waren geweest, hebben sommige yveraars, die deeze eer aan niemand anders als de Hollanders alleen wilden medegedeelt hebben, daar over het harnas aangetrokken, en hebben den berugten Cornelius Aurelius gaan opstoocken om Geldenhausius over zoo een stoutigheid lustig te hekelen. Maar mettertijd is de waarheit al meer en meer doorgebroken, zoo dat de Gelderschen in een geruste bezitting van dien eernaam zyn gekomen. Cornelius Aurelius steunde voornaamentlyk op de woorden van Julius Cesar: (*lib. 4. de bell. Gall.*) *De Maas, na dat ze een zeker gedeelte van den Rhijn, met naame de Waal, overgenomen heeft, maakt het eiland der Batavieren; en niet verâer van daar dan 80 duizend schreeden stort ze zich in den Oceaen.* Hier schijnt Julius Cesar het eiland te beginnen daar de wateren van de Waal zich met de Maas vermengen: welke vermeniging zekerlyk verre aan deeze zijde van Ninwegen geschiedt, en volgens Cornelius Aurelius van ouds eerst geschiedt is omtrent 't Huys te Loevestein regt over Gorcum. Maar behalven dat Gorcum of Loevestein geen 80 duizend schreden van de zee afgelegen is, zoo schrijft Tacitus duidelyk (*lib. 4 hist.*) dat het eiland der Batavieren van vore tegen de zee aan paalt; doch van beide de zijden en van achteren bespoelt wordt van den Rhijn. Dit kan niet anders verstaan worden of het Batavissche eiland moet zyn begin neemen daar de Rhijn zich verdeelende het voornoemde eiland met beide zyn armen omvat en tot de zee toe vergezelschapt. Zoo schrijft Plutarchus ook (*in Othone*) dat het Batavissche eiland rondom van den Rhijn bespoelt en bevochtigt wordt: 't welk niet zou geschieden indien het zyn begin eerst nam omtrent Loevestein; want dan zou het door den Rhijn van achteren en rondom niet bespoelt worden. Wat de plaats van Julius Cesar belangt, die kan gemakkelyk aldus verstaan worden dat de Maas met de Waal vermengd zynde, zoo verre als ze noch te loopen heeft, het eiland aan de eene zijde bespoelt, zonder dat hy het begin van 't zelve eiland heeft willen aanwijzen. Ik behoef den Leezer hier niet te waarschouwen dat Jul. Cesar en de andere Schrijvers malkander

niet tegen en spreken als de eerste de eene kant van het eiland door de Maas bepaalt, en de anderen het zelve eiland tusschen de twee armen van den Rhijn besluiten: want ieder een weet dat de Maas en de Waal, of de tweede arm van den Rhijn, na dat ze een gemeene kil gekozen hebben, voor eene en dezelfde revier konnen genomen worden, en regt hebben om beide die naamen te voeren. Ik wil hier geen proces tegen de Oude en tegen de Maas zelf maaken, gelijk Cornelius Agrippa gedaan heeft, of deeze revier den naam wel mag hebben van tot de zee toe te loopen. Agrippa ontziet zich niet den histori schrijver Plinius over zoo een zwaare misflag te hekelen. Plinius moest niet gezeyt hebben, dus luiden de woorden van Agrippa, dat de Maas zich in den Oceaan stort, maar dat ze haare wateren in den Rhijnstroom looft. En Glareanus (*Schol. 4. in 4. libr. Comment. Caesaris*) wil ook zoo niet spreken dat de Rhijn in de Maas loopt (dat was immers den Rhijn al te Ielijk verongelijkt) maar hy zegt dat een arm van den Rhijn de wateren van de Maas overneemt. Het is niet noodig de Ouden op dit stuk te verdedigen, of een haruas voor de Maas aan te trekken. Men ziet 'er uyt, als iemand doch hekelen wil, en hekelen zal, en hekelen moet, waar dat 'er al stoffe gezogt kan worden.

4. Dit is zoo niet te verstaan dat de oude Bataviërs of inwoonders van gansch Batavia in Gelderland zouden geweeken zyn, daar is het minste blijk of befeheid niet van: maar dat de naam van Bataviërs in het andere gedeelte van Batavia te niet gegaan en in den naam der overheerschende Vriëzen gesmolten zynde, in de Betuwe alleen byna onveranderd, of misschien gansch onveranderd, is gebleeven. Ik zeg, *misschien gansch onveranderd*: want al is het zoo dat de Schrijvers doorgaans hier eenige verandering toeslaan, wie zal 't ons zeggen of de eerste naam van Batavia, op zyn Hoog- of Nederduitsch, anders is geweest als de *Betuwe*? De Romeinen, die daar een Latijnschen draai aan moesten geven, konnen ligtelijk van Betuwe Batavia gemaakt hebben: men ziet doch doorgaans dat ze de Latijnsche naamen zoo watzwieriger en bevalliger zogten te maaken.

§. II.

Van de Vriezen en van Vriesland.

De Vriezen, een volk by Tacitus, Plinius en Ptolomæus vermeldt / hebben eertijds (1) meer lands beslagen als hedendaags. De naam van Vriezen is nu zoo goed als eigen gebleeven aan de volkeren gelegen tusschen het Flic, of de Zuiderzee, en den Eems; behalven dat een gedeelte van Noord-Holland den naam van West-Vriesland noch heeft behouden; 't welk egter meer plaats heeft in de openbaare Plakkaaten en Edonantien als in de dagelyksche spraak. Het landschap / 't welk oost-waarts over den Eems leit / hoert tegenwoordig den naam van Oostvriesland, en staat voor het grootste gedeelte onder het Keizerryk. De andere landen aan deeze kant van den Eems leggende / 't zy dat ze onder den naam van Vriesland of onder een anderen naam bekend staan / worden onder de Vereenigde landschappen van Nederland gerekent. Deeze landen der Vriezen zijn niet voor de zevende eeuw bestraalt geweest met het licht des geloofs. (2)

Alle deeze landschappen / Holland daar onder begreepen / stonden omtrent deezen tijd / gelijk reeds gezegt is / bekend onder den naam van Vriesland: 't welk noch langen tijd hier na / en ten minste tot de tijden van Adelboldus, 19. bisschop van Utrecht / heeft geduurt: want de Jaarboeken schrijven dat de Vriezen onder het beleid van den gemelden Kerkvoogd / en de Vriezen staande onder Graaf Dideryk, mallander

Wie nu
Vriezen
genoemt
worden.

Deeze lan-
den zyn
van ouds
bekend
geweest
onder den
naam van
Vriesland

beoogt hebben. Daarenboven spreekt Robertus de Monte, een Schryver van de twaalfde eeuw / in zijn Synoegzel op Sigebertus, (over het jaar 1074) met de volgende woorden van Robregt den Dries; dewelke met Geertrudis weduwe van Floris getrouwt zijnde / voogd van Holland was geworden: Robregt is getrouwt met de nagelaate weduwe van Floris Graaf van Vriesland. De naam van Holland / zoo veel het tegenwoordige Holland daar zoo verstaan wordt / is by laat ongekomen; en men zal zoo de elfde / ja zoo de twaalfde eeuw Holland nauwlijks by eenig Schryver gemeldt vinden. (3) Een zekere brief van Frederik Aartsbisschop van Hamburg / getekend in 't jaar 1106 / en staande by J. Lindeborn c, maakt gewag van de Hollanders. Van Hermannus Contractus, die zijne historie tot het jaar 1066, toe gebragt heeft / drukt den naam van Holland nergens uit; maar spreekt overal van Flarditinga: waar zoo hy / zoo als wy vast gelooven / verstaan wil hebben de stad Vlaardinge, niet verre van den Oceaan gelegen / dewelke van Gerardus Noviomagus genoemd wordt Vlardinga en Vlardingiacum, en zoo wel by hem / als by andere kenners der Hollandsche Oudheden / te voelt staat zoo een al-oude stad.

c pag. 170. 171.

A A N T E K E N I N G E N.

I. Hebben eertijds meer lands beslaagen als hedendaags. Dit eertijds ziet niet op de tijden der Romeinen, wanneer Vriesland veel kleiner is geweest, maar op de middelste eeuwen. Want zedert dat de magt der Romeinen hier te lande en in Hoogduitsland meest geknakt

knakt was, en dat veele Bataviërs met de Franken naar Vrankrijk, en met de Vriezen, Engelschen en andere Duitfchers naar Britanje opgetrokken waren; en dat Batavia misfchien door den geduurigen inval van allerhande wilde en woefte volkeren, als van de Franken, Sali, Quaden, Wilten, enz. verzwakt en genoegzaam uytgeput was, hebben de Vriezen, een sterk en strijdbaar volk, hunne wieken ter regter en linker zijde beginnen uyt te spreiden. Het geluk heeft hunne dapperheit zoo wel gedient* dat ze den Vrieffchen naam en de Vrieffche wapenen niet alleen over den Eems, de oude grensfcheiding van Vriesland, maar ook over de Wezer en de Elf, ja tot den Eider in Holstein toe, voortgezet hebben. En weftwaarts op te rekenen zyn ze niet alleen meester van Batavia geweest: maar 't is zeer waarfchijnlijk dat alles tot de Schelde toe onder het Vrieffche gebied heeft geftaan, en onder den naam van Vriesland begrepen is geweest. Doch ten tijde der Romeinen befloeg Vriesland veel kleinder ruimte: en zat tuffchen den Eems en den Rhijn in geklemd. Maar wat gedeelte, of liever wat arm van den Rhijn, dat de Vriezen zuidwaards bepaalt en befpoelt mag hebben, dat is een ander verfchil. Sommige Vrieffche of Vrieffchgezinde Schryvers, om hunne oude land-genooten wat ruimer wooning te geeven, trachten het oude Vriesland tot aan den middelften arm van den Rhijn, dewelke zich eertijds by Katwyk in den Oceaan ftopte, uyt te rekken. Dan hier over zou al wat te pleiten kunnen vallen. Ik misgun den Vriezen die gansche landftreek niet, en 't waar my leed hunnen roem in 't minfte te verkleinen: maar om de waarheit te zeggen, fchoon dat 'er al deftige Schrijvers voor dit gevoelen in het harnas ftaan, als onder anderen de gaauwe en keurlyke landbefchrijver *Menzo Altingius*, en de vermaarde hiftori-fchryver *Ubbo Emmius*, zoo zou ik 'er myn zegel, zonder naarder bewijs, niet kunnen aan hangen. De woorden van *Plinius* zyn myns oordeels al te klaar om zonder tastelijke verdrayinge in twiffel getrokken te kunnen worden: *Midden in den Rhijn*, zegt hy, (*lib. IV. c. 15.*) *ter lengte van ontrent honderd duizend fchreden legt het alleredelfte eiland der Bataviëren en der Kaninefaaten: en noch eenige andere eilanden van de Vriezen, van de Chauci, van de Fris-*

A 5

bonen,

* zie *Ubbo Emmius de Frisior. libert. & Repub. p. 3.*

bonen, van de Sturiërs en van de Marsakken; altemaal gelegen tusschen de Helle en het Flië. Dus worden genoemd de uytwateringen langs dewelken de Rhyjnstroom zich noordwaarts in eenige moerasschen verspreidt, en zuidwaarts in de Maas gaat rollen. Het eiland der Batavieren strekte zich zuidwaarts tot de Maas toe: zoo moeten dan die andere volkeren, dewelken meest geen Vriëzen waren, van 't Batavissche eiland af tot het Flië toe gewoon hebben. De woorden van Plinius schijnen geen tegenspraak te kunnen lyden. Doch de Heer Alting wil evenwel geen ander volk in die gansche landstreck dulden als regte Vriëzen. En om met Plinius niet overhoop te raaken, zegt hy, dat de gemelde *Cauchi* of, zoo als hy geleezen wil hebben, *Auchi*, Frisiabonen, Sturiërs en Marsakken, wegens hunne afkomst regtschaapen' en opregte Vriëzen zyn geweest; en om zich by gebrek van bewijsstukken met gissingen te behelpen, wil hy de gemelde plaats van Plinius aldus verbeterd en geleezen hebben: *In Rheno ipso, prope centum M. passuum, nobilissima Bazavorum insula & Caninesatum. Et alia Frisiorum (Anchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsaciorum) que sternuntur inter Helium & Flevum.* Zoo dat hy de *Cauchi* een hoofd korter maakt, meenende dat 'er de eerste letter te veel is, en door Plinius voor een teken van een tusschenreden (*parenthesis*) gesteld is geweest, *Frisiorum*, (scilicet *Anchorum, Frisiabonum, &c.*) Maar dewyl 'er geen een gedrukt boek of ongedrukt handschrift is 't welk deeze gissinge begunstigt, en nergens het minste gewag van *Auchi* voorkomt, daar de *Cauchi*, 't zy dan deeze of andere, by veele oude Schryvers genoemd worden, kan ik dien Heer hier in niet toevallen. Als men zoo met de oude Schryvers mag leeven, en hunne woorden, op enkele gissingen en minder als gissingen, verkorten en verdraajen, waar zal dat eindelijk noch henc, en hoe zal het ieder Schryver, die wat rijk van inbeeldingen is, niet vry staan door het verminken, vergrooten of verdraajen van de Schryvers, honderd en honderdmaal honderd nieuwe wangevoelens te verziinnen en voor de loutere waarheit op te geeven? Ik heb zeer groote achting voor den Heer Alting: en misschien zoo groot als iemand: maar ieder heeft de vryheit van zyn oordeel in zulke zaaken te volgen. En wat bewijs uyt de Oudheid getrokken zal

zal'er voortaan meer gelden? Men zal maar de eene of de andere verandering behoeven te verzinnen, en daar mee zal men zich overal weeten uyt te draajen.

2. Sommigen zijn egter van gevoelen dat de Nederlanden, zelfs Holland en Vriesland daar onder begreepen, al lang te voren, ja kort na de dood van Christus, door het licht van 't Evangelie bescheenen zyn geweest. Althans de Oudvader Irenaeus (*lib. 1. cap. 3.*) spreekt opentlijk van *Christene kerken die in Duitsland, Spanje, Frankryk gestigt zyn geweest*. Maar Duitsland, zal iemand zeggen, is groot: en hy zou gelijk hebben; daarom dienen'er noch meer bewijzen by te komen, dewelken hoe wel dat ze, elk in 't byzonder overwoogen zynde, te ligt zouden vallen, samengevoegd noch een stoot kunnen afweeren. Tertulliaan, die omtrent tweehonderd jaaren na Christus heeft geleefd, schrijft duidelyk in zyn boek tegen de Jooden, dat de naam van *Christus het oppergezag voerde, dat is erkent wierdt, in alle de oorden van Spanje, by verscheide volkeren van Frankryk, in de plaatzen van Britanje die tot noch toe ongenaakbaar voor de wapenen der Romeinen geweest waren: ja dat het Christen geloof tot de Sarmaten, Daciërs, Germaanen of Hoogduytschers, tot de Schyten, en veele verborge landschappen en onbekende eilanden was doorgedrongen*. Indien het geloof in zoo veele landschappen van Germanie of Ond-Duitsland stand heeft gegreepen, in dien het zoo welig is voortgeschoten dat het zelfs in verborge landschappen en onbekende eilanden wortel heeft gevat, uyt wat reden, zoo zal iemand redeneeren, zou men zich inbeelden dat ons land, 't welke niet eens onder de verborge en onbekende landschappen behoeft gerekent te worden, misgedect en voorby gegaan is geweest? Evenwel zyn dit noch maar enkele gissingen, ik beken het; en ik geef het noch maar voor gissingen op: want men zou kunnen zeggen dat Tertullianus maar van de hoogste landschappen van Duitsland heeft willen spreken. Doch hier op kan ook geantwoordt worden dat het ligt der Goddelyke leeringe, zoo als in den 27 brief van S. Paulinus gelezen wordt, ten minste in de vierde eeuwe al in onze buurschap heeft gescheenen: en wel zodaanig, dat'er al een menigte van Kerken en Kloosters in West-Vlaanderen opgetimmert was. Heeft Hilarius, die in de vierde eeuwe

gebloeit

gebloeit heeft, niet een brief geschreeven aan zijne Medebisschoppen van het eerste en tweede Duitsland, en van de eerste en tweede Belgische Provincie? Zoo waren 'er toen al Christenen in die landschappen; en niet een handje vol Christenen, of hier en daar een enkele bylooper: maar gansche vergaderingen die groot genoeg waren om een Bisschop aan haar hoofd te hebben. Wy willen ons hier niet steeken in het bekende geschil wat onderscheid dat 'er tusschen het eerste en tweede Germanie van de eene kant, en de twee Belgische Provincien van de andere kant geweest is: maar 't is zeker dat ons Batavia onder een van beiden of misschien onder alle beiden begrepen was. Zal men dan al wederom staande houden dat Hoog- en Nederduitsland, de eerste en tweede Belgische Provincie, de Gallien, Ierland en Britanje, en al wat in 'de buurschap van ons Vaderland gelegen is, zoo mildelyk van den Hemel gezeigent, en van de Apostolische mannen bezogt is geweest, zonder dat 'er een straaltje van dat Evangelische licht, of een vonkje van dat hemelsche vuur door de duisternissen van onze ongeloovigheid heeft kunnen doorschijnen, of de verkleumde gemoederen van onze voorouders heeft kunnen verwarmen? en zonder dat 'er iemand van alle die deftige geloofs-verkondigers en van de nabuurige Bisschoppen eens op de Bataviërs en Vriezen gedagt heeft, of zich aan hunne bekeeringe heeft laten gelegen leggen? Om deeze en meer andere redenen zyn 'er al eenige geleerden die zich niet kunnen inbeelden dat Holland en Vriesland zoo lang in het Heidendom versmoord gelegen hebben: als onder anderen Damafius Lindanus, (*Praefat. exhortationis ad Senatum Dordr.*) Dion. Mudzaart schryvende over het jaar 53 en meer anderen. Veele andersgezinden zyn ook van 't zelfde gevoelen, als de berugte Simon van Leeuwen, (*Batavia Illustr. 1ste deel, 10 hoofdst.*) Joh. Smetius, Joh. Pikard, enz. die by *Domine Pars*, in zyn keurlyk werkje van de *Karwijksche Oudheden*, opgetelt worden. Ieder mag het zijne hier van gelooven, en ik beken dat 'er geen doorslaande en duidelijke bewijsstukken zyn om zoo een groote oudheid van het Christendom der Bataviërs buiten alle regenspraak te stellen.

3. Men vindt egter het Graaffschap van Holland vermeldt

meldt in een open Brief die door Henrik IV. ter bede van den Utrechtschen Bisschop Wilhelmus verleent is geweest in het jaar 1064; en die myns wetens door geen Schryver in twyfel wordt getrokken. (Zie *W. Heda* in Willem den 21 Bisschop van Utrecht.) Maar of daar ter plaatze door het Graaffschap van Holland verstaan wordt gansch Holland, zoo groot of omtrent zoo groot als het tegenwoordig is, dat zou een andere vraag zyn: en de Brief, die by Willem Heda te vinden is, schijnt genoeg uyt te wyzen dat Holland, zoo als het daar genomen wordt, maar een gedeelte van het tegenwoordige Holland is geweest. Vorders vindt men een handveste van Dideryk V Graaf van Holland, alwaar hy de giften zynor voorzaten aan de Abdye van Egmond gedaan op nieuw bevestigt, en met zyn zegel bekragtigt. In deeze handveste noemt hy zich zelven *Comes Hollandensium*, den Graaf der Hollanders; zoo dat de naam van Holland en van Hollanders ten minste in de elfde eeuw al bekend is geweest. Het is waar dat Buchelius deeze handveste verdagt zoekt te maaken; daar hy egter, zoo veel als ik kan oordeelen, geen bondige reden toe gehad heeft. Heda schrijft uytdukkelyk dat hy den oorspronkelyken Brief onder de andere pampieren van de Abdye van Egmond met eigen oogen heeft gezien. My dunkt dat 'er al vry kragtiger bewijsredenen als bloote giftingen moeten zyn om de getuigenis van Heda te wraaken, of om de Abten van Egmond van zoo een snoode valsheit te betigten. Althans J. Douza, die zekerlyk niet te ligtgeloovig is geweest, houdt hem voor een echten en onvervalschten Brief; (*Annal. l. 10.*) en heeft al 't geen 'er eenige aanstoetelykheit of duisterheit scheen te hebben opgelost en verklaart.

Dit schynen dan de oudste schriften te zyn daar de naam van Holland en van Hollanders gevonden wordt. Indien men eenigen staat mogt maaken op het schryven van den zoo-genoemden of den gemaskerden Marcellinus, die het leven van S. Suidbertus in 't licht heeft gegeven, dan zou de naam van Holland al eenige honderde jaaren ouder zyn geweest: want het gemelte leven van S. Suidbertus spreekt al eenige reizen van Holland, van Zeeland en van Brabant. Doch die naamen waren toeh noch ongebooren: en hier door alleen heeft

heeft hy zijne onkunde genoegzaam laten blyken, en getoont dat hy niet wys en niet geleerd genoeg is geweest om zelfs een valsche en verdichte historie te beschrijven.

§. III.

H O L L A N D.

*Ann.
Marth:
Anal. t. 5.
p. 480,
481.*

De naam van Holland is dan niet opgekomen voor de elfde eeuw. En indien 'er ergens by den eenen of anderen Schryver vroeger gewag van Holland wordt gebonden / dat is niet geschiedt om dat de naam van Holland toen al bekend was : maar om dat ze / gelijk by de Schryvers wel gebruikelijk is / dit landschap hebben uytgedrukt met een naam / die aar het zelve veel laater gegeven is geweest.

Holland
eertyds een
klein ge-
deelte van
Friesland.

Holland was dan een gedeelte van Friesland / en noch maar een klein gedeelte : en het sprong niet verder als Dordrecht / of de Dortsche (1) Waard. In een zeer oud boek of zoo genoemd kamerboek der Utrechtsche kerke wordt een duidelyk onderscheid gemaakt tusschen Rhijnland, Kennemerland, Westlinga, de Betuwe, Holland, Goyland enz. Want de Dekens / die door het Bisdom gezonden wierden / worden daar aldus opgetelt :

De Dekens in Rhijnland zal op het feest van S. Regmuis (waarschynlyk Remigius) betaalen 8 ponden.

De Dekens in Schalden / (dat is Schoutwen) enz.

De Dekens in Zuit-beveland / enz.

De

De Deken van Kennemere / enz.
 De Deken van Westingland / enz.
 De Deken van de Betuwe / enz.
 De Deken van * Holland / enz.
 De Deken van 't Gooy / enz.
 De Deken van de Stad / enz.
 De Deken van Amstel / enz.

Waar dat dit Holland geplaatst moet worden blijkt uit den brief van Godebaldus, tuintigsten Bisschop van Utrecht / dewelke by Heda op het jaar 1126. te leezen staat : en daar hy aldus spreekt : Godebaldus door Gods genade geringe bedienaar der Utrechtsche kerke, heb zekere kerk my toebehoorende, en in Holland geleege, dewelke den naam voert van Tiezelines kerk, geschonken aan S. Pieters kerk te Utrecht, enz. En staat te bemerken dat deze Tiezelines kerk geleegen is in de Dordsche Waard. Doch zedert dat dit land bekend is geworden onder den naam van Holland, is het voort verdeelt in Zuid - en Noord - Holland.

* Toen wierd de naam van Holland in een nauwer betekeninge genomen, te weten voor het Zuider gedeelte van Holland, gelegen in de Dordsche Waard : 't welke van ouds het regte Holland is geweest.

A A N T E K E N I N G.

1. Dit moet aldus niet verstaan worden dat het gansche landschap, 't welk nu bekend staat onder den naam van Holland, een klein gedeelte van Vriesland zou geweest zyn; maar dat de landstreek, die volgens den Auteur, of liever volgens Ant. Mattheus, eerst bekend is geweest onder den naam van Holland, en niet verder zou gesprongen hebben als de Dordsche Waard, een klein gedeelte van Vriesland was.

§. IV.

Waarom dat Holland aldus is genoemd?

*Meyerus
Ann.
l. II.*

De oorspronkelijkheit van den naam van Holland wordt niet eken eens van alle Schrijvers uytgeleit. Sommigen waanen dat men Holland zou moeten schrijven / als of het een houtachtig en boschachtig land was geweest. Anderen houden Hooiland voor den oorspronkelijken naam / om dat 'er veel hooi en gras geteelt wordt. Daar zijn 'er die het voor een Deenschen naam aanzien. Oeland is een eiland in Denemarken: van Oeland, zeggen zy / is Holland gekomen. Van zijn 'er noch die den naam afleiden van hollen, om dat het een forsche en ongetemd volk is geweest.

Sommige Schrijvers, zegt Ant. Mattheus, † als Heda en Pontanus, meenen met meer waarschijnlijkheit dat zeker oud vlek, met naame Holland, gelegen tusschen Utrecht en den Leidschen Rhijn, den naam aan gansch Holland heeft gegeven: want dus spreekt Heda in den Bisschop Hungerus: *Daar is ook een vlek geweest, 't welke den naam aan Holland misschien heeft bygezet. Zoo als het ook met Gelderland, Kleefslant, Gulikkerland en Brabant is gegaan.*

Doch vermits de genen die het aldus verstaan ook van gevoelen zyn, dat de aard van het land de gelegendheit tot deezen naam heeft gegeven, zoo zou ik het gevoelen der geenen voor waarschijnlijker houden, dewelken meenen dat Holland aldus naar 's lands gelegendheit en gesteltenis genoemd is geweest: even als Waterland, Zee-

† *de Nobil. lib. I. c. 12.*

Zeeland, Maasland, Rhijnland hunne naamen gekreegen hebben. Dus zou Holland zoo veel te zeggen zijn als *hol-land*, om dat het een plat, hol en moerassig landschap is. Zie *Boxhorn op de Kronyk van Veldenaar*; *Guicciardyn in de beschryvinge van Holland.* enz. (1)

A A N T E K E N I N G.

1. Sommige steden en landen moeten de afkomst van hunne benaaminge zoo verre en als in 't wild gaan zoeken, dat men reden heeft om te twyfelen of ze niet verdwaalt zyn geloopt, en of ze met de regte stamnaamen wel t' huis komen. Dit is dan uyt gebrek van bequaame woorden die naar de naamen der gemelde steden en landschappen gelijken. Maar wy vallen in 't zelfde ongemak, omtrent de benaaminge van Holland, door te grooten overvloed, en om dat wy te veel keur hebben. Want indien men regtzinnig wil spreken, meest alle de stamnaamen door den Heer Auteur bygebragt zyn byna even waarschylyk: en dit is, om zoo te spreken, het ongeluk maar van ieder stamnaam in 't byzonder, dat 'er noch meer naamen zyn die even schoon voorkomen. En om van *Hoiland* te beginnen, zoo is 'er voor eerst maar een gering onderscheid tuschen *Hoiland* en *Holland*; ten tweede is het zeker dat *Holland* een regt hooi-land is; en ten derde kan het door voorbeelden bevestigt worden: want *Holland*, een gedeelte van *Lincolnshire* in Engeland, is volgens *Ingulphus* (by *Ant. Matthæus de Nobil. pag. 50.*) aldus genoemd om dat het een hooiachtig landschap is. Daar zyn weinige naamen van steden en landen, welkers afkomste waarschylyker schijnt voor te komen. Doch *Oeland* door een bende van destige Schryvers, als *Schrieverius*, *J. Douza*, *Nannius*; *Had. Junius*, *W. Heda*, en eindelijk door *S. van Leeuwen* ondersteund, wil het ook niet kamp geeven, en komt ook niet minder gewapend te velde. Want voor eerst kan *Oeland* ligtelyk verandert zyn in *Holland*. Ten tweede is het bekend dat de *Deenen* en *Noormannen* deeze landen

dikwils en lang achter malkander bezeten hebben; en dat de overheerschte landschappen by allerhande volkeren dikwils den naam der overwinnaaren hebben moeten draagen. Ten derde zoo weet men dat wy hier meer andere benaamingen van die volkeren behouden hebben: want behalven dat zulks niet onwaarschijnlijk is van Zeeland, zoo is het gewis dat ze den naam gegeven hebben aan zekere landstreek in Amsteland zoo als J. Douza beweert gelegen, die den naam van Denemarken langen tijd heeft gevoert. En de naam van het slot *Demmerik*, in het Stift gelegen, is volgens alle waarschijnlijkheit ook niet anders als een verkorting van *Denemarken*. Maar het dorpje *Holland* by den Schryver vermeld komt zoo moedig voor den dag als of het een gewonne zaak was. En de andere stam-naamen schijnen hier al wat verlegen te staan. Want voor eerst heeft de Heer Ant. Mattheus, een groote steun, deeze naam-reden beter gekeurt als de voorgaande, en W. Heda is 'er ook niet vreemd van geweest. Ten tweede is de naam van het dorp *Holland* en van het Graaffschap van *Holland*, zoo veel als ik kan nasporen, omtrent op den zelfden tijd opgekomen of bekend geworden. Vorders zijn 'er verscheide voorbeelden van, dat een stad of een dorp den naam aan 't gansche landschap heeft gegeven: dit blijkt in de Latijnsche naamen van Gelderland, Kleefland, Gulckerland enz. Ant. Mattheus toont het zelve van Poortegaal. En in Engeland, om nu niet verder te reizen, heeft men verscheide landschappen die den naam van hunne hoofd-steeden draagen. Eindelijk kan dit dorpje doen gelden, en schijnt daar groote staat op te maaken, dat de voorgaande stam-naamen verandert en verdraait moeten worden om den naam aan Holland te geeven: maar dat zijne benaaming onveranderd en onverdraaid het Graaffschap tot een naam kan verstreken. Maar terwyle deeze drie stam-naamen dus onder malkander pleiten, en den anderen naar de kroon steeken, komt 'er een vierde, die hun hardste party wel mogt zijn, om de prijs dingen, en zouw 'er wel mee gaan strijken. Dit is de naam van *Holland* zelf, onveranderd, onverdraaid, onverminkt. Dit *Holland* of 't *bolle-land* heeft al veel voor uit; ten eerste om dat hier geen eene letter of tittel te veel of te weinig is, of de minste veran-

dering behoeft uit te slaan. Ten tweede, om dat het zoo knoet-achtig niet en luidt als *Oeland*, 't welke al een deel der Regteren op zijne hand had gekreegen; en dat een deftig landfchap aldus zijnen naam niet van een flegt, onbekend, en miffchien onbewoond dorpje of gehuchtje behoeft af te bedelen. Ten derde om dat deeze naam wonderlijk wel op den aart en de hoedaanigheid van het land fchijnt te paffen: dewyl Holland zekerlijk een hol, plat, bol, en laag landfchap is. Ook is W. Heda deeze naam-reden niet ongenegen; en hy voegt 'er ietwes by (p. 58.) 't geene zijne bedenking heeft; te weteen dat het op zijn Hollandsch den naam kan gekreegen hebben van *bol*, gelijk het in 't Latijn, zegt hy, den naam *Batavia* gekreegen heeft van het Griekfche naam-woord *βάβυς* diep. Ik wil wel bekenen dat deeze ftam-naam van *Batavia*, daar Buchelius ook niet veel fchijnt tegen te hebben, my ten minfte zoo waarfchijnlijk voorkomt als die van *Batoos-have*, of van *Baat-have*, dat zoo veel zou zijn als een goede have, of van *Bat-awe* of *Bat-Ouwe*, 't welke goede of dragtbare hoeven zou betekenen. Men weet dat 'er verſcheide Duytſche woorden voorkomen dewelke zuiver Grieks zijn; 't zy dat ze door de Duytſchers uit het Grieks, of door de Grieken uit het Duytſch zijn gehaalt. Maar om weder tot *Holland* te keeren, deeze ftam-naam heeft de kop byzonderlijk in de lucht beginnen te ſleeken, en de prijs te eigenen, zederd dat Ant. Mattheus den zelve is toegevallen, en de prijs heeft toegewezen. Maar wat zal men nu zeggen van *Holland*; 't welke voordeezen al zeer in aanzien is geweest, en dapper naar de kroon heeft gedongen? Veele Geleerden hebben hunne ſtemmen aan deezen naam gegeven, als onze geleerde Naald-wyker Martinus Dorpius, Jacobus Braſſica, Cornelius Aurelius, Lambertus Hortenſius en meer anderen. Maar zederd dat zoo veele deſtige Schryvers zich verklaart hebben voor het knoet-achtige *Oeland*; en dat anderen, doch zonderling Ant. Mattheus, de wapenen hebben opgenomen voor 't *bolle-land*, zijn de voorſtaanders van *Holland* zeer gedunt en meeft alle verloop. Ik wil evenwel wel bekenen, en ik durf het wel uiten, dat ik, indien ik party moeft kiezen, al een grooten ſtrijd zou hebben om my aan de zijde van *Holland* te voegen. Alle

de voorgaande naamen bewyzen zeer wel dat ze de stam-naamen wel kosten geweest zijn: maar voor *Holt-land* hebben wy bewyzen dat het niet alleen de stam-naam kan geweest zijn, maar ook metterdaad is geweest. Want van ouds plagt men doorgaans niet *Holland* maar *Holt-land* te schryven. Kan daar wel een andere reden van gegeven of bedagt worden als dat dit de regte naam *Holt-land* is geweest, dewelke ligtigheids-halve mettertijd veranderd is in *Holland*? Zoo schrijft Cornelius Aurelius * dat hy verscheide brieven onder Meinard Abt van Egmond heeft gelezen, daar hy *Holt-land* maar niet *Holland* geschreeven heeft gevonden. Het zelfde getuigt ook de voornoemde Martinus Dorpius, te weten dat in verscheide brieven, berustende in de Abdy van Egmond en eenige hondert jaaren oud, altijd *Holt-land* maar noit *Holland* te leezen was. Zoo zijn 'er ook uitheemsche Schryvers die doorgaans *Holt-land* geschreeven hebben, als Ditmarus, Baldericus enz. In 't leven van Karel den-Goeden, Graaf van Vlaanderen, in de Fransche taale omtrent de 12. eeuw beschreeven door Galbertus van Brugge, staat *Holt-land*. Vindt men ook *Holland* in cenige boeken geschreeven, dit is geschiedt, gelijk het honderd en honderd-maal in andere gevallen geschiedt is, om de hardigheid der uitspraake te verzagten. Onze taal is vol van diergelijke verzachtingen. Ik weet wel dat Ant. Mattheus, ja zelfs J. Douza, dit kragtig tegenspreken: en dat Ant. Mattheus vraagt of dit gewest dan boom-rijker is geweest als zoo veele nabuurige landschappen. Ik zeg dan dat het boom-rijk of bosch-rijk is geweest, en dat de ingezetenen van ons landschap zin gehad hebben in die boom- of bosch-agtige benaamingen. Dit blijkt uit de naamen van zoo veele dorpen en plaatzen, als de Bies-bosch, Voorhout, Het Woud, Hazelaarswoud, Rynsterwoud, Woudbrugge, Noortwykerhout, Eykenduinen, Zoeterwoud, Berkhout, Spaarwoud, Zuiderwoud, Effelikkerwoud, 't Groene Woud, Jacobs Woud, Woudshoorn, Paapswoud, enz.

Zoo moet het hier dan vol bosschen en boomen geweest zyn; en de menschen moeten, gelyk gezegt is,

* by Van Leeuwen Batav. Illustr. pag. 41.

zin gebad hebben in die boomachtige en woudachtige naamen. Waarom zouden de ingezetenen dan die benaaming zoo wel niet gegeven hebben aan 't gansche land als aan zoo vele dorpen? Dat Holland van ouds vol boomen en bosschen gestaan heeft schijnt niet alleen te blyken uyt de naamen der reeds gemelde plaatsen, maar ook uyt de boomen die met groote menigte onder de aarde gevonden worden. *Ant. Mattheus* zou dit gaarne beknibbelen en al lachende van de hand wijzen: maar die boomen leggen 'erevenwel, en worden in groote menigte op verscheide plaatsen van Holland, hoe wel ook buiten Holland, onder het delven gevonden. En te zeggen dat die boomen daar onder de aarde gegroeit zyn, gelijk *Eyndius* ook wel zou gelooven, dat heeft weinig schyn van waarheit. Al was 'er niet anders tegen, zoo blijkt het tegendeel genoeg uyt verscheide boomen daar de basten afgeschilfert waren, en daar de hakken der bylen noch op stonden: een teken dat ze over end gestaan hebben, en van de menschen geschonden zyn geweest.

Men zou noch andere bewijsstukken kunnen inbrengen dat Holland een boschachtig land is geweest, ten waar dat we den Leezer vreesde te verveelen. *Zozymus* schrijft (*lib. 3.*) dat Keizer Juliaan op de uiterste paalen van Duitsland aan den mond van den Rynstroom 800 vrachtschepen heeft laten maaken uyt de nabuurige bosschen. En *Ditmarus Bisschop* van Merspurg, schryvende van den oorlog tusschen den Bisschop *Adelboldus* en *Diderik III* spreekt van een bosch, *Merwede* genaamd, 't welke aanleiding tot deezen oorlog zoude gegeven hebben. Ook getuigt de naamlooze *Kronyk-schrijver* van de stad *Utrecht*, (*Matth. Anal. l. 9.*) dat het tegenwoordige Holland in oude tyden gansch boschachtig en woudachtig is geweest. Zoo dat het voor een ongetwyfelde zaak mag doorgaan dat Holland vol bosschen en wouden heeft gestaan. En dewyl men doorgaans in de oude brieven *Holland*, maar nergens *Hoiland* of *Oeland* geschreeven vindt, schijnt deeze benaaming het regt te hebben om zich aan de oude spellinge te houden: en het schryven van Holland maar om de ligtigheid en meerder eierlijkheit der taale, als een enkele gunst, toe te staan.

En wat de vrage van *A. Mattheus* aangaat, of dit

Land dan boschrijker is geweest als zoo veele nabuurlige landen? daar op kan gezeit worden dat het genoeg is dat het zeer boschrijk is geweest: en dat men in alle gevalle in het geeven van naamen zoo nauw niet behoef te onderzoeken of 'er geen andere plaatzen zyn die evengoed regt zouden hebben om den zelve naam te voeren. Mesopotamie in het Oosten, en Interamna in Spanje, zyn dus genaamt om dat ze tusschen twee revieren ingesloten zitten: zyn 'er geen verscheide landschappen die even eens gelegen zyn, zonder de gemelde landen hunne benaaming te benijden? *Guadalquivir* is zoo veel op zyn Moors gezeit als een groote Revier: maar hoe veele revieren zyn 'er niet, dewelken indien zy naar het gevoelen van A. Mattheus luisterden, zouden kunnen aanspannen om de gemelde revier van Spanje die trotze benaaming te doen verlaten? *Scandia* of *Scandinavia* is volgens *Johannes Magnus* een schoon eiland gezeit: maar ik geloof dat 'er verscheide eilanden zyn dewelken de vlagge voor dat noordsche eiland niet zouden willen stryken. Wat zyn 'er al plaatzen die den naam van 't *water*, van *groen*, van den *Rhyn*, enz. ontleent hebben, zonder dat veele andere plaatzen, die 'er ten minste zoo veel regt toe hadden, zich daar door beledigt geacht hebben? De Franken en de Vriezen stoffen niet zonder alle reden op hunne benaaming, dewelke noch hedensdaags aanwyft wat een zucht dat ze altyd voor de vryheit gehad hebben. Maar wat zouden onze Bataviers daar op zeggen indien dezelfde benaaming te kennen gaf dat de Franken en de Vriezen in deeze zucht tot de vryheit boven alle volkeren, of ten minste boven hunne nabuuren, uytgemunt hebben? En om by de voorbeelden van den Heer Mattheus te blijven, hy zegt zelf dat *Rhijnland*, *Waterland*, *Maasland*, *Zeeland* hunne benamingen gekreegen hebben van den Rhyn, de Maas en de Zee, dewelken de gemelde landen doorkruissen en bevogtigen. Men zou hem dan ook kunnen vraagen of 'er geen verscheide steden en landen zyn die zoo wel van den Rhyn, van de Maas en van de Zee bespoelt worden als de eerste? en of de eerste daarom zulk een ongelijk aan de andere plaatzen gedaan hebben? Maar al woorden genoeg over een *questio de nomine*.

S. V.

Van de Graaven van Holland.

Hun begin, opkomst, geslacht-wapenen,
oorlogen, enz.

*Ant.
Matth.
t.v. anal.
E. l. I. de
Nobil. c. 6.
789 &c.*

Voer heeft Holland / wel-verstaande het
landschap 't welk tegenwoordig den naam
van Holland hoert / van oberlang zijne
Graaven gehad. Eigentlyk gesproken had een
Hartog het gebied over 't geheele landschap / en
een Graaf (1) over een byzondere stad. Een
Graaf had eertijds ook wel het hoogste gezag / het
welk zoo groot was als dat van den Landvoogd
of van den Hartog / doch dat was maar voor
een zekeren tyd / of ten hoogste voor zijn leven.
Hunne waardigheid / zoo wel die van den Har-
tog als van den Graaf / verstierf niet op hun-
ne kinderen. (2) De Dozt / zonder dat hy aan
eenigen tyd gebonden was / gaf hun een nazaat
naar zijn welgeballen. Indien ismand / 't zy
Hartog of Graaf / die waardigheid zijn leven
lang al behield / zoo kon de Dozt een anderen
nazaat 't zijner keur aanstellen. Een Graaf was
eigentlyk een Regter en een Amptman / te wee-
ten over een stad of dozt (3) of over het om-
leggende stads-gebied. J. Beka en W. Heda,
daar zy van den Bisschop Hungerus en van ee-
nige der navolgende Bisschoppen schryven / en
de laater' Schryvers die Beka en Heda op het
spoor volgen / wecten ons veel nieuws van de
eerste Hollandische Graaven te vertellen: dan 't
geene zy ons van hunne jaaren / af-komste /

Wat een
Graaf te
zeggen
was.

Het geene
ouze
Schryvers
van de eer-
ste Hol-
landische
Graaven
verhaalen,
is al te-
maal onze-
ker.

staats-gebied / wapenen / wapen-schilden / giften en andere handbesteden in 't breed beschrijven / is alles zeer twijfelachtig en onzeker.

Des te meer , zegt Janus Douza , of de Heer Jan vander Does de oude / dat onze alleroudste Histori-Schryvers , nu al vierhonderd jaaren geleden , niet voorgegeeven hebben dat ze iets zekers dien-aangaande te berigten hadden : en dat dezelve Histori-Schrijvers niet eens gedroomt hebben van eenen *Sigebertus* Hartog van Aquitanie , of van *Pippyn* koning van Italie en van Lombardye , veel min dat ze bestaan zouden hebben het regte sterf-jaar van den eersten Graaf *Dideryk* of van zijne huisvrouw *Gena* op te geeven of te bepaalen. Voegt hier by dat de oneenigheid der Schryveren , al was 'er anders niet , de lossigheid en de onzekerheit deezer vertellingen genoegzaam doet blyken. enz.

A. Matth.
de Nobil. l.
1. c. 31.

Niemand
onzer
Schryveren
heeft die
tyden be-
leest.

Want wat die aloude tyden belangt , niemand van onze Schryvers heeft dezelve bereikt. Daar is 'er nauylks een te vinden die ouder zy dan de Schryver van de Nederduitsche Rijkmkronijk. Johannes de Beka , Kanonnik te Urregt , is ook een van de oudsten : wien Johannes a Leidis doorgaans gewoon is op het spoor te volgen ; ja dikwils woord voor woord uyt te schryven. Maar zy hebben beidegaar eenige eeuwen laater geleest als Diderik , die voor den eersten Graaf van Holland wordt opgegeeven. Daar is egter een Monnik van Egmond geweest , die zyne Kronijk gebragt heeft tot het jaar 1205 , en ten zelfden tyde schynt geleest te hebben ; dezelve is allereerst in 't licht gegeeven door Andreas Schottus , en naderhand , benevens eenige andere Schryvers , herdrukt door de zorg van den Antwerpenaar Franciscus Sweertius. Dan deeze Monnik schynt

zoo weinig op de zaaken zelf als op de tydrekening gepast te hebben.

Deze Schryver vertelt ons dat Diderik I herwaarts uit Aquitanie zou gekomen zijn / en weet ons van noch meer wytheemfche Graaven te fpreken.

Doch ik zou gelooven, zoo fpreekt Buchelius fchryvende over Beka, p. 30, dat die Schryvers naaft aan de waarheit komen, dewelke deeze Graaven voor inboorlingen houden, of gelooven dat ze uit de nabuuren zyn gefproten. Daar op geeft hy een geflagt-boom op van de eerfte Hollandfche Graaven / zeer verfchillende van hunne gemeene geflagt-regifters die door andere Schryvers te boek gefteft zyn; en ook gausch niet over-een-komende met een andere geflagt-rekening die door Pontus Heuterus eerst is verzonnen.

Zy geeven onze eerfte Graaven voor uytlanders op, daar het veel waarfchynlykes inboorlingen zyn geweest.

Van Gena, de gemaalinne van Diderik I, en van Hillegond (of / zoo als Bokkenberg wil gefchreeven hebben / Hillegard, Hille,) de huisvrouw van Diderik II. kan volgens Ant. Mattheus geen zeker befcheid gegeven worden. P. Schriverius, die onvermoeide nafpeurder der Bataviffche Oudheden / houdt het voor een onbekende zaak uit wat geflagte dat deeze Hillegond, zoo wel als Gena, is gefproten. Ook zal men niet ligt vinden dat Arnulphus, die hy Baldricus in de Kronyk van Sigebertus den bynaam heeft van de Sentenaar / ergens opgegeven wordt voor den zoon van Diderik II. (4)

Hunne huisvrouwen van onbekende afkomfte.

Van 't geene zy vertellen van hunne goude of roode wapenen / zoo Buchelius ter gemelde plaatze ook heeft aangemerkt / zyn loutere quakjes: want men wift toen noch van geen wapenfchilden of erfelyke geflagt-wapenen. Fauchetus

getuigt (*in Origin. Franc.*) dat ze eerst omtrent de tijden van Lodewyk den Dikken, Koning van Frankrijk / dat is naar het jaar een duizend / op de baan zijn gekomen. Het is een fabel, zegt Ant. Mattheus, die naarstige opzoeker der Vaderlandsche Oudheden / 't geen Johannes a Leidis (*lib. 4. Hist. c. 21.*) ons verhaalt wegens de afkomst van Diderik I. En 't is ook niet beter als een fabel, 't geen hy ons zoo omstandig vertelt (*l. 6. Hist. c. 6.*) van Graaf *Dideryks* wapenen. De wapen-schilden, of zoo als men door de wandeling spreekt, de wapenen, waren toen noch onbekend. En de erfelijke wapen-schilden, zoo als die nu gebruikt worden om de volkeren en familien te onderscheiden, zyn gansch in geen gebruik geweest voor de elfde eeuw. De veelvuldige heirtogten naar het H. Land hebben dit gebruik ingevoerd, om de Vlamingen, de Vriezen, de Franssen, de Duitschers en de Italiaanen uyt malkanderen te kunnen kennen. (5) Toen heeft men eerst Lecuwen van allerhande kleur, als blaauwe, roode, witte beginnen te zien. Toen begonnen allerhande dieren, of hunne deelen en ledemaaten, op de wapenen (6) te pronken: toen ging men de quartieren der wapen-schilden met allerhande dingen ter pronk opschikken en met balken aftekenen. In 't eerste was 't maar de adel van den eersten rang, die zodaanige wapenen 't zy buiten in den oorlog, 't zy binnen hunne steden en woonplaatzen, gebruikte: maar de anderen hebben hen wel haast beginnen na te aapen: het welke de gemelde Schryver met veelerhande voorbeelden en plaatzen der Schryveren bevestigt.

Dezelve als
boven.

Zoo is dan Diderik voor den eersten Graaf niet te houden: en hy is uyt Aquitanie niet komen

op-

opstuiven, maar is een gebooren Vries geweest. Hy is ook in geen anderen zin Graaf van Holland geweest, als het zyn vader Gerolf en zyn broeder Walger geweest waren.

De opene Brief die den naam draagt van Karel den Kaalen, en dien wy beneden zullen opleveren / upt demwelken de gemeene Schryber Graaf Dideriks afkomst en staatsgebied zoeken aan te wijzen / krielt van verkeerde tijdrekeningen / en moet niet den Kaalen maar den Eenvoudigen Karel toegeschreeven worden: want Hagano, die in den open-brief vermeldt wordt / heeft eerst onder den Eenvoudigen geleest. En hoe zou het een brief konnen zyn van den eersten? noit is hy meester geweest van Vriesland, waar onder het tegenwoordige Holland toen begreepen was. Deeze landstreek heeft onder Karels broeder Lotharius, en onder Lotharius II den zoon van den gemelden Lotharius, gestaan. (7) Lotharius II was noch Heer en Meester over gansch Vriesland in 't jaar 863, zynde het zelfde jaar als deeze landen aan Dideryk I zouden geschonken zyn: want Lotharius is niet gestorven voor het jaar 869. En dewyl hy geen kinderen na-liet hebben de oomen van den overledenen Karel en Lodewyk zyn ryk onder malkander gedeelt, zoo dat 'er twee deelen van Vriesland aan Lodewyk, en een deel aan Karel den Kaalen te beurt zyn gevallen. En staat wel te letten dat in dit derde deel geen stipje noch brokje van Holland was begreepen. Zoo kan dan Karel de Kaale het Graaffschap van Holland aan Diderijk niet bereert hebben.

Zelf is deeze Diderik, die in den Brief gemeld staat / de eerste Graaf niet geweest van de landstreek daar Holland eertyds onder begreepen was,

De bekende handveste moct niet den Kaalen maar den Eenvoudigen Karel toegeschreeven worden.

A. Math.
t. v. Anal.
l. 488. &
p. 1. de
Nob. c. 21.

was. Daar zijn zekerlyk verscheide Graaven
 booz zynen tyd zoo in Holland als in Zeeland
 geweest. De Jaarboeken booz Pithæus uytge-
 geeven / schryvende ober het jaar 836 / maaken
 gewag van eenen Eggehardus Graaf van Wal-
 cheren : en Dideryk zou dit Graaffschap naar
 hun eigen zeggen niet verkreegen hebben booz
 het jaar 863. Ook is 'er booz deezen Diderik
 een Hartog met naame Radbodus in Driesland
 geweest / zoo als Albericus by Ant. Mattheus
 ober het jaar 716 en 718 getuigt. Dezelve Al-
 bericus , schryvende ober het jaar 833 / maakt
 ook gewag van den Hartog (8) Poppo. Pader-
 hand leest men van een Graaf Rorich of (9)
 Roruch, een Pooman / die zynen zetel te Duur-
 stede heeft gehouden. Men des zelfs nazaat Go-
 defridus (10) is Driesland / zoo als de Bertini-
 aansche Jaarboeken en de Schryber van de
 daaden der Poomannen (by du Chesne ober
 het jaar 882) getuigen / in eigendom opgedraa-
 gen. Onder Rorich vindt men gewag van eenen
 Gerolf Graave der Driezen. Godefridus , dus
 schryft Rhegino ober het jaar 885 , heeft de
 Graaven Gerolf en Gardolf naar den Keizer af-
 gevaardigt.

De zoon van deezen (11) Gerolf is geweest
 Walgerus , of zoo als anderen gespelt willen
 hebben / Waltgarius : dewelke / zoo als Johan-
 nes a Leidis * te kennen geeft / is geweest Graaf
 van Teisterbant , en zijn hof heeft gehouden om-
 trent Tiel in het doorp Avezaat. Van deezen
 Walgerus is Diderik een broeder geweest.

Zoo is dan Diderik , zoo schryft Ant. Mattheus
 (Analekt. Tom. 5. pag. 484.) de eerste Graaf hier
 niet geweest : want hy heeft de oude Graaven ,
 die

Diderik is
 de eerste
 noch de ee-
 nigste
 Graaf in
 deeze land-
 streek niet
 geweest.

* lib. 6. hist. c. 4.

die voor hem het bewind hier voerden, en wien het ook van regtswege toequam, met geweld (12) daar uytgestooten. Ook is Diderik de eenigste Graaf hier niet geweest: dewyl 'er al verscheide Graaven voor hem geweest waren, ook in die zelfste landstreek daar zyn Graafschap gelegen was: want het landschap daar ons Holland in gelegen is heeft eertijds, zoo als wy reeds gezien hebben, uyt verscheide Graafschappen bestaan. **En zoo wy de waarheid willen zeggen / de Gerolfen waren eerst het zelfde geweest / het geen de Diderikken naderhand zyn geworden.** En, zegt Ant. Mattheus, (*de Nobil. l. 1. c. 30.*) indien iemand mogt vraagen hoe dat Diderik dan doorgaans voor den eersten wordt gehouden, en hoe dat hy nu zoo langen tyd en met een algemeene toestemminge voor den eerste Graaf te boeck staat; ik zouw 'er niet aan twyfelden of dit is uyt de fabelkoker der Monnikken (van Egmond) voortgekomen. (13) **De gemelde Diderik is wel een Graaf geweest / maar geen Graaf van Holland / 't welk toen hoor zoo groot een landschap niet bekend was. Hy was dan Graaf van zekere landstreek in Holland / gelijkt 'er al meer hoor hem geweest waren. En die hem eerst gevolgt zyn / hebben ook den tijtel van Graaf van Holland niet geboert / noch over het gansche landschap te zeggen gehad.** (14)

De zetel der eerste Graaven is allereerst geweest in Noord-holland: van waar zy hunne wicken allengskens uytgebreidt hebben / en ook meester zyn geworden van Zuit-holland. In dit Zuit-holland / zoo als wy reeds gezien hebben / is de naam van Holland allereerst ongekomen. Zelfs had de Graaf niet te zeggen over het land van (15) **Wozzege.** De eerste die daar post ge-

De zetel der eerste Graaven in Noordholland: naderhand hebben zy Zuitholland ook ingekreegen.

bat

bat heeft was Diderik III. doch die was noch geen Graaf van Holland. Hy was eigentlijk maar Graaf van Briesland / en noch niet van geheel Briesland. Hy bezat maar een gedeelte van de Briesche Monarchie / gelijk Baldricus van Noyons, een oud Kronijk-schryber der Nederlandische geschiedenissen / en die in de tiende eeuw gebloeit heeft / in het derde boek van zijne Kronijk aan 't 19 hoofdstuk getuigt. † Diderik de vyfde was de eerste die den naam van Graaf der Hollanders heeft beginnen te voeren. In Holland / zoo gezet is / lagen verscheide Graaffschappen: de Dortsche Waard was een Graaffschap / 't welk Adelboldus Bisschop van Utrecht en de Marts-bisschoppen van Trier en van Keulen in 't gemeen bezaten: en 't welk Diderik III. hun heeft ontwoeldigt. Ook heeft Diderik Bavo een Graaffschap bezeten / met het welke hy doo; den zelven Diderik is (16) verjaagt. Van was 'er noch een Graaffschap van Maasland, een ander van Kinheim, en noch een ander van Tessel. Eindelijk / na dat de verscheidene Landvoogden en Graaffschappen hier te lande / ten deele doo; de gifte der Opper-vorsten ten deele doo; het recht van oorlog en van erfvolginge / tot een lichaam gesmolten waren / is dit gansche Landschap / 't welk nu den naam van Holland voert / onder een hoofd gekomen: waar by Zeland eindelijk ook vereenigt is geweest.

Eindelyk
zyn de
verscheiden
Graaf-
schappen,
die hier te
vore waren,
onder een
hoofd
gekomen.

Men weet dat de Bisschoppen van Utrecht en de vooznoemde Graaven / die van sommigen vooz de Leenmannen (17) der Utrechtse Bisschoppen gehouden worden / van tijd tot tijd / doch allereerst onder Adelboldus den XIX Bisschop / zwaare

† by Matth. de Nobil, l. I. c. 31.

zwaare ooplogen tegen malkander geboert hebben. Hier ober lust ons den eierlijken Historischrijver Buchelius, in zijne Aantekeningen ober Beka, te hooren spreken:

Indien iemand, zegt hy / beluft is om de eerste oorzaaken na te speuren, uyt de welken alle die krakeelen en oorlogen tusschen de Utregetnaars en Hollanders zyn gesproken, die zal duidelijc kunnen bespeuren dat de Bisschoppen hier veel vroeger het gebied hebben gehad; en dat ze een groot deel der omleggende landschappen door de gifte der Vorsten verkreegen, en door de vergunning der Keizeren bezeeten hebben. Maar als zy te zwak waren om de invallen en de stroperyen der Deenen en Noormannen af te weeren, zyn 'er Stedehouders ter bescherminge der landpaalen door de Keizers afgezonden, aan dewelken eenige Graaffschappen (zynde zekere heerlijkheden die van zulk een aanzien niet en waren als men nu doet gelden) voor hunne goede diensten geschonken zyn geweest. Hunne nazaaten, met de gegeevene grenspaalen niet vergenoegd, hebben altyd getracht hunne nabuuren, onder 't eene of 't andere voorwendzel, iets af te knevelen. Dit heeft Arnulfus, wien de bynaam van Gentenaar toegepast word, het leven gekost: want als hy dat gedeelte van Vriesland (al het omleggende land was toen onder den naam van Vriesland begreepen) 't welke allereerst * den

Oorsprong en vervolg der oorlogen tusschen de Graven van Holland en de Bisschoppen van Utrecht.

* Deze landstreek is volgens Buchelius, in zyne Aantekeningen over Heda, p. 191, het regte Holland geweest, en word van Heda somtyds genoemt de Provincie der Wilten. Want Heda, die het uyt de Kronyken van zyn Vaderland heeft, is van gevoelen dat de Wilten en de Slayen omtrent Dordrecht en Vlaardinggen, dicht aan de Maaskant, gewoont hebben. Dit land hebben de Graaven, indien wy op Buchelius zouden aangaan, eertyds te leen van de Utrechtsche Bisschoppen ontvangen.

naam van Holland heeft gedraagen, en nu Zuyl-
holland genoemt wordt, had ingenomen, is hy
van de (18) nabuuren omhals gebragt. Zyn zoon
Diderik III, om tegen hunne aanlagen verze-
kerd te zyn, heeft ter plaatze daar Dordrecht
de eerste stad van Holland nu gelegen is, een ka-
steel opgeworpen, of liever 't geene al on-
der Koning Zundebaldus opgeworpen was ver-
nieuwt en versterkt: en daar op is hy in het land
van zyne buuren gevallen; en heeft het zelve,
hoe kragtig dat 'er de eigenaars tegen waren, on-
der zyn gebied gebragt. Zoo hebben dan dezelve
eigenaars, als onder anderen de Bisschoppen van
Trier, van Keulen, van Luik, en die wel meest
verongelykt was de Bisschop van Utrecht Adel-
boldus, zich tot den Keizer gekceert, de welke
zich op dat pas te Nimwegen bevond; en heb-
ben des zelfs hulp en bescherming tegen dusdaa-
nige een geweld-pleging verzogt. Daar op heeft
de Keizer Govert Hartog van Lotteringen ont-
boden, om aan 't hoofd van een leger, benevens
de beledigde Bisschoppen, tegen gemelden Dide-
rik op te trekken. Maar 't zy dat ze den vyand
te zeer verachten en op hunne magt te veel steun-
den, 't zy dat 'er de onkunde der plaatzen toe
geholpen heeft, 't zy dat het een schielijken
schrik, die zich door 't gansche leger verspreide,
alleen moet geweeten worden, alle die Heeren
zyn met groot verlies van volk op de vlucht ge-
dreeven, en de Veldheer is zelf in 's vyands han-
den gevallen. Dit gevegt is in 't nederste gedeelte
van Batavia, by de revier of het eiland de Mer-
wede, voorgevallen: zoo als Ditmarus Bisschop
van Mersberg *, en Baldricus Bisschop van †
Doornik, die beide gaar op den zelve tyd geleest en

tot

* Chron. lib. ult.

† Chron. Camer. lib. 3. c. 19.

tot geen van beide de partyen behoort hebben, in hunne Tijdboeken beschrijven. De Luiksche Schryvers, als *Job. Placentius* in het Leven van *Baldericus*, den achtenden Bisschop van Luik, kunnen ook, benevens *Sigebertus van * Gemblours*, over dezelve zaak nagezien worden.

* in *Chron. ad ann. 1018.*

A A N T E K E N I N G E N .

I. Sommige Schryvers spreken zoo als of een Hartog eigentlijk genomen twaalf Graaven onder hem moest hebben, en als of een Graaf over eene stad, en het stadsgebied, te zeggen had. Zoo schrijft *Otto Frisingensis* (*lib. v. c. 20.*) dat *Pippyn*, de Vader van den grooten Karel, *den Vorst Thassilo in zyn Hartogdom heeft herstelt en aan des zelfs broeder Griso de twaalf Graafschappen heeft weder gegeven.* *Aimoinus* spreekt daar noch duidelijker van met deeze woorden (*lib. iv. c. 61.*) *Hy heeft Thassilo in zyn Hartogdom herstelt, en aan Griso, op de wyze der Hartogen, twaalf Graafschappen veereert.* En *Robertus Monachus* (*by Ant. Matth. de Nobil. l. 1. c. 6.*) zegt wel duidelijk dat het een Provincie is, dewelke eenen Metropolitaan, twaalf *Consuls*, en eenen Koning heeft: al waar *Consules* voor *Comites* of Graven, en Koning voor Hartog genomen word. Dan dit was altijd geen vaste wet: want men vindt verscheidene voorbeelden, daar de Hartogen niet boven de vyf, zes, of seven Graaven onder hun gebied hadden staan. Zoo leeft men by *Gregorius van Tours* (*l. 2. Hist. 20.*) dat *Eoricus Koning der Gotten eenen Victorius tot Hartog over seven steden heeft aangesteld.* Dezelve *Gregorius* getuigt *lib. 8. c. 18.*) dat *Nicetius* door kragt van geld tot Hartog over de steden *Auvernje*, *Rhodes* en *Uzés* is aangenomen.

Ook is een Graaf, 't welk tot onze zaak kan dienen, altijd zoo gering niet geweest. Men leeft in de oude historien van een Graaf of *Comes* van *Africa*, van het Oosten, van *Egipten*, van *Maurie*, van *Italië* enz. De

Graaven waren ten tijde van Konstantinus den Grootten, en lange jaaren daar na, de grootfte Heeren en bedienaars van het Hof. Maar hier van zal in 't vervolg noch iets te zeggen vallen. Daar waren ook Graaven die onder geen Hartogen stonden: maar de Provinciën als Hartogen regeerden: zodaanige waren de Graaven van Kampanje, van Anjou; van Tolouze, van Brittanje. Zie *Gregor. Turon. bist. lib. 4. c. 4. Fredegar. c. 78. Ant. Matthens* als boven, &c. Zoo word 'er in 't vervolg van Aimoinus l. 5. gesproken van Wilhelmus Grave van Normandje, en van Raimundus Grave van Provence. Zoo spreekten de Jaarboeken, die de daaden van Lodewyk den Goeden verhaalen, van een Graaf Bonifacius, die landvoogd was van Korsica.

2. Sommige Schryvers meenen dat alle die ampten van Hartog, Graaf, enz. in Vrankryk van de ouders op de kinderen hebben beginnen over te gaan onder Karel den Eenvoudigen: en dat de groote Heeren, dewelken in het bezit van gemelde bedieningen waren, en weinig onzag voor Karel hadden, of hem overal de handen vol werk zagen hebben, in het bezit zyn gebleeven, en dezelve aan hunne kinderen hebben nagelaaften; zonder dat de Koning het hart had van hun andere opvolgers te geeven: waar over Douza in het 5 Bock zijner Jaarboeken kan nagezien worden. Doch anderen gelooven dat de voornoemde ampten erfelyk zyn geworden onder Hugo Kapetus, dewelke ook zyne reden had om de grootfte Heeren van het ryk, die hem in zyne nieuwe bezittinge veel speis konden gemaakt hebben, door zodaanigh gunsten aan zyne streng te houden. Zie *Mezerai* in het leven van gemelden Hugo. Dit raakt eigentlijk Vrankryk: want in 't Roomsche Ryk waren die ampten al erfelyk gemaakt onder Konstantyn den Grootten, dewelke een wet † had uytgegeeven dat de landeryen, dorpen en steden, die den Hartogen, Graaven, Krijgs-oversten en uytgediende soldaaten tot hun onderhoud toegewezen waren, op hunne kinderen en erfgenaamen zouden overgaan.

3. Zy waren Regters in tyd van vrede, en Krijgs-oversten in tyd van oorlog.* Dat ze Regters geweest

† *Lex Flavia, de hereditis Emeritorum.*

* *Zie Matthens de Nobil. l. 1. c. 7.*

zyn, dient geenzins tot hunne verkleining: want de Hartogen zelfs hebben het regters-ampt in tyd van vrede bekleedt; doch met dit onderscheid dat een Hartog het regterschap bediende in de gansche Provincie; maar een Graaf over een stad of stads-gebied: zoo als by Ant. Mattheus ter gemelde plaatze staat bewezen.

4. Hy wordt voor den zoon van Diderik II. opgegeven in de Kronyk van Egmond, (*cap. 14.*) in de Rymkronyk van Melis Stoke, in de Utrechtsehe historie van W. Heda, in de Kronyk van Jan Veldenaar, dewelke getuigt dat hy de oude schriften en veelerhande papieten heeft nagezien. Voegt hier by J. Meicrus en de beste van onze nieuwe Histori-schryvers, als J. Douza, M. Vossius, enz. Zal men zodaanige zaaken, die door een drom der beste Schryvers met eendragtigheid van stemmen bevestigd worden, altyd op eenige losse redenen in twyfel mogen trekken, dan zie ik geen vastigheid in eenige historien. Het is waar, sommige Schryvers hebben hem den toenaam van Gentenaar toegepast: maar is dat juist te zeggen dat hy te Gent of in Vlaanderen is gebooren? Het is zeer waarschynlyk dat hy dien bynaam heeft gekreegen om dat hy een Gentsche moeder heeft gehad: want Hillegardis is volgens M. Vossius de dochter geweest van Wichmannus, Grave van Gent, van Aalst, van 't land van Waas en van de omleggende landsreek. Ik zie niet dat iemand Diderik III Arnouds zoon, voor een Vlaming houdt; en 't is buiten alle tegenspraak dat hy een gebooren Hollander is geweest. Egter zou men hem, indien de bynaam van Gentenaar zoo veel kragt heeft om Graaf Aarnoud een Vlaming te maaken, om dezelve reden voor een Gentenaar dienen te houden; want hem wordt ook de bynaam van Gentenaar gegeven in het leven van S. Walbodo, (by Henschenius *tomo 2. SS. Aprilis, c. 2.*) *Omtrent dien tyd*, het zyn de woorden van den Schryver, *was Graaf Diderik de Gentenaar bezig met de Vrieten t' onder te brengen, om dat ze zijnen vader Aarnoud gedoodt hadden.* Ja Sigebertus zelf geeft dezen Diderik den bynaam van Gentenaar. Zoo dat we alzoow weinig regt hebben tegen Graaf Aarnoud als tegen zynen zoon Diderik, om hem voor een uytlander te houden. En staat wel te bemerken dat het volgens M. Vossius (*annal. lib. 1.*) een zekere zaak is

en uyt de oude gedenkschriften duidelyk blijkt, dat Hillegard, de moeder van Graaf Aarnoud, de dochter van gemelden Wichmannus is geweest.

5. Het is evenwel zeer waarschynlyk dat de wapenschilden uyt de tornoy-spielen zyn gesproten: maar hier omtrent zullen wy in 't vervolg van het werk eenige opmerkingen maaken. Doch dit dient hier evenwel aangemerkt dat Ant. Matthaus en de andere Schryvers, die de opkomst der wapenen voor zoo jong houden, alleenlyk spreken van adelyke en erfelyke wapenen; en dat ze niet willen zeggen dat het gebruik van eenige zinnebeelden, dieren of andere verbeeldingen, op schilden of standaarden te voeren, onbekend zou zyn geweest by de oude volkeren. Het is een bekende zaak dat deeze gewoonte onder de Grieken, Romeinen, Egyptenaaren, Assyriërs enz. in zwang heeft gegaan. De Grieksche Schryvers, zegt vader Menetrier, zyn vol van de zinspreuken van Arfaces, Cyrus, Cambises, Darius enz. doch dat waren niet anders als zinspreuken of somtyds ook zinnebeelden, maar geen erfelyke wapenschilden, die 't eene geslacht van 't andere onderscheiden. Ieder nam zoo een beeld of spreuk naar zyn eige zindelykheit, en paste niet veel op het zinnebeeld van zynen vader. Euripides schryft dat de krijgshelden, die voor de stad Theba vogten, zinnebeelden op hunne schilden voerden: en volgens Valerius Flaccus hadden de Argoosvaarders ook verscheide zinspreuken en zinnebeelden op hunne schilden te pronk staan. Het zelfde schryft Homerus van de Grieken die tegen Troja optrokken. Of zy 'er de waarheit aan zeggen of niet dat behoeft niet onderzocht te worden: men ziet dat die Poëeten van zodaanige schilden geweeten hebben. Deeze zinnebeelden wierden dikwils genomen uyt een heldendaad, uyt het dooden van een vyand; enz. Daarom zegt Virgilius ergens, *parmaeque inglorius alba*, om dat Helenor, daar hy van spreekt, noch niets uytgeragt had, 't welk stofse kon geeven tot een fraai en cierlyk wapen. Een teken dat ze het wapen van hunne voorouders niet en gebruikten. Doch men zou evenwel al eenige voorbeelden van erfelyke wapenen by de ouden kunnen vinden: want Philostratus schryft, en Xenophon had het ook al geschreeven, dat een vergulden Arend, op een beukelaar afgebeeld, het Konink-

ninklijke wapenschild by de Meden was : dat zou dan wel schijnen een vast en erfelyk wapen der Medifische Koningen geweest te zyn. En de volgende woorden van Virgilius zouden daarook eenigzins schijnen op te slaan : *Pulcher Aventinus, clypeoque insignis parentum, centum angues circumdantque gerit serpentibus hydram* : De schoone Aventinus (Hercules zoon) voerde op zynen beukelaar het wapen van zijne ouders, te weeten honderd serpentes, en een hyder-flang met honderd slangen omringt. Doch uyt het laatste zou misschien maar volgen dat de kinderen somwijlen het wapen van hunne ouders bleeven draagen, zonder dat het daarom voor een vast en bestendig geslachtwapen behoefde aangezien te worden. Maar wat dan geantwoord op de woorden van Ovidius, dat Egeus zijnen zoon Theseus eerst kende aan de tekenen van zyn geslagt, dewelken op den knop van zijnen degen gesneden waren ? Wat geantwoordt op het zeggen van Silius Italicus, dat een van de Korvinussen de Rave van Valerius Korvinus op zijnen helm voerde ? Vader Menetrier komt daar noch uyt, althans zoo hy best kan, met te zeggen dat dit geen regte wapenen, maar enkele cieraaden of pronktekenen zijn geweest. Dat laat zich zoo al hooren : en ik wil 'er niet tegen inleggen : maar men ziet 'er evenwel uyt dat alle die tekenen, zinnebeelden en pronkcieraaden, schoon dat het geen regte en erfelijke wapenschilden zyn geweest, egter al vry naar regte wapenen begonnen te zweemen; en dat het onderscheid tusschen onze wapenen en die van de Ouden misschien niet eens voor zoo wezentlijk kan gehouden worden. Daarom zyn 'er ook, schoon dat het gevoelen van Ant. Mattheus, of ten minste dat van Vader Menetrier, nu doorgaans by de geleerden boven drijft; daar zyn 'er, zeg ik, dewelken de wapenschilden om de bygebragte en meer andere redenen veel ouder maaken : als Favyn, de vader Monet, Chassanæus, enz. Doch het schijnt zeker genoeg, en de redenen van Vader Menetrier schijnen het wel te bewijzen, dat de regte, adelijke en erfelijke geslagtwapenen eerst omtrent de tiende of elfde eeuw zyn opgekomen.

Maar dit alles zoo zynde, is de vrage of het een genoegzaame reden is om het verhaal van Johannes a Leidis en van J. Beka, noopende de vergulde wapenen

en den rooden Leeuw van Graaf Diderik, voor een leugen of een fabel uyt te krijten, om dat de erfelijke geslagt-wapenen eerst na het jaar duizend zyn opgekomen. Of Fauchet dat juist zoo bettiptelijk, en op seftig of seventig jaar na, geweeten heeft, dat wil ik nu daar laaten. J. Beka en J. a Leidis schrijven dat gemelde Graaf Diderik goude wapens heeft gehad, en een rooden Leeuw in zyn schild heeft gevoert: dat is onwaar, zeggen Buchelius, Ant. Matheus en anderen, om dat de erfelijke geslagt-wapenen eerst na het jaar duizend bekend zyn geworden. Maar indien het iemand voor J. Beka en J. a Leidis begeerde op te neemen, zou die niet kunnen vraagen waar dat ze van erfelijke geslagtwapenen gesproken hebben. *Zoo dan, zegt J. Beka in den Bisschop Hungerus, deeze Diderik, eerste Graaf van Holland, draagende goude wapenen, (arma gestans aurea) met het afbeeldzel van een rooden Leeuw, enz.* Hy spreekt van geen geslagt-wapenen, van geen erfelijke wapenen, zelfs van geen adellijke wapenen: hy zegt maar dat hy het afbeeldzel van een rooden leeuw op zijne wapenen voerde; niet op zyn wapenschild, *insignia*, maar op zijne wapenen, *arma*, dat is geweer, schild, helm of iet diergelijks: wat wordt daar meer verhaalt van Graaf Diderik, dan 't geen byna een algemeen gebruik in de oude tijden is geweest? Wy hebben het zoo even gezien, en men zou 'er veel meer voorbeelden van kunnen bybrengen. Turnus † had op zyn schild staan de berugte en ongelukkige Iö door Juno in een koe veranderd; de Roomsche krijgsbenden hadden ieder haare byzondere zinnebeelden. Agamemnon had somtijds een Leeuwen-hoofd, somtijds een Medusaas kop of een Draak op zijnen beukelaar. Op de zuilen van Trajanus en Antoninus staan ook eenige beukelaars met beelden uytgedrukt. Of Graaf Diderik zoo een rooden leeuw op zyn schild gevoert heeft: daar wil ik niet over krakeelen: dit zeg ik maar dat het tegendeel, voor zoo veel als ik het begrijp, hier uyt niet kan bewezen worden, om dat de geslacht-wapenen eerst eenige jaaren na zijnen tijd zyn opgekomen. Men kan hier niet op antwoorden dat J. Beka en J. a Leidis deezen leeuw voor een geslacht-wapen moeten geno-

† *Aenid. lib. 7.*

men hebben , om dat zijne nazaaten ook een leeuw in hun wapen hebben gevoert : want die nazaaten konden den leeuw , die maar als een zinnebeeld op den schild van Graaf Dideryk te pronk had gestaan , voor een geslagt-wapen aangenomen hebben.

6. Dit moet zoo ten nauwften en naar den letter niet genomen worden : want uyt het reeds gezeide blijkt dat de ouden hunne schilden , helmen en standaarden ook met allerhande dieren of ledemaaten van dieren verciert hebben.

7. De Heer Ant. Matthæus wil zeggen dat Lotharius II geen wettige kinderen heeft nagelaaten : maar hy heeft eenen zoon , met naame Hugo , en twee dochters nagelaaten uyt Valdrada , dewelke hy , na het verftooten van Tietberga , tot zyn huisvrouw had genomen. De jongste van zijne twee dochters is door Karel den dikken ten wijve gegeven aan den Deen Godefridus , dewelke met haar het Hartogdom van Vriesland met een groote somme gelds , door de mildaadicheit van gemelden Keizer , ten huwelijk heeft gekreegen.

8. Dit is misschien Poppo , dewelke volgens Ubbo Emmius * tot Voogd over de kinderen van Aldgillus , Koning Radbodus zoon , en tot opperste krijs-overste door de Vriessche standen is aangestelt. Hy heeft ook , na de dood van Koning Radbodus , tot handhaving der Heidensche bygeloovigheit , een vinnigen oorlog gevoert tegens Karel Martel , en is zelf al vechtende doodgebleeven. Daar is noch een andere Poppo geweest , zijnde de Overste der Vriessche benden , dewelke met zijne Vriezen den gemelden Karel groote diensten heeft gedaan in dien vermaarden veldslag tegen de Sarazynen , en dewelke , na dat de slag al gewonnen was , volgens den zelve Ubbo Emmius , verraderlijk is doodgestoken. Maar ik vind niet dat de laatste Poppo den naam van Graaf heeft gevoert. Doch in de elfde Aanteekeninge staan wy van noch een anderen Poppo te spreken.

9. Deeze Roricus , of zoo als hy van anderen genoemd word , Ericus broeder van Haraldus , en een doodvyand van den Deenschen Koning Regnerus , was door Lodewyk den Goeden aangestelt om de Vriessche

* *bist. Fris. lib. 4.*

kusten (Holland daar onder begrepen) tegen de woede der Deensche zee-rooveren te beschermen; en hy heeft zich daar in eenigen tijd lang loffelijk gequeeten. Naderhand wierd hy by Keizer Lotharius tot zijne onschuld betigt van verraderlijke aanslagen gesmeedt te hebben, en is op 's Keizers bevel by de kop gevat en gevangen gezet. Uyt de gevangenisfe gebroken, en de Kapitein van een hoop zwervende Noormannen geworden zijnde, zag hy wederom meester van Duurskede en van gansch Holland te worden. Lotharius, geen raad wetende om hem daar uyt te verneestelen, heeft hem dat landschap, op voorwaarde van den Deenen en Noormannen het hoofd te bieden, gerustelijk laten bezitten. Hy zou, volgens de Bertiniaansche Jaarboeken, door de ingezetenen uyt gansch Vriesland verdreeven zyn geweest: dan andere Schrijvers, als de Jaarboeken van Pithæus, Ubbo Emmius, enz. getuigen dat hy van zelfs, ja met de toestemminge des Keizers, naar Denemarken is gereist om den throon, die door de dood van zijnen broeder Siwardus ledig stond, te beklimmen. Doch vermits zyn broeders-zoon ook harts genoeg had om een kans naar de kroon te waa-gen, is 'er een schrikkelijke veldslag voorgevallen, daar zy beidegaar, met een outelbaar volk, en met al het koninklijke bloed op een kind na, zyn doodgebleeven.

10. Wy hebben zoo even aangetekent dat deeze Godefridus het Hartogdom van Vriesland met Gifela, de dochter van Lotharius II ten huwelijk heeft gekreegen: het welke wy om dit eens voor altijd te zeggen, met M. Vossius aldus verstaan, dat 'er de Standen hunne stemmen ook toe gegeven hebben: en dat zyn regt ten voornaamsten deele op deeze toestemming en aanneeming der Ingezetenen gegrond is geweest. Als deeze Godefridus naderhand verdagt wierdt van heimelijk te woelen om zijnen zwager Hugo in 't bezit van zyn Vaders rijk te herstellen, is hy door last des Keizers, en door het bestel van Henrik Hartog van Saxen, op een verraderlijke wijze met alle de Noormannen van zyn gevolg gedoodt. Doch dit hebben onze landgenooten niet lang daar na wel deerlijk moeten bezuuren.

II. Volgens M. Vossius is de eerste Graaf Gerolf, tegen de Noormannen voor het vaderland vechtende, op het bed van eere gestorven in 't jaar 853. Deze Gerolf, zou volgens den zelven Vossius twee zoonen gehad hebben, Diderik zijnen nazaat, en Waltgarius of Walgerus Graaf van Teisterbant. Walgerus heeft drie zoonen gehad, Radbodus, Hatto en Poppo. Diderik zou zijnen zoon Gerolf, en Waltgerus zijnen zoon Radbodus tot nazaat gehad hebben. 't Is deze Gerolf die eenige landeryen in Holland gelegen, van Keizer Arnulphus zou hebben verkreegen. Gerolf is opgevolgt door zijnen jongsten zoon Diderik; zijnde den oudsten zoon Walgerus, om zeker feit, buiten die waardigheid geloten. En dit zou de vermaarde Diderik zyn, dewelke de eerste op de rolle van onze Hollandsche Graaven wordt gelezen. En 't is waar dat J. Beka gewag maakt van den eersten Gerolfus, dewelke met Tietboldus, of zoo als J. Douza schrijft Theobaldus, en een ontelbaare menigte der landzaaten door de Noormannen is verslaagen. Wy hebben ook een open brief van Keizer Arnulfus, dewelke myns oordeels zonder genoegzaame reden van sommige Schryvers word verworpen, waar by gemelde Keizer de voornoemde landeryen vereert aan den tweeden Gerolfus. Van dezen tweeden Gerolfus word gewag gemaakt by den naukenrigen Schryver Regino, zoo als by den Auteurs staat te lezen. Dat Walgerus, Dideriks broeder, de zoon van dezen tweeden Gerolf geweest is, schijnt duidelyk genoeg te blyken uyt de woorden van den zelven Regino †, daar hy schrijft dat de Hartog Eberhardus, ter jagt gegaan zijnde, listelyk is omgebragt door Walgarius den Vries, een zoon van Gerolfus. Doch dat Diderik de broeder van dezen Walgerus of Waltgarius was, hebben wy uyt J. Beka, uyt W. Heda, daar hy het leven van den Bisschop Hungerus beschrijft: en uyt de Rijnkronijk van Melis Stoke: zoo dat J. Douza, een Schryver van een schrander oordeel, en die geenzins beschuldigt kan worden van te groote ligtgeloovigheid, dit voor de waarheit zonder enige haperinge wel durft aanneemen. Vorders hebben wy ook uyt W. Heda en uyt Melis Stoke dat deze Diderik uyt het bloed der Fransche Koningen was gesproten.

† *ad ann. 898.*

12. My dunkt, met het welneemen van den Heer Auteur, dat men onze eerste Graaven niet zonder overtuigende bewijsredenen van zodaanige onregvaardigheid, en het aantasten van een anderins goed, behoort te beschuldigen: en ik durf wel zeggen dat dit zijne mocite al zou hebben om klaar genoeg bewezen te worden. Wy hebben reeds gezien dat de Voorouders van Graaf Diderik hier ook Graaven zyn geweest: en men heeft reden om met M. Voffius te gelooven dat deeze waardigheden niet vergeeven konden worden zonder de toestemminge der standen: zoo dat hier niets aan een geregtige en regelmatige bezittinge schijnt ontbroken te hebben. Maar, zal men zeggen, en het word ook gezeyt, Graaf Diderik is met het Graaffschap zijner Vooroudren niet te vrede geweest, en heeft de Graaffschappen van eenige andere Graaven, die hen geregtelyk toequamen, door geweld van wapenen veroverd. Voor eerst zegt de Heer Matthæus zelf dat hy maar Graaf is geweest van zekere landstreek in Holland gelijk 'er meer geweest waren. Zoo blijkt dan niet dat hy de andere Graaffschappen bezeten heeft. Ten tweede hebben wy den Heer Matthæus reeds hooren zeggen dat de Graaffschappen van ouds niet erfelyk en waren, en dat de Hartogen en Graaven altijd ter begeerte van den Opper-vorst konden te rugge ontboden worden: Indien 'er dan al Graaven geweest waren, die door onzen Diderik zouden verdreeven zyn, zoo zouden die zelf ongelijk gehad hebben van hem tegenstand te bieden. En waar uyt zal men bewijzen dat de Graaffschappen in Holland, of Oudvriesland, van een anderen aart waren als de Fransche Graaffschappen? Zijn de zoons in de plaats van hunne Vaders getreden, dat is geschiedt om dat de Standen niemand bequaamer achtten om het land tegen de sloperyen der uytlanders te beschermen. Maar wy behoeven dat niet eens te onderzoeken; wy hebben maar te ontkennen dat Graaf Diderik oit met de ingezetenen, 't zy Graaven 't zy mindere Heeren, over hoop heeft gelegen. Men heeft J. Douza, in het vyfde boek zijner Jaarboeken, maar na te zien hoe dat hy dit zeggen van sommige jonger Schryvers met klem van redenen tegen gaat en uytjouwt. Hy zeyt dan dat dit een verdichtzel is van de laater' historischrijvers, en dat niemand van onze oudste

ste en beste Schryvers, 't zy J. Beka, 't zy iemand anders, oit van zoo een oorlog gedroomt, veel min een woord geschreeven heeft.

13. My dunkt dat dit ten hoogste maar een verschil over den naam, *quaestio de nomine*, zou zyn of hem de tytel van eersten Graaf van Holland zou toekomen of niet: en dat de Schryvers, die hem doorgaans voor den eersten Graaf te boek zetten, daar niets aan miszeit hebben. Indien men het aldus wilde verstaan dat 'er geen Graaven hier te lande voor deezen Diderik zouden geweest zyn, dan hadden zy ongelijk: want het is een gewisse zaak dat 'er verscheide kleine Graaven hier te lande voor hem zyn geweest. Doch dit willen zy geenzins zeggen, en zy maaken zelf gewag van die ouder' Graaven: zoo dat ze hier van geen onregtzinnigheid of fabel-lust verdagt kunnen zyn. Maar hoe kan Diderik dan voor den eersten Graaf aangenomen worden? Dit begrijp ik aldus; dat die oude Graaven hier maar een stuk en een brok van Holland bezeeten hebben; en dus den naam van Graaf van Holland niet verdienen te draagen. Zou het wel passen dat een Graaf van Tessell of van Kinheim of van Maasland zich den hoogdraavenden eernaam van Graaf van Holland zou aanmaatigen? of voor Graave van Holland te boek zou gestelt worden? Diderik I. heeft veel meer lands bezee-ten, en had veel grooter Graaffchap als de voorgaande Graaven. Het was misschien zoo groot niet als het metter tijd is geworden: maar het was groot genoeg, of zy konnen het voor groot genoeg gerekent hebben, om Diderik I. voor den eersten Graaf van Holland op te geeven, als hebbende over een goed gedeelte van het tegenwoordig Holland te zeggen gehad. Ten tweede, het welke wel het voornaamste is, * zoo is het Graaffchap onder deezen Diderik erfelijk en eigen aan zyn geslagt geworden. En de manier van iemand voor den eersten Koning of Graaf van een landschap te rekenen staat voor een groot gedeelte aan 't gebruik des volks of aan de opvattinge der Historischryveren. Dus wordt Faramondus voor den eersten der Fransche Koningen opgegeeven: en niemand heeft zich daar tot noch toe aan gestooken. Egter hadden de Franfen of

† Zie J. Douza pag. 217.

de Franken, volgens Mezerai, enz. al ouder Koningen gehad, die ook al tot in de Gaulen doorgedrongen waren, schoon dat ze daar geen vaste woonplaats gehad hadden. En staat te bemerken dat 'er Faramond ook geen vaste woonplaats heeft gehad.

14. Ik beken dat ik niet en zie waarom dat hy geen Graaf van Holland mag genoemd worden. Hy bezat een goed gedeelte van het tegenwoordige Holland: en dit is mijns bedunkens genoeg om hem dien tijtel toe te passen. Wat zou men anders al oude Koningen van Spanje, Vrankrijk, Zweden enz. uyt de lijst der Spaansche, Fransche, Zweedsche Koningen moeten schrappen, om dat gemelde Koninkrijken mettertijd zoo groot zijn geworden? Dat de Graaven zederd Diderik I tot Diderik V toe den naam van Graaf van Holland niet gevoert en hebben, kan hunne zaak, zoo als ik het vat, ook niet verachten: want men wil niet zeggen dat ze Graaven zijn geweest over een land dat den naam van Holland al voerde, maar dat den naam van Holland naderhand heeft gekreegen. Faramondus wordt de eerste Koning van Vrankrijk genoemd, en hy is tot noch toe in een geruime bezittinge van dien naam gebleeven, zonder dat het iemand noch geluft heeft hem daar over in proces te trekken. Egter had hy maar een klein gedeelte, en niet meer als een stuk of een brok van het landschap 't welk nu den naam van Vrankrijk draagt. En vorders, dat wel het voornaamste is, men weet dat de Koningen, Hartogen, Graaven enz. als ze hunnen naam tekenden, den zelven enkelijk uytdrukten met de byvoeginge van Koning, Hartog, Graaf, zonder den naam van hun Koninkrijk, Hartogdom, Graaffschap daar by te voegen. De manier van de naamen der Rijken, Hartogdommen en Graaffschappen uyt te drukken is voornamentlijk opgekomen in de elfde eeuw, wanneer dezelve manier volgens Frossardus door den adel ingevoert is in Vrankrijk. Het zelve getuigt Buchanus van Schotland, daar hy het leven van Milcolumbus III beschrijft. Cambdenus schrijft ook dat de Britsche Engelschen en Sassen zich langen tijd vergenoegt hebben met den enkelden naam van Graaf en Hartog, zonder den naam der plaatze te vermelden. Men zal by Aimoinus, Regino, Eginhardus, Ado, Helmoldus, enz. wel eenige voorbeelden vinden daar de naamen
van

van zodaanige Hartogdommen uytgedrukt slaan : maar dat geschiedt doorgaans door den Histori-schryver , niet door de Hartogen of Graaven zelf : en ten anderen wil men hier maar zeggen dat het al zeer gebruikelijk is geweest de gemelde naamen achter te laaten. Evenwel moeten onze Graaven daar om lijden , zonder dat het noch iemand in de gedagte is gekomen zoo veele Fransche en andere Koningen , Hartogen enz. om dezelve reden buiten den rang der Fransche , Engelsche , Schotsche Koningen en Hartogen te plaatzen.

15. Indien men Voortrappen of *Fortraps* , in den giff-brief van Koning Karel gemeld , met Janus Douza zou plaatzen in Zeland , en Kinheim , 't geen zeer waarschijnlijk is , zou neemen voor Kennemerland : en indien zy ook meester zyn geweest van 't land van Waas , gelijk niet onwaarschijnlijk is , en uyt den giff-brief van Koning Lodewijk , zoon van Lodewijk den Goeden , schijnt te blijken , zoo moet het gebied van Diderik I zoo klein en bekrompen niet zyn geweest , als sommige Schrijvers , op enkele giffingen , en als ten spijs der Graaven , uytblaazen. Ik wil ook wel bekenen dat ik het zeggen van sommige Histori-schrijvers , als of de Graaven geen regt op de Dordsche Waard , en de landen daar om streeks , zouden gehad hebben , zoo met geen volle gerustigheid durf aanneemen. Indien hun gebied tot in Zeland en in 't land van Waas gestrekt heeft , 't geen niet onwaarschijnlijk is , en niet alleen van Janus Douza , gelijk gezegt is , maar ook van meer anderen beweert wordt , zoo schijnt 'er Dordregt ook onder gestaan te hebben. En wat eenige Schrijvers , als Baldricus van Noion en Ditmarus van Kamerijk belangt , de welken voorgeeven dat Diderik III den Bisschoppen van Utrecht , en eenige andere Bisschoppen , een stuk lands omtrent de Dordsche Waard met geweld afgeknevelt heeft , zou men hier niet te pas mogen brengen 't geen sommige Schrijvers by andere gelegenheden opmerken , dat daar de Koningen van Vrankrijk de Graaven doorgaans begunstigt hadden , de Keizers in tegendeel de Bisschoppen begunstigten ; zoo dat het zelve land dikwils door de Koningen van Vrankrijk aan de Graaven van Holland , en door de Keizers aan de Bisschoppen van Utrecht , of aan de Graaven van Vlaanderen , gegeven is geweest. De voornoemde Schrijvers , die goed Keizers

en goed Bisschops waren, konnen 't ligtelijk in dit stuk met den Bisschop gehouden, en de gifte des Keizers voor goed en wettig aangezien hebben. Ik geef dit zoo op voor mijne gissingen, zonder daar voor het geweer te willen trekken.

Maar dat die Schrijvers uytlanders zyn geweest, dat ze niet zonder partyzugt geschreeven hebben, dat zelfs de Utrechtsche Schrijvers als J. Beka en W. Heda de schuld van deezen oorlog op den Bisschop schuiven, zonder een woord van de voornoemde landeryen te spreken, die de Graaf den Bisschop ontweldigt zou hebben, is een bekende zaak: en zou my al vry in mijne gissinge versterken. Het is waar dat Baldricus en Dismarus zeer oude Schrijvers zyn, en ten zelfden tijde geleefd hebben: zoo een Schrijver heeft zekerlijk veel voor uyt; en verdient, alles gelijk zijnde, veel meer geloof als een die lang daar na ter wereld is gekomen. Maar daar worden noch meer omstandigheden vereischt om iemands zeggen voor de waarheit aan te neemen; de opregtigheid, de kennis van zaaken, enz. Men heeft maar op onze tijden te letten: hoe verscheidenlijk zyn sommige veld - en zee - slagen door de Schrijvers van tweederhande partyen verhaalt? dit waren ook Schrijvers die op den zelve tijd der gemelde veld - en zee - slagen geleefd hebben: maar daar word meer vereischt tot een goed Histori-schrijver.

16. Het is waar dat Diderik Bavo uyt het Graaffschap van Bodegrave en Zwammerdam verjaagt is door Diderik III. Maar 't is ook waar, althans J. Beka en W. Heda schrijven het uytdukkelijk, dat gemelde Diderik Bavo geduurig en zonder ophouden geweldige strooperijen aanregte op de landen van Graaf Diderik: dewelke dan gedwongen is geweest geweld met geweld af te weeren. De geleerde Buchelius zou de Hollanders gaarne in 't ongelijk stellen, en den Bisschop Adelboldus tenemaal vry pleiten. *De Hollandische Jaarboeken*, zegt hy, *verhaalen deeze zaak in 't wijd en breed, en met een grooten toetsel van woorden. Doch indien iemand*, enz. Maar wy hebben 't juist uyt de Utrechtsche Histori-schrijvers zelf: te weten uyt J. Beka en W. Heda: de eerste is een Utregtenaar en een Kanonnik te Utregt geweest: de tweede, hoewel een gebooren Hollander, was Deken van S. Jan, enz. Op denersten kan althans

thans geen vermoeden vallen van zijne eige' Bisschoppen , uyt gunst voor de Graaven , tegen gesproken te hebben.

17. Ik vertaal dit aldus, hoewel dat 'er in 't Latijn vlak uyt gezeit wordt dat de Graaven de Vasallen der Utrechtsche Bisschoppen geweest zyn. Mijne reden is dat de Heer Auteur zelf, achter in zyn werk pag. 534., dit leenmanschap in twijfel trekt ; zoo dat ik het hier voor zyn vast gevoelen niet kan opgeeven. Wat my aangaat , ik wil wel bekennen dat ik het op dit stuk met Ant. Matthæus , hoewel anders een doorgeleerden en onvermoeiden Schrijver , niet kan houden. Maar dit zal in 't werk zelf te pas gebragt worden. Ik heb dit hier maar aan te merken dat uyt Buchelius zelf, dewelke met dit leenmaanschap zoo op de bēen is , genoegzaam blijkt dat 'er geen bescheid of bewijs van gegeven kan worden: dit zyn zyne eigen' woorden: * *Het regte Holland is dat landschap geweest, 't welk by (W. Heda) hier boven de Provincie der Wilten heeft genoemd, en 't welk nu bekend is onder den naam van Zuitholland. Dit hebben de Graaven van ouds , zoo als de nauwkeurigsten van onze Oudheids-kenners aangemerkt hebben, te leen ontvangen van de Bisschoppen. Doch de stukken, dewelken zonden dienen om zulks te bewijzen , zyn nu zodaanig geschorren of door de tegenstreevers der Utrechtnaaren, dewelken daar lang op gedoelt hebben, verdonkert, dat 'er nauwlijks eenige blijken, of ten hoogste eenige duistere tekenen van deeze zaak in onze handen zyn gekomen. Zoo bekennt hy dan zelf dat 'er geen bewijs van te vinden is. Maar de nauwkeurigste liefhebbers onzer Oudheden zouden het geweeten hebben. Wat voor liefhebbers zyn dat geweest? wat blijken hebben zy 'er van gehad? wat reden heeft men om te gelooven dat zy door geen zucht tot hun vaderland vervoert zyn geweest om zoo een oordeel te strijken? En wat voor stukken zyn 'er verdonkert? door wie en wanneer zyn ze verdonkert? wat blijk van deeze verdonkeringe? Wy mogen ons dan vry houden aan zyn eigen' zeggen dat 'er geen blijk van te vinden is : en wy zyn niet genootzaakt onze Graaven, op het zeggen van onbekende getuigen, dus te laaten vernederen.*

18. Dit schijnt te luiden als of Graaf Aarnout van de Vriezen die in het oude Zuitholland woonden, dat is

* p. 191. in Hedam.

van de Hollanders die den naam van Vriezen zoo wel noch droegen als de regte Vriezen, was doodgeslaagen, en dat de oorlogen, die hy geduurig heeft gevoert, door hem gevoert waren om dit Zuidholland onder zyne magt te brengen. Dit ziet al wederom daar op, om het gebied der eerste Graaven, zoo veel als mogelyk is te verkleinen. Maar ik weet niet of Buchelius wel goede blyken van zyn zeggen zou hebben kunnen geeven. Althans meest alle onze Historischrijvers getuigen dat de voornomde Graaf Aarnoud geduurig met de regte Vriezen, de tegenwoordige Noordhollanders daar onder begreepen, over hoop heeft gelegen, en eindelijk door dezelve is verslaagen.

§. VI.

Van de gelegendheit van Vriesland ten tijde als Willibrordus daar is aangelandt.

*Anr.
Macth.
Nobil. l. II.
p. 175.*

Dit * Landschap stak op dien tijd / althans vooz het grootste gedeelte / in de doolingen en bygeloovigheden des Heidendoms. En omtrent het jaar 690 / als Willibrordus volgens Baronius, Onuphrius, Bosschaarts en meer andere Schrybers / ynt Groot-Britanje 't zeil is gegaan / waren alhier zeer weinige Christenen te vinden. De byage is waar dat hy eerst mag gelandt zijn? Hier omtrent staat te wecten dat de Rhyn van ouds drie (1) monden of yptwateringen heeft gehad: de eerste was het Vlie of het Flic, langs het welke de Vecht, (2) een afwatering van den Rhyn, en de Yssel aan de noordszijde van den Rhyn, zich met den Oceaan vermengden. Deeze mond die nu met de omleggende landen / ter plaatze daar nu de Zuiderzee is / in een groote plas is verandert / (3) is volgens

De Rhyn heeft eer-tyds drie yptwateringen gehad.

gens het gemeen geboelen gelegen omtrent het eiland Vlieland. Op dit eiland stond eertijds een Kasteel / daar Roomsche bezetting op lag / en daar de Landhoofd Olenius volgens Tacitus † op getweeken is om de woeden der Dyezen te ontvluchten. Een andere mond van den Rhyne, hoordeezen Helium genoemd / was gelegen aan de Briel, daar de Maas, meer andere wateren aangekomen hebbende / door een zeer wijd zee-gat in den Oceaen loopt; hoewel dat sommigen Helium hoorde de Wielingen neemen. De derde mond was gelegen by Katwyk, een doorp / zoo als gezet is / naar de Katten genoemd. By deezen mond heeft eertijds gestaan het Huis te Britten; zijnde een Slot 't welke door Keizer Severus, die van 't jaar 195 tot het jaar 212. geheerscht heeft / gestigt of ten minste vernieuwt is; doch 't welke naderhand door de Poozmannen / of volgens J. Douza door de Quaden / Saren en Franken onder de voet is gehaalt. Verscheide overblijfselen van dit Kasteel / wiens aftekening by Adrianus Junius in zijn Batavia, en by P. Schryver in zijne Batavische Oudheden / te vinden is / zijn dikwils hoorde onzen tijd / en eenige reizen in onzen tijd / by laag zee-water te zien geweest. Endit is zekerlijk de opwatering van den Rhyne daar Willibrordus uit Brittanje komende zal ingelooopen zijn. (4)

Behalven de drie gemelde opwateringen van den Rhyne heeft Henrik Soeteboom, in het derde boek van zijn Zaanlandsch Arkadia noch een vierde verzamelen (5) by het doorp Petten. Door deezen mond zou Ursula met haare elf duizend Maagden te Vroone, een aloude stad en dicht

† *Annal. l. 4.*

in Alkmaar gelegen / zijn aangelkomen. Door den
 zelven mond zouden ook de heilige Willibrordus
 en Bonifacius , zoo als Zoeteboom ons weet te
 vertellen / zijn aangelandt.

AANTEKENINGEN.

1. Tacitus, gelijk §. 1. gezien is, en Pomponius Me-
 la (*lib. 3. c. 2.*) spreken maar van twee monden des
 Rijnstrooms : de laatste voegt 'er by dat hy aan de reg-
 ter, dat is aan de noorderzijde, eindelijk in een groot
 meer of groote poel verandert, den naam van Flevus
 of de Vliet aanneemt, en een eiland van den zelven
 naam rondom bespoelt; doch dat hy eindelijk weder-
 om een revier wordt, en een revier blijvende in den
 Oceaan loopt. Ieder een ziet wel dat het Vlie, zoo als
 het geweest is, niet nauwkeuriger kon beschreeven
 worden. Virgilius *, die daar in gevolgt wordt door
 den Poëet Claudianus, noemt den Rhyn ook *bicornis*
 als of hy maar twee hoornen of monden had gehad.
 Strabo maakt ook maar gewag van twee monden (*lib. 4.*)
 en dat aanmerkelijk is, hy voegt 'er by dat Asinius Pol-
 lio niet meer als twee monden wil gestelt hebben, en
 dat hy de genen, die van meer uytwateringen spreken,
 berispt. Julius Caesar zegt in het vierde boek zyn-
 er historien, dat de Rhyn langs veele uytwateringen (*multis*
capitibus) in den Oceaan loopt: maar die moet volgens
 de geleerden van verscheide kleine uytlekkingen, die
 de Rhyn toen gehad zal hebben, verstaan worden. Doch
 Plinius spreekt opentlijk van drie killen. *In den Rhyn*
zelf, zegt hy, ter lengte van byna bonderd duizend schre-
den is het edelste eiland der Batavieren en der Kanine-
faaten: en noch andere eilanden der Vriezen, der Chauk-
ken, der Frisiabonen, der Sturieren, der Marsacen, de-
welken alle gelegen zyn tusschen den Helius en het Vlie.
Das worden de monden genoemt, langs dewelken de Rhyn-
stroom zich ten noorden in poelen of meeren, ten westen in
de

* *Æneid.* 8.

de Maasfroom uytstort : behoudende in het midden (der gemelde uytwateringen) een kleine kil die zynen naam behoudt. Ptolomæus spreekt insgelijks van drie monden des Rijnstrooms, een ten westen, een ten oosten, een in 't midden. Dit alles kan volgens sommige geleerden niet beter uytgeleit worden, als dat Virgilius, Asinius Pollio en Strabo, vanden Yffel voor zoo veel hy de wateren van den Rhyn uytlooft, niet konnen geweeten hebben, dewijl Drusus den Rhyn noch niet door een nieuwe graft in den Yffel had geleit : en de Rhyn vervolgens niet als door twee monden, te weeten by den Briel, (naar 't gemeene gevoelen) en by Katwijk t'zeewaart inliep. Claudianus, als een Poëet, zal den Opper-poëet Virgilius maar zonder naarder bedenken gevolgt hebben : of zal de middelste kil om dezelve reden als Mela en Tacitus hebben overgeflagen : dan Mela en Tacitus zullen de middelste kil, zoo spreken de gemelde wereldbeschrijvers, overgeflagen hebben, om dat dezelve, zoo als wy uyt Plinius leeren, by de andere twee killen vergeleeken, van weinig aanzien was. Als Pomponius Mela zegt dat de Rhyn aan de linker zijde de Rhyu blijft hieten tot dat hy zich met de zee vermengt, willen ze dat hy den naam van de Waal, als zijnde maar een bynaam, over het hoofd ziet, en den linker arm van den Rhyn, die by ons de Waal genoemd word, liever den Rhyn heeft willen noemen. De regter arm, zeggen ze, is die kille die uyt den Rhyn in den Yffel is geleit, en aldus zijne reis ter zee toe vervolgt. En gelijk Pomponius Mela de linker kil liever den Rhyn als de Waal heeft willen noemen, zoo heeft Tacitus aan de laatste kil, die in den Yffel loopt, ook zijnen eersten naam van den Rhyn willen behouden. Dus verre H. Pontanus, Adr. Junius, enz. Dit schijnt zijne redenen al te hebben : want dat de Waal voor den linker arm des Rijnstrooms moet genomen worden zien wy duidelijc uyt Tacitus, Plinius, enz. Zoo moet Mela dan ook door den Rijn, die ter linkerzijde naar den Oceaan loopt, de Waal verstaan hebben. Dat de regter arm, of de regter kil moet genomen worden voor den Yffel, voor zoo veel als hy eene revier met den Rijn is geworden, schijnt daar uyt te blijken dat Pomponius Mela en Plinius opentlijk getuigen dat de Rijn ter regter of noorder zijde in een groote meer,

poel of plas uitkomt , en dat zy het Vlie niet alleen noemen, maar ook duidelijk beschrijven. En dewijl zy, te weeten Mela en Tacitus, maar van twee armen spreken zullen zy de middelste kil, daar Plinius en Ptolemeus van gewaagen, maar voor een beekje, uyt den Rijn lekkende, aangezien hebben. Doch dit heeft evenwel zijne zwaarigheid. Voor eerst, zal Tacitus die deeze landen bezigtigt en bewoont heeft, niet eens op den middel-arm gedacht, of die middelste kil, die zoo niet verkleint moet worden, niet eens voor een uytwatering willen aangezien hebben? Ten tweede, zal de middel-arm of de middelste kil eerst de noordsche kil en de noordsche uytwatering zyn geweest, en zal die kil den naam van Rijn, zoo als Plinius getuigt, behouden hebben, zonder dat Tacitus en Mela dezelve, om het bykomen van een nieuwe kil, eens voor een kil willen rekenen, en zonder een woord te zeggen dat de Rijn ter regter zijde zijnen loop heeft verandert? te meer daar de middelste arm een natuurlijke revier is, en de regtor, die in den Yssel lant, door een graft tot een revier is gemaakt? Maar wat zal men zeggen, hunnie woorden leggen daar evenwel: en schijnen qualyk anders geduidt te kunnen worden: te meer, om dat de regter kil volgeus Tacitus, daar ze aan de Duitfche kant voortstroomt, even geweldig blijft loopen (*servat violentiam cursus*) en de middelste kil, volgens Plinius, maar een matige vliet is geweest. Dan Ph. Cluverius en Menfo Alting, een man die in deeze zaaken de eerste stem verdient te hebben, willen geenzins toestaan dat Tacitus den Yffel voor den regter arm van den Rhijn heeft genomen; en de Middel-rhijn, hoewel volgens Plinius een matige Vliet, was volgens hen noch wijd en breed genoeg om braaf door te stroomen, en om niet overgeslagen te worden. Doch dit gevoelen heeft al ruim zoo groote zwarigheid als het eerste. Maar deeze uytweiding zou te verre loopen: en de Leezer kan zelf eenige der voornaamste zwarigheden ten eersten inzicht bezeffen.

Ik heb dit wat breeder verhandelt, om dat de beschrijving en de gelegendheit van 't eiland der Batavieren van deeze killen afhangt. Wy hebben gezien dat de Oude Schryvers het voornoemde eiland tusschen de twee killen des Rijnsstroms besluiten: dient dan geweeten van

van welke killen zy gesproken hebben. Dit schijnt by alle de Schryvers vast te staan dat het allereerste eiland der Batavieren, zoo als het ten tijde van Jul. Cæsar geweest is, tusschen de Maas en den Middel-rhyn bepaalt moet worden: want volgens hun schryven had de Rhyn in zynen tyd geen noorderlyker kil. Maar zederd dat de Rhyn, door het schieten van Drusus graft, zich met den Yffel heeft gepaart, en de kil van den Yffel ook de kil van den Rhyn is geworden, zou dit eiland, volgens Adr. Junius, zoo veel grooter geworden zyn. Het is waar dat Cluverius hier veel tegen heeft, en gemelden Junius niet veel beter handelt als of hy pas een ABC jongen in het stuk van Aardkloot-kunde was geweest: maar mannen die wat bezadigder schryven en de zaak met een onpartijdig oog beschouwen, als J. Pontanus, Christ. Cellarius *Geogr. Antiq. lib. 2. c. 3.* kunnen in het zeggen van Adr. Junius zoo een botte ougerijmdheit niet bespeuren. En inderdaad wy hebben gezien dat dertig Schryvers den regter arm van den Rhynstroom in het Vlie doen uytkomen. En men heeft meer voorbeelden dat sommige landschappen, den zelfden naam behoudende, al grooter en grooter zyn geworden. Zoo is het oude *Latium* vergroot door het nieuwe: zoo is Groot Phrygia, gelijk Strabo in zyn twaalfde boek schryft, noch grooter geworden door het aanwinnen van een bygevoegd Phrygia: zoo is het ook met Macedonie en meer andere landschappen gegaan. Cluverius meent Junius vast te zetten met de meergemelde plaats van Plinius: *In den Rhyn zelf . . . legt het edelste eiland der Batavieren en der Kaninesaaten; en andere eilanden der Friesen, Cauchen, Frisabonen, Sturien, Marsakken, dewelken altemaal leggen tusschen Helius en Flevus.* Hier worden verscheide eilanden, zoo redencert hy, tusschen het Vlie en het *Helium* geplaatst: hoe kan dan het eiland der Batavieren zich gestrekt hebben van het Vlic af tot het *Helium* toe? Maar daar kan ik al wederom zoo veel quaads niet in bespeuren. In het groote en laatste eiland der Batavieren kunnen het eerste of kleinste eiland der zelve Batavieren, en meer andere eilanden daar by, gelegen hebben. Al was het eerste eiland naderhand zoo veel grooter geworden als Junius beweert, daarom behoefden de oude volkeren, buiten het eerste Batavia gelegen, hun' eersten naam aanstonds niet

niet te verzaaken. Als de Æqui, de Volsci, de Hernici, enz. eerst volkeren op hun zelve, naderhand onder den naam der Latynen begreepen wierden, hebben zy hunnen eersten naam van Æqui, Volsci, Hernici, noch langen tijd blijven draagen. Na dat de naam en 't landschap van Macedonie, 't welke eerstaan den Strymon eindigde, over die revier tot aan den Nessus toe was overgesprongen, hebben de volkeren tusschen beide die revieren in leggende, als by voorbeeld de *Edones*, noch eenwen daar na *Edones* blyven hieten. Maar dit alles zy maar genomen voor waarschijnlijke gissingen.

2. Deeze Vecht word van sommigen, als van Petrus Divvius (*Antiq. Belg. c. 27.*) voor den regter mond van den Rhynstroom genomen. Zoo dat de Vecht het Oude Batavische eiland aan die kant zoude gescheiden hebben. De woorden van de voormelde Historischryvers, dat de regter kil van den Rhyn zich in poelen en meeren of in het Vlie uytlooft, slaan zeer wel op deeze uytwatering van den Rhyn. Het is waar dat men niet te regt en weet hoe lang dat 'er deeze kil des Rijnstrooms is geweest: maar men weet ook niet dat ze in laater jaaren is opgekomen. Het is ook waar, indien men deze Vecht zoo oud wilde maaken, dat men dan noch meer moeite zou hebben met de Schryvers, die maar van twee killen gewaagen, uyt te leggen. Doch hier van zullen we zoo aanstonds noch iets te zeggen hebben.

3. Daar zyn verscheide Schryvers dewelken meenen dat de Zuider-zee met 'er tyd, en lang na Christus geboorte, door het inbreeken van de zee, en door groote stormen, tot zoo een plas is aangegroeit. Maar de bovengemelde woorden van Pomponius Mela geeven duidelyk te kennen dat 'er al van ouds een groot meer is geweest. *Aan de regter zijde* (dat is aan het noorden) *is hy, te wecten de Rhynstroom, in 't eerste naauw en zich zelven gelijk. Naderhand als de oevers wijd en zijd van malkander wijken, is hy geen revier meer, maar een meir: en de velden blank gezet hebbende krijgt hy den naam van het Vlie. Eindelyk een eiland van den zelfden naam omringt hebbende wordt hy weder naauwer, en wederom een revier geworden, stort hy zich in den Oceaen.* Cluverius, handelende van de drie monden des Rhynstrooms, zou wel gelooven dat dit meir ten tijde van Mela en

Tacitus byna zoo groot is geweest als het nu is. Doch 't staat wel te denken dat de groote watervloeden en overstromingen van den Occaan, daar onze historien van gewaagen, geen goed daar in zullen gedaan hebben: en wy vinden becheids genoeg in onze historien dat dit Vlie van tijd tot tijd meer land heeft gewonnen. Maar ik zie niet dat Cluverius zulk een gelijk heeft om Adrianus Junius, die het tegenwoordige Vlieland voor 't oude eiland *Flevo* genomen heeft, daar over zoo te berispen. Indien de gelegendheit der landen altijd geweest was gelijk als ze nu is, dan gaf ik hem groot gelijk: want Mela zegt dat de Rhyn, nu een meer geworden zijnde, en den naam van 't Vlie gekreegen hebbende, een eiland van den eigen naam omringt: dat hy dan weder nauwer wordt, en wederom een revier geworden zynde zich in den Ocean stort. Indien 'er, zeg ik geen verandering in die landen voorgevallen was, dan had gy gelijk: want het Vlie, of zoo gy wilt de Rhyn, is het Vlieland niet voor by, of het wordt van den Occaan verzwolgen. Maar is het niet te denken dat de onstuimige zee en de aanklitzende golven, daar ter plaatze zoo wel als elders, groote rakken van den oever afgeknabbelt en weg gespoelt hebben? Dit zyn geen bloote gissingen. Weet men niet dat de Kerk van Schevelingen, die nu diep in zee staat, voordeezen midden in het dorp heeft gestaan: en dat de kerk die naderhand getimmert is, en aan deeze zijde van het dorp gestaan heeft, nu naast aan de zee is gelegen: zoo dat 'er al by den tijd van Junius geraadslaagt is om een nieuwe kerk te bouwen. Ten tijde van den zelve Junius heeft de zee, zoo als hy in 't tiende hoofdstuk van zyn Batavia getuigt, een gansche buurt van huizen te Noortwijk op zee weggespoelt. En de Hey is by onzen tijd byna gansch en geheel van huizen verandert: moetende de vissers, om van de zee niet overfolpt te worden, hunne huizen geduurig binnewaarts in timmeren. Dit staat Cluverius zelf volmondig toe. Dat meer is, en wel dient aangemerkt te worden, Strabo schrijft in zyn vierde boek dat het oostelijkste gedeelte van Groot Britanje by zijnen tijd by den mond van den Rhyn gezien kon worden. Zoo kan het by Vlieland ook toegegaan zyn: en het is alzo naar allen schijn toegegaan. Want waarom zou men minder oordeelen

dat Vlieland zijn ouden naam behouden heeft als het Vlie?

4. Over dit Huis te Britten is zoo veel geschreeven, en daar zyn zoo veelerhande gissingen over gemaakt, dat het onnoodig is den Leezer hier omtrent langer op te houden. Indien het iemand lust de verscheide gevoelens omtrent den stifter, de naam-reden, en het gebruik van dit huis te wecten, die heeft maar de Katwijkfche Oudheden van Domine Pars na te zien. Omtrent de naam-reden beken ik als noch geen voldoening te hebben. Indien men het zeggen van Procopius voor de waarheit mogt aanneemen dat 'er dicht by de monden van den Rhyn, te wecten tusschen de gemelde zeegeten en Groot Britanje, een eiland met naame Brittia, gelegen heeft, dan zou 't Huis te Britten of Brittenburg niet verlegen behoeven te staan, om de reden en de afkomst van zynen naam op te geeven. Maar hoewel dat Grotius in zijne Nederlandfche Oudheden, Simon van Leeuwen in zyn *Batavia Illustrata*, en meer anderen dit zeggen van Procopius niet af en keuren, zoo zou ik 'er, zonder deftige waarborgen te hebben, geen borg voor durven blijven. Iemand had maar te zeggen, gelijk Schriverius in zynen Brief aan M. Vossius (*Analect. Matthaei* l. 6.) al gezeit heeft, dat Procopius onkundig is geweest in de rechte gelegendheit van deeze landstrecken; en dat hy in meer andere voorvallen gemist heeft; daar mee had men misschien weinig meer in te brengen om zoo een groot eiland, van drierhande groote volkeren, te wecten Engelschen, Vriezen en Britten, bewoond, en van Britanje onderscheiden, voor te spreken. Wy hebben ergens in het werk (want dat gedeelte is voor deeze Voorberigten gedrukt) op zoo een wyze gesproken als of we dit zeggen van Procopius voor de zuivere waarheit aannamen. Maar de zaak naarder bedagt hebbende zou ik lieft gelooven dat Procopius, die wel meer eens gemist heeft, hier ook verdwaalt is geweest in Brittia en Britannia. Dit Brittia zou gelegen hebben regt over de monden van den Rhyn, tusschen de eilanden Thule en Britanje: het zou door drie magtige volkeren, Engelschen, Sassen en Vriezen bewoont zyn geweest: en de Engelschen alleen zouden magtig genoeg zyn geweest om een leger van 100 duizend koppen in 't veld te brengen. Waar is dat eiland gebleven?

ven? wat Schryver ſpreekt 'er van? en wat Schryver weet ons te zeggen wanneer en by wat onweer dat het verzonken, of ik weet niet waar naar toe gedreeven is? Het is Britanje niet: want het leit volgens hem tuffchen Britanje en Thule. Het is Holland of Batavia niet: want het leit regt over de monden van den Rhy: dat meer is, heeft het regt over de uytwateringen van den Rhy gelegen, en heeft men eertijds, zoo als Strabo getuigt, het oostelijke gedeelte van Britanje uyt Batavia konnen zien, waar zal het zijne plaats gehad hebben: en hoe zal het aan de ingezetenen van ons land het gezigt van Britanje niet benomen hebben?

5. Niet alleen is hy by Petten, maar ook by Egmond, in zee geloopen. En daarom zou Egmond zoo veel te zeggen zijn als Enge Mond. Want de Rhy scheidt zich certijds, boven en beneden Leiden, in verscheide Wateringen: dewelken noch ten deele in wezen zyn, en dewelken onder Kennemerland malkander wederom gevonden hebbende, by Petten en by Egmond wederom scheiden, en langs twee monden in de zee liepen. Zie Rykius in *Tacticum*, van Someren, van Lecuwen in zyn *Batavia Illustrata*, enz.

§. VII.

Willebrordus is te Katwyk gelandt.

Dit schijnt hier uyt te blyken dat hy / zoo als Alcuinus in zyn leven getuigt / maar een weinige uytgernst hebbende aanstonds te Utrecht is aangekomen. De Man Gods is met zijne reisgenooten t' zeil gegaan; en na dat hy met een goeden wind tot aan de monden des Rijnstrooms gekomen was, heeft hy de zeilen gestreeken. Zoo ras als zy de voeten op het gewenschte land gezet, en zich wat verquikt hadden, zyn zy aan-

Waarom het te gelooven staar dat Willebrordus door den Rhy by Katwijk is gelandt.

stonds in de Burg Utrecht, op den oever der gemelde reviere gelegen, aangekomen.

Hier was ook de gewoonlyke obertogt uyt Batavia naar Britanje: en de leestogt plagt uyt Britanje ter deezer plaatze (1) aan te komen. Hier was een zeer vermaarde en scheeprijke haven: en deeze kilt des Rijnstrooms wierdt zeer veel bebaaren / zoo als het Huys te Britten te kennen geeft. De stroom van den Rijn was hier ter plaatze veel vermaarder / en geduurig vol scheyen / gelijk het Roomsche Col-huys / op den oever van deeze kille ongeregt / schijnt aan te wijzen. Eindelijk daar liep de Rijn recht op Utrecht aan; en dit was de kortste weg op de zelfde stad. Ook word dit dooz meest alle onze Kronijken / en zonderling dooz de Nederlandsche Kronijk van Jan van Leiden, bevestigd. (2)

A A N T E K E N I N G E N .

1. Daar zyn eenige zeer weinige Schrijvers dewelken zodaanig spreken als of 'er leestogt uyt Britanje plagt afgescheept te worden naar Batavia. Adrianus Junius, daar hy van 't Huis te Britten schrijft, vermeldt iets diergelijks: maar die spreekt maar van de tijden der Romeinen; en kan noch maar van een zekeren tijd onder Keizer Juliaan, zoo als aanstonds zal blyken, verstaan worden. Humfridus Flud en G. Cambdenus, by Cluverius (van de drie uytwateringen des Rijnstrooms) vermeld, spreken daar ook van; maar zy zien ook op de tijden der Romeinen. En de twee lesten schijnen noch groot ongelijk te hebben, als zy zoo volmondig zeggen dat Britanje ten tijde der Roomsche Keizeren als de korenschuur van het Westersche Keizerryk is geweest: want Cluverius toont zeer wel dat Zozymus en Ammianus Marcellinus, daar

zy het uyt ghaalt hebben, alleenlijk spreken van een byzondere gelegendheit onder Keizer Juliaan. De Franken, Alemannen en Saxen hadden 't gansche land aan den Rhyn kaal gestroopt, alles vernielt en verwoest, en een ontelbaare menigte van volk gevangen weg gescept. De Keizer, geen anderen raad wetende, heeft by den mond van den Rhyn 800 schepen, grooter als schuiten, doen bouwen om koren uyt Britanje te haalen, het welke hy met revier-schepen den Rhyn op deed voeren. En dus heeft hy de menschen, die weder in hunne steden gekeert waren, van levens-middelen voorzien. Dit is toen geschiedt omdat alle levens-middelen door de vyanden vernielt waren: het is toen voor de eerste reize geschiedt: want het was een vond van Keizer Juliaan; en de schepen tot het afhaalen van het koren, zijn 'er toen eerst toe getimmert. Naderhand, zoo ik het wel heb, zal men geen bescheid vinden dat 'er herwaarts uyt Britanje zodaanige toevoer van eewaaren is geweest.

2. Daar zyn 'er (gelijk Rykius over Tacitus getuigt) dewelken Egmond voor de regte plaatze houden daar Willebrordus zou gelandt zyn, en zijne voeten eerst op den Hollandfchen bodem zou gezet hebben: want wy hebben zoo even gezien dat de Rhyn daar ook een uytwatering heeft gehad.

§. VIII.

*Wanneer dat deeze mond van den Rhyn
eerst gestopt is geweest?*

Deeze mond is tegenwoordig toegestopt: maer hoe en wanneer dat dit geschiedt mag zyn / daar ober zyn de Histori-schryvers niet eensgezind. Daar zyn 'er die het de nature alleen wijsten / zeggende dat de zand-duinen deeze uytwatering bezet hebben: en dat de Rhyn / door dit zand in zijne hoers gestemt of belemmerd / nood-
zaker

zakelijkt heeft moeten achter uyt wijken / en nautelijks meer heeft kunnen stroomen. Anderen willen dat de landzaaten / ziende hun horen van tijd tot tijd dooz het oberstroomen van den opstuwenden Rhyu aanstoot lyden / des zelfs wateren / om zijne woede te bedwingen / als met geweld in de Aels hebben doen loopen: en dat zijnen looy aldus verzwakt zijnde / het zand uyt de zee den uytloop van den Rhyu gemakkelijkt heeft kunnen steuten / en zijne kil verminderen. De derde schryven het toe aan de Goddelijke wyakte / dewelke zulks dooz het geweld van bulderende stormwinden / met schrikkelijke donderstaagen en bliemen vermengd / en dooz de opgiffing van den verbolgen Oceaen / verrigt zoude hebben. Wat den tijd aangaat / sommigen / als J. Gerbrandse van Leiden en J. Bokkenberg , schryven dat dit geschiedt zoude zyn onder den elfden Bisschop van Utrecht Hungerus : Ten tijde van deezen Bisschop , zegt Bokkenberg in zijne Lijst der Utrechtsehe Bisschoppen / daar hy van Hungerus handelt / en omtrent het jaar 860. is de mond des Rijnstrooms by Katwijk verstoppt geworden. Maar anderen / en onder dezelve Buchelius in zijne Historische Aantekeningen / beveeren dat de Rhyu eerst lange jaaren daar na / en niet vooz het jaar 1170. zoo een afbzeuk heeft geleden. Ant. Mattheus * houdt het 'er vooz dat de gemelde uytwatering allengskens dooz het zand der zeeduinen / doch veel laater als de eersten opgeeben / gestopt en vernietigt is: en hy brengt eenige woorden by uyt een Kronijcke van Woerden / meldende dat de Rhyu in 't jaar 1050 nach dooz Woerden naar Leiden / en zoo naar Katwijk en in zee heeft gelooopen,

Waar-
schijnlijker
manier op
dewelke de
nytwate-
ring by
Katwyk
gestopt is
geweest.

At

* lib. 2. de Nobil. c. 4.

Als zou het niet deezen Schryver houden / en van gedagte zijn dat de gemelde mond allengs lieng nauwer is gemaakt door het zand der zee duinen: en dat het onstuimige meer / geholpen door het stormen van den verbolgen hemel / den zelven omtrent het jaar 1170 tenemaal heeft toegestopt. (1)

A A N T E K E N I N G.

1. Ik zou ook het gevoelen van den Heer Auteur voor 't waarschijnlijkste houden; zodaanig egter dat de Lek, den Rhyn een groot gedeelte van zijne wateren ontroovende, daar ook toe geholpen heeft. Wat den tijd aangaat, Ph. Cluverius is van dat gevoelen dat deeze verstopping veele eeuwen ouder is als onze Schryvers opgeeven, om dat 'er geen geloofwaardige Schryvers zyn die den regten tijd uytdrukken: en hy houdt het zeggen van J. Gerbrandsche van Leiden maar voor een blinde navertellingc, enz. Ja volgens eenige andere Schryvers zou de Cimberische watervloed, omtrent honderd jaaren voor Christus geboorte, den Rhyn aldus mishandelt hebben. Een stout zeggen, 't welke een geheele verandering in de gelegendheit en in den ommetrek van 't Batavische eiland zoude maaken! Want indien de Rhyn daar ter plaatze zoo vroeg verstopt waar geweest, dan zou het Batavische eiland al ten tijde van Julius Cæsar den Middell-rhyn tot geen grens-scheiding gehad hebben: en dan zou de Utrechtse Vecht, naar deeze glorie, zoo groot of klein als ze is, met goede reden kunnen staan. Men heeft gezien dat de Rhyn, daar hy noordwaarts in zee liep, het Batavische eiland, volgens alle de oude Histori- en landbeschryvers van Germanje afzonderde: de Rhyn had noch geen kennis of gemeenschap met den Yssel gemaakt: de Middell-rhyn zou in zee niet gelooopen hebben. Indien men de Vecht zoo oud mag maaken, en daar is geen overtuigende reden om het niet te doen, zoo zou zy met de prys daar eerst de Middell-rhyn, en
daar

daar na de Yffel zoo lang om gekampt hebben , naar alle schijn gaan strijken. Ik wil de zaak voor de Vecht niet opneemen , noch zoo veele deffige Schryvers op mynén hals haalen. Maar indien iemand het evenwel durfde waagen zou hy wel met bondige bewysredenen kunnen overtuigt worden : ja zou hy niet al iets voor dit nieuwe gevoelen weeten in te brengen ? Althans de meergemelde plaats van Plinius schijnt hier op gedraait te kunnen worden : *In den Rhijn , zegt hy , . . . is het edelste eiland der Batavieren en Kaminesaten ; en meer andere eilanden . . . altemaal leggende tusschen Helius en Flovus : dus worden genoemd de twee monden door de welken de Rhynstroom zich noordwaarts in meiren , en zuidwaarts in de Maas verspreidt : behoudende in 't midden een matige kil die zijnen naam blyft voeren.* Hy kent maar twee monden des Rhynstrooms ; den eenen 't ende aan de Maas ; den anderen aan het Vlic. Dan heeft de Rhyn noch eene kil in 't midden , die den naam van den Rhyn blyft draagen : had deeze kil ook een mond gehad , en was ze in den Oceaan uytgekomen , zoo had hy het naar alle schijn ook uytgedrukt , of behooren uyt te drukken. Het is waar dat de Yffel doorgaans voor de noorderkille van den Rhyn genomen word : dit zou de Vecht dan niet helpen : maar 't zou evenwel tegen den Middell-rhyn gelden ; en van den Yffel zullen wy zoo aanstonds te spreken hebben. Tacitus spreekt ook maar van twee monden ; over den linker mond valt niet te krakeelen : dat de regter mond , daar Tacitus van spreekt , zoo zal iemand redeneeren , die deeze verflopping zoo oud zou willen maaken , niet by Katwijk is geweest , is al door andere met waarschijnlijke redenen beweezen : als dat de middelste kil volgens Plinius maar een matige vliet was , daar Tacitus nochtans geruigt dat de noorder kil even geweldig , na de scheiding des Rhynstrooms , voor by Germanje hene stroomde : dat de middelste kil maar een matige vliet zijnde , *niet gemakkelyk kan geweest zyn om aan te leggen , 't welk Tacitus egter van de regter kille geruigt ; en wel gelegen om 'er het heir te ontscheepen , en den krijg over te voeren.* Dat het Batavische eiland volgens Tacitus tusschen ondieptens heeft gelegen , 't welke van de noordsche zijde des Middell-rhyns zoo ligt niet beweezen kan worden als van het Vlic. Het geene Cluverius hier tegen inbrengt,

brengt, als of 'er in den tijd van tien jaaren, die 'er tusschen het schrijven van Plinius en van Tacitus verloop en zyn, zulke wondere veranderingen in de gestalte van ons land zouden voorgevallen zyn, zoo zullen zy spreken, zyn maar loutere gissingen. Daarenboven zegt P. Mela dat de Rhyjn zich door twee zeegeten in den Oceaan storte: en plaast het eene by het Flie; het andere, te weten by Helium, kan hem ook niet onbekend zyn geweest, dewyl 'er alle de oude Schryvers van gewaagen. Zoo moet hy dan van geen uytwateringe des Rijnstrooms by Katwyk geweest of gehoord hebben. Indien de Middelhyn het Batavische eiland niet gescheiden zou hebben van Germanie, en 't zelve eiland aan de regter zijde niet zoude gezoomt hebben, schijnt de Vecht de naaste te zyn om deeze prys te eigenen. Want voor eerst was de gragt van Drusus ten tijde van Julius Cæsar noch niet geschoten. En het schijnt ook niet, zoo zouden zy al konnen spreken, dat Plinius en Tacitus een nieuwe grenscheiding aan 't eiland zouden gegeven hebben, zonder den Leezer met een woord daar van te vermaanen. Dat Ptolomæus van drie monden gewaagt, is waarschijnlijk dat hy op de gragt van Drusus zal gezien hebben.

Dit is zoo maar giffender wijze eens voorgesteld, zonder het voor mijn gevoelen op te geeven: het is doch in veele diergelyke zaaken met giffen te doen; de vrage is maar wie het beste gegift heeft. Doch ik wil deeze giffing ook niet voor de beste opgeeven, ik laat 'er de geleerden hun oordeel over strieken. Men zal althans, zoo ik het wel heb, geen eene plaats uyt de oude Histori-schryvers konnen bybrengen, dewelke zekerlijk bewijst dat 'er ooit schepen by Katwyk uyt de Zee in den Rhyjn zyn gekomen, of uyt den Rhyjn in de Zee zyn gevaaren. Waar dat Willebrordus geland mag zyn, dat is een onzekere gissing. De regels door Ant. Matthæus uyt een oud Kronijkje bygebragt, zyn eigentlyk eenige woorden uyt een bord, 't welk te Woerden in de Luthersche kerk plagt te hangen. De man, die dat daar te pronk gezet heeft, kan het van hooren vertellen hebben: kan een ongestudeerd, een ligtgeloovig, een voortvaarend Karel geweest zyn, enz. Hy is zekerlijk een onbekend persoon: en men ziet wel bekende en hoog-gепrezeene Schryvers op eenige losse gissingen verwerpen

§. IX.

*Willebrordus is door Leiden naar Utrecht
gevaaren.*

Willebrordus is Leiden / zoo als het te geloof-
hen staat / voorby gebaaren / dewijl de mond
van den Rhyu by Hartwijk / zoo als wy gezien
hebben / in 't jaar 690. noch niet toegegroeit is
getweest. De Romeinen, zegt J. Gerbrandse van
Leiden in zijne *Nederlandsche Kronijk* / in 't
eerste boek aan het tiende hoofdstuk / hebben
by den Rhyntroom een groote Burgt gebouwt,
dewelke nu Leiden wordt genoemd. In de zelfde
Leidsche Burg hadden zy een Burg-graaf of een
Kastellein aangesteld, die hun behulpzaam zoude
zyn om de koop-luiden van gemelde burg naar
Wiltenburg en Slavenburg reizende, en weder
naar huis keerende, te beschermen en in alle vei-
ligheit te geleiden: en van dat geleiden heeft de
gemelde Burg den naam van *Leiden* (1) ge-
kreëgen.

Waar de
naam Lei-
this en
Leiden van
daan is
gekomen.

Wilhelmus Heda, beschrijvende het leven van
den Bisschop Hungerus, haalt de benaaming
van Leiden van de bezettinge en van de Legioe-
nen dewelken daar plagten te overwinteren. En
dewijl in de registers / die de oude begiftingsen
der Utrechtsehe kerke behelzen / gewag wordt
gemaakt van het eerste / tweede en derde Lei-
this, zou hy wel gissen dat hier drieërhande be-
zettingen gelegen hebben.

Welke

Welke van deeze dyederhande Leithis ons Leiden is geweest / en waar de Latijnsche naam Lugdunum van daan is gekomen / daar heeft Orlers in zijne Beschrijvinge van de stad Leiden / en Ant. Matthæus * in 't breedt ober gehandelt. Sommigen haalen den naam van het Latijnsche woord Lucus, een bosch ; om dat hier een zeer vermaard bosch / 't welk van Tacitus sacrum nemus genoemd wordt / zou gestaan hebben. Anderen doen den gemelden naam afdaalen van twee inlandsche naam-woorden : te weten van Dune, 't welk een hoogte betekent : (en dit zou dan zien op de hoogte van de burgt / of op de verhebensheit van het land en van de omleggende duinen) ; en van lugh 't welk een wacht-toren zou wilsen zijn : hoewel dat anderen dan beter zin zouden hebben in lucht. (2) Maar de gemelde Ant. Matthæus verzekert ons op beide de aangehaalde plaatsen dat 'er in deeze zaak, als zoo oud en duister zynde, geen veiligheid en is om 't eene voor het andere te kiezen, en dat alles even los en onzeker is. En inderdaad, zoo had hy eben te horen gesproken / daar zijn zeer weinige steden die haare stichters kennen, of die de reden van haare benaaminge te regt weeten : want zy zijn meest alle gaar van kleine beginselen opgekomen.

Van den
Latynschen
naam
Lugdunum.

* Anal. t. 2. p. 211. en tom. 6. p. 2. 3. enz.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Dat Leiden door de Romeinen gebouwt is geweest is zeer waarschijnlijk : men vindt by alle onze Histori-schrijvers hoe dat Ptolomæus en het Reisboek van Antoninus al gewag van Leiden gemaakt hebben.

I. DEEL.

E

Maar

Maar dat ze hier Burg-graaven of Kasteleinen zouden aangesteld hebben om den reizenden koopman te geleiden, daar zal men geen bescheid van vinden; en de Burgermeester Orlers heeft dit gevoelen, met alle de mooie praatjes die 'er bygevoegt worden, in zijne Beschrijvinge van Leiden als het onwaarschijnlijkste van allen verworpen.

2. Om dat de Leezer somwijlen wel gediend is met de verscheide gevoelens, te weeten, voornamentlijk in zaaken die het Vaderland raaken, om zyn eigen gevoelens daar over te laten gaan, heb ik hier de andere naamleidingen van *Lugdunum* uyt Ant. Matthæus en andere Schryvers, tot dienst en voldoening des Leezers, wel willen opgeeven; hoewel ik wel bekennen wil dat 'er de Heer Auteur de beste schijnt uytgekipt te hebben. Behalven de naamredenen door hem gemeld willen sommige dat *Lugdunum* zou komen van *lugum* dat van ouds een *bave* zou betekenen hebben, en van duinen; (zie van Leenwen in zyn *Batavia Illustrata*, deel v. hoofdst. Orlers in zijne Beschrijvinge van Leiden, p. 19.) maar die betekening van *lugum* diende dan eerst aangewezen, om in den koop van een geheele haven niet bedrogen te worden. Goropius Becanus, die doch met wat zeldzaams en wonders voor den dag moet komen, noemt deeze stad *Lucdunum*, als duinen van geluk. Adrianus Junius houdt het met *Leegduinen* of laage duinen, 't welk gemakkelijk heeft kunnen verandert worden in *Lugdunum*. Dat schijnt zoo veel niet te stuiten. De Burgermeester Orlers geeft den voorrang aan *Luikduinen*, van het luiken of sluiten der duinen: om dat Leiden het regt zou gehad hebben van den Rijnstroom, die voorby de stad door de duinen liep, te sluiten, om den tof der uit- en ingaande waaren te ontvangen, en de koopmanschappen zelf aan te houden. Luikduin zou om 't gemak in Leigdun, en Leigdun in Leidun, en eindelyk in Leiden door 't gebruik verandert zyn. Ja hy zou half gelooven dat de Leidenaars, om dit regt van te sluiten en te ontsluiten te betekenen, twee sleutelen tot haar stads wapen genomen hebben. Maar iemand zou misschien liever een oud Schryver hooren spreken, dewelke naarder aan den tijd der stichtinge geleest hebbende, beter van de naamrede kan oordeelen. Zoo willen wy dan het gevoelen

van Plutarchus ook eens voorstellen: (zie *Anal. Mathei t. 2. in notis ad Basin.*) Deeze zoo beroemde Schryver zegt dat *Lugus* in de oude taal der Celten een rave betekende: en hy voegt 'er by dat 'er geduurende de grondlegginge van deeze stad raavens gezien wierden. Maar ik weet niet, zegt Ant. Matthæus, waar Plutarchus dit van daan heeft gehaalt. Iemand die deeze afkomst van den naam *Lugdunum* zou willen voorstaan, zou kunnen vragen of Plutarchus in zoo een geringe zaak geen geloof verdient zonder wettige getuigen. Dit zeggen van Plutarchus daar gelaaten, alle die naamleidingen zyn zoo wat geneuggelyke tydkortingen en steunen dikwils op zeer losse gissingen. En het gebeurt dikwils dat men zeer waarschijnlijke en gemakkelijke grondnaamen daar laat, om vreemde en onwaarschijnlijke grondnaamen op te zoeken. Wie zou niet oordeelen dat de duinen, die zoo dicht aan de stad leggen, en dezelve dagelyks, by maniere van spreken, bestruiven, aan de stad *Lugdunum* een gedeelte van haare benaminge gegeven hebben? Te meer daar *duin* een inlandsch naamwoord is, en zoo duidelyk in *Lugdunum* behoort wordt. Evenwel zyn 'er die dit *dunum*, in 't woord *Lugdunum*, liever haalen yt *Downos*, 't welk volgens Athenæus op zyn oud-Celtisch een Heer zou betekenen: en welk woord noch in zwang zou zyn gebleeven by de Spanjaards en by de Italiaanen. Doch indien de naam *Lugdunum*, zoo ik meen, afkomstig is van de duinen, moeten hier al duinen ten tijde der Romeinen geweest zyn: 't welk van sommigen (doch zoo ik meen zonder eenigen schijn van reden) tegengesproken wordt. Hier over kan onder anderen J. Flud van Gilde in zijne Aanteekeningen over het meergemelde Traktaatje van Cluverius, in het tweede deel, nagezien worden:

Dat *dun* evenwel, voor zoo veel het een heuvel of berg betekent, den naam zou gegeven hebben aan *Lugdunum*, is ook zoo vreemd niet. En dat *dun* in de oude Gallische taal een berg betekent hebben wy yt Clitiphon een oud Schryver, by Plutarchus vermeld; (zie Cluverius *de 3 aloeis c. 15.*) En Lyons in Vrankryk zou den naam van *Lugdunum* gekreegen hebben, om dat het op een heuvel, volgens Seneca (*ep. 91.*) of onder een heuvel volgens Strabo (*lib. 4.*) gebouwt is.

Maar dan zou ik giffen dat de zandbergen daar van daan den naam van duinen hebben gehaalt : en dus zouden zy evenwel den naam aan ons *Lugdunum* kunnen geeven hebben.

S. X.

Van Utrecht en Duurstede.

Ik keer weder tot Willebrordus dewelke veertig
van Leiden op Utrecht is gereist. Dan Bonifacius zou volgens de giffing van Ant. Matthaeus door den mond by den Ziel aangelandt zijn; van daar zou hy zijne reis over Wijsk te Duurstede naar Utrecht genomen hebben.

Duurstede (of Wijsk te Duurstede) was eertijds / zoo als Heda in het leven van Rixfridus getuigt / een groote stad en een vermaarde koopplaats. De Kronijk van Hirschauw (over het jaar 856.) noemt Duurstede een zeer vermaard blek / (1) alwaar 55. Parochi-kerken getelt wierden. Het Gondsthe Kronijkje (p. 15.) spreekt van dertig zulke kerken. De H. Rembertus in het leven van S. Ansharius, aan 't 17 Hoofdstuk / geeft te kennen dat 'er een groot getal van kerken was : Ga, zegt hy / naar Duurstede, daar zyn zeer veele kerken, daar is een goed getal van Priesteren en klerken, daar is een menigte van behoefstigen, (te weten die de onderwijzingen van woode hadden). (2) Wy zullen uit de Bollandisten † toonen dat de Doofteden en de naastgelege plaatsen hier onder getelt moeten worden.

Hoe groot een stad Duurstede eertijds is geweest.

† Tom. 1. Martii ad vitam S. Suitbert. & tom. 8. Maji ad vitam S. Wirones.

Deze stad heeft menigen aanstoot van de
 Deenen en Noormannen geleden / en is dikwils
 door dezelve verwoest geweest.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Vlek, in 't Latyn *Vicus* : zoo word het ook ge-
 noemt van Heda in het leven van Alfricus. Het is qua-
 lijk te gelooven dat dit Duurstede, voordeezende de ze-
 tel van eenige Noormansche Vorsten, van ouds geen
 stad zou zyn geweest. Het kan hier *Vicus* genoemd wor-
 den, om dat het zoo dikwils door de bloed- en roof-
 gierige Noormannen verwoest en van muuren ontbloot
 is geweest. Ook is *Vicus* van de Schryvers der middelste
 eeuwen wel voor een stad genomen. Rembertus, in
 het leven van S. Ansharius, heeft Byrca of Bergen in
 Noorwegen *Vicus* genoemd. In een Brief by Miraus
 (*Piar. Donation.* 41.) staat aldus: *in vicis Trajecto, Hoio,*
Deonanto. In het leven van Karel den Grooten wordt
 dezelve benaaming van *vicus* toegepast aan de stad Luik.
 (zie *Matth. de nob. l. 1. c. 24.*) Het is waar dat Luik
 volgens zekeren Ægidius, by Chapeville (*tom. 2.*) eerst
 in 't jaar 1203 is bemuurd. Maar dewijl Siebertus, een
 Schryver die in 't leste der 12 en in 't begin der 13 eeu-
 we geleefd heeft, schrijvende over het jaar 710, ver-
 zekert dat S. Hubertus den Bisschoppelijken zetel in de
 stad Luik heeft geplaatst, zal Luik al vroeger een
 stad zyn geweest. Zoo zegt men ook Harder-
 wyk, Bronswyk, Sleeswyk. Van *vicus* komt *vicini*,
 't welk by sommige Schrijvers genoomen word
 voor een burger: zoo dat *vicini* en *cives* dezelve be-
 tekening had. Zoo schrijft Blasius Ortisius in de
 Reisbeschrijvinge van Adrianus VI. (*Baluzii Miscell.* 3.
c. 41) *Concessimus Viterbium civitatem, quam, ut reor,*
1000 vicini colunt. Dit schijnt hier van daan gekomen,
 en 't zelve meen ik van Duurstede, dat 'er zoo menige
 braave stad door de Noormannen is verwoest en ont-
 mantelt. Zulke steden, nu onbemuurd leggende, kon-
 den om die reden voor vlekken, en om dat ze bemuurd
 geweest waren, en stads regten hadden, ook voor ste-
 den

den aangezien worden. En indien men door *Oppidum Batavorum*, daar Tacitus van spreekt, Duurstede wil verstaan gelijk sommige Schrijvers doen, zal Duurstede al ten tijde der Romeinen een stad of stedeke zijn geweest. Doch dit verschil willen wy nu niet aanroeren. Wat Duurstede aangaat, Ant. Matthaeus (*de Nobil. l. 3. c. 1.*) spreekt 'er ook van als van een zeer oude stad, maar die door de Noormannen meer als eens is vernielt. Het is in 't jaar 1449 bemuurt en met stads geregtigheden begiftigt door den Bisschop Rudolphus I. doch dit is maar een vermeerdering van haare geregtigheden geweest: want Gysbregt Heer van Gaasbeek had Wyk te Duurstede in 't jaar 1300, met oorlof van den Bisschop, al tot een stad gemaakt. Zoo dat deeze plaats, door de Noormannen zoo dikwils verdelgd en vernielt, niet alleen haare muuren maar ook metter tijd haare stads-regten zal verlooren gehad hebben.

Iemand zal misschien vraagen waarom dat men door de wandeling zegt Wijk te Duurstede; en of Duurstede alleen niet genoeg zou zijn? Simon van Leeuwen zou hier uyt wel gissen (*Batav. illustr. p. 176.*) dat Wijk te Duurstede op dezelve plaats niet en staat daar het van ouds gestaan heeft: maar de rechte reden is dat Wijk eigenlijk de stad, en Duurstede het kasteel of slot betekende. Dit blijkt uyt den Brief waar mede Jacob de Iesse Heer van Gaasbeek de gemelde plaats heeft overgedraagen aan Rudolphus Bisschop van Utrecht. *In den eersten so sullen wi voirsz. terstond overgeven onsen Genedigen Heer van Utrecht voirsz. tot behoef der Kerken van Utrecht, die stede van Wyck, dat slot te Duersteden, ende dat slot van Abcoude . . .* (Zie *Ant. Matth. de Nob. l. 3. p. 803.*) Maar zou men uyt den naam zelf niet mogen besluiten, of ten minste gissen, dat dit slot eertijds een stad is geweest? Hoe zou het anders aan den naam van Duurstede zijn gekomen?

2. Van dit groote getal der Parochi kerken zullen wy in het werk noch iets te zeggen hebben.

§. XI.

*Waar van daan de Latijnsche naamen Trajectum en Ultrajectum, en de Nederduit-
sche naam Utrecht, zijn gekomen?*

Deeze stad, zegt Beda (*Hist. Eccles. l. 5. c. 12.*) heeft van ouds den naam van *Wiltenburg*, dat zoo veel is als de stad der Wilten, by de landzaaten aldaar gedraagen: maar in de Gallische taal word ze *Trajectum* genoemd. De naam *Trajectum*, 't welk een obertogt te zeggen is / komt hier van daan / om dat men daar over den Rhijn plagt te trekken. Vlt dit *Trajectum* is *Tregt* op zijn *Nederduitschs* gedaait. Meer andere plaatsen / als *Zwijndregt*, *Barendregt*, *Papendregt*, *Meidregt*, zijn aldus van dat obertrekken of overboeren genoemd. In een zekeren brief / door Heda in het leven van *Baldricus* bygebracht / staan deeze woorden: Tot zekere kerk van *S. Maarten*, staande in een plaats die *Tregt* genoemd word, alwaar de hoogwaardige man *Baldricus* het gezag schijnt te voeren. Men vindt ook wel *Trechtis*, als by *Hincmarus* enz. Om de gemelde reden leeft men ook wel *Outregt* of *Autregt*; te weten om dat deeze obertogt al lang en van ouds in gebruik was geweest. Dit *Outregt* is by verloop van tijden veranderd in *Utrecht*. Dus vindt men getoeg van het *Oude Tregt* by *W. Heda* in het leven van den *Bisschop Rixfridus*: De hoogwaardige man *Rixfridus*, *Bisschop* der kerke in het *Oude Tregt*. Daarenboven wordt het van *Karel den Grooten* (by *Heda* in het le-
ven

ben van Albricus genoemd Trajectum ulterius, en ulterius Trajectum, dat zoo veel zou willen zijn als het uiterste Tregt.

Van de Wilten heeft het niet alleen / gelijk reeds gezet is / den naam van Wiltenburg (1) of Wiltenburg gekreegen / gelijk het naar de Slaaven ook Slavenburg genoemd is geweest; maar sommige Schryvers willen dat de Latijnsche naam Ultrajectum, als een verkoorting van Wiltrajectum haare afkomst aan dezelve Wilten schuldig zoude zijn. Dit vindt men niet duidelijke woorden by Sigebertus, schryvende over het jaar 679. Willebrordus, na dat hy den bynaam Clemens van Sergius had gekreegen, en door denzelven Paus Bisschop was gewijdt om het geloof onder de Vriezen te gaan verkundigen, heeft den Bisschoppelijken zetel, door de vergunning van den Vorst Pippyn, geplaatst te *Wultaburg*; welke plaats, uyt een samenvoeging van den naam der Wilten, en van *Trajectum* ook *Ultrajectum* word genoemd, als of men wilde zeggen, de stad der Wilten.

Zoo word van de gemelde stad Ultrajectum genoemd van de tregt, dat is de obertogt der Wilten: en zy word Utrecht / dat zoo veel is als Ou-tregt (2) of An-tregt / genoemd om dat aldaar van ouds een tregt of obertogt is geweest. Noeh word zy genoemd Trajectum of Tregt aan den Rhyu / tot onderscheid van Trajectum of Tregt aan de Maas: in welke plaatsen sommige Schryvers / en voornamentlyk de uplanders / zich somwylle vergripen / zonder de eene van de andere te onderscheiden. Zoo zijn 'er geweest / als onder anderen Petrus a Marca, * gelijk Ant. Matthæus † aangemerkt

* *bist. Bearu c. 25.* † *lib. 2. de Nob. c. 1.*

heeft /

heeft / dewelken *S. Amandus* door *Bischof van Utrecht* opgegeeven hebben. Door de ryden van *S. Willebrordus* wierd ze ook op zyn *Latijnsch castrum en castellum*, (3) en verholgens op zyn *Nederduitschs een burg of burgt* genoemd. Dus schijft *Alcuinus* in het leven van *Willebrordus*: Hy heeft een voorspoedige reis gehad, en heeft de zeilen by de monden van den *Rhijn* gestreeken . . . en kort daar na zyn ze in de burgt *Trarjestum*, leggende op de oever der gemelde reviere, aangekomen. In den *Brief van Karel*, staande by *W. Heda* in het leven van *Willebrordus*, leest men de volgende woorden: Voor het klooster 't welke in de burgt *Utrecht* binnen de muuren is gelegen. Dus staat 'er ook in de *Hollandsche Rijn-kronijk*:

Hi (*Willebroord*) quam t' *Utrecht*,
Dat *Wilttenburg* hiet te vooren.

Ook heeft ze den naam van *Monasterium*, *Munster* / 't welk eigenlijk een klooster is / gehad / zoo als we reeds in den *Brief van Karel Martel* gezien hebben: Voor het klooster (*Monasterium*, *Munster*) 't welk binnen de muuren van de burgt *Utrecht* is gelegen. Zoo is het bygekomen dat / gelijkerwijs de hoofdstad van *Westphalen* den naam van *Munster* heeft gekreegen van het klooster (*Monasterium*) 't welk daar door *S. Ludgerus* is gesticht / dat / zegt / dezelve naam van *Munster* ook aande stad *Utrecht* is gebleeven. Hier van is de naam *Oud-Munster* / naar het oude klooster / noch in wezen. Want dewijl 'er twee kloosters zijn geweest / gelijk onder anderen in verscheide *Brieven* by *W. Heda* gezien kan worden / het eene by *S. Maarten*,

tens, het tweede by de Salvators kerk / zoo heeft men noch te Utrecht de Oudmunster-trans / en de Nieuwmunster-trans.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Volgens Ant. Matthæus (*anal. 9. p. 169.*) zyn *Ultrajectum* en *Wiltenburg* twee verscheide plaatzen, hoewel dat ze, als zeer dicht by malkander gelegen, voor eene plaats genomen worden. *Ultrajectum* is de vermaarde stad Utrecht: *Wiltenburg*, zoo zegt hy, is gelegen by het dorp Vechten, een klein half uurtje van Utrecht. Doch Buchelius, schryvende over J. Beka, p. 7. wil geen onderscheid tusschen *Wiltenburg* en *Utrecht* gemaakt hebben. Hy bekennt wel dat'er noch een ander *Wiltenburg* in wezen is, en dat aldaar, zoo als sommigen voorgeeven, de overblijfselen van 't oude *Wiltenburch* noch zouden leggen. Maar dat zyn de grondsteenen van 't oude slot *Fetna*, daar de Gift-brief van Karel Martel van gewaagt. En deeze naam van *Fetna* schijnt noch overgebleeven te zyn in den naam van *Vecht*. En ik zie geen reden ter wereld om *Utrecht* van 't oude *Wiltenburg* te onderscheiden. Beda, een goed Histori-schrijver, maakt 'er eene plaats van: *Ubbo Emmius*, de beste der Vriessche Histori-schrijvers, verstaat het ook zoo. *Sigbertus* zegt duidelyk dat 'er een plaats is, met naame *Wiltenburg*, dewelke naderhand den naam van *Utrecht* heeft gekreegen. Het zelve zegt de *Rijmkronijk*, door den Schrijver bygebragt.

Janus Douza en meer anderen zyn ook voor deeze benaaminge van *Wiltenburg*: en de plaats van *Beda* alleen, door den Heer *Auteur* bygebragt, kan hier geen twijfeling overlaaten. Het kan niet ontkent worden, zegt dezelve *Douza*, en het is een gewisse zaak, dat'er eertijds uyt de eilanden en uyt het vaste land der Noord-sche landschappen *Wilten* en *Slaaven*, die een goed getal *Hunnen* in hun gezelschap hadden, na dat ze Sa-
gele-

zen tot de Zee toe afgestroopt hadden, deeze landen, omtrent den Rhijn en in de nabuurschap van Vriesland gelegen, veroverd en in bezit genomen hebben. Dat de Wilten den naam van Wiltenburg aan Utrecht gegeven hebben is des te waarschijnlijker, om dat het zelfde volk, te weten de Rutthen of de Ruthones, den naam van Ruthenia, gelijk Mejerus in aloude schriften en brieven duidelijk heeft gevonden, aan 't landschap van Vlaanderen bygezet hebben. Deeze Rutthen, zoo wel als de Wilten, waren volgens Mejerus een gedeelte der oude Cimbren: en gelijk Ruthen op zyn oud Hoogduitsch te zeggen is rooven, stroopen en op den beult leeven; zoo is de naam Cimbren, volgens Plutarchus en Strabo, op zyn oud Celtisch ook niet anders te zeggen als vrybuiters, roovers en plunderaars. Ja Mejerus is van gevoelen, en men zou het voor een goed gedeelte indien het de regte plaats hier was konnen waarmaken, dat de Cimbren en de Teutones van Denemarken en Noorwegen af tot voorby onze kusten, ja tot Vlaanderen toe, gewoont hebben. Vorders hebben de Wilten, althans het is zeer waarschijnlijk, hunne benaaming ook gegeven aan Wildregt, Willis, Wiltsveen, en misschien ook aan Willebroek en Wiltrik in Brabant. Hoewel dat sommige veele van deeze namen, zonder dat 'er J. Douza zoo veel tegen heeft, liever willen afscheiden van wild, om dat 'er de wilde dieren zoo gemeen zoude zyn geweest.

2. Utrecht word ook het Oude Tregt, *Trajectum Vetus*, genoemd in een Brief van den ouden Lotharius (al wederom by Heda in *Egihardus*.)

3. Beka (*lib. 5. hist. c. 12.*) en Theofridus (*vit. S. Willibrordi c. 8.*) noemen het een doorluchtig of vermaard kasteel: *Castellum illustre*. Dit is evenwel geen bewijs dat het geen stad zou zyn geweest: want dewijl 'er van ouds weinige sterke en vaste plaatzen in Nederland waren, hebben zy den naam van kasteel of burg gegeven aan allerhande plaatzen, 't zy steden of stedekens, 't zy niet meer als regte burgten, dewelke met wallen en gragten omringt waren. Zoo vindt men dat Antwerpen, Gent en Valencyn van ouds Kasteelen genoemd wierden. By Heda, in 't leven van Willebrordus, staat: *de kerk gelegen in het kasteel of in de burg*
Aut-

Antwerpen. Sigebertus schrijvende over het jaar 1006 spreekt als volgt: *Het kasteel Valencyn gelegen in 't Markgraaffschap van Vrankrijk en Lotteringen.* En over het volgende jaar spreekt hy aldus: *de Keizer Henricus heeft de burg van Gent aangetast.*

Zoo hebben wy dan gezien dat *vicus* en *castrum* wel voor steden genomen zijn geweest. Het zelfde kan men ook bewijzen van *Villa*, zoo vindt men by Cl. Rutilius in zijne Reisbeschrijvinge

Nunc ville ingentes, oppida parva prius.

Zoo dat het geen wonder en is dat *ville* by de Franssen voor een stad word genomen.

§. XII.

Van drie Pippynen.

Ten tijde als de Apostolische man Willebrordus te Utrecht lande / zwaalde koning Theodoricus of Diderik den schepter van 't Fransche Rijk: over wien de Histori-schrijvers / zoo als Bosschaarts * aangemerkt heeft / zeer over hoop leggen wanneer dat hy zijne regeering begonnen en ge-eindigt mag hebben. Door de zorgeloosheit en lafhartigheit van breezen Theodoricus heeft het Fransche Rijk een groote krak gekreegen: dewijl de koning zijne Kamerlingen en den Oppersten Hofmeester / zoo als de Pippynen zijn geweest / met de bestieringe van 't gemeene-best naar hun welgeballen lieten omspringen.

† In de historien staan drie Pippynen bekend. (1) De eerste / van wien de wijsste tijds-beschrijvers de opvolging der Byzandische (2)

* *De primis Frisiae Apostolis Dissert.* 27.

† *Idem Bosschaarts Dissert.* 37.

Hartogen beginnen / was de zoon van Karlo-
mannus en Armengardis , en was bygenaamd de
Landis of van Landen. Hy is volgens Divæus
en meer andere Schryvers Opper-hofmeester
van Frankryk geworden in 't jaar 615 : en heeft
in heilicheit van leven / en in alle andere deug-
den die een Christen Vorst betaamen / uytge-
nunt. Onder hem is S. Bavo, behalven meer
andere deilige mannen / in aanzien geweest /
zijnde volgens Molanus gestorven in 't jaar
631.

Pippyn van
Landen, de
eerste onder
de drie
Pippynen.

De tweede Pippyn was de zoon van Ansegi-
sus en Begga : (3) Hy was de vierde Hartog van
Bavand / en is Opper-hofmeester van 't huis
van Oostfrankryk geworden in 't jaar 680. Pa-
derhand is hy in 't jaar 689 / zoo als Conradus
Urspergensis verzekert / maar volgens Sigeber-
tus en de Kronyk van Frankryk in 't jaar 691
Opper-hofmeester van Frankryk getoorden. Hy
wordt genaemt Pippyn de tweede of de jonge,
te weten ten aanzien van den hoornaanden. Hy
wordt ook bygenaamt van Herstal, naar een ka-
steel 't welk hy op den oever van de Maas / niet
verre van Luik / getimmerd en bewoont heeft.
Noch wordt hy / om zijne vettigheit bygenaamt
de Dikke of de Dette. Hy is met verscheide
gaaven / doch hoornaamentlyk niet een zonder-
linge mildaadigheit / verciert geweest. Van hy
heeft den glans van zijne heldhaftige deugden
niet weinig bezwaakt door zijne boelering met
Alpaida. Hy heeft haar egter eindelijk de zakk
gegeeven : en heeft Karel Martel, dien hy by
haar gewonnen had / by testament tot zijnen
nazaat aangestelt.

De tweede
is geweest
Pippyn van
Herstal.

Uyt dezen Martel is Pippyn de derde voort-
geteelt / zijnde de sehende Hartog van Bavand /
en

Pippyn de
derde.

naderhand
Koning
geworden.

en door S. Willebrordus gedoopt geweest. Als
dezelve ettelijke jaaren als Opper-hofmeester
het gezag had geboert / en de Koningen van
leuighheit en badzighheit als beruyst zaten en van
geen regeeren en wisten / is de Koning Childe-
bertus afgezet / en Pippyn door de verkiezing
van 't gauſche volk / en door de eendragtige
ſtemmen van de Franſche Heeren / die alvorens
met Paus Zacharias ober zoo gewigtige een zaak
raad gepleegt hadden / ontrent het jaar 751 Ko-
ning gekroont. En 't ſtaat aan te merken dat
S. Bonifacius Apoſtel van Duitsland hem ge-
zalfd heeft. (4)

Pippyn van
Herſtal en
zyn zoon
Karel Mar-
tel hebben
hunne mil-
daadigheid
jegens den
H. Willi-
brordus
beweezen.

De tweede van deeze Pippynen , te weteen
die van Herſtal , na dat hy den Koning of den
Hartog der Driezen Radbodus overtoonnen had/
(5) heeft het Koninklyke Paleis / ſtaande bin-
nen de burgt Wiltenburg , † aan den H. Wille-
brordus geſchonken. Dit Paleis was door de
Franſche Koningen / door den inbal van Rad-
bodus , koſtelijk opgeſchilt geweest: doch Rad-
bodus en de Driezen hadden het zelve wyt geplun-
dert. De burgt of de ſtad met des zelfs gereg-
tigheiden is aan den zelve Willebrordus aller-
eerſt geſchonken door Karel Martel , zoo als zij-
ne opene Brieven / by W. Heda, p. 28. duidelyk
uytwijsen. Pippyn heeft het genelde Paleis aan
Willebrordus geſchonken om 'er in te woonen /
om 'er den Biſſchoppelyken zetel te plaatzen /
en om het tot verrigting van zyne bedieninge te
laaten verbaardigen.

† Beda lib. 5. hiſt. c. 12.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Dat is te zeggen , en de Schrijver toont genoeg dat hy het dus verstaat, dat 'er drie Pippynen bekend zyn die Opper-hofmeesters in Vrankrijk zyn geweest: het is een ieder bekend dat de Fransche historien van meer andere Pippynen weeten te spreken.

2. Te regt zeit de Heer Auteur , de wijste Tijdbeschrijvers: want daar zijn 'er genoeg die de Hartogen van Braband ouder als Christus , ja zoo oud als Noë, gemaakt hebben. Zie de Voorreden van Molanus , en de Aantekeningen van P. Louwius op de *Militia sacra* van gemelden Molanus. En dit is niet alleen van eenige onbekende Schrijvers en weetnieten voor de zui-vere waarheit te boek gezet: maar geleerde mannen zelf, zoo spreekt Molanus, hebben zich door die ongeleerde Schrijvers laten bedotten. Zy spreken van een Salvius Brabo, die een nicht van Julius Cæsar ten wijve zou gekreegen hebben; van een Carolus Brabo, Godefridus Brabo, Octavius Brabo, Godardus Brabo, Godefridus Brabo, van een anderen Carolus Brabo, wiens dochter de moeder zou zyn geweest van de zoo vermaarde vier Heems-kinderen, enz. Maar alle deeze Brabos, zegt hy vorder, na dat hy 'er noch eenigen opgetelt had, vinden nu geen heul by de Geleerden. Wolf. Lazius zelf, anders een vermaard en naukeurig Histori-schryver, telt 18 Hartogen op, die voor Pippinus, den vader van Karel den Grooten, het Vorstelijk gezag in Braband zouden gevoert hebben. Maar Molanus toont dat hy in de naamen, in de order en in de opvolginge van de Hartogen van Braband, van de Graven van Loven, en van de Mark-graaven van Antwerpen, groote misflagen heeft begaan.

Hier staat ook op te merken dat de eerste Hartogen aldaar geen Hartogen van Braband, maar van Aufraste of Oostfrankrijk, en naderhand Hartogen van Lotteringen, te weeten van Neder-Lotteringen, genoemd zyn geweest. Ja Divæus geeft het voor een zekere zaak op dat het regte Hartogdom van Brabant eerst opgereggt is in 't jaar 1107. en dat Godefridus met den baard de

eerste

eerste Hartog van Braband is geweest. Zoo nochtans dat de volgende Hartogen , noch langen tijd daar na , ook Hartogen van Lotteringen geschreeven hebben. Indien het gemeene gevoelen vast zou gaan dat Holland en Vriesland ook begreepen is geweest onder Aufrasie of Oostvransrijk , zyn de drie Pippynen zoo wel Hartogen over Holland en Vriesland , en al de omleggende landen , als over Braband geweest. Aufrasie of Oostvransrijk heeft niet alleen de gemelde landen (Holland en Vriesland wil ik nu niet uytzonderen) maar ook veele andere landschappen begreepen. De Pippynen waren Hartogen of Vorsten , of zoo als gy het noemen wilt , over Aufrasie : en dus ziet men in wat zin dat ze Hartogen van Braband genoemd moeten worden.

3. Begga , de moeder van den tweeden Pippyn , was de dochter van Pippyn van Landen : zoo dat de eerste Pippyn de Grootvader is geweest van den tweeden.

4. Hoe wel dat 'er Fransche Schryvers zyn die de zalving der Fransche Koningen veel ouder willen maaken , zoo bekenen egter de regtinnigsten van hunne Histori-schryvers , als Tillet , Fauchet , enz. dat deeze Pippyn de eerste is geweest die zich tot Koning heeft laaten zalven. Zederd Pippyn vindt men by de Histori-schryvers menigvuldig gewag van het zalven der Koningen , voor Pippyn zal men niet vinden dat het oit by de Franschen in gebruyk is geweest. Sommige Schryvers zouden gaarne bewijzen dat Klodovæus ook op zoo een wijze gezalfd is : en die doen het mirakel van de bekende pulle gelden ; maar 't is al over lang onwederleggelijk bewezen dat het gezeide mirakel , 't welke wy niet willen regenspreken , maar gedient heeft om den Bisschop het gewijde *Chrisma* , dat in het doopen van Klodovæus gebruikt moest worden , ter hand te stellen. Ook dient geweeten dat deeze zalving niet eigen is aan de Koningen van Vransrijk en Engeland , gelijk sommigen zich verbeeldt hebben. Rogerius I. Koning van Sicilie is tot Koning gezalfd , zoo als by den Abt Alexander (*lib. 2. de gestis Rogerii*) gezien kan worden. Ook is Stephanus in 't jaar 1000 gezalfd tot Koning van Hongarye. Omtrent den zelven tijd (zie Neugebavar. *bist. Pol.*) heeft Boleslaus Prins van Polen de koninklijke zalving ontvangen , en is zoo Koning geworden. Het zelve kan van de Koningen van Zweden , van Denemarken ,
van

van Noorwegen, van Spanje, van Navarre, van Jeru-
salem, van Arragonje, en van meer andere Rijken be-
weezen worden.

5. Pippyn van Herstal heeft Radbodus evenwel niet
konnen ten onder brengen. Om dan de handen ruimer
te hebben, heeft hy liever een naauwe vriendschap met
hem aangegaan: en heeft de dochter van Radbodus voor
zijnen zoon Grimoaldus ten huwelijk verzogt en ver-
kreegen. (Zie Mezerai over het jaar 712.)

§. XIII.

*Van de Kerken die daar gestigt zyn door den
H. Willebrordus.*

Dat hier al eenigen tijd te boven een kerst ge-
stigt is geweest blijkt uit deezen Brief / die
door den H. Bonifacius geschreeven is aan den
Paus Stephanus, en die de seven-en-negentigste
is onder zijne gedrukte Brieven.

Brief van
S. Bonifa-
cius aan
den Paus
Stephanus.

Ik Bonifacius, gering Afgezant der Roomsche
en Apostolische kerke door Hoogduitsland,
wensch aan den Hoogwaardigen en bemin-
waardigen Heer, die het Apostel-ampt op aarde
bekleedt, den Paus Stephanus, een gewenschte
heil in de liefde van Christus. Ten tijde van
Sergius, Bisschop van den Apostolischen Stoel,
is een zeker Priester van Saxische afkomste, en
van een wonderbaare onthoudinge en heiligheit,
met naame Willebrordus of anders Klemens,
naar de drempels der H. H. Apostelen gereist: de
welke door den voornomden Paus tot Bisschop
is gewijdt, en gezonden is naar de kusten van
den westerschen Oceaan, om het geloof onder
het Heidensche Vriessche volk te verkundigen.

Dezelve heeft daar 50 jaaren lang gepreekt, en de gemelde Vriezen voor het grootste gedeelte tot het geloof van Christus bekeert: hy heeft de afgodiffche tempels en offerplaatzen afgebroken, kerken getimmerd, en na dat hy in zekere plaats of burgt, met naame Tregt, een Biffchoppelijken zetel had geplaatft, en een kerk ter zelve plaatze, ter eere van S. Salvator, had getimmerd, is hy in dat zelfde Bifdom, en in de Salvators kerke, die door hem gefigt was, tot zynen zwakken ouderdom toe blijven preeken; heeft een Mede-biffchop, die zyn ampt zoude bekleeden, in zijne plaatze aangefelt; heeft eindelijk zijne dagen in een hoogen ouderdom ge-eindigt; en is aldus in vrede naar den Heer gereift. Zoo heeft dan de Vorft der Franfen my den voornomden Stoel aanbevolen, om daar een Biffchop aan te ftellen en in te wijden; 't welke ik ook volbragt heb. Maar nu komt de Biffchop van Keulen deezen Stoel van den voornomden Klemens, die door den Paus Sergius Biffchop gewijdt was, eigenen, zeggende daar regt op te hebben uyt hoofde van de grondftenen van een zekere kerk die door de Heidenen vernieft was, en dewelke Willebrordus in de burg Utrecht tot den grond toe afgebroken heeft gevonden: zoo dat hy dezelve van den grond af met eigen arbeid heeft moeten ophaalen, en den H. Martinus ter eere heeft ingewijdt. Hy geeft voor dat Dago-bertus, voor deezen Koning der Franken, de burg Utrecht met de vernieftde kerke op deeze voorwaarde gefchonken heeft aan het Keulfche Bifdom, dat de Biffchop van Keulen het Vrieffche volk tot het Christen geloof zoude bekeeren, en het geloof onder hen zoude preeken, het welke hy egter niet is nagekomen. Hy heeft 'er niet ge-

gepreekt ; hy heeft de Vriezen niet bekeert tot
 het Christen geloof : maar het Vrieffche volk is
 Heidendsch gebleeven, ter tyd toe dat de Room-
 fche Paus Sergius den voornoemden Biffchop en
 Dienaar des Heere Willebrordus afgezonden
 heeft, om het geloof aan 't gemelde volk te ver-
 kundigen : dewelke daar op dit volk, gelyk ik
 reeds gezeyt heb , tot het geloof van Christus
 heeft bekeert. En nu wil de Biffchop van Keu-
 len den Stoel van den voornoemden Prediker Wil-
 lebrordus zich noch eigen maaken ; zoo dat dee-
 ze Biffchoppelijke Stoel , die het geloof onder
 het Vrieffche volk verkundigt, niet zoude staan
 onder den Paus van Romen. Ik heb hem dan ge-
 antwoordt, zoo als ik het ook bevatte, dat het
 bevel van den Apostoliffchen Stoel, en de wij-
 ding die Paus Sergius aan Willebrordus gegeven
 heeft, en daar by de zending van den eerwaardig-
 en Geloofs-verkundiger Willebrordus, meer
 moet gelden om deezen Stoel , die het geloof
 onder de Vriezen verbreidt, aan den Roomschen
 Paus te onderwerpen, dewijl de Vriezen noch
 voor een goed gedeelte in het Heidendom ftee-
 ken , dat dit alles, zeg ik, meer moet gelden,
 als een deel grondfteenen van een afgebroke ker-
 ke, die door de Heidenen om verre gefmeeten
 en met voeten getrapt zyn, en die door de ach-
 teloosheit der Biffchoppen verlaaten zyn geweest.
 Maar hy is met myne redenen niet te vrede. Heb
 dan de goedheit van my uw vaderlyk oordeel be-
 kend te maaken, en van myn antwoord, 't welk
 ik den Biffchop van Keulen gegeven heb, in-
 dien het U billyk voorkomt en wel gevalt, door
 uw gezag te bekragtigen ; op dat het bevel van
 Paus Sergius, zoo wel als de gemelde Stoel, in
 hun geheel mogen blyven. Gy kont ons, indien

het uw believen is, op deeze wyze helpen, indien gy my uyt de registers van uwe kerke een afschrift doet zenden van al 't geene de Paus Sergius aan den voornoemden Bisschop Willebrordus bevolen en voorgeschreven heeft: op dat ik dus de genen die my tegenspreken door het gezag van uwe Heiligheit mag overtuigen en overwinnen. Doch indien gy het andere voor billiker houdt, zoo heb de goedheit van my uwe Vaderlijke meening toe te laten komen, op dat ik my naar dezelve mag voegen.

Waar uyt een giling opgemaakt wordt raakende de kerken door S. Willebrordus opgebouwd: welke onder twee van zijne kerken de oudste mag zyn?

J. Beka en W. Heda zijn van gevoelen dat de gemelde kerk opgebouwt is onder Koning Dagobertus, dewelke daar toe misschien aangevoert is geweest door S. Wilfridus, als dezelve uyt Drieland naar Rome reisende / zoo als wy beneden zullen verhaalen / zijnenweg nam ober Djanckrijt. Zy gelooven verder dat de H. Willebrordus by de puinhoopen van deeze kerk een bidplaats / ter eere van het H. Kruis / opgevegt / en in dezelve een doop-bont zal gewijdt hebben; op dat de geloobigen / die toegens de bezetting van de Utrechtsche Burgt / daar veilig af en aan konden reizen / het heilig doopzel daar ter plaatze in alle heiligheit mogten ontfangen.

Boschaarts * houdt het met J. Beka dat de gemelde bidplaats of kapel getimmerd is in 't jaar 693. Van of ze buiten de Salvators kerk of binnen dezelve gestaan heeft / gelijk als 'er noch hedendaags kleine kapelletjes binnen groote kerken gezien worden / daar van is by gemelde Schryvers geen bescheid te vinden.

Alsdus is 'er altijd ook ge-reden-twist ober de kerk van S. Maarten en die van S. Salvator, welke van beiden hoor de oudste moet gehouden

* *Diatrib. differt. 49.*

woorden / en in welke dat S. Willebroord den Bisschoppelyken zetel geplaatst mag hebben. Dat ze heidegaar van S. Willebroord getimmert zijn / dat is buiten (1) geschil : maar wie de eerste getimmert is / daar word noch over gepleit.

Boschaarts † geeft zijne stem aan de Salvators kerke. Onder meer andere bewijs-redenen doet hy deeze woorden van Bonifacius gelden : Hy heeft een Bisschoppelyken Stoel en een kerke ter eere van S. Salvator opgerecht, enz. En in den zelve Stoel en in de Salvators kerke is hy tot zijnen zwakken ouderdom toe blijven preeken. Hy voegt den Bisschoppelyken Stoel, zoo redeneert hy / met de Salvators kerke : en geeft genoegzaam te kennen dat S. Willebroord den Katedraalen of Bisschoppelyken Stoel allereerst geplaatst heeft in de kerke van S. Salvator : en dat hy zyn verblyf aldaar heeft gehouden.

Wel is waar, zoo gaat de gemelde Schryver voort / dat in het afschrift van den voornoemden Brief, zoo als het by J. Gerbrandse van Leiden staat, in de plaatze van S. Salvators kerk gelezen word S. Maartens kerk. Maar 't geene wy opgegeeven hebben is genomen uyt den Kardinaal Cæsar Baronius, die het getrokken had uyt de Vatikaansche boekerye. Het is genomen uyt Nauclerus (*Generat. 6.*) Het is genomen uyt Nic. Serarius, dewelke de daaden en de schriften van S. Bonifacius op het naukeurigste heeft nagevorsch. Het is eindelyk genomen uyt den Nederlandschen en Borgondischen Tijdwijzer van Miræus : en is vervolgens van veel grooter gezag als het afschrift van J. Gerbrandse van Leiden. Nademaal dat 'er al van ouds tusschen de Kanon-

† *Diatrib. dissert. 76.*

Waar over langen tijd getwift is geweest. nikken der gemelde kerken over deeze zaake gekraaceft is geweest, kan een yveraar, om den voorrang van zyne kerk te bevestigen, het duitfche affchrift, gelijk in diergelijke dingen meermaals gefchiedt is, vervalscht hebben. (2)

Wat hier van zy of niet / het gemeen gevoelen is dat de Kanonnikken der beide kerken / om deeze kraakeelen over den voorrang en over de oudheit / den naam van Domheeren gedaagen hebben: en dat aan beide de partjen het regt gegeven is om gezamentlyk een Biffchop te verkiezen.

Het zy dan zoo dat de Salvator's kerk doorgaans voor de oudste gehouden is geweest / en dat dezelve door S. Willebrordus te Utrecht allereerst is toegeheiligt aan den naam van onzen Heiland / buiten welken naam geen zaligheid te verhoopen is / en van wien alle de genade der Apostelen en der Leeraaren moet afdaalen: zoo als Augustinus, de Apostel van Groot Britanje / volgens het verhaal van Beda *, eertijds ook de eerste kerk van Kantonbery op den naam van onzen Godt en Heiland had ingewijd: zoo is het egter dat de kerk dewelke Gode is toegewijd ter eere van S. Martinus, een man dewelke volgens Sulpitius Severus (*lib. 2. biff.*) onder de Apostelen gerekent mag worden / en dewelke de byzondere Patroon is van de stad en van het Martz-stift van Utrecht / de eerste door de pryachtigheid van haar gebouw allengskens boven het hoofd is gewassen. Hier toe heeft zy schoone gelegenheit gekreegen / na dat Adelboldus dezelve merkelyk heeft vermeerdert / en veel pryachtiger en zwaeriger heeft gemaakt: en dat met zodaanige staatzie dat de Keizer Henrik met 12

Egter is S. Maartens kerk die van S. Salvator allengskens boven het hoofd gewassen,

* *l. 1. biff. Angl. c. 33.*

Bisschoppen / zoo als wy beneden zullen toonen / ter intwijdinge der gemelde kerke is overgekomen. En dus is *S. Maartens* kerk door de wandeling de Groote kerk en de Dom genoemd geweest: en de Proost van *S. Maarten* wierd by uytmuntendheit de Proost, de Proost van Utrecht, de Proost der Utrechtsche kerke en de Domproost genoemd. *Job. a Leidis lib. 9. c. 10.*

A A N T E K E N I N G E N.

1. Indien de Brief van Bonifacius moet gelezen worden zoo als hy hier uyt Miraus opgegeeven is, zoo is het buiten twijfel dat Willebrordus de kerk van *S. Salvator* heeft getimmert: want daar staat duidelijk dat *S. Willebrordus* de kerk van *S. Salvator* heeft opgebouwt. En wy zien dat Bosschaarts het afschrift van *J. G. van Leiden*, in 't welk *S. Maartens kerk* in de plaats van *S. Salvators kerk* gelezen word, met alle kragt, en niet zonder klem van redenen, tegenspreekt. Maar onze Jaarboeken, zegt Buchelius in zijne Aantekeningen over Beka, houden Bonifacius voor den opbouwer van *S. Salvators kerke*: en hy brengt ook eenige Latijnsche veerzen by dewelken van ouds in den Dom gelezen wierden: doch dewelken, zoo veel als ik 'er in zien kan, ten hoogste maar zouden betekenen dat *S. Maartens kerk* eerst van allen gebouwt is geweest.

2. Indien *J. Gerbrandse* de eenigste was die *S. Maartens kerk* in de plaatze van *S. Salvators kerk* had gevonden, dan zou Bosschaarts zoo wat gelyk hebben. Maar in deezen Brief van Bonifacius, zoo als die by *J. Beka* staat, leest men ook *S. Maartens*, en niet *S. Salvators kerk*. En volgens Buchelius komen de oude handschriften, de oude Duitsche vertaaling van gemelden brief, en meest alle de Schrijvers, met Beka over een. Staat ook te letten dat Willebrordus, volgens den naamloozen Schryver van de Utrechtsche Kronijk, (*Analeet. Matth. t. 9.*) een klooster van Reguliere Kan-

LXXXVIII VOORBERIGTEN OP

nonnikken gefigt heeft ter plaatze daar de kerk van S. Thomas had geftaan : en dat hy bevolen heeft dat aldaar ten allen tijde zoude zyn de zetel des Bisdoms. Doch dat S. Maartens kerk getimmerd is ter plaatze daar de kerk van S. Thomas voordeezzen had geftaan, hebben wy uyt de voorreden van J. Beka en uyt de veerzen, die by Buchelius ftaan aangehaald.

Het fchijnt evenwel iets te zyn dat Baronius gelezen heeft *S. Maartens kerk* : en dat hy zyn affchrift, zoo als Boffehaarts althans voorgeeft, gehaalt heeft uyt de Vatikaanfche boekerye. Indien men ftaat kon maaken op de gifting van Buchelius en van meer andere geleerden, dat deeze brief van Bonifacius wel een verdichte brief kon zyn, om dat hy niet gevonden wordt onder de oude Brieven van Bonifacius, dan had men hem maar daar te laaten; en het zou ter uytwijzinge van dit proces weinig konnen baaten of'er *S. Maartens* of *S. Salvators kerk* gelezen wierd. Maar laat ons hem al voor den regten brief van Bonifacius aannemen; het dient evenwel niet tot volkome uytwijzinge van dit pleidooi dat'er in het affchrift van de Vatikaanfche boekerye gelezen word *S. Salvators kerk*: want het is niet gezet dat dit de oorspronkelijke brief van Bonifacius, of een getrouw affchrift van den zelve brief, is geweest. In de Vatikaanfche boekerye zyn dikwils zoo veele en verfcheide affchriften en drukken van 't zelfte werk. Alles, dat maar niet al te onkatolijk zy, word daar binnen gelaaten, en te pronk gezet. De verdichte brieven der oude Pauzen door den valschen Iidorus uytgegeeven, zullen daar zekerlijk ook te vinden zyn. Zoo kan'er dan gemakkelijk een affchrift uyt deeze landen, daar *Salvators kerk* in ftond, binnen zyn gefloopen.

§. XIV.

Hoe dat het gebied van Willebrordus, en van zijne nazaten de Bisschoppen van Utrecht, zich wijd en zijd heeft uytgestrekt.

Het gebied van Willebrordus en van zijne nazaten de Bisschoppen van Utrecht / is zeer groot geweest. Zy hebben niet alleen over de Utrechtenaars / maar ook over alle de Driezen en de aangrenzende volkeren / tot den Ocea-

Het gebied van Willebrordus en van zijne nazaten over de Vriezen en de aangrenzende volkeren, tot den Oceaan toe.

aan toe / te zeggen gehad. (1)
Karel Martel heeft Utrecht / met alle de landen omtrent Utrecht gelegen en onder Utrecht behoorende / aan Willebrordus vereert. Dit leeren wy uyt Karels Brief staande by W. Heda, p. 28. Alcuinus getuigt het zelbe in het tweede boek van 't leven van S. Willebrordus :

Toen wierd hem Utrecht tot een Bisschops-Stoel gegeven,

En hy tot Oppervoogd van 't Vriessche volk verheeven :

Op dat hy Christus leer aan dat hardvochtig volk

Zou preeken als hun Heer en Evangeli-tolk.

Dan Karel had hem 't zelbe gegeven als een leen / en onder beding van hem voor Opperheer te erkennen. Des zijn de Bisschoppen leenmannen geweest; en hebben van hunne Opperbozsten moeten ingehuldigt worden. Karels in-

Zy hadden in 't eerst maar geestelijke wapenen, doch na dat de hoogmoed hen door 't middel der rijkdommen be- kroopen heeft, hebben zy wereldsche wapenen aangeno- men.

dat het gansche Driessche volk onder een zoo def- tigen Geloofs-leernaar zou onderregt worden in de leeringen des geloofs en der zeden. En daar- om hebben ook onze eerste Geloofs- preekers voornamentlijk hier op gedoelt. Zy hadden geen andere wapenen als heilzame onderregtingen / gebeden en traanen. Als de ongeloovige Drie- zen of Hoornmannen hun overlast aandeeden / wierden dezelve betoengelt door het zwaard der godsdienstige Doxten. De Bisschoppen reken- den dat zy genoeg deden met den overlast door heilige vermaaningen of kerkelijke straf- bonnis- sen af te tweeren / of op den schild der verdu- digheit te laten af- steuiten / zoo als wy boven reeds gezeyt hebben / en in 't leven van Adelbol- dus noch eens zullen zeggen. Doch als de hoog- moed en de opgeblazendheit de Geestelijkheid / by gelegendheit van de rijkdommen / hebben be- kroopen / hebben de hoofden der zelve Geeste- lijkheit de kruin ook in de lucht beginnen te stee- ken. Detoijl zy Hoeren en Doxten waren / heb- ben zy ook als zodaanige ge-eert willen zijn. Zy hebben / zoo wel als de wereldlyke Doxten / de tekenen des Doxtendoms allengskens aangeno- men: de geslagt-wapenen zijn by hen in gebruik geraakt: en ze hebben ook een zwaard in hunne wapenen willen voeren. Ja somtijds hebben de Keizers hun een zwaard tot een vereering toe- gezonden: en de Bisschoppen / als onder ande- ren Adelboldus, hebben het zelve op de zijde ge- hangen / en zijn dus gewapend en geharnast ten krijg opgetrokken. Zy hadden ook hunne eige munt. (2) En als ze verkozen en bevestigd wa- ren / quamen zy als Doxten / met een plegtelij- ke en zeer zwiervige staatsie / ter stad in rijden / om aldaar na het afleggen van den eed gehul- digt

digt te worden. Eerst wierd de inhuldiging in de stad verrigt: in laater' eentwen wierden ze voor de tweede reize te Zeist gehuldigt.

De Bisschop had van ouds geen magt in het aanstellen van de Majestraat / behalven dat hy het Schout's-ampt te vergeeven had. Het be-geeven van de andere Majestraats-ampten stond aan de byzondere verkiezinge der burgerne: doch zo daartig dat 'er in het stemmen / om alle gedagten van kuyperne te beneemen / geen zekere order wierd gehouden. Maar de Bisschop had een groote magt in het straffen der misdadigen / zoo als Buchelius † uyt het Kamer-boek der Kerke / en uyt het oude Wet-boek der Utrechtenaaren betwijft. (3)

† in Hedam p. 238.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Sommige Schrijvers maaken dit gebied der eerste Bisschoppen van Utrecht zoo groot, dat ik zeer zou twijfelen of zy alles, als 't op een bewijzen zou aankomen, wel zouden goed maaken. Zy zouden het gebied en den eigendom over het grootste gedeelte van Holland, over gansch Vriesland, Gelderland, Overyssel, en ik weet niet wat al meer, gehad hebben. (zie Ant. Matthæus de Nob. l. 2. c. 2. &c.) En dit is de reden dat ze de eerste Graaven van Holland zoo klein, als of ze, by manier van spreken, niet veel meer als gemeene Ambachts-heeren geweest waren, zoeken te maaken: want al dat den Graaven toegeleit word dat moeten de Bisschoppen minder gehad hebben. Doch hier van hebben wy reeds iets gezeit, en zullen in 't gevolg gelogendheit hebben om 'er noch wat van te spreken. Nu moet ik de plaats van Alcuinus eens opweegen; dezelve luidt in 't Latijn aldus;

Tung

*Tunc data Pontifici est Trajecto sedes in Urbe,
Et gens tota simul Fresonum subditur illi,
Disceret ut magno fidei documenta magistro.*

Het *Vriessche* volk wierd hem dan , om het naar den letter te vertaalen , *onderworpen*. Voor eerst , is dat dui- delijk genoeg gezeyt dat het zelve volk hem in 't we- reldsche *onderworpen* is geweest ? Hy wierd tot hun geestelijk hoofd aangestelt , zy wierden zijne geestelijke onderzaaten : wie zal ons zeggen dat Alcuinus ook van een tijdelijk gezag en van een tijdelijke *onderwerpinge* heeft willen spreken ? Maar dat overgestapt ; wie zal ons bewijzen dat gansch *Vriesland*, *Holland* daar ook *onder begrepen*, *onder de Franschen* heeft gestaan. Dat *Utrecht* aan *Willebrordus* gegeven is , bewijst *Ant. Matthæus* uyt den *Brief van Bonifacius* aan den *Paus Stephanus* : dat is noch maar *Utrecht* ; waar blijft dan *Vriesland*, *Holland*, *Gelderland* ? Vorder waarom zou iemand den *Brief van Bonifacius* aan *Paus Stephanus*, indien hem het *krakeelen luste*, zoo wel niet met een stemmige en verontwaardigende *tronie* kennen verwerpen en uytjouwen , als sommigen de *Brieven*, die den *Graaven* begunstigen , *verworpen* en uytgejouwt hebben ? Hy wordt alree , zoo als sommige geleerden by *Buchelius* getuigen , niet gevonden *onder de oude* en *echte Brieven van Bonifacius*, en eenige van die geleerden trekken hem om die reden in *twijfel*. Maar wy willen den *brief genadiglijk handelen* en voor een *opregten brief van Bonifacius* houden : daar staat al wederom niet in , 't geen *Holland* en *Vriesland* in 't *minste* raakt. En , zal iemand zeggen , wat regt kan *Karel Martel*, of wat *Franschen Vorst* dat men ook in 't *spel* wil brengen , gehad hebben om de *Hollanders* en *Vriezen* *onder de Bisschoppen van Utrecht* te *onderwerpen* ? ik wil nu stellen dat ze *zodaanige brieven* gegeven hebben : maar waar op is hun *regt gevestigd* ? Om dat ze een *reis* of *twee* met hunne *zeeghaftige legers* in 't *hartje van Holland* en *Vriesland* *gedrongen* hebben ? Waren die landen door zoo een *doortocht* of *twee* hun *eigen* geworden ? Dan konden de *Noorwegers*, *Sassen*, *Wilten*, *Franken*, en *twintigerlei* andere volkeren , die 't hier al *vry langer* ingehad hadden, dezelve landen ook *weg geschonken* heb-

hebben. Wat had Holland dan al meesters gehad! Een onwettige verovering geeft geen regt en maakt geen eigendom; als na een genoegzaame verjaaring, ten zy dat er de vrye toestemming der overheerschte volkeren by komt. Wil iemand het zelve tegen de Graaven doen gelden, die moet weten dat wy het regt der Graaven op die koninklijke giften alleen niet en bouwen; en dat de toestemming der standen, waar van elders beter gehandelt zal worden; hier een andere gedaante aan die giften heeft gegeven.

2. De Bisschop, zegt Ant. Matthæus, (*de Nobil. l. 2. c. 12.*) had regt om munt te slaan: maar hy had dat regt alleen niet: de Staaten, ja de stad zelf, had het zelve regt. De bewijzen konnen by hem nagezien worden. En geen wonder dat de Utrechtsche Bisschoppen het regt gehad hebben van geld te slaan: verscheide Abdyen hebben 't zelve voordeezzen gehad. De Abdyen van S. Galben, van S. Leodegarius, van Kluny, van Wissenburg, van Gemblours enz. hebben geld geslagen.

3. Wy achten het de moeite waard de plaats van Buchelius, om dat ze groot licht in deeze zaak kan geven, geheel aan te haalen: *De Bisschop heeft, uyt kragt van zyn ampt, de magt om de volgende misdadigers te straffen: de dieven, struikrovers, vrede-brekers, schoffeersders en schakers van maagden en vrouwen; de gene dewelke de tijdelijke goederen des Bisschops naar zich trekken, dewelke menschen gevangen neemen of gevangen houden, zonder daar toe gemagtigt te zyn; de brandstichters, de opbrekers der kerken en andere misdaadigers in zulk slag van gevallen dewelken ondaad genoemd worden; en al is het zake dat ze door niemand aangeklaagt worden. Doch in dit straffen moet hy te werk gaan volgens het vonnis van de amptenaaren des lands die daar toe beroepen worden, en niet naar zyn eigen goedduncken. Doch de andere misdaden, dewelke geen ondaad en zyn, als een enkelde manslag, dewelke al wechtende onder de bedienaaren is voorgevallen, vermag hy niet te straffen, ten zy dat 'er iemand over klaagt. Maar onder de geringe menschen, de welke huis-luiden genoemd worden, mag hy uyt kragte van zyn ampt straffe pleegen, al is het dat 'er geen klagen ingebragt en worden: doch al wederom volgens het vonnis der amptenaaren, en niet naar zyn eigen goedduncken.*

§. XV.

*Hoe dat het verkiezen of het eiffchen van
een nieuwen Biffchop te Utrecht in
zyn werk is gegaan?*

Aan wie
het verkie-
zen der U-
trechtsche
Biffchop-
pen eerst
heeft ge-
ftaan?

De Verkie-
zing te
Utrecht aan
de 5 Kapit-
telen opge-
draagen.

Waar van
de Kapitte-
len dus
genoemt
worden.

De hize. verkiezing der Utrechtſche Biffchop-
pen was van 't begin in de handen van de
Geestelijkhheit en van het volk: het goedkeuren
ftond aan den Vorft. Maar Konradus III.
Roombſch Keizer heeft onder Heribertus, den ſeg-
en-twintigften Biffchop van Utrecht / aſtand
van zijn regt gedaan / en de Geestelijkhheit al-
leen / met uytſluitinge van het volk / en met de
toeſtemminge van Paus Eugenius, meeſter van
de verkiezinge gelaaten. * Doch dit regt is niet
altijd volkomentlijk en met een volflage brijheit
in 't werk geſtelt / maar is ſomtijden door de
Keizers en wereldlijke Vorſten / en ſomwijlen
ook door de Roombſche Pauzen / geſtreut ge-
weeft. Zelfs heeft de geheele Geestelijkhheit geen
deel aan dat regt gehad; maar het voornaamſte
gedeelte der zelve Geestelijkhheit / te weten de
Kanonnikken / had daar alleen in te zeggen. De
Kanonnikken waren gedeeld in vyf genootſchapp-
pen / door de wandeling Kapittelen genoemd /
om dat men van onds in hunne by-eenkomſte-
eer dat men iets van belang verhandelde / een
Kapittel uyt den Bybel of uyt de kerkelijke in-
ſtellingen door een loffelike gewoonte plagt voor
te leezen. † Te Utrecht waren vyf Kapittelen /

* Arn. Buchel. in Bekam. p. 51.

† Brouwer. 1. 3. Antiq. Fuldenſ. c. 12.

en daar by vyf Kerken / hoor ieder Kapittel een. De eerste was S. Maartens-kerk / anders de Dom- en de groote kerk, ook wel de Utrechtsche kerk genoemd : dewelke wel het meeste te zeggen had in de verkiezingen : waar over zy nochtans byna geduurig overhoop heeft gelegen met de andere Kerken. De dood van Johannes Vernenburg, hoorgeballe in 't jaar 1317 / heeft ons een hoorbeeld daar van gegeven ; 't welke niet al 't geene daar omtrent hoorgeballe is / en met alle de stukken / door A. Matthæus (*Ancl.* t. 9. p. 228.) in 't licht is gegeven.

Maar het was de manier geen' nazaat te verkiezen zoo lang de hoorzaat noch onbegraaven lag. Aanstonds na de dood des Bisschops gingen zyn Majestraat / zyn Dikaris / zyn Officiaal en zyn Notaris naar het Kapittel / om de sleutels aan 't zelve en aan de andere Geestelykheit over te geeven. De Geestelykheit gaf dezelve aan den Dom-Proost. Indien 'er de wapenen van den overledenen op gesneeden stonden wierden ze gebroken. Anders wierden ze iemand ter handen gestelt / dewelke door de Geestelykheit met eenpaarigheid van stemmen bequaam geoordeelt werd om zoo een ampt waarte neemen. Als de Domproost Zuederus Uterloo, na de dood van Frederik van Blankenheim in 't jaar 1424 / hier tegen aan had gedaan / hebben de hier andere kerken het zelve nietig en van geener waarde verklaart / (1) zonder dat de tegen-verklaaringen van het Dom-Kapittel iets mogten helpen. Dit staat by Ant. Matthæus ter gemelde plaatze (pag. 268.) byt de stads-registers betweezen.

De nazaat werd niet aanstonds na de dood des Bisschops gekozen.

Daar is onderscheid tusschen het eischen en het verkiezen van een Bisschop. De verkiezing

Onderscheid tusschen het eischen

ge

verkiezen
en het eif-
schen van
een Bis-
schop.

geschiedt op de gemeene en gebaukelijke manier: het eiffchen geschiedt tegen den gemeenen regel; † gelijkt als 'er iet op iemands geboorte / wij-
dinge / jaaren / enz. te zeggen valt. De verkie-
zing geeft recht tot de zaak: het eiffchen steunt
doorzaans op gunst en genegendheit. Die ge-
eifcht is / zoo lang als hy de goedkeuring van
den Paus niet heeft bekomen / wordt geen Bis-
schop maar postulatus, de ge-eifchte / genoemd.
* Die verkoren is wordt ook geen Biffchop
maar electus, de verkorene / genoemd / zoo lang
als hem de bevestiging / detoelke eertijds van
den Martz-biffchop maar nu van den Paus moet
komen / onthreekt.

Ik zal hier uyt Ant. Matthæus † die het uyt
de Regifters van de Mariaas-kerke heeft / laaten
volgen zekeren Brief dienende om den dag der
verkiezinge bekend te maaken.

Brief die-
nende om
den dag der
verkiezinge
aan te
zeggen.

In den name des Heere, Amen. In 't jaar
onzes Heere 1423, op Maandag den 18 van Oc-
tober, omtrent het leezen der Terrien, in het
sesde jaar des Pausdoms van onzen Heer, en den
heiligften Vader in Christus, Martinus V. door
de Goddelyke voorzicnigheit Paus, in de tegen-
woordigheit van my Notaris, en van de onder-
staande getuigen die bezonderlyk daar toe geroe-
pen en verzogt zyn, zyn de eerwaardige en voor-
zigtige Heeren, de Heeren Jacobus van Lichten-
berg Prooft van S. Pieter, en Henricus Houberg
Deken van S. Salvator, Gotfridus Velcoper De-
ken van S. Jan, Johannes Wit van Delff, De-
ken van S. Mariaas kerk, mitsgaders Johannes
Wael, Arnoldus Wael, Mcefter Pieter van Am-

† *Ext. de post. Præl. c. 3.*

* *Ant. Matth. de Nobil. l. 2. c. 46. p. 725.*

‡ *Analect. t. 9. p. 266.*

sterdam, Bertholdus Lichtenberg, Johannes Heelt, Laurentius Willems zoon, Theodoricus van Weert, Johannes van Herken, Wilhelmus van Ramsdorp, Meester Pieter, Francoos zoon, Meester Johannes Colentier, Petrus Passert, Henricus Streyc, Wolferus Bonyng, Lambertus Vlienger, Meester Arnoldus van Tygelen, Johannes Dideriks zoon, Gerardus van Zelinge, Arnoldus Bonyng, Wilhelmus van Wye, Volkerus van Lichtenberg, Johannes van Brunsvelde, Meester Theodoricus van Bockholt, Florentius van Zoelen, Hacko van Outhesden, Tydemannus Brant, Nicolaus van Meerten, Meester Henricus van Kompostelle, en Johannes van Steyn, Kapittel-beeren der Utrechtsche kerken, in het algemeen Kapittel vergadert geweest: en dewijl het Kapittel byzonderlyk beroepen en uytgeschreven was om den dag tot de verkiezing van een nieuwen Bisschop voor de kerk van Utrecht te beraamen; welke kerk tegenwoordig open staat door de dood van den Hoogwaardigen Heer en Vader in Christus, Heer Frederik zaliger gedagenisse, die de leste Bisschop van Utrecht in zyn leven is geweest, en die den negenden van deeze maand October zyne dagen heeft geëindigt; wiens lichaam ook op den zelfden negenden dag in de Utrechtsche Domkerke met een betaamlyke en heerlyke staatzie is begraven: zoo hebben de voornoemde Heeren, dus vergaderd zynde, den aanstaanden Dingsdag, dewelke zal volgen na het eerstkomende feest van S. Willebrordus, en valt of zal vallen op den negenden van de eerstkomende maand November, met de volgende dagen, eendragtlyk beraamt en vastgesteld om tot het verkiezen of eischen van den toekomenden Bisschop van Utrecht te treden.

Dit alles is geschiedt op de voornoemde plaatze, in het jaar, indiëtie, maand, dag, uur en Pausdom als boven. In de tegenwoordigheit van de eerbaare en bescheidene mannen en Heeren, Meester Walterus Grawert, Henricus Rover, Meester Giselbertus Abbout, Johannes Weert en Wilhelmus van Meerden, Kanonnikken doch geen Kapittelheeren van den Dom, van S. Salvator, van S. Jan en van S. Maria: mitsgaders van Jacobus Formyn en Meester Johannes Galencoop, voor hun leven Proveniers in de gemelde Domkerke, als getuigen tot het voornoemde byzonderlyk geroepen en verzogt.

A A N T E K E N I N G.

1. Hoe dat dit te verstaan is, zal in 't leven van Johannes van Verneburg, of in dat van zynen nazaat, beter te pas komen.

§. XVI.

Van het huldigen van de Utrechtsche Bisschoppen.

Hoe de Bisschoppen van Utrecht hunne eerste intrede van ouds gedaan hebben.

Ant. Matthæus * heeft ons een staaltje van het huldigen der Utrechtsche Bisschoppen opgelevert uyt R. Snoy, die de inhuldiging van Philippus van Borgonje, den hollen broeder van David van Borgonje die in zijn leven ook Bisschop van Utrecht was geweest / in het dertiende boek zijner Historie heeft beschreven. Ik zal den Lezer noch een ander staaltje / uyt de onge-

* de Nobil. l. 2. c. 45.

dingedrukte daaden der Utrechtsche Bisschoppen van Pieter Bokkenberg, mededeelen / en verhaalen hoe dat Henricus van Beyeren gehuldigt is geweest. Hy is, zegt hy / binnen Utrecht gekomen met zodanigen toetel van wapenen, gelijk de Vorsten doorgaans, ten tyde van hunne inhuldiging, in het bezit van hunne Staaten en Koninkryken treden: (1) en hy is aldus, wel gewapend, voortgereden tot het hof der oude Bisschoppen, daar de oude en nieuwe Raad vergaderd zat. Aldaar (2) heeft hy, na statelyke gelukwenschingen, den gewoonlyken eed aan den Raad en het volk van Utrecht afgeleit. Namentlyk, dat hy zich in alles zou draagen als een Vader des Vaderlands en als een Bescherm-heer van het Stift; dat hy al't geene het Stift ontnoten en ontweldigt was zou zien wederom te krijgen: dat hy de vyanden van 't Stift voor de zyne zou rekenen: dat hy zyn goed en zyne wapenen zou gebruiken om de grens-paalen uyt te breiden, en om de goederen der kerke (van Utrecht) te bevestigen en te vermeerderen. Als alle de plegtigheden der huldiging aldus naar oudergewoonte volbragt waren, is hy naar de Buurkerk gegaan, heeft zyne wapenen daar afgeleit, (3) en een langen rok met een stoel aantrokken; en is alzoo met een zwierige staatzie naar de Patroonkerk geleit: en het diende tot des te grooter luster van zynen persoon, hoe dat hy door een aanzienlyker schaare van Ridders en Raadsperfoonen, van Geestelykheit en van gemeene menschen wierd gevolgt. Van daar is hy naar het Stadhuis gegaan, alwaar hem de Brief, behelzende de vrydommen en de regten des Bisdoms, vertoont wierd: den welken hy voor de drie Staaten die daar vergaderd zaten, volgens het gebruik zynen

De eed der
Bisschop-
pen.

voorzaaten voor goed en kragtig heeft aangenomen en bezegelt, en met eede heeft bevestigd. Na een weinig vertoevens is hy naar de hoofdkerk van S. Martinus, Patroon des Bissdoms, geleid en op den stoel van S. Willebrordus geplaatst. Na dat men Godt aldaar door een keurig gezang gedankt had dat hy den Bisschop in goede gezondheid had laten overkoomen, heeft hy zich met een groot gevolg van allerhande slag van menschen naar 't Bisschoppelyke Paleis begeeven. Met deeze plegtigheden wierden de Bisschoppen van ouds ingewijdt, als zy noch de wereldlyke en de geestelyke magt, zoo wel in tyd van oorlog als van vrede, in handen hadden. Doch het zal niet ondienstig zyn hier by te voegen, dat ze binnen de muuren der steden geen grooter magt of regt hadden, (4) als de burgers hun uyt enkele gunst wel wilden toestaan. Zy stelden den Schout aan, wiens ampt was in de by-een-komste der Regteren voor te zitten, (5) en dé stemmen in balsaaken op te neemen. Maar na dat ze het wereldlyke regts-gebied zyn quytgeraakt, is de staat van 't Gemeene-best zodaanig geregelt en vastgesteld, gelijk wy den zelve, 't zederd eenige jaaren herwaarts, gezien hebben; dewelke van de manier der regeeringe, zoo als die in de voorige tijden geweest is, in veele deelen verscheelt. Niet lang na deeze inhuldiging heeft de Prelaat de Geestelykheit, in een Raadsheers huis 't welk nu afgebroken is, opeendstijg en pragtig maal onthalt, en met 's Bisschops wyn beschonken.

De Bisschoppen hadden weinig binnen de stad te zeggen.

De Bisschop Henricus is ook te Amersfoort gehuldigt.

Naderhand is hy ook te Amersfoort volgens het oude gebruik gehuldigt. Als hy den 15 October ter stad was ingetreden, is hy aanstonds op het Stadhuis gegaan. Aldaar heeft hy de regten en vryheden der Republyk volgens de gewoonte

woonte zyner voorzaaten ondertekent, en gezworen dat hy dezelve heiliglyk zou onderhouden en naar zyn vermogen handhaven. Daar tegen heeft de Raad hem getrouwicheit, doch zonder eede, (6) beloofd. Tot verzekering van dit alles heeft de Vorst den Raadsheeren, den eenen voor den anderen na, de hand 'er op gegeven, en is aldus naar zyn huis geleidt. En om den nieuwen Vorst een proef van hunne genegendheit te geeven, hebben zy hem onder het maal twee vergulde kannen van een aanzienlijke grootte vereert. Niet lang daar na is hy, na dat hy de Amersfoorders voor hunne beleefdheit bedankt had, weder naar Duurstede van waar hy gekomen was gekeert. Kort daar op is hy te Zeist onder het luiden der klokken gehuldigt. Dit Zeist is het oudste dorp van 't gansche Neder - Stift, zynde omtrent een myl van Utrecht af gelegen. Na dat ze op den Bisschoppelyken Stoel geplaatst waren, (dewyl zy binnen de steden, behalven het regt van een Schout aan te stellen geen magt of regts-gebied en hadden) waren zy gewoon, om in het bezit van 't buiten-steedsche regts-gebied te treden, te Zeist op het kleppen der klokken gehuldigt te worden. En hierom was het boeren-volk ook genootzaakt, als de Bisschoppen ten krijg stonden op te trekken, op het hooren van een zeker oorlogs-teken, de wapenen aan te schieten en den Bisschop te volgen. Althans ik ben zoo onderregt dat de huldiging te Zeist hier op gezien zou hebben, enz. (7)

Daar na
word hy te
Zeist onder
het luiden
der klokken
gehuldigt.

A A N T E K E N I N G E N.

1. De Bisschoppen hebben voor deezen, althans op verscheide plaatzen, hunne intrede zoo op zyn krijgs-
mans

mans en op een zoo wereldsche wijze niet gedaan. Te Auxerre was het de manier dat de nieuwe Bisschop, als hy de eerste reize naar de Katedraale kerk zou gaan, op de schoulers van eenige edelluiden ter kerke wierd gedraagen. Dit is daar ruim 800 jaaren geleden gebruikelijk geweest, zoo als in de historie van de Bisschoppen van Auxerre gezien kan worden. En dat deeze gewoonte doorgaans in geheel Vrankryk onderhouden wierd word door Edmundus Martene (*de Sacram. Ordinis art. 10.*) uyt verscheidene Schryvers beweezen. In Duitsland, en in meer andere landen, was het ook geen gebruik dat de nieuwe Bisschoppen te paard en met zulke een staatsie ter stad inreeden: maar zy deden hunne intrede doorgaans barvoets, zoo als te zien is in 't leven van S. Adalbertus Bisschop van Praag; in 't leven van S. Heribertus Aartsbisschop van Keulen; in dat van S. Otto Bisschop van Bamberg, enz. Franciscus Castellio schrijft ook in het leven van S. Antonius dat hy Aartsbisschop van Florence gewijdt zijnde zijne intrede in de Katedraale kerk blootsvoets, *volgens het gemeene gebruik*, heeft gedaan.

2. Hy liet zyn paard, volgens een oud gebruik, voor de deure staan, 't welke de stads boden, of deurwaarders van 't stadhuis, ook volgens een oud gebruik, toequam. Dit staat by R. Snoy, daar hy de intrede van Philips van Borgonje beschrijft: en by Pontus Heuterus (*lib. 9. rer. Austr.*) Doch als Karel de vijfde zyne intrede binnen Utrecht stond te doen, en de boden van 't Stadhuis hem daar over een smeekschrift hadden ingegeeven om 't onde regt te behouden, heeft hy hen vyftig gulden in de plaatze van het paard toegewezen.

3. De Bisschop trok zijne krijs-klederen en wapenen uyt: dewelken volgens een oude gewoonte, zoo als R. Snoy ter zelve plaatze getuigt, voor den kostler waren.

4. Het regt van de stad, zegt Ant. Matthæus (*de Nobil. l. 2. c. 13.*) was zeer groot. Maar haar fraaiste voorregt was dat haare Majestraats - personen niet door den Vorst, dat is den Bisschop, maar door den Raad en het Volk, zonder den Bisschop daar in te kennen, aangestelt wierden. De Burgermeesters, Raadsheeren, Schepenen, enz. wierden alle jaaren vernieuwt, doch de Bisschop had 'er zoo weinig in te zeggen dat iemand,

die

die door hem mogt voorgestelt zijn, om die reden alleen, zou afgewezen zijn geweest. Al wie eenig ampt by den Bisschop bekleede, al wie onder zijne boezem-vrienden of raads-luiden gerekent wierd, had geen kans om in de Majestraat te geraaken. De Bisschop had de magt om een Schout aan te stellen, maar deeze magt zelfs was noch bepaald en ingebonden. Indien 'er kuiperyen onder gespeelt hadden, en het Schout-schap door geld verkreegen was, kon zoo een Schout van het volk afgewezen worden. En al ging alles zuiver in zijn werk, noch was de magt des Bisschops niet onbepaald: en hy mogt niemand verkiezen als een burger van Utrecht. Dit alles staat by Ant. Mattheus ter gemelde plaatze uit oude Stads-papieren bewezen. Ook had hy de magt niet om kasteelen, steden of landeryen, de inkomsten der Bisschoppelijke tafel, enz. zonder de toestemminge der Kapittelen te vervreemden; te verkoopen of te verpanden. Moesten 'er schattingen uitgeschreeven worden, dat stond aan de Staaten. Zelfs mogt hy in geen oorlog treden noch vrede maaken zonder de Staaten daar in te kennen. Dat ze dan door de wandeling Heeren van Utrecht en genadige Vorsten genoemd wierden, is volgens Ant. Mattheus een vergrootende manier van spreken geweest, en moet aldus verstaan worden, zegt hy, gelijk een man zijne gemalinne wel eens al streelende mevrouw zal noemen, of gelijk de Keizer op sommige plaatzen de Heer der wereld word genoemd.

En dit was de reden dat de Bisschop zelden in de Stad was: hy had zijn verblijf doorgaans op het land of te Duurstede. Doch dit had ook een andere reden, want hy wierd nauwelijks met zijn gevolg in de Stad gelaten. De naamen der geenen, die met hem in de Stad zouden komen, moesten alvorens schriftelijk en met het nette getal opgegeeven worden; en de tijd moest uitgedrukt worden hoe lang dat zy 'er zouden vertoeven. Als die tijd verstreken was, moesten ze vertrekken of verlenging van hun verlot verzoeken. Ook mogt hy geen ballingen, struik-rovers of moordenaars in zijn gevolg hebben. Hier hebben de Burgers al befliptelijk op gestaan: en om dat David van Borgonje, steunende op zijne magt, zich daar weinig aan kreunde, is 'er een doodelijke vyandschap tusschen hem en

de Stad ontstaan. De Bisschop zelf had geen vrygeleibrief of paspoort van node: maar zijne sloop en alle vreemdelingen, 't zy mans- of vrouws-persoonen, tot zijne knechten en dienaaren toe, moesten 'er een hebben: ja de Geestelijkheid zelf, zegt Ant. Mattheus, en al die buiten de Stad woonden moesten zoo een vry-brief hebben om veilig in de Stad te komen. Zoo bezorgd waren de Utregetenaars voor haare vryheit. In 't jaar 1518. is het als een zonderlinge gunst aan den Bisschop toegeestaan dat Barend Vreys, 's Bisschops Kastelein te Duursteden, de Stad Utregt voortaan vry uit en in zou mogen gaan. De Nimwegers, om andere Steden daar te laten, hebben die voorzorg ook wel gebruykt ten opzichte van hunne Hartogen. En als Reynout III. in 't jaar 1343. in de Stad zoude komen, hebben zy hem het getal van zijne Stoet voorgeschreeven. (Zie *Smith oppid. Batav. c. 7.*) Om de zelve reden, il wil zeggen uit vrees voor list en laagen, was het te Utregt verboden 's avonds met het aangezigt bedekt over straat te gaan.

5. *Voor te zitten.* Ant. Mattheus (*de Nobil. l. 2. c. 17.*) zegt dat hy een Stoel had staan op een afgezonderde plaats. Hy moest de stemmen opneemen of ingaaren, zegt de Heer Auteur; en dat is regt zoo: want hy zat niet als Regter, en had geen stem te geeven. De Schepenen waren de Regters, maar de Schout niet: zoo als blijkt uit het verdrag tusschen de Stad en Frederik van Blankenheim ingegaan in 't jaar 1413. De Schout moest onderzoek doen naar de misdaadigen; hen gevangen neemen, gevangen houden en by de Schepenen brengen. En daarom zou een Schout, zoo als hy by de Utregetenaars was, volgens Ant. Mattheus eigentlijk in 't Latijn geen *Prator* genoemd moeten worden: want een regte *Prator* was ook Regter: en hy wierd ook geen *Prator*, maar *Scultetus* of *Sculdafius* genoemd: dit komt van 't Duitsche *Schuldais* of *Schulzaisch*, van schuld en eischen. Dus zal men een Schout by eenige oude Schryvers (*zie Mattheus als boven*) quaansais op zijn Latijnsch zien noemen *Sculdassio*, *Sculdacio*, *Sculdaxo*, &c.

Evenwel was het Schoutschap te Utregt een aanzienlijk ampt: al was hy geen Regter hy zat in de Vergaderinge der Schepenen voor aan: hy deed hen ver-
gade-

gaderen: hy was de uitvoerder van het vonnis: zijn naam stond onder de Brieven voor de Schepenen: zwaare gerechts-zaaken moesten voor hem verhandelt worden, enz.

6. Dat schijnt wat vreemd te luiden dat de Bisschop meer als eens moest zweeren, zonder dat de Staaten insgelijks gehouden waren een eed van getrouwicheit aan den Bisschop te doen. Egter is dit volgens Ant. Mattheus aldus gelegen geweest. De Burgery zelf heeft noit, zoo als het schijnt, eenigen eed aan den Bisschop gedaan: want dat ze zulks gedwongen en door enkel geweld heeft moeten doen onder Henricus van Beieren, moct niet gerekent worden. Doch de Schout en de Schepenen hebben hem zodaanigen eed gedaan (zie *Mattheus de Nobil. p. 721.*) hoewel Ant. Mattheus van gevoelen is dat de Schepenen deezzen eed enkelijk uit beleefdheit en eershalve gedaan hebben: even eens gelijk de Bisschop eers-halve Heer van Utrecht en Kanonnik genoemd is geweest; als hebbende geen stem in het Kapittel gehad. Dat de Schepenen deezzen eed uit enkele beleefdheit en eers-halve gedaan hebben, bewyft hy hier door dat de Schepenen, zoo ras als ze verkoren waren, getrouwicheit aan het Volk, maar niet aan den Bisschop, op het Stadhuis gezworen hebben. Zy wierden door het Volk verkoren, maar niet door den Bisschop, die in hunne verkiezinge niets te zeggen had. Hy steunt ook hier op dat R. Suoy, die de intrede van Phillips van Borgonje verhaalt, en omstandiglijk beschrijft hoe dat hy den eed voor het Volk en voor de drie Staaten afgeleit heeft, geen woord en rept van het zweeren der Staaten en der Burgerye. En de Stadschriften, die dezelve intrede noch wydloopiger en met meer omstandigheden verhaalen, en die zijn zweeren niet en vergeeten, zwijgen ook van den eed die de Staaten of de Burgery gedaan zouden hebben. Ja in een oud handschrift, (by *Mattheus de Nobil. p. 730.*) in 't welke de intrede en de huldiging van Frederik van Baden binnen Amersfoort zeer net en met alle de omstandigheden beschreven word, staat wel duideljk dat de Raad en de Burgery niet gezworen hebben.

7. Het is vreemd dat dit gansche verhaal, raakende de intrede van Henricus van Beieren, 't welke de Heer Auteur by P. Bokkenberg in zijne ongedrukte levens

der Utrechtsche Bisschoppen heeft gevonden, van woord tot woord, en met het eigen Latyn, gedrukt staat by Lambertus Hortensius. (*Rer. Ultraject. lib. 1.*) P. Bokkenberg, die vry jonger was als L. Hortensius, hoewel dat ze verscheide jaaren samen geleest hebben, zal dit verhaal uyt de historie van Hortensius, om de minste moeite, zoo maar uytgeschreeven hebben. Daar zou egter noch een geringe veranderig of twee in 't verhaal van L. Hortensius, en in 't andere dat uyt P. Bokkenberg getrokken is, kunnen aangewezen worden. In dat van Bokkenberg, zoo als het door den Auteur bygebracht word, ruim over de helft, staat aldus: *Religioni à Praesule ingenti apparatu vinoque Pontificali coena Lentia in aede Senatoris (jam demolitâ) praebita est.* By Lambertus staat als volgt: *Religioni, à Praesule coena ingenti apparatu, verèque Pontificali lautiâ in aede Servatoris praebita est.* *Lautia* zal een misdruk zyn in de plaats van *lautitia*: 't welke ik oók van Bokkenbergs *Lentia* zou denken: ik weet niet waar Lent hier te pas zoude komen. Ook meen ik dat het maal in de Salvators-kerke gegeven zal zyn, gelijk Hortensius schrijft: want aan de kant van dit verhaal by Hortensius staat duidelijc aangetekent dat Geldenhausius, in zijnen Brief aan Joh. Paludanus daar hy dezelfde intreede beschrijft, ook gewag maakt van het maal 't welke de Bisschop in de Salvators kerke heeft gegeven.

§. XVII.

Van den Eed, zoo als die door de Utrechtsche Bisschoppen op den dag hunner inbuldiginge doorgaans gedaan is geweest.

Met wat voor woorden de Bisschoppen op den dag hunner inbuldiginge gezworen hebben,

Het voorschijft of het formulier van den eed/ dat is de eige woorden die den Bisschop te bezweeren gegeven wierden / is noch ten huidige dage in de stads-registers te vinden. By Ant. Matthæus a staat zoo een voorschijft in 't

a lib. 2. de Nobil. c. 45. p. 715.

Pederduitsch. Van Johannes Paal, Kanonnik te Keulen / heeft uyt naame van Johannes Verneburgh, dewelke uyt de Munstersche kerk naar die van Utrecht beroepen wierd / den volgenden eed gedaan;

Ik Johannes gevolmagtigde, en uyt kragt van mijne volmagt, zweere op de ziel van mijnen Heer, dat hy de geregtigheden van zijne kerk ongeschonden zal bewaaren: dat hy de vryheit der verkiczinge, die het Utrechtsche Stift tot noch toe gehad en genoten heeft, ten eeuwigen dage niet zal verbreeken of laten verbreeken: dat hy de kerken met geen lastig verzoek zal bezwaaren of laten bezwaaren: dat hy de goederen der kerke, en allerhande bezittingen die van zijne voorzaaten op hem gekomen zijn, zonder gemeenen raad en de uytdrukkelijke toestemminge der Prelaaten en der Geestelijkheid, geensins zal vervreemden: dat hy in geene oorlogen zal treden zonder den raad der Prelaaten en der Geestelijkheid: dat hy niemand, die zulks op hem mogt verzoeken, belofte zal doen van hem te zullen byspringen tegen iemand der Geestelijkheid, zoo lang als dezelve bereidwillig zal zyn om zich naar de regten, of naar den raad der Prelaaten en der Geestelijkheid, te gedraagen. Dit alles zal hy bestiptelyk en onverbreekelijk onderhouden: zoo moet hem Godt, met alle zijne Heiligen, en de heilige Evangelien helpen.

Buchelius in zijne Aantekeningen ober Heda, pag. 258. heeft het volgende raakende Arnoldus II. uyt een oud hand-schryft aangetekent. Daags voor S. Michiel, zijnde een Zondag, in 't jaar 1371. is onze Heer in de stad gekomen; en heeft voor af in de hoofdkerke der stad den eed afgeleit: te weeten, dat hy de regten, de instellingen, de vry-

vrydommen en de privilegien der burgeren getrouwelijk zou bewaaren. enz.

Het zelfve heeft Henricus van Beyeren, gelijkt wy reeds gezien hebben / en gelijkt L. Hortensius in zijn eerste boek verhaalt / alzo gedaan / en men leeft dat Zuederus van Kuilenburg al eenigen tijd vooz hem op dezelve wijze heeft gezworen.

En deeze manier van te zweeren is ook niet achter gebleeven zederd dat Karel V. Heer van 't Stift is getwoyden / zoo als Ant. Mattheus ter gemelde plaatze bewijst. (1)

A A N T E K E N I N G.

1. Na dat de Keizer Heer van Utrecht was geworden, hebben de Bisschop en de Keizer, of naderhand de Koning van Spanje, elk een byzonderen eed gedaan: de Bisschop aan de Geestelijkheid: de Keizer, of naderhand de Koning, ook aan de Staaten. Over het veranderen van den eed des Bisschops is veel te doen geweest. Maar Utrecht had te magtigen Heer gekreegen, om haare vryheden ongekrenkt en onverminderd te behouden. De vrye verkiezing, het dierbaarste pand en gedeelte van haare vryheit, is haar ten eerste afhandig gemaakt. De Bisschop plagt te zweeren: Ik zal de regten myner kerke ongekrenkt bewaaren: ik zal de vryheit der verkiezinge en der vrymaakinge . . . noit verbreeken; doch de Keizer heeft het woordje *der verkiezinge* uytgeschraht: en de tijden waren 'er niet meer na om den Vorst voor het geregt aan te spreken, of zich op de oude gewoonte te beroepen. Dat meer is, de Raad, de Burgery en de Geestelijkheid, die in de voorgaande tijden geen eed gedaan, noch den nieuwen Bisschop en Vorst oit getrouwigheit hadden gezworen, moesten 'er nu ook aan. Die daar geen lust toe hadden, hadden de stad maar binnen drie dagen te ruimen.

§. XVIII.

*Van de Suffragaanen of Wy-bisschoppen,
Mede-bisschoppen en Choor-bisschoppen
der Utrechtsche kerke.*

De Suffragaanen zijn aldus genoemd van 't Latijnsche woord *suffragium*: niet hoor zoo veel het een stem betekent; als men iemand zijne stem geeft tot het bekomen van zekere waardigheid / zoo als *Matthæus a* te recht heeft aangemerkt: maar hoor zoo veel het hulp en bystand te zeggen is / dewijl zy de Bisschoppen moeten helpen. Dus heeft dezelve *Matthæus b* aangetekent dat Suffragaan van *suffragium* afdaalt: want *suffragium* is somwijlen zoo veel te zeggen als hulp. En vervolgens is een suffragaan zoo veel als een helper of medehelper. Doch inzonderheit worden de helpers der Bisschoppen Suffragaanen genoemd, als zijnde byzonderlijk geschikt tot het verrigten der Bisschoppelijke bedieninge. Hierom zegt *Ivo* in zijnen 200 Brieven: Indien gyl zulks door u zelven niet kont uytvoeren, zoo neemt twee of drie Suffragaan-bisschoppen te hulp, om met hunnen raad en bystand deeze argernis te beteugelen. Hier over kunnen de Woorden-boeken van *Henricus Spelman* en *Carolus du Fresne*, en die van *Hofmannus* over den tienden Kerkregel der Lateraansche Kerkvergaderinge / nagezien worden. (1)

Aldus schrijft *Arnoldus Berkius* in het onge-
drukte leven van *S. Willebrordus* (by *Wassen-*

a lib. 2. de Nobil. c. 18. uyt l. un. c. de suffr.

b lib. 2. cap. 18.

Wat een
Suffragaan
te zeggen
is.

berg in de Beschryvinge van Emmerik p. 60.) dat Suitbertus, om de plaats van Willebrordus te bekleeden, Bisschop is gewijdt door den Kerkvoogd Wilfridus.

*I. Molan.
in Natal.
S.S. Belgii.*

Alnus word Eobanus, in zeker Graf-schryft in de Salvatoris-kerke te Utrecht / Choor-bisschop genoemd; te weten ten aanzigte van den heiligen Bisschop en Martelaar S. Bonifacius: om dat Bonifacius hem, in de stad Tregt, tot hulp van zynen zwakken ouderdom, gelijk Willibaldus in zyn leven schryft, tot Bisschop over de Vriezen in zijne plaatze had aangesteld.

Van dusdanige Suffragaanen of Wy-bisschoppen heeft Hincmarus (by Flodoardus in het derde boekt der Rheimsche historie / aant 't 10. hoofdstuk) gewag gemaakt met deeze woorden: dat de Suffragaanen der Aarts-bisschoppelijke stad vermogen en verplicht zyn volgens de goddelijke wetten te werk te gaan. enz. En hoort daarna: En om dat in de zelfde provincie het getal der Suffragaanen niet groot genoeg en was, om eenen Aarts-bisschop volgens den inhoud des kerkelijke Regelen te wijden.

Deeze Wy-bisschoppen waren dan gewoon in de plaatze der Aarts-bisschoppen de wijdzels te bedienen / te boonen / de kerken / kerkelijke vergaderplaatzen en altaaren in te wijden en te verzoenen / aflaat te vergunnen / de gebeurten der Heiligen te bezigtigen en te bezegelen. En gelijk de Aarts-bisschoppen van Kenen en de andere Aarts-bisschoppen hunne Wy-bisschoppen hadden / zoo heeft de Bisschop van Utrecht / by gebolg van tijden / ook Wy-bisschoppen zien te krijgen.

De Wy-bisschoppen zyn weinig in gebruik geweest / zoo lang als de Kerkvoogden hun Bisschop

schouppelyk amyt zorgvuldig bevluytighden. Maar als ze hunne zorg hebben beginnen te verdeelen / en zich in tydelijke bezigheden te steeken / (het welke begouwen is als ze wereldsche heerschappyn gekreegen hebben) hebben ze het amyt van de wydzels te hedieneen aan anderen overgedaan / detwelken Suffraganen of Wy-bisschoppen genoemd wierden. De Bisschoppen hadden zelden zodaanige Wy-bisschoppen; maar by de Aartsbisschoppen waren ze gemeen. Zy boerden doorgaans den tijtel naar eenig kasteel / naar een gedeelte des Bisdoms / of ook naar een kerk leggende in de ongelooibige en barbaarsche landen. Dit leste is voornamentlyk in zwing geraakt / zederd dat de Christenen myt Syrie zijn verdreeben: als of men nooz had het regt tot het V. Land op zoo een wyze te behouden.

Godefridus, detwelke ontrent dien tyd geleest heeft / schryvende ober het jaar 1209. gewaagt ook van zodaanige Wy-bisschoppen. Zoo is dan Theodoricus, zegt hy / die tot Aartsbisschop van Keulen gekozen was, Priester gewijdt door Theodoricus Bisschop van Utrech, en den volgende Zondag, te weeten op het Octaaf van Pinxteren, is hy door Gerardus, Bisschop van Luik, in de tegenwoordigheit van zijne Suffraganen tot Aarts-bisschop gewijdt.

Die de helper van den Bisschop was / wierd op sommige plaatzen Coadjutor, dat zoo veel als Medehelper is / genoemd. En 't was geen baste met dat 'er altyd maar een in een Bisdome was: somtijden waren 'er verscheiden / doch sommigen nooz hun leben / sommigen nooz een zekeren tyd. Op eenige plaatzen was een Medehelper of Coadjutor dooz een baste met Coadjutor nooz al zijn leben / met het regt van op
hal

Wanneer
het gebruik
van Wy-
bisschoppen
allermeeft
in zwing is
gekomen?

volginge. Zodaanige Medehelpers heeft de Patriarch van Konstantinopolen boordeczen ook aangeuomen / detwelken daar Syncelli genoemt wierden.

Wat onderscheid dat 'er is tusschen een Wy-bisschop en een Choorbisschop.

Tusschen een Choor-bisschop en een Wy-bisschop was noch onderscheid. De eerste waren juist altijd geen Bisschoppen. Choor-bisschop komt van het Griekische woord $\chi\omicron\rho\omicron\varsigma$, een akker of buiten-plaats: zoo dat Choor-bisschop zoo veel is als een Land-bisschop / detwelke wintten op het land de plaats van een Bisschop bekleedt: en wien de zorg aanbevolen is / van de doopen / vlekken / huurten en de boere-kerken te bezigtigen en op te passen. Daarom word een Choor-bisschop in de kerkvergaderinge van Laodicea $\pi\epsilon\rho\iota\omicron\delta\epsilon\upsilon\tau\eta\varsigma$, (2) een reizende en onderzoekdoende Priester genoemt. Ook is hy wel $\sigma\upsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\tau\omicron\upsilon\epsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$, dat is 's Bisschops mede-dienaar of medehelper genoemt geweest. In de Ordonantien der Fransche Koningen staan zy vermeldt onder den naam van Villani Episcopi, Doorbisschoppen. Ook word hun de naam van Vikarissen wel toegepast / om dat ze die plaats van den Bisschop / boornamentlijk als hy van huis was of eenig belet had / plagten waar te nemen. ^d En Isidorus spreekt ook op deeze wijze: De Vikarissen der Bisschoppen, die by de Grieken Koor-bisschoppen genoemt worden.

Isidori Collectio in explanatione Canonis Ancyr.

In drierley gevallen zijn de Choorbisschoppen ook Bisschoppen geweest.

Somtijds waren ze ook Bisschoppen. En L. Thomassin telt drie gevallen op uit de kerkelijke wetten / in detwelke zy Bisschoppen zijn geweest. 1. Als iemand / die tegen de kerkzegels tot een Bisschop over een doop getuyd was /

^c lib. 7. c. 187. ^d Can. non debere, dist. 80.

^e De vet. & nov. discipl. t. 1. part. 1. lib. 2. c. 7. & 2.

op deezen boet in zijne bedieninge wierd gelaaten / dat hy zoo wel en volkomentlyk onder den Stads-bisschops zoude staan / als of hy maer enkelid Choor-bisschop gewijdt was geweest; het welke kan afgenomen worden uyt den 25 kerck-regel van de vergaderinge van Naodicea. 2. Indien een Bisschop van de gezindheit der Novatianen zich niet de Katolijke Kerke quam te bereenigen / dan had de Katolijke Bisschop van zoo een stad de magt / zoo als uyt den 8 kerck-regel van de Niceessche vergaderinge te bespeuren is / om hem het Choor-bisschops-ampt te laten bedienen. 3. Indien het eenen Bisschop / booz een zekere stad gewijdt zijnde / wegens het ophomen van een onverwinnelyk beletzel / onmogelyk was in het bezit van zyn Bisdum te komen. (3)

Daarom leezen wy ook hy Ferrandus Diaconus * dat het den Choor-bisschoppen verboden was de wydzels / booznamentlyk de hoogste / te bedienen: Dat de Choor-bisschoppen, dat is 's Bisschops Vikarissen, geen Priesters of Diakenen, maar alleenlyk Onder-diakenen, zullen hebben te wijden. Zy mogten dan geen' Priesters of Diakenen wijden / geen' maagden of weduwen zegenen of het geestelyke kleedje opzetten / geen' kerken inwijden / geen' doopelingen voornemen / geen' ketters of boetvaardigen ter gemeenschap der kerke aanneemen / geen' brieven van boozschrybinge geeven; ten waar dat hun het diergelijks in 't byzonder / en niet uytdukinge wat ze te doen hadden / dooz den Bisschop was beholen. †

Thomasin
ibid.

* in Brev. Canon. c. 79. 92.

† Can. Quoniam. Can. Quamvis dist. 68. &c.

In de Kerkelijke Odonantien van Karel den Grooten, als in 't eerste boek aan het 394 hoofdstuk / vindt men dikwils gewag van deeze Choorbisschoppen. Insgelijks is dit besloten, dat geen Choorbisschoppen, dewelken volgens de uytpraak der Heiligen in de plaats der 70. leerlingen, dat is, der Priesteren zyn gekomen, noch de Priesters zelf, het wijden der maagden, of het geeven van den H. Geest (dat is het boymen) of het inwijden der kerken en outaaren, of iers anders dat den Bisschoppen alleen toekomt, zullen hebben te onderneemen. (4)

In het Oosten / zegt Thomassin ter gemelde plaatze / heeft men de Choorbisschoppen zoo ongenadig niet gehandelt : en dat uyt deezen hoofde / om dat ze de magt / die hun verleent was / zoo hoog niet deden gelden : het welke hy uyt de tweede kerkvergaderinge van Nicea tracht te bewijzen.

In de Brieven en Registers der Utrechtse Kerk komen zy den Leezer ook dikwils te booz. Ik zal hier een Lijst van zodaanige Choorbisschoppen / volgens de order der tijden / en zoo als ik die uyt de beste Schryfveren opgezocht heb / laten volgen : doch ieders byzondere berrigtungen 't zijner plaatze beschrijven.

DE

MEDE-BISSCHOPPEN,

CHOR-BISSCHOPPEN

EN

WY-BISSCHOPPEN

DER

UTREGTSCHER KERKE.

SUITBERTUS Mede-bisschop van S. Willibrordus. *Wassenaar Embr. l. 2. p. 60.*

EOBANUS Mede-bisschop van S. Bonifacius. *I. Molanus Natal. S. S. Belgii.*

ALUBERTUS: dat deeze na de martel-
doed van Eobanus tot Mede-bisschop is aange-
nomen door S. Gregorius, geest Ludgerus, die
de Vicaris van Gregorius wel eer geweest is/
opentlijk te kennen. *De Bollardisten over den V. Iudij Commens.*

EGIHARDUS of Eginhardus, onder
Keizer Lotharius, den zoon van Lodewyk den
Goeden.

SUARDUS Bisschop/ en Wy-bisschop van
Andreas van Kuik den 25 Bisschop van Utrecht/
omtrent het jaar 1136.

BRUNWARDUS Bisschop / Wy-
bisschop van Balduinus II of van Theodoricus II
omtrent het jaar 1199.

HERMANNUS Bisschop van Leona, (5)
Wp-bisschop van Willebrandus, den 35 Bisschop
van Utrecht / omtrent het jaar 1229.

BALDUINUS Bisschop van Crisoli/
Wp-bisschop van Willebrandus, den 35. Bisschop
van Utrecht / en met den zelven in S. Serbaas
kerke te Utrecht begraaven.

THEODORICUS, van de order der
Münne-broederen; Bisschop van Vivone / Wp-
bisschop van Otto III, den 36 Bisschop van
Utrecht; omtrent het jaar 1246.

*W. Heda
hist. p. 210.*

N. BISSCHOP van SAMBIE, Wp-
bisschop van den zelven Otto III.

*Buchelius
over Heda
p. 238.*

JOHANNES Bisschop van Scopolos /
Wp-bisschop van Guido den 42. Bisschop van
Utrecht / heeft in 't jaar 1310 de kerke te Assel-
stein / op het verzoek van Giselbertus den Heer
der zelve plaatze / ingewijdt.

*Dood-boek
van S.
Maartens-
kerke by
A. Matth.
lib. I. fund.
& fat. Ec-
cles. p. 35.*

JACOBUS Bisschop van Zude / Wp-bis-
schop van den Bisschop van Utrecht / Kanonnik
van S. Maarten / te Utrecht overleden in de
maand Augustus / in 't jaar 1338.

*In Appen.
ad Bekam
p. 123.*

STEPHANUS van Everdingen Chooz-
bisschop van Johannes van Verneburg, 48 Bis-
schop van Utrecht / omtrent het jaar 1370.

*Sirius ad
18 Julii.
Wassemb.
Embr.
l. 3. p. 157.*

FOLKERUS Bisschop van Dyblus of Bi-
blet / Wp-bisschop van Arnoldus van Hoorn, den
49 Bisschop van Utrecht / heeft in 't jaar 1362 op
den 8 July het hoofd van S. Frederik uit de kist
geligt / en met goud en zilber beslagen. De ge-
melde

melde Folkerus heeft in 't jaar 1371. de Kapel en het Kerkhof te Bzaffelt gewijdt: welke wijding twee jaaren daar na zeer gunstiglich is bevestigd dooz Arnoldus van Hoorn.

JOHANNES DANUS, of de Deen / in 't jaar 1331 Wy-bisschop te Utrecht: stichter van 't Kommandeurschap van S. Jan te Haarlem.

WALTERUS dooz Gods genade Bisschop van Chaboz / (6) omtrent het jaar 1365. onder de regeeringe van den Bisschop Johannes van Verneborg, en van zijnen nazaat: zoo als ook geweest is

A. Matth. Anal. t. 9. p. 225. &c. in instrumento anni 1365.

BALTERUS dooz Gods genade Bisschop van Tripoli.

GUIDO Wy-bisschop van Utrecht. Deze zou de 365 kinderen / dewelken Margareta Graavin van Henneberg gezegt woordt van eenre dracht gebaart te hebben / gedoopt hebben in het doorp Loosduinen. Van dit zullen wy beneden onderzoeken.

Imius in Batav.

HUBERTUS Bisschop van Spynze / Wy-bisschop en Vikaris in 't geestelijke van den Utrechtseken Bisschop Florentius van Wevelinhoven; in 't jaar 1390.

MATTHIAS van de order der Predstheeren / Bisschop van Biduane / Wy-bisschop van Fredericus van Blankenheim Bisschop van Utrecht / in 't jaar 1413 / enz.

Als de Utrechtsehe Stoel open stond dooz de dood des Bisschops / heeft deeze Matthias, zoo als hy althans afgeschilderd staat in de Kronijk van

CXVIII VOORBERIGTEN OP

van Windesheim (l. i. c. 32.) zich niet zuiver gehouden van de Simonie of geestelijke ampt-verkoopingen / en heeft ook een quaad einde gehad.

JOHANNES Bisschop van Rothe / Wybisschop te Utrecht in 't jaar 1442. enz.

JUDOCUS Leeraar in de Godheit / Bisschop van de order der Predik-heeren / en Wybisschop omtrent de tijden der Utrechtse Bisschoppen Gysbertus en David, omtrent het jaar 1455.

*Val. And.
Bibliot.
Belgica.*

GOSWINUS Hexius, (Buchelius schrijft Haex) een Brabander / en Karmelijt te Bliffingen in Zeland / Leeraar der Godsgeleerdheit te Darns / Bisschop van Hieropolis / Wybisschop van David Bisschop van Utrecht : is gestorven den lesten Maart 1475. Zijn graf-schrijft stond boordreezen te lezen in het Choor van S. Katarinaas-kerke te Utrecht / waar omtrent hy een Klooster boord de Monniken van zijne order had beginnen te stichten. In het jaar 1471 op het feest der bezoeking van O. V. D. heeft hy de Kapel van de Jonnen te Ameloo / en in het jaar 1470 de Kerck der Reguliere Kanonniken / niet verre van Alberge / ingetuydt.

*Lindeborn
hist. Episc.
Daventr.
c. 8.*

*A. Buchel.
in Hedam
p. 313.*

THOMAS BAZINUS te Italis gebooren / Bisschop en Graaf van Lizieux, uit Frankrijk gebannen / Biskaris van David van Borgonje / is te Utrecht in 't jaar 1491 / den 3 Decem-ber / overleden.

*Val. And.
Bibl. Belg.*

JOHANNES AB ARUNDINE (op zyn Duitsch van Riet) een Buggenaar van geboorte /

hoofte / Leeraar der Godheit / van de order der Karmelieten / en eerste Prior van hun konvent te Utrecht : naderhand Bisschop van Usbith / Wy-bisschop en Vikaris in 't Geestelyke van de Utrechtsche Bisschoppen David van Borgonje en van Frederik Markgraaf van Baden. Is te Utrecht gestorven in 't jaar 1497.

JACOBUS DE RIDDER, van de order der Predik-heeren / Hoog-leeraar der Godheit / Bisschop van Hebron / Vikaris in 't geestelyke van Frederik van Baden Bisschop van Utrecht / Wy-bisschop van Philippus van Borgonje en Henricus van Beieren, ook Bisschoppen van Utrecht.

M. PETRUS DE VOS, in 't jaar 1547. den 2 December / tot Choor-bisschop gewydt door Georgius Bisschop van Utrecht. *Protoc. Ep̄i. Traject̄.*

ROBERTUS DE SWETS, Kanonnik van S. Maarten en Choorbisschop der Utrechtsche kerk / is gestorven op den 12 Maart. *Necrol. Ecc. D. Martini A. Maish. fund. & fat. Eccles. p. 34.*

JOACHIM VAN OPRODE, Leeraar der H. Godtgeleerdheit / Bisschop van Hebron / is ontrent het jaar 1558 / en de volgende jaren / Wy-bisschop van Georgius van Egmond en van Fredericus Schenk Bisschoppen van Utrecht geweest. *Het regte jaar staat by de Schryvers niet nytdrukt.*

NICOLAUS DE NOVA TERRA, te Egmond in Holland gebooren / Bisschop van Hebron / eerst Wy-bisschop van Georgius van Egmond en van de Utrechtsche kerk : naderhand eerste Bisschop van Haarlem / is gestorven in 't jaar 1580. De godvruchtige Cornelius Musius *P. Opmeer in 't leven van Corn. Musius.*

had voordeczen, voor het gebruik van het Delfsche Choor, eenige veerzen gemaakt. Deeze Nicolaus toen Biffchop van Hebron heeft toegestaan en goedgekeurt dat dezelve in de Kerk zouden gebruikt worden: en heeft uyt den rijken fchat der Kerke veertig dagen aftaat verleent aan de boetvaardigen, dewelken de gemelde veerzen met godvruchtigheid zouden gelezen of gezongen hebben.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Wy willen den ongestudeerden Leezer hier maar met een woord vermaanen dat het woord *Suffraganeus* dubbelzinnig is: hier wordt het voor een Wybiffchop genomen: maar alle de Biffchoppen die onder den zelfden Aarts-biffchop behooren, worden de Suffragaanen van zodaanig een Aarts-biffchop genoemd. Ik zouw 'er ook zeer aan twyfelen of Yvo van Chartres, Hincmarus van Rheims, en Godefridus die hier vermeld staan, wel van Wybiffchoppen willen fpreken: ik zouw 'er zeer toe hellen dat ze van gemeene Biffchoppen, fttaande onder den Aarts-biffchop, moeten verftaan worden: dan hier is zeer weinig aan gelegen.

Dat de Biffchoppen zich maar met het tijdelijke bemoeiden, en hunne Wybiffchoppen of andere Biffchoppen met de geestelijke zaaken laaten omfpringen, is al een oud misbruik in de Kerke; een misbruik dat altijd is afgekeurd, en altijd in volle ftand is gebleeven. De achtste algemeene Kerkvergadering (*can. 24.*) valt fchrikkelijk tegen zodaanige Biffchoppen uit; zeggende dat deeze manier van handelen met groote en veelerhande, ja met de allerkragtigfte verfoeyingen verdient uitgekreeten en gedoemt te worden: en dat zodaanige Biffchoppen met een duyvelsche trozigheid en hovaardigheid beftoven zijn. De kerkvergadering voegt 'er by dat zodaanige Metropolitaanen, (want zy fpreekt eigent-

gentlijk maar van de Metropolitaanen) indien ze de zorg van hun Bisdóm voortaan noch op hunne onderbisschoppen laten berusten, en zelfs hunne bedieningen niet en behartigen, van den Patriarch zullen gekastijdt, en zoo zy nergens naar en luisteren, ook afgezet worden. Een oude brief (*epist. 53.*) die valschelijk toegeschreeven is geweest aan Paus Damasus, maar die egter zeer oud en geleerd is en veele goede zaaken behelst, spreekt even scherp tegen de Bisschoppen die alles door zekere Choor-bisschoppen lieten verrigten; en al 't geene hy daar van zegt, past ook op de Wy-bisschoppen; want het quaad bestaat hier eigenlijk in, dat ze hunne Kerk zelfs niet en bedienen: *Dusdaanige Bisschoppen*, zoo spreekt de gemelde brief, die zoo te werk gaan, zijn mijns bedunkens gelijk aan de hoeren, dewelke gebaart hebbende haare kinderen aanstonds by vreemde minnen besteeden om haare lusten ten eerste wederom te kunnen boeten. Op dezelfde wijze geeven die Bisschoppen hunne kinderen, dat is de gemeenten die hun toebetrouwt zijn, aan vreemde Bisschoppen over, om van dezelve opgequeekt te worden: En dat om hunne lusten te voldoen: dat is, om zich met alle vryheit in de wereldsche beslommernissen te steeken, en alles dat hun lust en belieft te mogen uitvoeren. Aldus geschied het dat de zielen verwaarloost worden, de Schaapen verloren gaan, de ziekten de overhand neemen, de ketteryen en kerk-scheuringen weelig lot schieten, en allerhande quaalen voor den dag komen. Dat de kettery van Luther, zegt Christianus Lupus, schryvende over de gemelde Vergadering, en alle de rampen van de Hoogduytsche Kerke uit deeze welle zijn opgeborrelt, is al te klaar om bewys van nooden te hebben. De H. Bernardus (*de consid.*) spaart die Bisschoppen ook niet, maar durft hun de waarheit onbeschroomd zeggen, die hunne Schaapen aan ieder een, maar hunne beurzen en tijdelijke magt aan niemand durven toe betrouwen. Hieronymus Seripandus Aarts-bisschop van Salerno, Pauffelyke Legaat en Voorzitter in de kerkvergaderinge van Trenten, en doorgelcerd en deftig man, heeft zijnen yver tegen dusdaanige Wy-bisschoppen, en in 't algemeen, tegen alle tytelvoerende Bisschoppen, ook op het allerkragtigste in de gemelde kerkvergaderinge doen blijken, zeggende dat het regte vlyugt-plaatzen waren voor zodaanige

Monnikken die het Monniks-leven moei waren, en het klooster met hun hert al verlaaten hadden. Hy zag daar op dat de Monnikken die van goeden huize waren, en alle middelen bedagten om uit het klooster verloft te worden, dikwils door de bekuiping van hunne vrienden tot zodaanige Wy-biffchoppen verkoren wierden. En dit is huiden noch gisteren niet opgekomen: want Theodoricus de Niem (*lib. 2. c. 12.*) heeft 'er al erbarmelijk over geklaagt dat de afvallige Monnikken, onder de kerkfcheuringe van Klemens VII, doorgaans zodaanige tijtel-voerende Biffchoppen zогten te worden; en dat zy hun oog-wit zeer dikwils bereikten.

Daar zijn nochtans eenige gevallen, in dewelken de hulp van diergelijke Wy-biffchoppen niet mispreezen wordt. Verscheide heilige Biffchoppen, als Petrus Damiani, S. Engelbertus Aarts-biffchop van Keulen, de H. Thomas a Villa-nova, Celestinus III. en meer anderen hebben zich door Wy-biffchoppen laten helpen. Ja de algemeene kerk-vergadering van Bazel (*Seff. 23.*) heeft een Ordonantie gemaakt dat de *Paus een Prelaat van groote geleertheit; en van een vroom en flichtelijk leven, tot zijnen Vikaris in de Stad zal aanstellen, om de Biffchoppelijke zorg over de Geestelijkheid en over het Volk in zijne plaatze waar te nemen: en dat hy dikwils moet vernemen of zoo een Vikaris vlytig genoeg is in het waarnemen van zijne bedieninge.* Als een Biffchop alles alleen niet kan verrigten, en zoo veel doet als zijne bezigheden toelaaten, steekt 'er geen quaad in dat hy zich door iemand anders, 't zy dat het dan een Wy-biffchop of een Vikaris zy, laat helpen. De achtste kerkvergadering, en andere deftige mannen die de hulp van Wy-biffchoppen afkeuren, zien maar op zulke Biffchoppen, die zich geheel in de wereldfche zaaken dompelen, of dat noch erger zoude zijn, maar denken om te eeten en te drinken; en den grooten Heer op hunne inkomsten te fpeelen; en het geestelijke op een Wy-biffchop laten aankomen. Ja Anastafius Bibliotecarius, Onuphrius (*de 7. Urbis Basilicis.*) en meer andere geleerde mannen fchryven dat Linus en Cletus de Choor-biffchoppen en mede-hulpers van S. Pieter zijn geweest. En uyt dit voorbeeld van Petrus zoude volgens den zelve Onuphrius

phius gesproken zijn dat de seven Kardinaal-bisschoppen altijd als de *Suffraganen* of Wy-bisschoppen van den Paus zijn geweest.

Noch een woord van de tijtel-voerende Bisschoppen, om dat Hieronymus Seripandus dezelyen niet kon verdraagen, en eens voor altijd wilde afgeschafte hebben. Hy zag op de quaade gevolgen die daar uit gesproken waren, en noch konden spruiten. Maar de R. Kerk heeft daar zoo veel quaads niet in gezien, als die gevolgen maar gemijdt worden. De Kerk van Konstantinopolen heeft dit zoo wel gedaan, en doet het noch zoo wel als die van Romem. (Zie *Christ. Lupus t. v. pag. 780.*) Zy stellen doorgaans tijtel-voerende Bisschoppen over de Kerken die door de Sarazijnen, Turken en andere Ongeloovigen verniet of verwoest zijn. Hier door schijnt een opwerping, dewelke tegenwoordig al vry gemeen is, van zelfs te vervallen: te weten dat 'er geen' Bisschoppen kunnen aangestelt worden in dusdanige Landen die onder de magt van Onkatolijken gevallen zijn; even als of daar geen Kerk, noch Klerezy, en vervolgens geen Bisschop konden zijn: en al vorder dat het even eens gelegen is met de Kapittelen: de Bisschops-stoel, zeggen zy, is door de Onkatolijken gebroken, en aan spaanderen gehakt enz. Maar indien 'er Bisschoppen kunnen aangestelt worden, en metter daad honderd en honderd-maal aangestelt worden over dusdanige Kerken die tenemaal verdelgt en verwoest zijn, en verwoest blijven leggen; daar dikwils geene vergaderingen van Katolijken of van eenige Christenen, ja geen een Katolijk of Christen mensch te vinden is, waarom dan ook niet in zulke landen daar noch duizenden van Katolijken gevonden worden, dagelijks ter Kerke verschijnen, en hunnen Godsdienst onverhinderd en ongemoeid mogen oeffenen? Noch meer, kan 'er een Bisschop over gestelt worden, schoon dat hy daar niet eens zou mogen komen, veel min daar blijven wonen, hoe veel te meer, als hy daar gerust op en neer mag gaan; als hy daar met alle vryheit mag wonen; en alle zijne bedieningen zonder eenige vrees of kommer verrigten? Noch al vorder: mag 'er een Bisschop zijn, en aangestelt worden, zoo mag hy zijne Klerezy, zijne Raads-luiden, en by gevolg zijn Kapittel daar ter plaatze ook hebben.

En

En dit is geen nieuwigheit in de Roomfche of Konftantinopoolfche Kerke: 't is al een oude gewoonte; en die door de Trullaanfche kerkvergadering goedgekeurt is geweest. (*can. 37.*) Dezelve fpreekt duidelyk van Biffchoppen, die over eenige Steden, door de Ongeloovigen overheerfcht, zijn aangefteft, en hunn' Biffchoppelyke Stoel door het belet van de Ongeloovigen niet konnen beklimmen: zy wil zodaanige Biffchoppen als regte Biffchoppen ge-cert, en al wat zy verrigten voor goed en wettig gehouden hebben.

2. Dit is zoo te verftaan dat de kerkvergadering van Laodicea (*can. 57.*) bevolen heeft dat 'er voortaan geen Biffchoppen maar *περιόδουτοι*, dat is rond-reizigers, zouden aangefteft worden. Maar dan zou iemand konnen vraagen of de lefte wel regte Choor-biffchoppen zijn geweest.

3. Veele Geleerden van den eerften rang, dewelke by Bingham in zyne Kerkelyke Oudheden konnen nagezien worden, zijn van gevoelen dat de Choor-biffchoppen niet meer als enkele Priefters waren. Anderen van geen minder aanzien gelooven dat sommigen van deeze Choor-biffchoppen niet meer als enkele Priefters, sommige regte Biffchoppen zijn geweest. En dit lefte, te weten dat sommige Choor-biffchoppen regte Biffchoppen zijn geweest, kan in geen twijfel getrokken worden. Maar dan zijn 'er noch die alle de oude Choor-biffchoppen voor regte Biffchoppen houden. Hun voornaamfte bewys steunt op een plaats van S. Athanasius (*Apol. 2.*) dewelke verzekert dat het landfchap Mareotis fttaande onder den Biffchop van Alexandrye, ooit Biffchop of Choor-biffchop had gehad, maar dat 'er niet als gemeene Priefters waren, die hunne vaste plaatzen op de dorpen hadden. Aldaar word een klaar onderscheid tuffchen Choor-biffchoppen en Dorp-priefters gemaakt. Men zou by deeze reden konnen voegen dat verfcheide Choor-biffchoppen de eerfte kerkvergadering van Nicca ondertekent hebben: dat 'er in den tienden kerk-regel van Antiochie belaft is dat ze Lezers, Bezwoerders en Onder-diakenen mogen wyden, maar zich niet zullen vermeeten Priefters of Diakenen in te wijden zonder verlof van den Biffchop. Zoo koften zy dan Priefters en Diakenen wyden met zulk een verlof; dat Nicolaus I. (*ep. 59. Appendix 1.*)

verstaan hebbende dat eenige Biffchoppen van Vrankryk de Priefters en Diakenen, die door de Choor-biffchoppen gewijdt waren, voor niet gewijdt hielden en beftonden te herwyden, zich daar tegen heeft gekant, en zodaanige wydingen voor goed en wettig heeft gehouden, zonder eenig onderfcheid tuffchen de Choor-biffchoppen te maaken: dat Paus Zacharias, fchryvende aan Pippinus, op de zelve wyze heeft gefproken: *De Choor-biffchoppen, zegt hy ook, zullen Lezers, Bezweerders, Onder diakenen wijden: maar niet beftaan Priefters of Diakenen in te wijden zonder verlof van den Stads-biffchop. (prater Civitatis Epifcopum.)* Sommigen doen tegen de Choor-biffchoppen gelden de fpreek van de kerkvergaderinge van Nieuw-Cefarca, dat de Choor-biffchoppen de navolgers zijn van de 70 Ouderlingen: vervolgens zijn ze geen regte Biffchoppen geweest, zoo redeneeren zy, dewyl de Biffchoppen gekomen zijn in de plaats der Apostelen. Maar 't is aanmerkelyk dat Nicolaus I. uyt dezelfde fpreek een bewys trekt voor de Choor-biffchoppen: *De Choor-Biffchoppen, zegt hy, zijn aangefteft op den voet der 70. Ouderlingen: en wie twifelt 'er aan of dezelve de magt der Apostelen gehad hebben?*

Men trekt noch een bewys tegen de Choor-biffchoppen uyt den 10. Kerk-regel van Antiochie: *De Choor-biffchoppen, alhoewel dat ze de wyding of de oplegging der handen ontvangen hebben (en Dionysius Exiguus voegt 'er by, en Biffchop zijn gewijdt) moeten hunne paalen kennen enz. Etiamfi Epifcopi ordinationem manuumve impositionem acceperint.* Dat *etiamfi*, alhoewel, zeggen ze, is een uytzondering, en geeft te kennen dat ze altijd geen regte Biffchoppen zijn geweest. (Zie *Morinus de ordin. Van Espen in Concil. Antioch. &c.*) Maar ik weet niet of de Choor-biffchoppen hunne zaak om dit *etiamfi* wel verlooren zouden geeven. Indien *etiamfi* altijd genomen wierd als of het *etiamfi*, dat is ook dan, te zeggen was; dan zou de zwaarigheid grooter zijn: maar wie weet niet dat *etiamfi* doorgaans in den zelve zin gebruikt word als *tametsi, quamquam, &c.* En als men by voorbeeld zeit, de Koningen, alhoewel dat ze de Opper-hoofden der gemeente zijn, mogen alles niet doen dat hun belieft: dan wil men niet zeggen dat sommige Koningen geen opperhoofden
der

der gemeente zouden zijn. Zy doen ook tegen de Choor-biffchoppen gelden dat de gemelde Kerk-regel van Antiochie belaft heeft dat de Choor-biffchop moet gewijdt worden van den Stads-biffchop daar hy onder staat: dit was een ongehoorde zaak, zeggen zy, en zou regel-regt tegen de oude kerk-tucht aangelooopen hebben, dat een Biffchop van eenen Biffchop alleen gewijdt zou worden. Doch daar staat maar wie dat de wyding moest verrigten; daarom was het niet gezeit dat 'er geen andere Biffchoppen behoeften tegenwoordig te zijn.

Vorders kan men by Morinus zien (*de Ordin. p. 3. exercit. 4. c. 3.*) hoe dat de Choor-biffchoppen metter tijd uit de mode zijn geraakt, en hoe dat de Aarts-priesters, Land-dekens en Aarts-diakenen in hunne plaats zijn gekomen

4 Het is van heden of gisteren niet dat men zoo getwift heeft over het biffchopdom der Choor-biffchoppen. Ten tijde van Karel den Grooten was de gantsche Franfche Kerk daar over als in twee partyen gedeelt: wy hebben 'er boven al iets van gewaagt, en getoont hoe dat Nicolaus I. hunne wydingen voor goed en wettig heeft gehouden, schoon dat hy hun die vryheit zonder verlof des Biffchops niet wilde vergunt hebben. Leo III, over de zelve zaak aangesproken door gemelden Karel, fchijnt van een ander gevoelen geweest te zijn als Nicolaus I. want hy antwoorde dat hun die magt niet toe en quam: dat hunne wydingen kragteloos waren, en dat ze behoorden afgefchaft te worden. Evenwel waren 'er noch verscheide Biffchoppen in Vrankrijk die de Choor-biffchoppen om het gemak aanhielden, en hun de Biffchoppelijke bedieningen, als het wyden der Priesteren, het vormen, enz. lieten verrigten. Daar waren andere Kerken, voornamentlijk naar de kant van Italie en Spanje, daar men hunne verrigtingen voor onwettig en nietig aanzag, daar de Priesters of Kerken door hen ingewijdt op nieuw moesten gewijdt worden. Rabanus Maurus, Aarts-biffchop van Ments, en een der geleerdste mannen die by zijnen tijd de pen op het papier gezet hebben, kon deeze verkleining der Choor-biffchoppen niet verdraagen, zag al dien handel maar aan als een trotzigheit en nijdigheid der Biffchoppen, dewelken vrees-

den

den dat deeze mindere Biffchoppen tegen hen mogten opwaffen, en fchreef een geheel Traktaatje ter verdeding der Choor-biffchoppen. (Zie du Pin in *Rabanus Maurus en Nicolans I.*)

5. Ik vind hier al eenige naamen van Biffdommen, die in de Barbaarfche landen zouden dienen te leggen, als zijnde de naamen van tijtel-voerende Biffchoppen, maar die ik nergens weet t' huis te brengen; als Leona, Sambie (ik vind wel een Sambie, maar dat legt in het Vorftelijke Pruiffen, en is noit, dat ik weet, een Biffdom geweest) Virone, Yppuze, enz. Ik moet die dan zoo wat al giffende vertaalen. Wie weet of die Biffchoppen zelf fomtijds wel eens geweeten hebben waar dat hunne Biffdommen gelegen waren. Het zou miffchien fomtijds met zulke Biffchoppen wel gaan, gelijk zekere Minne-broeder, Lodewyk Willem, gevaaren is. Deeze was Biffchop gewydt, en had den tytel van Biffchop van Auran gekreegen. Als de Stad Oran, in Africa gelege, kort daar na door den Kardinaal Ximenes veroverd was, gaf de gemelde Biffchop voor dat dit Oran zijne biffchoppelijke Stadt was, en zogt zijnen zetel daar te plaatzen. De Kardinaal liet daar op een vergadering van geleerde mannen by een komen, en onderzoecken of dat Oran van ouds een biffchoppelijke Stad was geweest of niet: zy oordeelden neen, en beweezen dat Oran, niet boven de honderd jaaren oud zijnde, noit een biffchoppelijke Stad was geweest: dat'er van ouds wel een Auran of Aurian had geftaan, omtrent twintig mylen van het tegenwoordige Oran: maar dat'er ook geen bewijs en was dat daar een biffchoppelijke Stoel had geweest. Zoo moest dan de gemelde Minnebroeder, wilde hy Biffchop zijn en Biffchop blyven, een ander Oran of Auran gaan opzoeken. (*Flehier Vie du Cardinal Ximenes.*)

6. Op deezen berg is een Biffdom gefigt door den vermaarden held Godefridus de Buljon, die door het veroveren van Jerufalem een onfterfelijken naam heeft verkreegen.

§. XIX.

Van de Vikarissen des Bisschops.

Verskil
tusschen
den Suffra-
gaan en den
Vikaris.

De Vikaris des Bisschops was noch te anders als de Suffragaan of de Wy-bisschop. De Vikaris bekleedt de plaats des Bisschops als of hy de Bisschop was. Can. cum firmus 9. q. 11. cap. Quoniam in plerisque extat de offic. ord. Cap. Romana, & tit. de offic. Vicar. in 6. De Wy-bisschop neemt die dingen waar dewelke de geestelijke orders betreffen. Een Vikaris heeft een volkomen rechtsgebied. (Cap. si Episcopus exeat eod.) even eens gelijk by de wereldsche Majestraat gebruikelijk is: want de Majestraats-persoonen / gelijk als by voorbeeld de Opper-hofmeesters en de Oversten der Graaven by de oude Franken / hadden ook hunne Vikarissen. Een Bisschop behoeft de niet afwezig te zijn om een Vikaris te hebben: de Bisschoppen hadden wel Vikarissen al waren zy by der hand / en al hadden ze zelf bequaamigheits genoeg. Cap. ult. de suppl. neglig. in 6.

De algemeene Vikaris te Utrecht aangesteld door de vyf Kapittelen.

Dezelve wierde Mombers genoemd voor zoo veel zy het tijdelijke waarnaamen

Dan een algemeen Vikaris wierd door de Kleerzys (te Utrecht door de vyf Kapittelen) aangestelt in de plaats van den overleden Bisschop / ter tijd toe dat 'er een nieuwe zou gekozen zijn. Doch die het tijdelijke gedurende het openstaan des Bisschoppelijken Stoels waar te nemen hadden / wierden in bastard-latijn Mauburni, op zijn Frans Mauburnes, en op zijn Nederlands Mombers / dat is beschermers / en door de wandeling kuwaarden genoemd. Die zal men / om andere plaatsen hoorby te gaan / vinden in een brief van den 20 April 1425 / staan

de

de in het negende deel der *Analecta* van A. Matthæus pag. 282.

Somtijden zijn 'er twee Vikarissen teffens aangesteld. Hun ampt / en de eed dentoelken zy doorgaans moesten doen / worden door den gemelden Ant. Matthæus in het zelfde deel van zijne *Analecta*, p. 297. opgegeeven. (1)

Somtijds zyn 'er twee aangesteld.

Ik laat hier eenige tuschaanige Vikarissen tot een staaltje volgen.

ALGEMEENE VIKARISSEN

der

UTREGTSCHKE KERKE.

EDMUNDUS, Vikaris van den Bisschop van Utrecht / heeft in 't jaar 1268 het ampt van kruis-prediker bekleedt om de menschen ter kruis-vaard aan te moedigen. (Sibrandus Leo in de levens van de Abten van Lidlum.)

Een lijst van zodanige Vikarissen.

ZEGERUS, Kanonnik te Utrecht omtrent het jaar 1345 / algemeen Vikaris in 't geestelike van Mijn Heer Johannes van Arkel 47 Bisschop van Utrecht / die toen buitens lands vertoefde. Den Synodaalen brief van deezen Zegerus zullen wy beneden onder de Ordonantien van Johannes van Arkel opgeeven.

GERARDUS VENIUS, (of van Veen) Kanonnik van S. Salvatoers kerke / door den zelven Johannes van Arkel, als hy omtrent het jaar 1349 naar Rome stond te reizen aangesteld tot Vikaris. Zijn Synodaale brief van het jaar

CXXX VOORBERIGTEN OP

1351 staat onder de Synodaale Instellingen van Johannes van Arkel.

PHILIPPUS DE LEIDIS, in 't jaar 1369 algemeen Dikaris van Arnoldus van Hoorn.

ZUEDERUS UTERLO, Kanonnik te Utrecht / omtrent het jaar 1347 algemeen Dikaris / zoo in 't tijdelijke als in het geestelijke / van Mijn Heer Johannes van Arkel; wiens Synodaalen brief top ook zullen opleveren onder de Odonantien van gemelden Johannes. Na de dood van Johannes van Verneburg, te weeten in 't jaar 1371 is hy algemeen Dikaris geweest: Hy zeide dat het zyns oordeels nutter was eenen Oversten in 't geestelijke te hebben als dat ampt te verdeelen.

*A. Matth.
Anal. 2. 9.
p. 236.*

MATTHÆUS Bisschop / Dikaris van den Bisschop van Utrecht / heeft Hesselus, die tot Abt van Lidlum verkozen was in 't jaar 1422 / in de Kerk der Predik-heeren ingewijdt / op den feestdag van S. Andries.

MARTINUS de BLONDA, Dikaris van den Bisschop van Utrecht / heeft Reinerus den drie-en-twintigsten Abt van Lidlum, in 't jaar 1439 ingewijdt.

JOHANNES van GOCH, Dikaris van Georgius van Egmond Bisschop van Utrecht / in 't jaar 1500.

JACOBUS de RIDDER, door de genade Gods en des Apostolischen Stoels Bisschop van Hebron / in Bisschoppelijke zaaken algemeen Dikaris van Frederik van Baden: van wien wy boven gesproken hebben.

JA-

JACOBUS van LICHTENBERG, *A. Marshi Anal. t. 6. p. 118.*
 na de dood van Frederik van Blankenheim alge-
 gemeen Dikaris van Utrecht / en Hoofst van S.
 Pieters kerk.

HERMANNUS van LOCKHORST, *A. Buchelius in Hedam.*
 zoon van Willem van Lockhorst, uit een ade-
 lijke en aaloude stamme; Deken van S. Sal-
 vator / Dikaris in 't geestelijke van den boorz-
 noemden Fredericus: is gestorven in 't jaar 1527.

JACOBUS UTENENGIUS, zedert *Bokken- berg in de ongedrukte levens der Utr. Bis- schoppen.*
 het jaar 1530 Dikaris van Willem Enchevoort
 die te komen vertoefde: Deken van S. Pieter
 te Utrecht: Pastoor te Alkmaar in 't jaar 1544.

HERMANNUS of Hermas Lethmaticus,
 een Gouwenaar / Deken van S. Mariaas-ker-
 ke te Utrecht / en algemeen Dikaris aldaar. Is
 te Utrecht gestorven in 't jaar 1555. op den 6.
 Decemb.

GULIELMUS LINDANUS, of van-
 der Linden, Damasus zoon / een Doxtenaar /
 Deken in den Haag / algemeen Dikaris van U-
 trecht / naderhand Bisschop van Roermonde: en
 heeft als zodaanige de Provinciaale kerk-berga-
 dering van Fredericus Schenk bygewoont: daar
 na / te weten in 't jaar 1588 is hij tot het Bis-
 dom van Gent geboordert: doch heeft 'er weinig
 langer als drie maanden na geleest / en is in den
 ouderdom van 63 jaaren gestorven op den twee-
 den van November.

SASBOLDUS VOSMERUS, een Del-
 henaar / Licentiaat in de Godheyt / is omtrent
 het

CXXXII V O O R B E R I G T E N O P

het jaar 1583 algemeen Biskaris van 't openstaande Bisdom van Utrecht geworden: wiens bedieningen en verrichtingen wy beneeden wijslooyig sullen beschryven.

*Relat.
Jacobi
Ephes. p. 47.*

BUCHO A MONTZYMA, Deken van S. Salvator / en by het openstaan des Bisschoppelijken Stoels algemeen Biskaris van Utrecht: is te Utrecht op den 6 Febz. in 't jaar 1594 van een beroerdheit gestorven.

*Necr.
Habl.*

ARNOLDUS ESSCHIUS, Kanonnik van S. Jans kerke te Utrecht / is lange jaaren algemeen Biskaris van 't Utrechtsche Bisdom geweest: en te Utrecht gestorven in 't jaar 1610.

WIGGERUS van MOERENDAAL, Deken van S. Pieter / in 't jaar 1611 algemeen Biskaris geworden van den openstaanden Stoel van Utrecht / word van Valerius Andreas * gezepraezen als een weldoender van 't Kollegie van Adrianus VI.

JOHANNES van RENESSE, Officiaal van Frederik van Tautenberg Hartsbisschop van Utrecht / en by het openballen van den Stoel tot Biskaris benoemd / is gestorven in 't jaar 1619. De andere zullen in 't gevolg en op hunne order opgetelt worden.

A A N T E K E N I N G.

I. Sommige Kanonisten leeren dat een Bisschop, zoo ras als hy in 't bezit is getreden, gehouden is een Viskaris aan te stellen, en dat by zijne verzuimenisse en den gestelden tijd verstreeken zijnde, het regt van een

Vi-

* *in fastis' Academ.*

Vikaris aan te stellen aan den Aartsbiffchop zou vervallen; doch anderen ontkennen deeze verbintenis. De Vikaris des Biffchops heeft den voor-rang boven den Aarts-diaken en boven de andere amptenaaren. Ook leeren de Kanoniften doorgaans dat 'er van zyn vonnis geen beroeping en valt tot den Biffchop: die zijne zaak hooger wil brengen moet den Aartsbiffchop aanspreken. Zie Gavantus *Manuale Episcoporum*, &c.

Deeze Vikaris van den Biffchop was volgens Ant. Matth. (*de Nobil. l. 2. c. 23.*) onderscheiden van 's Biffchops Officiaal: dan volgens Phil. Rovenius, die zelf Aartsbiffchop van Utrecht is geweest, en het best dien- de te weten, was de Algemeene Vikaris des Biffchops niet anders als de Officiaal. (Zie Rovenii *Resp. Christ. &c.*) Het gemeene gevoelen is dat een algemeen Vikaris zoo wel in 't geestelijke als in het tijdelijke te zeggen moet hebben, zegt Rovenius, anders waar hy geen algemeen Vikaris.

§. XX.

Van de Aarts-Priesters.

Naaft de Choor-biffchoppen volgden de Aarts-priesters: dit is de reden dat na het afschaffen der Choor-biffchoppen de Aarts-priesters in het grootste gedeelte van hunne magt en bedieninge zijn getreden; zijnde het andere gedeelte den Aarts-diakenen aanbevolen. In de Odonantie van Lodewijk den Goeden worden zy genoemd de helpers van de bedieningen der Biffchoppen.

Thomass. de vet. & nov. discipl. t. I. part. I. l. II. c. 5.
De Aarts-priesters volgen naaft de Choor-biffchoppen.
an. 828. c. 5.

De woorden van Hieronymus, in zijnen brief aan Rusticus, schijnen zoo te luiden als of ieder Katedraale Kerk een Aarts-priester had gehad: Ieder Biffchop der Kerke, ieder Aarts-priester, ieder Aarts-diaken, en de gansche Kerkelijke staat steunt op haare Regenten. Ieder Biffchop

pelijk Stift / zegt Thomassinus, was verdeeld in verscheide Dekenschappen of Warts-priesterschappen: waar omtrent Riculphus Bisschop van Soissons het volgende in zijne Edonantie heeft bevolen: Wy hebben het als een regtmattige zaak bevolen dat iedere maand, op zekeren dag, te weeten den eersten van de maand, de Priesters van ieder Dekenschap by een zullen komen, en van de zaaken, die in hunne Parochien voorvallen, zullen spreken. (1)

Zyn somtyds dezelve met de Land-dekens,

Deze Warts-priesters schijnen dezelve geweest te zijn met de Land-dekens; en ieder Dekenschap / zoo als wy hier beneden zullen aanwijzen / had in het Bisdom van Utrecht zijnen Land-deken. (2)

Hier waren van ouds verscheiden Dekenschappen,

Want gelijk als 'er in het landschap 't welke nu den naam van Holland voert / boordreezen / gelijk boven getoont is / verscheidene Graafschappen zijn geweest / zoo waren 'er ook verscheidene Dekenschappen: namentlijk het Dekenschap der stad of kerke van Utrecht: het Dekenschap van West-vriesland (wiens Deken zijn verblijf te Hoorn heeft gehouden / en die daar omstreeks ook Proost was van den Bisschop van Utrecht) het Dekenschap van Kennemerland / van ouds Kennemaria genoemd: het Dekenschap van 't Goop: het Dekenschap van de Betuwe: het Dekenschap van Walcheren: het Dekenschap van Rijnland: het Dekenschap van Westfriesland / nu staande onder de Warts-priesters van Vriesland en van den Haag: het Dekenschap van Vlaasland / 't welke nu staat onder de Warts-priesters van Schieland en van Doordrecht: het Dekenschap van de Schelde of van Schouwen: het Dekenschap van Zuid-beland / begryppende de eilanden van Zeland.

Albus

Eccl. Traj. M.S. Codex vulgo liber Camerae, by A. Matth. Analect. 7. 5.

Statut. Ultraject. de Offic. Archid.

Alsdus is Meester Nicolaus de Visscher in 't jaar 1417 en Meester Theodorus Schorel in 't jaar 1544 Dekens of Opziender geweest van Kenne-merland. Meester Johannes is in het jaar 1338 / Meester Mauryn, Daniels zoon / in 't jaar 1374 en Meester Frans, Pastoor te Dooztwijkerhout / in 't jaar 1506 Dekens geweest van Rijnland. Joh. Lindeborn bewijst in zijne historie van het Dehenterfche Bisdom dat dit Bisdom in 14 Dekenschappen gedeelt is geweest.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Daar waren tweederhande Aartspriesters, te weten een Stads-Aartspriester en Aartspriesters voor het land. Op het land waren 'er verscheiden, gelijk de Auteur wel bewijst, en naar dat het Bisdom groot was. Maar daar mogt niet meer als een Stads-Aartspriester zyn in 't gansche Bisdom: dewelke als het hoofd van de Priesteren der Bisschoppelijke stad wierd aangezien; zijn ampt was den kerkelijken dienst te beginnen, den Priesterlijken zegen in de kerk te geeven, de hooge Mis, als 't hem gelegen quam, te zingen, of iemand, die 't hem beliefte, in zijne plaatze te stellen; het opzigt over het gedrag en de zeden der Priesteren te hebben, de kerkdiensten geduurig, en vlijtiger als de andere by te wonen. (*Decretal. l. 10. c. 10. de Officio Archiepresb. cap. officium de officio Archiepresb.*)

2. Van deeze Land-dekens, dewelken van sommigen *Decani Christianitatis* genoemd worden, zullen wy in het werk zelf noch iets te zeggen hebben.

Ik voeg hier by dat 'er ook wel Land - Vikarissen (*Vicarii foranei*) zijn geweest, en door de Bisschoppen mogen aangestelt worden. Deeze had op het platte land meest in 't wereldsche te zeggen; en hier in verscheelde hy van een Land-deken, dewelke volgens het gemeene gebruik, geen regtsgebied had in 't tijdelijke. Doch de magt van den Land-vikaris strekte zich niet over hals- of lijf-zaaken: en in geldzaaken mogt men zich tot den Bisschop beroepen. (*Zie Gavantus Manuale Episc.*)

§. XXI.

Van de Aarts-diakenen.

Wat een
Aartsdia-
ken, en wat
zijne bedie-
ning is.

Aarts-diaken / dat zoo veel is als Opper-
diaken / was wijsdigs-halbe (1) minder /
maar waardigheids-halbe hooger als een
Aarts-priester. Hy had het oyzigt ober het ker-
kelyke geld / ober al het kerkelyke goed en ober
de gebreuten der Heiligen. Ook had hy de ker-
kelyke inkomsten uyt te deelen. (2) Hier van
zyn ze met ter tyd trots en opgeblaazen gewor-
den / zoo dat ze niet alleen de Priesters maar
ook de Bisschoppen verbeesden. De Aarts-dia-
ken was de groote bedienaar des Bisschops / zoo
als Fortunatus * den Aarts-diaken van Meaux
in zeker gedicht begroet :

O Groot-Bedienaar van den hoogen Kerk-
Prelaat ,

Gy onder wiens beleid de gansche kudde staat.

Deze opgeblazendheit der Aarts-diakenen heeft
niet alleen plaats gehad in vreedende Bisdom-
men / maar heeft haare rol ook te Utrecht ge-
speelt. Daar hebben zy ook met het Kapittel
en met den Deken overhoop gelegen / zoo als
Ant. Matthæus † uyt de registers van Utrecht
doet blyken. (3)

Hoe groot
dat zyn
regtsgebied
te Utrecht
is geweest.

De Aarts-diaken heeft eertijds een groote
magt en een groot regtsgebied in het Utrechtsche
Stift gehad. 't Is het ampt van onzen Aarts-
diaken (zoo staat 'er in de Utrechtsche Ordonan-

* l. 3. ad Archid. Meldens.

† l. 2. de Nobil. p. 627.

tien raakende het ampt des Aarts-diakens) de
 Land-dekens binnen de paalen van zyn Aarts-dia-
 kenschap aan te stellen. En schoon dat hy by
 zynen titel van Aarts-diaken bleef / zoo had hy
 byna zoo veel te zeggen als de Bisschop. Dit
 blijkt onder anderen ypt zeker smeek-schryft het
 welke zy aan Philippus Koning van Spanje o-
 vergelevert hebben / en 't welke eenige bezwaar-
 nissen bevatte / die ypt de ordonantien van de
 Crentische kerkvergaderinge stonden te spui-
 ten. Dit heeft de Heer Matthæus ons ter ge-
 melde plaatze ypt een handschryft medegedeelt.
 Het zelfde blijkt ypt de verhandelingen van de
 Provinciaale kerkvergaderinge van Utrecht / de-
 welken wy in het leven van Frederik Schenk
 zullen op-leveren / en alwaar te leezen staat hoe
 dat de Aarts-diakenen / dowelken zich in hunne
 regten door de dekreeten der gemelde vergade-
 ringe beledigt achtten / een beroep tegen de ge-
 melde dekreeten opgesteld hebben. In de Utrecht-
 sche kerk / zoo als Matthæus ypt het Dienst-
 boek der Domkerke bewijst / zijn de volgende per-
 soonen van groot aanzien geweest: de Aarts-
 diaken en de Proost van S. Maarten / de Aarts-
 diaken en de Proost van S. Salvator / de Aarts-
 diaken en de Proost van Enmerik / de Aarts-
 diaken en de Proost van Arnhem / de Proost
 van Debenter / en de Proost van Oldenzeel. (4)

In de kerke van Utrecht / zoo als in haare
 ongedrukte Ordonantien te leezen staat / droeg
 de eerste Onder-diaken den naam van Chooz-
 bisschop: nusschien van het Grieksche woord
 Χορῶς, in 't Latijn Chorus, op het Nederduitsch
 Chooz / als of hy de eerste onder de zangers ge-
 noemt was geweest. Anders waren de regte
 Chooz-bisschoppen aldus genoemd van Χορῶς,
 dat

by Ant.
 Matth. de
 Nobil.
 p. 630.

dat is het land: en was Choor-bisschop zoo veel te zeggen als Land-bisschop. Hier over kan het Woorden-boek van du Gange nagezien worden.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Dat is te zeggen voor zoo veel als hy maar Aarts-diaken is; of naar de tijden der oude kerke gesproken: want zederd vele eeuwen herwaarts zijn de Aarts-diakenen ook Priesters geweest. Daarom schreef Hincmarus Aarts-bisschop van Rheims al by zijnen tijd aan de Priesters- Aarts-diakenen Guntharius en Odelhardus. Zoo dat de naam van Aarts-diaken nu eigenlijk niet de order en rang der wydinge maar een waardigheid betekent.

2. De pligt der Aarts-diakenen was den Bisschop by te staan, het opzigt op de andere Diakenen te hebben, de Lessen en antwoorden, die in de Hoofd-kerke gezongen moesten worden, voor te schrijven, de bedieningen onder de oppassers der Kerke (*acolythi*) te verdeelen: de genen die gewydt zouden worden te onderzoeken, en die tot Pastoors der Kerken aangesteld zouden worden den Bisschop aan te bieden, de Geestelijke Klerken in het bezit van hunne bedieningen te stellen: de landstreek die hun aanbevolen was, te bezigtigen, 's jaarlijks een Synode ter hervorming der zeden aan te leggen: zorg te draagen dat de opstaande Kerken van Pastooren voorzien wierden: de krakeelen en de pleidoojen van ieder Priester en van de minder Geestelijkheid aan te hooren: de Prelaten op hunnen Stoel te plaatzen; in de verkiezinge van een Aarts-priester voor aan te zitten: de zorg over de armen te hebben: het gansche Bisdome, als de Bisschop enig belet mogt hebben, ten minste om het derde jaar te bezoeken: dat meer is, de Aarts-diaken was van regts wege de Vikaris des Bisschops: *De Aarts-diaken moet weten, (Decretal. l. i. c. i. tit. 23.) dat hy na den Bisschop zijn Vikaris in alle dingen is: dat de zorg over de gansche Geestelijkheid, 't zy buiten of binnen de Stad woonende, hem bevolen is. . . .* Hy moest ook voor den Bisschop preeken, en had ook over de Priesters te zeggen: althans

thans dit is het gemeene gevoelen der Geleerden, als van Suicerus, (*thes. t. 1.*) Salmastius, (*de primatu c. 1.*) Cuiacius, (by *Balufius not. ad Gratian. dist. 15.*) P. Q. (*in ep. 86. Leonis.*) hoewel dat de Engelsche Schryver Bingham dit, ten opzigt van de oude Kerke, in twyfel zou willen trekken. De Aarts-diakenen als gezegt is, waren in de oude Kerk zekerlijk niet meer als Diakenen, en wilden ook geen hooger wyding ontvangen. Ja zy zagen het voor een verkleininge en voor een groot ongelijk aan, als de eene of andere Bisschop hen tot het Priesterdom bevorderde. Dit getuigt Hieronymus schryvende over het 48 Kapittel van Ezechiel; en het kan door meer als een voorbeeld beweezen worden: by voorbeeld als Aëtius Aartsdiaken van Konstantinopolen en Andreas Aartsdiaken van Salerno van hunne Bisschoppen tegen hunnen dank Priesters gewydt waren, hebben zy daar over als over een onverdraagelyk ongelijk geklaagt by de Roomsche Pauzen Leo en Gregorius. 't Geen hun ampt zoo aanzienlijk maakte was onder anderen om dat ze doorgaans tot de nazaten der Bisschoppen verkozen wierden.

3. Deeze trotzigheit, zegt de Heer Q. schryvende over den 86. brief van S. Leo, schijnt hier uit ontstaan te zijn dat de Aartsdiaken des Bisschops Vikaris was, en dat hy daarenboven, ten minste in het Westen, de bestierder was der Kerkelyke goederen. (*Oeconomus*) Chr. Lupus, schryvende over den 18. Kerkregel van Nicea, telt noch eenige andere redenen op, dewelken de Diakenen in 't algemeen raaken: als dat de Diakenen geduurig by den Paus waren, en vervolgens veel by hem vermogten: dat de Priesters te Romem gewydt moesten worden op de getuigenis der Diakenen: dat 'er weinige Diakenen, en menige Priesters waren; en dat deeze menigte de Priesters verachtelyk maakte; dat het Diakenschap veel profijtiger was, en meer geld opbragt als het Priesterschap enz. daarom was het dat de Diakenen liever te Romem wilden Diakenen blijven, als elders Bisschoppen worden. Deeze opgeblaazendheit der gemeene Diakenen (ik laat staan van de Aartsdiakenen) gong zoo verre dat ze zich niet ontzagen den zegen aan de Priesters in de maaltijden te geeven (*Hieron. ep. 85.*) in de Kerkelyke by-eenkomsten onder de Priesters te gaan zitten, ja de H. Mis (zoo als men uit
de

de eerste Synode van Arles, en uit die van Laodicea en van Ancyra bespeurt) op sommige plaatzen op te draagen. Doch byzonderlijk zijn 'er zwaare klagten gevallen over de asperzingen van goud en zilver, met dewelken sommige Aartsdiakenen zoo wel de Geestelijkheid als het gemeene volk geplaagt hebben. Hierom hebben de Bisschoppen van tijd tot tijd deeze overgrootte magt der Aartsdiakenen zoeken te beteugelen. En eindelijk heeft de Roomsche Kerk (te weten de byzondere Kerk of het Bisdom van Romem) haar Aartsdiakenenschap vernietigt, 't welke volgens de giffing van Chr. Lupus geschiedt is tusschen het Pausdom van Urbanus II. en dat van Alexander III. De Kerk van Konstantinopolen heeft de Roomsche in dit stuk, volgens de getuigenis van Codinus, kort daar op na gevolgt. Een oude lijst van de Waardigheden en Ampten der Konstantinopolitaansche Kerke, in 't licht gegeven door Bernardus Medonius, rekent den Aartsdiaken onder de leste bedieningen der gemelde Kerke, en noemt hem den tweeden der Diakenen. Het is waar dat 'er verscheide diergelijke lijsten van de Waardigheden der gemelde Kerke gevonden worden, en dat dezelve zeer van malkander verschillen omtrent den rang der Geestelijke Amptenaaren: maar Johannes Goar, in zijne geleerde Aantekeningen op Georgius Codinus, legt dat zodaanig uit dat de Patriarchen daar in niet eens gezind zijn geweest; en dat de lesten dikwils veranderden 't geene door hunne voorzaaten ingevoerd was. De voornoemde Goar heeft ook zoo een lijst in zijn *Euchologium* uitgegeeven, daar het Aartsdiakenenschap en het tweede Diakenenschap wel onder de Ampten maar niet onder de Waardigheden en geestelijke Overigheden gerekent worden.

Maar om de twyfeling van den Heer Bingham, te weten of de Aartsdiaken in de oude Kerk wel over de Priefsters te zeggen hadden, met een woord aan te raaken, men zou hem al eenige plaatzen te gemoet kunnen voeren: by voorbeeld den seven-en-vijftigsten onder de Arabissche Kerkregels; ik beken dat deeze Arabissche Kerkregels voor geen Niceessche Kerkregelen gehouden kunnen worden; en niemand zou zulks tegenwoordig durven beweerem: maar zy zijn evenwel zeer oud; en ik zie niet waarom dat haare getuigenis

in

in een punt der Historie zoo ligtelijk gewraakt zou mogen worden. Daar staat dan dat de eerste plaats naast den Bisschop bekleedt wordt door den Aartsdiaken; de tweede door den Choorbisschop, de derde door den Aartspriester: en dat de Aartsdiaken de plaats van den Bisschop bekleedt, en in zaaken die het gebed en de kerk aangaan over alle de anderen te zeggen heeft. De brief van Isidorus van Sivilie, daar de Aarts-priesters den Aartsdiakenen ook onderworpen worden, ik beken het wederom, is naar alle schijn ook niet van Isidorus; maar is evenwel zeer oud, en zou in Historische zaaken, als 'er andere bewyzen bykomen, noch iets kunnen gelden. Maar om daar niet op te staan, gelijk ik 'er niet op en sta; Leo de Groote in zijnen 85 brief noemt hem den Oversten der Kerkelijke zaaken. S. Hieronymus (*in Ezech. c. 48.*) noemt hem den eersten der Kerkelijke bedienaaren. S. Leo in zijn Sermo over den H. Aartsdiaken Laurentius, noemt hem het hoofd der Geestelijkheid, *Sacrarum Praesulem*. Petrus Blesensis schrijft openlijk in zijnen 123. brief dat de Aartsdiakenen in zijnen tijd hooger waren dan de Priesters, en dat ze hunne magt en regts-gebied tegen dezelve in 't werk stelden: maar ik moet 'er by bekenen dat deeze Petrus, als geleest hebbende in de twaalfde eeuw, tot geen getuigen kan versprekken voor de eerste en oudste eeuwen der Kerke, dewyl hy maar voor heeft van zijnen tijd te spreken. Maar in een zeer oude lijst van de waardigheden en bedieningen der Konstantinopolitaansche Kerke (by Lupus *tom. 4. p. 271.*) staan drie vyfgetallen van zulke ampten en waardigheden, die alternaal voor den Aartspriester gestelt worden; welke amptenaars nochtans en bedienaars zekerlijk niet meer als Diakenen zijn geweest. Onder deeze drie vyfgetallen waren de Kruisheeren (*Crucigeri*) de eersten en de aanzienlijksten. Maar iemand zou kunnen zeggen dat de Aartsdiakenen de eersten en de aanzienlijksten wel kunnen geweest zijn, zonder evenwel eenige magt over de Priesters gehad te hebben. Maar in dit verschil willen wy ons tegenwoordig niet steeken: en hebben het reeds misschien al te drok met de Aartsdiakenen gehad. Dit heb ik evenwel noch te berigten dat het zeggen van Petrus Blesensis zoo niet in 't algemeen en zonder bepalinge moet

moet aangenomen worden: want op sommige plaatzen had de Dekens den voorrang boven den Aartsdiaken: Ivo Bisschop van Chartres schrijft zijnen 194 brief aan Hugo Dekens der Orleausche Kerke, aan Vulgrinus Aartsdiaken der zelve Kerke enz. en in de levens der Bisschoppen van Mans (*apud Mabil. 3. Analect.*) staat dit volgende te leezen. *Hy is in de eerste lente van zijn leven Aartsdiaken gemaakt door den Bisschop Hildebertus: en dewijl hy dat ampt voorzigtiglijk bekleedde, is hy waardig geacht tot de waardigheid van Dekens verheven te worden.*

4. Onder deeze aanzienlijkste Bedienaars staan de Dekens van den Dom en van de andere Kerken ter zelve plaatze ook vermeldt.

§. XXII.

Van den Prooft en de Kanonnikken.

Prooft is de Overfte der Kanonnikken.

Die te Utrecht Prooft was / was 'er ook Aarts-diaken. (1) Het naam-woord Prooft komt van het Latijnsche woord Praepositus, 't welk een Oberigheid in 't algemeen betekent. De woorden Praefectus, Praepositus, Praelatus, Praefules hebben doorgaans eene en de zelve betekening. Cyprianus, die aan den Bisschop op de eene plaats van zijnen vierden brief den naam geeft van Praepositus, geeft hem wat laager den naam van Episcopus. Maar gelijk het naam-woord Praesul, komende van Praesum, vaderhand bepaald is om een Bisschop te betekenen / alzo is het naam-woord Praepositus ook afzonderlijk toegepast aan den Obersten der Kanonnikken. De verkiezing van onzen Prooft (zoo spreken de ordonantien der Utrechtsche Kerke) behoort den Dekens en het Kapittel toe. . . Hy moet uyt het lichaam des Kapittels gekozen worden.

den. Indien 'er een Prooft mogt verkoren zyn die geen lid van 't Kapittel is, het welke ongeoorlofd en noit noch gebeurt is, behoeft de Bisschop den zelven niet aan te neemen; en dat om het Aarts-diakenschap, het welke aan niemand als aan een lid van ons Kapittel mag aanbevolen worden. En dit is aldus door de gewoonte vastgesteld.

De Prooft heeft in de Kerke van Utrecht altijd een groote magt gehad: en volgens Heda, in het leven van den Bisschop Guido, p. 231, heeft hy het hooge regts-gebied geoeffent. Noch ten huidigen dage, zegt Buchelius schryvende over Heda, oeffenen de Proosten, door vergunning van het Kapittel, een zeker hoog regtsgebied, en hebben het regt van het zwaard te voeren. Doch het opperste en 't voornaamste regt is by de Staaten, enz. **Dezelve Buchelius brenghet ter zelbe plaatze een bonnis hy van Johannes van Bronkhorst, door Gods genade Prooft, enz.** **De Prooft plagt den volgenden eed te doen / den welken wy uyt de voornoemde O'donantien getrokken hebben.**

Ik N. Prooft der Utrechtse kerke, zweere door deeze H. H. Evangelien, die ik met mijne handen aanraak, dat ik de geregtigheden der Utrechtse Kerke en haare vrydommen naar myn vermogen zal beschermen, dat ik d' eerlijke gewoonten, dewelken tot noch toe in gebruik zyn geweest, zal onderhouden: dat ik de proeven der Kanonnikken aan de Kanonnikken zelf, en aan de andere amptenaaren der kerke, aan dewelken ik het van regtswege zal moeten doen, voor zoo veel als ik 'er in te zeggen zal hebben, en op den gestelden tyd, zonder verminderinge en zonder uytstel zal begeeven. Als ik door mijnen

nen Deken en door het Kapittel naar het Kapittel zal ontboden worden, zal ik daar naar toe gaan, ten waar dat ik door een wettig beletzel belet mogt zyn. Ik zal de goederen mijner kerke, die zy nu heeft, en voortaan noch zal bekomen, niet vervreemden: en die vervreemdt zyn zal ik zoo veel als my mogelijk zal zyn zien wederom te krijgen: Ik zal geen tijdelijk regtsgebied aan iemand met akkoord overgeeven of vervreemden zonder raad en toestemminge van den Deken en van myn Kapittel; en ik zal daar niemand tot regter aanstellen die schadelijk zy aan onze Kerke: ik zal den Deken en het Kapittel, mitsgaders de goederen des Kapittels in hunne geregtigheden uyt al myn vermogen handhaven: Ik zal de vazallen en dienstknechten niet op vrye voeten stellen: Ik zal de goederen van 't Proostdom niet op nieuw te leen uytzetten: Ik zal op de goederen van het Proostdom of van het Kapittel, zonder alvorens raad te vraagen, geen sterktens opwerpen: Ik zal de goederen die het Kapittel toebehooren voor my niet behouden. Zoo helpe my Godt en deeze heilige Evangelien.

De lijsten der Utrechtsche Proosten zyn by Ant. Matthæus, in zyn boek van de stigtingen der Kerken (fata & Fundat. Ecclesiarum) te vinden.

Die van de Debenterfche Proosten staan by J. Lindeborn, in zijne historie van het Debenterfche Bisdom. Die van S. Pancras te Leiden staan by Orlers in de beschrijvinge van Leiden p. 79. 80. enz. Die van andere plaatzen zullen elders wel gevonden worden.

De Kanonnikken al-
dus ge-
noemt van
Canon, een
Regel.

De Kanonnikken hebben dien naam van Canon, woor zoo veel dat woorz een inkomste betekent / dewijl de Kanonnikken een zekere inkom-

komste hebben om van te leeven: of lieber vooz
 zoo veel dat zelve woord een regel wil zeggen:
 (2) want een regel is op zyn Grieks *κανον*
 gezeyt: en de Kanonnikken hadden van ouds
 hunnen regel om 'er naar te leeven. Dus zegt
 Ivo Biffchop van Chartres in zynen 69 brief:
 Daarom draagt gyl. den naam van Kanonnikken
 om. dat gyl. u verbonden hebt de Kanonyke Re-
 gels bestipter te onderhouden als de anderen. Zo
 hebben eertijds te Utrecht zoo wel als elders als
 reguliere Kanonnikken by de kerken gewoont/ en
 in 't gemeen geleest; (3) En om die reden wierd
 hunne tafel de tafel der Kanonnikken genoemd/
 (4) om dat ze aan dezelve tafel aten. De Proo-
 sten/ (5) als of ze Abten waren/ hadden het
 gebied over de Kanonnikken. Maar gelijk die
 manier van dus in 't gemeen te leeven omtrent
 de tiende eeuw/ zoo wel te Utrecht als elders/
 doorgaans te niet was gegaan/ zoo hebben zy
 den naam van Broeders/ als of die te gering
 waar geweest/ doorgaans verwoopen/ en hebben
 den naam van Domheeren/ dat zoo veel als
 Kerkheeren gezeyt is/ zoo onder malliander als
 by het volk begimnen te djaagen.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Dat dezelve persoon Proost en Aartsdiaken was,
 is niet alleen te Utrecht maar ook doorgaans in alle
 groote Bisdommen gebruikelijk geweest. (Zie Rove-
 nius in zyne *Resp. Eccles. de dignitate Præpositi.*)
2. *Canon* heeft by de kerkelijke Schryvers een vic-
 derhande betekening: en de Liefhebbers, dewelken
 deeze kleinigheden uytpluizen, zyn niet eens-gezind
 welke betekening eigentlyk den naam van Kanonnik-
 ken aan deeze Heeren mag gegeven hebben. Voor
 eerst is *Canon*, gelyk de Heer Auteur aanmerkt, voor
 een zekere inkomste, of liever voor een zekere maat

van spys en drank die hun toegedient wierd genomen geweest : zoo spreeken verscheiden Schryvers van *Canon praebeata* en *stipes canonica*, willende daar door be- duiden het gedeelte van spys en drank dat den Kanon- nikken wierd gegeven. Ten tweede is *Canon* een ker- kelijke Regel te zeggen ; ten derde word daar door be- tekent een zeker getal, by wyze van een taak, van Psal- men en kerkelyke gezangen die zy dagelyks op te zeg- gen hadden : (zie *Basil. hom. de abdic. rerum. Apophteg- mata S. S. Patrum de S. Epiphano apud Cotelerium tom. 1. Monum. Graecorum f. 427. Cyrillum de vita S. Sabae n. 17. 20. 28. Joannem Moschum apud Coteler. ib. t. 2. f. 369 -- 414.*) Ten vierde word *Canon* genomen voor die lijst of naam-rolle, op zyn kerkelyk Latynsch *Matri- cula*, daar de oude kerkvergaderingen van Vrankryk, als de Synode van Agde, de vierde van Orleans, &c. dik- wils gewag van maaken. De geleerde Schryver van de opkomst der Reguliere Kanonnikken, hoewel hy be- kent dat de Kanonnikken volgens de oude Schryvers hunne benaaming gekreegen hebben van de kerkelyke Regelen en Instellingen, is evenwel van gevoelen dat de andere betekeningen daar toe ook geholpen hebben. Omtrent de vierde betekening staat aan te merken dat iedere kerk haare lijst (*matriola, canon*) plagt te hebben waar op de naamen der geenen die zy te onderhouden had geschreven stonden. Deeze naamreden is ook zoo onwaarschynlyk niet: te meer om dat de Kanonnikkes- sen, dewelken op zyn Grieks altyd *canonica* genoemd wierden, van de Latinisten dikwils *Matricularia* (van *matricula*) genoemd zyn geweest. Doch tusschen de reg- te Kanonnikken, *Canonici*, en de *Matricularii* was noch eenig onderscheid : of sommigen wilden daar onder- scheid in gemaakt hebben. Veele Kanonnikken zouden zich beledigt geacht hebben door den naam van *Matri- cularii* : want de gewoonte, die doch meester van de benaamingen is, had den naam van *Matricularii* byzon- derlyk toegepast aan de kerk-armen. Evenwel zijn 'er deffige mannen geweest, als Alcuinus (*ep. 23 inter an- tiqu. & ep. 7. 20. & 21. t. 4. inter novas, vet. Analect.*) Hilduinus, (*Rescript. ad Lud. Pium de notitia S Dionys.*) dewelken zich over de benaaminge van *Matricularii* niet en schaamden. En in het leven van S. Udalricus, by Surius, worden de Domheeren van Augsburg meer als

aens *Matricularii* genoemd. Hier dient noch met een woord by gevoegt dat *Matricula*, 't welke eerst zoo een naamrolle betekende, naderhand, en al van de sesde eeuwe af, ook voor het huis daar zodaanige *Matricularii* woonden genomen is geweest: zie *Greg. van Tours* in 't leven van Koning Dagobertus, Flodoardus in 't eerste boek zijner Rheimsche Historie aan 't 9. Hoofdstuk, enz.

3. Van dit gemeene leven der Kanonnikken zal in 't gevolg wijdloopiger gehandelt worden.

4. Volgens den gemelden Schryver is *mensa Canonica* zoo veel te zeggen als een zekere maat van spys en drank: daarom vindt men by sommige Schryvers, daar zy van de Kanonnikken handelen, *Canon praebande*, *stips canonica*, enz.

5. De Proosten der Reguliere Kanonnikken hebben ook dikwils den naam van Abten gedraagen, en zoo worden zy genoemd in de derde Synode van Tours, (*can. 24.*) in de sesde van Parys. (*can. 37.*) Maar dit zal ook in 't gevolg te pas komen. Na dat het gemeene leven der Kanonnikken te piet was gegaan is de naam van Abt ook doorgaans achter gebleeven. Maar het gebruik, 't welke doorgaans veranderlyk is, heeft ook bewys van deeze veranderlykheit omtrent de benaaminge van Proost gegeven. By de rechte Monnikken was *Præpositus* minder als de Abt, en wierd doorgaans voor den Prior, hoewel somwijlen ook voor den zogenoemden *Provisor* of den bellierder der tijdelijke zaaken genomen. Maar dit leste was weinig gebrûikelyk, en de *Præpositus* naar de gemeene manier gesproken was de Prior. By de Kanonnikken was Proost, of *Præpositus* gelyk getoont is, zoo veel gezet als de Abt: en was vervolgens een aanzienlijker benaaming als die van Prior. Evenwel leeft men in de Kronijk van Windesheim (*l. 1. c. 37.*) dat de Reguliere Kanonnikken van Eemstein, tusschen Dordregt en Rotterdam, in 't begin Proosten gehad hebbende, naderhand van den Bisschop van Utrecht als een zonderlinge gunst verkreegen hebben dat ze voortaan Priors zouden hebben. Daar schijnt de naam van Prior van grooter aanzien te zyn geweest als die van Proost.

§. XXIII.

Van den Deken.

De Dekens
zyn ook
opzienders
genoemt
geweest, en
hebben hier
een groote
magt ge-
had.

De Deken had ook het opzigt op de Kanon-
nikken : en zyn daarom ook Provisores,
Opzienders / genoemd geweest van 't La-
tijnsche woord providere. Van de Land-dekens
hebben wy reeds gesproken. De Deken (1) had
te Utrecht een aanzienlijk gezag / en in zekeren
zin / aanzienlijker als de Proost. Want in den
eed van den Proost stond duidelyk uitgedrukt :
Als ik door mijnen Deken, of door het Kapittel,
ten Kapittel zal geroepen worden , zal ik daar
verschijnen , ten waar dat ik een wettig belet
mocht hebben , zoo als 'er in de Ordinantiën der
Utrechtsche Kerke te leezen staat. Ook is de
Deken de Dikaris van den Bisschop wel geweest.
Zoo heeft Frederik van Baden den Proost van
S. Salvators kerke / te tweeten Hermannus van
Lokhorst, tot zynen algemeenen Dikaris in 't
geestelyke aangestelt.

apud
Hedam
p. 321.

De Deken / zoo wel als de Proost / is vooz
deezē van groot aanzien in de Kerke geweest.
In de openbaare Omnegangen ging de Dom-
proost aan de regter / en de Deken aan de sin-
kerhand des Bisschops. Zie het dienstboek der
Domkerke (tit. de Major. Sc Obed.) by Ant.
Matthæus in zyn tweede boek van den Adel / aan
het veertigste hoofdstuk.

Lyst van de
Utrechtsche
Dekens.

By den zelven Matthæus, in zyn boek van de
Wisselballigheden en Stigtingen der kerken van
Utrecht / kan een lange reeks van de Utrechtsche
Dekens nagezien worden.

Onder

Onder anderen is Meester Jacob Utenenge, dewelke zedert het jaar 1530 Dikaris was geworden van den Utrechtschen Bisschop Willem Enkevord op dien tyd te Romen hertoebende / Deken van S. Pieter te Utrecht geweest.

Meester Gerrit van Liesveld was omtrent het jaar 1472. Pastoor en Deken of Provisor te Rotterdam.

Meester Gerrit Arentse Post is aldaar omtrent het jaar 1518 ook Pastoor en Deken of Provisor geweest.

De volgende Heeren zijn in de Hof-kapelle van Gravenhage Dekens der Kanonniken geweest: Nicolaus Ruysch, de Amstelodamis.

Relat.
Iacobi
Eph. pag.
196, 1197,
&c.

Bernardus Bucho ab Ayta, een Driescch Edelman / Som van vaders wege van den Grooten Viglius ab Aytha, is door Karel V tot Raadsheer aangesteld in den Hobe van Holland / en den derden September / in 't jaar 1538 / in het 63 jaar zijns ouderdoms overleden. Hy is in den Haag onder een eerlyk grafschryft begraven. In Drieland is noch een ander graf-dicht t'ziner eere gemaakt. Hy was een man die door zijne verdiensten en andere gaben grooten lof heeft nagelaaten.

Henricus vander Nath.

Guilelmus Damasi Lindanus, anders Willem Damasus zoon, vander Linden, Aeeraar in de Godheit / enz. van wien wy zoo eben noch gesproken hebben.

Martinus Duncanus, een Kempenaar / zijnde te Velft en op meer andere plaatzen Pastoor geweest; is te Amerzfoort overleden.

Sasboldus Vosmerus, een Velfenaar / Licentiaat in de Godheit / enz. Doch van deeze mannen zullen wy elders noch te spreken hebben.

De volgende eed / den welken de Dekens
hoogaans gedaan hebben / is getrokken uit de
ongedrukte Odonantien der Utrechtse kerke:

Ik zal de regten mijner kerke in haar geheel
bewaaren: ik zal de vryheit der verkiezinge, de-
welke het Bisdom van Utrecht tot nu toe geno-
ten en onderhouden heeft, niet verbreeken of
laten verbreeken: ik zal de kerken door geen
lastige beden bezwaaren of laten bezwaaren; Ik
zal de goederen en allerhande bezittingen der
kerke, dewelken van mijne Voorzaaten op my
vervallen zyn, geenzins vervreemden zonder ge-
meen en raad, en buiten de duidelyke toestem-
ming van den Prioor en van de Klerczye; Ik zal
geen oorlogen aanvangen zonder den raad van den
zelve Prioor en van de Klerczye; ik zal aan
geen magtigen Heer eenige hulp belooven of
zwoeren tegen eenig mensch of bedienaar onzer
kerke, zoo lang als dezelve zich naar het regt en
den raad der kerke zal willen voegen. En dit al-
les zal ik getrouwelyk en standvastiglyk nako-
men. Zoo moet Godt, met alle zijne Heiligen,
en het geloof der Heilige Evangelien my helpen.

A A N T E K E N I N G E N.

1. De Dekens zijn eerst in de Kloosters bekend ge-
weest, daar zy het opzigt hadden over 10 Monnikken,
en daarom *Decani* wierden genoemd. Om dat deeze
naam dan nyt de Kloosters is genomen, zijn ze op som-
mige plaatzen, voornamentlyk in Spanje, ook wel *Priors*
genoemt gelijk gezien kan worden by Innocentius III.
lib. 1. ep. 77. Hy heeft de eerste plaats in het Choor, hoe
wel dat de Proosten volgens Rovenius op eenige doch
weynige plaatzen den voorrang hebben: en de eerste
stem, te weten naast den Bisschop, in 't Kapittel, in
de Vergaderingen, en in het geeven van stemmen. De
Deken heeft ook het regts-gebied over de Kanonnikken;
en

en in eenige kerken heeft hy de magt van dezelve, als zy 't 'er naar gemaakt hebben, in den ban te doen of in hunne bedieningen op te schorten. Het is zyn ampt het Kapittel te beroepen, en hy is als de mond van het zelve. Als de Bisschop, door geld of heersch-zucht gedreeven, de goederen van 't Kapittel vermindert, des zelfs regten en loffelijke gewoonten ondermijnt, of iet diergelyks bestaat, is het de pligt van den Deken den Bisschop met alle behoorlijke eerbiedigheit tegen te staan; ja, als 't 'er op aan mogt komen, zyn gezag voor 't Kapittel in de weegschaal te zetten. In de Ordonantien van de Utrechtsche kerk (by Matthæus de Nobil. l. 2. c. II.) staat aangemerkt dat de Proost ten opzichte van zyn Aarts-diakenfchap aanzienlijker is als de Deken, wat het bewind van zaaken aangaat; maar wat het Proostdom, of de regeering aangaat, dat hy in zulken zin minder is als de Deken: en dat hy dierhalve ten opzichte van zyn Proostdom gehouden was onder den Deken en onder de berispinge van den Deken en van het Kapittel te staan; en dan volgt 'er duidelyk: Het Dekenschap is in onze kerk de grootste waardigheit naast den Bisschop.

S. XXIV.

Van verscheide benaamingen der Pastooren.

De Priester die het volk onder den Bisschop bestierde / had verscheide benaamingen.

1. Wierd hy genoemt Persona: zoo is het dat onze Opmeer aan Johannes Faber, die de leste openbaare Pastoor van S. Hippolytus kerke te Delft is geweest / de benaaming geeft van Persoon. Dezelve benaaming komt dikwils vooz in de oude brieven en papieren: vooznameentlijk in de brieven die van den Heer Dirk Bleiswyk bygebragt worden in de beschryvinge van de stad Delft.

De naam van Pastoor is onder verscheide andere naamen, die het zelfde betekenden; meest in gebruik gebleeven.

Anders is Persona een Bestierder der kerke / die

die de kerkelijke zaaken niet dooz zich zelven verrigt / maar dooz een ander bequaam Prieſter in zijne plaatze laat bedienen. (Cap. 3. Extrav. de Ecclef. ædif. c. ult. Fr. de Roy Prol. ad tit. de jure Patr. c. 37.) (1) Zodaanige waren de Paſtoors van S. Bavo te Haarlem : want zy lieten de kerkelijke zaaken dooz Kapellaanen verrigten : dewijl zy zelven / als Hof-prieſters van den Graave van Holland / genootzaakt waren den zelven Graaf te volgen. Wy zullen / daar we van Haarlem te ſpreken zullen hebben / een liſt der zelbe Paſtooren opgeeven.

2. De Paſtooz wierd ook genoemt Plebaan, van het Latijnsche naam-woord plebs. De kerk zelf / daar hy Paſtooz ober was / is ook wel plebs genoemt geweest ; als in een brief van Otto den Grooten, ſtaande by Meyboom (Append. ad Witich.) Men vindt ook Plebana domus in de Quirinalia Metelli. (2)

3. Curatus of Curio, in basterd-duitsch Cureit, (van 't Latijnsche woord Cura, 30 g /) word ook dikwils dooz een Paſtooz genomen / om dat hem de zorg ober de kerk en het onderhoorige volk was aanbeholen. (3)

4. Eindelijc wierd hy Paſtooz genoemt : het welke eigentlijc een Harder betekent : welke naam eertijds zoo aanzienlijc wierd geacht / dat de Biſſchoppen zelf den zelfden nauwlijcs durfden gebruiken ; om dat hy Christus alleen ſcheen te paſſen. Daarom zeit Adam van Bremen (l. 1. c. 20.) Het zeggen is dat Lundericus III. Biſſchop van Bremen een hovaardig karel is geweest : het welke daar uyt te giſſen ſtaat, om dat hy al roemende heeft gezeit dat hy de Paſtoor was van de Breemsche kudde. Doch die naam is nu onder de Katolijken zeer gemeen geworden.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Zy wierden *persona* genoemd, zegt Rovenius (*de Rep. Christ. p. 124.*) om dat zy der kerken die hun aangevolen waren in de vergaderingen der Pastooren, en in de tegenwoordigheid van de Bisschoppen en Aartsdiakenen of Aarts-priesteren, verbeeldden; maar niet, zoo als het sommigen verkeerdelyk bevat hebben, om dat zy tot geen *persooneele* verblyfhouding zouden gehouden zijn, en volstaan mogten met iemand anders in hunne plaatsen aan te stellen.

2. Dat *plebs* voor een Parochi-kerk genomen wierd, is al zeer gemeen geweest: zoo vindt men dat woord gebruikt in de kerk-regelen van Abo, (*Analect. Mabill. l. 2. c. 28.*) in de brieven van Innocentius III. (*l. 2. p. 137. Quod eadem ecclesia suae ecclesiae in omnibus debeat esse subiecta utpote suae plebi. . . . en wat laager. Quod ecclesia sua nunquam fuit titulus ecclesiae Casalensis, nec unquam tanquam plebi subiecta.*) In de Ordonantien van Karel den Kaalen (*tit. 48. c. 11.*) *Ecclesiae baptismales, quas plebes appellant.* enz. Ik wil hier ook met een woord aantekenen dat het Pastoors-huis op zijn latijnsch wel eer *dos* genoemd is geweest. Zoo leest men in een brief by Lambecius (*lib. 2. rer. Hamburg. n. 447.*) *Dos debet bene esse cooperta & tecto & parietibus, sicut decet plebano.* Het Pastoors-huis moet een goed dak en goede muuren hebben, zoo als het voor een Plebaan betaamt.

3. Het schijnt althans dat het naam-woord *Curatus* afkomstig is van *cura*, zorg, maar wat *Curio* belangt, daar zou men noch aan kunnen twyfelen. *Curio* wierd by de oude en heidensche Romeinen ook voor een zeker Priester genomen; doch wierd alzoo niet genoemd van *cura*, zorg, maar van *curia* bende, kerspel; waar omtrent dit aangemerkt dient, dat de stad Romem door Romulus in drie *Tribus* of hoofdkerspels, en ieder hoofdkerspel in tien *curiae* of mindere kerspels verdeelt is geweest: ieder *curia* of kerspel had haare plaats of kerk om de dingen, die den Godsdienst aangaan, te verrigten: en die plaats of kerk wierd ook *curia*, en de Priester *curio* genoemd. Zoodanige *curiae*, voor kerken genomen, schijnen al vry met onze Parochi-kerken, en de *curiones* met onze Pastooren over een te komen. Doch dan zou *curio*, gelijk wy hebben beginnen te zeggen, niet afkomstig zijn van *cura* maar van *curia*.

*Geestelijke ampten die ter vergeevinge van
de Hollandsche Graaven gestaan hebben.*

In de Erf-Graaffelijke Bedienigen van Holland en West-Vriesland (pag. 127.) staat een lijst van de geestelijke ampten die ter vergeevinge van de Hollandsche Graaven gestaan hebben: maar de Heer Auteur heeft ons een andere lijst uyt een oud handschrift ter hand gestelt, 't welke niet alleen veel wijdloopiger is, maar ook aanmerkelijke omstandigheden behelst, en met eenen aanwijst hoe veel dat de gemelde ampten 's jaarlijks plagten op te brengen. Wy hebben dan goed-gevonden het zelve zonder eenige veranderinge, en met het eigen duitsch daar het in geschreven is, hier te laten volgen.

Beneficien in Hollant en Vriesland, staende ter collatie van den Coninck, als Grave van Hollant en Heere van Vriesland, Voivre, Putten, ende den Briele.

Eerst Prebenden oft Canonix - proven.

Opt Hoff inden Hage is een Collegie van een Deken ende twaelf Canonicken Die Deken is electyf, zoe sy sustineeren, ende die prebenden staen *pleno jure* ter collatie vanden Coninck, ende is elcke prebende waerdich *in loco* 24 oft 25 ponden grooten Vlaems tsaers. Daer en sijn inde selve Capelle anders geene beneficien, die ter collatie vanden Coninck staen.

Tordrecht inde groote kercke es oock eene Collegie van een Deken met 17 proven, daer of die Coninck maer die seeven te geeven en heeft, ende elcke proven mach waerdich weesen *in loco* 8 oft 9 ponden grooten ende in absentie niet.

Te Geervliet is oock een Collegie van eenen Deken ende 15 Canonicken prebende, staende all ter collatie vanden Coninck *pleno jure*. Elcke prebende is waerdich *in loco* 28 oft 30 pont groot, ende in absentie 6 oft 7 pont groot. Ende aengaende die Dekenie sommige sustineeren dat die electyf is, andere seggen dat die Coninckl. Maj. die geeft: maer naet beste bescheet datmen daer off vindt, soo is die electyf. In

Inden Briele inde groote kercke is oock een Collegie van een Deken ende twaelf Canonicken. Die Dekenie metter Pastorie van Maeslandt, die den Capittel geincorporceert es, es electyf, ende de prebenden staen ter collatie vanden Coninck *pleno jure*, ende sijn waerdich *in loco* ontrent hondert Rijns gulden t' saers.

Toestvojrne is oock een Collegie van eenen Deken ende 8 Canonicken. Die Dekenie is electyf, ende die prebenden staen *pleno jure* ter collatie vanden Coninck. Ende elcke prebende is *in loco* waerdich ontrent hondert Rijns gulden t' saers.

Te Gorinchem is een Collegie van eenen Deken ende 14 prebenden staende ter collatie vanden Coninck, te weten die prebenden *pleno jure*. Elcke proven waerdich *in loco* veertig of vijftich Rijns gulden. In absentie niet veel.

Kercken oft Curen staende ter collatie als voere, ende die Jaerlicxe waerde van dien in absentie, gelijk 't selve bevonden is. Anno 1514.

Die Kercke van Haerlem,	de cure van Graff,	50
400 Rh. gl.	de cure van Westen in Tex-	
de cure van Velsen,	30 el,	62
de cure van Oostzanen,	48 de cure van Edam,	78
de cure van Wormer,	50 de cure van Middellie,	36
de cure van Westzanen,	72 de cure van Lansmar,	36
de cure van Hoorn,	200 de cure van Sonderdorp,	
St. Gomers kercke Tenck-		54
huyfen,	1000 de cure van Ouderkerck in	
de cure van Noorcarpsel,	Amsterlant,	36
	30	

Van die Personaetschap van Nairden is een questie geweest. Die vanden Capittel van Sint Jans t' Utrecht seggen dat sy die collatie hebben metten Coninck *alternatis vicibus*: daer of van s' Coninckx wegen gesustineert wordt ter contrarie. Die personaet heeft die cure van Nairden, ende geeft die andere curen van vier Dorpen in Goylandt. 't Selve personaetschap mach waerdich weesen,

Die cure van Weesp heeft gepresenteert oniancx den Prooft van Oudemunster, ende men bevindt dat by tijden van wijlen Hertoch Philips van Bourgoingen die selve cure toegewesen is tsijnen collacie: ende is waerdich in absentie,

2 2 3 40
12

CLVI VOORBERIGTEN OP

In Noorthollandt.

de cure vande oude kerck de cure vander Gouwe, 300
 tot Delft, 300 de cure van Haestrecht, 30
 de cure vande nieuwe kerck de cure van Stolwijck, 30
 tot Delft, 120

De cure van Rotterdam is wel 200 Rh. gl. tsaers waerd.
 Maer is onder die Courtisanen van Romen langen
 tijdt geweest, ende seggen dat die collatie toebehoort
 den Abt van Sinte Pauwels t'Urecht, andere seggen
 dat die Con. Maj. die behoort te geven.

In den lande van Veurne.

de cure van Oostvoerne, de cure van Rugge, 70
 40 de cure vanden Goeder
 de cure van nieuwe Hel- Reede, 20
 levoet, 48 de cure van Outdorp, 30
 de cure vanden nieuwen de cure van Diricxlandt, 50
 Hoern, 40

In den lande van Putte.

de cure van Geervliedt, 30 de cure van Westenrijk, 40

Vicarien staende ter collatie van den Coninck.

Te Haerlem.

Een Vicarie op 't heylige cruys autaer gefundeert,
 Anno 1492. over Claes van Rymans doot, waerdich
 in alles mit laste van dagelicxe Misse, 40 Andries gl.
 Een Vicarie te Hemstede te laste van drie Missen ter
 weecke, ende wert betaelt uyt de domeynen van Ker-
 merlandt, 25 Rh. gl.

Te Delft.

Inde oude kerke op Sinte Bregitten autaer waerdig in
 alles, 36

Int Dorp van Arckel.

Opt Heylich cruys autaer een Vicarie belast met 3 Mis-
 sen te 15 dagen, waerdich in alles, 40

Int landt van Voerne.

Opt onser Vrouwen autaer inden Briele is een capelle
 gefundeert, waerdich in absentie, 18

Opt Maeslandt opt heylich cruys autaer een ander Vi-
 carie waerdich, in absentie, 20

Opt Sinte Annen autaer te Maeslandt een Vicarie,
 waerdich in absentie, 15

Toestvoerne is een Vicarie mit een Misse, waerdich
 als vooren, 15

Opt

Costerien in absentie.

de Costerie Toofzanen,	8	de Costerie vanden Hage,	40
Wormer,	12	de Costerie ter Gouwe,	70
Berchout,	10	de Scholasterie aldaer,	19
Wydenesse Roelof Camer-		de Costerie t' Schoonhoven	
linck,	12	metten Schayfambogt,	15
ten Burchmitten,	15	Maeslandt metter Schola-	
Edam metten Schayfam-		sterie,	15
bocht,	11		

In den lande van Voirne.

Goeder Reede,	12	Diricxlandt,	12
---------------	----	--------------	----

Andere beneficien in Hollandt ende Vrieslandt,

staende ter collatie vanden Coninck, die

by sijn Stadthouder inder tijdt we-

sende gegeven worden.

de cure van Wyk op Zee,	18	de cure van Wydenesse,	18
die cure van Lummen,	26	de cure van Leeck,	5
de kerke van Rietwyk, niet.		de cure van Zybecarpfel,	10
de cure van Nyenwerkerk,		de cure van Benninck-	
	10	brouck,	10
de cure van Gyfp,	6	de cure van Werfershou-	
de cure van Sparwoude,	20	ve,	18
de cure van Beetsch, de cu-		de cure van Coedyck,	15
re van Odendyck, de cu-		de cure van Ste Pancraes,	
re van Gorsthuysen, de		niet.	
cure van Hauwert, de		de cure van Urffem <i>alterna-</i>	
cure van Sardamme, niet.		<i>tis vicibus</i> metter Abt van	
de cure van Berchout,	24	Egmont,	20
de cure van Grootbrouck,		de cure van Oudemerop,	20
	24	de cure van Nyenweme-	
de cure van Avenhoren,	12	rop,	20
de cure van Zwaech,	18	de cure van Ste Martens int	
Sinte Pancras kerck t'Enc-		Nyenwelandt,	8
huysen,	12	de	
de c. van Luttekebrouk,	12	de cure van Wael in Texel,	
de cure van Westwoude,	12		24
de c. van Bynnewysel, niet.		de cure van 't Oostereynd	
de c. van Oisterblockel, niet.		in Texel,	24
de cure van Westerblocke,		int Oostereyndt te Wierin-	
	11	gen sijn 2 parochien niet	
de kercke van Abbekercke,		waerdich,	niet.
de cure van Midwoude,		de cure van Westerlandt in	
de cure van Twysch, niet.		Wieringen,	niet.
de cure van Hem,	8	de cure van Suert in Wier-	
de cure van Veenhuysen,	12	ringen,	niet.

CLVIII VOORBERIGTEN OP

de cure in Vlielandt,	29
de cure van Monickendam,	18
de cure van Coedyck,	7
de cure van Marcken,	12
de cure van Schellenwoude,	15
de cure van Suyderwoude,	24
de cure van Brouk,	24
Te Racop sijn Prochien, in absentie,	niet.
de cure van Muyden onderwint hem te geven de Proeft van St. Marien t'Utrecht. Daer of men sustineert van 's Coninckx weegen de contrarie, ende is waardich in absentie,	18
de cure van Waerder,	niet.

In Noorthollandt.

de cure van Lisse,	15	de cure van Nieuwecoop,	18
de cure van Reynsaterwater,	15	de cure van Delfshaven,	24
		de cure van Nootdorp,	20

In Zuythollandt metten lande van Arckel.

de cure van Schobbelants	de cure van Redichem,	15
Santborch alias Zwyn-drecht,	niet.	de cure van Hoirnair gheeft den Coninck ende den Heere van Seevenbergen
de cure van Leerbout,	10	<i>alternatis vicibus,</i>
de cure van Nyenland,	10	15
de cure van Arckel,	18	

In den lande van Voirne.

de cure van Rekagne,	20	de cure van Nyenlandt,	24
de cure van Zwartewale,	12	de cure van Bommeneede,	

In den lande van Putte.

de cure van Simonshaven,	de cure van Pernisse,	niet.
	18	de cure van Gorendijck,
de cure van Biert,	24	de cure van Poortegaal,
de cure van Putte,	niet.	de cure van Hekelinghe,

Vicarien staende ter collacie vanden Coninck.

Te Haerlem.

Eene andere vicarie op onser Vrouwen outaer oock gefondeert int casenbroot oover Pieter ende Andries Thomassens doot met last van 4 Missen ter weecke, In Texel. 20 Andries guldens.

In de kerkce ten Burch is een Vicarie op Sint Jacobs outaer belast mit 2 Missen ter weecke, waardich in alles, 16 Rh. gl. t'haers.

In Wieringen.

In de kerkce van Strot is een Vicarie op onser Vrouwen outaer met last van 4 Missen ter weecke, waardich 15

Te Delft.

In de selve Kercke sijn 4 andere cleyne Vicarien, te weten, op onser Vrouwen autaer, ten laste van een Misse ter weecke, waerdich tsaers 8

Opt selve autaer een andere vicarie van een Misse ter weecke, waerdich aen huysrenten, 9

Opt autaer van St. Job, belast met 2 Missen ter weecke, 13

Op S. Jacobs autaer met een Misse ter weecke, daer toe staet tsaers, 7

Inde nieuwe kercke op S. Jacobs is een Vicarie belast met 2 Missen ter weecke, waerdich 14

Ter Gouwe.

In de Prochie kercke aldaer op St. Stevens autaer een Vicarie belast met 2 Missen ter weecke, waerdich 14

Noch ander op Sint Andries oft Sint Lambrechts autaer sonder last, 13

Opt slot een Vicarie van een dagelijcke Misse, waardig, 38

In S. Catherynen Gasthuys een Vicarie mit laste van een dagelicxe Misse, 8

T'Schoonhoven.

In de kercke aldaer sijn ses cleyne Vicarien, elck niet waerdich waren een pont groot saers.

D' eene op onser Vrouwen autaer.

D' andere op St. Nicolaes autaer.

De derde opt autaer vanden Heyligen Geest.

De vierde op St. Loyaer autaer.

De vyfde op Sinte Chresten autaer.

De sesde op Sint Ouwonts autaer.

Tordrecht.

Aldaer es een cleyne Vicarie inde groote kercke.

In den lande van Voirne, en Putte.

In Diriclant is een Vicarie die in absentie waerdich is, 10

Opten huysse van Teylingen een Vicarie mit lasten van

3 Missen ter weecke, daer toe staet wt de Domeynen,

maer men en kan niet bevinden dat die gefundeert is, 24

Te Geervliet: die Scholastrie op onser Vrouwen autaer, in absentie, niet.

Aldaer sijn 3 Vicarien ter collacie vanden Coninck.

D' eene op Sint Anthonis autaer.

D' ander twee op St. Barbaren autaer. Alle 3 van cleynder estlimacien.

Te Spyckenesse een Vicarie waerdich in absentie,

In Portegael sijn 2 Vicarien. D' een van den Heyligen

Cruyce, ende heeft Mr. Willem Heda, waerdich in

absentie,

ELX VOORBERIGTEN OP BATAV. SACRA.

D'ander van onser Vrouwen, heeft Jan van Spaingens
soone, 6

	Costerien, in absentie.		
Westzanen, {	niet.	S. Martens in Nyenlandt,	
Woggenom, }		niet.	
Nubixwoude,	30 ft.	Graft,	10
Swaech,	4 S. Rh. gl.	Oudemeroep,	4
Aenhooren, Medenblick		Nyewemeroep,	6
metter Schoolen, Groot-		Ten wester in Texel,	4 S.
tebrouck, Hoochkarspel,		Te Wael in 'Texel,	3
Bommenkarspel, Lutte-		Toestereynde aldaer,	3
brouck, Bynnenwijfen,		Monickedam,	niet.
	niet.	Wairder,	3
Westwoude,	3	Caedyck,	3
Oisterblocker,	9	Middeleye,	3
Westerblocker,	6	Schellinckwoude,	
Twysch,	5	Suyderwoude,	9
Schellinchout,	5 S.	Lantsmer, Zonderdorp,	
Hem,	5	Bodegraven, Lisie, Pynac-	
Spanbrouck,	5	ker,	niet.
Sybekerspel Roelof Camer-		Brouck in Waterlandt,	2 S.
linck,	35 ft.	Racop,	8
Benninckbrouck,	30 ft.	Schevelinge,	7 S.
Winckel,	30 ft.	Sgravesande,	12
Coedyk, Sinte Panraes,		Haestrecht,	3 S.
Otterbek, Oudorp, Ursem,		Stolwyck,	6
Schermer,	niet.	Gorinchem,	10
Oistwoude,	3	Leerbrouck,	niet.

In den lande van Voirne.

de costeriet'Oestvoerne,	4 S	Swarte Waelle,	4
Rockagne,	niet.	Nyenlandt,	4
Nyeuwe hellevoet,	3	Rugge,	4
Nieuwen Hooren,	5	Outdorp,	6
		Putte,	

De Costerie te Geervliet, 8 Putte, Pinste, Spykenes-
In Westenrijck, 10 fe, Hekelingse, Corendyk,
T'Simonshaven, Biert, Portegael, niet.

Item alsoo die Coninck onderrecht is, dat inde lan-
den ende heerlicheyden voorsz. noch meer beneficien
sijn staende ende behoorende tot syn collacie, presenta-
tie ende dispositie, soo sal hy hem daer of doen ende la-
ten informeeren, om syn recht, hoocheyt ende gerecht-
tigheyt daer inne te bewaeren, soo dat behooren sal.

BATAVIA SACRA,
OF
KERKELYKE HISTORIE

Van de eerste Apostelen, die het Christen-
Katholijk Geloof in Holland, Zeeland,
Vriesland en de omleggende Landen ver-
kondigt hebben: mitsgaders van de
Utrechtsche Bisschoppen, die in het
getal der Heiligen zijn gestelt,
ofte voor Heiligen gehou-
den worden.

E E R S T E D E E L.

Van den Heyligen

E G I S T U S,

Gehouden voor den eersten Geloofs-
verkondiger in Vriesland,

Enige ^a Schryvers aangedreuen
door de liefde en glori van hun Va-
derland / en onder dezelveu Mar-
tinus Hamconius in zijne Historie
van Vriesland, geben boop dat het
geloof al van Peroos tijden af in
Vriesland gepreacht is geweest / en dat Egistus na
het

Egistus ten
onrecht van
sommigen
gehouden
voor den
eersten Ge-
loofs-pree-
ker dezer
Landen.

^a Zie Willebr. Boschari in sijne Verhandeling van de eerste A-
postelen van Vriesland. Qu. I. p. 2.

dit Land gezonden is door den H. Petrus / om Christus en zijn Evangelie aldaar te verkondigen. Bernardus Furmerius het zelve bebestigtende / in zijne jaer-boeken van Vriesland, in t 1. Boek, 6. Hoofdst. voegt daer by / dat hy geweest zou zijn een van de 72. Discipelen des Heere / en in Driesland zou zijn aengekomen omtrent het jaar 60. na Christus geboorte. Doch van dezen Egistus word geen gewag gemaakt by Molanus in zijn ^a Register, nochte in zijne ^b Geboortedagen der Heiligen. Ook is by Beda, noch Ado, noch Usuardus, noch by eenige Levensbeschijvers van de Nederlandsche Heiligen / het minste beschejd van hem te vinden. By Bollandus of zijne Opvolgers word ook geen woord van hem gerept. En alhoewel Baronius omtrent het jaar 46. na Christus geboorte vermeldt / dat de Pius der Apostelen een zekeren Egistus naar Duintsland afgesonden heeft / zoo betingt hy niet dat dezelve in Driesland zoude aengekomen zijn.

Indedaed / zeggen de Bollandisten in hunne Historische Aanmerkingen op het leven van S. Suidbertus, indien 'er al sommigen ten tijden der Romeynen in het nabuurige Batavia tot Christus mogten bekeert zyn geweest, zoo is egter dat hemelich zaad allengskens door de razerny der Heidenen uytgerukt, of by gebrek van aanqueeking verfmagt geweest.

Het zelve
word met
beter regt
benevens
de ver-

Hamconius komt naarder aan de waarheyt / schrijvende dat de H. Eligius, vertyds Bisschop van Noyons / lang voor Willibrordus tijd Christus aen de Driezen verkondigt heeft.

Hier

^a Indiculus.

^b Natales Sanctorum.

^c pag. 67.

Hier in komen met Hamconius over een / J. maardste
Molanus in zijne Geboorte-dagen der Nederland- Schrijvers
sche Heiligen, en Willibrordus Bosschaarts in zij- toegeschre-
ne Verhandeling van de eerste Apostelen van ven aan den
Vriesland. J. Mabillon ^a spreekt aldus in zijne H. Eligius,

Zaerboeken der Benedictijnen : Voor alle anderen heeft de H. Eligius, Bisschop van Doornik en van Noyons, gearbeydt om de Vriezen tot het Christene Geloof te bekeeren.
Het zelve heeft onder de Protestanten laatste-
lijk beweert de hoog-beroemde Heer Antonius
Mattheus, Boorzitter der Heeder Regten in de
hooge Schole van Leyden / een Man ten uyt-
terste vernuftig in het opgraaben der al-oude
kerkelijke Gedenk-schryften / wiens lof wy in
het verbold van dit werk noch meermaals zul-
len hebben te vermelden. Hy spreekt dan aldus ^b
met duidelijke woorden : Nochte Willibrordus
is de eerste geweest die het Evangelie den Vriezen
verkondigt heeft: voor hem is hier geweest Eli-
gius, ten tijde van Klotarius, Dagobertus en
Klodoveus II.

Het leven van den H. Eligius heeft beschyben
de H. Audoenus, Bisschop van Rouaane / des
zelfs tijd-genoot. Maar zegt Pagi ^c, het Leven
van den H. Eligius door Audoenus beschreeven is
door verscheyde vermeerderingen en byvoegin-
gen vervalscht. Doch het geene d'Achery in zijn
5. deel der Oude Schryften uyt de Handschryften
gemeen heeft gemaakt, schijnt het egte werk te
zijn van Audoenus.

Zijn leven
is beschre-
ven ge-
weest door
Audoenus,
en uytge-
geven door
L. d' Ache-
ry.

Wy gaan een kort begrip van 't zelve / meer-
endeels met de eygen en zelfste woorden van
Audoenus, hier by hoegen.

^a Tom. I. l. 18. §. 49.

^b Lib. II. de Nobil. c. 5.

^c Crit. in Annal. Baron. 2. 3. p. 6.

DE H. ELIGIUS OF ELOY,

Bisschop van Noyons, Geloofs-verkondiger in Vriesland.

Audoenus,
l. 1. *Eligii.*
c. 1.
Geboorte-
plaats en
Ouders
van *Eligius.*

c. 12.
De gedaante
van zijn
lichaam.

c. 5.
zijn ambacht.

c. 7.
Van zijn
leven.

ELigius is gebooren onder Limoges, een stad in Vrankrijk, dewelke bynaar twee hondert duyzend schreeden van de Britanniſche zee is afgeleegen; en is inde wereld gekomen in het Dorp Cataljak, het welke van de voornoemde stad omtrent ses duyzend schreeden noordwaarts afwijkt. Zijn vader wierd Eucherius, en zijne moeder Tarrigia genoemd. Hy was lang van persoon, en bloozend van aangezigt; hy droeg een fraaje peruyk, en had ook gekruld hayr; hy had fraaje handen en lange vingeren, een Engelsche troni, een eenvoudig en voorzigtig wezen, enz. Hy is een zeer deftig en kunstig Goudſmit geworden, en was uytermate gauw in allerhande ſmied-kunſten, waar door hy de gunſt en genegendheyt van Koning *Klotharius* heeft gewonnen.

Niet lang daar na, wanneer *Eligius* nu zijne mannelijke jaaren bereykt had, willende zich tot een geheyligt vat aan Godt opdraagen, en vreezende dat zijn gemoed door eenige misdaaden beſmet mogt wezen, heeft hy al zijnen ommeegang van zijne jonkheyt af aan een Priester gebiecht; en zich zelve een ſtreng boete opleggende, heeft hy de wederspanningheyt des vleefches door de vierigheyt van den geest kloekelijk beginnen tegen te ſtaan.

Koning

H. ELIGIUS OF ELOY: 5

(1) Koning *Klotharius* ondertuffchen overleeden zijnde, is zijn zoon *Dagobertus* in het opperbestier des Rijks alleen getreeden: met den zelve is *Eligius* zoo gemeenzaam geweest, dat zijn geluk aan veelen gelegendheyt heeft gegeven tot een grooten haat. Ja de booswilligen waren allegader met een haat tegen hem ingenomen, om dieswille dat hy zelf de hovaardigheyt ten uystersten haate, en een groote zucht had voor de waarheyt. En vermits hy vroom en kloekmoedig was, zoo was hy in een geduurig gevegt en in een onophoudelijken strijd tegen hunne dwaasheyt. Doch de goeden allemaal waren met verwonderinge en liefde t' hemwaarts ingenomen, enz. Hy nam dagelijks meer en meer toe in waken, in vasten en in oeffeningen van liefde: hy maakte ten dienste des Konings verscheydene gereedschappen van goud en kostelijke gesteenten; hy zat geduurig en onvermoeyt aan 't smeeden, en tegen hem over zat zijn huysknegt *Tbille*, afkomstig uyt Saxon, dewelke zijn Meesters voetstappen opvolgende, naderhand ook een eerwaardig leven heeft geleydt.

cap. 9.
Zijne ma-
nier van
leven,

Eligius dan aan het voornoemde werk zittende, had een boek open voor zijne oogen leggen, op dat hy, met wat voor werk dat hy ook beezig mogt zijn, het Goddelijke gebod altijd zoude bevroeden. Zoo dat hy een dubbelde bediening waar nam; gebruikende zijne handen ten dienste der menschen, en zijn gemoed ten dienste van Godt.

in het hof,

(2) Vorders had Koning *Dagobertus* (die een gemaakt, schoon en doorluchtig man was, zoo dat 'er zijns gelijk niet geweest is onder alle de voorgaande Koningen) zoodanige genegendheyt tot *Eligius*, dat hy zich dikwils uyt het gezelschap

c. 14.
van den
Koning
*Dagober-
tus*, wien
hy zeer
aangenaam
was,

6 HET LEVEN VAN DEN

der Vorsten, Heeren, Hartogen en Bisschoppen onttrok, en *Eligius* heimelijk gezelschap ging houden.

c. 20.
Deugden
van *Eligius*.

Hy (*Eligius*) was mild in het uytreiken der aelmissen, naarstig in 't waken, aandagtig in 't gebed, volmaakt in de liefde, uytgestort in de oormoedigheyt, uytmuntend in geleerdheyt, vaardig van redenen, omzigtig in 't spreken, ten uyersten heilig in zijnen ommevang, door geen band aan de wereld vast gebocid, dienstvaardig tot het oppassen van de dienaaren des Heere, bekommerd voor de verlossinge der gevangenen, rustig in het helpen der behoefstigen, kloekmoedig in het allerzwaarste lijden, vrolijk in het oeffenen der goede werken, ten hoogste veilig in 't midden der bekooringen, zeer mildaartig in 't beoeffenen der herbergzaamheyt; gerust in 't midden der smaadheden, weldoende onder de afgunstigheden, en soo wel in voorspoed als in tegenspoed altijd op den Hemel oogende, enz.

Zijne wonder-
dere wer-
ken.

Hy heeft verscheydene Kloosters gestigt / als dat van Solemniz onder Limoges, en noch andere binnen Parys: hy heeft verscheydene Mirakelen gedaen / een doore hand geneezen / kreupelen doen wandelen / het gezigt aen een blinden te Parys wedergegeeven / en verscheydene armen met een weenigje wijn gelaast. Ook heeft de Heylige Man verscheydene ketters en afgebalenen door zijne behendigheyt ontdekt en aange-
weezen.

L. 2. c. 1.

* gemeen-
lijk Klo-
garijs.

Zoo had dan *Eligius* al over lang in 's Konings Paleis onder een wereldsch kleed gedient den ceuwigen Koning, en den Vorst van alle vorsten, Christus. Hy was aldaar geweest van den tijd af van Lotharius * den middelsten, dien sagtmoedigen Koning der Franssen, als ook den geheelen tijd

tijd van den doorluchtigen Vorst Dagobertus, en van zijnen zoone Klodoveus; en is in 't leven gebleeven tot in 't begin der regeeringe van den jongsten Lotharius. (3) Maar in die dagen schoot de

Zijn yver in het uytroeyen van de Simony.

Simoniansche kettery geweldig haare wortelen in de steden en alle de grenzen van 't Fransche rijk... Doch hier tegen hebben zich de heilige Mannen *Eligius* en *Audoënus* met alle zorgvuldigheyt en vlijtigheyt aangekant; en een gemeene Vergadering met andere Katholijke Mannen aangeleit hebbende, zoo hebben zy den Vorst en de Grootten van zijn rijk aangezet, om dit doodelijk vergift ten eerste uyt het lichaam van Christus, het welke de algemeene Kerk is, uyt te roeyen. . . . . Toen hebben zy allegader met gemeenen raad, door de ingeeving des H. Geests, en op het bevel des Konings, goedgevonden dat niemand door 't geeven van schenkaadjes tot het Priesterlijke ampt zoude toegelaaten worden: ende dat men tot de Bisschoppelijke waardigheit niet zoude verkiezen de geenen, die als roovende wolven zich inbeelden dat de gaven van den H. Geest te koop waren voor giften en vereeringen; maar veel liever aanzoodanige Mannen, die van een goede getuigenisse, en van een onbesprooken leven waren.

Daar op hebben zy dan den H. *Eligius*, in allerhande goede werken uytblinkende, en reeds met het hemelsche licht bestraald, om de verdienste van sijne heiligheit tot het Priester-ampt verkooren, ten einde hy de Kerk van Noions zoude beftieren; dewijl *Acharius* binnen dat zelve loopende jaar overleden was.

Cap. 2:
Hy word om de verdienste van zijn leven Priester gewijd, en tot Bisschop aangestelt van de Noyonsche en aangrenzende Kerken.

Zy hebben ook beneffens hem verkooren zijnen mede-gezel *Audoënus*, die genoemt wierd *Dado*, om de Rouaansche Kerk te regeeren.

Zoo hebben zy dan op deeze wijze eenen Goud-

doch tegen
zijnen dank
en na den
gestelden
tijd in den
staat van
Klerk over
gebragt te
hebben.

smit geschooren, en tot opziender aangestelt van Steden en Burgten, namentlijk van *Vermand*, het welke een *Metropolitaansche* stad is, en van *Doornik*, eertijds een Koninklijke hoofdstad; mitsgaders van *Noyons*, van *Vlaanderen*, van *Gent*, en van *Koriryk*. Sy hebben hem wel voornamentlijk tot Harder over deeze plaatzen aangestelt, om dat de inwoonders van dat landschap noch voor een groot gedcelte gedompeld lagen in de doolingen des Heidendoms, en aan verscheidene by-geloovheden toegedaan waren; en om dat zy als wilde dieren niet in staat waren, om het woord der Zaligheyt van iemand te ontvangen. Doch de zalige Man, konnende zich geensins van het opgeleyde ampt ontslaan, op dat hy egter niet zoude schijnen in eenigen deele van den Regel des Katholijken geloofs af te wijken, heeft zich niet eer tot Priefter laten wijden, voor dat hy eenigen tijd, zoo als die door de Kerk-wetten bepaald is, in het ampt van Klerk had overgebragt.

Na dat de tijd van uytstel dan verstreeken was, .. zijn wy by een gekomen in de stad Rouane, en op den veertienden dag van de derde maand, in het derde jaar van Koning *Klodoveus*, die noch zeer jong was, op Zondag, voor het zingen der Litanyen, onder een grooten toeloop van volk, onder een menigte van Klerken, en onder een groot getal van zangers, (*dus spreekt* Audoënus,) door de Bisschoppen ingewijdt; ik van *Rouaane*, en hy van *Noyons*.

Met wat
zorgvul-
digheyt en
arbejd

Maar wie sal naar waarde kunnen beschrijven hoedaanig, en hoe manhaftig dat *Eligius* zich gedraagen heeft, als hy Bisschop geworden zijnde, naar zijn verblijf-plaats is gekeert? . . . Ik moet het bekennen, (*zegt de selve Schrijver*) noit heb ik grooter naartigheyt in iemand gezien, noit heb

heb ik gehoord dat iemand in Vrankrijk diergelij-
ke werken op zoodaanige wijze gedaan heeft....

Daarenboven ging hy met een harderlijke zorg-
vuldigheid de Steden en Dorpen, die hem toebe-
trouwt waren, in 't ronde bezoeken: Doch de
Vlamingen en de *Antwerpenaars*, mitsgaders de
Vriezen, de *Zeeuwen* en de *Barbaaren* aan de Zee-
kusten woonende, aan dewelken als te verre af-
geleegen het Evangelie noch niet verkondigt was
geweest, hebben hem in den eerste met een vy-
andlijk gemoed en met een barffe afgekeertheyt
bejegent: doch naderhand, wanneer hy hen het
Goddelijke woord, door de genade van Christus
allengskens begon in te boezemen, heeft het groot-
ste gedeelte van dat ruwe en woeste volk de af-
goden verlaaten, zich tot den waaren Godt be-
keert, en aan Christus onderworpen. enz.

Cap. 3.

dat hy zijne
harderlijke
bediening
waargeno-
men heeft.

Wat vrug-
ten dat hy
door zijn
preeken

Hy heeft ook zeer veel, en met een geduurige
beezigheid gearbeyd onder de *Vlamingen*. ^a Te
Antwerpen heeft hy zeer gestreeden; en heeft
een menigte van doolende *Zeeuwen* ^b bekeert: hy
heeft eenige afgodische Tempels, door Christus
schild beschermt zijnde, met het gezag van eenen
Apostel afgebroken. Ook heeft hy veelerhande
afgodery, waar dat hy dezelve quam te vinden,
ten gronde uitgeroeit.

Cap. 8.

gedaan
heeft by de
Vlamingen
en *Zeeu-
wen*,

Hy heeft zeer heylzaame lessen aen het volk
gegeven / booznamentlijk hoort booz zijne dood/
dewelke hy ook voorzegt heeft: en onder ande-
ren: Gedenkt dat gyl. (in uw Doopzel) een ver-

Zeer heil-
saame ver-
maaningē

¶ 5

bond

^a *Bollandus* (in zijn Voorbericht op het leven van den *H. An-
scharius* op den 11. February, en op dat van den *H. Amandus* op
den 6 February,) bemerkt dat 'er geen Schryver ouder als *An-
doënnus*, gevonden word, die gewag maakt van de *Vlamingen* en
Antwerpenaars.

^b in 't Latyn *Sueci*, dewelke volgens *Matthæus de Nobil. cap. 5,*
p. 181, geen andere alhier ter plaatze zyn als de *Zeeuwen*.

bond hebt aangegaan met Godt, en dat gyl. in het Sacrament van 't zelve doopzel belooft hebt, den duyvel met zijne werken te verzaaken. . . .

Wacht u altijd voor den breeden weg, die ten bederve leidt; betracht den engen weg, door den welke de eeuwige zaligheyt gevonden zal worden.

Als hy ondertuffchen menigmaal van het on-dankbaare en trouwelooze volk getergrt, en bynaa tot schimpens toe getart en gefart wierd, soo week hy daarom niet af van zijne leeringe; maar zich des te zagmoediger, geduldiger, ootmoediger en goedaardiger betoonende, bad hy den Heere noch voor henlieden.

Te Aldenburg / te Koodenburg / te Oostburg / te Brugge en elders heeft hy nieuwe kerken aengeleert.

Het jaar
en de dag
van zijn
overlijden.

Zijn sterf-jaar, zegt Pagi, ter voorsz. gemeente plaats / hangt af van het sterf-jaar van Koning Dagobertus. Dat Eligius egter het jaar 658 bereikt heeft, en in het zelve gestorven is, blijkt uyt zeker privilegie, door Emmo Bisschop van Sens verleend aan het Klooster van S. Pieter binnen Sens, het welke vermeldt wort door Mabillon ^a in de derde eeuw der Benedict. Het zelve was gerigt aan de mede-provinciaale Bisschoppen van Sens, te weten aan Chrodebertus, Faro, Bertraldus, Audoenus, Gausbertus, Eligius; en was verleent, zoo als op het eynde te leezen staat, in het derde jaar der regeeringe van onzen Heer den Koning Klotarius, ('t welk ingegaan is na de tweede week der maand November, in 't jaar onzes Heere 658.) en dat in een vergaderinge van Bisschoppen, van de welken verscheidene het privilegie ondertekent hebben; ook hebben het de ses gemelde Bisschop-

schoppen ondertekent, behalven *Eligius* alleen: maar daar tegen heeft *Momolemus* het ondertekent, dewelke, zoo als men zekerlijk weet, de nazaat is geweest van *Eligius*. Zoo dat, gelijk *Mabillon* hier uyt wel besluyt, *Eligius* gestorven is kort na het verleenen van het gemelde privilegie, en dat op den eersten van December, op welken dag zijn naam in een oud maand-register vermeldt staat. Want niet tegenstaande dat nogte *Audoënus*, nogte iemand der oude Schryveren, zijnen sterf-dag aangetekent hebben, en dat de Heiligen dikwils niet op de eige dagen geviert worden, als zy (4) gestorven zyn, egter omdat *Audoënus* in zijn 2 boek, aan 't 35 hoofdstuk, verhaalt, dat 'er na *Eligius* dood bloed uyt zijne neusgaten gevloeit heeft, schoon dat het in den winter was, en dat de gemelde Sensesche Kerk-vergadering zekerlijk gehouden is omtrent het eynde van 't jaar 658, wanneer het derde jaar van Koning Klotarius inging, zoo is het waarschijnlijk dat *Eligius* op den dag en jaar boven gemeld, in den Heere ontslapen is; en dat zijne dood tot noch toe laater als 't behoorde aangetekent is geweest; voornamentlijk door de geenen die den sterf-dag van Koning Dago-berrus seven jaaren laater stellen.

Zijne voornaamste feest-dagen, zegt *Molanus*, zyn die van zijne aflijvigheyt op den eersten van December, en die van zijne overvoeringe, daags na de geboorte van S. Jan den Dooper. Zyn lichaam rust te Noyons, doch daar is ook een gedeelte van in de Salvators Kerke te Brugge.

(5) In het groote werk / Bibliotheca Patrum, staan 16. Homilien, of Christelijke Onderregtingen op den naam van den H. Eligius, dewelken elk in 't byzonder onderzocht worden door

Zijne
Feest-dagen,

als ook zijne
ne schriften,

Le

Le Cointe op het jaer 659. en N. 21. tekent hy aan / dat de achtste en de sestiende uyt de lijst van Eligius werken moeten uytgeschryft worden: doch dat het werkje van de Regelmatigheit van den Katholijken ommegang, het egte werk is van Eligius, alzoo het vermeldt staat by S. Audoenus. Het zelve word gebonden onder de onegte werken van den H. Augustinus. Doch Aubertyn heeft door verscheidene betuyzen getoont dat alle die Homilyen, die in de Bibliotheca Patrum op de rekening van S. Eligius staan / hem valschelyk toegeschreven worden. De Schryfber der zelven schijnt geleest te hebben omtrent het begin ofte in 't midden der negende eeuw; want zy zijn alle aan malkander gelapt uyt verscheidnen stukken der Gudsaderen; en 't zijn niet als stukken en byziken / getrokken uyt de Oude Daders / en wel voornamentlyk uyt den H. H. Augustinus, Ambrosius, Cesarius van Arles, Benedictus, Gregorius den Grooten, en meer anderen die van hem niet genoemd worden.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Te weten *Klotarius II.* En omtrent *Dagobertus* staat te weten, dat hy al een jaar drie of vier by het leven van zynen Vader over een gedeelte van Frankryk had geheerscht.

2. Deze *Dagobertus* heeft de vermaardste Kerken van Frankryk zeer mildadiglyk en koninklyker wyze begiftigt. En by heeft hier ook niet qualyk mede gestaan: want dit is de oorzaak geweest, indien wy *Mezerai* gelooven, dat de Geestelyken hem hemel-hoog gepreezen en verheven hebben; als of 'noit godvruchtiger, kloekmoediger, wijzer en volmaakter Koning op den Franschen throon had gezeeten. Ook heeft hy al eenige

deug-

deugden gehad, en op het begin van zijne regeeringe vast niet te zeggen. Maar die naderhand verscheidene groote Heeren, om geringe oorzaken en zonder forme van regten heeft laten ombrengen; die een geestelijke Dogter uyt het Klooster getrokken, en tot zijne huysvrouw genomen hebbende, by dezelve noch een menigte van bywyven heeft genomen; die zulke een zucht tot het geld en goed hadde, dat een ieders goed zijne gading was, en dat hy de handen sloeg aan de rykdommen en cierraaden der Kerken, die sal sijns gelyk op het stuk van deugden ligtelyk kunnen vinden. Hier over kan gemelde *Mezeray*, en daar en boven *Aimonius*, *Fredegarius*, *Scipio du Pleix*, en meer anderen nagezien worden.

3. Het zelve getuigt ook *Mezeray* achter het leven van *Klotarius II.* zeggende: dat de overmatige rykdommen der Kerken aanleiding tot dit quaad gegeven hebben: de eer- en geldzuchtige menschen, ziende de pragt en de rykdommen der geestelyke ampten, begosten daar ook op te vlammen: de grootsten van het ryk lieten de aanzienlykste bedieningen van het Hof voor een Myter vaaren, wetende dat zy dan geëert en geacht zouden zyn, en van alles vol op hebben; en dat de geestelyken zoo niet te vreezen hadden van 's Konings ongenade.

De Koningen speelden daar ook onder, en maakten zich als rincer van de verkiezingen, die dan doorgaans op iemand van 's Konings maagschap vielen. Hier uyt volgde een openbaare koophandel omtrent de Kerkelyke ampten: de Bisschoppen waren nergens minder als in hunne Bisddommen te vinden: en waren geduurig en slaaffelyker wijze aan het Hof gehegt. Zy wisten meer van banketteeren, en van kostelyk en op zijn hooffsch gekleed te gaan als van hunne kudden te hoeden. En dit was dan vorder de reden dat de menschen doorgaans geene achtung voor die gewaande harders en hadden; en dat de Kerkelyke goederen in de binnelandsche oorlogen den eersten en zwaarsten aanstoot moesten uytstaan, en als ten prooie stonden voor de baldaadigheyt der soldaaten.

Het ontbrak egter niet aan een goed getal van vrome en godsdienstige Kerkvoogden, die hunne kudde door een heiligen ommegang gestigt hebbende, den zegen

14 AANTEKENINGEN OP DEN

gen van hun volk, en den lof van al de wereld verdient hebben.

4. Egter worden zy doorgaans op hunnen sterf-dag geviert: en de Kerk geeft aan deezen dag den naam van hunne geboorte-dag, om dat zy als dan een nieuw leven ontvangen, op het welke nimmermeer geen dood zal volgen. En hierom is het dat de H. *Cypriaan*, ja de algemeene Kerk, zoo zorgvuldiglyk belaste den sterf-dag der Martelaaren aan te tekenen, zonder sich aan den dag van hunne geboorte te kreunen. En de Kerk viert geene geboorte-dagen van eenige Heiligen, als die van onzen Zaligmaker Jesus Christus, van de H. Maagd Maria, en van S. Jan den Dooper: die al ten tyde van Augustinus geviert is geweest. En het slydt tenemaal tegen den geest der Kerke, een vleeschelyke geboorte, die door de erf-zonde besmet is, en geen opzigt en heeft op J. Christus, godsdienstelyk te willen vieren. Wel is waar dat men eertyds de vleeschelyke geboorte van S. Agnes op eenige plaatsen geviert heeft, op den achtsten dag na het Feest van haar martelie; althans de Martelaars-boeken van de sevende en achtste eeuw, en het Sacrament-boek van den Paus Gregorius door *Mepardus* uytgegeeven, maaken daar duidelyk gewag van. Ja sommigen spreken even eens, gelyk de geleerde *Baillet* in zijn *Voorberigt op de Levens der Heiligen* te kennen geeft, als of de vleeschelyke geboorte van S. Agnes, en die van S. Columba ook op eenige byzondere plaatzen geviert zyn geweest. En eenige byzondere en al te voorbaarige menschen hebben zich, niet lang geleden, vermeetten den geboorte-dag van *Magdalena de Pazzi* tot een Feest-dag op te regten. Doch dit alles, als steunende op een losse en ongegronde godvruchtigheid, is door de H. Kerk af-gekeurt; die niet als de drie gemelde geboorte-dagen heeft behouden.

Zoo word dan door den geboorte-dag der Heiligen, volgens de taal der H. Kerke, verstaan de dag van hun overlyden. By toepassing word die naam ook wel gegeeven aan andere Feest-dagen, die door de Kerk ter eere der Heiligen zyn ingesteld, om eenige gunsten ofte weldaaden door Godt aan die Heiligen beweesen, te vieren. Zoodaanige zyn, by voorbeeld, het Feest der **BEKEERINGE** van groote zondaaren, om dat zy alsdan
als

H. ELIGIUS OF ELOY. 15

als een nieuw leven ontvangen hebben; het Feest der ROEPINGE van eenige Apostelen; het Feest der KERK-
WYDINGE, 't welke aangezien word als de geboorte-dag
van die geheiligde plaatsen: de Feesten van de algemeene
en voornaamste Kerkvergaderingen, die by de Grieken's
jaarlyks met een groote staatsfe geviert wierden; hoewel
dat zoodaanige Feesten by de Westersche Kerken onbekend
zyn geweest.

5. *Andoënus* zegt noch van onzen *Eligius*, dat hy zijn
volk dagelyks vermaande met een onvermoeiden yver,
dat zijne Predicatie zeer kort waren, maar deffige onder-
derregtingen en opwekkingen ter deugd behelsden.

En *du Pin*, over *S. Eligius* schryvende, zegt, dat het
Vertoog, ofte de Redenvoering, die onder de onegte
werken van *S. Augustinus* gedrukt staat, eygentlyk is
opgesteld door *Andoënus*, en als een kort begrip ge-
trokken is uyt alle de Predicatie van *S. Eligius*. Hy
meent ook dat die 16 *Homilyen*, waar van hier gesproo-
ken word, ouder zyn dan de negende eeuw: en tegen
de opwerping, dat 'er geheele Spreuken uyt laateren
Schryvers in gevonden worden, heeft hy dit te zeggen,
dat die door den eenen ofte anderen uytshryver daar
ligtelyk kunnen ingelascht zyn.

S. Wilfridus Episcopus.

DE H. WILFRIDUS,

*Bisschop van York, Geloofs-Verkondiger
in Vriesland.*

Vol-

Volgens de Bollandisten ^a heeft de H. Wilfridus, Bisschop van Jork, Christum hier allereerst verkondigt; doch niet zoo zeer na voorgaande overlegging, en door zyn eigen opzet, als door zekere gelegendheit, die hy behendig waargenomen heeft. Hier nevens gaat de beschryving van zyn leven uyt Eddius Stephanus, ^b als ook uyt den Eerwaardigen Beda, ^c en uyt meer anderen.

Wilfridus in Britanje gebooren, zijnde een kind van loffelijken inborst, en zyn leven zeer schikkelyk aanstellende, droeg zich in alles zoo zedig en omzigtig, dat de bejaarde persoonen hem niet zonder reden, als of hy een van hun getal was, beminden en in waarde hielden. Veertien jaaren oud geworden, heeft hy het kloosterlyke leven boven het wereldsche geschat. Het welke als hy zynen Vader te kennen had gegeven, want zijne moeder was reeds (1) overleden, zoo heeft dezelve zijne begeerten en hemelsche bewegingen gaarne ingewilligt, en hem vermaant by zijne heilzaame voornemens te blyven. Zoo is hy dan gereist naar het eiland (2) *Lindisfarne*; en zich aldaar tot den dienst der Monnikken begeevende, was hy zeer vlytig om al't geen tot de Kloosterlyke zuiverheit en Godvruchtigheit behoorde te leeren en te onderhouden. En vermits hy van een schrander verstand was, heeft hy zeer ras, en zelfs noch niet geschooren zynde, de Psalmen

Wilfridus
een Brit.

Beda.

Hy wordt
Munnik in
t eiland
Lindisfar-
ne, en Abs.

^a Tom. I. Marr. §. 8.

^b By Mabillon, in de vierde eeuw der Benedictynen, aan het 1. deel.

^c Lib. 5. Hist. Anglic. c. 20.

Hy is in 't
jaar 658
naar Ro-
men gereift
om de ge-
bruiken der
Roomfche
Kerke te
leeren ken-
nen.

Is in zyne
weder-
komt in
Vrankryk
Klerk ge-
worden,

en daar op
ook Prie-
fter in jaar
665.

men en eenige boeken van buiten geleert... Als deze jongeling Gode in 't zelve Klooster eenige jaaren aldus gedient had, zoo heeft hy, als een fmedig verftand hebbende, allenskens gemerkt dat de weg tot de deugt, zoo als die by de Schotten geleert wierd, in (3) geen en deele volmaakt was. Zoo heeft hy dan by zich zelve vast gefteft naar ^a Ro- men te reizen, en aldaar te gaan bezigtigen wat voor kerkelyke en kloosterlyke plegtigheden dat 'er by den Pauffelyken Stoel onderhouden wierden. . . . *Wilfridus* dan te Rom en aangekomen zynde, en zich dagelyks in het gebed, en in 't opmerken der Kerkelyke zaken zeer naarftig oef- fenende, is geraakt in de vriendschap van een zeer heilig en geleerd Man, te weten van den Aarts- diaken *Bonifacius*, dewelke ook een Raadsman was van den Apostoliffchen Biffchop ^b, door wiens onderregting hy ook de boeken der vier Evange- lien, elk op fijn order, heeft geleert, als mede de regte Paafch-rekening, en meer andere dingen.. Hy is in Vrankryk gefchooren en Klerk gewor- den. . . en in Britanje komende is hy door een nauwe vriendschap vereenigt met den Koning *Alfridus*, dewelke geleert had de Regels der Ka- tholyke Kerke altijd op te volgen, en in waarde te houden. . . Op het bevel van den gemelden Koning is hy Priefter gewijdt door *Agilbertus* (4) Biffchop van Winchefter; want de Koning be- geerde een man van zoodanige geleerdheit en god- vruch-

^a Eddius Steph. tijdgenoot van *Wilfridus*, fpreekt aldus in zyn leven, 't welk door Mabillon, in *appendice feculi IV.* in 't licht gegeeven is; *De jongeling heeft een inval gekreegen om den weg, die door onze landgenooten noch niet betreden was, op te fpeuren: en hy ftelt op dien tijd het begin der Roomfche Pellegrinaagien, die naderhand zoo menigvuldig uyt Groot Britanje naar Rome zyn gefchiedt.*

^b Van *Eugenius I.*, die den 8. Sept. 654. op den Pauffelijken Stoel verheven is.

vruchtigheid geduurig in zijn gezelschap tot zijn eigen Priester en Leeraar te hebben. Kort daar op, na het ontdekken en uytroeien van de Seede der (5) Schotten, heeft hy hem met raad en toestemminge van zijnen Vader *Oswus*, naar Vrankryk gezonden, en verzogt dat hy, die nu omtrent 30 jaaren oud was, voor zijn gebruik tot Bisschop mogt gewijdt worden; op welken tyd dezelve *Agilbertus*^a het Bisschoppelyke ampt over de Stad Parys bekleedde (6) . . . . Terwyle dat (7) hy noch over zee vertoefde, is *Ceadda*, een man van een heilig leven, door bevel van den Koning *Oswi* tot Bisschop van Jork gewijdt.

Vervolgens word hy, doch tegert zijnen dank door den Bisschop van Parys gewijdt tot Bisschop van Jork, in 't jaar 669.

Doch als *Ceadda* (8) naderhand die post moest verlaaten, zoo is *wilfridus* in het bezit van dat Bisdome getreden.

Terwijl de Koning Egfridus hem overlast quam aan te doen / heeft hy zich beroepen op den Apostolischen Stoel^b; en wierd ondertusschen door zijne bynden / en onder anderen door *Ebroinus*, (9) opper hof-meester van Vrankrijk / zelfs buyten Engeland vervolgt.

Hy wordt door toedoen van den Koning Egfridus uyt zyn land gejaagt.

Maar zoo als hy naar Rome zoude reizen^c, om zijne zaak aldaar voor den Paus te bepleiten, en reeds

Naar Rome reizende om zijne zaak voor

^a Of *Agilbertus*, dewelke naar de getuigenis van Beda (1. Boek, 28. hoofd) Britanje verlaaten hebbende, en Bisschop van Parys geworden zijnde, onzen Wilfridus te Compiègne heeft gewijdt. Waar uyt men zien kan hoe dat als toen het gebruik was dat de Britten in Vrankrijk gewijdt wierden.

^b Thomas Munnik van Ely betuygt in het leven van de H. Ethildrita, Maagd en huysvrouw van Egfridus, dat deze twist hier uyt ontstaan is, om dat zy op het aanraaden van den H. Wilfridus, doch met bewilliging van haaren man, zich in het klooster van Co'ldingham, eene stad van 't huidige Schotland, had begeeven. Waar hy noch quam de gierigheid van Ermenburga, die de Koning na het vertrek van Ethildrita tot zijne vrouw had genomen.

^c Beda, als boven, § Boek, 20 hoofdst.

den Paus te bepleiten, is hy in Vriesland gelandt, in 't jaar 678.

Heeft den winter aldaar met preeken niet zonder groote vrucht overgebracht.

reeds t' s'cheep gegaan was, is hy door het opsteken van een westen-wind gedreven op de kusten van Vriesland; alwaar hy door die woeste menschen, en door hunnen Koning *Aldgisus*, met alle tekenen van eere en vriendschap onthaalt zynde, Christum aan de zelve heeft verkondigt: en wel zoodanig, dat hy verscheiden duizenden, na dat hy hen alvorens door het woord der waarheit onderregt had, van de vuiligheid hunner zonden door het bad des Zaligmakers heeft gezuivert. Zoo dat hy het werk van 't Evangelie, 't welk naderhand door den zeer eerwaardigen Bisschop des Heere, *willibrordus*, voltrokken is, daar ter plaatze aller eerst heeft begonnen. En dus heeft hy den winter aldaar met het nieuwe volk des Heere gelukkig overgebracht.

^a Als door zijne predikatie de Heidensche opgeblazendheit van den Koning *Adalgisus* ten eerste getemt was, heeft zulks beter gelegendheit gegeven om het geloof aan de anderen te preeken^b. Zoo dat hy de eerste gewect is, die het woord Gods aan dat volk verkondigt, en het zelve tot Christus bekeert heeft.

Gelukkig waren de Vriezen geweest / hadden de noodwendigheden der Kerke aan Wilfridus toegelaaten by hen te blijven!

Zijne reis over Frankrijk nemende.

^c Als de lente dan zich door het ontluiken der bloemen begon te vertoonen, heeft *Wilfridus* zyne reis wederom aangenomen, en is voor eerst gekomen by *Dagobertus II.* Koning der Over-rhynsche^d Franschen. Deeze had noch niet (10) vergeeten hoe dat hy hem voorheene, als hy door de kuy-

^a *Wilhelmus Malmesbur. Lib. 3. de Gestis Angl.*

^b *Th. Stubbs, in Chron. Pontif. Ebor.*

^c *Malmesbur.* als boven.

^d Deze wierden door den Rhy van de Vriezen gescheiden; ten welkers opzigte zy over den Rhijn woonden.

kuyperry der Grooten verdreeven was, en uyt Ierland tot hem quam vluchten, huysvesting had gegeven, en met paarden en gezelschap voorzien om weder naar zyn land te keeren; zoo heeft hy dan *Wilfridus* vriendelyk onthaalt; en met veele gebeden by hem aangehouden, dat hy dat landschap door zyn verblijf zouw verceren, en ten dien einde het Bisdom van Straatsburg ^a aanneemen.

Wilfridus heeft in het verzoekt van Koning Dagobertus niet betwiffelt. Maar na dat hy hem buiten twiffel had verhaalt wat dat Godt dooz zynen arbeid in Drieland al uitgeboert had/ en den zelve gebeden dat jonge gewasch dooz zyne gunst en bescherming aan te queeken / en hem de gunst en genegenheit van den Koning *Adalgisus* of *Aldgisus* bodder te bezorgen ^b / zoo heeft hy zyne (11) reis naar Rome voorgezet. ^c Als zyne zaak aldaar in 't byzijn van den Paus *Agatho* en van verscheidene Bisschoppen verhandelt was, zoo hebben zy allegader geoordeelt dat hy tot zyne onschuld betigt was, en zyn Bisdom verdiende te behouden. En als de Paus *Agatho* op den zelve tyd een Vergadering van honderd en vyf en twintig Bisschoppen te Rome had beroepen tegende geenen, die ^d maar eenen wilen eene werking in onzen Heer en Zaligmaker vast stellen, zoo heeft hy ook *Wilfridus* (12) daar by ontboden;

Bede als boven.

In de stad Rome aangekomen wordt hy in de tegenwoordigheit van den Paus *Agatho* in een Roomsche Vergaderinge vry gesproken: en zijnde en aldaar over zijn gedrag gepreezen,

^a Het Bisdom van Straatsburg stond op dien tijd open.

^b Men meent dat deze Koning Dagobertus van *Adalgisus* verlof verkreegen heeft om aldaar een Kerk te bouwen: tot wiens opbouw dezelve Dagobertus misschien wel iets van 't zijne mogt gegeven hebben, en aan den Bisschop van Keulen last gezonden om daar een Priester over te stellen, 't geen van hem niet nagekomen zoude zyn.

^c Bede als boven.

^d Tegen de Monothelyten.

en het Ge-
loof van 't
Eiland Bri-
tanje ver-
klaart heb-
bende.

en hebbende hem onder de Bisschoppen plaats doen nemen, deed hy hem zyn geloof, mitsgaders het geloof van het Landschap ofte Eiland daar hy uyt gekomen was, verklaren en opzeggen: en vermits hy met de zynen goed Catholyk bevonden wierdt, zoo hebben de Vaders goed gevonden het zelve onder anderen in de verhandelingen der Vergaderinge aan te tekenen. Het zelve is dan met deze woorden beschreeven:

Wilfridus, Gode wel behagende, Bisschop van de stad York, zich over zijne zaak tot den Apostolischen Stoel beroepende, en door de zelve macht van eenige zekere en onzekere dingen vry gesproken, en daarenboven benevens 135 andere mede-Bisschoppen op den regter-stoel gezeeten zijnde, heeft wegens het gansche noorderlijke gedeelte van Britanje, en wegens de eilanden van Ierland, dewelke door de volkeren der Engelschen en Britten, mitsgaders der Schotten en Picten bewoont worden, het opregte en Catholijke geloof beleden, en door zijne ondertekening bekrachtigt.

Hy keert
weder naar
zijn land.

Maar hy
wordt an-
dermaal en
derdemaal
verjaagt.

“Daar op is hy noch binnen het zelfde jaar naar Britanje gekeert, en vreedzameyk tot den Koning gaande heeft hem gegroet; en aan den zelve de geschreeve vonnissen van den Apostolischen Stoel, benevens de goedkeuring en ondertekening van de gansche Vergaderinge, ootmoedelyk vertoont. enz. Eenige hebben hem, tot bederf van hunne eige ziel, gelastert, zeggende: dat hy deze schriften voor geld gekogt en bekomen had. Toen is 'er op bevel van den Koning en van des zelfs Raads-heeren, met toestemminge der Bisschoppen die zyn Bisdrom inhielden, besloten dat hy naar de gevangenis geleidt zou worden, en aldaar negen maanden lang zonder eenige ecr opgesloten blyven: enz. (12) **Zijne zaak is naderhand wederom bepleit onder den Paus**

Joan-

Joannes VI. In 't jaar 681. wierdt hy uyt Mercie en West-Saxen verjaagt / en is daar op naar de Zuyd-Saxen gereist / ^a en heeft het landschap der (14) Zuyd-Saxen van den afgoden dienst tot Christum bekeert. . . . In 't jaar na Christus geboorte 687, zijnde het tweede jaar van Aldfridus, die na Egfridus op den thronn heeft gezeeten, heeft hy zynen stoel en zyn Bisdom op uytnodiging van den Koning zelf weder gekreegen.

Doch vyf jaaren daar na is hy op nieuw beschuldigt, en door den zelve Koning en verscheidene Bisschoppen uyt zyn Bisdom gejaagt. Dus dan gebannen zijnde is hy van Ethelredus Koning van Mercie in zyn land genomen. Als hy aldus in ballingschap in het landschap van Mercie omzwerfde, heeft hy Suidbertus, die ten dien einde tot hem gezonden was, in 't jaar 703. tot Bisschop gewijdt, zonder hem aan eenigen Bisschoppelijken stoel te verbinden.

^b Ten tijde als Joannes VI. den Pausselijken stoel te Romcn bekleedde / is zijne zaak bepleit in de vergaderinge van (15) Esterfeld, dewelke in 't jaar 702. tegen hem uytgeschreeven was. In dezelve is hy verklaart verballen te zyn van alle zijne bezittingen; en daar benevens is 'er een ban-voornis tegen hem en tegen zijne aanhangers uytgesproken / het welke ook zoo strengelyk onderhouden wierd / dat ze (16) zich niet gewaardigden zelfs de spijzen die door iemand van de zynen gezegent waren / ofte de vaten die van hen gebruikt wierden / aan te raken.

Doch zich ondertusschen op den Apostolischen stoel beroepen hebbende, is hy in den ouderdom van 70. jaaren naar Romcn getrokken, (in het jaar 703.) Te Romcn aangekomen zynde, en

en met een
strenge ban
geslagen.

Doch voor
den Paus
Joannes
binnen
Rome vry-
gesproken.

254

^a Beda ibid. ^b L. Mabill. tom. 2. Annal. Benedict. l. 19. n. 12.

Beda 1.5.
c.20.

verlof gekreegen hebbende om zich in het byzyn van zijne beschuldigers te verantwoorden, zoo is door verscheidene Bisschoppen, die benevens den Paus *Joannes* (VI) over zijne zaak zaten, met eenpaarige stemmen uytgeweezen, dat zyne beschuldigers in eenige deelen valsche betigtingen tegen hem gesmeect hadden. . . . Het welke verstaan zynde, zeiden zē allegader, beneffens den Paus zelf, dat een Man van zoodaanig een gezag, die het Bisschoppelijke ampt nu zedert veertig jaaren bediende, geensins behoorde veroordeelt, maar van alle opgetigte misdaden ten volle vrygesproken, en met eere naar zijn Vaderland weder gezonden te worden.

Door Vrankrijk naar zijn Land keerende, valt hy te Meaux in een zwaare ziekte, in 't jaar 705. Daar na wordt hy in 't eerste qualijk, doch naderhand wel door den Koning bejegend, en sterft in vrede in 't jaar 706.

Beda
als boven.

Als hy dan wederom naar Britanje reisde / en in Vrankryk (in 't jaar 705.) aangekomen was / is hy door een schielijke krankheit overballen / en naar Meaux gebragt : alwaar hy vier dagen en vier nachten voor dood gelegen hebbende / eindelijk op den vyftden dag / door een haarblyhelijk reken van de Goddelijke hulp / wederom is geneezen. . . . Ten laatste / na dat hy noch vier jaaren / zederd zijne wederkomst in Britanje, in rust en vrede had overgebragt / en in de (17) Bisschoppelijke bediening over zyne kerk ^a tot yders genoegen herstelt was geweest, zoo is hy in 't jaar 709, op den twaalfden van October overleeden binnen zyn klooster, het welke hy had in het landschap van *Undal*: maar door de bestelling van den Abt *Rudbaldus*, is hy door de Broeders gedraagen naar zyn eerste Klooster, genaamt *Rippon*, en in de kerke van den H. Apostel Petrus, ten zuyde van het Outaar, begraven. Iemand heeft 't zyner eere een Graf-schrift gedigt, 't welk in onze taale aldus luydt :

Hier

^a Hy is weder herstelt in de kerk van Hagulstad, maar noit in die van Jork. A: Pagi, op het jaar 705.

Hier rust Wilfridus die de Kerk zoo trouw verlichte, Met dit
Een Bisschop naar Gods hart : de luyster van zijn Graf-digt;
tijd;

Die door een heil'ge zucht dit deftig Klooster stigte,
En onder Petrus naam den Heere heeft toegewijdt :
Dien Petrus, zeg ik, wien ons Heer en Opper-Koning
De sleutels van zijn rijk op aarde heeft toebeïrouwt.
Geen kossen hy outzag : hy schikte deze woning
Met purper heerlijk op : hy kleede die met goud.
Hy heeft aan't zelve Huys een pragtig kruys geschon-
ken,

Een kruys van sijn metaal : hy deed op zijn beleid
De Evangelien in goude letters pronken :
Een kasje wierdt daar toe van zuiver goud bereidt :
Het Paasch-feeft heeft hy ook ten regten tijd doen
vieren,

Dat door een misverstand oft dooling was verzet :
Hy heeft aan't volk verthoont de regte Kerk-manieren,
En alles op het spoor gebragt der Roomsche wet.
Hoe zag men door zijn' zorg de Kloosters daag'lijks
groeien

In deugd en in getal ? hoe zag men de oude tugt
Der eerste kluyzenaars door zijn beleid herbloeien ?
Des wierdt zijn naam en faam de wereld door be-
rugt.

Daar schorte dan niet aan, als voor den Heer te lyden,
Wat Heilig is'er oit van deze wet verschoont ?

Hy heeft zyn deel wel ruym genoten in dit strijden :
Hy is vervolgt, geplaagt, en zonder schuld geboont.
Na dat hy dus vyf jaar' en veertig had gesleeten

In't quytten van zyn' pligt, en't hooge Bisschops ampt,
Zoo heeft de dood den draad zyns levens afgebeeten,

Doch hy heeft niet vergeefs zoo dapper hier gekampt.
Want vliegens is zyn' ziel ten hemel opgenomen

Daar zy de weelde nu met volle teugen drinkt.
Doet ons langs't zelve pad in zyn gezelschap komen,

O Jesus, daar men vaak uw' lof en glori zingt.

1. Hy had al een Stief-moeder : en de quaade bejegeningen en hardigheden van de zelve hebben ook al geholpen om hem de wereld tegen te maaken. En zy was van haaren kant ook wel te vrede, dat hy haar het huys ruimde ; en haar aldus alleen meester liet van de genegendheit zijns vaders.

2. Het eyland *Lindisfarne*, gelegen op de kusten van Northumberland, tusschen Engeland en het Oostersche gedeelte van Schotland, voert tegenwoordig den naam *Holi - 'Iland*.

3. De Ieren, die toen Schotten genoemd wierden verschilden van het gemeene gebruyk der Kerke in eenige punten de kerkelyke tucht ; doch voornamentlyk in het vieren van het Paasch-feeft : want zy vierden het zelfde op de veertiende maan van Maart, als die maan op een zondag (na de 21. Maart) quam te vallen : daar de Roomsche en andere Kerken, om dat feeft niet op den zelfden dag met de Jooden te vieren, het zelve, volgens het Kerk-besluit van Niceën, niet en vieren voor den eersten Zondag na de veertiende maan. Deze Ieren gingen egter zoo verre niet als de oude *Quarto-decimani* ; aldus genoemd, om dat zy het Paasch-feeft altijd op de veertiende maan geviert wilden hebben, 't zy dat het op een Zondag was of niet.

Dewyl dan een ieder even stijf op zijn stuk bleef staan ; en de Ieren, die hunne gewoonte van den H. Bisschop *Aidanus* geleert hadden, niet te verzetten waren, ontstonden uyt dit verschil al eenige ongemakken. Als de sommigen noch in het strengste van hun vasten waren, begosten de anderen, die vroeger Paaschen hadden, goede gier te maaken. In de eene plaatze en kerke zag men niet als rekenen van rouw, droefheyte en boetvaardigheid : in de andere kerken zong men het *Alleluia*. Daar uyt volgde noch een groote verwarring in de roerende feest-dagen ; zoo dat alles op het tijp scheen te staan om tot een scheuring uyt te bersten : ja dat 'er reeds een vuur van een scheuringe in de driftigste gemoederen scheen te smeulen. Het was egter geene waare scheuring : en de Ieren met de Schotten, die het voor een groot gedeelte met de Ieren hielden, hadden ook al deffige en Heilige mannen op hunne zyde.

4. Deese

4. Deze *Agilbertus* was te Parys gebooren; een man van een zonderlinge deugd en geleerdheit. Hy was uyt zucht tot een stil en eenzaam leven gaan woonen in Ierland, daar hy de H. Schriftuur een wyle tyds heeft voor geleesen. Naderhand is hy naar Engeland getrokken, daar *Konwalch* Koning der West-Saxen hem bewogen heeft om het Bisdom van *Dorcester* aan te neemen. Dog als gemelde *Konwalch* het Bisdom van *Dorcester*, by het afwezen en zonder kennisse van *Agilbertus* had verdeelt, en een nieuw Bisdom opgeregt te *Winchester*, zoo oordeelde *Agilbertus* dat dit bestaan zijn gezag en Bisschoppelyke magt te na ging; en heeft zijn gevoelen daar over getoont. Tot zoo verre dat hy Engeland, Engeland heeft gelaaten, en weder naar zijne geboorte-stad is gekeert. Daar aangeland, en voor een deftig en bequaam man, gelyk hy ook was, aangezien zynde, is hy wel haast op den Bisschoppelyken zetel van *Parys* geplaatst.

5. Dit ziet noch al op het boven-gemelde verschil omtrent het vieren van 't Paasch-feest. De zaak is aldus gelegen. De Koning *Oswi*, willende een einde van dit krakeel gemaakt hebben, liet een vergadering over dit verschil beschryven. *Agilbertus*, toen noch Bisschop van *Dorcester*, zoude het woord voeren voor de Roomsche gewoonte: de H. *Kolmannus*, derde Bisschop van *Lindisfarne*, en ook Bisschop van *Fork*, zou voor de Ieren kampen: doch *Agilbertus*, niet al te bedreeven zynde in de Engelsche taale, gaf zijne post over aan *Wilfridus*: deeze heeft zoo deftig voor de Roomsche Kerk-gewoonte gepleyt, en zich soo heerlyk gequeeten, dat hy beyde de Koningen, te weten den vader met den zoon, en den Bisschop van Londen, tot zijn gevoelen overhaalde. Doch de H. *Kolmannus*, die het noch niet gewonnen wilde geven, verliet Engeland met Bisdom met al, en ging in Ierland op zich zelve woonen.

6. Dat *Wilfridus* in Vrankryk Bisschop is gewijdt, quam hier by toe dat 'er op dien tyd maar eenen Bisschop in Engeland was, te weten in de seven Landschappen, door de Saxen en Engelschen tot Koninkryken opgeregt. Nu volgens de Kerkelijke wetten was een Bisschop alleen niet genoeg, althans in de gewoonlyke voorvallen, om een nieuwen Bisschop te wyden. Daar waren noch wel eenige Bisschoppen onder de oude *Britten*: maar die wilden geen doen hebben met de Nieu-bekeerden, die door de Zendelingen van *Gregorius den Grooten* tot

tot het Geloof gebragt waren, als zynde gefproten uit de Engelschen, Saxen, enz. die zy voor geweldige en onregtvaardige bezitters van die Landen aanzagen. *Baillet.*

7. Terwyle dat *Wilfridus* van de hand was, hebben de oude voorstanders van de Iersche Kerk-gewoonten weder hoop beginnen te scheppen, en de hoornen op te steeken. Sy maakten den Koning wys dat hy weg was, en weg zoude blyven; en dat men niet en wist waar dat hy gevlogen ofte gestoven was. Ja, zy hebben 't zoo wel bekuypt, dat de Koning bevel gaf om *Ceadda*, die anders een vroom en heilig man was, tot Bisschop van *York* te wijden; dit hebben zy gedaan door eenen Engelschen, en twee Britsche Bisschoppen; die waarschylyk liever *Ceadda* zullen Bisschop gezien hebben, als *Wilfridus*.

8. *Wilfridus* in Engeland aangekomen, en sijne post door een anderen bezet ziende, begaf zich naar sijne *Abdy* van *Rippon*. Daarna heeft hy het openstaande Bisdóm van *Kantelberg* drie jaaren lang met veel yver bedient. En als *Theodorus*, nieuwe Bisschop van *Kantelberg* en Primaat van Engeland, in zijn Bisdóm aangekomen was, heeft dezelve de aanstelling van *Ceadda* vernietigt, en *Wilfridus* in het bezit van zijn Bisdóm gestelt.

9. *Ebroinus*, een monster van wreedheit en ondeugendheit, had een onverzoenlyken wrok tégens *Wilfridus* opgevat. De voornaamste reden was, om dat hy *Dagobertus II.* naar zijn vermogen had uytgeruist, om weder bezit van zijn Koninkryk, daar hy op een schelmachtige wyze was uyt-gebannen, te gaan nemen. Dog hier van zullen wy aanstonds breeder handelen. Als *Ebroinus* dan verstaan had dat *Wilfridus* (die uyt laste van den Koning afgezet, en op reis was gegaan om zijne zaak te *Romen* te bepleiten) in *Vriesland* was aangelandt, daar Koning *Adgillus* ofte *Adalgisus* het oppergebied voerde, heeft hy twee gezanten naar *Adalgisus* afgevaardigt met vleyende en gezuikerde brieven, om hem onder groote beloften tot het ombrengen van *Wilfridus* aan te zetten. *Adalgisus* heeft de gezanten wel onthaalt, en een groot gastmaal, hun ter eere, aangeregt. In 't midden van het gastmaal heeft hy den brief van *Ebroinus* opentlyk en voor al het gezelschap doen leezen, en fluks in het vuur geworpen met deene woorden: dat *Godt* het ryk der trouweloosén verdelge; en dat zy even eens vaaren
als

als deeze brief. En fulke Koningen worden noch van sommige Schryvers Barbaaren genoemt!

10. De zaak was aldus toegegaan. *Dagobertus* II. gelijk al gezegt is, was uyt zijn Koninkryk van Oostfrankryk gejaagt, door den Opper-hofmeester *Grimoaldus*, die zijnen eigen zoon op den throon had geholpen, en die *Dagobertus*, alvorens tot een Klerck gefchoren onder goede verzekeringe naar Ierland had gezonden. Daar leefde deeze jonge Prins als eengemeen Edelman, en trouwde een Edelmans dogter, zonder oit naar scepter, kroon ofte Vrankryk te taalen. *Wilfridus* verwittigd dat het holbollig in Vrankryk stond; dat *Grimoaldus* met zijnen zoone aan kant was geholpen; dat *Klodoveus* II., *Klotarius* III. en *Chilpericus* II. gestorven ofte gedood waren; dat *Ebroinus* in de wapenen was om *Theodoricus* den derden den voet dwars te zetten, heeft *Dagobertus* te Jork ontboden, en een hart in 't lyf gesproken, om onder Gods zegen een proef van zijn geluk te gaan nemen. Ja, hy ruste hem princelyk uyt, en zette hem volk, paarden en wapenen by.

11. De edelmoedigheid van *Bertharidus* Koning van Lombardye, aan wiens hof *Wilfridus* eenigen tyd vertoefde, dient hier niet verzwegen. De Engelschen hadden dien Koning een goede somme gelds doen aanbieden, indien hy *Wilfridus*, door zijn land reyzende, wilde vast zetten. En misschien heeft 'er *Ebroinus* ook onder gespeelt. Maar *Bertharidus* had zijne eer en vroo-migheid voor geld nochte goud te koop: hy gaf aan die verspicders het volgende bescheid: *Als ik in myne jonkheit uyt myn land wierd gedreeven, vluchte ik tot den Koning der Hunnen; die my by zijnen asgod zwoer dat hy my niet zoude overleveren aan myne vyanden. Eenigen tyd daarna quamen eenige menschen, die my met alle geweld van kant wilden hebben, dien Koning een schepel vol goude dukatonnen aanbieden, mits dat hy my van kant zoude helpen. Maar die Vorst heeft hun verzoek plat af geslagen; zeggende dat de Goden, die hy tot gernigen van zijne belofte had genomen, zoo een vuile meenedigheid niet ongestraft zonden laten. Hoe veel te meer ben ik verpligt geene verradery te pleegen tegens een heiligen Bisschop, dien ik als eenen gast huisvesting heb gegeven: Ik, zeg ik, die het geluk heb van den waarachtigen Godt te aanbidden; en die myne ziel om al het geld van de wereld niet in gevaar van de eenwige verdoemenisse zon willen stellen.*

12. Staat te weeten dat *Theodorus*, Bisschop van Kantelberg, en Primaat van Engeland, ook tot die Roomsche Kerkvergadering was genodigt, en dat 'er ook al lang naar hem was gewacht. Maar hy heeft, zoo uyt zijnen eygen naame, als uyt den naame van de andere Engelsche Bisschoppen, volmagt gezonden aan *Wilfridus*, om de kerk-besluyten der gemelde Vergaderinge by te woonen ende te ondertekenen. En dit was als een soort van vergoedinge voor het ongelyk, dat de Engelsche Bisschoppen hem aangedaan hadden, als zy hem op 's Konings bevel van zijn Bisdom beroofden.

13. Dit was noch al het bestel van *Ermenburga*, tweede huisvrouw van Koning *Egfridus*. En hy wierd niet los-gelaaten, als door de ziekte van de gemelde Koninginne, dewelke vreefde dat de Hemel haare hardigheid tegens *Wilfridus* aldus begon te kastyden.

14. Hy heeft daar bekeert en met eigen handen gedoopt den Koning *Edelwach*. Althans dit getuygt *Eddi*, die sijn leven heeft beschreeven, en zijn reis-genoot doorgaans is geweest: hoewel dat die Koning, indien het zeggen van *Beda* vast zou gaan, al eenigen tyd te voren gedoopt moet zyn. Daarenboven heeft hy ook bekeert en gedoopt den jongen Koning *Nothelmus*, *Edelwachs* nazaat, met zijne Zuster *Notbildis*. Noch heeft hy by de West-Saxen bekeert den Koning *Ceadwallus*, die zelf naar Romen is gereist, om van den Paus *Sergius* I. gedoopt te worden.

15. Deze Bisschoppen waren zeer tegens hem ingenomen, zoodaanig dat ze hem wit en zwart verweeten. En dat wel het wonderlijkste van allen is, het waren meest heilige mannen; en hunne naamen pronken noch hendaags op de lyst der Heiligen. Zoo kan eene zaak met tweederhande oogen beschouwt worden. Gelukkig is hy, die niet al te voorbaarig is in te veroordelen.

16. Men vindt meer diergelijke voorbeelden in de oude historien. *Robregt* Koning van Vrankryk was door den Paus in den ban gedaan, om dat hy met zijne Nicht in den vierden graad was getrouwt. Hy maakte niet veel werks van den ban, om dat hy dat huwelyk met het goedvinden van de Fransche Geestelijkheid, en om redenen van Staat, had aangegaan; daar op volgde een *Interdict* over het gansche Koninkryk: 't welke de Franschen zoodaanig buiten postuur stelde, dat alle de huysgenoo-

genooten des Konings, op twee ofte drie na, hem verlieten. Al dat hem voorgedient was, wierd voor de honden geworpen, want niemand durfde de handen steeken aan eenige spyze daar hy aan geraakt had. Men moet niet denken dat deze straffe eerst omtrent die tijden is opgekomen. Men leest dat de *H. Synesius*, Bisschop van Ptolomais in Egypten, in 't jaar 411. een Kerkvergadering heeft beroepen tegen den Landvoogd *Andronicus*, die zijne onderdaanige landschappen zoo daanig plaagde en knevelde dat het niet te verdraagen was. Daar wierd *Andronicus* met zekeren *Thoas* in den ban gedaan, met een berigt aan alle Christelyke gemcenten over den ganschen aardbodem verspreid, dat hem en zijnen aanhang geen toegang moest gegeven worden tot eenige Kerke: dat geen gemeen mensch en geen Majestraats-persoon in een en 't zelfde huys met hem zou hebben te wonen, ofte aan eene en de zelfde tafel met hem te eeten; dat voor al de Priesters daar op hadden te letten; die hem zelfs niet hadden te groeten, nochte na zijne dood ten grave te geleiden. Men vindt naderhand noch veel schrikkelyker ban-vonnissen; dan die zullen in 't gevolg beter te pas komen.

17. Hy wierd eigentlyk niet herstelt in het bezit van zijn eigen Bisdrom: maar om alles in der minne, en eens voor altijd te beslissen, wierd het goedgevonden, dat hy zijn Bisdrom van Jork soude afstaan aan *Johannes Beverley*, die Bisschop van Hagulstad was geworden: en dat hy Bisschop van Hagulstad zoude zyn, en Abt van Rippon blyven.

DE H. B A V O,

B E L Y D E R,

*Patroon der Haarlemmers, en der
Gentenaars.*

NAdemaal de H. Bavo geleest heeft ontrent de tijden van de heilige Audoënus, Eligius en Wilfridus, zoo zullen wy zijn leven / als zijn de zoo wel de Apostel van de Haarlemmers als van de Gentenaars / hier by voegen.

Zaer Schryber zonder naam / en bynaar tijdgenoot van den H. Bavo, heeft zijn leven beschreeven / het welke door J. Mabillon in de tweede eeuw der Benedictijnen is uytgegeven. Dat Theodoricus, Abt van S. Crupen / des zelfs leven ten tijde van den H. Bernardus door een cierlijker stijl verbeterd heeft / getuygt ons Sigebertus ^a, die op den zelve tijd geleest heeft. Doch vermits hy eenige eeuwen na Bavo ter wereld gekomen is / heeft hy zoo wel in de levens-beschryvinge van Bavo, als in die van Amandus en van hunne tijdgenooten / de tijdrekening bijster verward. Het geen dan de onbekende Schryber van Bavo verhaalt / stel ik hier in een kort begrip aldus te neder.

De Beschryvers van zyn leven.

De afkomst van S. Bavo.

(1) Bavo uyt doozluchtige ouders in 't Hertogdom van (2) Hasbanic gebooren / heeft gedurende zijne jonkheit de genegenheit der wereld door quaaide werken opgebolgt : doch door de gena-

^a De viris illustr. cap. penult.

^b Zijn Vader was een van de voornaamste Heeren van Hasbanic.

genade van Christus is deze zijne langdurige
 ondeugendheit wel haast verandert in een goede
 gesteltenis. Na de dood van zijne hunsbroutwe
 heeft hy den zeer heiligen Bisschop Amandus tot
 zynen leidsman begeert / om den weg van be-
 keeringe in te slaan : hy heeft zijne misdaden
 met een hartelyk leetwezen beleden / en de pen-
 ningen / van zijne landeryen gekomen / op de plaat-
 zen der Heiligen naar den eisch der wetten ont-
 gegeben / en onder de armen omgedeeft : en
 daar op is hy naar den voornoemden Bisschop /
 die op een Burgt met naame Gent woonach-
 tig was / wedergekeert. In de zelfde Burgt
 heeft Amandus een heerlyk klooster voor de kler-
 ken gesticht ; in 't welke Bavo het haar van zyn
 hoofd en zyne wereldsche kledt heeft afgelegd /
 en het harnas des geloofs aangetrokken. Voort
 daar aan is Amandus voortgegaan met het woord
 Gods aan de volkeren te verkondigen ; Bavo is
 hem nagevolgt / en heeft van hem verlof ver-
 zocht om de kloosters / daar de kampioenen van
 Christus in woonden / te bezoeken. Daar na
 wederkeerende naar de gemelde burgt van Gent,
 is hy gegaan by den eervwaardigen man en Abt
 Florbertus, die door Amandus tot bestierder van
 die vergaderinge der klerken was aangestelt,
 en heeft van hem zeer ootmoedig een celletje
 verzocht ; het welke de Broeders van 't klooster
 hem vergunt hebben. Aldaar opgesloten zyn-
 de ^a / heeft hy Godt door godvruchtige en on-
 ophoudelyke gebeden aangeropen ; en heeft zich
 bytwillig aan alle de pijnen en kastydingen on-
 derworpen / onder dewelke de menschelyke zwak-
 heit doorgaans bezwijkt. Na dat hy de boete /
 die hem door den Bisschop Amandus na zijne
 diecht

Zyne
 oncugd.

Zyne ver-
 zaaking
 van de
 wereld.

Zyne boet-
 vaardigheit.

Zyn yver.

^a Met zyne voeten in een blok gesloten.

biecht opgeleid was / volgens dewelke hy drie jaaren / uytgezondert 40 dagen / moest vasten / na dat hy / zeg ik / die boete volbragt had / zoo is vorders al zyn werk in deze wereld geweest / vooz het Rijk der Hemelen te strijden : en heeft dus zijne heilige ziel / van het bleesch ontbonde / aan den almachtigen Godt wedergegeeven op den eersten dag van October. Mansfouds daer op is zyn (3) geest verscheenen aan de heilige Maagd Geertrudis, en aan de andere Maagden die hy haar inwoonden / en die verre van hem afgelegen waren / haar beveelende hem de nodige klederen tot begraeffenis van zyn lichaam toe te zenden ; het welcke zy ook volbragt hebben. De gevoelen over het sterf-jaar van Bavo zyn zeer verschillende. Mabillon, dewelke getuigt dat in alle de afschriefften van den naamloozen Schryber eenpaarig staat / drie jaaren, maar hooft vooz onbegrijpelijk houdt hoe dat de H. Bavo zoo veel dingen in zoo korten tijd zou uytgeboert hebben / is van gevoelen dat hy gestorven is in het jaar DCLIII. Henschenius ^a houdt het daar vooz / dat zyne dood voozgeballen is in 't jaar DCLVII. op den sesden February / op welken dag de H. Amandus gebiert wordt. Eindelyk is Le Cointe van dit gevoelen / dat Bavo Klynzenaar is geworden in 't jaar DCXXXIX. dat hy in 't jaar DCXLVII. wedergekeert is naar het Klooster van Gent : en aldaar twee jaaren lang opgesloten geweest zijnde / naar den Heer verhuist is in 't jaar DCXLIX. En dit laatste gevoelen, zegt Pagi ^b / aangaande het sterf-jaar van den H. Bavo, wordt in volle zekerheit gestelt door de vergelyking van den naamloozen Schry-

Zyn sterf-
dag.

Het jaar
van zyn
overlijden
wordt naar
de regte
tijdreke-
ning vast
gestelt.

^a In commentar. previo. n. 93.

^b Critic. in Annal. Baronii, ad ann. Christi 631. n. 13.

Schryver met den Abt *Theodoricus*: want indien men beide die Schryvers by een vergelijkt, zal blijken dat de heilige man bekeert is op den 9. dag van de maand November, in 't jaar 646. te weren een jaar eer dat de heilige *Amandus* Bisschop van Maeftrigt is geworden: dat hy op den 9. November, in 't jaar 648. in zyn kluis is gegaan, en op den 1. October, in 't jaar 649. zynen geest aan den Heere heeft gegeven: Het welke Pagi ter zelver plaatze noch breeder bewijst / getuigende: dat in de plaatze van *Theodoricus*, door Mabillon bygebragt, niet anders ontbreekt als het woordetje, *secundo*, ofte *tweede*, het welke door den uytfschryver overgeslagen is geweest.

Een ander ongenoemd Schryver / *in* *ingelijst* Zyne mirakelen.
 door Mabillon in 't licht gegeven / en die in de tiende eeuw geleest moet hebben / heeft de mirakelen van den H. Bavo in drie boeken beschreeven.

Voorwaar, zegt ^a Molanus, wat een deftig en vermaard man de H. Bavo geweest is, blijkt niet alleen uyt zyne mirakelen, en dat 'er verscheide Kerken, en daar onder de Haarlemsche, onder zynen naam en bescherminge gestigt zyn geweest: maar ook daar uyt, dat zeer roemwaardige Mannen hem met groote Godvruchtigheid bezogt hebben. . . . En de Bisschop *Eligius* heeft niet alleen zyne gebeenten bezogt, maar dezelve ook op den eersten van Augustus met staatsie verheven. Op den zelve dag, maar in 't jaar 1001. ter oorzaake dat sommigen uyt lasterzucht verbreidden als of de overblijfselen van den H. Bavo noit uyt Laons vervoert waren geweest, ofteten minste, dat ze dan daar van daan gestolen waren, zoo heeft Zyne gebeenten worden by de Gentnaars en Haarlemmers, die de zelve van de zera

^a S. Molanus in Natal, S. S. Belgii, ac in Indiculo S. S.

sten ont-
fangen
hadden,
geëert,

heeft de Abt *Eremboldus*, om deeze logen te wederleggen, des zelfs eerwaardige affchen en gebeenten, in de tegenwoordigheid van al het volk, in een heerlijker kasje overgeleit: waar op aantsonds zekere lamme dogter van Antwerpen, met naame *Mensunidis*, haare volkome gezondheid weder gekreegen heeft. Hy rust benevens *Livinus*, *Landoaldus*, *Macarius*, en meer andere Heiligen, binnen Gent, de eerste en grootste stad van Vlaanderen, in de Biffchoppelyke Kerke van den heiligen *Bavo* en *Johannes den Dooper*: en hy is de Patroon van 't gansche Bifdom.

Na dat de Geestelykheit van Gent zich door een wederzydsch verbond met de Haarlemmers/ onder de bestieringe van den H. Bavo, ingelaaften had / zoo heeft zy / na het bedingen van een onderlinge gemeenschap in de goede werken/ en onder meer andere vooztaarden / een aanzienlijk gedeelte van zyn lichaam / te weten een stuk van zynen arm / aan de Haarlemfche Kerke geschonken. De Haarlemfche Geestelykheit deze overblyfzelen met alle dankbaarheid ontvangende / heeft die in 't jaar 1500 eerbiediglyk in een zilbere kasse opgestoten / en met zeer groote godbyzuchtigheid bewaart. Doch alzoohy het overgaan van Haarlem de Biffchoppelyke Kerke ontheiligt wierdt / zyn de zelve naar Keulen verboert geweest; van waar zy naderhand / na het bedaaren der inlandfche onlusten / wederom zyn gehaalt / en met groote toefpuginge van de Haarlemfche Geestelykheit / en van het volk albaar / ontfangen.

Wandelbertus, na dat hy op den eersten van October getoog had gemaakt van de heilige Biffchoppen *Remigius* en *Germanus*, boegt daar by:

Op deezen zelve dag wordt Bavo mee geviert,
Als met geen minder deugd en heiligheid ver-
cied.

By de Vlamingen is noch een ander Latijnsch
keersje (4) bekend:

Ante perit mundus, veniat quam Bavo secundus.

in 't Duits aldus luidende:

De ronde wereldkloot zal eer tot niet verdwij-
nen,
Als dat 'er weer een man als Bavo zal verschi-
nen.

Ja men ziet uyt Usuardus dat de gedachtenis
van dezen Doyst al gebiert is geweest ten tijde
van Karel den Grooten. Hy wierdt van ouds
uytgeschildert met een scepter en een blooten en
opgeheeven degen in zijne rechter / en met een
boek in zijne linker hand. Zulks blijkt uyt zeer
oude schilderyen / en die over de 400 en 500 jaa-
ren geschildert zyn geweest. Maar nu draagt hy
doorgaans een scepter in de eene / en een degen
in de andere hand. Op zijn hoofd draagt hy een
hoed / en heeft een lang kleed aan op de wijze
van eenen Doyst. De Haarlemmers geven hem
een degen met een balk / geloobende dat hy al-
dus wel eer verscheenen is.

Zyne
wapen-
rusting.

Op den eersten October wordt het Feest van
den H. Bavo Belyder geviert in de have van Gent:
maar de gedagtenis van zyne overvoeringe wordt
te Haarlem gehouden op den tienden dag van
Mey.

De Feest-
dag van
zyne ge-
boorte en
van zyne
overvoe-
ringe.

q Hos virtute Bavo, & sacro comitatur honore.

De Bollandisten, in de levens-beschrijvinge der Heiligen / gekomen zijnde tot den gemelden dag van Mey / verschapten de beschrijving van zijn leven tot op den eersten October / zijnde den dag van zijne geboorte / en hebben dit volgende Negs aangetekent:

De heilige *Bavo* Belijder binnen Gent, wordt vermeldt in een boek met de hand geschreeven, behorende tot de Kerk van Sinte Goelen te Brussel; en het byhangzel door *Grovenus* op *Ufuardus* gemaakt, stelt op deezen dag zyne Overvoering.

Kerkelijke
getijden
voor zijnen
feestdag.

De levens-beschrijving van den H. *Bavo*, de welke al over lang hoor de eerste acht dagen van October / en ook voor den eersten dag van Augustus / opgesteld is geweest in zeker Getijden-boek van de Heiligen der Gentsche kerke, gedrukt in 't jaar 1512. is uit het zelve overgebragt in de Getijden der Heiligen van 't Utrechtsche Aarts-bisdom / en van de onderhoorige Bisdommen / als van Haarlem, enz. welke Getijden gedrukt zijn te Keulen in 't jaar 1640. en uit de zift-kundige Aammerkinge van *Pagi* verbeteret moeten worden. Want, zoo als daar te lezen is, zedert dat beide de Kerken van den H. *Bavo* door *Paulus IV.* tot Katedraale kerken verheven zijn geweest, en dat de Geestelykheit van weerskante in het vieren van den H. *Bavo* een grooten en eenpaarigen yver getoont heeft, zoo is daar uit dusdaanige vereeniging der gemoederen ontslaan, dat de Kanonnikken van beide de Katedraale Kerken, te weten van de Gentsche en van de Haarlensche, zich niet alleen van de zelve Getyden bedienden, maar ook na het vernieuwen van het oude broederschap, dat 'er wel eer tusschen beide die Kapittels is geweest, en waar
van

van wy de Verhandelingen in handen hebben, elkanderen broeders genoemd hebben.

Ja als de Deken van 't Haarlemsche Kapittel, *Judocus Cartus*, in 't jaar 1632. op den lesten July zich te Gent bevond, is hy regt over den Deken van 't Gentsche Kapittel geplaatst geweest.

In de Verhandelingen van 't Haarlemsche Kapittel,

A A N T E K E N I N G E N .

1. Zyn regte doopnaam was *Alewyn*, in 't Latyn *Aloynus*; *Baaf*, ofte op zyn Latynsch *Bavo*, was maar een bynaam.

2. *Hasbanie*, *Haspengouw*.

3. Dit verhaalt *Baillet* op de volgende wyze: *S. Geertruid* kundschap van zyne dood gekreegen hebbende, heeft eenig lynwaat naar Gent gezonden om hem te begraven: het welke zy met zoodaanige een vaardigheit heeft gedaan, als of Godt haar de dood van *Bavo* had veropenbaart.

4. Het zelfde ofte byna het zelfde veersje is naderhand ook gemaakt ofte toegepast op *Wazo* Bisschop van Luyk:

Ante ruet mundus, quam surgat Wazo secundus.

Vorders dient het ook tot lof van onzen *Bavo*, dat zyne gedagtenis zeer oud is, ende dat de Martelaars-boeken ofte de Legendes van de negende eeuw, als dat van *Ado*, van *Usuardus*, van *Wandelbertus*, gewag van hem maaken; 't welke al iet zonderlings is voor een Heilig van de sevende eeuw: en dat des te meer, zegt *Baillet*, om dat hy geene bediening in de Kerke had bekleedt, die zynen naam bekend en vermaard kon maaken.

Noch dient hier by gevoegt, dat hy voor een byzonderen Patroon voor de boetvaardigen kan gehouden worden. Zyne boetvaardigheit is kort; maar meer als gemeen en wonderbaar geweest. En men kan byna zeggen dat hy alle de soorten van de allerstrengste boetplegingen als heeft uytgeput.

S. Wlframnus Episcopus.

DE H. WLFAMNUS,
*Aarts-bisschop van Sens, Geloofs-preeker
 in Vriesland. enz.*

Pader?

Naderhand ^a is Wlframnus, Aarts-bisschop van Sens, na dat hy zich van het Bisdom ontslagen had / meer als eens naar Vriesland gereist / om ook door zynen arbeid de ingezetenen aldaar in het geloobe en in de geheimen van Christus te ondertwijzen.

Hy was de zoon van Wibert, (1) een Edelman; en is geboren in zeker Dorp van 't Landschap Gastinois, op het land-goed van zynen Vader / genaamt Maurillac: welk dorp hy naderhand geschonken heeft aan het Klooster van Fontanelle. Volgens de Oude Schryvers zou hy eerst Klerk zyn geweest in het hof van de Koningen Klotharius en Theodoricus, en aldaar de bedieningen van den geestelijken staat waargenomen hebben. Daar na is hy tot nazaat van Landebertus en tot Bisschop van Sens aangesteld: doch eerlang verlos van den Koning Theodoricus verzoegt en verkreegen hebbende / (2) heeft hy zich naar Fontanelle begeeven / en aldaar de Monniks klederen aangetrokken. Eenigen tijd daar na is hy met sommige reisgezellen / die hem door den Abt Hildebertus toegestaan waren / naar Vriesland ^b gereist: alwaar hy vyf jaaren lang met een onvermoeden yver arbeidende / een groote menigte van byen / ja ook van edele personen van den dienst der afgodische beelden bekeert heeft tot het Christen geloof / en door het water des doopzels afgewasschen. Onder dezelve was wel de vooznaamste de zoon van Radbodus, Drost der Vriesen, die in 't witte doop-kleed gestorven is. (3) Onder dezelve bevonden zich ook vyf gezellen

Uyt Jonas² Monnik van Fontanelle, en uyt meer anderen.

Zyne geboorte, en aanvaarding van den Geestelijken staat.

Hy wordt Bisschop, daar na Monnik.

Hy preekt in Vriesland.

^a Joann. Mabillon, *Annal. Bened.* t. 1. lib. 18. §. 6.

^b omtrent het jaar 690.

der genen dewelken die Heidensche Barbaaren op zekere dagen / volgens een al-oud gebruik / gewoon waren den Duivel tot een slag-offer op te offeren. Daar wordt ook verhaalt van den Dozst Radbodus, dat hy mede in 't Christen geloove ondertweezen zijnde / en reeds eenen boet in de vont gezet hebbende om gedoopt te worden / van Wlframnus gebraagt heeft waar dat het grootste getal was van de Vriessche Dozsten en Edel-luiden / in den hemel den welke Wlframnus hem indien hy Christen wierdt beloofde ; ofte in de helle / in dewelke alle de on-christenen naar zyn zeggen gesmeeten zouden worden. ^a En dat hy Wlframnus andwoord verstaan hebbende zynen boet uit de heilige vont weer te rug haalde / zeggende dat hy liever booz alle eeuwigheit begeerde te zyn in de helle / hy alle de groote en aanzienlyke Heeren van zyn holk / als buiten hem gezelschap met eenige weinige en geringe menschen in den Hemel te woonen. Egter zou de zelve Radbodus, zoo als 'er verhaalt wordt / den heiligen Willebrordus naderhand ontboden hebben / om van hem in de beginselen van 't Christen geloof ondertweezen te worden ; maar

Zyn and-
woord aan
Radbodus.

^a Arnoldus Buchelius, hoewel een onkatholijk Schryver, in zijne Aantekeningen op Beka pag. 13. spreekt aldus van deze geschiedenis: *Dit verhaal wegens het doopen van Radbodus zou ik gelooven dat de nakomelingen tegens hem uit haat verzonnen hebben, ten waar dat het de Schryvers zoo eenpaarig getuigden.* Maar dat deze vermaarde Schryver, in zijne Aantekeningen over W. Heda, tot voordeel der ongedoopten bybrengt het voorbeeld van den Keizer Valentinianns, de welke, hoewel zonder doopzel gestorven zijnde, van den H. Ambrosius gepreezen is geweest in zijne Lijkreden, dat sluit zekerlijk geen aans voor de kinderen die zonder doopzel, ofte voor de geloovigen die zonder de begeerte van het doopzel komen te overlijden, volgens de standvastige leering van den H. Augustinus tegen de Pelagianen,

de heilige Man zou 'er niet naar toe gereist zyn/
breezende van Radbodus, (4) gelijk als 't met
Wlframnus gegaan was / uitgefcrecken te zullen
worden.

Onder de geenen die den Duivel zonden op-
geoffert worden / maar door Wlframnus bezydt
wierden / was 'er een met naame Ovo, (5) de-
welke aan de galge gestorven zijnde / door hem
van den dooden is verwekt / en naderhand een
Monnik en een deftig Schryver is geworden in
het Klooster Fontanelle; hebbende / zoo als de
Schryvers getuygen / verscheiden Boeken en
af-schryften van Bybels uitgeschreeven. Noch
waren 'er toes anderen / met naame Evri-
nas en Ingomarus, dewelken ook moesten geof-
fert worden / doch door hem by den Dofst ver-
beeden zyn: dezelve zyn naderhand Monnikken
geworden te Fontanelle, en hebben aldaar noch
langen tyd in groote godbychtigheit geleest.
Onder de Monnikken van Fontanelle die Wl-
framnus naar Vricland vergezelschapt hebben /
was 'er een met naame Wando, zijnde op dien
tyd maar Diaken; doch die naderhand Priester
en Abt van 't zelve Klooster is geworden. Deze
verhaalt dat / wanneer de heilige Man op zake-
ren tyd de offerhande (6) der Misse op de Vlaam-
sche Zee aan den Heere opdoeg / de dienaar het
kellschotelte ofte pateen in zee liet vallen / 't wel-
ke door het gebed van den heiligen Man weder-
om is ghecregen: welke pateen de Man Gods/
in het jaar 689 / wanneer hy uit Vricland ver-
jaagt wierdt / en weder naar Fontanelle keerde /
benebens zijnen kells en meer andere vaten tot
den dienst des Heere behoorende / aan 't zelve
Klooster heeft geschonken.

Hy is gestorven in het Klooster Fontanelle, in 't Zyn dood
wel

Zijne
leerlingen.

De offer-
hande der
Misse op
zee verrigt;
en de Pa-
teen door
een mira-
kel weder-
gkreegen.

welke hy zich in zynen ouderdom begeeven had/
hebbende verscheiden jaaren zonder bedde geslaa-
pen / en zelfs zijne dood voorzeit. De dood van
dezen eerwaardigen Bisschop is voorgevallen op
den twintigsten van Maart / in 't jaar 720.^a Hy
is eerst begraaven in de kerke van den H. Apo-
stel Paulus: maar in 't elfde jaar na zijne dood
is hy overgedragen naar de Hoofd-kerk van den
H. Apostel Petrus / en in 't oostersche gedeelte
van die kerke begraaven; alwaar hy noch ten
huidigen dage door verscheiden tekenen en mira-
kelen vermaard is.

en begraaf-
senic.

De be-
schryvers
van zijn
leven.

Het leven van dezen Heilig is beschreeven door
Jonas Monnik van Fontanelle, het welke Hen-
schenius en Papenbroek ^b in een oud Antwerps
handschrift hebben gebonden / en in 't licht ge-
geeven op den twintigsten van Maart; op wel-
ken dag deze heilige man zoo hier ter plaatze /
als wel voornamentlijk by die van Sens / daar
hy Aarts-bisschop is geweest / gebiert wordt.
Mabillon deelt ons het zelve leven mede in de
derde Ceutwe der Benedictynen / in 't eerste deel,
maar hy verklaart dat het van iemand anders
opgesmukt is geweest: daar is noch een zeker
Kijngedigt ter eere van den H. Wilframus, zyn-
de getrokken uit een zeer oud Bertiniaansch ge-
schrift; doch het behelst niets van belang tot
opheldering van zyn leven.

^a Pagi stelt zijne dood in 't jaar 700.

^b Tomo 3.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Anderen noemen zynen Vader *Fulbertus*.

2. Hy verzogt niet alleen verlof om te vertrekken, maar hy deed een vrywilligen en plegtelyken afstand van zyn Bisdom; 't zy dat hy zulks gedaan heeft door Goddelyke ingeeving, 't zy dat zyn gemoed hem knaagde, om dat hy den stoel van een Bisschop die ten onregt gebannen en noch in 't leven was, had beklommen. Want 't staat te weetten dat de H. *Amatus*, de regte Bisschop van Sens, door *Theodoricus* III. op eenige valsche betigtingen in ballingschap was gezonden.

3. Het was noch de manier in deeze eeuwe, dat de nieu-gedoopten met een wit kleed omhangen wierden, het welke zy acht dagen lang moesten draagen.

4. *Baillet* zegt dat *Radbodus* door alle de wondertekennen van *Wlframnus* aan 't waggelen geraakt zynde, den H. *Willebrordus* had ontboden om zyn zeggen met dat van *Wlframnus* te vergelyken, en te zien of ze in alles wel over een quamen: en dat het niet ongezien stond dat hy het geloof noch zoude omhelst hebben: dat *Willebrordus* ook al op weg was om zyne begeerte te gaan voldoen: doch dat *Radbodus* middelerwyle uyt de wereld wierdt gerukt. Een gewigtige les voor de geenen die altyd vroeg genoeg zullen komen om den weg ter deugden in te staan.

5. Deeze opoffering geschiede by loting: daar het lot op viel, die moest 'er aan; daar was geen spreken noch te bidden voor. Ja zoo eene barmhertigheid wierdt ten quaade geduydt. *Wlframnus* waagde het evenwel, en zoude den Koning *Radbodus* byna overgehaalt hebben. Maar het dom en bygeloovig volk quam op de been; en de Koning had het hart niet om hun den gevangen man te weigeren: dit stonden zy egter ter nauwer nood noch toe, dat *Ovo* die ter galge verweezen was, in 't leven zoude blyven, indien de gebeden van *Wlframnus* kragtig genoeg waren om hem van de dood te bevryden. *Ovo* wordt dan gehangen, en blyft twee uren hangen. Het domme volk hippelt en trippelt van blydschap over de eere den Goden aangedaan. Maar als zy nu meenden dat *Ovo* dood was, en dood zou blyven, en als ieder

der zyns weegs was gegaan, snydt *Wlframnus* de koorde los, en vindt *Ovo* fris en welgemoed.

6. Hier staat niet duidelyk uytgedrukt of het een waare Mis, dan of het een zoo-genaamde drooge Mis, ofte Scheeps-mis is geweest. Een drooge Mis, anders een Scheeps-mis gezeid, is een verbeelding van de Misse, daar het Lichaam des Heere niet gewijdt nochte genuttigt wordt, maar al het andere, als of het een waare Mis was, wordt verrigt. Zoodaanige Missen zyn van ouds al in gebruik geweest op de scheepen, zoo te zee als op groote rivieren; om dat 'er op het onstuimige water, wegens het stooten en bonzen der golven, te groot gevaar was van stortinge.

Sommige heilige en geleerde mannen hebben zoo veel quaads in zoodaanige Missen niet gezien. De *H. Lodewyk* Koning van Frankryk, als hy van zyne kruysvaart te sloop naar huys keerde, heeft het Lichaam des Heere zeer netjes in het schip doen plaatzen, en heeft de kerkelyke diensten, en de H. Mis, met achterlaatinge van den *Kanon*, dagelyks doen verrigten. De geleerde *Genibrardus* (*de Liturg. Apost. c. 30.*) keurt dezelve Mis goed voor die 's morgens geen tyds genoeg en hebben om een geheele Mis te hooren, voor de zieken, en voor het zee-vaarende volk.

Maar de hoog-geleerde *Esrius* (*Orat. 13.*) en *Laurentius Landmeeter* (*lib. 2. de Veteri Clerico & Monacho*) hebben al veel tegens zoo eene Mis te zeggen, en spreken der schier vuur en vlam tegen.

GANGULPHUS Eques Patronus Harleuenellium

DE H. GANGULPHUS,
OFTE
GENGULPHUS.

Martelaar, mede-gesel van den H. Wlframmus!

CC

De gedachtenis van den H. Gangulphus is zeer oud, maar niet de beschrijving van zijn Leven ende dood, dewelke in de 10. eeuw door Roswitha opgestelt is.

De inhoud van zijn Leven door Schrijvers van ons Landchap uytgegeven is niet vry van fouten.

Ter gelegentheit van den H. Wilframus hebben wy nu ook te spreken van den H. Gangulfus, als zijnen mede-gezel in 't verkondigen van 't H. Evangelie / en wien's gedachtenis al oerlang by die van Utrecht gehouden is geweest / en noch hedensdaags in de stad en in het Bisdom van Haarlem, onder het Utrechtsche Bisdom behoorende / bijzonderlyk gehouden wordt.

Het vieren van dezen Martelaar is al zeer oud / en door een standvastig gebruik bevestigd: maar de beschryving van zyn Leven en van zijne dood is zoo oud niet. Deze beschryving is na den inval der Noormannen / door Roswitha, (een Nonne uyt het land van Brouswijk / van een byzondere Godvruchtigheid en geleerdheit) in Latynsche beersen opgesteld in de tiende eeuw / en wordt ons door Henschenius, in zijne Levens-beschryvinge der Heiligen uyt verscheiden hand-schiften opgelevert op den elfden dag van Mey. I. Surius, zeyt Molanus in 't Register der Heiligen, had de levens-beschryving van den Martelaar Gangulfus uyt het opregt verhaal van andere perfoonen in 't licht gegeven. Het zelve heeft Molanus ook gedaan op den elfden Mey / die zyn Leven uyt Surius en uyt andere Schryvers had getrokken. Doch / zoo wel de gemelde levens-beschryving / als de getyden die onze Door-ouders uyt de zelve opgesteld / en aan de Geestelijken voorgescreven hebben / worden niet weinig ontciert door verscheiden fouten tegen de Tijd-rekening.

Gangulfus, of (zoo als 'er doorgaans in de oude schiften staat) Gengulfus, a een man van een uytmuntende Godvruchtigheid / geboren

in

a Acta S. S. Henschenii: Mai. tom. 2. p. 642.

in Borgonje, heeft gebloeit in de achtste eeuw/ onder Pippyn den derden / Koning van Frankrijk / en Vader van Karel den Grooten. Zijn voornaamste land-goed en woonplaats / als ook die van zijne Dooz-ouders / is geweest zekere plaats / met naame Varennes, gelegen in het hedensdaagsche Kampanje, en in het Bistdom van Langres, van welke stad dezelve plaats vier mijlen is gelegen / niet verre van het Klooster Besue, van 't welke iemand zijner Doozouders / ook Gengulfus genaamd / de Bescherm-heer en Advokaat geweest is / ten tijde van Klotharius III. Koning van Frankrijk. Niet verre van 't zelve Klooster is gelegen Varennes, in welke plaatze een Kerk was van den Apostel Petrus / tot dewelke Gangulfus zeer geneegen is geweest / zoo verre dat hy de uitkomsten zijner landerpen geschikt heeft tot de noodwendigheden van de Bedienaars der zelve Kerke / gelijk als blijkt uit de stukken by Henschenius N. 1. bygebragt. Hy heeft den krijg onder Pippyn gevoelt / zijnde ook in den echten staat getreden. Maar dooz het toedoen van zijne huyshrouwte is hy dooz haaren Dol verraderlijk vermoordt / en in dezelve Kerke begraaven ; wordende na zijne dood dooz een Martelaar gehouden / zoo dat hy ook volgens de getuigenis der Schryfveren dooz verscheiden mirakelen na zijne dood vermaard is geworden.

En inderdaad ter zelve plaatze / ofte om netter te spreken / wat meer naar de kant van Duynsland / is al van den jaare 870 een beroemd Klooster ofte een Kerk gestigt geweest onder den naam van den H. Gangulfus. Ook zijn 'er in Duynsland en elders verscheide Kerken 't zijner eere ingewijd. En zijne relikuien / (1) die om

Hy was een Borgonjer, wonende by Varenne: heeft gebloeit onder Pepinus III.

Hy was doorluchtig, ook in godvruchtigheid, hebbende S. Pieters Kerk begiftigt.

Soldaat en getrouwt zijnde, word hy door haaren Pol vermoort,

en voor eenen Martelaar gehouden.

Zijne reli-
quien door
verscheide
Kerken,
ook van
Holland,
verspreidt.

de woede der Noormannen in de stad Langres
gebergt waren / zijn van daar door verscheide
kerken verspreidt geweest : van dewelken onze
landgenoten ook een gedeelte bekomen heb-
ben.

In onze Getijden wordt het volgende uyt de
Nederduitsche Kronyken van Holland , en ten
deele ook uyt Johannes Molanus, noch verder van
hem verhaalt :

De tijd
wanneer
Wilfrannus
door hem
geholpen is
geweest

Dat wanneer de Bisschop *Wilfrannus* het Chri-
stene geloof aan de Vriezen verkondigde , de H.
Gengulfus , Ridder en Hertog van Borgonje den
zelve door zijn gezag en uyt last van den Koning
Pippyn met de werldsche magt geholpen heeft ;
en dat hy ten dien einde een geheel jaar zyn ver-
blyf heeft gehad binnen Medenblik , een stad van
Noort-holland ; als ook dat hy ten verzoeke van
den zelve Bisschop den eersten grondslag heeft
geleit van de kerke te Oostwoud , zynde een Dorp
by Medenblik. Doch by aldien dit verhaal
waaragtig was / zoude de H. *Gengulfus* , zeit
Henschenius ^a , niet geleest hebben onder den
Koning Pippyn , maar onder Pippyn van Harstal,
die in 't jaar 804 overleden is : zoo dat waar-
schynelyk een andere *Gangulfus* den H. *Wi-
frannus* zal geholpen hebben ; ofte in de plaat-
ze van *Wilfrannus* iemand anders uyt het gezels-
chap van den H. *Willibrordus* moet gestelt wor-
den.

is onzeker.

Henschenius heeft daar gelijkt in : maar / 't zy
dat hy zelf hier gemist heeft / 't zy dat het de
schuld is van den *Daukker* / zoo is 'er een fout
in het sterf-jaar van dezen Pippyn : en in de
plaatze van DCCCIV , moet gestelt worden
DCCXIV.

Die

^a als boven , pag. 644.

Die van Utrecht hieren de gedachtenis van den H. Gangulfus op den ix. Mey: maar in het Roomfche Martelaars - Boek wordt zyne gedachtenis gefteft op den elfden van de zelve maand.

De gedachtenis van dezen H. Martelaar t' Utrecht.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Het is een wonder hoe zeer dat zyne heilige reliquyen gezogt en alomte verspreid zyn. Veele Landfchappen van Duytsland, Bohemen, Frankryk, Nederland, roemen op eenig gedeelte van zyne gebeenten. Luykerland is ook niet misgedeelt. Poortegaal wil ook de minfte niet zyn, en heeft 'er een goed gedeelte van.

In de oude tyden leefde men zoo niet met de reliquyen der Heiligen. Paus *Gregorius de Grootte* fchryft in een brief aan de Keizerinne Konftantina, dat het by de Romeinen, ja by alle de Westerschen, als een gruwel, en als een heilig-fchendery zoude opgenomen worden, indien iemand zich verftoute de lichaamen der Heiligen aan te raaken. En hy kon het gerucht, dat de Grieken zulke een gewoonte hadden, niet wel aanneemen.

Veel min was het in de eerste eeuwen gebruykelyk de lichaamen der Heiligen te verdeelen, en by flukken herwaarts en derwaarts om te zenden; uytgenomen nochtans de flukken ofte brokken der gebeenten, die door het vuur gefpaart, ofte door de wilde beesten niet verflonden waren, want deeze wierden door de Christenen fleets-gewys opgeraapt, en tot verfterking van hun geloof, volgens het fchryven van *Eusebius*, bewaart.

Men vindt egter al eenige voorbeelden van Reliquyen, die ook voor de tyden van den Paus *Gregorius* verdeelt en naar verfcheide plaatzen verzonden zyn geweest. Doch de Roomfche Kerk, gewoon op de oude gewoonten te staan, heeft de manier van de Reliquyen te verdeelen, het langfte van allen tegen gehouden. En als de Pauzen, zegt *Iohannes Diaconus* (*lib. 3. cap. 58.*) om eenige Reliquyen aangesproken wierden, zonden zy

geene gebeenten, maar een deel van het *Brandeum*. Dit *Brandeum* (ook wel *Sanctuarium* ofte Heiligdom genoemd) was een doek ofte kleet, 't welke over de graven der Martelaaren gespreid had gelegen ofte aan eenig deel der heilige gebeenten had geraakt. Zoodaanig een *Brandeum* wierdt ook in een doosje overgezonden ter inwydinge van eenige Kerk, om aldaar ten toon gestelt te worden. Ja de Vader *Homey*, in zyne Aanteekeningen over het *Milleloquium* van Gregorius, gist dat deeze *Brandea*, aan het hoofd, de borst, de armen, de beenen van eenig heilig lichaam geraakt hebbende, het hoofd, de borst, de arm, het been enz. van zoo een Heilig wierden genoemd; en dat dit de reden kan zyn, dat de hoofden en andere deelen van sommige Heiligen zoo vermenigvuldigt, en op verscheide plaatzen te vinden zyn. Doch de goede Man zal 'er zyn werk aan vinden, om dit door goede bewyzen uyt de oudheit goed te maaken.

Uyt dit alles blykt hoe traag en omzigtig dat de Roomsche Kerk oudstydts is geweest in het snyden en verdeelen der doode lichaamen. En *Baronius* over het Roomsche Martelaars-boek schryvende, getuygt dat de Pauzen al heel kragtig in dit stuk geweest zyn, zonder oit de handen aan de Reliquyen te laten slaan: doch dat zy het eindelyk niet hebben kunnen houden tegen de menigvuldige aanhoudingen der Fransche Koningen, die den Roomschen Stoel overgrootc diensten hadden gedaan.

S. Egbertus Abbas.

DE H. EGBERT,

A B T.

Ⓓ 3

Daar

Daar na heeft *Egbert*, een Monnik uyt Engeland, die ook Priester en Bisschop geweest is, zync gedagten laten gaan over de bekeeringe der Vriezen. De eerwaardige *Beda* begint aldus zyn levens-bedryf te beschryven in de *Kerkelyke historie van Engeland.* ^a

Als de pest in Britanje en Ierland woedde,

zoo heeft Egbert, een Engelsman van geboorte,

In 't jaar 654. na de menschwording onzes Zaligmaakers, den derden Mey, 's morgens omtrent tien uren, was 'er een Eclips aan de Zonne geweest. In 't zelfde jaar is 'er schielyk eene Pest ontstaan, dewelke eerst de zuidelyke gewesten van Britanje doorloopen en verwoest hebbende, ook het landschap van Northumberland aantaste: en met een verderfelijke vinnigheid wijd en zijd woedende en roovende, een groot getal van menschen heeft gevelt. Door deeze ramp is de gemelde Priester des Heere *Fada* ook uyt de wereld gerukt, en in het Klooster *Pegualeth* heerlyk begraven. Dezelve plaag is met geen mindere woede gevallen op Ierland. Daar waren toen in dat eiland verscheidene Engelschen van Adel, en ook van een middelmatigen staat, de welken ten tyde van de Bisschoppen *Finanus* en *Kolmanus* haar eigen eiland ofte geboorte-plaats verlaten hebbende, aldaar waren gaan woonen, ten deele om zich tot het leezen der Goddelyke boeken te begeeven, ten deele om daar beter in onthoudinge en verstervinge te leven. Eenige der zelve hadden van eersten af aan het kloosterlyke leven met grooten yver aanvaardt: andere gingen de Cellen van de Meesters in 't rond bezoeken, en hiel-

hielden meer van hunnen tyd met lezen over te brengen. De Schotten ^a hebben dezelve met groote genegendheit ontvangen; zy hebben hun ook de dagelijksche levensmiddelen zonder geld bezorgt, en ook voor niet van boeken en meesters voorzien. Onder dezelve bevonden zich ^{en Monnik in Ierland,} twee jongelingen van een zeer loffelyken inborst, gesproten uyt Engelschen adel, met naame *Edelbun* en *Egbert*: waar van de eerste de broeder was van *Edilbun*, die niet minder van Godt bemint is geweest, en die insgelyks in de volgende eeuwe naar Ierland is getrokken, om zich aldaar in 't ^{als hy ook met de pest bevangen was,} lezen te oeffenen: en als hy nu wel onderweezen was, is hy weder naar zyn vaderland gekeert; en Bisschop geworden zynde in de provincie van Lindisse, heeft hy die kerk een langen tyd met grooten lof bestiert. Als dan deze twee jongelingen in een Klooster waren, in de Schotse taale genoemd *Rathmelfigi*, en alle hunne makkers ten deele door de sterfte weggerukt, ten deele door andere plaatzen verspreidt en verstroot waren, zoo zyn ze beide ook van dezelve quaal aangetaft, en door een zeer zwaare pest overvallen. *Egbert*, (zoo als my verhaalt is door een Priester van zeer groote opregtigheit en geloofwaardigheit, en van een eerwaardigen ouderdom, die het uyt zynen eigen mond zeide verstaan te hebben) meenende dat hy nu ook de reis naar de andere wereld zoude moeten aanneemen, is op zekeren morgenstond uyt de kamer, daar de zieken te bedde lagen, gegaan; en in zyne eenigheit op een bequame plaatze nedergezeten zynde, heeft daar zynen voorgaanden handel en wandel aandagtelyk beginnen te overdenken; en met leetwezen getroffen

over

^a De Schotten waren toen ter tijd inwoonders van Ierland.

heeft hy,
om noch
niet te ster-
ven een
drievoudi-
ge belofte
gedaan.

over zyne zonden, wafchte hy zyn aangezigt met zyne traanen af, en bad Godt uyt het binnenste zyns harte, dat hy niet uyt de wereld mogt gehaalt worden, eer dat hy zyne voorgaande verzuimeniffen, die hy in zyne kinderlijke jaaren bedreeven had, door een volmaakter boetvaardigheid mogt uytgewifcht, en zich zelve overvloediger in goede werken geoeffent hebben. Daar by heeft hy een belofte gedaan van zoodaanig in pellegrimaadje en buitens lands te leven, dat hy nimmermeer naar het eiland daar hy gebooren was, te weten naar Britanje, zoude wederkeeren: dat hy boven den plegtelyken Psalmen-zang, die volgens het kerkelyk gebruik geregelt was, noch dagelyks, behalven als hy door eenige lichaamelijke ziekte belet was, het geheele Psalmboek tot lof en gedagteniffe van Godt zoude uytzingen: en dat hy alle weeken eenen dag met eenen nacht in vasten zoude overbrengen. Als hy dan, na het eindigen van zyne traanen, gebeden en beloften, naar huys keerde, heeft hy zynen makker flapende gevonden: en hy is zelf ook te bedde geklommen, en heeft zyn lichaam ter ruste gefchikt. Als hy nu wat geruft had is zyn makker wakker geworden, en zyne oogen naar hem keerende heeft hem aldus aangesproken: O Broeder *Egbert*, ó wat hebt gy begonnen? ik hoopte dat wy famen naar het eeuwige leven zouden gereift hebben! doch weet dat uw verzoek u zal geworden. Want hy had door een gezigt verftaan wat dat *Egbert* verzogt had, en daar by dat zyn verzoek hem toegestaan was. Om niet lang te vallen, zoo is *Edilbun* den volgenden nacht ontslaapen. Doch *Egbert* zyne ziekte te boven gekomen zynde, is tot zyne voorige gezondheid herftelt. Hy heeft noch lang daar na geleest, en de priesterlyke

waar;

waardigheid, tot de welke hy verheeven was, door waardige deugden verciert, brengende zyn leven over in een volmaake ootmoedigheid, zagtmoe- digheid, onthoudinge, eenvoudigheid, en regt- vaardigheid. Invoegen dat hy zoo wel aan zyn eigen landvolk, als aan de volkeren daar hy als in ballingschap onder leefde, te weten de Schotten ofte Pikten, zoo door het voorbeeld van zyn leven, als door den yver zyner onderregtingen, het gezag zyner bestraffingen, en de mildadigheid zyner aalmiffen, uyt het geene de ryken hem ter hand stelden, groot voordeel heeft gedaan. By de beloften, die wy gemeldt hebben, heeft hy noch een vierde gevoegt, te weten dat hy de geheele vasten door niet meer als eens daags zoude eeten, en dat niet anders als brood met zeer dunne melk, de welke hy nog met zekere mate zoude nuttigen: waar in hy aldus te werk ging: hy zette die melk daags te voren, als ze noch vers was, in een glaaze flesse; en als de nacht over was, deed hy het dikste dat boven op dreef weg, en gebruikte het overige, als gezeyt is, met een weinig broods. Deze manier van onthoudinge heeft hy ook veertig dagen voor Kersmis, en noch 40 dagen na het hoogtyd van Pinxteren onderhouden.

Waar by hy noch eene vierde belofte heeft gevoegt, verciere de Priesterlijke waar- digheid door uyt- steekende deugden,

Op dezen * tijd heeft de eerwaardige Dienaar en Priester des Heere *Egbertus*, wiens naam niet zonder eerbewijzinge behoort genoemt te worden, (en die, zoo als wy boven verhaalt hebben, in Ierland buiten zyn eigen vaderland leefde, om het Hemelsche vaderland te verdienen) by zich zelve besloten zyne gediensfigheit over meer menschen uyt te strekken; dat is, het Apostel-ampt

Om aan meer menschen voor- deelig te zijn, heeft hy voor zich geno- men het geloof aan de Vriezen te gaan preken,

* *Beda lib. 5. cap. 10.*

aan te vaarden, en het Goddelijke Woord aan sommige volkeren, die het noch nooit gehoord hadden, te gaan verkondigen. Hy wist dat 'er verscheidene diergelijke volkeren in Duytsland waren, uyt de welken de Engelschen en Saxen, die tegenwoordig Britanje bewoonen, zoo als wereldkundig is, gesproten en afkomstig zijn: om welke oorzaak zy noch tegenwoordig van de nabuurige Britten, hoewel niet te regt, *Duytschers* genoemd worden. Deze volkeren zijn, de *Vriezen*, de *Rugenaars*, de *Deenen*, de *Hunnen*, de oude *Saxen* en de *Berglanders*. Daar zyn in die gewesten noch verscheidene andere volkeren, die noch gehegt zijn aan de afgoderye, dewelken de gemelde krijgsknegt des Heere besloten had te gaan opzoeken, en ten dien einde gansch Britanje om te zeilen: hoopende eenigen der zelve den Duivel te ontweldigen, en tot Christus over te brengen: ofte indien hem zulks miste, had hy voor zich genomen naar Romem te reizen, om de Kerken van de Apostelen en van de Martelaaren des Heere aldaar te bezoeken en die Heiligen te eeren. Doch hy heeft niets van dit alles uytgevoert, zijnde i zyn voornemen door hemelsche vermaaning en uytwerkingen belet geweest. Want na dat hy al zeer kloeke reisgezellen verkoren had, die ten hoogste bequaam waren om het woord te preken, en die zoo wel in werken als in geleerdheit uytsteeenen; en als nu alles gereed was dat zy op zee van noode zouden hebben, zoo is 'er voor eerst op zekeren dag 's morgens by hem gekomen een van de broederen, die voor deezen in Britanje een leerling en dienaar was geweest van den Godtlicven Priester *Boisil*: ten tijde als de zelve *Boisil* onder den Abt *Eata* Prior was (1) van het Klooster *Mailrosse*, zoo als wy boven reeds verhaalt hebben.

Of de kerken der Martelaaren te Rome te gaan bezoeken.

Maar hy is belet geweest door hemelsche vermaaning.

ben. Deze Broeder dan quam hem een gezigt veropenbaaren, 't geen hem den voorgaanden nacht vertoont was, en 't welke hy in dezer voege verhaalde: Als ik na het einde der ochtent-gezangen my zelve te bedde begeeven had, en een ligte slaap pas mijne oogen had bekroopen, is my verscheenen mijn oude Meeſter *Boisil*, die my met zoo een uytstekende liefde opgevoedt heeft; en heeft my gevraagd of ik hem wel kende; Ik antwoorde ja, zeggende, gy zijt *Boisil*. Waar op hy vorder vervolgde; Ik ben gekomen om uyt den naame van onzen Heer en Zaligmaaker een boodſchap aan *Egbertus* te doen, dewelke nochtans door uwen mond aan hem moet gedaan worden. Ga, boodſchap hem dan, dat hy de reis die hy voorgenomen had, niet kan volbrengen: want 't is Gods wil dat hy liever zal hebben te gaan naar de Kloosters van *Kolumba*, om dezelve te onderregten. Deeze *Kolumba* was de eerste die het Christen geloof verkondigt had aan de overbergſche Pikten, noordwaards gelegen, en de eerste slichter van het Klooster op het eiland *Hy*, het welke by verscheide volkeren onder de Schotten en Pikten lange jaaren in groote achtinge en aanzien is gebleeven. Deze *Kolumba* is dezelve die nu van sommigen, door hes byvoegen van het woordetje *cella* achter den naam *Kolumba*, genoemd wordt *Kolumcelli*. *Egbert* de woorden van het nachtgezicht verstaan hebbende, gebood den broeder, die hem dezelve aangedient had, geen woord daar van tegen eenig menich te reppen, denkende dat het ligt een bedrieggelijke openbaring zou kunnen wezen. Doch als hy de zaak by zich zelve overwoog, vreesde hy wel dat dezelve waarachtig was. Egter wilde de bereidzelen tot deze reis, dewelke hy tot onderregting der Heidenen

Want Godt
schikte
hem, om
de Kloosters van
den Abt
Kolumba
in het
eiland *Hy*

denen voorgenomen had, noch niet staaken. Doch weinige dagen daar na is de voornoemde broeder weder tot hem gekomen, zeggende dat *Boisfil* hem deezen nacht wederom na het einde der Mettenen verscheenen was, hem aldus aanspreekende: *Waarom hebt gy zoo slaauw en zoo koeltjes aan Egbert* gezeit, het geen ik u belaft had aan hem voor te dragen? Doch ga nu heene, en zeg hem dat hy, 't is hem lief of leed, naar de Kloosters van *Kolumba* moet trekken; want hunne wagen gaat niet regt: en hy moet die weer op het regte spoor brengen. *Egbert* dit verstaan hebbende, heeft den broeder wederom geboden het verhaalde aan geen eenig mensch te openbaaren. En alhoewel dat hy nu genoegzaam verzekerd was van 't gemelde gezigt, zoo heeft hy evenwel alles daar toe geschikt om de voorgenome reis met de gemelde broederen te aanvaarden. En als nu alles t'scheep gebragt was 't geen tot zoo een zwaare reis vereischt wierdt, en zy nu eenige dagen naar bequaamen wind gewacht hadden, is 'er op eenen nacht een schrikkelijk onweer ontstaan, het welke een goed gedeelte van de dingen die in 't schip lagen vernielt hebbende, het schip zelfs op zy gesmeeten en onder water gelaaten heeft. Doch alles dat aan *Egbert* en zijne mede-gezellen toebehoorde is noch geborgen geweest. Hy zeide dan met den Profet, 't is om mijnentwille dat dit onweer ontstaan is; en heeft aldus die reis gestaakt, en wel willen t'huys blijven. Dus verre Beda.

Zoo * heeft hy zich dan eindelyk geboegt naar den Goddelijken wil / en is in Britanje gebleeven / zullende naderhand noch trekken naar de *Wonniken* van 't Eiland Hy. En hy heeft de zorg van het bekeeren der *Driezen* obergelaaten

En als hy egter zyne reis noch tragte voort te zetten,

en 'er een zwaar onweer ontstond, heeft hy zich aan den Goddelijken wille onderworpen.

in 't jaar 686.

Hy is naar de *Wonniken* van Hy gereist in 't jaar 716.

ten aan Willibrordus, Suidbertus en Bonifacius.

Als * hy dan ypt Ierland / daar hy langen tijd als in ballingschap geleest had / aangekomen was by de Monniken van Hy, is hy van de zelven niet groote eerbewijzingen en blydschap ontvangen; en om zijne geleerdheit / goed-aardigheit en heilig leven van ieder een zeer gaarne gehoozt. Hy heeft by hen dooz pberige vermaanningen te weeg gebracht dat ze de ingetwoz telde gewoonte hunner Doozvaderen verwerpen / en zich naar het Katholijke gebuist gevoegt hebben omtrent het vieren van het (2) Paasch-feest / en omtrent de kroon (3) der Klerken. Na dien tijd heeft hy noch dertien jaaren geleest in 't zelve eiland / het welke hy als dooz een nieuwe genade der Verkeelijke gemeenschap en vrede verlicht had. Deze zeer heilige Priester Egbertus, die den weg vooz de geloofs-verkondigers allereerst naar Duytsland gebaant heeft / is gestorven in 't zelve eiland Hy, op den 24 April / op Paaschdag / na dat hy de hoogmis van 's Heeren Derrijfenisse verrigt had. En aldus is het dooz een wonderlijke schikkinge Gods geschiedt / dat hy op dien dag ypt deze wereld tot den Vader verreigde / om het eentwiddurende Paasch-feest in den hemel te houden / het welke hy op een nieuwe en Katholijke wijze / met de Doederen dooz hem kekerd / op aarde had beginnen te vieren.

Deze heilige Priester wordt van Beda zijnen lof-verkondiger / en van Alkuinus in zijn boekt van de daaden van den H. Willibrordus, Bisschop genoemt. † Ook wordt hy Bisschop genoemt dooz

en dezelve tot de Katholijke Kerkgebruiken overgebracht hebende,

is hy aldaar gestorven in 't jaar 729.

* Mabillon Anal. Bened. t. 2. lib. 20. n. 8.

† Dezelve als boven, n. 82.

Hy is
Biffchop
geweest,
zonder te
weten over
wat plaats.

door Ethelwolfus, een Monnik van dien tijd / in een gedigt over de Abten van het nieuwe Klooster in Lindisfarne, wiens stigter en eerste Abt Eandmundus by onzen Egbertus te rade had gegaan wegens het opstellen der Kloosterlyke tucht-regels. Daar kan dan geen twyffel aan geslagen worden of onze Egbert is Biffchop (4) geweest / hoewel hy misschien aan geene zekere Kerke (5) verbonden was. En men moet hier niet luyfteren naar den gewaanden Marcellinus, de welke in de lebens-beschryvinge van Suidbertus, door hem uitgegeve / betuygt dat hy Martz-biffchop van Jork is geweest / hem nemende voor een anderen Egbert, dewelke in het derde jaar na de dood van onzen Egbert, den jongen Wilfridus in de bestieringe van 't Jorische Martz-bisdom is opgeholgt. Ik kan ter dezer plaatze niet voor-by gaan het Martelaars-boek van Beda ^a in veerzen opgestelt / alwaar onze Egbert in de maand April door deze veersjes aldus genoemd wordt:

Veerzen
z' zijner
eere door
Beda
gedigt.

Egbertus vol van Godt en alle deugden, vaart
Den achtften dag voor Mey blijmoedig hemel-
waart.

a Spicil. t. 9.

A A N T E K E N I N G E N.

1. *Prior*; in het Latyn staat *Præpositus*: 't welke by de geestelyke Schryvers verscheide betekeningen heeft; doch hier betekent het den Prior, ofte den eersten Kloostervoogd na den Abt. Men ziet hier dat sommige Benedictynen Kloosters van ouds al *Priors* gehad hebben. Ik zegge, sommige: en misschien wel ook de meeste: doch in alle de Kloosters der Benedictynen zijn altijd geene *Priors* geweest. De reden is deeze: dat de *Priors*, door den geest van verwaandheit en opgeblazendheit befto-

bestoven, zich zelve dikwils als tweede Abten aanzagen, en onder den Abt niet wilden buigen, meenende dat zy de tucht en gehoorzaamheit ontwasfchen waren. Die Priors hadden dikwils hunnen aanhang, en gaven den Abten de handen vol werks, zoo dat het gansche Klooster dikwils over ende fcheen te ftaan, en de Abten genoeg te doen hadden om den room der regeeringe niet quyt te raaken. En 't had al eenigen fchyn: want de Priors waren in sommige Kloosters van zulken aanzien, dat ze zoo wel als de Abten door de Biffchoppen gezegent wierden. En daarom heeft *Benedictus* liever gehad dat 'er geene Priors in zyne Kloosters waren, en dat de *Decani*, die zoo veel als onder-Priors waren, al het bewind en gezag onder den Abt in handen zouden hebben. Hy heeft dit egter ter keure der Abten gefteft, die best konden oordeelen of zy de Priors konden missen of niet. (Zie *Lupus in Concil. Tholozanum sub Victore 2.*)

2. Want zy volgden de gewoonte der Ieren, daar wy reeds van gefproken hebben.

3. Volgens de Roomfche wyze, die nu overal de overhand heeft, moest de kruin in 't ronde, en als een kring gefchoren zyn. Maar de Ieren, en de oude Britten fchoren dezelve halve-maans - gewys, en als een halve kring. De zaak zoude in haar zelve van 't grootste belang niet zyn; maar de halsferrigheid, en een hardnekkige afwijking van 't algemeene gebruik in zaaken die het gewiffe niet en prangen, kan niet wel verfoont worden.

4. *Buchelius* fchryvende over *Beka* fchrapte onzen *Egbertus* zonder eenige genade uyt de lyfte der Biffchoppen, zonder zich aan de voorfpraake van een groot getal Schryveren te kreunen. En om de waarheit te zeggen, zyne redenen fchynen al wat te klemmen. Doch het fchijnt dat hy *Alcinus* nochte *Ezhekwolfus*, die hem miffchien wat gezeggelijker zouden gemaakt hebben, niet heeft gelezen.

5. De Kerkvergadering van *Kalcedon* verbiedt in haar fefde Kerkbefluit iemand tot *Pricter*, *Diaken*, ofte tot een andere kerkelyke waardigheit in te wyden, ten zy dat hem de zorg over eenige kerk van de eene ofte andere ftad ofte dorp zy aanbevolen: ofte dat hem een *Martyrium* (dat is een kerk ter eere van een Martelaar gefteft)

gestigt) ofte een klooster te bedienen zy gegeven. Dat is in 't kort gezeyt, dat 'er niemand mogt Priester, Diaken ofte Bisschop gewydt worden, zonder een vaste post en Kerkelyke bediening te hebben. En de wydingen, die zonder zoodaanige vaste bedieninge gegeven worden, worden nietig en van geener waarde verklaart. Waar omtrent noch staat te berigten dat de Diakenen, Priesters, Bisschoppen enz. die zoodaanige vaste plaatsen ofte Kerken te bedienen hadden, Kardinaal-Diakenen, Kardinaal-Priesters, Kardinaal-Bisschoppen van die Kerken genoemt wierden, van het Latynsche naamwoord *cardo*, betekeneude de herre ofte den duym daar de deur op draait; om dat het bewind van die kerke op hunne zorge als draaide, en daar aan gehegt was. Deze ordonantie was al voor de gemelde Kerkvergadering in gebruik, en is naderhand ook vernieuwt in de Kerkvergaderinge van *Trenten*. Zoo een vaste plaats, post, ofte bediening, wierd de tytel van de wydinge genoemt.

Dit dan zoo zijnde, zoo is de vrage hoe dat *Egbertus*, en meer andere heilige mannen in de Kerkelyke historien vermeldt, Bisschoppen zyn gewydt, zonder aan een vaste bedieninge gebonden te zyn? Het zelve kan gevraagd worden rakende den *H. Suidbertus*, die ook, als boven gezegt is, zoodaanig is gewijdt: en ook rakende onzen *Bonifacius*, die volgens het schryven van *Hincmarus*, (*Ep.* 44.) ook door *Gregorius II.* Bisschop is gewydt, zonder dat hem een zekere en vaste Kerk te bedienen wierdt gegeven. Het zelve leeft men van den *H. Augustinus*, Apostel van Engeland, en van meer anderen.

Deze vrage wordt aldus opgelost door den beroemden *Lupus*, schryvende over de kerkvergadering van *Kalcedon*: *Het is iet anders, Bisschop gewydt te worden zonder een Kardinaal-stoel, en iet anders Bisschop gewijdt te worden zonder een Kardinaal-tytel. De gemelde Heiligen zyn niet gewydt op de eerste maar op de laatste wyze.* Zy hadden een vasten tytel, te weeten de zending onder de Heidenen. En dat gebruyk is al heel oud in de Kerke; want *Photius* verhaalt in zyne *Biblioteek* (*lib.* 48.) dat *Cajus*, die een Priester te Romen was, en onder de Pauzen *Zephyrinus* en *Victor* heeft geleest, tot Bisschop der Heidenen is gewijdt.

Men vindt wel eenige voorbeelden van heilige mannen die zonder eenigen tytel gewydt zyn : zoodanig is geweest de wijding van den H. *Hieronymus* en *Paulinus*. Dus getuygt *Zozomenus* (l. 6. c. 34.) dat *Lazarus*, *Eulogius* en *Barzes*, zeer deetige Monnikken, tot Bisschoppen zijn gewydt zonder het bewind over eenige stad te hebben, maar enkelijk eers-halve, en tot belooning van hunne vroomigheid. Doch dat was iet ongewoons, en kan tot geen voorbeeld strekken. Behalven dat de gemelde ordonantie van Kalcedon veel laater is gemaakt.

Van *titulus Patrimonii*, dat is, dat iemand op zyn goed gewijdt wordt, zullen wy hier na te spreken hebben.

DE H. WIGBERTUS,

O F T E

W I C B E R T U S,

B E L Y D E R.

Egbertus dan door hemelsche vermaaningen van zyn voornemen afgeschrikt, en door een stormwind in zyn Vaderland geworpen zynde, alwaar hy doorden hemel tot de verbetering van de Monnikken van *Hy* bewaart wierdt, zoo heeft een van zijne reis-gezellen de bekeering der *Vriezen* aanstonds ondernomen; waar van *Beda* ter gemelde plaatze kan nagezien worden, te weten, in 't 15. *B. 10. hoofdst.*

Omtrent
het jaar
690. heeft
Wigbert,
medegezel
van Egbert,
twee jaaren
lang, doch
zonder
vrugt, by
de Vriezen
gearbeidt;
waarom hy
weder naar
zijn land is
gekeert,
om Godt
aldaar te
dienen.

Van zijne
tweede
aankomst
in Vriesland
of van zijne
marteldood
valt niets
zekers te
melden.

Een van zijne reis-gezellen, met naame *Victbercht*, die ook in geleerdheit en in de versmaadinge der wereld uytmuntte (want hy had lange jaaren buiten zijn vaderland in Ierland gewoont, en aldaar een Kluizenaars leven in groote volmaaktheit geleidt) is naderhand scheep gegaan: en in Vriesland aangelandt zijnde, heeft het woord der zaligheid twee ronde jaaren aan dat volk en aan den Koning *Radbodus* gepreekt. Doch al die arbeid en moete is by die woeste toehoorders zonder eenige vrugt gebleeven. Daar op is hy weder gekeert naar de plaats van zijne lieve pellegrimaadje, en heeft Godt aldaar wederom in zijne eenigheid en stilzwijgentheit volgens ouder gewoonte gaan dienen. En vermits hy den uytheemschen geen voordeel in 't geloove had konnen toebrenghen, heeft hy des te meer getragt om de zijnen door het voorbeeld zijner deugden te sterken.

Dan een tweede overkomst van deezen Wigbertus in 't gezelschap van Willibrordus, en van zijne marteldood daar op gebolgt / wordt geen woord gerept by Beda, dewelke zulks / indien 't gebeurt was / zekerlyk wel gemeldt zoude hebben: te meer daar hy 't selve had konnen en moeten weten / en daer het tot lof van Wigbertus, en tot eere van zijn landvolk berstrelt. Wel is waar dat in 't leven van den H. Willibrordus uyt Alcuinus verhaalt wordt / dat 'er een uyt het gezelschap van dien heiligen Leeraar in Fosites land a. door (1) Koning Radbodus by looting is gedoodt geweest. Maar nochte Alcuinus, zeggende de Bollandisten ter hooznoemde plaatze / noch Theofridus (die ook het leven van den H.

Wil-

a Misschien *Fosseweerd* een landstreek in Westvriesland, niet verre van 't eiland *Fosete*, in de wandeling Ameland genocint, *Phil. Ferrarius in Lexico Geograph.*

Willibrood in de negende Eeuwe beschreeven heeft) nochte iemand anders der oude Schryverren, die by ons gezien is, hebben hem den naam van *Wigbert* gegeven. Maar deze en meer andre diergelijke dingen steunen op de vertierde vertellingen / die de gewaande Marcellinus ons in het leven van den H. Suidbertus opgelevert heeft / zoo als hyeeder vertoont Willibr. Bosschaarts ^a. Hoewel hy daar niet tegen heeft dat 'er iemand anders / die ook den naam van Wigbert boerde / met Willibrordus naar Driesland kan getrokken zijn / en aldaar de martel-dood uitgestaan hebben.

Want Mabillon ^b om de verwarring te mijden onderscheidt verscheyden Wigbertussen : en vooz eerst den oudsten reeds gemeldt / die om het Evangelie te verkondigen na Egbertus uyt Jerland gereist is naar Driesland / van waar hy dooz Radbodus verdrreven en weder naar Jerland gekeert is. Ten tweede Wigbertus ofte Winberchtus Abt van Nier-celle, onder wiens bestieringe Bonifacius opgequeekt is. Ten derde den Abt van Frislaar, die niet eenige anderen uyt Britanje gereist is naar Bonifacius in Duytsland / en denwelke Bonifacius niet meer anderen tot zijnen medehulper heeft aangenomen in 't preeken van 't Evangelie ; en die goen ander schijnt te zijn als de Priester Wielhbertus, dewelke gestorven is in 't jaar 747.

Hy had in zijn leven vooz een vaste gewoonte dat hy / als iemand der geloovigen hem quam verzoeken om biest te gaan hooren, niet ligt by iemand zoude hebben staan praaten, ofte den tijd verquisten met deezen en geenen te begroeten;

maar

^a *Diatriba de primis Frisiae Apostolis, dissertat. 30. pag. 104. Sc.*

^b *in Annal. Benedict.*

Wonderen
van Wig-
bert Abt
van Frits-
laar onder
den H.
dienst.

maar hy begaf zich zonder te sukkelen en in alle haast naar zijn Klooster. Als hy op zekeren dag naar gewoonte bezig was met den H. dienst te verrigten / en de wijn / zonder den welke het bloed des Heere op den outer niet tegenwoordig kan gestelt worden , hy gehal ontbrak / zoo is hy buiten de Kerk gegaan / en heeft een tros drumben van de wijngaard geplukt / en het sap daar van in de Kerk geperst / behalven eene korrel / die dooz het nijpen niet beschadigt zijnde dooz de Kerke wierdt geworpen / en binnen den tijd van negen jaaren zoo veele wijngaard-struiken heeft geschoten / dat ze tot het delken van een zeer bermakelyke galderpe verstrekt hebben. Alhoewel dat zijn lichaam dooz een zwaare ziekte afgemat wierdt / heeft hy zich zelven geene hoeftering ofte lekherder spijze gegunt : hoewel dat hy de anderen / die zich in hunne ziekten wat meer toegaben / niet berispelyk oordeelde. Als hy op zijn uiterste lag / heeft men een Vogel van zeer schoone gedaante tot drie maalen toe / tot een teken van zijn zuiverste leven / naar het lichaam van den stervende zien toebliegen. Lupus, noch geen Abt van Ferrieres zijnde / heeft een boek van zijne daaden geschreeven / en aan Bruno Abt van Hersfeld opgedraagen in 't jaar 836. (2)

Zijn ziekte
en dood.

Noch is 'er een andere Wigbert bekend / die ook Priester / en gelijk als wel het gemeenste geboelen is / een wereldsch Priester is geweest , dewelke weder uyt Duytsland naar Britanje geheet zijnde / twee brieven heeft geschreeven aan Lullus Bisschop van Ments.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Sommige willen dat *Fostenland* den naam heeft gekreegen van de afgodinne *Fosta*, en zoude leggen omtrent de *Elf*. Doch *Ubbo Emmius* en *Bokkenberg* plaatsen het zelve veel naarder aan *Vriesland*. *Pontanus* (*lib. 5. rer. Danic.*) neemt het voor *Hillegerland*, eertyds *Fara* genoemd; wiens eerste naam, zoo hy althans meent, geweest zou zyn *Fosteland*. Maar *Ubbo Emmius* (*l. 2. hist. Fris.*) zeit daar neen tegen, en toont dat *Hillegerland* tot de *Saxifische* eilanden, aan de *Elf* gelegen, en niet tot de *Friessche* behoort. *Molanus* (*in Indiculo S. S. Belgic.*) schijnt het zoo qualyk niet te raaden, als hy *Fosteland* op de uiterste grenzen van *Vriesland* geplaatst wil hebben, daar van ouds de *Fossen* ofte *Fossiten* volgens *Tacitus* gewoon hebben.

2. Deze *H. Wigbertus* moct al zeer beroemd zyn geweest wegens zijne heiligkeit; vermits *Bruno* Abt van *Hirsfeld*, en *Rabanus* Abt van *Fulda*, in 't jaar 831. hem ter eere een Kerk hebben beginnen te stigten; dewelke ook door den laatslen, als hy nu Bisschop van *Ments* was, voltrokken is in 't jaar 850. Deze Kerk is noch in wezen, en staat binnen *Hersfeld*, welke plaats nu tot een stad is aangegroeit. Doch de inkomsten der zelve Kerke die al merkelyk waren, zegt *Kaillet* in 't leven van deezen *Wigbertus*, zyn door de Landgraven van *Hessen* ge-eigent, en aan huone Vorstelijke goederen gehegt.

Staat ook te merken dat *Wigbertus*, zoo wel in 't *Martelaars-boek* van *Rabanus*, als in het *Roomfche* en in andere *Martelaars-boeken*, gemeldt staat als *Priester* en *Belijder*, zonder eenig gewag dat hy Abt is geweest: de reden is, om dat de *Priesterlijke* waardigheit in die tijden den naam ofte tijtel van Abt, als veel geringer zynde, gelijk als verduysterde.

S. WILLIBRORDUS
 1° Archiepiscopus Ultrajectensis.
Fontes et vina creavit.

J. Neuman.

DE H. WILLIBRORDUS,
 Eerste Aarts-bisschop van Utrecht.

Als Wigbert dan aldus naar huns was ge-
 heert / heeft Egbert naar andere middelen
 omgezien / dewelke van Beda in zijne meer-
 gemelde historie ^a aldus verhaalt worden : Als
 dan de man Gods Egbert bespeurde dat het van
 den eenen kant hem niet toegelaaten wierdt het
 geloof aan de gemelde volkeren te gaan verkon-
 digen, vermits hy tegen gehouden wierdt om een
 anderen dienst den welke hy volgens de Goddelij-
 ke vermaaning aan de H. Kerke moest doen : en
 dat Wigbert van den anderen kant op die plaatzen
 gekomen zijnde, niet had kunnen uytregten; zoo
 heeft hy het egter noch eens willen bezoeken,
 met andere heilige en begaafde mannen, onder
 dewelken de doorlugtige Willebroord met de Prie-
 sterlijke waardigheid bekleedt was, tot het werk
 der geloofs-verkondiging af te vaardigen.

Want / zoo als Mabillon ^b te recht aanmerkt /
 al de eer en glorie van dit werk was bewaart
 voor Willebroord en zijne Gezellen.

Het leven van dezen Geloofs-Verheyder is
 beschreeven geweest door Alcuinus, een Schry-
 ver van dien tijd. Doch nademaal Mabillon het
 zelfde in de Jaarboeken der Benedictijnen uyt Al-
 cuinus verhoort / en hier en daar met Aanmer-
 kingen opgeheldert heeft / zullen wy dat zelfde
 alhier te neer stellen. Doch alzoo dat wy ook
 de woorden van Beda, als die wel te passe ko-
 men / aan de kant zullen voegen.

Willibrordus was gebooren in Northumber-
 land uyt een zeer goddyngtigen Vader / met naa-
 me Wilgifus, van Saxische afkomst; dewelke
 ook naderhand het wereldsche kleed verlaaten
 heb

Wille-
 broord een
 Engelsman
 van ge-
 boorte
 heeft tot

^a lib. 5. cap. 11.

^b J. Mabillon Annal. Benedict. t. 1. l. 18. §. 4.

Vader ge-
had Wilgi-
sus, die ook
naderhand
Monnik is
geworden.

Gespeent
zijnde
wordt hy
in handen
gestelt van
de Monnik-
ken te Re,

en wordt
aldaar
Klerk en
Monnik.

hebbende / zich tot het Kloosterlyke leven heeft
begeeren; en eindelijk met zucht tot de eenzaam-
heit is gaan woonen op de hoofden / die van de
grootte zee en van de riviere Humber in 't ronde
bespoelt worden. Aldaar heeft hy een tamelyke
Bergadering van Godt-dienende menschen by
een verzamelt / en is daar ook na veele scribbe-
lingen / en na een heiligen arbeid gestroven en
begraaven. Alcuinus noemt deze plaats de Zee-
celle / en hy is zelf door een wettige opvolging
tot Oberste van de zelbe aangesteld geweest als
ook van noch een andere Zee-celle / te weten
die van den H. Judocus, niet verre van het
naam van de Fransse Zee. Zoo ras als Willi-
brordus gespeent was / heeft zijn Vader hem
noch een klein kind zijnde overgelevert aan de
Broeders van het Klooster te Rye, om van hen
opgevoedt / en in alle geleerdheit en geestelyke
wetenschappen onderwezen te worden; weten-
de dat hy daar niet als eerbaare dingen zoude
zien / en niet als heilige dingen hooren. Hy heeft
daar in 't kort zodaanigen voortgang gedaan /
dat hy voor een tweeden Samuel gehouden wierdt.
Noch een kind zijnde is hy aldaar tot Klerk ge-
schooren / en op zijn verzoek ook plegtelyk tot
Monnik aangenomen; zich zodaanig dragende/
dat niemand hem te boven ging in werken van
oetmoedigheid / ofte naarstiger was in 't lezen
en studeeren. Als hy eenigen tijd daar naa veel
hoorde spreken van de geleerdheit en heilichheit
van die Mannen die zich in Ierland onthielden/
zoo is hy door huune Godbruyctigheit ook ge-
raakt en aangemoedigt getworden; zijnde voor-
naamentlyk getroffen door het voorbeeld van den
boven gemelden Egbertus, die den naam van
heilig had verkreegen / en van den eerwaardig-
gen

gen Priester Wigbertus, dewelke beidegaar uyt liefde van 't Hemelsche Vaderland hunne huizen en Vaderland / met bloedberwanten niet al hadden verlaaten om in Ierland te gaan wonen. Hy is dan met verlof van zynen Abt en van zijne medebroeders naar dezelve gereist / om hun gezelschap en heiligen omwegang te genieten. Aldaar is hy twaalf jaaren lang / in 't gezelschap en onder de bestieringe van die defrige Meesters / zoo in de Godsdiensligheit als in de Geestelyke wetenschappen onderweezen en opgevoert / zullende zelf mettertijd noch worden een Seloofs-Verkondiger van veele Volkereen. In het dertigste jaar zyns onderdoms / als hy nu ten volle bequaam scheen om anderen te ondertwijzen / is hy met XII. mede-gezellen door Egbertus gezonden naar Vriesland. Als deeze * twaalf de Zee overgebaaren / en aan het Vasteel van Utrecht, op den oever van den Rhijn, daar Willebroord naderhand den stoel eens Bisdoms geplaatst heeft / aangeland waren / hebben zy goedgehouden Pippyn, Hertog van Frankryk / die onlangs te vooren Vriesland aan deze zijde van den (1) Rhyn ten onder gebragt / en den Koning Radbodus daar uyt verdreeben had / aan te gaan spreken / om van hem verlof tot het

Hy reist naar Ierland uyt zucht tot grooter volmaakt-heit:

en aldaar 12 jaaren gewoont hebbende, wordt hy van Egbert naar Vriesland gezonden met 12 mede-gezellen, die te Utrecht aangeland zijnde, van Pippyn vriendelijk zijn onthaalt, en gezonden om het geloof te verkondigen.

pree-

* Dewelke daar aangekomen, zegt Beda (*lib. 5. c. 11.*) ... en by Pippyn Hartog van Frankryk gegaan zijnde, met blijdschap van hem zijn ontvangen. En nadien hy pas te vooren het gedeelte van Vriesland, dat aan deeze zijde van den Rhyn leit, veroverd, en den Koning Radbodus daar uyt gedreeven had, zoo heeft hy hen derwaarts gezonden om te preeken. Hy was hen ook behulpzaam door zijne Koninklijke magt, bezorgende dat hun geen leed in het preeken wierdt aangedaan; en den geenen die zich tot het geloof bekeerden veele weldaaden bewijzende. Waar door het met de hulpe der Goddelijke genade geschiedt is, dat ze in korten tijde een menigte van menschen van den dienst der afgoden bekeert hebben tot het geloof van Christus.

preken te bezoeken. Pippyn heeft hen gunstig aangehoort en ontbaigen / en aan de Landdroogden bevel gezonden dat ze zorg zouden hebben te draagen / dat die Dyeendelingen in het preken van 't Goddelijke Woord van niemand gemoeit ofte beledigt wierden : belovende den geenen / die het Christen geloof zonden aanneemen / zijne werbaadigheid te zullen betoonen. Waar uit met de hulpe der Goddelijke genade gevolgt is / dat Willibrordus met de zijnen in 't kort een goed getal ingezetenen van den dienst der Duibelen overgebracht heeft tot het geloof van Christus.

Babilon
als boven,
S. 48.

Zy worden
van Pypyn
naar Rome

Enige jaaren na dat Willebroord in Vriesland aangekomen was / en het Volk in 't Christen geloof had beginnen te onderwijzen / heeft Pippyn † opperste Hof-meester met ieder eens god:

† Kort na haare aankomst in Vriesland, zoo ras als *Willebroord* vernam dat de Vorst hem verlosf gegeeven had om aldaar te preken; heeft hy zich gehaast om naar Rome te reizen, alwaar ten dien tijde op den Apostolischen Stoel gezeeten was Paus *Sergius*, om met des zelfs verlosf en zegen het gewenschte werk van de bekeeringe der Heidenen aan te vangen: loopende ook eenige overblijfselen der Heilige Apostelen en Martelaaren van den zelve te ontvangen; op dat hy, als hy de Afgoden-tempels onder de volkeren, daar hy zoude gaan preken, uytgeroeit zou hebben, en Christene Kerken zou moeten stigten, deze overblijfselen der Heiligen ter hand mogt hebben, om dezelve aldaar te plaatzen, en vervolgens die Kerken ter gedagtenisse van de Heiligen te wijden. . . .

Na dat nu die Mannen, dewelken in Vriesland aangekomen waren, daar eenige jaaren gepreekt hadden, heeft Pippyn met een algemeen goedvinden den eerwaardigen man Willibrordus naar Rome gezonden, alwaar *Sergius* den Pauwelijken Stoel noch bekleede, verzockende dat hy tot Aartsbisschop over dezelve Vriezen mogt ingewijdt worden. Het welke zoo als hy verzogt had geschiedt is in 't jaar 696. na de menschwording van Christus. Hy is gewijdt in de Kerke van de H. Martelaresse *Cecilia*, op den dag van haare geboorte, en heeft van den gemelden Paus den naam van *Klemens* ontvangen. Kort daar aan, dat is veertig dagen na zijne aankomst in de stad, is hy weder te rug gezonden naar den Stoel zijns Bisdoms. Vorders heeft Pippyn hem tot zijnen Bisschoppe-lijken

goedbinden hem naar Rome tot den Paus Sergius
gezonden / met verzoek dat dezelve Willibror-
dus tot Aartsbisschop over de Driezen moogt ge-
wijdt worden. Het welke ook / zoo als hy ver-
zegt had / in dit zelve jaar volbragt is in de ker-
ke van de H. Martelaresse Cecilia, op den dag
van haare geboorte / dat is / den xxii. van No-
vember: en Willibrordus heeft in de plaatze van
zijn eersten naam dien van Klemens gekreegen:
waar op hy kort daar na / te weten beertien
dagen naar zijne aankomst in de stad / weder
naar zijn Bisdom is gezonden. Als hy weder
in 't land gekomen was / heeft Pippyn hem het
doorlugtige Kasteel van Wiltaburg (2) ofte Utrecht
tot den stoel zijns Bisdoms aangewezen: al-
waare de Hedige man een Kerk getimmerd heeft,
en na dat hy veele menschen van den dienst der
afgoden bekeert had / heeft hy rondom in die
plaatzen noch verscheide Kerken / en ook eeni-
ge Kloosters gebouwt *. Hy heeft ook eenige
van de geenen die met hem ofte na hem daar
gekomen waren om het Evangelie te preeken /
tot Bisschoppen aangestelt. In het tweede jaar
na dat Willebroord door Sergius te Rome ge-
wijdt was / heeft hy naar het voorbeeld van
Suintbertus een heerlijk klooster beginnen te bou-
wen

gezonden,
in 't jaar
696.
alwaar
Willibror-
dus tot
Aartsbis-
schop in-
gewijdt, en
Klemens is
genoemt.

Weder in 't
land geko-
men heeft
hy veele
menschen
bekeert, en
verscheide
Kerken en
Kloosters
gestigt.

in 't jaar
698.

lijken zetel geschonken een plaats in zeker doorluchtig Kasteel, den
zelven Pippyn toebehoorende, het welke van ouds in de taale van
die volkeren genoemd wierdt *Wiltaburg*, dat is, de stad der *Wiltens*,
maar in de Frankische taale *Utrecht* genoemd wordt. Deze zeer eer-
waardige Bisschop heeft dan daar ter plaatze een Kerk gebouwt, en
het woord des Geloofs wijd en zijd preekende, en veele menschen
van hunne doolinge afstreckende, heeft hy in die Landschappen
verscheide Kerken, en ook eenige Kloosters gestigt. Niet lang
daar na heeft hy ook noch eenige nieuwe Bisschoppen in die landen
aangestelt uit het getal van die Broederen, dewelke met hem ofte
na hem in die plaatzen gekomen waren om het Evangelie te ver-
kondigen, enz. *Beda histor. Gent. Angl. l. 5. c. 12.*

* *Mabillon* als boven. 6. 57.

En voor
al dat van
Epternak:

wen niet verre van de stad Trier / aan de rivier
Soure, op een plaats van het Ambacht Beden,
die wel eer een koninklijke lustplaats geweest
is / en nu behoort tot het Hertogdom van Lu-
xemburg, genaamd Esternak ofte Aternak, en
tegenwoordig Epternach. Adrianus Valefius ^a
houdt het voor ongetwijfeld / dat deze plaats is
het oude Blek Andethanna, daar Sulpicius Se-
verus in zijn derde Samen-spraak over het leven
van den H. Martinus gewag van maakt / en al-
waar aan den zelven Martinus van Trier weder-
kerende / en de groote wildernissen der nabur-
rige bosschen doorreizende / een Engel is bescree-
nen / die hem in zijne doefheit en benaant-
heit / om dat hy met de Ithaciaanen gemeenschap
had gehouden / quam vertroosten. De zelve
Schryver houdt ook voor dezelfde plaatze het
Blek Andeclana, het welke de Drost Karel Martel,
volgens het schryven van Lupus, geschonken heeft
aan de Kerke van den H. Maximinus Bisschop
van Trier, door wiens verdiensten hy zijne ge-
zondheit wederom had gekreegen. Maar dat
heeft weinig schijn van waarheit; want gansch
Epternach is tot het houten van een Klooster
geschonken geweest / ten deele door Irmina Dog-
ter / zoo men meent / van Dagobertus den twee-
den / dewelke op dien tijd Oberste was van het
Ronne-Klooster Oure, gelegen dicht aan de muu-
ren van Trier: ten deele door Pippyn, en zijne
huysvrouw Plestrudis, dewelken / zoo als ge-
schreeven wordt / de helft der inkomsten van
Epternach vereert hebben aan Willibrordus. De
gift-brieven van Irmina zijn door Miraeus en meer
anderen in 't licht gegeven met dit op-schrift:
Aan den heiligen Heer, en eerwaardigen Vader
in

in Notitia Galliarum.

in Christus, Willibrordus Bisschop. In deze brieven verklaart Irmina: Dat zy door 't ingeeven van de barmhartigheid des Heere, en met overleg der Apostolische mannen *Basinus* en *Leotwinus*, Bisschoppen van Trier, als ook met de toestemminge van haare zusteren, in den dienst van Christus zijnde, uyt Goddelyk inzicht, en tot genees-middel haarer ziele, opgebouwt heeft eenige Kerken in den naame der allerheiligste Drie-vuldigheid, en ter eere van de allerheerlijkste maagd Maria, van de heilige Apostelen Petrus en Paulus, en van andere Heiligen; en dat op haar eigen landgoed, genaamt Epternach, gelegen op de rivier Soere; en daar benevens ter zelve plaatze noch een klein Klooster, tot het herbergen der vreemde Monnikken, en tot het spijzen der armen. Om welk te doen haar, zoo als ze zeit, bewogen heeft de heiligkeit van den gemelden Willibrordus, en zijne liefde tot haar Klooster. Gedaan binnen Trier op den eersten November, in het vierde jaar van haaren Heer den Koning Childebertus. Da Irmina hebben ondertekent de Bisschoppen *Basinus* en *Leodowinus*; waar van de eerste / de Bisschoppelyke waardigheid afgeleit hebbende / zich wederom begeeven had in het Klooster van den H. Maximinus, en de andere / zijnde de zusters zoon van *Basinus*, het Bisdom van Trier regeerde. De eerste Oberste van dit Klooster is geweest Willibrordus, zoo als blijkt uyt het Testament van Irmina, door het welcke zy alles wat ze te Epternach bezat / toewees aan het zelve Klooster / het welcke toen / zoo als zy spreekt / geregeert en bestiert wierdt door haaren Heer en Vader in Christus / den Bisschop Willibrordus.

Alwaar hy
de eerste
Overste is
geweest.

Wat een byzonder welbaad Willibrordus aan
het

het Nonne - Klooster van Oure gedaan heeft / getuigt ons Alcuinus in zijne Levens - beschrijvinge / alwaar hy herhaalt dat 'er eens een gruwzaame pest in 't gemelde Klooster woede / waar dooz veel dienstmaagden des Heere om 't leven quamen / sommige in een langduurige en smertelijke krankheit verbielen / en de overige dooz groote schizik ontraert wierden : dat 'er derhalve een gezantschap naar den heiligen Willebroord is afgevaardigt om hem by haar te ontbieden. Hetwelke daar aangekomen zijde / en de Mis booz de zieken gelezen hebbende / de plaats niet twy - water heeft besproeit / en 't zelve aan de zieken te drinken gegeven. Hetwelke gedaan zijnde / zijze allemaal zodanig herstelt / dat de pest in dat Klooster t'eenemaal is uytgebluscht / en dat 'er zedert geen een onder alle die maagden van gestorven is.

Hy tinnert ook het Nonne Klooster Susteren.

De heilige Man heeft daarenboven noch zorg gedraagen booz 't Vrouwelijk geslacht / niet een Klooster booz jonge dochters op te regten. Ten dien einde hebben de Dooft Pippyn , en zijne huyshouta Plectrudis , zoo als dooz de Schrijver getuigt woort / de Landhorbe Susteren , in een Ambagt niet verre van de Maas gelegen / en den naam van het vooz - vloopende riviertje boerende / booz hun geld gehogt en aan Willebroord bereet. Op deze plaats van heeft de heilige man een Klooster booz maagden getinnert / hetwelke tegenwoordig een Kollegie is van Adellijke Knonnikessen. (3)

De yver van Willebroord om het Evangelie tot in Denemarken te verbreiden.

Dooz deze bezigheden is evenwel de yver van Willebroordus in het oeffenen van zijn Apostel - aamt goensins verstant : preehends het Evangelie niet alleen in Diesland / 't welke het vooz - naamste landschap van zijne zendinge was / maar ook

ook in Denemarken / alwaar hy wegens de
 stijfhoopigheit van den Koning Ungendus schier
 geene vrugten heeft gedaan. Hy heeft zich eeni-
 gen tijd in Fosites land opgehouden / alwaar het
 afgodiffche beeld van Fosita zoodaanig van de
 ingezetenen ge-eert wierdt / dat ze voor onge-
 oozloft hielden van het vleesch der beesten / die
 daar gingen weiden / te eeten / ofte eenige an-
 dere dingen die daar gewasschen waren te mitti-
 gen / ja zelfs water uit haare fonteyne anders
 als al smijgende te scheppen: maar hy deze byge-
 loobigheit der ingezetenen versmaadende / en niet
 waagende naar de onstunmighheit van den trotzen
 Doyst Radbodus, dewelke gewoon was de schen-
 ders van die schandelyke plegtigheden met een
 zeer wyrede dood te straffen / heeft drie menschen
 in dezelve fonteyne gedoopt / en de beesten van
 die landstreek ter spijze doen slagten. Radbodus
 zulks verstaan hebbende / besloot het leed zijne
 Goden aangedaan op den Priestter des leuende
 Gods te wecken: dan als de loten naar ouder
 gewoonte gelozpen wierden / is het sterf-lot op
 niemand uit het gezelschap van den heiligen
 Man / veel min op Willebrordus zelf gevallen /
 behalven op eenen zijner mede-gezellen / die het
 met de dood bekogt / en de martelkroon ontban-
 gen heeft. De trotze Doyst heeft hem egter hy
 zich ontboden / en met harde woorden gekwaagt
 waarom dat hy zinnen Godt zoodaanigen smaadt
 had aangedaan: doch de heilige man heeft zijne
 uytzinnigheit bespot / en zijn best gedaan om
 hem tot het aanbidden van den waaren Godt te
 beweegen. Maar Radbodus, hoewel dat hy gee-
 ue ooren had voor de waarheit / heeft hem aan
 den Doyst Pippyn met behoorlyke vertekenen te
 rug gezonden. Pippyn over zijne wederkomst

Zijne ver-
 rigtingen
 in Fosites-
 land.

Zijne we-
 derkomst in
 Friesland.

ber-

berhengd / heeft hem gebeden dat hy met het
preeken van Gods Woord zonde voortgaan / en
alle moeite aantwenden om de overblijfselen der
afgoderpe en andere ondeugendheden / voorna-
mentlyk in het gedeelte van Driessland dat be-
zuden den Rhyjn leit / wyt te roeien. De God-
vruchtige Geloofs-preeker heeft zyn best daar
toe gedaan / en ten dien einde alle die landsree-
ken op en neer geloopen. Hebbende dan veele
menschen tot het geloof gebragt / heeft hy in
die plaatzen ook kerken gebouwt / en daar be-
nebens ook Priesters en bedienaars van 't God-
delijke Woord aangesteld / om aan de nieuwe
bekeerlingen op de Feest-dagen het Goddelijke
Woord en heilzame vermaaningen voor te
draagen / dezelve in de regelen van den Chri-
stelyken Godsdienst te onderwijzen / en ook des
nood zijnde / het Sakrament des (4) Doopzels
te bedienen. Ook heeft het den nieuwen Apo-
stel aan geene mirakelen ontbraken / die by Al-
cuinus gelezen konnen worden.

Zijne me-
dehelpers
in het
preeken.

In het leven van Luidgerus, door Alfridus
beschreeven / wordt gezeyt dat Ursingus de Vader
van Luidgerus, met zijne kinderen en maagen /
den heiligen Willibrord in alles dat ze vermog-
ten behulpzaam zyn geweest. Ook leeft men
dat Wilfrannus met hem in deeze zendinge heeft
gearbeidt.

Pippyn ^a van Herstal die van een zwaare ziekte
voor een korten tijd opgekomen was / is kort
daar na weer zwaarder ingestort / en heeft zyn
lebens-loop ge-eindigt den 16. December in 't
jaer 714.

Pippyn van
Herstal op
zijn uiter-

Men zeit dat hy in die laatste ziekte het land-
goed sulteren, gelegen aan de rivier van den
zelven

^a J. Mabillon *Annal. bened. t. 2. l. 19. §. 72.*

zelven naam in een Ambacht der Maaslanders, aan Willebrordus geschonken / en hem zijne neeben / de zoons van Grimoaldus en Drogo, aanbevoelen heeft. En dat hy den gisbrief / vermits hy den selve toegens zijne zwaare krankheit niet kon ondertekenen / heeft laten tekenen door zijne huyshrouw Plektrudis : welken brief Brouwerus ^a zeit gezien te hebben. Willebroord heeft op die plaats een Nonne-Klooster / zoo als reeds gemeldt is / getimmerd ; het welke zedert berandert is in een Kollegie van Adellijke Nonnistessen. Dezelve plaats is gelegen in het Hertogdom van Gulik , niet verre van de Maas , waar van Maseyk den naam heeft gekreegen : en is naderhand aangewasschen tot een stedeken / genaamd Susteren. Uyt den vooznoemden brief is te zien dat Pippyn zich vooz zijne dood verzoent heeft met Plektrudis (5) en de schop gegeeven aan zijne bij-zit Alpaïda , wiens zoon men niet en vindt dat Pippyn aan de zorge van Willibrordus heeft bevolen / het welke buiten twijfel geschiedt is door de ingeeving van Plektrudis , dewelke zich bleide dat ze door dit middel met haaren neebe Theudoaldus (6) een seivenjaurig kind / ofte ligt alleen en zonder hem / daar zy zeer op blande / den toom der regeeringe zou voeren. Daarom heeft zy / Pippyn nu afslijbig zijnde / den zelven Karel een destig jongman / en zoon van Pippyn en Alpaïda , die zy wel wist dat haar den voer diwaers zou zetten / met list en bedrog by de kop doen vatten / en te Keulen in de openbaare gevangnisse zetten, waar uyt deze waaktere en heldhastige jongeling zich wel haast heeft geredt.

Des niet tegenstaande heeft Karel veel van Wil-

^a Brouwer. *Annal. Trevir.* l. 7.

ste leggende heeft, zoo als gemcent word, het landgoed Susteren aan Willebroord geschonken.

Willibrord doopt Karels voor-naamken zoon, by Rotrudis gewonnen, gevende hem den naam van zijnen grootvader en zijne toekomstende magt voorzeggende.

Willibrordus gehouden: het welke hier uyt blijkt dat hy Karels zoon / by Rotrudis gewonnen / ge-
doopt / en hem na zynen Groot-Vader genoemd heeft. Dit is die roemruchtige Pippyn, klein van lichaam / dan overgroot in helden-daaden / dewelke het rijk 't welke zijne Voorzouders van langzaam hand vooz hem bereid hadden / aanvaart heeft / en 't begin heeft gegeven aan de tweede koninklyke stamme van Vrankrijk. Des zelfs toekomstende magt heeft Willebroord aan zijne leerlingen voorzeit; want hy liet zich / zoo als Alcuinus schryft / onder het Doopen deeze woorden ontballen: Weet dat dit kind een grootmagtig en heerlijk man zal worden, en dat hy alle de voorige Fransche Vorsten zal overtreffen. Ook zou Ermino Abt van Lobe het zelve van dit jong-gebooren kind voorzeit hebben. Pippyn is vooz zijn Grootvaders dood / maar binnen 't jaar / gebooren; want volgens Mabillon is de zelve overleeden in het acht-en-estigste jaar der zelve eentwe / ond zynde vier-en-veestig jaar. (7)

Giften van Karel Martel aan 't Klooster te Utrecht.

In 't begin ^a van 't jaar 723 heeft Karel Martel, opperste Hof-meester / het Klooster te Utrecht heerlijk begiftigt. De opene brieven hier van zijn te vinden by Wilhelmus Heda ^b, uyt kragt van dewelken de Doorluchtige Karel / aldus noemt hy zich zelve naar de wijze der koningen / Pippyns zoon, het geval der menschelijke broosheit overwegende, tot afwassing zijner zonden, aan het Klooster dat onder de muuren van Utrecht opgebouwt is, en het welke de Apostolische man, de Heer en Vader in Christo, Willibrordus Aarts-bisschop, naar den kloosterlyken regel van een heiligen ommegang oppast en be-

^a Dezelve, tom. 2. lib. 20. §. 57.

^b pag. 28. 29.

bestiert, vereert en schenkt al het geene in 't gemelde kasteel tot de Dozstelyke schat-kist behoort. Gedaan binnen Herstal, in de openbaare hofstede, op den eersten January, in 't tweede jaar der regeeringe van onzen Heer en Doorlugtigen Koning Theodoricus. Aan deeze brieven hangt het zegel van den doozluchtigen Karel Martel, oppersten Hofmeester / dat van zynen zoon Karolomannus, en van meer andere groote Persoonaadjen.

Deeze brieven worden ook aangehaalt door Karel le Cointe, dewelke uyt Miræus, die dezelve insgelyks vermeldt heeft / aanmerkt dat het Klooster / daar Karel hier gewag van maakt / de Katedraale Kerck is van Utrecht / in de welke by gebolg ten tijde van Karel Martel Monniken getwoont / en naar den kloosterlijken regel geleest hebben. Over dezelve heeft by gebolg van tijden het bewind gehad de Abt Gregorius, die 't zynen plaatze staat vermeldt te worden.

Genige maanden te voore *a* had dezelve Karel Martel *b* / zekere hoeve met naame *Helise* *c* geschonken aan den Bisshop Willebroord, ten behoeve van de Kerke onzes Zaligmaakers, en van de Kerke der H. maagd Maria, ende der heilige Apostelen, gelegen in het ambagt *Betuwe*, met al wat in de gemelde hoeve bezeten was geweest door Everardus, om wiens ontrouw jegens de Koningen van Vrankrijk dezelve was aangeslaagen, en 's lands schatkamer toegewezen. Gedaan binnen *Tulpiac* *d*, op den negenden dag van de

a Mabillon als voren §. 72.

b Wilhelmus Heda pag. 30.

c In een Dorp, tegenwoordig genoemd Elst, half wegen Aarnhem en Nimwegen; en is 't zelve met Marichainc, waar van aldaar gewaagt word.

d Nu genaamt Zulch, onder 't Bisdom van Keulen.

Andere
giften aan
Willibrord
broord
gedaan.

de maand Junius, in het sesde jaar van Koning Theodoricus. (8) In 't zelve jaar op den twintigsten dag van October heeft Rohingus, een Godvrugtig en rijk man, met zijne vrouwe Bebelina, aan den zelve Apostolischen man Don (9) Willibrordus Bisschop, gegeven een Kerk, geleege beneeden de burgt t' Antwerpen, op de rivier de Schelde, door den H. Bisschop Amandus gebouwt ter cere der heilige Apostelen Petrus en Paulus: welke kerk hy Rohingus voor het plaatsje *Tumme* van *Firminus* Abt van het Klooster *Quercolodora*, by ruiling had (10) verkreegen. Daar benevens schenkt hy aan den zelve een gedeelte van den tol denwelke hy aldaar had, met dit beding, dat *uyt het zelve wierook en kaarsen bezorgt werden ten behoeve der gemelde kerke, en dat de Priesters Godt zullen hebben te bidden voor zijne zonden.* Gedaan in 't openbaar op de koninklijke hofstede *Weimode*, den twintigsten van October, in 't sesde jaar van Koning *Theodoricus*. *De gemelde kerk is dezelve met die van de oude burgt te Antwerpen / zoo als Miræus aangemerkt heeft / die deezen byes in zijn Gif-boek uyt het oude Register van Epternach vooz den dag heeft gebragt.*

*Dezelve Miræus heeft uyt dat Register ook getrokken het Testament van Willibrordus, het welke hy beneeden aan den Leezer zullen mededeelen / waar hy de heilige man alle zijne goederen gemaakt heeft aan 't Klooster van Epternach, het welke hy toen ter tyd als Overste bestierde / en daar hy belast had dat zijn lichaam zoude rusten: ik zeg / alle zijne goederen / dat is al wat de by-geboorene *Frausen* / en vooz al de Heer *Pippyn* en zijne huysvrouw *Plectrudis*, mitsgaders *Karel Pippyns* zoon aan hem geschonken had.*

a Anders, Quercolodra, een onbekende plaats.

hadden: daar en hoven al wat aan Willibrordus bereert was geweest door den voorsz. gemelden Rohingus, en daar onder die Antwerpsehe kerk: eindelijk al wat meer anderen / detwelken hy een vooz een optelt / aan hem gegeven hadden / waar onder niet weinige kerken getelt worden. Nyt het zelve / en nyt het geene wy noch meer bygebragt hebben / blykt dat de geene zich vergiffen / detwelken staande houden dat het bereeren der kerken aan de Monniken zijn eerste begin gehad heeft omtrent de opkomst der kruystogten / die in 't afgaan der elfde eeuw in zwaang begosten te gaan. Dit alles schenkt Willibrordus aan het Godshuys te Epternach, en aan de heilige vergaderinge der Broederen / Gode aldaar dienende / in 't sesde jaar der regeeringe van koning Theodoricus.

Certwylle dat Bonifacius ^a het Chrystene geloof in Duytsland wakker voortzette / heeft Willibrordus, bygenaamd Klemens, die Bonifacius tot zynen nazaat in 't Utrechtsehe Bisdom toenschte te hebben / den loop zijner zendinge in Driesland geeindigt / om een overbloedigen loon vooz al zynen arbeid in den hemel te gaan ontvaangen. De Schrybers zijn niet eens over den dag en het jaar van zyne dood: by aldien hy byftig volle jaaren besteedt heeft in het Evangelie aan de Driesen te verkondigen / zoo als nyt zekeren Brief van Bonifacius, die wy hier aanstonds zullen laten volgen / schijnt te blyken / zoo moet zyne dood op het tegenwoordige ofte althans op het voozgaande jaar gestelt worden; vermits hy in 't jaar 690 in Driesland is aangekomen. Hy is volgens het schryven van Alcuinus gestorven in den ouderdom van ruim 80 jaaren / ofte /

Willebroord eindigt den loop zijns arbeids, zijnde boven de 80 jaaren oud.

¶ 3

300

^a Mabillon als boven, l. 21, §. 64.

zoo als dezelve Schryver getuigt / na dat hy 81 jaaren gehaalt had / en dat op den sesden dag van de maand November *a*. Zijn ouderdom en sterf-dag wordt van Alcuinus in een gedigt werke aldus verklaart: *b*

Na dat hy vol van deugd , en hoogen ouderdom

Twalf maanden meerder had bereikt als tachtig jaaren,

Is hy den sesden van de slagtm aand opgevaaren

Na 's hemels blinkend hof, en eeuwig vorstendom.

Rabanus komt in het bepaalen van zynen sterf-dag over een met Alcuinus : van Wandelbertus, Uuardus, Ado, en de nieuwste Martelaars-boeken , als het Romeinsche en dat van de Benedictijnen / houden 't met hem niet / en stellen zyne dood op den volgenden dag. Doch de getuigenis van Alcuinus schijnt het hier over te haalen / als die het leven van den H. Willebroord uit de eigen stukken van het Klooster te Epternach in dicht en on-dicht heeft opgestekt / en 't leven in ondigt opgedraagen aan Beornredus Aartsbisschop / zoo als wel het gemeenste gewoen is / van Sens. Theofridus, die in het uitgaan der elfde eeuw Aht was van Epternach, heeft van den zelven Willibrordus zynen Patroon een boekje laaten uitgaan / en stelt zyne dood in het jaar 739. Mabillon had het in 't eerste met dezen Schryver gehouden ; maar hy was daar toe aangezet door het gezag van den H. Bonifacius , dewelke getuigt dat Willibrordus vijf-

a Volgens Pagi in 't jaar 739. Volgens Mabillon in 't jaar 740, of 741, op den 6 of 7 van November.

b Qui postquam vita meritis, perfectus in annis,
Bis octena pius complevit lustra sacerdos.

vijftig jaaren lang in Vriesland gepreekt heeft. Met Bonifacius komt niet zeer wel over een het zeggen van Alcuinus, te weten dat Willibrordus in het drie-en-dertigste jaar zijns ouderdoms in Vriesland aangelandt / en in den ouderdom van een en tachtig jaaren gestorven is : welke rekening vast staande / zullen 'er niet meer als 48 jaaren booz zijne preekinge overblijven. Doch Bonifacius zal misschien het ronde en volle getal booz het bestijpte uytgedrukt hebben.

Op a wat plaats de heilige Man zijne laatste dagen geeindigt heeft is dooz niemand der oude Schrybers duidelijc verklaart. Van het schijnt vast genoeg te gaan dat hy overleeden is in zijn Klooster te Epternach, wiens regeering hy aan zich zelven had gehouden ; alwaar hy ook begraven leit in een Marmere Grastede ; dewelke wel de helft te klein zijnde / naar het zeggen van Alcuinus, dooz een Goddelijk wonder naar de lengte van zijn lichaam is ver groot. Dezelve Schryber zijne deugden ophaalende roemt boven al zijne liefdaadigheid. En deeze blyft ook meer als genoeguyt den geduurigen arbeid / dien hy den tijd van vyftig jaaren booz Christus heeft uytgestaan : want dit getal van jaaren / als reeds gezeid is / staat uytgedrukt in een brief van Bonifacius b aan den Paus Stefanus, daar hy Willibrordus als een man van een wonderbaare othoudinge en heilichheit ten hoogste prijst : Die vijftig jaaren lang preekende het grootte deel der Vriezen tot het geloof van Christus heeft bekeert, afgoden-tempels en kapellen gesloopt, Kerken getimmert, en een Bisschoppelijken zetel en kerk, onzen Zaligmaker ter eere, in het kasteel van Utrecht opgeregt : alwaar hy tot den zwakken

En dat in het Klooster van Epternach, alwaar hy ook begraven is.

Heeft uytgescheet en in deugden en miraculen.

¶ 4 ouder-

a als boven.

b Epistola 97.

ouderdom toe preekende is gebleeven: en eindelijk een Medebisschop gekozen hebbende, in vrede naar Christus is gereist. . . .

Dezelve Alcuinus ^a verhaalt dat 'er herscheide wonderen aan het Graf van den H. Willibrordus geschiedt zijn. Dooz eerst is 't gebeurt aan eenige Boetvaardigen die aan yzere kringen geboeit waren / dat de kringen dooz een hemelsche kraagt by zijn graf aan stukken sprongen / en dezelve Boetvaardigen aldus los en by raakten. Welke kringen ter gedagtenisse van deze daad noch ten tijde van Alcuinus, zoo als hy getuigt / in de Kerke ophingen.

Onder Albertus ofte Albertus, zijnen nazaat in de bestieringe van het Klooster te Epternach, is op zeker jaargety van den zaligen Wilgifus, Willebroords Vader / gebeurt dat als 'er van 4 flessen met Wijn niet meer als eene fles overig was booz de maaltijd van 40 personen / dat 'er / zeg ik / zoo veel Wijn uyt die eene flesse geschouken is / dat 'er genoeg is geweest booz alle de gasten.

Johannes Molanus in zijn Register der Nederlandsche Heiligen, en P. Bokkenberg in zijne lijst der Utrechtsche Bisschoppen, verhaalen deezze Deersjes ter eere van Willibrordus:

Hy was ten hoogsten top gesteege van de deugd,

Voorzigtig in zijn' taal: zijn hert van liefde blaakte

Tot Christum zijnen Godt: zijn' ziel gestadig waakte.

Hy ging altijd aan 't werk met liefde, lust en vreugd.

Hy

^a als boven.

^b *Vir virtute potens, divino plenus amore,
Ore sagax, & mente vigil, & servidus actu.*

Hy heeft aan de Vliffingers, zegt *J. Molanus* *a* zijne fles. . . nagelaaten; dewelke zy noch ten huidige dage in het wapen van haare stad uytbeelden &c.

Dan te Trier, zegt hy *b* elders, wordt in de kerke van O. L. Vrouwe ter Martelaaren, die hy in een Klooster van S. Benedictus order verandert heeft, een draag-outertje bewaart, van 't welke hy zich in de bekeeringe der Heidenen, zoo in Vriesland, als in Holland en Zeeland, bedient heeft. Het zelve wordt door Brouwer in zijne Trierfche Jaarboeken *c* bevestigd.

Te Emmerik wordt zijn zilbere kelt die met goud overdekt is bewaart. Brouwer ter gemelde plaatze / en na hem Mabillon *d*, getuigen: Dat aldaar ook in S. Maartens kerke getoont wordt een kasje met gebeenten der Heiligen, die hy van den Paus Sergius had ontvangen: en dat in 't zelve kasje van ouds ook bewaart wierdt het lichaam onzes Heere, voorheene geconsecrert door den H. Willibrordus, te weten onder een kruysje, staande op de kop, daar de gewijde Hostie in bewaardt wordt.

Men leest niet dat Willibrordus eenig geschrift nagelaaten heeft.

Maar, zegt Miræus *e*, het Testament dat de H. Willebroord geschreeven heeft zult gy vinden in de Beschrijvinge van Antwerpen door Scribanus uytgegeve, en ook in ons boek van de Kerkelijke giften.

Miræus had daar zeer korte Aantekeningen by gevoegt. Maar Willebr. Bosschaarts heeft het door wijdoopiger Aantekeningen opgeheldert / en in zijne Diatriba uytgegeeven. Hoer

a in Natal. S. S. Belgii. *b* in Indiculo S. S. Belgii.

c lib. 7. *d* Acta S. S. Bened. sec. III. part. I.

e in Actuar. Bibliot. Belg.

Hoewel dat 'er eenigen wel in twijfel zouden willen trekken of het gemelde Testament het egte en regte waerk wel is van Willibrordus, om dat het egter noch door Miræus, noch door Bosschaarts, noch eindelijk door Mabillon zelf tegengesproken ofte verdagt gehouden wordt / zullen wy het zelve hier ook aan den Leezer vertoonen.

T E S T A M E N T

Van den

H. WILLEBRORD.

In den naame van Christus. Het is noodig dat de Christenen den weg der waarheit weeten, om hunnen Schepper volgens den zelven waardiglijk en met *b* verdiensten te kunnen dienen, op dat de offerande hunner aalmissen en hunne Godvruchtigheid hun ter zaligheid mogen gedyen: want de Allerhoogste spreekt zelve aldus: *Geeft en ul. zal gegeven worden: doet aalmissen, en ziet alles is voor ul. rein.*

Daarom is 't dat ik, *Klemens Willibrordus* Biscop, overweegende het geval der menschelijke broosheit, en hoe dat ik best *mijne c zonden zal kunnen uytwischen*, en door de genade des Heere tot de eeuwighduurende vreugden geraaken, in den naame des Heere van den huidigen dag af geeve, en ten eeuwigen dage voor gegeven wil houden,

na-

a Dit geschrift staat voor Willibrordus Testament te boek by Beyerlink, Scribanus, Miræus, Bosschaarts, Mabillon, en meer anderen.

b Willibrordus erkent hier de verdiensten.

c Hy zegt niet dat de zonden bedekt ofte afgeschraapt, maar dat ze door aalmissen en andere goede werken uytgewischt en afgewaschen worden.

namentlijk aan het Klooster *Epternach*, 't welk in den naame des Vaders en des Zoons en des H. Geests, en in den naame van de H. Apostelen Petrus en Paulus, en van S. Jan den Dooper, en van de andere Heiligen, gebouwt is op de rivier *Sou-re*, in het ambagt *Beden a*, alwaar ik, *Klemens Willibrordus*, tot toezien-der ofte bestierder schijn *b* aangestelt te zijn, en daar ook mijn lichaam, indien het Christus zal believen, moet rusten. (II)

Dit is nu 't geen ik aan de H. plaatze *Epternach* geef en vereer; namentlijk al het goed ofte landhoeven, ofte slaaven, dewelke my door de vrye Franssen uyt genegendheit en voor haare zaligheid gegeven en vereert zijn geweest.

Insgelijks alle die dingen dewelke my vereert ofte gemaakt zijn geweest door den Heer *Pippyn*, ofte door zijne huysvrouw *Plactrudis*, ofte door zijnen zoon, onzen Heer *Karel*, opperste Hofmeester. Welke dingen de Heer *Karel* en zijn vader *Pippyn* aan my, zoo wel by mijn levende lijve, als by mijn afsterven, op hoop van hunne eeuwige belooninge overgegeeven hebben.

Ook zal ik ten deele de andere dingen, als ook de persoonen die dezelve aan my vereert hebben, met naamen alhier uytdrukken; ten einde dat dit geschrift, in gevolge van tijden, het boven-gemelde plegtiger-wijze mag bevestigen. Nu dit zijn die persoonen, en aldus worden ze genoemt.

Robingus heeft my geschonken en gegeeven zekere kerk, gebouwt in het kasteel Antwerpen, op de rivier de Schelde, in het ambagt van *Ryen*, met de aanhangende Dorpen, te weten: *Bacualda*

a Deze plaats wordt in Antoninus Reisboek *Beda* genoemt, en is een vlek omtrent Trier, nu den naam voerende van *Birburg*.

b Schijn aangestelt te zijn: dit is geene twijfeling, maar eene verzekering, volgens de oudste en gebruykelykste spreekwyze der opene Brieven.

alde *a*, *Winnelincheime b*, *Furgalare c* : en daar-en-boven het derde deel van den Tol op de Burgt van Antwerpe.

En de Klerk *Heribald* heeft my gegeven en geleverd een andere Kerk in het land der *d Marsen*, daar de *Maas* in Zee loopt, met haare aangezelen; als ook *e* de Moeren, waar omtrent de *f* Barbeelen in menigte voortkomen.

En *Angilbaldus* heeft my gegeven ofte geschonken het Dorp genaamt *g Wadradoch* in *Tessanderland*, op de rivier *b Duthmala*.

En *Ansaldus* heeft my gegeven ofte vereert zijn deel in het Dorp *i Busloth* in *Tessanderland*.

En *Berethinda*, een Gode toegewijde vrouw, gaf

a Blacusalde, tegenwoordig *Boekholt*.

b Winnelingheime, nu *Wijneghem*; volgens *Miræus* zijn die twee vlekken in de *Brabandsche Kempen*, by *Antwerpen*.

c Furgalare, dit is nu (volgens den zelve) *Vogelaar*, een bekend stuk lands by *Antwerpen*.

d Marsen, een plaats aan den mond van de *Maas*. Want sommigen stellen de *Marsaci* in dezen oort.

e In 't *Latijn* staat *Mariscum*, 't welke zekerlijk gemaakt is uyt het *Nederduitsche* woord *Moerasch*. Nu dat 'er veele moerasfchige plaatsen in *Holland* zijn is bekend.

f In 't *Latijn* staat *Berbices*: en schoon dat *Bosfchaarts* hier door wil betekenen hebben zeker water-gewasch, en schoon dat *Verfste-ghe* hier door biezen verstaat, zoo vallen wy egter *Miræus* toe, die door *Barbices* verstaat *Barbeelen*, zijnde een soort van vischen, die wel meest in de *Maas* geyonden worden.

g Wadradoch wordt niet buiten waarschijnlijkheit genomen voor *Waerd* ofte *Weerd*.

b Duthmala een revier, hedensdaags *Dommele* genaamd, die uyt 's *Hertogenbosch* door *Boxtel*, *Eyndhove* en *Weert* in de *Maas* loopt.

i Busloth: dit neemt *Bosfchaarts*, en niet zonder reden, voor 's *Hertogenbosch*: want *Bus*, of *Busch* al van ouds dezelve berekening had met *Bosch*. Naderhand, te weten in 't jaar 1184. heeft *Godefridus Hertog* van *Brabant* deze plaats tot een stad gemaakt, en 's *Hertogenbosch* genoemd.

gaf en vereerde my haar deel in het Dorp *a Bobanschoot* in *b Teflanderland*.

En *Henricus* gaf my zijn deel in het Dorp *c Pieplo*.

En *Engelbertus* heeft my eertijds gegeven en geschonken zijn gansche deel in het Dorp genaamt *Hinesloten* in Teflanderland.

Noch heeft *Engelbertus* my gegeven en vereert een Dorp genaamt *d Alpheim*, insgelijks gelegen in Teflanderland.

Daarenboven heeft de Klerk *Ansaldus* my gegeven

a Bobanschoot is volgens *Miræus* het hedensdaagsche Dorpje *Boefchoot*.

b Versteege in zijn Nederlandsche Oudheden neemt *Pagus Taxandrius* voor Peeland. Het gemeene gevoelen, zegt *Divæus* in zijne *Antiquitates Belgicæ*, houdt *Taxandria* voor het hedensdaagsche Kempen, alwaar de *Menapii* ook wel gewoon hebben. De naam van *Taxandria* is noch eenigfins overgebleeven in het Dorpje Teflenderloo, 't welke de zelve *Divæus* houdt voor *Taxandria*. een plaats by *Ammianus Marcellinus* gemeld, en door de Franffen eerst beknagtigt, doch naderhand hernomen door Keyzer *Juliaan*.

Deeze *Taxandri* ofte *Tassanders* waren van een zoo woesten en ongetemden inborst, zegt *Divæus*, dat ze de laatsten onder alle de Nederlanders zijn geweest die hunne nekken onder het jok van Christus gebogen hebben: het welke geschiedt is, zoo als hy althans gevoelt, omtrent het jaar 714. Daar toe hebben veel geholpen de kragtige vermaaningën van den H. Lambertus: doch de vrees voor de zeeghaftige wapenen van den wakkeren Pippyn heeft 'er ook al veel toegedaan. Dan, of het licht van 't H. Evangelie niet al eerder, althans met eenige straaltjes, door de duisternissen van hunne ongeloovigheid is doorgebroken, staat elders onderzocht te worden. Sommigen zoeken de oude *Taxandri* in Zeeland; sommigen elders: maar ik zoude het lieft met *Divæus* houden.

c Pieplo, tegenwoordig *Poppel*, een Dorpje tusschen *Herentals* en *Breda*, onder 't gebied van *Turnhout*. Want 't is in *Brabant* gemeen dat ze agter de naamen der Dorpen en *Vlekken* doen volgen het byvoegzeltje *lo*, gelijk in *Lillo*, *Callo*, *Westerlo*, het welke naderhand om de kortheits of klanks wille agterlaten, ofte de *o* in *e* verandert is.

d Alpheim, ofte *Alfen*, een fraai Dorp in *Brabant*, 3000 passen van *Breda*, het huis van *Nassau* toebehoorende.

geeven en gelevt een Dorp genaamd *a Diosna*, in Tessanderland, op de revier *Digena*.

En *Thietbaldus* heeft my gegeeven en gelevt zekere Kerk gelegen in het Dorp *Montnabim*, en genaamd *Araride*, met haare aanhangzelen.

En de doorluchtige man *Hodenus* heeft my gegeeven en gelevt zijn gansche gedeelte in het Dorp genaamt *b Aimistadi*, op de revier *c Wielbeo*, in het land der *d Turingafnes*.

De bovengenoemde ofte geschreeve dingen geef en schenk ik *Klemens Willibrordus* aan 't voorgemelde Godshuys *Epternach*, ofte aan de heilivergaderinge der Broederen, Godt aldaar dienende. Zoodaanig dat zy geregtigt zullen zijn om met alle de gemelde goederen haaren wil en zin volkomentlijk te doen, en op voorwaarde dat zy aldaar tot onze belooning, en tot die van onzen Heer *Karel*, opperste Hofmeester, als mede van de andere menschen die hunne goederen aan my vereert hebben, goeden voortgang in 't geestelijke leven zullen hebben te doen.

Wy hebben ook goedgevonden dit volgende hier by te voegen. By zoo verre dat iemand mijner erfgenaamen, ofte de plaats der zelve erfgenaamen

a Diosna staat by *Miræus* volgens het gemeene gevoelen te boek voor *Dyessen*, duizend passen van Hilverenbeek, een Burgt in Kempenland. Doch *Boschaarts* houdt het niet onwaarschijnlijk voor *Dugna*, nu *Dungen*, een Vlek gelegen 3000 passen van Breda, niet verre van *Alfen*.

b Aimistadi, zekere plaats aan de kant van de Maas, daar *Miræus* en *Boschaarts* geen bescheid van weeten te geven.

c Wielho is de revier de Waal. Eyndius in zijn Zeeuwfche Kronijk, en meer anderen, houden 't daar voor dat de Turingers ofte Thoringers voor deeze gewoont hebben ter plaatze daar nu is de Dortsche Waard. En hierom zou Dordregt van ouds *Toridregt*, *Thuridregt*, *Thunridregt* genoemd zijn geweest, van de dregt, dat is den doortogt der Turingers. (12)

d Turingafnes, is volgens *Boschaarts* het oude Landschap der Dortenaaren.

naamen bekleedende, ofte iemand anders hier icts tegen hebbende, ofte eenig vreemd persoon, ofte wereldsche Overheit, zich hier tegen quam opwerpen, en te rade wierdt tegen dit mijn Testament ofte gifte, die ik, *Klemens Willibrordus* Bifschop, by mijn verstand zijnde, met rijp overleg en zuiveren yver heb laten opstellen, ietwes in te brengen ofte te onderneemen, en dezelve te doen vernietigen: en dat hy, na dat hem deze brief vertoont en te leezen gegeven zal zijn, daar door niet te stillen ofte te bevredigen mogt zijn: die vervalle voor eerst in de gramschap van den almogenden Godt en van de heilige Engelen: hy werde afgesneeden (12) van alle kerken, en van 't gezelschap der Christenen: en zijn deel zy met Judas die den Heer verraden heeft, en met Dathan en Abiron, die levendig door de aarde zijn verzwolgen. Daarenboven zal men hem dwingen tien ponden gouds, en vijftig ponden zilvers in 's lands schatkist te brengen; en 't geene hy op'eischt, moet hem niet geworden. Gedaan in 't sesde jaar der regeeringe van Koning Theodoricus.

UTRECHTSCH E KERKVERGADERING

in 't jaar 719.

Van bequaame mannen na de landen der Heidenen te zenden / om 't Evangelie aldaar te verkondigen.

Deze Utrechtsche kerkvergadering is door Labba uytgegeven.

Radbodus Koning der Vriezen overleden zijnde. . . . (14) zijn de heilige Bifschoppen t' Utrecht gekomen, en bemerkende dat 'er veel volks door de Goddelijke hulp van de doolinge der ongeloo-

geloovigheid tot Christus bekeert was, hebben zy een vergadering beroepen in de nieuwe Kerke van Utrecht; alwaar die Apostolische Bisschoppen en Kanonnikken, en die deftige geloofs-verkondigers, namentlijk de heilige Priester Winfridus, naderhand tot Aartsbisschop van Ments gewijdt, en Bonifacius genaamd, de H. Wiro Bisschop van Mercie, de H. Plechelmus Bisschop van Withern, de H. Otgerus Levyt, met meer andere deftige Priesters en Geloofs-preekers, (den H. Willibrordus en Suidbertus als Voorzitters aan 't hoofd der Vergaderinge zijnde) gestemt en besloten hebben dat alle de eerste predikkers, die naar de uytheemfche landen gezonden waren, het woord Gods aldaar zouden gaan verkondigen.

Daar op is ieder zijns weegs gegaan, en door verscheide landschappen verspreidt om 't woord Gods daar te preeken: en na dat ze een groot getal Heidenen bekeert hadden, zijn ze heiliglijk in den Heere geruft.

De gemelde Vergadering door Pagi en de Bollandisten als onwaar verworpen.

Dus herre Labbe a uyt Surius, Baronius en anderen.

Ant. Pagi in zijne ziftkundige *Bemerkingen b* over Baronius houdt deeze Vergadering voor een verdigtzel / en spreekt als volgt:

De Utrechtsche Vergadering door Baronius en de Verzamelaars der Kerkvergaderingen uyt eenen enkelen Schryver, te weten den gewaanden Marcellinus, bygebragt, is van 't zelve allooy met de andere verdigtzels, die de zelve beuzelaar ons van Willibrordus en Suidbertus opdifeht, zoo als Henschenius, op den 1. dag van Maart in zijne historische Aanmerkinge over het leven van Suidbertus, aan 't 47 zijdje, door zekere en onwederleggelijke blijken heeft bewezen.

Daar

Daar wijzen wy dan den Leezer naar toe / om te zien hoe slozig dat dit verberichtzel is opgesteld / en wat al aberregtsche tijdrekeningen dat 'er in voorkomen : zoo als ook in 't verholg van dit werk / rakende ieder in 't bijzonder die daar tegenwoordig zou geweest zijn / breeder zal beweezen worden.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Dat is , het gedeelte van Vriesland 't welke naaft aan Braband paalde , gelyk *Baillet* getuygt , en dat nu bekend is onder den naam van Holland en Zeeland. Zoo dat die Landschappen het geluk allereerst gehad hebben , van door de hemelsche leeringen deezer kruysgezanten bevogtigt , bedouwt , en groeizaamgemaakt te worden.
2. De Wilten , een zeker volk onder de Slaven , worden doorgaans voor de stigtens van Utrecht gehouden. Doch hier van is in de Voorberigten gehandelt.
3. In Duitsland en Nederland zyn meer Kollegien van diergelyke Kanonikeffen die doorgaans Stiften genoemt worden. Zoo lang als zy daar woonen , Jeezen en zingen zy de getyden : zy hebben een gemeene refter en slaapkamer , zy gaan op zyn Kloosters gekleedt , en worden door de wandeling *Seculiere* , dat is , wereldlyke Kanonikeffen genoemt ; doch het staat haar vry weder naar de wereld te keeren , om dat zy geene plegtelyke beloften en doen. Zoo lang als zy daar woonen , trekken zy een jaarlyksche inkomste , en zyn ook aan zekere regels en ordonantien gebonden. Maar zy zyn geene waare Klooster-nonnen ofte Religieuzen , om dat zy niet verplicht zyn tot het doen van openbaare belofte. En Klemens V. (*cap. attendentes de statu monachi*) zegt uyt-drukkelyk , dat hy haaren staat , regel , ofte order niet voor wettig houdt , te weten voor een wettigen staat ofte order ; hoewel dat hy die manier van leven niet af en keurt. Rovenius (*de Rep. Christ.*) zou wel gelooven dat ze van ouds opregte Klooster-nonnen zyn geweest , en plegtelyke beloften volgens den regel van Benedictus

gedaan hebben. Want men leeft, zegt hy, dat Sinte Geertruyd het Nonne-kleed uyt handen van den heiligen Amandus heeft ontvangen. De Abdis nochtans heeft doorgaans belofte gedaan; en heeft niet alleen te zeggen over de Kanonnikeffen; maar heeft ook noch eenige magt over de Geestelyken ofte Kanonnikken, die zy begiftigt, ofte eenige kerkelyke bedieningen, die t'haarer beveeginge staan, heeft opgedraagen. Zie den voor-noemden Rovenius.

4. Hier ziet men dat gemeene Priesters al doopen: doch de Biffchoppen hebben het doopen van ouds langen tyd aan zich zelven behouden; hoe wel dat men wel voorbeelden vindt van Priesters, en somwylen ook van Diakenen, die het doopzel bedient hebben; doch dat is doorgaans maar in hoogen nood, ofte door vergunning van den Biffchop geschiedt.

Het was om deeze reden dat de Geestelykheit van Edeffa de vyfde Kerkvergadering zoo ernstelyk verzogt, om de zaak van haaren Biffchop Ibas op het spoedigste af te doen, en hem weder naar zyn Bisdom te zenden; dewyl het Paasch-feest voor handen was, wanneer zyne tegenwoordigheid aldaar, om het doopzel te bedienen, hoognoodig zoude zyn. En om dezelve reden heeft *Domnus*, Patriarch van Antiochien, hem voor het Feest van Paasschen niet willen ontbieden om zich tegens zyne aanklaagers te komen verantwoorden. En als de Fransche Ambassadeurs over Italie naar den Keizer Justinianus reisden, heeft de Italiaansche Geestelykheit verzogt, dat zy voor de verlossinge van den kloekmoedigen *Datius*, Biffchop van Milane, die zederd 18 jaaren in ballingschap had gezworven, zouden spreken: *Want*, zeiden zy, *de Biffchoppen die by plag te wijden zyn meest allen uytgestorven, zoo dat 'er een gruwzaame menigte van volk zonder doopzel moet serven.* En daarom schryft de Priester *Paulinus* van Ambrosius, *Datius* voorzaat; *Hy was uyttermate kloek in het verrigten der Goddelijke dingen; tot zoo verre, dat vyf Biffchoppen na zyne dood werks genoeg hadden om dat alles af te doen, 't welke by alleen ontrent de doopelingen had waargenomen.* Het zelfde blykt ook uyt het schryven van Paus *Gregorius* aan *Romanus*, Landvoogd van Italie, dewelke *Blandus* Biffchop van Orti te Ravenne gevangen hield (*lib. 1. ep. 31.*) *De Kerk*, zegt hy, *is zonder Opziender, en het volk zonder herder: de kudde gaat verloren, en de kinde-*

ren sterven ongedoopt weg. Ja dit moet noch gedaant hebben na de tyden van onzen *Willibrordus*, ten minsten in eenige Kerken: want *Hincmarus* Bisschop van Rheims, schrijft aldus in zynen 52. Brief, daar hy Odoacer, eenen leek, die de Kerk van Bauvais geweldiger hand in bezit had genomen, dapper over den hekel haalt en doofstrykt: *Hoe veele zijn'er gestorven zonder een wettig doopzel ontvangen te hebben?* Een wettig doopzel, zegt hy, dat is een plegtelyke doop, die om zoo te spreken zyn volle beslag heeft. Want dat de Priesters en andere Geestelyken in hoogen nood den doop wel bedienden, doch met achterlatinge van de gewoonlyke staatie, zal 't zynere plaatze getoont worden.

En dit heeft niet alleen plaats omtrent het doopzel: de Bisschoppen waren eertyds de eenige Harders ofte Pastoors van hunne Bisdommen: zy doopten alleen, zy prekten alleen, zy bedienden alleen het Sakrament van boetvaardigheid: al de last der kerk-regeeringe quam op den Bisschop aan; doch zoodaanig evenwel, dat zy somwylen wel een gedeelte van hunne zorgen aan de Priesteren ofte Diakenen mogten overdoen. En hierom zegt Tertulliaan (*de Baptismo c. 17.*) dat de Bisschop eerst en voor al het regt heeft om te doopen, en vorders ook de Priesters en Diakenen, doch niet als met toelaatinge van den Bisschop. Hier op staat ook het zeggen van Hieronymus, (*contr. Lucif. c. 4.*) dat de Priester nochte de Diaken geen regt en heeft om te doopen, als met verlos van den Bisschop.

Naderhand, als het getal der Geloovigen meer en meer aangroeide, en de Bisschoppen de handen al te volwerks kreegen, en misschien, nu ryk en weeldrig geworden, niet al dien arbeid altyd niet gedient waren, hebben zy de Priesters ook meer en meer te hulp geroepen. (*Zie Maniere d' Adorer, part. 1. pag. 210.*)

5. Sommige Schryvers zeggen dat deeze *Pippyn* twee vrouwen te gelyk heeft gehad, te weten eerst *Plectrudis* en naderhand ook *Alpaida*: en dat Lambertus Bisschop van Luyk, deeze onkuysheit met een Bisschoppelyke kloekmoedigheid bestraffende, door Dodo Alpaidaas broeder, om 't leven is gebragt. (*Zie Morerienz.*) Dat hy door Dodo vermoordt is, kan niet tegengesproken worden: maar in het leven van S. Lambertus wordt een gansch andere oorzaak van Dodoos toornigheid vermeldt, zonder het minste gewag van de gemelde reden

te maaken. Egter is het zeker dat hy Alpaida, 'tzy dan tot een gewaande huysvrouw, 'tzy tot een bijzit, heeft gebruykt, en dat *Karel Martel* uyt dit huwelijk is voortgekomen. Andere gaan noch verder; en zeggen dat hy *Plectrudis* verstootten, en tot zijne dood toe in onecht geleeft zoude hebben. En dit steunt op het zeggen van den gewaanden *Marcellinus*, die het leven van *Suidbertus*, gelyk de *Bollandisten* met meer geleerden meenen, heeft beschreeven. Doch dezelve *Bollandisten* (*in actis S. S. Martii*) tasten dien Schryver van alle kanten aan, en neemen de zaak voor *Pippynus* op. Zy toonen 1. onder anderen dat hy dikwils en zeer ellendig mist in de tijdrekening; het welke hy, indien hy zoo oud was als de regte *Marcellinus*, niet konde gedaan hebben. 2. Dat 'er nooit echtscheiding tusschen *Pippyn* en *Plectrudis* is geweest. 3. Dat zyne zoons, *Grimoaldus* en *Drogo*, voor hem gestorven waren; en dat het vervolgens een louter verdichtzel van den gewaanden *Marcellinus* is, dat *Pippyn* dezelve zoude onterft hebben, om *Karel Martel* meester van alles te laten. 4. Dat *Pippyn*, verre van tot ter dood toe in ontugt geleeft te hebben, gelyk de gewaande *Marcellinus* doet gelden, op het einde van zyn leven zeer heiliglyk heeft geleeft.

Evenwel moet ik hier byvoegen, willende geene zijde in dit kraakeel trouwen, dat *Mezerai* in het leven van *Childebert II.* de reden van *Dodoos* gramfchap ook schuyft op de kloekmoedige en vryborstige vermaningen van gemelden *Lambertus*, die het huwelijk van *Pippyn* met *Alpaida* voor een overspel, gelyk het inderdaad was, uytmaakte. Hy voegt 'er by dat deeze moord geschiedt is met kennisse en toestemminge van den zelve *Pippyn*: en dat de *Franssen* geene zwaarigheid en maakten van hunne echte vrouwen, zoo ras als zy die zat waren, te verstootten, en andere te trouwen; ja dat de *Koningen* zich niet ontzagen veele wyven teffens te hebben. En die geen vreemdeling is in de *Fransche Historien*, zal dat wel aanneemen zonder de getuigenisse van *Mezerai*. Maar daarom is het noch niet gezeit, dat *Pippyn* altyd de zelve man is gebleeven. Het zyn de beste die zich beteren.

6. Deeze *Theodoaldus*, ofte *Theodoaldus* was de basterdzoon van *Grimoaldus*, noone van *Pippyn* en *Plectrudis*: *Grimoaldus* was getrouwt geweest met een dochter van
Rad-

Radbodus Koning der Vriezen, om dat *Pippyn* geen kans ziende om gemelden *Radbodus* t' onder te brengen, te raade wierdt een bestendige vrede door dit huwelyk met hem te maaken. Doch niet lang daar na is *Grimoaldus* te Luyk door een Vries, *Rangarius* genaamd, verraderlyk dood gestoken. *Theodoaldus*, na dat hy door zynen Oom *Karel Mariel* van alles beroofd was, heeft zyne eige dood noch niet mogen sterven.

7. *Pippyn van Herstal*, de Grootvader van deezen *Pippyn*, is gestorven in 't jaar 714. Indien de leste dan 54 jaar oud is geweest, en gestorven is in 't jaar 768. moet hy gebooren zijn in 't jaar 714.

8. Ik volg de gemene sleuter, met te schryven *Theodoricus*: en de Latynsche text is daar voor. Maar ik ben anders niet vreemd van 't gevoelen van den geleerden *Buchelius*, schryvende over de Voorreden van *Beka*, daar hy *Didericus* in 't Latyn wil geschreeven hebben, gelyk men in het Nederduitsch plag *Dideryk* te schryven, want *diet* is in de oude Nederduitsche taale zoo veel gezeyt als volk, en by gevolg *Dideryk* zoo veel als volkryk, gelyk de Heer *Vander Does* al voor *Buchelius* had aangemerkt. *Theodoricus* zou half Grieks, half Duitsch willen wezen, en kan qualyk een goede zin maaken.

9. In het Latyn staat *Domno Willibrordo*. Ik had al vertaalt den Heere *Willibrordus*: want *Domnus* komt doch van *Dominus*: en *Dom* ofte *Don* voor *Domnus* zal veelen wat vreemd, en onverstaaenbaar voorkomen. Ik honde het egter met *Dom*; want voor eerst is dit door het gebruik, ter plaatze daar zoodaanige Monnikken wonen, genoegzaam verstaanbaar, en in allerley taalen gangbaar gemaakt. Ten tweeden is het Latynsche *Domnus* ingevoerd door de ootmoedigheid der Christenen, die den naam van *Dominus*, ofte Heer, voor Godt alleen bewaart wilden hebben. Dit is althans het gevoelen van *Busæus*, in zyne Aantekeningen over den vierden Brief van *Petrus Blefensis*; en van *Nic. Serarius* (beide gaar deftige en hoog-gestudeerde mannen) in zyn eerste boek van de *Litanyen cap. 13*. En dit is ook de zin van het Latynsche veersje:

Caelestem Dominum, terrestrem dicito Domnum.

En dit is den Christenen zoo wel gevallen, dat de naam *Domnus*, daar de Monnikken *Dom* ofte *Don* voor zeggen, van ouds gegeven is geweest aan zeer doorluchtige

tige personaadien zoo van den wereldlyken als van den geestelyken staat: ja dat ze den zelven eernaam ofte tytel aan de Heiligen Gods toegepast hebben: waar over Baronius, schryvende over het jaar 416. en Lacerda (*advers. c. 77.*) kunnen nagezien worden. Zoo is het dat Odo Abt van Kluny, in zyn Sermoen over de afbrandinge van S. Maartens Kerke, den naam van *Domnus* toe- past aan den H. Martinus. En by Briffonius, in zyn 7. boek *de Formulæ*, staat te leezen een testament van Hadoinus Bisschop van Mans, in het welke de heilige Martelaars, en de Apostelen, als ook eenige doorluchtige mannen, met den eernaam van *Domnus* uytgedrukt staan. En nyt Kassiodorus (*lib. 8. variar. epist. ep. 5.*) blykt dat dezelve tytel voordeezcn ook gegeven is geweest aan eenige Koningen. *Domnus* was noch wat aanzienlyker als *Nonnus*; en de Heilige Benedictus belast in zynen Regel, dat men de oudste Monnikken *Nonni*, maar den Abt *Domnus* zal hebben te noemen; de tytel *Nonnus* gaf volgens Benedictus een vaderlyke eerbiedigheit te kennen. Doch Smaragdus, die in de tiende eeuw gebloeij heeft, schryft in zynen Regel dat alle de oude Monnikken by zynen tyd *Domni* genoemd wierden.

Het is op de zelve wyze dat de Grieken (gelyk Gretferus in zyn tweede deel van 't H. Kruys, schryvende over een redenvoering van den Patriarch Germanus) korthaits halve voor *uigios* gestelt hebben *uigos* en naderhand noch korter *uig*. Van dit alles kan Bona (*de div. Psalm. c. 6.*) breeder nagezien worden. 't Staat maar te letten dat dit *Don* ofte *Dom* weinig in gebruyk meer is, als by de Abdy-Monnikken, en by de grootste Heeren, ofte zoogenaamde *Grandes* van Spanje. De wereld is zoo vies niet meer van die groote certytelen; en daar *Dominus* ofte *Heer* voordeezcn te verheven scheen voor Princen en Koningen, zouden zich tegenwoordig menige kaale Jonkers gebelgt houden, indien iemand wat te karig was in het opdisschen van deeze complimentwoorden.

10. Dit is voordeezcn een misselyke en onprysbaare gewoonte geweest, dat sommige Kerken, Abdycn en Kloosters in eigendom toebehoorden aan Pauzen, Koningen en groote Heeren. Ja de eene kerk had somwylen een vollen eigendom over een andere kerk. Dat ging zoo verre, dat zy dezelve kerken en abdycn

weg-

weg-schonken, verruilden, ja dikwils verkogten. Zy hadden die kerken, en al wat tot den kerkelyken dienst behoorde, maar te onderhouden: al het overschot met de offer-penningen was voor den eigenaar. En hier van daan komt de naam van koninklyke abdyen; Dat waren abdyen daar de Koning alleen over te zeggen had, die hem in eigendom toe quamen: ofte ten minste die onder zyn opzigt en bescherminge stonden. Zie *Matth. de nobil. pag. 956.* en *Lupus in Canones t. 2. pag. 314.*

II. Hier ziet men hoe dat die groote Man, wiens edelmoedige ziel alle aardfche bekommering en aanhankelykheit boven het hoofd was gewasschen, en niet als op den Hemel en den Godt des Hemels star-oogde, hoe dat hy, zeg ik, noch gezorgt heeft voor de begraafenisfe van zyn lichaam. Men zou al meer diergelyke mannen kunnen aanhaalen. Ja men leest dat eenige Heiligen na hunne dood verscheenen zyn, om het mishandelen van hunne lichaamen te beletten, en voor een eerlyke begraafenisfe te zorgen: dit getuigt Prudentius, in zyn *Peri-Stephanus*, van den H. Fructuosus en zyne mede-gezellen: want als eenige Christenen hunne gebeenten, erbidigheits halve, onder malkander gedeelt hadden, zyn de gemelde Heiligen, met siccuwitte stooklen omhangen, aan die yveraars verscheenen, en hebben hun bevolen de zelve gebeenten in een marmere grafstede eerlyk te begraaven! Wat dat 'er van die verschyninge zy of niet, het blykt egter uyt dit verhaal van Prudentius, dat hy die zorg goedkeurde, en zelf in heilige mannen niet al te menschelyk oordeelde. Aringhius in zyn *Onderaardsch Romen* (pag. 32) haalt een goed getal van zoodaanige Heiligen aan. Doch of het altemaal geloofwaardige stukken en Schryvers zyn, die hy te berde brengt, daar zou ik geen borg voor blyven: Het is my genoeg dat ik het voorbeeld heb van sommige Heiligen. En leest men niet in de H. Schrift dat de Patriarch Jacob zynen zoon Josef op het ernstigste heeft gebeden dat hy zyn doode lichaam uyt Egipten zoude vervoeren, en in het graf zyner Voor-ouderen begraaven? Heeft Josef het zelve niet verzogt op zyne Broeders? Ik weet wel dat de Uytleggers eenige verhevender inzigten in die heilige Patriarchen aanmerken. Ik geloof egter dat Berzellai, die de eer van 's Konings tafelgenoot te zyn zoo edelmoedig weigerde, en ver-

zogt dat hy in zyne eige stad mogt sterven, en neffens zyne Voor-vaders begraven worden, weinig op die verheven inzigten heeft gedagt. Althans die konnen niet toegepast worden op den *H. Willibrordus*, nochte op *S. Bonifacius* die in een en 't zelve graf met *S. Lioba* begeerde te leggen. Ook kan en moet die zorg voor zyn doode lichaam daar ik van spreek, een verheven inzicht hebben, en niet blyven slaan in een tydelyke eer, ofte wereldsche grootsheit. De *H. Augustinus* (*de cura pro mortuis*) spreekende van deeze zorge, die de menschen doorgaans voor hunne begraaffnisse hebben, voegt 'er deeze aanmerking by: *Indien de menschen die de verrijzenis der lichaaamen niet en gelooven zoo veel voor hunne lichaaamen doen, hoe veel te meer past dat den genen die deeze verrijzenis immers gelooven? op dat zoodaanige gediensfigheit, beweeze aan een lichaam dat nu wel dood is, maar weder zal verrijzen en ten eeuwigen dage leven, als tot een getuigenisse van zoodaanig een geloof verstrekke.*

Ik haal dit wat breeder op, om dat sommigen myns oordeels wat te vies op dit stuk vallen, en zoodaanige zorg voor al te menschelyk en ontydig uytmaaken.

Ik beken met den *H. Augustyn* (*de cura pro mortuis*) dat het bezorgen der lijkstaatsie, de plegtigheid der begraaffnisse, en de pragt der uytvaart meer dienen tot troost der levenden, als tot hulp der overledenen: maar ik zeg met *Bona* (*de divina Psalm. c. 13.*) dat men daarom de zorg niet moet laten vaaren voor de lichaaamen der overledenen, voornamentlyk van regvaardige en geloovige menschen: welke lichaaamen de *H. Geest*, als werk-tuygen en middelen tot het oeffenen van goede werken heeft gebruykt. Weg, zegt dezelve *Bona*, met die al te barste en onnenschelyke Sekte der *Stoisch-gezinden*; die 'er geen keur in en vinden of zy onder de aarde, of in de lucht verrotten.

En daarom is het ook dat de Schriftuur het als een groote straf doet gelden dat iemand geen begraaffenis stond te krygen, (*Is. 14. 19. 20. enz.*) ofte dat zyn lichaam van de honden en beesten stond verslonden te worden. Ik weet zeer wel dat *Augustinus* in zyne Belydenissen zeer roemt het gedrag van zyne Godvruchtige Moeder *Monica*, dewelke eerst zeer bezorgd was geweest om in haar Vaderland, en beneffens haaren man, begraven te worden: doch naderhand zeer onverschillig is geweest emtrent haare begraaffenis. Maar voor eerst, zy

wist

wist wel dat daar wel en behoorlyk voor gezorgt zoude worden; 2 Ik heb ook eigentlyk niet tegen die onverschilligheid, als een mensch zoodaanig bekommerd is voor het hemelsche, en met zyne gedagten boven aarde, boven lichaam, boven graf, boven al verheven, zich niet bemoeit als met het goddelyke. Gelyk het in den eenen zeer prysbaar is zich uyt een zeker inzicht aan zyne begraaffnisse niet te kreunen, zoo is het misschien niet minder prysbaar, dat een tweede, uyt een ander doch even verheven inzicht, daar eenige zorg voor draagt.

12. Niet alleen zouden de Thuringers omtrent Dordrecht, volgens keurige lief-hebbers van ons Vaderland, maar ook in veele aangrenzende plaatzen gewoont hebben. Deze Thuringers, ofte Tigrini waren volgens de getuigenis van Florus (*lib. 3. c. 3.*) bondverwanten der Cimbren en der Duytschers, dewelken ruim 100 jaaren voor Christus geboorte uyt hun Vaderland gedreeven wierden door de woedende en al-vernielende Zee; en een nieuwe woonplaats gingen zoeken in Italië. En Julius Cesar (*lib. 2 de bello Gall.*) schryft dat de grootste hoop van dat strijdbare volk ter opzocking van nieuwe en veiliger landen zuydwaart optrekkende, hunne pakkaadje, die haar op de reis maar zoude belemmert hebben, omtrent den Rhyn hebben laten staan, en daar by 6000 man van hun eigen volk ter bewaaringe gelaaten. Het waren ten deele Deenen, Jutten en Holsteinders, onder den naam van Cimbri begreepen; ten deele Duytschers (Theutoni) van de Elve, herwaarts aan, op de Zeekusten woonende, ten deele waarschynlyk Nederlanders, Bataviërs, enz. onder den naam van Thuringers begreepen; want voor eerst zegt Florus dat ze van de uyerste paalen der Gaulen quamen aangestoven; En dewyl zy aan de Zeekant woonden, moeten 'er onze voorzaaten ook onder geweest zyn; Ten tweede, getuygt Strabo (*lib. 1*) dat alle de landen van de Elve af, tot aan den mond van den Rhynstroom toe, door de gemelde overstroming van den Oceaen geplaagt zyn geweest.

Dit dan vooraf berigt zynde, komen wy nader tot de woonplaatzen der oude Turingers (daar de Tongri haaren naam van hebben) dezelve zouden dan ook gewoont hebben in de volgende plaatzen, daar men noch een gelykenis ofte speur van den naam Turingers schynt

in te bemerken : *Turinger-Veer*, ofte korthheits halve *Terveer*; *Turinger-tol*, ofte *Tertol*, *Tertole*; *Turinger-goës*, ofte *Tergoës*; *Durostadium*, ofte *Turinger-stad*; *Turingergoude*, ofte *Ter goude*, enz. Dit altemaal fchynt zoo vreemd nochte te verre gezogt niet te weezen; doch ik fchat het evenwel niet hooger als een waarfchyndlyke en niet onaangenaame liefhebbery.

13. Dit is een fchrikkelyk banvonnis : men vindt 'er noch al fchromelyker, die in de oude tyden in zwaare voorvallen zyn uitgesproken : Matthens (*de Nobil. lib. 2. c. 21.*) brengt 'er een by uyt du Chefne, het welke tegen de moordenaars van Fulko Biffchop van Rheims gevelt is geweest, en den Leezer een fchrik op het lyf kan jaagen; het luydt als volgt :

In den naame des Heere, en door de kragt van den H. Geest, mitsgaders door de magt die de Biffchoppen door den Prins der Apostelen Petrus is gegeven, zoo fcheiden wy hen van den fchoot onzer moeder de H. Kerke, en wy verdoemen hen met den vloek der eeuwige vermaledijdinge; zoodaanig dat ze noit door eenig mensch herfelt mogen worden, en geenen ommevang met de Chriftienen hebben. Zy moeten vervloekt zyn in de ftaad, en vervloekt op het land; Vervloekt zy hunne fchuur, en vervloekt hunne nakomelingen; Vervloekt zy de wrugt huns lichaams, en de wrugten hunner aarde; Vervloekt moeten zyn hunne koebeesten, en vervloekt de kudden hunner fchaapen; Dat ze vervloekt zyn als ze op reis gaan, en vervloekt als ze t'huys komen; Zy moeten vervloekt zyn binneus huys, en gaan zwerfen achter het land; dat hun de darmen in het fekreet wylfchieten, gelyk den ongeloovigen en rampzaaligen Arrius is gebeurt. Dat over hen komen alle de vervloekingen, waar mede Godt het Joodsche volk door Moifes heeft gedreigt, indien zy de Wet quamen te overtreedden; Dat zy vervloekt en vermaledijdt zyn, en verlooren gaan in de tweede toekomfte des Heere; dat over hen komen alle de vloeken, die de Kerkelyke wetten en de Apostoliffche mannen uitgesproken hebben tegens de moordenaars en heiligfchenders; Geen Priefter verftoute zich de Mis ten eenigen tyde voor hen te leezen, ofte zoo zy ziek worden, hunne biecht, oek op hun uytterfte, te hooren, ofte hun de heilige Kommunie te bedienen ten zy dat ze zich alvorens gebetert hebben; Maar dat ze een exels begraaftenis krygen, en boven aarde op een mifthoop gelegd werden, op dat ze tot een voorbeeld van een eeuwige fchande en vermaledijdinge voor de tegenwoordige

en toekomende tyden verstreken : en even gelyk wy deeze kaarsen uyt onze handen smyten en uytblusschen , zoo moet hun licht voor alle eeuwigheit uytgebluscht worden.

In de Erfgraffelyke Bedieninge (pag: 247) staat een formulier van den Kerkelyken ban , 't welke voordezen in het Bisdom van Utrecht in zwang heeft gegaan , en 't welke al immers zoo schrikkelyk is als het voorgaande ban-vonnis. Dat de geestelyke Overigheden deeze Kerkelyke middelen al dikwils misbruykt , en in een soort van dwingelandye verandert hebben , willen wy niet tegenspreken ; en het zal 't zynere plaatze wel aangetoont worden. Maar daarom het zelve tugt-middel met den lesten Schryver te willen verbannen , is een goede en noodzakelyke zaak om het misbruyk afteukeren , daar dan noch grooter onheilen uyt zouden volgen. Alle die schromelyke vervloekingen samen genomen zyn misschien niet veel zwaarder als het vonnis van Paulus waar door hy den bloedschendigen Korinthenaar aan den duyvel overgaf.

14. Hoe dat die hardkoppige Koning Radbodus , die anders al een dapper en edelmoedig karel is geweest , noch aan zyn einde gekomen is , hebben wy uyt *Aimoinus* , de welke verhaalt hoe dat de krygsbenden van Karel Martel al brandende en stroopende voortgerukt zyn tot in het hartje van Vriessland , en tot aan de eilanden *Amistrachia* en *Austrachia* , (*Douza* zou geerne *Ameland* voor *Amistrachia* neemen , maar met *Austrachia* weet hy geenen raad) en hoe dat ze eindelyk by de reviere *Burdo* , (nu *Boerdiep* ofte liever *Borndiep*) in een scherp gevegt zyn geraakt met Radbodus : de uytslag was zoodaanig , dat Radbodus het te quaad kreeg , zyn leger op de vlugt wierdt geslaagen , en hy zelf gesneuveld is. Daar op , aan het omhakken en verbranden van die oude boschaadien , daar vuyle afgodery en duivelsche offerdiensten , als zich schaamende in het klaare licht gezien te worden , onder de duisternisse der dikgetakte eiken zederd zoo veele eeuwen gepleegt waren geweest ; De afgodische tempels met den zelfden drift ook onder de voet gehaald , de offer-kapellen gesloopt , en al dat nest der Vriessche afgoderye uytgeroeit. Dit was dan het einde van Radbodus volgens *Aimoinus*. Doch zoo als *Sigebertus* , *Beka* en meest de nieuwe Schryvers volgens den edelen *Douza* , (*Annal. lib. 2*) getuygen , zou 'er Radbodus noch zoo goed koop niet afgekomen zyn ,
en

en zyn leven op het bedde van cer niet gelaaten hebben. Maar de duyvel zou hem eerst op veelerhande wyzen geplaagt en beguychelt hebben : en korts daar na , te weten den derden dag na dat hy zynen voet uyt het doop-bad te rug had getrokken , zou hy schielyk uyt het leven gerukt zyn. Doch wy willen *Aimoinus* liever hier in toevallen : die lang voor *Sigebertus* heeft geleefd , en in de Franfche gefchiedeniffen , die in deezen deele met de Vriefche vermengd zyn , zeer bedreeven is geweest.

Staat ook te merken dat etlyke Schryvers den tytel van Koning aan Radbodus misgunt , ofte althans niet gegeeven hebben ; als *Ado* die in de negende , en *Sigebertus* die in de elfde eeuwe gebloeit hebben ; en die hem niet anders als Hertog noemen. Ja *Krantzius* , anders geen onbillyk Histori-Schryver , (*Saxoniae lib. 11*) wil den Vriezen de eer niet toeflaan , dat ze oit een Koning uyt hun eigen landvolk gehad zouden hebben. Dit staat den wellpreekenden Heer Douza , ofte vander Does (*Annal. lib. 2*) niet te lyden : hy wil Vriesland , daar wy toen ook onder begreepen waren , zoo niet verkleint hebben , en hy komt met een geheele bende van oude en deffige Schryvers te velde , om die snateraars den mond te inoeren : Zijne voornaamfte kampioenen zijn *Lambertus van Schafnaburg* een Schryver van de tiende eeuwe , *Regino* een ganfche eeuw ouder , eenige oude Schryvers der Franfche Jaarboeken ; en onder de jongere Schryvers *L. Hortensius*. Hy had behalven veele anderen , *Bokkenberg* ook wel te hulp konnen roepen , had hy 'er beter vriend mee geweest. Maar daar zyn 'er anderen genoeg die de zaak tot zijn voordeel uytwijzen ; als *Hermannus Contractus* , die Vriesland , op het jaar 729 , een Koninkrijk noemt : *Mozerai* , die (in 't Leven van Childebertus II) Radbodus den eernaam van Koning zonder eenige haperinge toepaft : *Ubbo Emmius* , enz.

S. SWITBERTUS
Batavorum Apostolus
Prætulit lumine stellæ.

1 Martyr

DE H. SUIDBERTUS,

Bisschop, reisgezel van den H. Willibrordus.

Zy

Zy waren, zegt Beda ter gemelde plaatze / (spreekende van 't gezelschap door Egbertus afgezonden) twaalf in getal. Alcuinus spreekt 'er maar van elf / zoo nochtans dat de naamen van ieder in 't byzonder nochte door hem / nochte door iemand anders der oude Schryvers / duidelyk verhaalt worden; en hy zal Willibrordus zonder twyffel door den twaalfden genomen hebben. Onder deze elf schijnt Suidbertus den voorrang in 't optellen wel te mogen hebben.

Suidbertus was een Engelsman van gehoor- te / en is eerst in Engeland / en daar na ook in Ierland Monnik geweest. Paderhand is hy ook Abt geworden van het Klooster (i) Dacore, aan de rivier Dacor in Kumberland, waar van het den naam gekreegen heeft. Hy is geweest onder het getal der genen die door den Abt Egbertus naar Driesland gezonden wierden om het Evangelie aldaar te verkondigen. Daar onder- wijle dat Willibrordus zijne reis naar Rommen voortzette om den Paus Sergius te spreken / hebben de Broeders, die in Vriesland met de bedieninge van het Goddelyke woord bezig waren, Suidbertus eenen man van een zedig gedrag en van een zagmoedigen aart, uyt hun getal verkooren om tot hun gerief Bisschop gewijdt te worden. Zy hebben hem dan naar Britanje afgevaardigt, alwaar de hoogwaardigste Bisschop Wilfridus, die toenmaals uyt zijn land verdreeven zijnde in 't Landschap van Mercie woonde, den zelve op hun verzoek tot Bisschop heeft gewijdt: want daar was toen geen Bisschop in het landschap Kent, dewyl de Bisschop Theodorus overleeden, en b Berchtwaldus zijn nazaat, die zijne wijding over

Suidbertus een Engelsman, eerst Monnik, daar na Abt zijnde, wordt naar Vriesland afgezonden

Hy wordt door Wilfridus tot Bisschop, doch zonder een vaste kerke, gewijdt,

a Beda Hist. gent. Angl. l. 5. c. 12. b anders Brichtwaldus.

over zee was gaan haalen , in zijn bisdom noch niet wedergekeert was.

Suidbertus Bisschop geworden en uyt Britanje wedergekeert zynde , is kort daar op naar Berg-land gereist , alwaar hy een goede menigte der landzaaten door zyne predikatiën op den weg der waarheit gebragt heeft. Maar vermits de Berg-landers niet lang daar na door de oude Saxen ten ondergebragt wierden , zyn de geenen die het woord ontvangen hadden, elk zyns weegs , ver-
strooit. De Bisschop zelf is met eenigen der zel-
ven naar Pippyn gereist , dewelke hem op de
voorspraak van zyne huysvrouw *Slichbildevrides*
een woonplaats heeft aangewezen op zeker ei-
land van den Rhyn , het welke in hunne taale
genoemt wierdt *aan den oever*. Hy heeft aldaar
een Klooster getimmert (2) (het welke zyne erf-
genaamen tegenwoordig (3) bezitten) alwaar hy
eenigen tyd in groote onthoudinge geleest heb-
bende , zijne dagen heeft geëindigt.

Hy bouwde
een Klooster
op een
eiland van
den Rhyn;

alwaar hy
ook sterft.

Zoo is dan *Suidbertus*, die Bisschop geweest
was zonder aan eenige vaste kerke verbonden te
zijn / uyt het leven gescheiden in 't jaar 713/
den eerste Maart ; en zijn lichaam is begraa-
ven in 't Klooster van Weerd aan den Rhijn /
het welke hy zelf gestigt en met goede regels en
instellingen voorzien had. De beschrijving van
zijn leven / die valschelyk met den naam van
Marcellinus pronkt / is aan mallander geweeven
met fabelen en verdigtzelen. Van geen beter
stoffs en ook van geen andere hand is de brief
dewelke onder den naam van *Ludgerus* verhaalt /
hoedaanig dat hy onder het getal der *Heiligen*
gestelt

Het boek
onder ders
naam van
*Marcelli-
nus* bekend,
en de brie-
ven die ders
naam van
Lutgerus
dragen,

^a Aldus Mabillon, en Henschenius uyt een oud Schryver der
Franche Jaarboeken ; doch Pagi, steunende op de Jaarboeken
van Petau, en van S. Devys, brengt zyne dood op het jaar 717.

zyn vol
fabelen en
verdigtzelen.

Alwaar
onze Suid-
bertus ten
onregt ge-
nomen
word voor
Suidbertus
Biffchop
van Weert.

Predikatie
van Rad-
bodus over
Suidbertus.

geftelt is geweest door Leo den derden : welke brief niet alleen van ^a Mabillon, maar ook door hem van andere geleerde mannen door onwederleggenlyke bewyzen afgekeurt / en als een louter verdichtzel verworpen is. En 't is onwaar dat Leo III. onzen Suidbertus plegtelyk in 't getal der Heiligen geftelt zou hebben / (4) zoo als in dien brief verhaalt wordt ; welk verdichtzel niet houdige redenen wederleit is door Morinus ^b , die daar in gebolgt wordt door Henschenius , Mabillon en Pagi ; zoo dat die fabel nu by geene Geleerden meer ftroom ofte ingang kan vinden.

En ftaat wel te letten dat Weerd aan den Rhyn , en Weerd aan den Wezer , daar deeze revier den Aller onthangt / niet door een en dezelve plaatze moeten genomen worden ; en vervolgens dat onze Suidbertus niet genomen moet worden door Suidbertus Biffchop van Weerd in Saxenland , die wel ruim 70 jaaren laater heeft geleest.

Radbodus Biffchop van Utrecht heeft een predikatie gedaan over den oudften Suidbertus , wiens leven wy hier verhandelen : maar behalven het geen 'er nyt Beda bygezagt wordt / ftaat 'er niets in dat tot opheldering van Suidbertus leven zeer kan dienen : als mede niet in het gedigt het welke hy ter eere van den zelven Heilig gemaakt heeft. Beide die ftukken zyn in 't licht gegeeven door Henschenius en Papebrochius. ^c

Het begin van zyn gedigt luydt in onze taale aldus :

Suid-

^a Mabillon als boven.

^b Morin, lib. 10. de Sacr. Penit. c. 20.

^c Tom. 1. Martii, §. 8. p. 84. 85.

Suidbertus, een nieuw ligt, ging 't moedig Zijn gedigt
 Engeland ter eere
 En Faramundus rijk door Christus leer be- van den
 straalen, zelve
 En heeft den standaart daar van 't heilig kruis Heilig.
 geplant.
 Hy reisde vol van vuur naar Vrieslands woefte
 paalen,
 Een land dat ledig lag, een schraalen dor-
 ren grond,
 Daar noch in 't geestelijk geen spruitzel was
 gewasschen,
 Maar dat door hem in 't kort vol schoone
 planten stond.
 Geen minder vuur dreef hem naar 't oude land
 der Sassen;
 Om ook in dat gewest het nieuw en vrugt-
 baar zaad
 Der goddelijke leer en liefde te doen groeien:
 Daar zag men het geloof wel haast in vol-
 len staat:
 Daar zag men Christus leer zeer schoon en
 jeugdig bloeien.

Het komt ons byzemd voor dat de oude op-
 stellers der Martelaars-boeken geen het minste
 gewag van Suidbertus maken / zelfs niet Wan-
 delbertus, die naarder aan Weerd gewoont heeft.
 Dat hy egter al in de X. eeuw geboort werd / Hy is al in
 geven de predikatie en het gedigt van Radbodus, de 10. eeu-
 die toen Bisschop was / openlijk te kennen. we geboort
 Zijn Feestdag wordt gehouden op den eer- gewest,
 sten Maart.

A A N T E K E N I N G E N.

1. *Baillet* is hier tegen, en zegt dat hy geen Abt van *Dacore* is geweest: hy staat wel toe dat 'er een zekere *Suidbertus* Abt is geweest van *Dacore*: maar die is volgens hem wel veertig jaaren jonger geweest als onze *Suidbertus*: want de onze is in *Vriessland* aangelandt in het jaar 690, als de tweede *Suidbertus*, die omtrent van de zelve jaaren was met den eerwaardigen *Beda*, noch veel te jong tot het Apostel-ampt was.

2. Dat Klooster heeft langen tyd den geest der eerste instelling behouden, en heeft onder de bestieringe van een groot getal Abten noch menige jaaren daar na gebloeit; tot dat het eindelyk verandert is in een Kapittel van Kanonnikken. Deeze Abdy heeft gelegenheit gegeven tot het bouwen van het stedeken *Keizerswaard*, dat zoo veel gezeyt is als 's Keizers eyland.

3. Dit schynt weer te luyden als of zyne erfgenamen die Abdy in eigendom bezaten; van welk gebruyk wy boven al gehandelt hebben. Dit is voor hene al zeer gemeen geweest; en wel zoodaanig dat 'er ook een ordonantie van gemaakt is in de achtste algemeene Kerkvergaderinge, (*Canone 15*) volgens dewelke het eenen Bisschop, die een Klooster van zyn eigen goed gesticht had, vry staat, het zelve in alle eigendom gedurende zyn leven te bezitten, en na zyne dood, aan wien hy begeert, te laten, zoo nochtans dat 'er geen wereldsche herberg van gemaakt mag worden. Verscheide Abdyen behoorden in eigendom toe aan den Stoel van *Romen*: en zoo zegt *Godefroy*, Abt van *Vendome*, op veele plaatzen zyner schriften, dat zyne Abdy het erfgoed van *S. Pieter*, en een vrye en onlecnige bezitting van de *Roomsche Kerke* was. Zoo heeft *Leo IX* van zyn erfgoed een Abdy gesticht, en dezelve in vollen eigendom opgedragen aan de *H. Kerke*. Zoo heeft *Karel de Groot*e, en veelen zyner nazaaten, volgens *Rigordus* verscheide Abdyen gesticht, welkers eigendom zy aan zich zelve behouden hebben, schoon dat ze de landen, waar onder die Abdyen gelegen waren, al vervreemden ofte weg vereerden.

Doch wanneer de Bisschoppen zoodaanige Abdyen uyt de inkomsten hunner Bisdommen gesticht hadden, dan hadden zy daar, volgens de zelve ordonantie, geen

geen zeggen over als in het geestelyke; ofte ook wel in het tijdelijke, (want alles dat tot de Kloosters behoorde stond eertyds onder de Bisschoppelyke bestiering,) doch niet om zich de inkomsten aan te matigen, ofte om daar mee naar hun welgevallen om te springen.

Naderhand is het zoo bont toegegaan, dat de leeken zich dikwils met list, met geweld, met bekuypinge, en door meer andere wegen, in het bezit der Kerken en Kloosters gedrongen hebben, sommige als volslagene eigenaars, sommige als vrugt-gebruikers. (Zie *Lupus* over de Kerkvergadering van Rheims, gehouden onder *Leo IX.*) De Kerkvergaderingen en Pauzen hebben dikwils getragt een schot hier voor te schieten, als de Kerkvergadering van Rheims onder *Leo IX. Paschalis II.*, en meer anderen: maar die brokjes waren te vet, om zoo ligt te laten schieten. Want zy eigenden zich de inkomsten der kerke, en de offeranden der geloovigen; en 't was al veel, als zy voor het onderhoud der Kerkelyke Bedienaaren, en voor de noodzakelijkheden der Kerke zorgden. Die inkomsten waren dikwils al vry aanzienlyk: want onder anderen getuygt *Johannes Saresberienfis* in zijnen 180 Brief, dat hem een zekere kerk afhandig was gemaakt, die aan zijnen voorzaat 40 marken gouds had opgebracht.

4. De plegtige manier van iemand na voorgaande onderzoek, en na het opneemen der bewyzen en tegenbewyzen, in het register der Heiligen op te schryven, om van de gansche Kerke, gelyk naderhand is geschiedt, geviert te worden, en die onder den naam van *Kanonizeeren* over al bekend is, was noeh niet gebruykelyk in deeze tijden: de eerste die zodaanige eer heeft ontvangen, is geweest *Ulricus* ofte *Udalricus* Bisschop van Augsburg, in de X. eeuw *gekanonizeerd* door *Johannes XV.* Egter was het een gebruyk in de eerste kerke, van een lijst ofte rol te maaken, daar de waare Martelaars in getekent wierden. Dit deed de Bisschop met de toestemminge der Geloovigen: die daar in getekend stonden, wierden *Vindicati* genoemd. Daarom schrijft *Optatus* in zyn eerste boek tegen *Parmenianus* Primaat der Donatisten, dat *Lucilla* een ryke maar partyzugtige vrouw, gewoon zynde een stuk beens van een Martelaar, indien het nochtans een Martelaar was, voor het ontvangen der H. Kommunie te kussen, en

daar over bestraft zijnde, om dat die Martelaar noch niet op de lyst was aangetekent, (*nondum vindicatus*) met schaamte en vol spijt is weg gegaan. De H. *Gregorius Thaumaturgus*, gelijk als *Gregorius Nyssenus* in zyn leven verhaalt, heeft in het bezoeken van zyn Bisdom bevolen, dat de Martelaars die voor het geloove geleden hadden, door het houden van een Feestdag gevierd zouden worden. De Bisschoppen hebben dit regt ten opzichte van hun byzonder Bisdom langen tyd behouden. Dus verhaalt *Baldricus* Bisschop van Kameryk (*in Chron. Eccl. Camer. l. 1.*) dat *Trauardus*, ook Bisschop van Kameryk, zynen voorzaat *Hadulfus* onder de Heiligen heeft gestelt. Dus is *Guibertus*, stigter van de Abdy van Gemblours, onder de Heiligen geplaatst door *Oberius* Bisschop van Luyk, (*Sigebertus Gemblac. l. 1.*) enz. En hierom heeft de H. *Anselmus* in zekere Kerkvergaderinge, die by *Willem van Mamelsbury* nagezien kan worden, geboden, dat niemand door een reuke-looze nieuwigheit zou bestaan, gelyk al gebeurt was, iemand als Heilig te eeren, zonder de verklaringe van den Bisschop. Want 't is van heden nochte van gisteren niet dat het domme volk zich in het eeren, zoo wel als in het verdooimen van sommige persoonen, door een blinden yver laat vervoeren. *Theodoretus* verhaalt in zyne *historia Monastica*, hoe dat veele driftige menschen hebben gaan kapellen stigten ter eere van den zeer heiligen Monnik *Martianus*, terwyle dat hy noch in 't leven, en vervolgens in gevaar van te bezwyken was: waarom die heilige Man zynen leerling *Eusebius* een zeer hoogen eed heeft afgenomen, dat hy zyn lichaam op een onbekende plaats zoude begraven; want de historie voegt 'er noch by, dat ieder een even happig was om het lichaam van dien Man, als hy zoude overleden zyn, op zyn land te doen begraven. Zoo leeft men in laater tyden, by *Johannes Bromtonus*, dat *Rosimunda*, de byslaap van *Henrik II.* Koning van Engeland, om dat zy de Abdy van *Godeshom* rijkelyk begiftigt had, na haare dood door de Nonnen der gemelde Abdy, en door den gaanden en komenden man, gevierd is geweest als een Heilige; en dat daarom *Hugo* Bisschop van *Lincoln* haar doode lichaam heeft laten ontgraven, en ter kerke uytfinijten. De zelve *Bromton* verhaalt noch benevens *Radulfus de Diceto*, en *Henricus*

ricus Kayton, dat *Willem Osberti*, een groot mite-
maaker, die daarom ook uyt kragte van het koninklij-
ke vonnis, ter galge was verweezen, door die van Lon-
den als een Heilig geviert is geweest: en niet alleen hy,
maar ook de galg daar hy aan gehangen was; ter tyd toe
dat *Hubertus* Aarts-bisschop van Kantelberg, door 's Ko-
nings magt ondersteund, zulks met alle kragt belette,
hoewel dat hy daar werks genoeg aan heeft gehad.

Dit ging zoo verre, zegt de geleerde *Baillet*, dat men
voorbeelden van kinderen vindt, die beneden de jaa-
ren van bescheidenheit gestorven zijnde, als Heiligen
zyn geëert: als *S. Lusfer*, by *Gregorius van Tours* gemeld:
S. Dentlinus, het zoontje van *S. Vincentius* van Soignie:
Sinte *Waldetrudis* te Bergen in Henegouwen: Sinte *Ra-
degundis*, die in haar sevende jaar gestorven is in de Ab-
dye van Chelles. Ja, zegt dezelve *Baillet*, het was som-
wylen genoeg dat iemand op een zekeren dag, als op
goeden vrydag, gestorven was, om van het eenvoudi-
ge volk met het opregten van altaaren, en met gewij-
de kaarsen en offerhanden aan hun graf te brengen, ge-
eert te worden. Zoo verhaalt *Guibertus (de Pignoribus
S. S. c. 1.)* dat de knecht van zeker Edelman van Bauvais
zodaanig ge-eert is geweest, om dat hy op goeden vry-
dag was gestorven.

En dit was niet alleen een domme voorbaargheit
van den gemeenen man: veele Bisschoppen zelf hebben
zich somwyle door een blinden yver, ofte andersins,
laaten vervoeren. *Socrates* verhaalt van *S. Cyrillus*, Pa-
triarch van Alexandrye, dat hy zekeren *Ammonius*,
die groot deel in een oproer had gehad, en daar in ge-
doodt was, als een martelaar wilde geviert hebben.
Doch dat stiet de bescheidendste der Christenen zelf te-
gen de borst: want zy wisten wel dat hy dit door zij-
ne onbezuisdheit op den hals had gehaalt; en daarom
heeft het *Cyrillus* ook stillerjes laten sakken. Zoo heeft
de vermaarde *Photius*, Patriarch van Konstantinopolen,
gelijk *Nicetas Paphlago* in het leven van *S. Ignatius* ver-
haalt, den zoon van den Keizer *Basilus*, die over die
dood zeer mistroostig was, op de rolle der Heiligen
geplaatst. Om niet al te lang te vallen, stap ik meer
diergelyke voorbeelden voor by.

En 't is om deeze reden geweest dat de Bisschoppen
van langzaamer hand hunnen toevlugt namen tot de

Pauzen van Romen ; om dat dezelve meer gezags hadden , en met grooter voorzigtigheid in een werk van zoodaanig belang te werk gingen ; hoe wel dat andere Biffchoppen noch op hun regt bleeven staan. Eindelyk heeft *Alexander III.* in de 12 eeuw , ziende dat de Biffchoppen in de blyken der heiligkeit te onderzoeken , fomtijds wat loffelijk te werk gingen , en daar zoo wat over hene liepen , het regt van *Canonizatie* , met uytfluytinge van alle anderen , aan den Roomfchen Stoel getrokken. Doch dit zou wel te lang worden ; daar zal noch wel gelegendheit voorkomen om hier noch meer van te zeggen.

S. ADELBERTUS
Archidiaconus Ultrajectensis
Sapuit diademate spreto.

DE H. ADALBERTUS,

Diaken, medegezel van den H. Willibrordus,
PATROON VAN EGMOND.

Adalbertus
leven ge-
schreeven
door een
Monnik
van Met-
lok, doch
naderhand
verkort
door Su-
rius,

Het leven / ofte om beter te spreken / de lof-
reden van den H. Adalbertus, voornament-
lijk bestaande in algemeene lof-beschrij-
vingen / zonder bynaa eenige byzonderheden aan
te raaken / is op het verzoek van Egbertus, Aarts-
bisschop van (1) Crier / en gehouden door zoone van
Dideryk II. Grabe van Holland / opgesteld door
zeker ongenoemden Monnik uyt de Abdye
van Metlok buiten Crier. Dit geschrift heeft
Surius, (2) doch volgens zijne gewoonte verkort
en van stijl verandert / in 't licht gegeven. Maar
Mabillon a getuigt dat hy het zelve in zijn ge-
heel en onverandert bekomen heeft / getrokken
uyt een oud boek met de hand geschreeven / en
toebehoorende aan het Karthuizers Klooster te
Keulen.

is in 't kort
en door het
vermelden
van den in-
houd der
kapittelen,
uytgege-
ven door
Mabillon.

Doch hy heeft het ook niet in zijn geheel uyt-
gegeven / wederhouden zijnde / zoo als hy be-
tuigt / door het verdrietig en onnut verhaal van
die algemeene lof-beschrijvingen / ofte althans
door de onnoodige herhaaling van zaaken die
uyt andere boeken genoegzaam bekend zijn. Van
hy heeft ons het Register der Kapittelen / zoo
als het zelve in 't geschreeven boek staat / ont-
rent met deze eigen woorden opgelevert.

I. Hoe dat de H. Egbert Bisschop van Nort-
humberland uyt vreeze des Heere zyn vaderland
heeft verlaaten, en in Ierland is gaan wonen:
en hoe dat de H. Adalbert hem derwaarts met me-
nige anderen is gevolgt.

II. Hoe dat de H. Egbert in zijn voornemen,
van de Duytsche volkeren te gaan bekeeren, door
den hemel belet is geweest; en den heiligen Wil-
ibrordus en Adalbertus in zijne plaatze derwaarts
heeft gezonden.

III.

III. Hoe de H. Willibrordus met zijne reisgezellen door Pippyn gezonden wierdt naar Vriesland.

IV. Hoe de H. Adalbertus de volmaaktheit van allerhande deugden betragt heeft.

V. Hoe de H. Adalbertus aan Eggo belooft heeft, als dan uyt zijn vaderland te zullen wederkeeren, als de appel-korlen door het vuur weer groen zouden worden.

VI. Hoe de gebrande korlen van een appel op de wederkomst van Adalbertus tot een spruit opgeschoten zijn.

VII. Hoe de H. Adalbertus in alle deugden volmaakt zijnde uyt dit leven is gescheiden.

VIII. Hoe Adalbertus Kapel door Gods die-naaren nooit verlaaten is geweest.

IX. Hoe zekere vrouw, met naame Escwar, door de verdiensten van den H. Adalbertus gebaart heeft.

X. Hoe dat een balk in de kapelle van den H. Man, die eerst te kort was, daar na langer is geworden als de andere.

XI. Hoe dat een boer door het steelen van een kaas in lijden raakte en verlost wierdt.

XII. Hoe dat een hooge zand-duyn die tegen zijne kapel aan stond, verplaatst is geweest.

XIII. Hoe de H. Adalberrus aan zekere geestelijke vrouwe in den slaap verscheenen is, en haar vermaant heeft dat zijn lichaam uyt het graf moest geligt worden.

Doch de Bollandisten geven ons op den 25 Junij zijn geheel leven / met de hand uitgeschreeven door Johannes Vlimerius, Reguliere Kanonnik te Loben / die in 't jaar 1571. Nonne-pater is geworden binnen Amsterdā. Nchter het zelve leven volgt noch in 't kort een andere beschrijving

Doch is in zyn geheel uytgegeven door de Bollandisten.

king van zijn leven. En daar weer achter is geboegt het verhaal van de wonderdaaden / die in de XII eeuw geschiedt en door de Monniken van Egmund beschreeven zijn; wiens boozreden by Surius en Mabillon ontbrak. Daar volgden ook noch eenige jonger mirakelen / die zy ons ook mededeelen.

Het leven dat in de Abdye van Metlok by Trier / onder den Abt Egbert, Graaf Dideriks zoone / in 't jaar 990 geschreeven is / behelst niets / zegt Henschenius, " dat strijdig zy met het verhaal van Beda.

De Schryver van het korter leven schynt den weg tot de fabelen aangeveezen te hebben aan den valschen Marcellinus.

Maar het korter leven / ypt het voorgaande getrokken / en ypt eenige andere stukken / tegen de waarheit aan / vermeerdert / en 't welke opgestelt is door een Monnik van Egmund / die de voorganger schijnt geweest te zijn van den valschen Marcellinus, begint met deeze woorden.

Adalbertus, zoon van den Koning der Deiren, (3) die om Christus wil zijn koninklijk erdeel heeft verlaaten, enz.

Johannes Beka, die het zelve van den gemelden Schryver ofte van den gewaanden Marcellinus ontleent had / schryft in zijne Kronijk / dat de H. Adalbertus de zoon zou zijn geweest van Edilhaldus Koning der Deiren, die tot vader gehad heeft den H. Oswaldus Koning en Martelaar.

In de Utrechtsche Getijden van den 21 Juni / alwaar de naam des Konings wat verandert is / staat aldus: Adalbertus zoon van Edilbertus Koning der Deiren in Engeland. By deeze berzierde vertelling wierdt dit noch geboegt: Hy is 37 jaaren Koning van Engeland geweest, en heeft tot nazaat gehad zijnen broeder den heiligen Edmun.

mundus, die naderhand door de Noormannen omgebragt wierdt. Alweer een fabel / die niet regt van Mabillon en de Bollandisten afgekeurt wordt.

Daar is niet diergelyks te vinden by Beda, nochte by de Schryvers uit de Abdye van Metlok: en daarom oordeelen de Bollandisten ^a dat het gezeyde korter leven, 't geen uyt andere stukken tegens de waarheit aan vermeerderd is, achter de bank behoort geworpen te worden. Maar om die omstandigheden van zijn leven / die wel de zekerste schijnen / aan te haalen /

Zoo is Adalbertus, die door J. Gerbrand van Leide ^b Athalbertus genoemd wordt / geweest een Engelsman en een Monnik onder de bestiering van den H. Egbertus: daar na is hy een van de reis-gezellen geweest van den H. Willibrordus, als dezelve omtrent het jaar DCXC. naar Driessland trok / en wierdt Levyt genoemd / zoo dat hy waarschijnlijk Diaken zal zijn geweest. Hy was beleefd /ootmoedig / zagtzinnig / en had een groote zucht tot de zaligheid der menschen. Hy heeft zich opgehouden te Egmond / en was gehuisvest by een zekeren Eggo, ^c van wien het gemelde Doop / zoo als het zeggen is / den naam van Egmond heeft gekreegen. Van daar vertrekkende beloofde hy weder te zullen komen / als de kofen van een appel door het vuur weer groen zouden worden: en als dezelve volgens zijne belofte brugten voortbragten / is hy daar ook wedergekeert.

Zijn naam,
vaderland,
oeffening
en bediening.

Hy heeft aldaar en door gansch Driessland been ^{Zijne dood.} te jaaren gearbeidt / te weten tot het XL, ofte

300

^a Tomo V. Junii.

^b Chron. Belg. l. 2. c. 48.

^c Zie beneeden onze Aansmerkingen.

zoo anderen willen / tot het XLV jaar van die loopende eentoe / wanneer hy vol van verdiensten upt de wereld is gescheiden.

Of hy vooz ofte na Willibrordus gestorven is / wordt dooz de Schrybers niet aangetekent. Maar detwijl dat 'er in de Lebens-beschryvinge van den H. Bonifacius, die Willibrordus nazaat in de bestieringe der Driezen geweest is / van den H. Adalbertus het minste niet gewaagt wordt / is het by waarschynlyk dat hy de eerste van hen beiden zal gestorven zyn.

en Feest-
dag.

Op den 25. Juni wordt plegtelyk in de Kerke gebiert de H. Adalbertus, op welken dag hy volk volgens den inhoud van zyn leven overleden is / en heele wonderen heeft gedaan.

Deze schijnt geen ander te zyn als Aldbercht de Diaken / waar van gewag wordt gemaakt in een Bries / die de negen-en-seventigste is onder de brieven van Bonifacius, en geschreeven dooz een zekeren Trecea aan Lullus Bisschop van Mentz / wiens gebeden hy verzoekt om het ampt zijner waardigheid / daar hy voozhoene toe verheeben was / behoorlyk te quytten.

Ik de minste dienaar der Kerke, zegt hy / die Aldbercht genoemd word, en het ampt van Diaken, hoewel onwaardig bedien, bid u ootmoedelijk om den wille van Godt die alles ordentlijk schikt en bestiert, dat gy my onder het getal van uwe andere getrouwe vrienden goedertieriglyk aanneemt: op dat ik my in de bedieninge van mijnne waardigheid, die ik voordeezzen heb ontvangen, door uwe zeer heilzaame voorbiddinge dagelijks beter en beter mag dragen.

Hy word
voorna-
mentlijk te
Egmond
geviert.

In de Kerkelyke Getijden wordt dit Gebed van den H. Adalbertus gelezen: Wy bidden u Heer verwek in uwe Kerke dien zelyen Geest, wien

wien de heilige *Levyt Adalbertus* gedient heeft, op dat wy met den zelve vervult zijnde, trachten te beminnen 't geen hy bemint heeft, en met de werken te volbrengen 't geen hy ons geleert heeft. enz.

Het lichaam van *Adalbertus* is door last van *Graaf Diderik* vervoert naar een plaats van ouds genoemd *Hallem*, en heeft gelegendheit gegeven tot het opbouwen van de *Egmond-sche Abdye* / die in de tiende eeuw gestigt wierdt. (4)

Van dezen *Diderik*, die by de meeste *Schryvers* te boek staat voor den eersten *Graaf van Holland* / zoude *Egmond* / met de omleggende landstreekte / zoo als onze historien melden / door een vermaarden brief vereert zijn geweest van *Karel Koning van Frankrijk*; het welke niet geweest kan zijn *Karel de Kaale*, (5) die hier geen voet land bezeten heeft; maar moet geweest zijn *Karel de Eenvoudige*. De gemeente brief / die vermeldt staat by *J. Gerbrand van Leiden*, ⁶ wordt van *Miræus* en meer anderen tegen gesproken / en is na *J. Douza* en *Pieter Schrijver* met *Wanmerkingen* opgeheldert door *Ant. Mattheus*, zoo in zijne *Wanmerkingen* op *Jan Gerbrands Kronijk* / als in zijn boek *c* van den *Adel*.

Egmond
met het
omleggende
de land.

Dezelve brief luydt als volgt:

BE-

^a Deze is alhier de eerste *Graaf* niet geweest; maar dit land heeft verscheiden *Graaven* voor hem gehad. En schoon hy al *Graaf* was, zoo was hy egter geen *Graaf van Holland*, [⁶] uochte is oit ouder dien naam bekend, ofte met den zelve vereert geweest; want *Holland* was toen noch onbekend; en toen de naam van *Holland* op quam, wierdt daar door eigenlijk *Zuyd-Holland* verstaan. Zie onze *Voor-berigten* na, als ook *Ant. Mattheus*, *lib. 1. de Nobil. c. 29*, en elders.

^b *Egmond. Annal. c. VI.*

^c *lib. 1. cap. II.*

BEVEL VAN KONING

K A R U L U S.^a

In den naame der heilige en onverdeelde Drie-
vuldigheid. Karel *b* door de Goddelijke goed-
heit Koning van Vrankrijk.

Vermits het de pligt van onze Koninklijke
Hoogheit is onze getrouwe onderdaanen met vee-
lerhande schenkaadjes te vereeren, zoo willen wy
dat het aan alle geloovigen van Gods Kerke, zoo
de tegenwoordigen als de toekomstenden, kondig
zy, hoe dat de eerwaardige Graaf HAGANO *c*
voor onzen throon verscheenen is, en onze ge-
nade gebeden heeft, dat wy aan zekeren onzen
trouwen dienaar, met naame DIDERIK *d* ee-
riige dingen zouden vereeren, te weten de Kerk
van *Hecmunde*, *e* met al het geene dezelve in ge-
reg-

a Dus lees ik by Boxhoorn.

b Niet Karel de Kaale, zoo als men voordeeze doorgaans ge-
looft heeft; want dezelve heeft het Landschap, dat nu bekend is
onder den naam van Holland, noit bezeten, zoo als wy in onze
Voorberigten gezet hebben: maar Karel de Eenvoudige, zoo als
bewezen wordt door Jan Douza, in 't vyfde boek zynere Jaar-
boeken, p. 196. door Ant. Matheus in zyn eerste boek van den
Adel, aan 't 11 hoofst, en in zijne Aantekeningen op de Jaar-
boeken van Egmond, p. 174: en door Papenbroek in de Levens-
beschrijvinge der H. H. op den 25 Juni.

c Deze Hagano was 's Konings Raadsheer, en was van den
Koning uyt een middelbaaren staat tot een overgrootte magt ver-
heeven, zoo als Flodoardus op het jaar 920 getuigt. *Sommigen*
willen ook dat hy Dideriks Oom geweest zonde zyn, zeit Matheus
over de gemelde Jaarboeken, doch zonder eenig bewys van hun zeg-
gen te hebben. (7)

d Hier wordt niet gewaagt dat hy de eerste ofte de tweede
Graaf, ja zelfs niet dat hy Graaf; veel min dat hy Graaf van Hol-
land is geweest, maar alleen dat hy den Koning Karel getrouw
was.

e Van ouds *Hallem* genoemd, heeft naderhand den naam van
Hec-

regtigheit toebehoort, van de plaatze *a* *Zuaterdesbage* tot *Voortrappen* en *Kynhem* *b* toe. (8) Wiens bede wy, zoo als betaamlyk was, goederticrentlyk aangehoort hebbende, dit alles aan gemelden onzen getrouwen ten volle vergunnen, met de dienstboden (9) die daar aangewonnen zijn ofte aangewonnen zullen worden, als ook met de weyeryen, bosschaadjes, beembden, wateren ofte watergangen. En wy gebieden en beveelen dat hy deeze dingen op dezelve wyze als zyne andere goederen, die hy door regt van erfensse bezit, alle de dagen zijns levens door onze mildaadige vereering, gerustelyk zal mogen bezitten, zoo wel hy als alle zyne nakomelingen. Ten deezen einde hebben wy dit bevel onzer genade aangaande deeze dingen voor hem schriftelyk doen opstellen, door het welke wy gebieden en beveelen

Hecmunde gekreegen, en dat, zoo als sommige willen, van het Latynsche woord *mundo*, zuiveren of reinigen, om dat het land van de stroopingen der Barbaaren, ofte van de vuilgheit der afgoderyc gereinigt was: doch zoo anderen drijven van *Eggo*, die aan Adalbertus huysvesting heeft gegeven: ofte euidelyk, van *Mund* of *Mond*, 't welk den uytloop van een stroom betekent, en van *Eg*, dat voorhene een bekende revier hier ter plaatze is geweest: te meer vermits het een Duytsche naam is, en 't zelve in meer andere naamen van Dorpen en Steden te zien is, welken naam de Mounnikken van Egmond hebben verduistert, met een Latynschen draai aan den zelve te geven.

a Waar dat *Zuaterdesbage* en *Fortrapa* eertijds gelegen hebben, is niet wel bekend; en Douza zelf staat hier verleegeu. *Miffchien*, (zeit Mattheus over de gemelde Jaarboeken pag. 180.) *lagen deeze plaatsen aan het Vlie, en zijn in doorde zee ingeslorpt.* Daar is ook een *Fortrapa* geweest in Zuidbeveland, een eiland van Zeeland, als blykt uyt den brief van Graaf Willem, van 't jaar 1345. Doch men zal bezwaarlijk gelooven dat 'er zoo een groote landtstreck, te weten van *Zuudetershaga*, gelegen ontrent de eilanden aan het *Vlie*, tot aan de *Zeeuwiche* eilanden toe, de Kerke van *Egmond* toebehoort hebben.

b Douza neemt *Kynhem* voor *Kennemerland*; 't welke den Heer Mattheus en meer anderen niet qualyk bevalt.

len dat hy dit alles in volle vryheit zal genieten en bezitten, en de magt hebben om daar mee te doen al wat hem belieft, en om alles naar zyn welbehaagen te schikken, Godt hem in alles genaedig zynde, en geen mensch hem overlafst aandoende. En op dat deeze gift onzer mildaadigheid in de volgende tyden te meer vastigheid mag hebben, en bestipter nagekomen worden, hebben wy dezelve door het ondertekenen van onze eige hand bekragtigt, en met onzen ring doen bezegelen.

Het wapen van den alleerheerlijksten Koning Karel. Hagano *a* Notaris *b*, (10) in plaatze van Rotgerus Aartsbisschop en Opper-kancelier, heeft het zelve nagezien. Gegeeven in 't jaar onzes Heere *c* DCCCLXIII. den 15 Juni. Gedaan in het Dorp *d* Pladella, geluk, Amen.

De gemelde Diderik heeft daar eerst een houtte *e* Abdij gestigt voor de Nonnekens van S. Bene-

a Miræus in zyn boek der Kerkelyke giften, meent dat deze een ander is als de Raadsheer Hagano, doch

b die is ook Notaris geweest: want schoon de Notarissen van ouds geringe menschen waren, zoo is egter hun gezag omtrent de middelste eeuwen allenskens aangegrocit, voornamentlyk wanneer de Vorsten hen in 't bekleeden van Gezandschappen en van andere gewigtiger bedieningen begosten te gebruiken. Zoo een is ook geweest Eginhardus die zich zelve Kancellier ofte Opperschryver van Keizer Lotharius noemt, by Petrus Diaconus *lib.* 4. *Chron. Casin. n.* 1937.

c In dat jaar was Karel de Eenvoudige noch niet geboren. Douza, Miræus, Scriverius, A. Mattheus, en Papenbroek zelf meenen dat 'er een fout in de cyferletters is: en dat 'er in de plaatze van DCCCLXIII moet staan DCCCCXIII, dewyl dat door de onachtzaamheit der uytfschryvers de cyferletter C, of zoo als men toen schreef [ligtelyk kon verandert worden in de letter L, zoo als Boxhoorn ook aanmerkt. Doch Schriverius en Papenbroek, de historie zoo wel als den tyd narekenende, stellen het zelve op het jaar DCCCCXXII, of DCCCCXXIII.

d Miræus verstaat door Pladella *Bladel*, zynde tegeer woordig het uyerste Dorp van Brabant.

e De meeste Kerken van ouds, tot het jaar 1000 toe, zyn van hout geweest.

Benedictus Ouder / en dezelve uyt zijne goederen begiftigt. Maar na zijne dood heeft zijn zoon een steene Abdij / met eene steene Kerke (11) daar hy / niemu van den grond doen ophaalen: en na dat hy de Pommekeus / die daar toegens het strooyen der Driegen niet zeer veilig waren / daar uyt genomen had / heeft hy 'er Monnikken uyt dezelve onder geplaatst / en met groote landeryen begiftigt. Hy is 'er ook na zijne dood beneffens zijnen Vader begraven.

Diderik de vijfde / na dat hy uyt een pellegrimaadje naar het H. Land wedergekeert was / heeft in 't jaar 1139 deeze Abdij opgedraagen aan den H. Petrus (12) en aan den Apostolischen Stoel / beneffens een jaarige schatting van vier schellingen / Driescij geld; welke schatting Pius IV. gehegt heeft aan de tafel van den Bisschop van Haarlem.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Dat deeze *Egbertus* Aartsbisschop van Trier, de broeder is geweest van onzen Graaf *Arnulfus* is het zeggen van *Wilhelmus Procurator*, van *Melis Stoke*, van *Beka*, van *Heda*, van de groote *Kronijk van Nederland*, van de jaarboeken van *Egmond*, van *Leo Monnik* van *Egmond*, van *Douza*, van *Dionysius Vossius*, enz. Zoo dat men hier al wederom goede redenen mag eiffchen om een gevoelen, dat van onze oudste en beste Histori-schryvers zonder de minste tegenspraak bevestigt wordt, als valsch of verdagt uyt te schrappen. *Buchelius* (in *Egilboldo Ep.*) schijnt hier aan te twyfelcn, en brengt deeze opwerping te berde dat *Kyriander*, die de levens der Trierfche Kerkvoogden heeft beschreeven, uytdrukkelijk geuygt dat hy van Britsche afkomste is geweest. De geleerde *Scrivenerius* zegt ook dat hy daar over geschreven hebbende aan den Jesuyt *Brouwerus*, dit bescheid van hem uyt de ongedrukte geschiedenissen van Trier heeft bekomen, dat

Egbertus, Aartsbiffchop van Trier, gefproten was uyt Britanje: dat hy tot Vader gehad heeft den Graaf *Dideryk*, en tot Moeder de Gravinne *Hillegardis*, beide van den grootften Adel en rijkdom van Britanje. Een ander boek op parkement gefchreeven luydt even eens, en zegt ook dat *Dideryk*, *Egbertus* Vader, gefproten was uyt het edele bloed der Engelfche Koningen.

En dit is de reden, gelyk *Dionysius Voffius* aanmerkt, dat sommigen deezen *Egbertus* voor geen Hollander, en voor geen zoon van onzen Graaf *Dideryk*, willen erkennen.

Dit hiet letterziften, en oordeelkunde oeffenen. Ik zeg noch eens, ik heb niets tegen de oordeelkunde, zonder dewelke wy wederom tot de oude dommigheid en onwetendheid zouden vervallen: en zonder de welke alles in de historie en in de andere wetenfchappen niet anders is als een duystere doolweg, en een valsch fchynligt, 't welk door een gemaakte flickering de oogen maar bedwelmt en verleidt. Maar ik zou de oordeelkunde gaarne met oordeel geoeffent zien. Het is sommigen genoeg, tegen 't gemeen gevoelen aan te fchryven, en van den gemeenen weg af te wyken: want dan fchijnen zy wat meer te weten als alle de voorgaande Schryvers. En om eenig gezag aan hun zeggen te geven, vaaren zy lustig uyt tegen de bottigheid en onwetendheit van onze Schryvers. Dat is dan al reden genoeg om al hun zeggen te verwerpen, en wat nieuws voor den dag te brengen. Laat ons dan eens zien wat hier in te gelooven staat, en reden tegen reden opweegen. Dat *Egbertus* de broeder van onzen Graaf *Dideryk* is geweest, is het eenpaarig gevoelen van *Beka*, *Heda*, de *Groote Kronyk*, de *Egmondſche jaarboeken*, van *Douza*, *Voffius*, en van meest alle onze Schryvers: dat hy afkomstig is geweest uyt Britanje is het zeggen van *Kyriander*, en van de ongedrukte *Gefchiedeniffen* van Trier. Voor eerst is de vrage of zoo een *Kyriander* alleen, daar ik noit veel goeds of quaads van gehoort heb, zoo veel geloofwaardiger is als alle onze beste en oudſte *Historiſchryvers*. Wat my aangaat, ik zoude eenen *Douza* alleen wel tegen drie *Kyrianders* durven ſtellen: maar dat daar ge-laaten; is hy dan beter als alle de genoemde *Schryvers*? Hy moet al een miſſelyk brein in 't hoofd hebben, die dat zou durven oordeelen. Ik zie althans niet dat *Kyriander*

ander zoo veel vermaarder of zoo veel ouder is, of zoo veel grooter blyk van zyne onfeilbaarheid heeft gegeven. Men zal dat al meer in sommigen van onze nieuwe Schryvers bevinden, datze eenen uytlander hooger schatten als alle inlandsche Schryvers. Het is min nochte meer als of alle Hollandsche Schryvers, en de Hollandsche Schryvers alleen, de lust gehad hadden om den Leezer al willens en weetens wat praatjes en quakjes te vertellen. Maar zal iemand zeggen, Kyriander kan best geweeten hebben wat voor Aarts-bisschoppen dat 'er te Trier zyn geweest. Maar zal een ander daar tegen zeggen, onze Schryvers kunnen best geweeten hebben of *Egbertus* een broeder is geweest van Graaf *Arnulfus*, en of hy Aarts-bisschop van Trier is geworden.

Ten tweede, laat ons eens zien of Kyriander en die ongedrukte geschiedenissen ons wel eens zoo vlak tegen spreken. Kyriander zegt dat *Egbertus* de zoon is geweest van een Graaf *Dideryk*, dat past op onzen *Egbertus*: de ongedrukte Geschiedenissen zijn noch opentliker voor ons, zeggende dat hy tot Vader had, den Graaf *Dideryk*, en tot Moeder de Gravinne *Hildegardis*: dat staat noch duidelijker op onzen *Egbertus*. Want *Dideryk II* heeft zekerlijk een vrouw gehad met naame *Hildegardis*. Daar zou juist op den zelfden tijd noch een andere Graaf *Dideryk* geweest moeten zyn, die juist ook met een *Hildegardis* getrouwt was.

Maar, zeggen ze, Kyriander zegt wel duidelijk dat de Aarts-bisschop *Egbertus* afkomstig was uyt het bloed der Britten. Is dat nu zulke reden om alle onze Historischrijvers lungenachtig te maaken? Voor eerst, kan Kyriander daar in niet gemist hebben; en moet zijn zeggen zoo veel hooger gelden als het zeggen van meest alle onze Inlanders? Ik wil zoo wel vallen over de ytheemsche Schrijvers, veel meer over een alleen, als de andere zich gelieven te stooten aan de Inlandsche Schrijvers. 2 Waaron kan onze *Dideryk II* van zijn Vaders of Moeders wege niet afkomstig zyn geweest van Engelschen Adel? Eischt gy daar bewijs van; ik eisch voor af bewys waarom dat het zeggen van Kyriander niet geduydt mag worden op onzen *Dideryk*; en dan zal het u te bewijzen staan dat deeze *Dideryk* uyt geen Engelsch bloed is gesproten. Indien dit evenwel iemand te vreemd mogt voorkomen, dien geef ik te bedenken, of dit niet

noch lijdelijker en waarschijnlijker is, als alle onze Schrijvers aldus zonder eenige genade leugenachtig te maaken. 3. Laat ons al neemen dat Kyriander niet gemist heeft: laat ons daar al by stellen dat onze *Dideryk* uyt geen Britschen Adel is gesproten: dat zyn dan noch niet meer als losse en eigenwillige onderstellingen: Maar laat ons het evenwel stellen: noch zou de regte en bescheide oordeelkunde niet vereiffchen dat men aanstonds een schrap zou haalen door de getuigenissen van zoo veele en deffige Schrijvers. Men zou eerst noch moeten zien of het zeggen van Kyriander niet bestaan kan met de getuigenissen van gemelde Schryvers. En dan zal men by *S. van Leeuwen* (in zijne *Batavia Illustrata*, 1 Deel, 1 Hoofdst.) komen vinden, hoe dat ons *Batavia*, of een gedeelte van 't zelve, van ouds den naam ook gedraagen heeft van Brittenland of van Brittia: dit bewijst hy uyt de duidelijke getuigenissen van *Procopius* en *Plinius*. *Grotius*, (*de Antiq. Reipubl. Batav.*) die alleen meer te achten is als een gansche bende van gemeene Schrijvers, had dit al voor *S. van Leeuwen* uyt dezelve Schrijvers aangemerkt. En staat wel te letten dat het gemelde eiland Brittia door drierhande volkeren bewoont wierdt, door ingeboorne Vriezen, door Sassen en door Engelschen. Zoo dat *Dideryk* van Engelsch bloed, en evenwel een gebooren *Batavier* kan geweest zyn, zonder daarom zijne geslagt-rekening uyt het eiland Britanje te moeten haalen. Zoo zal dan *Kyriander*, en de ongedrukte Geschiedenissen van het *Trierfche Aartsbisdom*, weinig te pas komen om onze Schryvers op dit stuk van onkunde of onwaarheit te beschuldigen.

Voeg by dit alles de opmerking van *Dionysius Vossius*; dewelke gemeldt hebbende hoe dat sommigen deezen *Egbertus* uyt de lijst der Hollandfche Princen willen schrappen, daar by voegt, dat de beschryver van *Sint Adelbertus* leven uytdrukkelijk getuygt hoe dat hy *Egbertus* zelf gekent en dikwils gezien heeft; en verzekert dat hy de zoon is geweest, van *Dideryk II.* Ik houde my, zegt *Vossius* daar op, aan de getuigenisse van deezen man: en ik wil het met *Vossius* houden: want ik verwacht niet dat hier tegen gewigtiger redenen zullen ingebracht worden.

2. Hoe wel meest alle de Geleerden genoeg verstaan waar-

waarom dat de Heer Autenr aldus spreekt , zoo moet ik hier egter voor den onkundigen byvoegen , dat *L. Surinus* , een geleerd Karthuizer , en woonende te Keulen , in de feftiende ceuwe een Verzameling van alle de Levens-befchrijvingen der Heiligen , die oorspronkelijk waren , ofte althans voor geloofwaardig doorgingen , in 't licht heeft gegeven . Hier in ging hy op deeze wijze te werk , dat hy niets liet doorschieten , 't welke zijns oordeels al te fabelachtig luidde , ofte het welke met geene genoegzaame ernthafteigheit en flichtinge was gefchreeven . En hier in ging hy zoo beftiptelijk te werk , gelijk hy in zijne Voorreden betuygt , dat hy al eenige levens heeft uytgemonftert , fchoon dat ze hem niet onwaarfchijnlijk voorquamen ; alleenlijk om den ketteren , vrygceffen en laftermonden geen voet te geeven , om de H. Kerk te befchimpen , ofte op den Auteur te fchrollen . Maar daarenboven heeft hy , om de Kerke noch een anderen dienst te doen , de ftijl der Schrijveren hier en daar al wat verandert , gefchaaft , en zoo als hy beft kon verbeterd , meenende dat de meeste Leezers niet gedient zouden zyn met een half gebroken , kromtaaijg en kreupel brabbel-Latyn , gelyk de taal van meest alie die Levens-befchryvingen was . Hy meende dat de Liefhebbers , dewyl de zuiverheit der Latynfche taale nu zederd eenigen tyd had beginnen op te luyken , en in zwangte gaan , dat vadzige Latyn niet zonder walginge zouden geleezen hebben . Ook heeft hy by veele perfoonnen van aanzien groote eer en lof door zyn werk behaalt . Doch de meesten hebben zich aan deeze veranderinge van ftijl al vry geftooten , en hadden veel liever de oorspronkelijke Levens-befchrijvingen zonder de minfte veranderinge gezien . *Baronius* (*Praef. ad Annal.*) en *Rosweidus* (*Praefat. ad Fastos S. S.*) vallen daar ten hoogften over ; en zy weeten het niet genoeg te beklagen dat de geloofwaardigheit van die oorspronkelyke levens door dit opfmuiken en blanketten van de taale verdagt is gemaakt . De *Vader Wagnereck* , en *Simeon Allatius* (*de scriptis Simeonum*) laaten hem zoo genadig noch niet door : en zeggen dat hy het noch erger gemaakt heeft als *Metophrastes* . Ik wil van den *Protestant Zeiler* (*bist. tom. 1. part. 2.*) niet fpreken , die noch al harder taal voert , makende het gansche werk uyt voor een verzameling van grollen , en van lasteringen .

ringen. Hy volgt daar in de passie van zyne gezindheit; zou hy anders van de Levens der Heiligen kunnen spreken? Doch *Vossius*, hoewel ook een Protestant, maar een man van bescheidenheit en van een ryp en bezadigd oordeel, heeft zoo veel tegens dat werk niet, behalven dat hy de verandering van stijl niet goed kan keuren, daar meest alle de Katolyken hem in toe zullen vallen. *Bailet* (*discours sur les Vies*) houdt ook het middelpad, en toont dat, uytgezonderd die veranderinge, op het voornoemde werk van *Surius* zoo veel niet te zeggen kan vallen: dat hy 'er geene veranderingen tegen den zin in gemaakt, en niets van het zyne, gelijk *Metaphrasies*, heeft bygelapt: zoo dat het alleen op de ziftkunde zoude aankomen.

3. Het landschap der *Deuren* was een gedeelte van Northumberland.

4. Deze *Abdy* is volgens de oude Levensbeschrijving van *S. Adalbertus* door Graaf *Dideryk* gestigt, op het aandraaden van een Godtgewyde Maagd, met naame *Wulfica*. Zy is eerst oppgereggt voor geestelijke Maagden ofte Nonnen: en 't gansche gebouw was van hout.

5. Zoo spreekt ook de Heer *Mattheus* (*de Nobil. & ad annales Egm.*) Ik heb daar juyft zoo veel niet tegen: maar is het wel veel meer als een *questio de nomine*, een enkeld verschil over den naam, alleen dienende om den luister en oudheid onzer Graaven zoo wat te beknibbelen? Men wil niet zeggen dat hy dien tytel van Graaf van Holland gevoert, ofte over dit gansche land dat nu Holland hiet, te zeggen heeft gehad: maar alleenlyk dat hy Graaf is geweest van een land, 't welke naderhand bekend is geworden onder den naam van Holland. Maar, zeggen ze, hy was geen Graaf over gansch Holland: als dat al waar was, over 't welke ik elders noch wel eens voor en tegen wil pleiten, spreekt men doorgaans zoo niet? Word *Paramondus* niet doorgaans gerekent voor den eersten Koning van Vrankryk? egter had dat Ryk den naam van Vrankryk noch niet gekreegen, en hoe klein was het gedeelte dat hy in Vrankryk bezat? Het zelve zy gezegt van de navolgende Koningen. Zal men aanstonds alle die Koningen uyt de lijste der Fransche Koningen gaan uytchrappen, ofte hen dien naam misgunnen om dat dit ryk naderhand zoo veel grooter is geworden? Zegt men niet dat Keizer *Lotharius*

rius ook Koning is geweest van Lotteringen, en heeft daar iemand tot noch toe over gevallen, Ichoon dat dit Koninkrijk dien naam maar heeft gekreegen van Lotharius II, en dat Keizer Lotharius maar omtrent de helft van Lotteringen bezat? Zoo zou men al meer voorbeelden kunnen opzoeken; waarom dan zoo gevit op de Hollandfche Graven, en de redenen van hunne tytels als in een goudfchaale opgewogen?

6. Dit is nu, om zoo te fpreken, het heerschende gevoelen. Het oude leit zodaanig onder, dat het niet zou durven kikken nochte mikken. Ik zal my ook wel wachten van my die groote mannen, *Heda, Scriverius, Harens, Buchelius, Douza, Matthens, Alkmade*, en ik weet niet wie al, op den hals te haalen, en de zaak voor 't oude gevoelen op te neemen. Ik weet dat 'er al gereed staan, die my niet veel genadiger, als *Bokkenberg* van den Edelen *Douza* gehandelt is, zouden overhaalen. Ook wil ik het gevoelen van die nieuwe Schrijvers wel voor het waarfchijnlijkfte houden: hunne redenen fchynen al vry te fluyten. Egter kan ik mynē toefstemming met zulke geruffigheid niet geeven, of ik gevoel een zekere knaging en vreeze in myn gemoed, dat ik wel mis mogt taffen. En ik hoop dat het ten minfte geoorlofd zal zyn eenigzins te twyfelen, en de redenen van myne twyfelingen voor te fteflen. Zoo dan *Bokkenberg*, die voor het oude gevoelen is, fleunt voor eerst op den Brief, die het jaar 1863 duidelyk uytdrukt: dit jaar is verandert, zeggen ze. Voor eerst dat is al eene onderftelling die hun moet toegestaan worden: en die verandering zal in alle de affchriften gekroopen zyn, zonder dat iemand die woorden wel heeft geleezen ofte uytgefchreeven. Ik beken, dat ik myn gemoed een groot en een overgroot geweld moet aandoen om dat op een enkeld vermoeden zoo aan te neemen. Maar dat ook al overgeftapt, waar dan gebleeven met de *indictie* die 'er doorgaans ook zonder cyfer-letteren by staat: die kan niet liegen, en kan zoo niet verandert worden. Want te zeggen dat die niet gevonden wordt in twee affchriften, is niets gezeyt. Het is genoeg dat ze in alle de anderen word gevonden: of men zou alle oude brieven op dien voet kunnen verdagt maaken, ofte ten minfte naar zyne zinnelykheit veranderen en verdraagen. *Bokkenberg* voegt 'er noch by, dat het vergeeven van Kloosters en Kerken

aan wereldlyke perfoonen noch in zyne volle kragt was onder Karel den Kaale: maar dat Karel de Eenvoudige verre van Kloosters en Kerken aan wereldsche perfoonen te schenken, die manier onder zyne regeering heeft afgeschafft, en over die zaak een kerkelyke vergadering doen houden. Voegt hier by dat zelf de Fransche Histori-Schrijvers hun zegel aan het oude gevoelen hangen, (zie *Mezerai* in het leven van Karel den Kaale,) en dewyl dit verschil zoo wel de Fransche als de Hollandische historie raakt, en de Franschen beter voorzien zyn van Histori-Schrijvers die de geschiedenissen van die tyden verhaalen als de Hollanders, zoo zoude hun zeggen al vry in aanzien dienen te komen.

Men moet dan zien of de tegen-bewyzen zoo kragtig zyn dat'er de gemelde redenen geen stand voor kunnen houden. Voor eerst, zeggen ze, Karel de Kaale had hier geen eenen voet eigen; zou hy een andermans goed gaan hebben wegschenken, of zou dat weg geeven gegolden hebben? Maar 't is dan wonder dat de Fransche Histori-Schryvers hier zoo los over hene gestapt hebben. Vorder deeze opwerping bestaat in twee deelen; ten eerste dat Karel qualijk konde weg geeven het gene in zyne magt niet heeft gehad. 2. Dat hy 'er ook geen regt op hadde, want dat dit land begreepen was onder het land van Lotteringen. Wat het eerste belangt; men vindt noch wel voorbeelden dat eenige Vorsten landen weg gegeeven hebben, die noch met den zwaard moesten gewonnen worden. Hebben de Pauzen niet de West-Indische landschappen, eer dat ze noch be-magtigt waren, meer als eens aan deezen en geenen Koning geschonken? Ik weet dat ik meer diergelijke voorbeelden heb geleezen, hoe wel dat ik 'er nu niet op kan komen. *Mezerai* verhaalt 'er zekerlyk een in de twee of drie eerste deeltjes van zyne historie. De moeite lust my nu niet om daar langer naar te zoeken; die daar aan twyfelt mag die moeite neemen. Wat het andere aangaat, ik zou al hard twyfelen of de Franschen, en vervolgens ook Lotharius, na de dood van Lodewyk den Goeden hier wel veel te zeggen hadden. Ik vind althans geene blyken dat ze hier geregeert, volk geworden ofte iet diergelijks gedaan hebben. Ja de nette en eierlyke Histori-Schryver *Mattheus Vossius*, verre van hun een oppermagt in deeze landen toe te staan, stelt het

het als een vaste zaak dat de Bataviërs, toen onder den naam van de Vriezen schuilende, bontgenoten der Franken waren. Doch dewyl zy geen groot voordeel in dat bondgenootschap vonden, hebben zy daar allengskens van afgezien. En ik houd het daar voor, dat Lotharius rijk niet veel verder metter daad heeft gesprongen als tot de vereeniging van den Waal met de Maaze. En dus kan Karel gemakkelyk een landschap, daar de Franken voor hene wat meer te zeggen gehad hadden, maar nu uytgesloten waren, zonder zijne eige, en ook zonder Lotharius schade, weg geschonken hebben. En dan is het geen wonder, 't geene zy als een nieuwe opwerping doen gelden, dat de Noormannen noch in 't jaar 881, en 884, den mond van den Rhyu zonder eenigen tegenstand zyn uyt en in gevaaren. Want Graaf *Dideryk* had daarom ten eerste noch geene genoegzaame magt, om zoo eene gruwzaame magt van volk onder de oogen te zien. Hebben de Noormannen niet dikwils ongemoeid en onbelemmerd Frankrijk open en neder gelooopen, hoe wel dat 'er somtyds ook al slagen zyn gevallen: maar, zeg ik, hebben zy dat niet al dikwils zonder grooten tegenstand gedaan? Is het dan wonder dat een versch-aangekomen Graaf, die noch onvoorzien was van magt en van volk, en die misschien met de ingezetenen zelfs noch over hoop lag, in geen staat en was om dien woesten landaard het hoofd te bieden? Maar wat zal ik dan inbrengen tegen den Notaris *Hagano* die den brief heeft ondertekent en zekerlyk onder den *Eenvoudigen* gebloeit: en maar al te veel heeft gebloeit: want om dat hy de andere Heeren over het hoofd wiesch, en te diep in 's Konings gunste scheen te slaan, zyn zy Karel den Eenvoudigen meest tegen gevallen. Wat zal men andwoorden op al die jaaren, in de welke de twee *Dideryken* moeten geregeert hebben? Ik bekent 't, dit schynt al vry door te slaan: en daarom heb ik ook gezeyt dat ik het nieuwste gevoelen voor zeer waarschynlyk aanzie. Evenwel ben ik noch ten volle niet gerust. Alle de afschriften van den gemelden Brief die het jaar 863 eenpaarig en eendragtig uytdrukken, en die de *indictie* doorgaans naukeurig melden, doen noch al eenigen indruk op myn gemoed. En in allen gevallen, uyt de gemelde opwerpinge wegens Hagano volgt noch maar dat men een van beiden moet vaststellen:

ofte dat het cyfer-getal verandert, en in alle de affchriften verandert is, en vervolgens de Brief aan den *Eenwondigen* moet toegefehreeven worden; ofte dat 'er twee Haganoos zyn geweest; de eene onder den *Kaalen*, de andere onder den *Eenwondigen*. Zou het dan zoo eene ongerymdheit ofte uytspoorigheit zyn, het leste als het waarfchijnlijkfte aan te neemen? Was dat zulk een wonder dat 'er twee Haganoos onder twee Koningen geleeft hadden en in aanzien geweest waren? te meer daar *Mircus* zelf twee Haganoos stelt, den eenen een Notaris, den anderen een Kantzelier.

Wat die langduurige regeering der twee *Dideryken* aangaat, te weten van het jaar 863, als de eerste zou Graaf geworden zyn, tot het jaar 988 toe; als de tweede volgens het gemeene zeggen overleden is: Voor eerst, ik zie noch geen reden genoeg, om daar over met sommige Schryveren zoo een gat in den Hemel te slaan, als of hun een wonder van de andere wereld vertelt wierdt. *Lodewyk XIV.* de tegenwoordige Koning van Frankryk, is gekroont in het jaar 1643, vyf jaaren oud zynde. En men weet dat de tyd der regeeringe van de krooninge af gerekent wordt. Hy heeft dan in dit jaar 1713. al 70 jaaren geregeert: en kan ten minste noch wel 10 jaaren blyven regeeren: doch die 10 jaaren willen wy niet eens toe hebben, en zy komen ook niet te pas. Laat hy nu een zoon gekreegen hebben in het jaar 1698, dat is in den ouderdom van 60 jaaren: dat waar al weer geen grooter mirakel, als men fomtyds al ziet gebeuren. Vorders laat die zoon de regeering aangevaart hebben in dit loopende jaar 1713, die kan gemakkelyk, en noch al zonder groot mirakel, in het leven blyven tot het jaar 1778: dat is tot den ouderdom van 80 jaaren. Ik vertrouw dat de Leezer menschen genoeg zal kennen, die in een zoo hoogen ouderdom, noch kloek genoeg van verstand en van kragten zyn om hunne bedieningen waar te neemen; En men weet wel dat de oude luiden, al beginnen zy al wat af te vallen en te fuffen, zoo ligt niet te bewegen zyn om voor een ander van 't kuffen af te stappen. Zie daar dan Vader en Zoon, die t' samen 140 jaaren zouden regeeren. Dat is noch 15 jaaren langer als de *Dideryken* het bewind gevoert hebben. Vorders, laat *Dideryk* een karel van twintig jaar, en vervolgens vyftien jaaren

jaaren ouder als Lodewyk zyn geweest, toen hy aan de reggeringe quam, dan zal de rekening en de gelykenis net uytkomen.

Maar, zal iemand zeggen, waarom dan zoo laf en twyfelmoedig gefproken, ja het andere gevoelen voor het waarfchylykfte erkent? Daar geef ik dit antwoord op, dat ik my wel zal wachten van het oude gevoelen, dat zodaanig buyten alle kredijt geraakt is, anders als al twyfelende en met alle mogelyke omzigtigheid, voor te fpreken: en tegen alle die deftige Schrijvers in te leggen. Myn party zou eerst door eenige onverwachte hulpbenden geityft moeten worden; en dan zou ik my eerst noch eens beraaden of ik in 't open veld zou durven verfchynen.

Ik kan noch niet fcheiden, of ik moet eerst noch een bemerkning maaken op de eendragtige over-eenftemming van alle onze oude en nieuwe Hiftorie - en Kronijk-Schrijvers. Want *Schriverius*, by *Brugmans* aangehaald, bekent dat dezelve het begin van ons Graaffchap standvastig en eenpaarig brengen op het jaar 863. Altemaal, standvastig, eenpaarig. Ik wil wel bekennen dat ik een standvastige, eenpaarige en eendragtige getuigenis van alle Hiftorie-Schrijvers zoo ligt niet kan doorfchappen; Ik weet wel dat fomnige nieuwe Schrijvers meenen dat zy het gezag en de geloofwaardigheid van die Kronyken als met eene ademhaalinge kunnen om verre blaazen, zeggende dat het al Monnikken zyn geweest. Maar weeten zy wel dat de geteerdheit in de middelste eeuwen als opgesloten is geweest in de Kloosters der Monnikken? Denken zy'er wel op dat de meeste Schrijvers der middelste eeuwen Monnikken waren? Steunen de meeste hiftorien, die wy van de middelste eeuwen weeten, niet op het zeggen der Monnikken? Maar, zeggen ze, zy zyn vol van ongelooftelijke quakjes en mirakeltjes. Ik beken, daar is al wat aan. Maar buyten dat, vindt men wel dat ze in andere zaaken zoo los hene gefchreeven hebben? Wie weet niet wat al quakjes en fabeltjes dat *Livius* ons in alle zyne boeken opdift? Is hy daarom niet geloofwaardig in zijne andere vertellingen? De kloekfte verftanden ftaan ftill, of vergaapen zich omtrent bovennatuurlyke zaaken. Hoe iemand godvrugtiger is, al is hy noch zoo fchrander, hoe dat hy dikwils (ik zeg dikwils) ligtgelooviger is omtrent

omtrent zaaken die zy meenen dat Godt aangaan : als blykt in *Gregorius I*, enz. Maar als ze daar buyten komen, dan gaat hun verstand weer open; dan durven zy aan het zelve zijnen vollen loop en uytspanninge geeven. En hoe hebben die Monniken geschreeven? op hun eigen houtje, en uyt-enkelde vertellingties? Geen-sins. Getuige zy *Johannes a Leidis*, die in zyne Voorreden op *Chronicon Egmondanum* uytdukkelijk schrijft dat hy het gedaan heeft op het bevel van zynen Abt *Niklaas van Adrichem*, en dat hy zyne Jaarboeken getrokken heeft uyt verscheide oude Geschiedenissen, Brieven, Graf-dichten, Registers, en Handvesten. Ik geloof niet dat alle de nieuwe Histori-Schryvers zoo veel mocite aanwenden, hoewel dat 'er ook genoeg zyn, ik beken het, die noch al meer werk van hunne historien maaken. Zal zoo een Monnik dat durven schrijven onder de oogen van zynen Abt, en van alle de Broeders, indien hy 'er de waarheit aan spaarde? Ey, men denke niet dat alle die gasten koolstruyken waren. Ik weet zeer wel dat 'er evenwel in hunneboeken hier en daar onwaarheden gevonden worden. En laat ons al toeflaan, ja ik staa het vlak toe, dat ze somwylen wel uyt drift geschreeven hebben. Maar hebben zy malkanderen altemaal gesproken om zoo een onwaarheid te ver-zieren? Of hebben ze juyst altemaal op dezelve stukken geschreeven? Of zyn ze altemaal even bot, even bedrieggelyk, even leugenachtig geweest. Ik kome dan weder op myn eerste zeggen, dat die eenpaarige over-eenstemming my noch al tegen houdt.

Noch moct ik hier by voegen dat de bovengemelde *Mattheus Vossius*, die de Hollandsehe Historie in een cierlyk Latyn heeft beschreeven, en ook om zyne andere hoedaanigheden voor een goed Histori-Schrijver op de baan mag komen, aan dit gansche werk, ofte aan deeze gifte, een heel andere gedaante heeft gegeven. Hy zegt dan, het geene ons ook zeer waarschylyk was voorgekomen, en *Grotius* zegt het met hem, dat de Batavieren en de Vriez en geene onderdaanen maar bondgenooten der Franssen zyn geweest: en dat *Dideryk* hun tot geenem Graaf door de Franssen is gegeven, maar van hen zelfs voor een Graaf is aangenomen. En dat die gifte niet anders is als een afstand van het opper-regt, 't welke de Fransche Koningen zich over de plaatzen, die in den Brief uytgedrukt

gedrukt staan, voor deezen hadden aangematigt; zonder dat de Vriezen ofte Bataviërs veel op hunne aau-
maatigingen gepast, ofte hun daar eenig regt ofte ei-
gendom toegestaan hadden. Dit verhaal ik uyt gemelden
Vossius, zoo als ik het daar vind: en het slaat volko-
mentlyke op mijne giffing; zonder my egter in eenig
krakeel daar over te willen steeken.

7. Dit gaat althans vast dat de Grooten van Vrank-
rijk, ziende dat deeze *Hagano* het hart van den Koning
schier alleen bezat, en de wagen der regeeringe mende
zoo als 't hem beliefte, den Koning met zynen gunste-
ling hebben laten zitten, en een anderen Koning te-
gens hem opgeworpen. Dit had Hendrik Hartog van
Saxen wel voorzien, want hy had al lang te voren voor-
zeit, dat een van twee noch zoude gebeuren; ofte dat
Hagano zoude regeeren beneffens *Karel*, ofte dat *Karel*
daar onder zoude raaken met *Hagano*.

8. *Reynier Snooy* neemt *Zuthardeshage* voor Hillegom-
merbeek. Maar *Douza* (*Annal. l. v.*) kan daar niet in
vallen; en houdt het met de landstreek van *Zuiderwou-
de*, leggende ontrent Monnikendam; te meer om dat
de Brief van Keizer Arnulfus ook gewag maakt van
Zuthardeshage, als zynde de Grens-scheiding van ons
Westvriesland. Doch 't zyn altemaal maar giffingen. En
aangaande *Fortrapa*, *Eyndius* die Zeland ook gaarne in
het oude *Batavia* geplaatst zag, houdt dat voor het
Zeeuwfche *Fortrapa*, van ouds gelegen in Zuidbeveland:
doch dan zou men de landen onder de Abdy van Eg-
mond behoorende al verre moeten uytstrekken; en die
Abdy misschien al magtiger moeten maaken als het Bis-
dom van Utrecht.

9. In het Latyn staat *mancipia*, 't welke eigentlyk
slaaven beteekent: ik vertaal dienftboden; want zy wa-
ren geen volkōmen slaaven, doch meer gebonden als
de huidendaagsche dienftboden. Zy waren gehouden den
akkerbouw, en al wat daar toe behoort, waar te nee-
men, den Heere s' jaarlyks een gestelde prys, 't zy in
geld, 't zy in vrugten, ja in wasch, in schoenen, in
kleederen, in beesten, enz. op te brengen: daar en bo-
ven zyne goederen en zyn leven te beschermen, en den
zelve enige hoffelyke dienften te bewyzen. Als zy
quamen te sterven, had de Heer zyn gedeelte in de na-
latenschap: sommige zeggen de helft; doch ik weet
niet

niet of dat wel een vaste wet was. Althans op sommige plaatzen was het beste pand maar voordien Heere. . . De vrouw en de kinderen, ofte de andere erfgenaamen hadden hun deel in de erfenisse, zoo dat het geene regte slaaven waren. De Heer *S. van Leeuwen* meent in zyn Roomsche Hollands Regt, dat ze niet mogten trouwen zonder verlof van hunne Heeren: anderen meenen anders. Dit gaat vast dat ze onder de erfgenaamen als andere erfgoederen gedeelt wierden: ieder kreeg 'er zyn deel van. By de Beyerfche Vorsten wierden eertyds de Jooden zelf gedeelt. Dit moet ook in Vrankryk zoo toegegaan zyn; want men vindt by du Chesne (*tom. 5. bist.*) een wet van Lodewyk IX, verbiedende dat niemand in het gansche Koninkryk eenen Jood, die iemand anders toebehoort, zal hebben aan te houden, enz. Daar was een ander slag van diergelyke dienstknogten, *Lazii* ofte *Laaten* genoemd, om dat ze in eenig gevegt door den overwinnaar in 't leven gelaaten, en ter eeuwige dienstbaarheid gespaart waren. Mattheus (*de Nobil. lib. 4. c. 9.*) zegt dat die *Laaten* al vry gemeen waren in Brabant. Daar was een *Laathof* ofte *Laatbank*, dat is een *Regtbank* daar de geschillen raakende dusdanige slaaven afgedaan wierden: daar waren ook *erfaters*, ofte *zodaanige regters*. Zie Mattheus ter gemelde plaatze, enz. Het zonde hier wel pas geeven, ictwec van de keurmede ofte doode hand te spreken: doch alles niet teffens; hier na ook wat.

10. De Heer Auteur, en de Heer *Mattheus* komen daar in over een, dat de Notarissen van ouds geringe menschen waren. Ja de laatste stelt ze noch laager, en maakt 'er slaven van; (*in Annal. Egim. c. 6.*) En hy bewyft het uyt de Regten, en andere Gedenkschriften: zoo dat volgens zyn zeggen de Heeren Notarissen op den Adel en oudheit van hun ampt niet zeer zouden mogen roemen. Zy zouden evenwel, indien het op een pleiten aanquam, noch al wat kunnen inbrengen. Omdat een woord dien aangaande te zeggen, zoo is het waar dat 'er by de Romeinen een soort van Notarissen waren, die niet beter als slaven, en vervolgens van 't aldergeringste slag van menschen, zyn geweest. Maar de vraag is, of men over den naam ofte over de zaak moet pleiten. Aangaande den naam, daar heb ik niet tegen: te weten dat 'er slaven waren die een zekere bedie-

bediening waarnamen, en Notariffen genoemd wierden. Maar dan zal ik ook zeggen dat de Maarfchalken van ouds maar opzienders der Paarde-ftallen waren, gelyk Mezerai (*tom. 2.*) betuygt. Dat de Baronnen eertyds de jongens van de krygsknegten zyn geweest, enz. Zulke Notariffen waren flaven van byzondere perfoonen, die van hunne Heeren gefchikt waren om alles wat 'er te fchrijven, en op te tekenen ftond, waar te neemen. Men weet dat ieder flaaf zijne bediening had: die het fchrijven had waar te neemen, wierd Notaris genoemd. (Zie Guther: *de Offic. D. H.* 111. 9. en Schurbartus *de Comitibus Palatinis* p. 252.) Daar waren ook openbaare Schrijvers, *Tabularii* en *Tabelliones* genaamd: De *Tabularii* waren ook geene regte Notariffen, maar waren gelaft om rekeningen van de fchattingen te houden, enz. Dan waren 'er *Tabelliones*, die al vry met onze Notariffen over een kómen, en die naderhand ook wel Kantzelieren genoemd wierden. Maar zy zyn het fpoor byfter, zegt *Schupardus*, die het ampt van deeze *Tabelliones* voor verachtelyk, eerloos, ofte flaaftelyk aanzien; dewyl zulke menfchen van ouds voít toegang hebben gehad tot de regtbanken, ofte tot de behandeling der zaaken die het gemeen aangingen; dat is kenbaar uyt de Roomfche Ondheden. Naderhand zyn ze al onder de Roomfche Keizers, dat is lang voor de middelste eeuwen, tot een zeer groote achthaarheit opgefteegen, en hunne bedieningen onder de aanzienlykften van het Keizerryk gerekent. Wy zien uyt de Brieven van *Plinius* dat 'er altyd een Notaris met een boek en een fchryf-tafeltje in de hand aan 's Keizers zyde ftond. Zy hadden ook hunne Huys-notariffen (*Notarium domesticum*) die van groot aanzien waren, en in de Keizerlyke wetten worden vergeleeken by de Onderlandvoogden; (*Cod. Theod. l. 6. tit. 10. c. 1. 2. 3. 4.*) Ja *Procopius* in zyne Hiftorie van den Wandaliffchen oorlog (*l. 1.*) fprekende van zoo een Huys-notaris, noemt hem *arcanorum omnium conscius*: Een mar wien de Keizer alle zyne geheimen ontdekt. *Gaudentius*, een Notaris, wierdt door *Konftantius* naar Africa gezonden, om daar een waakend oog tegen *Julianus* te houden, en de kusten te befchermen; (by *Ammianus Marcellianus*, *lib. 21.*) en *Syagrius*, ook een Notaris, wierdt tot Landvoogd en Burgermeester verkooren. En dat de Notariffen luiden van den eerften rang waren, blykt ook daar

daar uyt, dat ze zich fomtyds mans genoeg kenden om naar het Keizerryk te dingen; gelyk *Theodorus*, zoo hoog by den zelve *Ammianus* in zyn 29 boek geprezen, en *Procopius* by *Zozymus* aangehaald. Het welke noch klaarder hier uyt blykt dat *Silico*, die by na zoo veel als de Keizer te zeggen had, zynen eenigen zoon niet hooger zocht te verheffen als tot het ampt van Opper-notaris ofte van *Tribunus Notariorum*. Karel de Kaale is de eerste geweest, zoo als sommigen schryven, die het Kantzeliërschap begon te vergeeven aan de Geestelyken: en daarom wierden hunne Kapellen Kancellaryen genoemd. (*Journal des Savans*, 1704. mois de janvier.) De *Referendarii* waren eertyds ook niet anders by de Franssen als zodaanige Notarissen, die's Konings brieven moesten bezegelen. (*Mattheus Anal. tom. 1. p. 463.*)

Egter moeten ze altyd niet even aanzienlyk geweest zyn: want *Vopiscus* spreekt 'er aldus van in het leven van *Karinus*: *Hy heeft een van zijne Kancellieren tot Stadvoogd van Rome aangestelt: eene schandelyke zaak; ja wel zodaanig, dat 'er niets schandelyker kan bedagt nochte gezeit worden.* Dan het schynt dat ze allegader van 't zelve aanzien niet zyn geweest. De eersten waren althans in hooge achtinge: want *Ammianus Marcellinus* den lof van den voornoemden *Theodorus* ophaalende, zegt dat hy al tot de tweede plaats der Notarissen was opgeklommen.

11. De steene huizen waren van ouds zoo gemeen niet. Zoo zegt *Sigonius* (*lib. 4. hist.*) dat by de aankomste der Longobarden in Italie meest alle de huizen van den gemeenen man van hout opgetimmerd waren, die ligtelyk in brand geraakten, en tot den grond toe afbrandden. Het zelve getuygt *Eindius* in zyne Kronyk van Zeland, schryvende over het jaar 876. *Bleiswijk* in zyne Beschryvinge van Delft, en meer andere.

12. Niet alleen de stigtters, maar ook de eigenaars van Kloosters hebben al dikwils (zegt *Lupus*, schryvende over de achtste Kerkvergadering,) dezelve Kloosters in vollen eigendom opgedraagen aan den Roomschen Stoel, ofte aan den Koning, op dat ze beschut zouden zyn tegen den overlast en het geweld van baatzugtige Heeren ofte Vorsten; want zederd dat Karel Martel de handen aan verscheide kerkelyke goederen en inkomsten had geslagen, heeft het niet ontbroken aan roofgierige en magtige Vorsten, die dat voorbeeld op de eene ofte andere voorgeevinge navolgden.

DE H. ACCA,

Bisschop van Hagulstad.

De naamen van de andere reisgezellen van Willibrordus, zeit Pagi^a, zyn onbekend.

Baronius, zegt de zelve Schryver n. 8, steunende op den gewaanden *Marcellinus*, rekent onder dezelve reisgezellen ook den Heiligen *Lebuius*; daar hy nochtans op het jaar 778. n. 11. zelf schrijft dat *Lebuius* in Vriesland aangekomen is ten tyde van Karel den Grooten: het welke wy ook op het jaar 772. zullen bewijzen met de waarheit over een te komen: zoo vast gaat het, dat 'er uyt deezen beuzelaar niet goeds te haalen is. **Zreder wordt 'er van hem gehandelt by de Bollandisten b, en wy staan beneden ook wijdelufteriger van hem te spreken.**

Het zeggen van den gewaanden *Marcellinus*, zeit Mabillon c, die *Acca*, *Wigbert*, *Winnibald* en *Wunibald* by dit getal valschelijk geklampt heeft, geldt by my het minste niet.

Wat 'er van Wigbertus hier omtrent te oordeelen staat / hebben wy reeds aangewezen.

Wel is waar, zeggen de Bollandisten ter gemelde plaatze d, dat de *H. Acca* een boezemvriend geweest is van *Beda*, zoo als uyt verscheidene plaatzen van *Beda's Historien* ligt te beseffen is: maar hy maakt nergens het minste gewag van eenige reize, die hy met *Willibrordus*, van wien hy

Onder Willibrordus discipelen word buiten de waarheit gestelt Lebuius,

als ook Wigbert en Acca;

^a *Crit. in annal. Baron. t. 3. p. 127.*

^b *In actis S. S. ad diem 1 Martii, §. 3. p. 73.*

^c *Mabill. Annal. Bened. tom. 2. l. 21. §. 65. d pag. 72.*

hy nochtans al dikwils handelt, zou aangevangen hebben.

Hy is wel
de leerling
geweest
van den H.
Wilfridus,

Acca, zegt Beda *a* / is van jongs af onder de geestelijkheid van den zeer heiligen en Gode wel behaagenden Bosa, Bisschop van Jork, opgevoedt en onderweezen geweest. Daarna by Wilfridus gekomen zynde op hoop van een beter voorne- men te zullen uytvoeren, heeft alle zijne jaaren in den dienst van Wilfridus tot des zelfs dood toe gesleeten. Hy is ook met hem te Rome geweest, en heeft aldaar veele fraaie dingen rakende de ker- kelijke instellingen geleert, waar toe hy in zijn vaderland geen gelegenheit had gehad.

Uyt deze woorden van Beda / op hoop van iet beters te zullen uytvoeren, en ook uyt de tijdrekening / betwijzen de Sollandisten dat Acca niet moet gerekent worden onder de medegezel- len van Willibrordus. Want, zeggen ze / indien hy met Suidbertus uyt Vriesland getrokken was naar Wilfridus, en zyn Apostel-ampt verlaaten hebbende, in 't welke hy volgens hun zeggen met Suidbertus en Willibrordus was getreeden, vorder by Wilfridus waar gebleeven, wat zoude doch dat beter voornemen zijn 't welke hy meen- de uyt te voeren?

en met
hem wel
naar Vries-
land gereift
daar hy
ook eeni-
gen tijd by
Willibror-
dus is ge-
bleeven.

Op ontkennen egter niet / zeggen zy / dat Acca wel gekomen is in Vriesland / althans aan deeze zijde van den Rijn / en zich onthouden heeft by den H. Willibrordus; doch dat is / al- thans voor zoo veel wy 't begrijpen / geschiedt in Wilfridus gezelschap en laatste reis naar Ro- men. Zulks getuigt Beda *b* met deeze woorden:

De hoogwaardigste Bisschop Acca was gewoon te verhaalen, hoe dat hy naar Romem reizende, en

a *Histor. Gent. Anglor. lib. 5 c. 21.*

b *lib. 3 cap. 13.*

en by den zeer heiligen man Willibrordus, Bifschop der Vriezen in 't gezelschap van zynen Bifschop Wilfridus cenigen tijd vertoevende, hem dikmaals heeft hooren vertellen van 't geene door de wonderbaare gebeenten van den eerwaardigen Koning Oswaldus in dat landschap was geschiedt. En hy voegde daar by dat, als hy noch maar gemeen Priester was, en een buitenlandsch leven ter liefde van 't eeuwig vaderland leide, de maare van zijne heilicheit ook al in dat eiland allerwege verspreidt was. enz.

a Na Wilfridus is Bifschop van Hagulstad geworden zijn Priester Acca. . . Vorder is de Bifschop Acca boven maten ervaren geweest in den zang, doorgeleerd in de H. Schrift, zeer zuiver in de belijdenisse des Katolyken geloofs, en daar by zeer verre ziende in de regelen der kerkelijke ordonantien.

Hy word na de dood van Wilfridus Bifschop van Hagulstad.

Hy *b* is Bifschop van Hagulstad gestorven in 't jaar 740. op den 20 van October. Hy heeft Beda aangezet om uytleggingen te schryven over de Scheypping / over Samuel / over Esdras / en over de Evangelien van Marcus en Lucas. Door de uytlegginge over Lucas staat een brief van Acca aan Beda, om hem tot dat schryven aan te moedigen; en wederom een brief van Beda aan Acca, om zich te herontschuldigen / dat hy op het aanporen van zynen eigen Bifschop bestaan had het Evangelie van Lucas / na den H. Ambrosius, uyt te leggen. Vorders is de heilige Man / na dat hy / ik weet niet om wat reden / uyt zijn Bisdom berjaagt was / eindelijk in het gezeyde jaar naar den Hemel gereist / en begraven in de kerke van Hagulstad /

Aldaar gestorven in 't jaar 740.

a Beda lib. 5 c. 21.

b Mabill. Annal. Bened. t. 2 l. 21 n. 56.

alkwaar hy na zijne dood dooz mirakelen vermaard is geworden.

Willibald en Wunnibald waren noch niet geboren, als Willibrordus het Evangelie verkondigde.

Twoe andere reisgezellen die Willibrordus en Suitbertus dooz den getwaanden Marcellinus toegevoert worden / te weten Wunnibaldus en Willibaldus, waren in het jaar DCXC, als deeze Apostoliffche tocht aangevangen wierdt / noch niet geboren / zoo als dooz Bollandus op den 7 February / daar hy het leven van hunnen vader Richardus beschrijft / wordt betwezen. Derhalve zullen wy van hen en van den H. Lebuinus beneden eerst handelen.

Doch Marcellinus is de leerling van S. Willibrordus, en de medegezel van S. Gregorius geweest.

Doch Marcellinus, onder wiens naam deeze fabel gedicht is / ofte / gelijk in alle de oude boeken staat / Marchelmus, moet geensins gerekent worden onder de reis- en preek-gezellen van den H. Willibrordus, die hem in zijne jonkheit maar heeft onderwezen: maar moet benevens den H. Lebuinus geplaatst worden onder de medegezellen van den Abt Gregorius, zoo als de Bollandisten ^a in de Levens-beschryvinge der Heiligen dooz ontvedersprekelijke redenen betoont hebben / en zoo als 't zijner plaatsze / daar wy zijn leven zullen afhandelen / klaarder zal blyken.

^a Op den eersten dag van Maart, S. 2. pag. 70, en op den 26 van dezelve maand, S. 4. pag. 638.

E W A L D U S D E W I T T E,

E W A L D U S D E Z W A R T E.

De Ewalden zyn niet de reisgezellen maar de

Naarder aan de waarheit schijnen die te hoemen / dewelken de twee Heilige Ewalden onder het gezelschap van Willibrordus stellen. Maar, zeggen de Bollandisten op den eersten Maart /

Maart *a* / Beda frydt hier vlak tegen: . . . . navolgers
 (uyt wien wy hunne levens-beschryving hier laa- van Willi-
 ten volgen.) want hy zegt dat ze het voorbeeld brordus
 van Willibrordus en van zyne gezellen gevolgt geweest,
 hebben, maar niet dat ze in hun gezelschap ge-
 reift ofte van hun getal geweest zyn. enz. (1)

b Hun voorbeeld zijn gevolgt twee Priesters in
 Engeland gebooren, die een ruimen tyd, uyt Ze waren
 zucht tot het eeuwig leven, in een gewillig bal- beidegaar
 lingschap hadden geleeft in Ierland: zy zijn dan in Engeland
 aangekomen in het landschap der oude Sassen, (2) gebooren,
 om te bezoeken of zy daar iemand door hunne de eene om
 preeking tot Christus zouden kunnen bekeeren. zijn hair, de
 Zy hadden beidegaar eene en dezelve godvrugtig- witte ge-
 heit, en voerden ook den zelve naam; dewelke noemt, de
 was Heuwaldus; doch met dit onderscheid, dat ander de
 om de verscheide gedaante van hun hair, de zwarte,
 de witte, en de ander de zwarte Heuwaldus ge-
 noemt wierdt. Zy waren alle beide naar de regels
 des geloofs gekonst in de Godvrugtigheid; dan
 de zwarte Heuwaldus was wel zoo crvaaren in de
 kennisse der Goddelyke schriften. Als ze dan in
 dat landschap aangekomen waren, zyn ze inge-
 gaan by zekeren huisman; van wien zy verzogt
 hebben dat hy hen zoude doen komen by den
 Land-overste, als hebbende een gezantschap by
 hem af te leggen, en hem iets voordeeligs voor
 te stellen. Want de gemelde oude Saxen hebben
 geenen Koning, maar verscheidene Land-oversten
 daar dat volk onder staat; welke land-oversten op
 het tijp van een opkomenden oorlog gezament-
 lijk onder malkander loten, en zoo wie dan door
 het lot aangewezen wordt, die wordt van hen
 allen als de krygs-overste gevolgt en gehoorzaamt:
 doch den oorlog ten einde zynde, hebben alle de
 land-

a Pag. 73. §3.

b Beda *hist. gentis Angl. l. 5 c. 11.*

land-oversten wederom een gelijke magt. De huysman heeft hen dan ingenomen; en na gedaane belofte van hen naar den land-overfte, daar hy onder stond, te zullen zenden, zoo als ze verzogt hadden, heeft hy hen noch etlyke dagen in zyn huys gehouden. Maar als ze by de Barbaaren bekend wierden voor luiden van een anderen Godsdienst, (want zy waren geduurig bezig met bidden, en met lofzangen en Psalmen (3) te zingen: en zy droegen dagelyks aan Godt op de offerhande van 't zaligmakende slagtoffer, hebbende gewijde vaten en een gewijd bord, in steede van een outaar, mede gebragt) zoo zyn ze by dat volk verdagt geworden: want die Barbaaren vreesden dat zy den land-overfte, indien ze by hem quamen, en mondgemeen met hem wierden, van den dienst hunner Goden zouden aftrouwen, en tot den nieuwen Godsdienst der Christenen overhaalen: en dat hun landschap aldus van den ouden Godsdienst tot een nieuwen zoude moeten overgaan. Ze hebben hen dan onvoorziens aangepakt en ter dood gebragt; en wel zoo dat ze den witten Heuwaldus een korte dood door het zwaard aangedaan, maar den zwarten door langduurige tormenten, en door een gruwelyke verscheuring van alle zyne ledematen, dood-gemartelt hebben. Het welke de Land-overfte, dien zy hadden willen gaan spreken, verstaan hebbende, zeer verfloort is geweest, om dat men vreemde menschen, die hem wilden komen spreken, zulks niet had toegelaaten. Hy heeft dan volk afgezonden, en alle die dorpelingen benevens het Dorp doen verbranden. De gemelde Priesters en Dienaaren van Christus hebben geleeden op den 3. October *. En hunne marteldood is ook niet zonder hemelsche wondertekenen geweest: want als hunne ge-
doode

Zyn by den huysman om hunne gewijde vaten verdagt geworden, en daar op gedoodt en in den Rhijn geworpen.

doode lichaamen, gelijk gezeit is, door de Heidenen in de revier geworpen waren, is het geschiedt dat dezelve, tegen den loop der reviere aan, en ter lengte van 40 duizend schreeden, gedreeven zyn ter plaatzen daar hunne medegezellen zich ophielden. Daarenboven heeft 'er alle nachten een zeer groote en lichtende fraal, die tot den hemel toe reikte, over die plaats gescheenen daar de gemelde lichaamen quamen aandrijven, het welke zelfs de Heidenen die hen gedoodt hadden quamen aan te zien. Dat meer is de eene van die twee Heiligen is in een nachtgezicht verscheenen aan een van zyne medegezellen, met name Tilmon, een Man van aanzien, en ook, naar de wereld gesproken, van Adel; die van Ridder Monnik was geworden. Aan deezen maakte de Heilig bekend, dat hy hunne lichaamen zoude vinden ter plaatze daar hy een licht uyt den hemel op de aarde zoude zien straalen. Het welke ook aldus geschiedt is: want hunne lichaamen gevonden zynde wierden met zoodaanige cere, als de Martelaaren toekomt, opgesloten; en de dag van hun lyden en vindinge wordt op die plaatzen met behoorlyker eere geviert. Eindelyk als de overtreffelyke Vorst der Fransen Pippyn dit alles verstaan had, heeft hy hunne lichaamen, die by hem gebragt waren, met groote staatsie doen begraven in een kerke van de stad Keulen aan den Rhijn. Het zeggen is ook dat ter plaatze, daar zy omgebragt zyn, een bron opgewelt is, die dezelve plaats noch ten huidigen dage rijkelyk van water voorziet. Dus verre Beda. (4)

De gemelde twee Heilige Monnikken / zoo als uyt Beda verhaalt is / hebben de martel-dood uytgestaan op den 3 October / op welken dag de oude Martelaars-boeken hunne naamen ook vermelden,

Door een
liggende
fraal ont-
dekt en ge-
vonden,
zyn ze met
behoorlyke
eere inge-
haalt en te
Keulen be-
graven.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Het is waar dat Beda dus spreekt in zyne historie. Maar in zyn *Martyrologium* zegt hy duidelyk dat ze in 't gezelschap van Willebrordus zyn overgekomen. En dit staat met de eigene en zelfste woorden in het *Martyrologium*, ofte Martelaars-boek van Ado, en in dat van Ufuardus. Doch het is ook waar dat sommigen hier om geloof hebben dat dit door den eenen ofte anderen uyt-schrijver uyt Ado is overgebracht in het Martelaarsboek van Beda. Maar die de Ewaldussen voor de reisgenooten van Willibrordus willen houden, zouden bewys van dat overbrengen kunnen eiffchen.

2. Te weeten in dat gedeelte van Oud Sassen, 't welke nu den naam draagt van West-falen.

3. Het zingen en leezen der Psalmen is een oud gebruyk in de Kerke. Het blykt uyt veele plaatzen van S. *Hieronymus* dat de Klerken, de Monnikken en de Godgewijde Maagden verplicht waren, alle de Psalmen van buyten te leeren. Ja de lecken zelf hadden die gewoontc. *De Hunnen*, zegt Hieronymus in zynen 7 Brief, *leeren het Psalmboek van buyten*. Doch 't is alleenlijk een verbintenis gebleeven voor de Bisschoppen, Kerkelijke perfoonen en Monnikken: en dit wordt hun bevolen in de achtste en in de elfde kerkvergaderinge van Toledo. Ja Gregorius de Grootte heeft Johannes Bisschop van Ravenne afgezet om dat hy onbedreeven was in de Psalmen: en om dezelve reden heeft hy ook de verkiezing van Rusticus tot Bisschop van Ancona vernietigt.

4. Het vieren van deeze Heiligen, zegt *Baillet*, sctieen naderhand wat te verflappen; tot dat de H. *Anno* Bisschop van Keulen, in 't jaar 1704, een overvoering van hunne lichaamen heeft gedaan, en de oude Godvrugtheit wederom vernieuwt. Naderhand zijn hunne hoofden te Munster gebragt, alwaar een feest van deeze overvoeringe wordt gehouden.

TILMON,

Medegezel der H. H. Ewalden.

Het is ons, zeggen de Bollandisten ^a, voor deezee als al vry waarschijnlijk voorgekomen, dat Tilmon ofte Tilmannus, aan wien de lichaamen der Heilige Ewalden veropenbaart wierden, een van Willibrordus medegezellen is geweest.

Tilmon een Engelsch Edelman, is waarschijnlijk de leerling van Willibrordus geweest.

In de meeste afschryften van Beda vindt men Tilmon geschreeven. In het handschryft / van 't welke Abraham Whelocus in den druk van Cambridge zich bedient heeft / staat Tilmannus. En in de Saxische uytbeeldinge van Koning Alfredus staat Tilman.

Hy was een Engelsman, gelijk top Beda ^b reeds hebben hooren verhaalen / een man van aanzien, en ook naar de wereld gesproken, van Adel; die van Ridder (1) Monnik was geworden, een medegezel der Ewalden. Aan wien een van die twee Heiligen verscheenen is, en te kennen gaf dat hy hunne lichaamen daar ter plaatze zoude vinden, daar hy een ligt uyt den hemel op de aarde zoude zien straalen: het welke aldus ook geschiedt is; enz.

^a In Observat. ad S. Swithbert. p. 73.

^b Beda Hist. gentis Angl. l. 5 c. 11.

A A N T E K E N I N G.

1. In 't Latyn staat *de milite*; *Miles* was in de middelste eeuwen geen enkeld krygsman ofte soldaat, maar een Ridder te zeggen, zoo als uyt veelerhande Schryvers kan aangewezen worden, en ook aangewezen wordt door A. Mattheus, (*de Nobil. l. x. c. 4. & alibi,*) en door den geleerden *Schriverius* in zijne Graaven van Holland. Een *Miles*, ofte Ridder, was hooger als een Edelman. Alle Ridders waren edel, maar alle edelen waren geene Ridders. Zelfs waren altijd de Graven ten eersten noch geene Ridders; en dan schreeven zy Jonkers, *Domicelli*. Johan I. Graaf van Holland, die de Vriezen meer als eens geklopt heeft, is egter geen *Miles* ofte Ridder geweest, maar Jonker gestorven, hebbende den tijd niet gehad, om zich in de Ridder-Order te laten aannemen.

S. ENGELMUNDUS
Abbas, et Patronus in Velsen
Precando protulit undas.

22 Junij

DE H. ENGELMUNDUS,

Patroon van Velzen.

Som-

Engelmundus van sommigen gehouden voor reisgenoot van S. Willibrordus,

Sommigen, zeit Bosschaarts ^a, laten iemand van de boven genoemden achter, en stellen Ingelmundus ofte Wervinus tot reisgenoot van den H. Willibrordus: zoo doet zekere Kornelis van Hoorn, Kanonnik Regulier in zijne Historische Wereldkaart, uytgegeeven t' Utrecht in 't jaar 1537.

Velzen is een Dorp van 't Haarlemische Bisd. / gelegen omtrent 4000 passen van Haarlem / een der groote steden van Holland / en hoofdstad van Kennemerland.

Rovenius, Aartsbisschop van Aillyen / enz. heeft den inhoud van Engelmundus leven in 't jaar 1640 uytgegeeven / en doen drukken onder de byzondere Getijden van 't Utrechtse Aartsbisd. / en van de onderhoorige Bisdommen.

Soutman, die de afbeeldingen van de Apostelen onzes Vaderlands in 't jaar 1650 in schone prenten heeft uytgegeeven / en onder dezelve Engelmundus geplaatst / heeft dit by zijne prent doen drukken: Engelmundus was niet van het getal der twaalf leerlingen van Egbertus: hy heeft egter met Willibrordus gearbeidt: en heeft met S. Adelbertus de Kennemaars tot Christus bekeert. Hy is de byzondere Patroon van Velzen.

Hy word tegen de waarheit voor een en den zelven gehouden met den H. Edm. mundus.

Daar zijn 'er die hem booz een en den zelven houden met den H. Edmondus; doch dit strijdt opentlijk tegen de waarheit. Saussajus in zijn Byhangzel aan 't Fransche Martelaars-boek / Altfordus in zijne Engel-Saxische Jaarboeken / en 't Engelsche Martelaarsboek / hebben 't ook mis / als zy 'er een Martelaar van maaken; welk

welke dooling volgens Molanus ontleent is uit de gemeene Kronijk van Holland.

Het leven van Engelmundus is in 't ligt gegeven door Saullaius, die het byna van woord tot woord getrokken heeft uit J. Molanus. Een zekere Meilerd, Pastoor van Velzen / zoo als wy uit de papieren van Lindanus bespeuren / heeft in 't jaar 1564 een ander en wijsdloopiger leven aan de nakomelingen bezorgt : doch het welke volgens de Bollandisten, schryvende over den 21 Junii / behalven veel onredenen en opproeven van zijne deugden / niet zonderlingschijnt te behelzen / 't geen men niet aan alle Apostolische mannen zou kunnen toepassen.

Wy geven u dan het volgende uit Molanus:

Engelmundus een Engelsman, van Vriesschen afkomst, Priester en Abt van ^a Benediktus Order zijnde, is ten tijde van den H. Willibrordus door Goddelijke inblazing gekomen op de grenzen van Holland, alwaar hy het woord der zaligheid aan de woeste en stijf-koppige Kennemers heeft verkondigt. Na veel arbeids is hy van de koortze bevangen, en heeft zijne ziel den Schepper opgedraagen: en hy heeft een heerlijke begrafenis te Velzen bekomen, alwaar hy ook door zijn gebed water uit de aarde had voortgebragt. Men geloof dat *Baldericus*, de vijftiende Bisschop van Utrecht, zijn lichaam met meer andere lichamen, met de welken hy zijn Bisdome heerlijk verciert heeft, in 't jaar 977. door hemelsche openbaaring heeft gevonden. De oude Mis-boeken stellen zijnen geboorte-dag (1) op den 1 Februry: maar hy is zoo lang als 't menschen kunnen gheugen, geviert geweest in den zomer op den

21 Ju-

Zijn leven door verscheide Schryvers uytgegeven.

Verhaal van zijn leven uit Molanus.

Zijne gedagtenis in groote waarde te Velzen, alwaar hy tegen de

^a Behalven Molanus, hebben hem ook Hugo Menardus; Bucelcius, J. Mabillon en meer andere onder de Heiligen van Benediktus Order geplaatst.

Tandpijn
aangeroc-
pen wordt.

21 Junii, wanneer misschien zijn lichaam uyt de aarde geligt is geweest. Vorders is de H. Engelmundus ook noch in onzen tijd vermaart geweest door het doen van verscheiden mirakelen, en wordt gehouden voor den Patroon tegen de tandpijn. Maar zijn hoofd, dat met goud beslagen was, is voor eenige jaaren gestolen geweest.

Zijne andere Overblijfselen, die naderhand door de onkatolijken (in de eerste woede der inlandsche oorlogen) over de vloer der kerke gesmeeten en verstrooit wierden, zijn door den Koster weer opgeraapt en in veilige plaatze geborgen. Dezelfen zijn nu te Haarlem in bewaaringe, om dat meest alle de huizen te Velze, ten deele door de stroperyen der vyanden, ten deele door 't gebrek van 's Konings soldaaten, met de balken der kerke onder de voet gesmeeten en verbrandt zijn.

Hy heeft
ook mira-
kelen ge-
daan, waar
van 'er
sommigen
hier opge-
telt wor-
den.

In een boek met de hand geschreeven / behoorende tot de Abdij der Pozbertijnen te Antwerpen / staan eenige mirakelen aangehaald / die door zijne verdiensten geschiedt zijn: als dat 'er een kind uyt Gelderland te Velzen gebragt zijnde geneezen is van een gezwel aan zijnen hals daer hy van ging quijnen: dat 'er in 't jaar 1390 een man die niet kon zwelgen / door zijne boospraak aanstonds geholpen wierdt: en dat noch een ander kind / aan wien een geduurige etterbloed ten ooren en neuze uytbozrelde / binnen 't zelve jaar op het aanroepen van den H. Engelmundus geneezen is geweest.

A A N T E K E N I N G.

1. Dat is zijnen sterfdag: want de sterfdag der Heiligen, gelijk boven aangewezen is, wordt voor hunnen geboorte-dag gehouden; om dat ze als dan een nieuw en hemelsch leven ontvangen.

DE

S. WERENFRIDUS
Patronus in Elft et Westervoort
Post mortem nave probatus.

27. August.

DE H. WERENFRIDUS,

Belijder, Geloofs-preeker in Vriesland.

Het

Het leven van Werenfridus staat in de verzameling van Surius, op den 14 Augusti, en ook in eenige boeken met de hand geschreeven: die aldus van hem spreken:

Wie en wat landsman Werenfridus geweest is.

Werenfridus, die Willibrordus reisgenoot, of ten minste zijn discipel was, is van hem ter preiking van 't Evangelium uitgezonden geweest,

Werenfridus afkomstig uit Engeland heeft den h. Willibrordus zoo wel door zijn leaven als door zijne voetstappen nageholgt / en zijn vaderland zoo wel als zijne ouders uit liefde tot Godt verlaaten.

J. Mabillon hield daar toe / dat Werenfridus ook getelt moet worden onder de reisgenooten van Willibrordus. De Bollandisten staan en twijfelen / zoo als ze zelfs ^a bekeunen / of zij Werenfridus maar willen houden voor Willibrordus leerling; dan of zij hem plaats moeten gunnen onder zijne eerste reisgezellen. Van den eenen kant, zeggen ze / wordt het niet voor vast verzekert dat hy met *Willibrordus* in Vrieland zoude gekomen zijn; en van den anderen kant is 'er geen doorslaande reden om zulks vlak en rond-uyt te ontkennen.

Het gemeene zeggen is dat Willibrordus, voorziende dat de heilichheit van zoo een man aan veel menschen nut en voordeelig zoude zijn / hem gezonden heeft naar het Doop Elste, het welke eben te hoore aan hem (*Willibrordus*) door Karel in eigendom was overgegeeven: van welke gifte een open brief staat by Willb. Heda ^b, gegeeven in de openbaare Burgt Tulpiac, (1) den 9 Juli / in 't 6 jaar der rogeeringe van den roemwaardigen Koning der Franssen / Theodoricus, die na de dood van Chilpericus, in 't jaar 720 door Karel Martel op den thoon wierdt verheeben.

De

^a ad diem 1 Martii, §. 3 p. 73.

^b pag. 30.

De gewaande Marcellinus, om zijne broddel-
 quast ook op het leven van den H. Werenfridus
 te zetten / wil ons achtervolgens de Utrechtsche
 Kerkvergadering / die noch in 't leven van
 den H. Suidbertus gehouden zou zijn / diets maaken
 dat de H. Werenfridus, een Priester en een
 treffelijk prediker / gezonden is naar de Betuwe
 / en het nieuwe volk van Christus te Euse-
 te Westerboort / en daar om streeks bestiert zou
 hebben.

('t welk
 egter niet
 te bewijzen
 staat uyt de
 gewaande
 Kerkver-
 gaderinge
 van U-
 trecht.)

naar het
 Dorp Euse,
 alwaar hy
 ook gestor-
 ven en be-
 graven is.

Maar wy hebben deeze gewaande vergadering
 elders al / met de Bollandisten en Ant. Pagi, uyt-
 gemonstert.

Molanus ^a getuygt dat Werenfridus het ge-
 loof ook gepredikt heeft te Medenblit en te Wijle
 te Dinnstede.

Hy is uyt de wereld verhuyst op den 11 Au-
 gusti / (gelijkt als verhaalt wordt dooz Johannes ^a
 Leidis in zijn tweede boek / aan 't 42 hoofdstuk)
 en begraaven in het Dorp Euse. Zijne gebeenten
 zijn dooz Baldricus, vijftiende Bisschop van U-
 trecht / die ook aldaar 't zijner eere een Kollegie
 van 8 Kanonicken gestigt heeft / met behoor-
 lijke staatsie uyt de aarde gelijkt / en worden daar
 tegens de jigt bezogt.

Zijne ge-
 beenten
 door Bis-
 schop Bal-
 dericus uyt
 de aarde
 verheeven.

De H. Werenfridus wordt in het Utrechtsche
 en in de onderhoorige Bissdommen gebiert op
 den 14 Augusti.

^a in Natal. S. S. Belgii.

R E D E N E E R I N G

Over de Zending van den

H. W I L L I B R O R D U S ,

en van de eerste Apostelen van Vriesland.

Als men aan de anders-gezinden optwerpt het gebrek der Goddelijke en Apostolische zendinge/ en hun deze woorden van Josue ^a tot de Gabaoniten te gemoet hoert / Wie zijt gyl. doch, en van waar zijt gyl. gekomen? zoo zoeken zij onder anderen haare heul/ gelijk als ^b Bosschaarts al over lang uit Kosterus aanmerkte / by Willibrordus, en de eerste kruys-gezanten van Vriesland.

Tegenwerping der Anders-gezinden.

Genomen uit de zendinge door Egbertus,

Want / zeggen ze / Beda handelende van Egbertus in zijn 5 boek der Engelsche Historien / aan 't 11 hoofdstuk / spreekt aldus : Hy heeft noch zijn best gedaan om heilige en bequaame mannen, onder dewelken de deftige man Willibrordus door de Priesterlijke waardigheid en door eigen verdiensten uytmunte, tot het werk der geloofs-preckinge af te vaardigen. Zie, zeggen ze / hoe dat het, volgens Bedaas getuigenis, nochte Sergius, nochte iemand anders der Roomsche Pausen, maar Egbertus is geweest, dewelke zelf van Godswege belet zijnde van het Evangelie in Vriesland te gaan verkondigen, derwaarts heilige en bequaame mannen in zijne plaatze geschikt heeft om het werk der geloofs-preckinge voort te zetten.

Ja

^a Josue 9, vers 8.

^b Wilh. Bosschaarts Diatrib. de primis Frisiae Apostolis, dissertat. 38. &c.

Na in 't volgende hoofdstuk (zoo gaan zy al
 boort) schryft Beda zulks toe aan een wereld-
 schen Vorst / te weten Pippyn; want hy spreekt ja door
 Pippinus
 zelf gedaan
 in dezer voege; Kort na hunne aankomst in Vries-
 land, zoo ras als Willibrordus vernomen had dat
 de Vorst hem verlof had gegeven om aldaar te
 preeken, enz. De gemelde Beda, zeggen zy /
 bevestigt het zelve wat lager niet noch duidelij-
 ker woorden: Na dat deze mannen, zegt hy /
 die in Vriesland gekomen waren, daar etlijke jaa-
 ren hadden gepredikt, heeft Pippyn eindelijk,
 met ieder eens goedvinden, den eerwaardigen
 man Willibrordus naar Romen gezonden. . . .
 op dat hy tot Aarts-bischof over de Vriezen
 mogt gewijdt worden.

Eben alzo is Suidbertus, die door Willibror-
 dus Bisschop is gewijdt / niet naar Romen tot
 Sergius, maar naar Engeland tot Wilfridus
 door de broeders gezonden geweest om gewijdt
 te worden. Want / zeggen ze al verder / dit geeft
 Beda in het naastgemelde hoofdstuk duidelyk te
 kennen door deeze woorden: Op deezen tijd heb-
 ben de broeders, die in Vriesland bezig waren
 met de bedieninge van 't Goddelijke woord, uyt
 hun getal verkooren Suidbertus, een man van ze-
 digen ommevang, en van een zagtzinnig gemoed,
 om tot hun gerijf Bisschop gewijdt te worden.
 Als hy dan naar Britanje gezonden was, heeft de
 hoogwaardigste Bisschop Wilfridus den zelve op
 hun verzoek gewijdt, enz. Op deze getuigenis
 van Beda sluyten ook de woorden van Alcuinus,
 in het leven van Willibrordus. Alwaar Alcu-
 nus 't zijner eere aldus zingt:

De

a apud Mabillon sec. 3 bened. c. 6 p. 607.

De braave Vorst Pippyn, het hoofd der Fran-
sche standen

Heeft hen met bly gelaat en staatsie in-
gehaalt:

En flux bevolen al die woefte dorre landen

Daar Christus heil'ge douw schier noit was
opgedaalt,

Te gaan bevogtigen door een groeizaamen
regen,

En vet te maken tot een nieuw en beter ooft.

Hy heeft hun vorders tot erlangen van dien
zegen,

Alwaar hy kon of mogt zijn hulp en dienst
beloofte.

Insgelyks schryft Trithemius dat Pippyn den
D. Willebroord met zijne makkers geschikt heeft
om het Evangelie aan de Drieten te preeken.

Wederleid,

Doch deeze hunne tegenwerpingen verzwak-
ken geensins de nootzakelijkheid van een wetti-
ge en Apostolische zendinge. (1)

door dien
dat Egber-
tus, als de
naast-gele-
gen Bis-
schop eeni-
gen van
zijne leer-
lingen der-
waarts ge-
zonden
heeft.

Om het welke klaarder te doen blyken / zoo
zeg ik dat de eerwaardige man Gods Egber-
tus, dewelke die heilige en verstandige mannen/
volgens de getuigenis der Schryfveren / tot ver-
kondiging van 't Goddelijke woord naar Dries-
land gezonden heeft / niet alleen Abt / maar
ook een getwijde Bisschop is geweest / zoo als
hy van hem handelende aangemerkt hebben: en
diensvolgens / dat hy niet alleen eenigen zijner
medegezellen naar Driesland gestuurt heeft nyt
een liefdaadige genegenheit / om booz zijn naast-
gelegen volk / daar hy ook nyt gesproten was /
te zorgen / en aan 't zelve hulp te beschikken;
maar dat hy ook nyt kragt van zijne Bisschop-
pelijke magt deze zorg booz een volk dat ver-
laaten was / en in de duisternissen gedompelt
lag/

lag / als naaste Bisschop / voor een wijle tijds heeft aangewend. Want hy toeten uyt de Kerkelijke Historien / en Baronius ^a zelf / die het uyt Ruffinus ^b heeft / hangt 'er zijn zegel aan / dat Frumentius en Edesius, Opriets van geboorte / gewijdt en ter preekinge van 't Evangelie naar Indie zijn gezonden geweest door Athanasius (2) Patriarch van Alexandrye. Dus heeft ook Philippus Rovenius in laater eentwe / te toeten in 't jaar 1637 den 16 April / als naast-gelegen Bisschop magt gegeeven aan Johannes Martinus Rugius om in Noozwegen te preeken.

Zelfs heeft de uitmuntende Kardinaal Tana-
ra, toenmaals Pausselijke Gezant zijnde / als de Minnebeders hem verwittigt hadden dat 'er in de stad Suriname gebzet aan Priesters was / in 't jaar 1683 den 20 July van den Bisschop van Kastorien verzogt / dat hy zich zou gewaardigen te onderzoeken, of hy niet zou vermogen twee uyt de gemelde Vaders naar dat eiland te zenden, enz. (3)

Zoo als somwijlen ook geschied is door onze Bisschoppen.

Doch aangaande Pippyn, die toen ter tijde de wagen der regeeringe mende / terwijl dat de Koningen in 't Paleis van laffigheid als versuft zaten / en in een badzige wulpsheit berzoopen lagen; dezelve heeft aan Willibrordus en zijn gezelschay geen magt verleent om 't Woord Gods te preeken / en de luidde door 't uytroepen der Heilige Sacramenten te boeden; maar hy heeft als oberste en bescherm-heer van die volkeren / voornamentlijk na 't overwinnen van Koning Radbodus, dezelve mannen / die door den Bisschop Egbertus tot het bekeeren der Driezen afgezonden waren / en die hy voor byzome en welbegaafde mannen aanzag / vriendelyk ontban-

Doch Pippyn heeft hen als mannen van een goed geloove, en oubesproken ommevang,

A 3

gen/

^a ad Annum Christi 328.

^b lib. I cap. 9.

gen / in zijne bescherming genomen / en niet zijne magt geholpen en verdedigt; zorg dragende dat ze van niemand in hun predik-ampit gemoeit ofte verhindert wierden / en dat de voortgang van 't Evangelie niet gestuit wierdt / op dat het Christen geloof in alle vryheit / en zoo spoedig als mogelijk was / verzeidt en voortgeplant mogt worden. Want in 't voorige hoofdstuk spreekt Beda van hen / na dat hy hunne aankomst in het zundelijke Drieland verhaalt had / in dezer voege: Dewelke daar aangekomen. . . en tot den Franschen Vorst Pippyn gegaan zijnde, van den zelve vriendelijk zijn onthaalt: en vermits hy Vriesland aan deeze zijde van den Rhy leggende pas te voore veroverd, en den Koning Radbodus daar uyt verdreeven had, zoo heeft hy hen derwaarts gezonden om te preeken. En wat dit zenden te zeggen was / verklaart hy aldus met duidelijke woorden: Hy heeft hen ook met zijne Vorstelijke magt geholpen, bezorgende dat niemand hen in het preeken quam te moeien; en den genen die het geloof wilden aanneemen veele weldaaden bewijzende. **ru3.** Waar op Bosschaarts ter gemelde plaatze aldus redeneert: Door deeze zending verstaat Beda alleenlijk 's Vorsten verlof, wil en welbehagen. Want nademaal de landschappen den Vorst toebehooren, en de geloofs preekers dikwils de vorstelijke hulp van nooden hebben, zoo zijn ze ook gewoon, om in hunne bedieninge niet belet te worden, de genegenheit der Vorsten te verzoeken.

Want daar is ten hoogsten aangelegen vooz de ruste van 't gemeene best dat men verneeme / of de genen die ter preeking ofte geestelijke regeering gezonden worden / naar het voorbeeld der eerste kruys-gezanten / heilig en welbegaast / en

zoo als 't de Vorsten beraamt, in zijne bescherming genomen, en hulp be-weezen.

en daar by zedig van gedrag en zagzinnig van gemoed zijn. In denzelven zijn moeten Trithemius en de andere Schryvers verstaan worden. En om die reden zijn Bonifacius en de volgende Bisschoppen van Utrecht / gelijk als in 't gevolg van dit werk zal blijken / meest altijd door de Doctoren van 't land / ofte althans met hunne toestemminge / gekozen geweest. (4)

Want dat de Broeders / dewelke volgens Bedaas schryven in Drieland bezig waren met de bedieninge van 't Heilig Woord / gelijk Willibrordus en zijne reisgezellen / die aldaar een genootschap ofte Kollegie van Priesters uytmaakten / dat die broeders / zeg ik / uyt hun getal verkooren hebben den H. Suidbertus , om tot hun geverief Priester getwijdt te worden / daar in hebben zy ten voorbeeld gedient van de toekomende en standvastige gewoonte der zelke kerke / vanden nieuwen Bisschop altijd uyt hun eigen getal / zoo als wy schier alchyd by ieder Bisschop in 't byzonder zullen aanwijzen / te herkiezen ; een gewoonte die zoo wel op de H. Schryft / als op het gebruik van de eerste en bloeiende jaaren der H. Kerke gegrondt en gebouwt is. (5)

En wat aangaat dat ze Suidbertus, reeds door hen gekozen / naar Britanje gezonden hebben / en dat Wilfridus, zoo als Beda verhaalt / den zelven op hun verzoek getwijdt heeft / enz.

Dien aangaande staat te bemerken dat de nieuwen-verkooren Bisschop / volgens een aal-oud gebruik der Kerke / het welcke noch langen tijd / ook in deeze Kerken / zoo als beneden naarder staat bewezen te worden / stand gehouden heeft / zijne bevestiging en wijding niet te komen / gelijk hedensdaags geschiedt / maar by den Metropolitan ging haalen. (6)

Dat de Priesters den H. Suidbertus gekozen hebben om gewijdt te worden , daar in hebben zy een voorbeeld gegeeuen aan de regelmaatige verkiezinge der Bisschoppen.

Dewelke gegrond is op het oude gebruik der Kerke, volgens het welke de nieuw-verkooren Bisschop door den Metropolitan bevestigd en gewijdt wierdt.

Maar als de stand en order dezer nieuwe kerke noch niet geregelt was / en dezelve noch onder geen Metropolitaan stond (waar ober noch te twisten viel ten tyde van Bonifacius, gelijslyt zynen aangehaalden brief kenbaar wordt / zoo dat dit vooregt eerst na Bonifacius vastgestelt / en het Aartsbisdom van Keulen toegevoezen is geweest) zoo heeft een der nabuurige Bisschoppen / in de gemeenschap van den Kroonschen Stoel levende / gelijslyt was Wilfridus, voornamentlyk na dat hy het Evangelie eertyds alhier verkondigt had / deezzen last op zich genomen. (7)

Doch Willibrordus, om naar het voorbeeld der eerste Apostelen / en voornamentlyk van den Heiligen Paulus, te toonen dat hy niet te bergeefflyk of te geloopen had / ^a Zoo ras als hy vernomen had dat Pippyn hem verlof had gegeeven om aldaar te preeken, zoo is hy spoedig naar Romen gereist, alwaar de Paus Sergius op dien tyd den Apostolischen Stoel bekleede : om met zyn verlof en zegen het gewenschte werk, te weeten de geloofs-verkondiging onder de Heidenen, aan te vangen. . . . Ja na dat de genen die in Vriesland aangekomen waren, daar eenige jaaren gepredikt hadden, heeft Pippyn, met ieder eens goedvinden, den eerwaardigen man Willibrordus naar Rome gezonden, alwaar Sergius de Pausfelijke waardigheid noch bekleede, verzoekende dat hy tot Aarts-bisschop over dezelve Vriezen mogt gewijdt worden; het welke, zoo als hy verzogt had, geschiedt is. (8)

Willibrordus wordt door Pippyn naar Rome gezonden.

^a Beda lib. 3. cap. 17.

A A N T E K E N I N G E N .

1. De Heeren Protestanten (het zy met hun welnemen dat ik dit verschil met weinige woorden, en historischer wijze aanraake; zy mogen doch wel lijdendat ieder een zijn geloof met omzigtigheid uytlegt,) de Heeren Protestanten, zeg ik, en alle de onroomsche gezindheden hebben op dit stuk al van den beginne der Hervorminge vry wat verleegen gestaan, en uyt geen eenen mond gesproken. Doch om een net begryp van de zaak te hebben, dient eerst geweten waar in deeze zending eigentlijk bestaat. Daar is dan in de tegenwoordige zaake een tweederhande zending ofte roeping: de eerste is een Sacramenteele zending, dewelke uyt kragte der wijdinge vergezelschap is van een merk, ofte *character*, gelyk de Godsgeleerden spreeken; dat is te zeggen, die zoodaanig in den gewijden persoon gedrukt wordt dat ze noit, nochte omeenige ondeugheden, nochte verandering van staat, nochte afzetting, enz. kan te niet gaan. Deeze is niet anders als een zekere bequaamheit om de bedieningen van hunnen staat, als 'er de regte zending bykomt, waar te neemen. De andere zending wordt by de Theologanten genoemd *authoritativa*; ofte *potestas jurisdictionis*, en is een verlos, magt-hebbing, bevelhebbing (of zoo gy van eene *Misso activa* wilt spreeken, een magtgeeving, bevelgeeving) om die Sacramenteele magt op de aangeweze plaatsen en niet verder, te mogen beoeffenen. De eerste magt alleen is te vinden by voorbeeld, in Protestantsche Bisschoppen, Priesteren, enz. die in de Katolyke Kerke gewijdt zyn geweest; in Bisschoppen die gewydt zyn van Ketersche Bisschoppen: in Bisschoppen en Priesteren, om wettige redenen afgezet, enz. Aldus wierdt *Meletius* het hoofd der Meletiaanen, eertijds door de Niceesche Kerkvergadering aangenomen tot de Katolyke Kerk; doch zyne zending, ende de werkelyke beoeffening van zyne Bisschoppelyke magt wierdt hem opgezeit. En in de Kerkvergaderinge van Sardica wierdt zelfde naam van Bisschop niet gelaaten aan *Theodorus*, *Narcissus* en meer anderen, die tot het Arriaendom vervallen waren, maar weder tot den schoot der Kerke keerden; en daar zyn honderden van diergelyke voorbeelden;

den. Niet dat hun de Biffchoppelyke wijding, ofte het Biffchoppelyk merk ontnomen wierdt, ofte ontnomen konde worden; neen: want eens Biffchop altyd Biffchop, eens Priester altyd Priester, enz. Maar om dat zy de magt niet meer en hadden om hun gezag ofte regtsgebied ergens wettiglyk te oeffenen. De Priesters dan ontvangen in hunne wijdiage de magt om Mis te doen, en de zonden te vergeeven. Zy worden ook vermaant het Preek-ampt waar te neemen: doch de zending, voor zoo veel als zy hun magt geeft om te preeken, wordt hun naderhand afzonderlyk gegeven, en tot zekere plaatzen bepaalt.

Dat zoodaanige een zending noodzakelyk is om het Harders - ofte Biffchops - ampt wettiglyk te bekleeden; en dat het aanvaarden ofte het opregten van een Harderlyk ampt zonder wettige zendinge, een onregtvaardige en onwettige aanmatiging is van de harderlyke bedieninge, staat vast by de Katolyken, en ook by veele, doch niet alle onkatolyken. Ik zeg, niet by alle onkatolyken: want Huttenus (*in Respons. ad 4. quest. in Praefat.*) hier over getart zynde, spreekt zyn hart onbewimpeld en regt uyt: *Ik zeg vlak uyt, zegt hy, dat wy geene zending van noden hebben, en op geene zending roemen: dat onze bediening egter en ons beroep Christelyk is. En wat laager: Wy hebben geene zending van noden: en daarom begeeren wy ook geene zending.* En Voetius tegen Jansenius schryvende mag al dat vraagen, *qui estis & unde venistis*, in zyne hersenen niet verdraagen, en zoude dat wel voor een talmery uytmaaken: en alhoewel dat hy de noodzakelykheit der zendinge niet volkomentlyk ontkent, zoo staat hy evenwel daar op dat als de Kerk-order noch niet vastgesteld is, of als die aan 't bezwyken, of geheel en al bezweeken is, of als dezelve door ketteryen, scheuringen, verargernissen, ofte vervolgingen overhoop is gesmeeten, dat Godt, zeg ik, zyne waarheit als dan wil verkondigt, en de misbruyken verbetert hebben, ook door de geenen die van de gewoonlyke Kerk-harderen niet zyn aangestelt, nochte onmiddelyke navolgers zyn van hunne voorzaaren. Doch wy bewyzen onze leering uyt verscheide Schriftuur-plaatzen en redenen: en voor eerst uyt het zeggen van Paulus tot de Romeinen, (*cap. 10. vers 15.*) *Hoe zullen zy preeken, indien zy niet gezonden worden?*

Daar

Daar en boven zegt hy in zynen Brief tot de Hebreewen: *Niemand matigt zich zelven het eer-ampt aan, maar die 'er toe geroepen is als Aaron.* De Onkatolyken, die alle geloofs-verschillen door de Schriftuur alleen willen beslist hebben, en zich aan geene uytleggingen van Oudvaderen, van Kerkvergaderingen, nochtan van iemand willen gebonden houden, behoorden dan ten minste naar de Schriftuur te luysteren, als die zoo duidelyk spreekt, dat men die naauwlyks door eenige uytlegging verstaanbaarder kan maaken. Ook is het de waarheit dat meest alle de Protestanten een zekere zending vereefschen. Doch of zy altyd wel een regte zending meenen, zullen wy zoo aanstonds onderzoeken. Dus, zeggen de Rooms-Catholyken, is Ozias geestraft om dat hy zich in de bediening van 't Priesterschap indrong, zonder daar toe geroepen te zyn. Dus zyn alle de geenen, die niet konden toonen dat ze van Aarons geslagt waren, van de Priesterslyke bedieninge afgezet.

(1. E. Id. 1.)

De Vaders en de Kerkvergaderingen spreken zoo klaar en eendragtelyk in deeze zaake, en hunne getuigenissen zyn zoo menigvuldig, dat het te lang zoude vallen hunne stemmen op te gaderen. Ook kreunen de Anders-gezinden zich niet veel aan hunne getuigenissen. De reden, zeggen de Katolyken al vorder, is ook zoo kragtig in dit geschil, dat de waarheit van de noodzakelykheit der zendinge gevoelt en getast kan worden. Wat Koning, wat Gemeinte zal eenen Gezant aanneemen, die niet kan toonen dat hy van zynen Heeren Meester afgezonden is? En schoon zoodaanige Lectors noch zoo roepen, en den geloovigen met alle geweld willen instampen, dat ze van Godt komen en gezonden worden, wie ziet niet dat ieder een even na is om dat te zeggen? zal men dan niet bloot staan voor duizend en duizend verleidingen? Geen Majestaatspersoon zal toegelaaten worden om de handen aan de regeeringe in eenig landschap te slaan, ten zy dat hy den magt-brief van den Koning kan toonen. Weet hy egter door eenige kunsten op het kussen te geraaken, zoo zal hy voor eenen indringer aangezien worden, en weet hy dan noch aanhang te maaken, zal hy aanspreekelyk zyn over muitmakery.

Deeze waarheit is al te klaar, om door de schaduw van

van eenige uytvluchtjes verdonkert te worden. En daarom, gelyk als gezegt is, heeft een groot gedeelte der Anders-gezinden zich ook niet opentlyk tegen de noodzakelykheit der zendinge durven verklaren: ja sommigen hebben dezelve al zoo hoog doen geelden als wy *Luther* zelf, hoorende dat *Muncerus* zich tot een nieuwen Leeraar had opgeworpen, begeerde niet dat men hem zoude hooren spreken om de waarheit zynere leeringe uyt de Schrift te bewyzen. Hy wilde hem maar ondervraagt hebben (*Sleidan. l. 5.*) wie dat hem last gegeven had om voor leeraar te speelen. Zegt hy, zeide *Lutherus*, dat hy zyne magt van Godt heeft, laat hem zulks bewyzen door een blykbaar mirakel. Want Godt gebruykt zoodaanige middelen als hy iets in het wezen van de gewoonlyke zendinge verandert. Ja in zyne Verhandeling van het gezag der Overheit (*de Magistrat. lib. 3.*) de welke vier jaaren na de Augsburgsche Belydenis gemaakt is, schryft hy dat hy liever mag lyden dat een Lutheraan een Parochie verlaat, als dat hy daar zou preken tegens den dank van den Pastoor. Dat de Overheit geene heimelyke vergaderingen moet gedoogen, ofte iemand laten preken zonder wettige zendinge: dat geen godvrugtig mensch iets mag onderneemen zonder beroeping: ja zoodaanig dat geen Evangelische (zoo noemde hy zyne leerlingen) mag preken in de Parochie van een Papist, ofte van een Ketter zonder kennisse van den Pastoor. De Gereformeerden van Frankryk (*Disciplin. de l'Eglis. Gal. c. 1. art. 25.*) willen ook niet dat de Bedienaar van eene Kerke zal bestaan te preken in een andere Kerk zonder verlof van den Bedienaar der laatste Kerke. Ja zy zeggen daar (*art. 24.*) dat een Predikant, die zich zelven in het predik-ampt indringt, al was hy van het volk aangenomen, niet mag goedgekeurt worden door de nabuurige Predikanten. De Synode van Dordregt leert ook dat het niemand past van de eene plaatze naar de andere te reizen om daar te preken, vermits het ampt der Apostelen en Evangelisten al over langen tyd in Gods Kerke is opgehouden.

Maar hunne zending goed te maaken, dit is de spil daar het werk op draait. Hier kunnen ze malkanderen niet verstaan. Sommigen roemen op de gewoonlyke zending, die de eerste Hervormers van de Katolyke Kerk

Kerk zelfs zouden ontvangen hebben. Anderen, ziende de zwarigheden die zich van alle kanten in dat gevoelen op-doen niet door te breeken, beroepen zich op een ongewoone zending. Doch daar vinden zy zich noch al bet geklemt. Daarom zyn'er veele die het beroepen, 't welk door de wereldsche Overheit en het volk gedaan wordt, voor een genoegzaame zendinge houden. Anderen daar geene vastigheid in vindenden hebben een *Sacerdotium laicale*, een Priesterdom van leeken gaan verzinnen, enz.

Doch dat zy, nochte de eerste Hervormers, geene gewoonlyke zending konnen voorwenden bewyzen de Katholyken op veelerhande manieren:

1. Ofte de Rooms-katolyke Kerk is de waare Kerk geweest ten tyde der eerste Hervormers: of zy is de waare Kerk niet geweest. Was zy de waare Kerk, zoo zyn zy niet te verschoonen dat ze van de waare Kerke zyn afgeweken, en zoo een gruwelyke scheuring hebben begonnen. Daar en boven heeft zy deeze magt ingetrokken. Was zy de waare Kerk niet, zoo heeft ze hun' geene zending konnen geeven: want het staat vastter als vast dat 'er buiten de waare Kerk geene magt is om zending te verleenen.

2. Hoe konnen de Anders-gezinden, zeggen de Katholyken, de gewoonlyke zending ontvangen hebben van de Roomsche Kerke, en hoe konnen zy de magt van te zenden in dezelve Kerke erkennen? vermits de Priesters die tot hen overloopen, zoo zy naar het predik-ampt staan, alle magt die zy in de Roomsche Kerke ontvangen hebben, moeten verzaaken, en een nieuwe hand-oplegging ontvangen? Dit getuygt Molinæus by P. Veron, (*Discipline des Eglises pretend. Reform.*) hoewel hy zelf bekennt dat ze geen eene plaats hebben in de H. Schriftuure, die zulks beveelt. Doch dit steunt daar op, dat ze onze zending voor nietig houden: en zoo zeit de Zwitschersche Geloofs-belydenis (*art. 18.*) vlak uyt, dat zy de Roomsche Pastoors niet hooger als voor Naam-pastoors erkennen.

3. Noch al vorder, zoo spreken de Rooms-katolyken, indien de eerste Hervormers al mogten zeggen dat ze een wettige zending van de Katolyke Kerke ontvangen hadden, zoo konnen zy niet voorgeeven dat die zending zich uytstreckte over de geheele wereld, nochte
over

over ganſch Europa, nochte over plaatzen die al voorzien waren van Kerk-harders. Geene magt van een Gezant, van een ander Majeftraat, ofte van een minder Bedienaar, ſtrekt zich verder uyt als de magt is gegeven. Dat ſpreekt van zelfs, en dat getuygen de bovengemelde plaatzen daar de Proteſtanten zelf ongeoorloofd keuren dat de eene Predikant gaat preeken in de Parochie van een anderen Predikant. Ja de Synode van Dordrecht belaſt dat, zoo iemand zich zonder wettige zendinge in het Kerk-beſtier in-dringt, en vermaand zynde noch al blyft voortgaan, dat zoo een, zeg ik, voor een ſcheurmaaker en voor een landlooper (*vagabundus*) zal verklaart worden. Zoo is dan de vraage, wie dat hun magt had gegeven om overal, daar 't hun luſte en liefſde, vergaderingen op te regten, de Sakramenten te bedienen, en alle Harders-ampten waar te nemen?

Zoo zyn 'er dan veele geweest, die door alle deeze zwarigheden niet heneziende, het op een anderen bogt hebben gewendt; en hunne heul gezogt hebben by de ongewoone zending. Dat is een zending die niet op de gewoonlyke wyze, door menſchen daar toe gemagtigd, wordt gegeven: maar die op een buiten-gewoone wyze onmiddelyk van Godt voortkomt: *Lutherus* is daar vol van, en meer anderen met hem. Doch de Katolyken taſten hen in deeze verſchanzinge al immers zoo hevig aan als in de voorgaande. De vrage is dan of men een ieder mag en moet gelooven, die op zoodaanige een zending roemende zich tot een nieuwen Kerk-herder wil opwerpen. Zekerlyk neen, en de Anders-gezinden zullen daar ook geen ja op zeggen. *Non eſt credendum omni ſpiritui*. Anders ſtond de deur open voor alle waanwyze, eerzugtige, oproerige, geveinfde maalkoofden, en profeeten. Hy moet het dan toonen, ofte Godt moct het de Gemeente veropenbaaren door gewiſſe tekenen. Dusdaantge aantooningen en gewiſſe tekenen eifſchen wy. En dit is zoo redelyk dat de Vaders in diergelyke voorvallen, als de eene ofte andere maalkgeeft den nieuwen leeraar ofte Profeet quam ſpeelen, aanſtonds vroegen of hy zoodaanige tekenen kon geven. Als Tertulliaan hoorde (*de Praeſcript.*) dat Hermogenes en Nigidius zich voor nieuwe profeeten uytgaven, eifſchte hy aanſtonds bewys van hun zeggen: ja
hy

hy begeerde dat ze zulks door mirakelen zouden betoonen; want, zegt hy, de Heer Jesus zendt geene Apostelen, of hy geeft hun met eene de magt van mirakelen te doen, gelyk hy zelf mirakelen heeft gedaan. Novatianus roemde ook op een Goddelyke zending. Wat zegt 'er Pacianus op (*Epist. contra Novat.*) Heeft Novatianus ook vreemde taalen gesproken? Heeft hy toekomstige dingen voorzeit? Heeft hy dooden verwekt? Want hy moet eenige diergelyke wonderickenen gedaan hebben, zal hy het recht hebben om een nieuwe leering in te voeren. Christus zelfs, zeggen de Katolyken, de fontein van alle gewoonlyke en buyten-gewoone zendinge, heeft wel uyt-drukkelyk gezeit? Had ik geen werken gedaan, die niemand anders gedaan heeft, zy zouden geene zonde hebben. En Godt willende zyn volk wapenen tegen de valsche Profeeten, (*Deut. 18.*) wil naar hunne woorden niet geluystert hebben: doch om den Jooden een zeker teken te geeven om de valsche Profeeten uyt de waaren te onderkennen, wil daar maar op gelet hebben, of zoodaanig een Profeet iets voorzeit 't geene door de uyt-komste bekragtigt wordt.

Hier komen sommige Protestanten tegen in, en zeggen dat de zuiverheit en de overeenkoming van hunne leeringe met het Woord Gods een genoegzaame blyk is van eene buiten-gewoone zendinge: doch voor eerst, indien het al waar was dat zy het Evangelie zoo zuiverlyk leerden, dat neemt de boven-gemelde zwarigheden geenfins weg: want men blyft noch al even onzeker, wie van honderd Leeraaren, die altemaal even volmondig op de zuiverheit hunner leeringe zwetzen, en als wit en zwart onder malkander verschillen, best dient geloofd te worden. Ten tweede, Christus heeft zekerlyk de zuiverste leer van allen gepreekt: en noch zouden de Jooden volgens zyn eigen zeggen zonder zonden geweest zyn, had hy zoodaanige tekenen niet gedaan. En Godt, om den valschen Profeet te leeren kennen, wyft het volk niet naar zyne leeringe, maar naar zyne waare ofte valsche voorzeggingen. Ten derden, Indien de zuivere preeking van het Goddelyke Woord een gewis teken waar van buiten-gewoone zendinge, zal het ieder een vry staan het Harders-ampt te bekleeden, en de Sakramenten te bedienen, als hy maar past het zuiver Woord Gods te ver-

kondi-

kondigen. Doch dit frydt al wederom tegen de aangehaalde plaatzen der Gereformeerden zelf, die niemand zonder zendinge het predik-ampt laaten bekleeden.

Om te toonen hoe verre dat de Protestanten de bewys-tekenen van deeze buyten-gewoone zendinge voor deezen hebben gaan zoeken, wil ik hier eenige staaltjes uyt de *Loci Communes* van Bucanus, een vermaard Protestant, aanhaalen. Een van zyne bewys-tekenen, die de buyten-gewoone zending van Lutherus aantoonde, was deeze plaats van Jeremias aan zyn 23 Hoofdstuk, vers 21, 22. *Ik zond de Profeeten niet, en zy liepen al: ik sprak tot hen niet, en zy profeteerden. Hadden zy in myne vergaderinge geslaan, en hadden zy myne woorden aan myn volk bekend gemaakt, ik zou hen zekerlyk van den quaaden weg, en van kunne allerbooste gedagten afgeweert hebben.* Noch brengt hy ten zelven einde by deeze plaats van Jeremias aan 't zelfde Hoofdstuk, vers 28. *Dewelken myn volk mynen naam willen doen vergeeten om hunne droomen, die een ieder van hen aan zynen naasten vertelt: gelyk hunne voorvaders mynen naam vergeeten hebben om Baals wille. De Profeet die een droom heeft, vertelle zynen droom, en die myne aanspraak heeft, vertelle myne aanspraak opregtelyk. Wat gemeenschap is 'er tusschen het kaf en de tarwe, zegt de Heer?* Noch haalt hy, behalven meer diergelyke plaatzen, deeze woorden van Isaias aan: (cap. 3. vers 8.) *Want Jerusalem is onder de voet gevallen, en Judas is ier aarde neder gestort, om dies wille dat hunne tong en hunne uytvindingen tegen den Heer waren, om de oogen van zyne majesteit tot gramschap te verwekken.* En noch deeze andere plaats van den zelven Isaias (cap. 5. v. 8.) *Wee ul. die huys aan huys en akker aan akker hegt tot aan het einde der plaatze? zult gyl. alleen woonen in het midden der aarde?* Ik geloof dat menig lezer met my al lang zal moeten studeeren, om een schyn van de buyten-gewoone zendinge in die plaatzen te vinden.

Doch de meeste Protestanten hebben op deeze buyten-gewoone zending niet lang blyven dringen. Gerardus (de *minist. Eccles. c. 3.*) leerde wel uytdrukkelyk dat men tegenwoordig geene buytengewoone zending heeft te verwachten. Crocius in zynen *Anti-Weigelius* (part. ult.) voert de zelve taal. De Heer Claude (*Defense de la Reform. part. 1.*) en meer anderen die 't met hem hou-

houden, hebben de buyten-gewoone zending ook al doorgeschrap.

Hoe dan hier uyt gekomen? de noodzakelykheit der zendinge kan niet wel ontkent worden: de zending uyt de Roomsche Kerke te haalen, dat is van zynen vyand magt gaan haalen om het land van dien eygen vyand te verwoesten; en magt te haalen by iemand wiens magt men van alle kanten tegenspreekt: dat sloot een redelyk verstand. Te steunen op een buitengewoone zending die aan alle maalhoofden den voet kan geeven, om alles in alle Kerken 't onderste boven te keeren, en die zoo wel kan gelochent als voorgewendt worden, dat geeft ook geene voldoening.

Zoo komen zy dan daar toe, dat de wereldlyke Overheit en het volk magt zoude hebben, om zending te geeven: de roepinge beruist volgens den Heer Claude (*Def. de la Reform. part. 1.*) voornamentlyk by het volk. Zoo spreekten 'er meer. En Bucanus (*loc. commun. 42. §. 47.*) had al over lang geschreeven dat de eerste Hervormers, die door het volk en de Overheit verordent waren, wettige Harders zyn geweest. Maar de Katolyken vraagen al wederom waar uyt dat zy deeze magt van het volk bewyzen. Men leest dat Christus de Apostelen, en dat de Apostelen Bisschoppen aangestelt hebben: men vindt wel dat de Gemeente (*Actor. 6. v. 6.*) seven Diakenen heeft verkoren; maar niet dat ze hun de handen heeft opgeleit. In tegendeel deeze seven verkoze Diakenen moesten voor de Apostelen gebragt worden, die hun de handen opgeleit hebben. Men leest dat Paulus zynen Leerling Titus in Kreta heeft gelaaten, om aldaar Priefsters aan te stellen: maar men leest nergens dat de bedienaaren der Kerken door het volk ofte de Overheit verordent zyn, ofte verordent mogen worden. Wy verzoeken maar een eenig bewys uyt de H. Schrift, dat het volk daar toe gemagtigd is: wy verzoeken maar een enkel voorbeeld uyt dezelve Schrift daar het volk die magt heeft gebruykt. Zy willen alles uyt de H. Schrift beweezen hebben. Wy bewyzen daar uyt dat Godt in zyne Kerke aangestelt heeft Apostelen, (*Ephes. 11.*) Evangelisten, Pastoors en Leeraars: wy bewyzen uyt dezelve Schrift dat die Apostelen, gelyk gezegt is, weer andere Bisschoppen hebben aangestelt: en om te toonen dat deeze magt niet vergaan is met de

Apostelen, en niet alleen geweest is voor de tyden der Apostelen, zoo bewyzen wy al wederom uyt de Schrift dat die nieuwe Bisschoppen wederom magt hadden (1 Tit. 5.) om nieuwe Priefsters aan te stellen. Wy verzoeken zoo veel bewys uyt de H. Schrift voor hun gevoelen.

Daar en boven spreken zy hen zelve tegen. Zy leeren (*Discipline des Eglises de France c. 1.*) dat een Predikant die zich zelve in een Kerk-ampt indringt, al waar hy van het volk goedgekeurt, niet mag goedgekeurt worden door de nabuurige Predikanten. Staat de magt aan het volk, hoe mag de goedkeuring van het volk dan beknibbeld ofte belet worden?

Maar om hen met korte woorden vast te zetten, zoo hebben wy van de voorstanders van dit laatste gevoelen maar te vraagen, wie dat dan de eerste Hervormers heeft gecroepen of gezonden. Het volk heeft hun althans geene zending gegeven: want Lutherus, Calvinus, Zwinglius, enz. hebben geen' Lutheraanen, geen' Calvinisten, geen' Zwinglianen gevonden, maar gemaakt. Ik wil zeggen dat'er geen volk en geen gemeente was die Lutherus gezonden heeft om een nieuwe leere te verkondigen. Want alles was in rust en vrede, en in een volle vereeniging met de Roomsche Kerke, toen hy die droevige oorlogs-vaan begon op te steeken: zoo konnen zy't dan in deeze borstweeringe ook niet houden; en zullen evenwel weer moeten keeren tot de buytengewoone zending. Het schynt dat de Heer Salomon van Til dit ook gevat heeft: want spreekende van de roeping, (*Compend. Theol. de Eccles. cap. 16.*) en voor af gestelt hebbende dat tot een wettige zending vereischt worden de toestemming des volks en de hand-oplegging: en dat deeze hand-oplegging gedaan moet worden door de Oversten der Kerke; zoo vraagt hy of dan de Roeping der eerste Hervormers wel wettig is geweest, dewyl zy geen wettige hand-oplegging schynen gehad te hebben. Doch uyt deeze engte zoekt hy zich te redden met te zeggen dat de hand-oplegging geschiedt uyt den naame des volks; dat die alleenlyk tot het verbondschap behoort, en vervolgens dat ieder een, in buytengewoone voorvallen, daar toe gemagtigt kan worden. Maar om dat hy waarschyntlyk wel zag dat hem deeze nytvlugt ligtelyk kon afgesneeden

worden, zoo houdt hy noch een achterdeur open, en hy zegt dat hy de hand-oplegging, die de eerste Hervormers in de Gemeenschap der Roomsche Kerke ontvanger hebben, niet als onwettig verwerpt. Maar waarom dan zynen toevlugt genomen tot de zending des volks, die op zoo losse en brooze stelten is steunende, ja van zelfs om verre dreigt te vallen? Hier diende nu noch een woord bygevoegt van het Pricsterdom der Leeken, *sacerdotium laicale*; maar dit gevoelen wordt genoegzaam om verre geftooten door het reeds gezeide; en daar zal noch beter gelegendheit komen om daar van te handelen. Wy hebben 't al lang genoeg gemaakt.

Dit zy voor deeze reize genoeg tot opheldering van eene zaake daar de geheele Kerkregeering op draait. Ik hoop niet dat de Andersgezinden zich gebelgd zullen houden, dat ik de leering onzer Kerke, zoo als ik best kan, heb voorgesteld. Ik moet 'er dit egter noch met een woord byvoegen, dat de Leeken in de oude Kerke zoo weinig bequaam geacht wierden, om een Diaken, Pricster ofte Bisschop te verordenen, dat deeze magt zelfs aan Diakenen nochte Pricsteren toegeschreeven is geweest. Ieder een weet de bekende spreuk van den H. Hieronymus, die de ruymste niet is geweest in het verheffen van de Bisschoppelyke magt: *Quid facit, zait hy, excepta ordinatione Episcopus (ep. ad Evagr.) quod Presbyter non facit?* En schryvende tegen de *Lucifertnanen*, zegt hy, *Die sekte is met den man te niet gegaan: om dat een Diaken geen' Klerk kan inwyden: en het is geene Kerke die zonder Pricsteren is.* Ook zegt de Geestelykheit van Alexandrye by Athanasius (*Apol. 2.*) dat Ischyras, die door de Arriaanen opgemaakt was, en zich voor een Pricster uytgaf, geen Pricster en was, om dat Kolutus die hem gewydt had, geen Bisschop maar een enkeld Pricster was geweest. Even eens spreekt Epiphanius, schryvende tegen de kettery van Acrius. Men zou ontelbaare diergelyke plaatzen, indien het daar op aan quam. uyt de oudheit kunnen bybrengen.

2. Dit wordt aldus verhaalt door Theodoretus (*hist. 1.*) dat zeker Filosoof van Tyrus met twee van zyne Neven naar Indiën was gereist, om die landen te bezigtigen: maar dat hy over zee naar huys vaarende, ergens met zyn schip had moeten landen, om versch water in te neemen: de inwoonders, woeste menschen,

vielen op het gansche gezelschap, en sloegen hem met een deel van de andere reizigers dood: doch de twee Neeven, Edeusius en Frumentius, wierden gevangen en by den Koning gebragt: dewelke hen voor mannen van verstand en van groote begaaftheit aanziende, hun de regeering van zyn huys heeft opgedragen. Zy queeten zich zoo wel in hunne bedieninge, dat zy na's Konings dood noch dieper in de gunst van zynen Zoon en nazaat geraakten, als ze by den ouden Koning hadden geweest. Na veele en getrouwe dienften aan den jongen Koning beweezen, verzogten zy verlos om eens naar hun Vaderland te keeren, het welke hun ook toegestaan is. In hun Vaderland aangekomen zynde, is Edeusius weder te Tyrus gaan woonen: doch Frumentius ging den Patriarch van Alexandrye, te weten den grooten Athanasius, aandienen wat vrugten dat 'er in die landen te doen zouden wezen: en dat de ingezetenen met een groote zucht naar het Christen geloof verlangden; zoo wierdt hy dan van Athanasius overstemt om zich tot Bisschop te laten wijden. En weder in Indiën aangeland, heeft hy daar een menigte van volk tot het Geloof gebragt: te meer om dat hy zyn zeggen door veele wonderdaaden bekrachtigde.

3. Dit heeft de Heer Auteur wel aangemerkt: en de Historien zyn vol van diergelyke voorbeelden, daar de naaste Bisschoppen in tyd van nood hunne magt uytgestrekt hebben over de nabuurige landen die noch in de afgoderye gedompeld lagen, en vervolgens onvoorzien waren van eigen' Bisschoppen. Dezelve Theodoretus verhaalt in 't eerste Boek zynner historien hoe dat zekere heilige vrouw by de Ibeeren, t'hans Georgiaanen genoemd, gevangen zynde, en in slavernye levende, na dat ze de Koningin door een mirakel had geneezen, dat gansche landschap heeft bewogen om den dienst der afgoden te laten vaaren, en het Christen geloof te omhelzen. De Koning zelf, door noch een ander wonderteken bekeerd, heeft op haaren raad naar den Keizer gezonden, en eenige Priesters verzogt. De Keizer, over deeze tydinge verheugd, heeft hem een Bisschop laten toekomen, die daar ook als Bisschop de Kerkelyke regeering heeft waargenomen. Ik zie de Andersgezinden al slagvaardig staan, om het gevoelen der Katholyken door die bekeering der Ibeeren, die van een vrouwe is begon-

begonnen, en door het zenden van den Bisschop, die door den Keizer derwaarts afgevaardigt is, te bestormen: doch wy moeten eerst noch eenige voorbeelden uyt de Historien aanhaalen, om dan alles gelyk te beantwoorden. Dus leest men by *Regino* dat Willem Aartsbisschop van Ments, den heiligen Adalbertus Bisschop van Rusland heeft gewijdt om het Geloof te gaan verkondigen onder de Ruffen, hoewel dat Ruffen niet begreepen was onder het Aartsbisdom van Ments. Helmodus in zyne Kronyk der Slaven (*lib. 1. cap. 9.*) schryft dat Adheldagus Aartsbisschop van Hamburg de eerste is geweest die Bisschoppen heeft gewydt voor Denemarken. Veele diergelyke voorbeelden staan 'er te leezen by den vermaarden Histori-schryver, en Aartsbisschop van Upsale, *Johannes Magnus*: als voor eerst, dat Karel de Grootte op het verzoek van Biornus Koning van Zweden, die Christen geworden was, eenige godvrugtige en geleerde mannen naar Zweden heeft afgevaardigt, en onder dezelve den Bisschop Herbertus. Zoo heeft dan deeze Herbertus, op het verzoek van Biornus, en op het aanhouden van Karel den Grooten, de Harderlyke bediening gaan waarneemen in een land, daar hy te voren geen Bisschop over was: want of iemand een ander tot het preeken van 't Evangelie zendt, gelyk de H. Egbertus heeft gedaan; en of hy zelf in die bediening treedt, dat is een en 't zelfde; en dient even zeer tot bewys van onze zaake. Zoo verhaalt hy ook in zyn 17 Boek aan 't 15 hoofdstuk dat Adagarius, Aartsbisschop van Bremen, op het aanhouden van den trefelyken Koning Erikus Stenchillus, twee deefte Bisschoppen naar Zweden heeft gezonden om het Geloof aldaar te preeken. Noch verhaalt hy in 't zelfde Boek, aan het 18 hoofdstuk, hoe dat Olaus Schotkonong, der Gotten en Zweden Koning, begeerig om het Geloof 't welke in Zweden en Gotland te niet gegaan was, wederom tot den eersten stand en luyfter op te beuren, zynen toevlugt heeft genomen tot Mildredus, ofte Eldredus Koning van Engeland: deeze Eldredus, die geen blyder tyding konde hooren, heeft aanstonds een vergadering van Bisschoppen en Prelaaten beroepen, en dezelve vermaant om dien last aan iemand van hun getal op te leggen. Na drie dagen beraadens, als niemand groote lust tot een zoo lastige en hachelyke be-

diening toonde , heeft Sigefridus Biffchop van Jork door een heilig vuur ontftoken , zynen dienst en zynen perfoon van zelfs aangeboden : en heeft zyne beloften ook gefland gedaan. Uyt gemelde voorbeelden kan men noch deeze opmerking maaken , dat het zelfs zoo nauw niet en luyftert , of zoo een naburig Biffchop juyft de naaftgelegen van alle Biffchoppen is. Daar waren al Biffchoppen in eenige oorden van Duytsland, die digter aan Zweden paalden als Engeland. Als de eene zyn pligt verzuymt, ofte niet al te yverig is in zoo een verlaaten en Heidenfch ryk te hulpe te komen , dan mag men zeggen dat de yverigfte van de aangrenzende Biffchoppen de naaften is. Doch ik moest hier niet vergeeten den vroomen Biffchop Eschiltus , die met den voornoemden Sigefridus naar Zweden is gereist, ofte ten minfte hem korte jaaren daar na is gevolgt. Noch al verder , wanneer de heilige Koning Erikus de Finlanders, geslaage vyanden zoo wel van de Zweeden als van alle Christenen , met een magtige Vloot ging beoorlogen , is Henricus Aartsbiffchop van Upsale, een man ten hoogfte by Johannes Magnus geroemd , ook 't fcheep gegaan , om het geloof onder de Finlanders, als zy 't onder gebragt zouden zyn, te gaan verbreiden, en de Biffchoppelyke bedieningen aldaar te oeffenen. Het welke hem ook zoo wel gelukt is dat hy dat groote Landfchap, hoewel in 't midden van honderd en honderd perykelen, heeft bekeert; en eindelyk ook de martelkroon heeft ontvangen. Men zoude noch meer diergelyke voorbeelden uyt den zelve Johannes Magnus, en uyt andere Schryvers kunnen bybrengen. Maar ik meen dat dit genoeg zal zyn tot bewys van onze ftellinge. Maar nu eens geandwoordt op de gevolgen die de Andersgezinden uyt sommige der voorgaande voorbeelden zouden willen trekken. Staat dan te weeten dat sommige Andersgezinden , om de noodzakelykheit der zendinge te vernietigen, diergelyke voorbeelden al meer als eens hebben doen gelden, daar leeken, ongestudeerde luiden , ja vrouws-perfoonen zich bemoeit hebben met de ongeloovigen te onderregten, en tot het waare Geloof te bekeeren. Zoo heeft Konringius, om anderen korthheitshalve voorby te fappen, tegen de Heeren Walenburg doen gelden, (*Walenburg de Missione Protest.*) dat Martinianus en Saturianus twee slaaven , gelyk het

Room-

Roomfche Martelaarsboek uyt *Victor Vitensis* verhaalt, door een andere flavin, met naame Maxima, zyn bekeert: en dat zy dus bekeerd zynde, en veel voor 't geloove uytgeftaan hebbende, een menigte van Barbaaren in hun ballingfchap bekeert hebben. Zoo mogten dan, willen de Gereformeerden zeggen, de Aartsvaders der Hervorminge het Geloof ook wel verkondigen, al hadden zy niet meer zendinge gehad, als de flavin Maxima, en de twee gemelde flaven gehad hebben. Het zelve zouden zy konnen paffen op de bekeerfter der Ibeeren. Maar wat is dit een deur geopent voor de Quakers en Herdoopers. Dit is dan het antwoord der Katolyken. Het gefchil beftaat hier niet in, of men iemand een zalige onderregting en vermaaninge mag geeven: of men iemand den regten weg ter deugd en ten Hemel mag aanwyzen: of men zyn Geloof aan een ongeloofigen mag uytleggen, en zyn beffe doen om dien ongeloofigen te regt te brengen. Dat zulks geoorlofd, ja dikwils geboden is, is al te klaar om bewys van noden te hebben. Maar dit is ons verfchil, of het zonder zendinge geoorlofd is een Kerk op te regten, de Sakramenten te bedienen, en zich zelve tot hoofd van de Chriftelijke Gemeente aan te ftellen? Dit is boven afgckeurt. En omby het voorbeeld door Konringius bygebragt, en by dat van de bekeeringe der Ibeeren, te blyven; daar ziet men onze leering duidelyk beweezen. De flavin Maxima en de twee gemelde flaven hebben eenige bekeeringen gedaan, dat is waar, en daar hebben zy loffelyk en wel aan gedaan: maar hebben zy daar een Kerk opgereg, en zich zelve tot hoofden van die Kerke opgeworpen? hebben zy het bedienen der Sakramenten zich zelve aangematigt? Verre van daar. Zy hebben, zegt de voornoemde *Victor* in zyne *Historie van de Wandalfifche Vervolginge*, *Gezanten afgevaardigt, die door afgelege wegen, en woefte wilderniffen zyn hene gereist: deeze Gezanten zyn te Romem aangelandt. De Biffchop (van Romem) wordt gebeden om een Prieftter en eenige Bedienaars aan het nieuwebekeerde volk toe te zenden. De Biffchop doet zulks met vreugde, daar wordt een Kerk des Heere opgereg, een overgroote menigte van Barbaaren wordt gedoopt: en de wolven veranderen in een vrugtbare kradde van fchaapen.* Dit zelve kan een ieder toepaffen op de bekeering der Ibeeren, daar die heilige vrouw ook een Biffchop heeft doen ontbieden.

Het andere voordeel, dat de Andersgezinden uyt het bovenstaande verhaal zouden kunnen verwachten, is de zending door een Leek gedaan. Want *Theodoretus* zegt duidelyk dat de Keizer Konstantyn een Bisschop naar Iberie heeft gezonden. Doch hier op antwoorden wy met *Jansenius*, daar hy diergelyke opwerpen van *Voetius* oplost, (*Spongia c. 41.*) dat de goede Koningen, als Josias, Ezechias, Afa, Josaphat gedaan hebben, wel mogen zorg draagen dat de Kerkelyke Bedienaars hun ampt waarneemen, en hunne pligten niet verzui- men, doch zonder zelf de handen aan de Priesterlyke bedieninge met Ozias te slaan, en de gestelde Kerkre- geering 't onderste boven te keeren. Voor zoo veel als zy Koningen zyn, zegt *Augustinus* tegen *Crescentius* (*lib. 3. c. 51.*) dienen zy Godt, met het goede te gebieden, en het quaade te verbieden, niet alleenyk in die dingen, dewel- ken tot de menschelyke gemeenschap behooren, maar ook in die dewelken den Goddelyken dienst betreffen. Dit heeft Konstantinus, dit hebben ook Karel de Groote, Eld- redus, en meer andere Koningen gedaan: zy hebben te weeg gebragt dat 'er Priesters naar de Heidensche lan- den door andere Bisschoppen gezonden wierden, ofte dat 'er de Bisschoppen zelfs naar toe reisden. Die Bis- schoppen mogten ook hunne eige posten zonder het ver- lof hunner Koningen niet verlaten. Dit verlof kree- gen zy van den Koning: maar de Geestelyke magt had- den zy van de Kerk. En dit is in de bovenstaande ver- handeling van de zendinge genoegzaam aangewezen. Zoo dan zending en zending is tweederley. Zending, vervoegd met het geeven van een Geestelyk gezag over de plaatzen daar de gezondenen naar toe gaan, staat aan de Kerke. Zending, bestaande in een enkeld bevel, om zijne Geestelyke magt ergens te gaan oefenen, kan ook den Koning toekomen.

Wat een leven dat 'er voor deezen gewoest is over de verkiezingen, benoemingen en inhuldigingen der Bis- schoppen, en hoe hoog dat de krakceelen der Pauzen en der Keizeren over die zaake gelooopen hebben, tot zoo verre dat somwijlen de Kerk, somwijlen het Keizerrijk al veeg scheenen te slaan, is ieder een bekend, en zal van ons hier na ook aangeroot worden. Doch dit dient voor af gewoeten dat de bescheidendste Pauzen niet veel gehad hebben tegen de noodzakelykheit der Keizerlyke

ofte Koninklyke toestemminge. Dit schein niet meer als redelyk en billijk te zyn, dat een Oppervorst geenen Bisschop, die hem verdagt was, ofte daar hy met reden iet wes tegen had, in zyne staaten behoefde te gedoogen. Want voor eerst, dewyl de Geestelyke inkomsten meerendeels van de mildheit des Konings, of van zijne voorzaaten zyn voortgekomen, zoude het eene harde zaak zyn, dat iemand die by den Koning verdagt, ofte zijne majesteit om wettige redenen onaangenaam was, den grooten Heer op 's Konings giften zoude speelen. Ten anderen is 'er te veel gelegen aan de onderlinge eendragt tusschen de Bisschoppen en de Koningen. Noit zal een Bisschop veel goeds kunnen uytwerken, die qualyk by den Koning staat. Ten derden, zoude zodaanige Bisschoppen, die ook menschen zyn en dikwils mensche-lyke parten in het hart voeden, een oproer van de andere wereld in 's Konings staaten kunnen brouwen, en 't geheele rijk op een teerling zetten. En zulke tyden zyn 'er ook al geweest. Zoo is dan de koninklyke toestemming, zelfs als deeze krakeelen noch op het hoogste waren, en als landen en steden daar over in een vollen brand stonden, weinig beknibbelt geweest. En in den peis, tusschen Kalixtus II. en Henrik V. over de huidigingen getroffen, heeft de Paus dit regt aan den Keizer ten volle bevestigt, raakende de Bisschoppen van Duytsland; en wel zodaanig, dat ze niet mogten gewijdt worden als na het ontvangen der Keizerlykehulde. Zoo vindt men by Gratianus (*dist. 63. c. 16. & 18.*) dat Leo IV. den Keizer Lotharius en zijnen Zoon Lodewyk gebeden heeft, dat ze Colonus verlos zonden geeven om bezit van het Bisdome van Rieti te neemen; daar by voegende dat hy (Leo) 's Keizers verlos gekreegen hebbende Colonus Bisschop zoude wyden. Ofte zoo hy Colonus geen Bisschop van Rieti gewijdt wilde hebben, verzoekt hy verlos om hem Bisschop van Frascati te wijden: want beide die Kerken hadden hem verkoren. Daar is geen optellen aan alle de voorbeelden van diergelyke goedkeuringen der Keizeren en der Koningen. De vyfde Synode van Orleans wil de Bisschoppen van de Geestelykheit en het volk naar de oude manier verkoren, maar niet voor 's Konings goedkeuringe gewijdt hebben. Ja deeze nootzakelykheit der koninklyke toestemminge ging volgens *Lupus*, die anders

ders in kerkelijke zaaken gansch niet goed Konings, nochte Keizers is, zoo verre (*Dissert. 3. proem. de Regia nominat. tomo 3. Concil.*) dat het den Koning vry stond, als hy'er goede redenen toe had, de verkiezing te vernietigen. En hierom wordt de Keizer Lodewyk de Goede in de sesde kerkvergaderinge van Parys, en in de tweede van Aken, gebeden, in het aanstellen (dat is daar aanneemen en goedkeuren te zeggen) van Kerkharderen alle mogelijke vlijt en voorzorg aan te wenden. Het was om de zelve reden dat Ivo Bisschop van Chartres den Koning Philips in zijnen 66. Brief ten hoogste bestraft, dat hy zekeren Johannes, een jongen en stordigen wulp, die tot Bisschop van Orleans gekozen was, niet had afgewezen. Hier op steunde ook het woelen van zekere war-geesten, die den zelfden Koning zogen op te maaken, om aan Gualo tot Bisschop van Beauvais gekozen, het jawoord niet te geeven; zeggende dat hy van slaaffelijke afkomst was; waar over de gemelde Ivo, in zijnen Brief aan Manasses Bisschop van Rheims, hem heeft verdedigt.

Doch de Koningen moesten daar goede redenen toe hebben: anders wierdt het voor een inbreuk in de kerkelijke vryheit aangezien. En daarom zegt de zelve Ivo in den gemelden Brief aan Manasses: het is den Koningen niet geoorlofd de verkiezingen der Bisschoppen eenigzins te beletten. En om de zelve reden schrijft Gregorius VII. in zijnen Brief aan Humbertus Bisschop van Lyons, sprekende van den zelven Koning Philips, die die de verkiezing van gemelden Gualo niet begeerde goed te keuren, dat hy deeze inbreuk in de kerkelijke vryheit niet langer zoude dulden, maar den Koning, indien hy even hardnekkig bleef, zekerlijk in den ban zoude doen. En men weet dat hy mans genoeg was om zijn woord te houden, en om het by geen enkele drefgementen te laten blijven.

Ik heb gezegt dat dit regt der Koningen weinig is beknibbelt geweest. Men vindt evenwel al eenige voorbeelden van sommige yveraars, ja zelfs van Roomsche Pauzen, die na de ordonantien van Gregorius VII. dit regt der Koningen hebben tegengesproken, ofte ten minste getracht zoo nauw te bepaalen en in te binden, dat het niet veel meer zoude geweest zijn als een bloote naam, en een schaduwe van een magtelooz en slaaffelijk

lijk regt. Daar over zijn groote woorden geweest tusschen Hugo, Primate van Lyons, en Gezant van den Apostolischen Stoel, die de Koningen van alle regt op het stuk van de Bisschoppelijke verkiezingen zocht te ontblooten, en tusschen meergemelden Ivo, Bisschop van Chartres, die het voor de Koningen opnam. En al heeft Kalixtus II. aan Henrik V. dat toegestaan omtrent de Bisschoppen van Duytsland, tot zoo verre dat ze niet mochten gewijdt worden voor de koninklijke huldinging, zoo heeft hy egter de andere Landschappen die tot het Keizerryk behoorden daar uyt bedongen, en begeert dat die voor zodaanige huldinging gewydt zouden worden. Ja de Pauzen hebben zich wel aangemagtigt dat in de verkiezingen die by hen goedgekeurd waren, de Koningen niets te zeggen, en geene toestemming te geeven ofte te weigeren hadden. Dit zijn de uytdrukkelijke woorden van Innocentius III. in zijnen Brief aan Johannes Koning van Engeland, die by *Mathæus Paris* op het jaar 1208. te vinden is. Dit luidde vreemd in de ooren van Johannes, die liever al op al wilde zetten, als zijn regt op een enkel zeggen van Paus Innocentius laten vaaren. De Paus had een dubbelde verkiezing, te weten van Johannes van Norwich, en van N. die beiden tot het Aartsbisdom van Kantelberg verkozen waren, te Romem in het by zyn der twistende partyen vernietigt, en een nieuwe verkiezing geboden. Daar wierdt dan op nieu verkoren een zekere Stefanus, Dokter van Parys, en Kardinaal der Roomsche Kerke: en 's Konings goedkeuring wierd door den Paus verzogt. Maar de Koning had daar te veel tegen: de eerste verkiezing zoo vernietigt: Stefanus een Dokter van Parys, en in Vrankrijk, een vyandlijk Koninkrijk, onderweezen: de nieuwe verkiezing door het minste deel van het Kapittel, en vervolgens tegen de Geestelijke wetten gedaan. Hy sloeg dan het Pauffelike verzoek glad af. Doch Innocentius zich daar weinig aan kreunende, ging met zijne zaaken en met de wydinge voort. Alles raakte in vollen brand: de Koning sprak vuur en vlam: de Paus en de nieuwe Bisschop waren voor geen klein, ja voor geen groot gerucht vervaard. Het ging 'er dan vervolgens op een vervolgen, op een bannen, op een opschorffen van de kerkelijke diensten, op een geestelijk en wereldlijk woeden. Dan Johannes

was de man niet, en zyne zaaken stonden 'er niet naar, om het tegens eenen Innocentius den Derden uyt te harden.

4. Dat het een aloude gewoonte, ja een soort van een geestelijke wet is, den nieuwen Bisschop uyt het getal van de Geestelijkheid der zelve Kerke te verkiezen, kan door verscheide staaltjes uyt de oudheit en uyt de middelste eeuwen, ja uyt veele spreuken der Roomfche Pauzen, goed gemaakt worden. De Roomfche Paus Julius, die in de vierde eeuwe geleefd heeft (*in Ep. ad Orientales*) berispt de Oostersche Bisschoppen, om dat zy Georgius den Kappadociaan op den Stoel van Alexandrye gedrongen, en Athanasius daar uyt gestooten hadden. Hy heeft het daar niet alleen tegen dat ze Athanasius onrecht hadden gedaan, en alles geweldiger hand, en met een bende van soldaaten hadden uytgevoert: maar ook dat Georgius een vreemdeling was ten opzigt van die Kerke. Celestinus de eerste is daar ook kragtig voor in zynen Brief aan de Bisschoppen van het Viennois en het Narbonnois: *Dan, zegt hy, moet 'er een Bisschop uyt een andere Kerke gekozen worden, als 'er in de Kerk, die een Bisschop moet hebben, niemand gevonden wordt die daar bequaam toe zy, het welke wy eger niet en gelooven dat oit gebeurt..... Laat ieder Geestelijke de vrugt van zynen krijgshandel genieten in die Kerk, alwaar hy zijne levens-jaaren heeft overgebracht. Laat het den Geestelijken vry staan tegenstand te bieden, als ze zien dat men hen verongelijkt. En laat hen de genen, die hun van ter zijde opgedrongen worden, zonder eenige wreeze vry van de hand wijzen.* Deeze ordonantie wordt aangehaalt door Nicolaus I. in zynen Brief aan Karel den Kaalen, Koning van Vrankrijk: het jammert hem dat deeze manier niet gebruykelyk is in Vrankrijk, en hy begeert dat de Franssen in 't toekomende daar op zullen hebben acht te geeven. Hy houdt Egilo, die tot het Bisdome van Sens gekozen was, voor een eerlijk en deugdzaam man: en hy heeft niets tegen zynen persoon. Doch het spijt den Paus dat hy geen litmaat is van de Senssche Kerke, alwaar het aan geene bequaame mannen kon ontbreken. En als dezelve Nicolaus de Aartsbisschoppen van Keulen en van Trier, Guntharius en Thegaudus, had afgezet, schreef hy aan beide die kerken dat ze ieder een nieuwen Bisschop, maar uyt haare eige Geestelijkheid

heit zoude verkiezen. Dit staat ook voorgescreeven in de ordonantien, *Capitalaria* genoemd, van Keizer Lodewijk, (*tit. 1. c. 84.*) alwaar de verkiezingen der Bisschoppen op den ouden voet herstelt worden, en onder anderen belaft dat ze uyt het eigen Bisdome moeten genomen worden. Dit wil Leo de Groote, schryvende aan Gennadius Patriarch van Konstantinopolen, ook gedaan hebben in de Alexandrijnsche kerke. Gregorius de Groote in verscheiden' brieven, Eugenius II. in zijne Roomsche Synode, Joannes VIII. in de herstellinge van Photius, en meer andere Pauzen, voeren al dezelve taal, en spreken als uyt eenen mond. Ja de lesse wil geen' Patriarch van Konstantinopolen gekozen hebben, als uyt de Priesteren ofte de Diakenen der Konstantinopolitaansche kerke. Dat meer is, Stefanus IV. spreekt zoodaanig in zijne Roomsche Synode, als of het een instelling van Petrus en van zijne nazaaten was dat de Pauzen uyt de Kardinaal-Priesteren, ofte Kardinaal-Diakenen gekozen wierden. Deeze zelve wet, omtrent de verkiezing der Pauzen, wordt ook vernieuwt in de Roomsche Synode, gehouden onder Nicolaus II. Maar, om dit ter loops ook aan te roeren, iemand zal zeggen, waarom juyst uyt de Kardinaal-Priesteren, ofte uyt de Kardinaal-Diakenen? Daar zyn ook Kardinaal-Bisschoppen, zyn die ten minste zoo na niet, als de Priesteren ofte Diakenen? Ofte, is het billyk de waardigsten uyt te sluyten, en de genen, die van minder aanzien zyn, alleen kiesbaar te verklaren? Neen, de Kardinaal-Bisschoppen waren voordeezen zoo na niet; en wel zoodaanig dat ze volgens de kerkelyke wetten geen Paus konden worden. De reden was dat ze reeds een Bisschoppelyken stoel bekleedden: en dat het verboden was, gelyk 't zyner plaatze breeder zal aangewezen worden, van het eene Bisdome tot het andere over te gaan. Dit stond zoo vast, dat de Grieksche Keizer Basilius, door Photius misleid, voorgegeeven heeft dat Marinus geen regte Paus was geweest, als zynde voor zyne verkiezing al Bisschop geweest in een andere kerke. De Paus Stefanus VI. hier op antwoordende schryft aan den gemelden Basilius: *dat de genen, die voorgegeeven dat Marinus te voren al Bisschop was, en overzulks tot geen anderen stoel konde overgaan, hun zeggen moeten bewyzen.* En hy blyft 'er by dat Marinus te voren geen

Bisschop

Biffchop was, en noit Biffchop was geweest. Formofus is de eerste geweest, die van Biffchop Paus is geworden: maar wie weet niet hoe zuur dat hem dit, ook na zijne dood is opgebroken. En Johannes IX. die in zijne Roomfche kerkvergaderinge noch al met lof van den zelven Formofus fpreekt, wil dat egter tot geen voorbeeld getrokken hebben: *te meer, zegt gy, om dat de Kerkelyke wetten zulks rond uyt verbieden; en de gemen die zulks beftaan zoo strengelyk straffen, dat ze zelfs op hant uyerfte de Kommunie der leeken niet mogen genieten.* Maar de godde wetten verouderen en verfterven zoo wel als de menfchen. Men ziet'er egter den geest uyt van de eerste en bloeienfte tyden der H. Kerk.

5. Daar is een tweederhande bevestiging; te weten die van de Wereldlyke en die van de Kerkelyke Overheit gegeven wordt. Wy hebben reeds van de wereldlyke gefproken onder den naam van toeftemminge ofte goedkeuringe. Bevestiging fchynt noch wat kragtiger te luiden, en als een meerder magt te betekenen. Egter getuygen vermaarde Schryvers en voorftanders van den Pauffelyke achtbaarheid dat de Oppervorften dat regt genomen hebben. En hier van zal noch meer te zeggen vallen als wy van het regt der huldeginge ofte *Investitura* zullen te fpreeken hebben. Om evenwel voor af te toonen dat het bevestigen aan de koninklyke magt toegeftaan is geweest, zullen wy hier enige voorbeelden te berde brengen. De Synode by S. Macra vergaderd fchreef wel eer aan Lodewyk III. Koning van Vrankrijk, dat de kerkelyke wetten en ordonantien bevolen hadden dat een Biffchop wettiglyk verkoren zynde voor den Koning moest verfchynen om van hem bevestigt te worden: en uyt kragte van deze bevestiginge kreeg de nieuverkoren Biffchop de magt om in het bewind van de tydelijke goederen te treden. By Lucas Dachery staat een Brief gedrukt, waar in de Keizer den nieuverkoren Abt van S. Giffenus bevestigt. Ook getuygt Lupus (*de Regia nomin. part. 3. Concil.*) dat de Geestelykheit en het volk van Atrege, zoo lang als ze onder de Franfche Kroon geftaan hebben, de bevestiging van den nieuverkoren Biffchop altijd verzogt hebben van den Franfchen Koning.

Maar aangaande de geestelyke bevestiging ofte goedkeuring, het is al overleng, te weten in den felden kerk-

kerkregel van de Niceessche Vergaderinge, vast gestelt dat 'er geene verkiezing, te weten tot Bisschop, zoude gelden, die buiten weten en zonder de toestemminge van den Metropolitaan was geschiedt. Men weet dat de Aartsbisschoppen van ouds Metropolitaanen ofte *Metropolitae*, dat is Hoofdstads-Bisschoppen, genoemd wierden. Ik weet wel dat sommigen door den Metropolitaan alhier den Patriarch willen verstaan hebben: doch dit is onnoodig. Dus mogt 'er geen Bisschop in Africa gewijd worden zonder de toestemminge van den Bisschop van Kartago. Ook schrijft Paus Innocentius aan den Bisschop Victricius, dat 'er geen Bisschop mag gewijd worden zonder verlof van den Metropolitaan. enz.

Wat nu de wijdinge belangt, van dewelke hier ook gesproken wordt, dat de Metropolitaanen ofte Aartsbisschoppen altijd het regt gehad en ook gebruykt hebben om hunne onderhoorige Bisschoppen te wijden, is een bekende zaak. En daarom wierdt Hilarius Aartsbisschop van Arles by den Paus Leo beschuldigt, (met of zonder reden dat laat ik nu daar) dat hy een Bisschop had gewijd in de plaatze van Projectus, zonder dat hy de Metropolitaan daar ter plaatze was. De Pauzen bemoeiden zich niet met de wijdingen van de Bisschoppen die hunne Metropolitaansche magt niet onderworpen waren. Ja de H. Leo was 'er zoo gebedgd over, als hem nagegeeven wierdt dat hy zich meester zocht te maaken van de wijdingen der Fransche Bisschoppen, dat het de arme Hilarius, Bisschop van Arles, wel te deeg heeft moeten ontgelden: want hy maakt hem over dat zeggen byna voor een leugenaar uyt. Ik zeg, van de Bisschoppen die zijne Metropolitaansche magt niet onderworpen waren: want gelijk de Metropolitaanen hunne onderhoorige Bisschoppen hebben, zoo is de Paus, behalven dat hy Bisschop is van de stad Romen, ook Metropolitaan: en als Metropolitaan had hy ook, al van ouds, het regt om de Bisschoppen, die onder zyn Metropolitaandom hoorden, te wijden, ofte door gemagtigde Bisschoppen te laten wijden. Dit regt van Metropolitaan strekte zich uyt over de *Regiones suburbicariae*, ofte *urbicariae*, te weeten de landschappen die onder het wereldlijke regtsgebied der stad Romen, ofte van den Vikaris der stad Romen, behoorden: als een groot gedeelte van Italien, Sici-

Sicilien, Sardinien enz. Zoo had de Patriarch van Alexandrye het regt van Metropolitaan over ganfch Egypten, Lybie, en Pentapolis: en vervolgens mogten daar buiten zyne toeftemming geene Biffchoppen gewijdt worden. En dit alles wordt goed gekeurt en bevestigd in den zesden Regel ofte Canon der Nicceffche Kerkvergaderinge. Zoo dat dit zelf een bewijs is van het regt der Metropolitaanen; want de Paus en de Patriarch van Alexandrye hebben die Biffchoppen niet anders gewijdt, als uyt kragt van hun Aartsbiffchoppelyk regt. En daarom maakt Gregorius VII. in zyne vyfde Synode een uytdrukkelyk onderscheid tuffchen de Biffchoppen die tot de Pauffelyke wijding behooren, en tuffchen de anderen. De eerften, willen zy de landeryen der Kerke ter leen uytzetten, moeten volgens de 17de Ordonantie alvorens verlof van den Paus verkreegen hebben: de anderen konnen volftaan met de toeftemminge van den Aarts-biffchop en van hunne Geeftelijtheit.

Egter hebben fomnige Pauzen naderhand van tijd tot tijd bestaan, aan Biffchoppen, die eigentlich tot huanne wijding niet zouden behoort hebben, de handen op te leggen, en de wijdingen te geeven. Hugo Kanonnik te Lyons, ziende, ofte liever voorgeevende, dat Vrankrijk kriede van Simoniaanfche Biffchoppen, en dat 'er fchier geene wijdingen te krijgen waren als voor geld, is langen tijd een Klerk van de eerfte kruinfcceeringe gebleeven. Als hy dan naderhand verkozen was tot Biffchop van Die, heeft hy zich naar Rom en begeeven, en heeft daar alle zyne wijdzels van Gregorius VII. ontvangen. Doch Hugo Flaviacensis, fchryvende over het jaar 1074. zegt dat dit de eerfte Paus is geweest die zulks bestaan heeft: en hy voegt 'er by, dat fomnigen zelfs onder de Romeinen zich daar aan geftooten, en den Paus daar over gelaakt hebben, zeggende dat niemand, al was hy tot Biffchop verkoren, van den Paus gewijdt mogt worden, ten zy dat hy een bedienaar was van dezelve Roomfche Kerke. De Paus, zegt hy al vorder, heeft het egter volgens zyne wettige magt gedaan: want hy had groote genegendheit tot den mandeeze Gregorius, die de Pauffelyke achtbaarheid ten hoogften heeft doen gelden, en zekerlijk de maat der regeeringe een toon hooger floeg als zyne Voorzaaten, moet dat al meer

meer geklaart hebben : want Venericus Biffchop van Vercelle fchrijft van hem en van zynen nazaat Urbanus II. (*libro de unitate Ecclef.*) dat zy de vorregten der Kerken gestolen hebben, met de wijdzels in een anders gebied te bedienen. Het is wat hard van Venericus gefproken : ook was hy een voorvegter van Henrik IV. Doch hy fpreekt na Rudolfus Glaber : en fommige anderen waren niet min over deeze nieuwigheit geftoord. Deeze Hugo had door die daad getoont dat hy de regte man was om de Pauffelyke achtbaarheid te doen gelden. Hy wierd dan Pauffelyke Legaat door gansch Vrankryk gemaakt (zie *Tom. 10. Concil. de Labbe p. 402.*) en in Vrankryk aangekomen heeft hy Robertus Abt van Reſbak, zonder Richerius Aartsbiffchop van Sens eens te kennen ofte om verlof aan te fpreeken, en buyten weeten van de andere medc-provinciaale Biffchoppen, binnen de ſtad Meaux tot Biffchop van Meaux gewijdt. Die over dit beſtaan verbaafd toezagen, dat waren de Franſſe Biffchoppen. Zy daar op onderling overleg genomen, vergadering gehouden, hebben den nieuw gewijden Biffchop in den ban gedaan, en een anderen Biffchop gewijdt. En Lupus, ſchryvende over de vyfde Roomſche Kerkvergadering onder Gregorius VII. gehouden, bekent dat verſcheidene Biffchoppen, die zich zoo nu zoo dan te Romem hebben laaten wijden, veel van hunne Aartsbiffchoppen en van den Koning te lijden gehad hebben. Ja men vindt voorbeelden dat fommige Koningen hun het land te naau hebben gemaakt. Lupus, die wat partydig is, en alle de daaden der Pauzen wel voor wetten zou willen houden, zoude dat gebruyk geeerne vry ouder willen maaken; (*in Canon. 14. dictatus Gregorii VII.*) Of het inderdaad ouder is of niet, dat wil ik nu niet betwiften : maar ik heb iets tegen zyne bewijzen. Hy brengt eene plaats by uyt *Liber Pontificalis* : 't welke voor eerſt van 't grootſte gezag niet en is. Daar in wordt dan verhaalt dat Paus Vigillus naar Konſtantinopolen reizende, en te Katana in Sicilien aangekomen, verlof kreeg om geduurende de maand December Diakenen en Prieſters te wijden. Maar kon hy wel beter wapenen voor den dag brengen om zyn eigen zeggen te beſtrijden? Ja hier door zou hy het Metropolitaaſche regt der Pauzen; het welke evenwel zeker genoeg is, wel met cenen ſtoot onder de voet ſmijten. Want Sicilien was een van die *Regiones ſuburbicariae*, van de landſchappen onder Romens regtsgebied

behoorende : wat had Vigilius dan verlos van noden , zal iemand zeggen , om daar te wijden ; en noch een verlos dat hem maar gegeven wierdt voor de maand December ? En heeft hy verlos moeten hebben , zoo heeft hy geen regt daar toe gehad . enz . Wy willen dan liever het gemelde Boek , *Liber Pontificalis* , het regt weigeren van hier te stemmen , dewyl het ook uyt andere hoofden verdagt is van de waarheit in alles niet te treffen .

Noch brengt hy een Kerk-regel by uyt den Brief van Paus Julius aan de Oostersche Bisschoppen : maar zyne eigene woorden dienen hem tot antwoord : want , dat vreemd is , hy voegt 'er met duidelyke woorden by dat die Kerk-regel in den Brief van Julius ingelascht is door dien vodde-kramer , die ons de valsche en verziende Dekreetaal-brieven der oude Pauzen voor egte en zuivere brieven van die eerwaardige mannen geven en verkogt heeft . Wy hebben al weer geen andere oplofsing van noode . Hy verhaalt verder uyt de gemelde Pausselijke historie , *Liber Pontificalis* , dat de Paus Konstantinus naar Konstantinopolen reizende , en weder naar huys keerende , onderwege verscheide wijdingen heeft gedaan . Maar de geloofwaardigheit van dat Boek wederom daar gelaaten , zoo diende hy te bewyzen dat Konstantinus zulks beslaan heeft zonder de vergunninge van deregte Metropolitaanen . Het geene hy bybrengt uyt de Arabische Kerk-regels , zullen wy dan aanneemen als die Kerk-regels voor gangbaare munt door de geleerden zullen aangenomen zijn . Dat Gregorius de Groote zekeren Epiphanius , een Monnik uyt Isaurie , tot Diaken heeft gewijdt , kan de waarheit zyn : doch die zal waarschijnlijk in den dienst der Roomsche Kerke gebleeven zijn : daar zyn meer voorbeelden van . Al 't andere kan even ligt opgelost worden .

Maar nu noch een woord gezegt van den pligt der Metropolitaanen , om de Bisschoppen , die zy gewijdt hadden , in de regelen der kerkelijke tucht te onderwyzen , en in de voorvallende zwarigheden en twijfelachtigheden te regt te helpen . Dat zy daar toe verpligt waren blijkt uyt veele plaatzen der Oudheit . Hierom zegt Leo de Groote in zijnen Brief aan alle de Bisschoppen van Sicilie : *Waar het zaake dat gyl. de regels , die gy onderbonden moet , haalden ter plaatze daar gy gewijdt zijt geweest .* enz . Zeer duidelyk slaat hier op de vyfde Kerk-regel van de Vergaderinge van Tarragone : want die Regel komt hier op uyt , dat zoo iemand niet door zijnen eigen

eigen Metropolitaan, maar door een anderen Bisschop achter-volgens de laat-brieven van den Metropolitaan, tot Bisschop is gewijdt, dat, zeg ik, zodaanig een Bisschop wel zal doen, met zich twee maanden na zijne wijding voordien Metropolitaan te vertoonen, om van hem in de Kerkelijke Regelen onderweezen, en in alles wat hem te doen staat ten volle onderregt te worden. Hier over kunnen ook nagezien worden de formulieren der Bisschoppelijke wijdingen, die Sirmondus in zijn werk van de Franche Kerkvergaderingen heeft ingelascht en die Baluzius (*Tomo 2. Capitular.*) heeft laatend herdrukken. Uyt alle die stukken blijkt met wat zorgvuldigheid dat de Bisschoppen, die pas gewijdt waren, ofte gewijdt stonden te worden, door hunne Metropolitaanen in alles onderregt wierden. Deeze Metropolitaanen stelden hun ook ter hande een boek der Kerkelijke wetten. enz.

Maar noch een woord of twee van het regt der wijdinge. Th. Balsamon, schryvende over den sesstienden en 31. *Canon* der Apostelen, schijnt aldus te spreken als of alle Patriarchen en alle Primaaten, onder geen Patriarch staande, het regt zouden gehad hebben van overal Klerken te wijden. Doch schryvende over de Kerkvergadering in *Trullo* gehouden, en over de Afrikaansche Kerkregels, zou hy dit regt gaarne aan den Patriarch van Konstantinopolen alleen toegepast hebben, en sluyt de Patriarchen van Antiochie en van Jerusaleem wel uytdrukkelijk uyt. Maar ieder weet hoe hoog dat de Patriarchen van Konstantinopolen altijd hebben willen vliegen.

7. Wy hebben hier boven, daar wy van de zendinge van Willibrordus spraken, meer diergelijke voorbeelden bygebragt.

8. Het is waar dat *Willibrordus* gewijdt is door Paus Sergius: maar voor eerst was dit een nieuw Bisdóm leggende in een land van ongelooovigen. Daar kon nog geen regt van Metropolitaanen te pas komen. 2. Wierd hy gewijdt tot Aartsbisschop, en had vervolgens ook uyt dien hoofde, geen Metropolitaan te keunen. Maar dan zou'er een andere zwaarigheid zyn of de Metropolitaanen ook wel te Romen mogten gewijdt worden: zoo zegge dan 3. dat hy daar gewijdt is op het verzoek van *Koning Pippyn*, en met ieder eens goedvinden; vervolgens ook met het goedvinden van de nabuurige Bisschoppen, die daar in iets te zeggen mogten hebben.

V O O R R E D E N

Over den

H. BONIFACIUS,

Of hy de Nazaat van den

H. WILLIBRORDUS

in het Aarts-bisdom van Utrecht is geweest?

NA den eersten Aarts-bisschop van Utrecht *Willibrordus* wordt doorgaans de H. *Bonifacius*, als de tweede Aartsbisschop aldaar, opgetelt. Aldus spreekten J. Beka in de *Historie der Utrechtsche Bisschoppen*, J. Gerbrand van Leiden, in de *Kronyk van Nederland*, aan 't 3. hoofdstuk, Reinerus Snoius, J. Molanus, Mart. Hamconius, Adrianus Barlandus; ja schier alle Schryvers die van de Utrechtsche Bisschoppen gehandelt, ofte de lyst der zelven uytgegeeven hebben: 't zy dan dat ze Katolijk geweest zijn, gelijk alle de bovengenoemden; 't zy dat ze van 't oude geloove geweeken zyn, als Pieter Bokkenberg, en Gerrit van Nimwegen, anders Gerardus Noviomagus genoemd: 't zy eindelijk dat ze buiten den tuin der Katolijke Kerke opgevoedt zijn geweest, als Jacob Revius, in zijn *Deventer opgeheldert*, ja zelfs Arnoldus

dus Buchelius in zijne *Aanteekeningen over Heda en Beka*: alle die Schryvers, zeg ik, hebben *Bonifacius* na den H. *Willibrordus*, als deszelfs nazaat op den gemelden stoel, opgetelt.

Ondertuffchen nogtans valt over deze zaak al vry wat te twiften, en over en weer te zeggen: en J. Mabillon heeft dit gevoelen al over eenigen tijd bestreed en in zijne *Jaarboeken* ^a, en noch breeder in zijn *Voorberigt* ^b over *Bonifacius*; waar in hem de weg gewezen was door Willibr. Boffchaarts ^c, die het ook al overlang tegen heeft gesproken.

Waar omtrent dit vooreerst moet vast gestelt worden, dat Gregorius II. den H. Bonifacius Bisschop gewijdt heeft, doch zonder hem een vasten stoel te geeven.

Paus Zacharias, bygebragt by Otlonus, die ook het leven van Bonifacius heeft beschreeven, getuigt dat Bonifacius tot nu toe, dat is kort voor het jaar 751, geen Katedraale Kerk bedient heeft. ^d *Hincmarus* het zelve bevestigende, zeit dat Bonifacius 25 jaaren gearbeidt heeft zonder een Kardinaalstoel (1) te hebben. Volgens Mabillon is 'er een fout in het cyfer-getal 25, het welke ook staat in in den brief van Zacharias; en hy zou het

Allerhande Schryvers geven den H. Bonifacius op voor den nazaat van Willibrordus in den Bisschoppelyken stoel van Utrecht: dan sommigen, en voornamentlyk Mabillon (*Sec. 3. Bened. part. 2. pag. 97.*) kanten zich tegen het gemeene gevoelen aan.

^a tom. 2. *Aanal. Bened.*

^b in observat. *prævis in vitam S. Bonifacii auctore Willibaldo, sec. 3. Act. Bened. part. 2.*

^c *Diatrib. de primis Frisæ Apost. dissert. 150, 151.*

^d in *Epist. seu Opusc. 44. c. 20.*

het gaarn in 28 veranderen : want , zeit hy , Bonifacius is in 't jaar 723 Biffchop gewijdt: zoo moest hy dan al 28 jaaren in de Biffchoppelijke bedieninge gearbeidt hebben in 't jaar 751. wanneer Zacharias hem deezen brief fchreef; *Waar by hy de Kerk van Ments bevestigt tot een Metropolitaansche ofte moeder kerk, onder haar hebbende vyf steden, namentlyk Tongeren, Keulen, Worms, Spiers en Utrecht; en voorts de volkeren van Duitsland, die door zyne preeking het licht van Christus hadden leeren kennen.*

Door ver-
scheide
redenen.

Ondertuffchen verneemt men uyt een anderen brief van den zeiven Zacharias , die te lezen staat by *Ottonus* ^a, en geschreeven is in 't jaar 748. dat Bonifacius toen al Biffchop van Ments was : *Wy raaden uwe heiligheit, zegt de Paus, den stoel der heilige Kerke van Ments geensins te verlaaten.*

Zoo gevoelen dan de gemelde twee Schryvers dat Bonifacius in al dien tijd geensins geweest is de Biffchop, althans niet de eigen Biffchop, van Utrecht: te meer daar het tegen de kerkregels strydt twee Bifdommen teffens te bezitten ; en den Biffchoppen wel fcherpelyk bevolen wordt hun verblyf in hun eigen Bifdom te houden ; het welke hem om zyne menigvuldige reizen , en om de andere bezigheden van zyn predik-ampt, op die tyden onmogelyk is geweest.

Wel is waar dat Bonifacius , in zekeren brief

brief ^a aan den Paus Stefanus, voor af verhaalt hebbende hoe dat de H. Willibrordus na een arbeid van 50 jaaren die hy tot de bekeering der Vriezen besteedt had, den Bisschoppelyken stoel gevestigd heeft in een plaatsze genoemt Utrecht; en hoe dat hy tot den zwakken onderdom toe gepredikt hebbende, een mede bisschop tot verrigting van zyn ampt heeft aangestelt; dat hy, zeg ik, het volgende daar by voegt: *Als hy na veele jaaren levens naar den Heer gereist was, heeft Karolomannus, Vorst der Franssen, my dat Bisdome aanbevolen, om daar een Bisschop aan te stellen en te plaatzen, het welke ik ook volbragt heb.* Maar Bonifacius drukt niet uyt wien dat Willibrordus in zyne plaatsze heeft aangenomen, of wien dat hy zelf op 't bevel van Karolomannus tot Bisschop heeft aangestelt.

Voorwaar, zeggen sommigen, indien Bonifacius Bisschop van Utrecht waar geweest, zoo had hy daar geen Bisschop behoeven te plaatzen ofte aan te stellen, zoo als hy naar zyn eigen zeggen gedaan heeft.

En dewijl hy doch zelf verzekert dat hy zulks gedaan heeft, zyn 'er veelen van gedagte, dat 'er waarlijk iemand door Bonifacius tot Bisschop van Utrecht aangestelt is: en met dit gevoelen houdt het, onder meer anderen, *Vader Le Comte.*

Hen-

^a Die brief is geschreeven in 't jaar 753; en staat geheel in myne Voorberigten.

Wordt onderzocht wie dat 'er in Willibrordus plaatze aangestelt is.

Sommige zeggen, Dadanus en Eobanus,

anderen houden Adulfus voor Willibrordus nazaat;

Henschenius en *Papenbroek* ^a getuigen ook dat zy dit gevoelen toevallen: *het welke ook Serarius*, zeggen ze, *hoewel op een andere manier, in zyne aantekeningen op het leven van Bonifacius te verstaan heeft gegeven. Dan wie dat 'er door Bonifacius tot Bisschop is aangestelt, wordt niet uytgedrukt.*

Le Cointe meent dat het een geweest is van de genen, die in de Kerkvergaderinge van 't jaar 762., benevens *Bonifacius*, *Bisschoppen* genoemd worden; te weten *Edanus* of *Dadanus*; van wien men ook leest dat hy inderdaad in die Kerkvergaderinge van Hoogduitsland tegenwoordig is geweest: en voor dit gevoelen is ook *Serarius*. En als *Dadanus* tot *Bisschop* over de *Vriezen* gestelt was, zou *Eobanus* naar *Mabillons* ^b zeggen aanstonds door *Bonifacius* in zyne plaatze aangestelt zyn geweest.

Henschenius en *Papenbroek*, zooter voor-
noemde plaatze, als op den 17 Juny ^c, wil-
len dat *Adulfus* aan die van *Utrecht* tot *Bis-*
schop is gegeven.

Maar hier tegen komt *Mabillon* ^d ten strij-
de: *Want*, zegt hy, *in geene registers, 't zy van de Maastrigtsche, 't zy van de Utrecht-*
sche Bisschoppen, wordt van Adulfus gewaagt.
Utrecht,

^a in *Vita S. Bonifacii*, ad diem 5. Junii, tom. I. §. 11, pag. 455.

^b *Annal. Bened.* t. 2. l. 22. §. 68.

^c tom. 3. §. 2. n. 10.

^d in *observation, praevis ad vitam S. S. Adulfi & Bonifacii*, sec. 3. *Benedict.* part. 1.

tregt, dat ook, ten opzigt van Maastrigt, het Neder-tregt genoemd wierdt, heeft onder geen' eigen' Bisschoppen gestaan voor den tyd van Willibrordus, die laater geleest heeft als Adulfus. enz.

Daar tegen brengt Molanus a het volgende wederom in: Of schoon hy (Adulfus) niet gevonden wordt in de lijst der Utrechtsche Bisschoppen, zoo is het volgens het reeds gezeide waarschijnlijk dat hy by Willibrordus leven gebloeit heeft onder de Utrechtsche Medebisschoppen: ofte dat hy althans evente vore door den eenen of anderen Franschen Koning aan de Urtregtenaars toe geschikt is geweest tot hunnen Bisschop.

Na Molanus komt Henschenius in't veld, met deezeredeneeringe gewapend: *Waarom zal men met het eigen regt niet mogen gelooven dat Adulfus na de dood van Willibrordus tot Bisschop is aangesteld? Ofte wat kan tegen hem gelden de stilzwygentheit der Utrechtsche Schryveren, die doch geenen van beiden weeten te noemen, ja die 't minste gewag van den eenen of den anderen niet en maaken? 't welke mischien hier wyt ontstaan is, dat ze geen van beiden te Utrecht, (ja de eene verre weg, en al in Engeland,) begraaven zyn; en aldus daar geen gedeelte van hun lichaam achter gelaten hebben, 't welk mogt dienen ter bewaaring van hunne gedachtenisse, en tot aanwaking der ingezetenen om hen te vieren.*

¶ 5

Maar

a in Natal. S. S. Belgii ad diem 17 Junii, p. 122,

Pagi, die de
gemelde
gevoelens
tegen-
spreekt,
beweert
uyt ver-
scheidene
getuigenis-
sen dat de
stoel van
Utrecht, om
de koppig-
heit der
Vriezen,
ledig heeft
gegaan: en
dat Boni-
facius het
Mentsche
Bisdom
verlaaten,
en 't U-
trechtsche
aangenomen heeft.

Maar dit gevoelen, en dat van Le Cointe, wordt weer dapper aangetast door Antonius Pagi ^a, dewelke van deeze gedagten is dat de Utrechtsche Kerk by-na volle 14 jaaren, ter oorzaake van de koppigheid der Vriezen, en hunne weerbarstigheid tegen het Christen geloof, zonder Bisschop is geweest; en vorders geloofst dat Bonifacius in 't jaar 753 het Bisdom van Mets afgegaan heeft aan Lullus, en 't Utrechtsche Bisdom aangenomen. *Doch hier staat wel te letten, zeyt Pagi, dat Bonifacius in 't jaar 753, voor den 23 Mey, het Aartsbisdom van Ments afgegaan heeft aan Lullus, en dat van Utrecht aangenomen. . . en dat hy Eobanus gekozen heeft tot zynen Mede-bisschop.* Hy steunt onder anderen op de getuigenis van den H. Ludgerus, leerling van S. Gregorius Bisschop van Utrecht; dewelke de Utrechtsche Bisschoppen in de Levens-beschrijvinge van dien Heilig optellende in deezer voege spreekt: *Als de Aartsbisschop Willibrordus in eene plaatze die Utrecht ofte anders Wiltenburg genoemd wordt, uyt dit leven tot den Heer gereijst was, zoo is in zijne plaatze gevolgt de H. Bonifacius, Aartsbisschop en Martelaar.* Dit zelve beweert hy met twee opene brieven, die Pippinus Koning van Vrankryk in 't jaar 753 ten behoeve van S. Maartens Kerke te Utrecht heeft verleent, en die by J. Beka en Le Cointe aangehaalt worden: in den eersten de-

dezer brieven wordt Bonifacius genoemd *Biffchop der stad Utrecht*, in den tweeden, dewelke van Mabillon voor wel zoo egt en onverdigt gehouden wordt, staat hy vermeldt als *Aartsbiffchop en Toeziender van S. Maartens Kerke*. Hier mag men byvoegen de volgende getuigenis van Willibaldus, die ten tyde van Bonifacius geleest, en des zelfs leven beschreeven heeft; in het welke hy getuigt: *Dat dezelve Bonifacius, om zijnen zwakken ouderdom te verligten, Cabanus ofte Eöbanus in zijne plaatze tot Biffchop over de stad, die Trecht genoemd wordt, heeft aangestelt*. Het zelve geeft Othlonus, een ander beschryver van Bonifacius leven, schier met de eigen' woorden omtrent het einde van zyn eerste boek te kennen.

Wy hebben noch een anderen beschryver van Bonifacius leven, zynde geweest een bedienaar der Utrechtsche Kerke, die het leven en de marteldood van dien Heilig, volgens het zeggen der Bollandisten ^a, by-na op den zelve tyd beschreeven heeft te Utrecht, als Willibaldus daar mede bezig was te Ments, uyt wiens beschryvinge de Lessen voor de Getyden der Utrechtsche Kerke, die in 't jaar 1508 en 1518, gedrukt wierden, genomen zyn geweest, en uyt wiens eige woorden Joannes a Leidis by-na zyn derde boek gansch en geheel heeft opgesteld; Deeze Schryver zegt dan ^b met duidelyke en verstaan-

^a ad diem 5 Junii.

^b n. 12.

Waar by
wy noch
andere be-
wijs-stuk-
ken voe-
gen.

staanbaare woorden dat *De H. Bonifacius, als hy den Heere in het Bisdom van Ments een zeer lange reeks van dagen gediend had, en hem het overlijden van den allerheiligsten Bisschop Willibrordus veropenbaart was. . . . aanstonds over de wateren van den Rhyntroom naar de stad Utrecht, daar hy zeer wel bekend was, is gevaaren.*

Het welke noch al vorder bekragtigt wordt uyt een anderen Schryver, die ons door de Bollandisten ter gemelde plaatze uyt drie handschriften medegedeelt wordt, en die ook van Mabillon gevonden is in een oud handschrift van Kompiegne: deeze schrijft dan dat *De H. Bonifacius na S. Willibroords dood een ruimen tijd gebleeven is in 't zelve Bisdom, bezig zynde met het voedzel des Goddelyken woords aan het wreede volk der Vriezen mildelyk uyt te reiken, en met de eerste be- ginselen des geloofs, die door Willibrordus ver- kondigt waren, door de hulp der heilige pree- kinge te bevestigen. . . . En toen, zoo als wy ter zelve plaatze leezen, heeft de H. Bonifacius, als een voorzigtig bewindhebber die voor zyne toebetrouwde kudde bezorgt is, den H. Gregorius tot Harder over de Utrechtsche Kerk aan- gestelt.*

En wy be-
suiten dat
Bonifacius
na Willi-
brordus
dood, niet

Uyt al het gezeide, en uyt meer andere bewys-stukken tegen malkander vergeleeken, besluyten wy met de Bollandisten ^a, dat Bonifacius gehouden wierdt voor Aarts-bis-
schop

^a als boven §. II. pag. 455.

schop van Utrecht, en dat Aarts-bisdom ook in eigen persoon heeft geregeert: maar, dat hy, op den zelve tyd een Apostolisch en algemeen Aartsbisdom blyvende, en daar door dikwils genootzaakt zynde buiten zyn eigen Aartsbisdom te reizen, de bestiering van 't zelve over gedaan heeft aan den H. Gregorius, als zynen algemeenen Vikaris; een man die om de heiligheit zyns levens, en om zyne afkomst uyt Koninklyken bloede, van een ieder wel gezien en geacht was: doch zodaanig dat hy daar en boven om zynen zwakken ouderdom te verligten, Eobanus tot mede-bisshop heeft aangenomen.

Wy gaan het leven van deezen heiligen Bonifacius Aartsbisshop en Martelaar, het welke Mabillon in zyne *Jaarboeken der Benedictynen* uyt de gemelde Schryvers, en ten deele ook uyt de Brieven van Bonifacius, getrokken heeft, byna met zyne eigen woorden vertoonen. (2)

alleen door
eige be-
weeging,
maar ook
uyt last van
Karolo-
mannus, den
last van de
Utrechtsche
Kerke op
zich geno-
men heeft;
(zoo als
Emmius
in 't vierde
boek der
Vriessche
geschiede-
nissen be-
ruigt) en
voor Aarts-
bisshop
van Utrecht
gehouden
is geweest.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Wat een Kardinaal-stoel is , hebben wy boven al aangewezen , spreekende van de zendinge door Egbertus gedaan. Te weten een Kardinaal-stoel , een Kardinaal kerk , enz. is een Bisschoppelijke zetel , ofte een kerk , daar iemand als eigen Bisschop of Harder over gestelt is.

2. Wy hebben by deeze verhandeling van den Heer Auteur niets by te voegen ; dewijl hy alles zoo naaukeurig ophaalt en de bewys-redenen tegen malkander zoo regelmatig vergelijkt , dat het water in de Zee zou gebragt zyn , daar eenige opmerkingen aan te hangen. Wy besluyten dan met hem dat *Bonifacius* waarlijk de opvolger van *Willibrordus* is geweest , en dat de duidelijke getuigenissen van Ludgerus , die kort na hem gevolgt is , van Koning Pippinus die daar in niet kan gemist hebben , en van de andere bygebragte Schryvers dit proces volkomentlijk uytwijzen en besliffen.

S. BONIFACIUS
2°. Archiepiscopus Ultrajectensis.
Se sancto Codice te xit.

5 July

DE H. BONIFACIUS

Gehouden voor den tweeden Aarts-
bisschop van Utrecht.

Win.

Geboorte
van Win-
fridus.

Zyne Va-
derland.

Zyne zucht
tot de god-
vrugtigheit
van kinds-
been af.

Winfridus, naderhand ook Bonifacius ge-
noemd / een Engelsman van Saksischen
bloede / is in 't land der West-Saxen /
maar niet in Ierland gebooren. Dat hy van
Engelsche ouders gebooren is blijkt genoeg uit
Wandelbertus: en Bonifacius zelf getuigt dat hy
in Saxen (1) ober Zee leggende gebooren en
groot gemaakt is. De ongenoemde Schryber
van zijn leven geeft booz dat hy van adelyken
huyze gesproten soude zyn: doch wy vinden by
de oude Schrybers geen gewag van zyne ouders
ofte bloedverwanten / behalven dat ze spreekon
van een zekere Nonne / met naame Leogbita,
of Lioba, die dooz hem uit Duytsland out-
boden is / en van zyne maagschap was. Hy
was noch pas bys jaaren oud / wanneer hy zy-
ne gedagten met meerder ernst / als die jaaren
medebragten / al liet speelen op het kloosterlyke
leven; hebbende de gewoonte van de Priesters
en Geestelyken / ja de leeken zelf / zoo dikwils
als 'er eenigen aan zijn vaders Doy en huys
quamen / ober zaaken vanden Hemel en van de
Zaligheit te onderbragen. De lust tot het kloo-
sterlyke leven groeide allenskens in hem aan;
en wel des te geweldiger / hoe dat zijn vader /
die hem boven zyne andere kinderen benemde /
daar meer tegen had. Maar als de zelve om
een zwaare ziekte / daar hy mede bezogt wierdt /
het ja-woord had gegeeven / wierdt het kind ge-
leidt naar het klooster Escanastre, staande ou-
der de bestieeringe van den eerwaardigen Abt
Wolfardus; en is aldaar naar den eysch des kloo-
sterlyken regels (2) Gode opgedragen.

Als hy noch maar een kind van seven jaaren
was / gloeide reeds in zijn hert een wonderc
zucht tot de wetenschappen / en tot het leezen.

Gen

Ten dien einde wierdt hy dan gezonden naar het Klooster van Nutselle, alwaar het bestier in handen was van den zeer heiligen Abt Winberchtus. Van de jongeling stak zich zodaanig niet in de boeken / of hy nam alle zijne boordere pligten in 't waaken en 't bidden bestiptelijk waar / en oeffende zijn lichaam / volgens de instelling van den heiligen Vader Benedictus, door den dagelykschen arbeid. In 't kort is hy van leerling meester geworden / en bequaam geweest om anderen te ondertwijzen / en op het spoor der deugden te geleiden: hoewel dat hy het Predikant niet heeft willen bekleden voor zijn dertigste jaar / wanneer hy tot de Priesterlijke waardigheid verheven is. Ten dien tijde boerde Ina het gebied over de West-Saxen / onder koningsregeeringe een zekere opschudding gereezen is onder de ingezetenen / dewelke de Bisschoppen nootzaakte by een te komen / tot strenning der opwellende beroerte. Doch op dat Bertwaldus Martz-bisschop van Kautelberg niet 't ontzede zoude zijn / en klagtig vallen dat zulks buiten zijne kennis en toestemming geschiedt was / is Bonifacius, die pas Priester was gewijdt / niet 't eenpaarig oberleg der gansche vergaderinge berhooren geweest om die zaak by den Martz-bisschop te gaan verschoonen. Hy wierdt ten dien einde door zijnen Abt Winberchtus, mitsgaders door Wintra Oberste van 't Klooster te Disselburg, en door Beerwald Oberste van 't Klooster te Glassenburg, door den Koning en de Vergaderinge gezagt. Dezen last dan onthangen hebbende is hy naar Kautelberg gereist; en heeft denzelven aldaar gelukkig uptgeboert. Het zelve is niet geschiedt voor het jaar 705. wanneer Hemgillus Abt van Glassenburg overleden zijn.

Zyne klooster-belof-ten.

Zyn Priester-schap.

Zyne eerste daaden.

de tot zijnen nazaat heeft geliregen den gemel-
den Berwaldus.

Wordt te
raade zyn
Vaderland
te verlaa-
ten, omnaar
Vriesland
te trekken.

Omtrent het jaar 715. ^a liet Winfridus zijne
gedagten gaan ober het verlaaten van zijn va-
derland / eensdeels om het gezelschap van zijne
ouderz en bloedberwanten te ontwijken; ten an-
deren / om den Heidenen die in de duisternisse en
schaduwte des doods zaten / het Goddelijk woord
te verkondigen: waar ober hy ook raad gepleegt
heeft met zynen oberste / den Abt van Nats-
celle. Hy heeft van den zelbe eindelyk na veel
woorden en wederwoorden oorlof verworven om
te vertrekken; ja Winbertus heeft hem noch
twee reis- genooten gegeven / en alles dat tot
zijne reis noodig was mildelyk bezorgt / wen-
schende hem byders allerhande heil en zegen.
Dooz deeze hulp-middelen gestijft / is hy aller-
eerst te Londen / een deftige koop-stad / aange-
komen; van daar den Cheemz met de zijnen
af-baarende / is hy yst Byzantje in Zee gesta-
ken / en met een boozspoedigen wind aangeland
te Duurstede, een stad van Vriesland / alwaar
hy zich eenigen tijd opgehouden heeft. Maar
dewyl'er van den kant der Heidenen een zwaar
ontweer aan't zwellen was tegen de Christenen
ter gelegendheit van den oorlog tusschen Rad-
bodus en Karel, wierdt hy genootzaakt yst die
plaats te wijken; en heeft zich begeeben naar
Utrecht, welke stad toen behoorde tot het zwinde-
lyke Vriesland / staande toen ter tijd onder't
gebied van Byzantje. Deeze stad heeft ook al
de woede van Radbodus moeten bezuuren / zoo
wel als al het onderhoorige landschap / het wel-
ke dooz't geweld zijner verbolginge verwoest en
schier tenemaal vernielt is geweest; dermaate
dat

Hy landt
te Duur-
stede aan.

^a J. Mabill. t. 2. *Annal. Bened. lib. 20. §. 1.*

dat de dienaaven des Heere verjaagt en verstrooit
 wierden; en de dienst der afgoden / alwaar die
 afgeschast en uytgeroert was / wederom 't hoofd
 heeft boven gestoken. Als Radbodus op zekeren
 tijd te Utrecht gekomen was / heeft Winfridus
 eens willen bezoeken wat dat hy in zynen boe-
 zem dzoog / en of hy van hem verlof had te ver-
 wachten / om het Woord Gods in die gewesten
 te verkondigen. Maar als hy gemerkt had dat
 'er aan dien trotzen Dozst geen zalf te strijken /
 en zyne koppigheid niet te herzetten was / heeft
 hy die dozre landen / daar de geestelijke brugt-
 baarheit geen vat op had / verlaaten / en is we-
 der naar zyn vaderland gekeert / na den gan-
 schen zomer tot midden in de herfst aldaar zou-
 der brugt overgebragt te hebben.

Maar hy
 keert van
 daar weder
 naar zyn
 Klooster.

Zijnde dan weder in het Klooster van Nuts-
 celle aangekomen / heeft hy de Broeders gansch
 verstaagen gebonden over de aanstaande dood
 van den Abt Winbertus. Als die nu ontslaapen
 was / liepen alle de stemmen hier op / dat 'er
 niemand waardiger was als Winfridus, om de
 plaats van den overledenen te bekleeden. Win-
 fridus alleen streefde de begeerte van hem allen
 tegen / en voedde weer de gedagte van zyn land
 andermaal te verlaaten / en het Goddelijk woord
 onder de uyttheemfche Volkeren to gaan ver-
 breiden.

Maar van de uytboerlinge deezer gedagte
 wierdt hy noch eenigermate wederhouden door
 zyn medelyden met die vaderlooze Broederen /
 die over hem verlies kerinden en jammerden / en
 zich lieten voozstaan dat Winfridus hunne ee-
 nigste hoop en troost was. Aldus dan in 't naau
 zijnde heeft hy bezogt dat die troosteloze kuds-
 de van een anderen Harder voozzien wierdt door

Daniel Biffchop van Venta ofte Wincefter, de welke te weeg gebracht heeft dat 'er een man van goeden inbozft / met naame Stefanus, tot Abt ober die vergadering aangestelt wierdt. De zaken dus bemiddelt zijnde / heeft Daniel onzen Winfridus, die doch met alle kragt op reis wilde / met twee boorzpraak-brieven (3) laaten vertrekken : de eene was een algemeene brief / en was gerigt tot alle menschen : de andere hield aan den Roomfchen Paus Gregorius II, dewelke in dit loopende jaar 715 / en niet in 't boorzgaande / gelijk Le Cointe *a* tegen Baronius bewijst / tot nazaat van Konstantinus was gekozen. Doch vermits doeze tweede reis van Bonifacius wat laater voorgevallen is / moeten wy het verhaal daar van ook noch wat uytstellen.

Want dezelve is in 't afgaan van de herfft des volgende jaars 716 uyt Drieland weder in zijn vaderland gekeert / en heeft den winter die reeds boorzhanden was met het gansche volgende jaar aldaar geseeten : en is niet boorz de herfft van 't naast - volgende jaar 718. naar Rome gereist.

b Ik weet niet te recht of Winfridus (na zijne Biffchoppelijke wijding Bonifacius genoemd) zich in Drieland ophieldt / als hy aan Eadburga Abdiffe / zoo als het schijnt / op het eiland Teneth, een brief geschreeven heeft ober de gezigten van dien verreezen Monnik / dewelke kort te hooren in het Klooster van de Abdiffe Milburga, te weten in dat van Wenlok, overleeden zijnde / naderhand weder levend was geworden / zoo als hy eerst uyt de eertwaardige Hildelita Abdiffe van Berkingen, en naderhand uyt den verreezen broeder zelf, die onlangs zoo als

Hy schryft
aan de Ab-
dissa Ead-
burga.

a ann. 715. n. 54. &c.

b dezelve als boven.

als hy schryft van over zee in die landen aangekomen was / had verstaan. In die beropenbaarlingen of gezigten worde gemaakt van Ceolredus Koning der Merciers / ten tijde van die gezigten noch in 't leven zijnde : Aan wien de Duivels, na dat ze eerst de bescherming der goede Engelen, die zyne misdaaden poogden te bedekken afgeweert hadden, een schrikkelyke en schendige menigte van schelmstukken verweeten, om dewelken hy in de allervervaarlykste kerkers der helle stond opgesloten, en in der eeuwigheit gepynigt te worden.

Doch wanneer Winfridus dezen brief schreef / was Ceolredus reeds overleden / als blijkt uit de volgende woorden van den zelven brief : De daar op gevolgde en schielijke dood van dien ondeugenden Koning heeft de waarheit van 't gene wegens hem geopenbaart was doen blyken. Maar uit het Noort-begryp van Beda hebben wy dat gemelde Koning gestorven is in 't jaar 716. Wilhelmus Malmesbury voegt 'er by dat hy pas acht jaaren geheerscht hebbende een ontydige en ellendige dood gestorven / en te Lichtfeld begraven is : nalaatende tot zynen erfgenaam Ethelaldus, den nancef van Penda, uit des zelfs broeder Alwius, dewelke den rijksstaf in een diepe rust en langen tijd, te weten 41 agter een volgende jaaren, gevoert hebbende, eindelyk van zyne onder zaaten omhals is gebragt.

^a Als de herff van dit jaar 718 over 't hoogste was / is Winfridus uit Britanje 't zeil gegaan / om naar Rome te trekken / en van Gregorius II magt te verzoeken om het geloof in Duytsland te gaan prediken. Op zijn vertrek heeft Daniel Bisschop van Venta onder de West-Saxen

Reist uit
Britanje
naar Rome.

Saren hem / zoo als wy boven al gezien hebben / twee brieven van voorszpraak mede-gegeeven; maar van de ene bewonden of gesloten was / en hieldt aan den Paus Gregorius : de andere geschikt was aan alle Koningen / Vorsten / Bisschoppen / Abten / Priesters / en vorders aan alle geloobigen : maar in hy / het voorbeeld van Abraham en Loth voorgestelt hebbende / hen allen vermaant om den godsdienstigen Priester en dienaar des almachtigen Gods Wintrithus, en zijne gezellen / met betrouwen op de goddelijke belofte / en op hoop van de hemelsche vergeldinge / met alle mogelijke liefdaadigheid te onthangen. Deze brief staat de derde onder de brieven van Bonifacius : maar die aan den Paus Gregorius geschikt was / wordt vermist. Winfridus met deze brieven gewapend is uit de haren van Londen met een schuit aan de zee gebaaren; alwaar hy t'scheep gegaan zijnde aangelandt is te Quentavicum, en heeft daar zijne reis-genooten ingewacht. Als ze allemaal by een waren / zijn ze veele Kerken van Frankrijk, die wegens reliquien der Heiligen vermaard waren / gaan bezoeken / om hunne gebeden aldaar tot Godt te storten / en hunne reis aan hem te bevelen. Ze kromen eindelijk aangelandt / zijn ze naar S. Pieters Kerck gegaan / om vergiffenis van hunne zonden te verzoeken / en hebben aan dezelve Kerke verscheide vereeringen gedaan. Eenige dagen daar na is Winfridus den Paus gaan spreken / en heeft hem de reden van zijne komste bekend gemaakt / en de brieven van den Bisschop Daniel ter hand gestelt. De Paus dezelve gelezen hebbende heeft Winfridus vriendelijk onthaalt / en dikwils ter gehoor toegelaaten / tot dat het bequaam weer zonde worden om op reis te gaan.

Hy gaat
by den
Paus,

Als

^a Als de Maey van 't naast-volgende jaar nu
 booz de deur stond / is Winfridus na het ont-
 hangen van der Pausselijken zegen naar Duits-
 land afgevaardigt / met brieven van gemelden
 Paus / houdende aan den Godsdienstigen Prie-
 ster Bonifacius: dewelken Adrianus Valefius, zoo
 als hy zelf schryft / booz verdagt zou gehouden
 hebben / ten waar dat Paus Zacharias zelf in
 zynen brief aan Bonifacius dezelve door zyn ge-
 zag bekrachtigde.

van wien
 hy naar
 Duitsland
 gezonden
 wordt.

Want, dus spreekt Valefius, wat had Grego-
 rius aan Bonifacius te schryven die by hem tegen-
 woordig was, en by hem in eigen persoon raad
 pleegde? En waarom heeft hy hem op zijne reis
 niet liever brieven van voorspraak aan de Vorsten
 mede-gegeeven? Van dit kan ligt beantwoordt
 worden / te weten dat zulks geschiede op dat hy
 door het vertoonen van 's Paus brieven zijne
 zending zoude betwijzen.

Hier kan men aanmerken dat die brief niet
 hieldt aan Winfridus maar aan Bonifacius: het
 welk een blyk is dat de Paus toen zynen naam
 heeft veranderd / en hem in de plaats van Win-
 fridus, Bonifacius heeft genoemd; welke nieuwe
 naam betekende zoo veel als weldoende, 't wel-
 ke gewisselijc een hoopteken is geweest / en een
 duidelyke booz-bedeuting behelsde / die door zij-
 ne volgende werken genoegzaam is waar ge-
 maakt. Deze brief is geschreeven den 15
 Maey / in het derde jaar der regeeringe van
 Keizer Leo, in de tweede indictie, dat is in 't
 jaar onzes Heere 719. Daar in schryft de Paus
 dat het godvuytig boozneemen van Bonifacius
 en zyn oprecht geloof verdiende / dat hy hem tot
 zijne mede-hulp in 't verkondigen van Gods
 woord

woord zou gebruiken : aangezien dat hy van jongs af de H. Schriftuur had bestudeert ; en ook baardiger en bereidwilliger was / om het ta- lent dat hem was aanbeholen / te vermeerderen / en ten dienste van anderen in 't werk te stellen. Dierhalve dat hy nyt naame van den H. Petrus, Pyns der Apostelen / tot wien hy zich als tot het hoofd der Kerke begeeven had / hem ge- biedt / dat hy aan alle de volkeren die noch aan den dienst der afgoden gehegt waren / zoo veele als hy 'er kon opzoeken / het Christen geloof zal hebben vooz te draagen ; ende de niento-be- keerden volgens de Roomsche wijze / (dat is naar 't formulier der plegtigheden van de Room- sche kerke /) te onderwijzen.

Bonifacius deeze brieven onthangen hebbende is vooz eerst gegaan tot Luitprandus Koning der Lombarden, die hem vriendelyk onthaalde : van daar is hy over de Alpes getrokken / en ging Beieren en Duitsland bezigtigen : hy bezogt ook 't landschap van Thuringhen, alwaar hy zich eenigen tijd ophieldt / om de zeden en de levens- manier van dat volk te leeren kennen ; en heeft aldaar alle de Doxten van dat landschap op het pad des geloofs gebragt / en alle de Prieesters die van een ondeugend leven waren / bekeert. (4)

Als hy van daar naar Byzankryk gereist was / en aldaar de dood van den Doxst Radbodus ver- staan had / is hy naar Driesland getrokken / om dat volk dat naar de preekning van 't Evan- gelie verlangde / dooz het boedzel van 't Godde- lijke woord / 't geen hy vooz deezen al betracht had / eindelijk te verquistaken. De daad is op zyne wensch en begeerte van zelfs gebolgt / vooz namentlyk dooz de gunst en hulp van den Doxst Karel, wiens gebiedt over de Driezen dooz de pood

Hy bezig- tigt de vol- ken van Beierland, Duitsland en Turin- gen.

Na de dood van Radbo- dus trekt hy naar Vriesland in 't jaar 719.

dood van den Doyst Radbodus al byn vaster en
 bestendiger was geworden. Aldus is hy in die
 gewesten de mede-hulper geworden van den zeer
 heiligen Bisschop Willibrordus, die daar al ober-
 lang tot vereyging van dat heylzaame werk in
 den brand had gestaan: hy heeft daar veele af-
 goden-tempels om verre gewoopen / in der zel-
 ver plaatze Christene kerken opgeregt / (5) en
 den Heere een menigte van volk aangewonnen.
 Op deezen tijd moet geschreeven zijn de brief
 van Bugga aan Bonifacius, staande op de vijf-
 en-dertigste plaats onder Bonifacius brieven /
 met dit opschrift: Aan den eerwaardigen dienaar
 Gods Bonifacius, of Winfridus, een man in
 veelerhande geestelijke gaven uytsteekende, en
 een zeer waardigen Priester des Heere. Uyt welk
 opschrift wy verstaan / 't geen we boven al ge-
 zeit hebben / dat Winfridus vooz zijne Bisschop-
 pelijke wijding noch met een anderen naam / te
 weten met dien van Bonifacius, dooz den Paus
 hereert is geweest. In deezen brief wenscht
 Bugga hem veel geluks / en dankt Godt / Dat
 hy hem in het doorreizen en doorkruissen van on-
 bekende landen zeer genadig heeft geleidt, zoo
 als zy uyt het schryven van zijne Heiligheit (6)
 had verstaan. Daar by dat hy den Bisschop van
 den glori-rijken, dat is van den Roomschen Stoel
 tot het vergunnen van zijne begeerte had bewo-
 gen. Daarenboven dat hy den vyand der Katolij-
 ke Kerke, te weten Radbodus, in zijne tegen-
 woordigheid ter aarde gevelt had. Ten laatste,
 dat haar in eenen droom veropenbaart was, hoe
 dat hy in die landen een grooten en schoonen oegft
 des Heere stond intezamelen, en menige schoo-
 ven van heilige zielen ter schuure van den hemel-
 schen Koning in te voeren. Zy voegt daar by dat

Hy helpr
 den H. Bif-
 schop Wil-
 librordus.

Brief van
 Bugga aan
 Bonifacius.

zy de beschryvingen van het lijden der Martelaren, daar hy om geschreeven had, noch geenfins had konnen bekomen : maar dat ze zijn verzoek zou volbrengen zoo ras als 't haar mogelijk zoude zijn. Zy verzoekt ook op haare beurt van hem, voor eerst, dat hy haar gelieve te zenden de verzamelingen uyt de H. Schrift, die hy haar be- looft had ; ten anderen, dat hy eenige Missen gelieve op te offeren voor de ziele van iemand haarer bloedvrienden, onlangs overleden, die haar zeer lief en waard was geweest. Op het einde schrijft ze dat ze hem vijftig schellingen en een outaars-kleed zendt, en dat ze de genegenheit wel zou hebben om grooter schenkaadjes te doen, indien 't maar in haar vermogen was.

Waar uyt
blykt wat
voor verce-
ringen dat
Bugga aan
hem ge-
zonden
heeft;

Dit is ongetwijfelt de Abdiss Bugga, aan de- welke twee brieven / onder de brieven van Bo- nifacius, gebonden worden / te weten de tweede en de twintigste. Maar 't is op geen van die twee brieven dat Bugga hier antwoordt. Of dee- ze Bugga nu is de Abdiss Heaburg ofte Bugga, die met haare moeder Eangitha, insgelijks Ab- disse / den acht-en-dertigsten brief aan onzen Bonifacius geschreeven heeft / al heeft het al groo- te schijn van waarheit / zou ik egter niet dur- ven verzekeren.

en wat de
bezigheden
van den
heiligen
Bonifacius
zyn ge-
weest.

Maar uyt dezen brief bespeuren wy wat dat de bezigheden van dien heiligen Geloofs- preeker zijn geweest; namentlijk het leezen van de Hei- lige Schrift en van het lijden der Martelaa- ren / door welker voorbeeld hy onderweezen en gestijft wierdt om de marteldood ook 't zijner tijd te onderstaan. Hierom is het dat hy in zij- nen 28. brief van de Abdiss Eadburga verzoekt dat ze door den Priester Eobanus, ten dien einde door hem derwaarts gezonden / de brieven van
zijnen

zijnen Heere den Apostel Petrus in goud laat
 uytſchryven / wullende dezelve altyd booz ooz
 gen hebben / en ook booz 't gezigt der bleeffche-
 lyke menſchen onder het preken ten toon ſtel-
 len. En noch tegenwoordig word'er in de Sacri-
 ftye van Fulden een boek bewaart / behelzende
 de hzieben van den H. Apostel Paulus; welk boek
 Bonifacius by zich had / als hy booz 't geloobe
 gedoodt wierdt.

^a In 't jaar 723 is Winfridus of Bonifacius, die eertijds booz Luitprandus te Pavye met alle beleefdheit onthaalt was geweest / uyt Dries-land naar Hefſen-land gereist / om het geloof aldaar uyt laſt van den Paus te prediken. Willibrordus was daar tegen / in wiens gezelfchap Bonifacius de drie boozgaande jaaren tot groot boozdeel van den Chriſtelijken Godsdienſt geſleeten had : en die oude en eerwaardige man doelde daar op dat Winfridus tot zynen nazaat aangefelt zou worden. Maar hier tegen bragt Bonifacius zyne jonge en ongeoeffende jaaren / en zyne onbeguaamighreit in / doende ook gelden het gezag van den Apostoliſſchen Stoel / die hem tot prediker afgezonden had om de volkeren van Duytſland in 't geloobe te onderwijzen. Beh- vende van ter nauwer nood zyn affcheid van Willibrordus gekreegen / heeft hy zich naar de Hefſen, anders Katten genoemt / begeeven : en heeft daar twee gebroeders / Dieticus en Dierol- fus, die het gebied ober dat volk woerden / en die den dienſt der afgoden met den ſchijn van den Chriſtelijken Godsdienſt verbloenden en ver- mengden / en een grutzaam mengelmoes van die twee godsdienſten maakten / van die heiligſchen- derpe afgetrokken / en tot een opregt en onber- valsche

Bonifacius
 Vriesland
 verlaaten-
 de, trekt
 naar Thu-
 ringen om
 aldaar te
 preken :
 na dat Wil-
 libordus,
 die hem tot
 zynen na-
 zaat be-
 geerde, hem
 bezwaarlyk
 verlof had
 gegeeven
 om te ver-
 trekken.

^a Ibid. tom. 2. lib. 20. S. 55.

balscht Christen geloof bekeert: naar welker voorbeeld de onderhoorige volkeren / ziende den weg der zuivere waarheit nu open staan / ooft diergelijke doolingen en bygeloobigheden temaal verwoopen hebben. En op dat de bygt zijner preekinge in zijn afweezen niet mogt verdoren of vergipnen / heeft hy te Omenburg een klooster gestigt / en daar al een redelyke vergadering van broederen geplaatst / (7) op dat de zelven de godbygtigheid en het geloof / ^t welcke hy daar geplant had / door hunne zorg zoudten aanweeken en opkoeften. Ja hy heeft op de upterste paalen van Hessen-land, al naar de Saxen toe / veele duizenden van menschen van de Heidensche by-geloobigheid bekeert / en door den heiligen Doop afgespoelt. (8) Hy oordeelde dat het niet ondienstig soude zijn den Paus van den gelukkigen voortgang des Christene geloofs te verhuittigen; en hy heeft ten dien einde een van zijne mede-gezellen / met naame Binnas, naar Romem afgebaardigt / om aan Gregorius II verslag van alles te doen / en den zelven over verscheide twyffelingen / die hem in 't werck zijner zendinge belemmerden / te onderbjaagen.

De Paus door deeze tijding verheugd heeft Winfridus in eigen persoon op-ontboden / ten deele om zelf verslag van zijne zendinge te komen doen / ten deele om Bisschop gewijdt te worden / en aldus met meerder luister en gezag tot voortzetting van zijn predik-ampt naar Duitsland weder te keeren. Winfridus te Romem aangekomen heeft den Paus in alles volle voldoening gegeven: en na dat hy reden van zijn geloof gegeeven had / is hy door 't Pausselyk gezag gedwongen geweest de genade der Bisschoppelyke wijdinge niet te weigeren. Hy is dan op S. Andries dag /

Den Paus van zyne gelukkige verrichtingen verstandigt hebbende,

wordt hy door den zelve naar Romem ontboden, en Bisschop, doch zonder een vasten stoel, gewijdt.

dag / den 30. November / door den Paus zelf
 Biffchop / doch zonder aantwizinge van een va-
 ften ftoel / gewijdt : en heeft den naam van Bo-
 nifacius, die hem te voore zoo nu zoo dan al ge-
 geeben wierdt / hoorz goed en hoorz altijd ontban-
 gen. En op dat hy te vaster verpligt zoude zijn
 het opregt geloof te bewaaren / en den Apofto-
 lifchen Stoele onderdaanig te blijven / is hem
 aan S. Pieters graf / in 't sebende jaar van Kei-
 zer Leo, en in 't tierde van Konftantyn, Leoos
 zoon / een eed afgebodert / waar by hy beloof-
 de : Noit nochte noit van het Christene geloove
 te zullen afvallen, maar aan den H. Petrus, aan
 Gregorius zijnen Stadhouder, (dus wierden de
 Pauzen genaemt) en aan des zelfs nazaaten in al-
 les getrouwigheit en onderdaanigheit te zullen
 bewijzen. Vorders dat hy de Biffchoppen, die
 van de instellingen en van de tugt hunner voor-
 zaaten mogten afwijken, zou vlugten, ja ook
 zoo 't hem mogelijk waar, beteugelen, ofte aan-
 ftonds aan den Paus aanbrenge. En by zoo verre
 dat hy hier quam tegen te doen, wenscht hy ge-
 ftraft te worden. Als Bonifacius deeze verklaa-
 ring gedaan had, heeft de Paus hem een boekje
 der Kerkelijken Instellingen ter hand gestelt / om
 zoo wel zijne Geestelijcheit als de volkeren daar
 by ober gestelt zoude worden / volgens dezelve
 instellingen te onderrechten. Daar op heeft de
 Paus door brieven / in 't zelfde jaar den eersten
 December geschreeven / hem hoorz eerst bevolen
 in de gunst van Karel, Hartog der Franssen / zonder
 eenig gewag van Theodoricus te maaken : en den
 zelven Karel gebedden dat hy een man die van een
 beproefd geloof en godbzugtigheit was / en die van
 hem Biffchop gewijdt was / en gezonden wierdt
 om aan de ober-rijnsche volkeren het Ewange-
 lie

De naam
 van Boni-
 facius word
 hem voor
 goed en
 voor altyd
 gegeven.

Hy worde
 door ede
 verpligt
 om aan S.
 Pieter, en
 zyne naza-
 ten, trouw
 en onder-
 daanigheit
 te bewy-
 zen.

Zyne te
 rug reis
 naar Duits-
 land met
 Pauffelyke
 voorfpraak
 brieven.

lie te verkondigen in alles de hand zou bieden /
 en hem tegen alle vyanden / die Karel door Gods
 hulp ten onder magt brengen / zorgvuldiglyk be-
 schermen. Dezelve Paus heeft noch andere brie-
 ven geschreeven aan de Bisschoppen / Priesters /
 Diakenen / doozlugtige Hartogen / ernsthaf-
 tige Landvoogden / aan de Graven / nitsga-
 ders aan alle Christenen / hen vermaanende
 Bonifacius wel te onthaalen / en hem van reis-
 geld en noodige mond-kost te voorzien. Daar
 benevens priyst hy de Doozlugtige Mannen
 Asolfus, Godolaus, Wilarius en Alvordus, Thu-
 ringers van geboorte / en daar benevens al-
 le de Christenen van 't zelve landschap /
 dat zy door de Heidenen tot het bieren der af-
 godische beelden gedrongen zijnde / volmondig
 en standvastelyk hadden verklaart / lieber te wil-
 len sterben als het Christen geloof te ontheil-
 gen : en hy moedigt hen vorders aan om den
 Bisschop Bonifacius, den welke hy hun quam te
 zenden / altyd onderdaanig te blyven. Al op den
 zelve tyd heeft Gregorius geschreeven aan alle
 de Thuringers in 't algemeen / te weten dat hy
 den heiligen Bisschop Bonifacius tot hen afge-
 zonden had / om hen in 't Christene geloof te
 onderreegen / en door den heiligen Doop van
 hunne vuiligheden te zuiveren ; den welke zy zul-
 len moeten aanhooren / en als hunnen Vader
 eeren ; hem vooziende met een begaame woo-
 ning / en met noodige hulpmiddelen tot het op-
 bouwen van Kerken. Omtrent van den zelve
 inhoud is de brief die geschikt was aan de inge-
 zetenen van oud Sassenland , die in Duitsland
 woonachtig waren / detwelken hy aannoodigt
 om den dienst der afgoden vooztaan te laaten
 baaren ; met vaderlyke vermaaningen aan de
 genen

genen die zich onder het vaandel van Christus nu begeeven hadden / om in het geloobe volstandig te blyben / en geen gehoor aan de waanwijze redenen der wijsgeeren te geben. Eindelyk vermaant hy hen allen van niemant in 't aanneemen van den Christelyken Godsdienst hinder of belet aan te doen; ofte de genen die reeds tot het Christen geloof bekeert waren / wederom tot het dienen der afgoden te praamen; en vorders zynen Mede-bisschop Bonifacius met behooijlike beleefdheit te onthaalen.

Wat belangt het boekje der Kerkelyke Instellingen / het welcke aan Bonifacius na zyne wijding door den Paus ter hand gestelt is; dat is onzes bedunkens het zelfde met den brief van den zelfden Gregorius, geschreeven aan zyne zeer lieve kinderen, de Geestelykheit en het Volk: waar hy hen verwittigt: Dat hy zynen Broeder * en Mede-bisschop Bonifacius tot hunnen Priester geschikt heeft: en hem bevolen noit tot ongeoorlofde wijdingen te treden, dat is, dat hy niemand die zyne tweede vrouw heeft, of die met een die geen maagd was getrouwt is, (9) of die ongestudeert, of aan eenig deel zyns lichaams verminkt is: (10) of die onder de boetvaardigen is geweest, (11) of in een vasten dienst van de gemeente is, (12) of aan eenige andere slaaffelyke hanteeringe is gebonden, (13) of die schandelyk getekent is, (14) tot de heilige Wijdzels zal hebben toe te laaten: dat hy ook geene Afrikaanen daar toe zal aanneemen; bevonden zynde dat 'er sommigen van henlieden Manicheën, en anderen ook Herdoopers, dat is, Donatisten (15) waren. Daar en boven, dat hy het Kerkewaad en de Kerk-cieraaden, met al het geene

Wat in het boekje der kerkelyke instellingen begrepen was.

* De Paus noemt Bonifacius zynen Broeder.

tot de kerk behoort, niet zal verminderen, maar eerder trachten te vermeerderen. Dat hy de inkomsten der kerke of de offerhande der geloovigen in vier deelen zal scheiden: (16) en het eene gedeelte voor zich zelve behouden; het tweede aan de Geestelijken geven; het derde aan de armen en vreemdelingen uytkeeren; en het vierde voor de kerkelijke timmeraadje bewaaren. Vorders dat hy geen' Diakens of Priesters, als op de vastendagen van de vierde, sevende en tiende maand, en daar en boven in 't begin en in 't midden der vasten, als ook op goeden saturday, en dat noch tegen den avond, zal hebben te wijden: (17) maar dat hy het Sakrament des Doopzels niet zal bedienen als op 't hoogtij van Paaschen en van Pinxteren; uytgezondert de genen die uyt vreeze des aanstaande doods eerder moeten geholpen worden. (18) **De nieuwe Bisschop aldus van veels brieven en onderregtingen voorzien / heeft zich weder op reis naar Duytsland begeeven.**

Bonifacius uyt Italie wedergekeert / is in 't volgende jaar 724 / eer dat hy de reis naar de landschappen over den Rhyu gelegen / en onder 't Fransche gebied behoorende / aanbaarde / eerst en vooz al den Vorst Karel gaan spreken / wien eenige benijders te vergeefs getragt hadden te genden heiligen man op te rokkenen: en hy heeft hem den Pausselijken brief ter hand gestelt. Karel deesen brief gelezen hebbende heeft hem zijne hulp en bescherming / zoo als hy verzogt had / toegezeit / en aan alle Bisschoppen / Hertogen / Graven / en aan alle zijne huysbedienden / besierders van zijne goederen / afgezonden / en brienden geschreeven / dat hy den Bisschop Bonifacius in zijne bescherming / in 's lands taale Mundeburdis

Bonifacius
door de
hulp van
Karel
gestijft.

deburdis genoemt / aangenomen had / onder dit beding dat hy niemand zal hebben te beledigen / en van niemand beledigt te worden : en indien hy eenig verschild mogt hebben / 't welk dooz de wetten niet kan uitgewezen worden / heeft hy geboden dat hem niemand zou hebben te beledigen of te veroordeelen voor dat hy zels kennis van zaake genomen had. Deze brief staat de twee-en-dertigste onder Bonifacius brieven / en is waarlijk met dusdaanige bevoordinge opgesteld die beter een Koning / als een Oppersten Hof-meesster / gelijk hy zich noemt / betekent. (19)

En op dat deeze brief beter geloof zou vinden / heeft Karel den zelven met eigen hande ondertekent / en met zijnen ring gezegelt. Bonifacius dooz dusdaanige hulpmiddelen gestijft heeft eerst de Hessen aangedaan : van dewelken sommigen ook na 't onthangen van den Doop / boomten en fonteinen begosten te vieren : sommigen op de wicthelary / vogelhykery / waarzeggery en tobery verslingert waren : en na dat hy eenen boom / by hen Jupyns eike of Jupiters kragt genoemt / had uutgeroet / heeft hy den meesten hoop weder tot het regte geloof gebragt : en heeft ook aan eenigen het Sakrament des Doornzels met de oplegginge der handen bedient / en aldaar een kapel van S. Pieter opgerecht. Van daar is hy naar Thuringen gereist / allwaar hy de Doosten en de Ouden / die voor een groot gedeelte van 't geloof afgeballen waren / wederom tot de belijdenis van den waaren Godsdienst heeft gebragt.

Bckeert
anderm
maal
de Hesse
en Thuri
ngers.

Daar waren onder hen eenige wille en ondergengende menschen / als hocreerders en overspeelers / dewelken onder den naam van Christenen schuilende / dat landvolk dooz beelerhande doolingen hadden besmet.

Hy doet de
hardnecki-
ge Bis-
choppen
en Priesters
in den ban.

Hy stigt
het Kloos-
ter van
Oxford.

De man Godts heeft zijn best gedaan om de-
zelven door woorden en bestraffingen te regt te
brengen: doch als ze wederstaandig en hardneck-
tig bleeven / heeft hy hen uit den schoot der
kerke geloozen. Ik meen dat dit die Priesters
en Bisschoppen waren / dewelken volgens de
getuigenis van Luidgerus in de levens-beschry-
vinge van den Abt Gregorius, die noch een jon-
geling zijnde den H. Bonifacius alom volgde / de-
welken / zeg ik / zich tegens de aanstelling van
Bonifacius gekant hebben. Als nu de preekning
van Bonifacius groote vruchten had gedaan / en
de menigte der geloovigen zeer was aangewas-
schen / heeft hy een goed getal van Dienaaren
Gods by een vergadert / en op zekere plaatze
met naame Ordorf een Klooster getimmert / het
welke hy onder de aanroepinge van den Martys-
Engel Michiel heeft ingewijd. De plaats tot
opbouwning van dit Klooster was hem geschon-
ken door Hugo den ouden / die 'er de eigenaar
van was. Een zekere Albotus en meer anderen /
door 't voorbeeld van Hugo opgemekt / hebben
verscheiden' erben aan 't zelve Klooster bereert.
In 't kort / de kerken wierden allerwegen her-
stelt / en uientoe kerken getimmert; zoodat de
eerste gedaante van den godsdienst in dat land-
schap weder op-hulde. Van dit alles heeft Bo-
nifacius kennis gegeven aan den Paus Grego-
rius; dewelke ober deeze gelukkige verrichtingen
ten hoogste verblijde / op den vierden Decem-
ber / in 't achtste jaar van Keizer Leo, en in 't
byfde van Konstantyn, Leos zoone / in de acht-
ste indictie, (20) een brief heeft geschreeven aan
Bonifacius, en hem daar in veel gelukig ge-
wenscht / dat hy in de landschappen van Hes-
perien, waar door hy de westelyke oorden van
Duyts-

Duytsland verstaat / zoo groote en deftige diens-
 ten had gedaan aan het Chriftendom ; daar by
 boegende dat hy aan den doozigtigften Doozt
 Karel had gefchreeven : Dat hy een zekeren leu-
 jen en laffen Biffchop zoude beteugelen, dewelke
 het Evangelic geenfins aan de Thuringers gepre-
 dikte hebbende, zich egter een gedeelte van dat
 landschap aanmatigde, en voorgaf dat het zyn
 Bifdom was. Vorders vermaant hy hem in den
 begonnen arbeid te volharden ; en met een vol-
 komen betrouwen op de Goddelyke magt, noch-
 te voor dreigementen te fchrikken, nochte voor
 vervaardmakingen te zwigten ; want dat het
 werk zyn volkomen eifch en volmaaktheit zal
 krijgen van den Goddelyken byftand, zoo de wil
 maar niet en bezwijkt nochte verflapt.

* Maar dooz dien dat 'er tot een werk van Hy neemt mede-hel- pers aan.
 zoo grooten adem geen genoegzaam getal van
 dienaaren booz handen was / zoo heeft de heili-
 ge Man eenige werk-luiden zoo mans - als
 vrouws - perfoonen / en wel meest van zyn eigen
 land-volk / hoewel ook booz een gedeelte uit
 Vrankrijk, doen ontvieden. Dooz al heeft hy
 boozleezers en fchryvers / en ook andere geleer-
 de mannen doen komen / om den last die hem
 opgeleit was van 't Evangelie te verkondigen /
 en den Godsdienst te bewaaren / met de zel-
 ven te deelen. Onder dit getal zijn geweest:
 Wigbertus, Denevaldus, Lullus, Burchardus en
 Meringozus, Willibaldus en Wunebaldus ge-
 broeders en bloed-berwanten van Bonifacius ; als
 ook Gregorius, uit adelyken huyze onder de
 Fransen gefproten. De naamen der vrouws-per-
 soonen waren : Chunihilda, en haare dogter Be-
 rathgit, Chunidrut, Tecla, Lioba, en Walt-
 purgis,

P 2

a. dezelve, §. 63.

purgis, zuster van Willibaldus en Wunibaldus. Deezē allemaal / zoo de mans - als de vrouws - personen / hadden den kloosterlyken regel aangenomen: doch zy hebben zich niet gesamentlyk en op eenen en den zelven tyd / maar in verscheide reizen / by den heiligen Bonifacius geboegt.

Othlonus boegt hier by / dat Chunihildis en haare dogter Beratgides, vernits zy in de eerlyke kunsten en wetenschappen onderweezen waren / in Thuringen tot Meesstessen zijn aangesfelt; dat Chunetrudis naar Beieren is gezonden / om het zaad van 't Goddelijke woord aldaar te verspreiden / dat Tecla in Frankenland aangesfelt is; doch dat Lioba, die ook van Bonifacius maagshap was / te Bisschofsheim wierdt geplaatst / om de maagden die aldaar vergadert waren / als overste te bestieren. Op deezē tyd zal geschreeven zyn de vyfde byef onder Bonifacius zieleven / den welke Denevaldus, Lullus en Burchardus, die maar door hunne hoorste naamletteren uytgedrukt staan / uyt Duytsland geschreeven hebben Aan de zeer beminde Mevrouw, en zeer godvrugtige Abdissē van Christus, Kenebada, van doorlugtigen adel en van een koninklyke afkomst: aan wie zy / na hoorgaande bekendmaking van een opregte genegentheit / laaten weten dat ze tot de Duytsche volkeren gereist / en van den hoogwaardigen Bisschop Bonifacius aangenomen zyn tot den regel van het kloosterlyke leven / en aldus zyne medehelpers in den arbeid zyn geworden: en ze bidden voorders de hoornoemde Abdissē / dat ze hen tot de gemeenshap van haare vergaderinge wille aanneemen. Op het einde zenden zy haar eenige kleine bereeringen van wierook / peper en kaneel: zoo als ook de grootste en aanzienlykste luden

luiden op dien tijd gewoon waren elkander ober en weer te zenden.

^a In het zelfde jaar 724 dat Bonifacius weder naar 't land van Thuringen was gekeert / heeft hy ober eenige ophomende twyfelingen geschreeven aan Daniel die hy de West-Saxen van Engeland Bisschop van Venta of Wincerster was. En voor eerst schreef hy hem van die valsche Priesters / dewelken verscheide doolingen in dat landschap zaaiden : want sommigen van hen niet als honig en melk gebruikende / zeyden dat men de andere spyzen moest afkeuren en bewerpen : sommigen verzekerden / tot een groote berangermis van het volk / dat doodslaagers en overspoelbers / schoon dat ze in die zonden bleeven steeken / eventwel noch Priesters konden worden. Hy schreef dat het hem egter niet by stond / de gemeenschap en ommeegang met die menschen / volgens 't hebel der herkelijke wetten / te vliugten / om dat ze onder die volkeren vermengt waren : maar dat hy alleenlyk paste in de heilige geheimen geene gemeenschap met hen te onderhouden / of hunne leeringen toe te stemmen. Doch dat hy zeer benauwt en ongerust is of hy daar mee kan volstaan ; als hebbende in zyne wydinge by S. Pieters lichaam heiliglyk gezworen / dat hy de gemeenschap met zulke menschen zou ontwijken. Doch dat hy dit niet vermag te doen ter oorzaake van den Franschen Doyst / zonder wiens hulpe 't hem onmogelyk is het volk te regeeren / of de Priesters / Diakenen / Nonnikken en Dienaareffen des Heere te beschermen / of eindelyk de plegtigheden en bygeloobige diensten der Heidenen te beletten en af te schaffen. Daar en boven ver-

Hy gaat te raade by Daniel Bisschop van Venta,

zoekt hy van hem een boek behelzende ses Profecten / het welke de Abt Winbertus, wyle zijn meester / met kilaare / onderscheide en volkomene / en niet met kleine en verkorte letteren had laaten uitschryffen; hoedaanig een hy in de landschappen van Duitsland niet had konnen bekomen; en 't welke hem egter ten hoogste noodzakelyk was / om dat hy nu schemerende oogten hebbende / geen kleine en in een gedronge letters meer kon leezen. Op het einde betuygt hy zijn medelyden 't hembwaarts / over het verlies van zijn gezigt; zeggende woorders dat hy hem deezzen brief zendt door den Priester Forthereus; en tot blyk van een zuivere liefde daar hy boegt eenige kleine giften; namentlyk een kleed niet van zij / maar van geiten wolle gemaakt / en ruig / om tot het afveegen van zijne boeten te dienen. Deeze brief staat op de derde plaats onder Bonifacius brieven; en op den zelven dient tot antwoord de brief van Daniel; door Serarius in zijne Aantekeningen aangehaalt / en in 't kort behelzende: Dat men volgens de voorbeelden der voorgaande Heiligen met geduldigheid moet lijdē en verdraagen, 't geene men door de berisping niet kan verbeteren. Indien de doodslaagers die in een geduurige boetvaardigheid leeven, niet voor het einde huns levens de genade der Kerkelijke gemeenschap (21) ontvangen, hoe zou het passen aan de zelven, onverbeterd en onboetvaardig blyvende, de zorg der Priersterlijke regeering te beveelen? En by aldien de geenen die een weduwe of een tweede vrouw getrouwt hebben, volgens de beveelen van Paus Innocentius buiten den geestelyken staat gesloten worden, door wat gevolg zouw een overspeelder, die zelfs geen vrouw over zyn misdaad gehad heeft, zich het

Pris-

Bonifacius
had schemerende
oogen, en
Daniel was
blind.

Andwoord
van Daniel
Bisschop
van Venta.

Priesterlyke ampt konnen aanmatigen. In het opschrift van dezen brief wordt Bonifacius door Daniel Warts-bisschop genoemd / niet dat hy reeds aan de Kerke van Ments of aan eenige andere Moeder-kerke verbonden was : maar dat hy uit kraagt van het gezantschap / met het welke hy bekleedt was / eeniger maate door den Roomschen Paus boven de Duitsehe Bisschoppen scheen gestelt te zyn.

a Niet lang na dat Bonifacius uit Italic weder in Duitsland aangekomen was / heeft Daniel Bisschop van Venta of Winchester hem een brief geschreeven / *b* houdende Aan den eerwaardigen en beminnsens-waardigen Bonifacius, waar in die zeer voorzigtige en heilige Bisschop aan zynen vriend heilzame hermaanningen en lessen geeft ; op dat hy ook deel mocht krijgen in den loon van zyne tweede geloofs-*preelinge* / en van zynen onvermoeiden arbeid / waar door hy de versteen-*de* en dooze genoederen der Heidenen tot het aanneemen van 't geloobe tragte te vermuren. . . . Door al vermaant hy hem / dat hy zijn hoofd niet zou breeken met hunne inbeelding / noopende de geslagt-rekening der valsche goden / door opgezogte bewijzen om verre te staan ; ja dat hy hun in tegendeel liever zou toestaan dat dezelve uit de vermaingingen van man en wyfve voortgeteelt waren ; om aldus oogschijnelyk te bewijzen dat ze een begin gehad hebben / en niet van alle eeuwigheit in wezen zijn geweest. Dat men vorders van de Heidenen kan vzaagen / of de wereld een begin gehad heeft of niet ? Wie dat 'er over de wereld geheerscht heeft eer dat 'er Goden gebooren waren ? Of / en op wat wijze / de eerste der Goden

Brief van den Bisschop Daniel aan Bonifacius, behelzende heilzame onderregtingen voor een Prediker.

a Ibid. §. 67.

b Epist. Bonifac. 67.

voortgeteelt is? Eindelyk of ze noch al kinde-
ren blyben voort-teelen; wie de magtigste van
hen allen is; of ze van een oneindelyk getal zyn;
en diergelyke vzaagen meer. Daar benevens
noch / wat dat ze dooz hunne offerhanden by de
goden meenen upt te werken? Dat hy dan voz-
ders / dit alles vooz af verhandelt hebbende / de
heilige Keersfakken der Chyftenen moet verge-
lyken tegen hunne beuzelachtige verduchtzels /
op dat de deftrigheit en ernsthaftigheit van on-
zen Godsdienst dooz deeze bergelyking te beter
zoude wpmunten. Daar en boven / dat men
aan die Heidenen dikwyls kan vooz oogen hou-
den de achtbaarchheit en de groote wptgestrekthheit
van het Chyftendom: waar hy zy vergeleeken
zjynde maar een handje vol volks scheenen; en
zich egter noch aan hunne oude ydelheit en by-
geloovigheit bleeben vergaapen. Deeze en dier-
gelyke dingen meer heeft die heilige Biffchop /
wpt een klaare en baare zucht tot het Chyften
geloof / aan Bonifacius met alle zedigheit vooz-
gehouden; terwyle dat hy van Godt dooz het
huur der tegenspoed / te weten dooz het verlies
van zyn gezigt / gezuibert wierdt. Al op den
zelven tyd heeft Bonifacius om raad aangespro-
ken den Biffchop van Withern Pethelmus ober
zeker hntweylk met een weduwe aangegaan /
ober wiens zoon de byuidegom voozdeeze in den
Doop als Gebader had gestaan; welk hntwe-
lyk by de Fransche en Roomfche Priefters on-
geoorlofd wierdt gekeurt: doch het antwoord
van Pethelmus is tot ons niet gekomen.

^a Bonifacius heeft in 't jaar 726. den Prieftter
Denualis wpt Duitsland naar Romen gestuurt /
om den Paus Gregorius eenige twiffelingen / die
hem

Bonifacius
gaat te raa-
de by Pe-
thelmus,
Id. ep. II.

hem in de bedieninge van 't Evangelie voorge-
 komen waren / vooz te stellen. Wat vooz twi-
 felingen dat het geweest zijn / leeren wy uit het
 Pausselijke antwoord op ieder vraagstuk / zyn-
 de twaalf in getal. Het sebhende liep op de kin-
 deren die van hunne ouders in de Kloosters Go-
 de opgedraagen waren ; te weten of dezelve
 tot hunne jongelingsfchap gekomen zynde uit
 het Klooster mogen gaan / en in den huwelijks-
 schen staat treden. Waar op de Paus dit and-
 woord geeft / dat het ongeoorlofd is den kinde-
 ren / die Gode door hunne ouders zyn toege-
 wijde / den byen toom tot de wulpsheit te ge-
 ven. Zoo was dan de verbintenis der kinderen/
 die door hunne ouders aan Godt waren opge-
 draagen / op dien tijd noch in haare vol-
 le kragt / althans by de Italiaanen : welke ver-
 bintenis egter al in Spanje afgeschafft was door
 de Vaders der tiende Kerk-vergaderinge van
 Toledo ; alwaar in den zesden Kerk-regel vast-
 gestelt was dat de kinderen niet vroeger als op
 hun tiende / of gelijk anderen leezen / op hun
 veertiende jaar door hunne ouders aan Godt
 mogten opgedraagen worden ; en dat zy dan noch
 de wysheit behielden / van tot haar volkomen
 wasdom gekomen zynde / en de zin daar toe
 hebbende / weder naar de wereld te keeren. † †

Het elfde vraagstuk liep hier op of / want
 neer de pest of een sterfte in eenige Kerken of
 Kloosters ingedrongen is / de genen die noch
 zuber en by van die quaaie zyn / met goeder
 gewisse mogen weg gaan / om het gebaar te
 ontlojken.

Hier zeit Gregorius neen op ; en boegt 'er by
 dat zulks een gekligheit zoude zyn / dewijl me-
 mand Gods hand kan ontvlugten. En in der

daad / het zou niet alleen een gekkigheid maar ook een onmenschelijkheid zijn / dat alle de gezonden in diergelijke pest-ziekten gingen loopen / zonder dat 'er iemand bleef om de zieken / en die aan de pest lagen / op te passen.

Als Gregorius middelertwisle in 't jaar 731. overleden was / is hem een ander Paus van den zelfden naam gebolgt.

Na de dood van Gregorius II. volgt Gregorius III. die aan Bonifacius schrijft.

a Aan deezen meentven Paus zijn in 't begin van zijn Pausdom behandigt geweest de brieven van Bonifacius, die misschyen al aan zijnen voorzat geschreeven waren geweest / waar in antwoord op verscheide vyaagen verzogt wordt. Deeze brieven worden beruimt: maar uyt het antwoord van Gregorius III kan men vernemen wat dat ze behelsden. Dit antwoord houdt Aan den zeer eerwaardigen en heiligen Broeder en Mede-bisschop Bonifacius, die tot verlichting van 't Hoogduitsche volk, en van alle volkeren daar om streeks noch in de schaduwe des doods zittende, en in de doolingen leggende, door deezen Apostolischen Stoel afgezonden is.

In den eerste wenst de Paus hem veel geluks / dat hy een ontelbaare menigte van menschen van de doolingen des Heidendoms bekeert heeft tot de kennis van 't waare geloof; en hy zendt hem het Pallium, op dat hy door het draagen van 't zelve onder de Aarts-bisschoppen zou komen gerekent worden. En 't is om die reden geweest / te weten om dat ze het Pallium van den Paus onthangen hadden / (22) dat sommige Bisschoppen van Mets den naam van Aarts-bisschoppen geboert hebben. Worders om dat Bonifacius geschreeven had / dat hy alleen niet mans genoeg was om zoo groote een menigte

nigte van Hoogdrupefchers / als 'er dagelijks tot het geloof quam / te bestieren ; zoo geeft Gregorius hem de magt om andere Biffchoppen in Duitsland aan te stellen / behoudens nochtans dat de Biffchoppelijke achtbaarheid daar dooz niet konne te lyden of in kleinachting te verballen / welke vermaaning ook de groote Basilius booz deezen gegeeuen heeft aan den Biffchop Amphilocheus rakende het aanstellen van nieuwe Biffchoppen in Maurie. Daar en hoven zeit hy dat een zeker Priester / dewelke booz gaf dat hy dooz den Paus zelf onthouden was / eventwel noch moest gemijdt en bestraft worden / indien hy van een ontfigtelyk gedrag of van quaade leeringe was. Ik stap de andere punten van den brief over / handelende van den Doop / het hylwelyk / de boet-pleeginge / en van de wydinge der Biffchoppen / dewelke hy gebiedt dat in het hy-zyn van twee of drie Biffchoppen zal geschieden.

^a Ondertuffchen had het Bonifacius in Duitsland lustig drok met het woord Gods te preeken / en met Kerken en Kloosters te stigten.

Bonifacius
stigt twee
Kloosters.

Dooz eerst heeft hy te Frislaar, aan den Eder in Hessen, een Kerk met een nebens-staande Klooster / den Apostel Petrus ter eere / opgebouwt : en noch een andere Kerk / insgelijks met haar Klooster / getimmerd te Omemburg, dicht by Marburg, aan de riviere Awan.

Tot oberste van het Klooster te Frislaar wierdt aangestelt Wigbertus, noch onlangs met meer anderen dooz Bonifacius uyt Engeland ontboden. Dezelve was ook oberste van het Klooster te Ordorf. By den ongenoemden Schryver van Bonifacius leven staat daar en hoven / dat Wigbertus

^a Id. lib. 21. §. 15.

bertus door Bonifacius aangestelt is tot opzien-
der van het Klooster te Hernolasfelde, dat is /
althans zoo als ik het bevat / tot Abt van het
Klooster van Herveld, of Hersfeld.

Om hoort te gaan / Bonifacius bouwde over al
kerken en kloosters / naar het voorbeeld van
S. Maarten Bisschop van Tours, dewelke zoo
als Sulpitius verhaalt / over al daar hy afgodis-
sche tempels onder de voet had gehaalt / weer
kerken of kloosters in de plaatze der afgebroo-
kene tempels deed bouwen.

Hoort na de dood van Beda heeft Bonifacius
zijn negenden brief geschreeven : Aan den zeer
geliefden en zeer eerwaardigen Broeder Huertber-
tus Abt, en aan alle de Broeders van zyne heilige
vergaderinge, **hen biddende en smeekende** : Dat
ze hem en zyne mede-gezellen, die onder de
woeste en onwetende volkeren van Duitsland ar-
beiden, en aldaar de Evangelissche terwe graanen
alomme zaajen, door hunne heilige gebeden ge-
lieven te helpen : met eene verzoekende dat ze
de moeite wel willen neemen van voor hem te laa-
ten uytchryven en hem toe te zenden eenige
werkjes van den Monnik Beda, dien schranderen
naspourder der heilige Schriften, die noch on-
langs in het huis des Heere, zoo als hy verstaan
had, onder hen als een toorts had uytgescheenen
in de geestelyke wetenschap, en in de kennisse
der heilige schriften : en daar by te voegen een
klok^a : en hy zendt hun, tot een teken van een
hartelyke liefde, bedde-spreyen van geiten wolle.

Hy schrijft
ook aan
den Abt
Kuthbertus,

**Met de eige en zelfste woorden is zijn hondert
en vijftigste brief geschreeven aan den Abt Kuth-
bertus, nazaat van Huertbertus. Op dezelfde
stoffe**

^a Een soort van een kleeding, hebbende de gedaante
van een klok.

stoffe loopt ook zijn achtste brief / die geschreeven is aan Egbertus (23) Bisschop van Jork: als ook de tachtigste brief / waar hy hy verzoekt dat hem gezonden werde een stukje of een vonkje van die toortze der H. Kerke, dewelke onlangs die landen had bescheenen: te weten iets van de werkjes die door den geest-rijken Priester en naspurder der heilige schriften, Beda, waren uytgegeeven; voornamentlijk zyn *Lectionarium*, *Anniversarium*, en zyne uytleggingen van Salomons Spreuken.

en aan
Egbertus
Bisschop
van Jork.

^a In 't jaar 738. is Bonifacius, na dat hy beele duizenden van Thuringers en Hessen tot het geloof bekeert en door den Doop afgewasschen had / en beele kerken in beide die Landschappen / om Godt albaar te bidden / had gestimmert / vooz de derde maal naar de kerken der H. H. Apostelen gereist / hebbende in zyn gezelschap reinge zijner leerlingen / en onder deszelven den jongeling Gregorius, die 't zijner plaatze staat vermeldt te worden: alwaar hy door Gregorius III, die van Willibaldus de jongste-tweede genoemt woordt / minnelijk is onthaalt: en hy ieder een / niet alleen hy de Romeinen / maar ook hy de vreemdelingen / te weten de Franssen / Seiers / en Duitsche Saren / om zyn Katolijck geloof en zonderlinge goddyngtichheit in hooge achtunge is geweest. De heilige man heeft goedgebonden aan zijne leerlingen / die in Duitsland gebleeben waren / kennis te geeven van zijne gelukkige reize en oberkomst. Weshalve hy een brief aan hun allen geschreeven heeft / die de seven-en-twintigste is onder Bonifacius brieven / houdende aan zijne wel geliefde Zoonen Geppan en Eoban, Tatwyn en Wig.

^a Id. lib. 21. §. 42.

Wigbert, en aan alle zijne Broeders en Zusters / den welken hy beveelt : Godt te bedanken, ten deele dat hy gelukkig aangekomen is aan de Kerke van den Prins der Apostelen; ten deele dat hy met blydschap en vreugde ontvangen is van den Apostolischen (24) Bisschop, die hem op den inhoud van zyn gezantschap gunstig bescheid had gegeven, en bevolen weder naar Duitsland te keeren, en zyn begonnen werk voort te zetten. Doch dat hy noch moest wachten naar de vergadering der Priesteren, die door den Paus was uytgeschreeven: dewelke ge-eindigt zynde hy aanstonds weder tot hen stond te keeren. Dat zy dienshalve bezorgt moeten zyn om de broederlijke liefde en eenigheid te bewaaren; op dat hy hen met blydschap mag weder zien.

In deze vergaderinge der Priesteren schijnt besloten te zyn / dat Bonifacius, die nu al van hooge jaaren was / een Priester om zyn nazaat te zyn zoude verkiezen / die de begonne zending aldaar in stand mogt houden en voort-zetten: want dus spreekt hy in zijnen brief aan Zacharias:

In de Roomsche Kerkvergaderinge wordt besloten dat hy zich een nazaat zal yerkiezen.

Uw voorzaat loffelyker gedagtenisse, zoo als gy zelf gehoord hebt, heeft in uwe tegenwoordigheid belast dat ik een Priester zou hebben aan te stellen, die myn erfgenaam en nazaat, indien 't Gode beliefte, zoude zyn in de Kerkelyke bedieninge; 't welk de oorzaak is geweest dat hy noch voor zijne dood Lullus tot zijnen opvolger heeft aangesteld. Onder de leerlingen die in den gemelden brief uytgedrukt staan / hebben wy geen kennis van Geppan, die ongetwyfelt een ander is als Geba Abt van Reichenow, in wiens plaats voor twee jaaren gekomen was de Abt Ermenfredus. Eoban was Choor-bisschop te Utrecht,

trekt, en is naderhand met den H. Bonifacius
 booz' t' geloobe gedoodt getoest: Wigbert was
 Abt van het Klooster te Frislaar. Tatwyn was
 insgelijks Abt / en wordt met lof vermeldt in
 den seventienden brief van Bonifacius; misschien
 was hy de oberste van de Abdye te Ordorf.

^a Terwyle Bonifacius te Romem hertoefde /
 wierdt hem 't zijner hulpe toegeboegt zijn neef
 Wunebaldus, die op dien tijd binnen Rome een
 Dominiks leven leide.

Bonifacius
 keert we-
 der naar
 Duitsland.

Doch die schijnt met hem niet aanstonds naar
 Duitsland gereist te zijn / maar zal hem eenigen
 tijd daar na gevolgt hebben.

Bonifacius van Romem vertrekende heeft van
 Gregorius drie brieven ontfangen / ten deele ge-
 schreeven aan de Geestelijshheit en aan de Biss-
 schoppen / in welker gunst hy den heiligen man
 beveert; ten deele aan de groote Heeren en aan
 het gemeene volk van Duitsland / aan de Hef-
 sen, Thuringers, en de aangrenzende volkeren;
 waar by hy dezelve vermaant dat ze zich in 't
 toekomende van de lot-wichelaren / van de
 vogel-wichelaren / en van de by-geloobige
 dwaar-middelen zullen hebben te wachten.
 enz.

Bonifacius met deeze brieven voorzien / heeft
 zich op weg naar Duitsland begeeven; doch is
 eenigen tijd te Pavyc by Luitprandus Koning van
 Lombardye gebleeven; van waar hy in 't jaar
 738. op de uitnodiging van den Hertog Odilo
 gekomen is in Beieren: daar heeft hy 'er eeni-
 gen die zich tegen de waarheit booz' Bisschop-
 pen en Priesters uitgaven / ten lande doen uit-
 bannen / en dat gansche landschap / daar U-
 wilo alleen Bisschop was / met toestemminge
 des

Weder in
 Duitsland
 gekeert
 verdeelt hy
 Beieren
 in 4 Bis-
 dommen.

des Hertogs / en der boornaamste Hoeren / (25)
in vier ^a Bisdommen verdeelt.

Hy wijdt
Willibaldus
Priester en
Bisshop.

In 't jaar 739. heeft hy Willibaldus Priester
gewijdt / en den zelven in 't jaar 741. tot Bis-
shop van Aichstad aangesteld. Hy heeft ook in
't jaar 739. den Paus Gregorius door brieven
laaten tweeten dat 'er nyt de Duitfche volkeren/
die Godt van de heerschappye der Heidenen
verloft had / wel hondert duizend koppen door
zijn toedoen / en door de hulp van den Fran-
fchen Doyst Karel, tot den schoot der Kerke ge-
bragt waren. Waar ober de Paus hem omtrent
den zelven tijd veel geluks heeft gewenscht.

Dood van
den H.
Willibror-
dus,

Terwijl de H. Bonifacius in Duitfland door
't gemeene-best van 't Chriftendom wakker bee-
zig is / heeft de H. Willibrordus, gelijs wy ho-
ven al gemeldt hebben / den loop zijner zendinge
in Vriesland ge-eindigt in 't jaar 741.

En van
Karel
Martel.

In 't zelve jaar / den 22 October / heeft de
Doyst Karel ^b zijn leven ge-eindigt op het Ias-
steel Karisy, tegenwoordig Krecy genaamd / zijn
de omtrent 50 jaaven oud ; doch veel grooter
van daaden als van jaaven / en is met groote
pragt in S. Denys Kerke ter aarde bestelt. Dat
de verschijning van den H. Maximinus Bisshop
van Trier aan deezen Karel, een louter berdigt-
zel is ; en dat het gezigt van den H. Eucherius
Bisshop van Orleans, raakende Karels berdoe-
menis / eben beuzelachtig en onwaarachtig is /
woydt wel bewezen door J. Mabillon ^c ; en noch
wijde

^a Te weten: dat van Salzburg, van Regensburg, van
Friesingen, en van Passaw.

^b By-genaamt Martel, zoon van Pippyn Herstal, en
van Alpaide, vader van Karloman en van Pippyn die
naderhand Koning van Frankryk wierdt.

^c *Annaal. Bened. lib. 21. §. 1.*

injdloopiger door Ant. Pagi ^a, welke laatste ^b den zelven Karel ook vry pleet van eenige opgetigte feiten. (26)

^c In de tweede maand na de dood van Karel is de Paus Gregorius III. ook uit de wereld gehaald; in zijne plaatze is verkooren Zacharias, een gebooren Griek. Als ook van Gregorius III.

Bonifacius Aartsbisschop en Legaat van den Apostolischen Stoel / die een Monnik zijnde zich in het verkondigen van 't Evangelie / en in andere bezigheeden / doorgaans van Monnikken bediende / was uitermaate begeerig om ergens een aanzienlijk Stift in Duitsland te bouwen / daar hy de gezellen en de mede-helpers van zynen kruis-tocht zoude mogen te neer stellen. Hy had wel reeds ten zelven einde de Kloosters van Ordorf en van Frislaar gestigt: maar misschien waren die noch niet gendez hoor zoo groote een menigte van leerlingen of van nieuwe aanzoekers / die zich dagelijks ter bekeeringe quamen aangeeven. Daar en hoven stiet het den heiligen man geweldig tegen de hoest / dat Sturmius, een van zijne allerlieffste leerlingen / in een naare en barre wildernisse woonde: en hy wenschte van herte dat dezelve zijne woonplaats ergens op een gemakkelijker landsdouwte ging neemen / en de wildernis van Hersfeld, daar hy nu ober de 9 jaaren met zeer weinige makkers gewoont had / eindelijk eens verliet. Sturmius heeft eindelijk een plaats naar wensch gebonden in een wildernisse of bosscheadje van het Ambacht Grapfeld, met naame Buchaw, halberweges Hessen en Turingen, aldus / zoo 't zeggen is / ge

^a Crit. in Annal. Baron. ad ann. 741.

^b n. 13. 14.

^c Als boven Tom. 2. l. 22. §. 1.

genaamd van de beuken-boomen die daar in
 groote menigte stonden. Bonifacius de gelegens-
 heit der plaatze goedgekeurt hebbende is den
 Doyst Karloman gaan vinden; en heeft hem ge-
 zeit dat hy geneegen was om in het Ooster-
 sche gedeelte van zijn rijk een Klooster op te reg-
 ten; wel verstaande / zoo hy Karlomannus zijne
 hulp en toestemming daar toe wel wilde bergun-
 nen: dat hy hem derhalve hadt / hem zekere
 plaats / leggende in de wildernisse van Buchaw
 aan den vliet Fulda, en hem Karloman toebehoor-
 rende / te willen schenken / als zijnde een zeer
 bequaame plaats om 'er een Klooster te bouwen:
 waer ober hy zijnen dank en belooning by Godt
 zoude vinden. De goede Doyst heeft zich het ver-
 zoekt van den heiligen Bisschop wel laten ge-
 vallen / en het zelve aan alle de Heeren en vrees-
 naame hofsulken van zijn hof voorgedraagen
 en smakelijk gemaakt. Hy heeft dan in huime
 tegenwoordigheid die plaats / en al wat hem in ei-
 gendom daar toequam / ter wijde van vier dui-
 zend schreden in 't rond / aan Bonifacius ge-
 schonken / en den brief / die ten dien einde op-
 gestelt was / ondertekent. Daar en boven heeft
 hy al den adel van dat landschap vermaant om de
 inkomsten van 't Klooster te helpen vermeerderen.
 En als ze allegader zulks met een rustig hart
 gedaan hadden / is Sturmius in dit zelve jaar
 744 op den 12 Maart met seven Monnikken
 op die plaats aangekomen: en heeft na verloop
 van twee maanden op 't bevel van Bonifacius
 de bosschen om verre gehouten / en daar een
 Kerk met een Klooster beginnen te bouwen; welk
 Klooster den naam der voorsz stroomende rebie-
 re heeft behouden / doch door den opbouw
 met den naam van S. Bonifacius Klooster wierdt
 ver-

bercert. Het zelve is in korten tijd zoodaartig
aangetwassen in Monnikken en in rijkdom/
dat 'er vooz de dood van den eersten Abt Stur-
mius (27) vier hondert Monnikken in woone-
den.

Terwijl dit alles geschiede / was Bonifacius
in een nabuurigen berg / by de nakomelingen
om die reden de Biffchouys-berg genaamt / lustig
beezig met te bidden / en de heilige boeken te
lezen. Toen heeft hy zijn werk gemaakt van
den nieuwen Monnikken zeer nauwe en strenge
regels volgens de overlevering der heilige Schrift/
en de tugt der kloosterlyke instellinge vooz te
schryben. Hy heeft hun onder anderen bevolen
dat ze zich van alle drank die dronken kan
maaken zonden onthouden / en zich met dunne-
bier vergenoegen : welke regel nochtans / als
hun getal noch bet aangegroeft was / onder
Koning Pippyn om de zieke en zwaklyfve broe-
ders in een Kerckelyke Vergaderinge gematigt
is geweest / met vergunninge van wijn te drin-
ken : van den welken nochtans sommige broe-
ders zich tot het einde van hun leven toe ge-
speent hebben. Dat dit de eerste tugt is geweest
van het klooster Fulda wordt niet alleen getuygt
dooz Eigil den vierden Abt der zelve plaatze /
maar ook bevestigd dooz Bonifacius zelf in zynen
brief aan Paus Zacharias : Zoo dat, zeit hy daar/
in dat Klooster Monnikken wonen, leevende
naar de instelling van den heiligen Vader Bene-
dictus ; mannen die den regel strengelyk onder-
houden, geen vleesch, wijn, ofte knogten heb-
bende, en van den arbeid hunner handen be-
staande.

De tugt
van 't zelve
Klooster,

Hier by voegt de Monnik Rudolfus, in het le-
ven van de heilige Abdissa Lioba, dat de toegang
tot

tot die plaats zedert dat ze begoft door Monnikken bewoont te worden / gestaten wierde door alle vrouws-persoonen / uytgezondert de gemelde Lioba, land-genoot en nicht van Bonifacius, dewelke toegang had tot de Kerk / in dewelke hy voorgenomen had haar lichaam te doen begraaven : welke instelling door de natiomelingen zoo heiliglijk onderhouden is dat het onder de privilegien die in de negende eeuw door Paus Marinus vergunt wierden aan Hadamarus, den negenden Abt aldaar / en onder de genen die in de volgende eeuw aan den Abt Erkembaldus door Paus Silvester II, en in 't gevolg door andere Pausen meer verleent wierden / wel byzonderlijk uytgedrukt / en bescriptelijk door de Monnikken onderhouden is geweest : tot zoo verre dat de vrouwe van Koning Lotharius op het heilig hoogtijd van Wintereen geen Mis heeft mogen hooren in de voornaamste Kerk des Kloosters ; en dat het selve ook geweigert wierdt aan de vrouwe van Keizer Frederik ; dewelke om dat hy de Keizerin in zijn gezelschap had / niet goedgebonden heeft hinnen de stad Fulda te komen. (28)

Doch als deeze regel eens verslapt was door het verlos / 't geen de Paus Bonifacius IX aan den Abt Johannes Merlavius in 't jaar 1042 verleende ; is de Kerk van Fulda door den blikem uyt den hemel geslagen en afgebrandt geweest : het welke by de natiomelingen / volgens Brouwerus zeggen / aangezien is geweest door een straffe over het overtreden der oude instellinge. (29)

^a Ten tijde van Zacharias zijn 'er onder Bonifacius in Duitsland en elders verscheide Kerkelijke Vergaderingen gehouden / die wy beneden zullen

zullen vertoonen. In het 45. jaar deezer eeuw heeft Zacharias aan Bonifacius geschreeven dat het zijn welliehaagen was dat hy de Keulsche Kerk / open gevallen door de dood van den Bisschop Ragenfredus, zou regeeren / en aldaar den Bisschoppelyken zetel vestigen / van waar hy gemakkelijker toegang zou hebben tot de Duitsche volkeren / aan dewelken hy vooz deezen het Evangelie had verkondigt. De Paus wenscht hem veel geluks / dat hy van de Franssen / die op dien zelven tyd veel te lijden gehad hadden van de stroopende Sarrasynen, Saxen en Vriezen, egter noch had konnen verwerben / dat 'er vooz ieder der getrouwde slaaven op 't einde van 't jaar aan de kerken of kloosters betaalt zonden worden twaalf schellingen / vooz de renten van die landerpen die zy te leen hadden; want dat 'er nu hoop was dat die landerpen zelf na de vyede zonden weder gegeeven worden.

En vermits Bonifacius door brieven geklaagt had / dat 'er sommigen / die door hem wegens overspel of doodslag uit den rang der Priestereu verstootten waren / en geene boetvaardigheid onder de Nonniken wilden gaan pleegen / zich naar het hof van den Koning van Frankrijk begaben / om het genot der kerkelyke en kloosterlyke goederen / terwijl dat zy een werldsch leven zonden leiden / te verzoeken / tot zeer groot nadeel der heilige plaatzen: zoo laat Zacharias hem dit antwoord toekomen / dat hy deswegens al geschreeven heeft aan de Fransche Popen. Deeze brief is geschreeven den lesten van October / in 't seben-en-twintigste jaar der regeeringe van Keizer Konstantyn, in 't vyfde jaar na zyn Burgermeesterschap / de veertiende

Brief van Zacharias aan Bonifacius, om den Metropolitaanschen Stoel te Keule te plaatzen.

Hy wordt
Biffchop
van Ments.

indictie: welke merktekenen op dit jaar 45 paf-
fen. Doch Bonifacius is niet lang Aartsbiffchop
van Keulen geweest / indien hy 't nochtans ee-
nigen tijd geweest is. Maar Pippyn en de Fran-
fche Heeren van boornemen verandert zijnde
hebben hem in 't volgende jaar gezonden in de
plaats van Geoleobus of Gervilio, over wien hy
in zijnen brief aan Zacharias geflaagt had / en
die nu om een manflag en om zijne onnaatige
zucht tot de jacht afgezet was.

In 't volgende jaar 746. heeft Bonifacius
Aartsbiffchop den Priefter Deneardus naar Ro-
men tot den Paus Zacharias gezonden / om te
verzoeken dat gemelde Paus de doening van
Aldebertus en Klemens, die in een Kerkberga-
deringe van Soiffons gebomift waren / zou be-
vestigen.

Op den zelfden tijd is hem een brief ^a ge-
fchreeben dooz zijnen vriend Denewaldus, die
toen upt Groot-Britanjen op reis gegaan was
om tot hem te komen.

^b Deze brief was ook gefchreeben upt naa-
me van de Abdiffe Eangytha, en van haare doch-
ter Heaburga of Bugga, dewelke beidegaar in
beraad stonden van haar vaderland te verlaaten
en naar Rome te reizen; en dat om veelvuldige
redenen die zy in haaren brief vermelden, als
nammentlijk om 't gewoel der toereldfche bezighe-
den / met dewelken zy belemmerd waren; om
haare armoede en behoefstigheid van tijdelijke
zaaken / om de quellingen van den Koning / en
eindelyk om het verlies van haare vrienden en
maagen; het welke een begeerte in haar ontfo-
ten had om naar Rome / de Koningin der wer-
eld /

Raad van
Bonifacius
omtrent de
Roomfche
pellegri-
maadjen.

^a Staat de 38. onder Bonifacius brieven.

^b Dezelve als boven.

reld / te trekken / zoo als zeer veelen van haare goede kennisse en maagsthap ook gedaan hadden : doch wel voornamentlyk met dit inzigt / om aldaar de vergiffenis van haare zonden te berwerben : tot welk voornemen Wale , boozdeezen haare Abdis en geestelyke moeder / als ook haar eenige dochter Bugga , haar zeer aanmoedigden.

Van / om dat 'er al verscheidene waren / die dusdaanige pellegrimaadjien af-keurden / en boozden dag quamen met kerkelyke regels / dooz de welken bevolen wordt dat een ieder ter plaatze / daar hy zijne belofte gedaan heeft / zal hebben te blijven / en zijns belofte te volbrengen ; zoo bidt zy Bonifacius dat hy haar zijn gevoelen daar over geliebe bekend te maaken. Deze bryef is aan Winfridus of Bonifacius geschreeven als hy noch geen Bisschop maar enkel Priestter was : doch wat dat hy daar op geantwoordt heeft / is tot onze kennis niet gekomen. Maar wy hebben zynen twintigsten bryef die over dezelve stofse loopt / en van hem reeds Bisschop zijnde geschreeven is aan de Abdisse Bugga , dewelke na haar moeders dood haare genegentheit op niemt derwaart keerde. Het antwoord van Bonifacius bestaat hier in / dat hy haar deeze buitenlandsche reis nochte aan / nochte af durft raaden. Indien zy egter in haar vaderland de vryheit van een gerust gemoed niet kan hebben / dat het dan in zulken geballe beter is / de vryheit der beschouwinge dooz de pellegrimaadje te zoeken / hoedaanige vryheit Wiethburga haare zuster / dat is ook een Nonne / gebonden had aan de drempels van den H. Petrus : maar dat zy moest wachten tot dat de strooping en dreigementen der Sarazynen , die 't omtrent komen onbeslig

Die hy nae
derhand
af-keurde

maakten / vooz-by waren. Naderhand is Bonifacius van gevoelen veranderd omtrent die pellegrimmaadjen / tegen dewelken hy in zynen brief aan Kuthbertus Bisschop van Kantelberg, die beneden vermeldt zal worden / met grooten ernst uytbalt.

Karloman wordt op Bonifacius aanraading Monnik te Rome.

^a In 't jaar 747. heeft de Doyst Karloman, op aanraading van Bonifacius, die al Bisschop van Ments was / de wereld verlaaten. Hy ging vooz eerst de Abdij van S. Gallus bezigtigen / wierdt daar op Monnik te komen / (30) stigte eenige Kloosters te Soracte, en begaf zich in de Abdye van Kassino; alwaar de Abt Petronax, of zoo anderen willen Optatus, de verduuldigheid van Karloman op verscheide wijzen zoude beproeft hebben. (31)

Bonifacius legt met Virgilius over hoop wegens de woorden van den Doop;

^b Op deezen tyd / te weten in 't jaar 747. is Bonifacius wegens eenige punten over hoop geraakt met een Religieus Priester / (32) genaamd Virgilius. Het eerste verschil ontstond over een onhebbelyke manier van doopen / dewelke zeker onkundig Priester gebruikt had: dooyende In nomine Patria, & Filia, & Spiritua Sancta. Bonifacius dreef dat zoodaanig een doopzel kragteloos was: Virgilius met een zekeren Sidonius hieldt het zelve vooz goed. Als de zaak vooz den Paus Zacharias gebragt was / is de zelve ten voozdeele van Virgilius uytgewezen; aan welcke uytpraak Bonifacius zich aanstonds heeft onderwoopen. Daar op zyn'er tusschen hen / zoo als het dan gemeenlyk gaat / noch andere verschillen gereezen. Virgilius moedig op de gemelde uytpraak is dit jaar naar Rome gereist. Als hy van daar weder in Beiren aangekomen was / ging hy aanstonds roemen dat hem door den Paus

^a Id. lib. 22. §. 12.

^b Id. lib. 22. §. 14.

Paus vergunt was / zoo ras als 'er een der vier Bisschoppen van Beieren zou overleden zijn / des zelfs plaats en Bisdom te bekleeden: en om ten dien einde den Hertog Odilo op zijne hand te krijgen tegen Bonifacius, die hy wreesde dat zijn party zoude wezen / heeft hy den Hertog eenige bonkjes van tweedragt beginnen in te boezemen.

Bonifacius hier van vertwittigd / heeft dooz Burchardus Bisschop van Wurzburg een brief aan den Paus geschreeven / en daar in geklaagt dat Virgilius tweedragt tusschen hem en den Hertog Odilo zaaide; dat hy ook misselijke wan-geboelens had over een tweede wereld / die dooz een andere zon en dooz een andere maan bescheenen en verligt wierd; dat hy daar-en-boven zijnen roem droeg / als of de Paus hem tot Bisschop van den eersten Stoel / die in Beieren open zoude vallen / had aangestelt. Het laatste wierdt dooz den Paus ontkent: en wegens de andere twee punten heeft hy geantwoozdt / dat Virgilius daar over bestraft / en zoo hy hardnekkig bleef / van de eere des Priessterdoms berooft moest worden. Baronius, Marcus Velferus, en meer anderen houden deezen Virgilius voor den zelven die na de dood van Johannes, Bisschop van Salzburg is geworden. Karel le Cointe wil twee Virgiliussen hebben: den eenen die met Bonifacius gekrakeelt heeft; den anderen die Johannes nazaat in 't Bisdom van Salzburg is geweest. Het gemeene gevoelen komt my als het waarschynlijkste voor; en ik zie geen reden genoeg om twee Virgiliussen te stellen. Daar is dan maar een Virgilius geweest / een Schot of Ier van geboorte / die misschien met Sidonius uit zijn vaderland by Bonifacius is gekomen /

en over een
tweede
wereld.

Maar zy
zyn niet
lang daar
na ver-
zoent.

Brief van
Bonifacius
aan den
Koning
Ethelaldus
over zyne
romelooze
geelligheit.

komen / en van hem naar Beieren , om het ge-
loof aldaar te preeken / is gezonden. Na ee-
nige kraakelen zyn ze weder verzoent / ge-
lyk de manier is van goede menschen : en in al-
den tijd van seben jaaren / die Bonifacius noch ge-
leest heeft / verneemt men het minste teken niet
van eenige tweedragt.

Omtrent op deezen tijd heeft de Hartsbisschop
Bonifacius , met zyne Medebisschoppen Wera,
Burchardus , Warbertus , Abel en Winibaldus ,
een brief geschreeven aan Ethelaldus Koning
der Merciers , en hem daar in vermaant om ver-
scheiden misdadaen die binnen zyn rijk in zwaang
gingen te verbeteren. In 't begin wenst hy
hem veel geluk over zyne hoorspoedigheid / aal-
missen en eenige andere goede werken : dat hy
de diebbergen / roebbergen / meinedigheden / en
verscheide andere boosheden belet / en een be-
schermer is der weduwen en der armen. Maar
hy boegt 'er hy dat hem nagegeeven wordt / dat
hy ooit met een wettige vrouwe getrouwt is ge-
weest : niet uit liefde tot de kinsheit / maar om
den toom te geeven aan een ongebonde geellig-
heit : het welke Bonifacius ten hoogste bestraft /
die hem niet eene tot hetereschay aanwakkert ;
zeggende dat het eindelyk tijd is om vernher-
tighheit te hebben met een groote menigte van
menschen die door hem verlooren gingen / en die
het quaade hoopbeeld van den Doofst nabolgende
in den kumf des doods vielen.

Dat hem deeze misdadaad des Konings in Vrank-
rijk en in Italie , ja van de Heidenen zelfs in 't aan-
gezicht wierdt getweeven / tot schande van het En-
gelsche volk : ja dat 'er te vreezen stond dat hun het
zelfde onheil over 't hoofd hing / 't welke de
landen van Spanje , en de volkeren van Borgonje ,
doof

door goddelijke straf / onlangs van de Sarrazynen geleden hadden.

Dat hem daar-en-boven aangedient was / hoe dat hy veele regten der kerken en der kloostren / die van Augustinus tijd af tot de tijden van de Koningen Ceolredus en Osredus ongekrenkt waren gebleeven / verbzooeken en de goederen uyt die geheiligde plaatzen weg gehaalt had: hoe dat zijne Bevelhebbers en Graaven grooter geweld tegen de Monnikken en Priefters pleegden / en hun zwaarder dienstbaarheid opleiden / als eenige Christene Koningen booz hem gedaan hadden. Dat 'er bozders te dugten stond / dat hy de zelve straf had te wachten / die zijnen booz ^{at} Ceolredus had getroffen: dewelke / zoo als hy met zijne makkers in 't midden van een pragtig gastmaal zat / van den boozen geest met uytzinnigheit wierdt geslagen; zoo dat hy zonder berouwen zonder biegt / als een dolle / uyt dit leven naar de eeuwige pijnen der helle vertrofken is.

en over het
quellen der
Kloosters
in Engeland;

Hy tragt
hem ver-
vaard te
maken
door de
voorbeel-
den der
goddelijke
gramschap.

Hy stelt hem ook booz oogen het droevig einde van Osredus, Koning van de Deiren en Bernichers, die om het schenden der Nonnen en God-gewijde Maagden in de lente van zijn leven een schandelijke dood is gestorven.

Deezen brief heeft Bonifacius den Koning ter handen doen stellen door den Priefters Herenfridus, ^a hem door een anderen brief verzoekende dat hy den zelve aan den Koning zou booz lezen: en uytleggen; dewijl dat hy / als het de zaak van Godt gelde / booz geen mensch ter wereld bezweet was / en dat de Koning zijne vermaningen somtijds noch wel vriendelijk aanhoozde. Deze brief is ondertekent door acht Bisschoppen / die twintig te hoore in een Vergaderinge by een

een gekomen waren; zijnde dezelve die in den brief van Bonifacius aan Ethelbaldus ondertekent staan. Welke plaats niet kan verstaan worden van de Duitſche Kerkberggaderinge daar alle die eigene Biſſchoppen niet tegenwoordig waren / zoo als uit de vergelijkinge der naamen gezien kan worden.

En getuig was Abel, die in den voorigen brief gemeldt ſtaat / noch geen Biſſchop ten tijde der Duitſche Kerkberggaderinge / dewijl hy maar drie jaaren daar na / te weten in de vergaderinge van Soiffons, tot het Biſdom van Reims verheeven is geweest. Wilhelmus ^a Malmesbury heeft deezen brief maar in 't kort bygebragt; gebende vooz reden van deeze verkoztinge / dat hy den Leezer / die doch geneegen is om ten eerſte weder tot den ozaad der historie te komen / dooz de beknoptheit van 't verhaal genoegen moest geben.

Tot deezen tijd moet ook gebracht worden de brief ^b van den zelven Bonifacius aan Kuthbertus Aarts-biſſchop van Kantelberg, waar by hy hem vermaant wegens de verbetering van de zeden der Engelschen / en den zelven aanpoort om ten dien einde een Kerkberggadering te be-roepen / zendende hem met eene een kort begrip der Duitſche Kerkberggaderinge. Onder verſcheide vermaaningē was ook deeze / dat zeer deſtige mannen oozbaar en zeer dienſtig oozdeel-den dat al dat menigvuldig loopen en reizen naar ſtomen aan de wijven en geestelijke vrouws-perſoonen dooz de Vergadering en dooz de Doz-ſten van 't land verboden wierdt; (33) dewijl zy vooz een groot gedeelte haare kuyſheit daar dooz verlooren; 't welk zoo verre ging dat 'er nantw

Andere brief van Bonifacius aan den Aartsbiſſchop Kuthbertus, over het verbeteren van de gebreken der Engelschen, en het verbieden van de menigvuldige reizen naar Roemen.

^a Wilhel. Malmesb. l. 1. c. 4. ^b Bonifacii Epist. 105.

nantlofthg eenige weinigen ongeschonden bleef-
 ben. Zoodaartig dat 'er in de meeste steden van
 Lombardye, van 't Fransche Duitsland en van
 Vrankryk diergelykke allemans-hoeren van de
 Engelsche natie gezien wierden / tot een schyft-
 kelijke berangeruis en schande der gausche ker-
 ke. Woorders valt hy hier tegen uyt dat de Ko-
 ningen / Land-obersten / Graaven en andere
 leeken van vermogen met geweld vallen op de
 Kloosters / en dezelve aan den Bisschop / aan
 den Abt of de Abdiffe ontkweldigen; (34) en dat
 zy de Monnikken en hunne goederen / die dooz
 het bloed van Christus verkreegen zijn / onder
 hun geweld brengen. Daar na vermaant hy
 hem dat de oberdaadige pragt der kleederen dient
 besnoeit te worden; en dat 'er order dient gestelt
 tegen de zonde van djonkenschap / de welke ei-
 gen is aan de Heidenen / en aan zijne land-ge-
 nooten: en daar de Fransche Duytschers, de
 Franfen, de Lombardiens, de Romeinen, en ein-
 delijk de Gricken by van zijn.

Op het einde klaagt hy dat de Monnikken
 met geweld en slaafsgewijs tot 's Konings wer-
 ken en gebouwen gebaukt worden / van hoedaa-
 nige slavernye in 't gausche Christendom noit
 gehoozt was geweest.

Deeze bryef van Bonifacius heeft de aanleiding
 gegeeven om een Vergadering uyt byna het gan-
 sche eiland te Kloveshove te beroepen; waar in
 tegen meest alle die misbranken order is gestelt.
 Doch daar is niets besloten omtrent de Room-
 sche pellegrimaadien / dewelken in het gemoed
 en in den aard van dat volk al te diep gewoortelt
 zaten / om zoo ligt uytgeroeit te konnen worden.

Die aanle-
 ding heeft
 gegeeven
 tot de kerk-
 vergade-
 ring van
 Klovesho-
 ve.

* Op het uytgaan van dit jaar heeft Zacha-
 rias

Andwoord
van Zacharias
aan
Bonifacius.

rias antwoorzd gezonden op verscheide vzaagen / die Bonifacius hem dooz Lullus had voorgestelt.

De eerste was / of 't hem geoorloft was niet quaaide Prieesters om te gaan / daar hem zulks dooz Zacharias voorzaat verboden was.

Daar op antwoorzd de Paus dat / indien hy zulks zonder huime boosheit toe te stemmen / of dooz eenige noodzakelijchheit / of ten dienste van huime zaligheit gedaan had / het zelve hem geuerwijze by Godt zou deeren. Ten tweeden had Bonifacius zich herontschuldigt / dat de Fransche Vorsten de beloften dooz hen gedaan / wanneer de Apostolische Stoel het Pallium aan eenige Metropolitaanen over had gezonden / noch niet nagekomen waren : waar op de Paus ten antwoorzd geeft dat zulks niet aan Bonifacius maar aan die Vorsten geweeten moet worden. Ten derde had de H. Man zekere gunst verzoegt dooz de Abdye van Fulden, dewelke hy op een boschachtige plaats / in een zeer woeste en naare wildernisse / den Zaligmaaker ter eere / had opge-regt in het midden van vier volkeren , aan dewelken hy het Woord Gods had verkondigt : alwaar de Monnikken, door hem aangesteld, onder den regel van den Heiligen Vader Benedictus leefden ; mannen van een strenge onthoudinge, zonder vleesch, zonder wijn en knegten levende, en van den arbeid hunner hande bestaande. Waar op Zacharias antwoorzd dat hy niets en heeft tegen zijne begeerte / en dat hy in zijn verzoek behouligt ; want dat het oorbaar is dat zoo een deftig dienaar het begonnen werk gelukkiglyk voltooit. Dit waren de vzaagstukken van Bonifacius byief met het bescheid van Zacharias daar op ; die daar noch eenige antwoorzen byboegde op andere vzaagen die hem dooz Lullus mondeling voorgevzaa

dyaagon waren: doch de verzogte gunst heeft hy aan 't Klooster van Fulden vergunt dooz een byzonderen open brief / die by Mabillon s. 60 staat aangehaalt.

Onder die verscheide mondelinge vzaagen was 'er dit een / of het de Geestelyke vrouws-personen / zoo wel als de man-luuden / geoorloft was op Witten - Vonderdag malkanderen de voeten te wasschen? het antwoord was / dat het zoo wel aan de vrouws- als aan de mans- personen geoorloft was het gebod des Heere te volbrengen.

De andere vzaag was; of het geoorloft was iemand vooz zyn dertigste jaar Priester te wijden? Zacharias gaf tot antwoord: Dat het best was de Kerkelyke regels hier in te volgen: doch indien het de nood en 't gebrek der Dienaaren vereischte, dat men in zulken gevalle van 't vyf-en-twintigste jaar af, en zoo voorts, Priesters en Levyten mogt wijden. Wegens den Paambisschop Milo, en diergelijken meer die Godzkerke groot nadeel dedden / geeft hy dit antwoord / dat de zoodaanigen berispt en bestraft moesten worden / om hunne ondeugendheden achter te laten. Daar was ook een vzaag voorgestelt omtrent het gebruik van het spek; te weten na wat tyd dat het gegeeten mogt worden? Daar op zegt de Paus: Dat de Vaders dienaangaande geene wet gemaakt hadden; dan dat hy oordeelde dat het niet behoorde gegeeten te worden eer dat het gerookt en over 't vuur gekookt was: indien 't egter iemand luste ongekookt spek te eeten, dat hy zulks niet voor 't Hoogtyd van Paasschen behoorde te doen. (35) Welk antwoord niet aldus moet verstaan worden / als of de Paus het gebruik van gerookt spek ten allen tijde /

tijde / ook in de Dasten / goedkeurde : maar in
 deezen zin / dat men / om geen al te berg / of
 al te vaauw / of bloed-achtig spek te eten / het
 zelfe niet behoort te gebruiken vooz 't hoog-tijd
 van Paasschen : welke raad van Zacharias , zoo
 als Serarius ons berigt / gebolgt woizt dooz de
 Thuringers , West-phaalen , Hessen en andere
 volkeren daar om strecks / die noch ten huidi-
 gen dage veel houden van vaauw spek. De an-
 dere vraagen slaa ik ober / als hier niet te pas
 komende. Op het einde bepaalt de Paus hoe
 veele tekenen van 't H. Kruis dat de Priester
 onder den Canon der H. Misse moet maaken /
 staande allemaal uytgedrukt op een rond tafe-
 reeltje dat hy met Lullus heeft mede-gegeeven.
 Deeze brief is geschreeven den 4. November /
 onder Keizer Konstantyn , in 't 32 jaar zijner
 regeeringe / in de vyfde indictie , die met Sep-
 tember begonnen was.

De waar-
 digheit van
 Metropo-
 litaansche
 Kerke door
 Zacharias
 aan Ments
 wederge-
 geeven , en
 Keulen
 voor een
 tyd aan de-
 zelfe on-
 derworpen.

Dooz andere brieven ten zelfen dage en tijde
 geschreeven heeft Zacharias de Metropolitaansche
 Kerk van Ments ten voozdeele van Bonifacius
 in die waardigheit bevestigt : dooz welke vooz-
 den de Paus geen nieuwe waardigheit aan de
 kerke van Ments verleent / na dien zy dezelve al
 van onds gehad heeft ; maar hy bevestigt die
 waardigheit ten voozdeele van Bonifacius en van
 zijne nazaten ; en onderwerpt aan dezelve de
 stad Keule , zijnde de Moeder-kerk van het
 tweede Duitsland ; detwelke egter naderhand haar
 oude waardigheit weder heeft bekomen. (36)

In 't jaar 752 is Zacharias gestorben / en in
 zijne waardigheit ongebolgt dooz Stephanus.

^a Bonifacius , Bisschop en Apostel van Duits-
 land , de verkiezing van Stephanus verstaan heb-
 bende /

bende / heeft op-staande voer niet geschreeven
aan den nieuwen Paus / maar zulk eenigen tyd
uwtgesteld ; waar over hy zich verontschuldigt
in den 91 bries / in denwelken hy verzoekt dat hy
dezelbe gemeenzaamheit en eenighheit met den
Apostolischen Stoel / dewelke hy onder zijne
drie boorzaaten genoten had / ook onder hem
mocht behouden ; en hy toont zich dienstwillig
om al het zelfde noch te blijven doen / het gee-
ne hy nu ses-en-dertig jaaren lang ten dienste
van de Kerke zoo trouwhartig had beovert : en
bovders om de gebreken / die hy in zijn ampt
begaan mogt hebben / te verbeteren. En hy
geeft deeze reden van zijn langzaam schrijven :
dat hy de handen vol heeft gehad met het her-
stellen der Kerken die door de Heidenen afge-
brandt waren ; dewelken , zegt hy / in onze on-
derhoorige plaatzen en Kloosters over de dertig
Kerken verniet en aan koolen gelegd hebben.

Bonifacius
schryft aan
den nieu-
wen Paus
Stefanus.

^a Als nu de heilige Man bemerkte dat het
einde zijns levens sterk naderde / heeft hy ge-
wenscht Lullus tot zijnen nazaat in den Bisschop-
pelijken Stoel van Ments te hebben : en heeft
ten dien einde geschreeven aan Fulradus , Abt
van S. Denys , op dat hy / die in groot aan-
zien was by Koning Pippyn , zulk by hem te
weeg zou brengen / en des zelfs gunst voor zij-
ne leerlingen verzoeken. Fulraad heeft zijn ver-
zoek volbragt / en van den Koning verkreegen
dat Lullus noch by levende lijve van Bonifacius
in des zelfs plaatze verhooren is : waar over de
H. Man Pippyn bedankte in zijnen 104 bries ;
hem een eeuwigen loon in den hemel wenschen-
de , om dat hy de goedheit had gehad van zyn
ver-

Hy schryft
aan den
Abt Ful-
raad, om
Lullus in
zyne plaat-
ze te doen
verkiezen.

verzock genadiglijk in te willigen, en zynen hoogen ouderdom en zwakheit te vertroosten.

Bonifacius had ook al ober eenigen tijd van Paus Zacharias verlosf verzoegt om / als het zyn ouderdom en de zwakheit zyns lichaams zoude bereiffchen / iemand tot zynen nazaat in het Bisdom van Ments te wijden / indien hy nochtans een bequaam persoon tot die waardigheid zou konnen vinden : het welke de Paus hem al ober vier jaaven / dooz byieken in de eerste indicie geschreeven / toegestaan had. Maar nu wierde het Pausfelyke gezag dooz het koninklyke gestyft ; en Lullus is dooz Bonifacius zelf gewydt / als de heilige man reisbaardig stond om vooz de laatste maal naar Vriesland te gaan / daar hy de martelkroon stond te ontbangen.

Lullus door Bonifacius Biffchop gewydt.

Wat dat hy, reisvaardig naar Vriesland staande, aan den nieuw-gewyden Lullus belaft heeft.

Als Lullus nu tot Biffchop van Ments gewydt was / heeft Bonifacius vooz zich genomen naar Vriesland te reizen / om daar ter plaatze den loon en vergelding van al zynen arbeid te ontbangen / daar hy zyn predik-amynt had beginnen te oeffenen. Doch eer dat hy zyn affcheid van Lullus quam te neemen / heeft hy dooz een geest van boozegginge zynen sterf-dag / en op wat wijze dat hy om zoude komen / aan hem geopenbaart ; en hem met eene heilzame vermaaningen geeven / rakende het geen hem te doen stond vintrent de onderregtinge zijner kудde / en het opbouwen der kerken : Nu, zeide hy / genaakt de dag myner ontbindinge , en het laatste einde myns levens, wanneer ik het pak myns vleesches zal afleggen, en den loon der eeuwige vergeldinge van Godt ontvangen. Maar gy, myn liefste Zoon, voltrek ten spoedigste de Kerken die ik in Thuringen heb beginnen op te bouwen, doch voornamentlyk de kerk van Fulden, daar ik myn
lichaam

lichaam wil begraaven hebben. Maar voor al, wend alle vlyt en naarstigheid aan tot het onderregten der volkeren die uwe zorg toebedrouwt zyn, om hen noch al vorder uyt het bedrog van 't Heidensche wangelooft te verlossen. Deze en diergelyke dingen meer gesproken hebbende / heeft hy alles dat tot zijne reis diende doen verbaardigen / en daar onder ook een waade of lijnwaat daar zijn lichaam zou in gewonden worden / (37) het welke hy in zijne boeke-kist heeft doen leggen.

By het voozgaande verhaal uyt Willibaldus genomen voegt Rudolfus noch eenige omstandigheden in de Levens-beschrijvinge van de heilige Abdiffe Lioba : (38) aan de welke Bonifacius ernstige vermaaningen heeft gegeven om in haar voozmeemen te volhardden / en het goede dat zy begonnen had uyt al haare magt te blijven behartigen / zonder zich te kreunen aan de zwakheit haars lichaams / nochte aan de langduurigheid des levens / het welke hy de eeuwigheit vergeleeken zeer kort is / en qualijk eenen oogenblik kan opweegen. Hy heeft dezelve Lioba ook aan de zorg van Lullus en van de Monniken van Fulden aanbevolen : en hen belast dat ze na haare afstijbigheit haar lichaam in zju eigen graf zonden begraaven ; op dat ze bedegaar / die Christus in hun leven met eenpaarige begeerte en pber gediend hadden / den dag der verrijzenisse ook gezamentlijk zonden afwachten. Dit gezeyt hebbende heeft hy zijne klap aan dezelve Lioba geschonken / haar op nieuwen vermaanende en biddende dat ze de plaats van haare pellegrinaadje niet zou verlaaten. Hier op is aan Lioba hize toegang tot de kerck van Fulden vergunt / die aan alle vrouws-perfoonen teneemaal verboden was.

Hy vereert
sijne klap
aan Lioba.

Piet lang daar na is de Hellige Man met eenige Priesteren / Diakenen en Monniken / die hy in zyn gezelschap mede-genomen had / den Rhynstroom af naar Vriesland gebaaren. Daar aangelandt / ging hy dzybens dat gansche landschap doorkruysen / het Woord Gods allertoege verkondigen / de Heidensche kerkdiensten uytroejen / en kerken in de plaatze der Heidensche tempelen opbouwen: zoo dat hy daar duizenden en duizenden van menschen / zoo mans - als vrouws-persoonen / van allerhande jaaren gedoopt heeft / alles in 't gezelschap van zynen krijs-gezel en Mede-bisschop Cochanus, ofte Eobanus, denwelken hy, tot Bisschop der Vriezen aangestelt zynde, tot verlichting van zynen zwakken ouderdom, in de stad Trecht in zyne plaatze had aangenomen. Dit zijn de woorden van Willibaldus; uyt dewelken geboegd met eenige anderen / sommigen der hedensdaagsche Schrybers dit besluit trekken / dat Bonifacius na de dood van Dadanus, die in 't voorige jaar voorgeballen is / Bisschop van Utrecht is geworden: en dat hem / om de zwakheit van zynen uytgeleefden ouderdom / toegeboegt is Eobanus. Van hier van is gehandelt in onze Voorreden.

Marteli van
Bonifacius
in Vries-
land.

* In 't jaar 754. of liever in 't volgende jaar (want de Schrybers / zelfs de oudsten / zijn hier niet eens) heeft Bonifacius, Bisschop en Apostolische Gezant in Duitsland, zyn marteli in Vriesland voleindigt.

De heilige Man / die het Sakrament des Dopenzels aan de nieu-gedoopten meende te bedienen / was aan de ribiere Bortna, die Westvriesland eertijds van Oostvriesland scheidde / hy het

het stedeken Dokkinga of Dokkum, met zijn gezelschap onder tenten gaan zitten: wanneer de Heidenen / meenende daar een grooten buit te zullen vinden / met een schielijk gedruys op hem afquamem. En als de nieu-gedoopten / die gebozmt moesten worden / zich gereed maakten om Bonifacius en zijne mede-gezellen gewapenderhand tegen den aanbal der Heidenen te beschermen / is de Man Gods hun in 't ontmoet geloopen / en heeft hun het gebezt verboden / niet wissende dat zy quaad met quaad / maar liever met goed zonden beloonen: want dat nu die lang gewenschte dag ende de tijd zijner ontbindinge verscheenen was. Dat zy zich in den Heere zonden versterken / en hun betrouwen op hem stellen: dan dat men ondertusschen den goddelijken wille moest gehoozaamen. Daar na zich tot zijne mede-gezellen keerende / heeft hun aldus een hart in 't lijf gesproken: Toont nu dat gy mannen zyt, en laat ul. de kroon nu niet ontglippen die ul. aangeboden wordt: dit ogenblik van een korte dood zal ul. ten eerste den hemel bezorgen, om daar met Christus te heerschen. Daar op is de raazende bende der Heidenen die heilige mannen op 't lijf geballen / en heeft hen aanstonds om-hals geholpen. Dylbens vielen zy aan het doozsnuiffelen en plunderen van de tenten / al wat hun in de handen viel / boeke-kisten / reliqui-doozen / en al wat 'er was / wierdt weggesleept; en zy waren als uytgelaaten van vengde / om dat ze daar in veel goud en zilber meenden te vinden.

Daar was by gebal noch wat wijn in kleine vaatjes overgebleeven; en dat is hun bederf geweest. Want vliegens zijn ze aan 't zuppen gegaan / tot dat ze aan hooge woorden / en van

De raazen-
de hoop der
Heidenen
vindt over-
blyfzelen
der H. H.
en eenige
boeken in
de plaatze
van goud.

wooyden aan 't begten geraakten ; en hebben
malkanderen met die eigene wapenen / daar ze
de heilige Martelaaren mee vermooydt hadden /
omgebragt. Die van deeze slagtinge overgescho-
ten waren / hebben de koffers en de doozen / om
den buit over en weer te deelen / beginnen te
openen : maar als ze in de plaatze van goud en
zilver niet anders als wat gebeenten der Heili-
gen / en eenige boeken vonden / hebben zy alles
van quaadheit ginz en weer verstrooit. Als de
Christene Driezen de dood der heilige Mannen
verstaan hadden / hebben ze vliemens de wapenen
aangeschoten / om den mooyd der heilige Mar-
telaaren te wreken. Ze hebben dan een groot
getal dezer moordenaaren verstaagen / en de rest
op de vlugt gedreeven ; en daar op huine wij-
ben / kinderen en slaaven tot buit gemaakte. Dit
is daarna verwonderings waardig geweest / dat
de overgebleevene Heidenen / daar omtrent woo-
nende / die de leer van Bonifacius in zijn leven
verwoopen hadden / dezelve na zijne dood / dooz
de Goddelijke kastyding getugtigt zijnde / aan-
genomen hebben.

Het lyk
van den H.
Bisschop
naar Utrecht
gevoert, en
aldaar be-
graaven,

wordt van
daar naar
Fulden ge-
voert.

Het lyk van den H. Bisschop is met de lichaa-
men zijner mede-gezellen / over een Meer dat
toen Elmere genoemt wierdt / booz wind en
stroom afgevoert naar de stad Utrecht, en aldaar
begraaven : ter tijd toe dat eenige Godsdienstige
en getrouwe broeders / hebbende aan hun hoofd
den verwaardigen Hadda, dooz Lullus Bisschop
van Ments afgezonden wierden / die het lichaam
van den heiligen Martelaar naar Fulden, zoo
als hy in zijn leven belast had / gevoert hebben ;
het welke nochtans niet toegestaan is zonder een
waakere tegenstribbelinge der Utrechtenaaren ;
dewelken zich egter eindelijk onder den Godde-
lyken

lijken wif / die hun dooz getoiffe tekenen bleek / hebben moeten buigen. De marteldood van den H. Bonifacius is voorgevallen op den vyfden Juny / in het negen-en-dertigste jaar van zijn Apostelfchap. Zijn heilig lichaam is den dertigsten dag te Ments aangekomen / alwaar een oneindig getal van menschen / dooz Goddelijke ingeebing / van alle kanten tot het zien van deeze staatzie was komen toefchieten : zijnde Lullus zelf op dien dag ook wyl het Hof weder naar Ments gekeert / hoewel dat 'er geen tijding of bode wegens den dag der aankomfte booz wyl was gegaan. Dooders is het heilig lichaam / hoe sterk dat die van Ments daar tegen kampten / met een grooten toefstel en een talrijken floet naar Fulden geboert / en in een gewelft graf / dat booz hem gemaakt was / begraaben / alwaar het ook van tijd tot tijd dooz verfcheide wonder-tekenen vermaard is geworden. Zijn Marteli wordt zonder iemands tegensprecken gefteft op den vyfden Juny ; maar ober het jaar zijn de Schrijvers oneenig : willende sommigen / als reeds gezeit is / dat hy in het vier-en-vyftigste jaar deezer eenwe / anderen dat hy een jaar laater gedoodt zoude zijn. Het eerste geboelen heeft al deftige boozstanders / als Eginhardus , den Abt Eigil , mitfgaders de Jaarboeken van Fulden , van Mets , en van Bertyn , ja Hincmarus zelf : maar 't laaste geboelen wordt als waarschtig op-gegeeven dooz Willibaldus Biffchop van Aichftat in de befchrijbinge van Bonifacius leven / die ook al aanzienlijke aanhangers heeft / te weten Adam van Bremen , en Lambertus van Schafnaburg. Sommigen zijn van geboelen dat men Willibaldus , die zijn leven befchreeven heeft / en zijn tydgenoot is geweest / wel 't meeste ge-

Heeft daar van tijd tot tyd mirakelen gedaan.

Over het jaar van zyne marteldood wordt getwift.

loof dient te geben / en daar zouden wy 't ook zeer ligtelyk mede houden. Dit schijnt ook het geboelen geweest te zijn van den Monnik Otholonus, den tweede beschryver van zijn leven: hoewel dat 'er iets aan deeze plaatze van dien Schryver hayert: maar de text van Willibaldus kan niet verminkt of verandert zijn / want behalven dat hy het jaar na Christus menschwoording uyzdrukt / zoo boegt hy 'er noch by de achtste indiëtic.

52 Medemartelaars van Bonifacius.

Bonifacius heeft 52 mede-gezellen in zijne marteldood gehad: daar onder gerekend Eobanus Bisschop / en vier Monnikken / namentlyk: Waccar, Gundecar, Illekere of Willikeri, en Batewlfus, die by den ongenoemden Schryver Hadolfus, en by Notkerus, Hadowlfe genoemt wordt.

Zoo ras als de maare van Bonifacius dood door 't eiland van Britanje verspreidt was / heeft de Bisschop Milredus zijn hartzeer ober de dood van den heiligsten man door een a brief te kennen gegeven aan Lullus Bisschop van Ments: daar hy boegende dat zijne droefheit hier door merkelyk verzagt was / dat hy zijn bloed voor Christus verstoort hebbende / door zoo een heerlyken daad-schryd Gode tot een bloedgetuige was toegewijdt / zijnde het cieraad en de steun, zegt hy / van alle de geenen die in ons Vaderland gebooren zyn. En Kuthbertus b Narts-bisschop van Kantelberg heeft te weeg gebracht dat zijne openbaare viering vastgesteld wierdt in een algemeene Vergaderinge van Groot - Britanje, en dat zijn geboorte-dag / en die van zijne Medegezellen / 's jaarlyks zoude gebiert worden. Te Fulden worden noch tegenwoordig met zijne andere

Hy wordt opentlyk in Engeland gevierd.

a Bonifac. Ep. 78.

b Ibid. Ep. 78.

dere reliquyen drie boeken ^a bewaart van het getal der geenen die in kisten opgesloten zijnde / door de Barbaaren ten tijde van zijn martelle verstrooit / en daar na door de geloovigen weder opgeraapt en vergadert wierden : het eene der zelven behelst de Over-een-komste der Evangelien met de Registers der Kerckelijke regelen; het tweede / dat met degens gestoken en opgescheurt / en met 's Martelaars bloed gebertut is / bevat den brief van Paus Leo aan den Bisschop Theodorus, en het Sermoen van S. Ambrosius over den H. Geest / met des zelfs geschrift wegens het geluk van de dood; en daar-en-boven een geschrift van den H. bekijder Faustus, een brief van Agnellus aan Arminius wegens het bewijs van 't geloof / met een lijst der landen en steden daar de lichaamen der Apostelen begraaften leggen / en diergelijke dingen meer : het derde is het boek der Evangelien / van Bonifacius, zoo als gezegt wordt / met zijne eige hand uytgeschreeven.

Te Fulden worden be- nevens zyne reliquyen drie van zyne boeken be- waart.

Niet lang na 's martelaars dood heeft Lullus, zoo als wy al gemeldt hebben / bezogt dat zijne daaden door Willibaldus Bisschop van Aichtat beschreeven wierden. Willibaldus heeft dit werk opgedraagen aan Lullus en aan den Bisschop Megingosus. Op 't leste van de elfde eeuw heeft de Monnik Othlonus dezelve stoffe / op het aanhouden der Monniken van Fulden, weder op nieuw verhandelt / en in zijn werk alle de brieven die hy bekomen kon ingelaseht / tot beter opheldering van Bonifacius leven. Deeze twee zijn de vooernaamste Schryfvers van zijn leven getweest / behalven noch een derden zonder naam / die men niet en weet wanneer dat geleest mag hebben.

De Beschryvers van zyn leven.

¶ 5 G E.

^a Over de boeken van deezen Heilig kunnen naargezien worden de Bollandisten op den 5. Juny, pag. 493.

G E D I C H T

V A N

R A B A N U S M A U R U S ,

*Abt en Aarts-biffchop van Ments, ter eere van den
H. Bonifacius Biffchop en Martelaar. **

Rabanus
verheft
Bonifacius
door een
gedigt :

Van waar de gulde zon uyt Thetis natte velden
Haar heldre kop opbeurt, en uyt den oosten ftraalt,
Tot daar zy moe gerêen in 't weften onderdaalt,
Daar ziet men overal den luifter van Gods helden
Opluiken meer en meer: ziet hoe haar' glori blinkt,
En ieder als om prys hun' wonderdaaden zingt.

Ey ziet eens Asia den grooten Jacob vieren,
Ziet Petrus eens geroemd by den Italiaan;
En hoe Afryken floft op Biffchop Cypriaan:
Ziet den Efeefer eens kapel en kerk vercierren
En uytgelaaten op Johannes jaargety,
't Is alles even rad, 't is alles even bly.

Ons Duitsland ftaat niet ftill, maar zingt op heldre
toonon

Den Biffchop Bonifaas, dien vroomen kruisgezant,
Dien held van Christus uyt het weeldrig Britten-
land :

Wien Romen om zyn' deugd en dapperheit te
kroonon

In 't bloeien van zyn' jeugd den harderlyken ftaf,
En voor 't gemeene beft den Biffchops myter gaf.

* *apud Bollandinos ad diem 5. Junii, c. 3. p. 491.*

Hoe deftig zag men hem dat Biffchops ampt be-
 kleeden,
 En geeven goed en bloed en alles voor zyn volk?
 Hoe dapper zag men hem als Christus vroomfte
 tolk
 Oppaffen voor 't geloof? hoe rein was hy van zeden?
 Hoe lieffelyk van taal? hoe vierig in de deugd?
 Men weet hoe Duitsland noch zyn' wonderdaa-
 den heugt.

Hy pryft
 hem als een
 Leeraar :

Ja door een hooger ligt, een ligt dat niet kan missen,
 Zag hy door 't dekzel der verborge dingen heen,
 Zoo dat d' aanstaande tyd hem tegenwoordig
 fcheen.

als een
 Profeet :

Wat heeft hy wonderen, wat al gefchiedeniffen
 Voor af zeer duidelyk, als of hy 't zag, verhaalt?
 En in geen tuttel of de minfte ftip gefaalt?

De Frank, de barffe Vries, de wijdberoemde Saffen
 Die roemen als om prys op zyn Apostelfchap,
 Die hun den heirbaan wees tot 's Hemels bur-
 gerschap,

Doch d' ongetemde Vries in woestheit opgewaf-
 fchen

als een
 Martelaar:

Heeft zyn bloeddorftig hart aan zoo een man ge-
 koelt,
 En zyn' moordadige hand in 't edel bloed gefpoelt.

Maar ziet een graantje dat in d' aarde komt te
 fterven

Wat zaaden komen daar, wat vrugten al uyt voort?
 Hier fchijnt de waarheit uyt van Christus heilig
 woord.

De Vries die 't moordgeweer in 't heilig bloed
 dorft verven,

Ziet met verbaaftheit nu de velden weelig staan
 Van weinig graantjes, en de Kerk als vol gelaan.

Al

Al is zyn schoone ziel van 't lichaam afgescheiden,
 Hy vaart noch egter wel, en yvert even sterk
 Voor 't ryk van Christus en 't welvaaren van zyn
 Kerk:

Ja is noch kloeker in de kruis-leer uyt te breiden,
 Want d'allerhardste kop, en weifelaar verrukt
 Door duizend wonderen nu onder Christus bukt.

als uyt-
 schynende
 door ver-
 scheid
 wonder-
 tekenen;

Wat tong, wat vlugge pen zal ons naar eisch
 ontvouwen

De tekenen aan 't graf van deezen held gedaan?

Men ziet de blinden zelfs gansch opgetoogen staan

Dat zy den luister van die wonderen aanschouwen,

Waar van het schel gerucht in 't oor der doo-
 ven klinkt,

Zoo dat de stomme zelfs den lof des Heere zingt.

De ziekten noch zoo groot en hevig moeten
 wijken

Met al haar naar gevolg: de Vorst der duist're
 nacht

Verliest hier zijn gebied en lang-gepleegde magt:

Hy vlugt ten lichaam uyt, en gaat met schande
 stryken:

Want Godt zyn trouwen knegt zoo heerlyk heeft
 ge-cert

Dat hy in 't hemelryk en ook by ons regeert.

Ik wensch den zelven loon aan Gods getrouwe
 knekten

Die zich door 't preeken en 't betrachten van de
 deugd

En door een vast geloof bereiden tot die vreugd,

Godt wille een lauwer-krans zelf voor die hel-
 den vlegten.

Hy heeft dan 's werelds goed en al haar weitze pragt

Voor Christus en op hoop van beter goed veracht.

Nu

Nu komt de Hemel-vorst hem hondertfout be-
raalen,

Nu zit hy vrolyk in Gods eindelooze rust:
Daar boet hy zonder zorg zijn trouwe minnelust.
Hy had ook wel verdient aldus te zegepraalen,
Die zijn spierwitte ziel zoo zuiver, gaaf en net
Ter dood toe heeft bewaart van doodelijke smet.

Hy woont nu by den Heer; daar zingt hy nu vi-
ctori:

Daar heerscht hy met zyn Godt: en trotst den
helschen slang,
En trapt hem met den voet, voor hel noch dui-
vel bang.

Nu is zyn kermen uyt: nu zit hy in de glori:
En moedigt ons ook aan om langs het zelve spoor
Te komen daar hy is, in 't zalig Eng'len koor.

Nu zit hy gelauriert by 's hemels geestendommen
Voor 't storten van zijn bloed: en als een trou-
we vriend

Bidt hy dat 't zelve bloed ons ook ten leven dient.
Gaat nu, die Duitsche lucht inaassent, hem uyt-
brommen

Den roem van 't gansche land, en Duitslands mor-
gen-zon,

Maar roemt gy allermeeft, die hy aan Christus won.

Geluk ô Vaderland, geluk ô Landsgenooten als Patroon
Met zoo uytsteekend een bescherm-heer en Pa- van 't Va-
troon! derland.

Die staag uw' zaak bepleit voor Gods verheeven
troon,

En die den Duivel-dienst hier eerst heeft omge-
stooten:

Geluk ô Vaderland, ja duizendmaal geluk
Met zoo een Bisschop, en beschermer in uw' druk.

Nu

Nu Christ'nen heft op een lied van held're klanken,
Zingt nu des Heere lof op Cyter en op Veel,
Die ons gefchonken heeft dit fchoone pronk-
juweel :

Laat ftem en orgel gaan om Christus te bedanken :
Die hem gegeven heeft uyt zijn genade-fchat
Al wat hy is geweest, al wat hy heeft gehad.

Een kerk
te Fulden
ter eere van
S. Bonifaas
gebouwt :
en veerzen
op zyn
graf-kelder
gefneeden.

Doxder maakt Christ. Brouwer *a*, wijdloopig
getwag van een Kerke / die allereerst dooz Boni-
facius te Fulden was aangeleit / en die nader-
hand dooz den Abt Egil heel pragtiger opge-
trokken en voltooit zijnde / in 't jaar 819. dooz
den Mart's-biffchop Heiltulfus ingewijdt is ge-
weeft. Hy haalt ook aan de beerzen van Candi-
dus en van Rabanus, die op de oude en nientwe
graf-kelder gefneeden waren.

Want Candidus, handelende van de laaste
wijdinge der kerke / en de zaak van hooger op-
haalende / zingt als volgt:

Hier onder stel ik niet twee onvolmaakte altaaren
Die wel begonnen maar noch niet voltrokken
waren :

Een in het middelste gewulfzel van de Kerk,
Alwaar voor deezen was ons waarde Biffchops
zerk.

En een daar Sturmius noch heden leit begraven.
Maar Liobgijt *b* gewoon op 't deugde-fpoor te
draaven

Met Bonifaas haar neef, leit noch van hem niet af,
Doch zoo als 't vrouwen past heeft haar bezon-
der graf.

Op het kruis / daar de Martelaar Bonifacius
eerst by begraven was / ftaan deeze beerzen te
leezen : Hier

a Antiq. Fuld. lib. 2. c. 1. 2. 3. &c.

b Lioba.

Hier wierdt het lichaam van den waarden Kerk-
Prelaat

Den vroomen Bonifaas met staatsie opgesloten,
Als hy zijn edel bloed voor Christus had vergoten:
Die schoon van hier gereist, noch tegenwoordig
staat

By 't bidden van zyn volk: en 't zelve veel schen-
kaadjen

En giften daag'lijks geeft, en hulp in hun' quel-
laadjen.

^a Bonifacius heeft geschreeven het leven van den H. Warts-bisschop en Martelaar Livinus, Patroon der Gentenaaren. De Schrif-
ten van den
H. Boni-
facius.

^b Noeh heeft hy geschreeven verscheidene brie-
ven / die in 't jaar 1605 te Ments in 't ligt zijn
gekomen door de zorg van Nic. Serarius. De
brief van den zelken Bonifacius aan Erchelbar-
dus Koning van Engeland wordt heden vermist /
en staat vermeldt by ^c Wernerus Rolevink.
Noeh verscheide anderen van zijne werken wo-
den met lof aangehaalt van Arnoldus Wien ^d;
als ook van Saffridus Petri ^e, Licentiaar der
beide Regten / en Kanonik in de kerke der H. H.
Apostelen te Keulen: onder anderen spreken zy
van des zelfs Synodaale Instellingen. (39)

^a Aub. Mirans anctuar. de Script. Eccles.

^b Val. Andr. Bibl. Belg.

^c Lib. 1. de morib. & situ Westphalorum. c. 7.

^d Lign. vite lib. 5. c. 38.

^e De Scriptor. Fris. Decade 5.

P I P P I N U S

Onder Bonifacius.

By Willem Heda ^a staan te lezen de giften / of liever de bevestigingen der voorgaande giften / die door de voorgaande Koningen en Vorsten op het bezoek van Vader Bonifacius Bisschop van Utrecht aan S. Maartens Kerke aldaar gedaan waren / tot profijt der zielen, zoo als de eerste brief luidt / dewelke zoo nauwkeurig niet en is / en gebonden wordt by Marculfus ^b : of zoo als de tweede brief spreekt / (die van Mabillon ^c vooregter en opregter gehouden wordt / en daar omze Bonifacius als Aarts-bisschop / en oppasser van S. Maartens kerke vermeldt staat /) tot bezolding der Monnikken en Kanonnikken, die aldaar de Heidenen tot het Christendom bekeeren. Dezen laatste brief / zegt Mabillon ter voornoemde plaatze / heeft nagezien de zelve Widmaar, dewelke den brief van S. Calez, die den 22 Mey / in het tweede jaar van Pippinus II, te Verberies in 't open hof getekent was / had nagezien. Dierhalven zullen wy den zelve hier by voegen.

*Bevestiging van Pippyn onder den
Bisschop Bonifacius.*

Pippyn, de doorlugtige Koning der Franssen :
By aldien wy de smekingen der Priesteren nergens

^a p. 35. 36. 37. ^b l. 1. n. 4. ^c *Annal. Bened.* l. 22. §. 68.

gens in van de hand wyzen, zoo betrouwen wy dat de Heer ons deswegens zal beloonen; Dierhalve, vermits de eerwaardige man Bonifacius Aartsbisschop op ons verzogt heeft dat wy rakende de goederen van zijne S. Maartens Kerke, dewelke gebouwt is in een burgt genaamt *Utrecht op den Rhyjn*, wel zouden willen vernieuwen de bevestiging van 't geen door Pippyn, of Karel, of Karloman aan S. Maarten gegeven is geweest; Zoo is het, dat al wat de Fransche Koning Pippyn aan dat Godshuis, of aan dat Bisdom verleent heeft, als alle de tienden van de landeryen of van de slaaven, of van de tollén, of van de koopmanschappen, of van al het geen uyt eenigen hoofde tot de inkomsten der koninklyke schatkamer scheen te behooren; zoo is het zeggen wy, dat wy het tiende gedeelte van dit alles zoo als het zelve door onze meergemelde voorzaaten Pippyn, Karel en Karloman gegeven is geweest, op nieu vereeren aan 't zelve Godshuys van S. Maarten, (over het welke wy vergunt hebben, en mits deeze bekrachtigen, dat Bonifacius als Aartsbisschop en Toeziender het opzigt zoude hebben,) en dat voor het ligt en de bezoldingen der Monniken en Kanonnikken; (40) die de Heidenen aldaar tot het Christendom bekeeren, en de genen die zy door de genade Gods bekeert hebben onderwijzen; waar door de andere Christenen, zoo als hun pligt is, deeze nieuwe Christenen in het geloove bewaaren: dit alles hebben wy dan, zoo als billijk en redelijk is, aan 't zelve Godshuis door onze bevestiging met blijmoedigheid vergunt en bevestigt. Vat dit wel: en op dat het gezag deezer onze bevestiginge te krachtiger mag zijn, en in gevolge van tijden te beter stand mag houden, hebben wy besloten dezelve door de z-

gels van onze hand te bekragtigen. Het zegel van den doorlugtigen Koning der Franssen Pippyn. Ik Widmaar, daar toe last hebbende, heb dit nagezien en ondertekent. Gegeeven den 23. van de Meymaand, in het tweede jaar der regeeringe van den gemelden doorlugtigen Koning. Gedaan te Verberies op het open Hof, in den naame des Heere; dat het gelukkig uytvalle.

KERKVERGADERINGEN

Gehouden onder den

H. BONIFACIUS

Aarts-bisschop en Martelaar.

VOORREDE.

Versehide,
althans ten
minste drie
Kerkver-
gaderingen
onder
Bonifacius
gehouden.

Dat Bonifacius, die t'samen Aartsbisschop en Gezant van den Apostolischen Stoel was, versehide Kerk-vergaderingen beroepen heeft, schynt niet alleen te blijken uyt het bevel van Zacharias, waar van zyn twee brieven gewaagen; maar ook uyt het zeggen van Willibaldus, dat Bonifacius om zijne hooge jaaren de Kerkvergaderingen zoo dikwils niet meer kon bywoonen als te vore. En Egilwaldus ^a getuygt het zelve met klare woorden, zeggende: *Bonifacius heeft in de kerken aan deeze zijde van de Alpes gelegen*

^a lib. 1. c. 3. Sever. Binius in notis apud Labb. tom. 6. Concil. p. 1536.

algemeene Kerkvergaderingen gehouden, en in dezelve veel dingen die verbetering van nooden hadden verbeterd. Baronius, Serarius en Mabillon zijn van die gedagten, dat 'er ten minste drie moeten vast gesteld worden.

a De eerste Vergadering is op de uytfschrijving van Bonifacius gehouden ten tijde van Paus Zacharias onder den oppersten Hofmeester Karloman, in 't jaar des Heere 742 den 21 April: de plaats is onbekend, en ergens in Duitsland geweest. Eenigen meenen dat deeze eerste vergadering te Augsburg gehouden is; *Aubertus Miræus* *b* wil dat het te Regensburg geweest zy: en dit gevoelen wordt door *Serarius* *c* met veel bewijs-redenen gestijft.

De eerste is gehouden onder den Paus Zacharias, in 't jaar 742, de plaats is onzeker.

De brief van den Paus Zacharias over het houden van deeze vergadering is geschreeven den 1. April, in de 11. *indictie*, en vervolgens in het naastvolgende jaar. Dan het kan ligt zijn dat de vergadering ter begeerte van den Vorst Karloman gehouden zy voor het antwoord van Zacharias: dewijl de Pauselijke toestemming in die tijden zoo noodzakelijk niet geacht wierdt (41) tot het be-roepen der Kerkvergaderingen, dewelken volgens de oude regels der kerke ten minste eens 's jaars moesten gehouden worden.

Zoo

a Mabill. *Annal. Bened.* T. 2. l. 21. §. 68.

b in *Auct. Script. Eccl.*

c *Lib. 1. de S. Kiliano* c. 9.

Wat Bif-
fchoppen
dat 'er te-
genwoor-
dig waren.

Wat dat 'er
in den
tweeden
Regel

en wat 'er
in den lef-
ten beflo-
ten wierdt.

Zoo zijn dan de volgende Biffchoppen ter begeerte van Karloman op eene en dezelve plaats van Duitsland by een gekomen: *Bonifacius* Aarts-biffchop, *Burchardus* Biffchop van Wurzburg, *Regenfridus* Biffchop van Keulen, *Wintanus* of *Witta* Biffchop van Buriburg, *Wilbaldus* of *Willibaldus* Biffchop van Aichftad; *Dadanus*, miffchien Biffchop van Utrecht; *Eddanus*, anders *Heddo* of *Etto* Biffchop van Straatsburg, en noch meer andere Biffchoppen met hunne Priesters. In den tweeden Regel wordt den Dienaaren Gods, of den (42) Monnikken verboden wapenen te draagen, of naar het leger te gaan, *uytgezondert die alleen, dewelken zullen verkoo- ren zijn om de Goddelijke geheimeniffen, dat is de plegtigheden der H. Miffen, te verrigten, of om de overblijfszelen der Heiligen te draa- gen.* Diensvolgens wordt aan den Vorft toege- laaten eenen of twee Biffchoppen met de Kapellaanen in zijn gezelfchap te hebben; en aan ieder Veld-overfte wordt toegelaaten, eenen Priester by zich te hebben, dewelke den men- fchen die hunne zonden willen biechten boete mag opleggen. Hier in was hen voorgegaan *Konftantyn de Groote*, zoo als *Eufebius* ^a ons getuygt. In den leften Regel wierdt vastge- ftelt dat de Priesters en Diakenen geen korte rokken naar de wijze der leeken, maar lange rokken, die tot de hielen toe quamen, zou- den draagen, zoo als de dragt der Dienaa- ren

^a *Lib. de vita ejus, c. 36.*

ren Gods of der Monnikken was : en dat de Monnikken, en de Vrouwluy die Godt in de Kloosters dienden, haare Kloosters en Gasthuizen naar den regel van den H. *Benedictus* zouden hebben te schikken en te bestieren, en hun leven naar den zelveu regel te voegen. Hier wordt geen gewag gemaakt van Kanonikkeffen, (43) die toen noch niet ingestelt waren, zelfs niet in Duitsland of in Nederland, alwaar zy naderhand wel allermeest zijn vermenigvuldigt.

Deeze en de volgende Vergadering worden ons opgegeeven in de Groote Verzameling der Kerkvergaderingen van *a Labbe*, die dezelveu gehaalt heeft uyt een oud Palatijns-boek van de Vatikaansche Bockerye, 't welk met oude Frankissche letteren geschreeven, en van *Lukas Holstenius* met eenige Aantekeningen opgeheldert was : Wy laaten dezelveu uyt gemelden *Labbe* hier aan volgen ; en zullen de Aantekeningen van *Holstenius* ook neffens de Kerk-regels voegen.

a Tom. 6. Concil. General. p. 1533. 1534.

EERSTE KERKVERGADERING

Onder den

H. BONIFACIUS.

De tytels der Hoofdstukken.

- I. Van de Bisschoppen in Duitsland aangesteld, en van alle jaaren een Kerkvergadering te beroepen.
- II. Dat de geestelijke personen geene wapenen zullen hebben te draagen, noch naar het leger te gaan, behalven de geenen die tot het verrigten der kerkdiensten verkooren zullen zyn; vorders, dat zy zich van de jagt zullen onthouden.
- III. Dat de Parochi - Priesters hunnen Bisschop onderdaanig zullen zijn, en hem rekenenschap geeven van hunne bedieninge: dat ze ook bereidwillig zullen zijn om hem in 't bezoeken van zijn Bisdrom te ontvangen: dat ze het nieuwgewijden *Chrisma* by hem zullen hebben te haalen; en dat ze hem tot getuigevan hunne kuisheit, van hun leven, van hun geloof en leerlinge moeten hebben.
- IV. Dat geene onbekende Bisschoppen of Priesters zonder beproevinge tot eenige bediening aangenomen zullen worden.
- V. Dat de Bisschop met den Grave zal toezien dat het volk geene Heidensche by-geloovigheden kome te begaan.
- VI. Van de straffe der Klerken, der Monnikken of der Klooster - Nonnen, die tot hoerery mogten vervallen zijn.
- VII. Dat de Priesters en Diakenen geen korte maar lange rokken zullen draagen, en geen vrouwluy in haar huys hebben. Als ook dat de Monnikken en de Klooster-Nonnen hun leven naar den regel van den H. Benedictus zullen trachten te schikken.

VOOR-

VOORREEDEN.

In den naame onzes Heere Jesus Christus. Ik *Karloman* Hertog en Vorst den Franfen heb in 't jaar 742, den 21 April, met raad en overleg van de Dienaaren Gods, en van mijne voornaamste Heeren, de Bisschoppen die in mijn rijk zijn met de Priesteren, door de vreeze Gods tot een Kerkvergadering en byeenkomste beroepen: namentlijk *Bonifacius* Aartsbisschop, en *Burhardus*^a, en *Regenfridus*, en ^b*Wintanus*, en ^c*Witbaldus*, en *Dadanus*, en *Eddanus*, en de andere Bisschoppen met hunne Priesteren, op dat zy my raad zouden geven op wat wyze dat de wet Gods en de kerkelyke Godsdienst, die ten tyde der voorgaande Vorsten teneemaal vervallen waren, best te herstellen zouden zyn; en hoe dat het Christenvolk best ter zaligheid zal kunnen geraaken, en niet door het bedrog der valsche Priesteren verlooren gaan.

^a anders *Burghardus*.

^b anders *Huvitannus*.

^c anders *Willabaldus*.

welke de menschen die hunne zonden biechten mag binnissen / en hun boete opleggen. Daaren-toven hebben wy al dat jagen / en al dat loopen en rotzen met jagt-honden door bosschen en wouden / aan alle Gods dienaaren verboden / als ook dat ze geene jagtbogels en Valken zullen houden. (48)

III.

Wy hebben ook volgens de regels der Heiligen vast-gesteld dat ieder Priester in een Parochie woonende / aan dien Bisschop onder wiens Parochie hy woont / onderdaanig zal zijn : en dat hy altijd in de Vasten aan dien zelfden Bisschop rekenenschap zal geeven en verslag doen van de verrigtingen zijner bedieninge / 't zy aangaande den Doop / 't zy omtrent het Katholijck Ge-loof / 't zy omtrent de gebeden en 't getal der Missen. En dat de Priester / zoo dikwils als de Bisschop achtervolgens de Kerkelijke regels de Parochie zal rond-gaan om de menschen te bomen / altijd dienstbaar dig zal staan om den Bisschop te ontbangen / en om het volk dat daar geboren moet worden by een te vergaderen en hun behulpzaam (49) te zijn. Dat hy ook op Witten-Donderdag altijd den nieuwen getijden ohy by den Bisschop zal haalen. En noch dat hy den Bisschop tot getuige van zijne kuisheit / van zijn leven / van zijn geloof en leeringe moet hebben.

IV.

Wy beveelen dat geene onbekende Bisschoppen ofte Priesters / waar dat ze ook van daan mogen komen / tot den dienst der kerke aangenomen zullen worden / hoor dat ze volgens het

en met bulle peezen asgeroest zal worden / en dat eindelijk van de Bisschop hem een zwaard der boete zal opleggen. Doch by aldien een Klerk of een Monnik in dezelve zonde komt te vallen / dat die na de derde geëffeling in den kerker ge-woopen zal worden / en na't verloop van't jaar aldaar boete zal pleegen.

En dat insgelijks de God-gewijde ^a Nonnen onder de zelve boete begreepen zullen zijn / en dat al het haar van haar hoofd zal afgeschoo-ven worden.

VII.

Wy hebben ook beslooten dat de Priesters en Diakenen met geen kotte rokken zullen gaan / naar de manier der leken ; maar dat zy lange rokken (54) zullen draagen / gelijk als de dragt is van de Dienaaren Gods : en dat niemand van hen-lieden eenige vrouws-persoonen (55) in zijn huis zal laten woonen. Als ook dat de Monniken / en de vrouwtuy die Gode in de Kloosters dienen / hunne Kloosters en Gasthuizen naar den regel van den H. Benedictus (56) zullen hebben te schikken en te bestieren / en volgens den zelven regel te doen leven : en dat ze ook niet zullen verzuimen hun eigen leven naar de instelling van den gemelden Vader aan te leggen.

^a De H. Bonifacius schryft aan zeker Koninkken in Engeland aldus : In oud Saxon , daar men geene kennis van Christus heeft, is deze gewoonte, dat zy een maagd die in haar Vaders huys geschoffert is , of een getrouwde vrouw die overspel begaan heeft , eerst worgen , en dan verbranden ; en den schender boven het graf ophangen : of zy korten eerst haare kleederen tot den gordel toe, en geëffelen haar dan met roeien ; en dan komen 'er getrouwde vrouwen die haar van dorp tot dorp nypen en steeken tot dat zy het besterven. Indien volkeren die geene kennis van Godt hebben zulken zucht hebben voor de kuisheit , wat behoort gy niet te doen , allerlieftste , die een Christen mensch zijt ?

VOOR.

hoorzigtig bebel der Kerkelyke wetten in een Kerkvergaderinge beproeft en onderzocht zullen zyn geweest.

V.

Wy hebben ook belast dat ieder Bisschop / met de hulpe van den Graave die de beschermer van zyne kerk is / zorg zal draagen dat het volk Gods geen Heidensche by-geloovigheden kome te pleegen / maar dat het alle de vuiligheden des Heidendoms verwerpe en verfoeie ; en dat hy alle dusdaanige Heidensche gebruiken / 't zy by-geloovige offerhanden der dooden / 't zy booz-zeggingen door het loten / (50) 't zy waarzeggeren / (51) 't zy by-geloovige (52) bewaarmiddelen en vogel-wichgelaryen / 't zy (53) toberren of offerhanden / die de wytzielige menschen op een Heidensche wyze / onder de aanroepinge der heilige Martelaaren of Belyders / by de kerken doen / waar door zy de gramschay Gods en de ongenade zynner heiligen op hunnen hals haalen ; 't zy die heiligschendige buuren / die zy Nedrates ^a noemen / 't zy allerley andere gebruiken der Heidenen / met alle zorgvuldigheid zal verbieden.

VI.

Wy hebben insgelijks besloten dat zoo wie na deeze vergadering / dewelke gehouden is op den 21 April / onder de dienaaren Gods / of onder de dienaarissen van Christus / zal kome te vallen in de zonde van hoererre / dezelve in water en byood boete zal pleegen. En indien hy Wierster gewijdt is / dat hy dan twee jaaren in den kerker zal blyven / en dan booz-eerst gegeeffelt en

^a In een Palatyns-boek staat Niedfyr, en in 't bygevoegde register der Heidensche bygeloovigheden staat Nodfyr. p. 1541.

en met bulle peezen afgeroost zal worden / en dat eindelijk van de Bisschop hem een zwaarder boete zal opleggen. Doch by aldien een Klerk of een Monnik in dezelve zonde komt te vallen / dat die na de derde geesseling in den kerker ge-woezen zal worden / en na 't verloop van 't jaar aldaar boete zal pleegen.

En dat insgelijks de God-gelwijde ^a Nonnen onder de zelve boete begreepen zullen zijn / en dat al het haar van haar hoofd zal afgeschoren worden.

VII.

Wy hebben ook beslooten dat de Priesters en Diakenen met geen korte rokken zullen gaan / naar de manier der leken ; maar dat zy lange rokken (54) zullen draagen / gelijk als de dragt is van de Dienaaren Gods : en dat niemand van hen-liden eenige vrouws-persoonen (55) in zyn huis zal laten wonen. Als ook dat de Monniken / en de vrouwluy die Gode in de Kloosters dienen / hunne Kloosters en Gasthuizen naar den regel van den H. Benedictus (56) zullen hebben te schikken en te bestieren / en volgens den zelven regel te doen leven : en dat ze ook niet zullen verzuimen hun eigen leven naar de instelling van den gemelden Vader aan te leggen.

^a De H. Bonifacius schryft aan zeker Koninkken in Engeland aldus : In oud Saxen , daar men geene kennis van Christus heeft, is deze gewoonte , dat zy een maagd die in haar Vaders huys geschoffert is , of een getrouwde vrouw die overspel begaan heeft eerst worgen , en dan verbranden ; en den schender boven het graf ophangen : of zy korten eerst haare kleederen tot den gordel toe , en geesselen haar dan met roeien ; en dan komen 'er getrouwde vrouwen die haar van dorp tot dorp nypen en steeken tot dat zy het besterven. Indien volkeren die geene kennis van Godt hebben zulken zucht hebben voor de knuisheit , wat behoort gy niet te doen , allerlieffte , die een Christen mensch zijt ?

VOOR.

HET LEVEN VAN DEN
V O O R R E D E N

Op de Tweede
KERKVERGADERING.

Een tweede Kerkvergadering in 't jaar 743 te Lestines gehouden, alwaar de Ordonnantien van de eerste bevestigd zyn.

In ^a het volgende jaar 743, op den 1 Maart is 'er een Kerkvergadering gehouden te *Lestines*, een plaats in *Henegouwen* by het stedeken *Binch*, bestaande uyt twee Wijken, waar van de eene *Opper-Lestines*, en de andere *Onder-Lestines* genoemd wordt. De kerk van de opperste wijk draagt den naam van *S. Remigius* kerk, en die van de benedenwijk die van *S. Maartens* kerk. In deeze vergaderinge zijn de Ordonantien van de voorgaande Duitche Vergaderinge bevestigd: en alle de Geestelijkheid, dat is alle de Bisschoppen, Priesters en de vordere geestelijken, na dat ze de regels der Oud-vaderen aangenomen hadden, hebben beloofd dat ze de Kerkelijke Instellingen door hun gedrag en door hunne leering zouden tragten te herstellen. Dan de Abten en de Monniken hebben den regel van den H. Vader *Benediktus* aangenomen om de tugt des Kloosterlijken levens weer in de oude plooi te brengen.

In dezelve Vergaderinge is besloten dat ten behoeve van de oorlogen die van alle kanten aan 't opkomen waren, een gedeelte der kerkelijke goederen voor een wijle tijds

te

te leen zoude gelaaten worden aan de krijgsluiden voor een jaarlijkze huur van een Duikaat of van twaalf schellingen voor iedere landhoeve; zoodaanig dat den huurder overleeden zynde, het land-goed weder tot de kerk zou keeren; doch wederom, indien het de nood vereischte, of de Vorst het gebood, onder een nieuwe huur-eeel aan een ander zoude gegeven worden. Maar vooral wordt bevolen hier op te letten, dat aan de Kerken of Kloosters, onder voorwendzel van het Leger te helpen, geen overlast geschiede; en ingevalle dat ze daar door gebrek quamen te lyden, dat haar dan alle haare goederen moeten weder gegeven worden. Wat voor Bisschoppen dat deze Vergaderinge bygewoont hebben, wordt in de beschryvinge van 't verhandelde niet gemeld; daar men dit alleen leeft, dat 'er alle de eerwaardige Priesters des Heere, Graven en Landvoogden tegenwoordig zyn geweest: zoodaanig dat ze voor een gemeene Vergaderinge mag gehouden worden, als zynde uyt het gansche gebied van *Karloman*, of ten minste uyt het *Belgisch Frankryk* beroepen geweest. Dit is althans gewis dat *Bonifacius* zoo in deeze als in de Duitsehe Vergaderinge de plaats van Voorzitter (57) heeft bekleedt; en dat de Vorst *Karloman* beide die Vergaderingen bygewoont heeft. De Paus *Zacharias* heeft de verhandelingen van beide deeze Vergaderingen in een brief, die aan alle

In de welke zoo als ook in de voorgaande *Bonifacius* de Voorzitter is geweest; en waar van het verhandelde bevestigd is door Paus *Zacharias*.

alle de Biffchoppen , Priefters , Diakenen , Abten , Hertogen , Graaven , en de vordere geloovigen van Vrankryk en van de Landfchappen onder Vrankryk onderhoorig , gerigt was , aangepreezen en goedgekeurt ; en een ieder tot de onderhouding der zelve aangemaant . Deeze brief staat by *Labbe a* , in zyn groot Werk van de Kerkvergaderingen .

a Tom. 6. pag. 1545.

TWEEDE KERKVERGADERING

Onder

B O N I F A C I U S .

De tytels der Ordonantien.

- I. Van de ordonantien of regels der eerste Vergaderinge met eenpaarige ftemmen aangemen en goed gekeurd.
- II. Van eenig kerken-geld by manier van een leen en jaarlijkze rente ten behoeve van 't leger op te brengen.
- III. Van de bloedschendige huwelyken , en dat men de Christene flaaven niet zal leveren aan de Heidenen.
- IV. Dat al wie eenige Heidensche gebruiken gepleegt zal hebben , in een boete van vyftien fchellingen geflaagen zal worden.

OR-

ORDONANTIEN.

I.

In de tegentwoozdige Kerkelyke Vergaderinge /
 In welke op den eersten Maart by een geko-
 men is op een plaats genaamt Lestines, heb-
 ben alle de eerwaardige Priesters des Heere /
 Graaven en Landboogden de beslypten der wooz-
 gaande Vergaderinge eendzagtelyk bebestigt / en
 heloosst dezelve te zullen volbrengen en onder-
 houden. En al de Geestelykheit / te weten de
 Bisschoppen / de Priesters / de Diakenen en de
 bozdere Klerken / na dat zy de regels der Oud-
 Vaderen aangenomen hadden / hebben verklaart
 dat ze gezind waren de Kerkelyke Instellingen
 door hunne zeeden en leeringen / en door 't waer-
 nemen van hun ampt weder te herstellen. Van
 de Abten en Monnikken hebben den regel van
 den heiligen Vader Benedictus aangenomen / om
 de tugt des Kloosterlyken levens weder op de
 oude plooi te brengen. En aangaande de hoer-
 reeders en overspeelers / die het bewind ober
 de kerken of kloosters wooz deesen voerende de-
 zelve door hunne zonden ontheiligt hebben /
 hebben wy beholen dat ze afgezet en tot het plee-
 gen van boetvaardigheit gedwongen zullen wo-
 den. En ingevalle dat ze na deeze uitspraak
 weder tot hoerery of overspel komen te verba-
 len / zullen ze het bonnis van de eerste Verga-
 deringe onderstaan. Het zelve is vastgesteld om-
 trent de Monnikken en Klooster-Pouwen.

II.

En om de ophomende oozlogen en verbolgin-
 gen

gen van verscheidene volkeren die rondom ons land woonen / hebben wy met 't overleg van de Dienaaren Gods en van het Christene volk vastgesteld dat wy voor eenigen tijd onder Gods toelatinge een gedeelte van het kerken-geld te leen en tegen een zekere rente ten behoeve van ons leger zullen inhouden ; mits dat 'er 's jaarlijks een Dukaat / dat is twaalf schellingen / van iedere ^a landhoeve aan de Kerke of aan 't Klooster zullen weder gegeven worden : in deezer voege dat by 't affsterben van den geene die het goed te leen ontfangen heeft de kerke wederom het bygegot van haar land zal bekomen. En noch verder / dat den nood zulks vereischende of den Dorst het beheelende / de leening weer vernieuet / en een nieuwe huur-coel gemaakt zal worden : dan dat men wel te deeg zal toezien / dat de Kerken of Kloosters / welker goed te leen genomen is / tot geen gebrek of armoede komen te verballen : en dat de Kerke of het Gods-huis / indien de armoede zulks moegt vereischen / weder in 't volle bezit van haare goederen gestelt zal worden.

III.

Wy beheelen insgelijks dat de overspelen en bloedschendige huwelijken / die niet wettig zijn / volgens de Ordonantien der kerckelijke Wetten verboden / en naar het oordeel der Bisschoppen gestraft werden. Mitsgaders dat de Christene slaaven niet zullen gelehert worden aan de Heidenen.

IV.

^a In 't Latyn staat *Casata* : 't welke Amerbachius , schryvende over de Ordonantien van Karel de Groot wel half zou denken dat een Duitsch woord was , hoewel afdaalende van 't Latyn , te weten *gerat* , of *gesat* , dat is gezaait ; en zoude betekenen een inkomste uit bezaaide akkers of landeryen. Het kon ook wel afkomstig zyū van *casa* , (58) dat is een huis of woning.

IV.

Wy hebben ook vast-gesteld / 't geen mijn Vader ^a voordreeze ook beholen heeft / dat al wie eenige Heidensche plegtigheden / in wat zaake dat het zy / begaan zal hebben / in een boete van 15 Dukaatē geslagen zal worden.

OPMERKING van
PHILIPS LABBE, Jesuyt.

De Vergadering te Lestines onder den Vorst Karloman gehouden / die Sirmondus uyt de Kerkelyke Ordonantien van Ansegisus heeft ge- haalt / en in zyn eerste Deel der Fransche Kerk- vergaderingen (S. 537) geplaatst / en die nader- hand ook door den Koninklyken Verzamelaar der Kerkvergaderingen in 't licht gegeven is / wordt gebonden in een zeer ouds Verzamelingē van Kerkelyke wetten / staande in een Palatijns handschrift: (n. 542) alwaar agter dezelve ver- gadering / volgens de getuigenis van Lucas Holstenius, in oud Hoogduits volgt de verzaa- king van den duivel en van alle zyne werken; mitgaders een Registertje der Heidensche by- gewoobigheden / van dewelken de gemelde Ver- gadering in 't 1. Deel, 5 Ordonantie, belast dat de Bisschoppen zullen tragten het volk af te trekken. Eben agter dat registertje volgt een tweebondige aanspraak aan het volk over het vlygten der heilig-schendige huwelyken / dewel- ken de zelve Vergadering aan het 2 Deel, in de derde Ordonantie, bebeelt dat door de Bis- schoppen verboden zullen worden. Zoo dat dit alles buiten eenige twyffeling tot de verhandelun- gen der gemelde Vergaderinge zal behooren.

Verzaaking
van den
duivel in
oud Hoog-
duits.

^a Te weten Karel Martel, zoo als Serarius in zyne Aanteke- ningen over de Brieven van Bonifacius aangemerkt heeft.

DERDE VERGADERING

Onder den

H. BONIFACIUS.

In wat jaar
de III. Ver-
gadering
gehouden
is,

en wie dat
'er tegen-
woordig
zyn ge-
weest.

Wat dat al-
daar beslo-
ten is.

De derde Vergadering, zoo de rekening van Binius vast zou gaan / is gehouden in 't jaar 745. en behelst slegs, zoo als hy spreekt / enige verhandelingen, maar geene ordonantien.

Van ^a Mabillon beweert dat 'er den derden Maart / in 't 4 jaar van Childericus II. een vergadering van Bisschoppen gehouden is te Soissons in 't by-zijn van Pippyn; in dewelke drie-en-twintig Bisschoppen tegenwoordig zyn geweest / en Bonifacius alweer de Doozitterz (59) plaats beklerdde; hoewel dat hunne naamen / als ook die van de Abten (60) en hordere Prieesters / in de bekende en gedrukte beschryvingen der verhandelingen vermist worden.

In de derde Ordonantie worden wettige Bisschoppen in de steden (61) aangesteld / ober de welken Abel Bisschop van Reims, en de Martz-bisschop Ardobertus tot obersten door de Vergadering benoemt worden. Wangaands de Monniken wordt in de derde Ordonantie vastgesteld dat de order der Monniken en der Dienaareffen Gods haaren stand zoude blijven houden naar den heiligen regel, dat is naar den regel van den H. Benedictus, dewelke doorgaans in de Kerkvergaderingen door dien eer-naam wordt betekent.

Daar benevens wordt den Abten door dezelvo Ordonantie verboden het leger te volgen / en bevo,

behoelen alleenlijk hunne leen-mannen (62) naar den krijg te zenden / welk verbod te vore in de vyfde Odonantie der Duitſche Vergaderinge aan alle Gods dienaaren in 't algemeen was gedaan.

In de ſevende odonantie worden gedoemt en afgekeurt de kruiskens / die zeker letterſch Biſſchop / met naame Adalbertus, vooz geheel zyn Biſdom ten platten lande opgeregt had / nooz digende de omleggende volkeren om by dezelven te komen bidden / en hunne eigen Biſſchoppen en wettige herken te verlaaten; en daar by vooz geebende dat hem ieders zonden bekend waren / en dat het niet noodig was dat de geloofigen vooz hem nederknielben om dezelven / gelijk de manier was / te biegten: en diensvolgens dat ze met een volle geruſtigheit over hunne outſlaagging koſten naar huis keeren.

De odonantien ziju ondertekent vooz den doozlugtigen Pippyn Opperſten Hofmeester / en vooz Radbodus, Heribertus en Helmigaudus, vooznaame Heeren van Frankrijk.

ANDERE VERGADERINGEN

Onder den

H. BONIFACIUS.

Behalven de drie boozgaande Kerkvergaderingen maakt Willibaldus in het leven van Bonifacius a noch geboog van een derde / ja van een vierde / die ten tijde van Karloman onder Bonifacius zouden gehouden zyn.

Wat voor kruiskeens dat daar verboden wierden.

sh ni doof
1720 wun
1721 wun
1722 wun
1723 wun
1724 wun
1725 wun
1726 wun
1727 wun
1728 wun
1729 wun
1730 wun

Jan 1673
1674
1675
1676
1677
1678
1679
1680
1681
1682
1683
1684
1685
1686
1687
1688
1689
1690
1691
1692
1693
1694
1695
1696
1697
1698
1699
1700

willibald
maakt ge-
wag van
een vierde,
ja van een
vyfde Ver-
gaderinge
onder
Bonifacius
gehouden.

* f. 3. v. 44. apud Hanschenium ad diem 5 Junii.

Want uyt laft, zegt hy / van den Vorft *Karloman* doorlugtiger gedagteniffe is 'er een vyfde Kerkelijke Vergadering aangeleit; in dewelke *Bonifacius* Aarts-biffchop der ftad *Ments*, met bewilliginge van *Karloman* zelf, en door vergunning der Biffchoppen, voor gezeeten heeft. . . . en hy heeft hen vermaant dat de veelvuldige ordonantien der vier voornaame vergaderingen die eerst gehouden waren. . . . ter vermeerderinge der zaligmakende leeringe moefften onderhouden en bewaart worden.

Doch in de nieuwe verzamelingen der Kerkvergaderingen worden 'er maar drie opgetelt. Maar, zegt *Henschenius*, in zijne *Antiquitates* op de gemelde woorden van *Willibaldus*, deeze vijfde vergadering fchijnt niet meer in wezen te zijn, noch zelfs ook niet de vierde. Want in de nieuwe verzamelingen der Kerkvergaderingen worden 'er niet meer als drie, die onder *Karloman* gehouden zijn, bygebragt.

Ondertuffchen zal men mogen gelooven dat tot een van die twee vergaderingen behooren zekere ordonantien fttaande by *Lucas Dachery*, in het 9. deel van zijn *Spicilegium* §. 62. dewelken hy uyt een kleine maar oude Verzaamelinge van Kerkelijke wetten, met de hand gefchreeve, en behoorende aan het Kloofter van *Korbye*, had getrokken.

Wy zullen die dan hier laaten volgen / zoo als ze by *Labbe* in het 6. deel zijner *Kerkbergaderingen* aan 't lefte zijdje gebonden worden.

E E N I G E
O R D O N A N T I E NVan den
H. BONIFACIUS*Aartsbisschop van Ments, en Martelaar.*

* Wy zijn ook verplicht de Ordonantie der Kerkelijke Wetten in het volgende te ondershouden.

I. Dat geen Priester de kerk die hem toebetrouwt is zonder de toestemminge des Bisschops zal verlaaten / en op het aanraaden van leeken tot een andere overgaan.

II. (63) Dat geen Priester zal bestaan de heilige geheimenissen op ongewijde plaatsen tot verachting der kerke te herrigten.

III. Dat (64) geen Priester in eenige gewijde kerke een ander altaar zal opregten als 't geen door den Bisschop geheyligt is; op dat 'er onderscheid zy tusschen gewijdt en ongewijdt.

IV. (65) Dat de Priesters nergens naar toe zullen gaan / zonder den gewijden oli / het Chrisma, en 't H. Lichaam des Heere by zich te hebben. Zoo dat ze overal gereed mogen zijn / om ook dan / als zy 'er maar by gebal toe verzogt worden / hunne bediening waar te neemen.

V. Dat de Priesters het Chrisma toegezegeld zullen behvaaren / en 't zelven aan niemand / 't zy tot een genees-middel / 't zy onder eenig ander woortwendzel / overgeeven. Want 't is een soort van een Sakrament / en mag van niemand als van Priesters aangeraakt worden. En ingeballe

C. 3

^a Ex Spicil. 1. Dacherii tom. 9. in Concil. Labbe tom. 6. in fine.

le dat zy zulkis mogten bestaan / dat ze dan van hunne waardigheid afgezet werden.

VI. Dat de leeken niet zullen bestaan de Priesterz uyt hunne kerken te verjaagen ; nochte aan dezelve buiten toestemming des Bisschops eenige zending te geven.

VII. Dat de leeken in geenerlei wijze zullen bestaan eenige beceringen van de Priesterz af te vorderen / uyt hoofde van deezen of geenen Priester tot zekere kerki benoemt te hebben.

VIII. Dat de Priesterz zullen trachten wel te leven / en ook hun volk daar toe vermaanen.

IX. Dat ieder Bisschop in zijn Bisdom een naarstig onderzoek zal doen naar de Priesterz waar dat ze van daan zijn ; en ingevalle dat zy iemand vinden die van zijnen eigen Bisschop weg geloopt is / den zelven naar zijnen Bisschop te rug zullen zenden.

X. Dat die zijnen eigen Bisschop ontloopt / en zich naar een anderen Bisschop begeeft / afgezet zal worden.

XI. Dat de Abten en Abdissen zoo kuyfch zullen hebben te leven / dat ze hunne onderdaanen tot een voorbeeld van een heiligen ommevang verstrekken. Doch by aldien zy zulkis niet en doen / dat ze dan van den Bisschop bestraft werden. En indien zy naar den Bisschop niet en luisteren / zal hy zulkis den Koning doen aandienen.

XII. Dat ieder Bisschop in zijn bisdom zorgvuldig zal toezien / te weten daar Kloosters van Monniken zijn / of ze daar wel kloosterlyk en op zyn Monniks leven ; en daar de regel der Kanonniken in zwang gaat / of ze daar wel oplettend en op zyn Kanonniks leven.

XIII. Dat de Bisschoppen de Maagden - kloos

kloosters op het nauwkeurigste zullen onderzoeken; en wel voór eerst of de *Widuis* zelf haar wel onthoudt / en een kuis leven leidt: en woorders zal 'er zeer nauwe acht gegeeven worden op de *Nonnen* / dat ze geen overspel of hoerery begaan. En dit moet door de *Obersten* der *kloosteren* met de uiterste naarstigheid onderzocht worden.

XIV. Omtrent de *Maagde-kloosters*: dat het den *Priesteren* by zal staan ter bequaamer uure daar in te gaan om de plegtigheden der *H. Misse* te verrigten / en weder naar hunne eige kerken te keeren.

XV. Dat 'er in geene *kloosters* van *Kanonniken* / of van *Domniken* / of van *Maagden* / meer *Priesters* gezonden werden als 'er noodig zijn.

XVI. Dat ieder *Bisschop* in zijn *bisdom* naarstig zal verneemen naar het gedrag van zijne *Priesters*; en zorg draagen dat ze de tekenen onder den doop wel doen / en de plegtigheden des doopzels behoorlijk verrigten: en dat de *Bisschop* aan de *Priesteren* zal opleggen wat dat ieder woord ofte iedere spreuk van de doopgededen betekent.

XVII. Dat de *Bisschop* met alle naarstigheid zal verneemen naar het leven en naar den handel en wandel van alle zijne *Priesteren*; en wel toezien dat 'er geen (66) *broutaluden* by hen onder een dakt woenen.

XVIII. Indien 'er iemand uyt het leven staat te scheiden / die moet geenzins van de laatste en hoogmoedige reizkost (67) verstooken worden.

XIX. Het (68) is niet geoorlofd den eenen dooden boven op den anderen te begraaben.

XX. (69) Het is niet geoorlofd het *Lichaam* onzes

onzes Heere aan de dooden te bedienen / of een huys (70) aan dezelve te geeven; of hunne lichaamen met gewijde kleedjes of mantels te bewinden.

XXI. (71) Het is niet geoorlofd danferyen van wereldsche perfoonen in de kerke te houden / of daar liedjes van wereldsche dogters te zingen; of gasterpen in de kerke aan te regten: want daar staat geschreeven: Mijn huys zal een huys des gebeds genoemt worden.

XXII. (72) Dat de mannen niet gaan badden met vrouws-perfoonen.

XXIII. (73) Het is den Priester niet geoorlofd op dien Outaar / daar de Biffchop de Mis geleezen heeft / den zelfften dag weer Mis te leezen.

XXIV. Het is niet geoorlofd op Paasch-avond de nacht-dienften voor de tweede uur van den nacht metter haast af te roffelen: vermits het doch op dien nacht ongeoorlofd is na middernacht te drinken: het zelfde is ook ongeoorlofd op het Hoogtijd van Kerfsmis / en de andere Hoogtijden.

XXV. Dat ook de Priesters aan alle de geloobigen / die onder hen staan / afkondigen dat ze het Geloof en het Vader ons van buiten moeten leeren: op dat ze door het geloof en het gebed / den H. Geest hunne herten verlichtende / zalig mogen worden.

XXVI. Dat de Priesters daar-en-boven afkondigen dat noch mans- noch vrouws-perfoonen toegelaaten zullen worden om zontjes of dogtertjes ten dooy te heffen / indien zy het Geloof en het Vader ons niet van buiten weeten.

XXVII. Dat 'er geen Priester zy die zijn werk niet en maake van de geenen die gedoopt zulk

zullen worden in 't openbaar / en in hunne moederlijke taale / te onderbzaagen omtrent de verzaakingen en belijdenissen die in den doop gedaan worden ; op dat ze mogen verstaan wat dat ze al verzaaken / en wat dat ze belijden. En al wie zich niet zal getwaardigen dit alzo te doen /

*
 XXXVIII. Indien 'er zijn daar van gettoijfelt woort of zy gedoopt zijn of niet / dat die zonder eenige zwaarigheid gedoopt werden : doch zoodaanig dat deeze woorden voor af gaan : Ik herdoop u niet / maar zoo gy noch niet gedoopt en zijt / zoo doop ik u in den naame des Vaders ende des Zoons ende des H. Geestes.

XXIX. Dat alle Priesters den oly der zieken van den Bisschop bzaagen / en by zich hebben : en dat ze de geloobigen die ziek zijn vermaanen den zelven oly te verzoeken / op dat ze daar mede van de Priesters bestreeken zijnde weder gezond mogen worden ; want het gebed des geloofs zal de zieken behouden.

XXX. (74) Dat de Priesters het volk ook vermaanen tot de onderhouding van de vastendagen / die op vier verscheide tijden van 't jaar / te weten in de maanden van Maart / Juny / September en December / ingestelt zijn / wanneer de geestelijke wijdzels volgens de Ordonantien der kerkelyke wetten bedient worden.

XXXI. En nademaal wy door verscheide nootzakelykheden verhindert worden de Ordonantien der kerkelyke wetten omtrent de verzoening der boetvaardigen volkomentlyk te onderhouden / daarom moeten wy die egter niet glad en al laten baaren. Dat ieder Priester

¶ 5

De

* Het Latyn is hier duister , en daar schynt iets aan te ontbrecken.

bezogd zy om / zoo ras als hy de biegt der boetvaardigen gehoozt heeft / een tegelyk na 't opleggen van een gebed / te verzoenen. Doch aan de sterbenden moet de Heilige Kommunie en de verzoening zonder uytstel gegeven worden.

XXXII. Angeballe dat iemand in zijne ziekte verzoekt ter boetvaardigheid aangenomen te worden / en dat hy by gebal / als de Priester by hem gekomen is / dooz de ziekte overhallen en spraakeloos wordt / of een raazende koozts klygt / dat dan de geenen die zijne begeerte gehoozt hebben / getuigenis daar van geeven ; en laat hy in boetvaardigheid gestelt worden. En by aldien het gezien staat dat hy 't aanstonds zal besterben / laat hy dan verzoent worden dooz de oplegging der handen / en laat het H. Sakrament in zynen mond gestoxt worden. Indien hy dan in 't leven blyft / zoo laaten de gemelde getuigen hem bekend maaken dat zyn verzoekt voldaan is / en laet hy de wetten der boetvaardigheid onderworpen worden / zoo lang als het de Priester / die hem de boete ontleit heeft / zal goedvinden.

XXXIII. Indien eenig Priester of Klerk boegelijkerpen / of waarzeggeryen / of uytleggigen van droomen / of lot-wichelaryen / of be-waar-middelen / dat is eenige geschreebe tekennen / gepleegt heeft / die weete dat hy onder de straf der kerckelyke wetten verballen is.

XXXIV. En dat de Priesters aan al het volck bekend maaken / dat zy op den saterdag vooz Puyxteren / zoo wel als op den heiligen Saterdag (75) vooz Paasschen / alle moeten vasten / en tegen de klok negen uren te kerck komen / daar dan een feestelyke staatzie is / zoo wel als saterdaags 's ahonds vooz Paasschen ; en vooz derg

ders dat zy den Vuxter-dag (76) ook zeer hoog-statelyk moeten vieren / zoo wel als den Paasch-dag.

XXXV. Laat ook ieder Priester het volk in 't openbaar vermaanen / dat ze zich van de ongeozlofde huwelijken zullen hebben te wagten: en dat een wettige trouw volgens het bevel des Heere / om geene reden / uitgezondert die van overspel / gescheiden mag worden / ten zy met toestemminge van beide de partjen : en dat om den dienst des Heere.

XXXVI. Dat de Priesters aan het volk op de Zondagen verkondigen dat ze de volgende dagen door het jaar moeten rustdag houden / op de plegtelykste wijze:

Op Kersdag / den 25 December / vier dagen.

Op de Besnydenis onzes Heere / den eersten January / eenen dag.

Op de Veropenbaaring onzes Heere / of drie Koningen-dag / den 6 January / eenen dag.

Op onze L. Vrouwe Lichtmis / den 2 February / eenen dag.

Op het Paasch-feest des Heere / drie dagen na den Zondag.

Op Hemelbaarts-dag / eenen dag.

Op de geboorte-dag van S. Jan den Doo- per / den 24 Juny / eenen dag.

Op den Marteli-dag van de H. H. Apostelen Petrus en Paulus / den 29 Juny / eenen dag.

Op ons L. Vrouwe Hemelbaart / den 15 Augusti / eenen dag.

Op ons L. Vrouwe geboorte / den 8 September / eenen dag.

Op den Marteli-dag van den H. Apostel Andreas / den 30 November / eenen dag.

Onder veele andere nutte dingen, zeggen de Bollandisten * ter gemelde plaatze / wordt ieder Priester vermaant zorg te draagen om een iegelijk zoo ras als hy de biegt der boetvaardigen behoort heeft, na 't opleggen van een gebed, te verzoenen: het welke, zeggen zy al woeder / by deezen tijd dienstig zal zijn aan te merken.

Andwoord
op een op-
werping
tegen de
strengheit
der boet-
vaardig-
heit.

(77) Dan het zal niet eene dienstig zijn aan te merken dat de H. Bonifacius vooz af bygebracht heeft den dwang en de toet der nootzaakelijkhheit / als een reden om de strengheit der oude wetten vooz een tijd wat te verzagten. En nademaal wy, zegt de heilige en voozigtige Bisshop / door verscheide nootzakelijkheden verhindert worden, enz. Woeders / aangaande de geenen die hy toelaat dat om den dwang der noodzaakelijkheid verzoent zullen worden (zoo als hy de Grieken van ouds ook wel somtijlen gebruikelijkt is geweest) die wil hy duidelijkt noch vooz eenigen tijd van de Kommunie afgehouden hebben / vermits hy deeze gunst alleenlijkt aan de stervende toestaat; want in de zelfde ordonantie doet hy aanstonds volgen: doch aan de stervenden zal de Kommunie en de verzoening zonder uytstel gegeven worden.

Noch zal het dienstig zijn aan te merken / met wat beding en voozorge de verzoening door de oplegging der handen in de volgende ordonantie verleent wordt aan den gene die naar alle waarschijnlijkhheit zal sterben. Indien hy in 't leven blijft, zegt hy / laten de gemelde getuigen hem bekend maaken dat zijn verzoek voldaan is: en laat hy de wetten der boetvaardigheid onderworpen worden, zoo lang als het de Priester die hem boete opgeleit heeft goed zal vinden.

Daar-

Daar-en-boven zal het ook dienstig zijn de volgende ordonantie te leezen / en dan noch na te zien de zesde ordonantie van de eerste / en de eerste ordonantie van de tweede Vergaderinge onder Bonifacius gehouden / daar de strengheit der Kerckelijke Wetten (78) omtrent de boetpleeging aangeprezen wordt.

§. 36. Worden de Priesters gelast, op de Zondagen aan het volk af te kondigen, dat ze behalven op de Pinxter-dagen, die hy te vore bevoelen had alzo plegtelijk als de Paasch-dagen te vieren, noch op vyftien dagen door het jaar rustdag moeten houden, en dezelve op de eerste, dat is op de plegtelijkste wijze vieren. Waar uyr Dachery, zeggen de Bollandisten ter zelve plaats / in zyne voorreden wil bewyzen: hoe weinige feest-dagen dat 'er waren, op dewelken de wereldsche Christenen gehouden waren rustdag te houden of geen werk te doen.

Maar, zeggen ze al hoeder / misschien waren 'er eenige andere feestdagen, die op een tweede wyze geviert moesten worden; want anders waar't onnoodig gezeit, op de eerste wyze. En dus zoude deze opmerking van Dachery (79) zoo vast niet gaan. Ten waar dat het aan de vyse keur van de geloobigen gestaan had die tweede feestdagen te onderhouden of niet (80) te onderhouden.

Althans Philips de Borgonjer, Bisschop van Utrecht geworden zijnde / (indien men mag aangaan op het zeggen van Geraard Geldenhaurius, die zijn leven in een boekje heeft beschreeven /) heeft met eenige vrienden in 't byzonder gehandelt van 't verminderen der gebode rustdagen, enz. Ik weet ook dat Sasboldus Vosmerus, die na 't verbanen van den ouden godsdienst de eerste nazaat van Philips den Borgonjer op den Stoel van

Ook word 'er een minder getal van rust-dagen voorgestelt.

van Utrege geweest is/ in deezer boege geschreeven heeft aan zijnen broeder Tilmannus: Om-trent de feest- en vasten- dagen wenschte ik dat 'er een zeer vast besluit genomen wierdt, dat 'er voortaan weiniger zouden ingestelt en onderhouden worden; ende dat de overigen gelaaten wierden aan de godtvrugtigheit des volks onder toezegginge dat het vrywillig vieren der zelve hun tot quytshelding van straffen zoude verstrekken.

Dit zoude niet alleen beter gelegen komen voor de arme en behoeftige ambagts-gasten/ maar zoude ook dienen om de feestdagen zelf met grooter oplettendheit te doen vieren. (81)

Dezelve Labbe vertoont ons in zijne groote Verzameling ^a der Kerkvergaderingen de hier onderstaande Ordonantien / als getrokken uyt den 105. brief van Bonifacius, geschreeven aan Kudbertus Aarts-bisschop van Kantelberg, aan wien hy de verhandelingen der voorgaande vergaderingen had aangeprezen.

Van de

WETTEN EN ORDONANTIEN DER KERKVERGADERINGE

Andere ordonantien van Bonifacius, getrokken uyt zynen brief aan Kudbertus.

Die door Bonifacius uyt last van den Roomschen Paus, en op het verzoek der Fransche en Gaulische Vorsten, gehouden is.

Uyttreksel uyt den 105. brief van den zelven Bonifacius, geschreeven aan den Aartsbisschop Kudbertus.

Daar staat geschreeven in het boek van ^b Salomon: Zalig is de mensch die een goeden vriend gevonden

^a Tom. 6. Concil. pag. 1644.

^b Eccl. 35.

gevonden heeft. Na eenige hoor af gaande dingen volgt: Want Wy / die het (82) Pallium meer als eens ontvangen en aangenomen hebben / zijn gehouden met grooter naarstigheid op de kerken te letten / en meerder zorg hoor de volkeren te draagen / als de andere Bisschoppen / die hunne eigen Bisdommen maar te bezorgen hebben. Dierhalve gelooven wy / allerliefste / (niet om dat uwe hoorzigtigheid van nooden heeft de Odonantien van onze boersche plompigheid te verskaan of te leezen; maar om dat wy van uwen goeden / ootmoedigen en heiligen wille overtuigt zijn) dat gy liever zult willen weten als onkundig zijn / wat dat de Priesters alhier nebens ons vastgesteld hebben om onderhouden te worden; het welke wy U / om hoor U verbetert en verandert te worden / overzenden.

Da dit is het geen wy in onze kerkelijke vergaderinge vastgesteld hebben: Wy hebben belijdenis gedaan van het Katolijke geloof / en verklaart dat wy de eenigheid met de Roomsche Kerke / en de onderwerping aan de zelve / ten einde van ons leven toe willen onderhouden; dat wy den H. Petrus en zijnen nazaat onderdaanig willen blijven; dat wy ieder jaar een kerkevergadering willen houden: dat de Metropolitanen het Pallium by dien zelven Stoel moeten haalen; en dat wy in alles de bevelen van Petrus naar den inhoud der kerkelijke wetten begeeren op te volgen / op dat wy onder de schaapen die hem aanbevoelen zijn gerekent mogen worden. En in deeze vermaaringe hebben wy altemaal toegestemt / en dezelve gezamenlijk ondertekent; en hebben die naar het lichaam van den Prins der Apostolen / den H. Petrus,

afges

afgebaardigt; dewelke door de kroonfche Geestelykheit en door den Paus van kromen met tekenen van blydschap is ontbaugen.

Wy hebben vastgesteld dat de ordonantien der kerkelyke Wetten / mitsgaders de regten der kerk / en de regel des kloosterlyken lebens / alle jaaren in de byeenkomst der Geestelykheit zullen geleezen en in goeden stand gebragt worden.

Wy hebben besloten dat de (83) Metropolytaan / te weten die met het Pallium verheerlykt is / de anderen zal moeten optrekken en vermaanen; en hoorders onderzoeken wie dat 'er onder hen bezorgd is voor de zaligheit des volks / en wie dat 'er slap en traag is in den dienst des Heere. (84)

Het jaagen
aan de geestelyken
verboden.

Wy hebben hun het jaagen / en al dat loopen en rennen met jagthonden door bosschen en wouden / verboden; en daar benebens een verbod gedaan van geene jagthogels of valken te houden.

Wy hebben bevolen dat ieder Priester 's jaarlyks in de vasten rekenschap van zijne bediening zal doen aan zijnen Bisschop / 't zy omtrent het katolijke Geloof / 't zy omtrent den Doop / 't zy omtrent alles dat zijne bediening aangaat.

De Bisschoppen
gelast
's jaarlyks
hun Bisschop
dom te bezoeken.

Wy hebben belast dat ieder Bisschop 's jaarlyks zijn Bissdom zal rond gaan om het volk te Doymen en te onderwijzen; en om te onderzoeken of 'er geene gebruiken der ongeloobigen en Heidensche bnuligheden in zwang gaan / en deselven glad en al te verbieden.

Wy hebben den Dienaaren Gods verboden geen' zwieterige kleeding / of korte rokken / of wapenen te draagen.

Wy hebben besloten dat het den Metropolytaan volgens de ordonantien der kerkelyke wetten toekomt naar de zeden van zijne onderhoorige

rige Bisschoppen te verneemen / te weten hoe-
 daanig dat ze van gedrag zijn / en of ze wel bes-
 hoorlijke zorg draagen voor het volk. Wy moet
 de Bisschoppen vermaanen / dat ze wyt de ver-
 gaderinge t' huis gekomen zijnde / in hun eigen
 Bisdome met de Priesters en Abten by-een-kom-
 sten houden / en hun de ordonantien der kerk-
 vergaderinge bekend maaken en gebieden te on-
 derhouden; En hoorders dat ieder Bisschop / in-
 dien 'er iets in zijn Bisdome is dat hy niet kan
 verbeteren en veranderen / het selve albaar in
 de by-een-komste der Geestelijken aan den Aarts-
 bisschop moet te kennen geven / ja openlijck aan
 alle Bisschoppen openbaaren / op dat zy 'er ge-
 zamentlyk raad tegen zoeken: op de zelfde wy-
 ze als de Roomsche Kerk / toen wy gewijdt wier-
 den / ons met eede deed belooven dat / zoo wan-
 neer wy eenige Priesters of andere menschen van
 de wet des Heere zagen afwijken / zonder daar zelf
 raad tegen te weten / wy het selve getrouwelijck
 aan den Apostolischen Stoel en aan den Stad-
 holder van S. Pieter zouden aandienen / om door
 den zelven verbeterd te worden. Want aldus
 moeten / mijns bedunkens / alle Bisschoppen het
 aan den Metropolitaaen / en de Metropolitaaen
 aan den Roomschen Paus bekend maaken / (85)
 indien zy geen raad en weten om het volk (86)
 ergens in te verbeteren: aldus zal het bloed
 der zielen die verlooren gaan op hunne rekening
 niet komen.

Overvoering der RELIQUYEN

Van den

HEILIGEN BONIFACIUS,

Biffchop en Martelaar, en van zijne Medegezellen, van Utrecht naar Brugge, onder Godebaldus Biffchop van Utrecht.

Brugge ^a is een zeer fchoone en groote Stad in Vlaanderen / alwaar onder anderen in tinnuit de Kollegiaale Kerk van de heilige Maagd en Moeder Gods Maria, wiens opbouw al in 't jaar 1091 is begonnen. De eerste Prooft aldaar is geweest Gummarus, de tweede Reifridus; van wien in een oud register / behelzende de Verkiezing der Proosten / het volgende staat vermeldt: Reifridus de tweede Prooft, die in 't jaar onzes Heere 1114 door het Kapittel deezer kerke verkooren is, heeft daar na noch omtrent de 40 jaaren geleefd. Ten tyde van deezen Prooft, te weten in 't jaar 1115, hebben de Heeren Kanonniken deezer kerke van Godebaldus Biffchop van Utrecht verkreegen eenige overblijfselen van den heiligen Bonifacius en van zijne Medegezellen, zijnde in een yvoire kasje opgefloten, het welke zy met groote eerbiedigheid en Godtvrugtigheit herwaarts gebragt hebben. Antonius Sanderus maakt in zijn ^b Vlaanderen opgehelderd ook getuag van dit register: maar hy noemt den Biffchop Godebaldus, dewelke nochtans volgens Beka en Heda, Utrechtfe Kronijk-fchryvers / en volgens dat register zelf / Godebaldus is geweest / die

Eenige overblijfselen van Bonifacius en van zyne Medegezellen van Utrecht naar Brugge gebragt in 't jaar 1124,

en aldaar op een nieuwe baaric gestelt in 't jaar

^a Papenbroch in Anal. Bonif. ad 5 Jun. c. 5. p. 495.
^b Flandria Illustr. pag. 223.

die zijne kerk bestiert heeft van omtrent het jaar 1112 / tot het jaar 1128 / wanneer hy op den twaalfden van November is overleeden. Het jaar 1124 / benevens den 22 dag van Augustus / wanneer deeze Reliquien te Brugge aangekomen / wordt in zeer oude tijden der gemelde Kerke aangewezen / daar deeze veersjex in 't Natijn ingeweeten zijn: ^a

1471, op den 10. Maart, met een kort begrip van Bonifacius leven.

Eens M en eenmaal C, en dan noch driemaal acht

Beduiden 't jaar, als hier de beend'ren zyn gebragt

Van Bonifaas, (nu in Mariaas Kerk' bewaard,) Juyst op den achtsten dag van 's Moeders hemelvaart.

Meer omstandigheden raakende deze overbooring ziju te vinden by b Papenbroek.

^a M semel C, ter triplicatis octo, Maria Corpus habet Bruga. Octavis assumptionis lucet.

^b in Analect. Bonifacianis ad 5. Jun. c. 5. pag. 495.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Dat is in Engeland, alwaar noch verscheide landschappen den naam van Saxen behouden, als Essex, Middelfex, Suffex, enz. dat is Oost-Saxen, Middelf-Saxen, Zuid-Saxen.

2. Dat de ouders de gewoonte voor deezen hadden van hunne kinderen voor al hun leven in een klooster te brengen, en de kap om te hangen, is een bekende waarheit: dit had den naam van de kinderen aan Godt op draagen. En de kinderen tot hunne jaaren gekomen hadden daar niet tegen te klaagen of in te brengen: zy waren Monnikken, eer dat ze wisten wat een Monnik

nik was: en zy moesten Monnikken leven en Monnikken sterven. Dit heeft althans langen tyd en op veele plaatsen stand gegreepen. En dit was geen enkelde gewoonte ofte toelaating. Verscheide Kerkvergaderingen hebben dat vastgesteld: hoe wel dat het by anderen ook wel anders is verstaan. De Regel van S. *Benedictus* spreekt meer als eens van diergelyke opdragingen der kleine kinderen. De vierde Kerkvergadering van Toledo zegt uytdrukkelyk: *Monacham aut paterna devotio, aut propria professio facit. Quidquid horum fuerit, alligatum tenebit. Proinde his ad mundum reverti intercludimus, & omnem ad seculum interdicimus regressum.* Men wordt Monnik door de godvrugtigheit (dat is godvrugtige opdraging) der ouders, ofte door eige belofte. Die op eene van die twee manieren Monnik is geworden, is verpligt Monnik te blijven. Dierbalven is hun het wederkeeren van onzent wege belet; en wy verbieden hun weder naar het wereldsche leven te trachten. En onze *Bonifacius* nu groot geworden, en zyn Apostel-ampt in Duytsland waarnemende, heeft *Gregorius* den tweeden over deeze zaake om raad aangesproken, en gevraagt of zodaanige kinderen, tot de jaaren van kennisse gekomen, de kap mogen uyttrekken, en zich in den echten staat begeeven: maar *Gregorius* heeft het ongeoorlofd gekeurt, en geantwoordt dat het dusdaanige kinderen geensins geoorlofd is de vleeschelyke genugten te volgen. Dit is even eens begreepen door de Kerkvergadering van Worms, die dusdaanige kinderen ook voor geheel hun leven tot het klooster verwyst. De sesde en de tiende Kerkvergadering van Toledo voeren al de zelve taal. Aldus schrijft de H. *Hieronymus* in zynen Brief aan *Leta*, dat *Paula* noch niet geboore aan Godt beloofd is geweest: het zelve getuygt hy in zynen Brief aan *Gaudentius van Pacatula*. En *Theodoretus* schrijft van zich zelve, in 't leven van den H. *Macedonius*, dat hy ook voor zijne geboorte aan Godt was beloofd. Ja *Petrus Damiani* verhaalt ons het voorbeeld van een kind (*lib. 1. ep. 9.*) het welke door zyne ouders in een klooster was gestoken en aan Godt opgedraagen; doch naderhand een tegenzin in dat leven gekreegen hebbende zich tot het huwelyk had begeeven: dit kind dan, nu een man geworden, zou volgens het verhaal van *Petrus Damiani* van Godt over dien afval ge-

gestraff zijn geweest. Zoo dat sommige geleerde en heilige mannen al zeer stijf op deeze verbintenis gestaan hebben. *Hieronymus* doet hier gelden het voorbeeld van *Samuel*, en het vollagen regt dat de ouders by de Romeinen over de kinderen hadden. En dit heeft in de Latijnsche Kerke, zeggen veele geleerden, alzoo stand gehouden tot de tyden van *Celestinus III.* Doch andere deffige mannen, die zekerlyk ook wat wisten, ja re deffige mannen, die zekerlyk ook wat wisten, ja re deffige mannen, die zekerlyk ook wat wisten, ja re Pauzen en geheele Kerkvergaderingen, hebben deeze zaak met een ander oog beschouwt. De *H. Basilius*, geschryvende aan *Amphilochius*, en handelende van de gewalle Maagden, wil niemand onder de gewijde Maagden gerekent hebben, als die sessien jaaren oud zynde, en haare volle kennis hebbende, na een bequaame en langduurige beproeving, zich zelve heeft verbonden. Indien zoo eene Maagd zich zelve te buiten gaat, en tot vuile zonden vervalt, die wil hy zonder eenige voorpraak gestraft hebben. En in zijne korte Regelen houdt hy de belofte der Maagdelyke reinigheid voor goed en vast, indien de Maagd zodaanige belofte doen de volwasschen en al houbaar is. Onder de Latijnen is *Celestinus III.* een van de eersten geweest dewelke die vroege verbintenis van kleine en nauyls gespeende kinderen, een verbintenis die geheel hun leven moest duuren, heeft zoeken af te schaffen. Want zoo als de Historische Verzameling van een naamloozen Schryver verhaalt, heeft hy een Ordonantie gemaakt, dat de kinderen in de kloosters opgedraagen, en tot hun vyftiende jaar gekomen, indien zy in het klooster niet willen blyven, daar vry en onverhinderd mogen uytgaan. En *Montanus* Bisschop van Toledo had in de tweede Synode van Toledo insgelyks een wet gemaakt dat de kinderen, die door hunne ouders tot den dienst der Kerke, of tot het kloosterlyk leven, opgedraagen zyn ... hun achtiende jaar bereikt hebbende, voor alle de Geestelykheit en het volk ondervraagt zullen worden of zy trouwens gezind zyn of niet; dat de geene die zich genegen toonen tot de Maagdelyke reinigheid, tot het kloosterlyke leven zullen aangenomen worden: maar dat men de anderen, die zich meer genegen toonen om te trouwen, de vryheit, die de Apostel hun toestaat, niet kan onthouden. *Leo X.* heeft ook een Ordonantie uytgegeeven, dat niemand Monnik zoude

worden als in een behoorlyken ouderdom, en uyt eïgen wille. Het zoude al te lang vallen alle diergelyke Ordonantien op te haalen. Ik kan egter niet overflaan een Ordonantie van *Petrus Venerabilis*, Abt van *Klugny*, dewelke aldus luydt, dat niemand voor zyn twintigfte jaar de Monniks kap zal mogen aantrekken; en zulks, om dat de kinderen veel te vroeg, en eer dat zy het regte begryp van de zaak hadden, in de kap gestoken wierden: en dus met de andere Monnikken op en neer gaande, alles door hunne kinderlyke kuuren en maligheden in wanorder bragten. *Petrus Damiani*, anders een groot voorftander van diergelyke beloften, fchrijft in een van zyne Brieven (*lib. 2. ep. 17.*) dat de kinderen in de kloosters de tugt en de order door hun kinderlyk gedrag ontzenuwen. Zoo heeft alles, zegt men, twee handvatten. Alles kan met tweederhande oogen befchouwt worden: de *H. Benedictus* heeft de kinderen in de kloosters laaten aanneemen, om dezelve by tyds aan alle de perykelen en bekooringen van de verleidende wereld te onttrekken; Hy was 'er niet op verdagt dat zy een gedeelte van de wereld by hen hadden, en in de kloosters konden brengen. Anderen hebben dit met een ander oog aangemerkt, en gezien dat de kinderen die zoo hard niet konnen gehandelt worden, en die hunne kinderlykheit met de klederen juyft altyd niet uyt en trekken, nootzakelyk aanleiding moeten geven tot een algemeene verflapping en verftroidheit van 't gansche klooster. Dat meer is, *Guibertus* Abt van *Naigens* beklagt het voor Godt en al de wereld (*l. 1. c. 80. de vita sua*) dat 'er voor zynen tyd veelc en zeer rijke Abdyen zo in Duytsland als in Vrankrijk waren geweest, die nu tot armoede vervallen waren, en nailyks eenige Broeders konden voeden; gevende deeze reden van die veranderinge: Om dat 'er nailyks waren, die uyt verachtinge van de wereld in het klooster gekomen waren; maar dat de kloosters meest bewoont wierden van de zodaanigen, die aldaar door hunne ouders opgedraagen, en van jongs af opgevoedt waren geweest. Die Monnikken, zegt hy, om dat ze niet veel quaads scheenen gedaan te hebben, oeffenden zich ook weinig in de werken van boetvaardigheid, en leefden maar een flap en gemakkelyk leven. Dus verze dan van de kinderen die door hunne ouders aan de kloos-

kloosters opgedraagen wierden. Doch vermits wy nu in de kloosters verward zyn, laat ons noch een woord spreken van een andere manier, volgens dewelke de kinderen in de kloosters getroot, en voor al hun leven aan dezelve gebonden wierden. Deeze manier bestond daar in, dat sommige Bisschoppen en Abten jonge knegtjes en meiskens, 't zy om eenige byzondere begaafdheit, 't zy misschien ook wel om hunne rykdom, het hair schoren, ofte het kleed op leiden, zonder de ouders daar in te kennen, ofte naar hunne toestemming of weigering te vraagen. De eerste Kerkvergadering van Ments, (by Ivo *Decreti part. 7. c. 26.*) gehouden onder den Aarts-bisschop *Riculfus*, keurt dat voor goed, en wilt dat de kinderen, die aldus gefchoren zyn, in de Kleregie zullen blyven; ten zy dat hunne ouders hen binnen het jaar van den Vorst, of van den Bisschop, of van 's Vorsten bewindhebber zullen weder ge-eischt hebben. Het zelve wordt daar bepaalt omtrent de meiskens, aan wien het kleed op de gemelde wijze is opgeleit. Het zelve word wederom besloten in de tweede Kerkvergaderinge van den genoemden *Riculfus*: doch daar word by bevolen, dat men voortaan niemand zal hebben te scheeren als die de vereischte jaaren heeft, en dan noch niet anders als met zynen eigen wille, of met de toestemminge van de ouders. Doch het gene tot dien tyd toe gedaan was met de kinderen aldus te scheeren, ofte de meiskens het kleedje op te leggen, dat zou voor gedaan en wettig gehouden worden. Egter is dit misbruik daar door noch niet opgehouden. *Lodewyk de Goede* heeft 'er ook Ordonantien tegen moeten maaken (*Capitular. cap. 10.*) en heeft daar boeten op gestelt. Naderhand heeft men daar zoo veel niet van gehoord.

3. Dit heeft *Daniel* zekerlyk gedaan naar de oude manier, van den genen die op reis gingen zodaanige brieven mede te geeven. Doch men heeft de reizigers van ouds meer als een soort van brieven mede geeven, die meest alle begreepen zyn onder den naam van *Formata* of bestempelde brieven. Daar waren *Litterae communicatoriae*, brieven van gemeenschap; anders ook genoemd *Pacificae*, brieven van vrede; ook wel *Ecclesiasticae*, Kerkelyke, en *Canonicae*, Kanonyke brieven:

dewelke altemaal tot een getuigenis verftrekten; dat de perfoon, die zodaanigen brief vertoonde, in de gemeenfchap van de Kerke en van de heilige Sakramenten leefde; en vervolgens regt had om over al, waar dat hy quam, tot de gemeenfchap der Katolyken toegelaaten te worden. *Bingham* meent in zyne Kerkelyke Oudheden, dat die brieven vergunt wierden aan perfoonen die vreedzaamig van leven en gedrag waren: doch dat is niet genoeg, ja fchier niet met alle gezeid. Zy betekenden dat zodaanige perfoonen in de Kerkelyke vrede of gemeenfchap leefden, en niet uytgeflooten waren van de mededeeling der Sakramenten. Daar waren ook brieven van voorfchryvinge, *commendatitiae*: dienende om een getuigenis van het leven der reizende perfoonen te geeven, op dat zy op vreemde plaatzen komende van de daar woonende Christenen mogten gehuisveft en ter tafel genodigt worden. Zy wierden ook aan de Priefters en andere Geestelyken gegeeven, om aldus alle bedrog te voorkomen, 't zy van baatzugtige en godvergeetene menschen die zich voor Priefters konden uytgeeven; 't zy van ketterfche of ondeugende Priefters, die de eenvoudige Katolyken dikwils onder een fchijnheilich masker zouden begoochelt en misleidt hebben. Zonder dusdanige brieven was het niet geoorlofd de onderdaanen van een ander Bifdom tot de H. Kommunie toe te laaten; ja die zulks gedaan zoude hebben, al waar hy een Bifchop geweest, wierd gehouden voor een overtreeder en een fchender van de Bifchoppelyke achtbaarheid, om dat hy de onderdaanen van een anderen Bifchop, zonder zyne getuig-brieven te hebben, tot de Sakramenten had toegelaaten. Daarom was het dat de H. *Chryftostomus* vier Monnikken, die van Alexandryen te Konftantinopolen gekomen waren, zonder zodaanige brieven van hunnen Patriarch *Theophilus* mede genomen te hebben, wel vriendelyk heeft onthaalt, en met de andere geloovigen heeft laaten bidden; doch van de H. Kommunie heeft hy hen afgehouden. De Faam, die doch een zaak altijd moet grooter maaken, en zoo wat opfchikken, heeft dat vriendelyk onthaal, aan die Monnikken aangedaan, zoo hoog doen gelden, als of de H. *Chryftostomus* hun de Kommunie zelf had toegestaan: en dit gerugt komt zelfs te Alexandryen aangevlogen. Dit is

is het begin geweest van dat droevige treur-fpel, 't welke *Theophilus*, een kitteloorig man, tegen *Chrysoftomus* heeft aangevangen en uytgevoert. Op de zelve wyze heeft de H. *Alexander*, Patriarch van Alexandrye, ook geklaagt over *Eusebius*, Biffchop van Nikomedie, om dat hy zonder zyne voorspraak-briefven den aarts-ketter *Arius* tot de Kerkelyke gemeenschap had toegelaaten.

Ja sommigen willen niet zonder reden dat zelfs de Biffchoppen, buyten hun Bifdom reizende, dusdaanige Briefven van node zouden gehad hebben. En het is waar dat Paus *Zozymus* niet begeerde dat de Fransche Biffchoppen, onder het Vikariffchap van Arles behoorende, naar Romen zouden reizen zonder zodaanige Briefven van den Biffchop van Arles mede te neemen. En de Synode van Laodicea had ook al bevolen, dat geen Priefter nocte Klerk op reis mogt gaan zonder diergelyke briefven. Onder de zoo-genaamde Apostoliffche Kerk-regels staat 'er een die aldus luidt: dat geen vreemd Biffchop, Priefter nocte Diaken ter Communie mag toegelaaten worden, zonder de voorspraak-briefven van zynen Biffchop getoont te hebben. Ook heeft Paus *Hilarus* (ep. 4. c. 3.) al over lang verboden dat niemand der Fransche Biffchoppen, zonder verlof-briefven van den Metropolitaan te hebben, naar eenig ander landschap buiten Vrankryk zal hebben te reizen. Maar dit zy voor deeze reize genoeg van de *Epistole Formate*, bestempelde Briefven.

4. Daar waren dan al Priefters: en geen wonder, want het geloof was daar al verkondigt geweest. Maar de Priefters die 'er noch waren, leefden niet zeer op zyn Priefters. Het waren een deel onwetende en ontuchtige menschen: zoo dat het niet anders konde zyn, of het geloof moest daar verbafterd zyn, en stond wel haast geheel en al uyt te gaan, had onze *Bonifacius* het vonkje dat 'er noch smookte, hoe klein dat het ook was, door het vuur van zyne Predikatiën niet komen ontfeeken. Zie *Baillet*.

5. *Afgoden Tempels, Christene Kerken*. De oude Christenen hebben den naam van Tempel aan hunne Vergader-plaatzen of Kerken al langen tyd niet willen geeven: waar van *Bona* (de *Rebus Liturgicis* lib. 1. c. 19.) deeze reden geeft, dat ze niet alleen de Kerk-gewoon-

ten maar ook de naamen der Heidenen gemijdt hebben. Doch daar zou misschien wel iets kunnen tegen gezeid worden. Zou het daarom niet voornamentlyk zyn geweest, dat de Christenen in 't begin, uyt vreeze voor de Heidenen, zulke pragtige Vergader-plaatzen niet gehad hebben die den naam van Tempels kosten draagen? En hier op zoude dan slaan het verwyf der Heidenen, die den Christenen geduurig opwierpen dat ze geene Tempels en hadden, en vervolgens een Secte zonder Godsdienst waren: waar op de Christenen, zoo als gemelde *Bona* ter zelve plaatze schrijft, dit antwoord gaven dat ze wel geene Tempels hadden die hoog en pragtig waren opgehaalt: dat ze ook geene Outaaren hadden, die ter pronk oppereggt waren, enz.

Dat de Christenen hunne Kerken, of zekere vaste en daar toe geschikte Vergader-plaatzen, al van den tyd der Apostelen af gehad hebben, schijnt zeker genoeg. Wel is waar dat de geleerde Engelsman *Pearson*, schryvende over deeze woorden *de beilige Katolyke Kerk*, daar zeer aan twijffelt, en dat *Isidorus Pelusiota* by hem by gebracht het zelve duidelyk schijnt te lochenen. Want deeze maakt een onderscheid tusschen *Ecclesia*, de Kerk genomen voor een Vergaderinge, en *Ecclesiasterion* een Kerk genomen voor een Vergader-plaatze, of zoo gy wilt voor een Tempel. Het eerste is volgens *Isidorus* geweest ten tyde der Apostelen: het leste niet. En dan zoude het woord *Ecclesia*, ('t welk in de Handelingen der Apostelen aan 't I. Hoofdstuk, en in den eersten Brief tot die van Korinthen aan 't I. Hoofdstuk voorkomt, en tot ons bewijs moet strekken) ons gevoelen niet bekragtigen. Doch *Augustinus* (*Quaest. super Levit. lib. 3. c. 57.*) meent dat in gemelde plaatzen door *Ecclesia* moet verstaan worden een Vergader-plaats. Dat bewyft hy voor eerst hier uyt, dat het naam-woord *Ecclesia* al in zynen tijd zeer dikwils, en door een algemeen gebruik, in dien zin genomen wierdt. Ten tweede, dat de Apostel (1 *Cor. II. 18.*) door *Ecclesia* zekerlyk een Vergader-plaats schijnt verstaan te hebben. *Als gyl. te samen koomt in de Kerke: en een weynig laager: Hebt gyl. geen huizen, om te eeten of te drinken, of versmaadt gyl. Gods Kerke?* Ik zou juist zoo kragtig niet willen staan op de plaats die uyt de Handelingen der Apostelen genomen is: en ik weet dat die door-

doorgaans van de Vergaderinge zelf verstaan wordt. Maar in den Brief tot die van Korinten maakt Paulus een tegenstelling tusschen hunne huizen en Gods Kerke; welke tegenstelling niet zoude passen op de Kerke in den eersten zin genomen. Ik weet wel dat *Cameron* in zyne uytlegginge over die plaats daar gaarne een anderen draay zou aan geeven, en dat *Vatablus* hier ook door *Ecclesia* geen Vergader-plaats, maar het vergaderde Volk verstaat: doch zonder vooroordeel gesproken, die uytlegging is al vry wat stijf en te verre gezegt. Ik houde het althans met *Capellus* en *Grotius* die het op een Vergader-plaats duiden: en dit schynt de egte en natuurlyke zin van de woorden te zyn: Doch dit alles maakt evenwel noch geen vast en doorslaande bewys. Daarom durf ik ook noch niet zeggen dat het een vaste en onwederprekelyke waarheit is. Dit gaat evenwel vast, dat 'er by de Christenen al Kerken zyn geweest onder den Keizer *Philippus*, 50 jaaren voor *Dio-kletiaan*; want *Eusebius* verhaalt hoe dat de Kerke aan gemelden *Philippus* om zyne misdaden gesloten is geweest. Ja *Bona* brengt een naarder bewys by uyt *Lucianus*, 't welke al vry schijnt door te slaan, en dat mijns oordeels, al bezwaarlyk beantwoordt kan worden. En dient gelet, dat deeze *Lucianus* geleefd heeft in de tweede eeuw kort na de Apostelen. Zommigen, zegt *Bona*, zouden wel willen twyfelden of hy die samenspraak wel gemaakt heeft; doch zy bekenen evenwel dat de Schryver, wie dat hy zy, op dien tijd geleefd moet hebben. Om niet al te lang te vallen, wijs ik den Leezer naar *Bona* zelf. En zoo iemand de moeite lust, die kan *Baronius* op het jaar 57. ook eens opslaan.

6. Dit is een oud gebruik in de Kerke; te weeten dat de eernaam van Heilig, ja van Allerheiligste, aan de Bisschoppen wierd gegeeven. Dit blijkt uyt de Brieven door *Hieronymus*, en meer anderen, aan *Augustinus* geschreeven. *Paulus Sarpi* (misschien beter by sommigen bekend onder den naam van *Petrus Suavis*) schrijft in zijne Verhandlinge van de Kerkelijke ampten, dat de titel van zalig, allerzaligste, heilig, allerheiligste, van ouds gegeeven wierdt aan alle geloovigen: dat naderhand, als de wereldsche menschen zich al te diep in de tydelijke bekommernissen begosten te steeken, en vervolgens als men

zag dat ze juist altemaal de heiligsten niet en waren, die eernaam by de Geestelijkheid is gebleeven: doch als de minder Geestelijkheid ook begon te verbafteren, en door hun gedrag te toonen, dat ze ook altyd niet even heilig waren, dat toen die eernaam eigen is geworden aan de Biffchoppen en de hoofden der Geestelijkheid: en dat hy eindelyk van den Paus is ge-eigent: *Gregorius VII.* is noch verder gegaan in den 24. Regel van zijnen zoo genaamden *Dictatus*, of Oppervoogdy (indien het egter zijn eigen werk is) want daar geeft hy, uyt kragte van zijn oppergezag, deeze uytpraak: Dat de Paus van Romem, indien hy wettiglyk verkoren is, door de verdienften van den heiligen Petrus buiten allen twyfel ook heilig wordt, en dat volgens de getuigenis van *S. Ennodius*, Biffchop van Pavye, wiens zeggen, zegt *Gregorius*, veele heilige Vaders begunftigen, zo als in de Ordonantien van Paus *Symmachus* te vinden is. En waarlyk *Ennodius*, toen noch Diaken, maar naderhand Biffchop van Pavye geworden, fpreekt al op een aardige wijze in het Verdedig-fchrift, 't welke hy voor de Roomsche Synode, daar Paus *Symmachus* vry gefproken was, heeft uytgegeeven. Want willende bewyzen dat een Paus niet mag te regt gefelt worden, kan hy daar niet anders uyt komen, als met te zeggen dat de genen die tot Pauzen verkoren worden, altemaal heilig zijn. *Want*, zegt hy, *zoo het hun al mogt ontbreeken aan eigen verdienften, zoo hebben zy evenwel noch genog aan de verdienften van hunnen Voorzaat. Zy zijn al heilig*, zegt hy al vorder, *als ze verkoren worden, of zy worden heilig na hunne verkiezing.* Dit zal veelen al wonder in de ooren klinken; en daar is al menig Paus geweest wiens naam niet ligt in de Legende zal komen. Het is evenwel al goede waar by *Lupus*, fchrijvende over den gemelden *Dictatus*: die man, wiens deugd en gelcerdheit zekerlyk te roemen is, was zoo yverig voor de Pausfelyke achtbaarheid, dat niemand het al te bont kon maaken met die magt, al was het noch zoo hoog, op te hizen. Doch hy weet 'er noch een draay aan te geeven, die zijn eigen zeggen, en dat van *Ennodius*, noch eenigfins verzagt. Want hy fchrijft die heiligkeit toe aan de kragt der Biffchoppelyke wijdinge, dewelke de volheit van den H. Geest, volgens de vaffe leering der

der H. Kerke verleent. Ieder een ziet wel dat hier op al wat te ziften zoude vallen; doch dit waar wat te verre buyten ons bestek gegaan. Ik heb boven gezeit, indien deeze *Didatus* egter voor het werk van *Gregorius VII.* gehouden moet worden. *Lupus* twijfelt daar al wederom niet aan: want al is dezelve vol uytdrukkingen en voorgeevingen, die by veelen voor al te hoogdraavend, ja voor trots en onlijdelyk, zouden aanzien worden, daar heeft *Lupus* geen wezen van: 't is hem genoeg dat de Pauuselijke magt daar als op een ontoegankelijk thron verheven staat. Doch eenige anderen, als *de Pin*, *Natalis Alexander*, enz. hoe wel zy bekennen dat *Gregorius VII.* de maat der regeeringe al op een zeer hoogen toon geslagen heeft, en wel zodaanig als of 'er geene wetten tegens de Pauuselijke magt opgewasschen waren, konnen zich egter niet inbeelden dat hy op zoo een aansfootelyke wijze, als zy meenen dat daar gedaan wordt, gesproken zoude hebben.

7. Omenburg, naderhand Amelburg genoemd, waar omtrent de Stad Marburg niet lang daar na is gebout. Dit Omenburg was het land-goed van de gemelde twee gebroeders, die het zelve na hunne bekeering aan den H. Bonifacius vereert hebben. *Bailet*.

8. Hy heeft het geloof al tot de Elve toe voortgeplant, en daar ook millioenen van menschen bekeert.

9. Dit steunt op de instellinge der Apostelen zelf: zie *Timoth. 3.* en *Tit. 1.* alwaar de Apostel begeert, dat de gene die tot Bisschop aangenomen wordt, de man zy van eene vrouwe: niet dat hy een vrouw moet hebben, maar dat hy 'er geen twee mag gehad hebben. *Castalis*, en meer andersgestinden als *Drusius*, *Sculetus*, enz. zouden dit gaarne aldus verstaan, dat de Bisschoppen geen twee vrouwen teffens mogen hebben. Maar de Katolijken, en de Oudvaders, passen dit ook op de genen die na de dood van de eerste noch een tweede getrouwt hebben, het zy dan dat de tweede ook overleden of noch in 't leven zy. En *Grotius*, die wel alleen voor eenige mannen kan staan, heeft het ook op zijn Katolyks uytgeleit: *De man van eene vrouwe*, zegt hy, *moet hier even eens verstaan worden, gelijk beneden daar by onder de weduwen wil verkozen hebben, die de vrouwen van eenen man zijn geweest.* Men weest

weet wel dat de vrouwen geen twee ofte meer mannen teffens gehad hebben. Iemand zal vraagen wat geheim dat hier in fleekt, en waarom dat zodaanige mannen door den Apostel voor onbequaam gehouden worden om de Bisschoppelyke waardigheid te bekleeden? Thomas (in 4. *Sentent.* q. 3. art. 1.) en *Petrus Damiani* in zeker schrift, genaamd *Dominus Vobiscum*, aan 't 12. Hoofdstuk, geeven 'er deeze reeden van, dat zoo een man een gebrek in 't Sakrament des huwelijks heeft begaan, en vervolgens tot geen ander Sakrament, te weten van 't Priesterdom, moet toegelaaten worden. Dit gebrek bestaat hier in, dat het Sakrament des Huwelijks moet betekenen de vereeniging van Christus met de Kerke: deeze vereeniging is tusschen eenen bruidegom en eene bruid: en zodaanig behoort ook te zijn het Sakrament des Huwelijks, zal het op een volmaakte manier de vereeniging van Christus met zyne Kerke betekenen. De *H. Leo*, in zijnen Brief aan de Bisschoppen van Africa, zegt dat het om de zelve reden is, dat de Priesters in de oude Wet met geene weduwen mogten trouwen, te weten om dat door hun huwelyk het geestelyke huwelyk tusschen Christus en de Kerk betekent wierdt; en om de bruid van Christus, te weten de H. Kerk, te leeren dat ze maar eenen bruidegom had te eeren, lief te hebben en in waarde te houden. Doch *Grotius* over de gemelde plaats van den Apostel schryvende, voegt 'er noch andere redenen by: te wecten dat het tweede huwelyk by alle volkeren in minder achtinge, ja in sommige Landen gestraft is geweest: en, zegt hy al vorder, de Christenen behoorden op dit stuk niet te wijken voor de Heidenen, by dewelken, althans op veele plaatzen, de vrouwen die meer als eens getrouwd waren geweest, onbequaam geoordeelt wierden om Priesterissen te worden. Ook hebben veele Christenen iets onloffelyks en berispelyks in den tweeden trouw gezien. In de Synode van Neocesarea, gehouden in de vierde eeuwe, worden de genen die voor de tweede maal trouwen tot een zekere boetpleeging veroordeelt: althans de derde Kerk-regel geeft zulke verbintenis te kennen; en daarom mogten de Priesters, volgens den sevenden Kerk-regel, zodaanig bruiloft-feest niet bywoonen.

Maar staat te wecten dat 'er drie soorten van een
twee-

tweede of dubbeld huwelyk gestelt worden. Het eerste is als iemand waarlijk met twee vrouwen, de eene na de andere, getrouwd is geweest; 't zy dan dat hy die voor of na zijn Doopzel, ofte de eene voor en de andere na zijn Doopzel heeft gehad. En dat is *bigamia vera*.

De tweede soort wordt genoemd *Bigamia interpretativa*, als iemand volgens de uytlegginge der regten daar voor gehouden wordt, als of hy een dubbeld huwelyk had aangegaan, al heeft hy geen' twee wyven gehad. Voor zodaanige worden gehouden, die met een weduwe, of met eene die haaren maagdom verlooren heeft, komen te paaren; het welke ook plaats heeft, zegt S. Thomas (*in 4. Sent. dist. 27. q. 3. art. 1.*) al hadden zy gemeent dat ze met een' maagd vergaderden. Hier toe behooren ook die tweemaal getrouwt zijn geweest, schoon dat beide de huwelyken, of althans een van beiden, nyt eenigen hoofde kragteloos en van geener waarde is verklaart: zodaanigen worden onbequaam tot de wijsfels gehouden *Cap. nuper a Nobis. Extra. de Bigamis*.

Noch behooren tot deeze tweede soort, die hunne eige vrouwen, na dat ze overspel begaan hadden, hebben bekennt.

Dan is 'er noch een *Bigamia similitudinaria*; dat is, als iemand die zich door plegtelijke belofte aan een eeuwige onthouding had gebonden, een huwelyk aangaat en ook voltrekt, alwaar het met een maagd (*Canon nuper. extrav. de Bigamis non ordinandis, & ex capite a Nobis, ibid.*) Wy zullen noch meer gelegendheit hebben, om van dat beletzel der wijdinge te spreken.

10. Meer andere Pauzen hebben verminkte, gelubde, en zeer mismaakte menschen, of die aan een afschuwelijke ziekte onderworpen waren, buiten het Priesterdom en mindere wijszels gesloten; om dat zodaanige gebreken ligtelyk een afzien van zoo een Priester, of een kleinachting voor zynen persoon, veroorzaaken. Dit blijkt uit den Canon *Priscis*, genomen uit den eersten Brief van *Gelasius* aan de Bisschoppen van *Lucanie*: uit den Canon *Pœnitentes*, genomen uit de Roomsche Synode van Paus *Hilarus*, uit den Canon *Hi qui*, genomen uit de Synode van *Arles*, en den Canon *si quis*, uytgeschreven uit de Kerkvergaderinge van *Nicea*.
Doch

Doch die door de Barbaaren, of door de listen hunner vyanden, of ook op de Ordonantien der Geneesheeren gelubt zijn, of die met dat gebrek zijn geboren, worden uyt dien hoofde buiten het Priesterdom, nochte de mindere wijdzels, niet uytgeslooten, zoo als blijkt uyt den Canon *Eunuchus*. De melaatschen mogen ook tot de wijdzels niet toegelaaten worden, zoo als belast wordt *Cap. de Rectoribus*, en *Cap. Tua Nos, Extra de Clerico aegrotante*. Die de vallende ziekte heeft, en dikwils aan die quaal onderworpen is, mag ook geen Priester gewijdt worden: en zoo hem deeze ziekte na zijne wijding overkomt, mag hy geen Mis leezen, nochte de Priesterlijke bediening waarneemen, ten zy dat 'er ten minsten een jaar na zijn laatste overval zy verloop. Dit wordt aldus bevolen *Can. communiter dist. 33.* en *Can. in tuis caus. 7. quest. 2.* De *H. Thomas (in 4. Sent. dist. 25. qu. 11. art. 11.)* geeft deezen regel omtrent dat beletzel der wydinge: dat iemand om eenig lichaamlijk gebrek onbequaam wordt om gewijdt te worden, als dat gebrek hem onbequaam maakt om zijne bediening te verrigten: of zijnen persoon merkelyk schendt en afzienlyk maakt.

11. De openbaare boetpleeging wierdt certijds al eenigfins als schandelyk aangezien; zodaanig dat ze in sommige tijden in de byzondere Kerk van Rome, en zelfs in sommige andere Kerken, niet mogt opgeleit worden aan gevallene Bisschoppen, Priesters nochte Diakenen; het welke volgens den *H. Leo*, in zijnen Brief aan *Rusticus* Bisschop van Narbone, zoude steunen op een Kerkelijke gewoonte, ja op een Apostolische Overlevering. Doch dit moet, volgens den geleerden Heer *Quenel*, juyft niet naar den letter verstaan worden; dewyl dat 'er geene oude Ordonantien of Kerkbesluiten leggen die zulks verbieden. In tegendeel heeft *Morinus (lib. 4. de Penit. c. 12)* door veele voorbeelden doen blijken, dat niet alleen de mindere Geestelijken, maar ook die van hooger rang, aan zodaanige boetpleeginge in de drie eerste eeuwen onderworpen zijn geweest. Doch in de Roomsche Kerke, als gezeit is, schijnen de Geestelijken van den eersten rang, dat is de Diakenen, Priesters en Bisschoppen, van die wet, om de eeres Priesterdoms, verschoont te zijn geweest: want de Diakenen wierden ook aangezien als een deel van 't
Priester-

Priesterdom, zoo als 't zijner plaatze beweezen zal worden. En na de 3. eerste eeuwen zal men niet ligt eenige voorbeelden vinden, daar die hooger Geestelijken openbaare boete gepleegt hebben. Ik zeg, niet ligt: want uyt de eerste Synode van Oranje, en uyt de tweede dan Arles blijkt, dat ze in Vrankryk daar toe aangenomen wierden. De H. *Augustinus*, schrijvende tegens *Parmenianus*, zegt uytdukkelyk, dat zulks niet gedaan wierdt, om zoo groote Sakramenten door zodaanige vernedering en verootmoediging niet te ontceren. Zodaanige Priesters, enz. wierden door die boetpleeging als afgezet, en onbequaam gemaakt om hunne bediening ten eenigen tijde wederom waar te neemen. En hierom was het dat de Ketter *Donatus*, en de andere *Donatisten*, gelijk *Optatus Milevitanus* al klagende beschrijft, de meeste Katolyke Bisschoppen in Africa, tot zodaanige boetpleeging hebben gedwongen, en hen aldus onbequaam gemaakt om in hunne bedieninge te volharden. Of die Bisschoppen gevallen waren, en de heilige Bocken aan de Heidenen overgelevert hadden, dan of ze onschuldig waren, dat is een ander geschil. Althans heeft Paus *Melchiodes* den voornoemden *Donatus* in een Synode over dat bestaan veroordeelt. Uyt dit alles blijkt dat *Gregorius II.* willen de niemand gewijdt hebben, die openbaare boete gepleegt had, gedaan heeft volgens het oude gebruyk der Roomsche Kerke.

12. *In een vasten dienst.* In het Latijn staat *Curia obnoxium*: dat schijnt geheel anders te luyden als de vertaaling, ik beken het. Maar om de volgende redenen heb ik deeze vertaaling, na dat ik al een andere begonnen had, voor de beste gekeurt. *Justinianus*, *Novella 6.* wil niemand, die een *Curialis* zy, tot Bisschop verkozen hebben. *Honorius* en *Theodosius* hebben een willekeur uytgegeeven, dat een Geestelyke, die als onwaardig door zijnen Bisschop wierdt afgezet, aanstonds in dienst van de *Curia* zoude moeten overtreeden, en aldus onbequaam blyven om oit of oit weder tot den Geestelijken staat aangenomen te worden: het welke net slaat op deeze Ordonantie van *Gregorius II.* Nu is de vraag dan wat voor menschen dat deeze *Curiales* waren. De Geleerde opstellers van de Aantekeningen over de Kerkvergadering van Trente (*Notes sur le Con-*
I. DEEL. sile

cile de Trente) schryvende over het 4. hoofdstuk van de 13. Zittinge, zeggen dat *Curiales* de hoofden waren van een zekere Maatschappye of Gilde, *Curia* genaamd: en dat alle deeze maats, die tot zodaanige een *Curia*, 't zy door hunne geboorte, 't zy andersins behoorden, onderhevig waren aan veelerhanden diensten; zonder dat ze oit van deeze dienstbaarheid ontslaagen konden worden. In deezen zin hebben de Geestelyke Regtsgeleerden of Kanonisten, en onder anderen *a Coste*, *ad caput ab homine*, de zogenaamde brieven der eerste Pausen *Pius*, *Fabianus* en *Stefanus* verstaan: *mox ut deponitur Curia tradatur, cui diebus vita sua deserviat, atque infamis absque ulla restitutionis spe permaneat*. Zoo een Klerk moet aanstonds na zijne afzetting aan de *Curia* overgegeeven worden, en daar al zijn leven in dienst blijven, enz. *Can. 31*. En *Can. 8. c. 3. q. 4. Clericus qui Episcopum suum accusaverit. . . non est recipiendus quia infamis effectus est, . . . a gradu debet recedere, & curia tradi serviturus*. Een Klerk die zijnen Bisschop zal beschuldigt hebben . . . moet niet aangenomen worden, vermits hy eerloos is geworden, maar moet afgezet en ten dienste van de *Curia* overgelevert worden. Doch *Gothefridus* schryvende over de bovengemelde willekeur van *Theodosius*, wil dit overleveren aan de *Curia* voor geen schande aangezien hebben: want, zegt hy, het was geen straf dat de afgezettene Klerken aan de *Curia* overgegeeven wierden: maar dewyl zy uyt de Geestelykheit gestooten, en vervolgens zonder eenig bewind waren, wierden zy in de *Curia* gestelt om eenige bediening waar te neemen. Uyt dit alles schijnt genoegzaam te blijken, dat de *Curia* een Gilde of Maatschappye van menschen was, die ten dienste van het gemeen was geschikt. Sommigen hebben dit overleveren aan de *Curia* genomen voor de overleveringe aan den wereldschen Regter, doch die overlevering is eerst ingestelt door *Justinianus*, zoo als in de gemelde Aantekeningen wordt bewezen.

13. De Slaaven, en die in iemands vasten dienst waren, zijn van ouds door verscheide wetten onbequaam tot de Geestelyke wijdzels verklaart: als door den Canon *Nullus dist. 54*. genomen uyt den Brief van *S. Leo* aan de Bisschoppen van Campanje; door den Canon *Nulli*, genomen uyt de Synode van Trebur

(lib.

(lib. 1. Decretal. tit. 18.) enz. De H. Leo klaagt daar over in den voornoemden Brief, dat menschen die hunne vryheit niet hadden kunnen bekomen, egter tot de wydingen doorgaans toegelaaten wierden: het welke hy uyt twee hoofden afkeurt, en als een ongeregelde zaak veroordeelt: 1. dat het Priesterschap door de geringheit van dusdaanige menschen onteert en verkleint wordt: 2. dat de lyf-heer daar door wordt verongelykt. Hy verbiedt dat men voortaan geene Slaaven zal hebben te wyden. Het zelve strekt hy uyt tot de genen die door hunne geboorte, ofte door hunnen staat, in den vasten dienst van een ander waren: ten zy dat ze verlos daarvan van den Heer bekomen hadden. Doch staat uyt de Aantekeningen van den Heer Q. op deezen Brief van Leo aan te merken, dat, by aldien de *servi adscriptitii*, de opgeschreevene dienstluiden, de zelve zyn met de *servi conditionales*, daar Leo van spreekt, en die hy zoo wel als *Gelasius I.* in zynen Brief aan de Bisschoppen van Sicilie, onbequaam tot de wydingen verklaart, dat, zeg ik, de zelve naderhand door den Keizer *Justiniaan* (by *Gratianus dist. 54. cap. 20.*) geregtigt zyn om ook ten ondank van hunne Heeren gewydt te worden; wel verstaande nochtans dat zy gewydt zijnde, verbonden blyven om den akkerbouw voor hunne Heeren en Meesters op den ouden voet waar te neemen.

14. *Schandelyk getekent is*: dat is hier te zeggen, die een vuyle vlak in zynen naam en faam gekreegen heeft, 't zy dat zulks ontstaan is door het vonnis van den Regter, en dan wordt het genoemd *infamia juris*: 't zy dat iemands ondeugendheit groot genoeg zy, om hem by de menschen te onteeren; en dan is het een *infamia facti*. Maar hier dient geweeten dat de eerloosheit, volgens *Natalis Alexander de impedimento infamiae*, voor zo veel zy een beletzel is van de wydinge, niet alleen behaalt wordt door een waarachtig misdad, maar ook door een openbaar vermoeden van zoo een misdad bedreeven te hebben. By voorbeeld, iemand, hoe wel onschuldig, is op valsche aanbrenge of vermoeden ter gevangnisse ofte ter galejen verweezen, of uyt het land gebannen: of wel, hy is voor den Geestelyken Regtbank schuldig verklaart aan eenig schandelyk misdad: zoo een is volgens de Kerkelyke Regels, *causa*

2. *q. v.* onbequaam verklaart om gewydt te worden. De *infamia facti*, gesproote uyt het bedrijven van schandige misdaden, wordt uytgewischt en te niet gedaan door een openbaare verbetering des levens. De *infamia juris*, zegt *Natalis Alexander* ter gemelde plaats, wordt niet anders weggenomen als door een regtmatig en wettig bewys van zyne onschuld, ofte door vergunning van den Roomschen Paus.

15. Het is een bekende zaak, dat de gezindheit der *Donatisten* nergens dieper wortelen heeft geschoten, en met weeliger takken wyd en zyd is verspreyd als in *Africa*, en dat zy onder anderen voorgaven dat 'er geene deugdzaame menschen; ja geene Sakramenten by de *Katolyken* waren; en daarom alles wat hunne Sekte toeviel, herdoopten.

16. De *Kerkelyke goederen* waren in de eerste *Kerk* gemeen onder de *Geestelykheit*, en wierden door de *Diakenen*, onder het opzigt van den *Bisschop*, bestiert. Doch als het *Keizerryk* verdeelt is geworden, hebben de *Bisschoppen*, zegt *Paulus Sarpi*, daar hy van de *Kerkelyke ampten* handelt, alle de goederen ge-eigent, het welke in de *Kerke* oorzaak is geweest van veele ongelegendheden. Daar op is dan in het jaar 470, op dien voet als *Gregorius II.* hier voorschryft, een ver-deeling van alle de *Kerkelyke inkomsten* gemaakt. Doch die ver-deeling, zegt hy, was op sommige plaatsen niet al te regtvaardig; want daar wierdt dikwils weinig of niet aan de armen, en de timmeraadjen der *Kerke* toegeleit.

Voor die ver-deeling trokken de *Geestelyken*, zegt *Lupus*, schryvende over de *Synode* van *Tholouse*, die onder *Victor II.* gehouden is, alle maanden een zeker gedeelte uyt die goederen, het welke daarom genoemd wierd *divisio mensurana*. En daarenboven hadden zy noch de *sportula*, daar we aanstonds van zullen handelen. Van deeze maandelyke uytdeeling, en van die *sportula* vindt men duidelyk gewag in de *Brieven* van den *H. Cyprianus*. Dit gedeelte kan den *Bisschop* naar zyn goeddunken vermeerderen, verminderen, onttrekken, enz. na dat de *Geestelijken* het verdient hadden. *Sportula*, dat een mande of mandetje wil zeggen, was een zekere maat van spijs, brood, vleesch, wijn, en wat tot de tafel behoort, 't welke de *Bisschoppen* dagelyks
aan

aan de Geestelijken en de armen lieten toekomen in zulke manden of mandetjes: een gebruyk dat al by het Roomsche Heidendom in zwang had gegaan. Deeze maandelyke uytdeelingen en *sportula* zijn noch gebruykelyk in Italie, alwaar de zelve aan de Bedienden van het Pausselyke Hof, en aan de huysgenooten der Kardinaalen, volgens het zeggen van *Lupus*, uytgekeert worden. En sommige Italiaansche Bisschoppen volgen ook de zelve gewoonte. Deeze *sportula* wierden aangezien als een soort van aalmisse, om dat de Bisschoppen zoo wel als de andere Geestelijken uyt de vrywillige giften der geloovigen moesten bestaan. Wat die maandelyke uytdeelingen belangt, *Lupus* meent dat die in eenige penningen bestaan hebben, die de Bisschoppen uyt de offerkist onder de Geestelijken en armen omdeelden.

Die *sportula* en maandelyke uytdeelingen waren op sommige plaatzen al vry sober en schraal: en daarom belaste de vierde Kerkvergadering van Karthago, die gehouden is in 't midden der Kerkelyke vrede, en als het Roomsche Keizerryk noch op zijn bloeyenste was, dat een Klerk, al was hy noch zoo geleerd, de kost met het eene of andere handwerk moest winnen: want al waren de inkomsten misschien op sommige plaatzen al redelyk groot, het getal der armen was noch grooter. *Johannes Chrysostramus* schrijft in zijne 67. *homelie* over *Mattheus*, dat 'er binnen Antiochie alleen drie duyzend weduwen of maagden op de lyst stonden, die van de Kerk geholpen moesten worden. Daarenboven, zegt hy, had zy noch veele gevangenen, armen die in de gasthuysen lagen, vreemdelingen, melaatschen, en dagelyksche bedelaars, behalven de Geestelykheit, te spijzen.

Omtrent deeze uytdeelingen moet dit noch geweten worden, dat de Bisschoppen doorgaans, of liever altijd, een dubbeld deel hadden, ofte voor zich behielden: maar daar tegen moesten zy de vreemdelingen ter tafel onthaalen, en hadden meer andere lasten te draagen.

Doch als de Bisschoppen hier en daar zich zelve begosten te zoeken, de meeste inkomsten in te slokken, en den grooten baas daar op te speelen, en de Geestelykheit, zelfs in rijke Bisdommen, dikwils moeyte genoeg hadden om van het eene brood aan 't andere te

komen, hebben de Kerken doorgaans noodig geacht een schot daar voor te schieten, en een verdeeling van die goederen te maaken. Dezelfen zijn dan doorgaans, als gezet is, in vier deelen gescheiden: en over ieder deel wierdt een bewindhebber ofte bestierder, *Oeconomus*, gestelt. En op dat de Bisschoppen, die eerst zoodaanige bestierders alleen aangestelt hadden, en die bestierders samen geen eenen lijn mogten trekken, en aldus wederom al te diep in het deel van de anderen taffen, is het goedgevonden, dat de Geestelykheit in het aanstellen van die Bestierders zoo veel te zeggen zouden hebben als de Bisschoppen. Deze verdeeling ziet men duidelyk geboden in den Brief van *Gelasius I.* aan de Bisschoppen van Lucanie enz. Het welke zoo niet te verstaan is, dat de Bisschoppen en de Geestelyken met hun gedeelte mogten leven zoo als 't hun luste en beliefde. Zy mogten een eerlijk onderhoud daar uyt neemen: het overige was evenwel voor de armen, of voor de noodwendigheden der Kerke. *Gregorius de Grootte*, schryvende aan Augustinus Apostel van Engeland, heeft deeze verdeeling ook geboden, en is al vry kragtig geweest in de zelve voort te zetten. Want dat Paulus Sarpi, als boven gezien is, zoo vlak uyt spreekt, als of die verdeeling in 't jaar 470. geschiedt was, moet maar van een begin der zelve verdeeling verstaan worden. Die is metter tijd hier en daar, en eindelyk byna over al, ingevoerd.

In Spanje zyn de Kerkelyke goederen in drie deelen gescheiden, zonder den armen eenig deel toe te leggen, zoo als uyt verscheide Kerkvergaderingen, als uyt die van Tarragone, de tweede van Bragues, enz. bewezen kan worden. Maar de armen hadden hun regt op het overschot van de drie andere deelen.

Doch in Vrankryk hebben de Bisschoppen zoo haast tot geene verdeeling willen verstaan, gelyk blykt uyt den 24. en 36. Kerkregel der Synode van Agde, uyt de eerste Synode van Chavillon, enz.

Noch dient hier gewecten dat de Geestelyken, al waren ze van den zelve rang, juist altijd niet even veel genooten. Ja die minder van rang, en jonger van jaaren of van wydinge waren, trokken dikwils meer als de anderen: en dat niet uyt gunst ofte aanneeminge van persoonen, ofte uyt eigenzinnigheit der Bisschoppen; (hoe

(hoe wel dat 'er zodaanige inzigten ook wel onder gespeelt kunnen hebben) maar de Pauzen zelfs, als *Gregorius de Grootte*, schryvende aan Leo Bisschop van Urbino, en *Gelasius* schryvende aan den Aarts-diaken Justinus, hebben zulks bevolen: ik wil zeggen, dat zy op de verdiensten en op de vlytigheit der persoonen gelet, en ieder naar zijne diensten beloont wilden hebben. En hier ontrent heeft *Ratherius* Bisschop van Verona zeer geklaagt, te weten, dat zyne Geestelykheit haar gedeelte zelf bestierde, en de inkomsten niet volgens de verdiensten, maar hoofd voor hoofd, nytdeelde. Hier over schryft hy *apusc. de contentu Canonum*, en in een ander werkje, *de causis discordia*.

Ook had deeze verdeeling maar plaats in de Kerken der Klerczye, niet in de Kerken der Monnikken. Althans *Gregorius de Grootte* verstond het zoo in zynen Brief aan *Augustinus* Apostel van Engeland (*lib. 12. ep. 31.*) En geen wonder; want het paste den Monnikken beter, uyt hoofde van hunne armoede, uyt de handen der Bisschoppen te leeven.

17. Van de dagen der wydinge zullen wy beneden genoeg te spreken hebben.

18. Dit is ook een oude gewoonte der H. Kerke dat het doopzel, als 'er geen gevaar van sterven was, op geene andere dagen bedient wierdt, als op het hoogtyd van Paasschen en van Pinxteren. Onder anderen, wordt dit bevestigd door Paus Leo in zynen Brief aan de Bisschoppen van Sicilie. En in een anderen Brief, te weeten aan de Bisschoppen van Campanio, spreekt hy daar van als van een Apostolische overleveringe; en hy weet zyne droefheit en zyne klagten qualyk te matigen, om dat eenige van henlieden zich verstitout hadden den doop op andere daagen te bedienen. Deeze gewoonte heeft noch al lang stand gehouden. *Arnoldus Lubecensis* schryft in het vierde Boek van de Slavische Kronyk, aan 't 15. hoofdstuk, dat 'er ten tyde van *Filippus* Bisschop van Keulen, die onder *Frederik Barbarossa* en *Henrik VI.* geleest heeft, een mirakel is gebeurt op Paasch-avond, wanneer, zegt hy, de kleine kinderen, volgens de gewoonte der Kerke gedoopt worden. En uyt de Schriften van *Robertus Pullus*, die ook in de twaalfde eeuw heeft geleest, bemerkt men ook dat de doop der kinderen, (en ook

van bejaarde menschen, 't welke zelden voorviel) verschoven wierdt op hooge Feest-dagen; dewelke noch deeze zonderlinge omstandigheyt verhaalt, dat de Vaders onder het doopen van hunne kinderen niet in de Kerk mogten komen.

19. Het is ieder een bekend hoe dat de opperste Hofmeesters, van anderen Meyers' genoemd naar het Latynsche naamwoord *Major*, onder de laatste Koningen van Meroveus stamme, het volle gezag in handen hadden, en ieder naar hunne pypen moest dansen. De zogenaaemde Koning had den blooten naam van Koning, maar was vorders niet veel meer als een o in 't cyfer. Het volk, dat doch een Koning moest hebben, en 't welke den regten erfgenaam noch genegen was, liet zich met deeze speel-pop, ofte met de schimme van eenen Koning paajen; terwyle dat Karel de geheele Koninklyke magt, zonder zich zoo veel aan den naam te kreunen vry en ongemoeid bezat.

20. Om dat 'er zoo dikwils gesproken word van de *indiktie*, zal ik hier met een woord voor de ongestudeerden byvoegen, dat *indiktie* is een omloop van vyftien jaar-getallen, beginnende van een, en eindigende op vijftien; zoo dat men die vijftien jaar-getallen ten einde zijnde, wederom begint te tellen van een. Indien men de *Indiktie* die nu in gebruyk is, te weeten die van *Diomsius Exiguus*, zoude willen doen opklommen tot de geboorte van Christus, te weeten van onder opwaarts tellende, dan zoude het eerste jaar van Christus, volgens Blondel (*du Calendrier Romain*) geboorte vallen op de derde *Indiktie*. Doch hoewel dat men aldus zou mogen rekenen, want dat staat aan ieders believen, zoo is het gansch onzeker of het gebruyk der *indiktien* zoo oud wel is. Wel is waar dat 'er geene Schryvers ontbreeken die *Julius Caesar*, en anderen die *Augustus* voor den uytvinder van deeze jaar-rekening houden: maar om dat men geen gewag van de *indiktien* vindt voor de Rerkvergadering van Nicea, zoo zoude ik het houden met dat gevoelen, 't welke het begin der zelve brengt op de jaaren die tusschen de vyf-jaarige en de twintig-jaarige spelen, dewelke Konstantijn te Nicomedie omtrent de gemelde Vergadering vertoont heeft, zijn verloop. De oudste Schryver die daar van spreekt is *Athanasius* Patriarch van Alexan-

xandrye. Daar zyn drierhande *indiktien*, daar de Histori-schryvers van spreken, en die zy in hunne tyd-rekening volgen: ofte om klaarder te spreken, zy beginnen het jaar van elke *indiktie* niet even eens. Sommigen volgen de *Konstantinopolitaansche indiktie*, beginnende met het gemeene jaar der Grieken, te weten met den 1 September. Anderen volgen de *Keizerlyke indiktie*, beginnende met den 24 September. Anderen weerhouden zich aan de *Pausselyke of Roomsche indiktie*, beginnende met het *Iuliaansche* jaar te weten den 1 January. Zonder hier op te letten zou iemand ligt verward raaken in de tydrekening der Histori-schryveren.

21. Het waarschylykste gevoelen is dat de doodslagers, zoo wel als de overspeelders en die in afgodery gevallen waren, zelfs op hun uysterste in de twee eerste eeuwen geene ontbinding gekreegen hebben. De Paus *Zofyrinus* is de eerste geweest die deeze strengheit omtrent de overspeelders, om dat die zonde zoo gemeen was, heeft beginnen te matigen; 't welke al het vuur en alle de gal van *Tertulliaan* heeft gaande gemaakt om dien Paus op het smadelykste door te haalen. Doch vermits de vervolging van *Decius* een ongelooffelyk getal van Christenen had doen vallen, en tot het bewieroken der Afgoden, of het overleveren der Goddelyke boeken gedwongen; en dat 'er gevaar was dat alles 't zy door wanhoop, 't zy door het missen der Sakramenten, in 't wild zou gelooopen hebben, heeft de Roomsche Geestelykheit die ook wel tot boetpleeging en tot de Kerkelyke vrede willen aanneemen, indien zy hun berouw door bittere traanen, en door zuchten en kermen te kennen gaven. De Kerk oordeelde daarom niet dat die zonden onvergeeffelyk waren, of dat 'er geen hemel voor die menschen te hoopen was, geenfins. Maar zy gaf de zelve over aan het Goddelyke oordeel, en achte die zonden al te zwaar, en die menschen al te bedorven om hun het Heilig der Heiligen toe te betrouwen. Zie *Godcau* in zyne Kerkelyke Historie; *Lupus* in zyn vierde deel; *Bona de Rebus Lit. lib. 1. c. 17.* enz. Daar zyn evenwel Geleerden, als *Cabassarius* en meer anderen, die dit gevoelen glad en al afkeuren, en het zelve met alle kragt tragten uyt te roeien; beweerende dat de Kerk niet anders als het Lichaam des Heere, maar noit de verzoening aan zodaanige zondaaren heeft geweigert. En *Bona* zelf ter gemelde plaatze heeft

heeft daar zoo veel niet tegen , en zou aan dit laatste gevoelen wel een plaats onder de lydelyke en waarfchynlyke gevoelens willen toestaan. Doch my dunkt, onder verbeteringe gefproken , dat de plaatzen van de anderen opgegeeven , zonder dezelve te verdraaien en te verkragten , nauwlyks en noch niet nauwlyks een anderen zin kunnen lyden.

22. Het *Pallium* , of de Biffchoppelyke mantel , is al een oud gebruyk in de Kerke. *Gregorius de Grootte* fpreekt daar van op verfcheide plaatzen. Doch dit Biffchoppelyk gewaad , zoo wel als veele andere Priefterlyke cierraaden , is eerst al in gebruyk geweest by de wereldfche menfchen. De Griekfche Keizers , gelyk du Cange (*Glossar. ad Scripor. medicæ & infimæ Latinitatis*) getuygt , droegen een zeker pronkgewaad , *Lorum* genaamd , 't welke om den hals geflaagen onder de armen nederdaalde , over de maag gefpannen was , en om den linker arm geflingert wierdt. Dat was het regte *Pallium* der Griekfche Aartsbiffchoppen en Biffchoppen , behalven dat 'er dat gedeelte , 't welke *manipel* genoemd wordt , en den Biffchop in het verrigten van de Mis maar zoude belemmeren , is afgenomen. De Burgermeesters en de Burgermeesters vrouwen hadden ook het regt van zodaanig een gewaad te draagen. *Gregorius de Grootte* fchryvende over zyn verfchil wegens het *Pallium* met *Johannes* Aartsbiffchop van Ravenne , zegt dat het *Pallium* een zwaar jok is , dat het is een laft en een band voor den halze der Biffchoppen ; dat het is een teken van de ootmoedigheid daar zy belydenis van gedaan hebben . . . dat het gemaakt is van fchaapen wolle , en met veele kruyffen doorwrogt , betekende het verlooren fchaap , 't welke Christus door zyn kruys heeft verlost , en op zyne fchouderen in de fchaapftal des Hemelryks heeft gedraagen ; dat het een geduurige vermaaning is voor de Aarts-biffchoppen van hunne fehroomelyke verbinteniffe ten aanzien van de Kerke. *Ifidorus Pelusiota* (*lib. i. Epist. 136.*) geeft dezelve uytlegging aan het *Pallium*.

De Pauzen hebben al van overlang daar fterk op gedrongen dat de Aartsbiffchoppen het *Pallium* van hen moesten verzoeken ; ja zy hebben hun fomwylen verboden ietwes te verrigten voor het ontvangen van dien mantel. *Johannes VIII* klaagt 'er zeer over in zynen 93 Brief , dat de Metropolitaanen van Frankryk zich niet

niet ontzagen Biffchoppen te wijden, zonder het *Pallium* ontvangen te hebben. *Gregorius VII*, gelyk hy geene gelegendheit verzuymde van de Pauffelyke magt te doen gelden, is noch verder gegaan. Want hy bestrafte niet alleen den Biffchop van Rouane om dat hy het *Pallium* niet had verzogt: (*lib. 9. ep. 1.*) maar hy verbiedt hem eenige wijdingen, 't zy van Geestelijken 't zy van Kerken, te beginnen eer dat hy het *Pallium* zal ontvangen hebben. Ouder voorbeeld zal men niet vinden dat de Pauzen zodaanig een verbod aan de Aartsbiffchoppen gedaan hebben. Uyt een brief van den zelven *Gregorius* of *Hillebrandus* noch geen Paus zynde, gefchreeven aan *Lanfrancus*, Aartsbiffchop van Kantelberg, en ftaande onder de werken van den zelven *Lanfrancus*, heeft men dat het *Pallium* in de elfde eeuw noch al moeite koste om te verkrygen: want dat de Aartsbiffchoppen het zelve te Romem moesten gaan haalen.

Lupus, fchryvende over de achtste algemeene Kerkvergadering, verzekert dat de Metropolitaneen van ouds geen *Pallium* gedraagen hebben, maar dat dit een voorrecht was van de Patriarchen, Primaaten, Aartsbiffchoppen van voornaame fteden, en Pauffelyke Legaaten. Dan om hier over te oordeelen, diende eerst wel onderzocht, of de Aartsbiffchoppen van Vrankryk, gelyk *Hincmarus* en meer anderen dryven, geen regte Primaaten zyn geweest, 't welke *Lupus* byna voor een ketterye zoude uytmaaken. Maar wy zyn noch op de regte plaats niet om dat te verhandelen. En die zaak is al wat fplintrig en netelig om daar aan te tarnen. Doch dit ftaat vast dat het *Pallium* al ten tyde van *Hincmarus* een pronkgewaad is geweest van alle Aartsbiffchoppen. Maar *Lupus*, die doch altyd doelt op de vergrooting van de Pauffelyke magt, zoude gaarne dit onderscheid, op het ftuk van het *Pallium*, tuffchen de Aartsbiffchoppen en den Paus invoeren, dat de Paus, als algemeene Metropolitaan der Kerke, de magt heeft van het zelve altyd en overal te draagen: doch dat de Aartsbiffchoppen het niet mogen aan hebben als op sommige tyden en plaatzen. Ik verhaal maar wat dat zyn zeggen is. Sommigen zullen op die algemeene Aartsbiffchoppelyke magt al vry wat te zeggen hebben: en ik vind by *Lupus* geen bewys van dit algemeene Aartsbiffdom. Doch ik wil my hier niet verder in laaten. Ik eer en ontzieden Paus en den Roomfchen Stoel, zoo wel als iemand,

en misschien al zoo veel als Lupus. Hier komt het op aan, of de regte eerbiedigheid vereischt dat men iemand alles toeschryft en toemect, en ondertusschen een ander in zyn regt verkort en benadeelt.

23. Deze *Egbertus* moet onderscheiden worden van *Egbertus* die den H. *Willebrordus* en zijne reisgezellen naar Holland heeft gezonden; gelyk de Heer Auteur boven al vermaant heeft.

24. Apostelen, Navolgers der Apostelen, Bekleeders van den Apostolischen Stoel, enz. zijn naamen die in de oude tijden gemeen waren aan alle Bisschoppen, waar over het onlangs uytgekomen werkje van den Engelman *Bingham* kan nagezien worden. Doch het is ook waar, gelyk de Heer Q. (*dissert. de Concilio Telensi*) aanmerkt, dat de Roomsche Kerk dien eer-naam niet geerne aan andere Bisschoppen, zelfs niet aan de aanzienlijkste Kerken van het Oosten, heeft medegedeelt.

25. In het opregten der Bisddommen is de toestemming van den Oppervorst doorgaans noodig geacht. Hierom heeft Leo Aarts-bisschop van Sens den Franschen Koning *Childebertus* bestraft, om dat hy te *Melin*, leggende onder het gebied van Koning *Theodebertus*, een nieuw Bisdom, zonder de toestemming van *Theodebertus* te hebben, begeerde op te regten. *Joannes VII.* heeft het Bisdom van *Neidrags*, en *Adrianus II.* dat van *Olmuts* in *Moravie* opgeregt; doch zy hebben de opregting van andere Bisddommen aan *Methodus*, den Geloofs-preeker van die Landen, en aan den Vorst van *Moravie* gelaaten. De Koningen van *Vrankryk* hebben dienzaangaande altijd bestiptelyk op hun regt gestaan. De eerste Paus die naar dit regt niet gevraagt heeft, en een Bisdom zonder Koninklyke toestemminge heeft willen opregten, is volgens sommige Schryvers geweest *Bonifacius VIII.* die aan de Stad *Pamiers* een eigen Bisschop heeft willen geeven, en het Bisdom van *Tholouze* door deeze nieuwe opregting verkleinen. Doch *Thomas Walsingham*, schryvende over het jaar 1297. zegt dat Koning *Filips de Schoone* het zelve geensins heeft geduldt; zoo dat *Bonifacius* de Koninklyke toestemming eindelyk heeft moeten verzoeken. Doch het schijnt evenwel zoo vast niet te gaan dat gemelde *Bonifacius* de eerste zoude geweest zijn, die zulks in *Vrankryk* heeft bestaan: want *Gregorius VII.* had al te voren den Aarts-bisschop van *Lyons*

Lyons tot Primaat van Vrankryk, of liever van de drie Lyonsche Provincien, willen verheffen zonder 's Konings toestemming af te wachten. Daar zijn grootte krakeelen uyt gereezen. En Koning Lodewyk VI. schreef aan den Paus, dat hy liever zijn ganfch Koninkrijk zoude zien in vuur en vlam staan, en zijn eigen leven in de waagschaal zetten, als zodaanige nieuwigheyt toe staan. Doch Gregorius was de man niet om het werk, dat hy eens op zijne kracht genomen had, te laaten zitten. En eindelyk is de Aarts-biffchop van Lyons in vreedzaamige bezittinge gebleeven. Daar zijn veele voorbeelden van diergelijke fporrelingen tuffchen den Paus en de Oppervorften over het opregten van nieuwe Biffdommen. Gelyk onder anderen als Urbanus II. aan de Kerk van Atrege, die over lang aan het Biffdom van Kameryk was gheegt, een eigen Biffchop heeft willen geeven. De Keizer Henrik IV. Philips Koning van Vrankryk, Robregt Graaf van Vlaanderen wilden daar niet van hooren. Rainaldus Aarts-biffchop van Rheims durfde den nieuverkooren Biffchop Lambertus niet wyden. Wat had de Paus te doen? Hy heeft hem zelf de Biffchoppelyke wyding gegeeven.

Maar daar leggen noch duidelijker blyken voor het regt van den Biffchop, wiens Biffdom door deeze nieuwe opregtingen verkleint zouden worden: te weten, dat zulks zonder zijne toestemminge niet mag gedaan worden; en gedaan zijnde, voor niet en ongedaan gehouden wordt. De tweede en derde Kerkvergadering van Karthago zeggen uitdrukkelyk dat zulks moet gefchieden behoudens de toestemminge van den Biffchop der plaatze. En hierom heeft Askanius Aarts-biffchop van Tarragone zwaare klagten by Paus Hilarus ingelevert tegens Silvanus Biffchop van Cala-horra, om dat hy onder het Biffdom van Saragoffa, zonder toestemminge van dien Biffchop, en daarenboven geen Aarts-biffdom zijnde, een nieuw Biffdom had opgeregt. De Kerk-regels van Nicea, van Laodicea, van Sardica, enz. zijn daar ook voor, gelijk in de 12. Synode van Toledo wordt aangewezen. Egidius Aarts-biffchop van Rheims had met verlof van Koning Sigebertus een nieuw Biffdom opgeregt te Dun onder het Biffdom van Chartres, zonder den Biffchop van Chartres Pappolus gekent te hebben. Maar dit nieuwe Biffdom is om die reden in de vierde Synode van Parys vernietigt, 't welke

ke in 't lang en in 't breed staat aangehaalt by *Gregorius van Tours* (*lib. 7. c. 17.*) Hoe dat de Keizer S. Henricus het Bisdom van Bamberge niet heeft opgerecht, en niet heeft kunnen opregten, eer dat hy de toestemming van den Bisschop van Wurtsburg door veel smee-kens en biddens, en na een hardnekkigen tegenstand des Bisschops, had verkreegen, kan nagezien worden in Henricus leven door *Gretzerus* uytgegeeven, en by *Ditmarus* Bisschop van Mersburg (*lib. 6.*) Noch is by *Ditmarus* en by *Witkindus* te leezen, hoe dat Bernardus Bisschop van Halberstad de opregting van het Aartsbisdom van Maagdenburg, en van eenige onderhoorige Bisdommen, langen tijd alleen heeft tegen gehouden en belet, schoon dat de Roomsche Paus en de Aarts-bisschop van Ments, op het verzoek van Otto I. zulks al vastgesteld en bevolen hadden. Daar zouden meer diergelyke voorbeelden kunnen opgelevert worden: maar tegen dit alles aan staat 'er in de *Dictatus* van Gregorius VII. in den sevenden Kerk-regel, dat de Paus alleen geregtigt is om ingevalle van noodzakelykheit nieuwe wetten te maaken, nieuwe gemeentens op te regten . . . een rijk Bisdom te splissen, en arme Bisdommen te vereenigen. Dit is voor *Lapus*, schryvende over deeze *Dictatus*, genoeg om de gemelde toestemming der oude Bisschoppen onnoodich te achten. Maar behalven dat het in twyfel getrokken wordt of deeze *Dictatus* het egte werk wel is van Gregorius VII. behalven dat dezelve Gregorius de Pauſſelyke voorregten al met een ruyme maat-stok heeft gemeecten: behalven dat noch te onderzoeken staat, of zoo een beslyt, 't welke nergens door de Kerk is aangenomen, alle Bisschoppen zoo op een enkeld zeggen van hunne magt kan berooven: zoo is die Canon ook dubbelzinnig: *Soli Papae licet pro temporis necessitate, &c.* Want die wil juist niet zeggen dat de Paus alleen, dat is op zijn gezag alleen, en zonder eenige toestemming van noden te hebben, nieuwe Bisdommen kan opregten. Want men kan 'er ook deezen zin aan geeven, dat de Paus alleen die magt heeft, te weten als 'er de gezeide toestemming by komt; hoewel dat 'er dan ook al wat te zeggen zou vallen.

26. Karel Martel is zekerlyk een wakker en gelukkig oorlogs-man geweest. Doch *Mezerai* (over het jaar 733.) bekent evenwel dat hy *de gunsten des Hemels*
niet

niet al te wel schijnt gebruykt te hebben. Als hy alles te boven gekomen was, zegt hy, ging hy alle de genen, die zijne grootheit konden beschadwen of verduisteren, aansonds vervolgen. Hy tastte zelfs de Prelaaten aan, en zond hen in ballingschap of naar de gevangenis. Niet alleen sloeg hy de handen aan de schatten en rijkdommen der Kerken, om zijne Kapiteinen daar mede te betaalen: maar hy gaf hun ook Bisdommen en Abdyeen ter belooninge van hunne diensten; zoo dat 'er weele Kerken zonder harders, en meer Soldaaten als Monnikken in verscheiden Kloosters waren. . . . De Geestelijkheid, dewyl zy geene andere middelen had om zich te wreken, heeft haar verhaal gezogt op zijne gedachtenis. Zy verhaalen dan dat Eucherius Bisschop van Orleans, voorhene door Martellus uyt zijn Bisdom en Vaderland gejaagt, hem in de helle met ziel en lichaam heeft zien pynigen: en dat hy naar de reden van Karels verdoemenisse vragende, van een Engel tot bescheid kreeg, dat hy zulks verdient had door het rooven der Kerkelyke goederen, en het plunderen der Kerken: dat Eucherius tot zich zelve gekomen onzen Bonifacius en Fuldradus Abt van S. Denys heeft ontboden, en hen verzogt naar Karels graf te gaan om te zien of zijn lichaam daar noch in ruste of niet; zoo neen, dat zou een gewis teken zijn van de waarheit der openbaaringe; dat deeze mannen naar het graf gegaan zijnde, en 't zelve geopent hebbende geen lichaam, maar een schrikkelijken Draak hebben gezien, die uyt het graf quam kruypen: en daar by aangemerkt dat het graf van binnen gansch zwart was, als of 'er de brand was in geweest. Dus verre uyt de groote Kronyk van Nederland. Het zelve wordt bevestigd door Richerius in zijne Kronyk van de Abdye van Sens: doch met deeze byvoeginge; dat het gemelde graf naderhand geopent zijnde om den Koning Philips daar in te begraven, zonder lichaam, maar vol dorre koolen is gevonden, tot een teken dat hy in de koolen der helle begraven is. Doch dat dit alles van de Geestelyken verdigt is om hunne geleede smerten door zoo een gering troost-salfje wat te verzagen, en waarschijnlijk ook om de volgende Koningen van diergelyke geweldpleegingen af te schrikken, heeft voor de verstandigen geen bewys van noden. Althans de korte Kronyk van S. Denys Abdye schrijft dat zijn lichaam, benevens het lichaam van Koning Lodewyk Dagobertus

tus zoone, in de dertiende eeuw, uyt zijn oude grafstede genomen, en in de regter zyde van het Choor is gelegd. Indien hy ten eersten met ziel, met lichaam, met al ter helle is gevaaren, zoo kon zijn lichaam in de dertiende eeuw niet wel verplaatst worden.

27. Deeze Sturmius was in Beyerland uyt een doorluchtige stamme gebooren. Hy was een deftig en een yverig Prelaat; maar stond niet wel te boek by den heiligen Lullus Bisschop van Ments, en nazaat van onzen Bonifacius. Wie de oorzaak van hunne oneenigheid is geweest, laat ik daar, en is niet wel uyt te wyzen: want sommigen meenen dat Lullus jaloersch is geworden over de groote achtbaarheid van Sturmius. Anderen leggen de schuld op Sturmius, zeggende dat hy te driftig en te vuurig van aard was, en zijne Monniken afkeetig van Lullus zocht te maaken. En gelijk 'er in een groote Vergaderinge altyd warhoofden en dwarsdryvers zyn, zoo waren 'er ook drie Monniken te Fulda, die een wrok tegens *Sturmius* opgevat hadden. Of zy door Lullus gedraagen wierden, en met hem aangespant hebben, dat weet hy die alles weet. Althans zy gingen *Sturmius* by den Vorst *Pippyn* beschuldigen als of hy niet goed Konings was: en bragten zoo veel door hunne glatte tongen te weeg dat *Sturmius* in ballingschap wierdt gezonden, en over de twee jaaren in ballingschap moest blyven: wanneer *Pippyn* zijne onschuld bemerkte hebbende, hem weder naar zijne Abdy heeft gezonden. Egter zyn Lullus en *Sturmius* noit de grootste vrienden geworden.

28. Dat 'er geen vrouws-persoonen mogten komen in de Kerk van Fulda, is geen vreemde zaak in de oudheit. Alle de kerken der Monniken waren doorgaans gesloten voor allerhande vrouws-persoonen: en de manluiden hadden ook geen toegang tot de kerken der Nonnen. (*Zie du Cange* in zyne Byzantynsche Historie, en den nieuwen en naamloozen Schryver *de Canonico. Regul. origine*, enz.) Maar de Katedraale Kerken, de Parochi-Kerken, enz. stonden open voor mannen en vrouwen, en wierden om die reden *Templa catholica*, dat zoo veel is als gemeene kerken, genoemd. Ja *Siméon Duuelmensis* geruygt (*lib. 2. c. 7. 8.*) dat 'er te Dunhelm, nu Durham genoemd, en te Lindisfarne twee byzondere kerken waren, de eene voor de mannen, de andere voor de vrouwen, en dat de kerk van S. Kuth-

S. Kuthbertus van geene vrouws-perfoonen mogt betreden worden. Hy voegt 'er by, dat ingevalle een vrouws-perfoon zich quam te verflouten om haare voeten binnen de genoemde Kerk te zetten, zy op staande voet, en op den drempel der Kerke, door een Goddeijk mirakel met de dood wierd gestraft: dat Judith, de dochter van Boudewyn Graaf van Vlaanderen, een proef daar van heeft willen neemen, en een van haare Staat-juffers naar de Kerk heeft gezonden; doch dat dezelve op den drempel ook hartsteeken dood is gebleeven.

Dit gebruik van den vrouwen geen toegang tot allerhande Kerken te geeven moet al vry oud zijn; dewyl *Evagrius* in het eerste boek zijner historie, aan 't 14. hoofdstuk verhaalt, dat 'er ook geene vrouwen mogten komen binnen de Kerk van den H. Simeon Stylites; en dat zy aan de deure moesten blyven staan, om het mirakel van een sterre, die zich alle jaaren op het Feest van dien heiligen Man vertoonde, en met een ongemeenen glans in de gemeide Kerk flikkerde, te aanschouwen. Doch hy bekent dat hy geene reden van deeze gewoonte, te weteen dat de vrouwen noit binnen de Kerk mogten komen, weet te geeven.

29. Om dat we ons nu te Fulda bevinden, moet ik hier met een woord of twee aantekenen dat de magt van die Abten naderhand zeer hoog is opgewaarschen. De Abt van Fulden is nu Vorst van het Keizerryk, en Primaat van alle hoogduytsche Abten. *Brouwers* weet in zijn eerste boek der Fuldische Oudheden niet hoog genoeg op te geeven wat een pragtigen stoet dat de Abten van Fulden al van ouds gehad hebben: hoe dat ze Advokaaten, Kamer-heeren en den hoogsten Adel van het land in hun gevolg hadden; en hoe dat zelfs de Hertogen van Beyeren, van Saxen, en de Graven van Zigenhain, van Nidden, van Katzenellebogen, van Hennenberg, enz. hun zoo wel in eigen perfoon, als met hunne wapenen ten dienste stonden. *Wilhelmus Malmesb.* getuigt dat de Abten van Fulden den Keizer in tyden van oorlog met 60. duizend gewapende mannen by sprongen. Ja het is gebeurt onder Frederik Barbarossa dat de Abt van Fulden op een volle Rijk-dag over den voorrang in krakeel is geraakt met den Aartsbisschop van Keulen, Keur-Vorst van het duytsche Ryk: en dat de Keizer zelf hem de hooger hand al had toegewezen: het welke, volgens het verhaal van *Arnol-*

aus Lebecensis (*lib. 3. Chron. Slavorum*) zonder de herroeping des Keizers wel een droevig gevolg kon gehad hebben. Doch *Bronwernus* die het zelve ook verhaalt, schijnt den Abt zoo veel ongelijk niet te geven: maar daar in schijnt hy weinig acht gegeven te hebben op de eerste instelling van de Abdy van Fulden, en op den geest van Bonifacius.

30. Een van de voornaamste redenen die hem daar toe bewogen hadden, was het overdenken van zoo veel bloed, dat hy in verscheide oorlogen tegen de Duytschers had vergoten. Want hy had millioenen van menschen, om de wederspannigheid der Duytschers, uytgeroeit; tot zich zelven gekomen bedagt hy dat 'er zekerlyk veele onschuldige menschen, onder zoo een overgroot getal van gedooden, moesten gesneuveld zyn. Dit kon hy zich zelven niet vergeeven. Dit heb ik willen aanmerken, om dat de Vorsten in onze tijden zoo weinig werk maaken van eenige duizenden van onnoozele menschen, die hen noit in het minste nochte meeste verkort hebben, te vernielen, te vuur en te zwaard te vervolgen, en op den mist-hoop te zetten; en die gevoeliger zijn over een wonde van eenen hond of paard, als over het ombrengen van tien duizend onnoozele menschen.

Maar wat belangt, dat hy te Romem zoude Monnik geworden zijn, dat wordt van anderen aldus verhaalt, dat hy daar tot Klerk is geschooren: dit vinden wy by *Anastafius* in het leven van Paus Zacharias; by *Huchaldus* in het leven van S. Lebutius (*tomo 6. Sarii*) by *Fulcuinus* in de geschiedenissen van de Abten van Lobe (*Spicil. Dacherii T. 6.*) enz. En dit zoude dan konnen slaan op het gevoelen van sommige Geleerden dat de aanzoekers van het Kloosterlyke leven al zederd de sesde eeuw eerst tot Klerken wierden geschooren, en aldus hunne proef-jaaren moesten uytharden. Dus verhaalt een oud Schryver by *Mabillon* (*Sec. 3. Benedict. p. 2. pag. 244.*) dat Rodinus, de broeder van S. Amalberga, naar Romem gereist en daar tot Klerk geschooren zijnde, Monnik is geworden (dat is, in zyne proef-jaaren is getreden) op den berg Soracte. Alzoo verhaalt *Gregorius van Tours* (*de vitis P. P. cap. 6.*) dat Crallus noch een kind zijnde in een klooster gegaan is, en daar Klerk is geworden, enz.

31. Hy verliet het klooster van den berg Soracte, om dat de Franfen hem daar te veel quamen bezoeken, en zijne cenzaamheit floorden. Hy reisde dan naar Kaffino in 't gezelschap van een getrouwen vriend, zonder zich bekend te maaken; en gaf zich uyt voor een deugniet en voor een landlooper, die uyt Vrankrijk daar gekomen was om boervaardigheid voor zijne schelmeryen te pleegen. En dit was de reden dat hy op een harde manier beproeft wierdt, en al veele wederwaardigheden moest uytstaan. Hy wierd eindelijk bekend gemaakt door zijnen makker, die zijnen Heer en Meester niet langer zoo konde zien mishandelen.

32. De taalkundigen moeten zich niet stooten aan het naam-woord *Religieus*: Kloosterlijk zoude al zoo wel in onze taale luyden. Doch ik heb het dus vertaalt om geen misnoegen te geeven aan de Regulieré Kanonniken, om dat een kloosterlijk persoon doorgaans genomen wordt voor een Monnik. Nu, staat te weten dat zy onderscheid maaken tusschen Religieus en Monnik. Zy willen wel voor Religieuzen gaan maar niet voor Monnikken, waar van wy ter behoorlijker plaatze brieder slaan te handelen. Religieus betekend by hen niet alleen een Monnik, maar ook de zodaanigen die in eene goedgekeurde Vergaderinge naar een heiligen Regel leven, al zijn zy juist geen Monnikken. En zy trachten veele oude Bisschoppen en Priesters, die by de Schryvers te boek staan voor Religieuzen, en daarom doorgaans onder de Monnikken gerekent worden, tot hun gezelschap te trekken. Zy bekennen wel dat hunne woonplaatzen den naam van *Monasteria* voor deezen somwylen gedraagen hebben; maar een *Monasterium* is by hen niet anders als een woonplaats van menschen die Godt naar zekeren regel, en onder een geestelijk hoofd, dienen. Maar hier van, als reeds gezegt is, zullen wy veel meer te zeggen hebben.

33. Die in het leezen der Kerkelijke Historien eenigzins geoeffend zijn, zullen daar al meer klagten van deftige mannen over die Roomsche reizen ontmoet hebben. Want groote zondaars, die een pak van lelyke schelmstukken op hun hart hadden zitten, of ook maar eene gruweldaad begaan hadden, zoo dat het hun veel moeite en groote boetplegingen by hunnen eigen Bisschop zouden gekost hebben om de ontbinding te bekomen, die liepen maar naar Romen, hopende daar al-

les beter koop te zullen krijgen. Niet dat de Pauzen altijd ruimer of minder ervaren in de tugt-regelen der H. Kerke waren dan de andere Biffchoppen: maar die zondaars, die op alle manieren tot het gebruik der Sakramenten, en dat zonder veel moeite, zогten toegelaaten, en niet langer onder de quaade Christenen gerekent te worden, konden den Paus ligter iets wys maaken als hunne Biffchoppen die volkome kennis van hun gedrag hadden. Aldus als Poncius Graaf van Auvernye door zijnen Biffchop in den ban gedaan was, is hy naar Romen gereist, en aldaar door Benedictus VIII. tot de gemeenschap der H. Kerke toegelaaten. Als Stephanus Biffchop van Klermont, hier over misnoegd, zijne klagten aan den Paus had gedaan, heeft de zelve zich deswegen verontschuldigt, zeggende dat hy misleidt was geweest, en dat hy, indien hy de geschapendheit der zaake geweten had, den Graaf van de hand zou geveezen hebben: dat het zijne manier was de Biffchoppen zijne amptgenooten te helpen en te vertroosten, verre van hunne regmatige vonnissen door een geeft van scheuringe te vernietigen: Ja hy verklaart zijn eigen vonnis, dat hy ten voordeele van den Graaf gegeevert had, kragteloos en onwettig (zie Natalis Alexander, schryvende over de elfde eeuwe.)

Het is evenwel waar, en Lupus schrijvende over de vijfde Kerkvergadering van Gregorius VII. bekennt het zelf, dat de byzondere Roomsche Kerk al dikwils verdagt is geweest van al te groote toegevendheit omtrent de zondaaren. Men oordeelde, voegt hy'er by, dat ze niet oplettend genoeg en was om de looze strecken der zondaaren, die haar wat zогten wijs te maaken, te ontdekken.

Wy vinden in de elfde eeuweveele klagten van verscheidene Biffchoppen over die Roomsche reizen en ontbindingen: als van Henricus Biffchop van Luyk, van Hatto Biffchop van Bazel, van de Synoden van Cavailon, van Limoges, enz. van dewelken sommigen al kragtig spreken, en diergelijke ontbindingen voor kragteloos schijnen te houden. Yvo Biffchop van Chartres heeft over dezelve zaak grootelijks geklaagt by Urbanus II. en Paschalis II. En de H. Bernardus is daar over ook klagtig gevallen by Innocentius II. Stephanus Biffchop van Doornik schrijft ook in zijnen 40. Brief met een klaagende penne aan den Kardinaal Gratianus, dat de

Paus

Paus een van zijne Kanonnikken, die een regte guyt en deugniet was, zoo ligt had ontslaagen.

Ik zeg dat sommige Bisschoppen en Kerkvergaderingen zoodaanige ontbindingen dikwils voor nietig en kragteloos gehouden hebben. Ik spreek maar historischer wijze, zonder mijn zegel daar juist aan te willen hangen; of daar over aanprekelyk te willen zijn. Van dat gevoelen was de gemelde Henricus Bisschop van Luyk, gelyk het antwoord van Gregorius VII. te kennen geeft: als ook Hatto Bisschop van Bazel, die dat vlak uyt verklaart in zijne Ordonantie. De Synode van Salegunstfad houdt het voor een groote gekkigheid (c. 18.) dat groote zondaars zich aan het vonnis van hunne eigen Priesteren niet willen onderwerpen, op hoop van te Romen door den Paus van alles gezuiverd te zullen worden. De Synode van Limoges, gehouden onder Benedictus IX. spreekt al op den zelven trant. En de Kardinaal Nicolaus de Kusa (*lib. 2. concord. c. 13.*) schijnt omtrent het zelfde spoor te volgen, als hy tracht uyt te leggen, hoe dat de Paus de onderdaanen van andere Bisschoppen kan ontbinden: want hy schrijft zulks toe aan de toestemminge of goedkeuringe van die Bisschoppen. En, zegt hy, dewijl dit door een algemeen gebruik is ingevoerd, en dewijl het gebruik een bewijs is van de toestemminge, zoo blijkt het dat die ontbindingen hunne kragt uyt de toestemminge (der Bisschoppen) hebben. .... De Paus, zegt hy, heeft het niet uyt kragt der Kerkelijke wetten dat hy de magt der Bisschoppen mag verkorten, want dat waar de Kerkelijke order geschonden. Daarom leeft men niet dat de oude Pauzen zich daar mede bemoeit hebben; of zoodaanige biegt-stoelen, en diergelijke dingen meer, hebben toegestaan. En misschien, zegt hy al vorder, zou men zulks niet toegelaaten hebben. Maar wat laager voegt hy 'er by, dat de Paus met de Synode van zijne Kardinaalen die magt nu heeft, als verbeeldende nu de geheele Kerk, of althans de Synode der gansche Kerke. Doch hy komt al wederom daar op uyt dat dit niet en steunt op eenigen Regel der H. Kerke, maar op het gebruik, en op een stilzwijgende toestemminge van alle de Aarts-bisschoppen der gansche wereld. Maar sommige trekken het harnas hier tegen aan, en willen de magt van den Paus aan geene Kerk-regelen nochte Bisschoppelijke toestemminge gebonden hebben, Lupus onder

anderen (*in 3. Rom. Concilium sub Gregorio VII.*) komt hier vinniger als naar gewoonte op de baan, gewapend met een gansche rol van Ketterfche Biffchoppen, die hunne ontslagting te Romen, en niet by hunne eigene Metropolitaanen, gezogt hebben. Hy voert ook eenige fpreuken van Pauzen op zijn wapen. Doch onpartydig gefproken, die fchijnen zoo klaar niet te luyden. Ik wil hier geen oordeel vellen: maar my dunkt, behoudens een ieders regt, dat de uytlegging van Nicolaus de Cufa al vry wel is verzonnen: en dat beide de partyen, als de eerste woede wat gezakt of uytgevogeten was, op dien voet den peys wel zouden mogen maaken.

34. De hiftorien zijn vol van diergelijke klagten, te wecten dat de Koningen en Vorften de handen van tijd tot tijd aan de Kloosterlijke en ook aan de Kerkelijke goederen geflaagen hebben. Van Karel Martel hebben wy reeds gefproken: de Geestelijken hebben zeer over zijne geweldpleegingen geklaagt; en de waarheit is dat hy het ook bont genoeg heeft gemaakt; zodaanig dat veele Monnikken van inkomsten, van alles, beroofd, de kap op den tuyn gehangen, en zich weder in de wereld geftooken hebben. Pippijn, Karel de Groote, Lodewyk de Goede, Karel de Kaale hebben het juist zoo grof niet gemaakt: maar sommigen van hen door den nood gepraamd, anderen door het goed bekoord, hebben de Kerkelijke en Kloosterlijke goederen van tijd tot tijd ook al aangesproken. Dat Pippijn de goederen van de Kerke van Langres aan zijnen Broeder Remigius heeft weggegeeven, en dat hy alle de Landeryen van het Klooster te Befue aan zijne byzit heeft gefchonken, vindt men by Johannes Monachus in de Befchrijvinge van het Klooster van Befue. Dat Koning Lodewyk III. zich meester wilde maaken van alle geestelijke goederen, en dezelve onder de Leeken verdeelen, getuigt ons Hincmarus (*Epist. 12. c. 4.*) Biffchop van Rheims, die zijne droefheit over die onregtvaardigheid niet op en kropt, maar de waarheit aan den Koning wel ongezouten durft zeggen. De Vorften lieten de Pauzen en de Biffchoppen hun hert ophaalen met daar luftig tegen te fchreeuwen en te kermen, en met kragtige Ordinantien tegen die misbruyken te maaken: zy gingen al vast met hunne zaaken voort, en eigende het ene kerken-goed voor, en het andere na. Agobardus heeft ook luftig tegen die onregtmaatige bezitters gekampt, gelijk uit zijn Boek van de bestieringe

ringe der Kerkelijke goederen gezien kan worden. Lodewyk de Goede, die al vry naar de reden luisterde, was hem ook gunstig: maar hy heeft evenwel met al zijn woelen en schrijven niet veel opgedaan. De wereldlijke Heeren waren te sterk, en de geestelijke goederen smaakten hen al te wel, om die zoo ligt te laten glijden.

35. Lupus schrijvende over den 67. Kerk-regel van de Trullaansche Vergaderinge, en spreekende van dezen Brief van den Paus Zacharias, meent dat het raauwe spek, en eenige Vogels in den zelve Brief uytgedrukt, verboden worden, als te zeer hellende naar de barbaarsheid der Heidenen. Van de Varkens staat dit noch aan te merken, dat het eeten der zelve, volgens eenige Schryvers, aan de Joden verboden is geweest, om dat de Egyptenaars, geen ander gedierte als Varkens aten, houdende alle andere dieren voor Goden: waar over Theodoretus (*Sermon. de sacrificiis*) dient nagezien. De Romeinen hebben ook al langen tijd geen spek of Varkens-vleesch willen eeten. En men zal, zoo ik geloof, geen voorbeeld daar van vinden voor den tijd van Keizer Aureliaan.

36. Behalven Keulen worden ook de Bisdommen van Tongeren, van Worms, van Spiers, van Utrecht, en alle de landschappen van Duytsland aan het Aarts-bisdom van Ments door den Paus Zacharias onderworpen.

37. Hoe oud dat het gebruik onder de Christenen is van de lichaamen der dooden, voornamentlijk die van de Martelaaren en van andere heilige menschen, met lijnwaat te bekleeden, en aldus te begraven kan nagezien worden in het Onderaardsche Romen van Aringhius (*l. 1. c. 24.*) dewelke daar verhaalt dat Bofius veele diergelijke lichaamen, noch met hunne wade bekleedt zijnde, in de oude graffteden heeft gevonden. Egter was dit geen algemeen gebruik; want Aringius bewijst ter gemelde plaatze, aan het 25. Hoofdstuk, dat de doode lichaamen, eerst netjes gewasschen en gezalfd zijnde, somwijlen in hunne eigen of in andere kostelijke klederen wierden begraven. Doch deeze pragt, en de onkosten daar op loopende, zijn naderhand zoo hoog gesteigert, dat S. Chrystostomus in verscheide predikatiën daar tegen is uytgevallen. Dezelve Chrystostomus op zijn uiterste leggende, gelijk Palladius in zijn leven verhaalt, heeft nieuwe en witte klederen aangetrokken, en alle zijne oude klederen, tot zijne schoenen toe, verandert.

38. De voornaam van S. Lioba was Thrutgebis: Lioba of Lieba was als een toenaam, zijnde zoo veel te zeggen als Lief; welke naam haar als eigen is by gebleeven, om dat haare Moeder, die haar zeer beminde, haar niet anders als Lief plagt te noemen. Zy was een heilige en verstandige dogter. Zy had een groote zucht tot het gebed en tot het leezen. Voor al konde zy haare lust niet genoeg boeten in het lezen der H. Schrift, uyt dewelke zy de voornaamste plaatzen, die haar het meeste scheenen te treffen, van buiten leerde. Abdis geworden zijnde bleef zy al even yverig in het lezen der H. Schriftuure, en zy las de zelve voor, en verklaarde die aan haare geestelijke dogters. Dat was haar noch niet genoeg. Zy las daarenboven de Schriften der Oudvaderen en de wetten der H. Kerke. Zy was zeer voorzigtig en gematigd in haare regeeringe, en begeerde voor al niet dat de geestelijke Maagden zich zouden afinatten en uytputten door al te veel waakens.

Maar hier konde ligt, ter gelegendheit van deeze Lioba, een zwaare strijd tusschen de Monnikken en de Reguliere Kanonnikken ontstaan. Zy wordt doorgaans, als zijnde in een klooster opgevoedt, ja als Abdis en Overste van een klooster geweest zijnde, onder de Nonnen en onder de order der Monnikken gerekent. Maar de Reguliere Kanonnikken, of althans de naamlooze en doorgeleerde Schryver van de Opkomste der Reguliere Kanonnikken, (*de orig. Canonicoor. Regular. p. 127.*) doet den Monnikken en Nonnen een proces van ongelijk aan; en wil de H. Lioba, boven Monnikken, boven Nonnen, boven al, onder de Kanonnikkessen geplaatst hebben. Met den naam van Abdis en van Klooster, of *Monasterium*, is hy niet verlegen. Want het is zeker dat de Kanonnikken en Kanonnikkessen ook twel Abten en Abdissen hebben gehad, en Abten en Abdissen zijn geweest; en dat hunne woonplaatzen ook wel *Monasteria* genoemd wierden, 't welk wy alles t' zijner plaatze zullen bewijzen. Hy steunt voor eerst hier op, dat de Monnikken geene vrouwen in hunne kerk mochten laten komen, maar dat Lioba aan alle slag van menschen, zonder iemand uyt te zonderen, gewoon was huisvesting te geeven, en hunne voeten met eigen handen te wasschen: 't welke, zegt hy, het regte werk der Kanonnikkessen is. 2. Dat zy de armoede niet als een Nonne, maar als een Kanonnikkesse heeft onderhouden:

den: want een arme vrouw, die voor de poort van de Abdye lag, kreeg daaglijks eenige spijs van de tafel der Abdiffe: en de Nonnen beschikten haar klederen en andere noodwendigheden. Maar de regte Nonnen hebben zoo veel eigendoms niet, of mogen die althans volgens haaren Regel niet hebben, dat zy klederen en andere dingen kunnen weg geeven. 3. Volgens haaren Regel mogten die Maagden in eene en de zelfde kerk zijn met de manluiden; zy mogten de Proecessie met de mans-perfoonen volgen, zy mogten uitgaan, daar het noodig was, enz. dit past geene Nonnen, maar wel Kanonnikkeen. 4. Zy had altijd in haar gevolg den Priester Torabertus. Doch zoo deeze Torabertus een Monnik waar geweest; zoude Rudolphus, de beschrijver van Liobaas leven, zulks volgens zijne gewoonte wel uytgedrukt hebben. Ik laat den Monnikken de zorg bevelen om hunne zaak te bepleiten, en deeze redenen, zoo goed en zoo quaad als die zijn, op te lossen.

39. Hy had ook geschreeven een boek van de Eenigheid des Geloofs, 't welke nu vergaen is: en 't welke zeer gepreezen wierdt door den Paus Zacharias. *Baillet.*

40. De voornoemde Schrijver van de Opkomst der Reguliere Kanonnikken (*de origin. Canon. Reg. p. 136. &c.*) trekt hier uyt dat de Kanonnikken en de Monnikken, ten tijde van Willebrordus en Bonifacius, samen in een klooster gewoont hebben. Dat schijnt in 't eerste zulke zaak niet te zijn: maar hy ziet verder, en bewijst het zelve, zoo hy best kan, van veele andere Bisdommen in Hoogduytsland gelegen. Waar uyt hy dan vorder tracht te bewijzen, dat de Monnikken dikwils zonder reden opgeeeven als of zy meest alle de Bisschoppelijke kerken in de eerste opregtinge bezeeten hadden, omdat men dikwils van Monnikken leest die daar in gewoont hebben. Hy wil dan dat ze op verscheide plaatsen by malkander en in een klooster gewoont zouden hebben; doch zoo dat de Klerken de regte Kanonnikken van die kerken waren. En 't zoude geen nieuws zijn dat Klerken en Monnikken in een klooster woonden: want men leest in het leven van den H. Fulgentius dat hy aldus een klooster heeft opgerecht daar zy onder malkander woonden, hebbende een gemeene tafel, een gemeene kelder, een gemeene bidplaats, en alles gemeen.

41. De verdigte Bevel-brieven der oude Panzen hebben volgens den Heer Fleury (*histoire de l'Eglis. t. 6.*)

eerst van allen voorgegeeven dat 'er geene kerkvergaderingen zonder Pausselijk verlosf mogen beroepen nochte gehouden worden. Maar, zegt hy vorders, die de kerkelijke historien geleezen hebben, zullen het minste blijk daar van niet vinden voor het einde der elfde eeuw. Het Pausselijk gezag is altijd noodzakelijk geweest, zoo gaat hy al voort, in de algemeene kerkvergaderingen: maar wat de byzondere Synoden aangaat, het houden van de zelven is altijd in onzen Godsdienst gerekent geweest onder die dingen, dewelke in een geduurig gebruik moeten blijven. Uyt de leere van de gemelde Pausselijke Brieven is dit, volgens den zelven Schrijver, gevolgt, dat 'er zederd de elfde eeuw naauliks eene Vergadering is gehouden, daar de Pausselijke Gezanten niet aan het hoofd gezeeten hebben. En eindelijk is het houden van kerkvergaderingen uit de gewoonte geraakt.

Lupus schrijft ook over den V. kerk-regel van Nicea, dat 'er nergens over zoo veele kerk-regels zijn gemaakt, als over de nuttigheit, de noodzakelijkheid, en het dikwils houden van Provinciaale kerkvergaderingen, en over de onheilen die uit het nalaaten van zodaanige Vergaderingen voortkomen. De H. Karolus Borromæus was zeer yverig in het houden van zodaanige Synoden. En als zeker Kardinaal het beroepen van zoo veele kerkelijke Vergaderingen onnoodig achte, en daar iets tegen had te zeggen, gaf de H. Bisschop hem dit bescheid: (*Van Espen de auctorit. sacrorum Canon. §. 6*) Nadien de kerkvergadering van Trenten belast heeft de oude kerktucht wederom in gebruik te brengen, zoo moet ik zoo lang Vergaderingen beroepen, tot dat ik die eerste tucht, zoo zuiver als ze geweest is, herstelt zal hebben.

42. De Heer Auteur neemt hier de Dienaaren Gods en de Monnikken voor een en 't zelve: doch de gemelde Schrijver van de Opkomst der Kanonnikken (*p. 150.*) wil met alle kragt de Kanonnikken ook onder de dienaaren Gods begreepen hebben, steunende op den 2. en 6. Regel der zelve Vergaderinge, alwaar den dienaaren Gods verboden wordt wapenen aan te hebben, tegen den vyand op te trekken, niet meer als een kazuyfel te draagen: welk kazuyfel, zoo als hy voor ongetwyfeld houdt, ten tijde van deze Vergaderinge, de dagelijkse dragt van alle Priestteren, zoo wel Kanonnikken als Monnikken is geweest.

43. De naam van Kanonnikesse is al by de oude Grie-

Grieken bekend geweest, gelijk blijkt uit den Brief van den H. Basilius aan Amfilochius (*Can. 6.*) en uit meer andere Schrijvers; doch daar door wierden doorgaans niet anders als Nonnen verstaau. Egter zou de voo-
 noemde Schrijver van de Opkomst der Reguliere Kanon-
 nikken (*pag. 120.*) de regte Kanonnikessen al vry onder-
 willen maaken: en hy meent die al in de zesde eeuw ge-
 vonden te hebben. Want voor eerst toont hy uit het leven
 van den H. Fridolinus, dat dezelve in 't begin der zesde
 eeuw op het eiland Sekkingen, aan den Rhyjn gele-
 gen, een kerk heeft getimmert ter eere van den H. Hi-
 larius, en aldaar *het kanonijke leven*, indien men zoo
 spreken mag, van Goddienende Maagden heeft inge-
 stelt: *vitam canonicam sanctimonialium instituit*: welke
 Vergadering door klerken geregeert is geweest. Dan
 verhaalt hy uit Gregorius den Grooten van eenige Ab-
 dissen, als Sirica, Gravinia, enz. die geene Nonne-
 kleederen hebben willen draagen, maar altijd in de kle-
 dije van Priesterinnen gegaan hebben, enz. Ieder een
 ziet wel dat niemand door deeze redenen kan overge-
 haalt worden, die niet overgehaalt wil wezen: maar hy
 voegt 'er noch voorbeelden by, die al krachtig schijnen
 voor te komen. De H. Odilia die in 't begin der achtste
 eeuw geleest heeft, en Abdis was van Homburg in de
 Elfas, heeft twee kloosters getimmert, en daar geeste-
 lijke dochters in geplaatst. Daar na heeft zy alle de zu-
 sters by een geroepen, en haar gevraagd, of zy een ka-
 nonijk of een kloosterlijk leven wilden leiden. Als
 zy zich voor het kloosterlijke leven verklaarden, heeft
 zy geandwoordt dat die plaats zeer moeielijk en gansch
 onbequaam was voor een kloosterlijk leven, terwijl daar
 geen water als met de grootste moeite van de wereld te
 krijgen was, en dat het dierhalve geraadzaamer schein
 de kledij der Kanonnikessen aan te trekken; 't welke
 haar allegader heeft over gehaalt. Zie daar dan kanon-
 nikessen als Bonifacius noch jong van jaaren, en noch
 geen Bisschop geworden was. De H. Opportuna, die in
 't midden der achtste eeuw, en vervolgens ten tijde van
 onzen Bonifacius, geleest heeft, wordt ook door den
 zelve Schrijver onder het vaandel der kanonnikessen
 geschikt. Ja, om de Nonnen noch gevoeliger af breuk
 te doen, en de kanonnikessen hooger te verheffen,
 maakt hy geene zwaarigheid van de H. Geertruyd, Ab-
 disse van Nivelles, die in de zevende eeuw geleest heeft,

op de lijst der kanonnikkeffen te stellen: zijn voornaamste reden is, dat 'er in het Stift van Nivelte altijd, zoo lang als menschen en Schrijvers geheugen, kanonnikkeffen zijn geweest: en dat 'er geen tijd kan aangevezen worden wanneer die geestelijke Maagden uyt Nonnen zouden verandert zijn in Kanonnikkeffen. Daarenboven doet hy noch gelden dat haar hair, als zy geestelijk wierdt, kroons-gewijs geschoren is geweest; en dat op een tijd als niemand, zelfs onder de mans-perfoonen, kroons-gewijs geschoren wierdt ten zy om onder de klerken, dat is in den kerkelijken staat, aangenomen te worden. Die hier meer van zoekt te weeten, mag den gemelden Schrijver nazien.

44. Dit verbodt aan de Geestelijkheid gedaan van geene wapenen te draagen, heeft zijne volle uitwerking altijd niet gehad, en heeft al meer als eens vernieuwt moeten worden: want men leeft in de historie van Lodewijk den Goeden, door Thegan beschreeven, dat de Bisschoppen van Aquitanie voor Lodewyks tyden zich met het Geestelijke niet en bemoeiden, en dat hun meefte bezigheid was te paard te rijden, en de wapenen te handelen: 't welk alles door gemelden Lodewijk is verbeterd. Men leeft ook in het leven van den zelve Lodewijk dat de Geestelijken in zijnen tijd de vergulde draagbanden en de bepaarde degens hebben beginnen af te leggen. Daar zijn ontelbaare diergelijke voorbeelden.

45. Dit misbruik, dat de Geestelijken ten oorlog gingen, is naderhand noch erger en erger geworden, gelijk hier na uit veele voorbeelden zal blijken. Dit had van ouds ook al in zwang gegaan in Griekenland, in het Oosten, in Egypten, enz. Isidorus Bisschop van Protemais schrijft (*ep.* 122.) dat de Priesters van zeker landschap, daar de Barbaaren in gevallen waren, na het verloop der Roomsche krijgs-benden, de boeren op de been gebragt en gewapent hebben, en met de zelve tegen den vyand zijn opgetrokken, met zodaanigen uitslag dat de Barbaaren geslaagen en op de vlugt gedreeven wierden. Hy prijft ten hoogste de dapperheit van den Diaken Faustus, die zonder degen en zonder wapenen een gewapenden vyand heeft aangegreepen, en hem de kop met een steen heeft ingeslagen. Ja de H. Cyrillus, gelijk Socrates schrijft (*lib.* 7.) heeft de Joden gewapenderhand uyt de Stad Alexandrye gedreeven.

En zijn nazaat Dioscorus had zodaanige een magt van volk in de wapenen dat hy de uitvoering der Keizerlijke vonnissen durfde beletten, zeggende dat hy over dat land meer te zeggen had als de Keizer. Die krijgs-benden hadden tot hun hoofd een Diaken met naame Isidorus, gelijk Sofronius, een Burger van Alexandrye, in zeker geschrift aan de Vergaderinge van Chalcedon en aan Paus Leo verklaarde, die ook voor het bewijs van zijn zeggen onder zwaare straffen heeft ingestaan. Aldus is Marcellus Bisschop van Apamea met een deel Soldaaten opgetrokken om den Tempel van Jupiter af te breeken, daar de Heidenen zich met alle kragt tegenstelden, zoo dat 'er lustig slagen over en weer zijn gevallen. Men zou honderd diergelijke voorbeelden kunnen optellen. Ook hebben de Predikheeren te Konstantinopolen, als die Stad onder de Latijnsche Vorsten stond, een oud Traktaat in hun klooster gevonden, behelzende en wederleggende de redenen waarom de Westersche Christenen van de Grieken voor afvaligen en scheurmaakers gehouden worden: en een van die redenen is, dat de Vorstelijke Priesters met de leken gewapend ten oorlog gaan, en aan 't hoofd van de legers voor uit trekken. Het zelfde verwijt heeft Michael Cerularius aan de Latijnsche Bisschoppen gedaan in een Brief aan Petrus Patriarch van Alexandrye. Maar de Schrijver van het gemelde Traktaat antwoordt hier op dat de Grieken zelf schuldig zijn aan dit misbedrijf: dat dat de Grieken Priesters doorgaans bloed vergieten, en de menschen met hunne gewijde handen om 't leven brengen; het welke hy, het keizerlijke leger door Kappadocie en door de Perziaansche landschappen volgende, met eiger oogen heeft gezien. Zoo dat zy in anderen wel zagen dat dit geen Priesters en paste; maar de oogen voor hunne eige gebreken gefloten hielden.

46. De Vorsten hadden van ouds de gewoonte van de Reliquyen der Heiligen in plaats van Standaarden voor het leger te doen draagen, gelijk als Mezerai in het leven van Henricus I. koning van Vrankrijk getuigt. Dikwils gebruikten zy ook de vaandels der kerken in plaats van Standaarden.

47. Het was dan juist altijd uit geen krijgs-lust dat de Bisschoppen het leger volgden: maar dikwils om een wakend oog op de Soldaaten te houden, en toe te zien dat de Godsdienst niet mogt verzuimt worden. Dit stazt
by

by Ferdinandus Biffchop van Paterborn, in zijne *Monumenta Paderbornensia*, door veele voorbeelden be-
weezen.

48. Het jagen is den Geestelijken al dikwils verboden geweest. De Synode van Agde (*Canon. 55.*) verbiedt den Biffchoppen, Priesteren en Diakenen op de jacht te gaan, of jacht-vogels te houden. Het zelve word hun ver-
boden in de Synode van Epaune (*Can. 3.*) gehouden in het jaar 518. en in de tweede Synode van Malcon (*Can. 13.*) enz.

49. De Biffchoppelijke bezoeking, zoo als de Godsgeleerden doorgaans leeren, komt hen toe uit kragte van het Goddelijke regt. De *Kanonisten* leeren ook dat dezelve een gedeelte is van het Biffchoppelijke regtsgebied, en dat alle Prelaaten, die de magt van regeeren hebben, ook de magt hebben van hunne onderdaanen te bezoeken. Wy hebben in de Oadheit verscheidene voorbeelden van zodaanige Bezoekingen. Dus leeft men dat de H. *Athanasius* (*Clerus Mar. ant. ad Synod. Tyriam*) in zijne bezoeken altijd vergefelfchapt was van Priesteren en Diakenen, en van veel gemeen volk. In de Afrikaansche kerkvergaderinge (*c. 19.*) hebben de Moorsche Biffchoppen Honoratus en Urbanus den Primaat Aurelius aldus aangesproken: Daar is besloten dat ieder landschap ten tijde der Vergaderinge bezogt zal worden: gewaardigt u dan het landschap van Mauritanie te bezoeken. Daarom zegt Lupus, schrijvende over den 19. Regel van de achste Algemeene kerkvergaderinge, dat het een Apostoliffche instelling en een altijdduurende gewoonte der kerke is, dat de Patriarchen, de Primaaten, de Metropolitaanen, en alle Biffchoppen hunne onderhoorige kerken op zekere tijden gaan bezoeken, onderregten, bevestigen en verbeteren; en dat om vier redenen; ten eerste om den gedoopten de hand op te leggen, dat is, om te vormen. 2. Om het volk en de armen tegen de magtigen te beschermen. 3. Om het leven der kerkelijke perfoonen te onderzoeken, en de kerktugt te herstellen. Ten vierde, en wel voornamentlijk, om Gods Woord te preeken.

Doch om dat niemand den krijg op zijne eige bezol-
dinge behoeft te dienen, zoo is 'er in verscheide Syno-
den besloten dat hun behoorlijke eer en onderstand ge-
daan zal worden. En daar op zien misfchien de volgen-
de woorden van deeze tegenwoordige Vergaderinge, dat
de

de Priesters hem behulpzaam moeten zijn. De Paus Pelagius II. en de tweede Synode van Bragues leggen den Bisschop twee schellingen toe: doch hoe veel een schelling was, is een andere vraag, daar misschien elders van gesproken zal worden. Sommige Bisschoppen gingen al wat onbeleefd te werk, hebbende een groote sloop van Priesters en knechten, die alle tot laste van de Pastooren kwamen. En daarom wil de gemelde Pelagius niet hebben dat ze de Priesters of de Geestelijkheid van de Parochie zullen dwingen om hun ter eere gast-maalen boven hunne magt aan te regten. Men vindt al groote en menigvuldige klagten over de baldaadigheid en de geld-zucht van die Bisschoppelijke knechten, en over de onmaatige afperzingen der Bisschoppen zelf; waar over onder anderen de tweede Synode van Kavailon (*cap. 14.*) en de fesse van Parys konnen nagezien worden. De laatste zegt uitdrukkelijk dat de Bisschoppen het zoo bont maakten door hunne gierigheid en knevelaryen, dat ze deswegen van de geloovigen gelastert en versoeit wierden. Ja de Pastoors hebben menigmaal daar over geklaagt en gekermt dat ze aan een gast-maal alleen alles moesten te koste hangen, daar zy het gansche jaar van zouden bestaan hebben. Daarom zegt onze tegenwoordige Vergadering, als de Bisschoppen *achtervolgens de kerkelijke Regels* de ronde doen: en de Synode van Merida; als zy het Bisdom volgens de kerkelijke wetten bezoeken. Want sommigen Bisschoppen, zegt Lupus ter gemelde plaatze, liepen het gansche jaar van de eene Parochie op de andere, en leedden op den buit als roof-vogels.

50. Om dat wy hier onder de voorzeggere of waarzeggere geraakt zijn, moet ik met een woord aanroeren zekere manier van voorzeggere of voorspellingere daar sommige geleerde en godvruchtige Mannen zoo veel niet tegen gehad hebben. Dus verhaalt Sulpicius Severus dat zekere *Defensor*, die de verkiezing van S. Martinus tot Bisschop van Tours alleen tegen hield, duidelijk bestrafte is geweest door de woorden van den Profeet: want in 't midden van 't harrewarren sloeg de Leezer by geval het boek op, en begon te zingen. *Us destruas inimicum & defensorem.* Als Klodovæus koning van Frankrijk tegen de Gotten optrok, en de stad Tours naderde, heeft hy van Godt een teken van zijne gunst verzogt. En zoo als zijne Hovelingen hunne voeten binnen de kerk gezet hadden, begon de voorzanger de-

ze Antifoon op te heffen. (*Gregor. Turon. lib. 2.*) Heer gy hebt my met kragt ten oorlog gewapent: gy hebt de genen die tegen my opstonden onder mijne voeten gefelt: gy hebt my de rugge mijner vyanden tot een voetbank gegeven. Ja men plagt het Evangelie-boek op het hoofd van den nieu-gewijden Biffchop te leggen, en het zelve zoo als het maar geviel te openen: en de woorden die dan eerst voorquamen wierden voor een voorfpeilinge genomen: En zoo had ieder Biffchop zijne voorzegging. *Willem van Malmesbury* fchrijft dat de *H. Lanfrancus*, die altijd zeer goed arms is geweest, tot zijne voorzegging deeze woorden heeft gehad: *Geeft aalmiffe, en ziet alles is voor ul. rein.* De *H. Anselmus* heeft ook een voorzegging gehad die op hem pafte, en die de wederspanningheit van zijne onderhoorige Biffchoppen in het verbeteren der kerke beduydde. Als de zelve een zekeren *Radulfus* tot Biffchop van *Rocheſter* had verkoren, en hem ſtond te wijden, bad hy den Heer dat hy hem uit het Evangelie een voorbeduyding wilde geeven tot een teeken dat hem deeze verkiezing lief en aangenaam was. Als het Evangelie-boek dan opgeſlagen was, zijn deeze woorden eert voorgekomen: *Zy zullen gelijk zijn aan Gods Engelen: 't welke byzonder wel floeg op den gemelden Radulfus.* Doch als *Harfaſtus*, een Godvergeeten vent, tot Biffchop van *Thetforde* ſtond gewijdt te worden, zijn hem deeze woorden tot een voorzegging te beurt gevallen: *Deezen niet, maar Barabbas.* *Sylveſter Sgaropulus* verhaalt (*lib. 12. c. 4.*) dat *Metrophanes* Patriarch van *Konſtantinopolen* de Biffchoppelijke wijding heeft gegeven aan den *Metropolitaa*n van het halve Eyland van *Thracie*, op wien volgens *Sylveſter* deeze woorden, die zeer wel op hem pafen, by het openen van 't Evangelie te lot zijn gevallen: *Zoo de eene blinde den anderen blinden leidt, zullen zy beiden in den put vallen.* enz.

Iemand zal vraagen of dit iet anders is geweest als de zoo genaamde lotingen of lot-wichelaryen der Heiligen, *fortes Sanctorum*, die zoo ſcherp zijn verboden in de Synode van *Agde*: (*cap. 42.*) *Het is ten hoogſte nadeelig aan den Katolijken Godsdienſt*, zegt die Synode, *dat eenige Klerken of ook wel wereldlijke perſoonen zich begeeven tot de wicelarijen, en zich onder den naam van een wercierde Godsdienſtigheit, door de zoo genaamde lotingen der Heiligen, de wetenſchap van waarzeggerije aanmatigen; of*

voorgeeven dat zy uit het zien van eenige Schriftuur-plaatz-
 zen de toekomstige dingen kunnen voorzeggen. En de zo-
 daanigen worden door dezelve Synode van de Kerk
 afgesneden. Het zelve staat te leezen in de eerste kerk-
 vergaderinge van Orleans. Dan deeze kerkvergaderin-
 gen zien op een andere soort van waarzeggerye, waar
 van de gemelde Willem van Malmesbery het volgende
 voorbeeld verhaalt: *Als Gandulfus te Condom op de H.*
Schrift studeerde, is het by geval gebeurt dat hy het Evan-
geli-boek in zijne handen hebbende, met noch twee andere
Monnikken gezeetē was by zijnen meester, den H. Lan-
francus: de naam van den eenen Monnik was Walterus;
de naam van den anderen is my ontschoten. Terwyle dat
de meester zijne gedagten op iet anders liet speelen, heb-
de zy uit tijdverdriff tegen malkander gezeit: laat ons
door het omkeeren van de bladen eens onderzoeken wie dat
'er Bisschop zal worden. Zoo gezeit, zoo gedaan. Als 'er
dan een blad omgekeert was, is Gandulfus deeze spreuk
 voorgekomen: **DE GETROUWE EN VOORZIGTIGE**
KNEGT, DEN WELKE DE HEER OVER ZYN HUYS-
HOUDEN HEEFT GESTELT. De volgende woorden vielen
Walterus te beurt: WEL AAN GOEDE EN GETROUWE
KNEGT, TRED IN DE VREUGDE VAN UWEN HEER.
De derde ontmoete eenige woorden die wat hardachtig
lyyden, en die hem ook ontsfelden. Als zy dan over den
wytslag luydskeels begonzen te lachen, vragde Lanfran-
cus waar over dat zy zoo verheugd waren. En als by de
zaak verstaan had, heeft hy als een zekere zaak voorzeit
dat Gandulfus Bisschop, en Walterus Abt zouden wor-
den; maar dat de derde weder tot de dartzelbeden der we-
reld zoude keeren. En even als by voorzeit had, is alles
 ook geschiedt. Van diergelijke voorzeggingen zouden
 ook meer voorbeelden opgelevert kunnen worden.
 Maar dat Lanfrancus op die voor-tekenen zoo zonder
 eenige zwaarigheit is aangegaan, en dat binnen Vrank-
 rijk zelf, schijnt een blijk te zijn dat de voornoemde
 kerkregels van die Fransche Synoden al in het vergeet-
 boek geraakt waren. Diergelijke voorzeggingen zyn al
 van ouds in de Kerk geweest: want Augustinus maakt
 daar ook gewag van in zijnen Brief aan Januarius. Hy
 zegt daar dat het noch beter gedaan is eenige schriftuur-
 plaatsen lotsgewijs op te zoeken als by de duyvels te
 rade te gaan: maar hy kan evenwel die gewoonte niet
 goedkeuren van de Goddelijke Wytspreekken op de we-
 relsche

reldfche zaaken , en op de ydelheden dezcs levens toe te paffen.

51. Het is geen wonder dat de oude kerk-vergaderingen zoo veelc wetten tegen de bygeloovige voorzeggingen hebben moeten maaken. De Heydenen waren daar zeer op gezet: en dewijl de duyvel daar ook onder fpeelde, en de voorzeggingen, 't zy dan door de kunftenary des duyvels, 't zy by geval, al dikwils wel fcheenen uyt te vallen, zoo hadden de Biffchoppen groote moeite om de nieuwe Christenen van deeze bygeloovighéit af te trekken. Daar waren by de Heydenen veelc manieren van voorzeggingen, die hier ook ten deele aangehaalt worden; als de vogel-wichelary, de voorzeggingen uyt eenige voorvallen, de voorzeggingen uyt droomen, uyt het draayen van de zeef, uyt het beweegen van een ring die over een glas gehangen wordt, uyt de handkijkerye, uyt de gedaante-kunde, uyt de fterrekijkerye enz. Wat de vogel-wichelary aangaat, Pencerus daar van handelende zegt, dat dezelve uyt vijfderhande zaaken getrokken wierdt: 1. uyt den Hemel, 2. uyt de vogelen, 3. uyt de tweevoetige dieren, 4. uyt de viervoetige dieren, 5. uyt het geene s' menfchen lichaam onvoorziens en op een wonderlijke wijze overkomt, of in de huizen voorvalt. Wat de vogelen aangaat, zy gaven acht op het vliegen, op het fchreeuwen, op het zingen, op het huppelen, op het eeten en drinken zoo van wilde als van tamme vogelen. Plinius voegt daar by dat de Ouden ook wel eenig voorteken uyt de voffen, rotten, muizen, eyeren en meer andere dingen genomen hebben. Daar zyn eenige natuurlijke voortekenen die zonder eenige bygeloovighéit uyt de vogelen en beesten genomen worden, en die voor een groot gedeelte vermeldt ftaan in de Land-gedigten van Virgilius. Daar fprecken wy niet van. Maar voor eenig onheil te vreezen als men in den laaten avond een nacht-uyt op het dak van zijnen buurman hoort huylen, of by nacht een vleermuys of een kraai hoort tieren, of op zekere tijden een hond hoort huylen, of een rave hoort krassen, enz. dat zyn loutere bygeloovigheden, die al lang door de Kerkvergaderingen veroordeelt zyn, en daar egter fomnige zwakke herfenen noch al voor fchrikken.

Wat de voorzeggingen uyt eenige onverwachte en miffelijke toevallen aangaat, die zyn zonder getal. Zijn
'er

er niet die het voor een quaad voorſpook aanzien als zy een Monnik, een vrijſter, een haas enz. op den weg ontmoeten: maar die het voor een gelukkig teken houden dat zy 's morgens een vrouw, een geit, een wolf tegen komen? Sommigen zouden voor deeze voortekenen noch al willen ſpreken, ſteunende op het geval van den H. Petrus; want Metaphraſtes verhaalt in zyn leven dat hy naar Alexandrye vaarende, haalt in zyn leven dat hy naar Alexandrye vaarende, om het Evangelie aldaar te preken, en uyt het ſchip ſtappende zyn ſchoe heeft gebroken; het welke hy voor een goed teken opnam, zeggende dat zijne reis gelukkig zoude zyn. Maar Metaphraſtes is de man niet om hem op zyn enkeld zeggen te moeten gelooven. Anderen doen het voorbeeld van Julius Ceſar, en van Willem den Overwinnaar Koning van Engeland gelden; De eerſte naar Africa zeilende om dat landſchap te bemagtigen, en aan land ſpringende, is met zynen neus in 't zand gevallen; 't welke hy voor een goed voorteken heeft opgenomen, zeggende, *Ik heb u, of ik boude u vaſt, i Africa*; En hy heeft Africa ook bemagtigt. Aangaande Willem den Overwinnaar, die ten zelve einde naar Engeland was 't zeil gegaan, zoo ras als hy aan land was gekomen, en zyn paard de ſpooren had gegeven, is het paard onder hem neer gezeegen, en ſtorte den Koning in het zand: dit nam Willem ook voor een goed voorteken op, en zeide overluyd: *Her land is myn*. En hy is 'er ook meeſter van geworden. Doch hier uyt volgt niet dat het gevolg uyt die gevallen natuurlijk is voortgekomen. Die woorden waren niet anders als een aardige en verſtandige vond van die Helden, om de inbeelding van hunne ſoldaaten, die zoo een val ten quaade koſten geduydt hebben, te geneezen. En de daar op gevolgde overwinning was een gevolg van hunne magt en dapperheit. Maar al lang genoeg met die waarzeggers en wichelaars omgegaan.

52. In het Latyn *Phylacteria*, welke naam in het Evangelie van Mattheus een heel andere betekening heeft: doch die komt hier niet te paſſe. *Phylacteria* wordt by de oude kerkelijke Schrijvers ook wel genomen voor Reliquy-kaffen of Reliquy-doozen: maar hier wordt het genomen voor ongeoorloſde bewaarmiddelen of bewaarende geneesmiddelen, die aan den hals gehangen, of om de arme of handen gebonden en draagen wierden, om eenige ziekte of eenig onheil af

te weeren. Daar waren verscheide soorten van bewaar-
 middelen, als Talismannen of gestarnde kringen, let-
 tertekenen, toover-ringen enz. Talisman of gestarnde
 kring is een teken, merk, of afbeelding van een He-
 melsch teken, van een gestarnte of van een dwaalster-
 re, gesneden op een *Sympatetische* steen, of op een
 metaal dat zekere over-een-koming met het gestarnte
 heeft. (Zie *Les Talismans justifiez.*) Daar worden won-
 deren boven wonderen van verhaalt: en sommigen,
 steunende op het gezag van Symphorianus, Campegius,
 Campanella, Bacon en van meer anderen, willen dee-
 ze Talismannen noch al vry-kakelen van toverye en
 alle bygeloovighcit; en zeggen dat de invloed der he-
 melsche lichaamen in de ondermaansche dingen van
 geen wys mensch, die den eersten drempel van de Phi-
 losophie betreeden heeft, kan gelochent worden; Dat
 het daarenboven zeker is dat de sterren een zekere over-
 eenkoming met de ondermaansche dingen hebben, en
 dat de eene stoffe bequaamer is om den invloed der ster-
 ren te ontvangen als de anderen. Ja zy zwetzen zeer op
 de getuigenis van den Joodschen Histori-Schrijver Jo-
 sephus, dewelke in zijne Joodsche Geschiedenissen ver-
 haalt, dat 'er by de Jooden op den neus van den beze-
 tenen een ring wierd gestelt, en dat 'er in dien ring,
 in de plaatze van een gesteente, een zeker worteltje
 was gezet, 't welke Salomon in zijne werken zou be-
 schreeven hebben. Ja dezelve Schryver getuygt dat hy
 de uytwerkingen van zodaanige ringen met eigen oogen
 heeft gezien; en dat een Jood, met naame Eleazarus,
 op die manier eens een groot getal bezetenen in de te-
 genwoordigheit van Keyzer Vespasiaan heeft geneezen.
 Maar die redenen zyn goed om zulke menschen te paa-
 jen, die doch altijd wat wonderlyks moeten hebben.
 En het gebeurt somtijds dat hoe iemand verstandiger is,
 hoe dat hy zich dieper in die duysternissen verzeilt. Som-
 migen zouden aanstonds wel zeggen dat zulke grillen
 niet konnen vallen als in de hersenen van eenige slegt-
 hooffden, en kleine verstanden. Dat de kleine verstan-
 den daar ligter toe vervallen sta ik toe: doch ik meen
 dat hoogdraavende en meer als gemeene verstanden zich
 daar ook wel aan vergaapen. Die wecten hunne gedag-
 ten niet in te binden; die springen over de gemeene
 paalen heen, daar andere verstanden niet over en kon-
 nen; en over die gemeene paalen eens geraakt zijnde,
 gaan

gaan zy als in een onbekend en duister landschap doolen en wroeten, zonder weer op den regten weg te kunnen komen. Doch dit ter loops eens gezegt. de Ouden hadden 't zeer drok met die Talismannen, waar over Elianus, Plinius, Pzerzes, enz. kunnen nagezien worden. Gregorius van Tours moet 'er ook noch al van gehouden hebben; want hy verhaalt dat de stad Parys gebouwt is geweest onder een gestarnte, die haar van brand, van serpentes en van muysen bevrijde. Ja hy voegt 'er by dat, als men in het jaar 585 bezig was met omtrent zekere bragge te delven, de twee Talismannen, bewaarders van de stad, te weeten een koperen serpent en een koperen muys, gevonden zyn geweest.

Behalven de Talismannen zyn 'er ook lettertekenen, die voor bewaarmiddelen gehouden worden: daar zyn zodaanige Hebreeuwsehe, Samaritaansche, Arabische, Griekische en Latynsche letteren, enz. die van de bygeloovigen tot eenige wondere uytwerkingen gebruykt worden, als by voorbeeld om in een korten tijd groot te reizen af te doen, om de vuurwapenen te betoveren, om hunne schoten kragteloos te maaken enz. waar onder het beruchte woord ARBACADABRA, of gelijk sommigen leezen ABRAXAS, of ABRACAX, daar de geleerden hun hoofd zoo mede gebroken hebben, wel mag gerekent worden. Sammonicus een Geneesheer van de tweede eeuw, en aanhanger van den ketter Basilides, schrijft in een Latijnsch gedicht dat het zelve op een zekere manier geschreeven en aan den hals gehangen, tot een onseilbaar geneesmiddel verstrekte tegen de vierdendaagsehe en half-vierdendaagsehe koortzen.

Hier toe behooren ook zekere ringen die tot veelderhande gebruyken door de bygeloovige menschen geschikt worden: als om in alles gelukkig te zyn, om de gunst van de Vorsten te winnen. Daar onder kan gerekent worden de ring van Gyges, die hem, zoo wy het maar gelooven willen, onzichtbaar konde maaken: zodaanig was de ring van den voornoemden Jood Eleazarus, daar de drommels voor gingen loopen dat ze stooften. Tatianus, leerling van den Martelaar Justinus, spreekt van beenderen, kruiden en wortelen, dewelken in een leertje gebonden tot een bewaarmiddel dienden; maar hy schrijft alle haare kragt aan de du-

velen toe. Het afbeeldzel van Alexander den Grooten wierd in de Heidensche tijden voor een kragtig bewaarmiddel gehouden. Maar geen schoonder bewaarmiddel als by de Japanners: want die met eenige briefjes daar toe dienende yt de wereld verhuyst, zal geen nood hebben van door de booze geesten gequelt of gepijnigt te worden. Die noch hooger op deeze fraayigheden wil studceeren, kan Thiers van de Bygeloovigheden eens uytleezen.

53. Toveryen zyn eenige woorden, in dicht of on-dicht opgesteld, dienende om eenige wonderbaare en tegennatuurlijke uytwerkingen voort te brengen, als het bloed te stelpen, ziekten te verdrijven, storm en onweer te veroorzaaken, iemand een ziekte aan te zetten, enz.

54. Lange rokken: in 't Latyn staat *casulis utantur*, dat zoudé men naar het gevoelen van eenige Geleerden mogen vertaalen dat zy kazuyfels moesten draagen, want *casula* of *casabla* betekent onder de Geestelijken een kazuyfel. De meergepreezen Schryver van de oorkomste der Reguliere Kanonnikken twijfelt 'er niet aan of alle de Priesters hebben al voor deeze Vergadering van Bonifacius buiten den Goddelijken dienst een kazuyfel gedraagen. Althans Faustus schrijft in het leven van S. Severinus Priester en Abt van S. Mauris, dat hy zoo een kleed gedraagen heeft. (*cap. 6.*) En dat dit de gemeene dragt der Priesteren was bewijst hy yt den Diaken Cyprianus, die het leven van S. Cesarius heeft beschreeven: yt Paulus Diaken van Merida, die de levens van de Meridaasche Bisschoppen heeft nagelaaten: yt de vierde kerkvergaderinge van Toledo, enz. Doch of die kazuyfels of *casulae* van het zelve maakzel zyn geweest met onze hedensdaagsche kazuyfels, daar zou het op aankomen. Rabanus Maurus daar van spreekende (*de instit. Cleric. Lib. 1. c. 21.*) zegt dat zoo een kazuyfel een boven-kleed was, en alle de onderklederen bedekte en bewaarde.

55. Hier tegen zyn ook veele wetten gemaakt: maar daar zullen wy naderhand beter van kunnen spreken.

56. De Regel van S. Benedictus is al voor den tijd van Bonifacius zeer gemeen in Vrankrijk geweest: zoodaanig dat 'er zederd de aankomste van S. Maurus al langen tijd nauwlijks een Klooster is gesticht als volgens den gemelden Regel; het welke Lucas Dachery in zij-

ne Aantekeningen op den 31. Brief van S. Lanfrancus wijldloopig bewijst: maar dan wordt daar onder ook begreepen de Regel van den H. Kolumbanus, die niet anders is als de Regel van S. Benedictus, met een kort byvoegzel. Deeze Regel van S. Benedictus was aldaar in zulken aanzien, dat sommige Frausche Koningen, ja eenige Kerkvergaderingen, getracht hebben alle andere Regels af te schaffen, en den gemelden Regel in alle Kloosters in te voeren. Lodewyk de Goede heeft daar sterk in gevert; en de tweede Synode van Aix schijnt het duidelijk te beveelen. De Jaar-schryver, die het leven van Lodewyk den Goeden beschreeven heeft, en Lambertus van Schafnaburg, schryvende over het jaar 815, zeggen rond uyt dat zulks vast gestelt is geweest. Na dien tijd wierdt de Regel van S. Benedictus niet anders genoemd als de Regel, of de heilige Regel. Ja Lupus schryvende over het tweede Dekreet van Leo IX. verklaart vlak uyt dat de Order van S. Benedictus by de Larynsche Kerk altyd gehouden is geweest voor de edelste van alle Orders, en dat de Apostolische Stoel den Regel van den zelven Benedictus altijd heeft aangezien voor de Princesse (*Domina*) van alle Regelen. Zoo dat Innocentius IV. uyt dien hoofde niet begeert en heeft dat ook de Bedel-monnikken al te verre van den zelven zouden afwijken.

57. Van het Voorzitten, en van den rang der zittinge in de Kerkelijke Vergaderingen zullen wy ook in 't gevolg noch wel iets te zeggen vinden.

58. Dit laatste is verre het waarschijnlijkste. De oude Schrijvers spreken zeer dikwils van *Casa*, *Casamentum*, *Casale*, *Casati*. *Casati* waren dienstlui den die zekere landhoeve (*Casa*, anders ook *Hoba*, *Hova*, en *Mansum* genaamd) moesten bedienen, en hunne Heeren ook in tijden van oorlogten dienste staan. Die naamen allemaal komen van *Casa*, 't welk van zelfs spreekt; waarom dan de afkomst van *Casata* zoo verre gezocht? Dat die *Casati* met hunne Heeren ook ten krijg moesten optrekken, blijkt onder anderen uyt het antwoord van Yvo Bisschop van Chartres aan Philippus Koning van Vrankrijk. Deeze had Yvo op-ontboden om zyn leger met een gewapende bende te komen sterken: daar op heeft Yvo aldus geandwoord: (*Ep. 28.*) *De dienstlui den der Kerke, (CASATI ECCLESIE) en de andere soldaaten zyn meest allemaal van huys, of in den ban gedaan;*

daan; ik kan hen zonder voorgaande voldoeninge niet ontbinden, en ik mag geene menschen die in den ban zyn ten oorlog zenden. Die *Casati* wierden somwijlen zoo genoemd van *Casa*, een enkele landhoeve, somwijlen ook van *Casamentum*, 't welk een geheel dorp betekent. Het waren eigenlijk de geenen die eenige landhoeve, of land, of een geheel dorp van den eigenaar huurden of in pacht overnamen. Dit wierdt wel gedaan van edelluiden en riddersen, die het land dan aan een boer te bouwen besteedden: doch onder beding van den Bisschop of den Abt in tijde van oorlog met eenige manschap by te springen. De Kronijk van S. Richarius drukt dit aldus uyt, (*lib. 3. c. 3.*) dat ze gehouden waren den Abt by te springen in eigen persoon, met hunne onderhoorige soldaaten; en daarenboven noch met hunne schildknaapen, dienaaren en knechten: *cum armigeris, valetis & garzionibus*. Die edelluiden, of *Casati*, leenbezitters, waren volgens een oud gebruyk gewoon, op zekere daar toe gestelde hoogtijden, met al die manschap in de Abdye te verschijnen: en dewijl ieder op het deffigste, en als om prijs, uytgedost was, zoo is het geen wonder, 't geene dezelve Schrijver daar by voegt, dat zy de Kerk by-na in een Konings hof veranderen. Doch de landbouwers of boeren kreegen die landen zelf dikwils in pacht, en die waren dan de regte *Casati*. In het Testament van Karel den Grooten, by Pithæus §. 6. wordt gesproken van *servi qui jam casati sunt*, en van *mancipia non casata*: van knechten en slaaven die zodaanige landeryen in pacht gekreegen of niet gekreegen hadden. Zoo dat 'er tweederhande *Casati* waren: als eerst de edelluiden die een pagthoef te leen hadden; en ten tweede de boeren, die de bouwery waarnamen. Daar waren ook drierhande landhoeven: de eerste was *mansus dominicatus*, die van den Heer zelf gebruykt wierdt; ten tweede, *mansus ingenuilis* (want men moet hier geen Ciceroos Latijn verwachten) die aan edelluiden of vrygeboorene mannen te leen wierdt gegeven; en eindelijk *mansus servilis*, die den boer voor zekere penningen of voor eenige waaren, en onder beding van eenige gediensstigheden, wierdt verpacht. Zie *Matthæus de Nobilit.* ontrent het einde.

59. Of de Pausselijke Gezanten het regt hadden van overal Provinciaale Vergaderingen te beroepen, en van daar

daar voor te zitten, is een oud verschil, daar al vinnige woorden zyn over gevallen: Lambertus van Schafnaburg verhaalt in zijne historie, dat Gregorius VII. vier Bisschoppen naar Vrankrijk heeft gezonden, om den vervallen staat der kerke aldaar te herstellen; dat dezelve van Gregorius wege verzogt hebben een Vergadering, met het believen der Bisschoppen, nyt te schrijven: maar dat alle de Bisschoppen dat verzoek plat af hebben geslaagen, zeggende dat ze zodaanig een voorregt aan niemand ter wereld, als aan den Paus alleen, zouden toeltaan. Lietmarus Aartsbisschop van Bremen was van het zelve gevoelen: want Gregorius VII. verwijs hem in een brief dat hy de Pauselijke Gezanten met alle magt belet heeft een Vergadering te beroepen. De zelve Gregorius VII. klaagt in een anderen brief met scherpe woorden, dat de Bisschoppen van Vrankrijk op de Vergadering van zijnen Gezant, Hugo Bisschop van Die, niet hebben willen verschijnen. En als Johannes, Gezant van Honorius II. in de Synode van Westmunster den voorrang boven alle de Aartsbisschoppen, Bisschoppen, Abten, en den ganschen Adel van het Rijk had gehad, is gansch Engeland daar over gebelgd geweest, gelijk by den Monnik Gervasius, in de levensdaaden van de Kantelbergsehe Bisschoppen, gezien kan worden. En Willem de Korbello, Bisschop van Kantelberg, is over die toegevendheit van sommigen, als over het toelaaten van een nieuwigheit, gelaakt en op een onsmakelijke wijze begroet geweest. Daar zouden meer diergelijke voorbeelden te berde gebragt kunnen worden. De Geestelijkheid van Luyk, met den Paus Paschalis II. wegens het voorstaan van Henricus IV. over hoop geraakt, en in den ban gedaan, spreekt in haare Verandwoordinge al vry scherpjes van die Gezanten: *Wat die Gezanten aangaat, zeggen de Luykenaars, die van de Pauselyke zyde afgevaardigt worden, die verwerpen wy ten eene maale; gelyk de Kerkvergaderingen van Africa ten tyde van de Pausen Zozymus, Celestinus, Bonifacius, gedaan hebben.* Zy voegen 'er by, dat ze met hunnen Metropolitaan of Aartsbisschop wettige Vergaderingen houden: en dat ze zelfs geene zaaken te Romē brengen, als die van zeer groot belang zyn, en in de H. Schrift niet staan uytgewezen.

En dit is doorgaans het gevoelen van de Fransche Kerk geweest. Petrus a Marca is daar al kragtig voor.

(*Concord. lib. 6. cap. 31.*) Maar wat dan geandwoordt op het voorbeeld van de Koninginne Brunnechildis, die van Gregorius I. Gezanten heeft verzogt, om in een Fransche Synode voor te zitten? Dit was een nieuwigheit, zegt hy, en het schijnt waarlijk een nieuwigheit in de Fransche Kerk geweest te zyn. Hy beroept zich ook op de Kerkvergadering van Africa, dewelke met deeze woorden geschreeven heeft aan den Paus Celestinus: *Dat 'er sommigen van de zijde waver Heilicheit afgezonden zonden moeten worden, dit vinden wy in geene Synode van onze Voorvaderen besloten: en de Afrikaansche Vaders zeggen rond-uyt, dat ze de tegenwoordicheit van Faustinus, Apostolischen Gezant, niet langer zullen gedoogen.* Men zal volgens hem wel eenige voorbeelden vinden, daar de Pauffelike Gezanten in de Provinciaale Synoden voorgezeeten hebben: maar zodanige voorzitting is volgens hem maar ingevoerd geweest door de Kerkvergadering van Sardica, om de zaak der afzettene Bisschoppen, die zich op den Apostolischen Stoel beroepen hadden, op nieuw te onderzoeken. Hy zegt dan dat 'er geene Pauffelike Gezanten naar de Provincien mogen gezonden worden, ten zy dat de Oppervorsten om gewigtige redenen die de Kerk raaken, daar in bewilligen. En dus zou het voorbeeld van onzen Bonifacius, die doorgaans Voorzitter is geweest, kunnen opgelost worden. En wy zullen in de volgende Afdeeling zien dat het volgens de getuigenis van Willibaldus op order van Karlomannus, en met het goedvinden der Bisschoppen is geweest dat Bonifacius boven aan heeft gezeeten.

Doch hier hebben de voorstanders van de Pauffelike magt al veel tegen in te brengen. By voorbeeld dat de Bisschop van Theflalonica voor deezen doorgaans Pauffelike Gezant was in het gansche landschap Illyrie of Slavonie; en dat hem door Damafus en des zelfs nazaten de magt is gegeven om Kerkvergaderingen te houden (daar wederom al veel tegen valt te zeggen). Dat de Bisschop van Arles dezelve magt heeft gehad in Vrankrijk; doch deeze magt wordt van anderen aldus uytgelegd, dat zyn ampt maar was een waakend oog op de Bisschoppen te houden, zonder eenig gezag of overigheit over hen te hebben. En waarlijk als Gregorius de Groote (*lib. 4. epist. 51.*) zyn Gezantschap in Vrankrijk opdraagt aan Virgilius Bisschop van Arles, voegt

voegt hy'er by, dat hy zulks doet naar ouder gewoonte, te weten behoudens het regt van ieder Metropolitaan. Nu, het is kenbaar dat de Metropolitaanen het regt altijd gehad hebben om in de Provinciaale Synoden voor te zitten. Op den zelve voet begeerde S. Leo (*Ep.* 84.) dat zyn Vikaris Athanasius het regt der Metropolitaanen ongekrenkt en ongeschonden zoude hebben te bewaaren. Het zelfde heeft Hormisdas ook bevolen aan zynen Vikaris Johannes. Beide deeze Pauzen staan aangehaalt by Gratianus. (*Caus.* 25. *Qu.* 2. *cap.* 5. & 6.) Men kan wel denken dat zy het voorbeeld van onzen Bonifacius ook zullen te hulp roepen. Doch alle redenen en tegen-redenen op te haalen zou den Leezer verdrietig vallen. En wy schrijven geen Godsgeleerdheit, maar alleenlijk eenige Historische Aanteekeningen.

60. Wanneer en waar dat de Abten het regt ontvingen hebben om in de kerkelijke Vergaderingen te zitten en te stemmen, is een verward geschil; en ik weet niet of ik daar wel met eere uyt zoude komen. Ik zal'er nu ook niet anders van zeggen als dat S. Lanfrancus in zijne eerste Synode vastgestelt heeft dat niemand, behalven de Bisschoppen en Abten, in de kerkvergaderingen zal mogen spreken, zonder alvorens verlof van den Metropolitaan gekreegen te hebben. Ja Lupus, schrijvende over de Rheimsche Synode van Leo IX. verzekert dat de Priesters noit, maar de Abten altijd in de oude kerkvergaderingen der Grieken regt gehad hebben om te stemmen.

Doch de Priesters hebben van ouds zekerlijk het regt gehad om in de Provinciaale Vergaderingen te zitten. In die van Eliberis of Elvire, die in de vierde eenwe gehouden is, zyn'er wel 36 tegenwoordig geweest. In desesde van Arles was ook een goed getal van Priesters. De geleerde Engelsman Bingham bewijst het zelfve (*pag.* 213.) uyt verscheide andere Kerkvergaderingen, daar de Priesters niet alleen onder de Bisschoppen gezeeten, maar ook somwijlen ondertekent hebben. Cellorius zoude dit regt den Priesteren wel willen ontdraayen; en hy beweert dat ze noit in eenige kerkvergaderingen met de Bisschoppen hebben mogen zitten, nochte stemmen. Maar hier in wordt hy van Habertus (*Not. in Pontif. Gracorum p.* 175.) en meer andere kragtig tegengesproken.

Omtrent de Algemeene Kerkvergaderingen zoude wat meer zwaarigheid zyn; en veele Katolyke Schryvers zyn de Priesters hier in tegen. Doch Habertus komt hun hier ook te hulp, en bewijst uyt verscheidene voorbeelden van de vierde, sevende en achtste Algemeene Kerkvergaderingen dat zy daar ook ondertekent hebben: maar of het ondertekenen juyst het regt van te stemmen mede brengt, 't welke Bingham zoo zeker stelt, en daar Bellarminus neen op zeyt, dat is een andere vraag. En daar zullen wy nu niet intreedden.

61. In de steden zyn Bisschoppen aangesteld, niet op de dorpen: want de kerkvergadering van Sardica heeft een wet gemaakt van geene Bisschoppen op dorpen, noch zelfs in kleine stedekens aan te stellen; op dat de naam en het gezag van den Bisschop, zoo als die Vaders spreken, in geene kleinachting zouden komen. Dit misbruyk is al oud: want Zozomenus schrijft in het sevende boek zijner historie dat het al by eenige volkeren in zwang ging; als by de Arabiers, en by die van Cyprus: en dat de Montanisten en de Novatiaanen die gewoonte ook hadden. De Montanisten wierden om hun klein getal uytgelachen; en om dat zy zich al lang genoeg met het antwoord van Tertullianus beholpen hadden, dat *de Kerk niet en bestaat in het getal der Bisschoppen*, zoo hebben zy zich eindelijk van dit kunsje moeten bedienen. De Donatisten hebben zich daar mede ook weeten te behelpen om hun getal quansuys grooter te maaken, gelijk Alypius hen in de Kartagiffche samenhandeling te gemoet voerde. Doch de Donatist Petiliaan liet hem niet onbetaald, en gaf hem tot gebruyken. En hierom was het dat Leo de Groote in zijnen 87. brief wel nadrukkelyk aan de Bisschoppen van het Keizerlyke Mauritanie belaste dat ze in de plaatsen en kasteelen daar te voren geen Bisschop was geweest, geene nieuwe Bisschoppen moesten aanstellen, vermits de weinig bevolkte plaatsen, en de kleine vergaderingen genoegzaam gerieft konden worden van enkele Priesters. En hy voegt 'er by dat de voorgaande Vaders daar ook al wetten over gemaakt hadden, op dat de Bisschoppelyke luyfter en achtbaarheid door het bedienen van kleine vlekken en gehugten, of van slegte en eenzaame Burgten, niet zoude verkleint worden.

Maar hier omtrent komen zwaare klagten op tegen den

den Roomschen Stoel; als of die, om altijd verzekerd te zyn van de meerderheit der stemmen, een menigte van Bisddommen in verscheiden Vlekken en Dorpen van het Napelsche Rijk had opgereggt. Dan Lupus schrijvende over de Sijnode van Sardica, antwoordt hier op dat dit een onregtvaardige en onkundige betichting is: en dat de Grieksche Keizer Leo de Isaurier alle de voornoemde Bisddommen al over lang heeft opgereggt: want de voornoemde Keizer, grimmig op Gregorius II. die zijne razernye tegen de Beelden niet wildeten dienste staan, heeft alle de Landschappen van Slavonie, Sicilie, Kalabrie, Apulie tot Romen toe aan de Patriarchaale magt van den Roomschen Stoel met geweld ontrokken, en aan den Patriarch van Konstantinopolen onderworpen. Hy heeft een Metropolitaan te Syrakusen aangesteld: zijnde Sicilie dus lang zonder Metropolitaan, en onmiddelijk aan den Paus van Romen onderworpen geweest. Hy heeft ook elders nieuwe Aartsbisddommen opgereggt, en Italie met nieuwe Bisddommen opgevult. Daar is wel dikwils, zegt Lupus noch al vorder, gehandelt geweest over het vernietigen van alle die nieuwe Bisddommen, maar tot noch toe is daar niets van gevallen. Iemand zoude dan kunnen vraagen, of ten minste de voornoemde reden, raakende de verzekering van de meerderheit der stemmen, niet veel geholpen heeft om die Bisddommen in stand te houden? doch dat zyn maar gissingen. En Romen zal zelf niet ontkennen dat ze op het stuk van staatkunde voor niemand behoeft op te rijzen.

62. Wy hebben al iets van de krijgsknegten der Bisdchoppen en Abten aangeroot. Wy hebben hier maar te zeggen dat sommigen van gevoelen zyn als of die krijgsbenden der geestelijken eerst ingevoert waren geweest door Karel den Grooten. Althans de Paus Paschalis II. met Henrik V. aan 't krakeelen geraakt zijnde zeide: (*apud Dodechinum item in litteris ad Henr. V.*) dat de krijgsmagt en het te velde gaan der geestelijkheid gesproten was uyt de Keizerlijke giften door Karel den Grooten, Lodewijk den Goeden, Otto den Grooten, enz. aan de kerk gedaan. Die goederen waren den Geestelijken op deeze voorwaarde gegeven dat ze den naam van Hertog of Graaf zouden voeren; doch te samen een zeker getal Soldaaten zouden houden, om het Keizerlijke leger ten tijde van oorlog daar mede te ster-

sterken. En waarlijk men zal, meen ik, voor den tijd van Karel den Grooten te vergeefs Bisschoppen ofte Abten in de Historien zoeken, die t'samen Hartogen of Graven zyn geweest. Maar de waarheit is dat Karel de Groote en eenigen van zijne Nazaaten wel veel meer werk hier van gemaakt hebben als hunne Voorzaaten; doch uyt deeze Kerk-vergaderinge blijkt dat ze al eer leenmannen gehad hebben, en genootzaakt waren den Keizer eenig volk toe te zenden. Niet tegenstaande deeze ordonantie leest men dat niet alleen de Abten, maar ook de Bisschoppen en Aarts-bisschoppen naderhand noch al even moedig ten oorlog trokken. Dit liep zoo hoog dat het den gemeenen man zelfs heeft verdrooten: en men vindt in de uytgeleezen ordonantien van Karel den Grooten dat al het volk den Koning met gebogen knijen heeft gebeden dat de Bisschoppen doch van den krijg verschoont mogten worden; op dat ze in tijden van oorlog by hunne kerken zouden mogen blijven, om offeranden voor de Soldaaten op te draagen: Zy zeiden vlak uyt dat de voorgaande manier verfoeyelijk was, en dat de krijgsbenden om die reden dikwils midden in het vechten van Godt verlaaten waren geweest. Karel heeft hun verzoek ingewilligt, bekennende dat dit een gruwzaame zaak was geweest; en dat de Gallische, Spaansche en Lombardische volkeren om die reden geen zegen in het oorlogen hadden gehad, ja hun vaderland niet hadden kunnen behouden. Maar de Bisschoppen zelfs die zich hier over hadden moeten verblijden, hebben allermeest tegen dit verbod beginnen te morren en te klagen, zeggende dat Karel de eer der Priesteren had verkort. Want zy hielden dit voor een voornaam gedeelte van de Bisschoppelijke waardigheid dat zy het leger als Veld-oversten konden gebiedten.

Vorders zyn'er al meer ordonantien tegen de Geestelijken die ten oorlog gingen voor deezen gemaakt: als in de Synode van Anjou, in de eerste van Mascon enz. Om dezelve reden zyn Salonius, Aarts-bisschop van Ambrun, en zyn broeder Sagittarius Bisschop van Gap afgezet geweest: gelijk te leezen is by Gregorius van Tours in het 4 Bock zijner Historie. Maar dat mogt niet helpen: en in de volgende tijden is dat quaad, hoe dat het meer verboden wierdt, des te krachtiger voortgeschoten. Zelfs heeft de vermaarde Alcuinus Flaccus Karel den Grooten moeten bidden dat hy wegens zijne hoo-

hooge jaaren van het oorlogen verschoont mogt blijven: zoo gemeen was het onder de Geestelijken dat ze het leger volgden. Ja Ratherius, Bisschop van Verona, die een yveraar voor de Kerk-tugt was, getuygt in zyn boek van de verachtinge der Kerk-regelen, dat alle Klerken en Bisschoppen die niet begeerden geharnast, en gelaarst en gespoort, naar het slagveld te trekken, voor Verraders van hunne Koningen gehouden wierden: en dat hy zelf, om dat hy noit ten krijg was opgetrokken, van zijne bemijders als onbequaam om Bisschop te zyn, wierd uytgemaakt en nagejouwt. Ja de Pauzen zelf hebben hier dikwils geen quaad in gezien. Stefanus II. heeft grooten lof gegeven aan den Abt Wernerius, om dat hy de wapenen voor de Roomsche Kerk tegen den Lombarden, die Christenen waren, had opgenomen. En als Gregorius IX. de wederspannige Romeinen zoude gaan beoorlogen, heeft hy het oppergebied van zyn leger opgedraagen aan Petrus Bisschop van Winchester in Engeland, om dat hy, gelijk Matheus Paris schrijft, een schatrijk man was, en beter kennis had van een leger in slag-order te stellen als van het Evangelie te preeken. Maar om dat het den Geestelijken ongeoorloofd was bloed te storten, 't welk hun al meer als eens door de kerkelijke wetten is verboden, zoo is hier ook al raad voor gevonden. In den slag van Bovines zat de Bisschop van Bauvais ook te paard, wel en ridderlijk uytgedost, en zoo happig om een kansje te wagen als de beste Soldaat; maar om geen bloed te vergieten, gebruykte hy een knodze, waar mede hy menig braaf karel de hersenen insloeg dat ze stoo- ven. Zie Guil. Brito in het 2. Boek van zyn *Philippis*. Zoo een held is ook geweest Christianus Aart-bisschop van Ments, van wien de Abt van Staden het volgende verhaalt: (*ad annum 1172.*) *Hy heeft gansch Lombardye en Toskanen plat geloopt, en is aldus tegen die van Bononie aangekomen. Hy zat te paard, hebbende een harnas aan, en een hemelsblanwen rok daar over; een vergulden helm op de kop, en een drie-quaastige knodze in de banden. Men zegt dat hy in dien slag negen mannen met eigen handen heeft gedoodt. Ik bekent 't, dit is al een groote sijnigheit. Maar zouden de kerkelijke wetten daar zoo veel onderscheid in stellen, en zouw het iemand ook zoo veel scheeten, of hy met een blooten degen doorstoken, of met een knodze verplettert wierd? Het*

is waar dat veele van de aangehaalde voorbeelden laater zyn als de Kerk-regel van deeze Vergaderinge; maar ik heb gedagt dat dezelve, als wel te paffe komende, alhier met verlof van den leezet wel een plaats zouden mogen hebben.

63. Een offerande, zegt Cyrillus van Alexandrye, (*adversus Antromorph. c. 12.*) moet nergens anders opgedraagen worden als in de Heylige Kerken der Regtgelovigen. Zoo wie daar tegen doet, die schendt opentlijk de Wet des Heere. En de Grootte Basilius in zyn Boek van het Doopzel zegt ook uytdukkelyk dat ze gevaar loopen van gestraft te zullen worden als overtreeders van de wet, die de geheimnissen des Priesterdoms op ongewijde plaatzen verrigten. Ook heeft de Sijnode van Laodicea, onder het Pausdom van Silvester, den Bisschoppen en den Priesteren verboden eenige offeranden in gemeene huizen op te draagen. En zy wil de byzondere offeranden, nu de vervolgingen ophielden, glad en al afgeschafft hebben. Doch zulks is somtijds noch al geschiedt. Theodorus schrijft (*Histor. Monast. c. 20.*) dat hy op het verzoek van den kluyzenaar Maris de heilige offerhande by hem heeft opgedraagen, en de handen der Diakenen voor een Outaar gebroeykte. Dat meer is, de H. Augustijn heeft aan zijne Priesters niet alleen verlof maar ook bevel, in zeker voorval gegeven om de H. Mis in een Boeren huys te verrigten. Dit schrijft hy zelf in het laatste Boek van de Stad Gods. Maar de vraage is hoe dat zulks heeft konnen volstaan, dewijl dat'er noit mag Mis gedaan worden als op een Outer, of op iet dat volgens het kerkelyk gebruyk voor een Outer kan verstrekken. Dit heeft zijne zwarigheid al. Want te zeggen dat Theodoretus het bekende *Antimensium* of Outer-doeck, en dat die Priesters van Augustinus een Draag-outertic by zich gehad hebben, gelijk Lupus in zyn derde deel half zou gelooven, dat is al een stoute gissing. En ik geloof niet dat men in die eerste tijden eenig gewag van Draag-outers zal bespeuren. Verders hebben verscheidene Pauzen, als Honorius III. Gregorius XI. Urbanus V. Pius IV. Gregorius XIII. aan de Predikheeren, Minnebroederen, Benediktijnen, Jesuyten enz. verlof gegeven om die Draag-outertjes over al, of ten minste op zekere plaatzen, buiten de kerken te gebruyken. Bonifacius IX. die al het geld van de gansche wereld wel in zijne koffers zou willen ge-

zicu

zien hebben volgens Thomas Walsingham, heeft de Draag-outers aan niemand die zijne handen maar quam vullen, geweigert. Men moct my deeze getuigenis van Bonifacius niet quallyk afneemen : de yverigste voorstanders van den Pauselyken Stoel, als Lupus, Theodoricus de Niem, Morery, en honderd anderen spreken van zijne onmatige geldzucht als van een bekende wereldkundige zaake. Hier door wierden de kerken volkloos, de offerande der Missè wierdt in gemeene huizen, of in prachtige hoven daar alles even werelds en ongeregelt was verrigt : de Bisschoppen wierden verlaaten, de Pastoors niet gekent, de gemenschap onder de Katolijken verbroken. Zoo zyn dan alle die vergunningen in de Kerk-vergaderinge van Trenten ingetrokken, en aan de Bisschoppen bevolen dat ze de heilige offeranden in geene byzondere huizen, nochte buyten de kerken of gewijde Kapellen, 't zy door wereldlijke 't zy door kloosterlijke Pricsters zullen laten verrigten. Men weet wel dat de nood geen wet en heeft, en daarom is 't een heel andere zaak in tijd van vervolginge. Men leest dikwils in de oude Historien dat de Christenen onder de Heidenſche Keizeren hunne vergaderingen in byzondere huizen, ja zeer dikwils en doorgaans in de spelouken en grafkelders der kerkhoven hielden: maar als de vervolgingen over waren, en de Kerk de handen ruym had, moesten de Christenen ter kerke komen.

64. Voor deezen had iedere kerk niet meer als eenen Outer; en dit is de reden dat het naamwoord Outer of *altare* zeer dikwils by de Schrijvers van de middelste eeuwen, ja ook wel by oude Schrijvers, genomen wordt voor de kerk: *De kerken*, zegt Goffridus Abt van Vendome, (*lib 3. ep. 12.*) worden doorgaans *Outaaren* genoemd. Deze manier van niet meer als eenen Outer in iedere kerke toe te laten wordt noch op heden zeer bestiptelyk onderhouden by de Grieken; dewelken nergens twee Outaaren toelaaten als in kerken die hun gemeen zyn met de Latijnen. De Outer, zegt Lupus schrijvende over de Rheimsche Synode gehouden onder Leo II. is de grondslag van den tempel; als betekende het geloof, 't welke het grondwerk en de wortel van alle onze heiligmakinge is. En gelijk de regtvardige door het geloof leeft, alzo leeft de kerk door den Outer. Dat'er te Romē eertijds maar een Outer

in iedere kerk was, zegt dezelve Lupus schrijvende over de Roomsche Synode van Alexander II. getuygen de oude kerken der Romeinen: de Outaaren, die nu aan de zijden der kerken staan, spreken van zelfs dat ze naderhand daar by zyn gezet. Dat de kerken van Africa niet meer als eenen Outer hadden, zegt hy al vorder, zonde uyt verscheide plaatzen van Augustinus en Optatus zonder moeite beweezen kunnen worden. De Eerwaardige Beda verhaalt in het derde Boek zijner Historie c. 4. hoe dat zekere kerk door de ongeloofigen is afgebrandt, maar de Outer, als van steen opgemaakt zijnde, onverbrandt is gebleeven. Op meer andere plaatzen, daar hy van kerken spreekt, maakt hy maar gewag van eenen Outer. Zoo dat Beatus Rhenanus in zijne voorreden op den Kerkendienst van Johannes Chrystostomus van gevoelen is dat alle die andere Outaaren, die nu behalven den grooten Outer in de kerken gezien worden, van jonger maakzel zyn: en J. Cochleus getuygt ook vlak uyt, in zyn geschrift tegen Musculus, dat het vermenigvuldigen der Outaaren eerst zederd vier eeuwen, te weten voor zijnen tijd, is opgekomen. Dit alles, raakende de Latijnsche kerk, kan zijne waarheit in een zekeren zin hebben; te weten dat de Outers voor deezen op verre na zoo menigvuldig niet en waren als zederd vier of vijf eeuwen herwaarts. Maar dat de kerken van ouds noit meer als eenen Outer zouden gehad hebben, (ik spreek nu van de Latijnsche kerke) is in allen deelen niet waarachtig. Gregorius de Groote schrijft in zijnen brief aan Palladius Bisschop van Santes dat hy uyt den Priester Leuparicus verstaan had dat dezelve Palladius ter eere van de Apostelen Petrus en Paulus, en van de Martelaren Laurentius en Pancratius, een kerk gebouwt, en in dezelve dertien Outers had geplaatst. Gregorius prijft dezelve kerk, en zondt den voornoemden Palladius eenige Reliquyen, om vier Outers die door gebrek van Reliquyen ongewijdt waren gebleeven, in te wijden. Een teken dat hy dit voor geen nieuwigheit nochte voor iets onbillijks moet aangezien hebben. En uyt het geene Beda van de Hagulstadsche kerk verhaalt, (*lib. 5. c. 21.*) moet de manier van somtijds meer Outers in een kerke te plaatzen, daar ook al in gebruik zyn geweest.

65. Uyt deezen kerkregel, gevoegd by andere en krag-

kragtiger bewijzen, zoude de meergepreezen Schrijver van de opkomste der Reguliere Kanonnikken gaarne bewijzen dat de kerkelijke Persoonen in de elfde eeuw, en eenige eeuwen vroeger, in 't wit gegaan hebben. Want hoe zouden zy anders de behoorlijke kleeding aan gehad hebben om zoo op een stel en een sprong de Priesterlijke bedieningen waar te nemen? onder anderen trekt hy zyn bewijs uit Petrus den Diaken, dewelke in 't leven van Athanasius Bisschop van Napels verhaalt, hoe dat de Kornel Sergius openlijk verklaarde dat hy den gemelden Athanasius zijnen Oom op alle manieren zou blijven beleedigen en vervolgen, ter tijd toe dat hy den staat van de witte Geestelijkheid zou verlaaten en de kleeding der Monnikken aantrekken enz. Maar men zou noch kragtiger bewijzen konnen trekken uit sommige Schrijvers die voorbedagtelijk van de kleedinge der kerkelijke Persoonen handelen. Honorius van Autun daar van spreekende *a* legt de witte klederen aan de Klerken toe, en het hemb (*camisia*) aan de Priesteren. En Leo IV. verbiedt wel uitdrukkelijk in zijne vierde Homilye, (*tom. 8. Concil.*) dat niemand zich zal hebben te vermeeten de Mis te zingen in de Albe, of het witte kleeid, 't welk by dagelijks gebruykt: *qua in usu suo uitur.* Het zelve wordt byna met de eigen en zelfste woorden verboden door Riculfus Bisschop van Soissons in zijne zevende ordonantie van het jaar 889. Ratherius Bisschop van Verone *b* doet het zelfde verbod, en gebruikt ook dezelve taal enz. Voeghier by het geene wy hier boven van het draagen van een kazuyfel aangeroert hebben. Het zal den Leezer hoop ik, niet verdrieten dat ik in deeze stoffe noch wat blijf hangen. Het volgende verhaal schijnt deeze dragt der kerkelijke Persoonen al vry duidelijk te bekrachtigen. Herimannus Abt van S. Maatten te Doornik verhaalt in de Herstellinge of Hervorminge der gemelde Abdye hoe dat Meester Odo, Overste van de nieuwe Vergaderinge der Reguliere Kanonnikken aldaar, niet weetende wat het te zeggen was dat'er nu en dan al een Kanonnik uit zijne Vergaderinge verliep, en daar over met den Abt Haimericus in gesprek geraakt zijnde, dit bescheid van hem heeft gekreegen. *Dit hebt gyl. niet*

a Gemm. animæ l. 1. c. 232. 234.

b Spicil. 2. Dacherii, art. 66.

c Spicil. Dacherii t. 12. p. 137.

alleen van deezen Jongman, maar ook van uwe andere Broeders te verwachten, ten zy dat gy Monnikken wilt worden. Want gy woont by de Stad: en uwe jonge Broeders zullen door de wereldlijke Klerken hunne makkers ligtelijk verleidt en tot een weerdlijk leven bepraat worden: want uwe kleeding en die van de wereldlijke Klerken is dezelfde, te weeten wit. En de Klerken zijn zoo vervaard voor de kleedinge der Monnikken, dat zy ziende dat iemand Monnik is geworden, den zelven noit tot een maker begeeren te hebben. . . . .

En daar op is Meester Odo met de zijnen, die den Abt allemaal gelijk gaven, Monnik geworden.

Egter is dit ook waar; en Petrus Abt van Kluny zegt het met duidelijke woorden, (*lib. 4. ep. 17.*) dat'er in de kerken altijd veel veranderinge en een groot verschil is geweest omtrent de lessen, de kerkelijke diensten en de kleeding der geestelijkheid.

66. Daar zyn al meer diergelijke wetten tegen het 't samen wonen van geestelijke Personen en van vrouluiden gemaakt. In de Niceeffche kerkvergaderinge wordt door het derde kerkbesluit aan de Bisschoppen, Priesteren en Diakenen verboden vreemde vrouluiden, en geene andere als hunne moeder, zuster, meuye, of andere daar geen vermoeden op kan vallen, in huys te hebben. Ik zeg vreemde vrouluiden, in het Latijn staat *subintroducſe mulieres*; maar Ruffinus deeze ordonantie uyt het Grieks vertaalende, zegt *mulieres extraneæ*; 't welke ik gevolgt heb, en ligter om te verstaan is. *Subintroducſe mulieres* was zoo veel te zeggen als in huys genome vrouwen: maar dat behelste met eene een soort van een kontrakt, 't welke aangegaan wierdt tusschen vrye personen, en waar by iemand aangenomen wierdt tot een geestelijken Vader, Moeder, Zoon, Dochter, Zuster enz. dewelke uyt kragt van zodaanig een kontrakt, gelijk de tweede Sijnode van Tours spreekt, ingelijft wierdt in de familie van den aannemenden persoon. Die aangenome personen wierden in de oudste tijden op zyn Grieks *agapete*, of op zyn Latijnsch *dilectæ*, dat is welbeminde, genoemd. Het gebruik van zich door vrouluiden te laten dienen had al onder de Jooden in zwang gegaan, en de Apostelen zelf hadden zich daar van bedient. Want in zich zelven steekt'er geen quaad in: en Tertulliaan, die zich op verscheide plaatzen tegen het tweede huwelijk verklaart,

klaart, raadt den weduwenaaren (*lib. exhort. ad cast. c. 12. en de Monog. c. 12.*) een geestelijke weduwe tot hunnen dienst in huys te nemen.

Vorder staat te weeten dat de Jooden maar gewee- ten hebben van aangenome vrouwluiden, *mulieres sub- introductæ*; maar dat'er by de Latijnen ook aangenome mansperfoonen zyn geweest, zoo als uyt het gevolg zal blyken.

Zoo is dan deeze aanneming en 't samenwooning eindelijk om het gevaar, en om de ergernissen die'er uyt volgden, verboden en afgeschafft geweest. De Sijnode van Antiochien, die Paulus van Samosaten Patriarch van Antiochien had afgezet, schrijft (*by Euseb. in zijne Kerk-historie, lib. 7. c. 24.*) deswegen aan den Paus Dionysius, en sijnalt zeer op zijne in huys geno- me vrouwluiden: en schoongenomen, zegt de Sijnode, dat hy al geen quaad met die vrouwen had gedaan, zoo had hy zich egter voor de opspraak moeten wachten, en een ander geen quaad voorbeeld moeten geeven. De H. Basilius heeft ook een oud Priester van Kappadocie bevel gezonden om zoo een vrouwsperfoon buiten zyn huys te zetten: en als dezelve daar tegen inbragt dat hy een man van seventig jaaren was, en van geene lichaa- melijke beroeringe wist, heeft Basilius hem geantwoordt dat hy haar evenwel moest laten gaan, om een ander geen ergernis te geeven; want dat anderen een vrouw- mensch by hem ziende inwoonen, zyn voorbeeld wel haast zouden navolgen. Gregorius van Nyffe spreekt in zyn boek van den Maagdom zeer krachtig tegen dat in samenwoonen. Gregorius van Nazianzen (*Orat. in no- vam dominic.*) keurt het ook om veele redenen af. En in zijne onderwijzingen der Maagden (*Carm. de preceptis Virgin.*) begeert hy niet dat ze by zulke aan- genoome mannen, *quos inductiuos de nomine dicunt*, zullen inwoonen.

Maar niemand heeft die vrouwen mooyer uytge- schildert als de H. Hieronymus. Doet niet gelijk sommigen, schrijft hy aan den Monnik Rusticus, (*ep. 4.*) die de vrouwen van hun naaste bloed verlaten, en met vreem- de vrouwen willen inwoonen; welkers schande openbaar is. . . . Ik ken zegt hy, eenige vrouwen die al op haa- re dagen zyn, en gaarne in 't gezelschap zyn van jonge knegten: zy willen geestelijke zoonen hebben: maar zy breeken allengskens door de schaamte, en de naam van moe- der

der verandert wel haast in de vryheit en gemeenzaamheit van getrouwde luïden. Men ziet sommige manluïden, zegt hy al vorder, met opgeschorte lendenen, met een zwarten rok (te weeten op zyn Monniks) met een langen baard, die van het gezelschap der vrouwen niet zyn te scheuren, die onder een huïsdak met haar woonen, die met haar stempen en brassen, en die van jonge dienstmaagden gediend worden: zoo dat alles, behalven den blooten naam, op zyn huwelijks toegaat.

Noch kragtiger spreekt hy in zynen brief aan Gaudentius: *Ik schaam my, zegt hy, dat ik het zegge, en het moet 'er nochtans uyt: Adelijke vrouwluïd, die vryers van een hoogen adel versmaadt hebben, worden gepaart met een deel ruïgt van menschen en met slechte dienstkaegten. Onder den dekmantel van godsdienstigheit en van onthoudinge verlaaten deeze Helenaas dikwils haare mannen; zy loopen de Parissen na, zonder eens bevreemd te zyn voor de Menelaussen. Men ziet deeze dingen wel; men klaagt en kermt 'er over; maar men straft ze niet; om dat het getal der zondigenden zoo groot is dat de zonde niet gestraft kan worden.*

Dit ging zoo grof toe dat de Keizerlijke wetten zich daar gelegen aan hebben laten leggen: de wet van Honorius en Theodosius luidt aldus: * *Die tot eenigen trap des Priesterdoms verbeoven zyn (dat is te zeggen, de Diakenen, Priesters en Bisschoppen) of onder de Klerken gerekent worden, moeten weeten dat hun het gezelschap van vreemde vrouwluïden is verboden.*

67. Dat is te zeggen, het Lichaam des Heere.

68. Dit zelve vindt men met de eigen woorden verboden in de Synode van Mascon, (*can. 17.*) en in die van Auxerre. (*can. 15.*) En Aringhius getuigt in zyn Onderaardsch Romen (*lib. 1. cap. 26.*) dat het by de oude Christenen een vaste en onverbreekelijke gewoonte geweest is dat 'er noit twee doode lichaamen op malkander gelegd wierden. Als 'er al twee in de zelfde grafstele gelegd moesten worden, wierdt het eene beneffens het andere, maar noit boven op, geplaatst. Dat dit al van ouds onderhouden is geweest blykt uyt het grafchrift van zekeren Johannes Kartaparius, 't welke by Baronius staat vermeld, (*ad ann. 1004.*) en in S. Alc-

* in codice Justin. l. 1. tit. 3. leg. 19.

ius kerk, op den berg Aventinus, in een marmere zerk is gesneden. Het luidt als volgt:

NIEMAND ZAL ZYN EIGEN LICHAAM,
OF DAT VAN EEN ANDER, OP MY
HEBBEN TE PLAATZEN. INDIEN IE-
MAND ZULKS BESTAAT, DIE ZY VER-
MALEDYDT, EN IN DER EEUWIGHEIT
VERVLOEKT.

Daar is noch een diergelyk graf-schrift, maar 't welke van jonger datum schijnt te wezen, in S. Agathaas kerk te leezen:

ALHIER RUST IN VREDE DONNA BO-
NUTA, DIE VEERTIG JAAREN HEEFT
GELEEFT, EN D. MENNA DIE GELEEFT
HEEFT. . . . JAAREN. HY ZY VER-
VLOEKT MET JUDAS DIE EEN ANDER
. . . . HIER OP ZAL GELEGT HEBBEN.

Aringhius bewijst ook ter gemelde plaatze, dat het al een gebruik by de Heidenen is geweest van de genen die een anders lichaam in het graf van den eigenaar, tegen zijnen wil en kennis, quamen te brengen, te vervloeken en te verwenschen; ja van de genen die het graf quamen op te breken of te openen, in zwaare boeten ten voordeele van 't gemeene-beste te beslaan. Dezelve boeten wierden ook gestelt tegen het weg geeven of verkoopen der graven. Dit stond alles op de zerk met groote letteren uyt last van den eigenaar uitgedrukt.

Maar de vrage is wat reden dat de Christenen hier toe gehad hebben? Men moet niet denken dat ze daar in op eenige ydele glorie geoght hebben; veel min dat ze benevelt zyn geweest met de bygeloovige doolinge der Heidenen, die zoo bekommerd waren om onder ligte aarde te leggen, meenende dat ze daar veel beter zonden rusten. Aringhius meent dat ze dit gezelschap van een ander lichaam uyt nedrigheit en ootmoedigheid geweigert hebben; maar ik beken dat ik daar in zoo groote nedrigheit niet kan bespeuren.

Maar al mogten de lichaamen niet op malkander leg-

gen , het was daarom niet ongeoorlofd twee of meer lichaamen naast of beneffens malkander in 't zelve graf te plaatzen , zodaanig evenwel dat 'er eenige plaats tusfchen beiden moest blijven. Zodaanige graven heeft Aringhius in de oude kerkhoven te Romen dikwils gezien. En hier van daan quam het dat sommige graven *monofoma* genoemd wierden , 't welk in 't Grieks zoo veel wil zeggen als graven van een lichaam : andere wierden *bifoma* , *trisoma* genoemd , om dat zetwee , drie of vier lichaamen kosten laaten. Dus staat 'er een grafchrift te leezen op het vermaarde kerkhof van Kalixtus , 't welke in het Nederduitsch aldus vertaalt kan worden :

BONIFACIUS DIE XXIII JAAREN, EN
II. . . . DEN HEEFT GELEEFT, IS IN
DIT BISOMUM * GELEGT.

69. In de vierde kerkvergaderinge van Karthago is ook een diergelijke wet raakende het Lichaam des Heere gemaakt , en in het Wetboek der Afrikaanfche kerke geplaatst : *Wy hebben goedgevonden dat het Lichaam des Heere niet gegeven zal worden aan de lichaamen der overledenen : want daar staat gefchreeven , NLEMT EN EET : doch de doode lichaamen konnen niet neemen nochte eeten.* (can. 83.) Dezelve wet staat ook by-na van woord tot woord in de Synode van Trullo. Ook staat 'er in de kerkvergaderinge van Auxerre dat men het Lichaam des Heere aan de dooden niet mag toereiken. Dit moet dan van ouds al vry in zwang gegaan hebben. Zy hadden daar verfcheidene inzigten in. S. Gregorius verhaalt in het tweede Boek zijner Samenspraaken (c. 14.) dat 'er een Monnik in de ongenade van zijnen Geestelijken Vader, den H. Benedictus , was gestorven , en na zijne dood tot drie reizen toe door de aarde werd opgeworpen : dat de H. Benedictus daar op het Lichaam des Heere aan de Klooster-broederen ter hande stelde , om het zelve op de borst van den afgestorven Monnik te leggen : dat zulks gedaan zijnde , het doode lichaam geruft in 't graf is blijven leggen. Ik wil juyst voor alle de gefchiedeniffen van die Samenspraaken geen borg

* of tweelijvig graf

blijv

blijven; maar men ziet'er de oude gewoonte evenwel uyt. Men zou al meer voorbeden uyt de oudheit konnen bybrengen tot bewijs dat het Lichaam des Heere aan de dooden wierdt gegeven tegen het waaren, gelijk men spreekt, van de doode lichaamen. Wat'er van dat waaren zy laat ik daar; ik spreek maar van de oude gewoonte. Om dezelve reden wierd hun de Priesterlijke ontbinding ook wel gegeven. Guilelmus Neubrigensis, die van Polydorus Virgilius gepreezen wordt als een waarachtig Schrijver, en wiens geloofwaardigheid des te grooter is, gelijk Willem Cave van hem spreekt, om dat hy niet anders verhaalt dan het gene hy met eigen oogen gezien, of uyt geloofwaardige mannen heeft verstaan; deeze Neubrigensis, zeg ik, verhaalt als een gewisse zaak dat in Engeland de doode lichaamen certijds door den Duivel uyt het graf wierden genomen, dat ze daar op geheele nachten gingen waaren en spookten, ende levende menschen op allerhande manieren quellen en plaagen. En dan verhaalt hy van zoo een spooker dat de Bisschop van Lincoln een briefje van ontbindinge met eigen handen heeft geschreeven, dat wierd op de borst van den dooden mensch gelegd, en hy wederom in zijne doodkist gestoten. Naderhand heeft men hem niet meer zien waaren of iemand moeten. Ik zeg al weer, ik wil voor de waarheit van al dat spookten niet aansprekelyk zyn; Ik ben op dat stuk gansch niet van de ligtgeloovigsten. Van zodaanig waaren en spookten zullen wy naderhand noch meer te zeggen hebben.

De gemelde kerkvergadering van Karthago geeft deeze reden van haare ordonantie: *op dat de laffe Priesters niet mogen bestaan de overledenen te doopen.* Maar in een anderen druk staat aldus: *Men moet zich ook wachten van de zwakke broederen gelegendheit te geeven om te gelooven dat de dooden ook gedoopt mogen worden, als zy zien dat de overledenen het Lichaam des Heere ontvangen.* En dit is geen ydele vrees geweest; want men leeft by Philastrius (l. i. c. 11.) dat de Montanisten gewoon waren de overledenen te doopen. Het zelve verhaalt Constantinus Harmenopulus van de Marcioniten en Manicheën, die daar noch een kunsje in hadden. Want zy verbergden eerst een levend mensch onder het bedde van den overledenen; dan quamen zy by het bedde, en vraagden

van den afgeftorvenen of hy ook niet begeerde gedoopt te worden. Die onder het bedde fchulde antwoorde, ja: en wierd daar op voor den dooden gedoopt. Zy zagen op de bekende plaats van den Apoftel: *Indien de dooden geenfins verrijzen, waarom worden dan sommigen voor de dooden gedoopt?*

70. Dat 'er juyst zoo een groot quaad in het kuffen van een dood lichaam fteekt, by voorbeeld als een moeder aan haar kind, of een man aan zijne vrouwe die laatste bliken van hunne liefde willen betoonen, zou ik niet durven zeggen. Dat kuffen is al oud: en Joseph Philo zelf, daar hy de droefheit van Jacob over het verlies van zijnen zoon Joseph naar het leven afschildert, doet hem aldus fpreken: *Had gy noch in uw eigen vaderland mogen begraaven worden, dat had my noch troostelijk geweest: ik zou in uwe ziekte voor uw bedde gezeten hebben om u op te paffen: ik zou u op uw fterven voor het laaste gekust hebben, ik zou uwe oogen gefloten, en uw dood lichaam met mijne traanen afgewasschen hebben.* Leest men niet in de H. Schrift dat de Patriarch Joseph op het doode aangezigt van zijnen Vader is gevallen, en 't zelve gekust en met zijne traanen besproeit heeft? Maar ik zou half gelooven dat dit verbod ziet op de ontijdige godvruchtigheid van sommige menfchen, die een groote achting voor iemands heiligheit gehad hebbende, denzelven straks na zyn overlijden als een Heilig willen eeren, zyn lichaam uyt eerbiedigheid kuffen, en het zelve, als of het een lichaam van een Heilig was, met gewijde kleedjes bewinden.

71. De danseryen, zegt de geleerde Biffchop Huetius, (*des ballets des anciens, &c.*) zijn al van ouds by de Heidenen en Jooden een gedeelte van den Godsdienst geweest: zy zyn ook in de geheiligste ceremonien des Christendoms ingeslopen. Zy gaan noch huidensdaags, zegt hy, by sommige kerken in zwang. En daar wordt in Spanje nochte in Portugaal geen eene plegtelijke Ommeegang gedaan zonder danseryen. Zy fchijnen in Frankrijk noch omtrent de twaalfde eeuw, ('t is noch al Huetius die hier fpreekt,) in zwang gegaan te hebben: want Odo, die in de gemelde eeuw Biffchop van Parys was, heeft zijne Priesteren bevolen alle moefte aan te wenden om dezelve uyt te roejen. En om dat deeze kerkregel van Bonifacius niet alleen van het dan-

danfen in de kerk, maar ook van het zingen van wereldfche deuntjes en van gastaaten in de kerk aan te regten handelt, zal het niet te onpas komen van eenige andere ongerijmdheden en vertooningen, die voor deezen binnen de kerken gefchiedden, een woord of twee te fpreken. Men hoort de Priesters nu fomwijlen klaagen over de kleine eerbiedigheid die den kerken word toegedraagen: en zy hebben daar gelijk in: want het gaat dikwils flegt genoeg. Doch zoo wy onze oogen eens tot fommingen der voorgaande eeuwen willen keeren, zoo zoude onze eeuw miffchien noch al voor heilig mogen gaan. Theodulphus Biffchop van Orleans klaagt in zijne Ordonantien (*cap. 8.*) dat de kerken in zijnen tijd dikwils met ingeooftte graanen en met hoozen hooi opgevult wierden; en hy maakt daar fcherpe ordonantien tegen. De Lateraanfche Synode, gehouden onder Innocentius III. beftraft het ook met hooge woorden dat eenige Geestelijken de kerken met allerhande huisraad oppropten, zoo dat ze beter naar wereldfche huizen dan naar Gods Kerken geleeken. En was dit noch maar gefchiedt tegen de ftoperyen der vyanden, of ter oorzaake van een fchielijken brand, of om eenige andere ongelegendheden, dat had noch heen gegaan; en de gemelde Synode laat het in zulke gevallen toe; maar ongelegendheit of geene ongelegendheit, zy dedden het als het hen maar te paffe quam. Maar om by het danffen en zingen en diergelijke vreugde-tekenen te blijven, men leeft ook dat men voordeezen verfcheide vertooningen in de kerken gedaan heeft, die ook als al te wereldfch, en op die plaatze niet paffende uyt de gewoonte zyn geraakt. Voor eerst was 'er het zogenaamde *officie* of kerkendienst van het kind; 't welk op Allerkinderen dag op verfcheide plaatzen gehouden wierdt. Daar was dan een kind 't welke voor Biffchop fpeelde, en een Biffchops staf in de handen droeg. Deeze staf wierd hem gegeven in de eerste Vesperen; als deeze woorden van het *Magnificat* gezongen wierden: *Hy heeft de magtigen van den Stoel afgezet, en de needrigen verheven.* Dat kind, zoo gefaft en gemijterd, verichte op zijne manier de kerkelijke dienften. In de tweede Vesperen gaf hy den staf, onder het zingen van de gemelde woorden, aan een ander kind over, 't welke dan het volgende jaar ook een beurt zou hebben.

Dan

Dan was 'er noch een dienst van de sterre of van de drie Koningen. Drie Kanonniken, die drie Kapellanen achter zich hadden, en altemaal op het prachtigste en kostelijkste togetakeld waren, verbeeldden de drie Koningen met hunne hof-stoet. Zy quamen uyt drie verscheide hoeken van de kerke, als uyt drie gewesten van de wereld, met een koninklijke zwier en stemmigheid aangetreden, gingen t'samen binnen de kapelle daar de kribbe des Heere vertoont wierdt, en offerden daar hunne schenkaadjen.

Dan was 'er noch een dienst van het H. Graf; in 't welke drie Kanonniken de drie Mariaas verbeeldden, en alles vertoonden 't welke omtrent Christus graf was toegegaan. Ziet het Ceremoni-boek van de Rouwaansche Kerke, achter aan den laatsten druk van *Johannes Abrincensis*.

Maar 't geene noch beter met onze tegenwoordige stoffe overeenkomt, daar was noch een NARREN-FEEST, 't welke op sommige plaatzen met belachelijke frutzen en ceremonien door eenige los-koppen of ligte gatten wierd geviert op den eersten dag van 't jaar. Zy kozen iemand uyt hun getal tot Bisschop, die den kerkendienst in Bisschops gewaad verrigte, terwijl dat de anderen, gemaskerd en op een snaakige wijze verkleedt, in de Kerke sprongen en dansten, zongen en speelden, aten en dronken, de lappen van versleete schoen aan brand staken en daar mee wierookten, en meer diergelijke poetzen en kuuren aanregteden. En om deeze ongerijmdheden af te schaffen heeft Odo of Eudo Bisschop van Parys, op 't afgaan der twaalfde eeuw, het Feest van de Besnijdenisse des Heere in zyn Bisdome doen vieren. Maar het gemeene volk was al te zeer verslingert op die snaakige vertooningen, om die zoo op eenen stel en sprong te laten vaaren: en die guychelaryen zyn noch wel 200 jaaren in gebruik gebleeven, gelijk blijkt uyt de besluiten der Sorbonne, genomen in 't jaar 1444, en staande achter de werken van *Petrus Blesensis*.

Daar was noch een zoo-genaamde ommegang der Ezelen, dewelke vermeldt staat in de oude Rituelboeken van Rouane, zoo als ik lees in de *Oude manier van aanbidden*. * De menschen moesten doch in die duistere tijden zoo wat zwier en uytwendigheid hebben; daar waren ze mede te houden. De Bisschoppen en yve-
raars

* *Ancienne maniere d'adorer. part. 2.*

raars hadden daar goed tegen te preeken en te stampvoeten, de menigte haalde het over. Ik spreek van die onbeschofte vertooningen, als van het Narrenfeest, van het Ezelsfeest enz. In de anderen, zouden sommigen misschien zoo veel quaads niet zien. En ik wil hier voor den viezen niet speelen. Sommige van die vertooningen zullen hier in Holland ook al gebruikelijk zyn geweest; althans heb ik ergens in den Heer van Bleiswijk geleezen dat de vertooning van de drie Koningen, zoo als die boven beschreeven is, te Delft ook in zwang heeft gegaan.

72. Het baden wierd eertijds zoo noodig geacht als het eeten en drinken. De Apostel Johannes heeft volgens Polycarpus, by Eusebius aangehaald, *l. 3. c. 22.* de baden ook gebruikt. De Vaders hebben het baden ook toegestaan aan de Monniken. En ieder Klooster, gelijk Lupus over den 77 Regel van de Trullaansche Synode schrijft, had eertijds zoo wel een bad als een keuken. In Vrankrijk, en voor al in het Belgische gedeelte van dat Rijk, was het zoo smoor-heet niet als in eenige andere Landschappen. En nochtans heeft de Monnik Godeschalvus, die twintig jaaren lang op bevel van den Aartsbisschop Hincmarus gevangen heeft gezeten, zonder oit deelachtig te mogen zyn aan het Lichaam des Heere, altijd een haarstede met een bad gehad. Dit getuigt Hincmarus zelf in zijnen Brief aan Egilo Aartsbisschop van Sens. Sommigen hebben daarenwel iets onordentlijks in gezien; en de H. Hieronymus schrijft in zijnen Brief (*Ep. 48.*) aan den Diaken Sabinianus dat de Klooster-nonnen van Egipten en van Syrie nooit gingen baden. Sommige Monnikken hebben zich ook van het bad onthouden. In de verhandelingen van de Kalcedonische kerkvergadering wordt zeker Priester ten hoogste geroemt, om dat hy in den tijd van vijftig jaaren na zijne bekeering zich nooit in het bad had gewasschen. De H. Apostel Jacobus wordt ook van Egezippus, van Eusebius en van Hieronymus (*catal. Viror. illustr.*) geprezen, om dat hy altijd ongewasschen was gebleeven. De Montanisten hebben nooit willen baden op eenige Vastendagen, gelijk Tertulliaan in zyn boek van het vasten getuigt. En de kerk heeft deeze gewoonte omtrent het vasten van 40 dagen ook aangenomen. De latere Grieken hebben dit ook toegepast op den Woensdag en den Vrydag, die by hen Vast-

tendagen waren, zoo als blijkt uyt het antwoord van Nicolaus I. op de vragen der Bulgaaren (*Cap. 6.*) Maar deeze Paus is daar gansch tegen. Daar waren eenige yveraars ten tijde van Gregorius I. die het baden op de Zondagen ook afkeurden: doch de H. Paus kon daar ook niet invallen (*Lib. 11. ep. 3.*)

Maar dat de mans- en vrouwsperfoonen in 't zelfde bad gingen baden, is in de kerk altijd aangezien geweest als een verfoeilijke en onverdraagelijke onbeschaamdheit. Cyprianus kan in zyn Sermoen over de kleedinge der Maagden geen woorden vinden die kragtig en hevig genoeg zyn om die schandelijkheid naar verdienften af te maalen. De Trullaansche kerkvergadering heeft daar ook een kragtige wet tegen gemaakt. Ja Justinianus zegt in zijne wetten (*lib. 22. c. 16. & l. 118. c. 8.*) dat een vrouw die uyt geiligheit met vreemde mannen gaat baden, met goed regt mag verstootten worden. De Heidenen zelfs, die eenige eer in 't lijf hadden, zyn daar tegen geweest. Spartianus verhaalt van den Keizer Trajanus dat hy de baden voor de mans- en vrouwsperfoonen heeft afgescheiden. En Lampridius getuigt dat de Keizer Alexander het 't samen baden van mannen en vrouwen noit heeft willen gehengen; en dat hy eenige Soldaaten, die in de baden der vrouwen gingen waaren, heeft laten by de kop vatten en gevangen zetten. De H. Ambrosius prijft de Heidensche Romeinen (*Offic. l. 1.*) daar over, dat te Romen en doorgaans in alle steden de zoonen met hunne vaders, noch te de schoonzoonen met hunne schoonvaders niet mochten baden, om het vaderlijke gezag niet te vermindern: hoewel dat ze zeer bezorgd waren om de schaamdeelen, zoo veel als mogelijk was, te dekken. En hier van daan quam het, 't geene Julius Capitolinus van den Keizer Gordianus verhaalt, dat hy uyt eerbiedigheit voor zijnen Schoonvader noit met hem heeft willen baden.

Ik moet noch een woord van het gebruik der baden spreken, en waarom dat die zoo gemeen zyn geweest by de oude Christenen. Staat dan te weet dat de getrouwde luiden, die 's nachts het regt des huwelijks gebruikt hadden, niet ter kerke mochten komen eer dat hunne lichaamen in het bad gereinigt en afgewasschen waren. De H. Augustinus Apostel van Engeland had daar over geschreeven aan den H. Gregorius; en die heeft hem geantwoordt

woordt dat zoo een man of vrouw zich eerst moet wasschen; en dan noch eenigen tijd uyt de kerk blijven. Hy bekennt dat des aangaande verscheidene gewoonten zyn by verscheidene volkeren; en dat ieder zyn goeddunken daar in volgt. Dan de Roomsche kerk, zegt hy, heeft die gewoonte, van zich eerst af te wasschen, en eenigen tijd uyt de kerke te blijven, al van ouds onderhouden. En Petrus Damiani getuigt in zijnen Brief aan Desiderius Abt van Kassino (*lib. 2. ep. 17.*) dat dit by zijnen tijd noch de gewoonte was der Italiaanen. Flodoardus toont ook in zijne Historie van Rheims dat de Nederlanders van ouds dezelve gewoonte een langen tijd gehad hebben. En Hincmarus verzekert in zijnen Brief aan Karel den Kaalen dat het gebruik van zich af te wasschen daar gemeen was. (*Ep. 2.*) Dit zy dan gezeld om het gebruik der baden voor een gedeelte aan te wijzen.

73. Wy vinden ook een diergelijke wet in de kerkvergaderinge van Auxerre. *Het is niet geoorlofd, staat daar, twee Missen aan 't zelfde Altaar op eenen dag te leezen. En aan het Altaar daar de Bisschop de Mis heeft gedaan, mag de Priester op den zelfden dag geen Mis leezen.* Hier uyt schijnt ook te volgen, en sommigen houden het daar voor, dat men van ouds geen twee Missen op eenen dag aan eenen Outer heeft geleezen. Dit is althans een vaste regel en gewoonte by de Grieken geweest, die noch geen twee Missen aan eenen Outer zouden doen. Sommigen moenen ook dat'er eertijds, te weeten in de eerste eeuwen, doorgaans maar eene Mis in iedere kerk gedaan is geweest. Johannes Goar schrijft in zijne Aantekeningen over het *Euchologium* of *Ritueel* der Grieken dat dit de reden is, dat de Kerken te Romen, en in de oude stad van Parys, zoo dicht op malkander staan; te weeten op dat het volk ten alle tijde gelegendheit mogt hebben om Mis te hooren; En dit is de reden, zegt Lupus in zijne Aanmerkingen over de Roomsche Synode van Alexander II. dat'er by het vermenigvuldigen der geloovigen zoo veele Kerken zyn gestigt. Daarom heeft ook Konstantyn de Groote zoo te Romen, als te Alexandrye, te Antiochie, te Jerusaleem en in de andere groote steden van het Keizerrijk, zoo veele en zoo groote Kerken doen optimmeren. Wat de Grieken aangaat, 't is zeker dat zy van ouds maar eene Mis op eenen dag aan 't zelfde altaar, en in dezelve kerk gedaan hebben.

Daar

Daar zie ik niemand aan twijfelen. Morinus getuigt het zelfde van de Syrische Maroniten, (*in Praefat. ad ordinat. Maronitar. Syror.*) die daar in zoo als hy zegt de gewoonte der Grieken volgen; en buiten een hoogdringende noodzakelijkheid geen twee Missen op eenen dag aan den zelven outer zullen leezen. En als 'er al een dringende noodzakelijkheid mogt voorkomen, dan zouden zy het noch niet bestaan, zonder alvorens verlof van den Bisschop verkreegen te hebben. Wat de Latijnsche Kerk aangaat, daar kan die gewoonte ook zyn geweest, als 'er geen dringende reden tegen was. En het R. Pontifikaal schijnt zulks te kennen te geeven, als het van den Paus *Deusdedit* schrijft dat hy twee Missen in de Klerenze heeft ingestelt; het welke Petrus Urbevetus in zijne Aantekeningen aldus uytlegt: *Om dat 'er op dien tijd, gelijk by de Grieken, maar eens Mis in de kerke wierd gezongen, 't welke volgens de ouden wel zoo stigtelijk was.* Maar 't is zeker dat de Latynen, althans ingevalle van eenige noodzakelijkheid, zoo stijf op deeze gewoonte, of wet, of zoo als men het noemen wil, niet gestaan hebben. Want Leo de Grootte schreef wel duidelijc aan Dioscorus Patriarch van Alexandrye, (*ep. 81 num. 11.*) dat wanneer de toeloop van volk op voornaame hoogtijden zoo groot was, dat ze allemaal niet binnen de Kerk konden komen, dat, zeg ik, de Mis in zulken gevalle moest herdaan worden; en dat zoo dikwils als 'er weer volks genoeg in de Kerk was gekomen. En hy voegt 'er by dat dit een oude overlevering of gewoonte was van de Roomsche Kerke. Duidelijker kon hy niet spreken. Maar staat te letten, dat hy zulks niet wil gedaan hebben op alle Zondagen; maar alleenlijk op voornaame Hoogtijden, en als 'er zoo een groote toeloop van volk was. Uyt deezen brief schijnt verder te blijken dat de gewoonte der Grieken ook onderhouden wierd by die van Alexandrye. Maar dat de andere kerken van Africa, met de Roomsche op dat stuk een en dezelve gewoonte hadden, ja noch al lighter tot een tweede Mis quamen, wordt door den Heer Q. in zijne Aantekeningen op den voornoemden Brief van Paus Leo zeer wel beweezen.

De Grieken staan noch zodaanig op hunne oude gewoonte, volgens het schrijven van den voornoemden Goar, dat ze in die kerken die zy met de Latijnen gemeen hebben een byzonder Altaar voor zich houden; en

en wel zodaanig dat ieder op een byzonder uur gewoon is de Mis te leezen. En de Grieken trachten altijd de eersten te zyn: doch zoo de Latijnsche Priester heeft gelezen, zal de Grieksche zich op dien dag van het leezen der Missen onthouden: 't welke niet en geschiedt, gelijk sommigen zich verkeerdelyk inbeelden, uyt een haat of afkeerigheid tegen de Missen der Latijnen; maar om de oude gewoonte van geen twee Missen op eenen dag in dezelve kerk te doen, niet te overtreden.

74. De Quatertemperdagen zyn te Romem al bekend en in gebruyk geweest ten tijde van den H. Augustinus, gelijk uyt zynen 86 Brief te besluyten staat. De H. Leo zegt in zyn vierde Sermoen over het vasten van de tiende maand, dat deeze vasten-dagen ontleend zyn uyt het Oude Testament. De Quatertemperdagen zyn al laat in verscheide kerken onbekend gebleven. Isidorus van Sevilje spreekt 'er duidelyk van (*de Eccl. offic. l. 1. c. 37. 38.*) en heeft 'er maar twee gekent, te weten die na Pinxteren komen, en die van de maand September. Voor den tijd van Karel den Grootten zouden dezelve, zoo wy Vader Thomassin gelooven zouden, (*des Jennes*) niet veel beter bekend of althans onderhouden zyn geweest in Vrankrijk. En, zegt hy, de Synode van Ments die onder den voornoemden Karel gehouden is, spreekt daar van als van een nieuwe instelling, die pas van Romem was gekomen.

De Grieken hebben noit van Quatertemperdagen geweten. Op de Zaturdagen was het by hen niet geoorloofd te vasten: en wat de Woensdagen en de Vrydagen belangt, die waren by hen, eenige weinigen uytgezonderd, altijd gebode vastendagen.

Wat het wijden der Priesteren en Diakenen op de Quatertemperdagen belangt, Gelasius I. schijnt de eerste te zyn, die van deeze wet heeft gesproken. (*Ep. 9.*) En zy is van geen Apostolische instelling. Amalarius Fortunatus schryft (*lib. 2. c. 2.*) dat het wijden op de Quatertemperdagen by de eerste Bisschoppen in geen gebruyk is geweest. En Beda schryft in het leven van den H. Felix Priester van Nole dat hy vyf dagen na den Priester Quintus gewijdt is. Paulinus schryft dat Ambrosius gedoopt zijnde den achtsten dag daar na Bisschop is gewijdt: zoo kan hy dan geen Diaken en Priester zyn gewijdt op den Zaturdag der Quater-

tertemperdagen. En de H. Leo begeert in zijnen Brief aan Dioscorus, dat hy de Priesters en Diakenen niet anders als op de Zondagen zal hebben te wijden, zonder eenigen Zondag uyt te zonderen, of gewag van de Quatertemperdagen te maaken.

75. De gewoonte van op Paasch-avond te vasten is al zeer oud in de kerke. De Grieken die een zonde maakten van Zaterdaags te vasten, hebben egter altijd gevast op den Zaterdag voor Paasch-avond. Dit vasten mogt op dien dag doorgaans niet gebroken worden voor 't begin van den nacht. En Herardus Aartsbisschop van Tours (*cap. 33.*) wil den geenen die zoo laat niet en vasten de paaschelijke Kommunie niet toegereikt hebben. Ja Gregorius de Grootte schrijft in zijne samenspraaken (*lib. 3. c. 39.*) dat de kleine kinderen zelf op dien dag gewoon waren te vasten. Sommigen hadden van ouds de gewoonte, en meenden dat zy het heel vlak hadden, van zoo lang te vasten tot dat zy de sterre zagen opkomen. En in Nederland, zegt Lupus schrijvende over den vierden Kerkregel van *Trullo*, zijn'er noch verscheidene die daar op staan, en zich niet eer zouden ontuuchteren. Maar Hieronymus, schrijvende tegen Jovinianus, keurt die sijnigheid af als een Joodsche gewoonte. Lupus is daar noch vinniger tegen, (*in Can. 55. in Trullo*) en maakt het uyt voor een onheilig, Joodsch en Heidensch gebruyk, dat men zulk een ontzag heeft voor een zielelooze sterre. Maar waar dan gebleeven met honderd andere plegtigheden daar het inzigt alles goed moet maaken. Indien iemand de sterre aanzag als een teken van de sterre Jacobs, die uyt de duysternissen des doods ten eeuwigen leven staat op te gaan of te verrijzen; ik zeg van Christus, wiens verrijzenis dan geviert word; zoude zoo een eenvoudige ziel, die het opgaan van de sterre aanziet als een teken van Christus verrijzenisse, en de droefheit van het vasten op zoo een bly gezigt wil eindigen, juyft aanstonds schuldig zyn aan een Heidensche bygeloovigheid? My dunkt, onder verbetering gesproken, dat sommige uytleggingen van verscheide ceremonien al verder gezogt zyn. Maar dat daar gelaaten voor 'tgeene dat het is, zoo heb ik noch met een woord te zeggen dat de oude Christenen doorgaans op den Zaterdag voor Paaschen hebben gevast tot het uur toe van Christus verrijzenisse: maar vermits dat uur niet bekend en was, zoo

was de gewoonte ook verscheide. Basilides Bisschop in Egipten heeft voor deezen over deeze zaak geschreeven aan Dionysius Patriarch van Alexandrye; zeggende dat sommige broeders het vasten tegen den avond eindigden; maar dat eenige anderen zich hielden aan de gewoonte van Romen, alwaar de broeders gewoon waaren tot het kraaien van den Haan te wachten. Dionysius antwoordt daar op dat de genen die voor middernacht begonnen te eeten berispelijk waren: maar dat de anderen die zulks tot de vierde nachtwak uytstelden, als kloekmoedige helden, lof verdienden.

Noch dient aangemerkt dat de Oude Christenen althans in het Oosten, een onderscheid maakten tusschen het vasten van veertig dagen, en het vasten van de goede week. Epiphanius zegt het met klare woorden (*de Expos. Dei. n. 29.*) en voegt daar by dat al het volk in die ses dagen zich behielpen met droog brood en water, 't welke zy betekenden met het Grieksche woord *Xerophagia*; dat zoo veel te zeggen is als drooge spijs. Ireneus by Eusebius aangehaald, (*lib. v. hist. c. 24.*) spreekt daar ook van, zeggende dat sommigen eens daags aten; dat andere twee dagen achter een, en anderen noch langer gewoon waren te vasten. De H. Chrysostomus maakt daar ook gewag van, (*hom. 31. in genes.*) en hy zegt dat sommigen het vasten in de goede week verdubbelden, langer waakten, den ganschen nacht met bidden overbragten, en aalmissen gaven. Maar in de Latijnsche kerke vindt men geen blijk dat het vasten van de goede week strenger is geweest als het voorgaande. Waar over Vader Thomassin kan nagezien worden. (*des Jennes part. 1. c. 8.*)

76. Het blijkt uyt de oude Historien dat de geheele week, zoo wel na Paaschen als na Pinxteren, eertijds een geduurige hoogtijd was, en geviert wierd als een volkomen feestdag. Verscheide kerkvergaderingen hebben daar wetten over gemaakt; voornamentlijk over het vieren van de Paaschweek. Maar wy zien uyt de optellinge der Feestdagen die alhier in de 36 Ordonantie gedaan wordt, dat het vieren van de gansche Paaschweek al ten tijde van onzen Bonifacius op sommige plaatsen verandert was in het vieren van de 4 eerste dagen. Ik zeg, op sommige plaatsen, want de Synode van Ingelheim bragt het Pinxterfeest in 't jaar 949. op vier dagen; maar liet de Paaschweek in haar geheel,

het gebed en van andere godvruchtige oeffeningen. S. Augustyn (*Epist.* 119.) voegt 'er by dat het *Alleluja* gedurende die 50 dagen in alle kerken gezongen wierdt. Dit alles vindt men ook by Tertullianus, (*lib. de coron.*) dewelke daar van spreekt als van een oude overlevinge.

77. Ik beken dat ik al wat heb staan dutten over het regte begriip van deeze plaatze. Ik dagt zoo; zoude Bonifacius de gansche strengheit van de oude Boet-wetten alzoo vernietigt hebben, met dezelve te veranderen in een enkeld gebed, en met den zondaar zoo opstaande voet, tegen alle oude Regels aan, in genade aan te neemen? zou hy dan noch zeggen dat men de regels der Boetpleeginge niet tenemaal moet laten vaaren? zou hy willen hebben dat een zieke, die in zijne krankheit ontslagen en met het Lichaam des Heere gespijst is geweest, na zijne geneezing onder de wetten der Boetpleeginge zoo lang moet blijven, als het de Biechtvader zal goedvinden: en zal hy een gezond mensch vry laten met een gebed, en hem daar op met de kerk verzoenen? waarom dan zoo een zieken ook niet vrygeleaten met het leezen van 'teene of 't andere gebed? zal de H. Bonifacius, en niet alleen de H. Bonifacius, maar daarenboven noch veele dectige Bisschoppen van de zelfde kerkvergaderinge, de ontbinding van de zwaarste zonden zoo goed koop gegeven hebben, daar niet alleen de oude wetten daar vlak tegen waren; maar daar Vrankrijk op dien tijd en kort daar na vol geleerde Bisschoppen was, die de insluypende verslapping ontrent de Boetpleegingen met alle kragt tegen gegaan, en met een Helden-moed afgeweert hebben? dit blijkt uit de derde Synode van Tours, (*c.* 22.) uit de tweede van Kavailon, (*c.* 34.) uit de lesde van Parys, (*c.* 35.) en uit meer anderen die ontrent dien tijd, ofte kort daar aan onder Karel den Grooten en Lodewijk den Goeden zyn gehouden. Die Bisschoppen klaagen en kermen 'er over in de gemelde kerkvergaderingen dat duizenden van zielen door die ruimigheit bedrogen worden en verloren gaan; en zy willen de nieuwe Boetboeken, die in de handen van veele Priesteren waren, verbrandt of ten minste in een volle Synode verbeterd, en de straffen volgens de H. Schrift, volgens de kerkelijke wetten, volgens de aloude gewoonte, opgeleit hebben.

Maar onze Bonifacius en alle zijne Mede-Bifchoppen konden lichtelijk van zodaanige een ruymigheid vrygefproken worden; dient dan opgemerkt dat men in de achtste eeuw heeft begonnen in te voeren de afkoopning of de verwiffeling der opgeleide Boetpleegingen. By voorbeeld, die eenige dagen of jaaren moest valten, kost dat afkopen met het geeven van zekere aalmiffen, met het leezen van een goed getal mondgebeden, met eenige Miffen tot vergeeving zijner zonden te laaten opdraagen. In 't eerste, zegt Godeau fchrijvende over het jaar 216. was deeze afkoopning al vry ftreng. En de Boetpleegingen van het eerste oft tweede jaar waren niet, ofte althans zeer zelden, af te kopen. Maar eindelijk wierdt'er geen tijd uytgezondert; en alles mogt ten allen tijde afgekogt, en in aalmiffen, gebeden, enz. verwiffelt worden. Daar wierden regels voor gemaakt, wat aalmiffen dat'er voor zulk een getal van zulke en zulke zonden moesten geeven, wat gebeden gelezen worden. Dit zien wy duidelijk en byna van zonde tot zonde uytgedrukt in de verzamelingen der kerkelijke wetten die door Burchardus, Yvo van Chartres, Beda, den Abt Regino en meer anderen zyn gedaan. Staat dan ligt uyt dit alles te giffen wat dat deeze Synode van Bonifacius door dat *gebed* zal hebben willen betekenen: Te weeten zoodanig getal van gebeden, als op de gebiechte zonden volgens de nieuwe kerkwetten pafte. Nu deeze gebeden, gelijk gezegt is, moesten al dikwils dagen en maanden duuren. En dan is dit de zin van de gemelde Ordonantie: dat de Priefter den Biechteling voor zijne zonden het gebed, dat is het getal der gebeden daar toe fttaande, zonder lang gedraai of gefukkel moet opleggen, om hem dan vervolgens na het volbrengen van die gebeden te verzoenen of te ontbinden. Hy mag zelf niet lang daar mede talmen, en hy moet der Biechteling ook beweegen om met het volbrengen van zijne boetstraffe niet te fukkeleen. Alle de zwaarigheden, die ik tegen de eerste uytlegging heb doen gelden, dienen tot bevestiging en bekragtiging van deeze uytlegginge.

En om dat wy nu iets van het biechten en van de boetpleeginge handelen, hebben wy dit noch dien aangaande te berichten, dat'er in de gemelde achtste eeuw noch eenige andere veranderingen in de oude kerktucht zyn gekomen. Voor eerst, 'tgeene wy al met een woord

aangeroert hebben, dat de openbaare boetpleeging voor hemelijke zonden toen buiten gebruyk is geraakt: en dat Theodorus Aartsbiffchop van Kantelberg de eerste uytvinder is geweest, of ten minste daar voor gehouden wordt, van hemelijke zonden door hemelijke boetpleegingen uyt te wiffchen. Ten tweede, dat de hemelijke boetpleeging in de zelfde eeuw begon toegestaan te worden aan de genen die na een openbaare boetpleeging weder in hunne eerste zonden gevallen waren. Tot die eeuw toe is'er noit meer als eene regelmaatige of *Kanonijke* boetpleeging toegestaan geweest, en de zodaanigen wierden noit weder toegelaaten tot het gebruyk der Sakramenten. Niet dat'er gansch geene vergiffenis, en geen hemel of zaligheid voor hen te hopen was. Neen zoo hard en onbermhertig waren de Oudvaders niet: maar zy gaven hunne zaak over aan het Goddelijke oordeel; en geboden hen des te strenger boete in 'rhemelijk te plegen, hoe dat ze grooter ontrouwicheit tegens Godt, door hun hervallen begaan hadden. Zie Godeau ter gemelde plaatze.

78. Het is ieder een bekend hoe streng dat de oude boetpleegingen waren, en hoe dat'er verscheide jaaren voor zeer groffe doodzonden voorgeschreeven wierden. Doch in de eerste eeuw was de tucht omtrent de boetvaardigheit noch zoo niet vastgesteld, gelijk naderhand is geschiedt: en het opleggen der boetstraffen stond aan 't oordeel der Biffchoppen. Het is de plaats hier niet om van de vier trappen der boetvaardigheit te fpreeken; maar dit moet ik evenwel zeggen dat het al een harde poft voor die menfchen was: ik fpreek nu niet van het draagen van haire klederen en van fakkén, van het hoofd met affche te beftroojen, van buiten de Kerk onder den blauwen hemel of onder het Voor-portaal der Kerke te moeten blijven, van na het lezen van 't Evangelie uyt de kerk gejaagt te worden, van de H. Kommunie zoo lange jaaren te moeten miffen, en van meer andere strengigheden: maar men leeft ook dat ze het huwelijk (ten minste die in den eerften trap waren) niet mogten gebruyken; dat ze geen koophandel mogten drijven; dat ze zich met het regters-ampt niet mogten bemoejen; geen draag-band nochte wapenen mogten draagen, noit ten oorlog mogten trekken, zelfs niet na hunne verzoening; in den kerkelijken ftaat noit mogten treden; zich van alle plaifieren moesten fpeenen; in 't kort geene hanteeringen by de hand mogten vatten, die met gevaar van zondigen vermengd waren.

En dit heeft voor een gedeelte noch veele eeuwen stand gegreepen. Want men leeft dat Gregorius VII in zijnen brief aan de Geestelijkheid en het volk van Klein-Britanje (*lib. 7. ep. 10.*) den boetvaardigen verbied koop-handel te drijven, (om dat zulks niet wel zonder zonde gedaan kan worden) of krijgs-geweer, buiten eenige voorvallen die hy uytdrukt, te draagen. Leo de Groote had al lang te voren geschreeven, (*ep. 1. ad Rustic. Narbon.*) dat het tenemaal strijdig was tegen de kerkelijke regels na het volbrengen der boetvaardigheid weder te keeren tot den wereldschen krijg. En in de Synode van Pavyc wordt allen den genen die openbaare boete pleegen verboden zich met den wapen-handel te bemoejen. En hier op steunde de straffe, die de onregtvaardige Afzeters van Lodewyk den Goeden hem opgeleit hebben, dat hy zich voortaan nimmermeer tot den wereldschen krijg had te begeeven. Nicolaus I. is volgens sommigen de eerste geweest dewelke dit verbod zoo verre heeft verzagt, dat de zodaanigen, die den tijd en de strengigheden der openbaare boetpleginge uytgestaan hadden, de wapenen wederom mogten aantrekken, doch niet anders als tegen de Heidenen. En Gregorius VII. die de oude strengigheid eenigzins trage te herstellen, heeft het draagen der wapenen niet langer als staande de boetpleginge verboden, en na het volbrengen der zelve wederom toegestaan.

Wat den koophandel aangaat, dezelve is den boetvaardigen ook verboden geweest in de Synode van Barcelona, in de ordonantien van Herardus Bisschop van Tours, in die van Isak Bisschop van Langres enz. Leo de Groote spreekt'er ook van ter gemelde plaatze; echter niet zodaanig, zoo als my de woorden voorkomen, als of het een volkomen verbod was. *Het is den boetvaardigen nutter*, zegt hy, *eenige schade te lyden, als zich in het gevaar van den koophandel te steeken.*

Wat het trouwen aangaat, Leo de Groote wil het zelve na het pleegen der boetvaardigheid nauwlijks toestaan. Indien iemand noch jong van jaaren zijnde, (*ep. 2. ad Rust.*) en voor de zwakheit van zijne jonkheit vreezende, na het pleegen der boetvaardigheid komt te trouwen, die doet naar zyn oordeel een vergeeffelijke zaak. *Maar*, zegt hy, *dit stellen wy tot geen wet voor, maar wy oordeelen dat dit noch beter te verdraagen is (te weten als de bekooringen der jeugd en des vleesches in*

te volgen). *Want naar den regten regel gesproken zou iemand, die boetvaardigheid gepleegt heeft, niet beter passen, als voortaan in een geduurige onthoudinge, zoo naar de ziel als naar het lichaam, te leven.*

79. Deze opmerking van Dachery is zoo vreemd niet; maar dient alleenlijk op zekere tijden van de oude Kerke toegepast te worden. Want wy hebben boven al getoont hoe dat de gansche week voor Paasschen en de gansche week na Paasschen, als ook de gansche Pinxter-feest, een geduurige feest-tijd was, op de welken de vierschaar volgens de Keizerlijke wetten gesloten moest blijven, en de Dienaaren volgens de zogenaamde Apostolische Inzettingen, en zelfs volgens een wet van Reccafwintus Koning van Spanje, niet mogten werken. Voegt hier by de feest-dagen van het Lijden, van de Hemelvaart, van de Besnijdenisse, 't welke al voor Augustinus tijd ingesteld is geweest, van de Openbaaringe onzes Heere, 't welke al vroeg op sommige plaatsen afzonderlijk is geviert: van de Apostelen Petrus en Paulus, en meer andere feest-dagen, zal het getal inalkander misschien zoo veel niet ontloopen. Maar daar tegen is het ook waar dat het vieren van de goede week, en van de Paasch- en Pinxter-week te mets is afgeraakt; en zoo kan het zeggen van Dachery, op zekere eeuwen gepast zijnde, zijne waarheit hebben.

80. Dat 'er dusdanige feest-dagen van ouds zijn geweest, die enkelijk gelaaten wierden aan de godvruchtigheid der geloovigen, en die niet nootzakelijk behoeften geviert te worden door het stil staan van de regtbanken en van de handwerken, is een zekere zaak. Zodaanig is geweest, gelijk wy reeds getoont hebben, de geheele tijd tusschen Paasschen en Pinxteren, de eerste Paaschweek, die een volkomen feest was, uytgezonderd. Zodaanig zyn ook eenigen tijd geweest alle de Vry-dagen. Konstantyn de Grootte heeft een gebod laten uytgaan van alle de Vry-dagen te vieren: maar dat was niet meer als een feest van eige godvruchtigheid: want Eusebius verhaalt dat hy de regtbanken op de Zondagen door een vaste wet heeft laten sluiten, maar dat hy op de Vry-dagen nocte Saterdagden het openen van de vierschaar niet heeft verboden.

81. Verscheidene groote en deffige mannen hebben zich tegen het vermenigvuldigen der Feest-dagen verklaart. Hoe kragtig heeft de H. Bernardus geschreeven

aan de Kanonnikken van Lyons, om dat zy het nieuwe feest van de Ontvangeniſſe der H. Maagd hadden ingevoerd? De Synode van Saltsburg, van het jaar 1420. wenschte ook dat *de feestdagen der Heiligen, als veel te menigvuldig zijnde, mogten vermindert worden.* De vermaarde Gerson heeft zeer geyvert om dat vermenigvuldigen te beletten. Hy vertoonde in het jaar 1408 op de Synode van Rheims wat al quaads dat uyt zoo menigvuldige feestdagen gevolgt was: te weten, of dat ze niet geviert wierden, 't geen dan tot zonde verstrekte: of dat de ambachts-luiden maar belet wierden hun handwerk waar te nemen, en aldus tot gebrek en armoede vervielen; of dat 'er een groote deur geopent wierdt aan de ledigheid, dewelke van de land-luiden misbruikt wordt: want dat door die deur een groote menigte van dronkenschappen, kyvagien, ondeugende spelen, overdaadige onkosten, ondeugende danseryen die vol zonden en sottigheden steeken, en vermengd zyn met godslasterlijke deuntjes, eindelijk een hoop onkuiffche ongeregeldheden komt indringen.

Al op den zelfden tijd heeft de geleerde Nicolaus de Klemangis, Aarts-diaken van Bayeux, een Tractaatje gemaakt tegen het instellen van nieuwe Feestdagen: alwaar hy met zeer levendige verwen afmaakt de gruwelijke en goddelooze manieren op dewelken de feesten geviert wierden. Het komt op het zeggen van Gerson uyt: maar hy spreekt noch van een deel misbruyken en gruwelen die in het nacht-waaken voor zekere feesten, 't welke noch op sommige plaatzen gebruikelijk was, omgingen. Het is gruwelijk om te leezen en te hooren hoe flordig en goddeloos dat het daar toeging. Hy wil egter alle de feestdagen daarom niet afgeschafft hebben: hy heeft het meest gemunt op de byzondere feesten van ieder Bisdom, en op het invoeren van nieuwe Feesten. Michael Bisschop van Auxerre, by den zelve Nicolaus aangehaald, heeft dit ook aldus bevat: want ziende de baldaadigheden en moedwilligheden die op de feestdagen bedreeven wierden, heeft hy het grootste gedeelte van de feesten die in zyn Bisdom onderhouden wierden (wel te verstaan, die eigen aan zyn Bisdom waren) afgeschafft; want hy achte het beter en Gode aangenaamer een wijngaard te snoeien, of wijngaardloten op te binden, als in een vadzige ledigheid te sussen, of het lijf vol te zuypen en te overladen, en de andere reeds gemelde

melde ondeugendheden te bedrijven. Maar deeze Bifchop had volgens den gemelden Schryver noch een ander oogwit daar in: te weteen dat de Feesten der Heiligen zodaanig vermenigvuldigt waren, dat geheel het genoeed en al de godvruchtigheid der geloovigen daar mede bezet was, en aan 't vieren der zelven te werk quam, zoo dat 'er geen tijd overschoot om zich met Godt te bemoejen en hem te aanbidden. Wel is waar, zegt Vader Thomassin hier over schrijvende, (*de Fetes liv. 1. chap. 11.*) dat men de Heiligen maar eert en viert, om Godt in hen te eeren; en dat het eeren van Godt het einde is van het eeren der Heiligen: maar de geest des volks doet dikwils averregts om, blijvende in de middelen hangen zonder op het einde eens te denken. Ja dit strekte zelfs tot nadeel der perfoonen die beter onderregt waren, zoo spreekt al vorder de Vader Thomassin, want door dien de Heiligen de plaats van meest alle de werk - dagen ingenomen hadden, wierd de Schriftuur ja de Getijden weinig geleezen (zijnde toen de manier van de Levens der H. H. in de plaatze van de Schriftuure te leezen) en dus wierdt de ziel van haare bondigste spijs berooft. *Onze Voorouders*, zegt de gemelde Nicolaus de Clemangis, *hadden zoo groote een godvruchtigheid tot de Heiligen als wy: maar hun yver was naar de wetenschap; want zy wilden de Heiligen zodaanig niet geviert hebben dat Godt daar door vergeeten wierdt: en zy achten het niet regtmaticg de daaden van zoo veele Heiligen in de kerke op te leezen, dat de boeken van het Oude en Nieuwe Testament daar door ongelezen moesten blijven.* Dan haalt hy noch al vorder op hoe noodzakelijk dat het leezen der H. Schrift is voor kerkelijke perfoonen. Hy heeft het zeer geladen op die Kapittels dewelken zoo losselijk te werk gingen in het aanneemen van nieuwe feestdagen, en in de getijden van de Heiligen in de plaatze van de dagelijksche getijden in te voeren. *Wat een ongelijk*, zegt hy, *geschiedt 'er aan Godt dat men hem zijne plaatzen en zijne dagen gaat afneemen; ik zeg niet nyt godvruchtigheid tot de Heiligen, maar nyt inzigt van eigen belang!* (want de Kapittels trokken daar geld voor) *Zal Godt geen groote reden hebben om aan de zodaanigen, zoo wel als aan de dwaaze Maagden, de deur des Hemelrijks voor haar neus toe te sluiten? Zal hy hen niet mogen vraagen hoe dat ze zich zou durven verstouten, dat ze met hem tot de zegepraalende Kerk willen toegelaa-*

ten worden, daar ze het hart gehad hebben van hem uit de strijdende en zichtbaare Kerke te verfooten? Wy kennen eenige kerken, daar het zoo opgepropt is met Heiligen dat 'er dikwils verscheidene op den zelfsten dag voorvallen, welkers getijden ten volle moeten afgeleezen worden.

Aldus heeft de kerkvergadering van Trier van het jaar 1549. ook verscheidene Heilige-dagen, om de verflapping der godvruchtigheid, en om de klagten der noodlijdende menschen, afgeschafft.

De kerkvergadering van Kamerijk gehouden in het jaar 1565. toont zich ook genegen voor het verminderen der feestdagen, om dat de menschen op die dagen doorgaans grooter moedwilligheid pleegen als op gemeene dagen, en zy stelt zulks aan de bescheidenheit der Bisschoppen.

In de Synode van Sens van het jaar 1524. zyn ook verscheidene feestdagen afgezet; en de Kardinaal Kampenius, Pausselijke Gezant in Duitsland, heeft in zyn Dekreet over de Hervorminge ook een goed getal van zodaanige feestdagen afgeschafft.

Maar al volks genoeg tot bevestiging van een zaak, die by de bescheidenste en verstandigste menschen van zelfs wel ingang zal vinden. By domme yveraars zouden tienmaal meer getuigen, en honderd-maal meer redenen, misschien niet gelden.

82. Wy hebben hier voor al iets van het *Pallium* gewaagt. En hier zoude het wel te passe komen om daar noch ietwes van aan te tekenen. Maar om dat deeze Opmerkingen over S. Bonifacius al lang genoeg vallen, willen wy ook iets voor een andere plaatze bewaaren.

83. Om dat 'er zoo dikwils gesproken wordt van Aarts-bisschop en Metropolitaan, moet ik de oudheit van dien naam en waardigheid met een woord of twee ophaalen. De Heer Boileau schrijft in zyn werkje van de *Geesselinge*, aan 't 7. hoofdstuk, dat de naam van Aarts-bisschop in de Kerke noch niet gebruykt is geweest in de sesde eeuw. Indien hy daar mede wil zeggen dat die naam in de sesde eeuw noch niet gebruykt wierd voor een Metropolitaan gelijk men in ouder tijden plagt te spreken, dat kan zijne waarheit hebben. Maar dat de naam van Aarts-bisschop, in 't Latyn *Archiepiscopus*, onbekend en nimmermeer gebruikt zoude zyn geweest voor de sesde eeuw, gelijk de woorden ten eersten aanzien schijnen te luiden, dat zou misge-

raaden zyn. Want men leeft dat de Paus Léo I. in de kerkvergaderinge van Kalcedon doorgaans genoemd is geweest de Aarts-biffchop van Oud of Groot Romen. Domnus Patriarch van Antiochie wordt in zekere kerkvergaderinge, te Antiochien over de zaak van Ibas gehouden, niet anders genoemd als Aarts-biffchop; doch Ibas en Stephanus, de eerste Metropolitaan van Edessa, de tweede van Hieropolis, krijgen altijd den naam van Biffchoppen. Zoo heeft de kerkvergadering van Ephesus, in haar Berigt aan den Keizer Theodosius, den Patriarch van Alexandrye, Cyrillus, Aarts-biffchop genoemd; terwijl dat zy Memnon, Primate van Klein-Afië, niet anders noemde als Biffchop. In een Brief van den Biffchop Lucianus, staande achter de kerkvergadering van Kalcedon, en geschreeven aan Keizer Leo, worden alle de Patriarchen genoemd *Aarts-biffchoppen van de hoogste thronen*. En de Keizer Justiniaan (*in lege codic. l. 1. tit. 3. c. 46.*) maakt een duideljk onderscheid tusschen den Metropolitaan der Provincie, en tusschen den Aarts-biffchop van een *Dioecesis*, dat is van veele Provincien of van een Aarts-stift. En op een andere plaats (*lege novell. ad Catellian. l. 11.*) ordoneert hy dat de Biffchop van Ocrida, of het eerste Justiniana, voortaan niet alleen Metropolitaan maar ook Aartsbiffchop zal wezen. En daar op zegt Photius (*Nomocan. tit. 1. c. 8.*) dat een Aarts-biffchop grooter is als een Metropolitaan. Dit was aldus in de eerste tijden der Kerke: wanneer Aarts-biffchop zoo veel te zeggen was als Patriarch of Primate. Naderhand is die naam in waardigheit gezakt, en voor eerst by de Grieken beneden de Metropolitaan geplaatst. Theodorus Balsamon (*in Meditato*) zegt dat het een Metropolitaan is die andere Biffchoppen onder zijnen Stoel heeft staan: maar dat het een Aarts-biffchop is die onder geen Metropolitaan en staat, doch ook over geene Biffchoppen te zeggen heeft; zoo dat een Aarts-biffchop volgens de latere Grieken zoo veel is als een naam-Metropolitaan: laager als een regte Metropolitaan, en hooger als een gemeen Biffchop. Maar by de Latynen heeft men den naam van Aarts-biffchop na de zevende eeuw, daar of daar omtrent, beginnen toe te passen aan de Metropolitaanen. En deeze manier van spreken (want meer is het niet) is tot noch toe in stand gebleeven. Zoo is het ook somtijds gegaan met den naam van Metro-

tropolitaan, hoewel dat die doorgaans in zijne eige be-
tekening, dat is zoo veel als nu een Aarts-bisschop is,
genomen is geweest. Egter vindt men plaatzen daar Me-
tropolitaan genomen is voor een Primaat of ook voor
een Patriarch. Aldus heeft Facundus Herm. aan Dom-
nius Patriarch van Antiochie den naam van Metropolita-
taan gegeven. Even eens heeft Johannes Patriarch van
Antiochie in zeker berigt, 't geene hy uyt zijne Verga-
deringe van Efesen geschreeven heeft aan den Keizer
Theodosius, den naam van Metropolitaan toegepast aan
Memnon Primaat van Ephesen. Daar zouden meer dier-
gelijke plaatzen aangehaalt kunnen worden.

84. Behalven meer andere voorregten van de Metro-
politaanen of Aarts-bisschoppen, als by voorbeeld, van
de verkiezing hunner onderhoorige Bisschoppen te be-
vorderen, van de nieu gekozene Bisschoppen te wijden,
van den voorrang boven hunne onderhoorige Bisschop-
pen te hebben, de verschillen der zelve Bisschoppen te
bessliffen, de klagten tegens dezelve ingelevert aan te
hooren, en dezelve aan de uyt spraake van eenige daar
toe gemagtigde Bisschoppen, of ook van een gansche
Vergaderinge van Bisschoppen (want daar in was de
kerk-tugt op alle plaatzen niet even eens) te stellen,
van Provinciaale Synoden uyt te schrijven: behalven
deeze voorregten, zeg ik, was hun de zorg bevolen
van de kerkelijke wetten en inzettingen aan hunne on-
derhoorige Bisschoppen bekend te maaken, en een wa-
kend oog op de onderhoudinge der zelve wetten te hou-
den. Uyt kragt van deeze zorge hadden zy de magt om
overal in de Provincie te gaan onderzoeken of de Bis-
schoppen zich in alles wel gedroegen, hunne plichten
niet en verzuimden, hunne Bisdommen wel regeerden,
enz. En daarom zegt de Synode van Antiochie (*can. 9.*)
dat den Bisschop van de hoofdstad, dat is den Metro-
politaan, de zorg over de gansche Provincie is aanbe-
volen.

85. Dit is een oude gewoonte in de kerke geweest
dat een Priester in twijfelachtige voorvallen, daar hy
door zijne eige kennis niet wist uyt te komen, of die
hy op zijn gemoed niet durfde neemen, te rade ging by
den Bisschop, de Bisschop by den Aarts-bisschop de
Aarts-bisschop by een provinciale Synode, of by den Pri-
maat: de Primaat by den Paus. Zoo dat het voor een
verfinadinge en verongelijkinge van zijnen naasten en
on-

onmiddellijken Oversten wierdt opgenomen, als iemand aanstonds een hooger Overigheid, by voorbeeld den Paus van Romen, om raad ging aanspreeken. Dit heeft Leo I. (*Ep.* 19.) die anders niet verdagt is van de Pausselijke magt verkort te hebben, te gemoet gevoert aan Theodorus van Frejus. Want als deeze Bisschop hem door een brief over zaaken van gewigt om raad had aangesprooken, heeft Leo hem geandwoordt dat hy eerst by zynen Metropolitaan raad had moeten zoeken; en ingevalle dat de Metropolitaan hem niet had kunnen te regt helpen, dat het dan tijd was geweest om gezamenlijk te schrijven aan den Roomschen Stoel. En Lupus durft wel zeggen (*in Canon. 2. Dictatus Greg. vii.*) dat Leo den gemelden Theodorus geen antwoord had moeten zenden, en dat dit een zekere verongelijking tegen den Metropolitaan is geweest: maar dat hy om het belang van de voorgestelde vrage daar over heen heeft gestapt; doch zoo dat hy den Metropolitaan evenwel heeft willen kennen, en den voornoemden Bisschop belast heeft het Pausselijke antwoord aan den Metropolitaan bekend te maaken.

Men zou wel eenige voorbeelden kunnen vinden daar gemeene Bisschoppen hunne zwaarigheden of de zwaarigheden en noodwendigheden der kerke, onmiddellijk aan den Paus voorgedraagen hebben. Aldus hebben Decentius Bisschop van Gubio, Felix Bisschop van Nocera, en eenige Bisschoppen van Apulie., zich onmiddellijk begeeven tot Innocentius I. Maar die stonden onder den Paus als hunnen Metropolitaan. Dus heeft Septimius Bisschop van Altino aan Leo I. geschreeven over de gevaarlijke listigheden en bedriegerijen der Pelagiaanen; en wordt van Leo daar overgeprezen (*Ep.* 8.) Geen wonder, want hy had over den Metropolitaan zelf te klaagen, om dat hy geen vuur genoeg en geene genoegzaame manhaftigheid in die zaake liet blijken. En evenwel heeft Leo, om de kerkelijke order te houden, zyn antwoord niet laaten toekomen aan gemelden Septimius, maar aan den Metropolitaan Nicetas. De gemelde Leo I. heeft aan Theodoretus Bisschop van Cyrus onder het Patriarchaat van Antiochie, last gegeven om hem te verwittigen hoe dat het aldaar geschaapen stond met de ketteryen van Nestorius en Eutyches. Maar dit had wederom zijne reden. Want daar was toen qualijk staat te maaken

ken op de Metropolitaanen van dat Patriarchaat. De eene was Nestorius-de andere Entyches-gezind; de derde wicifelde, de vierde ging mank of hong de huik naar de wind; zoodat Leo, die nu op Theodoretus kon aangaan; hem dien last als uyt noodzakelijkheid heeft opgedraagen.

86. *Indien zy geen raad en wecten.* Want de Pauzen zelfs hebben niet begeert dat men den Roomschen Stoel over allerhande zaaken zoude moeien en lastig vallen. En geen wonder, dan was'er geen einde aan al het schrijven, onderzoeken, ondervraagen en andwoorden. En de magt der Bisschoppen en der Metropolitaanen zou bynaar op een enkele niet uitkomen, als zy geen vinger zouden mogen roeren zonder bescheid van Rommen te hebben; daar zy nochtans de eige Regters en Bestierders van hunne Bisdommen zyn, en de Paus zich in hunne zaaken niet heeft te steeken voor dat ze hunne pligten verzuimen enz. Daarom schreef Leo de Groote aan Anastasius zijnen Vikaris in Illyrie, en Bisschop van Theffalonica: *Indien 'er eenige zwaarigheid mogt voorvallen over grooter zonden, die door een Provinciaale Vergadering niet kan opgelost worden, dan zal de Metropolitaaan bezorgd zyn om wwe Broederlijkheit over de geschapendheit der gansche zaake te onderregten.* En om dezelve reden heeft Hincmarus Aarts-bisschop van Rheims zeer wel geschreeven in zijnen brief tegens zijnen neef Hincmarus, (cap. 34.) dat iemand die zich in klare zaaken tot den Roomschen Stoel begeeft, eigenlijk geen berigt doet aan den Paus van Rommen; maar hem het hoofd maar breekt met nodeloze vraagen. Al om dezelve reden heeft Paus Hilarus aan verscheidene Bisschoppen van Vrankrijk geschreeven, (Ep. 4.) *dat men by den Apostolischen Stoel te rade moet gaan als 'er zwaarwigtige zaaken te beslechten zyn, dewelke op haare eige plaatsen niet konden afgedaan worden.* En de Geestelijkheid van Luyk had het zoo qualijk niet, zelfs volgens Lupus, (in can. 21. dictat. Gregorii 7.) als zy met deezee woorden schreef aan Paschalis II. *Wy houden, volgens een aloude overlevering Provinciaale Vergaderingen. Al wat daar uyt de H. Schrift bepaalt word, daar over vraagen wy geen raad van Rommen, maar wel omtrent zwaarwigtiger zaaken, dewelken door het gezag der H. Schrift niet afgedaan konnen worden.*

HET LEVEN VAN DEN H. ADULFUS 401

DE H. ADULFUS,

*Biffchop, zoo sommigen meenen,
van Utregt.*

Het leven van den H. Adulfus is benevens het
leven van den H. Botulfus, die vooz Adulfus
vulle broeder gehouden wordt / om dat ze famen
begraven en verhoert zijn geweest / uyt Mabil-
lon en uyt twee handschriften in 't ligt gegeven
en met aantekeningen verklaart door a Hensche-
nius en Papenbroek. Daar uyt verftaat men dat
Adulfus een Brit is geweest, af-komftig van een
oude en edele ftamme onder de Saffen. Maar hy
is de zee midden over gevaaren, zijne reis fchik-
kende naar de oude woonplaats zijner Voorvade-
ren, te weten naar het land der Saffen: daar gaat
hy de Kloofers der Heiligen opzoeken. . . . en
als hy nu bedreeven was in de kloofterlijke rege-
len, en genoegzaam onderwezen omtrent de
heilige tugt-regels van een ftrenger leven, heeft
hy de wereldfche klederen eindelijk uytgetrok-
ken, en de wapenrufting des Heere aangeschoten.
(Miffchien heeft hy het monniks-gewaad in
Drieland / 't welk een gedeelte van oud (1)
Saxen is / aangenomen onder den H. Willibror-
dus.) De naam van Adulfus heeft geklonken in
't hof des Konings, (Miffchien van Karloman
of van des zelfs broeder Karel, beide zoonen van
Pippyn.) Weshalve hy door de gunft van den zel-
ven Koning, en op het verzoek des volks verhee-
ven wierdt op den Biffchoppelijken-ftoel, en is
in de Kerke van Christus de hoogfte geworden in

Adulfus
Britanje
verlaaten
hebbende,

wordt
Biffchop
van Utregt.

I. DEEL.

Et

wer-

a ad 17. Iunii, pag. 402. & fequentibus.

werken en in leeringe. Als hy nu op den Stoel der Utrechtsche Kerke geplaatst was, (te weten door den H. Bonifacius, na de dood van Willibrordus) heeft hy de verkreege waardigheid met behoorlijke naarstigheit verciert. enz.

De tyd van zyn vertrek uyt Vriesland en uyt dit leven is onbekend.

Ondertusschen, zegt Henschenius ter zelve plaatze / wordt in zyn leven niet gemeldt hoe-daanig en wanncer dat Adulfus weder naar Engeland is gekeert, en by Botulfus begraven: en hier uyt schijnt te blijken dat de gedagtenis, die van hun beiden op eenen en den zelve[n] dag in de Kerke gehouden wordt, gelegendheit zal gegeven hebben om hun de eige en zelfste af-komste, opvoeding en tijd van leven toe te schrijven.

A A N T E K E N I N G.

1. Het is een gewisse zaak, zegt de hoog-geleerde Douza (*Annal. lib. 6.*) dat ten tijde als de Franssen en de Sassen een tijd lang een hachelyken oorlog over de heerschappye voerden, ons Batavia begreepen wierdt onder den naam van Neder-Sassen. Wy lieten daarom niet Vriezen genoemd te worden, want Batavia wierdt toen gerekent voor een gedeelte van Vriesland, en Vriesland van Neder-Sassen. Hy toont met eene dat de Vriezen, en daar onder de Hollanders of Bataviërs, met de Engelschen en Saxen onder het beleid van Henrigitus zijn getrokken naar Groot-Britanje. Zoo dat het geen wonder is dat de Engelschen, Sassen, Vriezen, enz. in dat eiland Christen geworden zynde, zulke een zucht hebben gehad om Holland, Vriesland, en de andere landen daar zy uit gesproten waren, aan 't zelve geluk deelachtig te maaken.

DE H. EOBANUS,

Mede-bisschop van den H. Bonifacius in
de Kerke van Utrecht.

De ^a H. Eobanus, die ook Eoban genoemd wordt / Bisschop en Martelaar / is de mede-helper van den heiligen Warts-bisschop Bonifacius geweest in de bekeeringe der Vriezen / en heeft hem ook gezelschap gehouden in zijne marteldood op den vyfden Juny. Zijn lichaam rust al van ober lang op een baare in de Salvatorskerke te Utrecht / daar hy in een opschrift kroonbisschop genoemd wordt. Van de Utrechtenaars hebben tegenwoordig den naam van Kroonbisschop aan den Warts-ouder-diaken hunner kerke. Doch Beka in zijne Hollandsche historie geeft hem den naam van Mede-bisschop. ⁽¹⁾ En dus staat hy ook uitgedrukt in het martelaars-boek van Beda, en doorgaans ook by Uuardus. Ja in het leven van den H. Bonifacius, beschreeven door des zelfs leerling Willibaldus, ^b wordt hy duidelyk Bisschop genoemd.

Eobanus
Bisschop en
Martelaar,

den welken
de H. Bonifacius
voor zijner
Mede-bisschop, tot
hulp van
zijne hooge
jaaren heeft
aangenomen.

Want daar staat als volgt: Bonifacius had nu al duizenden en duizenden van mans- en vrouws- personen, als ook van kleine kinderen gedoopt met zijnen Medebisschop Eöban, den welken hy, tot Bisschop over de Vriezen in een stad, Trecht genoemd, aangestelt zijnde, tot hulp van zijnen zwakken ouderdom voor Mede-bisschop had aangenomen.

Over Eöbanus kan nagezien worden Antonius

^a Joann. Molanus in Natal. S. S. Belgii ad 5 Junii.

^b cap. 4. n. 50.

Zijne ge-
beenten
van Utrugt
naar Ful-
den, en
van Fulden
naar Erford
gevoert,
hebben een
wondere
geur ver-
spreidt:
Serarius
l. 1. rerum
Mogunt. ex
Breviario
Erford.

Pagi in zijne ziftkundige Aanmerkingen * ober
de Jaarboeken van Baronius. Doch voor al die-
nen de Bollandisten nagezien op den 5 Juny / al
waar zy benebens den H. Bonifacius ook hande-
len van zijne mede-gezellen die met hem geleeden
hebben / en voornamentlijk van den H. H. Eö-
banus en Athalarius, welkers lichaamen / zoo
als daar gezegt wordt / eerst naar Fulden / en
wederom upt het klooster van Fulden naar Er-
ford geboert zijn geweest: te weten de gebeenten
van den H. Adalarius in 't jaar 1154, den 20 A-
pril; en die van den heiligen Eöbanus den 26 Ju-
ly: in welkers overvoeringe zoo een aangenaame
en lieffelijke geur geroken wierdt, dat alle die 'er
tegenwoordig waren, daar over verwonderd ston-
den. Ja de blinden, de kreupelen, de dooven,
de stommen, de melaatschen, en alle die razende
koortzen of de vallende ziekte hadden, wierden
daar geneezen.

a Tomo 3. ad ann. 755. pag. 299, & alibi.

A A N T E K E N I N G.

1. Volgens de oude regels en gewoonte der Kerke
mogt 'er niet meer als eene Biffchop in eene en de zelf-
de Stad zijn. De oude Schrijvers zijn daar vol van.
De zelve wet is naderhand vernieuwt door den acht-
sten Kerk-regel van Nicea. *Augustinus* heeft van dee-
zen Kerk-regel niet gewecten als hy Medebiffchop
wierd gewijdt van *Valerius*: dat heeft hem naderhand
ook gefpeeten, en hy heeft het ten gevalle van anderen
ook niet willen toestaan. Deeze wet stond 700 valt,
dat als 'er te Romem Keizerlyke brieven van *Konflan-*
tius aangekomen waren dat *Liberius* en *Felix* 'samen
zouden Paus zijn en regeeren, de Romeinen daar me-
de gepot, en met eendragtige stemmen geroepen heb-
ben.

ben: *Een Godt, een Christus, een Bisschop.* (Theodor. l. 2. c. 21.)

Maar daar is weer een ander geschil of dit een Apostolische wet is of niet: te weeten of de Apostelen deeze wet ingestelt en zelfs onderhouden of niet onderhouden hebben. De H. Hieronymus zegt neen: meenende dat 'er in de eerste Kerke niemand tot enkel Priestster is gewijdt, maar dat de Prieststers met eene tot volkomene Bisschoppen gewijdt zijn geweest. En dus zegt hy al vorder dat 'er doorgaans verscheidene Bisschoppen, zonder egter den naam van Bisschop te voeren, in de zelve Kerke waren, die alles gezamenlyk en gemeener hand regeerden. (in Tit. c. 1.) De twee geleerde mannen Pearson (vind. ignat.) en Hammondus (Dissert. 5. adv. Blondel.) zouden het ook met dat gevoelen houden, en steunen noch op een andere reden. Want dewijl men geschreeven vindt dat Evodius en Ignatius door de Apostelen zijn gewydt tot Bisschoppen van Antiochie, en Linus en Klemens tot Bisschoppen van Romen, zoo neemen zy daar uit dat de eene tot Bisschop over de bekeerde Heidenen, de andere tot Bisschop over de Jooden is aangestelt. Doch andere Geleerden, als Cotelerius (Not. in Constit. Apost. lib. 7. c. 46.) zijn hier tegen, en neemen dit aanstellen van twee Bisschoppen heel anders op; te weeten dat de tweede eerst na de dood van den eersten door de Apostelen tot Bisschop is gewijdt.

DE H. ADALARIUS,

Martelaar enz.

De *H.* Adalarius of Athalarius, Priester en Martelaar / die de zelve schijnt te wezen met Adaltherus, daar Willibaldus in het leven van den *H.* Bonifacius van handelt / is een van de

a Henschen. ad diem 5 Junii. Joann. Molanus in Natal. S. S. Belgii.

De H. Adalarius, medegezel van den H. Bonifacius, eerst te Utrecht begraven,

Is van daar
naar Ful-
den, en
naderhand
naar Erford
vervoert.

hoopnaamsten geweest / die de H. Bonifacius tot
mede-gezellen van zijne preekinge in Driessland/
en van zijne marteldood heeft gehad.

Het lichaam van den H. Athalarius te Utrecht
gebragt / heeft eertyds in een draag-tombe ge-
rust in de Salvators kerke : *b* Maar dat het na-
derhand met het lichaam van den H. Eöbanus
naar Fulden is gebragt, en beneffens het lichaam
van den H. (1) Bonifacius een schoone grafstede
gehad heeft, blykt uyt een Martelaars-boek of
Legende van Fulden met de hand geschreeven ;
het geen van Henschenius op den 5 Junii wordt
bygebragt.

Met deeze overleveringe komt net over een
het Verhaal der overboeringe van de heilige Mar-
telaaren Adalarius en Eobanus, het welke J. Ga-
mansius uyt een handschrift van het klooster Bo-
dek in Westfaalen heeft getrokken. Daar wordt
verhaalt : dat de lichaamen van de H. H. Eöba-
nus en Athalarius naar Erford zijn gevoert, en in
het klooster van de H. Maria met behoorlijke eer-
re begraven, zijnde dat van Eöbanus aan de
zuydzijde, en dat van Athalarius aan de noord-
zijde ter aarde bestelt. Maar na verloop van vee-
le jaaren is het klooster der H. Maagd, het wel-
ke door Bonifacius gebouwt was, van ouderdom
ingestort, zijnde gansch en al vergaan, zonder
dat 'er iemand bezcert is geweest. Als dat weder
moest opgehaalt worden, te weeten in het jaar
onzes Heere 1154, zijn de gemelde lichaamen
wederom vervoert; dat van Adalarius op den 20
April, en dat van Eöbanus op den 26 July; en
onder het vervoeren is 'er zoodaanige geur ont-
staan dat 'er ieder een over verwondert was. enz.

b Henschenius als boven.

In het jaar 1633 zijn de gebeenten weder op nieuw bezigtigt.

Maar by de nakomelingen, zegt ^a Henschenius ter zelve plaatze / zijnze beidegaar voor Bisschoppen gehouden, als of Adalarius door den H. Bonifacius tot Bisschop van Erford was aangestelt geweest; dewelke zijn Bisdom verlaaten hebbende zich in Vriesland by den H. Bonifacius zouw gevoegt, en het martelie aldaar onderstaan hebben: waar van egter geen het minste gewag gevonden wordt by de oude Schryvers. Ondertuschen wordt hy, als of hy zoodaanig was geweest, in het Brevier van Erford met een dubbeld feest geviert op den 20 April, als zijnde den dag van zijne vervoeringe; dewelke ook in verscheiden Martelaars-boeken, doch meest van den nieuwen trant, aangetekent staat. enz.

Hy worde van de nakomelingen gehouden voor Bisschop van Erford,

Antonius Pagi ^b spreekt aldus zonder eenige twijfeling en vlak uit van Athalarius:

Athalarius of Adalarius is Bisschop van Erford geweest, doch zoo dat hy de eerste en de laatste Bisschop daar geweest is.

Wel is waar dat wy uit den eersten brief van Bonifacius, geschreeven aan Paus Zacharias, en uit het antwoord van Zacharias, gegeven in 't jaar 743 / verstaan dat onder drie Bisschoppelyke Stoelen / die pas te vooren in Duytsland opgerecht waren / de derde op een plaats was, die genoemd wordt Erfesfurt; en dat 'er Bisschoppen voor die Stoelen gewijdt zyn geweest. Van daar staat niet by dat Adalarius aan die van Erford tot Bisschop is gegeven. Zoo zullen dan de nakomelingen deeze gedagte maar losselyk opgevat hebben.

^a Henschenius als boven p. 457.

^b In Annales Baron. tom. 3.

Dat het eg-
ter schijnt
als of hy
Bisschop
van Erford
gehouden
is geweest,
gelijk de
H. Grego-
rius gehou-
den wordt
voor den
derden Bis-
schop van
Utrecht.

Gebed op
zyn ge-
boorte-dag.

Nochtans brengt Serarius in zijne 46 Naute-
keuringe dit noch in : Dat het schijnt als of Ada-
larius op den zelve voet by de nakomelingen ge-
houden is geweest voor Bisschop van Erford, ge-
lyk de H. Gregorius doorgaans genoemd wordt de
derde Bisschop van Utrecht, hoewel dat hy niet
meer als Priester en Pastoor in dat Bisdome is ge-
weest.

Zijn naam staat uitgebrukt in de **Vitanyen**
der Utrechtsekerke; en noch in een kort gebed
van den 5 Junij.

Godt die u gewaardigt hebt een menigte van
volkeren door den Godvrugtigen yver van uwe
heiligen, Bonifacius, Eöbanus, Athalarius, en
hunne medegezellen tot de kennis van uwen
naam te roepen, verleen ons genadiglyk dat wy
de vrugten van hunne voorspraake by u gevoelen,
welkers feestdagen wy alhier vieren.

A A N T E K E N I N G.

I. Te wecten in de Kerk van Fulden; want daar is
Bonifacius begraven geweest. De oude Christenen
hebben altyd een zucht gehad om in de kapellen van
eenige Heiligen begraven te worden. De H. *Augusti-
nus* (de cura pr. mort. c. 4.) kan daar geen andere reden
van geeven als dat zulks diende om de geloovigen en
de goede vrienden van de overledenen op te wekken,
om de voorspraak van die Heiligen voor hen te ver-
zoeken.

DE H. WIRO

B I S S C H O P,

E N

DE H. OTGERUS

L E V T.

Her leven van den H. *Wiro* is volgens de getuigenis van ^a Ant. Pagi door een geloofwaardigen en naamloozen Schryver opgesteld, en door Henschenius in 't ligt gegeven.

Schotland/ een vrugtbare eiland in heilige man- Wiro een
 nen/ heeft den heiligen *Wiro* voortgebracht: gebooren
 (1) want *Wiro* was een gebooren *Schots* Schot word
 man. Tot Bisschop gekoozen zijnde heeft hy zij- tegen zij-
 ne toestemming daar toe moeten geeben: en vol- nen dank
 gens een gebruik dat toen in dat eiland zeer in in zyn Va-
 zwang ging/ wierdt hy naar *Romen* gezonden/ derland tot
 om door de eige handen van den *Paus* (2) ge- Bisschop
 wijdt te worden. De *Priester Plechelmus* heeft verkoozen,
 zich hy hem geboegt tot zynen reisgenoot / en en reist
 om ook deelachtig te zijn aan zyn *Godvrugtig* 't gezels-
 voornemen. Terwyle dat zy door *Engeland* schap van
 reisden/ hebben zy door *Goddelyke beschikking* Otgerus en
 in hyn gezelschap gekreegen den *Levijt Otgerus*. Plechelmus
 Te *Romen* aangekomen gaan zy de *Dienpels* naar Ro-
 der *Apostelen* met traanen bevochtigen: menig men;
 buldige gebeden en beloften voor de altaaren alwaar hy
 opstorten / en de heilige plaatsen *Ditwilg* be- heiliglijk
 zoeken. levende in
 C c 5 zyn weer-
 zoeken. wil Bis-
 chop

^a In *Annal. Baron.* ad ann. *Christi* 631. n. 4.

wordt ge-
wijdt met
den gemel-
den Ple-
schelmus.

zoeken. Als de Paus de reden van hunne ober-
komste verstaan had / heeft hy Wiro na veel
tegenstribbelens Bisschop gelijdt ; en ook Ple-
schelmus tot dezelve waardigheid verheeben. En
kozt daar op heeft hy hen met goede vereeringen
weder naar hun land gezonden.

Hy is (3) Bisschop geweest onder zijne land-
genooten / maar niet / zoo als de verdigte le-
vens-beschrijving van Suibertus voorgeeft / in
het landschap der Deiren, leggende tusschen de
rivier Tyne en de Golf Humber, het welke toen
ter tijd onder het Bisdum van York hoorde.
Zoo zijn dan deeze Godsdienstige mannen / als
ze bequaame gelegendheit gebonden hadden / van
Romen naar Frankrijk vertrokken. De Fran-
sche Vorst Pippyn * verstaan hebbende dat ze
geheel hun vaderland door den glans hunner
heiligheit verlijt en bescreaalt hadden / heeft hun
een eenzaam plaats / en verre van alle werelsh
gewoel afgelegen / in de wandelinge S. Pieters-
berg genaamt / geschonken ; daar dan een Ka-
pel ter eere van de H. Maagd Maria gelijdt is
geweest. Ook heeft hy hun het Klooster van
S. Pieter, een destig gebouw / vereert. Dee-
ze Vorst Pippyn, die Wiro tot den bestierder
zijner ziele en tot den opziender van zijn leven
had gekozen / was gewoon zijne zonden aan hem /
om zijne uitmuntende heiligheit / niet anders
als barreboers te biegten. * Hy begeerde hem
ook dikwils tegenwoordig te hebben in de gemee-
ne

Op huane
te rugkom-
ste worden
zy vrien-
delyk van
Pippyn
onthaalt en
beschon-
ken.

Die Wiro
om zyne
uytsteeken-
de deugden
in groote
waarde
heeft ge-
houden, en
hem tot
zijnen

* Niet de zalige Pippyn, zeggen de Bollandisten op den 8 Mey
S. 11. wiens leven zy beschreeven hebben op den 21 Febr. maar
Pippyn Herstal, de welke, hoewel dat hy eens in overspel ge-
vallen is, egter naderhand godvrugtig heeft geleefd, zoo dat hy
zels gewoon was ongeschoeit aan den H. Wiro te biegten.

* De ongenoemde Schryver.

ne raadvergaderingen der groote Heeren: want hy was gauw en schrander in raad te geven, en bondig van redeneeringe: hy was geen uytneemer van perſoonen, maar hy ontzag zich niet uyt den mond te ſpreken, en gaf de waare geſchapendheit der zaaken, zoo als ze gelegen waren, openlijk en onbeſchroomd te kennen. Noit heeft de nijdige gal zijn voorhoofd met rimpels betrokken om de afgunſtigheit van een geſtoorde regenpartij. Hy zocht veel liever Gode alleen te behaagen, als zich ſchuldig te maaken met een pluimſtryker of ſtreelende tonge te vleyen. Als nu het einde van al zynen arbeid genaakte / en de hreugde van zyne belooninge voorhanden was / is hy van een kleine kooztze aangetast / en is door een lichaamelijke dood overgegaan tot een eeuwigdurend leven. Zyn lichaam is in S. Pieters-berg binnen de kapel van de H. Moeder Gods begraven / alwaar Godt zyn graf door menigvuldige weldaaden en wonder-tekenen berheerlykt.

raadsman
en biegt-
vader heeft
gekozen.

Zyn lichaam
word na zyne
dood in S.
Pieters-
berg be-
graven.

Deze drie Heiligen worden te Roermonde ge-
viert als de Patroonen van die stad / alwaar ook
reningen van hunne overblijfzelen bewaart wor-
den; die daar uyt den gemelden berg / die ook
den naam voert van Odiliaas-berg, gebragt zyn
ten tijde dat het Kapittel van daar naar de ge-
melde stad overgebragt is.

Hy wordt
met de 2
andere Hei-
ligen te
Roermon-
de geviert.

Van de Marſs-biſchoppelijke Stoel van U-
tregt meent wel het grootſte gedeelte van S.
Wiroos gebeurten te bezitten. Want ten tijde
dat de Pooymannen Utregt in hun geweld had-
den / is de Biſchop Hungerus, zoo als wy in zyn
leven breeder zullen verhandelen / met groote
angſt in 't gezelschap van eenige twintige Kanon-
nikken naar de stad Prupm gevlugt. De Konning

Doch het
voornaam-
ſte gedeelte
daar van is
naar Utregt
gevoert.

Lotharius * doo; hunne tegenwoordigheid betoo-
gen / heeft hun het Klooster van Odiliaas-berg
toegewezen / op dat zy daar van de stroopende
Doozmannen bevizdt zynde den Goddelijken
naam in alle heiligkeit zouden vieren. (4)

* Dit was niet Lotharius de Keizer , maar de tweede Koning
van Lotteringen , zoon van Keizer Lotharius , en broeder van
Keizer Lodewyk , zoo als Buchelius over Heda , §. 62. en na hem
de Bollandisten op den 8 Mey aangemerkt hebben.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Dat is , naar dien tijd gesproken : want hy is vol-
gens *Baillet* eigentlyk een Ier geweest ; maar Ierland
voerde toen noch den naam van Schotland.

2. Hier is dan geene zwaarigheid hoe dat de Paus een
onderdaan van een anderen Bisschop heeft gewydt , de-
wyl Wiro naar Romen (waarschijnlijk ook door zynen
eigen Bisschop) is gezonden. By deezee gelegenheit
dient hier noch een woord gezeyt van de Pausselyke
wydingen. Wy hebben hier voor al getoont hoe dat
sommige Bisschoppen , ja Koningen zelf daar over zyn
gevallen dat de Pauzen zich somwijlen de wijding van
vreemde Priesteren en Bisschoppen aanmatigden. Maar
wy moeten hier evenwel zeggen , 't geene wy daar niet
genoeg aangeraakt hebben , dat sommige Patriarchen en
Primaaten (den Roomschen Paus daar zekerlyk onder
begrepen) het regt gehad hebben om vreemde Klerken,
buiten weeten en zonder toestemminge van hunne ei-
gen Bisschoppen , te wijden , om dezelve in den dienst
van hunne Kerken te houden. De Schryvers van de
Fransche Aantekeningen op de Kerkvergadering van
Trenten (*Notes sur le Concile de Trente pag. 91.*) tellen
dezelve op , namentlyk den Patriarch van Konstanti-
nopelen , den Bisschop van Karthago , den Aarts-bis-
schop van Burgale (ik geloof dat het moet zyn Bulga-
rie , en ik heb mijne reden daar toe) en die van Cy-
prus. En zy voegen 'er by dat volgens *Ciron* , een ge-
leerd Fransman , het zelve van regtswege alleen zoude
tos-

toekomen aan den Paus van Romē: zy brengen wel geene blyken van hun zeggen by: maar behalven dat men op hunne woorden wel mag aangaan, zoo vindt men in de oudheit al eenige bewyzen die daar op loopen. Doch zy hadden den Patriarch van Alexandrye daar misschien kunnen byvoegen. Om dan tot die bewyzen te komen, de achtendertigste van de Arabissche Kerk regelen luydt aldus: *Dat geen Bisschop in een anders Bisdom zal hebben Priesters of Diakenen te wijden, behalven den Patriarch en den Aarts-bisschop in de plaatsen van hun gebied: alwaar door den Aarts-bisschop niet een enkele Metropolitaan, maar een eigenhoofdige Primaat, volgens de oude betekening van dat woord, verstaan moet worden.* Wel is waar dat die Arabissche Kerk-regels, door *Turrianus* uytgegeeven, en van *Abraham Eccbelenfis* als een Aanhangzel van de Niceesse Kerkvergaderinge verdedigd, buiten alle kredyt by alle Geleerden zijn geraakt, en van 't zelfde allooy zijn met de verziende brieven der oude Pauzen: maar men kan evenwel noch eenig licht daar uyt schep-
pen ontrent de Kerkelijke tucht.

Vorders leest men in de derde Kerkvergaderinge van Karthago dat zeker Bisschop van Numidie den Bisschop van Karthago *Aurelius* aldus heeft aangesproken: *De Bisschop van Karthago heeft altijd de magt gehad om een Bisschop, van waar dat dezelve ook was, en van wat Kerke dat by daar toe verzogt wierdt, te mogen wijden.* En wat laager: *Wy zijn het niet die u deeze magt geeven; maar wy vertoonen wat dat u van regis wege toekomt.* En hierom willen sommige dat alle Patriarchen en eigenhoofdige Primaaten deeze magt gehad hebben. Althans schynen de woorden van *Theodorus Balsamon*, schryvende over den 16. en 31. Kerk-regel der Apostelen, aldus te luyden. Maar daar hy over den 18. Kerk-regel van Trullo, en over den 81. der Afrikaansche Kerk-regelen schryft, zegt hy dat dit den Patriarch van Konstantinopolen alleen geoorlofd zoude zijn. En hy ontkent deeze magt met duidelyke woorden in de Patriarchen van Antiochie en van Jerusalem. Doch dit regt moet de Patriarch van Konstantinopolen allengskens gekreegen hebben. Want in de 16. Verhandeling van de Kalcedonissche Kerkvergaderinge, daar hem het wyden van zyne onderhoorige Metropolitaanen,
tegen

tegen den wil der Roomsche Gezanten, toegewezen wordt, wordt het wyden van byzondere Bisschoppen wel duidelyk uit bedongen, en den Metropolitaanen aanbevolen. Of de Patriarchen van Alexandrye die magt gehad hebben, daar over zijn de Geleerden niet eens, hoewel dat het zeker genoeg schynt uyt den 6. Kerkregel van Nicea dat zy de magt gehad hebben om alle de Bisschoppen van Egipten, Lybie, Pentapolis, enz. te mogen wijden. Dat de Paus van Romen die magt ook gehad heeft, blykt uit verscheide plaatzen der oude Schryveren, en zal uyt het gevolg wel begrepen worden.

Maar hoe dit dan t' samen geknoopt met het geene wy boven verhaalt hebben raakende het regt der Metropolitaanen, en de tegensporrelingen die de Pauzen in het wyden van vreemde Klerken ontmoet hebben? Men zou 'er ligt uitkomen indien men zich mogt houden aan de woorden van de Fransche Schryvers over de Kerkvergadering van Trenten: te weten dat de gemelde Patriarchen dat voorregt van vreemde Bisschoppen te wyden wel gehad hebben; maar niet anders als om dezelve in den dienst van hunne Kerken te houden. Maar dit dient beweezen. En de aangehaalde plaatzen schynen die bepaalinge niet te begunstigen. Ik wil myne gedagten hier over wel eens voorstellen, hoopende dat deeze kleine uitweiding den Leezer niet zal verveelen.

Voor eerst, dat de Patriarch van Alexandrye de Bisschoppen der genoemde plaatzen heeft mogen wyden mag wel voor de waarheit gehouden worden. Maar de gemelde Regel van Nicea zegt dat dit een al-oude gewoonte was, zoo dat hier in op de gewoonte wierd gelet: om dezelve gewoonte had de Paus het regt van de Bisschoppen die tot het Stads-gebied behoorden te wyden. Zoo moeten wy dan naar de gewoonte zoeken: want 't is zeker dat de gewoonte een regt kan maaken.

II. Indien de Patriarch van Konstantinopolen dat regt gehad heeft, zoo moet hy dat allengskens, of waarschynlyk door de gunst der Metropolitaanen die hem genegen waren, verkreegen hebben: want de handelingen van de Kalcedonische Vergaderinge, gelyk aangewezen is, leggen daar tegen. En dus zal het hier ook op de gewoonte aankomen.

III. Indien wy ons keeren tot den Paus van Rom, zullen wy ook wel diergelyke voorbeelden vinden, daar hy vreemde Klerken heeft gewijdt. Dus zien wy uit den Brief van *Gregorius I.* aan Elias Priester en Abt in Isaurie, (*lib. 4. ep. 30.*) dat hy op zijn verzoek zekeren Epiphanius Diaken hadt gewijdt. En men vindt by den zelven *Gregorius* meer diergelyke voorbeelden. Maar daar uit volgt niet dat de Pauzen in de eerste tyden oit Klerken gewydt hebben voor andere Kerken. De gewoonte moet alweer de zaak uitwyzen. *Gregorius* schryft dan in zyn gemelden brief dat hy Epiphanius wel Diaken heeft gewydt, maar dat hy hem aatt gemelden Elias niet heeft kunnen te rug zenden: *Want, zegt hy, al wie eenige wydzels in deeze Kerke heeft ontvangen, mag daar nimmermeer weer uit gaan.* En wat laager: *Dat wy mynen zeer beminden zoon Epiphanius door het Diakenschap aan deeze Kerk gebonden hebben, moet uwe Heiligheit geenzins bedroeven.* Zoo heeft dan de Paus wel vreemde Klerken gewydt, maar niet voor vreemde Kerken: dat is te zeggen; hy heeft dezelve mogen overneemen in den dienst van zyne Kerke, en ten gebruik van zyne Kerk kunnen wyden; maar daar uit volgt niet dat hy gewoon was Klerken of Kerkelyke personen ten dienste van andere Kerken te wyden. Ik spreek van de groote wydingen: want men vindt by den zelven *Gregorius* (*lib. 7. ep. 2.*) dat hy de kleine wydzels aan zekeren N. heeft gegeven, en denzelven daar op aan zynen Bisschop te rug gezonden. Dat de Roomsche Pauzen zich van ouds het regt van vreemde Priesters of Bisschoppen te wyden niet aangematigt hebben, blykt duidelyk uit het bekende antwoord van *Leo I.* (*ep. 89.*) daar hy aan de Bisschoppen van 't Viennois dit bescheid gaf dat hy zich de wydingen van hunne Provinciën niet zagt aan te matigen, maar bezorgd was om hui regt te handhaaven; en hy maakte Hilarius, die hem deswegen verdagt gemaakt had, voor een lojenaar uyt: zoo zwaar achte hy deeze betigting. Maar om weder tot *Gregorius* te keeren, *Lupus* (*in Canon. 15. Dictat. Greg. 7.*) moet zelf bekennen dat dit zeggen van dien heiligen Paus steunde op een oude wet der H. Kerke, die in de Kalcedonische kerkvergaderinge vernieuwt is, te weten dat niemand gewydt mogt worden zonder dat hy aan zekere Kerke gebonden wierdt: dat

dat de Pauzen zich niet wilden bemoeijen met de bedieningen van andere kerken, en by gevolg doorgaans niemand gewydt hebben, als met den gewydden in den naam-rol der Roomsche Geestelykheit op te schryven. Dus leest men wel dat *Vigilius*, gelyk ook al verhaalt is, te Katane in Sicilie eenige wydingen heeft gegeven; maar hy heeft *Ampliatius*, die de Priesterlyke wydzels van hem ontvangen had, naar Romem gezonden; en de anderen waarfchynlyk tot zynen dienft mede genomen naar Konftantinopolen.

Dus mocht zoo een, die van den Paus gewydt was, niet overgaan in den dienft van een andere kerke, nochtte hooger wydzels van een anderen Kerk-voogd ontvangen. Zy mogten zelfs door geen Metropolitaaan tot Biffchoppen van andere kerken gewydt, nochtte van de Geestelykheit tot Biffchoppen verkozen worden; als zynde nu gebonden aan de kerk van Romem. Zie Chr. *Lupus in dictatum Gregorii 7. can. 15.*

Dit alles zou misschien zoo al wat fchyn hebben. Evenwel beken ik dat 'er al eenige voorbeelden tegen leggen, en het zou my leet zijn het Pausfelyke regt in eenigen deele te verkorten. Men leest dan by *Beda*, in zyne Historie der Abten van Wiremonth, dat *Wigwardus* Biffchop van Kantelberg te Romem is gewydt. *Auxilius* fchryft in zijn tweede boek, over de zaak van *Formofus*, dat 'er te Romem Klerken van verre gewesten quamen aangelooopen, om daar gelyk het gebruykelyk was gewydt te worden. En in den brief van Paus *Agapetus*, fttaande in de Verhandelingen van de tweede kerkvergaderinge van Konftantinopolen, fchryft de gemelde Paus dat hy *Mennas* Patriarch van Konftantinopolen heeft gewydt, en dat dit een zonderlinge eer voor dien Patriarch was, als zynde de eerste der Oosterfche Biffchoppen, die na de tyden van S. Pieter door den Roomschen Stoel was gewydt. Doch dit leste voorbeeld zou zoo veel ter zaake niet doen, en als een uytzondering van den algemeenen Regel konnen aangezien worden, dewyl de Paus juist op dien tyd te Konftantinopolen zynde, zulks gedaan heeft op het verzoek van Keizer *Justiniaan*, die hem en den nieuwen Patriarch aldus een zekere eer heeft willen aandoen. En men weet dat deeze Keizer de Griekfche Biffchoppen na zyne pypen deed danffen.

Maar uyt de twee eerste plaatzen fchynt genoegzaam te

te volgen dat de Pauzen wel vroeg begonnen hebben de handen op vreemde Klerken te leggen: ten waar dat iemand al wederom staande wilde houden dat gemelde Wighardus van de Britsche Bisschoppen naar Romem was gezonden om daar gewydt te worden: en dat Auxilius maar spreekt van zodaanige Klerken die in den dienst der R. Kerke bleeven. Doch dat zijn maar gissingen: en 't zou van sommigen voor enkele uitvluchtjes aangezien worden.

En dat de Pauzen somwylen wel Bisschoppen voor andere kerken eershalve gewydt hebben, kan ook niet wel tegengesproken worden. En wy zullen 'er in 't gevolg deezer Historie eenige voorbeelden van vinden. Doch dat kan geschiedt zijn op het verzoek van dien Metropolitään, om den nieuwen Bisschop een zekere eer aan te doen. Het kan geschiedt zijn als iemand tot Apostel der Heidenen wierdt gewydt; en beide deeze redenen kunnen plaats hebben in onzen Wiros en Plechelmus; want die zijn naar alle schijn, en volgens het zeggen van *Baillet*, op dien voet gewydt. Het kan ook al meer en meer by oogluiking der Metropolitäänen zijn geschiedt, en dat gebruyk kunnen die van Romem voor een zeker regt opgevat hebben.

En het is zeker dat veele Bisschoppen een zekere eer hier in stelden dat ze van den Paus met eigen handen gewydt waren: en dat de Romeinen deeze eer ook al hoog deden gelden. In het Geestelyke Regt-boek staat een Brief van *Innocentius III.* aan den Bisschop van Modena, (*apud Gregor. IX. lib. 1. tit. 11. c. 12.*) de tytel van dat kapittel laydt aldus: *Iemand die van den Paus gewydt is, mag zonder verlof van den Paus geen hooger wydzels ontvangen*: En de daar onder staande glossen of uytlegging geeft 'er deeze reden van: *Dit is zets byzonders om de voortreffelykheit van den Oversten, die zijne handen op den gewyden heeft gelegd*. Sommigen, die aldus van den Paus gewydt waren, wierden daar zoo moedig op, dat ze aan de gehoorzaamheit, die zy hunne Bisschoppen schuldig waren, niet meenden gehouden te zijn. Maar de gemelde *Innocentius* (*lib. 1. tit. 33. c. 7.*) schreef hier over aan den Bisschop van Florentie, dat de Bisschop hun wel wat voor uit behoorde te geeven, maar dat ze geensins van de gehoorzaamheit jegens hunne Bisschoppen ontslagen waren.

De Uytlegger voegt 'er wederom by dat hun de eerste plaats onder hunne ampt-genooten zoude toekomen: doch wy vinden veele voorbeelden van die zodaanig gewydt zyn geweest, die evenwel daarom geene voorregten genoten hebben.

3. *Baillet* meent dat hy Bisschop is geweest, zonder een vaste Kerk te hebben; en dit was zederd een eeuw of twee herwaarts, zegt hy, als een mode in dat Ryk geweest, daar het vol was van diergelyke Bisschoppen. Sommigen van die Bisschoppen gingen somwylen over zee werk zoeken in Vrankryk, en voor al in Britanje.

4. De Bisschop van Roeremonde en de Pastoor van den Berg, of Odiliaas-berg, hebben na de Nimweegsche Vrede de Kerk van S. Wiro, die door de woerde van den oorlog verdelgt was, wederom van den grond gaan optimmeren, die naderhand ook voltrokken is geweest.

DE H. PLECHELMUS,

B I S S C H O P .

Bollandus
maakt twee
verscheide-
ne Heiligen
van Ple-
chelmus en
Pechtel-
mus.

Bollandus schryvende op den 21 February over het leven van den zaligen Pippyn van Landen, zegt n. 49. dat sommigen den H. Plechelmus mede-gezel van den H. Wiro op een losen grond aangezien hebben voor een en den zelven met Pechthelmus, die vermeldt staat by Beda in 't laatste hoofdstuk van 't vyfde boek der Engelsche historie / alwaar dezelve Beda, handelende van de Bisschoppen die in 't jaar 831 het bewind over de Engelsche kerken hadden / aldus spreekt: Pechthelm is de Bisschop van Wihern; welke stad noch onlangs om het vermenigvuldigen der Geloovigen met een Bisschoppe-lijken

lijken Stoel voorzien is geworden, en heeft hem tot haaren eersten Bisschop gekreegen. Want, zegt hy / toen waren 'er al 17 jaaren na de dood van Pippinus van Herstal verloopen.

Doch Ant. Pagi ^a die deeze twee in een smelt komt hier aldus tegen in: Dit is, zegt hy / een blauwe reden: want Petelmus heeft gemakkelyk 17 jaaren, en noch wel langer, kunnen leven na Pippyn van Herstal; en alle de volgende Schryvers die van Pethelmus geschreeven hebben, getuigen dat hy Wiroos mede-gezel is geweest. Vigorniensis stelt zijne dood op het volgende jaar en Wilh. Malmesbury geeft hem tot na-zaat Frethewaldus, zoo als ook doet Vigorniensis.... Hy had lang te voore in Westsex gewoont, en het geluk gehad van plaats te hebben onder de leerlingen van den zeer heiligen Aldelmus. enz.

^b Zoo dan Plechelmus, of anders Pechhelmus of Pechelmus, is een Schot (1) en een Monnik in Schotland geweest. Hy is ook / zoo als wy uyt Beda verstaan hebben / een leerling geweest van den H. Aldelmus in Westsex; en na dat hy langen tijd geen basteren Stoel had gehad / is hy naderhand tot Bisschop van Withern aangesteld / zoo als wy Beda ook hebben hooren herhaalen. Hy was een geleerd en hoog-gestudeert man / van wien de H. Bonifacius in 't jaar 725. raad heeft gebragt over zeker huwelijk met een byzoutus-persoon / over wiens zoon de Byzantynoom booz deeze in den doop als gebader had gestaan; het welke de Fransche en Roomsche Priesters als ongeoorlofd afkeurden: en hy zegt dat hy zoodaanig huwelijk ooit in eenige der verbode huwelijken had zien staan / 't zy in de oude

Plechelmi een Schot, en een Bisschop in Schotland,

De H. Bonifacius gaat by hem te raade.

^a in Crit. Histor. Chron. ad ann. Christi 734. n. 4.
^b Ant. Pagi als boven.

kerk-regelen / 't zy in de ordonantien der Pauszen / 't zy in eenig register der zonden : dierhalve verzoekt hy het oordeel van Plechelmus des aangaande te verstaan.

^a Het antwoord van Plechelmus is wel tot onze kennis niet gekomen : maar de twijfeling die den heiligen man ongerust maakte is heden daags van geen belang meer onder de Katholicken / dewelken eendragtig leeren dat 'er tusschen den gebader van de eene kant / en zoo wel den gedoopten zelf als beide zijne ouders van de andere kant een geestelijk maagfchap ontstaat / het welke wel belet dat 'er tusschen die personen geen huwelyk mag aangegaan worden ; doch indien 'er een aangegaan is / het zelve niet en vernietigt / zoo als Serarius in zijne Aantekeningen op den gemelden brief uit verscheide kerkelijke wetten bewijst : alwaar hy Bonifacius oek verontschuldigt dat hy deswegens getwijfelt heeft ; waar over geene twijfeling zoude ontstaan zijn / indien hy de geestelijke regt-boeken / die nader hand by een verzamelt zijn / by de hand had gehad.

Hy was met den H. Wiro en met den Diaaken Otgerus in Dyankryk gekomen als Pippyn Herskal den toom der regeeringe in Dyankryk boerde ; en hy heeft met den zelven Bisschop Wiro, en met den Diaaken Otgerus den grondslag gelegd van het Klooster Bergen, op zekeren berg / gelegen aan de rebier Roere, dicht onder Roermonde, en hoordeezen S. Pieters, maar nu Odiliaas-berg genoemd : van welke kerke de pynthoopen noch ten huidigen dage gezien worden.

^b Dan Pippyn ^c, die onvergelykelijke Koning

^a I. Mabill. *Annal. Bened. T. 2. Ant. Pagi ad annum 734. n. 3.* ^b Henschen. *ex vita S. Plechelmi, ad diem 1 Martii, c 6. §. 49.*

^c Te weten Pippyn Herskal, zoo als wy boven al uit de Bollandisten getoont hebben.

der Fransen, hield hem in zoodaanige waarde, Hy was in dat hy alle jaaren in 't begin van de vasten (in 't groote ach- afweezen, doch voornamentlijk na de dood van tinge by Wiros) blootsvoets, en zonder zijn koninklijk Pippinus kleed aan te hebben, uyt zijn paleis afquam, en Herstal, zich op het spoedigste naar de woonstede van den H. Man begaf: daar ging hy dan met hem over- leggen hoe dat hy het roer der regeeringe best volgens den Goddelijken wil zoude bestieren, en het heilig geloof zoo wel in zich zelven als in zij- ne onderdaanen vermeerderen. Daar heeft hy ook zijne zonden voor den Hoogen-priester des Heere beleeden, en 't geen hy door menschelijke zwak- heit misdaan had, na het onvangen van bequaame boete, beweent.

Eindeflyk is Plechelmus vol van dagen en in Zyn lie- een grijsen ouderdom in den Heere ontslaayen haam op S. op den 15 July / en in de kerke / die op den top Pietersberg van den meergemeiden berg getimmerd was / met begraaven, alle tekenen van eere begraaven / hebbende zoo wel in zijn leven als na zijne dood verscheide mirakelen gedaan.

De Kanonnikken van Oldenzeel / een stad Het voor- ober den Jffel / roemen dat zy wel het hooznaam- naamste ste gedeelte van zijn lichaam bezitten door de gif- gedeelte te van Balderikus Bisschop van Utrecht / die al- van zyn lichaam is daar een vermaard Kapittel gestigt heeft / zoo te Olden- als wy breeder in zijn leven staan te verhaalen. zeel, daar De geboorte-dag van Plechelmus wordt aldaar hy geviert gebiert op den 15 July / aan wien ook de Pa- wordt op den 15 July. rochp-kerk / die eerst ter eere van den H. Silve- ster gewijdt was / toegeheyligt is.

A A N T E K E N I N G .

1. Wy hebben op het leven van *Wiros* aangetekent dat Ierland op dien tijd Schotland, en de Ieren Schotten genoemt wierden.

S. Willibaldus Episcopus.

DE H. WILLIBALDUS,

*Bisschop van Aichstad,
G. loofs-verkondiger in Vriesland.*

Wil-

Willibaldus en Wunebaldus, volle broeders /
 uyt zeer doorlygtigen huize by de West-
 Saren in 't eiland van Britanje gesproten /
 en van een beroemde Goddyngtigheit / zijn met
 hunnen Vader / die by den tweeden Schryver
 van Willibaldus leven / en by andere jonger
 Schryvers / Richardus genoemd wordt / naar
 namen gereist. Als Willibaldus, pas drie jaar
 ren oud / in een zwaare ziekte / zonder hoope van
 opkomst / gevallen was / wierdt hy van zijne
 ouders buitens huis by zoo een kruis nederge-
 leit / als de edel-luiden in Saren gewoon wa-
 ren op hunne landgoederen neffens hunne land-
 huizen / in de plaatze van een kerke / op te reg-
 ten : en hebbende een belofte gedaan van hem
 aan den Heere in een klooster toe te heiligen /
 zoo hebben zy hem gezond en fris wederom ge-
 haalt. Hy had noch nauwlyks zijn vyfde jaar be-
 reikt / wanneer hy door zijne goddyngtige ou-
 ders / die hunne belofte noch niet hergeeten wa-
 ren / aan Godt wierdt opgedraagen in het kloos-
 ter Waltheim, staande toen onder de bestierin-
 ge van den Abt Egbaldus. Hy groeide noch meer
 in de goddyngtigheit en in de kerckelyke geleerd-
 heit als in de kloekte des lichaams. Hy beher-
 tigde zoodaanig de liefde Gods / dat zijne ge-
 dagten nergens anders op liepen als op hemel-
 sche zaaken / en op de volmaaktheit des kloos-
 terlyken levens. Als nu zijn gemoed geduurig
 met deeze gedagten bezet was / zoo kon hy geen
 korter weg tot de volmaaktheit bedenken / als
 dat hy zijn vaderland en zijn maagschapy verlaa-
 tende / naar vreemde en onbekende landen zou-
 de gaan reizen. Hy maakt zijn voornemen be-

De geboor-
 te-plaats
 van Will-
 libaldus,

Zyne naars-
 stigheit.

^a J. Mabillon. T. 2. *Annal. Benedict.* lib. 20. §. 43.

kend aan zijnen vader / en ontsteekt in hem dezelfde lust : hy maakt ook gaande zijnen broeder Wunebaldus , een jongman van negentien jaaren / wiens genegentheit ook al naar een klooster helde. Zoo zijn ze dan gezamenlijk de rebier Humble in een vaarttuig afgezakt / en in zee gestooken : en als ze door de Seine te Rouanen aangelandt waren / zijn ze verscheide kerken der Heiligen in Frankrijk gaan bezigtigen / om van Godt een gelukkige pellegrimaadje te verzoeken. Als ze nu Frankrijk doorgereist waren / hebben ze hunnen Vader te Luca verlooren / en hem in S. Fridianus kerke begraaben / alwaar des zelfs grafstede noch tegenwoordig gezien wordt. Van daar zijn beide de gebroeders naar Romem gereist / en hebben daar eerst en hoor al S. Pieters kerke bezogt ; en zijn vorders in die stad van S. Maarten af / tot het hoogtij van Paasschen toe / gebleeben / levende naar den regel der Monniken : waar uyt schijnt te blyken dat Wunebaldus deezen staat te Romem al aangenomen heeft. Michans zijne nicht / die een Nonne was / en die het leven deezer twee gebroeders in schrift nagelaaten heeft / schrijft dat hy het Monniksleven wenschte aan te nemen op de uysterste grenspaalen der Barbaaren , het welke hy naderhand ook met groote godvrugtigheit volbragt heeft.

De Abt Adalbertus schrijft dat dit geschiedt is in Thuringen , alwaar de H. Bonifacius hem het Monniks-kleed zoude aangedaan hebben. Maar de woorden der gemelde Nonne schijnen aldus te luiden / als of dit te Romem geschiedt was / want zy getuigt dat ze daar een Monniks-leven geleidt hebben. Nocht duidelijker wordt dit te kennen gegeven in de levens-beschrijvinge van Wunebaldus zelf ; want daar staat dat hy

Hy reist
naar Ro-
men.

hy te komen geschooren is / te weten tot een
 Monnik / en dat hy zynen hals aldaar onder
 het jok des Heere heeft gebogen. Terwylle dat
 ze te komen vertoefden / zyn ze den volgenden
 zomer hy beurten ziek geworden; en hebben mal-
 kander ook / dewyl de ziekte beurte hieldt / ie-
 der op zyn beurte opgepast. Als ze nu weder
 gezond waren / is Wunebaldus noch seiven volle
 jaaren te komen gebleeven / terwylle dat Willi-
 baldus met noch twee reisgezellen omtrent het
 jaar 721 op reis is gegaan naar Jerusalem.

En van
 daar naar
 Jerusalem.

Als hy na zyne (1) Jerusalemsche pellegri-
 maadje tien jaaren gewoont had in de Abdye
 van Kassino, (2) is hy in 't jaar 739 weder naar
 komen getrokken / alwaar hy op S. Andries-
 dag aangekomen / en tot de naastvolgende Paas-
 schen gebleeven is. Deze Roomsche reis is op-
 gekomen by gelegendheit van een Spaansch
 Priester en Monnik / dewelke op zyne reis naar
 komen staande / onzen Willibaldus tot zynen
 reisgenoot van den Abt Petronax heeft verzogt
 en verkreegen. Terwylle dat ze te komen ver-
 toefden / is Willibaldus in de kennis van Gre-
 gorius III geraakt / die misschien al over lang
 van hem had hooren spreken. De Paus heeft
 hem dan ontboden / en na een vriendelijke aan-
 spraak aangelukert om zich naar Duitsland
 by den Bisschop Bonifacius te begeeven / die ten
 uiterste begeerig was om hem tot amptgenoot
 en mede-helper in 't herkundigen van 't Chan-
 gelie te hebben. Maar op Willibaldus antwoor-
 de / dat hy willig en gereed was om het bevel
 van den Paus te volbrengen / als hy maar ver-
 lof van zynen Abt kon verkrijgen. Daar op
 antwoorde de Paus dat hy maar gerust zoude
 henen

Ed 5

* Joan. Mabill. Annal. t. 2. l. 21. §. 48.

henen gaan / zonder van die kant eenige bekommering te hebben: want dat Petronax zelf / in dien hy door den Paus gezonden wierdt / deezen last niet zoude mogen ontwijken. Willibaldus heeft zich aanstonds laten gezeggen / en verklaart dat hy bereid was om op het bevel van den Paus / werwaarts het weezen mocht / naar toe te reizen. Daar wierdt niet op gesammelt: als Diapertus weder naar Kassino keerde / is de H. Man hoer na Paasschen van Romen vertrokken / nemende zijne reis eerst ober Luca daar zijn vader begvaaben lag; en vorders Pavve en Bresse voorby reizende is hy aangekomen in 't land van Karinthen. Daar ging hy den Beyerhoof Odilo aanspreken / en is een week lang by hem gebleeven. Van daar is hy met den Grabe Suitgarius gereist naar den H. Bonifacius, die hen beiden gezonden heeft naar Aichstad ont dat landschap te bezigtigen; want zijne mening was het geestelijke bekwind ober dien oord aan Willibaldus op te draagen. Het was een wijd en woest land / en noch zoo weinig door het licht van 't heilig Evangelie bescheenen / dat 'er geen eene kerk / behalven een kerkje van S. A. Douwe / te vinden was. Als Willibaldus met Suitgarius het land door en door bezigtigt had / is hy Bonifacius die toen te Priesingen was gaan binden: en na dat hy hem van de gelegenheit des lands verslag gedaan had / zijn ze alle drie weder naar Aichstad gekeert / altoaar Willibaldus op den 21 July / zijnde de geboorte-dag van de H. Maria Magdalena en van den H. Apollinaris, door den H. Bisschop Bonifacius Priester is getuydt.

^a In 't volgende jaar / te weten 741 / is hy

^a *ibidem* §. 38.

Van daar trekt hy naar Duitsland.

Hy komt by Bonifacius.

Wordt van hem Priester gewijd.

in den ouderdom van 41 jaar door den zelven Bonifacius tot Bisschop van Aichstad gewijdt: en 't jaar daar aan heeft hy de Duytsche kerkvergadering bygewoont. Willibaldus weder in zijn Bisdom aangekomen / heeft daar een klooster gestigt / en Monniken geplaatst in de kathedraale kerke van (3) Aichstad, of Eysted, of zoo als sommige jongere Schryvers die stad liever willen noemen / Auriak. Hy heeft zijnen broeder Wunebaldus in zijn sterben bygestaan; en heeft zijn lichaam / dat 16 jaaren na des zelfs dood gaaf en onbedorven bevonden wierdt / uit het graf geligt / in een nieuwe kist geleit / en in de graf-kelder / die oostwaarts gelegen is / en door hem zelf gemaakt was / ter aarde bestelt: waar na hy zelf ook overleeden is. Zijn sterfdag / noch zelfs zijn sterf-jaar (4) staat niet uitgedrukt by de Nonne van Heidenheim, een maagd van Sarissche af-komste / en nicht van Willibaldus, dewelke zijn leven / zoo als het haar door twee van zijne Diakenen verhaalt was / in schrift heeft opgesteld: zijnde dezelve die de daaden van den H. Abt Wunebaldus, broeder van deezen Willibaldus, heeft beschreeven. Doch Adelbertus Abt van Heidenheim, die onder Eugenius III. in een boekje van de herstellinge zijner Abdye / de daaden van Willibaldus, na de ongenoemde Schryfster / bekwopelyk heeft opgesteld / heeft mis-geraaden als hy de gemelde Nonne voor een zuster van deeze twee heilige mannen heeft genomen. Na deezen beschryver van Willibaldus leven / te weten Adelbertus, is lest van allen gevolgt Philippus, Bisschop van Aichstad.

Willibaldus is begraven in de kerke van Aichstad, alwaar zijn seestdag den 7 July wordt gevierd.

Heeft de Duytsche kerkvergadering bygewoont en stigt een Klooster.

Zijne dood.

Zijne begraaffenis en seestdag.

Hy

Zijne
Schriften.

Hy heeft geschreeven de daaden van den H. Bonifacius, Bisschop van Ments en Martelaar; en heeft dit zijn geschrift opgedraagen aan Lullus den nazaat van Bonifacius, en aan Megin-gosus Bisschop van Wurzburg.

Maar de ^a Bollandisten willen Willibaldus, die het leven van Bonifacius beschreeven heeft / niet hooger gestelt hebben als Priester / meenen-
de dat hy geenzins een en dezelfde is met on-
zen Willibaldus, die de bloed- en boezembziend
van Bonifacius was: waar over zy zelf op de aan-
geweeze plaats kunnen nagezien worden.

^a ad diem 5. Junii, §. 1. n. 3. p. 453.

A A N T E K E N I N G E N.

1. In 't H. Land aangekomen word hy met zijne reis-genooten te Emefen, een Stad in Phenicie, by de kop gevat en gevangen gezet, op vermoeden dat ze verspieters waren. Zy genoten daar groote vriendschap van een koopman die Christen was, en hun al het noodige bezorgde. Eindelyk na veel talmens en loopens deed men den Koning begrijpen dat zy uit enkele nieuwsgierigheid daar gekomen waren, zonder het minste quaad tegen den Koning in de zint te hebben; en zyn aldus op vrye voeten gestelt. *Baillet.*

2. In 't eerste jaar was hy koster der kerke: in het tweede wierdt hy tot Deken, dat is tot Onder-Prior van het klooster verkoren. De acht andere jaaren is hy poortier geweest. Dit was niet om hem te vernederen, gelijk iemand ten eersten aanzien zoude kunnen invalen: want in den Regel van S. *Benedictus* wordt dit voor een van de voornaamste en gewigtigste bedieningen van 't geheele klooster gehouden: en die heilige Man wil dat ampt aan niemand opgedraagen hebben als aan een Monnik van een bekende wakkerheit, liefdaadigheid en wijsheit.

3. Dit wil de geleerde Schryver van de Opkomst der Reguliere Kanonnikken in geenen deele belijden

(pag.

(pag. 173.) Hy toont voor eerst uyt de Nonne, die het leven van Willebaldus beschreeven heeft, dat t' Aichstad onder Willebaldus zoo wel Klerken als Monnikken zijn geweest. Hy tracht uit de zelve te bewyzen dat de Klerken en de Monnikken ieder hunne byzondere kerken gehad hebben. Willibaldus te Aichstad aangekomen, gelijk de Heer Auteur ook heeft aangetekent, vond geene huizen staan als een kerkje van O. L. Vrouwe. In dat kerkje, zegt de gemelde Schryver, moet Willibaldus met de Klerken gewoon hebben als hy Priester was, en ook in het begin van zyne Bisschoppelyke regeeringe: want hy was al Bisschop als hy het klooster heeft beginnen te timmeren. Zoo is dan de Kerk van O. L. Vrouwe van eersten af de Bisschoppelyke kerk geweest. Hy heeft naderhand wel onder de Monnikken in het klooster gewoon, (ik spreek al uyt den mond van gemelden Schryver) maar daarom heeft hy den Bisschoppelyken Stoel en de Klergie niet behoeven te verplaatzen. De Bisschoppen van Laubach, zegt hy al vorder, woonden ook liever onder de Monnikken in het klooster: maar zy hadden een ander klooster van Kanonnikken, daar de Kanonnikken in woonden, en hunne pligten waarnamen. En of dit niet genoeg was, zoo gaat hy noch vorder, al giffende en daar zoo wat naar staande: (want om de waarheit te zeggen meer als enkele giffingen zijn het niet) Hy toont dan uyt den Abt Adelbertus dat Gerhohus, tweede Bisschop van Aichstad, en eerste nazaat van Willebaldus, de Monnikken heeft doen verhuizen uit de Abdy van Heidenheim, om daar Kanonnikken te plaatzen. En gemelde Adelbertus geeft hem daar over een lustige streek. Zoo een Bisschop, zegt gemelde Schryver, zal mijns oordeels geene Monnikken tot zyne Katedraale Kanonnikken gehouden hebben. Dat is al iets.

4. *Baillet* zegt dat Willebaldus aan de kant van 45 jaaren, met een onvermoeiden yver en met groote vrugten, in zijn Bisdome heeft gearbeidt: en dat hy gestorven is op den sevenden Julii, 786, of 787, in het 87. jaar zijns ouderdoms.

S. Wunibaldus Abbas.

DE H. WUNEBALDUS,

*Abt van Heidenheim,
Apostel van Vriesland.*

DE

De ^a H. Wunebaldus, zoo als we reeds gezien hebben / is de volle broeder geweest van den H. Willibaldus. Deze twee broeders / die van zeer doozingtigen huize by de West-Saxen gesproten / en van een bekende godzuchtigheit waren / hebben zich met haaren vader Richardus op reis begeeben naar Romen. Daar heeft Wunebaldus het Monniks-kleed aange-trokken ; en terwyl dat Willibaldus met twee makkers nyt Romen was getrokken en op reis gegaan / is hy seven jaaren lang te Romen ge-bleeven. Wanneer Bonifacius zich eenigen tijd te Romen ophield / is hem zijn neef Wunebal-dus, die aldaar op dien tijd een Monniks leven leide / tot zyn hulp toegevoegt. Wunebaldus is ook in zyn gezelschap gebleeven : dan het schijnt dat hy niet ten eerste met hem naar Duits-land is gereist / maar zal hem kort daar na ge-volgt zyn. De H. Bonifacius heeft hem de be-stiering van seven Kerken in Churingen opge-draagen : want hy was een destig Predikant. Hy bleef egter al even streng en op zyn Mon-niks leven / gehuzkende gansch geenen wijn / ten waar dat hy dooz de lichaamelijke ziekte daar toe gedwongen wierdt. Hy was ten hoogste mil-daadig tot den armen : en hy heeft ook de Abdij van Heidenheim gestigt / daar hy de eerste Abt is getneest.

Levens-
manier van
Wunebal-
dus.

^c Als hy drie jaaren booz zijne dood van een zwaare krankte aangetast wierdt / is hy egter naar Wurzburg tot den Bisschop Meringozus gereist / als of hy zyn laatste afscheid van zynen vriend en landsman ging neemen : van daar ging hy naar de Abdij van Fulden / om het graf en de

^a I. Mabill. *Annal. Ben. T. 2. l. 20. §. 43.*

^b *lib. 21. §. 44.*   ^c *lib. 23. §. 61.*

de reliquien van den H. Bonifacius, die zijn wel-
doender voór deezen was geweest / te eeren.
Daar na wierd hy belust om naar S. Benedik-
tus, dat is / naar het klooster van Kassino, te
trekken / met het inzicht van zijne dagen op dien
geheiligden berg te eindigen. Ten dien einde heeft
hy een bode gestuurt aan Hermeris, of Gratia-
nus, Abt van Kassino, en aan zijne onderhoori-
ge Vergaderinge / om een gemeenschap van ge-
beden en van voórbeddingen ober en weer in te
stellen; en om hun met een te laten weten hoe
geneegen dat hy was om hen te komen bezoe-
ken. Daar op hebben zy hem wel kragtighlyk
verzogt dat hy doch hoe eer hoe lieber zoude o-
berkomen; want dat zy bereid waren om hem
met alle eerbiedigheit en volgens zijne waardig-
heit te onthaaen. Doch vermits voórzigtige en
welmeeneende mannen / en voór al zijn broeder
de Bisschop Willibaldus, deeze reis ondienstig
keurden / en op de groote zwakheit van zijn lie-
haam drongen / zoo heeft hy eindelyk besloten
in zijn eigen klooster te blijben / om de plaats
die hy eens (1) gekoozen had niet te verlaaten/
en zijne lieffte voedsterlingen van hunnen wel-
beminden Vader niet te berooven.

Zijne godt-
vrugtig-
heit.

Zijne ver-
maaning
kort voor
zijne dood.

Als hy nu van groote zwakheit niet meer te
kerk konde komen / heeft hy een outaar in zijn
kamer doen opregten / om als het zijne ziekte
toeliet / de geheimenissen der heilige ~~W~~iffen / die
hy schier noit achter gelaaten had / aan 't zelve te
berrigten. Dewijl de ziekte al zwaarder en
zwaarder wierdt / is zijn broeder Willibaldus hy
hem gekomen: maar als Wunebaldus zijn einde
nu zag genaaken / heeft hy zijne kinderen / zoo
als verhaalt word / in deezer voege aangesproo-
ken. Mijne kinderkens en lieve broeders, paf-
uwe

uwe werken in alles zoodaanig te overleggen, dat gy in alles met voorzigtigheid te werk gaat. Schikt uw leven en uw gedrag naar den goddelijken wil: maakt de onderlinge liefde onder ul. te bewaaren, en het opregt Katolijk geloof in alles te behouden. Ziet de tugtreghels van 't kloosterlijken leven, zoo als gy die van ons ontvangen hebt, en die gy aan Godt belooft hebt te zullen onderhouden, ongekreukt en in haar' ouden stand te bewaaren. Ik ontslaa ul. voor zoo veel als my aangaat, van den band der gehoorzaamheit daar gyl. aan gebonden zijt: zoodaanig nochtans dat gy u noit ontslagen moet houden van de belofte die gy Gode gedaan hebt van de heilige instellingen des kloosterlijken levens te zullen onderhouden. Vorders indien gyl. iets van mijne beveelen, 't zy by onachtzaamheit, 't zy by vergetendheit, mogt verzuimt hebben, dat vergeef ik ul. alles van ganscher herte: en ik bid ul. ook om vergiffenisse van alles dat ik tegen ul. misdaan mogt hebben. Dit gezeyt / en daar op wat stil gezwegen hebbende / heeft hy onder het gejammer der broederen zijne ziel aan Godt bevolen; en kort daar op / voor zijn bedde zittende / den geest gegeven op een saterdag tegen schemer-avond op den 19 December / in het sestigste / of zoo als Le Cointe gelezen wil hebben / in het twee-ent-sestigste jaar zijns ouderdoms / na dat hy in de tien jaaren Abt was geweest. Zijn lichaam naar gewoonte met water afgewasschen (2) wierdt binnen de kerck in een steene grafftede / die hy van oberlang voor zich zellien had laten gereed maaken / met zijn Priesterlijk gewaad begraven: en de lijdiensten zijn seven achter een volgende dagen voor hem verrigt.

Zijne be-
graaffenis.

Na verloop van eenige jaaren heeft zijn broe-

Zijne
victoring.

De be-
schryver
van zyn
leven.

der Willibaldus die kerck bergroot / daar het aan
geene hemelsche wondertekenen heeft ontbroken.
Dezelve heeft zijn eertwaardig lichaam / dat na
omtrent seftien jaaren tijds gaaf en ongeschon-
den behouden wierdt / uyt het graf geligt / in
een nieuwe kist geleit / en in de graf-kelder die
aan de oostzijde door hem gebouwt was ter aar-
de bestelt. Zijn leven is allereerst door een Prin-
ce van Heidenheim / zijne nicht en tijd-genoot /
beschreeven geweest. Na zijne dood wierd de Ab-
dy van Heidenheim ingeruimt aan geestelijke
Prinzen / onder de bestieringe van zijne zuster
de Abdijse Walpurgis. (3) Als deeze overleeden
was heeft Gerhodus Bisschop van Aichstad daar
kanonnikken geplaatst: en deeze Abdij / dus in
een Proostdy veranderd / wierd naderhand voor
geld en aan den meestbiedenden begeeven. Dit
schennis heeft geduurt tot ten tijd van Keizer
Lotharius, en van zijnen nazaat Konradus: wan-
neer Gebhardus de tweede, die toen Bisschop
van Aichstad was / voor het midden der twaalf-
de eeuw te weeg gebracht heeft dat de oude
godsdienstigheid ter gemelde plaatze weder inge-
voert wierdt / waar in Eugenius III hem zeer
beshulpsaam was. Dit alles staat wijdbloopt-
ger verhaalt by den Abt Adalbertus, die al-
daar na deeze verbetering de eerste Oberste is
geweest. Doch deeze Abdij is na veele wisselbal-
ligheden / eillaas / in de handen der Lutheraanen
geballen / en door den Hertog van Witttemberg
ge-eigent en vernietigt.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Standvastig te blijven in zijn eigen klooster, zonder van't eene op het andere te loopen en te zwerven, is doorgaans voor het beste gekeurt. Daarom heeft Petrus, Abt van S. Remigius te Rheims, voor deezen geschreeven aan eenige klooster-broederen van Pontiniak: (*Spicil. Dachery*) *Het eerste teken van een wel-geregeld gemoed is by my, dat men op zijne plaats kan blyven, en by zich zelven kan blyven woonen. Want her-waarts en derwaarts te loopen, en zich zelven aan onrust te helpen door het veranderen van plaatsen, dat is maar een ongeruste beweging van een kranke ziele. Een gewas dat dikwils verplant wordt, kan geen wortel vatten of gedyen.* Op dezelve wyze schreef Stephanus Bisschop van Doornik (*Ep. 9.*) aan Robertus, Prior van de zelfde Abdy: *De gewassen die verplant worden komen zeer ligtelyk te verdroogen.* Dit was ook het gevoelen van den H. *Anselmus* (*lib. 3. epist. 130.*) dewelke een zekeren Monnik die op reis wilde naar Jerusaleem aldus in zijn gemoed taffe: *Dit strijdt tegen uwe belofte; door dewelke gy een vaste wooning in uw klooster hebt beloofd.* De H. *Bernardus* toont in zijnen 7. Brief dat hy dezelve bevattig omtrent het heen en weer loopen der Monnikken hadde. Om deeze reden is het den Monnikken van ouds verboden zich zonder verlof van den Oversten naar een ander klooster te begeeven: en den Abten onder den ban gebooden zodaanige Monnikken van de hand te wyzen. Zie den eersten Regel der Oudvaderen (*cap. 13.*) door *Lucas Holstenius* uitgegeven, alwaar zoo een Monnik voor een Apostaat wordt verklaart, en de Abt die hem aanneemt met zwaare straffen gedreigt. De klooster-regels van S. *Basilius* (*cap. 8.*) willen zodaanige Monnikken ook niet aangenomen hebben. Ja 't is een vaste kerk-regel van de vierde algemeene kerkvergaderinge (*Can. 4.*) dat de Monnikken zich stil en gernst moeten houden, en ter plaatse daar zy de wereld verzaakt hebben moeten blyven woonen. De Bisschoppen hebben zich voor deezen ten hoogste daar aan gelegen laten leggen. De Diaken *Ferrandus* schrijft in het leven van S. *Fulgentius* (*cap.*

15.) dat hy om geen Abt te zijn, zich heimelyk had weg gepakt, en naar een ander klooster was gegaan. Maar de Bisschop Faustus heeft zijn Bisschoppelyk gezag doen gelden, en gezeit dat Fulgentius zijn Monnik was, en dat hy moest leven en sterfen daar hy begerde. Hy heeft hem dan wederom ge-eifcht, en die hem mogten ophouden met den ban bedreigt, enz.

Doch sommigen willen dat 'er Monnikken zijn geweest, die de wereld wel verzaakten, maar zonder zich aan een vaste plaats te binden. Dit was althans het gevoelen van *Goffridus* (*lib. 4. ep. 21.*) Abt van Vendome. En *Lapus* schryvende over de vyfde Roomfche Synode van Gregorius VII. meent dat Hieronymus zodaanig een Monnik is geweest: en dat Paulinus van Nole, Gregorius van Nazianzen en meer anderen op hun eigen land-goed een Monniks-leven geleidt hebben, zonder dat zy onder iemand anders als hunnen Bisschop stonden. Maar tegen de zodaanigen zijn naderhand ook zwaare klagten gevallen om dat een ieder niet wys genoeg is om zijn eigen voogd en meester te zijn.

2. Het wasschen der doode lichaaamen is een aloude gewoonte die al by de oudste Heidenen in zwang heeft gegaan: waar over *Kirchmannus* van de lyk-pligten der Heidenen, *Gutherius* van het Roomfche Regt, en *Onuphrius* van de Kerkhoven konnen nagezien worden. *Electra*, Agamemnons dochter, meenende dat haar broeder Orestes overleden was, klaagt 'er wel bitterlyk over by den Poeët Sophocles, dat zy haar broeders lichaam met eigen handen niet heeft mogen afwasschen. De Christenen hebben die gewoonte ook al van ouds gevolgt: en in het Sakrament-boek van Gregorius I. word wel duidelyk bevolen de doode lichaaamen af te wasschen. De zelve Gregorius spreekt op verscheide plaatzen van het wasschen der doode lichaaamen. (*Hom. 36. in Evang. 4. Dial. 16. 2. Dial. 17.*) Ja de H. *Chrysoftomus* getuigt in zyne 64. Homilye over den Evangelist Johannes dat het lichaam van Christus ook gewasschen is geweest. Maar 't geene *Simeon Metaphrastes* (*de dormit. Mariae in 35.*) van de Moeder Gods verhaalt, hoe dat zy het lichaam van Christus met haare traanen heeft gewasschen, daar hy alles met zoo veele en byzondere omstandigheden beschryft, als of hy 'er zelf

zelf tegenwoordig waar geweest, dat alles, zeg ik, mogen wy met reden onder zijne andere praatjes wel stellen. Men leest ook in de Handelingen der Apostelen dat het lichaam van Tabitha gewasschen wierdt. By *Beda* vindt men ook al blyken van zodaanige afwasschingen: want hy schryft in het leven van den zaligen *Kuibertus* (c. 41.) hoe dat iemand, die van den Duivel bezeten was, op staande voet geneezen wierdt als zeker Priester een hand vol aarde, die door het afwasschen van *Kudbertus* lichaam bevogtigt was, had gehaald en den bezetenen daar mede gestreken.

3. Volgens het verhaal van *Baillet* is de eerste Abdy niet ingeruimt geweest aan geestelyke Nonnen: maar *Walpurgis* is na de dood van *Wunebaldus* daar aangekomen, en heeft daar een ander klooster voor haare Nonnen getimmert.

DE H. WILLEHADUS.

*Geloofs - verkondiger in Vriesland,
Bisschop van Bremen.*

Willehadus ^a een Priester van Engelsche afkomst / en in Noordhumberland 't huis hoorende / is ondertusschen ook deel ko- men neemen in den arbeid; want omtrent het jaar 772. was hy by de Driezen beezig met het Evangelie te verkondigen. Na dat hy van zijne kinderlyke jaaren af in de kerkeleyke geleerdheit en in de geestelyke wetenschappen wel onderwezen was getoest / is hy met verlof van Koning Alachratus of Alchredus, die in 't vyf-en-estigste jaar der zelve eeuw den rijkstaf in plaatze van den Koning Molon had aanvaardt / en met de toestemminge der Bisschoppen van dat land- Willehadus een Engelsch Priester onderwijst de Vriezen.

Ge 3

^a *Mabill. Annal. Bened. l. 24. §. 36.*

schap / naar Byzland overgebaaren. Daar is hy allereerst by het stedeken Dokkum / dooz de marteldood van den H. Bonifacius vermaard / met groote eerbewijzinge van dien landaart ontbaangen : en dewijl hy daar al by een ruimen tyd vertoefde / heeft hy veele kinderen van edelieden onderwezen / veelen die van 't geloove afgetweken waren / weder te regt gebragt / en geen klein getal ongeloobigen in de geheimenissen van 't Christene geloove onderregt / en dooz den doop afgespoelt. Van daar is hy getrokken naar het land (1) Humarchen , daar zijne preeking heel anders is uytgehallen : want vermits al die landaard noch verzet was op den dienst der afgoden / zijn ze niet zoo een helsche dolligheit tegen den heiligen Geloofs-preeker ingenomen geweest / dat ze over zijne dood geloot hebben.

Maar dooz de goddelijke boozienigheid / die de loten bestierde / is hy hunne handen ontkomen / en naar 't landschap Trent gereist. Daar gingen sommigen op zijne preeking de afgodentempels dooz een hemelsche ingeeving allerwegen af-breeken : doch anderen / die in de heidensche bygeloobigheid verhardt bleeven / zijn niet een raazende woede op den H. man gevallen / en hebben hem deerlijk met stakken asgerost / en op veele plaatsen gewondt. Ja een uyt den hoop zoude hem met een blooten sabel het hoofd afgehonwen hebben / had de slag niet alle geluk niet afgeschamyt op den ricm van een religydoosje / dat hy om zynen hals had hangen. Hy is daar egter in 't midden van alle die pijnliken en moedelijkheden gebleeven tot het jaar 779. wanneer koning Karel hem tot de beheering der Sassen begost te gebruiken.

In 't jaar 782 is 'er in Saren een zwaare vervolging tegen de Christenen opgereezen door 't bevel van (2) Witichindus, detwelke sommigen van de dienaaren des Heere ten lande uytzoeff / anderen op een lyxede manier dood pijnigde / en onder deezen den Priesfer Folkerd met den Graa-
 be Emming, mitsgaders Benjamin van Atregt en Gerwal met hunne gezellen. Doch Willehadus, hun Kapitein en meester / is te scheep naar Priesland gebaaren / en alzo de vervolginge ontkomen. En meenende dat 'er voor hem geen gelegenheit meer en was om het geloof onder de Sassen te preeken / is hy op reis gegaan naar Pippyn Koning van Lombardye : van daar is hy gelukkig te Romen aangekomen; om de gunst van Paus Adrianus voor de bedrukte en alomte zwerbende kerke der Sassen te verzoeken.

Willehadus
 riste van
 Saren en
 Vriesland
 naar Ro-
 men.

Als hy daar door het gunstig onthaal en door den zegen van den Paus verquilt en gesterkt was / is hy weder naar Dyanlryk gekeert / en heeft zich begeeben naar een plaats genaamd Aternak, alwaar hy den tyd van twee jaaren in de eenzaamheit heeft geleest. Dit is de Abdij van Aternak, of zoo als ze hedensdaags genoemd wordt / Epternach, die door den H. Willebrordus in een doop onder het Bisdom van Trier getimmerd is geweest.

Zijn ver-
 blijf te Ep-
 ternach.

De man Gods / die hier by was van al't gewemel der wereldsche zaaken / bragt zynen tyd oer met bidden en lezen / en maakte ook zyn werk van boeken nyt te schryben ; zoo dat hy alle de brieven van den H. Paulus / en daar-entoben veel meer andere werken geschreeven zoude hebben.

Hy heeft aldaar door zyn voorbeeld en ver-
 maas

Ge 4

maaningen beele menschen tot een beter leven en tot den dienst des Heere gebragt: en daar-entboken zijne leerlingen / die uyt byzese van de Saksische vervolginge alomme verstroot en verspreidt waren / weder by een verzamelt / om met hen dezelve reis noch eens te waagen. Op deezzen tijd was Wlt van Epternach een zeker Beornredus, of Berneradus, die naderhand / zoo als het zeggen is / noch Bisschop van Sens is geworden.

^a Op denzelven tijd is Willehadus, na dat hy aan de kant van twee jaaren in de Abdye van Epternach op zijn zelven had geleest / weder naar Saren gekeert / en is den Koning Karel te ^b Erisbergen gaan binden / daar hy hem zijnen dienst tot de verkondiging van 't Goddelijke woord weder heeft aangeboden. Karel heeft zijnen yber geprezen / en bevelen dat hy toeder naar zijn begonnen Bisdom van Bremen zoude keeren / en heeft hem zekere celle / met naame Justinaas-celle, tot zijn onderhoud aangewezen. Hy heeft dan deezzen last / die hem op nieuw opgelegd wierdt / met vreugde en blymoedig aangenomen / en is weer naar Bremen gereist. Daar heeft hy van het geloof van Christus allertwege met een walkeere blytigheid en geen minder geluk gaan verkondigen / de afgebrooke kerken weder op-bouwen / en bequaame mannen / ont aan dat volk heilzaame lessen en onderwijzingen te geeven / op alle plaatzen aangestelt. Karel door deezze gelukkige wythoeringen verheugd / heeft Willehadus in de stad Worms ontboden / en twee jaaren daar na op den 12 July Bisschop doen wijden. Woorders heeft hy hem tot Oberste

Hy word
Bisschop
van Breem-
men.

^a idem l. 25. §. 47.

^b Eertijds ook Marsperg, nu Stadberg.

en Harder van Bremen en de omleggende landen aangestelt / om die volkeren als Bisschop te regeeren; en dat gansche landschap / gelijk hy begonnen had / dooz zyne heilzaame leeringen en uitmuntende deugden te stigten. Aldus is hy de eerste Bisschop in dat Bisdom geweest / na dat hy daar eerst seben jaaren had verkeert / niet meer als enkel Prieester zijnde / maar eventuel den naam van Bisschop hebbende / te meer om dat hy daar alles met de magt van een Oberste beschikte en bestierde; en de Bisschoppelijke bedieningen / als de Preeking / (3) het bedienen van den Doop en van 't Sakrament van Penitentie / en het aanstellen van Prieesters daar het noodig was / in alles verrigte. Maar na het ontvangen van de Bisschoppelijke wijdinge heeft hy zynen arbeid en naarstigheit in het waarnemen van zynen Harderlijken last verdubbelt / en zich met een nieuwen en grooter lust tot het haveffenen der deugden gaan begeeven. Hy heeft noit wijn of appeldrank / of iets dat dronken kan maaken / aan zynen mond gezet. Zyne spijs was niet anders als brood met honig / hofmoes en oofd: behalven dat hy eindelyk / om zyne ziekelykheit en menigbuldige krankheden / dooz 't bevel van den Paus Adrianus genootzaakt wierde ook wat visch te gebruiken. Hy heeft nauwlyks eenen dag overgeslaagen zonder de plegtigheden der H. Misse met veel geweën en leertweezen des herte te verrigten. Daar hy was hy geduurig bezig met het leezen en overdenken van heilige dingen / en zoo gezet op den Psalmzang / dat hy byna dagelyks / ja somtijds ook wel twee of driemaal daags / het geheele Psalm-boek gewoon was op te zeggen.

Zijne
ont-
houding en
godsdiens-
tigheit.

Zijne dood
in Fries-
land.

a Willehadus, de eerste Bisschop van Bremen, is uit de wereld gescheiden in 't jaar 789 / na dat hy zijne kerk op den eersten November ter eere van onzen Heer Jesus Christus, en onder de aanroeping van den H. Apostel Petrus, had ingetwydt. Hy heeft zijne Bisschoppelyke waardigheid twee jaaren / drie maanden en ses-entwintig dagen bekleedt. Hy is gestorven den 8. November / op een Zondag / in een doop van Friesland genaamd Plecaste, na dat hy het woord Gods 35 volle jaaren / na het martelie van den H. Bonifacius, zoo aan de Driezen als aan de Saren had gepredikt. De H. Man is te Bremen in de nieuwe kerk / die hy zelf van hout getimmerd had / begraven. Zijn nazaat Willericus heeft deeze houten kerk in een steene kerk verandert: en uit vreeze boos de zee-roovers / die misschien om de menigvuldige mirakelen het oog wel mogten hebben op het lichaam van den H. Beschijder / heeft hy het zelve uit het eerste graf overgebracht en begraven in een kappelletje / dat hy aan de oost-zijde van de kerk had laten bouwen.

Zijne be-
graaffenis.

De be-
schryver
van zyn
leven.

Ansgarius of Ansharius, ook Bisschop van Bremen / heeft het leven van den H. Willehadus, met een boekje van zijne mirakelen / in schrift nagelaaten.

a idem lib. 25. §. 85.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Dit was een streek lands gelegen in of by Overyssel. (*Baillet.*) Dezelve *Baillet* zegt dat hy daar ook groote vrugten heeft gedaan: maar dat sommige dolkoppen, die het vermaaden van hunne Goden niet langer konden verdraagen, de dood van den H. Man gezworen hebben.

2. Deze Witkindus, die van geen Christus of Christendom mogt hooren spreken, en een hardkop-pige Heiden was, is om die reden uyt zijn rijk door Karel den Grooten verdreeven geweest, en naar Denemarken gewecken. Aldaar eenigen tijd geweest zijnde, en de gelegenheit verspiedende om weder in het bezit van zijne heerschappye te komen, had hy byna alle de Sassen, die doch gansch niet Frans-gezind waren, tot een algemeenen opstand aangewakkert en bewogen; zoo dat het wederom op een oorlogen, moorden en verwoesten ging. De Saxen die voor hunne eer, voor hunne vryheit, voor hunnen Godsdienst, ja voor hunne Goden vochten, en rechte oorlogs-harten waren, hebben de Franssen de handen vol werk gegeven. Maar zy hadden het ongeluk van een Karel den Grooten, dat is byna het geluk zelfs, tegen te hebben: en moesten eindelyk 't hoofd in den schoot leggen.

3. Het preeken, het bedienen van den Doop en van het Sakrament van Penitentie enz. word nu meer door gemeene Priesters als door Bisschoppen waargenomen. In de oude tyden ging het zoo niet. Toen hebben de Bisschoppen zulks doorgaans gedaan. Dezelve worden in de Oudheit, als by *Optatus Milev.* (lib. 1.) de Vorsten en de top-punten, *apices*, van allen genoemt, enz. Hierom zegt de Heer P. Q. (*in ep. 4. Leon.*) zijn wy genoodzaakt op een andere manier van de Bisschoppen te spreken als doorgaans gedaan wordt. Want zy slaan doorgaans het oog allereerst op het Priesterschap, en beelden zich in dat het Bisschopdom niet anders is als een uitbreiding en een zekere uitstrekking van het Priesterschap. Maar men moet eerst de oogen slaan op het Bisschopdom, als zynde de top-punt, de volheit, en om zoo te spreken de volkome volmaaktheit van het Priesterschap. Maar de andere eer-trappen worden als cenige gedeelten van het Bisschopdom afgenomen, en binnen zekere bedieningen en ampten, volgens de noodwendigheit der kerke, bepaalt. *Want*, zegt de namelooze Schryver over de Brieven van Paulus, *in den Bisschop zijn alle de wydzels, hy is de eerste Priester, dat is de Prins der Priesteren, de Profeet, de Evangelist, en in hem zijn alle de andere ampten die ten dienste der kerke verrigt moeten*

worden. Maar na dat 'er op alle plaatzen kerken zijn gebouwt, en bedieningen vastgesteld, is de zaak anders geschikt als het van den beginne was.

Dat het doopen van ouds den Bisschoppen alleen toequam, en dat de Priesters zulks niet mogten doen zonder verlof van den Bisschop, is reeds gezeyt. Zoo was het ook gelegen omtrent het preeken. En de Priesters hebben op veele plaatzen in de vier eerste eeuwen geene predikationen mogen doen. Ik zeg op veele plaatzen: want schoon de Geleerde Kardinaal *Frederik Borromeus* vlak uit verklaart, (*in Episcopo concionante*) dat 'er in de eerste eeuwen niemand anders plagt te preeken als de Bisschoppen; en schoon de beruchte *Bourzeys* in zijne Franche Sermoenen verzekert dat de Priesters by de Grieken in de vier eerste eeuwen ook niet gepredikt hebben, maar dat de Bisschoppen alleen die bediening waarnamen, behalven dat zulks aan *Origenes* om zijne uitnemende geleerdheit en welsprekendheit, en naderhand ook aan *S. Chrysostomus*, als een byzondere gunst zoude toegestaan zijn: schoon die mannen, zeg ik, en meer met hen dat zoo ylak meenen te hebben, en schoon dat het ook ten deele waachtig is; zoo zou ik voor dat zeggen, zoo in 't algemeen en onbepaald genomen, niet durven instaan. Ik weet wel dat veele Bisschoppen van Africa t' onvrede waren, dat *Valerius den H. Augustyn*, die noch maar Priester was, liet preeken, als zijnde by hen een ongewoone zaak: ik weet ook wel dat *Leo I.* in zynen 62. Brief verklaart dat 'er niemand mag preeken als de *Sacerdotes*, 't welke doorgaans by de Schryvers der eerste eeuwen Bisschoppen betekent. Maar daar tegen zegt *Hieronymus* dat het den Priesteren in sommige Kerken niet toegelaaten wierdt in de tegenwoordigheid van den Bisschop te preeken. Zoo preekten zy dan in andere Kerken, zelf voor den Bisschop. En hy zegt niet dat dit een nieuwigheit was. En *Socrates* gemigt in het 7. Boek zyner Historie, aan 't tweede Hoofdstuk, dat *Atticus* noch Priester zynde, te weten in 't Ieste der 4. eeuwe, zyne predikationen van buiten leerde; maar dat hy daar na uit zijn hoofd preekte: en hy spreekt daar ook niet van als van een nieuwigheit: 't geene hy naar alle waarschynelykheit, indien het gansch geen gebruik was geweest, zoude gedaan hebben. Dezelve *Socrates* zegt in zijn vijfde boek

boek Jaan het 22. hoofdstuk, dat de Priesters te Alexandrye niet meer mogten preeken, na dat *Arius* alles in die Kerk door zyne ketteryen t'onderste boven had gekeert. Zoo was hun zulks dan te vore niet verboden. Daar zijn noch al meer diergelyke voorbeelden. Vorders zegt de voorgemelde *Bourzeys* dat de Priesters in Frankryk niet hebben mogen preeken voor de sesde eeuw: en hy merkt ook aan dat de Homilyen der Oudvaderen, zoo wel de Grieksche als de Latynsche, die ons ter hand gekomen zijn, door Bisschoppen zyn gemaakt.

Men moet in zulke zaaken al voorzigtig in zijn oordeel te werk gaan. En 't is dikwils een groote misslag van de doorsnuffelaars der Kerkelyke Oudheden, dat zy uit de gewoonte of wetten van byzonde Kerken een bewys trekken voor alle Kerken; daar nochtans de tucht op verscheide plaatzen dikwils zeer verscheiden is geweest.

Maar dit gaat evenwel vast dat het preeken het eigen en het voornaamste ampt der Bisschoppen is geweest. (*Concil. Carth. 4. c. 20. Tolet. 3. c. 11.*) Tot het volk te spreken, zegt *Optatus Milev.* in zijn 3. Boek, om een Valtendag of Feestdag af te kondigen, komt den Priester of den Diaken ampts-halve toe: maar niet het Woord Gods te verkondigen.

Het is ook altyd het ampt van den Diaken geweest, het Evangelie voor te leezen: maar niet het zelve te verhandelen of uyt te leggen. De Synode van Vaison heeft in het jaar 529. magt aan de Priesteren gegeven, om het Woord Gods te preeken; en den Diakenen bevolen, eenige Homilyen uyt de Oudvaderen, als de Priester belet was, voor te leezen, maar niet te preeken.

Ook is het zeker dat noch Priester noch Diaken ietwes mogten doen zonder verlof van den Bisschop; en dat hy hun het prediken kon opzeggen; gelijk te Alexandrye, om dat *Arius* daar zoo dol had aangegaan, volgens *Socrates* (*lib. 5. c. 22.*) en *Zozomenus* (*lib. 7. c. 17.*) is geschiedt.

DE H. WALBURGIS

A B D I S.

De H. Walburgis zuster van Willibald en Wunebald, medehelpster van Bonifacius, Abdis van Heidenheim.

De ^a H. Walburgis, van Saxifche afkomst / was de volle zuster van den Bisschop Willibaldus, en van den Abt Wunebaldus.

De H. Bonifacius heeft haar tot de medehelpster van zynen arbeid ontboden en aangenomen: en zy heeft in het Bisdom van Willibaldus, nevens haaren broeder Wunebaldus, naar den kloosterlyken regel geleest. Na de dood van Wunebaldus is de Abdy van Heidenheim ingeruime aan de Klooster-Pouwen / onder de bestieringe van Walpurgis, die aldaar ook heiliglyk is gestorven.

De volgende beerzen zyn ter eere van de H. Walburg gedigt:

Zy was een Konings kind gebooren,
Maar heeft een arme cel verkooren,
En geld en goed geacht als slijk:
Zy wouw dit alles wel ontbeeren,
Op hoop van eeuwig te regceeren
Met Christus in een beter rijk.

Het voornaamste gedeelte van haar lichaam rust binnen Aichstad in een Abdye die haaren naam hoert; alwaar noch hedendaags dooz een Goddelijk wonder olyt uit haar lichaam in een onderstaande vaatje nederdruipt / welke oly veel derhaande zwaare ziekten geneest. Zy is aldaar omtrent het jaar 870 dooz Odogerus Bisschop van

^a I. Mabill. Annal. Bened. tom. 2. l. 23. §. 63. Ioh. Mo-
lanns Natal. S. S. Belgii ad 4. Augusti.

van Aichstad, met de toestemminge van Adrianus II, uit het graf geligt en onder het getal der Heiligen gestelt; en van Heidenheim, daar zij Abdis was geweest / naar de gemelde stad overgeboert. Van daar zijn haare reliquien door Boudewijn met den yzeren arm / Graaf van Vlaanderen / naar Veurne geboert / en borders dooz de andere gewesten van Vlaanderen en der omleggende landschappen verspreidt.

Haare
vicing,

Reliquien

en kerken,

Zij wordt gebiert op den 4 Augusti: en daar zijn 't haarer eere verscheide kerke Gode toegewijdt / en onder anderen een binnen Tiel ontrent den tijd van Bisschop Balderyk. ^a De eerste kerke van het stedecken Lingen, zijnde de Parochi-kerke / was ook onder den naam van de H. Walburg ingewijdt; en was gelegen tegen den voet van het kasteel: doch is in de eerste beroerten der nieuwe gezindheden onder de voet geraakt: en haare ruïn heeft gediend om de galderij van het kasteel op te timmeren.

^a J. Lindeborn Hist. Episcop. Daventr. c. 14. pag. 546.

VOORREDEN

OP DEN

H. GREGORIUS.

De H. Gregorius is eigenlijk geen Bisschop van Utrecht geweest, zoo als het gemeene gevoelen tot noch toe is geweest;

J. Gerbrand van Leiden, *J. Beka*, *Willem Heda*, *R. Snoy*, *Adriaan Barlandus*, *Ger. Noviomagus*, *P. Bokkenberg* in de lijst der Utrechtse Bisschoppen, *J. Molanus*, *Cesar Baronius*, en doorgaans alle de nieuwe Schryvers, rekenen deezen *Gregorius* voor den derden Bisschop van Utrecht, schoon dat *Arn. Buchelius* in zijne Aanmerkingen, en *Jac. Revius* in zijn *Deventer opgeheldert* met alle geweld daar tegen pleiten.

maar alleenlijk de Abt en opziender der gemelde kerke.

Dan *J. a Mabillon* houdt staande dat *Gregorius* wel eigenlijk niet Bisschop, maar Abt en Opziender der Utrechtse Kerke geweest is.

De *Bollandisten* ^b vallen *Mabillon* hier in toe; en bouwen hun zeggen op de volgende redenen:

I. Op het gezag van *Ludgerus*, den beschrijver van *Gregorius* leven, die hem nergens Bisschop, maar altijd *Abt*, en *zijn* *Meester*, of *Harder en Geloofs-verkondiger van 't Vriessche volk*, heeft genoemd.

II. Op

^a *Act. Bened. sec. 3, p. 520. & in Annal. t. 2 l. 23.*

^b *ad diem 1 Martii, in Vita S. Suidberti, §. 2. II. 13.*

II. Op de getuigenis van *Alfridus* , die in de beschrijvinge van *Ludgerus* leven onzen *Gregorius* insgelyks maar Abt heeft genoemd, en aldus met klaare woorden van hem schryft: *Gregorius was tot de Bisschoppelijke waardigheid niet gewijdt , maar heeft den Bisschoppelijken Stoel , enkeld Priester blyvende , bekleedt.*

III. Op het zeggen van *Lullus* Bisschop van Mets , schryvende met deeze woorden ^a aan den zelve *Gregorius* : *Aan de klaarblinkende en vertigtende lampe van Christus Kerke , en mynen zeer Godvrugtigen mede-helper in het verkondigen van de Goddelyke Wet , Gregorius , die om zyne voorgaande verdiensten met een dubbelde waardigheid , van Priester en van Abt , is vereert , ik Lullus , enz.*

Voor het gevoelen van deeze doorgeleerde mannen stemt ook ^b *Ant. Pagi* , die zyn zeggen al byna op dezelve gronden timmert. Eindelyk houdt het ^c *Ant. Matheus* , al meermaals van ons gepreezen , ook met deeze Schryvers.

Doch om de waarheit te zeggen , al is 't dat hy wijdzels halve geen Bisschop geweest is , hy is het egter ampts halve geweest ; en zoo als een ongenoemd Schryver by *Brouwer* te regt opmerkt , *Priester blyvende heeft*

Hy heeft de plaats van Bisschop bekleedt.

^a *Epist. 45. inter Bonifacianas.*

^b *Crit. in Baron. tom. 3. p. 299.*

^c *lib. 2. de Nobil. c. 7.*

by den *Utrechtschen Stoel als Bisschop bekleede*.
 Maar om nu te gissen waarom dat hy geen
 Bisschop mag zyn gewijdt, zoo komt ons
 deeze reden als de waarschynelykste voor,
 dat 'er straks na *Willibrordus* dood twist ont-
 staan is, of de *Utrechtsche Stoel* onder den
Keulschen hoorde of niet, waar van gewag
 wordt gemaakt in den voorgeselden brief van
Bonifatius aan Paus *Stephanus*; en daar wy
 beneeden in 't leven van den *Utrechtschen*
Bisschop Godebaldus ook een woord van zul-
 len aanroeren.

Hier volgt dan het leven van dien zeer
 heiligen Kerk-Oversten, die de Bisschops-
 Staf wel dubbeld waardig is geweest, getrok-
 ken uyt de beschryvinge van des zelfs tijd-
 genoot *Ludgerus*, 'tgeen ik byna van woord
 tot woord uyt de *Benedictynsche Jaarboeken*
 van *Mabillon* heb genomen.

S. GREGORIUS
 3° Episcopus Ultrajectensis.
Pressis miserator egenis

25 August.

DE H. GREGORIUS,

*Abt, en gehouden voor den
 III. Bisschop van Utrecht.*

ff 2

Pa

Na den moord van den Bisschop Eöbanus, dewelke dooz Bonifacius, zoo als wy al verhaalt hebben / ober de Utrechtsehe Kerk was gestelt / is Gregorius tot Harder en Lee-raar der Drieten aangestelt / zoo dooz het gezag van Paus Stephanus, als met de toestemminge van Koning Pippyn. Hem wierdt tot hulp toegevoegt de Kooz-bisschop Alubertus, een zeer hroom en welbegaafd man / en een Engelsman van geboorte / die uyt Britanje in die getoesten was gekomen.

Gregorius uit het koninklijk bloed der Franken gesproten.

Gregorius was af-konstig uyt de koninklijke stamme der Franken / hebbende tot vader gehad Albrikus, en tot groot-moeder Adela of Addula, de zuster van Irmina Abdisse van Oure, dewelken beidegaar de dogters waren van Dagoberthus II. Koning van Oost-Dyankrijk.

Adela heeft na haar mans dood het Nonnekleed aangetrokken in de Abdye Pfalts, by Crier gelegen / en dooz haar zelve opgebouwd. Terwille zy daar Overste was / is het geschiedt dat Bonifacius, in het dertiende jaar na dat hy eerst in Driesland tot het preeken van 't Evangelij was aangekomen / in de gemelde Abdye op zijne reis ging vernachten : alwaar juist op dien tijd woonachtig was onze Gregorius, een jongeling by de 15 jaaren oud / die pas te hoore uit het school en van 't hof was wedergekeert.

't Was in 't jaar 722. en op den zelven tijd dat Bonifacius, zijn afscheid van Willebrordus in Driesland genomen hebbende / naar de Hessen en Curingers ging reizen. De edele jongeling wierdt geboden ober tafel volgens gewoonte te leezen / en 't geen hy geleezen had uyt te leggen: by

Hy las by Adela over de tafel.

by welke gelegenheit Bonifacius een wijdbloopi-
ge en deftige redeneering gedaan heeft over
Goddelyke zaaken; waar dooz het hart van
Gregorius zoodaartig / als dooz een schielijke
blam/ begon te blaaken om Bonifacius te volgen/
dat hy geenzing van Bonifacius gezelschap te
scheuren was / wat dat 'er zijns groot-moeder
Adela en de andere bloedvrienden ook tegen moog-
ten inbrengen / aan dewelken het al te hard ja
als onhebbelijc boozquam / dat een kind in weel-
den opgetwafschten zich in zoo harde een manier
van leven zou gaan fteeken / en een vrend en
arm mensch gaan ualooopen / zonder eens te wees-
ten / waar dat hy zou voleinden.

Van de onbetweeglijke wil van Gregorius heeft
het 'er eindelijc dooz gehaalt: en Adela, die 't
na veel tegenpleitens ten laaste gewonnen moest
geeben / heeft hem paarden met een eerlijc ge-
zelschap bezorgt / en met zijn heiligen meester
naar het werk / daar hy van Godt toe geschijkt
was laaten vertrekken.

Zoo is dan Gregorius by Bonifacius gebleeven
en hem in Thuringen gevolgt: en heeft binnen
korten tijd onder zijne voorgdye zoodaartig toe-
genomen / dat Bonifacius hem als zijnen eeni-
gen zoon beminde. Het is niet waarfchijnlijc dat
de teere jongeling Bonifacius, die herwaarts en
derwaarts te loopen had / alomme nagelooopen
heeft. Na het is wel zoo gelooffelijc dat Boni-
facius hem in de Abdye van Frislaar of van Or-
dorf bestelt zal hebben / om daar in de geestelij-
ke wetenshap / en in de kloosterlijke zaaken on-
derregt te worden / ter tijd toe dat hy tot den
dienst der kerke bequaam zoude worden. Want
dat 'er in de gemelde Abdyen kinderen opgevoedt
en onderweezen wierden / blijkt duidelijc uit den

Hy blyft
in 't gezel-
fchap van
Bonifacius;

seventienden brief van Bonifacius, (1) daar hy belast dat na de dood van Wigbertus, Abt van Frislaar / de zorg van de kinderen te onderwijzen aan den Priester Wigbertus en aan den Diaconen Meringodus zal worden opgedraagen.

(2) En Gregorius zelf / als hy naderhand Abt was geworden in de Abbdye van Utrecht / heeft daar Monniken aangequocht en onderreegt; en onder anderen zoude hy Ludgerus met een vaderlijke zorgvuldigheid in de Abbdye der Monniken onderweezen hebben.

Hy reift met Bonifacius naar Romen.

Hy heeft Bonifacius ook gezelschap gehouden op zijne reis naar Romen; en heeft van daar verscheide stukken der Heilige Schriften medegedragt: waar door allerhande geestelijke boeken / ook der heilige Vadersen / verstaan worden; dewelken hy aldaar tot het gebruik en tot nut van zijne eigen leerlingen verzamelt / en niet zonder groote moeite 't huis gedragt heeft. Op dezelve reis heeft hy met het goedvinden van Bonifacius twee jongelingen tot zijne leerlingen medegenomen / te weten Marchelmus en Markwinus, geboore Engelschen. Het welke te verstaan is van de derde Roomsche reize van Bonifacius, en niet van de tweede / wanneer Gregorius noch niet wel 15 jaaren oud zijnde geene leerlingen konde hebben.

Dit is dezelve Marchelmus, die door den H. Willibrordus van jongs af in de heilige zedellessen onderweezen zijnde / zoo als in de levensbeschrijvinge van den H. Ludgerus gelezen wordt / naderhand in den gewaanden Marcellinus, den hermonden beschrijver van het leugenachtige leven van Suibertus, is herschapen.

De wonderbaare liefdaadigheid van den Abt Gregorius blijkt zonneklaar hier uit / dat hy aan twee

toee moorden naaven / die twee zijner broederen
 uyt het Hof naar huis keerende in een bosch
 dood-gestoken hadden / hun seit heeft gunt-ge-
 scholden: ja dat hy hen heeft doen by spreken/
 in 't nieuw gekleedt / en kost en drank gegee-
 ven; hun raadende naar vreemde landen te gaan
 reizen / om van zijne bloedverwanten / die daar
 om streeks het gebied hoerden / geen ongemak
 of nadeel te lijden.

Na de marteldood van Bonifacius en van zij-
 ne gezellen heeft Gregorius, gelijk zoo eben ge-
 meldt is / de zorg ober de Utrechtse Kerck / en
 ober de Abdg daar aan hoorende / aangenomen
 met den Kooz-bisschop Alubertus, met wien hy
 geduurig op de been was om 't Evangelie aan
 de Driezen te verkondigen. Van in de Utrecht-
 sche Abdye heeft hy verscheiden leerlingen uyt
 alderhande landschappen en van Oost en West
 vergadert / waar onder veele van adellijken hu-
 ze ten deele uyt Dyanhrjck ten deele uyt En-
 geland gesproten waren / of kinderen waren
 van de nieuw-bekeerde Driezen en Saren / of
 ook al uyt Beperland en Zwaben quamen op-
 schieten. Daar waren 'er noch al meer uyt an-
 dere landschappen / die altemaal by malkander
 woonden en onder zijne tucht stonden / en die
 hy allen met de teerheit van een vader bemide /
 en met de blyticheit van een meester en leeraar
 ondervegte / levende met hen in 't gemeen / zoo
 als Luidgerus, die 'er zijnen roem op draagt
 dat hy ook zijn leerling is geweest / in de Be-
 schryvinge van zijn leven getuigt. Van deeze
 leerlingen zijn 'er al verscheiden tot de Bisschop-
 pelijke waardicheit opgeklimmen / als onder
 anderen gemide Luidgerus: van menige ande-
 ren / schoon dat ze dien eertray niet beklimmen

Na het
 marteli van
 Bonifacius
 en van zijne
 gezellen
 neemt hy
 de bestie-
 ringe van
 de Utrecht-
 sche Kerke
 en Abdyc
 aan.

hebben / zijn 'er egter bequaamigheds en geleerdheids halve mans genoeg toe geweest. In deeze vergaderinge was een dubbeld kollegie / te weten van Klerken en van Monnikken / indien 'er geen drukfout is in de handbess van Koning Pippyn vooz de S. Maartens Kerke t' Utrecht / alwaar de giften / dooz de Vorsten Pippyn, Karel en Karloman gedaan / bevestigd en bekrachtigt worden / voor de bezoldinge der Monnikken en Kanonnikken die daar beezig zyn met de Heidenen tot het Christendom te bekeeren. En in der daad dit heeft zijne waarschijnelykheit ook al / dewyl zy 't alle beiden by de Driezen eben druk hadden met het woord Gods te preeken. Hoe wel dat men dit ook wel een anderen draat zoude konnen geben / zeggende dat het de zelven zijn die Monnikken of Kanonnikken genoemd worden. . . . (3)

^a Dooders schijnt de Utrechtse Abt Gregorius uut dit leven verhuist te zijn in 't jaar 776. den 25 Augusti / als hy nu byna den ouderdom van 70 jaaren gehaalt had / en na dat hy drie volle jaaren aan een lammigheid had gelegen. In de benantodheit van zoo zwaare een ziekte heeft hy egter de godtbyzigtige vierigheid van zijn genoeud niet laten updooben : maar hy maakte dat hem gestaadig de Goddelijke boeken wierden voorgelezen / of dat 'er altyd Psalmen in zijne tegenwoordigheid gezongen of gelezen wierden.

Zijne God-
vrugtigheit

Zijne voor-
zegging.

Als zijne vrienden rouwig waren dat zijn neef en welbemindde leerling Albrikus niet hy de hand was / als hebbende iets vooz den dienst des Konings in Italie te verrigten ; zoo heeft de Man Gods voozzeit dat hy vooz des zelfs wederkomst niet

niet zoude sterben. En Albrikus is ook in-der-
daad drie of vier dagen voor Gregorius dood
t' huis gekomen ; dewelke in dien korten tijd
noch over verscheide zaaken / raakende het wel-
wezen der kerkie / met hem heeft gehandelt. Daar
na heeft de heilige man zijne boeken onder zijne
leerlingen verdeckt / en onder anderen aan Luid-
gerus vereert het Handboeck van den H. Au-
gustyn.

Wanneer de dood nu aanstaande was / heeft
hy zich door zijne leerlingen voor de Salvators
kapelle laten dyaagen ; en heeft zijn gebed al-
daar gedaan / en 't heilig Lichaam en Bloed des
Heere genuttigt : waar op hy zijne oogen naar
den Outer keerende / en zijne ziel hemelwaart
opheffende / naar Godt is gereist / na dat hy
zedere het lijden van den H. Bonifacius de Utrecht-
sche kerk 22. jaaren had geregeert : waarom
sommigen hem den naam van Bisschop gegee-
ven hebben / zoo als Notkerus om gelijke reden
Richarius Abt van S. Requier Bisschop heeft
genoemt.

Zijne god-
vruchtige
bereiding
tot de dood.

Zijne dood.

Het leven van den Abt Gregorius is beschree-
ven door zijnen leerling Luidgerus, die vooral
zijne liefdaadigheid doet gelden / zeggende dat
even gelijk de gierigaarts / die op het geld blam-
men / bezeesd zijn van tijdelijke winsten te ver-
zinnen en te verachteloozen ; onze heilige man
bezeesd was van de hemelsche goederen door
het opsluiten en bewaaren van de tijdelijken te
verliezen.

De be-
schryver
van zyn
leven

De viezigheit omtrent de kleederen en spijsen /
om de wtdrukking van Luidgerus te gebruiken /
heeft geen de minste vat op zijn hart gehad :
maar 't was hem altijd goed genoeg eben eens
gekleedt te gaan / en geen beter tafel te houden /

roemt zyne
deugden.

als de anderen. En in 't gebruiken van wijn is hy ook zeer sober geweest.

Dooz welke woorden Ludgerus schijnt te willen betekenen dat hy zich niet onthouden heeft van vleesch te eeten : zoo als hy zelf ook niet gedaan heeft / schoon dat hy de kleeding van S. Benediktus in de Abbye (4) van Utrecht had aangevallen ; en in de Hoofd-abbye van dezelve orde / te weten te Cassino , dertig jaar had gesleeten.

Waar dat
hy begraaf-
ven is.

Johan de Beka schrijft dat Gregorius in de Salvators Kerke te Utrecht begraaven is ; en niet / gelijk Willem Heda schrijft / in het klooster van Susteren , dat eertijds een Abdy van Benedictijner Nonnen van 't Aartsbisdom is geweest / meenende dat dit klooster eerst eenigen tijd daar na dooz den Bisschop Franco gesticht zoude zijn. Maar dit is mis : dewijl de Abdy van Susteren , zoo als wy boven getoont hebben / alleerst gesticht is dooz den H. Willibrordus.

^a De gebeenten van den H. Gregorius zijn te Utrecht in 't jaar 1421 uyt het graf geligt / en met staatsie in een houten kasje geplaatst.

Zijne
beenderen
uit de aarde
geheeven
in 't jaar
1421.

In 't jaar 1597 den 4 Juny zijnze dooz Volkerd Montzima , Deken der gemelde Kerke / bezigtigt : want dus luidt de gedenk-brief der zelve kerke : In 't jaar 1421. op den 14 April onder het uur der kompleeten zyn de reliquyen of gebeenten van den H. Vader Gregorius , den derden Bisschop van Utrecht , van Willibrordus af te rekenen , door de eerwaardige Heeren Houberg Deken , Laurentius , Wilbelmus , Andreas Veer , Gerardus Zelinghen , Kanonnikken van S. Salvators Kerke te Utrecht , gevonden , en uyt een steene tombe onder de trappen die aan de noordzy van

² i koor

^a Anton. Matthaus tom. 5. Veterum Analect. p. 474.

't koor der zelve kerke staan, geligt. En daarna zynze op den 4. Juny, daags voor het feest van *Bonifacius*, ten tijde der Vesperen, door den hoogwaardigen Vader en Heer *Matthias* Bisschop van Biduana behoorlyk in een houtte kasje opgesloten, in de tegenwoordigheit van de voorgemelde Heeren *Henricus* Deken, *Laurentius*, *Andreas* en *Gerardus*, en van de Heeren *Henricus de Kompostelle*, en *Walterus Grawwert*, Kanonnikken der voornoemde kerke.

Welke eerwaardige Vader en Bisschop Heer *Matthias*, om het eeren der gemelde Reliquyen bet te bevorderen, aan alle waare boetvaardigen, en die met een opregt berouw gebiegt zullen hebben, zoo dikwils als ze deeze Reliquyen met driemaal het *Vader ons*, en driemaal het *Wees gegroet* te leezen zullen komen te eeren, veertig dagen aflag, (5) tot afflag van de opgeleide boetwerken, genadiglyk in den Heere heeft vergunt.

met vergunninge van 40 dagen aflag.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Karel de Groote heeft zich voor al laaten geleezen leggen aan het opregten van Schoolen, om de wetenschappen, die zederd eenige eeuwen herwaarts onder de voeten gelegen hadden, wederom indien het mogelyk was op den throon te helpen. (*Synod. Cabilon. 2. & Synod. Rom. sub Joanne 8.*) Ten dien einde heeft hy verscheidene destige mannen, die godvrugtheits- en geleerdheids-halve vermaard waren, van alle kanten ontboden, en de Geleerden op alle manieren geviert en voorgestaan. En de meeste Kerkvergaderingen van dien tijd hebben 't even drok met de Bisschoppen tot het opregten en aanqueeken van Schoolen aan te maanen. En dat de Bisschoppen, zegt *Lupus* (*in Concil. Rom. V. Gregorii VII.*) toen doorgaans openbaare Schoolen in de Kollegien der Reguliere Klerken of in de kloosters der *Benediktynen* aangestelt hebben, kan door veel

le getuigeniffen en voorbeelden beweezen worden. En van de Benediktyner-kloosters wordt zulks klaar genoeg betoont door Lucas Dachery. (*Note in vitam Lanfranci.*)

De Fransche Schryver Baillet hier van handelende (*Fugemens des Savans t. 1.*) zegt dat de Biffchoppen, al voor Karels tyd, begonnen hadden Scholen op te regten: maar om dat alle Biffchoppen niet eens gezind waren, en die het wel met de wetenschappen meenden dikwils nazzaaten kreegen die zich weinig aan de geleerdheit kreunden, zoo scheen deeze instelling niet zeer op te neemen. De Benediktyner-monnikken hebben dan hun best beginnen te doen om de vervalle wetenschappen op te beuren: maar daar was niet zeer op de geleerdheit te roemen. Die de Latynsche (*Syntaxis*) woordenstelling verstond, en Grieks kon leezen, zegt hy, wierdt voor een grooten letter-baas aangezien. Dit goed flak 'er evenwel in, zegt hy al vorder, dat die leerlingen der gemelde Monnikken (voegt hier by, der Kanonnikken) in de H. Schriftuur onderweezen wierden: en dat de zelfde Monnikken de Schriften der Ouden bewaart hebben. Hy had pas te voren noch al breeder geklaagt over de onkunde van die ongelukkige eeuwen, voornamentlyk ontrent de wetenschappen. Verscheidene Schryvers, zegt hy, voornamentlyk die uit Duytsland in Vrankryk waren komen wonen, maar de Fransen daar ook onder begreepen, schreeven in een Latyn van hun eigen maakzel: want 't was hun genoeg aan de woorden en naamen van hunne moederlyke taale zoo een Latynschen draai, buiging of uitgang te geeven; en dat was al kostelyk Latyn. En dit ging niet alleen zoo toe in Vrankryk, maar ook in Spanje, Italie, Afryken, en over al daar de Barbaaren ingedrongen waren. De Studie der Godsgelcerdheit wierd al vry yverig waargenomen; maar het leezen van de oude Histori-schryveren, van de Redenaars, en van alle Wereldsche Schryvers, wierdt niet geacht daar nochtans deeze wetenschappen, gelyk de Heer Fleury in zijne Zeden der Christenen, aan 't 46. hoofdstuk zeer wysselyk aanmerkt, ten hoogste dienstig zijn om de oordeel-kunde ende de kennis der Kerkelyke Oudheden te bewaaren. By gebrek van deeze hulpmiddelen, zegt de laatste Schryver, heeft men de on-egte Schrif-

ten zeer ligtelyk aangenomen op den naam van de door-
 lugtigste mannen; en men is al te bygeloovig gewor-
 den op het stuk van mirakelen, enz. Hoe goed is het
 dat deeze opmerking gemaakt is door een Heer Fleury,
 die by veele, en met groote reden, noch al hoog te
 boek staat: want ik ken 'er genoeg, die noch al wat
 willen weeten, en die al zoo vies zyn van die weten-
 schappen als iemand in die duistere eeuwen is geweest?
 die wel durven vraagen wat nut daar in kan stecken:
 en die het voor een gekkigheid, althans in een Kerke-
 lyk persoon, durven aanzien, iets meer te leezen als
 eenen Neefen, Bodaart of Wiggers, behalven den eenen
 of anderen Sermoen-maaker, om hunne predikatiën
 uit te haalen. Doch aan zulke menschen is hunne on-
 wetendheit en onverstandigheit wel te gannen.

Ik moet hier egter met een woord aanmerken dat
 de gemelde woorden van Baillet, als of het een groote
 zaak was dat iemand de t'Samenstelling der Latynsche
 woorden verstond, enz. misschien zoo raauw en naar
 den letter niet moeten opgenomen worden. Het gaat
 zoo doorgaans met de Schryvers: willen zy iemand
 pryzen, hy heeft zijns gelijk niet gehad. Moeten ze
 zeggen tot iemands nadeel, zy volgen ook het ge-
 meene spreekwoord, een schelm die 'er wat af doet:
 vinden zy de maat ruim uitgemeeten by andere Schry-
 vers, zy leggen daar nog een loodje by: dat schijnt dan
 zoo fraai te staan als men eenige gebreken zoo leven-
 dig en met een aardige vergrootinge weet uyt te schel-
 den: doch hier van breeder als we iets van de tiende
 eeuw zullen te zeggen hebben.

2. De meergemelde Schryver van de *Opkomst der
 Reguliere Kanonniken* wil doch geen Monnik van dee-
 zen Gregorius gemaakt hebben, maar plaatst hem zon-
 der veel bedenkens onder de Reguliere Kanonniken.
 En niet alleen Gregorius, maar ook Werenfridus, Bur-
 chardus, Willehadus, Luidgerus, Lebuius, enz. wor-
 den van hem onder de zelve Kanonniken gerekent.
 Maar of zyne bewyzen genoeg doorstaan dat laat ik al
 weder daar. Luidgerus verhaalt van onzen Gregorius,
 dat hy niet overdaadig en keurig is geweest in zy-
 ne spijs en kledinge, maar altijd gekleedt ging als
 de anderen. Zoo zou Luidgerus niet spreken, zegt
 hy, had Gregorius de Monniks-kap als een Monnik
 moe-

moeten draagen, en Kloosters kost moeten eeten be-
neffens de andere Monnikken, want dan had hy daar
geen keur in gehad, en had niet anders mogen eeten
nochte gekleed gaan. Maar zouden de Monnikken,
als ze Bisschoppen geworden waren, niet wat voor uit
gehad hebben, of althans van verstand zijn geweest dat
ze wat voor uit behoorden te hebben? Ik zie althans
niet dat de Monnikken zich de genoemde mannen om
deze reden zullen laten ontkaapen. Hy voegt 'er
noch een andere reden by, te weten dat 'er zekerlyk te
Utrecht, al van Willebrordus tyd af, zoo wel Kanon-
nikken als Monnikken zijn geweest: want daar staat
wel duidelyk in den Brief, waar by Pippinus eenige
schenkaadjes doet aan de Utrechtsche Kerke, dat die ge-
geeven worden *ter bezoldiging van de Monnikken en Kan-
nonnikken enz.* Zoo dat althans alle de medewerkers
van Willebrordus geene Monnikken zijn geweest: En
dit is een zekere waarheit en boven reeds door ons be-
weezen. Wat reden is 'er dan, wil hy al weder zeg-
gen, om liever een Monnik als een Kanonnik van Gre-
gorius te maaken?

Maar den Leezer zal aanstonds een opwerping inval-
len, die het alles schijnt te verbrodde, en den gemel-
den Schryver in 't ongelyk te stellen; te weten dat on-
zen Gregorius de naam van Abt wordt toegepast: maar
daar weet hy al wederom uyt te komen met te zeggen
dat alle Abten juist geen Monnikken zyn geweest: staat
dan te weten dat volgens den zelven Schryver (p. 156.)
die alles door oude getuigenissen bevestigt, de naam
van Abt certyds somwylen gegeeven is aan de Oversten
der Kanonnikken. Dus zegt de Synode van Tours van
het jaar 813. *dat de Abten der kloosters, daar men van ouds
op zijn Kanonniks geleest heeft, goede zorg moeten draa-
gen voor de Kanonnikken.* In het begin der achtste eeu-
we, gelyk hy uit oude Schryvers bewyft (p. 161.) heb-
ben 'er Kanonnikken gewoont in de Abdye van S.
Trudo, en onder een Abt gestaan. Ook bewyft hy
door verscheide voorbeelden en getuigenissen dat de
Aarts-Diakenen van ouds den naam van Abten ge-
draagen hebben. Zoo kan onzen Gregorius dan ook
de naam van Abt toegepast zijn geweest, ik spreek vol-
gens den gemelden Schryver, om dat hy misschien de
Overste der Kanonnikken was. Men zoude noch uit de

de Iersche Kerk-regelen kunnen toonen (*Canon. Hibern. lib. 41. c. 27. &c. in Spicil. Dachery t. 9.*) dat de Ieren en de inwoonders van 't landschap Wallis de gewoonte hadden van alle Geestelyke Oversten den naam van Abten te geeven. De Iersche en Engelsche gewoontens kunnen ligtelyk door de Apostolische Mannen, die uyt Engeland en Ierland overgekomen waren, in ons Vaderland zijn ingevoert. Maar wy behoeven daar niet eens te loopen: want men vindt noch meer voorbeelden, zelfs in Frankryk, dat de Oversten der Kanonnikken den naam van Abten somwylen gevoert hebben. Eer dat het Klooster van Remigius te Rheims den Monnikken wierd ingeruimt, hadden daar zederd eenigen tyd Kanonnikken gewoont, waar over Gebhardus de allereerste Abt was geweest; het zijn de eigene woorden van Flodoardus in zyne Rheinische historie (*lib. 2. c. 17.*)

Het geene wy van de Ieren en de Wallische Britten gezeyt hebben, is van ouds al gebruikelijk geweest by de Christenen van het Oosten, die den naam van Abt niet te gering achten voor hunne Bisschoppen. Daarom vindt men zoo dikwils; * *Abbas Theophilus Archiepiscopus*, de Abt Theophilus Aarts-bisschop; de Abt Adolphus Bisschop: de Abt Athanasius: de Abt † Eulogius Paus (Papa,) van Alexandrye.

En om dat wy nu onder de Abten verkeerren, moet ik 'er dit nog byvoegen, te meer om dat het eenigsin ter zaake kan dienen, dat de Kanonnikken der Hoofdkerken van Italie in de dertiende eeuw verlost van den Paus bekomen hebben om zich Abten te laten noemen, en dien tytzel zonder opspraak te mogen voeren: waar over Ugelli in zijn *Italia Sacra* (*tomo 8. f. 237. & tom. 7. f. 889.*) kan nagezien worden. Ja al eenigen tyd te vore, voornamentlyk in de tiende eeuw, was die naam zodanig gewild, dat een Klerk van goeden huize die ergens maar een Kerkje of geringe Parochie te bedienen had, zich aanstonds den naam van Abt toepaste. Dat meer is, de grootste Heeren van het land waren met dien eer-naam gediend. Zoo leeft men by du Chesne (*hist. Franc. t. 2. f. 619.*) dat Hugo de Groote of de Witte,

* *Apophtegmata P. P. litera e in Theophila & litera t in Sifoe, n. 15. & 25.*

† *I. Moschus. prat. Spirit. c. 147.*

vader van Hugo Kapetus, den eer-naam van Abt heeft gevoert.

3. Deze uitlegging, of andere draai, zou van den meergemelden Schryver om hooger noch laager toegestaan worden. En om de waarheit te zeggen, ik kan daar ook niet zeer in vallen. Want voor eerst zal men uit de opene brieven en andere stukken van dien tyd zekerlyk bespeuren, dat het voeg-woordetje *wel*, dat eigentlyk en in goed Latyn *ofte* te zeggen is, doorgaans genomen wordt voor *ende*: en dus hebben wy het ook verstaalt. Ten tweede, wy vinden eene wet onder de Kerkeleye Ordonantien van Bonifacius, dat de Monnikken op zyn Monniks, en de Kanonnikken op zyn Kanonniks moeten leeven. *Monachi monachicè, Canonici canonicè vivant.* (*Dacher. Spicil. t. 9.*) Die wet maakt daar een duidelyk onderscheid tusschen die Kanonnikken en Monnikken. (*S. Bonifacii stat. 12.*) Deeze wet is naderhand met de eigene en zelfste woorden vernieuwt door Karel den Grooten. Maar 't geene mijns bedunkens den knoop tochaalt, is dat Bonifacius, gelyk wy boven aangetekent hebben, niet alleen Monnikken maar ook verscheidene Kanonnikken uit Britanje ten dienste der Hoog- en Neder-duytsche Kerken heeft ontboden: zouden die Kanonnikken hun deel aan die gemelde besoldiging zoowel niet gehad hebben als de Kanonnikken?

4. De Schryver van de *Opkomst der Kanonnikken* beweert evenwel, en niet buiten alle waarschyndykheit, dat Ludgerus geen Monnik is geweest. Doch dit zal in zyn leven beter te passe komen.

5. Om dit te verstaan moet men herdenken 't geene wy boven verhandelt hebben, dat 'er voor deezen zwaare boetplegingen voor zwaare zonden, en naar maate dat ze zwaar waren, moesten gedaan worden. Maar dat men in de achtste eeuwe heeft beginnen vryheit te geeven om die straffen en boetplegingen af te koopen. Dit geschiedde wel dikwils door aalmissen; maar ook wel door mond-gebeden, en door Missen die men voor zyne zonden liet op-offeren. In 't begin was die afkoop al heel streng; ja, aangaande het eerste en ook het tweede jaar der boetpleginge, daar was in 't eerste geen afkoopen aan: want de geest
der

der eerste Kerke kon zoo op eenen bot niet verander-
 ren. Maar eindelyk mogt men de geheele boetple-
 ging, zoo hard en zoo lang als ze was, afkoo-
 pen. Dit afkopen geschiede allermeeft door aalmis-
 fen, doch die met vasten en andere verstervingen ver-
 voegd waren, of vervoegd moesten zijn. Dit ging
 aldus in zijn werk. De Priesters leidden by voorbeeld
 een boetpleging op van 25, van 50, van 100 jaaren;
 maar voegden daar by; met zoo veel of zoo veel 's
 jaarlyks aan den armen te geeven, kont gy zoo vee-
 le jaaren van uwe boetplegingen afkopen. Doch de
 Priesters waren geen volle voogd in het opleggen van
 die boeten. Tot iedere zonde stond zekere boetple-
 ging, met den tyd der boetpleginge; en tot iedere
 boetpleging zekere aalmis, zekere gebeden, het stig-
 ten van eenige Kerk of Klooster enz. Daar wierden
 boeken toe gemaakt door verscheidene Bisschoppen; en
 Yvo van Chartres spreekt van zodaanig een Boet- of
 Penitenci-boek der R. Kerke, (*Decret. lib. 15. c. 206.*)
 't welke in zijnen tyd op veele plaatzen gevolgt wierd,
 en daar hy deeze Ordonantie uyt bybrengt: *Honderd
 scibellingen ter aalmisse gegeeuen dienen tot afkoopng van
 een geheel jaar.* En om dat die boetvaardigen door-
 gaans, of althans op zekere dagen, zoo geen vleesch
 mogten eeten, nocte wyn drinken, zonder een mer-
 kelyke aalmis daar voor te geeven; zoo zijn 'er ook
 wel Ordonantien gemaakt dat zoo wel de Geestelyke
 als de Wereldsche personen zich zouden hebben te
 wachten van de boetvaardigen tot het drinken van wyn,
 of eeten van vleesch te noodigen, ten zy dat het den
 boetvaardigen door den Priester vergunt was zyne boet-
 plegingen af te koopen; en zonder alvorens de gestelde
 geld-boete of de aalmis voor den boetvaardigen te be-
 taalen. (*Isaac Lingon. Capitular. l. 1. c. 1. Capitular. He-
 rardi Turon. c. 26. Leo IV. Capitular. ad Parechos.*) Men
 mogt dan zoo een boetvaardigen wel een romer wyn
 schenken, of een stuk vleesch voordienen (indien hem
 de afkoopng toegelaaten was) maar des moest men
 eerst in de beurs tasten, en een zekeren penning voor
 hem betaalen. Van deeze afkoopngen word gemeld
 in de Synode van Salegunstad (*cap. 15.*) gehouden on-
 der Benedictus VIII. in die van Rheims gehouden on-
 der Johannes X. en in verscheide Kerkvergaderingen.

Maar gelyk sommigen deeze afkoopingen goed keurden, en 'er geen quaad in zagen, zo zijn 'er ook deffige mannen geweest die dezelve glad afkeurden en verwierpen. Theodorus Aarts-biffchop van Kantelberg was 'er voor: maar de H. Kudbertus, ook Aarts-biffchop van Kantelberg, is daar lustig tegen uytgevallen (*in Synodo Clodeshov.*) *Indien de Ryken, zegt hy, alles door hun geld kunnen afkopen, en een ander in hunne plaatsze kunnen laaten vasten en boetvaardigheyt pleegen, hoe is het dan waar, zoo als wy door den orakel-mond van Christus geleert worden, dat een Kemel ligter door het oog van een naalde kan doorgaan, als een ryk mensch kan zalig worden?* Petrus Damiani heeft die afkoopingen ten hoogften aangeprezen; maar S. Rudolphus Biffchop van Gubio, zoo als de zelfde Petrus Damiani (*lib. 1. ep. 19.*) verhaalt, begeerde geen geld of goed van de zondaaren te ontvangen. *Ik wil de gevallen liever opregten, zeide de H. Man, als dat ik my zelven, even gelijk de kraajen doen, op hunne doode lichaamen zou wet mesten.* Want men moet weten dat de Priesters niet alleen groote sommen gelds, maar ook kostelyke landeryen van de boetvaardige zondaaren, tot afkoopning of afkorting van de opgelcide boetpleegingen ontvingen; zoo als by voorgemelden P. Damiani (*l. 4. ep. 12. en lib. 8. ep. 5.*) gezien kan worden. Het is dan geen wonder dat sommige deffige mannen en Biffchoppen, die wat verder voor uyt zagen, zich aan deeze afkoopingen gestooten hebben. Hoe wel dat het geeven van aalmiffen, als die in de regte handen komen, zekerlyk ter afkoopning der boetplegingen kan dienen. Maar dat daar gelaaten; hoe dan als de zondaars geen geld te geeven hadden, moesten die de opgelcide straffen dan bestipelyk volbrengen? Hier wist P. Damiani ook al raad voor: de Monnikken, zegt hy (*l. 8. ep. 5.*) die geen geld kunnen opbrengen, kunnen volstaan met een vrywillige geestellinge. Het gaat hier mee, gelijk met meer andere gebruiken: men kan ze ten goede en ten quaade duiden: en men kan ze ten goede en ten quaade gebruiken. Maar de manier van geld en landeryen van de zondaaren, tot afkoopning van hunne boetpleegingen, te ontvangen, luid zekerlyk geheel qualyk, en zou niet alleen groote opspraak, maar ook geen klein gevaar en bekooringe, onderworpen zijn.

DE H. MARCELLINUS

O F

MARCHELMUS,

B E L Y D E R.

De H. Marcellinus, zeggen de ^a Bollandisten in 't leven van den H. Ludgerus, wordt van alle de Schryvers / die in of kort na zyne eeuw geleefd hebben / Marchelmus genoemd. Maar dewijl hy tegenwoordig gebiert wordt onder den naam van Marcellinus, zou men niet zonder reden mogen denken dat / gelijktertwys de Pauzen den naam Willibrordus in dien van Klemens, en den naam Winfridus in dien van Bonifacius verandert hebben / aldus de naam Marchelmus in dien van Marcellinus verandert zal zyn geweest, op dat niemand zich aan de hardigheid van den Engelschen naam zoude stoeten.

Marcellinus, anders ook Marchelmus genoemd.

Egter wordt hy van den zelven Ludgerus in de Levens-beschrijvinge van den H. Gregorius niet anders als Marchelmus genoemd. Doch / dat wel vreemd is / in den brief onder zijnen naam herdicht hoert hy den naam van Marcellinus. Dezelve naam wordt hem gegeven in de Levens-beschrijvinge van den H. Suidbertus, de welke onder den gemascherden naam van Marcellinus verdigd is geweest.

Deeze Levens-beschrijving / kretelende van duizend onwaarheden en verkeerde tijds-rekeningen / is ontrent de 15. eeuw door een olijken

^a ad diem 26 Martii, §. 7. p. 638.

benzelaar uyt een deel oude groffen en verdigt-
zelen by een geraapt.

^a Maar om deeze naam-twisting daar te laa-
ten / zullen wy uyt Alfridus, zynen tydgenoot /
en uyt eenige andere Schryvers iets van zyn
leven gaan zeggen: Hy was gespyoten uyt En-
gelsch bloed / en van jongs af door den H. Bis-
schop Willibrordus in goede en heilige zeeden te
Utrecht opgequeekt. Na dat Marchelmus de eer-
ste gronden der goddyugtigheid onder zoo deftig
een Leeraar geleit had / en in de byse weten-
schappen nu genoegzaam bedreeven was / is hy
naar Rome gereist / om daar de kerken der A-
postelen en andere heilige plaatsen te gaan ee-
ren / en om in de regelen en plegtigheden der
kerk-diensten onderweezen te worden. Even op
dien tyd bevond zich te Rome Gregorius, die
Bonifacius op zyne derde reize derwaarts was
gevolgt. Marchelmus zag kennis met deeze hei-
lige mannen te maaken / en in hun gezelschap
te komen. Van Gregorius, na dat hy daar ver-
scheiden boeken der Heilige Schryften door de
Goddelyke hulp verzamelt had / om dezelve tot
zyn eigen gebruik / en tot het gebruik en nut van
zjne leerlingen mede naar huis te voeren / heeft
op zyne te rug-reis / met verlof van Bonifacius,
onzen Marchelmus, en noch een ander Engelsch
jongman met naame Markwinus, mede naar
Utrecht genomen om dezelve tot zyne leerlingen
te houden.

En als Ludgerus in den herfst-tyd / zoo als
hy 's jaarlyks gewoon was / drie maanden lang
in de plaatze van Gregorius op het studeeren en
op het gedrag der leerlingen paste / en de ge-
woontc

^a Henschen. in vita Luidgeri, ad diem 26 Martii, ex
Alfrido Epif. aliisque.

Hy is door
den H. Wil-
librordus
onderwee-
zen.

Naar Ro-
men gereist
zynde,
krijgt daar
kennis met
den H. Gre-
gorius, on-
der wiens
opzigt hy
gebleeven
is.

woonte had van 's nachts na den Psalmzang, en na de byzondere gebeden daar hy altijd zeer toe geneegen was, zijne nacht-rust te gaan nemen op 't hoogste van de Salvators kerke, die dooz den H. Willibrordus gebout was: zoo is de eerwaardige Abt Gregorius hem eens in een nacht-gezicht verscheenen / zeggende: Volg my broeder Ludgerus; en als hy hem voljde / is Gregorius op een hooger plaats geklommen / en heeft booz zijne oogen als stukken van parkement en van kleederen stuk voor stuk op de aarde gestrooit, en tot hem gezet: raap dat op hoopen: en als hy 'er drie hoopen van geraapt had, zeide Gregorius al weder: zie die hoopen wel uyt te deelen in 't werk des Heere; en ik zal u werks genoeg geeven. Daar op heeft hy hem met het teken des heiligen kruys getekent / en is alzoo gescheiden.

En is na
het doen
van voor-
zeggingen

En als hy 's morgens zijnen droom verhaalde aan Hatto Oversten der Abdye, en aan Marchelmus koster der kerke, die een zeer heilig man was... heeft Marchelmus op staande voer aldus beginnen te spreken, ('t welk naderhand door de uytkomst ook waar gemaakt is); De drie hoopen die gy opgeraapt hebt, betekenen de bewindhebbingen over drierhande volkeren, over de welken gy het harderlijke gezag noch staat te voeren. Waar op hy antwoorde: Godt geeve dat ik ter plaatze, die my toebetrouwt zal worden, eenige vrugt ten dienste des Heere mag doen.

En hier op zag Ludgerus als hy in het leven van den H. Gregorius aldus sprak van de twee reis-gezellen die dezelve Gregorius van Rome had medegenomen: Van Marchelmus, den oudsten van hun beiden, die een zeer godsdienstig en heilig man was, zullen wy 't zijner plaatze,

belieft het Godt, noch iets wijdloopiger verhalen. **En wat laager**: Maar dit dient ook geenzins verzwegen, 't welk ik uyt den mond van den eerwaardigen man Marchelmus heb verstaan.

Priester
gewijdt.

En als hy kort daar aan, zegt **Altfridus in het leven van Ludgerus**, Priester was gewijdt, heeft hy aan de Saxiffche kudde daar hy over gestelt was, de leeringen der zaligheid met volle becken uytgedeelt. . . . Insgelijks heeft hy het hardelijke bewind gevoert over vyf plaatjes in Vriesland, . . . die hy van het Heidendom tot de kennis der waare en onverdeelde Drievuldigheid had gebragt. Ook heeft Koning Karel hem de Abdy van S. Pieter, met alle onderhoorige kerken en dorpjes in Brabant, in een plaatze * Lotuze genoemd, te bestieren gegeven. En toen, zegt hy/ is de droom volbragt raakende de drie hoopen, dewelke volgens de uytlegging van den heiligen Marchelmus een voorbeduiding waren van drie bewindhebbingen over drierhande volkeren, die hem te verwagten stonden.

Hy wordt
met Lebui-
nus gezon-
den naar de
revier den
Yffel.

a **Als ondertusschen de Abt Gregorius door een driehoudige vermaaning van den Heere was aangepoxt**: om aan het volk, dat op de Fransche en Saxiffche grenzen aan de reviere den Yffel woonde, de Evangeliffche leere te doen verkundigen, en *Liawinus*, die onlangs uyt Engeland was overgekomen, derwaarts had geschikt, heeft hy met hem ook afgezonden den dienaar Gods *Marchelmus b*, ook van Engelsch volk gebooren, en door den H. Bisschop *Willibrordus* van jongs af in heilige zeeden opgequeekt, om aan hem de bestiering van dat volk op te draagen.

* doorgaans Leuze genaamd, een stedeke in Henegouwen tusschen Aat en Doornik.

a *Alfridus in vita S. Ludgeri.*   *b* *Lebwinus.*

De

De naamlooze Monnik van Wertheim ^a,
 die al voor het jaar 1141 het leven van denzel-
 ven Ludgerus in rijn heeft beschreeven / komt
 in zijn zeggen met het verhaal van Alfridus over-
 een : want in zijne eerste Litanye, zoo als hy
 spreekt / daar hy van den H. Liawinus handelt/
 zingt hy aldus ter ere van onzen Marchelmus.

Hy ging Gregorius zyn dienst gulhartig bieden
 Om aan den Yffelstroom naar 't Goddelyk be-
 dieden,

Daar 't magtig Leli-ryk aan 't land der Sassen
 paalt,

Een ligt t' ontsteeken dat daar nauwlijks had ge-
 traalt.

Gregorius ging hier niet achteloos op slaapen,
 Maar heeft strax omgezien naar wakkere oor-
 logs-knaapen,

Naar braave borsten voor geen ongemak vervaart,
 En waardig om met hem te trekken veldewaart.
 Zyn oog viel op Marchelm, een vroom en ru-
 stig karel,

Die voor Gods oogen blonk veel schoonder als
 een parel.

Dit is de man dien hy met Lebuinus zendt
 Aan wien 't beoogde land ook reed'lijk was be-
 kend,

Wiens landsman hy ook was, van Engelsch
 volk gebooren;

Die den orakelmond van ^b Klemens quam aan-
 hooren

In't oude Wiltenburg, een nieuwe Bisschops stadt;
 Ja die den hemel zelf tot meester heeft gehad.

^a Bolland. ad diem 1 Martii, p. 70.

^b Willibrordus.

Te Olden-
zeel over-
leeden,
maar naar
Deventer
gebragt,
alwaar hy
ook rust.

Marchelmus is volgens het gemeene zeggen te Oldenzeel overleeden / maar naderhand naar Deventer gebragt. In dezelve stad wordt zijn heilig lichaam / benevens de lichaamen van den heiligen Bisschop Radbodus, en van den heiligen Belyder Lebuinus, die den brand der vervolginge / en de plunderzucht der roovende soldaaten niet alle geluk noch ontkomen zijn / ten huize van godsdienstige en doozluchtige luden eerbiedighlyk bewaart / zoo als wy aanstonds in het leven van Lebuinus, uyt de historie van het Deventersche Bisdom door Lindeborn beschreeven / zullen verhaalen.

Het verdichte leven van den H. Suidbertus wordt buiten alle waarheit / gelijk wy reeds gezeyt hebben / aan den M. Marcellinus toegeschreeven.

DE H. LIAFWINUS

O F

LEBUINUS,

BELYDER.

Lebuinus is
geenzins de
reisgenoot
van Willi-
brordus
geweest.

Lebuinus, zoo als wy boven al te verstaan gegeeven hebben / is de reisgenoot nochte de makker van den H. Willibrordus niet geweest; zijnde niet met hem / maar naderhand onder Karel den Groote, als Gregorius het bezwind ober de Utrechtsche kerk boerde / uyt Engeland 't scheep gegaan / en in Driessland aangeelandt.

Deeze

Deeze Lebuinus, Patroon van Deventer / moet ook niet naar het voorbeeld van den gemasterden Marcellinus en van meer anderen genomen worden hoor Livinus Patroon der Gentenaaren / dewelke Schotland en zijn maagſchapp verlaaten hebbende te Gent is aangekomen en die daar om ſtreeks een overgroote menigte van menſchen tot het Chriſtendom bekeert hebbende / eindelijk drie mijlen van Gent af is gedoodt in het jaar 651. zijnde het negen-en-dertigſte jaar hoor de aankomſte van Willibrordus in Wyankryk / gelijk als Le Cointe op dat jaar bewijſt.

Hy is dezelfde niet met Livinus.

Een oud beſchryver van S. Ludgerus leven / die hoor Brouwerus onder den naam van Othelgrimus in 't ligt gegeeven is / ſpreekt aldus van onzen Lebuinus : Daar is noch een ander heilig perſoon, met naame Liawinus, aangekomen, zynde door Goddelyke roeping uyt Engeland herwaarts geſtuurt. Deeze heeft van Gregorius (Overſte der Utrechtsche Kerke) verzogt dat hy hem de plaats, die hem van Godt aanbevolen was, zoude aanwijzen. Gregorius over de Goddelyke barmhertigheid verheugd, heeft hem gezonden naar de grensſcheiding der Franſen en Saffen, aan den Yſſelſtroom, op een plaats Deventer genoemd; en heeft hem tot reisgezel en mede-werker in 't verkundigen van 't Goddelyke woord toegevoegt den dienaar des Heere *Marchelmus*, die inſgelyks van Engelsche af-komſte, en door den H. *Willibrordus* van zijne kinds-jaaren af opgevoedt was.

Was een Engelsman,

van Godt herwaarts geſtuurt wordt naar den Yſſelſtroom gezonden.

De Biſſchop Alfridus heeft in de Levensbeſchryvinge van den H. Luidgerus, die hoor Henschenius uyt drie verſcheidene handſchriften uytgegeeven is / al het eigen en zelfſte van onzen

G g 5

zen

* in Actis S. S. ad diem 26 Martii, pag. 642.

zen Liaswinus verhaalt / gebende hem daar-en-bo-
 ven den eer-naam van een heilig en geleerd man /
 en het *a* volgende daar noch byboegende: De Prie-
 ster Liaswinus door een eerbaare vrouw met naame
b Averbilda, en door de andere geloovigen verwel-
 lekomt en gehuisvest zynde, ging de leeringen
 der zaligheid alomme zaajen, en de geestelyke
 beemden der zielen bevochtigen. Zy hebben dan
 een Kapel voor hem gestigt op de west-zyde der
 gemelde reviere, in een plaatze *c* *Hulpa* genaamd.
 Daar na hebben zy ook een Kerk voor hem ge-
 bouwt op de oostzyde der zelve reviere, in een
 plaatze die den naam van Deventer voert.

Als 'er een
 Kapel voor
 hem ge-
 stigt was.

d In het jaar 772. was de Prieester Liaswinus,
 of Lebuinus, by Deventer makker in de weer
 met het woord Gods te preeken. Hugbaldus *e*
 Monnik van *f* Elna die onder Karel den Kaalen
 geleest / en aan den zelven eenige beerzen opge-
 draagen heeft / heeft het leven van Lebuinus in
 een beknopt geschrift begreepen; alwaar hy on-
 der anderen verhaalt dat hermits de Sassen ge-
 woon waren 's jaarlyks een algemeenen land-
 dag uut te schryben aan de revier de Wezer /
 Lebuinus op den zelven tijd naar dien land-dag
 gereist is / en albaan opentlyk verklaart heeft
 dat Godt de Schepper van hemel en van aarde
 hem dat gezantschap had opgeleit.

Want

a cap. 2. n. 11.

b Hubaldus noemt haar Abachilda: dan het leven in rym op-
 gestelt geeft haar den naam van Vchilda; want daar staat als
 volgt:

*Liefwinus heen gereist is eerst verwellekomt
 Door zeeke vrouwe die Verbilda was genoemd.*

c Thans Wulpe, leggende een uure gaans van de stad af.

d Mabill. *Annal. Bened.* t. 2.

e by *Pagi Critic.* t. 3. p. 336.

f Nu S. Amand, een Abdy in Vlaanderen.

Want ziet, zeide Lebuinus, dit is het vonnis van zynen eigen mond, het welke vaster als vast staat: ik waarschuw ul. voor af, ten zy dat gyl. myne vermaaningen gehoorzaamt, zoo zal 'er binnen zeer korten tyd en onvoorziens een deerlyke en onverwachte plaag op uw hoofd uytbersten. Want de Godt der hemelen en aller eeuwen heeft al een magtigen, voorzigtigen en zeer dapperen Koning (te weten Karel) daar toe geschikt; die niet uyt ver-gelege landen moet komen, maar die dicht by de hand is, en alseen zeer snelle stroom komt aanbruisen om de hardvogtigheit van uwe verstokte gemoederen te vermurwen, en de onbuigzaamheit van uwe slugge en styve koppen te verpletten. Hy zal met een ysselyk geweld en met kragt van manschap komen op-donderen, en in uw land vallen, en alles te vuur en te zwaard verwoesten en verdelgen: en als een uytvoerder van de gramschap Gods, dien gy geduurig en gestaadig vertoornt, zal hy ul. ten deele door de scherpte des zwaards om-hals brengen, ten deele van honger en kommer laten uyt droogen, ten deele door 't hartzeer en verdriet van een eeuwige ballingschap laten doodquynen. *Terwyle de H. Man dit aldus met een geest van boozegginge uyt danderde / gaan zy uyt de naastgelege heu- gen met alle mans kragt staaken rukken / die zy bliemens korten en spitzzen / om hem aldus met stoliken / gelijk anders met steenen ge- daan wordt / dood te priemen. Dorders boegt 'er Hugbaldus by / dat als Godt den H. Man wonderbaarlyk uyt hunne handen geredt had / een uyt den hoop / die wel de aanzienlykste van allen was / alle de andere Sassen vermaant heeft dat ze een gezant / die hun boozslagen ten leven en ter zaligheit quam aanbieden / byedzamelijks*

Hy reist op den land-dag der Sassen en preekt aldaar.

Godt beschermt hem tegen het geweld der aanyalers.

bes

behoorden te ontvangen / wylt vreeze dat ze de boorzeggingen / die hy al dreigende gedaan had / naderhand maar al te waer mogten behinden. Daar op is met eenpaarige stemmen besloten / dat niemand den bode des Heeren zoude hebben aan te randen / maar dat hy overal / daar 't hem luste / by en ongemoeid zoude mogen gaan. Als Karel eventwel den ooylog gelukkig boorzette / hebben de Westsaalen naast aan Debenter woonende de nieuwb-gebouwde kerk aan koolen gelegt.

Zy steeken egter de kerk aan brand.

Zy komen met geweld aangestoooven , zegt Hugbaldus , ze steeken het huis der kerke aan brand , en laten het glad en al af-branden. Vorders jaagen zy de Christenen , zóo veele als zy daar vonden , hooger op , en doen hen verder van de plaatze afwyken.

Het zelve vertelt ^a Altfridus in het leven van Ludgerus , en boegt 'er dit noch by :

Maar word weer opgesimmert.

Toen is de Man Gods Liafwinus weder tot den Abt gekeert , en verwachtte daar zyne vertroosting van den Heere. Als deeze storm dan weder bedaart , en de roovers naar huis gekeert waren , heeft Liafwinus de afgebrande kerk weder opgetimmert , en hield volgens ouder gewoonte noit op van de leeringen der zaligheid aan zyn volk voor te draagen , tot dat hy zyne lieve ziel aan den Opperharder weder heeft gegeven. En als hy nu overleeden was , is hy in dezelve kerke begraven.

Daar hy na zijne dood in begraven is.

Na de dood van Liafwinus hebben de goddelooze Sassen die plaats wederom verwoest , en de kerk noch eens afgebrandt : en toen hebben zy zyn lichaam drie dagen achter malkander gezogt

zonder het te kunnen vinden. Het zelve is naderhand onder den H. Albrikus, den nazaat van Gregorius, gebonden geweest door den H. Ludgerus, en hinnen dezelve kerk / die hy op nieu had laaten hertimmeren / geplaatst; alwaar de Heer tot den huidige dag toe noch veele wonderheden door zynen dienaar Liawinus pleegt. Alwaar ook tegenwoordig noch een klooster is van God-dienende Kanonnikken. enz.

Behalven 't geene Hugbaldus tot zynen lof geschreeven heeft / zoo heeft de H. Radbodus Bisschop van Utrecht 't zynen eere noch een Harders-
 derg-digt gemaakt / staande in het laatste deel ter eere van
 van Surius; het welke wy aldus vertaalen. Lebuinus.

Als *Lebuinus* door Neptunus holle baaren
 Uyt Brutus magtig ryk naar onze kusten voer,
 Met 't deugden-choor verzeld, en Christus aan
 het roer;

Toen zag men al 't getier der winden haast be-
 daaren;

Toen was het met de magt van Boreas gedaan,
 Die op den Rhynstroom lang als dol had aange-
 gaan:

Waar door het heilig schip den Rhyn niet kon
 genaaken.

Maar onze kruisheld heeft 't gebulder van de zee
 Wel haast doen zwijgen, en quam veilig op de ree:
 Baas Boreas moet zyn gebalk en gonfen staaken:
 Daar waait een zuide-wind, de reis gaat spoedig
 voort,

De vloot vaart landwaart in tot Utrecht voor de
 poort.

Daar

Daar staat zy ankervast, en gaat de kabels binden
 Aan steenen vast geplant diep in een taajen grond,
 Zoo dat ze daar gerust en wel verzeekerd stond,
 En niet te vreezen had voor 't stormen van de
 winden.

Nu krygt het Vriessche land een beter akkerman,
 Die daar veel beter vrugt en oofd op teelen kan.

Die doet het oud gezaai flux uyt der aarde rukken:
 Hy heeft een hemelsch vuur daar 't alles door
 verbrandt;

Al 't oude moet 'er uyt, al 't onkruid moet aan kant.
 Wat zal men daar voortaan nu beter vrugten
 plukken:

Op deezen akker zal een soort van druiven staan,
 Maar druiven voor de ziel: daar zaait hy tarwe-
 graan.

Dit kampje wordt bereidt voor geestelyke boomen,
 men,

Die met hun jeugdig loof en bladerijke krans
 Opschieten zullen tot dicht by de starre-trans.
 Fluks zag men 't dorre kruid vol schoone bloef-
 fens komen;

Men zag bosschaadjen vol van 't Goddelijk ge-
 wafsch,

Daar 't eerst vol schraale hey en wilde struiken was.

Het was een lust te zien. Hoe lieffelyk, hoe geurig
 Rook al het veldgewas? dan 't was geen schaad-
 lyk kruid

Dat ook wel geurig ruikt, al 't onkruid was 'er uyt.
 't Stond alles even net, 't stond alles even keurig.
 Dit moet gy niet zoo plomp noch vleeschelyk
 verstaan:

Ik ga 't u zeggen hoe hy 't alles heeft gedaan.

Hy

Hy heeft, toen hy het volk uyt de gewijde bladen
 Ging onderwijzen, en rond preeken door het land,
 De eene wijngaard voor en d' and're na geplant,
 Toen heeft hy schuur op schuur met tarwe vol
 gelaaden,

Als hy de zielen trok uyt Satans modder-kuil
 En haar verlostte van het schendig venus-vuil.

Slaat nu eens d' oogen op die hoog-gewasschen
 eiken,

Die eiken des geloofs, die vastter als een rots
 Ten proef der helle staan; en harder als een knods
 Voor vuur, noch zwaard, noch hel, noch dreig-
 gement verbleiken.

Is dat noch niet genoeg: ziet den olyf-boom aan,
 Het teken van den peis met Godt pas aangeaan.

Ziet al die vrugten die jaar uyt, jaar in, hier groejen
 Vol van een geest'lyk sop, en ziel-verquikkend nat,
 Die Vriessland in haar tuin noch nimmer had gehad.
 Ziet al die hoven staag en op het schoonste bloejen:
 Dan zult gy vatten wat voor boomen hier te land
 Dat onze Tempelvoogd en Harder heeft geplant.

Zoo is hy dan onze eeren liefde dubbeld waardig,
 Die voor de waarheit zoo manhaftig heeft ge-
 kampt,

En 't Vriessche volk de deugd zoo yv'rig inge-
 stampt;

Die ter beteugeling der doolinge altyd vaardig
 Zijn' leli-witte ziel zoo zuiver heeft bewaart
 En gulle minzaamheit met reinigheit gepaart.

Geen lasse geldzugt kon dat heilig hart bekooren,
 Hy was een fakkel en een blyde peisgezant:
 Een peisgezant van Godt, een fakkel voor ons land.

Zijn'

Zijn' deugd stond anker-vaft , ja vaster als een
toren ,

Maar als ik op myn' fluit zyn' liefde roemen wil,
Dan valt myn' ftem te zwak; dan ftaat myn' Mu-
fa ftil.

Die liefde , zeg ik , zoo geroemd in alle boeken ,
Die uyt den hemel zelf van Godt is afgedaald ,
En naar geen klinkend goud , of aardfchen ryk-
dom taalt ,

Maar altyd beezig is om 's naaftens heil te zoeken;
Om wien te helpen zy de bitze dood braveert ,
Daar zy geen and'ren loon als Christus voor be-
geert.

Gy leezer dan , wilt gy ten beften zyn geraaden,
Dank Godt beneffens my : want al wie Christus
mint

Uyt hart en zin , die is ook Lebuyns gezind.
Wilt gy dan wijsf'lyk doen , en Christus niet ver-
fmaaden ,

Houd veel van Lebuyn die veel van Christus houdt,
Die ook op Lebuyn zyn' liefden heeft gebouwt.

Zy fchynen om den prys der heetfte min te ftrijden,
Maar Lebuynus fchiet in deezen ftrijd te kort :
Geen wonder dat een mensch van Godt verwon-
nen wordt :

Hy zal aan Christus ook die glori niet benijden :
Want Godt , hy weet het wel , is voor den mensch
te fterk ;

Daar fchort altijd noch wat aan 't menfchelijke
werk.

Laat ons dan zijnen lof door fpiel en zoete deunen
Uyrgalmen , dat het land van al de ftemmen klinkt,
En jong zoo wel als oud zyn' heldendaaden zingt:
Laat

Laat Kerk en Tempel-tin van 't feest-geklater
dreunen.

Laat ons den vroomen held altyd ten dienste staan,
Die stadig over ons zyn' trouwe zorg laat gaan.

Wy willen ook zyn' naam in onze taal' uytleggen.
Hy kreeg al in de wieg den naam van Liafwin,
En wierdt ook dus gedoopt: nu luistert naar den zin:
Dit is by 't Britsche volk een lieve vriend te zeg-
gen:

Maar daar dient ietwès by, de naam heeft zin
noch slot:

Wien is hy lief geweest, den menschen, of aan
Godt?

Men dient 'er, om den zin, aan *Christus* by te
voegen,

Of schryven *Christus-lief*: dit past 'er wonder by;
Dan heeft de naam zyn' eisch, en luidt wel eens
zoo bly.

Dit zal ons landvolk en de Britten vergenoegen,
Verstaande dat zyn naam hier boven reeds beduidt
Op 't Engelsch, best in 't oor van 't forsse krijgs-
volk luidt;

Maar *Christus-lief* in 't duits, veel beter schijnt
te prijken

En pronken in het oog van vreedzaam zeedig volk,
En dus past u de naam van een vernuftig' tolk.

Doch 't wordt hoognoedig tyd myn zeilteje neer
te stryken

Op dat myn boersche zang en lompe plompe veel
Het vies en keurig oor van wyzer niet verveel'.

Dit gaat al dikwils zoo, als ik een veersje babbel,
Of speel een deuntjen op myn ouwerwetke fluit,

Die even als 't gebalk van meester ezal luidt,
 Of als ik met de pen een lugtig dichtje krabbel;
 Daar is schier niemand die naar 't end van 't lee-
 zen wacht,

Ja die 't beginzel zelf een oortje waardig acht.

Dan 't is niet even eens wat dat 'er wordt gezon-
 gen:

't Is beter, dagten wy, al is 't met klein vernuft,
 Den geest geoeffent als in ledigheid gefuft.

Dies hebben wy Silvaan zyn harders riet ont-
 vrongen,

Al was die flegt gesteld en hondert jaaren oud;
 Wy hadden doch geen pyp van kostelyker hout.

Laat dan myn veldgezag u, Harder, wel ge-
 vallen,

O licht van 't Priesterdom, ô vroomc Tempel-
 voogd,

Gy weet dat Christus op geen grootsheit heeft
 geooft,

Of weitze luister, die voor 't oog wat schynt te
 brallen;

Hy heeft het kleintje van het weeuwte meer ge-
 fchat,

Dan 't geen de rykdom trots in goud geoffert had.

Breek ook de banden die myn' ziel noch slaaff-
 lyk binden

Aan 't ziel-betov'rend goed, en 's werelds ba-
 fterd-schoon;

Op dat ze los en vry tot Gods genade-troon
 Opvliegen mag, en daar een waare vryheit vinden,

En namaals komen tot die eindelooze vreugd,
 Daar 't zalig zielendom zich met het Lam ver-
 heugt.

Het lichaam van den H. Lebuinus, ter wienſe eere de hoofd-kerk van Deventer ingewijd is / heeft al van ober lang met de lichaamen van den H. Marchelmus, in de wandeling Marcellinus genoemd / en van den H. Radbodus, veertigden Biffchop van Utrecht / te Deventer gerust. Dan tegenwoordig, zeyt ^a Lindeborn in de Historie van 't Deventerſche Biſdom / ſchuilendeze drie lichaamen in een veilige bewaarplaatze. Maar de zilvere kaffen, en 't vorder cieraad der kerke, wierden in 't jaar 1578. op den 18. July, door de bezettingen, om dat ze geen betaaling van den Koning kreegen, tot buit gemaakt, die dezelve tot vierkante ſtukken gelds hebben laaten ſlaan, met dit opſchrift, *urgente neceſſitate*, dat zoo veel te zeggen is als *door hoogē nood*, ſtaande rondom enen Arend, 't welk het wapen van Deventer is. Op deeze plundering is noch een andere gevolgt op den 1. September: en daar weder op, te weten den 19. November, is 's Konings bezetting door Rennenberg ter ſtede uytgedreeven; even als of de heiligen deeze roovers en trouwelooze bewaarders van hunne overblyfzelen niet langer mogten lyden.

^a cap. II. §. I. pag. 59.

Het lichaam van den H. Lebuinus met de lichaamen van twee andere Heiligen is tegenwoordig in veilige bewaaringe.

ALBRICUS,

Vierde Bisschop van Utrecht.

Albrikus

uyt
Engelsche,

of zoo als
anderen
willen, uyt
Fransche
ouders
gesproten.

Om zyne
deugd tot
Kanonnik,

en nader-
hand tot
Bisschop
verkooren.

Na ^a dat de Abt Gregorius de reis naar den hemel aangenomen had / is zijn neef Albrikus hem in het Harders-ampt gevolgt. Albrikus, die van Willem Heda ook Albertus genoemd wordt / was een Engelsman / en / zoo als hy beneffens Beka getuigt / gebooren in de stad Jork; en Emmius in 't vyfde boek der Driessche historie wil ook dat hy gebooren zoude zijn in 't Engelsche Saren. Van de ^b Bollandisten ontkennen het volmondig dat hy een Engelsman zoude zijn: naar dien hy / volgens het zeggen van Alfridus, een neef was van Gregorius, die den Konink van Byzantijck in den bloede bestond. (1)

^c Om zijnen loffelijken onnuegang is hy tot Kanonnik der Utrechtse Kerke verkooren / en heeft Gregorius in zijne oude dagen trouwelijk geholpen. Als dezelve nu overleeden was / wierdt hy ^d benoemt om den zelven Stoel te beklimmen / en heeft daar op de Bisschoppelijke wijding in de stad Keulen ontvangen.

Maar 't is een misflag van Heda, als hy schrijft dat Albrikus naderhand ook Martz-bisschop

^a Alfridus in vita S. Luidgeri c. 2. n. 16. J. Mabillon in Actis S. S. Bened. sec. 3. part. 2. & Bollandini ad diem 26. Martii.

^b Bollandini ibid. in notis ad cap. 2. p. 645.

^c Beka in Chron. Bokkenberg in Actis Pontif. Traject. ineditis.

^d Alfridus ibid. cap. 2. n. 16.

schop van Keulen is geworden / dewijl 'er niet een geloofwaardig Schrijver is / daar dat zeggen op steunt.

a Albrikus had een groote genegenheit tot den eerwaardigen Luidgerus. Als hy den zelven noch maar Diaken zijnde afvaardigde om het lichaam van den H. Lebuinus op te zoeken, en de Deventersche kerk weder op te bouwen, heeft hy hem met deeze woorden aangesproken: *Nu, om dat gy mijn allerlieffste broeder zijt, bid ik u dat gy mijne begeerte doch volbrengt. De plaats, daar de heilige Priester des Heere Liafwinus, die u wel bekend is geweest, tot de dood toe ten dienste des Heere heeft blijven arbeiden, en daar zijn geheiligd lichaam begraven legt, is tot een wildernis gemaakt. Dierhalve verzoek ik dat gy dezelve weder ziet op te haalen, en een andere kerk over het lichaam van dien heiligen man te bouwen. (2)*

Zoo heeft dan de dienaar des Heere Luidgerus, om de beveelen van zijnen meester te gehoorzaamen, het lichaam van den H. Lebuinus op de voornoemde plaats gaan op-zoeken, maar heeft het niet gevonden. Evenwel heeft hy binnen den ommetrek der plaatze, daar hy meende dat het gemelde lichaam moest leggen, een kerk beginnen te timmeren. En als hy het grondwerk nu al geleit had, en doende was met de muuren op te haalen, zoo is de Priester des Heere Liafwinus hem in den slaap verscheenen, zeggende: *Liefste broeder Ludgerus, gy hebt 'er wel aan gedaan, dat gy den tempel Gods, die al over lang door de Heidenen vernielt was, weder hebt gaan opbouwen. Dan, gy zult mijn lichaam, daar gy naar gezocht hebt, ook vinden leggen onder den zuider muur, den welken gy reeds opgebaalt hebt. Zoo heeft Luidgerus dan het*

¶ 3

lichaam

a Dezelyc als boven.

Hy zende den H. Luidgerus om het lichaam van den H. Lebuinus op te zoeken.

lichaam van den Heilig, 's ochtends na het eindigen van het lof-gebed, ter aangeweze plaatze gevonden: en een hoop volks by een vergadert hebbende, heeft hy het grondwerk van 't gezeide gebouw zuidewaart doen overwerken: en alzo het graf van den man Gods binnen de kerk begrepen. Aldus is de kerk dan volkomen opgebouwt en gewijdt: en is noit weder naderhand door de Heidenen geschonden geweest.

En om de tempels der afgoden af te breeken.

Hy wordt Bisschop gewijdt.

Albrikus zendt Luidgerus naar Vriesland, en verdeelt het jaar in vier beurt-verwisselingen.

* Naderhand heeft Albrikus den Diaken Luidgerus, en meer andere Godsdienaaren met hem, afgezonden om de tempels der afgoden af te breeken, (3) en veelerhande afgoderyen, die by de Vriezen in zwang gingen, uyt te roeien. Deeze mannen de gegeven bevelen mannelijk uytgevoert hebbende, hebben een grooten schat, dien zy in de afgoden-tempels gevonden hadden, tot hem gebragt: waar van Koning Karel twee deelen ge-eigent heeft, en bevolen dat Albrikus het derde deel tot zyn gebruik zoude behouden. . . .

Doch als Albrikus te Keulen Bisschop was gewijdt, heeft hy Luidgerus ook Priester doen wijden, en hem tot Leeraar der kerke aangestelt in het land van ^b Oostergoo, ter plaatze daar de H. Bonifacius de martelkroon heeft ontvangen. Dezelve Albrikus heeft het jaar in vier beurt-verwisselingen verdeelt; zoodaanig dat hy in 't klooster te Utrecht voor de andere Oversten in den lenten-tijd, drie maanden lang, het opzigt zoude hebben over het studeeren en den heiligen ommegang der broederen. Dat zijne beurt verstreeken zijnde, de Priester Adalger in den zomer ook drie maanden lang zijne beurt zoude houden: dat de Priester Luidgerus na hem de drie volgende maanden zoude

* *Alfridus ibid. cap. 3.*

^b Oostergoo is een landstreek in West-vriesland.

zoude hebben : en eindelyk dat de overige drie winter-maanden zouden zijn voor den Priester *c* Thiadbragt.

b *Eindelyk* is de Bisschop Albrikus onder den vniilaardigen opstand van Witikindus Hertog der Saxon int die leven gescheiden. Hy is gestorven op den 25. Augusti / en in de Salvators kerke beneffens zijnen hoorzaat Gregorius begraaven. De Luphsche Jaarboeken geeven neffens Willem Heda en J. Molanus hoor / dat beide die Kerkvoogden begraaven zouden leggen te Zusteren , in de Abdye der adelyke maagden op den Luphschen bodem / die dooz Willibrordus begouwen / en dooz Koning Zwendeboldus vergroot en rijkelyk begiftigt is geweest. Van J. Beka, Adriaan Barlandus , en Mabillon getuigen dat Gregorius en Albrikus te Utrecht in de Salvators kerke begraaven leggen. Zijne gedachtenis wordt gehouden op den 14. November.

By Willem *c* Heda staat een Handbest van Karel den Grooten, waar hy hy aan 't oude Tregt *d*, daar de eerwaardige Priester en verkooren Kerkvoogd Albrikus het bewind schijnt te hebben, vereert de plaatze Liesduine , waar onder de geheele landstreek aan den Eems behoorde. Waar int besloten kan worden / niet dat Albrikus en zijne bordere nazaten geen waare Bisschoppen zouden geweest zijn / gelijk als Pagi redeneert ; maar dat hy op dien tijd noch geen Bisschop te Keulen was gewijdt : gemerkt dat de zelve Karel , zoo als de *c* Bollandisten ook bemerkten / den tijtel van Bisschop niet gewoon is te geeven als aan gewijde Bisschoppen.

Zijne dood
en begraaf-
fenis.

a Thiadbertus.

b Alfridus als boven. *c* pag. 41. *d* dat is Utrecht.

c ad diem 26. Martii, §. 5. n. 27.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Indien hy een Neef geweest is van Gregorius, gelyk de Heer Auteur ook verzekert, zoo schijnen de Bollandisten gelyk te hebben: dan Heda spreekt daar al twyfelende van, en hy zegt dat Albericus of Albertus volgens Hulbaldus een neef is geweest van Gregorius; maar dat de Bisschop Rixfridus hem voor een neef van Swidbertus, en voor een gebooren Engelsman opgeeft. Ik moet egter bekennen dat de Brief van Rixfridus, daar Heda van gewaagt, van Rixfridus maakzel niet en is.

2. De gewoonte van Kerken en Outaaren op de graven of lichaamen van de Martelaaren en van andere Heiligen te bouwen, is al zeer oud in de Katolyke Kerk. Daarom zegt de H. Augustinus, (*de civit. Dei* l. 8. c. 27.) dat de Priester aan den Outer over het lichaam van den Martelaar staat, en de offerande verrigt. En in een van zyne Sermoenen daar hy van de martel-dood van den H. Cyprianus spreekt, (*Serm.* 113. c. 2.) zegt hy dat ter plaatze van zijn Martelie een Outer (*Mensa*) Gode ter ere, is opgeregt: en dat die Outer evenwel S. Cyprianus Outer of tafel wierdt genoemd; niet dat S. Cyprianus daar oit gegeten had, of oit slond te eeten; ... maar op dat aldaar offeranden aan God zonden opgedraagen worden. By de Grieken is die gewoonte van ouds ook gebruikelijk geweest. Daarom schryft *Sozomenus lib.* 8. dat Gallus en Julianus twee neeven van Konstantijn den Grooten, een groote Kerk over het graf van den Martelaar Mamas getimmert hebben. Zoo is 'er ook volgens den zelven Schryver een Kerkje getimmert over het lichaam van den H. Nilammon, die geen Bisschop willende worden, in het midden van zijn gebed was dood gebleeven. Theodoretus (*bist. Monast.*) verhaalt ook dat de Christenen een zeer groote Kerk gebouwt hebben over het graf van den Monnik Zebinas. En hier om is het ook dat 'er geene Kerken gewijdt wierden, of noch gewijdt mogen worden, zonder eenige Reliquyen der Heiligen; tot zoo verre dat de sevende Algemeene Kerkvergadering (*Can.* 7.) den Bisschoppen, op de verbeurte van hunne waardigheid, verboden heeft eenige Kerken zonder reliquyen in te wyden.

3. Men vindt veele voorbeelden van het afbreeken der Heidensche Tempelen, en de Kerkelyke historien zijn daar vol van; zoo dat het onnoodig is eenige voorbeelden daar van op te haalen. Konstantijn de Groot had dezelve gesloten, en alle Afgoden-diensten verboden: maar om dat Julianus en Valens dezelve wederom geopent hadden, zoo heeft Theodosius de Groot te alle die Tempels doen afbreeken. Maar, zal iemand zeggen, was het dan zonde, of wierdt het voor quaad gerekent, dezelve Heidensche Tempels ten dienste van den Christelijken Godsdienst te gebruiken; en waar het niet beter geweest al die schoone gebouwen in Christene Kerken te veranderen. Hier op zal ik and woorden met de woorden van den H. Gregorius, schryvende aan Augustinus Apostel van Engeland. *Men moet de Afgodissche Tempelen niet afbreeken, maar de Afgoden zelf vermorselen. Indien hunne Tempels wel gebouwd zijn, zoo heeft men het gebruik der zelve maar te veranderen. En in de plaatze van die nu te gebruiken ten dienste der Duyvelen, heeft men die maar te beezigen tot den dienst van den waaren Godt: op dat het Heidensche volk met des te meer vrymoedigheid ter gewoonlyker plaatze mag komen aanbidden.* En dus zou men noch al Kerken kunnen optellen, die van ouds Afgodissche Tempels zijn geweest: als het vermaarde *Pantheon*, of de Tempel van alle Goden. Dat de Christenen op veele plaatzen de Afgodissche Tempels gesloopt, afgebroken of ten gronde afgebrandt hebben, is somwylen geschiedt door een voorbaarigen en driftigen yver: gelyk blykt in Marcellus Bisschop van Apamea, van wien wy boven al gesproken hebben. Anderen kunnen het gedaan hebben om dat het plegen van allerhaude afgoderyen in die Tempelen, om de menigvuldigheid der Heidenen, anders niet te beletten was. En dit was de reden van den Grooten Theodosius. Misschien hebben zy de gedachtenis van die Afgoden ook des te kragtiger en te spoediger willen uitroejen.

THEODARDUS

Vyfde Biffchop van Utrecht.

Theodardus,

De nazaat van Albrikus is getweest Theodardus; wiens naam verſcheidentlijk geſchreeven wordt / als Theodardus, Thie-dardus, en op zyn Driefchs Thiard.

een Vries,
de nazaat
van Albrikus,

^b Want hy was een Vries van geboorte / een hermaard ^c Predikant van 't Driefſche volk / een zeer geleerd Leeraar / ^d en hy uytmuntendheit erbaaren in de H. Schryft. Zoo is hy dan onder een algemeene toewijginge op den Biſſchoppelijken zetel geklommen.

een zeer
goed man,

^e Hy was een deugd van een man / en de goedheit zelf; en daar hy dooz en dooz geleerd. Somtijds hoorde hy andere uytleggers de H. Schryftuur verklaaren; en ſomwijlen nam hy het leeraars-ampt zelf waar / en trachtte Chriſtus in de genoederen van zyn volk te drukken; zoo dat ^f hy van de heilicheit der voorgaande Biſſchoppen geenzins verbaſtert is. Hy is in vrede uyt deze wereld verhuift; na dat hy volgens J. Mabillon en P. Bokkenberg ſes jaaren had gezeeten / en is te Utrecht in de Salvators kerke begraaven.

Te Utrecht
begraaven.

a J. Mabill. tom. 2. Annal. Bened. l. 25. §. 44.

b Ubbo Emmius Rer. Friſicar. l. 5. p. 75.

c J. Veka.

d Willem Heda.

e Hadrianus Barlandus.

f Ger. Noviomagus in Catal. Episc. Traject.

H A R M A K A R U S

Sesde Utrechtsche Bisschop.

Als de deugdrijke Bisschop Theodardus begraaven was / is Harmakarus , of anders Hermocarus , Harmakarius , of Haremakkarus , die volgens Emmius en sommige anderen een gebooren Dries was / en eerst Kanonnik te Utrecht was geweest / tot ^a Bisschop van Utrecht gekoozen / zijnde ^b een geleerd / deugdzaam / bedaard man / en een braaf Predikant: ^c Die de gewoonte had van 's nachts zijne gebeden voor de zaligheid van 't menschelijke geslacht tot Godt te storten, en by dag de menschen tot allerhande werken van godvrugtigheit aan te maanen; en die uyt dien hoofde alleen, al had hy anders geene deugd gehad, waardig was om zeer lang aan 't roer der regeeringe te zitten. Als de loop zijner dagen ten einde was / heeft hy zijne ziel aan den Schepper weder gegeven / na dat hy de Utrechtsche kerk eenigen tijd met groote moeite geregeert had: dan hoe lang deeze regeering geduurt heeft / is onzeker: R. Snooy, Heda en Bokkenberg leggen hem 27 jaaren toe: maar anderen / gelijk wy zoo aanstonds zullen zien / trekken daar twaalf jaaren af / en verminderen den tijd zijner regeeringe tot op 15 jaaren. Meer wordt 'er van hem in de oude Kronijcken noch Historien niet gebonden; als dit noch / dat hy by de hoven-gemelde eerwaardige Vaders begraaven is geweest.

Harmokarus een Vries,

van wien niets zekers te melden is, als dat hy een zeer deugdzaam man is geweest,

en te Utrecht begraaven is.

Gelijk

^a I. Beka.   ^b Wilb. Heda, in hist. Ultraject.
^c Hadr. Barland. in Catalogo Episcop. Ultraject.

Gelijk als 'er geen gedenktekenen van deeze twee Bisschoppen in wezen zyn, zegt Bokkenberg in zijne noch ongedrukte Handvesten / zoo heb ik ook geen gewag van eenige goeuden of voorregten gevonden, die zy van de Koningen mogten verkreegen hebben.

R I X F R I D U S,

Sevende Utrechtsche Bisschop.

Rixfridus een Vries komt in de plaatze van Harmacarus.

Na de dood van den Bisschop Harmacarus is Rixfridus, die hy sommigen ook bekend staat onder de naamen van Ritsfredus, Ricofridus, Ricsfridus, en Rijkfridus, een gebooren Vries / tot sevenden Kerkhoogd van Utrecht gekoozen / en ook Bisschop gewijdt; zijnde een Goddelijk en geleerd man / en yberig in het plegen van den Godsdiens.

Hy onderwijst Frederikus in de godvrugtheit, en wijdt hem Prieſter.

^a Hy heeft Frederikus, een Vries en een edelman van geboorte / den neef van ^b Aldgillus II. als zijnde den zoon van zijne dogter Cronovilla, of zoo als anderen schrijven Conovella, die hem door dezelve Cronovilla aanbevolen was / van zijne kindsheit af opgebragt / en in de Kerkelyke wetenschappen ondertweezen. En als hy den zelven trap voor trap ten top der deugden en wetenschappen zag steigen / heeft hy hem Prieſter gewijdt; als wel voorzende dat hy hem tot naaſaat in 't Bissdom van Utrecht zoude hebben.

De brief die op zynen naam geschreeven is

^a Heda.

^b Hammonius en Ubbo Emmius in de historie van Vriesland.

aan S. Ludgerus Bisschop van Munster / waar Valsche brieven
 in hy dien heiligen man aanmoedigt om een ver-
 haal uyt te geeven van de wijze op dewelke de
 H. Suidbertus door Paus Leo onder 't getal
 der Heiligen is gestelt / en die niet alleen
 van ^a Heda in het leven van Rixfridus , maar
 ook / dat wonder is / van ^b Molanus geprezen
 is geweest / wordt van Henschenius , Mabillon op zijnen naam geschreeven.
 en Pagi voor een onrecht en verdichten brief
 gehouden.

Zoo schijnt het ook geleege met den brief
 van den zelven Ludgerus aan Rixfridus Bisschop
 van Utrecht / daar hy verhaalt op wat wijze dat
 Suidbertus heilig is verklaart ; dewelke van Su-
 rius op den eersten Maart geboegt wordt by
 dene gewaanden Marcellinus , en daar herschei-
 dene Schryvers veel werks van maaken : Ik heb
 deezen brief , zegt ^c Bosschaarts , dikwils verdagt
 gehouden : en in den nieuwen en vermeerderden
 druk van Surius staat tegenwoordig deeze kant-
 tekening ter zijde van den zelven Brief : Brouwer
 schryvende over het leven van den heiligen Ludgerus ,
 in het 32 hoofdstuk van de sterren der Heiligen , meent
 dat deeze Brief niet van Ludgerus is , maar van ie-
 mand anders verdicht zal zyn geweest.

Hoe dat het daar mee zy of niet / dit gaat eg- Bisschop zijnde heeft hy groote bezittingen verkreegen tot onderhoud der geesteljkheit.
 ter vast dat Rixfridus overgroote bezittingen /
 tienden en tollsen van Karel den Grooten bekomen
 heeft voor de Utrechtsche kerke : en dat hy daar-
 en-boven van zynen zoone Lodewijk de bevesti-
 ging verkreegen heeft van al 't geene zijn vader
 Keizer Karel , of zijn grootvader Pippyn , of zij-
 ne

^a Vide Bollandinos tomo 1. ad diem 1 Martii , p. 836. &
 tom. ad diem 26 Martii , p. 70.

^b Molanus in Natalibus S. S. Belgii.

^c in prologo Diatribae.

ne andere Doozaaten / aan dezelve kerke ge-
geeven en vereert hadden; behoudens nochtans
dat de Abdy van S. Germanus schattinglyk zou
de blijven / en niet onderwoopen zijn aan de rijn-
zen die 't Utrechtsehe Bisdom toegestaan waren.
De brieven van dit alles zijn te vinden by Wil-
lem Heda †. In een van die allen / staande op
't 45 zijdje / wordt Rixfridus de Bisschop der ou-
de Utrechtsehe kerke genoemd. Daar wordt hy
geboegt dat deeze giften aan hem en aan zijne
Geestelykheit gedaan worden ter liefde van Godt,
en ter eere van S. Maarten, op dat ze in staat
zouden zijn van 't * ligt in dezelve kerke te blij-
ven onderhouden.

En om de
kaarzen in
de kerke te
onderhou-
den.

Doch Rixfridus zeer oud geworden en nyt-
geleest zijnde / en zeer wel by Godt staande / is
den vijften October / na dat hy lang met de
hoortze gewoostelt had / nyt dit leven gescheiden/
en in S. Salvators kerke gebragt.

Dol-

† pag. 43, 44, 45, 46.

* Over het licht, of kaarzen en lampen in de kerken, kan nagezien worden S. Hieronymus in zijn 53 brief, geschreeven aan Vigilantius. Dan 't zal dienstig zyn Buchelius zelf over deeze zaak te hooren spreken; die in zijne Historische Aanmerkingen over Heda, aan 't 46 zijdje, aldus schrijft: *Dewijl de Christenen in de eerste tyden, om de menigvuldige vervolgingen der Heidenen, in 't heimelyk ja by nacht vergaderden, zoo hadden zy licht in de duisternisse van nooden: welke gewoonte, als de kerk nu al in rust en vrede was, egter noch in zwang gebleeven is om de byeenkomsten die voor zonnen opgang gehouden wierden: en is op dien tyd darmaate vermenigvuldigt, dat ze zich op vollen dag in de kerken, of by de bid-plaatzen der Martelaaren, van waskaarzen en lampen bedienden. En daarom zien my dikwils in de godvrugtige giften, gelyk hier ter plaatze, dat 'er behalven andere vereeringen, geheele landeryen voor 't onderhoud van 't licht weg gegeeven wierden: waar van ook al enige voorbeelden in deezen Schryver gevonden worden. En 't schijnt ook dat Bignon, in zijne Aantekeningen over 't Formulier-boek van Markulfus, deeze gewoonte nyt het gezag van den H. Hieronimus, en nyt het veelvuldig gebruik der Ouden, goed maakt.*

Dit is voorwaar al een opregte bekentenis van een Onkatolyk Schryver,

Volgens het gedenkboek van de Salvators kerke heeft Gregorius, die op den 25 Augusti in 't jaar 775. overleeden is, alleen op den Bisschoppelijken Stoel gezeeten 20 jaar: Albrikus 10, Theodardus 6, en Harmakarus 13 jaar. Dan 't eerste jaar van Rixfridus staat op het jaar onzes Heere 806.

De Schryvers zijn oneens over de jaaren van zyne regeeringe.

Doorders is hy / zoo als Bokkenberg uyt J. Gerbrand, en uyt de gemeene Kronijk opgeeft / gestorven in het negende jaar zijner regeeringe: waar uyt op ligtelyk kond afmeetten dat de Schrybers niet zeer eensgezind zijn over zyn sterf-jaar.

GRAFSCRIFT VAN RIXFRIDUS
op de graf-kelder van de Salvators kerke, getrokken uyt A. Mattheus *: en aldus vertaald.

Die onder deeze zark en 't vunzig stof der aarde,
Zelf ook maar stof en asch, en geesteloos hier leit,
Was hier een deftig man, een man van achtbaarheid,

En die een helden-deugd met 's werelds luister
paarde:

Ik meen Rixfridus, die ook Dodo was genoemt,
Een kloek heldhaftig Graaf, door 't gansche land
geroemd:

Altijd in 't harnasch om de Christ'nen te beschermen,

Die voor deez' nieuwekerk stond vaster als een rots,
Het vinnig Heidendom, en al hun magt ten trots,
Dat moest ook eind'lijk voor de sterkte zijner ermen

Gaan schuiven landwaart uyt, met koppen dik
bebloed:

Zoo heeft hy deeze plaats van 't oorlogsvuur be-
hoedt.

Wat

* Ex lib. 1. Fundat. Eccles. §. 11. p. 68.

Wat heeft deez' plaats al goeds van dat geslagt
genoten ?

Dit blijkt in Balderijk, een telg der zelve stam',
Waar uyt Rudolfus ook wel eer zyn oorsprong
nam :

Die waren beidegaar uyt Erimfrijd gesproten,
Dien Landvoogd hoog geroemd, en Graaf van
deeze kust ;

Die nu na zijne dood in deeze kelder rust.

Hier rust ook Herinfind, de moeder van hun
beiden,

Die in mildaadigheid en alle deugden blonk,
Met Erimfridus in dezelve graf-spelonk,
Ja in het zelfde graf. Wie zouw hen durven
scheiden

Van graf of kelder, die voor deezen hand aan hand
Van Godt vereenigt zijn door een zoo vasten band ?

Godt quam den eersten in die maand uyt 't leven
haalen

Die door het kromme staal de rijpe druiven schend
Voor most en nieuwen wijn, tien dagen voor
haar end :

De tweeden is gereift naar 's hemels gulde zaalen
Den sesden van de maand, die op het slachten
roemt

Van vet en keurlijk vee, ter winterkuip gedoemd.

Laat dan uw dartele hand alhier geen moedwil
pleegen,

Indien 'er in uw hart een deugden-vonkje gloeit,
Maar laat hun' heilige asch gerust en ongemoeid;
Dan gy, ô Leezer, wensch hun beiden Christus
zegen,

En loop dit graffchrift niet als ongemerkt voor by,
Maar lees: hier rusten twee gebroeders zy aan zy.
VOOR-

V O O R R E D E N

op het Leven van den

H. F R E D E R I C U S

Bisschop van Utrecht.

Het levens-verhaal van den H. Bisschop en Martelaar *Fredericus*, getrokken uyt een naamloozen Schryver, is ons in 't kort medegedeelt door *J. Molanus*; maar staat wijdloopiger, doch met eenige veranderinge in het Latijn, gelijk doorgaans de gewoonte van dien man is, beschreeven by *Surius* in zijne Levens der Heiligen. *Willem Mamelsbury* heeft het zelve, naar de getuigenis van *A. Pagi*, ingelascht in zijn Bock van den Roomschen Paus, aan het 197 zijdje: doch volgens *Baillet*, in zijne Aanmerkingen over de Levens der Heiligen, is de Schryver van dit Verhaal geen tijdgenoot van den H. *Fredericus* geweest, gelijk hy voor deezen wel gemeent had; maar moet in de dertiende of veertiende eeuwe geleest hebben.

De levens-
daaden van
den H. Fre-
dericus,

zyn door
een onge-
noemden
Schryver
der twaalf-
de of der-
tiende eeu-
we, die op
de Keizerin
Judith ge-
beeten was,
opgesteld
geweest.

Deeze Schryver is, naar dat het schijnt, gebeeten geweest op den Keizer *Lodewyk den Goeden*, en wel meest op zyne tweede huisvrouw *Judith*: waanende dat *Fredericus* om 't leven gebragt is ter aanhitzinge van dezel-

a in Natal. S. S. Belgii.

b Critic. in Annal. Baron. ad ann. 838. p. 5.

Wy hebben egter het leven van den H. Frederik uyt dezelve levensdaaden, die we hier en daar wat verbeterd hebben, opgesteld; met het welke wy ons kunnen behelpen; ter tyd toe dat de Bollandisten, of eenige anderen, onder schriften voor den dag brengen.

ve Keizerinne, die hy over bloedschande, en ongeoorlofsden trouw, met den Keizer *Lodewyk* zoude bestraft en daar door verbittert hebben. Wel is waar dat *Baronius* in zyne *Aanmerkingen* over het Roomsche *Martelaars-boek* van dit verstand ook geweest is: maar hy heeft zich naderhand, in zijne *kerkelijke Jaarboeken*, naarder bedagt, en zyn eerste gevoelen met duidelyke woorden afgekeurt; zoo als in 't gevolg zonneklaar zal getoont worden. Dit zoo zynde, zoo is het voorwaar hartelyk te wenschen dat de *Bollandisten*, die de levens van Juny, zoo ik het wel heb, nu ten einde zyn, ons in 't kort, als ze den 18 July bereikt zullen hebben, keurlijker schriften over het leven van den H. *Frederik* opdisschen. Dit hebben zy ons ook eenigzins doen hoopen; dewijl zy het leven van den H. *Belijder Odulfus* uyt verscheiden oude handschriften van de *Salvators kerke* te *Utrecht*, en uyt meer anderen, in het tweede deel van Juny, uytgegeeven hebbende, aan het 594. zijde belooven dat ze ons het leven van den heiligen *Frederik* insgelijks uyt een *Utrechts handschrift* zullen opleveren. Doch uyt een brief van *Vader Janning*, in 't jaar 1709 geschreeven aan den zeer vermaarden Heer *Antoni Mattheus*, Voorzitter der regten in de hooge schoole van *Leiden*, en my door gemelden Heer medegedeeld, heb ik verstaan dat dit handschrift

fchrift geen ander is , als 't geen *Surius* , met eenige veranderinge in den styl , al over lang in 't ligt heeft gegeven.

Dewijl het egter schijnt , ook volgens het oordeel van *Baillet* , dat de voornoemde Schryver buiten het reeds gemelde in al het andere mag aangenomen worden , zoo zullen wy ondertusschen , naar het voorbeeld van den zelven *Baillet* en van *Pagi* , een verhaal van *Frederiks* leven uyt hem opstellen ; en daar by voegen eenige lof-vaarzen , die ter eere van den doorluchtigen Bisschop en Martelaar *Fredericus* door een Schryver en Bisschop van den zelven tijd , te weten *Rabanus Maurus* , gedicht en verzamelt zijn geweest.

S. FREDERICUS
8.º Episcopus Ultrajectensis
Vivus mucrone peremptus.

18 July

DE H. FREDERICUS,

VIII. Bisschop van Utrecht.

Fre-

Fredericus * was afkomstig uyt Vriesland /
 zoo wel als meest de Bisschoppen die voor
 hem op den zelven Stoel gezeten hadden /
 of die hem langen tijd daar na gevolgt zijn: hy Zyne
 was gebooren in het doorp Sexber, niet verre geboorte-
 van de stad Franeker, uyt een doozluchtige en plaats
 zeer aanzienlijke stamme / als die onder zijne
 voozouders telde den Doost Aldegillus, (1) die
 zijn Grootvader was van moeders wege / en
 den Koning Radbodus, die zijn Ober-grootva-
 der is geweest †. Hy wierdt van jongs af / ter en opvoe-
 begeerte van zijne moeder Kronovella, (2) on- ding.
 der de tucht en opvoedinge gestelt van mannen
 die wegens gelcerdheit en godvruchtigheit ber-
 maard waren; en is naderhand ten zelven einde
 de ook bestelt geweest by Rixfridus, Bisschop
 van Utrecht / die ook een Vries van geboorte
 was. Onder het opzigt van deeze mannen heeft
 hy zoodaanig aangenomen in de goddelijke en
 wereldlijke wetenschappen / dat hy al vroeg tot
 de geestelijke wijszels beroepen wierdt / en zelfs Hy wordt
 al bequaam was om tot de Bisschoppelijke Priester
 waardigheid verheeben te worden. En † als on- gewijdt;
 dertusschen de zaalige Kerk-voogd Rixfridus o-
 verleeden en eerlyk begraaben was / heeft de
 Keizer Lodewyk, die in Neder-Duitsland tot
 aan deeze zijde van den Rijn af gekomen was /
 en zijne dood verstaan had / de oudsten van de
 Utrechtsche kerke door afgezondene boden laten
 aanzeggen / dat hy Frederik tot des zelfs na-

* *Ubbo Emmius* *Rev. Frisicar. hist.* l. 3. p. 74.

† Hy heeft tot neef gehad *Adelbricus van Adelen*, die by
Winfemius in het vierde Boek der Vriessche Historien voor den
 derden Potestaat van Vriesland te boek staat.

‡ *Ioann. de Leidis in Chron. Belg.*

Hy wordt
tot Bis-
schop van
Utrecht
gekozen :

en tegen
zijnen dank
in 't bezit
van 't
Bisdom
gestelt.

Hy wordt
met groote
vriendschap
van de U-
trechters
ingehaald.

zaat wenschte te hebben. De geestelijkheid en het volk den Keizer zyn verzoekt toegestaan heb- bende / hebben Frederik met eenjarige stemmen en een algemeene toezegginge tot Bisschop ge- koozen. De man Gods zulks verstaan hebben- de / stelde zich met kragt daar tegen / verklaa- rende dat hy zoo verheerle een waardigheid on- waardig was. En als het volk daar tegen aan riep dat 'er niemand bequaamer was als hy om hun geestelijke Oberste te worden / heeft hy in hunne tegenwoordigheid beginnen te zuchten en te weenen / en weigerde het Bisschops-ampt aan te neemen. Maar vermits het bevel des Konings hem ysaande / is hy met eenigen ydt de geestelijkheid naar den Koning gereist : en is daar met de toezegginge van alle de geenen die den man kenden / hoewel dat hy 'er zelf sterck tegen woelde / door het aansteeken van den * ring / en 't overgeeven van den harders - staf / (zijnde toen een algemeen en een geoorlofd ge- bruyk) in 't Bisdom bevestigd en ingehuldigt : waar na hy in 's Keizers tegenwoordigheid / hoe- wel † ongaarne / Bisschop is gewijdt.

‡ Als Frederik dan aldus gewijdt was / heeft de Keizer hem vermaant zyn Bisdom van de overblijfselen der afgoderye te zuiveren ; en zonderling in 't eiland Walcheren de huile bloedschendingen ydt te roeien : en heeft hem harders met alle tekenen van vriendschap en eerre naar Utrecht laten bertrekken. Als hy nu met zyn gezelschap aan den Rhijn gekomen was / is de geestelijkheid die 't hujs gebleeven was / met het volk van die landstreek van blydschap op de been geraakt ; en den Bisschop die op komende

* I. Beka. † R. Svoius in Chron.

‡ Surins & Baillet ad 18 Julii.

de weg was te gemoet geloopen; en na dat zy Godt ober het vergunnen van zoo een gewenschten Harder bedankt hadden/ hebben zy den nieuwen Bisschop met behoorlyke eerbewijzingen naar de Burgt vergezelschaft.

Daar na ging hy zich geheel en al besteeden tot het waarneemen van zijn Apostolisch ampt; en heeft zich in alles als een wakere Kerkvoogd gequeeten. Hy zond ook destige leeraars naar de Poortder-quartieren / om de werken des dwivels en de doolingen des Heidendoms daar glad en al uyt te roeien. Hy heeft alle middelen in 't werk gestelt om de Walchers, die van sommigen boozde oude † Mattiaci gehouden worden/ en die 't heel slozig maakten met het aangaan van bloedschendige huwelijken/ door geduurige preekingen/ gebeden en nachtwaakingen op het regte spoor te brengen. Zoo ras als hy in dat esland aangelandt was / heeft hy een by-reukomste der boornaamste Heeren beroepen / om de beste middelen tot volkome uitroeying van die snoode gewoonte te beaamen. Hy ging met alle kragt te werk / zonder tijd of ontijd aan te zien. Zoo hebben dan de bloedschenders / vreezende boozde strengheit der kerkelyke tucht / hunnen toevlugt tot zijne barmhartigheid genomen: waar op hy dan de schuldigen van 't onwettige bedde heeft doen scheiden; en heeft hen verholgens / na behoorlyke boetpleeging/ met Godt en de kerke verzoent.

Hy gaat uyt last van Keyzer Lodewijk

naar de Walchers;

en trekt ook naar de Vriezen, om hen tot het zuiver Katolyk geloof te bekeeren;

† Emmius ter voornoemde plaatze, als ook Junius en vanden Rinde willen de Walchers liever voor de oude *Cauchi* houden.

ben heeft hy hen weder tot het regte pad van 't oude geloof dooz zijne preekingen doen keeren; waar in de H. Odulfus, Kanonnik van Utrecht / hem zeer behulpzaam is geweest.

De Bollandisten, die ons het leven van den H. Fredericus uit het Utrechtsche hand-schryft noch zullen mede-deelen / hebben dit volgende / raakende deezen Odulfus, uit dat zelve leven getrokken.

hebbende
den H. O-
dulfus, door
goddelyke
vermaa-
ning, tot
zync hulp
medege-
nomen.

Een zeker Priester, met naame *Odulfus*, een man van een zeer heilig leven, heeft gewoont in een dorp genaamt Oorschot, zynde de zoon van den edelen *Bodgisus*. Hy preekte het geloof onder de volkeren, was zeer geneegen tot de H. Schrift, en behoefde in 't pleegen van goede werken voor niemand te wijken. Als deeze man op zekeren nacht vermoeid te bedde lag, heeft hy den Engel Gods in een nachtgezicht voor hem zien staan; dewelke van een helder licht omschennen, hem in deezer voegen met zynen roosverwigen mond heeft aangesproken: *Sta op, ó dienaar van Jesus Christus, sta op! gy moet naar een zekere Burgt gaan, met naame Utrecht, daar gy met de andere Gods dienaaren tot urwen sterfdag toe zult blyven; en gy moet den zaligen Fredericus, die daar Bisschop is, in 't onderwyzen van het volk de behulpzaam hand bieden, en gaan werwaarts dat by u zal zenden.* De man Gods door zoo een gezicht verschrikt, is van stonden aan in den nacht opgestaan; en is tot het krieken van den dag bezig geweest met alles, dat hem tot de reis noodig was, klaar te maaken. . . . Hy heeft dan alles verlaaten, om den Heer te volgen: en hy is na drie dagen reizens te Utrecht, gelyk hem bevolen was, aangekomen. En zoo als hy zynen voet binnen de stad gezet had, is de Bisschop

Frede-

Frederik met de geestelijkheid hem te gemoet geloopen.

In de boven-gemelde Vergaderinge by de Walchers gehouden heeft de man Gods een kort geloofs begrip opgesteld / naar de wijze van 't geene den naam van Athanasius (3) draagt; en heeft het zelbe aan de Pastoors van zijn Bisdom gezonden / om de Christelyke leer raakende de Heilige Drie-eenigheid in 't beknopt aan de geloobigen voor te draagen. ^a Dooders / na dat hy zijn ampt aanbaardt / en eenigen tyd bedient had / is hy beleids- en godbyugtigheds- halve zoo vermaard geworden / dat hy verre boven alle de andere Bisschoppen van dien tyd de kroon heeft gesparren.

DOOD V A N D E N

H. FREDERICUS:

^b Certwyfle dat Fredericus zijn kerkelyk ampt op het voorzigtigste en heiligste met een onbermoelden pber behertigde / is hy in 't midden van zynen arbeid om hals gebragt: want na dat hy de offerhande der Misse aan Godt had opgedraagen / wierdt hy in de Kapelle van S. Jan den Dooper / daar hy wat meende te gaan bidden / van opgemaakte moordenaars door en door zyne liefschen gestoken. Men zeit dat hy den steek onthangen hebbende / zoude uytgeroepen hebben; Ik ben (4) vermoordt om de waarheit, om de zagtzinnigheit, en om de gerechtigheit: en dat hy ook voorziet zoude hebben hoe dat de Deenen de stad Utrecht zouden overrompelen /

Terwyle dat hy zyn ampt vlytig waarnemt, wordt hy doodgestoken.

A I S

en

^a Emmius als boven.

^b I. Beka in Chronica.

en het Biffchops-hof uytplunderen. Daar op ging hy in een onderaardsche graf-kelder; daar hy zich plat ter aarde wierp / en onder het zingen van dit vaarsje uyt de Psalmen van David; Ik zal den Heere behaagen in het landschap der levenden, zijne heilige ziel aan den almogenden Schepper heeft overgegeeven op den 18 July / in her jaar 838; zoo als Emmius, Buchelius, Mabillon en meer anderen uytgerekent hebben.

a De tyd-rekening der Biffchoppen / die zederd het martelie van den H. Bonifacius tot den moord van den H. Fredericus toe de Utrechtse kerk geregeert hebben / is dooz de sloffigheid der tydkundigen zeer onzeker / en staat op zeer losse voeten.

Hy rust in de Salvators kerke,

Hy rust in de Salvators kerke / en heeft een grassiede in de kelder: alwaar hy den geenen die hem aanroepen / tot een Genees-heer en tot een Artzeny verstrekt; en daar het lichaam van den martelaar een zeer lieffelijke en welriukende geur uytwaazemt.

met dit grafchrift.

Her Latynsche graf-dicht dat op zyn tombe staat / en te vinden is by den hoog-geleerden Ant. *b* Mattheus, luidt aldus in 't Nederduitsch:

Hier rust het lichaam van den Kerkvoogd *Fredericus*,

Die voor de waarheit zoo moortdaadig wierdt ontzielt:

Hier rust benessens hem de Biffchop *Albericus*,
En ook *Ludgerus*: past dat gy maar neder knielt.

Hier

a Bokkenberg in actis Pontific. Traject. Ioh. *a* Leidis in Chron. Belg. lib. 5. c. 13. Ioh. Molan. in Natalib. S. S. Belgii.

b Fat. & Fundat. Eccles. l. 1. p. 67. 66.

Hier leggen noch veel meer getrouwe Christus helden ,

In 't zelve graf gepaard : hunn' ziel is by den Heer.

Het waar onmogelijk al hun getal te melden :
Althans ik weet het niet : knielt gy maar stem-
mig neer.

Daar staan ter zelve plaatze noch eenige andere haerzen / raakende onzen Fredericus , en luidende als volgt :

Heillooze koster , wie heeft u zoo koen geraaden ,
Van dus te schenden de gecierde kerk-gewaaden
Die het geloovig volk ten dienst des Heere schonk ?

Hoe durft gy uwen balg , vol wijn en bier ge-
zoopen ,

Uytbraaken op ons goed , ô fun , met volle sloopen ?
De goddelijke wraak die is niet ver van honk .

Zijn Feest-dag wordt gehouden op den 18.
July.

Molanus , schryvende over het Martelaars-
boek van Usuardus , heeft het volgende npt een
ander en onder martelaars-boek raakende onzen
Frederikus aangetekent :

Te Utrecht wordt de gedagtenis gehouden van
Fredericus , Bisschop aldaar en Martelaar ; die
onschuldig zijnde , van de schuldigen voor de
waarheit is doodgestoken voor den outer des Hee-
re , na dat hy de H. Mis aan Godt had opgedraa-
gen. Hy legt op dezelve plaats aldaar begraaf-
ven.

Om wat reden dat de

H. F R E D E R I C U S

mag vermoort zijn geweest?

Baronius houdt in zijne Aanmerkingen over het Roomsche Martelaars-boek staande / dat Fredericus als een tweede Johannes de Dooper, en om gelijke oorzaak / gedoodt zoude zijn. Van 't zelve gevoelen is Ant. Godeau in het vijfde deel zijner kerkelijke Historie.

Veel Schryvers schuiven de dood van Frederikus op de Keizerinne Judit.

Heda, Beka, Jan van Leiden, R. Snooy, Em-mius, en meer andere nieuwe Schryvers meenen dat Fredericus gedoodt is ter aanhitzinge van Judith, dogter van Welfo Hartog van Beieren; om dat hy haar bestraft zoude hebben over bloedschande / gepleegt met Bernaard (5) Grave van Languedok; en over ongeoorlofden trouw / tegen de wetten der Kerke aangegaan met Keizer Lodewyk.

Het welke van de anderen voor een fabel en lasteringe wordt gehouden.

Maar, zegt dezelve Heda, de Schryvers zijn hier over verdeeld; want daar zijn 'er zeer veel die de zaak van den Keizer Lodewyk en van Judith verdedigen; terwijl dat eenige anderen, doch weinig in getal, vinnig tegen hen uytvalen.

Arnoldus a Buchelius, een zeer naukeurig Schryver / hoe wel van de partje der Onkatholijken / na dat hy de oude Schryvers der Fransche Historien / en de Booreden door Pichou op dezelveu gemaakt / had opgewogen / houdt het daar voor / dat de bloed-schande van Judith, en haar huwelijk tegen de kerkelijke wetten aangegaan / een louter verduchtzel / en een vuile laste

a in zyne Aanmerkingen over de Kronyk van Heda en Beka.

lastering geweest zy/ dooz haare stiefzoonen en
hunne pluinstrykers herzonnien.

En vooz eerst wat belangt het huwelyk tus-
schen Lodewyk en Judit, het welke tegen de
kerkelyke en Pausselyke ordonantien zonde aan-
gegaan zyn: Ik ben verwondert, zegt Buche-
lius, dat byna alle de martelaars boeken het zoo
druk hebben van het tweede huwelyk van Kei-
zer Lodewijk, als of hy dat tegen het verbod der
kerk-wetten zoude aangegaan hebben; en dat
Emmius, *Molanus*, en een menigte van andere
Schrijvers hun zegel daar ook aan hangen; ge-
merkt dat 'er niet een onder alle de oude Schrij-
vers is, die daar een woord van kikt; en dat 'er
geen andere reden voorgesteld is om dat huwelyk
te scheiden als een gepleegde onkuysheit, die zy
Judith uyt een loutere vuilaardigheit opdrongen.
An de stukken zelfs/ raakende de afzetting van
Lodewyk, die noch hedensdaags in toezen zyn/
woydt geen gewag gemaakt van eenige maag-
schap of bloedverwantschap tusschen Lodewyk
en Judith; waar ober de zoonen des Keizers/
en de Bisschoppen / die doch maar een reden
zogten om tegen hunnen vader of Heer op te
staan / zekerlyk veel gerugtz zouden gemaakt
hebben.

Willem Heda schijnt het gevoelen van den
naamloozen Schryver wegens dat heiligschen-
dig huwelyk in de beschryvinge van Frederikus
lehen te herroepen / en keurt het andere geboe-
len van Marianus Scotus, indien niet met duide-
lyke woorden/ althans met den zin/ vooz goed-
zoo als daar ter plaatze gezien kan worden: en
Lodewyk Morery helt ook tot dit gevoelen ober/
in zyn *Algemeen Historisch Woordenboek*.

Ma-

Mabillon kampt ook niet alle magt voor 't zelve gevoelen in zijne Benediktijnsche Jaarboeken. ^a

Op den 18 July van 't zelve jaar, (838) zegt hy / is Fredericus Bisschop der Utrigtsche kerke doodgestoken; dewelke volgens zijne Levens-beschrijving, die in allemans handen is, ter aanradinge van de Keizerinne Judith zoude om 't leven gekomen zijn: dan die beschrijving verdient qua-lijk het minste geloof. (6)

Antonius ^b Pagi, na dat hy het marteli van den H. Frederikus uit Molanus verhaalt had / bekrachtigt ook het zelve gevoelen / en redeneert aldus: Maar 't geen Molanus hier byvoegt, dat de Keizerin Judith, wiens huwelijk met den Keizer Lodewyk door Fredericus zoude tegen-gesproken zijn, eenige luiden zoude opgemaakt hebben om dien allerheiligsten Kerk-voogd der Vriezen, na 't verrigten der H. Missc, voor de waarheit te vermoorden, is een loutere fabel. Want zulks is den Keizer Lodewyk, in alle die huiskrakeelen, noch van zijne kinderen noch van iemand anders oit verweeten geweest.

Daar Baro-
nius, na 't
herroepen
van zyn
eerste ge-
voelen, het
ook mede
houdt.

Ja Baronius zelf is tot dit gevoelen in zijne Kerckelyke Jaarboeken (op het jaar 838) over-gegaan. Want het zeggen van den naamloozen Schryver verwoopen hebbende / en zijn eerste gevoelen herroepende / spoeckt hy in deezer voe-ge: Wijders, gemerkt dat Keizer Lodewyk in deeze stukken zeer gescholden wordt over zijn huwelijk, en dat 'er veel lofs gesproken wordt van de Bisschoppen, die zijne ontthroning te weeg gebragt hebben, onder welkers beschuldigen tegen den Keizer ingebragt geen woord
van

^a Tom. 2. lib. 20. §. 52.

^b Crit. in anal. Baron. t. 3. p. 572.

van dat huwelijk gerept wordt; gemerkt vorders dat 'er veele dingen te hoop gehaalt worden, dewelken op dien tijd niet en passen, zoo zyn die schriften of levensdaaden verdagt geworden: namelijk, of ze niet wel verdicht mogten zijn van iemand die op dien tijd niet goed Keizers geweest is. En dewijl ik niemand onder de oude Schrijvers gevonden heb, die het zeggen van deeze schriften door zijne getuigenis bekragtigt, zoo is hun kredijt by my noch laager gezakt: en ik zou eer denken dat 'er iet anders voor af gegaan zal zijn, 't welke aanleiding tot den moord van dien zeer heiligen man heeft gegeven.

Wel is waar dat eenige Bisschoppen / door Judits stief-zoonen en hunne pluinnschrijvers op gemaakt / Gregorius den vierden ook aan hunne streng gekreegen hadden: maar zoo als Pagi ^a uit den beschryver van Lodewyks leven verhaalt: Als het gerucht hier van aan alle oorden uytberste, en van de anderen wel niet als de zuivere waarheit verspreide, maar van den Roomschen Paus liet verluiden, als of hy ten dien einde gekomen was om zoo wel den Keizer als de Bisschoppen in den ban te slaan, indien 'er eenigen het hart mogten hebben van zijnen wille, of den wille van des Keizers zoonen tegen te streeven: zoo heeft de stoutmoedige vermetendheit van 's Keizers Bisschoppen hen eenigzins benadeelt en gekrenkt: want zy verklaarden dat ze geenzins gezind waren onder zijnen wille te zwigten: maar zoo hy gekomen was om den Keizer in den ban te slaan, dat hy zelf met den ban op zijnen hals kon vertrekken; dewijl de agtbaarheid der oude kerkwetten heel anders luidt. enz.

En wat den Paus aangaat / als die ban ontrent

Vrypostig
antwoord
van de Bisschoppen
aan den
Paus van
Romen, die
door de
stiefzoonen
van Judith
gewonnen
was.

trent Worms / uyt de legerplaatze des Keizers / te rug was gekeert / was hy den zelven in zyn hart niet qualijk geneegen / zoo als Theganus aan zyn 14. hoofdstuk by Baronius te kenneen geeft : en de beschryber van Keizer Lodewyks leven voegt 'er by / dat de Paus Gregorius dat alles gezien hebbende , zeer bedrukt naar Romen is gekeert.

Maar wat nu geoordeelt van den Utrechtschen Bisschop Fredericus , die de streng van 's Keizers zoonen tegen een onschuldigen vader / met Agobardus en meer andere Bisschoppen / tot afzettens toe heeft helpen trekken ?

VERDEDIGING EN LOF

van den *H. F R E D E R I C U S.*

Verdedi-
ging van
Frederikus
tegen de
vinnige
verwytingen
van
Buchelius.

Buchelius haart tegen de gedagtenis van den heiligen man zeer vinnig uyt / zeggende dat hy de stief-zoonen niet had moeten gelooben / en dat hy al te ligt-geloobig of een muitmaaker is geweest. Het welcke hy noch bet bezwaart / als hy de bitze smaad-woorden van den Franschen Schryber Pithou *a* gebruikt om den H. man op het selijste dooz te haalen : Al wie weet , zegt Pithou , dat deeze Jaarboeken te Ments onder het gebied van Lodewyk , zoone van Lodewyk den Goeden , geschreeven zijn , die zal zich zoo bijster niet verwonderen dat de Schrijver der zelven tot lasterens toe ingenomen is tegen Karel den kaalen ; en hy zal zich noch al minder stooren aan de vuile scheldwoorden van eenen Frederik Bisschop van Utrecht , tegen Lodewyk den Goeden en tegen Judith in de historie uytgebraakt.

Dan

Dan Heda, die alleen meer bescheidenheit
toont als zy met hun beiden / pleit aldus booz-
dien grooten man; dewelke / zoo als Emmius
ter gemelde plaatze betuigt / den lof en gedag-
tenisse van alle menschen wel dubbeld waer-
dig is.

† Ik laat dat voor 't geen het is, zegt Heda, al-
thans is *Lodewyk* op aanmaaning en aanraading
der Rijksvorsten met deeze tweede vrouwe ge-
trouwt geweest, uyt dewelke hy geteelt heeft
Karel, bygenaamd *den Kaalen*, die zijn nazaat
naderhand is geworden. Maar al't geen *Fredericus*
gedaan heeft, waar door hy in de ongenade van
den Vorst vervallen is, heeft hy maar gedaan ach-
tervolgens het befluit en het vonnis van eenige
Duytsche en Fransche Bisschoppen; en dat niet
anders als uyt een klinklaaren yver, als zijnde al-
tijd heilig en vroom van leven, en door geene
partyschap te verzetten geweest: zoo verre dat
hy zich niet ontzag den Keizer zelf, door wiens
voorspraak hy Bisschop geworden was, over de
aangetigte misdaad, in des zelfs tegenwoordig-
heit, te vermaanen en te bestraffen. Het zy dat
zoo als 't wil met de andere Bisschoppen, en met
eenige edelluiden, dewelken niet onkundig zijn
geweest van de verraderye van *Pippyn*; die met
de zoonen van *Erminigarda*, eerste huisvrouwe
van Keizer *Lodewyk*, in een vlockverwantschap
tegen zijnen Vader is getreeden: en dat wel meest
door de oprokkening van eenige verraaders, de-
welke als ze door hunne guite- stukken verdient
hadden aan den halze gestraft te worden, door de
goedheit en zagtmoedigheid van *Lodewyk* zelf het
leven behouden hebben, om *Pippyn* tegen zijnen
Vader op den troon te helpen.

Heda zelf
is voor ons.

† *Heda ibid.*
I. DEEL.

¶ ¶

Zoo

Zoo is *Fredericus* dan, zegt *a* *Pagi*, wel zekerlijk voor de waarheit gedoodt: maar of hy omgebragt is door de Heidenen, of wel door de quaade Christenen, welkers leven hy bestrafte, kan met geene zekerheit gezeyt worden. Daar over, zegt hy al vorder / dient *Willem Heda* in zijne Bisschoppen van *Utrecht* nagezien.

Die daar over van *Buchelius* gelaakt, en door ons verdedigt wordt,

Arn. b *Buchelius*, hoewel anders een geleerd man / maar die 't eeren der heiligen / en booz al van onzen *Frederik*, niet zeer mag lijden / tragt deeze goedaardige gematigdheit van *Heda* met hatelijke berwen af te schilderen / eben of het maar gezogte en ontwaare verschooningen waren / om ten minste de inbeeldingen van 't volk, het welke de overblijfzelen van deezen Kerkvoogd zeer godsdienstelijk eerde, te vergenoe-gen. (7)

Maar daar heeft hy ongelijkt in: want behalven dat ook de grootste mannen wel eens buiten alle schuld in eenige dooling vallen / of door een yber die niet naar de wetenschap is verboert worden / zonder daarom eenig part of deel te neemen in de verkeerde dazten en aanslagen van andere menschen / zoo als *Paus Gregorius* ons door zijn eigen voorbeeld / en door dat van den Koninklijken Profeet *David*, in zijne Samen-spraakken al overlang geleert heeft; zoo wordt de *H. Fredericus* niet alleen gepreezen door heidensdaagsche Schryvers / als *R. Snooi*, *Emminus*, *Meyerus*, *Barlandus*, *G. van Nimwegen*, en meer anderen / maar ook door zijne tijdgenooten. Onder anderen heeft *Rabanus Maurus*, een Schryver van dien tijd / met grooten lof gesproken van onzen *Fredericus*: in den Brief

uyt de lof-felijke ge-tuigenissen aan hem gegeven door zijne tijdgenooten,

a T. 3. Crit. in Annal. Baron.
b in Notis Histor.

aan den Bisschop Humbertus noemt hy hem een Bisschop goeder gedagtenisse: aan wien hy / gelijk hy daar betuigt / het boek van Josue had opgedraagen.

J. Mabillon heeft onlangs uytgegeeven deeze Opdragt van Rabanus aan den zelven Fredericus, waar in hy hem zeer roemt: dat hy de bevestiging der heilige wet ter zelve plaatze zoekt, van waar hy het begin des geloofs had ontvangen; te weten volgens het voorbeeld van den H. martelaar *Bonifacius*, die het Vriesche volk, daar *Fredericus* het geestelijke bewind over had, niet alleen door zijne woorden en preekingen, maar ook door het vergieten van zijn bloed tot het Christen geloof heeft gebragt.

en voornamentlyk door Rabanus Maurus.

Daar is noch in wezen een gedigt van den zelven Rabanus aan onzen Fredericus, zijnde het tiende onder zijne andere gedigten; die door Christophorus Brouwer, Priester der Maatschappye van Jesus, in 't licht gegeeven en met korte aantekeningen opgeheldert zijn:

Aan den Bisschop Fredericus.

Koom ongeschaapen Geest, ontsteek uw Dichters
ader

Door een klein straaltje van uw alverquikkend
ligt,

Op dat 'er uyt mijn pen een aardig zoet gedicht
Flux rollen mag, tot een schenkaadje voor mijn
Vader,

Die my, als ik met hem noch nauwlijks had ver-
keert,

Uyt enkle goedheit met zijn' vriendschap heeft
vereert.

Die om zijn vroomde deugd en heiligheit van leven
 Van Godt is opgevoert ten top van eer en staat,
 En is geworden een doorlugtig kerk-prelaat.
 Met reden staat 'er dan in 't heilig Blad geschreeven
 Dat wie zich laagjes houdt, en naar geen groot-
 heit tragt,
 Eerlang geraaken zal tot grootheid, eer en magt:

Maar die zijn trots gezag nu hemelhoog wil heffen,
 En met een moedig hart altyd naar 't hoogste
 dingt,
 Ja zyn verwaande kop tot in de wolken dringt,
 Dat hem heel onvoorziens een donderslag zal
 treffen,
 Zoo dat hy van zyn troon zoo moedig opge-
 bouwd
 Zal ploffen in het slijk, van yder uytgejouwd.

Daarom heeft Christus u tot hoogen staat doen
 klimmen,
 En over duizenden van een ontelbaar volk
 Tot kerkvoogd aangestelt, en Evangeli-tolk,
 (Waar over 't helsch gespuis als harzenloos ging
 grimmen)
 Om de getrouwe schaar als Opperkapitein
 En hoofd voor uyt te gaan naar 's hemels gulde
 plein.

Maar let hoe Christus tot zijn vroomde kruis-ge-
 zanten
 Van 't ampt der Harders sprak: gy zijt het we-
 relds zout,
 Dat alle dingen gaaf en ongeschonden houdt:
 Gy zijt als fakkels die uw licht aan alle kanten
 Moet schieten door en door de naare duisternis
 Daar's werlds ronde kloot nu mee betrokken is.
 En

En even als de zon door lucht en graauwe wolken
 En dikke nevels heen het werelds rond beschijnt,
 Waar voor al 't nachtgespook en duisternis
 verdwijnt,

Zoo moct gy lieden ook gaan lichten alle volken,
 En stichten ieder door uw kloek en wijs beleid
 Tot glori, lof en eer der Opper-majesteit.

Gy moct de herten die als wankelmoedig vloten,
 Besprengen door het zout van een gezonde leer
 Dat hen geen vuile worm of ongedierte deer':
 Of dat ze door geen stank van 's werelds cuvel
 rotten.

Wat preek ik al? Gy hoeft niet eens zoo ver
 te gaan:

Uw eígen naam wijst u uw harderspligten aan.

Want deez' zinrijke naam, naar dat de letters
 luiden,

Begceert, zoo ik het vat, dat gy de *vrede regt*: (8)

Dat is van passen naar den letter uytgelegt.

Dan schijnt hy vorder noch twee zinnen te be-
 duiden.

Daar is een flegte peis, een peis die niet en
 deugt:

Een peis, waar door de mensch in 't quaad doen
 is verheugd.

Maar deeze dient *geregt*, die vrede moct gy brecken:

Hier moct het harnas aan, de handen aan 't
 geveft,

(Ik spreek in 't geestelijk) tot weering van die
 pest.

Daar is een vrede die gy vlijtig aan moct quecken,

De vrede met den Vorst van 't opper-firmament,

Pas dat uw trouwe schar die vrede nimmer
 schendt.

Dit geldt den naam dien gy in 't Doopzel hebt
gekreegen,

Die noch zal vliegen op de wieken van de faam:
Maar uwe wijding geeft u noch een nieuwen
naam:

(Wiens zin en rijke schat gy wel moet overwee-
gen)

Den naam van Bisschop, die van 't Grieks is
afgeleid,

En by de Duitschers een Toeziender is gezeyt.

Hier door wordt gy vermaant in al uw doen en
laten

Wel toe te zien dat u de helhond niet verrast.

Gelukkig zoo gy maar op uwe naamen past:

Dat is, zoo gy voor eerst uw zorg tot alle staaten
En menschen, jong en oud, met vlijt en yver
rekt,

En als een Bisschop past, hen tot een Vader strekt.

En zoo gy vorder dan de vrede der zondaaren

Met hunne driften en hartstogten dapper stoort,

Die vrede die de ziel zoo onbarmhartig moordt.

Maar d'and're vrede met den Heer der hemel-
schaaren,

Waar in 't gelukkig hart zyn heil en weelde
vindt,

Door uwe wijsheit stut, en stijft, en vaster bindt.

Verzuim ook niet voor my uw boezemvriend te
bidden,

Die insgelijks voor u naar mijn vermogen bid,

Waar dat ik gaa of staa, waar dat ik leg of zit,

Dat Godt uw leidsman zy, en hoeder in het midden

Van al de strikken, die die de hel aan alle kant,

Uyt vuile moord-lust steeds voor onze voeten

spant.

Voorts

Voorts bidden wy dat gy een lange reeks van jaaren
Gezond moogt leven tot een hoogen ouderdom,
Ter stichting van uw volk, en nut van 't Chri-
stendom;

En oud en uytgeleefd dan moogt ten hemel vaaren
Daar Godt u gecven zal den wel-verdienden
loon,
Een sceppter in de hand, op 't hoofd een paar-
le-kroon.

Wy moeten ons gebed al 't samen derwaart sieren:
Dit bidt gy *Frederik*, dit bid ik *Raban* ook:
Want buiten dit is niet als yd'le wind en rook.
Bedenk my ook als gy 't altaar-geheim gaat vieren,
En 't bloed van Christus plengt in den gewij-
den kop,
Draag my den Heere dan in uw dank-offer op.

En bid den Hemel-Vorst, die alles heeft geschaa-
pen,
Die op zyn flinker duim 't gebouw der aarde
draait,
En met zyn regter vuist den starren hemel
zwaait,
Dat ik beneffens u, en al zyn trouwe knaapen
Eens mag verschijnen voor zyn koninklijken
troon,
En hem daar loven op een onbekenden toon.

Van 't Hoofd van den H. FREDERICUS. enz.

In 't jaar 1362. op den 18 July, heeft Volkerd Het hoofd
Bisschop van Gible, en in 't Bisschoppelijke Vi- van den H.
karis der Utrechtsche kerke, het hoofd van den Frederik,
H. *Frederik* uyt de kiste gehaalt, en met goud en met de
zilver beslagen, tot lof en glorie van den almo- hoofspanne
genden dulsus,

eertyds in genden Godt, en tot meerder eer vanden H. man.
 S. Salvators kerke voor **Dus** spreekt L. Surlus op den 18 Julij / die daar
 de god- in gevolgt wordt van Baillet. En 't was van
 vrugtigheit der geloovigen ten roon gestelt. **ouds** de gewoonte van dit zelve hoofd / beneffens
 de hoofspan van den H. Belyder Odulfus, in de
 Salvators kerke voor de godvrugtigheit van 't ge-
 loobige volk ten roon te stellen.

Hier over heeft de hooggeleerde Heer Gysbregt
 Lap van Waveren den volgenden brief in 't jaar
 1644 uyt Utrecht geschreeven aan Johannes Bol-
 landus:

De hoog achtbaare Heer *Nybuyze* heeft meer
 als eens door zijne brieven de gheuggenis van
 uwen persoon en van uwe overgrootc lief-heb-
 berye omtrent de levens der Heiligen in my ver-
 nieuwt. . . . Het is my een lust deezen uwen ar-
 beid, tot lof van de heiligen Gods, eenige hulp
 te bezorgen, en wel zonderling omtrent de Hei-
 ligen van ons Vaderland, onder welkers vierders
 ik my den eersten wel durf verklaaren. Zie hier
 dan een tweevoudig opschrift, het welke ik met
 nauwkeurigheid heb uytgetekent; dewijl deeze
 overblijfselen in de bewaaringe waren van mijnen
 neef *Pompejus a Montzima*, Kanonnik en Schat-
 bewaarder, en naderhand ook Prooft van de Sal-
 vators kerke (Oud Munster) binnen Utrecht. Op
 de hoofspan van S. Odulfus, in een zilveren hoofd
 gesloten, en van een bequaame en menschelijke
 grootte, staat een opschrift met een duytsachtige
 letter, met dewelke ik in mynen *Hortensius* een
 zeker opschrift heb uytgedrukt; op dat gy voor
 uwe oogen moogt zien wat dat ik door een duyts-
 achtige letter versta.

IN 'T JAAR ONZES HEERE MCCC.
HEEFT DE DEKEN EN HET KAPIT-
TEL VAN S.SALVATOR TE UTREGT
MY UYT DE KAPELLE DOEN NEE-
MEN, EN OPMAAKEN.

Een gedeelte der hoofdpanne van den H. Fre-
dericus, insgelijks in een zilver en gemijterd hoofd
gesloten, heeft het volgende opschrift, ook in
een duytsachtige letter :

IN 'T JAAR ONZES HEERE MCCCLXII
HEEFT DE DEKEN EN 'T KAPIT-
TEL VAN S.SALVATOR TE UTREGT
MY UYT HET GRAF, DAT TOEN
VERNIEUWT WIERDT, DOEN LIG-
TEN EN OPMAAKEN DOOR ELIAS
SCERPSWERT GOUDSMIT.

Het geheelligd hoofd van den waardigen Kerk-
hoofd is beneffens het bekkeneel van den H.
Odulfus, het welke op dezelve wijze beslaagen
is / door Gods voorzienigheid tegen de tweede der
tijden geborgen en behoedt geweest / en wordt
noch op den huidigen dag eerbiediglijk bewaart
en ge-cert ten huize van een doozlichtig en god-
bzugtig man ; alwaar het al van overlang een
wondere en aangenaame geur van zich ver-
spreidt / zoo als mannen / die geuzins aan de
ligtgeelovige kant zijn / onderhouden hebben.

Zy zyn te-
genvoor-
dig in een
veilige be-
waaringe,
daar zy van
overlang
een lieffe-
lijke geur
nytwaafler-
men.

J. Valerius Andreas, in zijn Nederlandsche
Boekzaal / en Martinus Hamkonius, in zijne
Historie van Drieland / getuigen dat de H. Fre-
dericus een fraaie redeneering geschreeven heeft
over de H. Ozeuhuldigheid / dewelke de Vriezen

Schriften
van den H.
Fredericus,

van ouds tegen zekere spookten, die zich in de gedaante van witte vrouwen vertoonden, plagten te gebruiken.

Gerward de Heeze heeft ten opzichte van den H. Fredericus de hier onderstaande gifte gedaan aan de kerke van Utrecht: en hermits de brief van deeze gifte noch by J. Beka, noch by W. Heda gebonden wordt / zullen wy den zelfven uyt de noch ongedrukte Handvest-brieven van P. Bokkenberg hier laten volgen.

Gifte gedaan ten opzichte van den H. Fredericus.

In 't jaar onzes Heere 828. in het vijftiende jaar der regeeringe van *Lodewyk den Goeden*, heeft *Gerward de Heeze* een gifte gedaan aan de Utrechtsche kerke op deeze wijze: Terwile dat een ieder in de tegenwoordige wereld woont, is 't hem ten uysterste noodig een zaad van goede werken tegen het aanstaande oordeel van den eenigen Godt voor zich zelve te bezorgen, en in voorraad op te doen, op dat hem de dood niet schielijk en onvoorziens kome te verrassen. Daarom is het dat ik *Gerward*, *Landwerds* zoon, aan *S. Maartens* kerke, binnen 't oude *Tregt* gelegen, schenke en overdraage al wat my by erfenis toekomt in het dorp *Langara*, en in *Hellenwich*, en in *Alladna*, en in *Westerwelde*, en in *Theaden*, en in *Hesin*, en in *Asnon*; met alles daar onder behoorende, beemden, weiden, wateren en watergangen; mitsgaders met de dienstboden, die aldus genoemt worden: *Segniwerd* en zijne huisvrouw; *Werenbild*, *Albward* en zijne moeder; *Sigwin*, *Ulfbald* en *Adagrim*, *Grymbald* en zijne vrouw, *Adalwy*, *Gerolf* met zyn wijf, *Solewik*, *Arnolf* en zyn wijf, *Adalgard Saxan* en zyn wijf, *Wernbold* en zijne moeder, *Gerit Alegbrat* en zyn wijf, *Megnifrid*, *Werd-*

werdbald met zyn wijf, Garwi, Gelgod en Marmi, Gajeni en Radim, Ulfim met zyn wijf, Lunitwaart, Odilgaard en zyn zoon, Herman, Aldrik en zyn zoon, Landrik, Cele en Marerad, Hungain en zyn wijf, Lindneck, Alneb en Selo, Egbald en Kadbile. Dit is in 't openbaar geschiedt binnen het dorp Embrik, in 't jaar na Christus menschwordinge acht hondert achtentwintig, op den sevenden February; in 't by-zyn der getuigen die deeze onze gifte in hunne tegenwoordigheid hebben zien bekragtigen: welkers naamen hier onder getekent staan. Het merk van Gerward, die deeze vereering doet. . . . Het merk van Theodansus. Het merk van Alberyk. Het merk van Albenmard. Het merk van Ildiraad. Het merk van Odilbald. Het merk van Otbert. Het merk van Rotnig. Het merk van Myermbard. Het merk van Fredebort. Het merk van Nuibodo. Het merk van Ledraad. Het merk van Ledard. Het merk van Gerond. Het merk van Geryk. Het merk van Rodbert. Het merk van Marmoud. Het merk van Aldgeer. Het merk van Mialo. Het merk van Rothard. Het merk van Ravening. Het merk van Egilbert. Het merk van Gerbod.

Ik Gerakker heb dit op het bevel van onzen Heer Frederik geschreeven en ondertekent.

Ter gunste van den zelven Frederik heeft Wi- Anderē
bert, met zijnen zoone Walbert van Ooster- gifte,
beeke, de volgende gifte gedaan aan de kerke
van Utrecht; waar van wy den brief hier by
boegen / getrokken uyt de Handvest-brieven
van P. Bokkenberg die het licht noch niet ge-
zien hebben.

In het jaar onzes Heere 834. is 'er noch een andere gifte gedaan aan de Utrechtsche kerke, op deeze wijze: Een ieder die gezond van oordeel is dient te weten, dat de aardfche goederen ten dien einde van Godt aan de menschen gegeven zyn, op dat ze door een getrouwe uytreiking van de zelve de eeuwige belooning mogen bekomen. Want alhoewel dat hy de geever van alle goed is, zoo is hy evenwel ook begeerig naar de vrugten van onze eige naarficheit, op dat wy, indien wy zyne gaaven niet schadeloos zullen verquist hebben, de eeuwige vergeldingen, die Godt belooft heeft, en die alle menschelijke waardceering te boven gaan, mogen verdienen. Hierom is het dat wy, die genoemt worden *Ono*, *Addo*, *Rothard*, hoopende dat hy, wien niets kan gegeven worden als 't geen eerst van hem gekomen is, egter onze giften niet zal versmaaden; maar dat hy ons voor deeze vergankelijke goederen met de eeuwig-duurenden zal vergelden, aan *S. Maartens* kerke, gelegen in 't kasteel van *Utrecht* in 't land *Nislerlatre*, tot een laaffenis voor de ziele van *Wibert* schenken en overdraagen, zoo als het ons door den zelve *Wibert*, en door zynen zoon *Walbert* ter wettige uytvoering overgelevert is, al wat hy in *Oosterbeek* en in *Praft* schein te bezitten: mitsgaders al het geen daar zy onder de Fransche regeeringe eigendom over hadden, met alle de dienst-knegten, gebouwen, bosschen, beemden, weyen, wateren en waterloopen, benevens alle goederen daar aan hegtende; welkers optelling den leezer maar verdrietig zoude vallen; die wy dan, om dat ze ook in verscheide soorten bestaan, hier niet uytgedrukt hebben. Vorder begeeren wy dat deeze gifte volstandig zy, wenschende dat alle menschen, 't zy die nu in 't

leven

leven zyn , 't zy die na ons zullen komen , daar kennis van hebben. Doch ingevalle dat 'er iemand van onze vrienden hier niet tegenwoordig waar , die zyn best zou willen doen om de vastigheid van deeze onze gifte , 't zy uyt zijnen eigen naame , 't zy uyt den naame van een ander , verkeerdelijk te doen vernietigen. Voor eerst moet zoo een weten , dat hy by Godt , zoo hy van voorneemen en gevoelen niet en verandert , een streng oordeel op zijnen hals zal haalen. Daarenboven zal hy in de boete van een pond goud , en van drie ponden zilver , en zoo hy met geweld gedwongen moet worden , in de boete van vyf ponden , voor 's lands schatkamer vervallen : en dan zal hem 't geen hy zoo onregmatig gezogt heeft egter noch niet geworden. Maar deeze overdragt , als steunende op een wederzijdsch verdrag , zal bestendig en onveranderlijk blijven.

Deeze overdragt is in 't openbaar geschiedt in het dorp *Oafferblech* , op den 25. December , in 't jaar na de menschwordinge onzes Heere Jesus Christus 834. in de twaalfde *indiktie* , in 't 21 jaar der regeeringe van den doorlugtigsten Keizer *Lodewyk* , in de tegenwoordigheid van de ondergeschreeve getuigen : Het merk van *Theodai*. Het merk van *Othrabch*. Het merk van *Egilbregst*. Het merk van *Banach*. Het merk van *Mulbalt*. Het merk van *Rachelt*. Het merk van *Robbcbrest*. Het merk van *Frederik*. Het merk van *Sigerik*. Het merk van *Bernold*. Het merk van *Godin*. Het merk van *Gelbold*. Het merk van *Regmold*. Het merk van *Alfrik*. Mitsgaders het merk van deeze Saxen , *Theodold* , *Everaard* , *Albo* , *Alseer* , *Hadogrim* , *Seger* , *Boso* , *Uddo* , *Wernbold*.

Ik Bernold onwaardig Priester heb dit op het bevel van den Bisschop Frederik geschreeven en ondertekent.

AAN-

A A N T E K E N I N G E N .

1. Dit zal geweest zijn Aldgillus of Adgillus II. de zoon en nazaat van Radbodus, en de eerste der Vriessche Koningen die het Christen geloof, benevens zijne drie broeders en meest zijne zusters, heeft aangenomen. De Koningen van Vriessland, daar Holland onder begreepen was, moeten zeer aanzienlijk zijn geweest: Want de eene zuster van Aldgillus, met naame Tindoswinda, trouwde met Grimoaldus, den zoon van Pippinus. Zijne tweede zuster Othilda is getrouwt met Gormo Koning van Denemarken enz.

Maar wie zou oit in zijne gedagten gekreegen hebben dat onze Bisschop Fredericus ook bloedverwant, ja de zusters zoon is geweest van den eersten en vermaarden Priester-Jan of Paap-Jan, Keizer (zoo gezegt wordt) van Ethiopien, doch die zederd eenigen tijd door de Geleerden verplaatst is in Oost-Indien. Dat zoude evenwel wel dienen te volgen indien de eerste Priester-Jan de tweede zoon is geweest van deezen Adgillus. En die dit voor de zuivere waarheit niet wil aanneemen, heeft het maar te vraagen van *Martinus Hamconius* die het omstandiglijk en met een Vriessche opregtigheid vertelt, en al eenige getuigen voor zijn zeggen bybrengt. Adgillus, zegt hy, had drie zoonen. De tweede, met naame Johannes, wierd om zijne uitsteekende godvrugtigheit en om zijnen yver in het geloof te verbreiden, by-genaamt *Priester*. Daar hebt gy al een Priester-Jan. Vorders, zegt hy, is deeze Johannes met den Deenschen Prins Otgerus, met Adel Adeling, en met een grooten hoop Vriezen en Deenen naar Indien en Ethiopien getogen; daar hy veele groote landschappen veroverd, en het Christen geloof allerwege ingevoert hebbende een Koninkrijk, dat zijnen naam voerde, heeft opgergt. Men hoeft den man op zijn enkeld zeggen niet te gelooven: want behalven de Schrijvers van onzen landaard, zegt hy, staan *Libertus* Bisschop van Bergen, *Johannes Nauclerus*, het *Fasciculus Temporum*, en een menigte van andere Schryvers voor mijn zeggen in. Doch *Mandevijl*, die daar in van *Joach. Hopperus* (in *Epitome*) en van *Boëtius Epo* (*Orat. de laude Frisïe*) gevolgt wordt, gelooft dat deeze Priester-Jan een zoon is geweest van
Gon-

Gondebaldus, Radbodus zoon. Hy zegt ook dat de berugte *Baptista Mantuanus* deezen togt in een fraai gedicht heeft beschreeven: en hy slaaft zijn verhaal noch met de getuigenisse van den zeer geleerden *Genebrardus*. 't is waar, *Nauclerus* schrijft in zijne Kronijk dat Otgerus een Deensch Veld-overste, en een man van een uitsteekende vroomigheid en godvrugtigheid, onder Karel den Grooten gebloeit heeft, en alle de overzeesche gewesten, van Jerusaleem tot aan de Boomen der Zonne, onder Gods zegen heeft veroverd: dat hy in 't bovenste van Indien een Keizerrijk heeft opgeregt, en 't zelve opgedraagen aan onzen Priester-Jan: en daarenboven noch 14. Baronnen van zijn maagfchap aangestelt die onder het gebied van den nieuwen Keizer moesten staan, en 't Christen Geloof helpen beschermen. Dit wordt aldus verhaalt, zegt *Nauclerus*, maar 't is jammer dat hy het niet al te zeer bekragtigt. Ik en weet niet, zegt hy, of 'er wel een is onder de Schrijvers die dit verhaalen, op wiens zeggen men met alle gerustigheid mag aangaan. Dit zou die gansche historie wel verbrodden. Men ziet hier althans uit hoe dat men 'er ligtelijk kaal af zoude komen, als men de Schrijvers in het optellen van hunne getuigen al te ligt geloofde. *Hamonius* zwetst onder anderen op de getuigenis van *Nauclerus*; (*testantur*): en die *Nauclerus* spreekt daar zoo twijfelachtig van als hy wel kan. *Hopperus* en *Fasciculus Temporum* heb ik niet ter hande, wie weet of het daar ook niet op een *men zegt* zal uitkomen? *Genebrardus*, ik beken het, is een geleerd man, en mag wel plaats hebben onder de eerste geleerden van zijnen tijd. Deeze verhaalt dezelve geschiedenis uit het *Fasciculus Temporum*. Doch hy spreekt 'er ook al twijfelende van, en hy bekennt dat hy niet kan vatten hoe dat de Deenen met hunne vloot zoo een groote streek van landen en zeën hebben kunnen bezeilen. Maar hy is noch al geneegen om het te gelooven, om dat hy by *Wilhelmus* in het tweede boek zijner historie vindt dat de Engelsche Koning Elfredus omtrent het jaar 870, door Sigelius Bisschop van Schirenburg, verscheide vereeringen gezonden heeft aan het graf van S. Thomas in Oost-Indien. En zijne twijfeling hoe dat de Deenen en Vriezen daar hebben kunnen komen, zou misschien de grootste zwaarigheid niet maaken: men ziet hedensdaags hoe dat

'er 's jaarlijks geheele vlooten naar Oostindien vaaren en van daar weder t' huis komen. En men weet dat de Deenen en andere Noormannen op dien tijd al zoo groote liefhebbers van het vaaren, en al zoo rustige waaghalzen waren, als onze Hollanders nu kunnen zijn. Maar van Jerufalem af te beginnen, gelijk boven gezegt is, en tot de boomen der Zonne toe te loopen; en dan wederom naar het diepste van Oost-Indien (*India superior*) te trekken, dat kan op geen eenen togt geschiedt zijn, of zy moesten de Middellandsche zee wederom uitgezeilt zijn, en dan gansch Afrieken gaan omvaaren hebben: Wat zal ik 'er van zeggen; Ik misgun onze Vriezen en Hollanders, nocte ook den Deenen, deeze glorie niet: hadden zy 'er maar wat ouder en klaarder blijken van. Althans *Ubbo Emmius*, (*Apolog.*) die dit verhaalt ook bybrengt uit *Suffridus Petri*, schijnt daar niet veel werks van te maaken.

2. Zijn vader is geweest Adelbrikus van Adelen. Zijn oudste broeder, Adel genaamd, zou volgens den voornoemden *Hamconius* in 't gezelschap van Paap-Jan en Otgerus naar Indien zijn gezeilt: daar hy zekerlyk een van die 14. Baronnen moet zijn geweest: dat behoorden zy daar al by verzonnen te hebben. Zijn oom, of moeders broeder Gondebaldus, hoewel Koning van Vrieland, zou ook een liefhebber van 't reizen zijn geweest. Want *Hamconius* verhaalt van hem, hoewel hy bekent dat het beter op Godebaldus II. zoude passen, dat hy met Karel den Grooten opgetrokken is tegen de Sarazijnen van Spanje: en dat hy benevens den vermaarden Roeland en al die andere deftige karels verslaagen is by Ronceval. Deeze reis en de dood van Gondebaldus gaat vaster als die van Paap-Jan: en *Ubbo Emmius*, geen ligtgeloovig Schrijver, verhaalt dezelve als een bekende zaak.

3. *Den naam van Athanasius draagt.* Dit geloofs-begrip heeft langen tijd voor het egte werk van S. Athanasius gegaan; maar alle de Geleerden zijn nu van gevoelen dat het van iemand anders gemaakt is. Het is zekerlyk gemaakt na de Algemeene kerkvergadering van Kalcedon; want het spreekt al te duidelyk van de doelingen der Nestoriaanen, ende der Eutychiaanen: en men ziet ten eersten wel dat hy het op die twee ketterien gemunt heeft. (*Zie Vossius de Symbolis.*) Daarenbo-

boven staat het niet vermeldt in het Roomsche Wetboek (*Codex Romanus*) daar zoo veele geloofs-belijdenissen zorgvuldiglijk ter eeuwige bewaaringe slaan uitgefchreeven. Het heeft geen plaats onder alle de geuigenissen die S. Leo met zijnen 97. Brief gezonden heeft aan Keizer Leo. Het is, gelijk een die zich eenigfins op den stijl verstaat ligtelijk kan beseffen, geen stijl van een Griek maar van een Latinist. S. Athanasius heeft op verscheide plaatzen verzekert dat hy noit de gedachten heeft gehad van een nieuwe geloofs-belijdenisse op te stellen, dewijl hy die van Nicca voor volmaakt en onverbeterlijk aanzag. Daarenboven tot de zesde eeuw toe heeft niemand het minste gewag van dit *Geloofs-begrip* gemaakt: daar het zoo dikwils tegen de Nestoriaanen, Eutychiaanen enz. te pas had kunnen komen.

Maar wie het eigentlijk gemaakt heeft, dat is een ander geschil. De Heer Q. (*Dissert. 14. de variis fidei Libellis*) houdt Vigilius, Bisschop van Tapfen in Afrieken, voor den opstelder, en geeft al eenige waarschijnelijke redenen van zijn zeggen. Sommigen beginnen hem ook al toe te vallen; en *Zialowski* in zijne beknopte afbeeldinge van de Oostersche Kerke schijnt daar niet vreemd van te weezen.

4. Dat zal hy eenigen tijd daar na, te weeten als de moordenaars al weg waren, gezeit moeten hebben. Want men leeft in zijn leven, by *Baillet*, dat hy den steek ontvangen hebbende niet en schreeuwde, op dat de moordenaars tijd zouden hebben om weg te vlugten.

5. Dat de kinderen van Lodewijk het grootste ongelijk van de wereld gehad hebben van hunnen Heer en Vader op zoo een schandelijke wijze te mishandelen word nu genoegzaam voor de waarheit gehouden. Maar dat zy evenwel wel eenige redenen van misnoegen hadden, dat de Keizer zich van zijne tweede huisvrouw Judith liet regeeren, en ten gevalle van haar en van zijn jongste zoontje Karel hen al wat benadeelde, is ook een bekende zaak. Het is ook waar dat de Keizerin al vry gemeenzaam was met Bernardus Graaf van Barcelona, en dat deeze, moedig op zijne groote magt en gemeenzaamheit met de Keizerinne, het hoofd in de wolken, en boven alle andere uit, begon te steeken. Maar dat te verwonderen is, die 't meeste door den Keizer be-

gunstigt waren geweest, waren wel de vinnigsten van zijne vervolgers. Want, gelijk *Mezerai* in zijn leven getuigt, hy had de kerkelijke personen te veel toegegeeven: of ten minste, met hen in wereldsche zaaken te gebruiken, en al te rijk te maaken, had hy hen bedorven. En daar by had hy het oordeel niet om de goeden uit de quaaden te kennen, hoewel dat hy buiten dat een vroom, opregt en een loffelijk Keizer is geweest. En indien men om zodaanige redenen eenen Vader en eenen Keizer zou mogen beoorlogen, afzetten en in een klooster duwen, dan zou 'er al menig Keizer en Koning de kap moeten gedraagen hebben.

6. *Baillet*, een Schrijver van kennis en oordeel, schrijft in zijn leven dat hem de dood is aangekomen uit het eiland Walcheren. Hy had daar veele vyanden gemaakt met de heiligschendige huwelijken, ten deele door zijne vermaningen ten deele door dwang, af te schaffen. De magtigsten van het eiland bleeven daar over wrokken en morren: tot dat zy eindelijk, ziende geen beter kans om zich te wreken, en misschien tot haare voorgaande vuiligheden te keeren, twee moordenaars opgemaakt hebben.

7. Dat schijnt voor zoo een man, als *Bachelius* wil zijn en metter daad ook is, al wat slegtjes geredencert. Laat ons al stellen dat onze Bisschop den Keizer over die vrijheit van Bernardus aangesproken en vermaant heeft; is dit een reden om zodaanig tegen hem uit te vallen? Wy hebben *Mezerai* zelf hooren bekennen dat 'er al wat aan was; en hy voegt 'er by dat de Keizerin hem tot haaren kamer-jonker had aangenomen om hem altijd aan haare zijde te hebben, enz. Mogt de Keizer daar over niet vermaant worden? En was dit zoo een schelmstuk voor Fredericus geweest, dat hy daarom alleen verdiende door *Bachelius* uit den Hemel gebont te worden. Maar, zal hy zeggen, wie spreekt 'er van Bernardus? Ik zeg het, zal hy vorder zeggen, op de berisping daar *Beka* van gewaagt, en die op het huwelijk van den Keizer en Judith ziet. Maar zoo veel te beter voor Fredericus; dan is 'er des te minder op hem te zeggen. Want *Bachelius* bekent dat 'er niet een onder de oude Schrijvers is die over dat huwelijk heeft gevallen, en van onwettigheid heeft gesproken. En hy weet

weet niet hoe dat de nieuwe Schrijvers deeze onwettigheid in hun hoofd gekreegen hebben. Dat sta ik hem volmondig toe. Maar laat hy dan een weinigje verder gaan met zijn redeneeren. Indien deeze onwettigheid, gelijk hy wil, en gelijk hem toegestaan wordt, een nieuw verdigtzel is, hoe kan Fredericus den Keizer daar over zoo begroet hebben? Als de onwettigheid om verre valt, en noit iemand der Ouden in de gedagten is gekomen, zoo moet die berisping ook van zelfs vervallen. Waarom dan een heiligen Bisschop zoo gehekel over een zaak die volgens zijn eigen zeggen tegen de waarheit moet strijden? Maar Buchelius zal zeggen dat Fredericus het gemelde huwelijk heeft willen verbreeken om het gewaande overspel van de Keizerinne. Maar waar uit blijkt dit zeggen? Indien het verhaal van Beka voor onwaar moet gehonden worden, gelijk het onwaar is, zoo blijkt het nergens uit dat Fredericus de Keizerinne heeft willen verstoeten hebben. Waarom dien eerwaardigen Bisschop meer fouten opgedicht als men kan waar maaken? En schoon genomen, het was al waar, hy had daar een misflag in gehad: zullen wy dan zoo hard zijn tegen vroomen en yverigen personen dat wy hen om eenen onnozelen misflag, om eenen al te driftigen yver, om een onvoorzigtigheid, als zullen ontheiligen.

8. Dat is den naam van Frederijk wat verre getrokken als of hy van *vrede* en *rigten* voortquam, en als of men *Frederigi* moest zeggen: daar het zeker genoeg is dat hy uit *vrede* en *rijk*, gelijk meer andere naamen die even eens eindigen, gemaakt is. Maar een Digter heeft wat voor uit om iets uit zijn hoofd te verzinne.

V O O R R E D E N

Op het leven * van den

H. O D U L F U S.

I. **D**ewyl ik het leven en den ommevang van den heiligen Belyder en Priester *Odulfus* met Gods zegen meen te beschryven, zoo roep ik alvorens de hulp aan van den geenen, door wiens genade deeze heilige man in deeze plaatze des ballingschaps verdient heeft zoo een man te worden: en door wien hy zulke een kloekmoedigheid omtrent zich zelve, en zagtmoedigheid jegens zyne even-menschen heeft bekomen: zoodaanig dat hy met de menschen te vermaanen, te berispen en te bestraffen, met de deugden overal voort te planten, de wortelen der zonden uyt te roejen, eindelyk met den wyn en olie, als een goed Samaritaan, in de wonden der gequetsten te gieten, den dag-penning aan de wyngaardwerkers belooft wel te deeg verdient heeft. Ik zal dan de vrymoedigheid neemen, steunende op de hoop van zyne gebeden, van iets van zyne ontelbaare deugden op het pa-

* Het welke door de Bollandisten uyt oude boeken, zoo met de hand geschreyen als reeds gedrukt, in het tweede deel van *Ju-nius* in 't licht gegeeven is.

pier te brengen , het geene nut zy voor de tegenwoordige wereld , en niet onwaardig om van de toekomende geleezen te worden: op dat de menschen zyn leven lezende, en zich aan zynen ommegang spiegelende, in zich zelve mogen uytwisschen, al wat 'er in hun gedrag lelyk staat voor de oogen van den albeschouwenden Opper-koning: op dat ze het vel van den ouden mensch uytgeschudt, en den nieuwen mensch aangetrokken hebbende, met alle heil en zegen ter woonstede der eeuwige klaarheit mogen geraaken.

S. ODULPHUS
 Canonicus Ultrajectensis
Litavit cantica sancta.

22 Junij.

DE H. ODULFUS;

Zyne geboorte, voortgang in de wetenschappen,
 Priesterschap, en verrigtingen zoo binnen
 Utrecht als in Vriesland.

II. **O**nder de regeeringe van den zeer god-
 byngtigen Ketzor Lodewyk heeft een ze-
 ker eerwaardig man geleest / met naa-
 me Ludgis, die uyt een edele stamme onder de
 Franschen was gesproten. Deze heeft door god-
 delijke schikking een zoon geteelt / Odulfus ge-
 naamd / dewelke aanstonds door 't heilig water
 des Doopzels herbooren / en door den goddelij-
 ken douts uyt den hemel is bebogtigt. Hy was
 nauwlijks noch gespeent / of hy wierdt ten eerste
 bestelt om de kerkelijke wetenschappen te leeren;
 en hy wierdt de zorge van heilige en godbyngti-
 ge mannen aanbevolen om in een wel-geregelde
 godsdienstigheid onderwezen te worden.

Godt heeft hem zoodaanige leerzucht inge-
 stoot / en zoo schynder een verstand gegeven /
 dat hy de anderen / die onder van jaaren waren /
 in het leeren verre te boven ging; en zijne jonk-
 heit / die door de jaaren noch niet gerijpt was /
 door de kennis der Goddelijke zaaken vlijtig ver-
 rierde. Voorders heeft hy in jaaren / wijsheit en
 heilicheit zoodaanig toegenomen / dat de geenen
 die hun werk maakten van Godt door een gere-
 geld leven te dienen / van verwonderinge niet
 anders toezagen / als of 'er een tweede Samuel
 begon op te lichten. In zijnen ommeegang met
 de God-dienende mannen wierdt hy door de
 Goddelijke genade met zoodaanige bevalligheit
 begaast / dat hy hy hen allen / niemand uytge-
 zonderd / wel gezien en bemind was; en om zyn
 dengdzaam leven van ieder een geacht en ge-eert
 wierdt: Blijvende van zijne kant ook niet in
 gebreke / van hen insgelijks / gelijk betaamlijk
 was / met een zuivere wederliefde te beminnen.
 Want dit eerwaardig kind toonde reeds in zijne

De H. O-
 dulfus uyt
 een edele
 stamme
 gesproten.

Hy neemt
 aan in ge-
 leerdheit en
 godvrug-
 tigheid.

jonge jaaren door een geduurigen dzift en gene-
gendheit / wat dat hy al in zijne hooger jaaren
zoude uytvoeren. En hy maakte reeds al een
voorzneemen dat hy de Goddelijke vermaaningen
niet zoude in den wind slaan / die Christus met
deezee woorden aan zijne leerlingen heeft gegee-
ven: *a* Wie vader of moeder meer bemint als my,
is my niet waardig: en elders; *b* Wie achter my
wil komen die verlochene zich zelve, en volge
my. Onze vzaave jongeling had de woorden deez-
zer Evangelische lesse geduurig in zijne geheu-
genisse; en liet zijne gedagten nacht ende dag
daar op speelen; zoo dat hy ook een belofte ge-
daan heeft van Gode getrouwelyk en gestadig-
lyk door een godvzigtigen ommeegang / en door
het oeffenen van goede werken / te zullen dienen;
en van Gods heilige kerke / onze Geestelyke
moeder / onafscheidelijk te zullen aanhangen:
't welcke hy ook getrouwelyk en bestyrtelyk is na-
gekomen.

III. Zoo is van de heilige jongman Odulfus,
die van Godt wel bemind / en hy deugdzaamie
menschen wel gezien was / maar zijn eenigste
werk maakte van Godt te dienen / langs de
trappen der heilige deugden allenskens opge-
klommen / ter tyd toe dat hy tot een volmaakt
en volwasschen man in de deugd is opgegroeit:
want hy was altijd bekommerd / gelijk de ma-
nier van alle Heiligen is / om zijn hart tot de
hemelsche zaaken op te heffen / en om de aan-
lokzelen van alle wereldsche zwaer en vracht ze-
gepraalender wijze af te weeren / volgens dat
'er geschreeven staat; *c* Zy zullen voortgaan van
de eene deugd tot de andere. Wat heb ik my
langer niet zijne verheerbe deugden op te houdens

III

a Matth. 10.

b Luc. 9.

c Psalm 83.

Als hy aldus in allerhande deugden was opge-
 wasschen / is hy ook langs de trappen der hier-
 kelijke wijsdige opgeklimmen. Hy is dan door
 de Goddelijke schikking / zoo als 't wel te geloof-
 ben staat / tot de waardigheid des Priesterdoms
 verheeben ; en door de mede-werkende genade
 van den H. Geest Priester van den hoogsten
 Koning geworden. Dit dan behoorlyk verrigt
 zijnde / heeft hy aanstonds een voornemen ge-
 maakt / van zich ergens naar een stigtelijk en
 wel-geregeld Klooster / tot beter betrachtting der
 goddyngtigheit / te begeeben. Zijne ouders heb-
 ben hem gebeden dat hy die gedagten zoude laa-
 ten vaaren / en lieber haare begeerte opvolgen/
 hier in bestaande dat hy het bewind over de kerk
 en de Gemeente van * Oorschot zoude aannee-
 men ; als zijnde daar ter plaatze gebooren en op-
 gevoedt. Hy heeft zich dan laten gezeggen / en
 naar hume zin / hoewel tegen zynen eigen wil
 en dank / gedaan.

Hy worde
 Priester
 gewijdt.

Hy neemt
 her bewind
 aan over de
 kerk van
 Oorschot.

IV. Maar niet lang daar na heeft hy goed-
 gevonden naar een aanzienlijke plaats / met naa-
 me Utrecht, te trekken ; met een vast voornemen
 van aldaar / zoo lang als hem zijne beenen zou-
 den draagen / beneffens de andere krijgs-kneeg-
 ten des Heere / in het leger van den Opper-ko-
 ning Christus te dienen. Om kort te gaan / de
 H. man het hart vol van Godt hebbende / en de
 orakel - spreuk van 't H. Evangelie in acht ne-
 mende / † Wie alles niet en verzaakt dat hy be-
 zit , die kan mijn leerling niet weezen , heeft
 ouders / vrienden / landerpen / huisgezin / en
 al wat hy bezat / daar gelaaten ; en is in alle
 spoed / arm van goed / maar rijk van verdien-
 sten / en Christus tot zynen leidzman hebbende /
 naar

Hy treke
 naar
 Utrecht.

Al 5

naar

* Een burgt in Brabant.

† Lucas 9.

Wordt van
den Bis-
schop Fre-
dericus ver-
welkomt.

naar de beoogde plaats getrokken. Want hy begeerde niets in deeze wereld te bezitten / (1) om van den Heere / volgens zijne belofte / honderdfout en het eeuwige leven zelfs namaals te ontvangen. Op dezelve plaats was toenmaals een zeer heilig Bisschop / met naame Fredericus, die den heiligen man met groote blijdschap en behoorlijke eerbewijzinge heeft verwelkomt. Ja alle de dienaaren des Heere / die op dat pas hy een vergadert waren / wenschten den Bisschop veel geluks dat 'er een zoo heilig en godlytig dienaar des Heere by hen gekomen was.

V. Maar de heilige man heeft niet lang voor de oogen der menschen verborgen konnen houden / 't geen voor de oogen der Opper-majesteit noit verholten was geweest; te weten hoedaanig dat hy van binnen en in zijnen boezem gestelt was / en wat voor een man dat 'er in hem stak. Want na dat hy daar eenigen tijd gewoont had / heeft hy voor huuie oogen geslonken als een brandende fakkel die aan 't goddelijke licht ontstoken was. Hy was zeer puerig tot de nachtwaakingen / streng in het vasten / naarstig in 't gebed / vlijtig in het lezen van heilige boeken / mildaartig en rijkelijk in het uitreiken van aalmossen / zeer bekommerd in het bezorgen der armen / zeer geneegen tot de herbergzaamheit / voorzigtig in het uitdeelen der kerkeijlike goederen. In 't hoort hy scheen meer als menschelijker wijze wyl te munten boben al de geenen / daar hy het betwint naast den Bisschop ober voerde: en hy toerde van hen allen / ja van den Bisschop zelfs / niet anders genoemd als de Vader van 't klooster / om dat ze hem des waardig kenden. En zy hebben vastgesteld hem als eenen raadzaam in alles te volgen / als zijnde een

Hy munt
wyl in al-
lerhande
deugden.

een man die ^a alles vooz allen was gewoorden / om hen allen vooz Christus te winnen.

VI. Want 't is op den zelven tijd geschiedt dat de Driezen / als zijnde koppige menschen / zich met zulke dolligheid tot de doolingen hebben laten verboeren / dat de gemelde Hertvoogd Fredericus de doolende noch dooz eigen beleid / noch dooz de hulp van zijne Hartsdiakenen / tot reden kon brengen. Zoo heeft hy dan drijvens dooz een trouwe bode naar Utrecht geschreeven / en den heiligen man Odulfus op-ontboden / ont zoo spoedig als mogelyk was de zee-boezem ^b Alechmeer over te haaren en hy hem te komen. Deeze hoodschap heeft den heiligen man dermaate verheugt / als of hy op een hemelsche gastery genodigt was geweest; want hy verlangde om de martelkroon met zynen eigen Harder / indien 't'er op aan mocht komen / in een en den zelven stryd te verdienen. Als nu de heilige man den weg had afgeleit / en by den Bisschop was aangekomen / is hy zoo ras als hy vooz zijne oogen quam met een ongewoone en onbeschryfelyke vzeugde bevangen geweest. Als zy elkaanderen dan met een heilige kus gegroet / en met den troost der goddelijke vrede vertroost hadden / hebben zy zich / als doozluchtige gezanten van den Opper-koning / met het hemelsche zwaard manhaftig ongozdt; en gingen gezamenlyk de kerken op nieuw doozreizen en bezoeken; het volk alomme vermaanende en bestraffende / en tot den weg der waarheit dooz de Evangelissche leerings bekeerende; tot dat die menschen die

pag

Hy wordt van den H. Fredericus naar Vriesland ontboden.

Met wien hy de Vriezen bekeert

^a 1 Cor. 9.

^b Niet Almere, maar Almere, of Elmere; want hier dooz word de Zuiderzee verstaan: die de Stad Naarden tien mylen vaars van Staveren scheidt. Dus Henschenius in zyne Aanteekeninge.

pas te voren als twee wolven aangingen / door
hunnē heilige vermaaningē in zagtmoedige lan-
meren verandert wierden.

Op het
sterk aan-
houden van
den Bis-
schop blijft
hy in Vries-
land met
yver arbei-
den.

VII. Dit alles aldus verrigt zijnde / heeft de
zelve Bisschop / na voozgaande oberleg met zij-
ne Geestelijkhēit / en met een goed getal leeken
van 't zelve landschap / kragtig by den heiligen
man aangehouden om in dat landschap te blij-
ven / en het volk dat noch pas tot een inkeer
gekomen was / door zijne leering vorder te ge-
neezē / en van de klaauwen van den helschen
erf-byand te bebyjden. Van de man Gods stel-
de zich daar kragtig tegen / zeggende dat hy veel
te oud was / en haast te zwak zoude zyn om zul-
ken last te draagen. Maar de Bisschop luistert
niet naar zijne redenen / en tragt hem al swee-
kende daar toe te bepraaten. Eindelijc heeft
Odulfus, half willens half onwillens / zich laa-
ten gezeggen / en 't verzoekt der gemeenten inge-
willigt; doch zoodaartig dat hy na verloop van
eenige jaaren de byzheit zoude hebben van weder
naar Uiregt te keeren / als hebbende al voozhe-
ne een voozneemen gemaakt van zyn leven al-
daar in den dienst van Godt te voleinden. Om
het kost te maaken / de man Gods / met den
H. Geest verbuld / was zonder ophouden bezig met
de Evangelische leere aan 't volk vooz te draa-
gen / en hun het rijk der hemelen te verkundigen.
Zoo heeft hy dan het voedzel van 't Goddelijke
Woord als een voozigtige uytdeelder aan alle
slag van menschen voozgedient; gevende de sterk-
ste kost / naar de ^a vermaaning van den Apo-
stel / aan de sterksten / en de melk aan de zwak-
sten. En dus zyn ze allegader door het voozbeeld
zinner heilighēit gestigt / en met een heilige ziele
vzeugd verbult geweest.

VIII.

VIII. Als hy den plicht zijner gehoorzaamheit nu ten volle gequeeten/ en den gestelden tijd uytgedient had / is hy weder naar Utrecht gekeert/ Godt lobende en dankende dat hy dooz zijne hulp waardig was geweest om zoo een menigte van zielen te winnen. En al was hy nu uytgeleest / en dooz een hoogen onderdom afgemat / zoo was egter zijn gemoed/ als zijnen onderdom tartende / noch al eben hartig om zijne gewoonlyke oeffeningen van godvugtigheid waar te neemen. Hy was noch al eben vierig om geduurig te vasten / om zich dooz lange nachtwaakingen Gode aangenaam te maaken / en om het gebed te beverren : Hy was ten uitersten mildaedig in het uytstreken van aalmussen/ zeer deumoutrent zijn eigen persoon / maar des te rijkeliker om alle Geestelijken uyt den naame van Christus te helpen : hy was geenzins bezogd om eenige aardische goederen in deeze wereld aan te winnen / op hoop van met de eeuwige goederen na zijne afsijnghet beloont te zullen worden.

Weder naar Utrecht gekeert zijnde, heeft hy zijne gewoonlyke oeffeningen in zijnen onderdom waargenomen.

Van verscheide dingen door een Profectiffchen geest van hem voorzeit ; Van een brand door zijne gebeden gebluft ; Van zijne ziekte, dood, en jaarlijksche gedagtenisse.

IX. Maar onder dit alles dient niet verzwegen hoe dat de H. Odulfus zoodaanig begeestigt was met de gabe van voozegginge / dat hy toekomende dingen voozspelde / als of hy die vooz zijne oogen had zien gebeuren. Het lust ons maar eenige weinige staaltjes / uyt een zeer grooten hoop van diergelijke voozzeggingen / hier aan te haalen / op dat het geloof der Leezers niet al te traag

Hy voorspelt door een geest van voozzegginge

traag mogt ziju om op zoo groote een menigte acht te geeven. Zoo als hy reisbaardig stond om van Staveren te vertrekken / eben booz het aanneemen van zijne reize / was daar een overgroote menigte van Driezen by een gekomen / om booz het laatste dooz zijne heilzame verwaa-ning gesterkt en gehartigt te worden. Hy heeft hen dan aan den Heere bevolen / en hun zinnen zegen gegeeven : en heeft hen bozers niet groote genegendheit vermaant / dat ze doch nimmermeer van den weg der waarheit zonden afwijken / dewijl zy niet zonder een zwaare straffe tot den zelven zonden wederkeeren.

den afval
der Vriezen

en de stroo-
pingen der
Heidenen,

Want ik weet / zeide hy / dat gyl. het doen zult : dierhalve waarshoude ik ul. dat de Heidenen op ul. zullen afkomen / die dit land zullen verwoesten en vernielen / en die ul. met al het geen u toekomt gebangen zullen wegvoeren. Dit alles is eben zoo / als de H. Man voozzeit had / naderhand uitgeballen.

Noch een
voorzeg-
ging van
de wegrol-
lende en
wederkom-
mende
steenrotze.

X. Doozts heeft de H. Man / die de toekomende dingen dooz den geest van profetie booz zag / als hy noch by de zelbe Driezen stond / hui noch een wonderbaare boozzegging boozgehouden / zeggende : Gyl. ziet deeze rots / en hy wies op een groote rots leggende booz de deure van ziju huis : weet dat dezelve zonder toedoen van menschen zal rollen in het † Vlie : en dat die daar onder de golven zal blijven leggen / zoo lang als gyl. beroofd zult blijven van de beschuttinge der Goddelijke vrede. Maar als gy dezelve / zonder opwenteling van menschen / op de kant

† By de Ouden *Flevus* genoemd. Het is niet zoo zeer een rivier als een boezem van de Zuiderzee, daar dezelve zich in de Noordzee stort; het krijgt dien naam by Staveren, en behoudt den zelve tot aan 't eiland, dat bekend is onder den naam van 't *Vlieland*.

hant van deezen oever zult zien staan / zoo houdt
 hooz vast dat mijn lichaam / al zal ik naae den
 vleesche gestorven zijn / dit landschap weder
 hant bezoeken / en ul. de gewenschte wrede bren-
 gen: ter tijd toe dat gy Godt weder dooz hovaar-
 dy / dooz meelredigheid / dooz bloedbergieting /
 dooz overspel / en dooz alle soort van zonden zult
 komen te vertoornen / waar dooz hy genootzaakt
 zal zijn om u den vergunden peis weder te ont-
 neemen. Daar zijn op den dag van heden noch
 verscheidene menschen in 't leven / die deeze won-
 derbaare voozzegging en dit wonder-teken kon-
 nen getuigen / en die het zelbe / zoo als ze ber-
 klaaven / met eigen oogen gezien hebben. Ook
 legt de gemelde rots aldaar in de kerke ten dee-
 zen dage noch onbeweeglyk / tot een getuigenis
 hooz de geloovigen / en tot een beschaamdmaa-
 king der ongelovigen. *

XIII. Wy mogen ook niet stilzittingens hooz
 hy gaan dat de heilige man / mi van ouderdom
 vermoeid / niet ter kerke kon gaan zonder op
 een stokje te steunen / op wiens bovenste end
 een plaatje gehegt was / met wasch bestreeken;
 daar hy / als het zoo te pas quam / de naamen
 der geloovigen op tekende / ter tijd toe dat hy
 die in het boek des levens zoude op-schrijven.
 Van als de waardige man / die noch eben kloek
 van harte was / op zekeren dag met alle spoed /
 en zonder eens op zijne zwakheit te denken /
 naar den dienst des Heere ging / heeft hy zijn
 stokje in zijne celle laaten staan. Niet lang daar
 na is dezelve cel / met huisraad / met stokje /
 met al / dooz de list des duivels aan hand ge-
 raakt. De heilige man / die ondertusschen in den
 Lof des Heere al bleef volharden / ziende dat
 zijne

Hy is dooz
 ouderdom
 genoot-
 zaakt op
 een stokje
 te gaau,

* Het zyn de woorden van den ouden Schryver, uyt wien dit
 Leven is getrokken.

het welke
onder het
verbranden
van zijne
celle onge-
schonden
is geblee-
ven.

zijne cel in volle vlamme stond / heeft zich tot zijne gewoonlijke hulpmiddelen gekeert. Hy heeft Godt dan gebeden dat de vlam niet mogt overslaan tot de plaatsen der Heiligen / zich weinig kreunende aan het afbranden zijner woonstede. Zijn gebed wierdt ook verhoort; de vlam begint op staande voet te stillen / en heeft geen ander quaad kormen doen / als dat ze de celle / daar ze allereerst in geslaagen was / aan koolen heeft geleit. Het vuur geblust zijnde / heeft men zijn stokje gaaf en onbeschadigt gebonden / tot zoo verre dat het wasch zelf / als of het ten proeve van 't vuur gestaan had / in zijn geheel was gebleeven / zonder dat 'er het minste stijje aan geschonden was: op dat een ieder duidelijc zoude batten hoe hoog dat de verdiensten en de deugden van den heiligen man by Godt gewaardeert wierden. Het zelve stokje hebben zijne Broeders na zijne ashyghheit boven op zijn graf gestoken / het welke aldaar tot den tijd van Bisschop Radbodus toe is blijven staan.

Van een
koorsje
aangetaft
voorzeit by
zijnen
sterfdag.

XIV. Als nu de tijd genaakte dat de H. Man naar het hemelsch vaderland / daar hy zoo lang naar gezocht had / zoude vertrekken / wierd hy van een klein kooztsje aangetaft; waar wyt hy verstonde dat zijne ontbinding vooz handen was.

Hy heeft dan de Broeders by hem ontboden / en hun den dag en den tijd zijner vergeldinge voorszelt. En als hy nu op het tijje stond van te scheiden / heeft hy de Broeders weder vermaant om by hem te komen / en de Psalmen / in verwachtinge van zijne scheidinge / denessens hem te leezen. Als dan alle de lijk-pligten / zoo als hy belast had / behoorlijc afgedaan waren / heeft hy afscheid van zijne Broederen genomen / hen

hen verzoekende dat ze hunne gebeden voor hem den Heere zouden opdraagen; en beloobende dat hy ingelyklyk ten allen tijde voor hen-lieden / en voor die plaatze / mitsgaders voor alle de wonderen zoude bidden. Daar op heeft hy zich tot den Heer gekeert / zonder de dood te vreezen / dewijl hy het sterfen voor een gewin reken-
de / en zeide met een vollyk gemoed : In uwe handen, ô Heer, beveel ik mijnen geest. Onder het spreken van deeze woorden is zijne heilige ziel ten lichaam uytgeblagen; en onder dat scheiden is daar een zoo lieffelijke en gewige reuk door de kamer verspreidt / dat alle de genen die 'er tegenwoordig waren een onuytsprekelyke zoe-
tigheit ten neuze en monde maassenden : waar uyt zy blykelyk beseften dat de Engelsche burgery de scheidende ziel te gemoet was gekomen.

Alles beschikt zyn de geest hy den geest, en verspreidt een lieffelijke reuk.

XV. Zijn vierdag wordt gehouden op den 12 Juny. En uyt inzicht van zijne verdiensten geschiedt 'er noch dagelyk een oneindelyk getal van mirakelen / niet alleen te Utrecht maar ook te Staberem / ter eere en glorie onzes Heere / Jesus Christus, die een eben-eeuwige Godt met den Vader en den H. Geest leeft ende heerscht in alle eeuwen der eeuwigheden. Amen.

Zyn vierdag;

en gedenktekenen.

Dus verre de beschryber van zijn leven / by de Bollandisten.

Het gemeene geboelen is dat hy begraaven leit in de Kapelle van S. Viktor naast de Kerck van S. Salvator.

Van zijne hoofd-panne / van een hequame en menschelyke grootte / dewelke in een zilber hoofd gesloten / voor deezen in de Salvators kerck voor de goddygtingheit der geloobigen ten toon gestelt is geweest / heeft Gysbregt Lap-
a A. Buchelius in notis ad J. Bekam.

Als zijne hoofdpan.

pius in zijnen boven gemelden brief aldus geschreeven:

IN HET JAAR ONZES HEERE MCCC
HEEFT DE DEKEN EN HET KAPIT-
TEL VAN S. SALVATOR TE UTREGT
MY UYT DE KAPELLE DOEN HAA-
LEN, EN OPMAAKEN.

Zyn nap. **De zelve Lappius gewaagt ter zelve plaatze van S. Odulfus nap met deeze woorden:**

Daar is noch in zekere bewaaringe, zegt hy / een houten nap van S. Odulfus, zijnde met een zilveren nap bekleedt: aan denzelven hangt met een goud kettinkje een kruis van 't allerfijnste goud, met het beeld daar aan van den gekruisten Christus; in welk beeld beide de voeten, rustende op een steunzel, met twee nagelen doorboord gezien worden. En is noch op heden de gewoonte, van uyt S. Odulfus nap op zijnen feestdag te gaan drinken. Dat ze het gemelde kruis in den zelve nap gedoopt hebben. De H. Man Odulfus heeft dit kruis op zyne borst gedraagen. Ik heb zelf al dikwils uyt dien nap gedronken, als hy noch in bewaaringe was by mijnen voorgemelden neef Pompejus.

Deeze zelve nap wordt noch tegenwoordig be-
neffens het bekliteneel van onzen doozlugtigsten
Belyder in een heilige plaatze bewaart: waar
van ^a Buchelius, als zijnde tegen onze kerck-
diensten al by wat ingenomen / met deeze woo-
den gewaagt: Deeze nap zoude volgens den lof-
sen waan van 't gemeene volk ik weet niet wat
voor een kragt hebben. Doch deeze kragt / daar
hy

hy zoo loffeljk op ſcherft / wordt dagelijks door
de werken waar gemaakt.

Zyn huis was noch pas voor weinige jaaren,
volgens den zelven Buchelius, op S. Salvators
kerkhof te zien, daar 2 Latynſche veersjes op te
leezen ſtonden; luidende aldus in 't Nederduits:

Dit was wel eer Odulfus wooning,
Dien Friester van den Opper-koning,
Een helder licht van onze kerk.
Hy was uyt Braband hier gekomen,
En heeft veel arbeids ondernomen,
Noit afgemat door 't zwaarſte werk.

Op de glazen, zegt dezelve / zag men noch on-
langs zyn leven door een konſtige hand uytge-
ſchildert. a Hy heeft te Staveren, wel eer een
vermaarde koopſtad in Vriesland, een Klooster
geſticht, uyt het welke Andreas Biſſchop van U-
tregt in 't jaar 1132. de Klerken heeft doen ver-
huizen, en Benediktijner - Monnikken uyt Oost-
broek in hunne plaatze ontboden.

Men ziet volgens de 6 Bollandiſten verſcher- Kerken 't
zyner eere
gebouwt,
de kerken / die Gode ter gedagteniſſe van den
heiligen Belijder Odulfus toegewijdt zijn; en on-
der anderen een op Ooltjes- of Oultjens - plaat,
zoo als wy beneden / van die plaatze handelen
de / zullen aantwijzen.

Dan 't geen zy ter zelve plaatze gewaagen van
de Kapelle aan de nieuwe brugge te Amſterdam/
door de wandeling S. Olofs-Kapel genaamd / als
of die ter gedagteniſſe van den zelven heiligen
Odulfus ingewijdt was / daar in meen ik dat zy
miſſen / en meer anderen met hen. *Wannen /*

a *Aubert. Miræus in Annal. Belg. ad ann. 830.*

b *ad diem 12 Junii.*

die zich op de oudheden van ons Vaderland beteren verstaan / zouden eer gelooven dat deeze Kapel eertijds getwijdt is geweest ter eere van den H. Olaus, Koning en Patroon van Denemarcken en Noorwegen; en dat de Schippers / als ze 't zeil zouden gaan om in Denemarcken te gaan handelen / in dezelve Kapelle hunne offeranden eerst aan Godt almachtig / ter gedagtenisse van deezen Heilig gingen op-draagen / op dat hy / als Patroon van die landschappen / hun een gelukkige reis zoude bezorgen.

Van deezen Olaus spreekt J. Molanus aldus / schrijvende over het Martelaars-boek van Ulfardus: In Noorwegen wordt de gedagtenis gehouden van het lijden van S. Olaus, Koning en Martelaar, gedoodt in 't jaar 1126.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Deeze H. Man schijnt den geest der eerste kerke wel gevat te hebben: want zoo men de Schritten der Oudvaderen met eenige oplettendheit doorbladert, zal men wel haast gewaar worden dat zy, of althans veel van hen, de armoede byna als een noodzaakelijke plicht van alle kerkelijke perfoonen aangezien hebben. Ireneus (*lib. 4. c. 20.*) spreekende van de Priesters der Jooden die geene landeryen mogten bezitten, zegt dat zy daar door de volmaaktheit van de Priesters der nieuwe wet verbeeldt hebben. Maar laat ons Origenes (*Homil. 16.*) eens hooren spreken, die daar een wet schijnt van te maaken; *Laat ons eens hooren*, zegt hy, *wat dat Christus zijne Priesteren heeft bevolen: Zoo wie alles wat hy bezit, niet en zal verzaakt hebben, die kan mijn leerling niet wezen. . . . Laat ons met alle haast overgaan van de Priesteren van Pharao, die bezittingen gehad hebben, tot de Priesters des Heere, die geen goed op der aarde bezitten, maar den Heer tot hun deel hebben.* En hy brengt het voorbeeld der Apostelen by, enz.

S. Hi-

S. Hilarius (*in Psalm. 118.*) volgt Origenes als op het spoor, en wil ook uit het voorbeeld der Levysten toonen dat Gods dienaaren (waar door hy de kerkelijke personen verstaat) geen deel moeten hebben in de aardfche goederen. Ambrosius (*in Psalm. 118. octon. 8.*) spreekt al even duidelijk. Maar niemand zoo klaar en volmondig als de H. Hieronymus in zijnen Brief aan Nepotianus. *Laat een Klerk, zegt hy, die in den dienst is van Gods Kerke, eerst en voor al zijnen eigen naam uitleggen: .. en laat hy trachten te leeven volgens de betekening van zijnen naam.* Clerus, zegt hy, is een lot te zeggen; en daarom worden zy Klerken genoemd, om dat zy tot het lot des Heere behooren; of om dat de Heer hun lot en erfdeel is. . . . Maar nu, zegt hy al vorder, zoo wie den Heere bezit, en met den Profeet zegt, de Heer is mijn erfdeel; mag buiten den Heer niets bezitten. Doch zoo hy iet anders bezit buiten den Heer, by voorbeeld, goud, zilver, landeryen, allerhande huisraad; dan zal de Heer zijn deel niet willen zijn, die zoo veele andere deelen heeft. . . . Noch kragtiger schijnt Salvianus (*lib. 2. ad Eccles. Cathol.*) te spreken. *Onze Zaligmaker, zegt hy, heeft het aan de keur van zijne Klerken in het Ewangelie niet gelaaten of zy de volmaaktheit wilden volgen of niet, gelijk hy zulks gelaaten heeft aan de keur van andere menschen; maar heeft het hun als een noodzaakelijke pligt opgeleit. Want hoe leest men dat hy dien jongeling, die een leek was, heeft aangesproken? Wilt gy volmaakt zijn, verkoop uwe goederen en geef die aan den armen. Maar hoe spreekt hy tot zijne Bedienaars? Wilt geen goud nochte zilver nochte geld in uwe beurzen bezitten. Ziet eens, zegt hy, wat een onderscheid in beide die vermaaningën! Maar Salvianus was wat yverig en driftig in zijne uitdrukkingen: 't is al vuur dat men in zijne Schriften ziet slikkeren; en dan moet alles juist op zijn nauwste zoo niet opgenomen worden. Het wierdt voor een volmaaktheit aangezien daar de kerkelijke personen meest moeten naar tragten, maar juist niet voor een volkomen gebod. Egter zijn 'er veele deffige mannen geweest, die zich naar deezen raad zodaanig gevoegt hebben als of het schier een gebod waar geweest. De H. Gregorius Thaumaturgus gaf alle zijne goederen weg, zonder iets voor zich zelven, zelf Bisschop zijnde, te bewaaren, gelijk Gregorius Nyffenus in zijn leven ge-*

tuigt. Felix Prieſter van Nole, in den kerkelijken ſtaat treedende, heeft al zijn Vaders goed dat al heel merkelyk was laaten drijven, en aan de naaſte vrienden ge-laaten: tot zoo verre dat hy een andermans hofje ging huuren, om de koſt met eigen handen daar uit te haalen. En als of hy noch niet genoeg weg gegeeven had met alles weg te geeven, gaf hy den armen noch een deel van zijne hof-vrugten. Dit alles zag hy niet aan als een enkelde volmaaktheit maar als een pligt: want als hem zijne vrienden ſterk aanporden om zijn erfgoed op te eiſſchen, antwoorde hy in deezer voege: *Zal ik het aardſche goed gaan opeiſſchen om het eeuwige te verliezen: het is my beter zonder goed zalig te worden, als met veel goed verlooren te gaan: zoo ik rijk worde, zal ik Godt verliezen enz.* 't welke altemaal te leezen ſtaat by Paulinus van Nole. (*de S. Felice Natali 5.*) Zoo heeft ook de H. Ambroſius, als hy Biſſchop wierdt, al zijn goed, 't welke al vry groot was, aan de kerke of den armen uitgedeelt. Athanaſius en Petrus Patriarchen van Alexandrye, waren zoo onbemiddeld, dat 'er voor den Fiſkaal niet te haalen en was. (*Gregor. Nazianz. orat. 24.*) Men weet hoe dat S. Auguſtinus en Eufe-bius Biſſchop van Vercelle een Vergadering van Klerken, die onder de gehoorzaamtheit ſtonden, en niets in eigendom bezaten, oppereggt hebben. De Prieſter Hermogenes wordt ook van den Grooten Baſilius geroemt (*ep. 319.*) dat hy op de wijze der kluizenaaren arm is geweest, en geene goederen op deeze wereld heeft bezeten. Om de zelve reden wordt de Prieſter Zeno, die al willens was arm geworden, gepreezen van Iſidorus Peluſiota. (*lib. 1. ep. 212.*) Doch de H. Ambroſius (*de offic. miniſtr. l. 1. c. 30.*) zou daar zoo groote een onvolmaaktheit niet in zien, dat iemand die ergens een Prieſterlijke bediening had gekreegen, om tot geen laſt van de kerke te koomen, juist alles tot den leſten duit toe niet weg en gaf, maar een klein ſtukje lands behield, om de vrugten daar van te genieten. Maar de H. Bernardus, in zijne Redenvoeringe over de woorden van Petrus, *Zie wy hebben alles verlaaten*; ſpreekt al vry ſtraffer, zeggende dat een klerk die zijn deel heeft op der aarde, geen deel zal hebben in den Hemel.

En de armoede wierd van ouds zoodaanig voor een eigendom van den kerkelijken ſtaat aangezien, dat de

Keizers wel wetten gemaakt hebben, (*Constant. 68. Cod. Theod. lib. 16. tit. 2. Honorius ibid. l. 32.*) dat de rijken in de wereld moesten blijven; maar dat de armen door de rijkdommen der kerken moesten gevoedt, en tot den kerkelijken staat gevordert worden. Hoe wel dat deeze wet ook op iet anders zag, te weten dat de rijke menschen in den kerkelijken staat getreden zijnde van de gemeene lasten ontslagen waren, dewelken dan, als het dikwils gebeurde, op den gemeenen man aanquammen. Hoe wel dat anderen daar iet anders in beoogen; te weten dat rijke menschen tot het Priesterdom verheven zijnde, en hunne goederen of een gedeelte der zelve aan de kerke geschonken hebbende, zich lieten voorstaan dat zy boven de anderen die niets te geeven hadden behoorden geviert te worden, en het hoogste woord te mogen voeren. De H. Karolus Borromeus (*in 2. Synodo Mediol. decret. 27., 29. 30.*) zag ook liever dat de arme menschen, doch die wel opgebracht en onderweezen waren, tot het Priester-ampt gevordert wierden.

Doch hier zoude misschien ook al wat tegen te zeggen vallen. Alles heeft zijne redenen en tegen-redenen. Althans heeft de historischryver Thegan (*ad ann. 816.*) in het leven van Lodewyk den Goeden, niet mogen lijden dat menschen, die uit het slegtste slag van het gepeupel, ja van slaaffelijke ouders, gebooren waren, tot het Bisschopdom verheven wierden. Dit is volgens hem een groot quaad voor de gemeente, en hy tragt het te bewijzen uit het voorbeeld van Jeroboam, die zijne Priesters uit het slegtste gespuis van het volk heeft genomen; waarom zijn gansche geslagt door Godt is uitgeroeit. *En na dat zulk slag van menschen, zegt hy, tot die verheve waardigheden is opgeklimmen, dan zijn ze zoo beleefd noch zoo gemakkelijk van ommeegang niet meer gelijk even te voren. In tegendeel: dan worden zy, zoo spreekt hy, halfsterrig, twiſtachtig, quadsprekende, schimpachtig, en haastig van kop. Zy zoeken, het zijn al zijne woorden, hunne naaste bloedverwanten, die de geringsten en de verachtelijken van alle menschen zijn, vry te maaken, en van het jok der slavernije te verlossen. .... En als deeze kunne bloedverwanten, zegt hy al vorder, iets meenen te weten, dan versmaaden zy de Heeren van de beste huizen, en zy drijven 'er de spot mee. Zy zijn ongesta*

gestadig, laatdunkend en onbeschaamd. Hy weet daar noch al meer gebreken van zodaanige menschen op te leezen; doch daar zoude ook al wat tegen ingebracht kunnen worden. Dat kan de Leezcr zoo wel doen als ik. Daar is misschien al iets aan: maar als men aan het klaagen komt, weet men doorgaans de middel-maat niet te houden: en als de inbeelding eens heet geworden is, dan schijnen de kragtigste uitdrukkingen de beste.

Maar noch een woord van de armoede der kerkelijke personen. De gemelde spreuken der Oudvaders moeten zoo niet genomen worden als of het den klerken gansch verboden en ongeoorlofd was eenige goederen te bezitten. Zy prijzen zulks aan: zy zien het aan als een deel van de Priesterlijke volmaaktheit: zy geven den vollen toom aan hunne welsprekendheit om de liefde der armoede aan de kerkelijke personen aan te preeken en in te scherpen. Maar dat zy het voor een noodzaakelijkheid aangezien hebben zal niet bewezen worden. De Apostel zelf (1 Tim. 3.) wil zoo een Bisschop verkooren hebben die herbergzaam is, die zijn huishouden wel regeert, die onderdaanige kinderen heeft: Kan dat zonder geld en goed geschieden? Philemon had een lijf-eigen en was wel bemiddeld; gelijk uit den Brief aan Philemon gezien kan worden. En nochtans is hy volgens Hieronymus een Bisschop geweest. Schrijft Eusebius niet (*lib. 3. hist. c. 19.*) dat de Neeven van Christus eenige goederen, hoe wel de grootste niet, bezeeten hebben, en nochtans de Oversten der kerke, dat is Bisschoppen zijn geweest? In de Apostolische Regelen (*Can. 40.*) die zekerlijk voor de vierde eeuwe bekend zijn geweest, en tot bevestiging van de kerkelijke tugt van dien tijd kunnen verstrekken, staat wel duideljk dat de goederen van den Bisschop, indien hy eige goederen heeft, en de goederen des Heere wel gekend moeten zijn, op dat hy zijne eige goederen naar zijn believen, en aan wien hy wil, na zijne dood mag wegmaaken. Het zelve staat ook in de kerkvergaderinge van Agde, (*Can. 48.*) en in de eerste van Seville. (*Can. 1.*) Zoo dat Wiclef en de Waldensen, die het voor zoo groot een quaad aanzagen dat de kerkelijke personen iets eigen hadden, weinig voordeel uit de Oudheit hebben te hoopen.

DE H. ALFRICUS.

IX Bisschop van Utrecht.

Niet a lang daar na is de Utrechtsche Kerk zonder harder en hoofd geweest, te weten als *Fredericus* van hier naar het hemelsch Vaderland was vertrokken. En zonder verder uytstel is de Geestelijkheid vergadert om met den heiligen man over het verkiezen van een nieuwen Bisschop te handelen. Want na dat ze lang getwist hadden, aan wien dat ze het bewind der regeeringe best zouden opdraagen, zoo zijn eindelijk hunne stemmen op den Proost der kerke, met naame *Kraft* ^b, gevallen. Maar deeze, die een schatrijk man was, heeft hun met een trotze en verwaande opgeblazendheit geantwoordt: *Ik heb goeds genoeg, waarom wilt gy my zoo zwaar een last op de schouders schuiven?* Dan de H. *Odulfus* over zoodaanig een antwoord gestoord, heeft hem aldus toegesproken: *Wat zegt gy daar, ô ellendig mensch? Gy versmaadt een ampt, het welke gy niet waardig zijt te bekleeden. Had gy dat al niet willen aanneemen, zoo had gy misschien evenwel wel mogen zeggen dat gy niet waardig en waart ten top van een zoo verbeve waardigheid op te klimmen; maar nu dat gy de eer van het Apostel-ampt om uwe ontelbaare bezittin-*

Sommigen rekenen *Kraft*, of *Kraftonius*, voor den nazaat van *S. Fredericus*;

^a Uyt het bovenstaande leven van *S. Odulfus*, uyt verscheide handschriften getrokken, en by de Bollandisten te vinden op den 12 Juny, 2 hoofdst. n. 11.

^b Van dezen *Kraft*, dat op zyn ouwerwets kragt gezeyt is, zeggen de Bollandisten, wordt geen gewag gevonden in de Historien van Utrecht. *Beka* en *Heda* gewaagen van hem: maar volgens de levens-beschrijving van den H. *Odulfus* is *Hungerus* in zijne plaats gekoozen. Of nu deze *Hungerus* plaats gemaakt heeft voor *Alfrikus*, dan of hy hem gevolgt is, daar laat ik de geleerden hun hoofd over breeken.

gen versmaadt hebt, zult gy in dat zelve lid, met het welke gy zoo schandelyke een taal gevoert hebt, binnen korten tyd ter straffe van die wrevelmoedigheid geslagen worden. Het welke ook kortst daar na gebeurt is.

Maar de anderen doorgaans houden Alfricus daar voor.

En inderdaad / Heda, Beka, en meer anderen / daar Emmius het ook mede houdt / rekken Alfricus, of zoo als hy van anderen genoemd wordt / Albericus, Alphricus, of Alricus, booz den eersten nazaat van den H. Fredericus, waar toe hy met ^a eenpaarige stemmen verkoren is geweest.

Dewelke wel mismaakt van persoon was, maar in allerhande deugden uytmunte.

Hy was wel persoons-halve mismaakt, maar daar tegen stak hy uyt in allerhande deugden; zijnde vierig in den godsdienst, het wankelbaare volk versterkende, een uytroeier der ketteryen, en een versmaader der rijkdommen.

Hy sterft en wordt te Utrecht begraaven.

Eindelijk na dat hy zijn leven in groote goddygtygheit had overgebracht / is hy op den 15. Augusti naar den Heer gereist / hebbende by de twaalf / of zoo als anderen willen / by de seiven jaaren aan 't roer der regeeringe gezoeten. Hy is te Utrecht in de Salvators kerke neffens zynen broeder begraaven.

Giften aan de Utrechtsche kerke gedaan.

Onder Alfricus heeft de Graaf Rotgarius een menigte van goederen / die hy bezat / aan de Utrechtsche kerke geschonken / als booz eerst in de landen van † Leomerike, of Lomrijke, de Veluwe, Huitengoye: en vorders in de dorpen Twine, Alatinge, Westerhese, Duitinge, Loene, Sulmonde, Wageninge, Houten, Brakel, Thuil enz.

Deeze en meer andere plaatzen / die booz het grootste gedeelte wel bekend zijn / staan uytgedrukt

^a W. Heda in zijne Utrechtsche historie,
† misschien Limersche.

dykt in de Registers der giften/ die by J. Gerbrand van * Leiden in zijn Nederlandsche Kronijk in 't lang aangehaalt worden.

Inggelijks heeft Alfricus aan de zelve kerke tot een lystogt bereert alle de goederen die hem toequamen in de doopen Gruofna, Fumechara, en Hera: mitggaders in Zeist, Liesduine, Hees, en Toren, in 't 25 jaar der regeeringe van Keizer Lodewyk, en in 't 838 jaar na Christus geboorte. (1)

* lib. 5. p. 83.

A A N T E K E N I N G.

1 Beka en Heda schrijven dat de Noorwegers, Deenen en Zweeden onder deezen Alfricus met een schrikkelijk geweld en een ontelbaare menigte van volk gevallen zijn in het eiland Batavia, en in de omleggende landen, alles vernielende en verdelgende daar zy maar by konden; de vrouwen schoffeerende en gevangen wegvoerende, de manluiden zonder eenige versooninge verslaande, alle dorpen, kasteelen, steden, daar zy maar voor quamen verbrandende enz. Onze Jaarboeken hebben dat ook niet vergeeten; daar zijn 'er die deezen inval voor de eerste reize houden dat de Noordische volkeren onze gewesten bemagtigt hebben. Doch de naamlooze Jaarboeken der Franssen, door Pithæus uitgegeeven, zeggen dat ze al by het leven van den Bisschop Frederik in deeze landen gestroopt en schrikkelijk huis gehouden hebben: en Sigebertus zoo wel als Krantsius, schijnen dat zeggen te bekragtigen.

E G I H A R D U S

*Abt, en volgens Heda,
Biffchop van Utrecht.*

Egihardus, of anders Eginhardus, en oolt
in 't hof van den Keizer op-
gevoedt, en zyn Sekre-
taris een wyle tyds
geweeft zynde,

en een vrouw ge-
nomen hebbende,
wordt na-
derhand
geestelijk,

en ook,
volgens
Heda, Bif-
fchop van
Utrecht.

Ewel Einardus, was eerst de Kapellaan / dat
hy de Schrybers der middelste eeuwen voor
een Schryber of Sekretaris genomen wordt /
van Karel den Grooten : en is naderhand oolt
zijn (1) Opper-kapellaan / of eerste Kancellier
en Opper-bewaarder van 's Keizers brieven ge-
worden. Hy was in 't Hof groot gemaakt (2)
en wel eer getrouwt geweest met Emma of Im-
ma, die van sommigen tegen alle schijn van
waarheit gehouden is geweest voor de dogter
van Keizer Karel. Na 's Keizers dood is hy
geestelijk geworden / en heeft verscheiden jaaren
met zyne huisvrouw als met een eige zuster ge-
leest. Als Emma in 't jaar 833 / gelijkt a Le
Cointe ober het zelve jaar schryvende wel ge-
toont heeft / overleden was / heeft Eginhardus
dien brief aan Lupus Abt van Ferrieres geschree-
ven / die de derde plaats onder Lupus brieven
bekleedt.

Willem Heda verzekert ons in zyne Historie
der Utrechtsche Biffchoppen dat hy na Alfricus
Biffchop van Utrecht is geworden : Ik vind
geschreeven, zegt hy / dat Eginardus omtrent
deezen tijd Biffchop is geweest ; om wiens wille,
zoo als in de historien gevonden wordt, Lotha-
rius de oude, zoon van Lodewyk den Goeden,
in het 16 jaar zijner regeeringe in Italicn, en in
't 17 jaar

a Num. 94. & sequentibus.

't 7 jaar zijner regeeringe in Vrankrijk, voor zijne eige zaligheid, en voor de zaligheid van zijne vrouwe en kinderen, bevestigt heeft de vrijheit, die niet alleen door zijnen Vader, maar ook door de voorige Koningen van Vrankrijk, aan de Utrechtsche kerke vergunt was geweest. Gedaan binnen Aken.

In den oktrooi-brief van deeze vrijheit / dewelke by Heda geheel uytgeschreeven staat / word Egihardus genoemt Bisschop van 't Oude Tregt, dat is van Utrecht. Maar J. Beka, zegt ^a Buchelius, heeft Egihardus niet opgetelt onder de Bisschoppen van Utrecht, die daar in van meest alle de Schrijvers gevolgt is geweest; enen Heda alleen uytgezonderd, die deezen Egihardus, uyt den oktrooi-brief van Keizer Lotharius, voor Bisschop van Utrecht aan de nakomelingen heeft opgeveilt.

Hierom is het dat noch ^b Trithemius, noch ^c G. Vossius, noch ^d J. Hofmannus, noch ^e Moreri, noch eindelijk ^f Antonius Pagi hem op de lijst der Utrechtsche Bisschoppen gestelt hebben. Zij geeven hem slegt^s op voor een Abt van verscheide Abbdyen.

Maar de voornaamste Schryvers geeven hem op voor een Abt,

Eginhardus, zegt Pagi, is volgens den Kronijk-schrijver van Fontanelle, aan 't 16. Hoofdstuk, in 't derde jaar der regeeringe van Keizer Lodewyk, aangestelt tot Abt van Fontanelle, en heeft die Abdy den tijd van seven jaaren bezeten, dat is van 't jaar 816 af, tot het jaar 823 toe; wanneer hy volgens den zelve Kronijk-schrijver van de regeeringe der gemelde Abdye

eerst van Fontanelle,

van

^a in notis ad Bekam p. 28.

^b de scriptor. Eccles. ^c de Histor. Latinis.

^d in Lexico univ. ^e Dictionnaire histor.

^f in Critic. hist. Chronol.

van Fontanelle heeft afgeftaan, en Ansegifus, Abt van Luxeuil, in zijne plaats is gekomen. Vorders blijkt uyt den Brief van Keizer Lodewyk, gegeven op den 13 April, in het sesde jaar zijner regeeringe, in de 12 indictie, dat Eginhardus al van 't jaar 819 Abt is geweest te Gent, en dat hy den gemelden waarbrief, die by Le Cointe op het zelfde jaar, n. vi. aangehaalt staat, van Keizer Lodewyk verkreegen heeft ten voordeele van S. Bavoos Abdye te Gent. Daarenboven is hy in 't jaar 829 Abt geweest van een Abdye, gelegen aan den Mein, in het Aartsbisdom van Ments, en onder den naam van *Millenbeim*, (3) *Salegunstad* of *Selgenstad*, of ook van *S. Marcellinus* en *S. Petrus Abdye* bekend.

Indien het zeggen van den Kronijk-schryffer van S. Bavoos Abdye vast gaat / heeft hy den Keizer Lodewyk, by wien hy doen en laeten was / overleeft; want hy schryft als volgt: In 't jaar 843. is Eynardus, de XV. Abt van Gent, gestorven op den 25 July; en heeft Henricus, anders Einkericus van Daknam tot nazaat gekreegen.

Zijne
Schriften.

Eginhardus heeft het leven van Karel den Grooten beschreeven / het welke vooz de eerste maale in 't ligt is gekomen te Keulen in 't jaar 1521 / dooz toedoen van Hermannus van Nuenaaere, Graave van 't Roonfche Rijk. Deeze Graaf heeft het gemelde leven opgedraagen aan Karel V. en daar benevens in 't ligt gegeven de Jaarboeken / die doozgaans ook vooz het werk van Eginhardus gehouden worden. Paderhand / te weten in 't jaar 1584 / zijn dezelve Jaarboeken herdrukt onder het opzigt van Justus Reuber, Retsgeleerden; en wederom in 't jaar 1613 dooz de zorg van Markard Freherus.

Gm

Eindelijk heeft du Chesne ^a dezelve met meer onde stukken uitgegeeven; en Eginhardus door den Schryver der zelve Jaarboeken verklaart. Doch dat die twee werken uit dezelve penne niet voortgekomen zijn / heeft Le Cointe over het jaar 774 ^b hier door betweezen / dat het eene werk in zijne verhaalingen dikwils als dag en nacht verscheelt van het andere. Het zelve blijkt ook ontwedersprekelyk uit zekere plaatze van de Jaarboeken zelf / waar de Schryver Eginhardus prysst / als een man die alle menschen van zijnen tijd in voorzigtigheid overtrefte. (4) Over de andere werkhjes van Eginhardus kan ^c Labbé nagezien worden.

P. Bokkenberg, zullende in zijn boek van de opene brieven gaat handelen van Eginhardus, begint aan 't 812 zydje met deeze Inleidinge: Van Eginhardus, die zich het Utrechtsche Bisdome misschien ten onrege aanmatigt.

Wy willen dan liever zeggen dat Eginhardus, Hy is misschien Bisschop van Utrecht genoemd geweest, om dat hy het bewind over de oude kerk gehad heeft. gelijk als hy het bewind over verscheide Abdyeen gehad heeft / ook de Abdye van Utrecht bedient zal hebben / even eens als Lutgerus, van wien wy zoo aanstonds zullen gaan handelen: of immers dat den Bisschop van Utrecht overleeden of verdrzeven zijnde / hy deze nabuurige Kerk zoo lang zal waargenomen / en de gemelde gifte van den Vorst Lotharius verkreegen hebben: ende dat hem daarom de naam van Bisschop / gelijk het met den H. Abt Gregorius ook geschiedt was / zal toegepast zijn. En deeze giffing schijnt eenigermate door den waarbries zelf van (5) Lotharius bekrachtigt te worden; want daar wordt aldus van Eginhardus gesproken: die genoemd worde

^a Tom. 2. Collee. Hist. Franc.

^b n. 128.

^c Dissert. de Scriptor. Eccles.

wordt Bisschop van het Oude Tregt : dat luidt niet als of hy Bisschop was geweest / maar als of hy enkelijkt den naam van Bisschop had ge-
dyaagen.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Opper-kapellaan en Kapellaan komt van het woordetje *Capella*, 't welke volgens de waarschijnlijkste uitlegging ten tijde van Koning Dagobertus een kasje betekende, daar de overblijfselen der Heiligen in opgesloten waren. Naderhand wierdt het genomen voor de plaatze zelf daar dezelve bewaart wierden. Die het opzigt daar over hadden wierden Kapellaanen, en de Overste der Kapellaanen, Opper-kapellaanen genoemd. Deeze Opper-kapellaan wierdt ook eershalve genoemd de Abt van 's Konings Paleis. (Zie *Journal des Savans* 1704. mois Janvier.) Zy wierden ook wel *Apocriuarii* genaamt, hoe wel dat deeze naam op een ander in een anderen zin wordt genomen : zy moesten ampts-halve wel goeffent zijn in de kerkelijke wetenschappen; want het was hunne post, bescheid te geeven op allerhande geestelijke zaaken, daar de Koningen over aangesproken wierden. En als de Bisschoppen, de Kerken, de Kloosters iets aan het Hof te verzoeken of te bevorderen hadden, dat moest alles door hunne handen gaan : en zy moesten de regten der Geestelijken handhaaven enz. (*Rosweidus in Onomast. ad vit. P. P.*)

Hier wordt gezegt dat Eginhart Opper-kapellaan en Opper-kancellier van Karel den Grooten is geweest. Dat kan hy geweest zijn door een byzondere gunst van den Keizer : maar staat te weten dat beide die ampten eerst vereenigt en aan malkander gehegt zijn door Karel den Kaalen. (Zie *Journal* 1704. mois de Janvier.)

Daarenboven is hy de opperste Brieve-bewaarder, *Chartophylax*, geweest. In de Grickse kerk was ook een *Chartophylax*, of Brieve-bewaarder : maar dat was een geheel ander Ampt als een Brieve-bewaarder van den Keizer of van een Koning in het Westen. (*Anastafschol. ad concil. gener. 8.*) De *Chartophylax* van de Konstantinopolitaansche kerke had even eens een hoofd-
cie-

cieraad op als de Bedienaars der kerke; en hy mogt al-
 lerhande kerkelijke bedieningen verrigten, uitgezeid al-
 leen die afzonderlijk tot het Priester-ampt behoorden.
 Geen Bisschop of Klerk van buiten komende mogt zon-
 der hem toegang hebben tot den Patriarch. Zonder hem
 mogt niemand aan de byeenkomste der Geestelijkheid
 voorgeselt, niemands Brief aan den Patriarch behan-
 digt worden, ten zy dat het een brief van een anderen
 Patriarch mogt wezen. Ja hy had zoo veel te zeggen,
 indien wy op het zeggen van gemelden Anastasius mo-
 gen aangaan, dat niemand Bisschop, Abt, of Klerk kon
 worden, als die eerst van hem goedgekeurt, en aan den
 Patriarch voorgedraagen was geweest. Theodorus Bal-
 samon, schrijvende over den 18. kerk-regel van Nicea,
 zegt ook dat de gemelde *Chartophylax* by zijnen tijd in
 alle byeenkomsten der Geestelijken, de kerkvergade-
 ringen alleen uitgezonderd, volgens de Ordonantie van
 den Keizer Alexius Comnenus, niet alleen boven de
 Priesters maar ook boven de Bisschoppen mogt zit-
 ten.

2. Hy was gebooren in Frankenland, en is behalven
 zijne andere ampten, ook opzigter van 's Konings ge-
 bouwen geweest. Dat hy de dogter van Karel den Grooten
 zoude gehad hebben, steunt op het zeggen van den
 kronijk-schrijver van de Abdye Lauresheim, die daar
 by voegt dat hy haar alvorens zoude beslaapen hebben.
 Sommigen hebben de getuigenis van dien Schrijver ter
 goeder trouwe aangenomen: maar zederd dat men alles
 wat nauwer heeft beginnen te ziften en uit te pluizen,
 is dat verhaal al meer en meer vervallen; ten deele om
 dat geen een der oude Schrijveren daar gewag van
 maakt; ten deele om dat Eginhardus zelf, die de doch-
 teren van Keizer Karel nauwkeurig optelt, van geen
 Emma of Imma gewaagt enz.

3. Trithemius zegt dat hy de eerste Abt van Mullen-
 heim of Selgenstad is geweest, hebbende het zelf rijke-
 lijk begiftigt, en een kerk aldaar gecommencert. Hy is 'er
 ook na zijne dood begraven geweest, zoo als blijkt
 uit het graf-schrift, 't welke Rabanus Maurus Aarts-
 bisschop van Ments, hem ter eere heeft gedigt. Dat
 deeze Abdy van Selgenstad den naam ook gevoerr
 heeft van S. Petrus en S. Marcellinus, komt hier
 van; dat hy de lichaamen van deeze twee Heiligen

voor de Kerk van de gemelde Abdye van Romen heeft bekomen.

4. Deze reden schijnt al wat te klemmen. Egter heeft ze den Heer Cousin, die zoo wel deze historie, als die van Konstantinopolen, benevens de kerkelijke historien van Eusebius, Socrates, Zozomenus enz. met den lof van een destigen Vertaalder in de Fransche taal heeft overgezet, niet bewogen om die Jaar-boeken aan iemand anders toe te wijzen. Maar ik beken het, dan zou men Eginhartus al bezwaarlijk van een lasse en onedele verwaandheit en eigen-loftuitinge kunnen vry schouwen.

5. Ik beken dat deeze Brief van Keizer Lotharius my al eenigfins tot het gevoelen van Heda zoude sloen hel-
len. Daar staat wel, het is waar, Bisschop *genoemd*:
maar voor eerst, dit *genoemd* vinden wy al somtijds in
oude brieven die zelfs in de tegenwoordige historie
vermeldt worden, gevoegd achter waare Bisschoppen,
Abten, Graaven enz. Ten tweede, staat 'er dat Egin-
hardus die kerk regeert, daar staat dat hy daar Bisschop
en kerkvoogd is. (*Episcopus Praesul.*) De vryheden in
den Brief vermeldt, worden niet alleen aan hem als
Bisschop, maar ook aan zijne Nazaaten verleent. Die
Bisschoppen zelf tot geene Nazaaten. Maar ik wil
dat wel overstappen zonder mijn oordeel daar in te
steeken. De stilzwijgentheyt van J. Beka is een sterke
bewijs tegen Eginhardus.

V O O R R E D E N

op den

H. L U D G E R U S.

J. Beka stelt in zijne Kronijk *Ludgerus* onmiddels na *Alfricus*, zonder een woord van *Eginhardus* te roppen; van welken *Ludgerus Willem Heda* † in zijne historie der Utrechtse Bisschoppen aldus redeneert:

Het verhaal van Heda over het leven van S. Ludgerus, Bisschop van Utrecht, bevat ten minste drie doolingen.

Na Alfricus is dan, volgens de rekening der jaaren, die Keizer Lotharius geregeert heeft, gevolgt Eginhardus, maar volgens anderen Ludgerus, ook een gebooren Vries; zijnde in rang der opvolginge de tiende Bisschop van Utrecht. Hy was een zagtmoedig man, en zeer geneegen voor de vrede, naarstig in het leezen van geestelyke boeken, en een voorstander der Kerkelyke tugt-regels. Eenigen tijd geregeert hebbende heeft hy de laatste schuld aan de natuure betaalt op den 23 April, na dat hy den tijd van een jaar op den Bisschoppelyken Stoel had gezeeten: en is in de Salvators kerke binnen Utrecht begraven. Ter liefde van dezen Ludgerus heeft Baldericus een edelman alle de goederen en landeryen, die hem eigen waren, aan de Utrechtse kerke geschonken in het 8 jaar van Keizer Lotharius, dat is, in 't jaar onzer zaligheid 850.

† pag. 54.

Arn. Buchelius, schryvende over deeze plaats van *Heda*, getuigt dat hy den brief van deeze gifte onder zyne papieren heeft beruften, en dat dezelve brief ook geheel staat in de gedrukte *Kronyk van J. Gerbrandse*.

Maar het geeft my wonder dat deeze naarstige onderzoeker der oudheit de drie misflagen, die *Heda* in dit kort verhaal begaat, over het hoofd heeft gezien.

De eerste misflag is, dat hy Bisschop van *Utrecht* zoude geweest zijn: en hier hebben *J. Gerbrand van Leiden*, *R. Snooy*, *Hadr. Barlandus*, en *G. van Nimwegen* de haven ook mis gezeilt, schrijvende op het enkeld zeggen van *Heda* en *Beka*, en zonder een enig Schrijver van den zelve tijd voor zegsman te hebben, dat *Ludgerus* op den *Utrechtschen Stoel* heeft gezeeten.

Want het staat vaster als vast, volgens de onwraakbaare getuigenissen van *Henschenius*, *Mabillon*, *Baillet*, *Pagi*, en van *Altfriidus* zelf, die op dien tijd geleest en geschreeven heeft, dat *Ludgerus* de eerste Bisschop van *Mimigardesforden*, of van *Munster*, is geweest; het welke *J. Gerbrand* zelf in het 4. Bock van zijne *Nederlandsche Kronijk*, aan 't 17 hoofdstuk, vlak uyt had betuigt.

De tweede misflag is, dat hy niet langer als een jaar zoude gezeeten hebben. De groote *Kronyk van Nederland* legt hem 8 jaaren regcerens toe, en wilt dat hy in 't jaar 846 de regcering by de hand heeft genomen. *Bokken-*

kenberg, houdende zich aan 't zeggen van *J. Gerbrand van Leiden*, en van *R. Snooy*, begroot den tijd zijner regeeringe op elf jaaren. Want schoon of *by de heilige Utrechtsche kerk eenigen tyd*, gelijk de woorden van *Beka* luiden, geregeert mogt hebben, zoo is 't egter zeker dat hy het Bisdom van Munster langer bedient heeft; te weten, volgens de rekening van *Pagi*, van 't jaar 802 af; zijnde eerst gestorven in 't jaar onzes Heere 809.

De derde misflag is, dat hy begraaven zoude zijn in de Salvators kerke binnen Utrecht: *Daar zyn heilig lichaam, zoo als Alfridus in de beschryvinge van zyn leven by a Henschenius met klaare woorden getuigt, aanstonds na zijne dood naar Munster is gevoert; en van daar, gelijk de Priester des Heere in zyn leven bevolen had, gebragt is naar zijne Abdy van Werden, alwaar het ook ter aarde is bestelt.*

Des niet tegenstaande moet de *H. Ludgerus*, om met *b J. Molanus* te spreken, onder de Heiligen, ja zelfs onder de geestelijke Oversten van het Nederlandsche Vriesland gerekent worden; niet alleen om dat hy een gebooren Vries was: maar om dat hy van jongs af door zyne ouders te Utrecht, in de Abdy van *S. Salvator*, te schole bestelt is, onder het opzigt van den *H. Gregorius*, den nazaat van den heiligen Martelaar *Bonifacius*; en daar zoo wel in de wetenschappen als in de goede

Hy moet evenwel onder de geestelyke Oversten van 't Nederlandsche Vriesland gerekent worden, en dat om verscheide redenen.

a ad diem 26 Martii, §. 2.
b in Indiculo S. S. Belgii.

zeden is onderweezen: vorders, om dat hy uyt Engeland wedergekeert zynde, daar hy de lessen van *Alcuinus* was gaan hooren, grooten dienst en hulp heeft beweezen aan den Abt *Gregorius*, die drie jaaren lang van lam-migheid het bedde moest houden, en onbequaam was om eenigen arbeid te doen. En ook om dat hy naderhand * onder den Bisschop *Albericus*, den nazaat van den H. *Gregorius*, en insgelijks Abt van de Urregtsche Abdye, die het jaar in vier beurte-wisselingen had verdeelt, 's jaarlijks drie maanden lang opziender van dezelve Abdye is geweest: op welken tyd de voorgemelde gifte van *Baldricus* kan voorgevallen zyn. Eindelyk om dat hy uyt last van den zelve *Albericus* eerst naar Deventer is gereist, om daar het Evangelie te gaan verkundigen, en het Christen geloof te bevestigen; en naderhand ook naar Vriesland is getrokken, daar hy aan de kant van seven jaaren bezig is geweest met de landzaaten te onderregten, en de tempels en beelden der afgoden af te breeken.

Dierhalve zullen wy het leven van *Ludgerus*, uyt zijnen tijdgenoot *Altfridus*, die door de *Bollandisten* en door *J. Mabillon* in 't lichtgegeeven is, ten dienste van den godvrugtigen Leezer, hier in 't breed laten volgen; en ons meest van de eigen woorden van † *J. Mabillon* bedienen.

* *Altfridus in Vita S. Ludgeri.*

† *Annal. Benedict. s. 2. l. 26.*

DE H. LUDGERUS

Naar de gemeene rekening
Bisschop van Utrecht.

Ludgerus ^a was uit een edele stamme by de Geboorte
Dyzen gebooren : zijn Groot-vader is ge- van Ludgerus.
weest Ursingus , die om de laagen van den
Dorst Radbodus te ontwijken / met zijne wyf
Adalgarda , en met zijnen zoone Nortgrim , ge-
blugt is tot den Franschen Dorst Grimoaldus.
Hy had tot dien tijd toe noch gestoken in de dui-
sternisse des Heidendoms / hoewel een groot
hoorstander der billijkheit en gerechtigheit : maar
hier wierd hy in de geheimen van den Christelijken
Godsdienst onderwezen ; en heeft naderhand
noch een tweeden zoon / met naame Thiadgrim ,
en negen dogters voortgeteelt. Na de dood van Zijne
Radbodus is hy weder naar zijn vaderland ge- anders,
keert ; en is door den Dorst Karel , die zijn ge-
bied na Radbodus dood in Drieland merkelijck
upthreide / met een proebe ontrent Utrecht be-
giftigt ; en ook in 't bezit van zijne vaderlijke er-
fenisse herstelt. Waar na hy Willebrordus , als
die het Evangelie in die landstreek eerst quam
verkondigen / en naderhand ook Bonifacius ,
groote diensten heeft gedaan : en niet alleen hy /
maar ook geheel zijn geslacht. De jongste zoon
Thiadgrim heeft na zijn vaders dood Liaburga
ten wyfve genomen / dewelke een grootmoeder
had die op de Heidensche bygeloovheden gansch
verzot was. Deeze grootmoeder / raazende van
granschap dat de moeder van Liaburga niet
als dogters ter wereld bragt / had met een volle
kop

¶ 114

^a I. Mabillon , Tom. 2. Annal. Bened. l. 23. §. 36.

koop bevel gegeven om Liabburga, zoo ras als ze gebooren zoude zijn/ en eer dat ze eenig voedsel gemittigt had/ om het leven te brengen. Zoo wierdt 'er dan iemand gezonden/ om het kind in een emmer vol water te steeken. Van het geschiede / dooz een wondere magt van den Almogenden Godt / dat het kleintje den emmer niet beide haare armen vast greep / en woystelde om niet verdronken te worden. Onder dit woystelen is 'er een buurbrouw op 't slag gekomen / dewelke tot medelijden bewogen / het kleintje uyt de handen van den slaaf / die tot die gruweldaad gehuret was / heeft gerukt / en bliemens honig in den mond gegoten. En dus heeft zy ook de andere beulen / die dooz de wyede grootmoeder afgezonden waren / bewogen om het kind niet te verdrinken.

Dat meer is / zy heeft de kleine Liabburga ook opgevoedt / met melk dooz een hooztje in haaren mond te laten loopen ; ter tyd toe dat zy haar / na de dood van de grootmoeder / weder aan haar ouders huis heeft gebracht. Dit is geweest dezelfde Liabburga, met dewelke Thiadgrim Ludgerus heeft gewonen. Deze wierdt van hy den Abt Gregorius bestelt ; en heeft de wereldlyke kleeding in de Utrechtse Abdye afgeleit / om zich geheel en al tot de betragting der geestelyke werenscappen / en de bebroeding der goddelijke zaaken te begeeven.

Ondertusschen is zeker eerwaardig man / met naame Alubertus, uyt het land der Engelsen / dat is uyt het gebied van York / by den Abt Gregorius aangekomen ; dewelke deesen aankomeling / om zijn zuiver geloof en hooom leven / zeer gezind zijnde / denzelven tot zynen mede-hulper en mede-Bisschop wenschte te hebben ;

Zyne eerste
opvoeding
ouder den
Abt Gre-
gorius.

Van wien
hy in 't ge-
zelschap
van Alu-
bertus naar
York wordt
gezonden.

ben: als zijnde zelf geen Bisschop getwijdt / maar altijd enkeid Priester gebleeven. Zoo heeft Gregorius dan goed-gebonden deezen Alubertus naar Jork te zenden / om daar van zijnen Bisschop getwijdt te worden. Hy heeft hem dan twee reisgezellen mede gegeven / Ludgerus en Sigibodus; waar van de eene Diaken / de ander Priester is getwijdt door den zelven Bisschop die Alubertus getwijdt heeft / te weten Egbertus Bisschop van Jork. Op dien tijd had meester Alkuinus het opzigt ober de schoolen van Jork / met wien Ludgerus, terwijl hy te Jork vertoefde / kennis heeft gemaakt. Alubertus was na het verloop van een jaar noch nauwlijks met zijne reisgenooten weder in Driesland gekeert / daar hy de amptgenoot van Gregorius noch stond te worden / of Ludgerus heeft by Gregorius en by zijnen vader Thiadgrim sterk aangehouden / om tot het bekomen van meerder geleerdheit weder naar den meester Alkuinus te mogen keeren: het welke hem eindelijk ter nauwer nood is toegestaan.

Alwaar Alkuinus de wetenschappen leeraarde.

De gemelde doozlugtige meester heeft hem met groote blijdschay omhelsst: en Ludgerus heeft drie volle jaaren en ses maanden onder zijn opzigt gestaan / en grooten booztgang in de wetenschappen gedaan; zijnde hy ieder een om zijne goede en heusche zeden weltekome / en zeer wel gezien: doch hy stond booz al in 't hart van zijnen meester Alkuinus geschreeben / (1) en zoude noch langer onder zijne tugt gebleeven hebben / had 'er niet een onverwachte ramp tusschen beiden gekomen; want vernits een Dries den zoon van zekeren Grave onder het kraakeelen had dood-gestoken / moest onze Ludgerus met de andere Driesen naar huis keeren. Alkuinus heeft

Hy wordt
Diaken ge-
wijd, en
keert na
drie jaaren
en ses
maanden
weder tot
Gregorius.

niet gewilt dat zijn allerlieffte leerling zonder eenig gezelschap naar zijn Vaderland zoude keeren / maar heeft hem tot gezelschap en leidsmant toegehoegt een zekeren Diaken / met naame Petul, die doch reisvaardig stond om naar Romen te trekken. Zoo is Ludgerus dan met een boorzpoedigen wind weder in zijn land aangekomen / hebbende een menigte van boeken medegebragt : en hy was den Vader Gregorius en aan de anderen des te aangenaamer / hoe dat hy meer uptsak in de Kloosterlijke wetenschappen.

Van daar
reist hy
naar Ro-
men en
vorder naar
Kassino.

a Adam Kanonnik van Bremen schryft dat Ludgerus in 't jaar 782. met Willehadus naar Romen is gereist : en dat hy door de Dausselijke tegenwoordigheid en aanspraak gehartigt zijnde / gegaan is naar den berg Kassino, om naar den regel van den H. Benediktus te leven / terwylle dat Willehadus weder naar Dantsch en naar het graf van den H. Willibrordus is gekeert. Zoo zijn ze dan beide gaar in een celle gaan woonen / Willehadus te Epternach, Ludgerus te Kassino, om het beschouwendende leven te betragten. Dit dunkt Altridus noch klaarder uit wegens Ludgerus, schryvende dat Ludgerus van Romen vertrokken aangekomen is in een Abdij van S. Benediktus in het Hartogdom van Benevento ; en dat hy daar heiliglijk onder de Monnikken verheerende den regel van den H. Benediktus heeft geleert : als hebbende al oberlang getragt ergens op 't eene of het andere van zijne landgoederen een Klooster van Monnikken te stichten : welke begeerte hy naderhand te Werden heeft volbragt. Hy heeft de klap / volgens het schryven van Altridus, te Kassino aangetrokken / zonder egter de plegtelyke belofte te doen van den regel te zullen

zullen onderhouden. En hierom is het dat hy Bisschop geworden zijnde de kap heeft afgeleit/ behoudende nochtans het hare kleed / 't welke de Monnikken gewoon zijn onder te draagen. Hy heeft ook niet geweigert op sommige dagen vleesch te gebruiken. Waar in te bemerken staat / dat het een toegevendheit is geweest van deeze Monnikken van Kassino, dat Ludgerus de kap/ die een teken is van de Kloosterlijke belofte / heeft aangetrokken zonder eenige belofte te doen; het welke strijdig was met de gewoonte van dien tijd wanneer het aanschieten van de kap schuldig maakte aan het vollyengen van de Kloosterlijke (2) beloften. En daarom zeggen die van Werden ook in hun rijn-gedigt dat zulks aan Ludgerus door de Monnikken van Kassino toegegeven is geweest. Zy hebben hem, zeggen zy / na behoorlijke raadpleeging met de broederen, toegestaan dat hy de kap zoude aantrekken, en met hen op een neer gaan; zonder dat hy belofte zoude doen van den regel te onderhouden.

† Te Kassino was ten dien tijde woonachtig Ludgerus, een Driesch edelman / die daar twee jaaren en ses maanden gewoont hebbende / weder naar zijn land is vertrokken. Alwaar zijn lof zoo rugtbaar is geworden / dat die ook gekomen is ter ooren van Koning Karel, die hem tot prediker der Evangelische leere by de Oostbyezien heeft aangesteld. Hy vliegeng aan 't werken en arbeiden / aan 't boedzel der hemelsche leere aan zijne kudde voort te dienen / aan 't afbreeken der afgodische tempels / en de vulligheden der Heidensche by-geloovigheden alomme uit te schryben. Ja hy is noch hooger op getrokken; en heeft besloten naar een zeker eiland / op de grens-

Hy treke de kap aan, zonder de kloosterlijke belofte te doen.

T' huis gekomen preekt hy onder de Vriezen.

scheis

scheiding van Driesland en Denemarken gelee-
gen / en Fositesland naar zeker afgod geheeten/
met 's Konings verlof ober te vaaren. Als hy
dan het gemelde eiland naderde / en met een kruis
in zijne handen stond en badt / zagen de ande-
ren die op het zelfde schip waren een dikken
damp of duisternis uyt het eiland hemelwaart
op-trekken / en daar een helder schoon licht op
volgen: 't welk een boozteken was dat de dui-
sternissen des Heidendoms booz het licht zijner
preekinge stonden te verdwijnen. Zoo ras als
hy dan boet aan 't land gezet had / ging hy blie-
gens de tempelen van den afgod Fosetes onder
de voet smijten / en in hynne plaatze Chyristene
kerken opbouwten / en hy heeft de eilanders / na
dat ze in de geloofs-geheimen onderweezen wa-
ren / gedoopt in een zekere fonteyne / aldaar uyt
de aarde optwellende / in dewelke de H. Willi-
brordus boozhene drie kinderen had gedoopt. On-
der anderen heeft Ludgerus daar als gebader
gestaan ober den zoon van een magtig Heer /
met naame Landrikus, den welken hy nader-
hand in de Godgeleerdheit heeft onderwee-
zen / en Priester gewijdt; en die dooz zijne
geleerdheit noch veel goeds by de Driezen heeft
gedaan.

Maar ondertusschen is 'er by de Oostbriezen
een geweldige storm van een zwaare herbolginge
ontstaau; de kerken afgebrandt / de dienaar-
en des Heere verjaagd / alles oberhoop gewor-
pen. Doch op de wederkomst van Ludgerus is
de boovige klaarheit ook weder gekomen / het
ontweer bedaart / en de duisternis der woedende
doolinge en herbolginge verdweenen; zoo dat de
Driezen dooz Gods hulpe in het licht van 't Chri-
stene geloobe volhardt hebben.

Koning Karel, die hem eerst over de Oost-
briezen had gestelt / heeft hem naderhand tot
Harder aangestelt by de West-Saxen / op zekere
plaats genaamd (3) Mimigerneford, alwaar
de heilige man een Klooster / om naar den heilighen
regel te leven / heeft gesticht / waar van
dezelbe plaats den naam van * Munster heeft
gekreegen.

Hy worde
tot Harder
over de
West-Saxen
aangestelt,
daar by
cenige
kloosters
timmeret.

Daarenboven heeft hy noch twee andere Kloosters
gebouwt / het eene te Werden in het land
van Widenburg aan de Roer, die beneden Keulen
in den Rhyn loopt: het andere te Helmstad
in het huidigeaagsche Graaffschap van Brons-
wyk.

De Abt
Bernardus
werkt be-
neffens hem
in het on-
derwyzen
der Saxen.

† Op den zelven tijd / te weten in 't jaar 796.
was 'er een zeker Abt / men melt niet van wat
Abdye / met naame Bernardus, dewelke naar die
zelfste gewesten door Koning Karel afgezonden
het Christene geloof aldaar hielp voortplanten.
Als die overleden was / is het bewind over dat
gansche landschap aan Ludgerus opgedraagen:
dewelke naar het zeggen van den naamloozen
Schryver / die zijn leven opgesteld heeft / dat
bewind zoude gekozen hebben door het open-
staande Bisdom van Trier. Maar misschien
heeft die Schryver zijne rekening niet wel opge-
maakt: want gedurende het leven van Ludgerus
heeft de Bisschoppelyke Stoel van Trier
maar tweemaal ledig gestaan: de eerste reize in
het ses-en-sebentigste jaar der zelbe eeuw / te
weten na de dood van Weomadus, in wiens
plaatsge gekomen is Rigbodus, en noch eens na
de dood van deezen Rigbodus, in het vier-en-
tachtigste jaar der gemelde eeuw.

In

* De Latynsche naam *Monasterium*, daar Munster uyt gedraait
is, beteekent een Klooster. † S. 53.

In de eerste gelegendheit was Ludgerus noch niet beguaam tot het bekleeden van dit ampt: in de tweede was hy reeds tot Bisschop by de Westersche Saren benoemt. Het is dan waar-schijnlijklyker dat 'er twee leeraars teffens by de Westersche Saren te werk gestelt zijn; Ludgerus en Bernardus; en dat na de dood van Bernardus het gansche bewind over dat landschap aan Ludgerus alleen is vervallen.

Hy wordt de eerste Bisschop van Mimi-gardeford, of Munster,

en sterft met groote godvrug-tigheit.

* In 't jaar 89 der zelve eeuw heeft de H. Ludgerus Bisschop van Munster de aarde ver-laten / om in den hemel te gaan wonen / zyne de gestorven op den 26 Maart / 's nachts na Passi-Zondag. Zyne laatste ziekte heeft zynen pber in het waarnemen van zyne gewoonlyke oeffeningen van godvrugtigheit geenzins ver-zwaakt: maar hy was geduurig al eben bezig met het opzeggen der Psalmen / met iers goeds te hooren lezen / en met andere godvrugtige oeffeningen; op dat zyn gemoed in de beschou-winge der hemelsche zaaken niet zoude verflap-pen.

Op dien tyd heeft hy byna dagelyks de ge-heinnissen der H. Wisse met een onvermoeiden pber verrigt. Na op den zondag voor zyne dood heeft hy in twee zynen kerken voor het volk ge-preekt: 's ochtends te Koesfeld, terwylle dat de Wisse door een Puerster gedaan wierdt; en ontrent drie uren te Bilderbeek, altoaar hy zyne laatste Wisse heeft gelezen: waar op hy den vol-genden nacht zyne ziel in de handen des Heere heeft overgegeeven. En staat te bemerken dat die twee plaatsen twee mylen van malkander afleggen.

Hildegim Bisschop van Kadalan, of Halberstad

in

in Saxon, en de volle broeder van Ludgerus, heeft hy Karel te weeg gebracht / hoewel de andere vrienden daar tegen waren / dat het lichaam van Ludgerus naar zijne Abdye van Werden is geboert; alwaar het buiten de Salvators kerki / zoo als hy bevolen had / (4) aan de oost-zijde / op den 25 April / zijnde den twee-en-dertigsten dag na zijne dood / is begraven. Gerfridus, de neef van den heiligen man / die naderhand ook zijn nazaat is geworden / en die zich op het gerugt van zijne ziekte zeer haaste om hem te gaan bezoeken / heeft op het uur van zijn scheiden uyt een helder licht bespemt dat zijne ziel reeds ten hemel was gegaaren. Het zeggen is dat het zelve licht ook zoude verscheenen zijn aan Karel den Grooten, die zich op dat pas te Aken behoudt; en die een zeker land-goed in Nederland / met naame Selen, gelegen tusschen de Schelde en den Demer, aan de Abdye van Werden geschonken heeft om den heiligen man met behoorlyke staatsie te begraven.

Zyn lichaam word te Werden begraven;

alwaar het door veele wondertekeneu uyt-schijnt.

De heilige man heeft een zuster gehad / met naame Heriburga, die de moeder van Gerfridus wel mag geweest zijn / aan dewelke hy de aanstaande strooperen der Noormannen heeft hoorzekt. Zyn leven is allereerst in twee boeken beschreeven geweest door Altfridus, die ook zijn nazaat na de dood van Gerfridus is geweest. Deeze beschryving is op nieuws / en ook in twee boeken / verhandelt door een naamlozen Monnik van Werden, maar die door den nauwkeurigsten Schryver niet op de baan kan komen. Noeh een andere naamloze Schryver van Soure heeft het zelve ook in twee boeken gedaan: daar op dan noch komt byvoegen de Litangen of rijngedigten van de Monnikken van Werden.

Beschryvers van zyn leven.

De

De oudste beschrijving van dien naamloozen Monnik is eerst in 't jaar 1616 door Brouwerus te Ments in ligt gegeven; en door de tweede maal uitgegeven door J. Mabillon. Maar daar is beter staat te maaken op de beschrijving van Alfridus: boeg hier dan noch by de Historikundige redeneering van Henschenius over den 26. Maart.

De naamlooze Schryver van Werden is het spoor mis / als hy schryft dat Alkuinus dat hemelich licht / op het scheiden van Ludgerus, met Keizer Karel zoude gezien hebben: want Alkuinus was toen al over de vier jaaren dood en begraaven. Dezelve Schryver verhaalt dit noch van Ludgerus, dat hy ten hobe aangeklaagt als een doozbringer van de kerckelijke goederen / en derwaarts gereist zijnde om zich zelven te verweeren / tot drie maalen toe onder den kerkdienst by den Keizer wierd geroepen / zonder binnen te treden / om dat hy bezig was met zijne gebeden tot Godt te storten: en dat hy den Keizer / die naar de reden van zijn sukkeleken haagde / tot antwoord gaf: Om dat ik dagt, ôKoning, dat ik meer werks moest maaken van Godt als van u, en van alle menschen 't samen: want dit hebt gy my zelf belast, als gy my de hardelijke zorg hebt aanbevolen. Welk antwoord den Keizer zeer wel is gevallen; tot zoo verre dat hy al zijn ongenoege / 't geen hy uit het gesney der quaadwilligen mogt opgevat hebben / heeft laten vaaren.

Mirakelen
door hem
na zyne
dood ge-
daan.

Alfridus zoo wel als de naamlooze Schryver maaken gewag van verscheiden mirakelen / door Ludgerus na zijne dood gedaan. Onder anderen was 'er te Werden een Monnik / met naame Hildradus, die naderhand noch Diaken is geworden

worden in de kerke van Munster: deeze noch
 maar een student zijnde in de Abdye van den
 man Gods Ludgerus, was 'er zeer qualijk aan
 dooz het opkrampen van 't eene been. Eindelijk
 na dat zijn vader Sigebertus, die ook Monnik
 was / den raad der Genes-heeren te vergeefs
 bezogt had / zou de H. Ludgerus hem in een Prie-
 sters gewaad / en met den Myter op het hoofd/
 verscheenen zijn / en zijn gekrompen been geregt
 hebben. Ook heeft Amelberga, de dogter van
 een fatsoenlijk man / met naame Alfrikus, die
 blind getworden was / haar gezigt weder gekree-
 gen / na dat ze een belofte had gedaan van Ga-
 de booztaan te zullen dienen / en het Sonne-kleed
 albaar aan te trekken. Maar dewyl zy in het
 volboeven van haare belofte wat bleef sammelen/
 wierdt zy met een hoofdpijn bezogt; doch zijnde
 aanstonds dooz de boozpraak van den heiligen
 Behjder weer geneezen / heeft zy eindelijk haare
 belofte dooz het aantrekken van het Nonnekleed
 volbragt / en in het Klooster van Afenidus ^b een
 geesteljk leven geleidt. Daar-en-hoben was 'er
 een zeker jongman / met naame Adam, die met
 zijnen broeder Haurikus aan hooge woorden ge-
 raakt / hem dood had gestoken: hier om wierdt
 hy ter uitspraak van den Bisschop Jonas, (mis-
 schien den Bisschop van Orleans) gegeeffelt / en
 booz een jaar lang ter gevangnisse op zeer schaa-
 le kost bestelt: eindelijk wierdt 'er een yzere hand
 om beide zijne armen en om zijn middel geklon-
 ken: en dus is hy / na het opleggen van een
 streng vasten / blootshoets en zonder een hemdd
 aan te hebben in ballingschap verzonden. (5)
 Als dezelve in het vierde jaar zijns ballingschaps
 te Nivelle tot het graf van de H. Geertruid was

^b Te Effen digt by Werden.

gekomen / is de pzeze kram van zijn linker arm los gesprongen: een jaar daar na is het pzer / dat om zijn middel geslaagen was / in de graf-helder van S. Pieter los gegaan: eindelijk is zijn andere arm aan het graf van den H. Ludgerus ook los geraakt / en zijne ongezonderheit vorder geneezen.

Daar zijn 'er die Ludgerus onder de Benediktynen niet willen gerekent hebben / (6) quansuis om dat hy ooit plegtelyke belofte zoude gedaan hebben van den regel van S. Benediktus te zullen onderhouden: maar hier tegen komt Le * Coointe op de baan / en wederleit hun zeggen wt verscheiden hoofden; als / om dat hy wt Engeland wederkeerende in de kloosterlyke wetenschappen uytmunte; dat hy te Kassino twee jaaren lang in een heiligen ommegang heeft geleest, en de kay al dien tyd gedraagen: dat hy twee Abbdyen van S. Benediktus order heeft gestigt / de eene te Werden, de andere te Helmitad, die hy geduurende zijn leven heeft geregeert: en eindelijk om dat hy de Abdy van Werden tot zijne begraaf-p'aats heeft gekozen.

Hoe veel dat de stad Groningen's jaarlyks aan die van Werden moest opbrengen / blykt wt het bys-en-twintigste geschrift / het welke in het byhangsel van het derde deel van Yepes bygebragt is.

Ludgerus heeft het leven van den H. Abt Gregorius, Oberste der Utrechtsche kerke / beschreeven als hy noch zijn leerling / en niet meer als Diaken was. Het zelve is na de dood van Baronius eerst wtgegeeven door Brouwerus, en wederom door J. Mabillon ingelascht in het tweede deel van de derde eeuw der Benediktynen.

Hy heeft
het leven
van den
Abt Gre-
gorius be-
schreeven:

* Anno 809. n. 32.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Hy munte daarenboven in verstand uit boven alle zijne School-genoeten: en had alle de hoedaanigheden van een schoon en deftig verstand: zoo dat Alcuinus, zegt *Baillet*, noch geen eenen leerling had gehad daar hy zoodaanig op konde roemen als op Ludgerus: Als men hier nu by voegt dat het School van Alcuinus uit Studenten van allerhande landaard heeft bestaan, zal de Heer *Baillet*, zoo ik vertrouw, de goedheit wel hebben van noch eenige uitzonderingen te maaken in zijnen algemeenen Regel, (*Jugemens des Savans t. 1.*) volgens denwelke hy, door een Fransche verwaandheit ver-voerd, den lof van een fraai en cierlyk verstand aan alle Duytschers en Nederlanders met alle geweld wil ontnemen. Wat moet men al hooren en leezen? Maar wy zijn hier op de regte plaats niet om daar van te handelen.

2. Het aantrekken van de Monniks-kap heeft al van ouds zoo veel gegolden als een openbaare belofte: en men ziet uit de kerkelijke wetten dat dit 'al een lange reeks van eeuwen stand heeft gehouden. Waar over de volgende kerkvergaderingen konnen nagezien worden, de sesde van Toledo, (*can. 6.*) de tiende van Toledo, (*can. 5. & 6.*) die van Parys van het jaar 614. (*can. 13.*) die van Trebur (*can. 14.*) en meer anderen. Ook kan het zelve uit Lanfrancus, (*ep. 26.*) en uit Alexander III. (*Decret. l. 3. tit. 31. cap. super eo*) begreepen worden. En daar valt ook niet veel op te zeggen, als iemand al willens en weetens zoodaanig een kleed in eenig klooster had aangeschoten: want nademaal de kerk verklaarde dat ze het aantrekken van de Monniks-kap voor een belofte van het kloosterlijke leven zoude houden, zoo was dat aantrekken een openbaare toestemming om in dien staat te loeven en te sterven. Hoe wel dat hier over in sommige gelegendheden noch al getwift is geweest: te weeten als iemand van de Genees-heeren opgegeeven, en de dood voor de oogen ziende, om des te zaliger te sterven, het Monniks kleed aanschoot. Want men moet weeten dat het Monniks kleed voor deezen wierdt aangezien als een tweede

doopzel, en als dezelve kracht hebbende om alle voorgaande zonden uit te wiffchen. En om die reden was het dat de menschen, gelijk gezegt is, op hun uiterste leggende, of althans voor de dood vreezende, zich zoo een kleed lieten aantrekken. En dit ging niet alleen in zwang onder geringe en onweetende menschen: Koningen en Keizers bedienden zich van dit middel; als Michiel van Paffagonie, Keizer van Konstantinopolen; (*Ioel in compendiaris chronol.*) Izaak Komnenus, ook Keizer van Konstantinopolen door den blixem gellaagen, (*M. Glycas*) en geene uitkomte in zijne ziekte zien-
de, schoot ook een Monniks kap aan: en als hy evenwel tegens zijne verwachting weder was opgekomen, ging hy ook een Monniks leven leiden. Michael Komnenus, insgelijks van de Genees-heeren verweezen, eifchte ook de Monniks-kap, en wierdt daar zonder veel beraad ingestoken. (*Nicetas Choniates*) Het zelve heeft ook gedaan Theodorus Dukas, ook Keizer van Griekenland, (*Nicephor. Gregoras*) en meer anderen. By de Latijnen ging zoodaanig een Monnik worden zoo wel in zwang als by de Grieken. Zoo leest men by Johannes Bromton (*an. 1088.*) dat Rogerius Graaf van Salope, in doods nood leggende, iemand om de kap van S. Hugo naar de Abdy van Kluny heeft gezonden. Het zelve schrijft Willem van Malmesbury van Philip-
pus I. Koning van Vrankrijk. Doch deeze Schrijver moet het aldergrootste gevoelen van dat Monnik worden, op het laatste van zijn leven, niet gehad hebben: want hy voegt 'er by: *Hoe veel beter en gelukkiger heeft zy (Bertrada, Philippus weduwe,) gedaan, die noch jong van jaaren en fris van gezondheid zijnde, en door geene rimpels noch geschonde, het Nonne-kleed heeft begeert.* Hier over is egter wel geredentwift, te weeten of zoodaanig een aantrekken van de Monniks-kap moest gel-
den of niet. Een zeker Bisschop in Italie, met naame Maurus, was van gevoelen dat zodaanige menschen, weder opkomende, aan zoo een soort van belofte niet gebonden waren: want hy meende dat de proef-jaaren noodzakelijk voor de belofte moesten gaan; en dat een belofte zonder beproevinge voor nietig en kragteloos gehouden moest worden. En waarlijk, de H. Benedictus (*Regul. c. 58.*) wil een aankomenden Monnik eerst twaalf maanden beproeft, en hem alsdan de keur ge-
gee-

geeven hebben, of hy nog te rugge wil keeren of niet. Maar Petrus Damiani (*in opusc. ad Gislen. Auximanum Episc.*) stooft daar over tegen Maurus niet anders op, als of hy de grootste gruwel-leer van de wereld voorgesteld hadde. En hy getuigt ook ter zelve plaatze dat de Paus dit gevoelen in een Roomsche Synode heeft afgekeurt. Alexander II., in zijnen Brief aan Landulfus van Korsica, verklaart zich ook voor het gevoelen van P. Damiani.

Doch hier omtrent moet egter aangemerkt worden dat zulks niet mogt geschieden zonder de toestemminge van zijne egt-genoot. Uyt dien hoofde heeft dezelve Alexander gemelden Landulfus, die zijne vrouw door zwaare dreigementen tot zoo een toestemming had gedwongen, en daar op in een klooster was gegaan, weder naar zijne vrouw gezonden. (*ap. Iwon. in Decret. 33. qu. 5. c. 2.*)

Maar hoe dan, als men iemand buiten zijn weeten, of tegen zijnen dank, in de kap had gestoken? Want dat geschiede ook al: en als 'er by de Grieken iemand op zijn sterven lag, waren de vrienden in sommige plaatzen ten eersten op de been, om zoo een mensch, al had hy 'er geen woord van gesproken, het Monniks gewaad aan te trekken: en by de Latijnen ging dat ook al in zwang. Theodorus Balsamon (*in scholiis ad Responsa Nicol. Chrysobergi*) oordeelt dat zoo een zieke, indien hy opkomt, gehouden is de kap al zijn leven te draagen, en een Monnik te blijven. En dit gevoelen is ook van sommigen gevolgt in de Latijnsche Kerk: want als Wamba Koning van Spanje, een van de loffelijkste Koningen die noch op den Spaanschen throon gezeten hadden, in stervens nood lag, is hem de kap ook aangedaan. Als hy de dood voor die reize ontworstelt was, heeft hy met het goedvinden der Bisschoppen, die hem voor een Monnik hielden, zijne daagen ergens in een klooster gaan eindigen.

Dus was het ook gelegen met de geenen die tegens haaren wil in de kap gestoken en in een klooster geduwt wierden. Alle die Koningen, Vorsten en groote Heeren die geschooren en in het eene of andere klooster gestoten wierden, hadden geene proef-jaaren; want zy hadden 'er geen keur aan of zy Monnik wilden blijven of niet. Althans zoo is het dikwils en op veele

plaatzen toegegaan. Want daar zijn 'er ook genoeg geweest die niet konden verstaan hoe dat iemand tegen zijnen wil en dank Monnik konde worden. Daar leggen veele voorbeelden zoo voor als tegen. Romanus III. Grieks Keizer (*Cedrenus*) had zekeren Johannes, die door den Vader van Romanus in een klooster gestoken was, daar uit gehaalt, en tot zijnen kamer-jonker aangenomen. Maar de Patriarch Polyeuctes, ten hoogste daar over gebelgd, talmde geduurig aan des Keizers ooren dat hy zoo een karel, die zijne belofte geschonden had, ten hove moest uitjaagen. Romanus hield hem egter de hand boven het hoofd zoo lang als hy leefde: maar naar Romanus dood was 'er geen bidden voor Johannes: hy moest de Monniks-kap, het was hem lief of leed, wederom aantrekken. Doch Basilius Canterus, ook Patriarch van Konstantinopolen, stond zoo stijf niet op dat stuk: en heeft aan veele adellijke vrouwen die door den Keizer Andronicus Komnenus in een klooster geduwt waaren, de vryheit toegestaan om wederom naar de wereld te keeren. (*Nicetas Chon.*) Maar dit is hem niet al te wel bekomen: want dit was een van de redenen, of wierdt ten minste voor een reden opgegeeven, waarom dat hy den Patriarchaalen stoel heeft moeten ruimen. Zoo heeft de Keizer Heraclius (*Nicephor. in Breviar*) eenen Philippicus den zwager van den Keizer Mauritius, die ook in een klooster gestoken was, daar uit gehaalt en tot een aanzienlijke post verheeven. Ook zijn 'er dertige mannen, zoo Bisschoppen als Abten, geweest, die den Keizeren in het scheeren van onwillige menschen niet hebben willen ten dienste staan. Men weet hoe dat S. Ignatius Patriarch van Konstantinopolen de moeder en de zusters van Michaël III. het hair niet heeft willen afscheeren, hoe kragtig dat de Keizer zulks begeerde; (*Nicetas Papblago*) en dat om deeze reden, dat zy zulks door geen misdaad verdient hadden. Theodorus Balsamon (*ad 3. canon. Ancyran.*) schrijft ook dat de Keizerin Theodora Komnena in een klooster gestommeld zijnde, na de dood van haaren man ten huwelijk verzogt wierd door den Kraal, dat zoo veel te zeggen is als den Koning van Hongarye, die ten uiterste begeerig was met haar te trouwen: maar dat de Synode van Konstantinopolen haar geen verlof heeft willen geeven om het

het Nonne-kleed uit te trekken, schoon dat ze tegen haaren wil en dank in het klooster gestoken was? De reden van deeze hardigheid was, om dat ze eerst na haar mans dood geschooren was geweest. Maar aan andere Mevrouwen is die vrijheit van weder naar de wereld te keeren toegegaan; om dat haare mans noch leefden; of om dat zy na de dood van den tyran over dit hair-scheeren geklaagt hadden.

In de Westersche kerke zijn de gevoelens al even verschillig en verdeeld geweest. De Koningen en de Bisschoppen waren alheel gerced om iemand, hoe sterk dat hy daar tegen pleitte, de kap aan te trekken. De voorbeelden, zoo voor als tegen, komen den Leezer geduurig voor. Meroveus, zoon van den koning Chilpericus, was door zijnen vader in een klooster gestommel, om daar als een Monnik te leven, hoe wel dat 'er niet minder in Meroveus stak als een Monnik. En daarom was het ook dat hy, zoo ras als hy de kans schoon zag, de kap uitschudde en het Monniks leven ontvlugte. Maar zijn vader heeft hem daar over, als een afvalligen, gestraft: en de kerk-voogden, als Gregorius Bisschop van Tours, en Ragnemodus Bisschop van Parys, hebben hem aangezien als of hy in den ban vervallen was. (*Gregor. Turon. l. 5. c. 14.*)

De Roomsche Synode, gehouden onder Eugenius II. maakte een Ordonantie, die een middel-weg schieen te houden, en al vry billik schieen te weezen; te weteen dat de zodaanigen, die geene schelmstukken gepleegt hebbende, tegen hunnen wil en dank in een klooster geduwt wierden, tot het kloosterlijke leven niet gehouden waren: maar dat men iemand, om het begaan van zeer zwaare misdaden, wel in een klooster mag steeken; en tot belofte dwingen: en dat zodaanige belofte ook goed en wettig was. En diergelijke Ordonantien van andere kerkvergaderingen zijn 'er van tijd tot tijd al meer uitgekomen: doch die komen nu niet te pas; want 't is in de Latijnsche kerke al over lang een vaste en staale wet, dat 'er geene beloften houden zonder een voor af gaande proef-jaar.

Maar eer wy hier afscheiden, moeten wy noch een twijfeling oplossen die den Leezer ten eerste kan invallen; te weteen hoe dit alles met de proef-jaaren beftaat, die zekerlijk al van ouds in gebruik zijn geweest?

Want was het aantrekken van het Monniks of Nonne-gewaad een genoegzaame belofte, wat hoefde daar dan een proef-jaar voor af te gaan? Hier op dient tot antwoord dat hier in ook een verscheidenheit van gevoelens en gewoonten is geweest: en dat naar alle schijn hier uit gesproten is het onderscheid, 't welke op veel plaatzen onderhouden is geweest tusschen de dragt der beproevingen en der genen die zich door de belofte verbonden hadden. De beproevingen gingen in 't kort, of in een wereldsch gewaad; te weeten op die plaatzen daar zoo een onderscheid onderhouden wierdt: de anderen, die hunne belofte gedaan hadden, gingen in een lang kleed, 't welke ook de Engelsche kleeding genoemd wierdt. Dit onderscheid moet al oud zijn: want by Baronius (*secul. 9.*) staat het testament te leezen van Theodorus Abt van het klooster Stude, die dat onderscheid afkeurt. Anderen waren daar voor, als de Synode van Konstantinopolen gehouden onder Photius. Sommige kloosters, zegt Balsamon over de gemelde Vergadering schrijvende, (*ad can. v.*) beproeven de nieuwelingen in het Engelsche gewaad: maar hy houdt het daar voor dat het Engelsche of lange gewaad eens aangetrokken zijnde niet wederom mag afgeleid worden: (*in scholiis ad Resp. Nicolai Patr.*) en dat het dierhalve geraadzaamer is de aankomelingen in het korte of wereldsche kleed te beproeven. En om dat sommige kloosters zich naar den raad van gemelden Theodorus wilden voegen, en de aankomelingen ten eersten in het lange kleed steeken, hebben zy de proef-jaaren beginnen achter te laten. Dit was ongetwijfeld hierom, dat ze van gevoelen waren dat het lange kleed niet weer mogt uitgeschoten worden. By de Latijnen, zegt Lupus, (*in Decretum 1. Leonis IX.*) hebben sommige kloosters ook onderscheid gemaakt tusschen de dragt der nieuwelingen en der geenen die zich aan den Regel verbonden hadden: hoe wel dat dit onderscheid by hen zoo groot niet is geweest. Alweer *sommige kloosters*: 't welke zekerlijk uit het onderscheid der gevoelens raakende het afleggen van de Monniks-kap gesproten is. Wat my belangt, ik zou daar zoo veel keur niet in weeten. Willen cenigen het lange kleed niet geeven als na het doen van de belofte, om daar door een grooter achting voor het Monniks-kleed in te drukken, en het

het uitschudden van de kap voor des te grooter quaad te doen aanzien, zeer wel, ik zou daar niet tegen hebben. Willen anderen die nieuwelingen van eersten af in het lange kleed gestoken hebben, op dat het kleed hen indagtig zonde maaken waar toe dat zy gekomen zijn, en om zich zelve ten eersten als Monnikken aan te zien, en aan het kleed te gewennen, enz. Ik heb daar al weer niet tegen. Het kleed zal 't hem alleen niet doen; aan het andere, te weten de inwendige veranderinge, is het meeste gelegen.

Eer ik hier af scheid, moet ik noch een bemerking maaken omtrent het aantrekken van de kap op zijn doodbedde. Ik heb al gezeit hoe dat het Monniks-kleed voor deezen aangezien is geweest als een tweede doopzel; en Lupus, in zijne Aanmerkingen over de eerste Ordonantie van Leo IX. doet dit gelden als een leerling der Kerke. Ik heb ook aangemerkt dat Willem van Malmesbury wat slaauwtjes van dat kap-aan-trekken schijnt te spreken: althans zijne woorden komen my aldus voor. Maar de Monnikken zelf schijnen dat altijd met geen volstaage verzekeringe aangenomen te hebben: want men leeft by Mattheus Paris, (*ad an. 1250.*) hoe dat Hugo Nunant Bisschop van Koventry, die een hoofd-vyand der Monnikken was geweest, in Noordmandye op zijn uiterste leggende alle de Abten en Prioren van Normandye heeft ontboden, en zijnc zonden (als onder anderen dat hy de Monnikken uit Koventry had doen verhuizen, en Kanonnikken in hunne plaatze gestelt, en dus de Monnikken tot de bedelzak had gebracht) aan hen heeft gebiegt. Zijn leetweezen was zoo groot dat 'er alle de omstanders van kreeten en huilden, en van 't snikken niet kosten spreken. Hy trok de Monniks-kap ook aan, en gaf al zijn goud en zilver, en alle zijne juweelen, aan de Monnikken en armen. In 't kort, men zag noit grooter blijken van een opregt berouw: tot zoo verre, dat hy de Monnikken verleege ziende wat voor een boete dat ze hem zouden opleggen, deeze straffe verzogt dat hy tot den jongsten dag toe in 't vagevuur zoude moeten blijven. Deeze Abten en Prioren, indien ze zoo veel kragt in dat kap aantrekken gezien en gekent hadden, zouden hem zekerlijk al zagjes gehandelt hebben. Maar luister toe: zy hebben hem zijne bede toegestaan, en voor zijne

boete opgelegd dat hy tot den jongsten dag toe, behoudens nochtans de Goddelijke barmhertigheid, in de vlammen des vagevuurs zou hebben te blijven, en te leggen branden. De kap moet daar weinig geholpen hebben; ten waare dat ze de zonden tegen de Monniken voor al te zwaar en onvergeeffelijk aangezien hebben. Wat magt dat zy hadden om iemand ook na de dood te straffen dat laat ik daar, en stelle dat aan 't onderzoek der Gods-geleerden.

3. Mimigerneford, of Mimigardevord was zoo veel te zeggen als de ondiepte van de Rivier Mimigard. Munster komt van het Latijnsche woord *Monasterium* en is een klooster te zeggen.

Om eigenlijk te spreken, zoo heeft deeze Stad al van ouds beide die naamen gehad; doch zoo dat het eene gedeelte van de Stad, 't welke over het water gelegen was, Mimigardeford genoemd wierd, en 't andere den naam had van Munster. In den beginne was het eerste gedeelte veel grooter en aanzienlijker, en daarom wierd de naam van Mimigardeford aan de geheele Stad toegepast. Naderhand is het tweede gedeelte hoe langer hoe meer in groote en in pragt aangegroeit, en 't eerste boven het hoofd gewassen: en toen te weeten in de elfde eeuw, is 'er goed gevonden dat de geheele Stad den naam van Munster zoude voeren. Zie Tympius in de lijst der Munstersche Bisschoppen, in de *Analekten* van Ant. Mattheus (tomo 8.)

4. *Gelijk hy bevolen had.* Hy had altijd, zegt Baillet, in zijn leven geleert dat het niet geoorlofd was iemand in de kerke te begraven. En daarom had hy ook op zijn dood-bedde belast dat men hem buiten de kerk zoude leggen. En Ludgerus had voor zoo verre gelijk, dat het by de eerste Christenen, althans op veele plaatsen, niet gebruikelijk is geweest iemand een graf in de kerk toe te staan, behalven den genen die plegtelijk van de kerk geviert wierden. De andere geloovigen wierden op de kerkhoven begraven. Dus vindt men een wet in de Synode van Bragues, (*can. 36.*) gehouden in 't jaar 572. *dat men de lijken der afgestorvene buiten de kerken zal hebben te begraven.* Een andere Synode, in het geestelijk Regtboek vermeldt, (*in Decret. cap. precipiendum 13. q. 2.*) wil de lichamen der overledene geloovigen buiten de kerk, en in het portaal of op het kerk-

kerkhof, begraven hebben. Het zelve stont ook belast in de Synode van Tivoli, by Gratianus aangehaald, (*c. nullus laicus de consec. dist. 2.*) en op meer andere plaatzen. Maar Zozomenus (*lib. 2. c. 34.*) schrijft evenwel dat de Groote Konstantijn door zijnen zoon Konstantius begraven is in de kerke der Apostelen: dat de volgende Keizers, en ook de Bisschoppen, die van gelijke waardigheit met de Keizers zijn, ja hen in het geestelijke te boven gaan, daar ook begraven zijn geweest. En dan had Ludgerus die eer ook wel mogen genieten, zonder de oude wetten te verkorten. Doch Cabassutius (*Notitia Concil. Diatrib. de veter. Ecclesiar. situ & forma.*) houdt het voor waarschijnlijk dat Zozomenus door de kerk het portaal der kerke verstaat: en dat de Bisschoppen zoo wel als Konstantinus zelfs nergens anders begraven zijn. En de woorden van Johannes Chrysofostomus, (*Homil. 26. in 2. Cor.*) die het zoo wel geweeten heeft als iemand, schijnen dit buiten alle twijfeling te stellen: *De keizer Konstantius, zegt hy, heeft gemeent dat by den grooten Konstantijn een uitsteekende eer zonde aandoen, met hem in het portaal van den Visscher te leggen: want het geen de poortiers in de hoven zijn ten aanzien van de koningen; dat zijn de koningen in hun graf ten aanzien van de Visschers: en zy meenen gelukkig te zijn, dat ze de kerk deur (tot huune grafftede) mogen hebben?* Hy spreekt even eens in zijne Redenvoeringe dat Christus Godt is. *Onze koningen, zegt hy, te Konstantinopolen achten het voor een groote eer dat kunne lichaamen, niet nevens de Apostelen, maar buiten kunne kerk-deuren begraven worden, en dat zy koningen zijnde, deurwagters worden.* Egter Eusebius, die het best van allen geweeten heeft, zegt dat hy in de kerk begraven is. (*lib. 4. vit. Constant. c. 60, 70, 71.*) Maar dat zal Cabassutius even eens uitleggen als de plaats van Zozomenus. Doch de gewoonte van in de kerken zelf begraven te worden had de overhand al genomen ten tijde van Gregorius den Grooten, zoo als uit verscheide plaatzen van zijne Samenspraaken kan besloten worden. (*lib. 2. c. 23. lib. 4. c. 5, 52, 53, 54.*) En Klodoveus, de eerste der Fransche Koningen die het Christene geloof omhelst heeft, en in 't jaar 511. gestorven is, wierd ook in een kerke begraven. (*Gregor. Tur. in hist.*)

Maar

Maar Rosweidus, in zijne Aantekeningen over Paulinus, (*in carmen 15.*) brengt een graffchrift by uit de opschriften van Gruterus, 't welke S. Ambrosius op zijnen broeder Satyrus gemaakt zoude hebben; en 't welke even eens schijnt te luiden als of gemelde Ambrosius zijnen broeder Satyrus had laten begraaven aan de linker zijde van den Martelaar Nazarius

*Uranio Satyro supremum frater honorem
Martyris ad levam detulit Ambrosius. &c.*

Dit was een graffchrift 't welke te zien was in de kerk van S. Nazarius. Dit zy zoo als het wil, het moet evenwel op veele plaatzen in geen gebruik zijn geweest: want zekere Mevrouw had Paulinus Bisschop van Noie gebeden dat het doode lichaam van haaren zoon in de kerk van den H. Belijder Felix mogt begraaven worden. Paulinus durfde zulks op zich niet neemen; maar schreef daar over aan Augustinus. Augustinus zondt hem daar op een geschrift wegens de zorg die men voor de overledenen moet draagen: maar hy laat die vrage van Paulinus genoegzaam onbeantwoordt.

Dat meer is, de Heer Kornelis Alkemade toont in zijn geleerd werkje van 't Ceremonieel der begravingen, aan 't 19. Hoofdstuk, dat alhier de *lichaamen van onds niet in de kerken of vergader plaatzen der geloovigen, maar elders op het veld begraven wierden; en daar kerken waren, op de kerkhoven.* Zoo is de Leeraar Adalbertus, zegt hy, begraven ontrent het hof of kasteel van Koning Radbodus te Rynegom: van waar hy naderhand is overgebracht in de kerk van Egmond. Men leeft ook in het leven van den H. Rembertus, tweeden Aartsbisschop van Hamburg, dat men hem in geen kerke durfde begraven, om dat hy zulks in zijn leven had verboden: maar dat zijn nazaat Adalgarus een kapelle boven zijn lichaam heeft laten stigten.

5. Dit schijnt al een zwaare straffe te zijn: maar behalven dat het ook een schrikkelijke misdaad was, zoo heeft dit, eenige eeuwen lang, als een gemeene straffe voor de doodslagers geweest, dat ze met yzere ket-

tin-

tingen rondom bewonden en als beslaagen, eenige jaaren moesten gaan doolen of van de eene plaatze op de andere ter bevaart reizen. Dus leeft men by Gregorius Bisschop van Tours (*de gloria confess. c. 87.*) van zekeren broedermoorder, die dus geboeid en geketend seiven jaaren lang in pellegrimmaadje moest omzwerven. Hier vindt men veele voorbeelden van by de kerkelijke Schrijvers: als by voorbeeld in het Boek van S. Gallus mirakelen enz. Deere gewoonte of boetpleeging staat aldus beschreeven in zeker Handschrift van de mirakelen van S. Florianus en Florentius: (*Zie Martene de antiquis Sacrament. ritibus, de penitent. art. 12.*) *Het is een oude gewoonte in de binnenste landschappen van Vrankrijk, die tot huiden toe stand heeft gebonden, dat zoo iemand zijnen bloedverwant te neer heeft geleit; en naderhand door leetweezen getroffen zijne zonde aan den Bisschop gaat aangeeven; dat 'er, zeg ik, van zijnen degen, daar by den moord mede begaan heeft, op bevel van den Bisschop yzere kettingen en schalmen worden gemaakt; en dat die yzere schalmen om zijnen hals, buik en armen gestrengelt worden: en dat hy dus opgeschikt uit zijn Vaderland en geboorte plaats wordt gejaagt. En dan moet hy zoo lang in pellegrimaadje gaan doolen, eerst naar Rome en van daar naar andere plaatzen der Heiligen, en gedurig om vergiffenis van zijne misdaad bidden, tot dat de Goddelijke goedheit bevel geeft om die boeien los te maaken. De Bisschoppen stelden hun voorspraak-brieven ter hande, (*ap. Mabillon. Analect. t. 4. p. 346.*) daar de reden en de manier van hunne boetpleginge stond uitgedrukt. Zoo een Brief staat ook vermeldt by de Bollandisten op den 19. April, en luidt aldus: Johannes door Gods genade Bisschop van Magedone aan alle Bestienders der Katolijke Kerke, de eeuwige zaligheid in den Heere. Het zy ul. alreemaal kundig dat Wy aan Bernardus, den bringer dezes, de volgende straffe voor zijne schrikkelijke zonden hebben opgeleit: Dat hy seiven jaaren lang barrevoets zal gaan; dat hy van zijn leven geen hembde zal draagen: dat hy 40 dagen voor Kersmis zal vasten en geen andere spijzen eeten als in de groote Vasten: dat hy zich donderdaag van vleesch en bloed zal onthouden: dat hy vrydaags niet anders zal eeten als brood en wijn: dat hy alle de vrijdagen*

van

van de groote Vasten en van de Quaterrempere-dagen niet anders zal nuttigen als water: dat hy alle saterdagen, de feestdagen en den tijd van ziekte uitgenomen, zich zal onthouden van vleesch en vet. Vorders verzoekt hy dat ze den boeteling, als ten uystersten arm zijnde, de milde hand gelieven toe te reiken, en hem door hunne gebeden te helpen, enz.

Om dat wy hier onder de zwaare boetplegingen geraakt zijn, moet ik hier noch een schrikkelijke strafte, voor een daad die noch duizendmaal schrikkelijker is, byvoegen: Zekeren Robertus zat met zijne vrouw en dogter gevangen by de Sarazijnen. Als 'er een zwaare hongers-nood ontstaan was, gebood de Vorst of Emir der Sarazynen dat alle gevangenen, die kinderen hadden, dezelve zouden hebben te dooden. Robertus door den honger geprangt heeft zijne dochter gedoodt en opgegeeten. Daar na heeft hy ook zijne vrouw op het bevel van den Emir gedoodt en gekookt maar niet kunnen eeten. Verloft zijnde ging hy zich by den Paus aangeeven; dewelke over zulke gruweldaaden verbaasd hem deeze straffen heeft opgeleit: *dat hy van zijn leven geen vleesch meer zoude eeten: dat hy alle maandagen, waensdagen en vrijdagen in de groote Vasten, en in de Vasten voor Kersmis, niet anders zoude eeten als water en brood: dat hy barrevocis, met een wolle rokje, en een kort schouder manteltje aan, en met een kort wandel-stokje in de hand, zijn brood zou gaan bedelen, zonder meer als zynen wooddruft te ontvangen; en zonder langer als twee nachten op de zelve plaats te blijven: dat hy aldus drie jaaren lang in pelgrimaadje zou gaan omzwerven, en zynen voet in geene kerken zetten, zonder zich alvorens plat ter aarde voor de kerken neder geworpen, en een rustige geesseling ontvangen te hebben: dat hy noit weder zoude trouwen, en noit eenige schouwspelen bywoonen: dat hy honderd-maal daags het Vader Ons zoude opzeggen, en honderd-maal daags op zijne knien vallen: eindelijk dat hy aldus drie jaaren gedoodt en gezworven hebbende weder by den Paus moest komen, om naarder order van hem te ontfangen.* *Fleury hist. Eccles. de 16.*

Maar dat doolen en herwaarts en derwaarts loopen had ook zijne ongemakken. En de spreuk van den ver-
maar-

maarden Thomas van Kempen, dat 'er weinigen heilig worden van dikwils ter pellegrimaadje te gaan, moet toen ook al waar zijn geweest: want de Vergadering van Ments van 't jaar 847. schijnt van diergelijke pellegrimaadjen, die den doodslagers opgeleit wierden, niet veel gehouden te hebben, als blijkt uit deeze woorden: *Om dat de doodslagers die bedensdaags op verscheide plaatsen gaan zwerven, aan veelerhande ondeugendheden en overdaadigheden in spijs en drank den vollen toom geeven; zoo hebben wy geraadzaamer geoordeelt dat zy op eene plaats zonden blijven, en aldaar een strenge boetvaardigheid pleegen. Doch het zal hun evenwel niet vry staan den krijgs-gordel weder aan te gespen, nocht in den huwelijkschen staat te treden; vermits de kerkelijke wetten daar tegen leggen.*

6. Baillet spreekt hier ook van in het leven van Ludgerus: en zegt dat zoo wel de Benedictyner als de Reguliere Kanonniken hem als een heilig van hun Order vieren. De naamlooze Schrijver van de Opkomst der Reguliere Kanonniken pleit ook op het kragtigste voor zijne Order. Zijne voornaamste redenen komen hier op uit, dat hy Priester zijnde, te Deventer, en Bisschop geworden, te Munster een klooster van Kanonniken heeft gesticht: dat hy van Karel den Grooten gestelt is over het klooster te Leufde, 't welke van Kanonniken bewoont wierdt: dat hy Bisschop geworden de Monniks-kap, als noit eenige belofte gedaan hebbende, heeft afgeleit, enz. 't welke alles beschreeven staat by Altfridus. De kap af te leggen, en noit belofte, gelijk boven ook gemeldt is, gedaan te hebben, dat is niet zeer gunstig voor de zaak der Monniken. Maar ik weet niet wat de Heer Baillet wil zeggen, dat het klooster van Leuze van ouds onder Brabant nu onder Henegouwen behorende, eerst naderhand in een Vergadering van Kanonniken is verandert: want Altfridus, die het best kan weten hebben, zegt duidelijk dat Karel hem het klooster van Lotusa (dat is Leuze) heeft gegeven, en dat het bewoont wierdt van Mannen die Godt naar den Kanonijken Regel dienden. Dat de Kanonijke Regel noit genomen wordt voor den Regel der Monniken kan
uit

uit veele plaatzen beweezen worden, en zal noch wel te passe komen.

Dat hy twee jaaren te Kaffino heeft geleest, en de kap aldaar gedraagen, het welke Le Cointe doet gelden, schijnt de Benedictynen niet veel te helpen; dewyl hy egter geene belofte heeft gedaan; en de kap naderhand heeft uitgetrokken om dat hy geene belofte had gedaan; dat is om dat hy geen regte Monnik was, en vervolgens niet gehouden was de kap te draagen.

Heeft hy twee kloosters van Benedictus Order gesticht, 't welk ook een bewijs-reden van Le Cointe is, hy heeft 'er ook twee gesticht voor de Kanonnikken. Heeft hy twee kloosters van Monnikken, zoo lang als hy leefde, geregeert, hy heeft het bewind ook gevoert over dat van Leuze en van Monster.

Is hy uit Engeland t' huis gekomen, noch beter bedreeven zijnde in de kloosterlijke wetenschappen, daar Le Cointe ook al voordeel uit trekt; Voor eerst hebben wy voor hene al getoont dat de Vergader-plaatzen der Reguliere Kanonnikken ook kloosters zijn genoemd: ten tweede, paste het hem wel de tugt en regels der Monnikken ook grondig te verstaan, al was hy geen Monnik, die al van voornemen was kloosters voor Monnikken te stigten; en wel voorzag dat hy tot de voornaamste bedieningen, en vervolgens ook tot de regeering van Monnikken; gebruikt zoude worden.

V O O R R E D E N

Op het leven van den

H. H U N G E R U S.

De historie is hier by *Heda, Beka*, en by de andere Schryvers gansch duister en verward, om dat alles door het stroopen en rooven der Deenen en Noormannen, gelijk wy al hebben beginnen te zeggen, in't wild was geloopen. En zy meenen ook dat *Duurstede*, het welke toen een zeer vermaard vlek was, omtrent de tyden van *Hungerus* door die woeste vyanden afgebrandt is; ja dat *Utrecht* ook al op den zelve tyd geplundert en verwoest, en de *Utrechtsche Bisschop Hungerus* met zyne Kanonnikken verjaagt is geweest.

De historie
is hier ver-
ward:

Doch wy toonen elders dat die schrik- en schoon of het land kelyke stroperyen der Deenen en Noormannen veel vroeger, dat is, op het jaar toen vry van de Deensche stropingen waar ge- weest, 835, en op het naastvolgende jaar, voorgevallen zyn; en dat de verwoesting van *Duurstede* op het jaar 837, en de plundering der stad *Utrecht* al omtrent op den zelve tyd moeten gestelt worden.

En schoon of dit juist niet volkomentlyk zeker en is, en men het regte bescheid noch niet heeft kunnen weten wanneer dat *Utrecht* door die barbaaren verwoest is geweest, zoo vindt men althans niet dat ze in 't jaar 856

I. DEEL.

Pp

eeni-

eenige vyandlykheit gepleegt hebben , zoo als wy Buchelius en de Bollandisten boven hebben hooren getuigen.

zoo is Hungerus evenwel met goede reden naar Lotharius gevlugt.

Dan op wat jaar dat deeze ramp, zeggen de lefgenoemden, de stad Utrecht overgekomen zy, zoo is het ligt te bevatten dat die stad en kerk niet ligtelyk weder tot haaren voorgaanden luister heeft konnen opluiken, door diens dat die stormbuyen der barbaarsche stroperyen het eene jaar voor, het andere na, geduurig opdonderden. Zoo dat het geen wonder is dat Hungerus, 't zy dat hy het onweer noch maar onlangs ontvlugt was, 't zy dat hy al overlang naar een geruster woonplaats gezogt had, niet voor het jaar 857 by Koning Lotharius, wien Lotteringen en Vriesland te beurt gevallen was, een schuilplaats is komen zoeken.

Hierom is 't ook geen wonder dat *W.* * *Heda*, eer hy van Hungerus gaat spreeken, deeze woorden voor af laat gaan, die wy ook de onze maaken : *Wy konnen niet veel van hem schryven, om dat de Barbaaren in zynen tyd het gansche land plat liepen en vernielden.* Wy zullen egter het geene wy van zyn leven hebben konnen achterhaalen, zoo weinig als het is, hier opleveren.

* *Histor. Ultraject. p. 54.*

DE H. HUNGERUS

XI Bisschop van Utrecht.

Hungerus †, een Dries van geboorte / en een man van een zonderlinge godvrugtigheit en geleerdheit / is tot den elfden Bisschop van Utrecht gekozen.

In het leven van S. Odulfus, het twelfte de Bollandisten op den 12 Junij uitgegeeven hebben * / staat te leezen dat het met zijns verkiezinge / dooz toedoen vanden zelven Odulfus, aldus is toegegaan.

Als de vergadering der Geestelijkheid tot geen besluit konde komen, heeft een ieder voor zijn hoofd gekozen die hem de beste scheen. Doch de Priester des Heeren (*Odulfus*) die niet op het uytwendige van den persoon, maar op de verdienste zag, zeide dat 'er wel een bequaamer Kerkvoogd onder hente vinden was, zonder nochtans de geenen die door hen verkooren waren in 't minste noch in 't meeste te verachten. Hy heeft hun dan aangewezen een zekeren Priester, met naame *Hungerus*. Dezelve was wel lelijk van aanzigt; maar daar tegen was hy in 't verborgen voor de oogen der menschen, hoewel in 't openbaar voor Godt, doorluchtig door zijne verdiensten en goede werken. En als ze allegader in deeze verkiezing bewilligt hadden, heeft hy de waardegheid der harderlijke bedieninge op den gestelden tijd, en volgens het Goddelijk welbehagen, aangenomen. En door de genade van den Heiligen Geest is de voorzegging van den vroomen man *Odulfus* zoodaanig vervult, dat 'er niemand

Hungerus, een Vries, en een heilig en geleerd man, wordt Bisschop van Utrecht

gekozen, zynde lelyk van aanzigt;

maar onberispelijk van zeden, en bequaamer als de anderen.

† *W. Heda in Episcop. Ultraject.* * cap. 2. n. 12.

zederd de heilige Bisschoppen *Willibrordus* en *Bonifacius* op dien Stoel gezeten heeft, die het pad der deugden tot zijne dood toe met meerder yver heeft bewandelt.

Hy moet buiten eenige twijfel onder de Utrechtsche Bisschoppen gerekent worden.

Maar om d. t. zijne kerk verdelgt en noch niet herstelt was, begeeft hy zich tot den Koning *Lotharius*:

die de volgende gifte voor de laaffnisse zijner ziele heeft gedaan,

Hungerus heeft mogelijc zijn Bisdome afgestaan aan *Alfrikus*, wiens nazaat hy weder ge worden is. En hoewel dat hy volgens *W. Heda* en *P. Bokkenberg* by sommige Schryvers niet te boek staat voor Bisschop van Utrecht, waar schijnlijc om dat hy zoo lang buiten zijn Bisdome heeft gewoont / zoo is 't egter vast en zeker / al was 'er geen ander blyk als de brief der gifte die hier onder zal volgen / dat hy hier Bisschop is geweest. Doch vermits het Utrechtsche Bisdome / wegens die schrikkeijste verwoesting / in volle duist en rouw zat / en noch tot geen verhaal konde komen / heeft hy zich met eenige Kanonikken begeeven tot den Koning *Lotharius*, die op dien tyd in 't Klooster van *Pruim* vertoefde.

Aldaar heeft hy aan *Guntharius*, Opperste Hof-Kapellaan / verhaalt hoe dat zijne kerk door de schelmische wreedheit der barbaaren vernielt / en sommige Kanonikken gedoodt / sommige verstrooit waren; verzoekende dat hun een gerust woonplaats in dat rijk mogt aangewezen worden. Zoo heeft dan *Lotharius*, tot laaffnisse voor de ziele van zijnen Grootvader / en van wijle den Keizer zijnen vader / nitsgaders voor de ziele van zijne moeder *Hermingarda*, en voor zijne eige zaligheid / en het welbaaren zijns rijks / aan den voornoemden Stoel van Utrecht / op dat het den gemelden dienaaren des Heere beter zoude lusten voor zijne ziele / en voor de zielen van zijne voor-ouders te bidden / in vollem eijendom / en ten eeuwigen dage vereert zekker Klooster /

ster / gelegen in het stedeken Maseik, op de re-
 vier de Roere, en ter eere van S. Pieter gestigt;
 het welke anders bekend is onder den naam van
 S. Odiliaas-berg; wiens gronden / onder de re-
 geeringe van Pippyn van Harstal, gelegd zijn
 geweest door den Bisschop Wiro, en door Kle-
 chelmus en Otgerus.

De gemelde gifte / die by Heda aan 't 55 jyd-
 je staat / is gedaan op den 11 January / in de
 segde indiktie, in 't derde jaar der regeeringe
 van * Lotharius, in 't jaar onzes Heere 858.

In den naame van den almogenden Godt, en
 van onzen Heer Jesus Christus, *Lotharius* door
 goddelijke genade Koning. Indien wy aan de
 plaatzen, die den dienst des Heere toege-eigent
 zijn, eenige vaste giften vereeren, zoo vertrou-
 wen wy vastelijk dat zulks ons tot het bekomen
 der eeuwige zaligheid dienstig zal wezen. Dat
 dan aan alle geloovigen der heilige kerke, en aan
 onze onderzaaten, nu en namaals, kenbaar zy:
 Dat wy uyt het verhaal van *Guntharius* onzen op-
 persten Hof-kapellaan, en van *Hungarius*, beide
 eerwaardige *Bisschoppen*, verstaan hebben dat de
 kerke van Utrecht, die den H. Belijder *Martinus*
 ter eere gebouwt is geweest, door de schelmsche
 woede der barbaaren byna verdelgt en vernielt is:
 en dat de Kanonnikken, die den Heere voordee-
 zen in dezelve kerke dienden, ten deele allerwe-
 gen verstroyt, ten deele ook gedoodt zijn. Door
 deezen hoogen nood gepraamd hebben zy onze
 Hoogheit gebeden, dat wy aan dezelve kerke
 van Utrecht, tot vertroosting en tot een schuil-
 plaats voor de gemelde Kanonnikken, een stille

Hungarius
 wordt hier
 Bisschop
 genoemd.

Ze waren
 regte Ka-
 nonnikken,
 al was de
 kerke van
 Utrecht
 verdelgt.

* Dit is niet geweest Lotharius de Keizer, maar Lotharius
 Koning van Lotteringen, de tweede zoon van Keizer Lotharius,
 en de broeder van Keizer Lodewijk.

en geruste plaats binnen ons rijk zouden vergunnen. Welkers zeer heilzaame en opregte voorstellingen wy, uyt liefde van den Heer onzen oppersten Beschermmer, en tot hulp en laaffenis voor de ziele van onzen grootvader *Lodewyk*, en voor de ziele van onzen vader den Keizer *Lotharius*, goeder gedagtenisse, en voor die van onze moeder *Hermingarda*; mitsgaders voor onze eige zaligheid, en voor de behoudenisse van dit rijk, zeer gaarne ingewilligt hebben, en bevolen dat deeze Brief onzer genade opgesteld zoude worden, uyt kragte van den welken wy het Klooster dat in het stedeken *Maseik* op den *Roer* ter eere van *S. Pieter* gebouwt is, en de *Berg* genoemd wordt, aan den gemelden Stoel van *Utrecht* in vollen eigendom schenken, en ten eeuwigen dage, tot troost en bescherming der oversten van de gemelde kerke, en der geestelijkheid vereeren: op dat het den gemelden dienaaren des Heere, als ze onze milde vereering zullen genieten, te beter mag lusten, voor onze zaligheid, en voor die van onze voorouders te bidden. En ten einde dat deeze onze gifte en godvrugtige mildaadigheid in de toekomende tyden ongekrengt mag blijven, hebben wy dezelve met eigen hand ondertekent, en met onzen ring doen bezegelen. Het zegel van Koning *Lotharius*. Ik *Daniel Notaris* heb dit nagezien, geschreeven en ondertekent. Gegeeven op den 2 January, en door Christus genade, in 't derde jaar der roemrugtige regeeringe van Konink *Lotharius*: in de sesde *indictie*. Gedaan in 't klooster van *Pruim*, in den naame des Heere. Dat het gelukkiglyk uytvalle. Amen.

† Flodoardus gewaagt in het derde boek der Reim

† Buchel. in Notis ad Bekam p. 39.

Reimsche historie van een Bisschop Hungarius, wien Hincmarus Bisschop van Reims een brief heeft geschreeven om in den ban te doen Balduinus Graaf van Vlaanderen / die Judith dogter van Koning Karel, en weduwe van Fardulfus Koning van Engeland / geschaakt (1) en ten wijbe genomen had; waarom hy ook door de Bisschoppen van dat rijk met den ban was geslaagen. Hy vermaant ook Hungerus, dat hy den Hoorman Rorikus (wie volgens het schrijven van Albregt van Staden een gedeelte van Driesland in 't jaar 826 door Lodewyk den Goeden was ingeruimt / om dat land tegen de strooperen der zee-rooveren te beschermen) zoude doen aanzeggen van geene huisvesting of eenige hulp te geeven aan den hoornoemden Boudewyn. Dat dit van onzen Hungarius of Hungerus moet verstaan worden / schijnt voer eerst te bliken uit de tydrekeninge / dewijl hy op deezen tijd geleest heeft: ten tweede schijnt dit bevestigd te worden door de woonstede van den Hoorman Rorikus, vermits dezelve volgens de Jaarboeken / door Pithou en Berthius uitgegeeven / te Duurstede met toestemminge van Koning Lotharius als stedehoogd woonde; het welke Bucelinus in zijne Jaarboeken van Wals-Vlaanderen ook duidelij heeft aangetekent. Doch dit wordt van anderen weer tegengesproken; waar over de Fransche Jaarboeken van Papyrius Masson, aan 't tweede hoofdstuk / daar van Karel den Kaalen gehandelt wordt / konnen nagezien worden.

Dit is althans zeker, zegt * Ant. Mattheus, dat de Jaarboeken door Pithou uitgegeeven op het jaar 863 gewag maaken van Hungarius van Utrecht: Over de zaak van Lotharius, die zijne

Flodoardus
maakt ge-
wag van
deezen
Hungerus.

Zoo doen
ook de jaar-
boeken van
Pithou.

PP 4

echte

* Anal. t. 5. p. 503.

echte vrouw verflooten hebbende (2) met een andere was getrouwt, is 'er in zyn koninkryk, binnen de stad Mets, een vergadering gehouden van alle zyne Bisschoppen, uytgezonderd Hungarius Bisschop van Utrecht, die wegens onpasselykheit agter is gebleeven. Hy heeft de Vergadering van Toul, die door Karel den Kaalen beroepen was, in 't jaar 859 bygewoont, en de ordonantien der zelve vergaderinge aldus ondertekent: *Ungerus*, Bisschop van Utrecht. By Goldastus, in het 3 Boek der Keizerlyke instellingen, aan 't 280 zijdje.

Hy sterft in een hoogen ouderdom buiten zyn vaderland, zonder dat de plaats van zyn overlijden bekend is.

† Hungerus is in 't jaar 866 op den 1 January / in een hoogen ouderdom / en buiten zyn Bisschopdom zwervende / overleden. In het doodboek van S. Salvators kerke staat zijne dood aldus hermeldt: op den 22 December ☉ Hungerus Bisschop van Utrecht. Waar mede de andere Schryvers doozgaans obereenkomen. Zijn sterf-jaar staat ook ingedrukt in de lijst der Utrechtse Bisschoppen / behoorende tot de kerke van S. Salvator. Doch om dat hy in ballingschapy gestorven is / weet men geen bescheid van zijne begraafplaatze.

† Ant, Mattheus als boven.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Deze Balduinus of Boudewijn was Graaf van Vlaanderen, en had de stoutigheid van Judith, Koning Karels dogter, en weduwe van een Engelschen Koning, uit het hartje van Vrankrijk te vervoeren. Daar over wierdt hy niet alleen door de Fransche Bisschoppen maar ook door den Paus in den ban gedaan. Boudewyn hier door als door een donderslag verschrikt, trok het volgende jaar naar Romem, om zich voor de voeten van den Paus te werpen: dewelke door Boudewyns onderdaanigheid en Judiths traanen bewoogen, hunne zaak by den Koning heeft bemiddelt. En Karel vond ook geraadzaam de zaak te laten berusten, om dat hy die doch niet anders zag te helpen.

2. Hoe dat deeze Lotharius, Koning van Lotteringen, op Valdrada verslingerd, de schop heeft gegeven aan zijne egte vrouw Thietbergis: en daar in geholpen is geweest door Gontharius, Valdradaas broeder, en Aarts-bisschop van Keulen, en door Thietgaud, Valdradaas oom, en Aarts-bisschop van Trier, die het eerste huwelijk op een valsche betigting nietig verklaarden: hoe hoog dat Nikolaus I. deeze zaak heeft opgenomen; doch op het sterk aanhouden van Lotharius daar over eene Vergadering heeft laten by een komen te Mets: hoe dat de Pausselyke Gezanten door den zelve Lotharius in de gemelde Vergaderinge door kragt van geld zijn omgekogt, waar op het eerste huwelijk kragteloos, en het tweede wettig is verklaart: hoe dat de gemelde Aarts-bisschoppen met dat vonnis te Romem komende door den Paus in een Synode zijn afgezet en met den ban geslaagen: hoe dat de ban ook over Valdrada, die voor den Paus niet durfde verschijnen, is uitgesproken; en Lotharius met de zelve straffe bedreigt: hoe dat Lotharius naar Romem gereist, zich door een valschen eed en een heiligschendige Kommunic gezuivert heeft by Paus Adrianus, Nikolaus nazaat, en kort daar aan met alle zijne hovelingen, die ten zynen gevalle insgelijks een valschen eed en een heiligschendige Kommunic gedaan hadden, ellendiglijk om 't leven is gekomen; Dit alles, zeg ik, staat by geloofwaardige histori-Schryvers wijd en breed verhaald, en is te lang om hier breeder te vermelden.

O D I L B A L D U S

XII Bisschop van Utrecht.

Odilbaldus
een Vries,
en een heil-
lig man,
wordt na
Hungerus
tot Bis-
schop van
Utrecht
gekozen.

Na † de dood van Bisschop Hungerus is de
verkiezing op Odilbaldus of Olibaldus gebal-
len / die de twaalfde Bisschop van Utrecht/
en ook een gebooren Vries is geweest. Sommi-
ge Schryvers geeven hem ook den naam van
Egilbaldus of Egilbertus. Regino, Abt van
Pruim, heeft in zijne Kronijk / op het jaar 899,
van deezen Odilbaldus als van een heilig man
gesproken / met deeze woorden: Ten deezen tij-
de is Odilbaldus, een heilig man, en Bisschop der
Utrechtsche kerke, uyt deeze wereld gescheiden,
en naar het rijk der hemelen gereist. De behesti-
ging der goederen en vryheden van de Utrechts-
sche kerke / door Koning Zwentiboldus onder
deezen Odilbaldus gedaan / staat te leezen by
W. Heda aan 't 63 zydje. enz.

† Beka in Chronico, aliique.

E G I L B O L D U S

XIII Biffchop van Utrecht.

Na * de dood van den zaligen Biffchop *Odil-*
baldus is Egilboldus, die ook een † Vries was,
 met eenparigheit van ftemmen in zijne plaat-
 ze aangefteft, en de dertiende Biffchop geweeft.
 Hy was een man van een onbefproken leven, en
 van een groote geleerdheit; doch heeft de Bif-
 fchoppelyke waardigheit niet lang bekleedt. In
 het leven van Radbodus, by Surius in het 6 deel
 van de Levens der Heiligen / hoert hy den naam
 van Egilbertus: dan Buchelius wil volgens een
 oud handfchrift Eylbodus geleezen hebben.

Egilboldus,
 een Vries,
 Biffchop
 van Utrecht;

‡ Na dat hy de Utrechtfe kerk pas tien maan-
 den geregeert had, is hy den 25 September za-
 liglijk in den Heere ontfloopen, en in dezelve
 kerke met *Odilbaldus* begraaven.

Zyne dood
 en begraaf-
 fenis.

Bokkenberg fchrijft op het zeggen van J. Ger-
 brand dat hy niet langer als zes maanden Bif-
 fchop is geweest: zoo als Snooy, Barlandus en
 meer anderen ook hebben gedaan. Het fchijnt
 ook dat Heda de woorden van Beka aldus be-
 greepen heeft / hoewel dat hy hem zelf twee jaa-
 ren regeerens toelegt.

En om dat zijne regeering zoo kort is geweest /
 wordt hy van sommigen overgeflogen. Onder
 anderen heeft Regino, fchrijvende over het jaar
 899 / Radbodus hooz den nazaat van Odilbaldus
 opgegeeven / die daar in dooz Aub. Mireus in zij-
 ne Nederlandsche Jaarboeken / en dooz Mabil-
 lon in de Jaarboeken der Benediktynen gevolgt
 is geweest.

* J. Beka in Chron. † W. Heda in Hift. ‡ Beka.

S. RADBODUS
 14.^s Episcopus Ultrajectensis
Vidat cum prole Mariam.

29 Novemb

DE H. R A D B O D U S,

XIV Bisschop van Utrecht.

Pa

Na dat Odilbaldus in 't jaar 899 ter zielen gebaaren was / is de eertwaardige man Radbodus in zijne plaatze aangestelt : dewelke / zoo als Hamkonius getuigt / uyt doorlugtige booz-ouders was gespyoten ; tot zoo verre dat zijn oud-ober-grootvader Koning van Driessland was geweest. En van moeders wege was hy ook volgens het zeggen van *b* Emmius afkomstig van den Driesschen Koning Radbodus.

Radbodus ;
een Vriesschen
edelman,

c De *H.* Radbodus, zegt Mabillon, uyt den Franschen adel afkomstig / heeft zeer Christelijke ouders gehad. . . . De Driessche Doyst Radbodus, die van sommigen ook Koning genoemd wordt / was zijn moeders oud-grootvader / naar wien hy ook Radbodus genoemd is geweest.

d Als Radbodus eenigen tijd by zynen oom (1) Guntherus Bisschop van Keulen gestudeert had / is hy gereist naar het hof van Karel den Kaalen Koning van Frankrijk ; en van daar is hy naar het hof van Lodewyk, Karels zoone / vertrokken : *e* Niet dat hy het oog had op de hoofche eer-ampten, maar om dat de vrye wetenschappen met grooten yver en zorgvuldigheid binnen het hof des konings geleert wierden. Deze schoolen stonden op dien tijd onder de bestieringe van den Filosoof *f* Manno, van wiens gezels

Hy heeft
eerst eeni-
gen tyd te
Keulen
gestudeert:

en vorders
in het Hof
onder den
Filosoof
Manno.

a Regino ad ann. 899.

b lib. 5.

c Mabill. *Ann. Bened.* sec. 5. daar hy ons het leven van Radbodus oplevert.

d idem *Annal. Bened.* 2. 3. §. 36.

e idem lib. 37. n. 76.

f Manno, overste der schoole, die hier gepreezen wordt, was een groot liefhebber der wetenschappen, zoo als blykt uyt verscheide boeken die hy aan de Abdye van S. Augendus vereert heeft: als onder anderen het boek van P. Petau, behelzende de gedigten van Florus door Mabillon uytgegeeven ; en dit opschrift hebbende:

Manno

gezelschap de heilige jongeling / door een onge-
looffelijke leerzucht ontstoken zijnde / byna niet
te scheuren was.

Hy wordt
Bisschop
van Utrecht.

g Doch als Odilbaldus Bisschop van Utrecht/by
sonnigen ook Egilboldus (2) of Egilbertus ge-
noemd / overleeden was / is 'er raad gehouden
om weder een bequaamen Harder in zijne plaat-
ze te verkiezen. En de Geestelijshheit zoo wel
als het volk heeft eenparighlyk / en met een won-
derbaare eendragtighheit van stemmen / geoordeelt
dat 'er niemand zoo waardig en bequaam toe
was als Radbodus. Dit was ook het gevoelen
van den Koning Arnulfus, en van alle de Hove-
lingen.

Als Radbodus zich eindelijk liet (3) gezeggen
om de waardighheit daar hy toe verhooren was

*Manno zaliger gedagtenisse heeft dit boek aan het graf
van S. Augendus opgedraagen.*

Op de kronyk van Fredegarius Scholasticus, en op meer andere
boeken, zoo in de boekerye van Bohier, als in eenige andere boe-
keryen, staat insgelyks aangetekent dat ze aldus opgedraagen
en vereert zyn geweest door den voornoemden Manno: voorwaar
een gewis teken van zyne zucht en liefhebberye tot de wetenschap-
pen. Zoo dat wy het schier buiten twyfel stellen dat dit dezelve
Manno is, van wien zeker oud Schryver in het leven van Rad-
bodus Bisschop van Utrecht gewag heeft gemaakt.

Misschien had Manno zich van het bewind der hof-schoolen
ontlaagen, en zich noch voor het einde van dit jaar in de Abdy
van S. Augendus begeeven: daar hy toen de kostelyke voorraad
van zyne boeken aan S. Augendus graf mag opgedraagen hebben.
Hoewel dat het ook wel kan zyn, dat hy daar Monnik zynde het
leeraars-ampt heeft blyven waarneemen, gelyk als Remigius
Monnik van Auxerres, Gerbertus, en meer anderen gedaan heb-
ben.

Radbodus heeft tot schoolmakers gehad Stefanus en Man-
cio; waar van de eerste naderhand tot het Bisdom van Tongeren,
de tweede tot dat van Chalons in Champagne is verheeven. Daar
na heeft hy veel omgegaan met zekeren Abt van groot aanzien,
met naame Hugo; die ongetwyfelt de zoon van den Grave Kou-
radus zal geweest zyn.

g *Anonymus apud Mabillon S. 4.*

aan te neemen / heeft hy zijne kleeding verandert / is den naauwen weg ingeslaagen / en volkomentlijk een Monnik volgens de kloosterlijke instelling geworden. Want de Bisschoppen van Utrecht / althans die wat nauwgezetter en opzettender waren / zonden het voor een onbetamelijke zaak aangezien hebben / indien zy zonder het Monniks-kleed te draagen / en zonder de kloosterlijke beloften gedaan te hebben / het bekwind over die kerk gevoert hadden / die van den beginnen af door Monnikken (4) bestiert was geweest. De goddyngtige kerkvoogd heeft zich niet alleen van 't gebruik van bleesch / maar ook van alle wellustigheid der spijsen onthouden. Hy vastte dikwils twee ja drie dagen achter een / om zijne ziel des te beter te hoeden; en gaf aan zijn lichaam niet meer als de noodzakelijkheid vereischte / daar hem de slegtste en geringste spijsen goed genoeg toe waren. Zijne mildaadigheid tot de armen is niet wel uyt te drukken; en de minste genegenheit tot de aardse goederen kon op zijn gemoed niet heeten. Dus heeft hy de wereld niet goed / niet welde / niet al versmaadt / blaakende en brandende alleenlijk door de liefde der hemelsche dingen. Doyders / zegt * Aalbrecht van Staden, heeft de heilige Radbodus, Bisschop van Utrecht / om de verholging te ontwijken / zijne woonplaats te Deventer genomen; daar hy tegen de Heidenen / om hunne harddaadigheid te wreken / den geestelijken van heeft uytgeblremt.

† Hy is in 't jaar 918 / op den 29 November / overleeden binnen de stad Utrecht. Drie jaaren voor zijne dood / terwijl hy bezig was met de offerande der heilige Messe op te draagen / had hy

Hy was zeer sober, mild tot de armen, en brandende door de liefde der hemelsche zaaken.

Hy woonde te Deventer.

Hy wordt door een koorts aangeast; en na dat hy door

* *Ad angum* 876.

† *Anonym. ap. Mabill. §. 10.*

een hemelsch gezigt versterkt was, en zynen nazaat genoemt had, is hy overleden.

Wordt te Deventer begraven.

Zijne Schriften.

hy aan twee Priesters ynt het Klooster van Emmerik, met naame Eliotoldus en Roguitus, aangewezen wie dat zijn nazaat in het Bisdom zoude zijn / te weten Baldericus, een deftig jongman / en zoon van den Grabe Rixfridus. Na dat de heilige Maagd Maria, die hem in 't gezelschap van de H. H. Thekla en Agnes verscheenen was / hem ter dood had aangemoedigt / is hy in het doopje Drent, halfwegen Groningen en Koeverden †, door een koozts aangetast / en by Otmarschen, niet verre van Benthem, naar het hemelsch vaderland * vertrokken. Hy stierf met een vrolijk gelaat / geduurig herhaalende zeker half-veersje ynt de getijden die hy ter eere van S. Martinus had gemaakt. Zijn lichaam is naar Deventer geboert / en aldaar eerlyk begraven; alwaar hy ook kopt te vore / na de verwoesting van de stad Utrecht / den Bisschops pelijken Stoel had geplaatst. Beka geeft hem deeze getuigenis dat hy waarlyk een heilig man is geweest: Trithemius voert dezelve taal / verzekerende dat hy zeer heilig van leven en ommeegang was: Regino noemt hem een zeer eerwaardigen Kerkhoofd. Daarenboven wordt hy onder de heiligen gerekent door Cratopolius, Mirreus, Uwardus, Molanus, Sweertius, en meer andere Schryvers; en wordt gebiert op den 29 November.

Behalven eenige Lof-zangen / en de getijden van S. Martinus, heeft hy gemaakt een Barders-gedigt op den H. Lebuinus, staande in het 6 deel van Surius, en een Sermoen met een gedigt

† idem §. 13. 14.

* In 't jaar onzes Heere 917, in de 5 Indiktie, op den 29 Novemb. in het 18 jaar van zyne Bisschoppelyke regeeringe, zoo de rekening van Trithemius valt gaar.

digt op den heiligen Bisschop en Apostel van Driessland Suidbertus. Daar-en-boven heeft hy noch beschreeven het leven en de denngden van de H. maagd Amalberga, met noch eenige gedigten en een horte Kronijck; alwaar hy den moord van Fulco Bisschop (5) van Reims, en van den Koning Zuentboldus (6) op het jaar 900 verhaalt. Ter zelve plaatze meldt hy ook dat hy weinige dagen te hore onder de Dienaaren der Utrechtsche kerke / dat is onder de Utrechtsche Bisschoppen / aangenomen is geweest. Ik Radbodus een zondig mensch, zegt hy / ben waardig geoordeelt om onder de Dienaaren der Utrechtsche kerke gerekent te worden. Godt geeve dat ik ook waardig mag bevonden worden om hun gezelschap in den Hemel te genieten. Hoe erbaaren dat hy in de digtkunst is geweest / blykt uit verscheiden gedigten die hy (7) van tijd tot tijd gemaakt heeft. Onder anderen heeft hy 'er een / en mogelijk wel in zijne laatste zichte / gemaakt op het Aetschaam des Heere; en noch een ander by manier van een gebed tot S. Maarten, om zijne hoorspraak en bystand op het aannaderen van de dood te verzoeken.

Zijn gedichte ter eere van den H. Suidbertus hebben wy in het leven van dien Heilig vertaalt / en den meulossigierigen Leezer medegedeelt.

De lof van Radbodus staat vermeldt by den Abt Trithemius, in zijne lijst der doozluchtige mannen; by Adam van Bremen, aan het 21. hoofdstuk zijner historien; en by den naamlozen Schryver / die byna zijn tydgenoot is geweest / en bygebragt wordt van J. Mabillon in de vyfde eeuwe der Benediktynen.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Deeze Guntherius of Gontharius is dezelve daar wy zo even van gefproken hebben : zoo dat Waldrada de zuster van Radbodus moeder zal geweest zijn, dewijl Gontharius zijn moeders broeder is geweest: het welke wy hem egter voor geen eer of on-eer rekenen. Hy is zoo lang by Gontharius gebleeven tot dat dezelve door den Paus in den ban is gedaan. Zie *Baillet*.

2. Odilbaldus en Egilboldus zijn volgens de meeste Schrijvers twee onderscheidene Bifchoppen geweest: doch die het leven van hen beiden met aandacht leest, zal ligtelijk met my twifelen of het niet twee naamen zijn van eenen en den zelven Kerkvoogd.

3. Hy had al groote moeite gedaan om deezen last van zijnen hals te fchuiven; tot zoo verre dat hy zich in den eenen of anderen fchuil-hoek zou gaan verfterken hebben: maar, als ze zulks gewaar wierden, hebben ze hem vast gehouden, en tegen zijnen wil te Utrecht gebragt.

4. Dit fchijnt aldus te luiden, als of 'er geene anderen als Monnikken tot de Bifchoppelijke waardigheid verheven wierden; en als of 'er niet als Monnikken in de Utrechtsche kerke geweest waren; maar wy hebben al meermals gezien hoe dat de Schryver van de *Opkomst der Reguliere Kanonniken* alle zijne geleerdheit te werk stelt om dat gevoelen onder den voet te fmijten: en hoe dat 'er zekerlijk zoo wel Kanonniken als Monnikken door Willibrordus en Bonifacius uit Engeland zijn ontboden, en te Utrecht gewoont hebben: hoe dat Koning Pippijn eenige vereeringe *ter befoldiginge der Monnikken en der Kanonniken* aan de Kerke van Utrecht heeft gedaan: hoe dat Bonifacius begeert heeft dat *de Monnikken op zijn Monniks, en de Kanonniken op zijn Kanonniks zonden leeven*. Voeg hier by dat Willibrordus en Bonifacius 40 Kanonniken in den Dom, en in de Salvators kerke aangestelt hebben, en dewyl de Monnikken volgens Bonifacius zelf geene Kanonniken waren, is dit alleen genoegzaam tot beslegting van de zaak. Maar hier omtrent maakt de zelve Schryver noch een andere opmerking ter bevestiginge van zijn gevoelen. Men ziet hoe dat de H. Bonifacius in die leste woorden een duideljk onderscheid maakt tusschen Monnikken en Kanonniken: voegt hier nu by dat de

bovengemelde Brief van Koning Lotharius wel gewag maakt van Kanonnikken, die de Utrechtsche kerk bedienden, maar geen woord en rept van Monnikken: *Dewijl de Utrechtsche kerk, het zijn de woorden van den Brief, door de goddeloosheit van de Barbaaren byna verdelgt en vernietigt is, en de Kanonnikken, die den Heere aldaar plagten te dienen, ten deele altrawegen verstroit, ten deele ook om 't leven gebragt zijn. . .* Dan volgt 'er gewag van de Regenten der Utrechtsche kerke, en van de Klerczye aldaar, maar geen een tittel van Monnikken. En zy konnen niet zeggen dat ze onder de Kanonnikken begreepen zijn, dewijl zy in de bovengemelde plaatzen zoo duidelyk van de Kanonnikken onderscheiden, en onder een andere bende geschaart worden.

Het zelve onderscheid komt geduurig in de historien voor; by voorbeeld, als Dunstanus (*Odoricus Vitalis c. 4.*) de Kanonnikken uit alle de Katedraale kerken van Engeland verdreef, om dezelve aan de Monnikken over te geeven: dewelken altijd Monnikken bleeven, en den naam van Monnikken behielden; gelijk in alle Engelsche historischryvers gezien kan worden. (*Guil. Malmes. l. 1. de Pont. Angl. in Lanfranco. Vita S. Hugon. Lincoln. Eadm. histor. Nov. l. 3. f. 6. Monast. Angl. t. 3. f. 1, 2, 3, 4. Histor. Eccles. Dunelm. Turgoti. Matth. Paris. ad ann. 1198. Anselm. ep. ad Paschal. 2. apud Eadmer. l. 5. hist. nov. &c.*)

Ja de Monnikken hebben zich noit den naam van Kanonnikken, tot de laatste eeuwen toe, aangematigt; dit is althans het zeggen van den gemelden Schrijver: behalven, zegt hy pag. 62. dat 'er eindelijk eenigen zijn geweest die in Engeland en Duytland in de Katedraale kerken gedrongen zijnde den naam van Kanonnikken hebben willen draagen. Maar dat is volgens hem al heel laat opgekomen.

Doch Rabodus moet evenwel een Monnik zijn geweest, want de woorden van zijn leven luiden al te klaar:

5. Deeze Fulco Aarts-bisschop van Rheims was van zeer doorlugtige afkomst; een man van verstand en van beleid: en de voornaamste Raadsheer van Karel den Eenvoudigen. Hy bezat de Abdye van S. Vedastus, en had Boudewijn Graaf van Vlaanderen, die de goederen

deren van gemelde Abdyc had aangetast in den ban gedaan. En als dezelve Boudewyn naderhand de Stad Arras, die hem toequam, van den Koning had weder ge-eischt, doch zijn hoofd aan het hof had gestooten, heeft Winomach, Heer van Ryffel en Boudewyns leenman, dit zoo cuvel opgenomen, dat hy den voornoemden Fulko, die Boudewyns party was geweest, in een bosch ombragt en vermoorde.

6. Zwenteboldus, een regte onrust, was Koning van Lotteringen, en de bastaard-zoon van Keizer Arnulfus. Hy zocht overal kraakeel, maar regte weinig uit: zijne voornaamste bezigheid bestond in het vermaak der vrouwen: en die waren ook zijne voornaamste raads-luiden; behalven dat hy noch eenig slegt volkje voor zijne raadsheeren gebruikte. De aanzienlijkste en doot-lugtigste Heeren van het Rijk hadden geen woord te zeggen, en wierden met den nek aangezien; ja hunne ampten en goederen om de minste reden buit verklaart. Geen wonder dan, dat ze zijnen broeder Lodwyk te hulp riepen, en hem de kroon opdroegen. Zwenteboldus, in de plaats van het zeil wat te minderen, en hen met goedheit te winnen, ging des te dolder aan, zettende het gansche land in volle vuur en vlam. Eindelijk moest het tot een gevegt komen, daar hy zijn leven heeft gelaaten. Maar om dat hy het klooster te Zusteren rijkelijk had begiftigt, en door zijne wederspannige onderdaanen is verslaagen, is hy noch als een heilig geviert geweest. Heda getuigt (*in het leven van Gregorius*) dat hy te Zusteren is begraven, en aldaar gecert is geweest als een Martelaar. Ik gun hem den hemel uyt gansch mijn hart: maar ik geloof niet dat hy van veel Katolyken zal aangeroepen worden. Zijne dogters, Benedicta en Cecilia, hebben het Nonnekleed in 't gemelde klooster aangetogen, en zijn daar ook Abdissen geworden.

7. *Baillet* verzekert in zijn leven dat hy wegens zijne geleerdheit, en wegens zijne groote bequaamigheit om zoo wel in dicht als ondicht te schrijven, een van de eerste mannen van zijnen tijd is geweest. En inderdaad zijne veerzen zouden, naar dien tijd gesproken, de monsterring kunnen uitstaan. Ik beken, het zijn geene veerzen van een Daniel, of Nicolaus Heinsius, om de oude Poeten nu daar te laten, of van een Gro-

Grotius, Wallius, Johannes Secundus, Barlaeus enz. maar dat is geen wonder. Deeze zijn beter dichters geweest op een tijd als alle de wetenschappen op den thronn gesteegeen waren, en alle haare geheimenissen en sierlijkheden moeder-naakt vertoonden: daar Radbodus als door een dikke en naare duisternis heeft moeten doorbooren, en zich zelven een weg tot den berg Parnassus baanen.

De bovengemelde Manno, die zijn leer-meester is geweest, wordt van Hankonius Nanno genoemd, (*Episcopus Ultraject.*) die daar by voegt dat hy een burgers zoon van Staveren is geweest: want ik kan niet anders zien of hy meent den zelven man. Noch schrijft dezelve Hankonius dat onze Radbodus veele Schriften heeft nagelaaten; en dat hy van meeninge was dezelve benevens alle de Schriften van de andere Apostelen van Vriesland in 't licht te geeven: doch daar is mijns weetens niet van gekomen.

BALDERICUS

XV Bisschop van Utrecht.

Radbodus ^a heeft drie jaaren voor zijne dood / terwijle hy bezig was met de H. Mis te doen / aan Elioltus en Retguitus, beide Prie- sters uyt de Abdye van Emmerik, voorgeit dat hy Baldericus, een deestig jongman / en zoon van den Grabe Rixfridus, tot nazaat in zijn Bisdom zoude hebben.

^b Baldericus was een hoog geleerd man / zoo Baldericus
wel in den oorlog als in de vrede vermaard / ou- een man
der wiens tugt en opzigt de kinderen van den van adel en
Keizer Henrik den eersten / te weten Otho, Hen- van groote
rik en Bruno gestaan hebben. Otho is nader, geleerd-
heit.

^a Mabill. Annal. Bened. t. 3. l. 42. §. 25.

^b W. Heda in hist. Ultraject.

hand noch Keizer geweest; Henrik is door een ontijdige dood in het bloeiende van zijn leven weggerukt; Bruno is Aartsbisschop van Keulen en Hartog van Lotteringen geworden.

c Deze Baldericus van / die om zijne dengden waardig is tot het einde der wereld / en eeuwt in / op de bierken van de saam te drijven / en op een pders tong te leven / heeft na de dood van Radbodus, met een algemeene blijdschap en toehjnginge van al het volk / den Bisschoppelijken Stoel beklommen; voornaar een Kerkhoofd zonder weerga / en volgens de voorzegging van den zelven Radbodus herkozen.

Hy is de leermeester geweest van Bruno, die een groot liefhebber der geleerdheit is geweest.

d Bruno, zoon van Henrik den Dogelaar / en broeder van Otho den Grooten / noch maar een kind van vier jaaren zijnde / is hy Baldricus Bisschop van Utrecht bestelt / om van hem in de wetenschappen onderwezen te worden. Onder zoen een deftig meester heeft hy een treffelijken voortgang in de geleerdheit gedaan; en alle de beste Schryvers / die de Latijnsche en Grietsche taal ten top der volmaaktheit opgebijzelt hebben / tot een toe doozlezen. Onder anderen las hy zeer gaarne de gedigten van den Poet Prudentius.

Hy had / om zoo te spreken / zoodaanige eerbiedigheit tot de boeken / dat hy niet konde lieden dat dezelve onbedagtelyk geopent / of gewrekt / of op een agtelooze wijze gehandelt wierden.

† Deze Baldricus, die de leermeester van Bruno en Bisschop van Utrecht is geweest / en Baldricus Bisschop van Maastrigt / die lang voozen tyd van Bruno gestorven is / worden van

c G. Noviomagus in catal. Episc. Ultraj.

d F. Mabill. *ibid.* lib. 45. §. 95.

† Idem.

sommige Schryvers dooz een groffe onkunde in een gesnoiten.

* Als onze Baldricus nu tot de Bisschoppelij-
ke waardigheid verheeven was / is zijne eerste
zorg na het verblijven der Deonen (1) geweest
om de stad Utrecht / die dooz de woede der vran-
den jammerlijk geschonden en gehavent was / en
'er heel ellendig uitzag / te verbeteren / en de
besten met grachten / torens en schanssen te boor-
zica. Hy heeft de kerck / die dooz den H. Wille-
brordus gestigt / en ter eere van den H. Martinus
Bisschop van Tours ingewijdt was / doen sleg-
ten / en een andere die veel pragtiger en heerlij-
ker was op de plaats van de eerste doen opbou-
wen. Deeze verbetering van Utrecht is volgens
de Nederlandsche Kronijk in het achtste jaar der
regeeringe van den Bisschop Baldrikus eerst be-
gonnen: en daar staat noch op den huidigen dag
een toorn / die den naam voert van Boldregt-
toren.

In 't jaar 948. op den 7 Junij / is 'er dooz 't
bevel van Paus Agapetus, en uyt last van O-
tho I, te Ingelheim, in 's Keizers hof / een ver-
gadering gehouden binnen de kerck van S. Ro-
migius. † Deeze was uytgeschreeven tot be-
stissing van zeer zwaare en gebaarlijke onlusten
die 'er tusschen den Koning Lodewyk, en Hugo
Graaf van Parjs zedert einigen tijd gaande
waren; als ook om het krakeel tusschen Arnal-
dus, (2) tot Bisschop van Reims gekozen / en een
anderen Hugo, die tegen hem gekozen was / by

Hy verbe-
tert de ver-
woeste stad
van Utrecht,
met de
kerke.

Hy is ge-
weest in de
kerkverga-
deringe van
Ingelheim.

* *W. Heda in Hist. Bokkenb. in Actis Pontif. Traject. ined.*

† *Baronius ad annum 948.*

te leggen : in deeze vergaderinge is onder anderen ook tegenwoordig geweest Baldricus Bisschop van Utrecht ; en heeft de ordonantien / aldaar gemaakt / als Bisschop ondertekent / zoo als by ^e Goldastus en ^d Flodoardus gezien kan worden. Hy was ook tegenwoordig by het verbond / het welke tusschen Henricus den Vogelaar / vader van Otho I, en Karel den Eenboudigen gemaakt is geweest. ^e

^f Als Baldricus in 't jaar 956. over de Alpen voor de belangen van zijne kerke stond te reizen / is hy eerst den Roomschen Koning Otho den Grooten / zoon van Henrik den Vogelaar / gaan binden. Deeze Otho heeft aan de Utrechtsche kerke / onder meer andere voorregten / de magt gegeven om geld te slaan ; en heeft haar noch daar-en-boven de hysse jagt door het land van Drent gegeven. Daar hy heeft hy op het verzoek van Baldricus alle de giften en voorregten / die oit aan de Utrechtsche kerke geschonken zijn geweest / goedgekeurt en bevestigd : de brieven van deeze bevestiginge zijn te vinden by W. Heda, en by P. Bokkenberg in zijne noch ongedrukte Handbest-brieven.

Baldricus zijne zaaken in Italien afgedaan hebbende / heeft van daar medegebragt de lichamen van S. (3) Urbanus Paus en Martelaar / van S. Benignus Bisschop van Chartres en Martelaar / van S. Pontianus Martelaar / en van S. Agnes Maagd en Martelaresse / dewelken hy in de Dom-kerke van Utrecht openlijk voor de goddyugtigheid der geloovigen ten toon heeft

^e Tom. 3. Constit. Imper. p. 30. ^d ad annum 948.

^e Apud Schilter. ad lib. 2. Instit. juris publ. c. 9.

^f W. Heda, *ibid.*

heeft gestelt. Dit getuigt ^a Pagi met de volgende woorden / die hy uit een naamdoozen Schryver / by Bollandus over den 21. Januarij bygebragt / heeft getrokken.

De gebeenten van de H. Maagd Agnes, die in de derde eeuw de martelkroon te Romem heeft verdient, en van den heiligen Benignus, Bisschop van Chartres en ook martelaar, die in de voorige eeuw, als de Noormannen Frankrijk te vuur en te zwaard vernielden, verborgen wierden, maar in't eerste jaar van Keizer Otto door Goddelijke openbaaring weder gevonden zyn geweest, zyn in deeze loopende eeuw door Thiadboldus Graaf van Utrecht verkreegen geweest voor Baldricus Bisschop van Utrecht. Deeze Kerk-voogd zynen wensch magtig geworden zynde, heeft Godt onder het geschal van een menigte van stemmen geloofd en gedankt; en de Heiligen met groote staatsie, zoo als het betaamde, te weten met al zyne Geestelykheit, en met een grooten hoop volks ingebaalt. Daar op heeft by hen, den lesten van Maart, beneden het Bisschops-paleis op een en dezelve plaats gestelt, doch yder evenwel op zich zelven, en in een bezonder kasje: dit is aldus geschiedt in het jaar onzes Heere 964 in de sewende Indiktie, op den vyfden dag der weeke. Aldus spreekt de ongenoemde Schryver, die ons de historie van de vindinge en vervoeringe van S. Agnes heeft nagelaaten.

^b Doch heeft dezelve Bisschop de lichaamen van de heilige Werenfridus, Lebuinus, Plechelmus, Wiro, Otgerus, Odulfus, Radbodus, en Jeroen door ^c goddelijke openbaaring gebonden /

Hy heeft op zyne wederkomst verscheiden lichaamen der Heiligen medegebragt.

Andere lichaamen van hem gevonden,

¶ 95

en

^a Tom. 6. ad Ann. Christ. 964.

^b J. Bekain Chron. P. Bokkenberg in Actis Pontif. Traject. ineditis.

^c Aldus getuigt de H. Augustyn in het 9. Boek zynere Belydenissen, aan t 7. kapittel, dat de lichaamen der heilige Gervasius

en

en voor de
godvrug-
tigheit der
geloovigen
ten toon
gestelt.

en den Utrechtſchen Dom met de gebeenten van
die deſtige Patroonen heerlyk opgeſchikt en
verciert.

Hukbaldus, Monnik van S. Amand, die het
leven van S. Lebuinus heeft beſchreeven / heeft
het zelve aan deezen Baldricus opgedraagen.

Hy ſterft
in een hoo-
gen onder-
dom,

Eindelijk is de Biſſchop Baldricus, zaliger
gedagteniffe / in het jaar onzes Heere 977. op
den 8. d. January in een hoogen onderdom ober-
leden / en naar den Heere gereiſt; na dat hy de
Utrechtſche kerk den tyd van 59 jaaren met groo-
ten lof had beſtiert. Hy wierdt met groote ſtaats-
ſie naar den Dom gebragt / en aldaar met een
hoſtelijke lijk-pragt beneffens zijne heilige Dooz-
zaaten begraaven.

P. Bokkenberg heeft ons in de liſte der U-
trechtſche Biſſchoppen een graf-digt 't zijner eere
opgegeven / 't geen dooz Georgius Agricola ge-
maakt is geweest.

wordt
begraven
met dit
opſchrift,

*Trajectina feris urbs Danis verſa latebat,
Baldricus priſcum reddidit ille decus:
Auspiciis cuius jam Pontus, Agna, Benignus,
Conſervant Urbem, fulget & Eccleſia.*

Hy is niet zonder reden / zegt Heda, onder de
Hei

en Protasius veropenbaart zyn geweest aan S. Ambroſius. En hoe-
wel dat zulks aan Buchelius, in zyne Aantekeningen over Beka,
vreemd voorkomt omtrent het lichaam van Radbodus, den voor-
zaat van Baldricus, wiens lichaam te Deventer begraaven lag:
zoo kan het egter zeer ligt geſchiedt zyn, dat zyn lichaam,
zoo wel als de lichaaamen van meer andere Heiligen, om de woe-
de der Barbaaren, verſtroit of geborgen is geweest.

d Heda zegt, op den 5 Auguſti.

e Heda legt hem 76 jaaren toe. J. Gerbrand van Leiden be-
groot den tyd zijner regeeringe op 60 jaaren, en wordt hier in
gevolgt door A. Buchelius.

Heiligen gerekent geweest. Siffridus, Hamkonius en meer anderen hebben hem ook een plaats onder de Heiligen toegewezen.

Het gaat althans vast dat hy zeer mildaardig is geweest tot de kerke en tot de stad van Utrecht.

* G I F T E

By wyze van een Testament door

B A L D E R I C U S,

Gedaan aan de kerke en stad van Utrecht.

Baldricus, door Gods genadige goedheit en barmhartigheit, gering Bisschop der Utrechtsche kerke, wenscht aan alle Christus geloovigen, zoo die tegenwoordig in het leven zyn als die noch ter wereld zullen komen, de altijd-duurende en onuytsprekelijke vreugde der eeuwige gelukzaligheid. Het zy kundig aan alle Christus geloovigen, zoo die nu op de wereld zyn, als die noch ter wereld staan te komen, hoe dat ik Baldricus, onwaardig Bisschop der Utrechtsche kerke, zoo ras als ik na de dood van den eerwaardigen Vader en Heere Radbodus, veertienden Bisschop der Utrechtsche kerke, tot Bisschop van Utrecht was aangestelt, en door den Metropolitaan, † te weten den Aartsbisschop van Keulen, was bevestigd en gewijdt, noodig heb geoordeelt de plaats der

* Buchelius verzekert in zyne Aantekeningen over Heda, dat hy den brief van deeze gifte al eenige reizen onder de oude gedenkschriften van 't Utrechtsche Kapittel, alle met een oude leiter geschreeven, heeft gevonden; en dat dezelve niets behelst tegen de waarheit der historie.

† Hy is niet te Romen, maar te Keulen door den Aartsbisschop aldaar bevestigd en gewijdt geweest.

der Utrechtsche kerke, waar van het Bisdom zinnen naam heeft gekreegen, te gaan bezoeken. Alwaar ik gekomen zynde, en bevindende dat dezelve plaats, eilaas, door de Deenen vernielt en tenemaal verwoest was, en dat daar-en-boven de treffelijke kerk van mynen loffelijken Patroonden H. Martinus, en die van S. Salvator, *b verdelgt en afgebrandt waren*, ben ik tot in 't binneste mijns herte met een onuytsprekelijke droefheit overstolpt geweest, en heb myne traanen niet konnen binnen houden. Ik heb dan de hulp des hemels onder het storten van een vloed van traanen aangeropen, en gebedend dat de gene die zijne heilige kerk op *c de vaste steenrots*, dat is op Christus, gebouwt had, my in het herstellen en verbeteren van die kerke die my toebetrouwt was, de behulpzaame hand volgens zijne gewoonlyke goedheit geliefde te bieden. Zoo heb ik dan met zijne hulpe, die niet den uytwendigen persoon maar het hart aanziet, een brugge over de gragt doen leggen; de stad met poorten doen voorzien, en een muur met schanssen rondom de stad doen ophaalen en opmetzelen: Ik heb de plaats der heilige vrede, te weten de kerk van mijnen doorlugtigen Patroon S. Maarten, mitsgaders de kerk van S. Salvator, die door de heillooze Heidenen vernielt en afgebrandt waren, niet zoo als 't wel behoorde, maar zoo als ik best konde, eenigzins weder opgebouwt. *d* Ik heb de Kanonnikken der zelve kerken, die verdreeven

b door het verwoesten van de stad en Bisschoppelyke plaats, en door het wegvlugten der Kanonnikken, is de Stoel van Utrecht niet verbroken geweest.

c de kerk is op de vaste steenrots, dat is op Christus, als den eersten grondsteen, gebouwt geweest.

d Baldricus bouwt de vernielde kerken weder op, en herstelt de Kapittels.

ven en allerwegen verftrooit waren, tot dezelve kerken doen wederkeeren, en in de plaatzen der afgestorvenen nieuwe Kanonnikken aangestelt. Ik heb met de hulpe der geloovigen, die door Gods beschikking van alle kanten quamen aangelopen, de vyanden uyt het land verjaagt, en dezelve uyt alle de landeryen, landhoeven, tienden en vordere bezittingen, tot de Utrechtsche kerk behoorende, geweldiger hand verdreeven. * Daar- en- boven heb ik aan de Kanonnikken der zelve kerken, op dat ze te rijkelijker zouden bestaan, en den goddelijken lof des te yveriger behertigen, met een rustig harte, en met een milde hand, ter eeuwige bezittinge gegeven en geschonken den aanwafch van alle hunne tienden, en de tienden van de braaklanden, tot bezolding der broederen die Gode in dezelve kerken geduurig dienen, hoopende dat Godt, die alle goede werken vergeldt, en om wiens dienst te bevorderen zulks van my gedaan is, dit niet onbeloond zal laten. Zoo dat gemelde goederen aldaar tot † laaffenis onzer ziele altijd meer en meer aangroeien. Doch ingevalle dat iemand, (het welke ik egter niet en vertrouw) mogt bestaan deeze onze vereeringe, en den brief dezer gifte, eenige onbillijke moeielijkheit of quelling aan te doen, die zal voor eerst de gramschap van den almogenden Godt op zinnen hals haalen: daar-en- boven moet hy als een vreemdeling buiten de heilige kerk gestooten worden: hy zy door ons Bisschoppelijk gezag vervloekt; en dezelve vloek moet op hem vallen, die eertijds gevallen is op Dathan en Abiron, de welken levendig in de aarde zyn verzonken. En 't geen hy wederom cischt moet hem niet geworden.

* de pligt der Kanonnikken.

† Stigting tot laaffenis der ziele.

den. De tegenwoordige gifte, die door ons by wyze van een testament gedaan is, moet ten allen tijde vast en bestendig blijven, als steunende op een wederzydsch verdrag; Ik heb dezelve met eigen hande ondertekent, en door myn zegel bekrachtigt. Gedaan en gegeven op de Burgt van Utrecht, in het jaar onzes Heere ^a 934, op den 1. July, in de sevende Indiktie, onder de regeeringe van den onverwinnelijken koning *Henrik I.* In den naame des Heere: tot geluk. Amen.

De kerk te Oldenzeel door Baldricus gestigt.

De kollegiale kerk te Oldenzeel is ontrent het jaar 968 gestigt door onzen Baldricus, zoo als Brochius, by Buchelius ^b vermeldt/ in zijne papieren heeft aangetekent. Het zelve zult gy ook vinden by ^c Lindeborn in zijne *Deventersche Historie.*

Daar was voordeezen maar eene Parochi-kerk, zynde ook een kollegiale kerk, die eerst aan S. Silvester, en naderhand aan S. Plechelmus toegewijdt is geweest. 't Is Baldericus Bisschop van Utrecht die dezelve op zyn erfgoed heeft gebouwt; waar van het doodboek der zelve kerke aldus gewaagt: *In 't jaar 977 is overleden Baldricus van Kleef, vyftiende Bisschop van Utrecht, en stigter van dit Oldenzeelsche Kapittel, die het zelve in 't jaar 954 heeft opgerigt: hy heeft het Bisschops-ampt 59 jaaren lang bekleedt.* Al 't gezeide staat omtrent op de zelfde wijze uytgedrukt in eenige oude veerzen, die voordeezen in de kapittel-zaal ten toon hingen, en behelsden dat de Bisschop Baldricus, een Klevenaar van geboorte, het gemelde Kapittel in 't jaar 960 had gestigt: daar by voegende dat het lichaam

^a In het handschrift staat 940, maar dat is een schryf-fout, zoo als Buchelius hier ter plaatze in zyne Aantekeningen wel heeft aangemerkt.

^b pag. 89. ^c c. 3. §. 1. p. 185. 186.

lichaam van S. Plechelmus door denzelven Baldricus onder de regeeringe van Otto I. naar Oldenzeel gevoert is geweest.

Dit alles heeft Rovenius, *Deken van Oldenzeel / die naderhand Aartsbiffchop van Philippen is getuonden / met een keurige penne beschreeven.* ^d

Het zelve wordt door Rovenius bevestigd.

De gemelde Heer *Baldricus* heeft het lichaam van dezen *Plechelmus* uyt S. Pieters-berg by Roermonde naar Oldenzeel doen voeren. Daar op heeft hy aldaar een Kapittel van Kanonnikken, om Godt aldaar te dienen opgerecht, en de kerk, die daar voorheene ter cere van Godt en ter gedagtenisse van S. Silvester opgebouwt was, vergroot en begiftigt. Hy heeft ook begeert en bevolen dat dezelve voortaan den naam van S. Plechelmus kerk zoude draagen. In dezelve kerke rust ook onder een kleine zark een gedeelte van het lichaam van den voornoemden Heer *Baldricus*. Deze *Baldricus* van Kleef heeft 59 jaaren op den Utrechtschen Stoel gezeten: en zijne gedagtenis wordt zoo wel hier ter plaatze als te Utrecht geviert. Wat de heilige Reliquyen van onzen Patroon belangt, het lichaam van S. Plechelmus is byna ganich en geheel tot deezen tyd toe bewaart geweest in een kasse ten dien einde gemaakt; dewelke ook op den Patroondag en op het jaargety der kerkwijdinge omgedraagen wordt. Daar-
enboven hebben wy het geheele hoofd van S. Plechelmus in zilver beslaagen; en noch eenige andere Reliquyen in een zilvere kruys, daar ook een stukje van 't hout des heiligen kruis in gesloten is.

d apud Lindeborn in Hist. Daventr. c. 3. §. 1:

AAN-

A A N T E K E N I N G E N .

1. Om dat 'er zoo dikwils van de Deenen en Noormannen gesproken wordt, moeten wy met een woord aanroeren wat dat hen tot zoo menigvuldige strooperen heeft aangezet: en waar dat geduurig al dat volk van daan is gekomen: want 't was schier alle jaaren te doen, dat de eene hoop voor en de andere na quam aangestroomd. Daar bleeven 'er somwylen met duysenden in den loop, maar dat kon niet helpen: voor tien die 'er dood bleeven, quamen 'er weder honderd opdonderen. Wat de eerste vrage belangt; de hoop van beuit en van beter woonsteden is zekerlyk al een van de voornaamste redenen van die optogten geweest: behalven dat de koude gewesten, te weeten tot een zekeren graad toe, doorgaans vrugtbarder zyn als de heete en gematigde, en bygevolg ligtelyk alte volkryk zyn geworden. En dus vindt men al van ouds verscheide voorbeelden hoe dat die Noordsehe volkeren, onder den naam van Gotten, Cimbren, Jutten enz. byna alle dicht- en vergelegte landen van tyd tot tyd met een schromelyke menigte van volk overstroomt hebben. Duytsland, Italic, Griekenland, ja zoo men hunne historien mag gelooven, een groot gedeelte van groot en klein Asie, Scythie, en ik weet niet wat landen al niet, weeten van hunne togten te spreken. Maar al waren ze noch zoo vrugtbare, en noch tien maal zoo volkryk, daar moest evenwel, zal iemand zeggen, een einde aankomen, of het moet 'er volk geregent en gesneeuwt hebben. Hier op dient dan tot antwoord dat het wel meest Noormannen, of Noorwegers, Deenen, Gotten en Zweeden zyn geweest die in zulke menigte naar onze landen, om het tweede, derde, ofte vierde jaar quamen afzakken: maar dat 'er evenwel ook een menigte van ander volk onder gemengt was. Mattheus van Westmunster, sprekende van de Noormannen en Deenen, die het eiland Britanje 230 jaaren lang verwoest en plat geloopen, en alles (van de eene zee tot de andere toe) zoo de menschen als het vee vernielt hebben, zegt uytdrukelyk dat 'er ook Wandaalen en Vriezen onder waren: een teken, dat ze alles opraapten en aansloegen, wat ze maar kosten krygen. En dit is ook het zeggen

van

van Mezerai, die daar by voegt dat de quaadwillige Franfen, en alle die op buit vlamden, zich onder de vaandelen van die roofvogels begaven. Maar of dat juyft zoo waarachtig is, het welke hy ook doet gelden, dat die Noordsche landen door alle die togten zeer ontvolkt zyn gezyi, en tot den huidigen dag toc zeer onbevolkt zyn gebleeven, dat laat ik aan het onderzoek van een ander.

Ik moet hier noch byvoegen dat de Noormannen behalven de roof-luft noch door een andere reden tot alle die wreedheden, verwocftingen en af-brandingen van dorpen, steden en kerken aangezet zyn geweest. Dit is althans het zeggen van gemelden Mezerai; en hy schynt het zoo qualyk niet te raaden. Te weeten, dat de afgodery, met alle de afgodische Priesteren en afgodisten, na dat ze door de Franfen uyt de nabuurige gewesten verdreeven waren, in Saxen-land waren geweest; maar dat Karel de Grootte hun metter tyd ook Saxen en heel Duitsland te naau maakte; zoo dat ze daar ook niet konnende banken, over de Elve en tot in Denemarken toe een veilige schuilplaats moesten zoeken. Als de Deenen, de Noormannen, enz. hunne geloofsgenooten dus verdreeven zagen, en uyt hen verfondten hoe de Christenen doorgaans met de afgodisten leefden, de afgodery verdelgden, de tempelen af-braken en verbrandden, de afgoden of afgoden-beelden vertraptten en vermorzelden, zoo liep hun gemoed over: en al die noordsche koude veranderde in een hefschen brand en in een dulle wraakgierigheit, om deezen hoon, hunne Goden aangedaan, op de Christenen te verhaalen. De verdreevene Duytschers of hunne Neeven en Na-neeven, die nu onder de Noormannen vermengt waren, konden de schoone landsdouwen, daar zy uyt gejaagt waren, en de goederen die hun ontnomen waren, ook zoo ligt niet vergeeten, en zogten met alle geweld hunne schade weder met woeker in te haalen, en in goede en vette landschappen te nestelen. De Priesters en Monnikken, als dood-vyanden van hunne goden, en ophitzers der Christene Koningen, moesten het meest ontgelden: en de kerken en kloosters moesten, ter wraake van de gesloopte tempels, even eens gehandelt worden, als deezelvaaste laatste gehandelt waren geweest.

2. Hugo was door de kuiperen en dwang-middelen van zynen Vader Herbertus Hartog van Vermanden

dois tot Aartsbiffchop van Reims benoemt. Maar om dat dit tegens de kerkregels aanliep, en Hugo maar 10 jaren oud was, is Artoldus door de Kanonnikken verkozen, en naderhand ook bevestigt. *Mézerai.*

3. Hoe dat deeze Reliquien van S. Agnes, S. Pontiaan en van S. Benignus door den Biffchop Baldericus naar Utrecht zyn gebragt kan ook nagezien worden by de Byvoegzels op het Martelaars-boek van Ufuardus, en in het Regiftertje van Molanus.

V O L K M A R U S

XVI Biffchop van Utrecht.

Volkmarus
een Vries,
Biffchop
van Utrecht.

Na ^a de dood van Baldericus heeft Volkmarus of Folkmarus, een Dries / en seftiende Biffchop van Utrecht / omtrent 13 jaaren de Biffchoppelyke waardigheit bekleedt. Hy is een in-goed / heilig en vroom man geweest; en hy was / volgens het fchryven van J. Gerbrand van Leiden, de oom van S. Berwardus Biffchop van Hildesheim.

^b Hy is volgens Heda gestorven in 't jaar onzes Heere 989 op den 11 December / hoewel dat de meeste Schrijvers hem een jaar laater doen leven. Hy legt in de kerke van Utrecht, aan de noordzyde, tuffchen twee pilaaren, regt over den outer van S. Barbara, begraven.

^a W. Heda. Bokkenberg in zyne ongedrukte levens der Utrechtse Biffchoppen.

^b Heda als boven.

BALDUINUS

XVII Bisschop van Utrecht.

Na * Folkmarus is gevolgt Balduinus, seven-
tiende Bisschop van Utrecht / een roemrug-
tig / vroom en doozlugtig man.

Balduinus
nazaat van
Volkmarus.

Dolgens de groote Nederlandsche Kronijk /
en de Jaarboeken van ons land / is deeze Bal-
duinus uit het geslagt der Hollandsche Graven
(1) gesproten. W. Heda getuigt in zijne Utrecht-
sche historie dat hy de zoon is geweest van Sif-
fridus, (2) op zijn Driesthe Sikko, Landvoogd
van Kennemerland / en broeder van Diderik III
Grafe van Holland. † P. Bokkenberg schryft
ook dat hy Aarnaut Hartog van van Kleef / en
Baldricus Bisschop van Utrecht / in maagschapy
bestaan zonde hebben. Dan J. Beka getwaagt
niet een woord daar van: en geen wonder / de-
wijl dit alles rakende zijn maagschapy op by
losse voeten staat. Ger. Noviomagus schryft dat
hem niets aangaande onzen Balduinus in de hi-
storie is voorgekomen / behalven dat hy zijnen
naam heeft gebonden in de Kronijk van Sige-
bertus: en hy wijt zulks aan de ellendige gescha-
pendheit van die tijden / en aan de sloffigheid der
Schrybers. Hy mist egter in het leste / ontrent
den naam van Balduinus; indien hy dit van den
Bisschop Balduinus, en niet van Balduinus, Gra-
ve van Vlaanderen / verstaan wil hebben. ^b Bu-
chelijs maakt getwag van een kleinen zilveren
penning / dien hy ook vertoont / niet twiffelen

Zyne ge-
slagtreke-
ning is niet
al te zeker.

* J. Beka in Chron.

† Bokkenberg in Catal. & in Actis ineditis Pontif. Ult.

^b Buchel. in Bekam p. 36.

de of 't is de afbeelding van deezen Balduinus. Hy steunt op deeze reden / die ook schijnt door te slaan / dat zijn hoofd aldaar staat afgebeeldt zonder mijter / die ten tijde van onzen Balduinus het hoofdieraat der Bisschoppen noch niet is geweest ; (3) zoo dat de gemelde penning niet tot den lesten / maar nootzakelijk tot den eersten Balduinus zal behooren.

c Na dat Balduinus vier jaaren *d* lang het Harders-ampt ober de kerck van Utrecht had geveest / is hy in 't jaar 994 op den 10 Mey in Christus ontslaapen / en by de boven-gemelde Bisschoppen in de Utrechtsehe Dom-kerke begraven.

c *f*. Beka *ibid*.

d Bokkenberg en meest alle de andere Schryvers spreken hier even eens als Beka.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Zoo lang als we geen tegenbewijzen tegen deeze maagschap van Balduinus hebben, die kragtiger zijn als het gezag van de groote Kronijk en van Heda, zoo mogen wy by voorraad hun zeggen wel voor het waar-schijnlijkste houden. Niet dat men alle vertellingen moet aanneemen die door geene andere Schrijvers tegengesproken worden: gansch niet. De ongerijmdheit, de ongelooffelijkheid, de belachelijkheit, en andere omstandigheden van zekere zaake geeven dikwils, en maar al te dikwils, reden genoeg om zekere vertellingen, als ze door geene kragtige redenen onderstut worden, af te keuren of verdagt te houden: maar zoodaanige omstandigheden komen ons alhier niet te voor. Al heeft Gerrit van Nimwegen geen bescheid van hem gevonden, en al heeft Beka zijne maagschap niet vermeldt, daarom is het niet gezeit dat Heda en meer anderen geen blijk van hun zeggen gehad, maar deeze bloed-verwandtschap uyt hunnen duim gezogen hebben.

2. Deeze

2. Deeze Sifridus, Sivardus of Siceo is geweest de zoon van Graaf Aarnoud of Arnulfus, en de broeder van Diderijk III. Meest alle Schrijvers zeggen dat hy, (om zijn huwelijk daar zoo over gekrakeelt wordt nu daar te laten,) de Stamheer is geweest van de Brederodens en de Van Teylingen. De Heer vander Does getuigt dat daar niet aan getwijffelt wordt. (*indubitata obtinet fides.*) De Gemeene Kronijk-schrijver zegt het zelve. (*Divis. 27. c. 10.*) Bokkenberg, Lazius, M. Voffius, Hamkonius en veete anderen spreken al eens. De Rijn-kronijk zal 't zelve zekerlijk gemeent hebben, als ze getuigt dat 'er een magtig geslagt van hem is voortgekomen. En de Heer Alkemade, die in de oudheids-kunde van ons Vaderland voor niemand behoest op te rijzen, duidt dit schrijven op de gemelde Stamhuizen. Het zelve wordt ook bevestigt door de Kronijk van Veldenaar, geschreeven in 't jaar 1480, die 't zelve met veete omstandigheden verhaalt, en tegen de benijders van die twee doorlugtige huizen bevestigt. In de *Analecta* van *Mattheus* staat een historie van de Brederodens, door Joh. à Leidis uit oude geschriften getrokken, daar 't zelve voor een vaste waarheit word opgegeeven.

3. Hoe verre dit verstaan moet worden dat de hoofden der Bisschoppen voor de tiende eeuw noch niet gemijert wierden, staat t' zijner plaatze onderzocht te worden.

DE H. AUFRIDUS.

Anders

A N S F R I D U S

XVIII Bisschop van Utrecht.

Na de dood van Boudewyn Bisschop van Utrecht is de Graaf Ansfriidus a door de Utrechtsche geestelijkheid tot Bisschop gekozen;

Ar 3

zen;

a J. Eeka in Chron.

Anfridus
een wereld-
lijke Graaf
wordt gee-
ftelyk, en
tot Bis-
fchop van
Utrecht
verkooren,
en beve-
stigt.

zen; en heeft die waardigheid op het kegel van den Keizer Otto III, en door het toedoen van den Aulischen Biffchop Notgerus, in zijn weerwil moeten aanneemen.

Sigebertus van *b* Gemblours, wiens woorden door *c* Albericus mannetje na mannetje uytgeſchreeven zijn / ſpreekt aldus van deezen Anfridus: Op deezen tyd was Anfridus in groote achtinge onder de Franſen: hy was voordeeze Graaf van Brabant, en niet min wegens zyne gerechtigheit als wegens zyne wereldſche magt vermaard geweest. Maar hy heeft den krijs-gordel afgeleit, en zich tot Klerk laaten ſcheeren: en hy is zoo verre gekomen dat hy Biſſchop van Utrecht gewijdt is geweest.

By den Aulischen Kronijk-ſchryber ſtaat hy te boek door Grave van Hoei en van Loven, en by anderen ook door Grave (*i*) van Dinant. Hy *d* was een groot voorſtander der gerechtigheit; en daar waren geene giften of gaven magtig genoeg om hem van den regten weg af te trekken. Zyne redenen waren zoodaanig geſchikt naar de regels der middelmatigheit, en beſcheidendheit, dat hy de ſpreuk van den Poët, *Niet alte*, naar den letter wel heeft waargenomen. . . .

Zyne uyt-
nemende
deugd en
wysheit.

Hy wiſt alle zijne redenen in zijnen dagelijſchen ommeegang altijd op een zagte en vriendelijke wijze door eenige voorbeelden uyt de H. Schriftuure te zouten. . . . Hy had dikwils eenige uytgeleeze ſpreuken in den mond, die hy uyt de kerkvergaderingen en byeenkomsten der oudvaderen had getrokken. Ieder een, jong en oud, had het grootſte vermaak van de wereld in hem

te

b ad annum 997.

c tom. 2. Chron. ad ann. 996.

d Anonymus Scriptor S. Pauli, apud Bollandinos ad diem 3 Maji.

te hooren spreken : en niemand zou 't hart gehad hebben om 't geen hy vastgesteld en bevolen had , tegen te streeven.

Als hy nu Bisschop was / heeft hy op een heuvel / drie mijlen van Utrecht ober de revier gelegen / een Klooster gestigt / en aan 't zelve behoorzlyke inkomsten toegewezen ; om daar van tyd tot tyd / buiten 't gewoel der wereld / Godt in alle wyjsheit te gaan bidden. . . .

De plaats daar dit Klooster gestigt is geweest / is eerst Hohorst , naderhand Heiligenberg , en eindelijk S. Mariaas-berg genoemd geweest / en is dicht by Amersfoord gelegen.

Hy ligt een Abdy op den Heiligenberg,

Dit leeren wy uit een ouden brief / die eerst van Buchelius , en naderhand van de Bollandisten , voor den dag is gebracht ; alwaar de Bisschop Ansfriidus bekend maakt dat hy op een plaats / met naame Hohorst , een Klooster heeft gestigt ter eere van onzen Heere Jesus Christus , van de H. Maagd Maria , en van de heilige Apostelen Petrus en Paulus , mitsgaders van den H. Martinus , zynen byzonderen Patroon ; zoodaanig dat de broeders / die naar den regel van S. Benediktus gelukkiglyk zoeken te leven / goede gelegenheit hebben om hunne levens-dagen daar te slyten. En hy heeft hun ten dien einde geschonken al wat hy bezat in het dorp e Thrile in 't land Teisterband. Dit is opentlyk en voor behoorzlyke getuigen gedaan in de kerke van S. L. Proutoe / en van S. Maarten , in Hohorst , op den dag van de inwydinge der zelve kerke / den 18 November / in het jaar onzes Heere 1006 / in de vierde Indictie. Dervolgens zyn 'er twaalf Monnikken uit de Abdy van S. Vitus te Gladbeck in dit nieuwe Klooster geplaatst / onder den

Ar 4

Abt

die naderhand overgebragt is in de stad Utrecht.

Alwaar hy oud en blind geworden in stilte heeft geleefd.

Abt Weringerus, een geleerd en godbhugtig man; aan wien Adelboldus, de nazaat van Ansfridus, zekere tienden heeft geschonken. De tweede Abt is geweest Adelbertus. Na hem heeft de Bisschop Bernoldus of Bernulfus deeze Abdy overgebragt in de stad van Utrecht / en de Abdy van S. Paulus doen noemen: alwaar Gervicus de derde Abt / van Weringerus af te rekenen / maar de eerste van S. Paulus Abdye binnen de stad Utrecht is geweest. Dus verre wjt Mireus. (2)

Als Ansfridus op het leste van zyn leven van grooten onderdom blind was geworden / heeft hy in de Abdye / die hy zelf gestigt had / het Monniks-kleed aangetrokken / en heeft daar / 300 als de Schryvers getuigen / dagelijks 72. armen met eigen handen gespijst. Zijn leven is beschreeven door een naamloozen Monnik wjt de gemelde Abdye van S. Paulus; en by gevolg na het jaar 1050; waameer de hoorgemelde verandering in deeze Abdye is voorgevallen. Deeze beschryving is door de Bollandisten, gelyk reeds gezegt is / gemeen gemaakt in hunne Levens der Heiligen. *

De heilige Ansfridus staat ook met lof vermeldt by den kronyk-schryber van Saren; dewelke verzekert dat hy gestorven is in 't jaar 1010. Deeze Schryber / die het werkje van den voornoemden Monnik had gelezen / verhaalt in deezer boege de dood van den zelven Ansfridus: Ansfridus blind geworden zijnde, woonde in de Abdye van onze L. Vrouwe, gelegen in de voorstad van Utrecht, en door hem zelf gestigt: daar hy in een doodelijke krankheit is gevallen, die hem van Kersmis af tot kruisvinding toe heeft afgemat, en eindelijk ook in 't graf geholpen. Als
zijne

* tom. 1. ad diem 3 Maji.

zijne dood naby was, heeft hy een kruisje gezien, het welke op zijn venster, na dat hy blind was geworden, geschildert was geweest; en heeft daar uyt verstaan dat hy het onvergankelijke licht in 't kort zoude aanschouwen.

Als hy zyne laatste geregten had ontvangen, en zich met het teken des H. kruis getekent, is hy met een groot betrouwen op de Moeder Gods, wien hy zich zelven, en al wat hem eigen was had overgegeeven, in den Heere ontslapen. Hy is volgens Heda gestorven in 't jaar 1008, 't welk ook het zeggen is van meest alle de Schryvers; behalven dat 'er eenige weinigen zijn die zijne dood tot op het tweede jaar daar na beschrijven / als de gemelde Kronijk-schryver / gelijk reeds gezegt is / en Lambertus Schafnaburgensis, die aldus spreekt: In het jaar 1010 is Aufridus Bisschop van Utrecht overleden. enz.

Zyne laatste geregten ontvangen hebbende, is hy in den Heere ontslapen.

De Utrechtenaars hebben zijn lichaam met geweld weggehaalt / zonder iets te passen op den tegenstand van de Abdissa Benedicta, dochter van Ansfridus, dewelke haaren vader ter zelve plaats wilde begraaven hebben / daar hy overleden was. Zoo is hy dan / zegt Heda, begraaven in den Utrechtsehen Dom aan de zuidzijde: en zijne gedagtemis staat in den geestelijken dag-wijzer aangetekent op den 3 dag van Mey.

Hy wordt in de Utrechtse kerke begraaven.

Behalven Bonniel en meer andere landerpen / die Ansfridus vooz S. Maartens kerke van Otto III. had verkreegen / heeft hy noch omtrent het jaar 1003 van den Roomschen Koning Henricus II. verkworven / dat zoo wel de slaaven als de hysse persoonen der Utrechtse kerke niet als vooz den Abdikaat / dat is den Beschermer heer der zelve kerke / geoordeelt zonden worden: mitz gaders dat de goederen van uytheemische Oorz

sters na hunne dood aan dezelve kerke zouden verballen: 't welk in onzen tijd het regt der klederen genoemt wordt. De opene brief van deeze vergunninge is te vinden by ^a Heda, en by Bokkenberg in zijne noch ^b ongedrukte brieven. (3)

Het dood-boek van S. Salvators kerke te Utrecht spreekt aldus van den heiligen Ansfridus:

Op den derden Mey is gestorven de Bisschop Ansfridus; die aan S. Maartens kerke, en aan ons, geschonken heeft zijne goederen by Wese-maal en Tongerlo, met het gene daar onder behoorde: waar voor hier gegeven worden 20. schellingen uyt Reinaerscop: en men zal 'er de klokken over luiden. (4)

a pag. 95.

b pag. 1003.

A A N T E K E N I N G E N.

1. Volgens d'Outreman, in zijne historie van Valenciën, is hy de zoon geweest van Lambertus Graaf van Loven; die in de Brabandsche historie wel bekend is, en die getrouwt was met Gerberga, de dogter van Karel Hartog van Lotteringen. Deeze Lambertus was, volgens Divæus, van zijn vrouws wege Graaf van Loven enz. en hy had van regts wegen ook Hartog van Lotteringen moeten zijn: maar dit Hartogdom wierd door den Keizer Henrik II. gegeven aan den zoone van Godefridus Graave van Ardennes. Volgens gemelden d'Outreman zou onze Ansfridus zijnen Vader gevolgt zijn in de regeeringe. En Heda heeft zelf in de Kronijk van Affligem geleezen dat Ansfridus Hertog van Brabant naderhand Bisschop van Utrecht is geworden. Maar Divæus zegt duideljk dat Lambertus opgevolgt is door zijnen zoon Henricus. Het welke egter te verstaan zal zijn van het Graaffchap van Loven: dewyl Sigebertus, die in de Nederlandsche historien wel ervaren was, opentlijk getuigt dat hy Graaf van Brabant is ge-

geweest, te weeten van een goed getal dorpen, landerijen en steden in Brabant gelegen.

2. Heda verhaalt uyt de Luykische Jaarboeken hoe dat hy ook een Nonne-klooster heeft gesticht in het dorp Thoren, in Luyker-land gelegen: daar zijne huisvrouw Hilswindis, Gravin van Stryen, ook Nonne is geworden. Hunne dogter Benedicta is daar ook naderhand Abdis geweest, en wordt ook voor een mede-stichtster van dat klooster gehouden, voor zoo veel als zy de bevestigingen van haare ouders heeft goedgekeurt en bevestigd.

Noch verhaalt de zelve Heda dat Ansfrius in handen van Otto II. ten behoeve van den Bisschop en Kerke van Luyk, afstand heeft gedaan van het Graaffschap van Huy: en dat Otto deezen afstand, op het verzoek van de Keizerinne Theophania, niet alleen heeft goedgekeurt; maar zelf ook, ten behoeve van O. L. Vrouwen Kerke te Huy, afstand heeft gedaan van alle zijne regten die hem op de munt, op den tol en andersins, aldaar toebehoorden.

3. Hy heeft ook een merkelyk gedeelte van zijne eigen goederen aan de Kerk van Utrecht geschonken: en zijne gift-brief, daar over gemaakt, staat vermeldt by Willem Heda. Maar dezelve Heda klaagt geweldig over het ongelijk van sommige Heeren van Wezemaal, die een gedeelte van de gemelde goederen in hun geweld hebben weeten te krijgen; en dezelve met een verkeerde en valsche godvrugtigheit geschonken hebben aan de Abdy van Tongerlo. Maar die groote Hanssen, zegt hy, hebben Christus niet kunnen bedriegen: want 't is al zoo verre gekomen, zegt hy al vorder, dat de naam en het gellagt van die Heeren, die eerst zoo berugt waren, nu tenemaal is uitgeslorven en vergeeten.

4. Heda en Sigefridus van Gemblours schrijven dat de Deenen, kort na de dood van Ansfrius, de stad Tiel in brand gestoken, en het volgende jaar Utrecht ook afgebrandt hebben. Buchelius zou daar wel aan schijnen te twijfelen: want hy zegt dat hy zulks by geene andere Schrijvers heeft gevonden. Maar 't is goed dat we zulks bevestigd vinden door de oude Kronijk van Egmond (by Schriverius aangehaald) en door de Rym-kronijk van Melis Stoke. Anders had het zijn perykel wel geleden, of Heda en Sigebertus niet wederom beknibbelt en gehekelt zouden worden.

A D E L B O L D U S

XIX Bisschop van Utrecht.

Adelboldus
een Vriescb
edelman,

Adelboldus *, of zoo als anderen zijnen naam
schryven / Albaldus, Adelbaldus, en ook wel
Athalbaldus, is geweest een Driescb edel-
man / zoo als Valerius Andreas uit gewisse jaar-
boeken getuigt. Hy was niet meer als Wlert in
de Abdye van Lobe, behoorende tot de order van
S. Benediktus, en gelegen in 't land van Luyk/
twee duizend schceden van het stedeken Binch
in Henegouwen / als hy tot † Bisschop van U-
trecht wierdt gekozen.

en raads-
heer van
Hendrik II
wordt Bif-
schop van
Utrecht
gekozen.

Hy is onder de raadsheeren geweest van den
Keizer Henricus II, die naderhand onder het ge-
tal der Heiligen is gestelt. Gerardus Bisschop van
Kameryk, en Adelboldus Bisschop van Utrecht,
zegt Sigebertus, schryvende over het jaar 1004.
zyn in groot aanzien, zoo wel ten hove als in de
kerke. Zelfs als hy nu al Bisschop was gewor-
den / was hy noch al dikwils in 't gevolg van
den Keizer / zoo als de Beschryver van S. Mein-
wervus leven / en Baldricus in zijne Kameryksche
historie / getuigen.

Hy heeft
de kerk van
S. Maarten
weder op-
gehaalt.

Hy heeft de kerk van S. Maarten, die door
Willebrordus gestigt / maar door de Deenen af-
gebroken was / en die de Bisschop Baldricus twee
had begonnen op te haalen † / volgens eenige
Schry

* Baldricus, in het 3 boek der Kameryksche Historie, aan 't 22
hoofdstuk, noemt hem Albaldus. Dan by den Schryver van 't le-
ven van S. Meinwervus, aan 't 36, 56, 57, 72, en 87 hoofdstuk
wordt hy Adalbaldus of Athalbaldus genoemd.

† J. Beka in Chron.

‡ In het doodboek van de Utrechtsche hoofdkerke wordt Adel-
boldus geprezen als de herstelder en stigter der zelve kerke.

Schijbers / in 't jaar 1015 vorder opgetrokken. Doch anderen willen dat hy alles ouder de voet (1) gesmeeten hebbende / een nieuwe kerk van den grond af heeft opgebouwt : dewelke naderhand dooz Henricus van Vianen ontrent tot de gestalte die zy nu heeft gebzagt is. Dezelve is gewijdt op den 26 Juny in 't jaar 1022 ; waar by de Keizer Henricus met twaalf Bisschoppen tegenwoordig is geweest.

b Nozt daar na heeft hy de oude kerk van S. Walburg, in de stad Tiel / die dooz de Deenen verwoest was / met een gebouw en een Kapittel van acht Kanonniken verheerlijkt / hebbende alvorens de Monniken daar uyt genomen. In de plaats van deze Kanonniken zijn naderhand / te weten in 't jaar 1319 op het feest van S. S. Petrus en Paulus , gekomen de Heeren van de Duitfche Ouder.

Hy heeft in de kerke van Tiel een Kapittel van acht Kanonniken ingestelt.

Hy is de eerste onder onze Bisschoppen geweest die oorlog heeft geboert. Tot noch toe was de Utrechtse kerk dooz niemand in haare regten of goederen berhozt geweest : en als de ongelovige Driezen of Poozmannen haar al verongelijken / zoo wierden die dooz het zwaard der godsdienstige Dozsten beteugelt. Het was den Bisschoppen genoeg / het nyterlijke geweld dooz heilige vermaaningen of kerkelijke straffen af te weeren / of dooz een kloekmoedige lijdzaamheit te verbyzeeken. Maar nu heeft men 't harnas aangeschoten : nu is de Bisschop een krijgsman geworden. De Schijbers / die ons den oorlog van deezen oorlog verhaalen / als Beka, Heda, Bokkenberg en meer anderen / zyn hier ten deele uyt party-zucht dooz de Graven van Holland / ten deele uyt ingenomendheit tegen de Utrechtse

Hy is de eerste onder onze Bisschoppen geweest die oorlog heeft gevoert.

b W. Heda.

Utrechtſche Biſſchoppen / al by verward / en daar-en-boven niet al te opregt in hunne vertellinge : (2) waarom Buchelius in zijne Aanmerkingen / en Ant. Matheus in het vijfde deel zijner Analeſta, dit gansche verhaal op niemo hebben ongehieldert.

Waar van de oorzaak hier wordt onderzocht.

Adelboldus had aan Diederik Bavo geſchouwen het Graaſſchap van Bodegraven; daar hem Diederik III, Graaf van Holland / heeft uytgejaagt. Doch dit is de eenigſte oorzaak van den oorlog niet getoeeft: maar daar zal zekerlyk veel toe geholpen hebben / dat de Graaf Diederik de Biſſchoppelyke landerpen omtrent Dordrecht gelegen heeft aangetaſt. Als de naburige Biſſchoppen hunne klagten daar ober by den Keizer hadden ingebragt / heeft dezelve laſt gegeven aan Adelboldus om deeze landen te vinn en te zwaard te vertwoeſten. Op deezen tyd, zegt Sigebertus ober het jaar 1017. heeft 'er een ſtaartſtar van een ongewoone en wonderlyke gedaante, en gelykende naar een zeer groote balk, vier maanden achter een geſcheenen; zijnde als de boozbode gemeest van alle de navolgende rampen. c Ditmarus boegt 'er by / dat 'er uyt deeze ſtaartſtarre zoo een menigte van ſchitterende ſtraalen van verre quam aangevlogen, dat het een ſchrik om te zien was.

Maar al heeft Adelboldus de wapenen / beneſfens meer anderen / op het bevel des Keizers aangeſchoten / zoo heeft hy egter geene wapenen aangeſchoten die hem paſten of eigen waren; nademaal de gebeden en traanen, volgens den H. Biſſchop Ambroſius, de wapenen der Biſſchoppen zyn.

Deeze krijg is op het ongelukkigſte booz den

Biſſ

Biffchop uytgeballen. ^d Want zoo als het gevecht was aangegaan, quam 'er fchielijk, men weet niet van waar, een gruwzaame ftem opdonderen, *vlugt, vlugt*; waar op die van de Biffchops zijde altemaal zyn gaan loopen; (3) zoo dat 'er een groote menigte van weinige Vriezen (zoo wierden de Hollanders toen noch genoemd) is verflaagen. De Overfte zelf wierdt gevangen genomen; en de Biffchop is het ter naauwer nood in een fchuitje ontkomen. . . . Dan naderhand is e Adelboldus door bemiddeling van Govert Hartog van Lotteringen (4) met zynen vyand Diederik verzoent geweest. Doch dit heeft hy niet met zynen vryen wille maar uyt hoogen nood gedaan.

^f Het geluk heeft dan onzen Adelboldus in de wapenhandeling geenzins gedient: maar daar tegen is hy zoo veel te voorzigtiger in 't bedienen van het Biffchops-ampt en in zyne regeeringe geweest; want hy was zeer yverig om den godsdienst, en al wat den godsdienst aangaat, te vermeerderen en uyt te breiden; en om de heilige plaatzen die vervallen waren te verbeteren. (5)

En 't is Heda alleen niet die met zulken lof van hem fpreekt: andere zeer berugte mannen hebben hem ook zeer loffelijke getuigeniffen gegeven; waar onder die van de Abten Guitbertus en Trithemius niet dienen verzwegen te worden; de eerste roemt hem met deeze woorden:

Ik oordeel dat Adelboldus Biffchop van Utrecht geenzins behoort gefloten te worden uyt het gefelfchap van die voortreffelijke mannen; als die op den zelve tyd heeft geleefd, en voor hen in deugden of vermaardheit niet behoeft te wijken:

en

^d Sigebert. ad ann. 1018.
^f Heda als boven.

^e Ditmarus als boven.

Het oorlogen be-
komt hem
zeer qua-
lyk.

Hy wordt
egter ge-
leerdlicts-
en god-
vrugtig-
heids-halve
gepreezen
door Guit-
bertus van
Floriak,
Abt van
Gemblouss,

en die niet alleen een godvrugtige en overgroote zucht tot onzen *g* Heilig heeft gehad, maar ook een nachtgezang 't zyner eere gemaakt heeft. Hy heeft ook een triomf-lied ter eere van den zelven Heilig geschreeven, om dat hy de Deenen en Zweeden, die het land van Tours meenden te overrompelen en op hunne hoornen te neemen, heeft afgeweert; en heeft zijn gevoelen dien aangaande zonder veele omwegen verklaart, en den Leezer aangewezen wat dat hy daar van behoort te oordeelen. Hy vergelijkt hem om zijne klaarblinkende werken by een parel, gebruikende onder andere deeze woorden: *Deeze parel blinkt in den hemel, en schittert op de aarde; zy wordt overal ge-eert en overal bemint. Zoo wie haar gekogt zal hebben, die zal een eeuwigen schat bezitten: zoo wie haar bezit, die zal aan geenerlei goed gebrek hebben. O kinderen der menschen, ziet deeze parel te krijgen, en gy zult het eeuwige licht genieten; ziet deeze te bezitten, en daar zal u niets ontbreken.*

en door den
Abt Tri-
chemius.

Paderhand heeft de *Abt* Johannes *b* Trithemius aldus tot lof van onzen Adelboldus geschreeven: Adelboldus Bisschop van Utrecht is eerst, zoo als de Schryvers getuigen, Monnik geweest in de Abdye van Lobe, van S. Benedictus order; onder wiens naam, als hy noch maar Monnik en Klerk was, en zich te Romem bevond, de Abt Herigerius een Samenspraak heeft geschreeven over de toekomst des Heere. Hy was doorgeleerd in de goddelijke boeken, en by uytnemendheit ervaren in wereldlijke wetenschappen; daar by van groot aanzien aan het hof van den Keizer Henricus: en heeft de ongeloovigen zoo wel door de wapenen als door zync geleerdheit

g Hy meent den heiligen Martinus.

b In catal. de Scriptor. Eccles.

heit ten onder gebragt. Hy heeft het leven van den Keizer Henricus in een boek opgesteld. Hy heeft ook over den lof van 't H. kruis en van de H. Maagd Maria geschreeven. Hy heeft noch verscheidene andere stukjes in dicht en ondicht uytgegeeven, die tot myne kennis niet zyn gekomen. Hy is gestorven onder den Keizer *Konradus* den jongen, in 't jaar 1027, in de tiende *Indictie*, in het achtiende jaar zijner Bisschoppelijke regeeringe, op den 27. November.

De Schryvers getuigen, zegt *Platina* in het leven van Johannes 17. dat op deezen tijd geleerdheids- en godvrugtigheds- halve in hooge achtinge zijn geweest de volgende mannen; *Henricus* Abt van Lobe in 't land van Lotteringen; *Adelboldus* Bisschop van Utrecht, die veele stukjes ter eere van de H. Maagd Maria en van 't H. kruis heeft geschreeven; en *Abbo* Abt van Floriak, die naderhand zijn bloed voor 't geloove van Christus heeft vergoten.

Behalven de gemelde schriften getuigt *Andreas Valerius*, die het uyt *Molanus* ^k heeft, dat ^{en vorders} ^{noch door} ^{J. Molanus.} hy noch met een grooten yver en godvrugtigheid, hoewel juist niet met de grootste cierlijkheit van taale, geschreeven heeft een *Nachtgezang ter eere van den H. Martinus*; en noch een *Triomf-gedigt ter eere van den zelve Heilig*, om dat hy de Deenen en Zweeden, die in het land van Tours poogden in te dringen, had afgeweert. Dit kan men te Loven by de S. Maartens Heeren vinden. *Trithemius* en *Arn. Wien* zeggen dis

ⁱ in *Bibliot. Belgica.*

^k in *Notis ad Usuard. 4. Julii.*

ook dat hy geschreeven heeft tot lof van het H. kruis, en van de H. Maagd Maria, en dat hy verscheidene andere stukjes, zoo in dicht als on dicht, dewelke mijns wetens noch niet in 't licht zyn gekomen, heeft gemaakt.

Gretferus
plaatst hem
onder de
Heiligen.

Gretferus heeft hem plaats gegeven onder de Heiligen van Zambergen / die hy in 't jaar 1611. in 't licht gegeven heeft; welk werk met deze woorden begint: In het schrijven van de daaden der doorluchtige mannen dienen twee dingen in acht genomen. Doeg hier noch by Sigbertus, schryvende over het jaar 1024.

Baldricus Bisschop van Kamerijk / een zeer oud Nederlandsch Schryver / verhaalt * ons iets wonders / het welke aan Adalboldus by de Zeeuwen / die hy de Water-Vriezen (6) noemt / gebeurt is. De Heer Bisschop, zegt hy / verhaalde ons dikwils de navolgende geschiedenis die hem voor de waarheit door den Bisschop Albal dus vertelt was geweest: te weten dat 'er onder de Water-vriezen omtrent zyn Bisdome een gewoonte was ingekropen, dat 'er zeer weinigen, ja niemand van allen, het Lichaam des Heere op den heiligen Paasch-dag begeerde te nuttigen. enz.

* 3. Chron. 22.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Hier uit zoude iemand ligtelijk besluiten dat de eerste Kerk al te slegt en niet pragtig genoeg is geweest: en dit schijnt 'er natuurlijk uit te volgen: ook kan het de waarheit zijn. Doch indien wy Mezeray mogen gelooven, zou dit gevolg niet al te vast gaan: want spreekende van de kerk-tugt der elfde eeuw, zegt hy dat het een wondere en aanmerkens-waardige zaak is, hoe dat de menschen doorgaans, in 't begin dezer eeuw, de buy kreegen van alle oude kerken, hoe schoon en pragtig dat ze waren, onder de voet te smijten, om weer anderen naar den nieuwen snof op te bouwen. Deeze verandering, zoo gaat hy al voort, van de lichaamlijke muuren schein een verbeelding te zijn van de veranderinge, die ten zelve tijde in de gansche gedaante, en om zoo te spreken in het gebouw van de Fransche Kerk is voorgevallen. En daar op gaat hy optellen alle de inbreuken die door de Pauzen gedaan zijn in de vrydommen der Fransche Kerke; en hy haalt wijd en breed op hoe dat de Pauzen alles aan zich begonden te trekken, en hoe dat de magt der Bisschoppen en der kerkelijke Vergaderingen in deeze eeuw besnoeit en gekortwiekt is geweest. Doch dit zoude hier niet te passe komen.

2. Behalven Beka en Heda, die de schuld van deezen oorlog op den Bisschop leggen, hebben wy noch Barlandus, Pontanus en meer anderen, die zulks aan de nijdigheit van den Bisschop en aan zijne heers-zucht toeschrijven. Onder de oude Schrijvers die gewag van deezen Oorlog maken is 'er een Baldericus Bisschop van Doornik, en tijd-genoot van Adelboldus, die de schuld aan Diderik geeft, en verhaalt hoe dat hy de Bisschoppen van Trier, Keulen en Utrugt, die zekere onbewoonde landeryen ontrent de Merwede in 't gemeen bezaten, zoude verkort en benadeelt, en den kooplieden zwaare schattingen afgeperst hebben. Ik beken dat een getuige die op den zelve tijd geleest heeft, meer moet gelden als tien anderen die het maar hebben van hooren zeggen. Maar andere Schrijvers, die ook ontrent dien tijd geleest hebben, als Ægidius a Leodio, in zijn Byvoegsel op Anselmus van de Luyksche Bisschop.

schoppen, en Ditmarus Bisschop van Mersburg, hoewel dat zy den Grave ongelijk willen geeven, maaken geen gewag van die gemeene bezittinge, en van het invoeren van zwaare schattingen. De leste zegt evenwel dat die Bisschoppen zulks voorgegeeven hebben. Ik spreek elders van deeze landeryen.

3. In dit verhaal zijn zommige Schrijvers al vry verward, en zouden een Lezer, die niet al te oplettend was, ook ligtelijk bedwelmen, en buiten het spoot leiden. Beka verhaalt dat de Graaf tweemaal met groot voordeel tegen den Bisschop gevogten hebbende tegen de West-vriezen is opgetrokken; en dat Govert de Lottinger niet tegen maar voor hem, op 's Keizers bevel, gestreeden zoude hebben. Vorders verhaalt hy ook van die schrikkelijke stemme *Vliedt, vliedt*, die 'er onder het gevegt quam opdonderen: maar hy zegt dat het Hollandsche leger daar op is gaan loopen, en dat de Vriezen het veld behouden hebben. Op dezelve wijze spreekt de Kronijk-rijmer Melis Stoke, die daar in gevolgt wordt door Johan Isaak Pontanus in het vijfde boek zijner Geldersche historie.

Maar Schrijvers die op of ontrent den zelfden tijd geleest hebben verhaalen het regt anders, en zoo als het by den Heer Auteur beschreeven staat. Baldericus Bisschop van Noyons en van Doornik, en tijd-genoot van Adelboldus, zegt uitdrukkelijk dat Govert Hertog van Lottingen, benevens de Bisschoppen van Keulen en van Luyk, den Bisschop Adelboldus te hulp is gekomen tegen Graaf Dideryk; maar dat de Lottingers door de gemelde stemme verschrikt zijnde de vlucht gekozen hebben, en dat Hartog Govert in de handen der Hollanders is gevallen. Ægidius a Leodio, Monnik te Orval, in zijn Byvoegzel op Anselmus van de Luyksche Bisschoppen, verhaalt de zaak even eens als Baldricus. Ditmarus Bisschop van Mersburg, die ook op den zelven tijd geleest heeft, zegt ook dat de Bisschop Adelboldus en Govert Hartog van Lottingen door Graaf Dideryk geslagen zijn. De slagting is 'er al zeer groot geweest: en volgens den zelven Ditmarus zijn 'er byna alle de Soldaaten van Baldricus Bisschop van Luyk, en van Gerardus Bisschop van Kamerijk, omgekomen. En in de drie naaste landschappen, zegt hy, was 'er niet een huis, of daar ontbrak ten minste

een der inwoonders. Ja na de tijden van Karel den Grooten, zegt hy noch al vorder, is 'er diergelijks op eenen dag in onze landen niet geschiedt.

Dat Graaf Dideryk de overhand in deezen veld-slag gehad heeft, en dat de Lotteringers met het leger van den Bisschop Adelboldus verslaagen zijn, wordt ook bevestigd door Albericus, by den Heer Mattheus vermeld, (*Analect. t. v.*) en door den naamloozen Schryver die ons het leven van S. Walbodo heeft nagelaa-ten. (By *Henschenius t. 2. sanct. April. c. 2. §. ult.*) Sigebertus van Gemblours schijnt wat duisteragtig over deeze zaak te spreken; maar indien men wel acht geeft op zijne woorden, zal men daar duidelijk uit bespeuren dat de Hartog Govert is opgetrokken tegen Graaf Dideryk, en dat hy in den slag gevangen is gebleeven enz. De latere Schrijvers schijnen misleidt te zijn door de dubbelzinnigheit van het woordje *Vriezen*: want sommige van die oudste Schrijvers, als Sigebertus en meer anderen, verhaalen dat Graaf Dideryk tegen de Vriezen is opgetrokken om zijn Vaders dood te wreken: en daar na vertellen zy hoe dat het magtige leger van den Hartog Govert door weynige Vriezen schandelijk is geslaagen. Daar uit zullen de volgende Schrijvers besloten hebben dat de Vriezen, die door Graaf Dideryk beoorlogt wierden, den zegen bevoigten hebben, en noch al vorder, dat vervolgens de Lotteringers, die de nederlaag kreegen, tot hulp van de Hollanders waren gekomen. Maar men heeft de meergemelde Schrijvers maar te leezen, en men zal aanstonds zien dat de Vriezen, te weten de medestanders van den Bisschop, geslaagen zijn door andere Vriezen, te weten door de Hollanders. Ik zeg geduurig Hollanders, hoewel dat ze dien naam noch niet gekreegen hadden.

4. Dideryk, zegt de bovengemelde Baldericus, vreesde zoo een magtigen Heer gevangen te houden: en op dat hem zijne onbedagrzaamheit niet erger mogt oprobreeken, zoo heeft hy hem uit de gevangnisse ontslaagen, om de gunst van den Keizer aldus te koopen. Doch *Aegidius a Leodio*, hier boven ook gemeld, getuigt dat zulks geschiedt is door bemiddeling van *Walbodo Bisschop van Luyk*, die te voren Deken te Utrecht geweest zijnde in Vriesland had gewoont. Govert op vrye voeten staande, heeft het verschil tusschen

Adelboldus en den Graaf Dideryk, volgens Ditmarus, ook bemiddelt.

5. Hier dient een woord of twee gesproken van alle de Vorsten en Graven, die Adelboldus onder zijne leen-mannen of Vasallen zoude gerekent hebben. Heda zegt wel uitdrukkelijk dat hy een lijst van alle zijne Vasallen heeft opgemaakt; en dat hy als zodaanigen te boek heeft gestelt de volgende Princen; den Hertog van Braband, als te leen bezittende de stad Tiel, enz. den Graaf van Gelderland, als Heer van Zutpheen, van Emmerik, van Tielerwaard, Bommeleerwaert, enz. den Graaf van Holland en van Kennemerland, van Waterland, van Westvriesland, enz. den Graaf van Kleef, den Graaf van Benthem, den Heer van Kuyk, den Heer van Goor, enz. Volgens deeze lijst was de Hertog van Braband de Spijs-draager van den Bisschop, en de Graaf van Gelderland zijn Opper-jager. De Graaf van Holland zou zijn Maarschalk, die van Kleef zijn Kammerling, en die van Benthem zijn Poortier zijn geweest; de Heer van Kuyk stond 'er te boek voor 's Bisschops Schenker, en de Heer van Goor voor zijn Vaandrigh.

Mooje dingen: Maar is het niet te verwonderen dat zulke stukken noch eenigen ingang vinden by geleerde mannen? De Heer Mattheus zelf, (*Analeët. t. v.*) ziende hoe zeer deeze lijst dient tot verheffing der Utrechtsche Bisschoppen, wil dezelve zoo niet verworpen hebben, hoewel hy bekennen moet dat ze van veele Geleerden voor verdagt word gehouden. In andere gelegenheden, by voorbeeld rakende de Hollandsche Graven, is de gemelde Heer zoo toegeevende niet: en schoon dat alle onze Schrijvers het begin der voornoemde Graven van de twee Dideryken afleiden, zoo wil hy daar niet van hooren spreken, zeggende dat han schrijven enkelijk en eeniglijk gevestigd is op het gezag der Egmondsche Monnikken: en dat de Monnikken doorgaans groote beuzelaars en fabel-digters zijn geweest; Voegende daar by dat die Monnikken en Histori-schrijvers getuigen zijn in hunne eige zaake, en dat een getuige in zijne eige zaake geen geloof verdient. Deeze Regel word by beter gelegendheit opgewogen: maar my dunkt, behoudens het ontzag en de dankbaarheid die wy aan de geleerdheit en aan den on-

vermoeden yver van gemelden Heer schuldig zijn, dat deze Regel veel beter te pas had gekomen in het aanneemen of verwerpen van een lijst die tot zulken luisler van de Bisschoppen, en tot zulk een nadeel van zoo veele Graven en Vorsten verstrekt. Dat een huis-getuige (*testis domesticus*, gelijk hy spreekt,) niet aanneemelijk zoude zijn, heeft een zekere waarheit: maar heeft ook zijne uitlegging van node. By voorbeeld, als zijne verklaring tot eigen voordeel, of tot voordeel van de zijnen, en tot een anders nadeel zou verstreken. Dit heeft geen plaats ontrent de twee Dideriken, daar die Regel evenwel door gemelden Heer te pas word gebracht: maar wel ontrent-deeze lijst, daar zoo meenige Graven en grootte Heeren tot 's Bisschops Vafallen verklaart worden. Zullen alle die Heeren op het zeggen van zoo een lijst, die nergens te vinden is geweest, als onder de papieren van het Bisdome, (want de getuigenis van Beka en Heda geldt hier niet, als zijnde enkelijk op dezelve lijst gevestigd) zullen alle die Heeren, zeg ik, op het gezag van zoo een lijst den Bisschop van Utrecht met een eenvoudige ligt-geloovigheid voor hunnen Leen- en Opper-heer mochten komen erkennen? Is 'er wel een Schrijver onder alle de Hollandische, Geldersche, Zeeuwische, Vlaamsche, Brabandsche, Borgondische Kronijk en Historischrijvers, die oit het minste gewag heeft gemaakt van zodaanig een leenmanschap? Heeft iemand oit gehoort of gedroomt dat de Hertog van Brabant 's Bisschops Spijsdraager, de Graaf van Gelderen zijn Jager-meester, die van Holland zijn Maarschalk zoude geweest zijn?

Maar de Heer Matthæus (*Analect. t. 9. in notis*) heeft eindelijk gemerkt dat het gezag van deeze lijst niet staande te houden was: ten eerste om dat 'er gewag wordt gemaakt van den Graaf van Holland; daar de naam van Holland op dien tijd, zoo als hy meermalen en op veele plaatzen doet gelden, noch niet bekend en was, en eerst eenigen tijd daar na bekend is geworden: ten tweede, enz. Ja al lang voor deezen heeft een naamlooze Kronijk-schrijver van de Stad en het Bisdome van Utrecht (*tomo 9. Analact.*) al aangemerkt dat deeze lijst van Adelboldus kreupel ging, en haar zelve verraadde: want, zegt die Schryver, daar wordt ook onder 's Bisschops Vafallen gerekent de Graaf van

Gelderland; doch op dien tijd was 'er noch geen Graaf van Gelderland. Maar op dat 'er de Biffchoppen niet aan zouden verliezen, zoo komt hy met een andere lijst voor den dag, die opgefiet zoude zijn door Biffchop Balduinus, en die noch veel grooter getal van Ieenmannen behelst. Hier op vraagt de Heer Mattheus, (*Analect. t. 9. in notis*) ziende dat de lijst van Adelboldus niet langer te verdeedigen was, of men dan de lijst die zoo lang gegaan heeft op den naam van Adelboldus, aan Balduinus zou mogen toefchryven. Hier fla ik verlegen, zegt hy, want deeze optelling van 's Biffchops Vafallen is veel grooter als in de lijst van Adelboldus (zoo dat het voor geen eene lijst kan gehouden worden): en daarenboven flaaf 'er in de laafte lijst dat de Graaf van Gooy het Burggraaffchap van den Biffchop heeft ontvangen: daar het nochtans uit oude Brieven kenbaar is, dat hy het eerft langen tijd daar na gekreegen heeft van den Grave van Benthem.

Nu zou het dan aankomen op de getuigenis van eenen Ditmarus, daar de Heer Mattheus (*Anal. t. v.*) in 't eerfte al eenigen flaaf op maakte. Ik zou den Heer konnen andwoorden dat Ditmarus ook een Monnik is geweest, 't geene hy ontrent de Monnikken van Egmond zoo doet gelden tegen de Hollandsche Graven: maar ik wil my met deeze uitvlugt niet behelpen. Staaf dan te weeten dat Ditmarus, volgens de opmerking van den geleerden Scriverius, (*in zijne Beschrijvinge der Holl. Graven*) op sommige plaatzen duifter en jammerlijk bedorven is; ja die hem leeft zal duidelijc bevinden dat men veele plaatzen volgens zijn eigen oordeel moet uitleggen, veranderen en verdraaien. En dus meent de zelve Scriverius dat men in plaats van *ille fuerat satelles*, moet leezen, *illic fuerat satelles*. Daar ter plaatze, te weeten ontrent Utregt, was een trawant geweest: en dit zoude dan zien op Dideryk Bayo die een groot deel in deezen oorlog heeft gehad. Dat zijn maar giffingen, zal iemand zeggen. Ik beken het: Maar mag men zoo wel niet eens giffen, als zoo veele andere Schryvers, en als de Heer Mattheus zelf? te meer daar men deezen Schryver nimmermeer zal verstaan, zonder fomwylen eens te giffen en te raaden, ja zonder nu en dan een woordje te veranderen: en noch te meer, daar hy een uytlander was, en daar de uytlanders

ders de wetten van andere landen dikwils maar ten halve weeten: daar hy in dit gansche verhaal, met eenzijdigheid spreekt, en den Graaf Dideryk, ik weet niet waar al voor, uit maakt: daar zijn zeggen door geene andere Schryvers word ondersteunt? enz.

Om evenwel alles te zeggen, en de waarheit in geenen deele te verdonkeren, zoo is het waar dat de Heer Mattheus eenige Brieven voor den dag brengt, behelzende dat de Graven ietwes te leen ontvangen hebben van de Utrechtsche Bisschoppen. Ik laat nu daar of dat opregte en onverdichte Brieven zijn: hoewel dat men die zoo wel zou mogen in twijfel trekken, als de Heer Mattheus in twijfel trekt zoo veele oude Brieven, die aan de Graven vergunt zijn: maar dat daar gelaten; hy bekent zelf dat dit leenmanschap van geen belang en was: dat het maar zag op zekere landhoeven, tienden, enz. dat de Graaf geene dienstbaarheid aan den Bisschop schuldig was, enz. Een leenman die geen dienst schuldig en is, en aan geene wetten van den leenheer is gebonden, die is eigentlijk geen regte leenman. Ja kan al zoo weinig een leenman genoemd worden, als men een geschilderd mensch een mensch zoude mogen noemen. Want volgens de Regts-geleerden is die dienstbaarheid in de bepaalinge van een leenman besloten, zo wel als de reden in de bepaalinge van een mensch. (*Zie Grotius, Van Leeuwen, Neostadius &c. de feudis.*)

En schoon genomen, de Graaf had wegens 't eene of 't andere land of wegens zekere stad een leenman van den Bisschop geweest; zoo lang als hy zijn leenman niet en was wegens het Graaffchap van Holland, was het mijns oordeels met geene waarheit gezeyt dat de Graven van Holland de Vasallen van de Bisschoppen waren: want dat luidt als of ze zijne Vasallen waren geweest als Graven van Holland. Men zeit niet dat de Koningen van Engeland de Vasallen zijn geweest van de Fransche Koningen, hoewel dat zy voor deezen ten opzigte van eenige landschappen, die zy in Vrankrijk bezaten, manschap aan de laatsten schuldig waren, en ook manschap gedaan hebben. Zodaanig leenmanschap schijnt ook tot geen nadeel of verkleining te strekken. Want laat een Graaf van Vlaanderen, gelijk in Karel gebeurt is, eens Koning van Spanje worden: die is Koning van Spanje, en voor zoo

verre is hy vry geweest en aan niemand verbonden. Hy is ook Graaf van Vlaanderen, en uit dien hoofde, (zoo als het de Franschen verstonden) leenman van den Franschen Koning: dat is maar te zeggen dat hy behalven zijne vrye en onbeleende landen, die de aanzienlijkste zijn, ook eenige onvrye en leenroerige landschappen bezat.

6. Door de Water-vriezen worden niet alleen de Zeeuwen maar ook de Hollanders volgens Ant. Matheus (*de Nobil. l. 1. c. 17.*) verstaan. En dit is de reden, zegt hy, dat Robert de Vries, die met de weduwe van Floris I. getrouwt was, zoo wel de Water-Graaf, en de Graaf van de Wateren, als de Graaf van Holland genoemd is geweest.

DE ZALIGE

BERNULFUS

XX Bisschop van Utrecht.

Bernulfus,
eerst Pa-
stoor, daar
na Bisschop
van Utrecht.

Bernulfus wordt van sommigen als van Berta Berno genoemd: Henricus III. en a Barlandus hebben hem den naam van Bernoldus: maar Guilimannus in zijne Straatsburgsche Bisschoppen noemt hem Benno. b Hy is eerst Pastoor geweest in het dorp Oosterbeek / dicht by Narnhem / een stad op den Rijn gelegen. Maar als 'er een groote tweespalt over het verkiezen van een Bisschop onder de Kapittelheeren was gereezen / hebben zy de verkiezing volgens het schrijven van G. Noviomagus verbleeden aan den Keizer Konradus; wiens huyshoudt onder de Parochie van Bernulfus in de kraam was gekomen.

a In catal. Episcoporum. Traject.

b I. Mol. Natal. S. S. Belgii, ad diem 19 Julii, ex Chron. I. de Beka: S. W. de Heda in hist. Episcop. Traject.

komen. Daar op heeft Konradus den gemelden (1) Bernulfus tot de waardigheid van het openstaande Bisdom benoemt; en hem e. door den ring (2) en den Harderlyken staf / volgens een gewoonte die al by Karel den Grooten en de navolgende Keizers in zwang had gegaan / bevestigd.

d Bernulfus heeft deeze waardigheid den tijd van 27 jaaren in rust en vrede bezeten. Hy heeft geduurende zijne regeeringe te Utrecht tot zijnen eeuwigten lof twee kollegiaale Kerken gestigt / te weten die van S. Pieter, en die van S. Jan, den Doorlooper des Heere. Ook heeft hy uyt groote zucht tot den H. Lebuinus de helft van S. Salvators Kapittel (3) naar Deventer overgeboert; ende de Abby van den eertwaardigen Vader en Bisschop Aufridus uyt den Heiligenberg overgebracht binnen Utrecht / alwaar hy de Klooster-kerk van S. e. Paulus heeft gestigt. Daar-en-boven heeft hy alle de bouwballige Kerken en heilige plaatzen door gansch zijn Bisdom tot haaren eersten luister herstelt en van alles voorzien. Men vindt ook geschreeven dat hy in 't jaar 1025 tegenwoordig is geweest in de kerkvergaderinge van Frankfoord.

In deeze heilige maniere van leven heeft hy volhardt tot het einde zijns levens toe; en is eindelyk tot den Heer gereift in het jaar 1054 / en in den lust van S. Pieters kerke / die hy zelf gestigt had / begraven. Doch naderhand is hy binnen het Choor gebracht / alwaar zijn graf door beelerhande tekenen en mirakelen berucht is geworden; zoo dat 'er noch ten huidigen dage een

Heeft veele kerken gebouwt en verbeterd.

Hy sterft onder zyne heilige bezigheden, en wordt te Utrecht begraven.

e Heda.

d Zie hier van na Ant. Mathens de Fas. & Fundat. Ecclesiar.

e Heda *ibid.*

een groote toeloop is van zieke menschen / die hunne gezondheid daar komen zoeken.

Een zeer oud Schryver van het Debentersche doodboek spreekt in deezer voege : Op den 19 Augusti, op het Feest van den heiligen Eremyt Arsenius, is overleden de hoogwaardige Zernoldus Bisschop van Utrecht, die de kerk van Zwol aan onze kerke heeft geschonken ; te weten op het aanhouden van den Proost van Debenter. Hier ober kan nagezien worden J. Lindeborn in zijne historie van het Debentersche Bisdom / op het 61 zijde.

Dooz het toedoen van Bernulfus zijn de inkomsten der Utrechtsehe Dom-kerke met deeze goederen vermeerderd : Dooz eerst heeft Berra, een edele en bygeboore Medzontu / haar hoofd / dat is haar zelbe / opgedraagen aan het altaar van S. Maarten, en haar zelbe met haar huisgezin gestelt onder de voogdye der Utrechtsehe Dom-kerke.

By a Heda staat te leezen met wat belwoozdinge en plegtigheid dat dit geschiedt is. Het bestaat in een zekere wijze van zich volgens een oud gebruik vooz den outaar op te draagen / en aldus een altijd-duurende inkomste / behoudens nochtans het regt van zijne vrijheit / vooz de kerke te stigten. Buchelius over deeze plaats van Heda schryvende brengt eenige voorbeelden by van diergelyke plegtigheid. (4)

De onberwinnelykste Koning Henricus III. heeft aan dezelve kerke / daar hy de ingewanden van zijnen vader / den Keizer Konradus, had laaten begraaven / ook geschonken Ufelte, Withelte, Pichelo, te vore by Ulfo en Ulfoos broeder in het Graaffschap van Drent bezeten ; en daar

Verscheide
giften om
Bernulfus
wille aan
de Utrechtsehe
kerke
gedaan.

baar by Lintherwunge en Enon in het Graafschap van Rudolfus, tusschen de twee rebiere den *Geins* en de *Lauwers*: en dan noch zijn landgoed in de stad *b* Groningen / het Graafschap Ambalch, de plaats *Debenter* / met het Graafschap *c* Amelande, en met toe-zegginge van zekker Graafschap het welke na de dood van den Hartog Goslinus tot het Koninklijke gebied in *Drent* schein te behooren.

Behalven het geene door Dozstelijke personen en doozluchtige Mevrouwen op het verzoek van Bernulfus aan de Utrechtsche kerke gegeven is geweest / voeg ik hier by de gifte die dooz Bernulfus zelf aan die kerke gedaan is; daar Beka en Heda wel geen gewag van maaken / maar die dooz Buchelius, en naderhand dooz Revius, in 't licht is gegeven.

In den name der heilige en onverdeelde Drie-vuldigheid. Ik *Bernaldus*, Bisschop der Utrechtsche kerke, begeer dat aan alle geloovigen, zoo tegenwoordigen als toekomstende, kundig zy, dat zeker vrygebooren Klerk, met name *Adolfus*, zijnde voordeezzen een Ridder geweest, zekere erfenis, die hy bezeeten heeft beneden het Graafschap van Godeschalcus, Graave van Twent, namentlijk *Goor*, met toestemminge van zijne erfgenaam *Wiburgis*, Abdissc van *Frikenhurst*, en door de hand van zijnen Advokaat *Walo*, geschon-

Gifte door Bernulfus aan de Utrechtsche kerke gedaan.

b Sommigen hebben dit aldus verstaan, als of de stad Groningen, met alle haare regten en eigendommen, door deezen brief geschonken zoude zyn (s) aan de kerke van Utrecht. Dan *Emmius*, *lib. de Urbe Groning. & jure Ultraject.* verstaat het zoo dat 'er alleenlijk aan de Utrechtsche kerke gegeven is zeker landgoed, het welke den Koning *Henricus* by de stad Utrecht schein toe te komen. enz.

c Dat Graafschap is gelegen omtrent den *Yssel*, niet verre van *Devetner*, zoo als de waarbrief by *Heda* vermeldt, en de laudpaalen aldaar uygedrukt, duidelyk te kennen geeven.

Schonken heeft aan *S. Maarten*, met alles tot de-
 zelve plaats behorende, als al het huisraad,
 alle de gebouwen, slaven, landeryen, weiden,
 bosschaadjen, wateren en watergangen, zoo die
 reeds aangewonnen zijn, als die noch aangewon-
 nen zullen worden, met al het onderhoorige land;
 en alles wat zijne broeders daar ter plaatze geduu-
 rende hun leven zoo in slaven als in inkomsten
 bezeten hebben, en al wat Adolfus zelf tot dien
 tijd toe by erfenis heeft bezeten. Naderhand is
 aan hem uyt enkele goedgunstigheid en by ma-
 nier van leeninge in Twente toegestaan een Tien-
 de, bedraagende tien ponden Deventersch geld,
 en in Drent een Tiende van seven ponden en een
 half. Doch ingevalle dat deeze gunstige gifte aan
 iemand van onze nazaaten mogt mishaaen, en
 dat hy de betaaling van het beloofde verslofte op
 te brengen, dan zal het den voornoemden Adol-
 fus vrystaan met zijne gegeven goederen te doen
 al wat hem beliest. Gedaan by Goor in de plaat-
 ze van den voorgemelden Grave, in de tegen-
 woordigheid van een groot getal getuigen. En op
 dat deeze overdragt bestendig en ongekrenkt
 blyve, hebben wy deezen brief door ons zegel
 doen bekragtigen.

Woeders is Bernulfus in den Heere ontflaapen
 in 't jaar 1054. Arn. Buchelius, in zijne *Man-
 tingen* ober het leven van den zelven Bernul-
 fus, zegt dat hy verwonderd is dat J. Molanus,
 anders een zeer nautokeurig nabozscher van dier-
 gelijke dingen / niets heeft geweteen van de hei-
 ligheit en van de mirakelen van deezen Bis-
 schop.

Doch deeze zeer nautokeurige Schrijver heeft
 'er immers van geweteen: en hoewel dat hy
 daar geen gewag van en maakt in zijne *Lijst*
 der

d der Nederlandsche Heiligen / zoo vermeldt hy bezelven egter / gelijk wy reeds gezegt hebben / in zijne ^e Schoorte-dagen der Heiligen van Nederland / schrijvende over den 19 July. Als Barlandus in zijne Lijst der Utrechtsche Bisschoppen van Bernulfus spreekt / noemt hy hem een man van een uytmuntende godvrugtigheit. G. Noviomagus verhaalt in het Register der zelve Bisschoppen hoe dat de Keizer Konradus aan onzen Bernulfus, tot belooning van zyn deugzaam leven, de zorg over de Utrechtsche kerk heeft aanbevolen, dewelke hy niet alleen door kostelijke gebouwen, maar ook door zyn heilig leven zonder ophouden heeft verciert. Bokkenberg getuigt in de lijst der Utrechtsche Bisschoppen / zoo als Buchelius zelf heeft moeten bekennen / dat het graf van Bernulfus hyna tot onze tijden toe door een menigte van menschen bezogt is geweest.

De wonder-
tekenen en
de heilig-
heit van
Bernulfus
bewezen

Maar in de Levensdaaden van de Apostelen en Patroonen van Holland, die noch ongedrukt zijn / handelt hy toedloopiger van Bernulfus, en spreekt van hem in deezer voege.

Na veele werken van godvrugtigheit en gerechtigheit, met dewelken hy Gode tragte te dienen, is *Bernulfus* ziek geworden; en na dat hy de besmettelijkheit der wereld had verwonnen, is hy zuiver en onbesmet, en door veele mirakelen berucht, ten hemel gevaaren op den 19 July, in 't jaar 1054, en in S. Pieters kerke begraven. Onder meer andere soorten van ziekten geneest hy dikwils den droogen hoeft of kinkhoest der kinderen. *J. Gerbrandi.*

Het

^d *Indiculus Sanctorum Belgii.*

^e *Natales S. S. Belgii.*

Het zelfde wordt bevestigd door de gemeene Kronijk van Holland. Bokkenberg voegt 'er dit noch by in de ongedrukte Levens der Utrechtsche Bisschoppen:

Hy is te Utrecht in de S. Pieters kerke, die hy zelf gestigt had, begraven; en toen de Roomsche Godsdienst de overhand in Holland noch had, is 'er groote toeloop aan zyn graf geweest, voornamentlijk van getrouwde vrouwen die onvrugbaar waren of ziekelijke kinderen hadden.

Daar wordt veel gesproken van zijne Bisschoppelijke kleederen in dewelken hy eerst begraven is geweest; en die naderhand, als zyn lichaam uyt het graf gelicht en in het choor gebracht wierdt, geheel en ongeschonden zyn gevonden, en een lieffelijke reuk van zich verspreidden; en die noch tot onzen tyd toe op zijnen jaarlijkschen feestdag gebruikt wierden.

Overblyfzelen van Bernulfus.

De Albe / die hem gediend had om de heilige Mis te doen / was noch zoodaanig in haar geheel / en is het noch tegenwoordig / dat ze noch bequaam is om ten zelven einde gebruikt te worden. Wy hebben dezelve noch met zyn kazuifel / en met een gedeelte van den Bisschoppelijken staf / in onze bewaaringe.

f Als zyn graf in 't jaar 1675 verplaatst en geopent wierdt / om de kerk die door een geweldigen storm beschadigt was te herstellen / is het volgende daar in gebonden; (6) een zilveren kelk / een gouden ring / een gedeelte van den Bisschoppelijken staf / met een doek die op zyn hoofd had gelegen / en daar de naam van den overledenen op stond; 't welk alles nu in bewaaringe is by de Kanonniken van den nieuwen Godsdienst.

Een

Een geestelijke en godvruchtige Maagd 8 van Utrecht had al drie maanden en by-na drie weken gegaan aan een verbaarlijken en hardnekkigen hoest / biffende als een hond : maar zooraas als ze de gebeenten en de affchen van den H. Bernulfus was gaan bezoeken / en boornamentlijk als ze uyt den helk die op de borst van dien heiligen Bisschop in zijn graf had gelegen / en die haar voor den tyd van drie dagen geleent was / driemaal in den naame van den almogenden Godt had gedronken / is zy een quartier-uur daer na / op den 1 Mey / in 't jaar 1683. zoodaanig van haare quaaale geneezen / dat 'er geen teken van is overgebleeven. Dit hebben niet alleen getuigt de vader / de moeder en de zuster van de gemelde maagd / maar ook haar Diegtbader / en haar Dokter / een man van byzondere erbarendheit ; allegader zeer opregte en deugdzaame liden / en als zoodaanige door den Heer P. C. toenmaals Prohibitoris van Utrecht / en een voorzigtig en openhartig man / geneezen.

Het schijnt uyt het verhaal van Buchelius zelf / dat Cratopolus onzen Bernulfus onder den naam van Benno , onder de Heiligen van Duitsland heeft geplaatst. Hy wordt gebiert op den 19 July.

g J. T.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Beka en Heda verhaalen dat de Keizerin in het gemelde dorp in de kraam beviel, terwijl dat de Keizer te Utrecht bezig was om de verkiezing van een nieuwen Bisschop te bevorderen: dat de Keizerin, zoo ras als ze verlost was van een jongen zoon, zulks aan den Keizer liet weten door deezen Bernulfus: en dat de Keizer, om zijne blijdschap te betoonen, en dewijl de verkiezing aan hem verbleeven was, den zelve Bernulfus Bisschop heeft verklaart.

2. Om dat we zoo dikwils reeds gesproken hebben, en noch meer zullen hebben te spreken van den ring en den harder-staf, zal het niet ondienstig zyn een woordetje dienaangaande hier by te voegen. Deeze staf dan, en de ring zyn eigentlijk de pronk-cieraaden der Bisschoppen: en gelyk de Paus en de Patriarch de Aartsbisschoppen bevestigt en inhuldigt door het *Pallium*, alzoo plagt de Aartsbisschop de Bisschoppen te bevestigen en in te huldigen door den ring en den staf. En daar de gewoonte was, gelyk die al zeer gemeen is geweest, dat de inhuldiging door den Vorst geschiede, daar wierdt zulks van hem ook door den ring en den staf verrigt. De staf was een teken der herderlyke regeeringe, gelyk Urbanus II. in de Synode van Tours duidelyk te kenneng geeft. En daarom is het, zegt de eerste kerkvergadering, die te Aken onder Lodewyk den Goeden is gehouden, dat de staf aan de Bisschoppen ter hande word gestelt. *Ook word hem, zoo gaat de gemelde kerkvergadering voort, een ring gegeven tot een teken van de Bisschoppelyke waardigheid, of tot een bezegeling der geheimen.* Petrus Damiani in een brief (*lib. I. ep. 6.*) aan Nicolaus II. maakt gewag van een andere reden of betekeninge. *De Bisschop, zegt hy, is de man en de bruidegom zijner kerke: het welke door den trouwring en door de roede der regeeringe (dat is den staf) te kennen word gegeven.* En hier van quam het dat de Abten en Abdissen van ouds door den staf alleen, maar de Bisschoppen door den staf en den ring ingehuldigt wierden. Ik zeg doorgaans: want men leeft in de groote Kronyk van Nederland dat de Keizer Henricus III, de Abdissen ook ingehuldigt heeft door den ring.

En Innocentius getuigt by Gregorius IX. (*ad titulum de sententia & re judicata c. 12.*) dat de Bisschop van Magalone zijnen Aarts-diaken door den ring heeft gehuldigt. Op de zelve wijze heeft Celestinus III. een Kanonnik van Kamerijk ingehuldigt. Dit steunt op deeze reden, dat 'er niet alleen een geestelijk huwelijk is tusschen den Bisschop en zijne Kerk, maar ook tusschen ieder Klerk en tusschen de Kerk die hem voor zijne vaste post wordt aangewezen. Maar zederd dat het verkiezen der Bisschoppen en der Abten zoo goed als te niet is gelooopen, en dat de wereldsche Vorsten de Bisschoppen en Abten zonder voorgaande verkiezinge benoemen; en vervolgens zederd dat de bevestiging niet meer door den Metropolitaaan maar door den Paus gegeven wordt, is die gewoonte van in te huldigen ook te niet gelooopen: en de bevestiging geschiedt tegenwoordig door Pauselijke brieven. En als de Paus al iemand in zyn eigen persoon inhuldigt of bevestigt, dat geschiedt door geen ring of harder-staf, maar door het manteltje. De Roomsche Pauzen zyn altijd ingehuldigt geweest door den mantel (*per mantum*;) daarom schrijft Willem van Tyrus (*lib. 13. c. 15.*) van Honorius II. wiens verkiezing niet al te pluis en al te wettig was geweest, en die daarom een tweede verkiezing gedaan wilde hebben, dat hy den *Mijter en den Mantel in de tegenwoordigheid der broederen uit eigen wille en beweginge heeft afgeleit*. Zoo vindt men dikwils by de oude Schryvers, als zy van een nieuwerkozen Paus spreken: *& immantaverant eum*: en zy hebben hem den mantel omgchangen.

De Grieken hadden ook een harder-staf: maar die was veel korter als die van de Latijnen, en zy gebruikten den zelve als een leunstok. Wat de ringen aangaat, die waren in 't eerst zoo pragtig en kostelijk niet: en Petrus Damiani heeft alle zijne welsprekendheid in 't werk gestelt tegen de Bisschoppen, die hunne ringen met kostelijke gesleenten lieten bezetten.

3. Dit wordt van Lindeborn in twiifel getrokken, (*Histor. Episcopat. Davenir. p. 159.*) om dat de oude papieren, zoo wel van de Deventersche als van de Salvators Kerke, geen het minste gewag van deeze overvoeringe maaken. Ook heeft hy drie zeer oude doodboeken van de Deventersche Kerke nagezien: maar die

fpreeken ook geen een woord daar van. Hy vindt wel in de gemelde papieren, en ook in 't eene dood-boek, dat Bernulfus de kerk van Zwol gefchonken heeft aan de Deventerfche Kerke; en hy meent niet zonder reden dat ze die overvoering, indien ze door Bernulfus gefchiedt was, ook niet zouden verzwegen hebben. Hy zou dan meer daar toe hellen dat Radbodus, die zynen Stoel te Deventer heeft gehouden, of zyn nazaat Baldricus, de gemelde Kanonnikken van Utrecht naar Deventer zal overgebracht hebben.

4. *Daar zijn 'er*, zegt Buchelius, of liever de Abt van S. Geertruyd te Loven, by Buchelius aangehaald, *die zich aan de Moeder Gods toe-eigenen, en ten dien einde een ketting om den hals of om den arm slaan, of zoo een ketting aan den arm laten vast fmeeden, die zy dan noit af en leggen: en die noemen zich dan de slaaven van de Moeder Gods.* Daar zijn 'er zegt hy al verder, *die een stad of een geheel landschap verbinden om 's jaarlyks een zekeren penning, of een zekere maat kooren op te brengen.* Maar wat die slaverny van de Moeder Gods belangt, daar zyn ook broederfchappen opgekomen, die den naam voerden van slaaven der H. Maagd en zodaanige slaaven begonnen al zeer gemeen te worden in Italie, Spanje, Nederland, en eenige landschappen van Frankryk. Maar de Stoel van Rome, wijffelijk oordeelende dat zulks te verre kon loopen, en dat 'er Afgodery kon onder fpeelen, heeft alle zulke broederfchappen, in zodaanige slavernye bestaande, eerst in 't jaar 1636, en naderhand noch in 't jaar 1673, voor altijd afgefchaft: en het draagen van zodaanige kettingen, dewelke al zeer gemeen waren geworden, en zodaanige slaverny betekenden, glad en al verboden. Zie *Baillet* over xv. *Augusti.*

Deeze opdraaging bestond maar in een verbintenisse van 's jaarlyks een zekere penning op te brengen: en Bertha bedingt wel uitdrukkelyk dat zy en haare nakomelingen vrye luiden zullen blyven, en tot geen dienftbaarheyt verpligt zyn. Maar in deeze zelve eeuw is 'er een andere opdraaging, zoo wel van zyn goed als van zyn eigen perfoon en van zynne vryheit, opgekomen. *Omtrent deeze tijden*, zegt Bertholdus Constantienfis, *schrijvende over het jaar 1091. heeft het gemeen leven op veele oorden van het Duitsche Rijk beginnen te bloejen, niet alleen onder de Monnikken en Klerken, maar ook onder de*

Leeken: dewelken hoe wel dat ze geene Monnikken noch Klerken scheenen te zyn, daarom niet minder van verdiensten zyn geweest. Want zy zyn uit liefde van den Heer, dienaars van die Klerken en Monnikken geworden: en zy hebben hen zelve en hunne goederen aan de Vergaderingen van de Monnikken en Klerken, die in 't gemeen leefden, met groote godvrugtheit opgedraagen, om ook in 't gemeen onder hunne bestieringe te mogen leeven, en hun te dienen. Al op den zelve tijd is 'er een oneindelyk getal van vrouwsperfoonen geweest, die de zelve manier van leeven omhelst hebben, om onder de gehoorzaamheit de Klerken of der Monnikken in 't gemeen te leeven, en om hen dagelyks als regte dienst-meiden te dienen en op te passen. Men ziet wel dat dit een soort was van de hedendaagsche zoo-genoemde Leke-broeders of *Fratres conversi*, en *Sorores conversa*. Maar die zyn op andere plaatzen al lang voor het jaar 1090. geweest. De Eremyten in Italie, gelyk Petrus Damiani getuut, (*opusc.* 15. c. 7.) hadden ook zodaanige dienaaren, die zelfs belofte deden van hun leeven lang ten dienste der Eremyten in de woestijne te zullen blijven. En ingevalle dat ze zoo een leeven moei wierden, of quamen weg te loopen, hadden de gemelde Eremyten volle macht om hen over al op te zoeken en als weggelopenen slaaven te eigenen.

5. Antonius Matthæus (*Anal. t. v. p. 625.*) racht uit ongedrukte brieven en geschriften te bewijzen dat de Stad Groningen toebehoort heeft aan het Stift van Utrecht. Hy bekenet evenwel dat de Groningers zich altijd gedraagen hebben als of ze geen opper-heer en hadden, en dat ze weinig ontzag voor den Bisschop of voor den Stee-voogd gehad hebben. Zelfs had de Bisschop, zegt hy, te Groningen niet meer te zeggen als te Utrecht. Hy had het regt van den Schout aan te stellen, en hier in bestond al zyn gezag. De Groningers, zegt hy al vorder, konnen dit niet wel gelooven, en ze meenen dat al het geene van Groningen gezegt word, geduidt moet worden op het Grietmanschap van Selverde. Doch hy brengt een ongedrukten brief voor den dag van het jaar 1405. die tot naadeel van de Groningers schijnt te luiden. Maar om dit eens voor altijd te zeggen, veele diergelyke eigendommen of aanmatigingen van eigendommen op 't een of 't andere landschap, steunen doorgaans op de giften der Keizeren, die dikwils zeer mild waren om rieden uit een ander mans leer te snijden. Zy meenden

dikwils eenig regt op 'teene of 'tandere landfchap te hebben, 't zy om dat hunne voor-ouders het zelve met hunne zeeghaftige wapenen doorwandelt hadden, gelyk Pippijn tot in Vriesland was gedrongen, 't zy om dat het voor deezen onder het Roomfche Keizerryk had geftaan, enz. En als de ingezetenen zich door zulke fchijn-reden niet lieten paajen, en de magt der Keizeren niet groot genoeg en was om zulke quaa-de bewijs-redenen door 't geweld van wapenen goed te maaken, dan gaven zy hun regt al ligtelyk aan den eenen of anderen Vorft of Biffchop over. De eene Keizer gaf Vriesland of een gedeelte van het zelve aan de Hollandfche Graaven, een ander gaf het aan de Biffchoppen van Utrecht. De eene maakte de Hollandfche Graaven meefter van Walcheren; een ander, om den Vlaming te begunftigen, fchonk het aan den Grave van Vlaanderen. Karel, 't zy dan de Kaale of de Eenvoudige, heeft een gedeelte van het tegenwoordige Holland gefchonken aan Dideryk I. De voorgaande Keizers konnen het zelve gedeelte gefchonken hebben aan de Biffchoppen van Utrecht. Daar had men het krakeel dan gaande onder die Vorften, en een eeuwigduurende ftoffe om die vereerde landfchappen, als het den gewaanden nieuwen eigenaar beft gelegen quam, met de wapenen te quellen. Daar op zyn de Schryvers ook aan 't krakeelen geraakt, terwijl dat een ieder voor de zynen kempte. Ieder deed de gifte van een Keizer of van een Koning gelden: en men onderzocht niet eens of de Keizers, of ook de Fransche Koningen, wel eenig regt hadden om hier een voet lands weg te geeven. Had Dideryk I. geen beter regt gehad, als een bezegelden brief van Karel den Kaalen of den Eenvoudigen; en hadden de Standen van Holland hem uit-eigene beweeginge niet aangenomen, ik zou hem eer voor een geweldigen over-heerfcher als voor een wettigen en regtmatigen Graaf durven te boek ftellen.

6. Dit was niet byzonders in Bernulfus. Het is van ouds altijd gebruikelijk geweest dat de Biffchoppen, de Priesters en de andere Gefteelyken in het gewaad van hunnen staat begraven wierden. Die staat wel duidelyk bevolen in de oude Ritueelen; en Durandus (*in Ration. de offic. defunct. l. 7.*) fpreekt daar ook van als van een ftandvaffige gewoonte. Hier over kan ook

nagezien worden de zoo-genaamde *glossa* of uitlegging (in *cap. nemo de consecr. dist. 1.*) en de Kanonisten doorgaans, die over het gemelde Kapittel schrijven. Maar of ieder een welgenoegeen zal neemen in de reden van deeze gewoonte, zoo als dezelve wordt opgegeeven door Nicolaus de Lyra, schryvende over het 10. hoofdstuk van Leviticus, daar zou ik al zeer aan twijfelen: *Om dat Nadab en Abiu, zegt hy, begraaften zijn in hunne Priesterlijke klederen, is het de gewoonte geworden dat de Priesters van de nieuwe wet in hunne Priesterlijke klederen begraaften worden.*

De Priesters worden daarenboven begraaften met een kruis en met een kelk: de Bisschoppen met een ring en met een staf, zoo als men in het lezen van de levens der Heiligen, als van Gebhardus Bisschop van Konstans, van Anno Bisschop van Keulen, van Korbianus Bisschop van Frisingen, ook zal bevinden.

D E K E I Z E R K O N R A D U S .

Deze † Konradus, door wien Bernulfus tot de Bisschoppelijke waardigheid geboordert is geweest / was genoemd Konradus de jonge / of de (1) Salische / zijnde de zoon van Hermanus Hertog van Frankenland / zoon van Kuno; en de na-neef van Otto, en is volgens * Panvinius Keizer geworden in 't jaar 1024.

Konradus
de Salische,
Keizer.

De Keizerin Gilcla, Konradus vrouw / wordt van Onufrius Panvinius, Kuspianus, en van meest alle de Histori-schrybers opgegeeven voor de dochter van Lotharius Koning van Frankrijk. Maar het blijkt uit Wippo, die het leven van Konradus heeft beschreeven / dat dit een misberstand is / want hy getuigt dat ze de dochter is

† Arn. Buchelius in *Bekam.* p. 40. 41.

* *lib. 3. de Princip. Rom.*

geweest van Hermannus Hartog van Allemanje / en van Kerberga, de dogter van Konradus Koning van Bozgonje; en dat haare ouders afkomstig waren upt het geslagt van Karel den Grooten. Zy wordt zeer geprezen wegens haare voorzigtigheid en wijsheit / en is van den Keizer om die reden zeer bemint getoest. Men weet niet dat ze andere kinderen gehad heeft als dezen Henricus, (2) denwelke zy hier te lande gebaart heeft / endie noch maar een kind zijnde dooz zijnen vader / niet de toestemminge der Rijksbojsten / tot mede-Keizer is aangenomen.

Zijn zoon
Henricus.

Konradus
steift en
wordt te
Utrecht
begraaven.

Hy is volgens Panvinius, en andere Schryvers / by Utrecht in Driesland / in 't jaar 1039 overleden: en binnen 't zelve jaar zijn zijne ingewanden begraaven in het Choor van de Domkerke der stad Utrecht / regt booz de plaatze daar de groote outaar boozdezen had gestaan. In de vloer leggen noch steenen / daar deeze letters ter eeuwighe gedagtenisse zijn in gesneeden:

DE INGEWANDEN VAN DEN KEIZER KONRADUS II 1039.

Zijn leven
beschreeven
door
Wippo.

Zijn leven is tot groot nut der historie / die hier zeer bedorven is / ten dienste der nakomelingen beschreeven dooz zijnen Kapellaan Wippo, 't welk eerst in 't jaar 1607 by Martin in 't ligt is gekomen.

A A N T E K E N I N G E N .

1. Hy wierdt aldus bygenaamt om dat hy in Frankenland was gebooren, alwaar eenige inwoonders Sallifchen of Saliiaanen wierden genoemt naar de revier Sala. Hy was naar het waarfchijnlijkfte gevoelen afkomstig van Konradus den Wijzen, Hartog van Frankenland die getrouwt is geweest met Lutgardis de dogter van Otto den Grooten.

2. Dat is dus te verftaan dat zy geene andere kinderen heeft gehad by den Keizer Konradus, want J. Karion getuigt dat ze eerst getrouwt is geweest met Ernestus Hartog van Zwaben, by wien zy Ernestus en Hermannus heeft gewonnen. Deeze Ernestus is naderhand tegen zijnen ftief-vader Konradus opgeftaan, en van hem uit zijn Hartogdom verdreeven, 't welke door den zelve Keizer gegeven is aan Hermannus broeder van gemelden Ernestus.

E I N D E

DES EERSTEN DEELS.

B L A D W Y Z E R

Van de Voornaamste Zaaken in dit eerste Deel van *Batavia Sacra* begreepen.

A.

- A**artsbiffchoppen of Metropolitaaenen hebben altijd het regt gehad van hunne onderhorige Biffchoppen te wijden, 191
- zonder hunne toestemminge mogten geen nieuwe Biffchoppen verkozen worden, 191
  - moesten de nieu-gewijde Biffchoppen in de kerkelyke tucht-onderwijzen, 194
  - oudheid en verscheide betekening van dien naam, 396
  - hunne voorregten, 398
- Aartsdiakenen*, CXXXVI
- hoe groot hun regtsgebied te Utrecht is geweest, CXXXVI
- Aartsdiakens* nu Priesters, CXXXVIII
- hun pligt, *ibid.*
  - waar uit hun trosheit ontstaan is, CXXXIX
  - of ze eertijds over de Priesters te zeggen hadden, CLX
  - zyn hooger geweest dan de Aarts-Priesters, CXLI
- Aarts-Priesters* volgen naaft de Choor-Biffchoppen, CXXXVIII
- tweederhande Aarts-Priesters, CXXXV
- Abel* Biffchop van Rheims, 290
- Abten* mogen het leger niet volgen, maar moeten hunne lecnmannen daar naar toe zenden, 290, 291
- zyn altijd geen regte Monnikken geweest, 462
  - de naam van Abt gegeven aan alle kerkelyke Oversten, ook aan Biffchoppen, 463
  - ook aan Kanonnikken, 463
  - ook aan groote Heeren, 464, 464
  - de naam van Abten gegeven aan de Proosten der Reguliere Kanonnikken, CXLVII
  - wanneer het regt gekreegen hebben om in de kerkvergaderingen te ziten, 363
- Acca*, (Sint) zyn leven, 145
- Adalarins*, (Sint) 404
- zyn leven, 405
- S. Adalbertus*, beschryving van zyn leven, 120, 121
- zijne oeffening, bediening, dood, 123
- Adalbertus* een ketter, 291
- Adelboldus* XIX. Biffchop van Utrecht, 636
- heeft de kerk van S. Maarten weder opgehaalt, 636
  - de

BLADWYZER

- de eerste onder de Utrechtse Bisschoppen die oorlog heeft gevoert, 637
- wie de schuld heeft gehad, 638
- zijn lof, 639
- door Gretferus onder de Heiligen geplaatst, 642
- van zijne lijst waar in hy veele Vorsten en Graaven onder zijne Vasallen rekent, 646, 647
- van zijne oorlogca met Diderik III. xxx, xlvi
- Adalgisus*, zie *Aldgillus*.
- Adel*, oudste broeder van S. Fredericus, 528
- Adelbricus* van Adelen Vader van S. Fredericus, 528
- Adalpbus* van sommigen gehouden voor den Nazaat van S. Willibrordus, 200
- zyn leven, 401
- Aegistus*, zie *Egistus*.
- Afkoopingen* van boetpleegingen, 464
- door sommigen tegengesproken, 466
- Agilbertus* Bisschop van Dorchester, en naderhand van Parys, 27
- Agnes* (Sinte) haare geboortedag op sommige plaatzen geviert, 14
- haare Reliquyen te Utrecht gebragt door Bisschop Baldricus, 616
- Albricus*, vierde Bisschop van Utrecht, zyn leven, 484, 485
- verdeelt het jaar in vier beurt-wisselingen, 486
- zijne dood, 487
- Aldgillus*, of *Adalgisus* Koning van Vriesland, zijne vroomde daad, 28
- Aldgillus* II. zoon van Radobodus, 501, 526
- is volgens eenige Schryvers de Vader geweest van den eersten Paap-Jan, 526
- Alfricus* (sint) Bisschop van Utrecht, zyn leven, 553
- was persoons-halve mismaakt, maar een zeer deugdzzaam man, 554
- Alpaïda*, zie *Pippyn van Herstal*.
- Altaar*, geen ongewijdt altaar op te regten, 293
- aan het altaar, daar de Bisschop Mis gelezen heeft, mag op den eigen dag geen Mis gelezen worden door een ander Prieftter, 296
- over de lichaamen of graven Heiligen gebouwd, een oude gewoonte, 488
- Alubertus* Medebisschop van S. Gregorius, 568, 569
- Ameland*, Graafschap, waar gelegen, 653
- Ansfrius* (Sint) XVIII. Bisschop van Utrecht, 629
- zijne eerst een wereldsch Graaf, word Bisschop van Utrecht, 630
- zijnde uytnemende deugd en wijsheit, 630, 631
- oud en blind geworden leeft in een Abdy, 632
- zijne dood, 633
- Apostelen*, Navolgers der Apostelen, bekleeders van den Apostolischen Stoel, zyn cernaamen die certijds gemeen waren aan alle Bisschoppen, 332
- Ab-*

B L A D W Y Z E R.

Abacadabra of *Abraxas*, wat geweest is, 357
Armen, wetten gemaakt dat de Rijken in de werel moesten blyven, en de armen tot den kerkelyken staat gevordert worden, 551
 — S. Karolus Borromæus zag liever arme menschen tot het Priesterdome gevordert, 551
Arme menschen tot het Bisschopdom gevordert worden trots, opgeblazen enz. 551
Armoede voor een noodzakelyke pligt der kerkelyke Persoonen aangezien door verscheide Vaders, 548
 — spreuken der Oudvaderen over die zaak, 549, 550
 — S. Ambrosius spreekt zoo kragtig niet, 550
 — hoe dat die spreuken moeten verstaan worden, 552
Arnulphus Graaf van Holland, of hy de zoon is geweest van Diderik II. xxv, xxxv
 — door wat voor Vrieten hy verflagen is geweest, xlvi
Athanasius (Sint) het geloofs-begrip, 't welke zynen naam draagt, is van iemand anders gemaakt, 528
 — wie dat het gemaakt heeft, 529
Audoenus helpt Eligius in het bestrijden van de Simoniaansche kettery, 7
 — word Bisschop van Rouane, 7

Aufridus, zie *Ansfridus*.

B.

Bad en *Baden* hoe noodig eertijds geacht, 381
 — hoe gemeen het baden was, en van wie gelaaten, 381, 382
 — ongeregeldheden omtrent het baden, 382
 — waarom het baden zoo gemeen was onder de Christenen, 382
Baldericus, XV. Bisschop van Utrecht zyn leven, 613, 614
 — verbetert de verwoeste stad van Utrecht, 615
 — brengt verscheide Reliquien van Rome, 617
 — vindt noch andere lichaamen van Heiligen, 617
 — zijne dood, 618
 — heeft de Kollegiaale kerk te Oldenzeel gestigt, 622
Baldwinus XVII. Bisschop van Utrecht, 627, 628, enz.
Ban, kerkelyke bannen hoe-daanig gevreeft enz. 30, 31
 — voorbeelden van schrikelyke ban - vonnissen, 95, 106, 107
Basinus Bisschop van Trier, 77
Batavia, wanneer dat het geloof in deeze gewesten is verkondigt; 1, 2
 — onder Neder-Saxen gerekent, 402
Batavia, *Betuwe* enz. 11, 1v
Batavieren uyt de Kattengesproten, 1

. . . waar

B L A D W Y Z E R.

- . . waar dat zy gewoont hebben, II
 . . of de Hollanders alleen Batavieren moeten genoemd worden, IV, V
 . . eiland der Batavieren, LI, LII
Bavo, zyn leven, 32
 . . Patroon van Gent en van Haarlem, 35
 . . zyn regte naam was Alewijn, 39
Begraaffenis, of het onprijsbaar is voor zijne begraafsenisse te zorgen, 103
 . . de eene doode mag boven den anderen niet begraaven worden, 295
 . . oude manier van de dooden met lijnwaat te bekleden, en dus te begraaven, 343
 . . de dooden wierden ook wel in kostelyke klederen begraaven, 343
 . . zucht der oude Christenen om in de kapellen van eenige Heilige begraaven te worden, 409
 . . begraaven te worden in de kerken van ouds niet gebruikelyk, 586
 . . wanneer is opgekomen, 586
 . . geen twee doode lichamen op malkander te leggen, 374
 . . de Geestelyken al van ouds in hun geestelyk gewaad begraaven, 662
 . . reden die daar van gegeven word, opgewoge, 663
Beieren in vier bisdommen gedeeld door S. Bonifacius, 239
Benedicta, dochter van Koning Zwenteboldus, Abdis te Zusteren, 612
Benedictus (Sint) zyn regelingen tijd de eenigste in Vrankrijk geweest, 358, 359
 . . is voor deezen aangezien als de Princes der Regelen, 359
Beneficien die ter vergeevinge der Graaven gestaan hebben, CLIV
Benignus (Sint) zijne Reliquyen te Utrecht gebragt door Baldricus, 616
Beratgbit, medehelpster van S. Bonifacius, 227
Bernardus Graaf van Barcelona, zie *Judith*.
Bernulphus (de zalige) twintigste Bisschop van Utrecht, 651
 . . heeft veele kerken gebouwt en verbeterd, 651
 . . of hy de eenige Kanonnikken van Utrecht naar Deventer heeft overgebragt, 659-660
 . . zijne dood en godvrugtheit, 654
 . . wondere genezing van een Maagd, in 't jaar 1683, door het eeren van Bernulfus, 657
Bertharidus Koning van Lombardye, zyn eedelmoe digheit, 29
Bewaarmiddelen (*Phylacteria*) verscheide soorten van ongeoorlofde bewaarmiddelen, 355, 356
Be-

B L A D W Y Z E R.

- Bevestiging* der Koningen omtrent de verkiezingen der Bisschoppen, zie *Toestemming, Verkiezing.*
- . . is tweederley, die van de wereldsche en van de Geestelyke overheit, 190
  - . . is door verscheide Synoden aan de Koningen toegestaan, 190, 191
  - Bezoeking* Bisschoppelyke, 350
  - . . (zie *Bisschoppen.*)
  - Biecht*, de zondaar ten eerste te verzoenen, 298
  - . . hoe dit te verstaan is, 300
  - Bisdóm*, in de opregtinge de Bisdómmen is de Vorstelyke toestemming altyd noodig geacht, 332
  - . . wat al krakeelen daar over geweest zyn tusschen de Pauzen en de Koningen, 332, 333
  - . . ook was de toestemming des Bisschops van node, wiens Bisdóm door deeze opregting verkleint wierd, 333
  - Bisschoppen* slaaffelyk aan het Hof gebonden wisten meer van banketteren en van kostelyk gekleed te gaan, als van hunne kudde op te passen, 13
  - Bisschoppen* mogten niet gewijdt worden zonder een vaste plaats te hebben, 63, 64
  - . . hoe dat sommige Heilige mannen evenwel aldus gewijdt zyn, 64
  - . . hebben het regt van te doopen langen tijd aan zich gehouden, 98, 443
  - . . waren eertijds de eenige Harders of Pastoors der kerken, 99, 443
  - . . hebben langen tijd alleen gepreekt, 444
  - . . de nieuverkorene Bisschoppen wierden eertijds door den Metropolitaan bevestigd en gewijdt, 167
  - . . de naastgelegene Bisschoppen hebben in tijd van nood hunne magt uyt gestrekt over de nabuurige landen, 164, 166, 180, 181
  - . . Bisschoppen moesten van ouds uyt de eige kerk genomen worden, 188
  - . . mogten niet verkozen worden zonder toestemminge van den Aartsbisschop, 190
  - . . moesten van den Aartsbisschop gewijdt worden, 190
  - . . de Pauzen bemoeiden zich niet met de wijdingen der Bisschoppen, 191
  - . . Gregorius VII. is van de eerste geweest die Bisschoppen van andere Metropolitaanen heeft gewijdt, 192
  - . . of ouder Pauzen zulks wel gedaan hebben, 193
  - . . die zich te Romén lieten wijden hebben daar over veel te lijden gehad van hunne Koningen en Aartsbisschoppen, 193
  - . . moeten toezien of de Monnikken en Nonnen wel kuisch leven, 294
  - . . moeten s' jaarlyks hun Bisdóm bezoeken, 304
- Bij-*

BLADWYZER.

- Biffchoppen* moeten het aan den Metropolitaaan, en de Metropolitaaan aan den Roomfchen Stoel bekend maaken, als zy geen raad en weeten om eenig misbruik uyt te roeien, 305
- .. hebben het leger altijd niet gevolgt om te vechten, 349
- .. Biffchoppelyke bezoeking (zie *Bezoeking.*)
- .. maar een Biffchop in de zelfde ftad, 404
- .. of 'er wel twee over dezelfde ftad zyn aangeltelt door de Apoftelen, 404, 054
- .. *Biffchop-dome* hoedaang moet aangezien worden, 443
- .. Biffchopdom is de top, de volheit en de volmaaktheit van 't Priefterfchap, 443
- .. Biffchoppen, uyt het flegfte flag van 't volk genomen, worden trots, opgeblazen enz. 551
- .. Biffchoppen in de fteden aangelteld, niet op de dorpen, daar echter dikwils tegen gezondigt is, 364
- .. aangelteld in veele kleine plaatzen en dorpen in het Rijk van Napels, 365
- .. van hunne krijsknegten, 365
- .. trokken zelfte veld, 366
- Biffchoppen van Utrecht* oorzaak van hunne oorlogen met de Graaven van Holland, xxxL
- .. hoe wijd dat hun gebied zich van ouds heeft uytgeftrekt, Lxxxix
- .. de redenen van zulk een zeggen opgewogen, xlc
- .. hadden regt om munt te slaan, xc, xciii
- .. hadden geen regt in het aanftellen van de Majeftaat, xci
- .. hadden groot regt in de misdadigers te ftraffen, xci, xciii
- .. hoe dat hunne verkiefing in zyn werk is gegaan, xciv
- .. hoe dat hunne eerste in-trede gedaan hebben, xcvi
- .. de eed door hen gedaan, xcix, cvi
- .. hadden weinig in de ftad te zeggen, c, cii, ciii
- .. in wat zin Heeren van Utrecht genoemd zyn geweest, ciii
- .. wierden naulyks binnen de ftad gelaaten, ciii
- Boete* in de biecht opgeleit, (zie *boetplegingen.*)
- .. aan zeker Biffchop is tot zijne boete opgeleit dat hy tot den dag des oordeels in 't vagevier zou blyven leggen, 585, 586
- Boetpleging* (openbaare) eer-tijds als iets fchandelyks aangezien, 320
- .. moegt op sommige plaatzen niet opgeleit worden aan de gevallene Biffchoppen, Priefters noch Diakenen, 320
- .. op sommige plaatzen en tijden is het anders verftaan, 320
- .. afkoopingen van boetplegingen, 464
- .. door sommigen tegengefproken, 466
- .. ftren-

B L A D W Y Z E R.

- . . strenge boetplegingen opgeleit , 577, 589, 590, enz.
  - . . veranderingen daar in voorgevallen in de achtste eeuw, 390
  - . . heimelyke boetplegingen voor heimelyke zonden opgekomen in de achtste eeuw, 391
  - . . in de zelfde eeuw eerst toegestaan aan de genen die na een openbaare boetpleging hervallen waren, 391
  - . . strengigheit der oude boetplegingen, 391, 392
  - Bonifacius* of hy de Nazaat is geweest van Willibrordus, 196, enz.
  - . . is Aartsbisschop van Utrecht geweest, 204
  - . . zyn leven, 208, enz.
  - . . trekt naar Vriesland, 210
  - . . keert weder naar zyn klooster, 211
  - . . reist naar Rome, 213
  - . . trekt weder naar Vriesland, 216
  - . . preekt in Thuringen, 219
  - . . wordt naar Rome ontboden, en Bisschop zonder een vasten Stoel gewijdt, 220
  - . . stelt eenige twijfelingen voor aan Paus Gregorius, 233
  - . . sicht de Abdy van Frislaar en die van Omemburg, 235
  - . . reist voor de derde maal naar Rome, spreekt met Gregorius III, 237
  - . . verdeelt Beieren in vier Bisdommen, 239
  - . . word gelast de Keulsche kerk te regeeren, 245
  - . . word Bisschop van Ments, 246
  - . . legt over hoop met Virgilius wegens de woorden van den doop, 248
  - . . en noch wegens een tweedewereld, 249
  - . . schryft aan den Koning Ethelbaldus, 250
  - . . schryft aan den Paus Stephanus, 257
  - . . verkrijgt Lullus tot zynen Nazaat in 't Bisdome van Ments, 257
  - . . zyn marteli, 260
  - . . zijne schriften, 271
  - . . heeft voorgezeten in de Duitse kerkvergaderingen, 285
  - . . overvoering van zijne Reliquien, 306
  - . . hoe te verstaan dat hy den Biechteling na het opleggen van een gebed ten eerste wil verzoent hebben, 389
  - Bonifacius IX.* zijne geldzugt, 368
  - Botolphus* (Sinte,) 401
  - Boudewijn* Graaf van Vlaanderen schaakt de dochter van Karel den Kaalen, zyn wedervaaren daar over, 601
  - Brabant*, Hartogen van Brabant hoe oud, LXXIX
  - Brandewin* wat te zeggen is, 52
  - Bredenrodens* gesproken uyt Siffidus, Graaf Aarnouds zoon, 629
  - Brieven bewaarder* (opperste,) zie *Chartophylax*.
- Brie-

BLADWYZER.

- Brieven van voorschryvinge*,
bestempelde brieven, brieven van vrede enz. 311
- Britanje*, of 'er eertijds uit Britanje doorgaans leef-
togt naar deeze landen
wierd gezonden, LVIII
- Britten* huis te Britten, XLIX,
LVI
- Brittia*, eiland, of het by
Batavia heeft gelegen, LVI
- Brugge*, die van Brugge heb-
ben eenige gebeenten van
S. Bonifacius verkregen
van Godebaldus Bisschop
van Utrecht, 306
- Buchelius*, een aanmerkelyke
plaats uyt zijne Aanteke-
ningen, raakende het ker-
ken ligt, zie *kaarfen*.
- .. valt vinnig uyt tegen den
H. Fredericus, 512
- .. beantwoord, 513, 514,
530
- Burhardus* Medehelper van
S. Bonifacius, 227
- .. is tegenwoordig geweest
in de eerste kerkvergade-
tinge onder Bonifacius,
279
- C.
- C***ecilia* dochter van Koning
Zwentiboldus, Abdis
te Zusteren, 612
- Canon* heeft vierderhande be-
tekening, CXLV
- Casata*, wat te zeggen is,
288
- Casa*, *Casati*, *Casamentum*
enz. waar van daan ge-
sproten, 359
- I. DEEL.
- Castrum*, kasteel, zoo zyn
vaste steden van ouds wel
genoemd geweest, LXXV
- Ceadda* tot Bisschop van Jork
gekozen in de plaatze van
S. Wilfridus, 28
- Ceadwallus* Koning der
Westfaven door S. Wilfri-
dus bekeerd, 30
- Chartophylax*, Opperbrieven-
bewaarder, wat voor een
ampt, 560
- .. hoe aanzienlyk te Kon-
stantinopolen, 561
- Choor-bisschoppen* der Utrecht-
sche kerke, CIX
- .. onderscheid tusschen een
Choorbisschop en Wijbif-
schop, CXII
- .. wanneer Bisschoppen zyn
geweest, CXII, CXXIV
- .. lijst der Utrechtse
Choor-bisschoppen, CXV
- Chrisma* hoe te bewaaren,
293
- Chunetrudis* Mede - helpster
van S. Bonifacius, 228
- Chunibilda*, Mede - helpster
van S. Bonifacius, 227
- Cimbren* is op zyn oud Cel-
tisch Vrybuiters en Roovers
te zeggen, LXXV
- Coadjutor*, Mede-helper des
Bisschops, CX
- .. somtijds verscheidene in
een Bisdome, CX
- Curatus*, *Curio*, voor den
Pastoor genomen, de naam-
rede enz. CLIII
- Curiales* wat voor menschen
geweest zyn, 322

B L A D W Y Z E R.

D.

Dadanus van sommigen gehouden voor den Na-
zaat van Willebrordus, 200
 . . heeft de eerste kerkvergadering onder Bonifacius bygewoont, 279
Dagobertus hoe zeer van de Geestelyken geprezen, 12
 . . om wat reden, 13
Dagobertus II. hoe geholpen door S. Wilfridus, 29
Daniel Bisschop van Winchester of Venta, wisselt-brieven met S. Bonifacius, 229, 230
 . . schryft wederom aan S. Bonifacius, 231
Danseryen voor deesen by de Heidenen en Jooden een gedeelte van den Godsdienst, 378
 . . ook by de Christenen in den Godsdienst ingeslopen, 378, 379
Dekens ook *Provisors* genoemd, CXLVIII
 . . hadden te Utrecht een aanzienlyk gezag, CXLVIII
 . . lijst van eenige Utrechtsche Dekens, CXLIX
 . . zyn eerst in de Kloosters bekend geweest, CL
 . . hebben de eerste plaats in Choor, de eerste stem in 't kapittel enz. CL
 . . hun ampt, CLI
Denerwalus Medehelper van S. Bonifacius, 227
Diakenen, hun ampt van ouds

het Evangelie voor te leez-
zen, 445
 . . maar niet het zelve uyt te leggen, 445
 . . hunne opgeblazentheit, CXXXIX
 . . Diakenen die boven de Aarts - Pricsters waren, CXXLI
Diderik: of men Didericus of Theodoricus in 't Latyn moet schryven, 10
Diderik I. Graaf van Holland, of Karel de Kaale hem Egmond heeft geschonken, 125, 126
 . . slicht een houte Abdy te Egmond, 128
 . . of hy voor den eersten Grave van Holland moet gehouden, worden, XXVIII, XLIII, XLIV, 134
 . . zijne wapenen, zie *Wapenen*.
 . . of hy de voorgaande Graven heeft beledigt en verjaagt, XLII
 . . of zyn gebied zoo klein is geweest als sommigen opgeeven, XLV
Diderik II. slicht een steene Abdy te Egmond, 129
Diderik III. Graaf van Holland oorlogt tegen den Bisschop Adelboldus, XXXII, 638
 . . of hy de schuld van deezen oorlog heeft gehad, 643
 . . onderzoek of hy den Bisschop geslagen heeft of zelf geslagen is, 644
 . . was

B L A D W Y Z E R.

- . . was de eerste der Graaven die post heeft gevat omtrent Dordregt, xxx
- . . of hy Graaf van Holland moet genoemd worden, xxx
- Diderik V.* heeft de Abdy van Egmond in eigendom opgedraagen aan den Apostoliffchen Stoel, 129
- . . heeft allereerst den naam van Graaf van Holland gevoert, xxx
- Diderik Bavo* Graaf van Bodegrave en Zwammerdam, xxx
- . . daar uyt verjaagd door *Diderik III.* xxx, XLVI
- Dienaaren* Gods, daar onder zyn de Reguliere Kanonnikken ook begrepen. 346
- Ditmarus* op veele plaatzen jammerlyk bedorven en onverstaanbaar, 648
- Dom, Don, Dominus* voor *Dominus* gebruikt, 101
- Domnus* was noch wat aanzienlyker als *Nonnus*, 102
- Dooden.* Het Lichaam des Heere mag den dooden niet gegeven worden: men mag de dooden niet kussen, 296
- . . het wasschen van hunne lichaamen zeer oud, 436
- Doode* lichaamen, geen twee op malkander te leggen, 374
- . . het Lichaam des Heere wierd aan dezelve wel gegeven, zie *Lichaam des Heeren.*
- . . plagten volgens eenige Schryvers voor deezen te spookten en te waaren enz. 377
- . . zie *Doopen.*
- . . het kussen van doode lichaamen verboden, 378
- Doodflaagers,* hoe dat ze van ouds met yzere kettingen bewonden en beladen moesten gaan doolen en zweren achter het land, 588, 589, enz.
- Doopen* van doode lichaamen, 577-378
- Doopzel, Doopen.* Het doopen is langen tijd door de Bisschoppen alleen gedaan, 98
- . . woorden van den doop, verschil daar over tusschen *S. Bonifacius* en *Virgilius*, 248
- . . wierd certijds, te wecten buiten gevaar, alleenlyk op Paasschen en Pinxteren bedient, 327
- Dos* genomen voor het huis van den Pastoor, CLIII
- Draag-outers* misbruik der zelve, 368, 369
- Duurstede,* zie *Wijk te Duurstede.*

E.

- Ebroinus* zoekt *S. Wilfridus* van kant te helpen, 29
- Eddanus* heeft de eerste kerkvergadering onder *Bonifacius* bygewoont, 279
- Edelwack* Koning van Suffex door *S. Wilfridus* bekeerd, 30
- Eed,* door de Bisschoppen in hunne intrede gedaan, XCIX, CVI

B L A D W Y Z E R.

- vrugtigheit der Geloovigen
gelaaten wierden, 393
- .. moeten volgens veele def-
tige mannen niet te zeer
vermenigvuldigt worden,
393, 394
- .. quade gevolgen van al te
veele feestdagen, 394-395
- Felix* Priester van Nole in den
kerkelyken staat tredende
heeft alle zijne goederen
weggegeeven, 550
- Formosus* is de eerste geweest
die van Bisschop is Paus
geworden, 190
- Forirapa*, waar dat gelegen
heeft, 127, 141
- Fosteland* waar gelegen, 69
- .. wat S. Willibrordus daar
verrigt heeft, 79
- Fredericus* (Sint) Bisschop van
Utrecht, zyn leven, 500
- .. word Bisschop tegen zynen
dank, 502
- .. trekt naar Walcheren, en
naar Vriesland, 503
- .. zijne dood, 505
- .. oorzaak van zijne dood,
508
- .. word verdedigt, 513
- .. zyn hoofd in veilige be-
waaringe, 521
- .. is volgens eenige Schry-
vers de Zusters zoon ge-
weest van den eersten Paap
Jan, 526
- .. verdedigt tegens de betig-
ting van Buchelius, 513, 514,
530
- Frislaar*, een Abdy aldaar ge-
stigt door S. Bonifacius,
235
- Fulco* Aarts - bisschop van
Rheims waarom ver-
moordt, 611, 612
- Fulden* (Abdy van) gestigt
door Sturmius, 241-242
- .. tucht van dat Klooster,
242
- .. kerk van Fulden gesloten
voor alle Vrousperloonen,
244
- .. magt der Abten van Ful-
den, 337
- .. hebben over den voor-
rang getwist met den Aarts-
bisschop van Keulen, 337,
338

G.

- S. *Gangulphus*, zyn leven,
47
- .. word door den pol van
zijne Vrouw vermoordt,
49
- .. heeft S. Wlframus in de
bekerlinge van deeze lan-
den geholpen, 50
- Gardolf* Graaf in Vriesland,
XXVIII
- Geboortedagen* der Heiligen,
zie Heiligen, *Agnes*, *Mag-
dalena de Passi*.
- Geboortedag* der Heiligen, daar
door word hun feestdag
verstaan, 14
- .. die naam word ook aan
andere feesten toegepast,
14, 15
- Geestelyken* ten oorlog trek-
kende, 365, 366
- .. zie *Bisschoppen*.
- .. hebben voor deezen in het
wit gegaan, 370-371
- Geestelykheit* van ouds ge-
woon

B L A D W Y Z E R.

- woon wapenen te draagen , 348
Geldstaam, de Bisschoppen hebben geld geslagen , xc
 . 't zelve regt hebben verscheide Abten voor deezen gehad , xciii
Geleerdheit, zie *wetenschappen*.
Geloofsbegrip van S. Athanasius, zie *Athanasius*.
Gena, Huisvrouw van Diderik I. xxv
Gerolf Graaf in Vriesland, xxviii, xli
Gertrudis (Sinte) Abdis van Nivelles onder de Kanonikessen gerekent, 347
Gisela dochter van Lotharius II. zie *Godefridus de Deen*.
Godefridus de Deen trouwt met Gisela dochter van Lotharius II. en krijgt het Hartogdom van Vriesland tot een huwelyks gift, xxxix
 . . word listelyk vermoordt , xl
Goede-week, hoe men van ouds gewoon was in de goede week te vasten, 387
Gondebaldus Koning van Vriesland (Oom van S. Fredericus) of liever Gondebaldus II. trekt met den vermaarden Roeland tegen de Sarazijnen in Spanje, 528
Govert Hartog van Lotteringen komt den Bisschop Adalboldus te hulp tegens Diderik III. 644
 . . word uyt zijne gevangnisse ontslagen , 645
 . . bemiddelt het verschil tusschen den bisschop en den Graaf, 645, 646
Graaf wat eigentlyk een Graaf certijds was , xxiii
 . . twaalf Graaven onder eenen Hartog , xxxiii
 . . een Graaf is zoo gering niet geweest, xxxiii, xxxiv
 . . was regter in tijd van vrede, en Krijgs-overste in tijd van oorlog , xxxiv
Graaven van Holland, of Vassallen zyn geweest van de Bisschoppen van Utrecht, xlvii, 646, 647, 648
 . . hun begin , opkomst, Gellagt - wapenen enz. xxiii
 . . onzekerheit van de daaden afkomst enz. der eerste Hollandsche Graaven , xxi, xxiv
 . . hunne wapenen, zie *Wapenen*.
 . . Graaven in Holland voor Dideryk den eersten, xxviii
 . . oorzaak van hunne oorlogen met de Utrechtsche Bisschoppen , xxxi
Graafschap, Graafschappen en Hartogdommen wanneer erfelyk zyn geworden , xxxiv
Graf, zie *Begraffenis*.
 . . vervloeking tegens de opbreekers, schenders enz. van Graven , 375
 . . Graven van twee lichaamen (*bisoma*) van drie lichaamen (*trisoma*) enz. 375, 376
Gre-

BLADWYZER

- Gregorius Thaumaturgus** Biffchop wordende heeft alle zijne goederen weggegeven, 549
- Gregorius** Oppaffer van de Utrechtsche kerke of hy Biffchop van Utrecht is geweest, 448, 449
- .. zyn leven, 451, 452, enz.
- .. van koninklyk bloed gefproten, 452
- .. neemt de befliegering aan over de Utrechtsche kerke, 455
- .. zijne dood, 457
- .. of hy een Monnik is geweest, 461
- Gregorius II.** en **Gregorius III.** fchryven aan S. Bonifacius, 233, 234
- .. **Gregorius III.** sterft, 241
- Gregorius IV.** was Lodewyk den Goeden niet qualyk genegen, 512
- .. hoe vrypoflig de Fransche Biffchoppen hem geantwoordt hebben, 511
- Gregorius VII.** is volgens Hago Flavinae de eerste geweest die Biffchoppen van een ander Metropolitaaan heeft gewijdt, 192
- .. hoe dat hy daar over gehelt is door Biffchop Veneericus, 193
- .. of ouder Pauzen zulks wel gedaan hebben, 193
- Grieken**, leezen geen Mis in de kerken daar de Latijnen op den zelfden dag Mis geleezen hebben, en waarom, 384, 385
- Grimoaldus**, Pippyns zoon, trouwde de dochter van Koning Radbodus, 100, 101
- .. door een Vriefch vermoordt, 101
- Groningen** of door Henricus III. gefchonken is aan de kerke van Utrecht, 653
- .. of onder den Biffchop van Utrecht heeft geftaan, 661

H.

- Hagano** Notaris, twee Haganoos, 128, 137, 138
- .. hoedaanig van de Franschen gehaat, 141
- Harder-ftaf** pronkcierraad der Biffchoppen, 658
- .. was een teken der Harderlyke regeringe, 658
- .. wanneer de gewoonte van de Biffchoppen door den Staf en den Ring in te huldigen is afgeraakt, 659
- .. de Grieken hadden ook een Harderftaf, maar korter, 659
- Harmacarus** zesde Biffchop van Utrecht, zyn leven, 491
- Hartog** of een Hartog altijd 12 Graaven onder zyn gebied had staan, xxxiii
- Hartogdom** Hartog-dommen en Graaffchappen wanneer erfelyk zyn geworden, xxxiv
- Heiligen**, zie feestdag.
- .. hunne geboorte-dagen worden van de kerke niet geviert, 14
- .. misbruiken hier omtrent,

B L A D W Y Z E R.

1. ondegende menschen voor heiligen gehouden en gevierd, 116
 2. *Heilig, Heiligste*, die eernaam wierd eertijds aan alle Bisschoppen gegeven, 315
 3. ja aan alle geloovigen; doch is eindelyk eigen geworden aan den Paus, 315, 316
 4. zie *Paus*.
Heilig-verklaren, zie *Kanonizatie*.
Hieronymus (Sint) zijne spreuk over de armoede der kerkelyke perfoonen, 549
Hilarius (Sint) zijne spreuk over de armoede der kerkelyke perfoonen, 549
Hillegardis Huisvrouw van Dideryk II. van haar is geen zeker bescheid te geeven, xxv
Holland eertijds begreepen onder den naam van Vriesland, vii
 1. de naam van Holland is voor de 12 eeuwe nauyls te vinden, viii, xii, xiv, xv
 2. hoe groot voor deezen was, xiv
 3. wanneer tot het geloof is bekeerd, vii, xi
 4. waarom aldus genoemd, xvi, xvii
 5. Holland, Gelderland enz. of eertijds onder de Bisschoppen heeft gestaan, xcii
Huis te Britten, zie *Britten*.
Humarchen, een Landstreek, 438
 . . . waar gelegen, 442
Hungerus Bisschop van Utrecht, zyn leven, 593, enz.
 . . . lelyk van aangezigt, maar onberispelyk van leven, 595
 . . . zijne dood, 600
Huwelyk, dubbeld huwelyk, (*bigamia*) zie tweemaal getrouwde.
Huwelyk, die het huwelyk beleeft hadden, moesten zich eenigen tijd uyt de kerk houden, en voor af gewasschen worden, 382
 . . . mogt van ouds niet gebruikt worden, staande de boetpleginge, 391

I.

Jagt, jaagen, aan de Priesters verboden, 304
Jeren, waar in van de gebruiken der Roomsche kerke verscheelden, 26, 27, 28
Indictie, wat te zeggen is, 328
Intrede, de Bisschoppen hebben van ouds hunne intrede zoo op zyn krijgsmans niet gedaan, ci
 . . . deden hunne intrede doorgaans barrevoets, ci
Irmina, dochter van Dagobertus II. schenkt Epternach aan S. Willibrordus, 76
Judit, Keizerin, vrouw van Lodewyk den Goeden of zy den H. Frederik heeft doen vermoorden, 508, enz.
 . . . haar

B L A D W Y Z E R.

haar bloedfchande, en 't
huwelyk tegen de kerkely-
ke wetten aangegaan, is
een verdichtzel, 508, 509,
enz.
heeft evenwel eenige re-
denen van misnoegen aan
Lodewijks voorkinderen
gegeeven, 529
was vry gemeenzaam met
Bernardus Graaf van Bar-
celona, 529

K.

Kaarfen in de kerken, aan-
merkelyke plaats van
Buchelius over zulke kaar-
fen, 494
Kanonisatie, wanneer opge-
komen, 115
wanneer aan den Room-
fchen Stoel behouden, 117,
118
Kanonnikken, waar van aldus
genoemd, CXLIV, OLV
neemen den naam van
Domheeren aan, CXLV
Matricularii genoemd,
CXLVI
Kanonikessen, *Seculiero* of we-
reldfche, 97
of ze eertijds regte kloos-
ter-nonnen zyn geweest,
97
noch niet in Duitsland of
Nederland ingesteld onder
Bonifacius, zie *het tegen-
deel beweerd*, 347
Marticulariæ genoemd,
CXLVI

Kap, zie *Monnikskap*.
Kapellaan, waar dat woord

van daan komt, 160
Kapittelen, waar van aldus
genoemd, xciv
Karel Martel door Pleetrudis
gevangen gezet, breekt uyt
de gevangeniffe, 81, 82
begiftigt het klooster te
Utrecht: fchenkt noch meer
goederen aan S. Willibror-
dus, 83
belooft zijne hulp aan
Bonifacius, 84
zijne dood, 240
de veropenbaaringen, ra-
kende zijne verdoemenis,
zyn valfch, 240, 335
daar valt noch al vry wat op
zyn gedrag te zeggen, 334,
335
Karel de Groote doet S. Wil-
lebaldus tot Biffchop van
Bremen wijden, 440
heeft zich voor al laaten
gelegen leggen aan het op-
regten van fcholen, 459
Karel de Kaale, of hy de be-
kende gifte aan Diderik I.
heeft gedaan, xxvii, 125,
126
Karloman fchenkt een plaats
aan Bonifacius, 242
word Monnik op het aan-
raaden van S. Bonifacius,
248
wat hem daar toe bewo-
gen heeft, 338
of hy te Romen wel Mon-
nik is geworden, 338
Karolus Borromæus (Sint) zag
liever arme als rijke men-
fchen tot het Prieftterdom
gevorderd, 551
Kasteel, zie *Castrum*.

B L A D W Y Z E R.

- Kasuffels** waren van ouds de gemeene dragt van de Priesters, 358
- Katten**, Katwyk enz. 1
- Kerkelyke** perfoonen moesten eertijds voor te kost arbeiden, 325
- bedorven door te grooten rykdom, 530
- Kerken** over de lichaamen der Heiligen gebouwd, een oude gewoonte, 488
- .. mogen niet gewijdt worden zonder Reliquyen der Heiligen, 488
- Kerken**. Buy om de oude kerken af te breeken en nieuwe op te timmeren, 643
- Kerken** en kloosters hebben somtijds in eigendom toebehoort aan Pauzen, Koningen, enz. 102, 103
- .. zie *kloosters*.
- .. begraaffenis in de kerken, zie *begraaffenis*.
- .. oncerbiedigheden in de kerken gepleegd, 378, 379
- Kerk van Fulden**, gesloten voor alle Vrouspersonen, 244, 336
- Kerken** der Monnikken doorgaans gesloten voor de Vrouwspersonen, 336
- Kerken**, in de kerken mag niet gedanst, en geen wereldsche liederen gezongen worden, 296
- .. of de Christenen van 't begin des Christendoms al kerken of vaste vergaderplaatzen gehad hebben, 314
- Kerken** van S. Salvator en van S. Maarten, welke de beiden de oudste is, LXXXIV
- Kerkelyke** perfoonen, zie *Geestelykheit*.
- .. de armoede als een noodzaakelyke pligt der kerkeleyke perfoonen aangezien, zie *Armoede*.
- Kerkelyke** goederen in de eerste kerke gemeen, wanneer verdeeld, 324
- .. hoe die uytdeling geschiedde, 324, 325
- .. hoedaanig bestiert, 325, 326
- .. die verdeling ging ongelijk, en naar de verdiensten, 326
- Kerkelyke** rykdommen geeven aanleiding tot de Simony, 13
- .. door de wereldsche Vorsten ge-eigent, 342
- Kerkengeld** door den Vorst ingehouden, 288
- Kerkelyke** perfoonen in hun geestelyk gewaad al van ouds begraaven, 662
- Kerkelyke** staat was volgens een wet der Keizeren voor de armen, de ryken moesten in de wereld blyven, 551
- .. was van ouds verboden aan die de openbaare boetpleeging volbragt hadden, 391
- Kerkgewoonte** wat verschil daar over is geweest tusschen S. Wilfridus en de Ieren, 26
- Kerkvergadering** van Utrecht door den valschen Marcellinus verdicht, 95
- Kerkvergaderingen** onder Bonifacius gehouden, 274, enz.
- wan-

B L A D W Y Z E R.

- . . . . . wanneer het opgekomen
 is dat ze niet mogen gehou-
 den worden zonder toe-
 stemminge van den Paus,
 345, 346
- . . . . . het houden van kerkverga-
 deringen uyt de gewoonte
 geraakt, 346
- . . . . . het houden van kerkver-
 gaderingen hoe noodzake-
 lyk, 346
- Kettingen**, tot tekenen gedra-
 gen van slaverny, ten aan-
 zien van de H. Maagd, 660
- . . . . . door den Roomschen Stoel
 verboden, 660
- Keulen** voor een tijd onder-
 worpen aan 't Aartsbisdom
 van Ments, 256
- Kinderen** voor deezen door de
 Ouders aan een klooster
 opgedraagen, 307
- . . . . . zulke kinderen moesten
 dan Monnikken blyven,
 307, 308
- . . . . . doch sommige deffige
 mannen hebben dit anders
 begreepen, 308, 309
- . . . . . zulke kinderen dienen
 maar om de klooster-tucht
 te verzwakken, 310
- Kinderen** in de kloosters ge-
 troont, en tot Monnikken
 geschoren, wierden voor
 regte Monnikken gehou-
 den, 311
- Kloosters** en kerken hebben
 somwijlen in eigendom
 toebehoort aan Pauzen Ko-
 ningen, enz. 102, 115
- . . . . . ook aan Bisschoppen, en
 wanneer zulks geoorlofd
 was, 114
- . . . . . in eigendom opgedraagen
 aan den Roomschen Stoel,
 om bevrydt te zyn tegen
 de roofgierigheit der Vor-
 sten, 144
- . . . . . kinderen aan de kloosters
 opdraagen, enz. zie kinde-
 ren.
- Kloosterlyk** leven, de Aanzoe-
 kers van het kloosterlyke
 leven wierden volgens
 sommige gelcerden eerst tot
 Klerken geschooren, 388
- S. Kolmannus** pleit tegens de
 Roomsche kerkgewoon-
 ten, 27
- Kommunie** (zie *Lichaam des
 Heere*) moct aan de ster-
 venden zonder uytstel ge-
 geeven worden, 298
- Koophandel** van ouds verbo-
 den staande de boetplegin-
 ge, 391
- Kraft**, *Kraftonius*, Prooft te
 Utrecht, weigert de Bis-
 schoppelyke waardigheit,
 om dat hy goeds genoeg
 had, 553
- . . . . . hoe dat daar over bestrafd
 is door S. Odulphus, 553
- Kruinscheering**, onderscheyd
 tusschen die van de Room-
 sche kerk en van de Ieren,
 63
- Kudbertus** (Sint) Aartsbis-
 schop van Kantelberg is te-
 gen het afkopen der boet-
 plegingen, 466

L.

Landvikarissen, CXXXV
Leblinius (of *Liefwinus*), 15

B L A D W Y Z E R.

- is de Reisgezel niet geweest . . . hy schenkt haar zyne kap, 259
 van S. Willibrordus, 145 . . . haar regte naam, haare
 . . . zyn leven, 472 . . . deugden, 344
 is dezelye niet met Livi- . . . of zy een klooster-non of
 nus, 473 . . . of een kanonikeffe is ge-
 . . . word naar den Yffel ge- weest, 344, 345
 zonden, 473, 474 **Lodewyk de Goede** heeft de
 . . . reist naar den Lantdag der kerkelyke perfoonon te veel
 Sassen, 475 toegegeeven, en hen al te
 . . . zijne dood, 476 rijk gemaakt, 530
 . . . zyn lichaam is in een vei- . . . had het oordeel niet om
 lige bewaaringe, 481 de goeden uyt de quaaden
Leiden en Lugdunum waar te kennen, 530
 van aldus genoemd, LXIV, **Loten der Heiligen** (*Sortes*
 enz. LXVI) *Sanctorum*) 352
Leotwinus, Bisschop van Trier, 77 **Lorbarius II.** Koning van Lot-
 . . . teringen verstoot zijne
Lezines, kerkvergadering al- Vrouw ter liefde van Val-
 daar gehouden onder Boni- drada, hoe dat hy daar over
 facius, 284, 286 is gevaaren, 601
Liasbarga, de Moeder van S. . . van zijne kinderen, xxxix
 Ludgerus, hoe dat pas ge- **Ludgerus** (Sint) voorreden op
 bore zijnde op 't bevel van zyn leven, 563
 haare Grootmoeder byna . . . of hy Bisschop van Utrecht
 in een Emmer met water is geweest, 564
 is verdronken geweest, 586 . . . of hy te Utrecht in de Sal-
 vators kerke begraven leit, 565
Lichaamen der Heiligen, zie **Reliquien.**
Lichaam des Heere mag den . . . zyn leven, 567
 dooden niet bedient wor- . . . studeert onder Alcuinus, 569
 den, 296, 376 . . . trekt naar Romen en naar
 . . . om wat redenen zulks ge- Kaffino, 570
 daan wierd, 376, 377 . . . trekt de kap aan te Kaffi-
Licht in de kerken, zie *kaar-* no, zonder kloosterlyke
zen. beloften te doen, 571
Lioba Medehelpster van S. . . tot Harder aangestelt over
 Bonifacius, 227 de Westfaxen of West-
 . . . mogt alleen, van alle phaalen, 573
 Vrouwluiden komen in de . . . word de eerste Bisschop
 kerk van Fulda, 244, 259 van Munster, 574
 . . . S. Bonifacius beveelt haar . . . zijne dood, 574, 575
 aan de zorg van Lullus, . . . of
 259

B L A D W Y Z E R.

- . . moesten hun leven schikken naar den Regel van S. Benedictus, 277, 280, 283; 290
- . . in hoerery vervallen hoedaanig te straffen; 282; 287
- . . Monnikken en Kanonnikken hebben wel eert' samen gewoont, 345
- . . of 'er Monnikken in de katedraale kerk van Eysted geplaatst zyn door Willebaldus, 428
- . . moeten hun klooster niet verlaten, 435
- . . Monnikken die aan geen vaste plaatze gebonden waren, 436
- . . of de Monnikken alleen tot Bisschoppen van Utrecht verkozen wierden enz. 610
- . . onderscheid tusschen Monnikken en Kanonnikken, 611
- . . wanneer dat ze den naam van Kanonnikken in sommige gelegendheden hebben beginnen aan te nemen, 611
- Monnikskap* het aantrekken van de Monnikskap heeft van ouds zoo veel gegolden als een openbare belofte, 579
- . . is voor deezen aangezien voor een tweede doopzel, 579, 580
- . . in doodsnoed aangetrokken, 580
- . . of de menschen, die de kap in doodsnoed aange-
- trokken hadden, tot het Monniks leven verpligt waren, 580, 581
- . . hoe dan als iemand buiten zyn weten of tegen zynen dank in de kap wierd gestoken; 581
- . . voorbeelden van Vorsten en Heeren die tegens hunnen dank in de kap zyn gestoken; 582, 583
- Monniks - kleet*; onderscheid tusschen de dragt der aankomelingen en den genen die hunne belofte gedaan hadden, 584
- . . het lange en het korte Monniks-kleet, 584
- Munster*, zie *Mimigardesford*.
- Munten*; zie *geld slaan*.

N.

- Narrenfeest*, 380
- Nonnen* in hoerery vervallen hoedaanig te straffen, 282, 287
- . . zie *Monnikken*.
- Nonnus* wat te zeggen is, 102
- Noormannen*, hunne strooperen in Holland, 555, 593
- . . wat dat hen bewogen heeft tot al dat stroopen en rooven, 624
- Notarissen*, wanneer in aanzien gekomen, 128
- . . hoedaanig van sommigen verkleint, 142
- . . zyn zoo gering van afkomst niet, 142, 143
- Nothelmus* Koning van Suffex door S. Wilfridus bekeerd, 30

O.

- O** *dilbaldus*, XII. Biffchop van Utrecht zyn leven, 602
- Odilia* (Sinte) Abdis van Hamburg, Overfte der Kanonikkeffen, 347
- Odulphus* (Sint) vorreden op zyn leven, 532
- .. befchryving van zyn leven, 532
- .. word Paftoor van Oorfchot, 537
- .. trekt naar Utrecht, 537
- .. helpt S. Fredericus in de Vreiszen van het Ariaandom te bekeeren, 539
- .. zijne voorzeggingen, 541
- .. voorzeit zynen fterfdag, 545
- .. hoe dat hy zekeren Kraft heeft beftraft, en waarom, 553
- Offerande* van menfchen aan den Duivel gedaan, 42, 45
- Offerande*, zie *Mis*.
- Oldenzeel*, kerk te Oldenzeel geftift door Baldricus Biffchop van Utrecht, 622
- Olofkapelle* te Amfterdam, of ter gedagteniffe van S. Odulfus of van S. Olaus is gewijdt, 547
- Omemburg*, een Abdy aldaar geftift door S. Bonifacius, 235
- Ommegang* of Proceffie der Ezelen, 380
- Onderdiaken*, de eerfte Onderdiaken te Utrecht droeg den naam van Choorbiffchop, CXXXVI
- Ontbinding*, in de twee eerften eeuwen, zelfs op het uyterfte, nietgegeeven aan de doodflaagers, overfpeelders en aan die den Afgoden geoffert hadden, 329
- .. doch fomminge geleerden zyn van een ander gevoelen, 329, 330
- Opdraaging* van zijne goderen, en eigen perfoon, aan Monnikken en Klerken, 660
- Opperkapellanen*, wat ze waren, 560
- .. *Opperkapellanschap* en *Opperkantzelijschap* wanneer verenigt, 560
- Oppertuna* (Sinte) onder de Kanonikkeffen gerekent, 347
- Opregting* der Bifdommen, zie *Bifdommen*.
- Origenes*, zijne fpreuk over de armoede der kerkelyke perfoonen, 548
- Osfredus*, Koning der Deiren, zyn droevig einde, 251
- Otgerus* Levyt, zyn leven, 409
- Outaar*, zie *Draag-outer*.
- .. voor heen maar een outer in iedere kerk, 369
- .. hoe zulks te verftaan is, 370
- Ovo*, door Wlfrannus van de dood verwekt, word een deftig Schryver, 43, 45

- P.
- Paap-Jan**, of de eerste Paap-Jan een Vries is geweest, 526
- Paaschen**, de 50 dagen tuschen Paaschen en Pinxteren was van ouds een geduurige feest, 388
- Paaschavond**, gewoonte van dan te vasten, 386
- .. hoe laat in den nacht de oude Christen toen gevast hebben, 386, 387
- Paaschweek** was eertijds een feest, 387
- Pallium** aan S. Bonifacius meer als eens gegeven, 303
- .. de Metropolitaanen moeten het *Pallium* haalen by den R. Stoel, 303
- .. eertijds een dragt van wereldsche menschen, 330
- .. beschrijving van het *Pallium* der Grieksche Bisschoppen, 330
- .. het koste in de elfde eeuw noch al moeite om het te verkrijgen, 331
- Pastors**, hunne verscheide benaamingen, CLI
- .. hoe aanzienlyk de naam van Pastoor eertijds is geweest, CLII
- Patriarchen** hebben in sommige gevallen vreemde Klerken mogen wijden, 412, 413
- Pauzen** moesten uyt de Roomsche kerke gekozen worden, 189
- .. en wel uyt de Kardinaal-Priesteren of Kardinaal-Diaken, maar niet uyt de Kardinaal - Bisschoppen, 189
- .. bemoeiden zich niet met de wijdingen der Bisschoppen, 191
- .. zy wijden evenwel de Bisschoppen die hun Metropolitaansch - regt onderworpen waren, 191
- .. hoe verre dat Metropolitaansch-regt zich uytstrekt, 192
- .. zyn altemaal heilig volgens Ennodius, 316
- .. ook volgens Gregorius VII. indien ze maar wettiglyk verkoren zyn, 316
- .. hoe dat uytgeleit word door Chr. Lupus, 316
- .. hoe dat ze de Onderdaanen van andere Bisschoppen kunnen ontslaan, 341
- .. wanneer dat Onderdaanen van andere Bisschoppen gewijdt hebben, 412, 413
- .. zie *Wijdingen*.
- .. van den Paus gewijdt te zyn wierdt voor een groote eer gehouden, 417
- .. Pauzen moeten in allerhande voorvallen niet ten eersten aangesprooken worden, 398, 400
- Pausselyke Gesanten** of over al het regt gehad hebben van Provinciale Synoden te beroepen, en daar in voor te zitten, 360
- Pellegrimaadien**, (Roomsche) wat S. Bonifacius daar van ge-

B L A D W Y Z E R.

- gevoelt, 246, 247, 252
- Persona* genomen voor een
Pastoor, CLI, CLIII
- Pethelm* Biffchop van Wi-
tern, S. Bonifacius gaat by
hem te raade, 232
- Petrus Damiani* (Sint) is
voor het afkoopeu der boet-
plegingen, 466
- Phylacteria*, zie *Bewaarmid-
delen*.
- Pinxteren* op Pinxteravond
zoo wel te vasten als op
Paafchavond, 298
- .. Pinxterdag zoo wel te vie-
ren als de Paafchdag, 298
299
- .. Pinxterweek was van
ouds een doorgaande feest,
387
- Pippyn van Herstal*, hoe vrien-
delyk dat hy S. Willebror-
dus heeft ontfangen, 73,
74, 75
- .. fchenkt Epternach aan
S. Willibrordus, 76
- .. fchenkt hem ook Zusteren,
78
- .. zijne dood, 80
- .. heeft zich voor zijne dood
verzoent met Plektrudis,
81
- .. of hy Plektrudis heeft ver-
ftooten, en of hy Alpaida
tot een byzit of tot een
vrouw heeft gehad, 99-100
- Pippyn de Korte* door S. Wil-
librordus gedoopt, 82
- .. bevestigt de giften zijner
Voorzaaten aan de kerk
van Utrecht, 272
- Pippyn*, 3 Pippynen, die Op-
perhofmeesters in Vrank-
I. DEEL.
- ryk zyn geweest, LXXVI
- Plebaan* genomen voor den
Pastoor, CLI, CLIII
- Plebs*, genomen voor de Pa-
rochi-kerk, CLII, CLIII
- Plechelmus* (Sint) zyn leven,
418
- Plektrudis* fchenkt, benevens
Pippyn, het dorp Epternach
aan S. Willibrordus, 76
- .. fchenkt hem ook Zuste-
ren, 77
- .. doet Karel Martel by de
kop vatten en gevangen
zetten, 81
- Pontianus* (Sint) zijne Reli-
quyen te Utrecht gebragt
door Biffchop Baldricus,
616
- Poortier* een aanzienlyk ampt
by de oude Benediktijnen,
428
- Poppo* Hartog van Vriesland,
XXXIII
- .. was voogd over de kind-
ren van Koning Aldgillus,
XXXIX
- Poppo* Vriefche Krijgs-Over-
fte, XXVIX
- Preeken* eertijds door de Bif-
fchoppen gedaan, zie *Bif-
fchoppen*.
- .. ook wel door Priesters,
zie *Priesters*.
- .. was egter het eigen werk
der Biffchoppen, 445
- Priesters*, Diakenen, enz.
mogten niet gewijdt wor-
den zonder een vaste plaats
te hebben, 63, 64
- .. of iemand mag Priester ge-
wijdt worden voor zyn 30
jaar, 255
- Rr . . mog-

- . . . . . mogten geen korte rok-
ken draagen enz. 276, 283
- . . . . . Priesters en Diakenen tot
hoerery vervallen van het
kerkengeld verftoken, 280
- . . . . . moeten den Biffchop s' jaar-
lyks verflag doen van hunne
verrigtingen, 281
- . . . . . onbekende Priesters mo-
gen tot den dienst der kerke
niet toegelaaten worden als
na voorgaande onderzoek,
281
- . . . . . Priesters in hoerery verval-
len hoedaanig te straffen,
282, 287
- . . . . . mogen geen vrouwluiden
in hun huis laaten wonen,
283, 295
- . . . . . mogen hunne kerken niet
verlaaten zonder verlof des
Biffchops, 293
- . . . . . mogen geen Mis lezen op
een ongewijde plaats, mo-
gen geen altaar opregten als
't gene door den Biffchop
gewijdt is, 293
- . . . . . Priesters van hun Biffchop
weggelopen moeten te
rug gezonden worden,
294
- . . . . . zulke Priesters moeten af-
gezet worden, 294
- . . . . . Priesters van ouds gewoon
wapenen te draagen, 348
- . . . . . hebben van ouds zooniet
gedoopt, gepreekt enz. zie
Biffchoppen.
- . . . . . hebben egter op sommige
plaatzen gepreekt, 444
- . . . . . wanneer in Vrankryk heb-
ben beginnen te preeken,
445

- Priesters* hebben van ouds het
regt gehad om in de Pro-
vinciale kerkvergaderingen
te zitten, 363
- . . . . . hebben ook in de Alge-
meene kerkvergaderingen
ondertekent, 364
- . . . . . Priesters ten oorlog trek-
kende, 365, 366
- . . . . . zie *Geestelyke .. vrouwlui-
den*.
- Priesterschap*, beletzels tot het
Priesterschap, 317, 318,
319
- Priester-Jan*, zie *Paap-Ian*.
- Proef-jaaren* der Monnikken
of eertijds zoo noodzake-
lyk zyn geweest, 583, 584
- Prooft* der Kanonnikken,
CXLII
- . . . . . had te Utrecht een groote
magt, CXLIII
- Proosten* der Reguliere Kan-
onnikken, Abten ge-
noemd, CXLVII
- . . . . . Proosten by de Monnik-
ken voor den Prior geno-
men, CXLVIII
- Pfalmen* het leezen en zingen
der Pfalmen zeer oud in de
kerke, 152

Q.

- Quatertemper-dagen*, 297
- . . . . . wanneer opgekomen,
385
- . . . . . zyn onbekend by de Grie-
ken, 385
- . . . . . van het wijden op de Qua-
tertemper-dagen, 385, 386

B L A D W Y Z E R.

R.

Rabanus Maurus, zyn gedigt
 op S. Bonifacius, 266
 . . op S. Fredericus, 515
Radbodus Vorst van Vriesland
 wil liever met zijne Voor-
 ouders in de helle leggen,
 als zalig zyn in 't gezelschap
 van een deel slegt volk, 42
 . . door de wondertekenen
 van Wlfrannus aan 't wach-
 helen geraakt, 45
 . . hoe dat hy S. Willibrordus
 heeft bejegend, 79
 . . hoe dat hy aan zyn einde
 is gekomen, 107
 . . of hy Koning is geweest,
 108
Radbodus (Sint) Bisschop van
 Utrecht, zyn Hardslied
 op S. Lebuinus, 477
 . . zyn leven, 605
 . . word Bisschop van Utrecht,
 606
 . . zijne deugden, 607
 . . zijne dood en schriften,
 608
 . . goed Poët, 612
Regensfridus Bisschop is tegen
 woordig geweest in de eer-
 ste kerkvergaderinge onder
 Bonifacius, 279
Reizen naar Romen (zie *Pelle-
 grimadien*.)
 . . groote zondaars reisden
 naar Romen om daar ont-
 bonden te worden, 340
 . . hoe daar over geklaagt
 is, 340, 341
Religieus, onderscheid tuf-

schen Religieus en Monnik,
 339
Reliquyen, en lichaamen der
 H. H. wierden in de oude
 kerke zoo niet aangeraakt
 en alomme verspreidt, 51
 . . van ouds in de plaats van
 Standaarden voor het leger
 gedraagen, 349
Rhijn heeft eertijds 3 monden
 gehad, XLVIII, L
 . . waar noch meer in Zee is
 geloopt, XLIX, LVII
 . . de Middel-Rhijn of eer-
 tijds zoo bevaaren is ge-
 weest, LVIII
 . . wanneer en hoe de mid-
 delste mond getlopt is ge-
 weest, LIX, LXI
 . . of de Rhijn meer als twee
 tekende monden ten tijde
 der Romeinen heeft gehad,
 LXI, LXII
Rijke menschen, moesten
 volgens een wet der Kei-
 zeren in de wereld blyven,
 551
Ring der Bisschoppen, pronk-
 cieraad der Bisschoppen,
 658
 . . Bisschoppen plagten door
 den Ring ingewijdt te wor-
 den van de Aartsbisschop-
 pen, 658
 . . ook van den Vorst, 658
 . . wat deeze Ring betekende,
 658, 659
 . . Abdissen ook ingehuldigt
 door den Ring, ook Aarts-
 djakenen, 658, 659
 . . Ringen waren in 'teerste
 zoo kostelyk niet, 659
Ringen, soort van ongeoor-
 loofde

B L A D W Y Z E R.

- loofde bewaarmiddelen , 357, 358
- Rixfridus* , Biffchop van Utrecht, zyn leven , 492
- .. valfche brieven op zynen naam gefchreeven , 493
- Robingus* fchenkt een kerk aan S. Willibrordus , 84
- Romen* , (de byzondere kerk van Romen) is fomwijlen verdagt geweest van al te groote ruimigheid , 349
- Roofsche reizen* , zie *Pellegrimaadien* .
- .. zie *Reizen naar Romen* .
- Roricus* , een Noorman, Graaf in Vriesland , xxviii , xxxix
- Rodolphus* (Sint) Biffchop van Gubio is tegen het afkopen van boetplegingen , 466
- Rustdagen* , wat rustdagen dat 'er gehouden moesten worden , 299
- S.
- Salvianus* zijne spreuk over de armoede der kerkelyke perfoonen , 549
- Schoolen* zeer vermenigvuldigt onder Karel den Grooten , 459
- .. doorgaans opgereggt in Kollegien der Reguliere Kannonikken of in de kloosteren der Benediktijnen , 459, 469
- Schout* te Utrecht door den Biffchop aangefield , c
- .. wat eigentlyk zyn ampt was , civ
- Schultais* , *Schuldais* , *Schuldaffo* , *Schuldaxo* enz. was een Schout te zeggen , civ
- Siffridus* , Graaf Aarnouds zoon, Stam-heer van de Brederodens en de van Teylingen , 629
- Simony* doet veel quaads in Vrankryk, hoe uytgerocid , 7
- .. waar uyt ontstaan , 13
- Slaaven* (*mancipia*) hoe verre dat ze aan hunne Heeren verbonden waren , 141 , 142
- .. waren onbequaam tot de Geestelyke wijdzels , 323
- Slaaven* van de H. Moeder Gods , 660
- .. zodaanige Broederschappen afgefchaft , 660
- Spek* , wanneer dat mogt gegeten worden , 255
- .. waarom het rauwe spek is verboden , 343
- .. in langen tijd niet gegeten van de Romeinen , 343
- Steene huizen* voor deezen niet gemeen , 144
- Sterfdagen* der Heiligen worden hunne geboortedagen genoemd , 14
- Sturmius* flicht de Abdy van Fulden , 241 , 242
- .. zyn lof , 336
- .. leit overhoop met Lullus Biffchop van Mentz , 336
- .. word in ballingschap gezonden maar wederom te rug ontboden , 336
- Suffragaanen* of Wybiffchoppen van Utrecht , civ
- .. wanneer meest gebruikt zyn geworden , cx
- .. on-

B L A D W Y Z E R.

. . onderscheid tusschen een
 Wy-Bisschop en Choor-
 Bisschop, cxii
 . . het woord Suffragaan is
 dubbelzinnig, cxx
 . . wat sommige deftige
 Mannen tegens hen gezeyt
 hebben, cxx, cxxi
 . . wanneer hunne hulp niet
 te misprijzen is, cxxii
Sarius wat voor een Man is
 geweest, van zijne levens
 der Heiligen : gehckeld en
 voor gesproken, 133
Suidbertus, zyn leven, 110
 . . of hy Abt van Dacore is
 geweest, 114

T.

T*alismannen* soort van be-
 waarmiddelen, 356
Teilingen (van) de van Tei-
 lings gesproten uyt Sif-
 fridus Graaf Aarnouds
 zoon, 629
Tempels van Afgoden, van
 ouds doorgaans afgebroken,
488
 . . moeten niet afgebroken,
 maar in Christene kerken
 verandert worden, 489
Thecla, Medchelpster van S.
 Bonifacius, 227
Theodaldus, Basterdzoon van
 Grimoaldus, door zijnen
 Oom Karel Martel van
 alles beroofd, 100, 101
Theodardus, 5 Bisschop van
 Utrecht, zyn leven, 490
Thuringers waar gewoont
 hebben, 105
Tilmon, beschryving van zyn

leven, 153
Toestemming der Keizeren of
 der Koningen in de ver-
 kiezingen der Bisschoppen,
 is voor deezen weinig be-
 twiift geweest, 184
 . . is evenwel noch wel be-
 kniibt geweest, 186
Trouwen, wierd nauwlyks
 toegestaan na het pleegen
 van de openbaare boet-
 pleginge, 392
Tweemaal getrouwen (Bigami)
 mogen geen Priesters wor-
 den, 317
 . . waar deeze wet op steunt,
318
 . . drierhande dubbelde hu-
 welyken, 318, 319

V.

V*aandels* der kerken voor
 standaarden gebruikt,
349
Vasten op Paaschavond, zie
Paaschavond.
 . . onderscheid tusschen het
 vasten van 40 dagen, en
 het vasten in de Goede
 week, 387
Verkiezingen, de noodzake-
 lykheit der Keizerlyke of
 Koninklyke toestemminge,
 in de verkiezinge der Bis-
 schoppen, is weinig voor
 deezen betwift geweest,
184
 . . in de verkiezingen door de
 Pauzen gedaan, wilden zy
 den Koningen het regt van
 toestemminge niet toestaan,
187
Ver-

BLADWYZER.

- Verkiezingen* der Biffchoppen
moesten uyt de eige kerk
gefchieden, 188
- Verkiezing* der Utrechtsche
Biffchoppen, zie *Biffchop-
pen van Utrecht*.
- . . onderscheid tuffchen het
verkiezen en eiffchen van
een Biffchop, xcvi, xcvi
- Vertooningen* en fnakeryen in
de kerken gepleegd, 379
- Vicus* voor een Stad genomen,
LXXIX
- Vikariffen* der Utrechtsche Bif-
fchoppen, CXXVIII
- . . fomtijds wierden 'er twee
aangefield, CXXIX
- lijft der algemeene Vika-
riffen van Utrecht, CXXIX
- . . Landvikariffen, CXXXV
- Villa* eertijds voor een Stad
genomen, LXXVI
- Virgilius*, zyn verfchil met S.
Bonifacius over de woor-
den van den doop, en over
een tweede wereld, 248,
249
- Vlie*, het Vlie, L
- Vlieland* of het zelfte is met
het oude Eiland Flevo, LV
- Volkmarus* XVI. Biffchop van
Utrecht, 626
- Voorzeggingen* of waarzegge-
ryen door het openflaan
van een boek 351, 353
- Voorzeggingen* van veelerhan-
de foorten, 354
- Urbanus* (Sint) zijne Reli-
quyen te Utrecht gebragt,
door Biffchop Baldricus,
616
- Vriesland*, wanneer dat het ge-
loof hier is verkundigt, 1-2
- . . was eertijds veel grooter,
- VII, IX
- . . of het zich geftrekt heeft
tot den Middel-Rhijn toe,
IX, X
- . . wanneer Christen gewor-
den enz. VII, XI
- Vriezen*, hunne magt, VII
- Vrouluiden*; wetten gemaakt
tegens haar inwoonen by
kerkelyke perfoonen, 376
- Urfingus*, de Grootvader van
S. Ludgerus, zyn weder-
varen, 567
- Vrydagen* waten van ouds
feetdagen, in wat zin, 393
- Utrecht* aan S. Willibrordus
gefchonken, LXXXIX, 75
- . . waar de naam van Utrecht
en *Ultrajectum* van daan is
gekomen, LXXI
- . . of Utrecht en Wiltenburg
twee verfcheide plaatzen
zyn, LXXIV
- Utrechtsnaars*, hunne voorreg-
ten, CII
- Utrechtsche Biffchoppen* of ze al-
leen uyt de Monnikken
gekozen wierden, 610
- . . zie *Monnikken*.
- W.
- W**aaren van doode lichaa-
men, 377
- Waarzeggeriyen*, Vogelkyke-
ryen enz. aan de Priefteren
verboden, 298
- . . ook aan 't gemeene volk,
282
- . . zie *Voorzeggingen*.
- Walgerus* of *Waltgarinus*
Graaf van Teiffterbant, broe-
der van Diderik I. XXVIII,
XLI
- . . zijne zoonen, XLI
- Walpurgis* of (*Walburgis*) Me-
de-

B L A D W Y Z E R.

<p>dehelpster van S. Bonif. 227 . . haar leven, 446 Wando Reisgezelschap van S. Wilfridus, 43 Wapenen zyn zoo oud niet als sommige Schryvers voor- geven, xxv . . wanneer opgekomen, xxvi . . hoe dit te verstaan is, xxxvi Wapenen der eerste Holland- sche Graaven, xiv Wapenen van Diderik I. of het voor een fabel moet gehou- den worden 't geen van zyne goude wapenen verhaalt word, xxv, xxvii xxxviii Wapenen draagen, was van ouds verboden gedurende de openbaare boetpleeging, 391 <i>afschien</i> der doode licha- men, zie <i>dooden</i>. Water - Vriezen, zyn de Zeeuwen en de Hollanders, 642, 650 S. Werensf. zyn leven, 159 Wetenschappen hoe weinig beyverd in de 8, 9, en 10 eeuw, 460 S. Wigbertus, zyn leven, 65, 67 . . verscheide Wigbertussen, 67 . . Medehelper van S. Boni- facius, 227 . . Overste van de Abdyen van Frislaar en van Ordorf, 235 Wilfridus heeft het geloof hier allereerst volgens de Bol- landisten verkondigt, 17 . . zyn leven, 17, 18, enz. . . word Priester, 18 . . en Bisschop, 19 . . word uyt zyn land gedre-</p>	<p>ven, 19 . . word vrygesproken in de Roomsche kerkvergaderin- ge, 21 . . word andermaal en derde- maal uyt zyn land gejaagt, 22 . . hy sterft, 24 . . pleit voor de Roomsche kerkgewoonten, 27 Willebaldus, en Wunibaldus, zie <i>Wunibaldus</i>. . . zyn leven, 423 . . reist naar Romen en Jeru- salem, 424, 425 . . zijne dood, 427 . . of hy Monnikken heeft geplaatst in de Katedraale kerk van Eysted, 428 Willebrordus waar dat in Hol- land eerst is aangelandt, LVII . . is door Leiden naar Utrecht gevaaren, LXIV . . zyn leven, 71, enz. . . word door Egbertus naar Vriesland ter bekeeringe der Heidenen gezonden 73 . . word te Romen Bisschop gewijdt en Clemens ge- noemt, 75 . . timmert een Nonnekloo- ster te Zusteren, 79 . . preekt het Evangelii in De- nemarken zonder vrugten te doen, 79 . . doopt Pippyn Karel Mar- tels zoon, 82 . . zijne dood, 85 . . wonderen aan zyn Graf ge- schiedt, 88 . . zyn Testament, 90 . . Redenering over zijne zendinge, 162 Wil-</p>
--	---

00547775

BLADWYZER.

Willehadus (Sint) zyn leven , 437
 . . de Heidenen loten over zijne dood, 438
 . . is in gevaar van zyn leven , 438
 . . zijne dood , 442
Wilten hebben hunnen naam aan ver-
 scheide plaatzen in Holland bygezet ,
 lxxv
Wiltenburg of *Utrecht* aan *S. Willibrordus*
 gelchonken , 75
 . . aldus genoemd naar de *Wilten* ,
 lxxxi
 . . of *Utrecht* en *Wiltenburg* twee ver-
 scheide plaatzen zyn , lxxiv
Wintannus Bisschop is tegenwoordig ge-
 weest in de eerste kerkvergaderinge
 onder *Bonifacius* , 279
Wivo (Sint) zyn leven , 409
 . . in groore waarde by *Pippyn* , 410
Witbaldus Bisschop heeft de eerste kerk-
 vergadering onder *Bonifacius* byge-
 gewoont , 279
Wittikindus , een *Sax* , en hardkoppige
 Afgodist , 443
Wlfrannus , zyn leven , 41
 . . hy preekt in *Vriesland* , 41
 . . zijne dood , 43
Wombaldus en *Willibaldus* zyn de Reis-
 gezellen van *S. Willibrordus* niet ge-
 weest , 148
 . . Medehelper van *S. Bonifacius* ,
 227
 . . zyn leven , 431
Wy-Bisschoppen , zie *Suffraganen* .
 . . lijst der *Utrechtsche Wy-Bisschop-*
pen , cxv
Wyden op de *Quatertemperdagen* , wan-
 neer opgekomen , 385
Wydningen der *Bisschoppen* , zie *Bisschop-*
pen , en *Aartsbisschoppen* .
 . . de *Pauzen* bemoeden zich niet
 met de *wydningen* der *Bisschoppen* ,
 191
 . . *Gregorius VII.* is volgens *Hugo*
Flavianiak de eerste geweest die de

Bisschoppen van een anderen *Me-*
*tropolitaa*n heeft gewijdt , 192
 . . sommige *Patriarchen* en *Primaaten*
 hadden het regt van vreemde kler-
 ken te wijden , en in wat gevallen ,
 412 , 413
Wijk te Duurstede , eertijds een groot-
 te *Koopstad* , lxxvii
 . . wanneer wederom bemuurt , lxx
 . . onderscheid tusschen *Wijk* en *Duurstede* ,
 lxx
 . . hoe veel *Parochi-kerken* daar ge-
 weest zyn , lxxviii

Z.

Z*acharias* Paus schryft aan *S. Boni-*
facius , 245
 . . antwoordt aan *S. Bonifacius* ,
 254
 . . zijne dood , 256
Zalving der *Franche Koningen* niet
 ouder als *Pippyn* , lxxix
 . . is ook gemeen geweest in andere
Koninkryken , lxxx
Zending redeneering over de *Zending*
 van *S. Willibrordus* , 162
 . . tegenwerping der *Andersgezinden*
 genome uit de *zending* van *Egber-*
tus , en beantwoorde , 162
Zendingen gedaan door de naastgelege-
 ne *bisschoppen* , 164 , 165 , 181
 . . verhandeling van de *zendingen* , 169
Zuidersbage , waar dat gelegen heeft ,
 117 , 141
Zuider-zee metter tijd grooter gewor-
 den , lxxv
Zusters een *Nonneklooster* aldaar ge-
 timmert door *S. Willebrordus* , 78
 . . zederd veranderd in een *Kollegie*
 van *Adelyke Kanonikessen* , waar
 gelegen , 81
Zwentebaldus , *Koning* van *Lotteringen*
 een rege onrust , 612
 . . is noch als *Heilig* gevierd , 612

E Y N D E.

IKONOLOGISCH
 INSTITUUT DER
 RIJKSUNIVERSITEIT
 UTRECHT